

DRAGUTIN ĆURGUZ
MILORAD VIGNJEVIĆ

KOZARSKI

DRED

PODRUČJE KOZARE U NOB-U

R. 1: 400 000

Izdavač:
Nacionalni park „Kozara“ Prijedor

Odgovorni urednik:
Drago Šormaz

Recenzenti:
Prof. dr Joco Marjanović
General Idriz Cejvan

Lektor:
Mr Stevo Dalmacija

Likovna oprema:
Vojo Radosavac

Korektor:
Slobodan Savić

Meteri:
Refik Kušmić
Jasmin Avdić

Štampa NIGRO „Glas“ OOUR Grafika
Za Grafiku Jovica Devura

Štampano u 5.500 primjeraka

Dragutin Ćurguz
Milorad Vignjević

DRUGI KRAJIŠKI
NARODNOOSLOBODILAČKI
PARTIZANSKI (KOZARSKI)
ODRED
„MLADEN STOJANOVIĆ“

IZDANO POVODOM PROSLAVE
40-GODIŠNJICE KOZARSKE EPOPEJE

Nacionalni park „Kozara“
Prijeđor, 1982.

T I T O

„KOZARAČKA EPOPEJA IMALA JE ZA NARODNO OSLOBODILAČKU BORBU JUGOSLAVIJE U CJELINI OGROMAN ZNAČAJ. JER, TO JE BILA PRVA VELIKA BITKA U KOJOJ JE UČESTVOVAO NENA ORUŽAN NAROD. NA ORUŽANI BORCI STALI SU U ODBRANU CJELOKUPNOG NARODA KOJI JE BIO POD UDAROM OKUPATORSKE ČIZME I DOMAĆIH IZDAJNIKA, FAŠISTIČKIH KVISLINGA, PA VELIČA I DRUGIH.

U OVOJ BORBI NA KOZARI PALO JE MNOGO ŽRTAVA ZA OVO ŠTO MI DANAS IMAMO. TO JE BIO POČETAK NAJŠIRE BORBE ZA BRAĆINSTVO I JEDINSTVO U NAŠOJ ZEMLJI.

KOZARA JE JEDNA OD EPOPEJA NAŠE NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE I TO PRVA VELIKA EPOPEJA. BOSANSKA KRAJINA MOŽE BITI PONUSNA NA TO ŠTO JE DALA...“*

* Iz govora u Prijedoru septembra 1972. godine.

P R E D G O V O R

Ovih dana slavimo 40-godišnjicu borbe na Kozari koju je u junu i julu 1942. godine vodio II krajiški NOP odred „Mladen Stojanović”. Kao što će se iz ove monografije vidjeti, bila je to jedna po mnogo čemu izuzetna borba gotovo u cijelom našem NOR-u.

Okupator i njegove ustaške i četničke sluge nisu uspjele u svojoj namjeri da Kozaru pretvore u grobnicu partizana.

Naprotiv.

I pored ogromnih žrtava naroda i vojske, Kozara je i poslije te strašne najezde ostala kolijevka partizana.

A ona je to upravo i mogla zahvaljujući dejstvu i akcijama, kako partizana II krajiškog NOP odreda, tako i naroda ratnog područja Kozare u prethodnim mjesecima 1941. i 1942. godine. Jer, upravo u tom periodu, počev od ustaničkih julsko-avgustovskih borbi, pa kroz borbe i akcije oktobra, novembra i decembra 1941., te januara, februara, marta, aprila i maja 1942. godine ostvareno je jedinstvo vojske i naroda.

Rezultat tih borbi bilo je i prvo oslobođenje Prijedora i Ljubije 16. maja 1942. godine u sadejstvu sa jedinicama I krajiškog NOP odreda (podgrmečkog).

Čitalac će se na stranicama ove monografije moći detaljno i temeljito da upozna, kako sa početkom NOR-e na ratnom području Kozare, tako i sa njenim razvitkom u 1941. i 1942. godini. On će vidjeti kako i na koji je način aktiv komunisti Kozare uspio da oživotvori strateško-taktičku zamisao borbe Komunističke partije Jugoslavije, predvođenu Josipom Brozom Titom, za novu Jugoslaviju, za bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost naših naroda i narodnosti.

I ne samo to.

Čitalac će moći da se obavijesti o gotovo svim akcijama partizana i da stekne stvarnu, zbiljsku sliku o kozarskom partizanskom odred i narodu Kozare. Tačnije, on će vidjeti kako se na Kozari stvarala nova narodna vojska – partizanske jedinice i nova narodna vlast – narodnooslobodilački odbori.

Tokom 1942. godine, i to maja, juna i jula, II krajiški NOP odred „Mladen Stojanović” biće, po broju ljudstva i naoružanja, najsnažniji odred ne samo u Bosanskoj krajini, u Bosni i Hercegovini nego u cijeloj Jugoslaviji. Iz svog sastava Odred će u januaru dati Proletersku četvu za Krajiški proleterski bataljon, u martu Udarni bataljon, u maju dva bataljona za I krajišku NOP udarnu brigadu, u avgustu dva bataljona za II krajišku NOP udarnu brigadu, a septembra sva četiri bataljona, sa Pratećim vodom i Vodom za vezu prerašće u V krajišku kozarsku narodnooslobodilačku partizansku udarnu brigadu.

II krajiški NOP odred „Mladen Stojanović” dobiće zaslužno priznanje. Biće odlikovan Ordenom narodnog heroja. A to je, kao što se zna, jedan jedinstven slučaj u toku cijelog NOR-a – oružanog dijela jugoslovenske socijalističke revolucije.

U svojim redovima II krajiški NOP odred „Mladen Stojanović” imao je istaknute i proslavljene junake NOR-a. Mnogi od njih su bili komandanti i politički komesari brigada, divizija i korpusa. Mnogi među njima rasijaše živote svoje na bezbrojnim bojištima širom Jugoslavije.

Naš odred je dobio ime po svom prvom komandantu dr Mladenu Stojanoviću, koga su mučki, na terenu centralne Bosne, u selu Jošavka, ubili četnički koljači 2. aprila 1942. godine.

Autori ove monografije Dragutin Ćurguz Crni i Milorad Vignjević Mali dali su nam stvarnu i zbiljsku biografiju našeg Kozarskog odreda.

Trud je to i djelo vrijedno pažnje.

O II krajiškom NOP odred „Mladen Stojanović”, o borbama partizana i naroda Kozare u samom toku NOR-a mnogi su izrekli svoj sud, dali ocjene koje neće biti prevaziđene

Tako će Đuro Pucar Stari, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, u decembru 1941. godine ocijeniti daje II krajiški NOP odred jedan, kako u vojnom, tako i u političkom pogledu najjači partizanski odred u Bosanskoj krajini.

Sačuvao se zapisnik — stenogram vojnopolitičkog savjetovanja komandnog sastava II krajiškog NOP odreda „Mladen Stojanović” i članova Okružnog i sreskih komiteta KPJ za Kozaru. To je veoma značajan i jedinstven dokumenat u našem NOR-u. Osnovna tema je bila rad i dejstvo Odreda u ofanzivi neprijatelja na Kozaru juna i jula 1942. godine, koju smo mi nazivali „Velika ofanziva”, a narod „Ofanziva kad su grablje išle Kozarom”. Ono što smo tad konstatovali u svojoj bitnoj, određujućoj konstanti, ostalo je neprevaziđeno kad je riječ o ocjeni karaktera tih borbi i njenih rezultata.

Neposredno poslije borbi, Oblasni komitet KPJ i Operativni štab za Bosansku krajinu uputili su pismo Štabu Odreda koje su potpisali Đuro Pucar, sekretar Komiteta, Košta Nad, komandant i Osman Karabegović, politički komesar. Evo, kako su oni gledali i kakav su sud izrekli:

„Organizovanje vašeg Štaba u Kozari mi ozvaničujemo... (Uoči smotre na Paležu izabran je novi štab Odreda u sastavu: komandant Josip Mažar Šoša, zamjenik komandanta Miloš Šiljegović, politički komesar Boško Šiljegović, zamjenik političkog komesara Ra tko Vujović Čoče – primjedba J. M.). Vi dakle vodite kurs na osamostaljenju vašeg Odreda i upotpunjavanju koliko-toliko ljudstvom i oružjem. Što se tiče svih događaja i borbi u Kozari, mi mislimo da je ta borba imala ogroman značaj i da pored svih tih žrtava i gledajući je obzirom na interese cijele Krajine, kao i cijele zemlje, ona ima ogroman politički i vojnički značaj. Ima pogrešaka, da se nisu pravovremeno uvidjele neprijateljske snage i nastojalo se iz obruča povremeno izvlačiti i u samom početku tukući neprijatelja iza leđa, a što je stajalo u našim naređenjima koja vjerovatno nisu stizala do vas, kao i to da se stanovništvo u većem broju trebalo prebacivati na teren I krajiškog odreda. Kada je već došlo do te situacije i takve borbe, onda je bilo pravilno da makar i uz ogromne žrtve pružiti onakav otpor u cilju odbrane naroda, kakav ste vi pružili. Vaša borba imala je ogroman odjek u svjetskoj štampi, u Rusiji i Engleskoj. Vaša borba dala je podstreka i mogućnosti za akcije svim našim partizanskim snagama u zemlji. Vaša borba pokolebala je četničke redove. Vaša borba raskrinkala je podlu politiku

okupatora i vi ste ga natjerali da otkrije svoje karte. Tako je naše gledište, a tako je gledište i Vrhovnog štaba naše partizanske i dobrovoljačke vojske, bez obzira na sve druge okolnosti“
Nismo, dakle, čekali distancu!

Danas, nakon 40 godina, pregledajući ova dokumenta i čitajući Skenderovu „Stojanku majku Knežopoljku“, te Brankove „Mrtve proletere“ — još više sam uvjeren da je procjena u svojoj osnovi ostala i tačna i neprevaziđena.

Prema tome, svi mi u svojoj oštroj kritici i samokritici, i Operativni štab u svojoj bodroj poruci, i Skender Kulenović u Stojankinom zovu za osvetom, i Branko Čopić u zovu proletera da će nova mladost donijeti nove dane i dopjevati njihove pjesme nedopjevane, u kojima će sestra poznati brata, djevojka dragog, a tužna mati sina, nismo tad, avgusta 1942. godine, ni smatrali ni osjećali da smo doživjeli poraz, uprkos strašnim i ogromnim žrtvama i stradanjima naroda i vojske.

Politički komesar našeg Odreda Boško Šiljegović, pred strojem Odreda na Paležu, 19. avgusta 1942. godine, prisjećajući se naših poginulih, naših mrtvih u borbama na Kozari, kazao je doslovice:

„Sutra u slobodi, naše nove škole, naše nove fabrike, naše ulice nosiće njihova imena da bi trajno ostala uspomena na njih, naše mrtve, za slobodu pale borce i druge“

Josip Broz Tito će 7. januara 1943. godine na smotri IV krajiške NOP udarne divizije u Srpskoj Jasenici reći daje Kozara jedna od najvećih epopeja u istoriji naših naroda. On će svoje viđenje i ocjenu precizirati poslije oslobođenja u govoru preživjelim borcima Kozare:

„Kozara je preživjela jednu od najtežih i u isto vrijeme jednu od najslavnijih epopeja u historiji naših naroda. Kozarska epopeja imala je za narodnooslobodilačku borbu Jugoslavije u cjelini ogroman značaj, jer to je bila prva velika bitka u kojoj je učestvovao i nenaoružan narod. U borbi na Kozari palo je mnogo žrtava za ono što mi danas imamo. To je bio početak najšire borbe za bratstvo i jedinstvo u našoj zemlji“

Bitka na Kozari juna i jula 1942. godine je, nema sumnje, jedan od najeklatantnijih primjera samoodbrane u našem NOR-u.

Bijelih zastava nije bilo. Bijelih zastava neće biti.

Eto, to je i poruka ove monografije o našem II krajiškom NOP odreda „Mladen Stojanović“.

Prof. dr Joco Marjanović

U V O D

Opštenarodni ustanak 1941. godine sa kojim je počela narodnooslobodilačka borba i revolucija u Jugoslaviji predstavlja novu etapu u istoriji naroda Potkozarja. Odazivajući se pozivu Komunističke partije Jugoslavije narod Kozare zajedno sa ostalim narodima i narodnostima Bosne i Hercegovine masovno se digao na opštenarodni ustanak i oružanu borbu protiv njemačkog okupatora i njegovih kvislinga i izdajnika iz redova domaće buržoazije. I za sve vrijeme narodnooslobodilačke borbe područje Kozare bilo je ne samo geografska već i jedinstvena društveno-ekonomska i politička cjelina sa svim funkcijama organizacije nove narodne vlasti i društveno-političkih organizacija. Zajedno sa borcima partizanskih jedinica narod Kozare pružao je snažan otpor svim pokušajima neprijatelja da ga pokori i uništi dijeleći sudbinu cjelokupnog stanovništva Bosne i Hercegovine i Jugoslavije koje se borilo za svoju slobodu.

Ustanak na području Kozare već u početku priprema, u načinu organizovanja i metodama izvođenja, a posebno po ciljevima, iako se naslanjao i na tradicionalna buntovnička raspoloženja, bitno se razlikovao od svih ranijih ustanaka i buna na Kozari. Raniji ustanci i bune, bez obzira na to što su u određenim istorijskim uslovima bili napredni i nacionalnooslobodilački, imali su i usko nacionalna obilježja. Za razliku od njih, narodni ustanak 1941. godine imao je široku platformu sa jasno određenim ciljevima, sa čvrstom organizacijom i pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije.

Narodnooslobodilačka borba okupljala je sve narode i narodnosti u zajedničku borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. To je bila borba svih naroda i narodnosti za nacionalnu i socijalnu ravnopravnost, za bratstvo i jedinstvo među narodima, za slobodu i novo društveno uređenje oslobođeno klasnog izrabljivanja, nacionalne neravnopravnosti, netrpeljivosti i ugnjetavanja. Zahvaljujući takvoj orijentaciji i pravilnom i dosljednom rukovođenju od strane Komunističke partije Jugoslavije, bilo je moguće upravo na ovako širokoj platformi borbe i sa jasnom perspektivom dobiti masovnu podršku svih naroda i narodnosti na Kozari.

Prva godina narodnooslobodilačke borbe predstavlja posebno značajno poglavlje u istoriji oslobodilačke borbe na Kozari. Kozara je tada doživjela svoj veliki revolucionarni i oslobodilački uspon. Neposredno nakon otpočinjanja oružane borbe na Kozari je stvoren, uspješno se razvijao, rastao i jačao, Drugi krajiški (kozarski) narodnooslobodilački partizanski odred, koji je zajedno sa narodom iz koga je ponikao pružao snažan otpor neprijatelju.

Dr Mladen Stojanović

To je naročito došlo do izražaja ljeta 1942. godine za vrijeme velike njemačke ofanzive na Kozaru kada je braneći narod u zbjezgovima od uništenja izdržao sve nalete njemačkih i ustaško-domobraskih hordi i uz brojne žrtve boraca i naroda ostao nepobijeden. I ovoga puta potvrdilo se da su snaga naroda i njegove vojske u oslobodilačkom ratu neuništivi.

Stvaranje i razvoj Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda vezano je ne samo za određeni ratni period 1941/42. godine veći za određeno područje Bosanske krajine, za ratno područje Kozare. Ovo područje je po svojoj historijskoj ulozi u narodnooslobodilačkom ratu i specifičnim ratnim uslovima bilo znatno šire nego ranije kada su granice bile označene prirodnim objektima, pretežno rijekama te željezničkim i cestovnim saobraćajnicama.

Najveći dio područja Kozare označen je rijekama Sanom, Unom, Savom i Vrbasom. Poblježe označene granice iz perioda narodnooslobodilačkog rata zahvataju znatno šire područje koje polazi od Petrićevca, sjeverozapadno od Banje Luke, produžavajući pravcem Joškova Voda — Borkovići — Kumbaruša — Mačkovac — željeznička pruga Prijedor — Sanski Most — r. Sana i dalje — rudnik Ljubija — s. Sokolište — s. Suhaća — s. Blagaj — nizvodno desna obala r. Sane do Bosanskog Novog, produžavajući nizvodnom desnom obalom r. Une do ušća u r. Savu — desna obala r. Save do ušća Vrbasa u r. Savu i uzvodno lijevom obalom r. Vrbasa do Zalužana.

Na kozarskom području, u čijem sastavu su bili gradovi Bosanska Gradiška, Bosanska Dubica, Bosanska Kostajnica, Bosanski Novi i Prijedor, nastanjeno je stanovništvo pretežno srpske, zatim muslimanske i hrvatske nacionalnosti te njemačke, ukrajinske i nešto italijanske narodnosti. Prema zvaničnom popisu stanovništva iz 1931. godine na području Kozare živjelo je 33.687 domaćinstava sa 199.289 stanovnika, i to: 137.710 Srba, 32.613 Muslimana, 25.651 Hrvat, 1.643 Nijemca, 1.337 Ukrajinaca i nešto Italijana.

Većina stanovništva, pretežno srpske nacionalnosti, živjelo je na selu. U gradovima, manjim mjestima i gušćim naseljima stanovništvo je bilo izmiješano. U jednom dijelu Lijeve polje, u Topoli i nekim selima oko ceste Bosanska Gradiška — Laktaši — Banjaluka, zatim u Vranovcu i Međedi kod Bosanske Dubice, u Dombravi kod Bosanskog Novog, u Trnopolju, Kamičanima, Kozaruši, Jarugama, (selima oko Kozarca kod Prijedora) i u Prijedoru bilo je pripadnika njemačke, ukrajinske i italijanske narodnosti. Imigracija Ukrajinaca, Poljaka i Čeha datira od kraja XIX i početka XX vijeka. Oni naseljavaju krajeve srednje i sjeverozapadne Bosne. Najviše ih je nastanjeno na područjima Banje Luke, Bosanske Gradiške, Laktaša i Prijedora, te Prnjavora, Čelinca, Srpca i Dervente.

Kozarsko područje spada u nisko planinsko područje. Zemljište je podesno za obrađivanje pa se i stanovništvo pretežno bavilo poljoprivrednom proizvodnjom. Od ravničarskih područja poznato je Lijeve polje, Knešpolje, Dubička ravan i dio područja oko Prijedora (oko r. Gomjenice i Sane) i od Bosanskog Novog nizvodno r. Unom do Bosanske Kostajnice i Bosanske Dubice.

Od žitarica najviše se gajio i proizvodio kukuruz koji je većina stanovništva u selima koristila za ishranu. Manje je bila zastupljena

proizvodnja pšenice i raži. Gajilo se i povrće, voćarstvo i vinogradarstvo, ali je sve to bilo nedovoljno razvijeno i služilo je samo za podmirenje ličnih potreba stanovništva, a manje količine bile su namijenjene tržištu.

Ne samo na području Kozare, već i šire, u cijeloj Bosanskoj krajini, stanovništvo se bavilo poljoprivredom i to izrazito ekstenzivnom. Poljoprivreda i stočarstvo bili su dominirajući. Bilo je i nekoliko industrijskih objekata, ali nedovoljno razvijenih u odnosu na sirovinsku bazu i mogućnosti korištenja. To su: Rudnik željezne rude Ljubija kod Prijedora sa oko 1.800 radnika, rudnik uglja u Lješljanima kod Bosanskog Novog sa 800–900 radnika, Šumska manipulacija „Našička“ u Gornjim Podgradcima na bosanskogradiškom području sa 600 radnika u Pilani i oko 600 u šumskim manipulacijama, zatim pilana „Šipada“ u Dobrljinu sa 300–400 radnika, gipsara u Blagaju kod Bosanskog Novog sa 120 radnika. Radila je i pilana u Bosanskoj Dubici, Tvornica poljoprivrednih alata u Bosanskoj Kostajnici, ciglane u Prijedoru i Bosanskoj Dubici. Zajedno sa željezničkim radnicima na pruzi Banja Luka– Prijedor — Bosanski Novi — Dobrljin računa se daje bilo zaposleno oko 6.000 stalnih i sezonskih radnika. To bi u odnosu na broj stanovništva bilo 3% zaposlenih u industrijskim objektima.

Iako je većina zaposlenih radnika bila sa sela, gdje su i živjeli, svi su oni bili sindikalno organizovani u naprednu sindikalnu organizaciju — Ujedinjene radničke sindikate (URS). Kroz sindikalnu organizaciju razvijali su svoju političku svijest i na razne načine vodili borbu za svoja prava suprotstavljajući se ne samo svojim neposrednim izrabljivačima, vlasnicima preduzeća i poslodavcima, već i tadašnjem buržoaskom režimu. To je bilo od ogromnog značaja u razvoju naprednog radničkog i sindikalnog pokreta i uticaja Komunističke partije Jugoslavije koja je u ovom radništvu imala čvrst oslonac za širenje ideja bratstva i jedinstva među narodima i pripremanja širokih narodnih masa u gradovima i selima za pružanje otpora nastupajućoj fašističkoj opasnosti i okupaciji. Preko radnika i organizacija naprednih sindikata Komunistička partija Jugoslavije širila je svoj uticaj i na selo stvarajući čvrstu vezu između radništva i seljaštva koje će imati ogroman i neprocjenjivi značaj prilikom pripremanja i otpočinjanja narodnooslobodilačke borbe i njenog uspješnog razvoja na čitavom području Kozare.

Zanatstvo i trgovina, pored poljoprivrede i industrije, bili su uglavnom razvijeni u gradovima, a neznatno u selima gdje su postojale trgovine mješovitom robom koje su služile njenim vlasnicima za brzo bogaćenje. Zahvaljujući nesređenim prilikama koje su vladale na tržištu, znatan broj stanovništva na selu bio je sve više ovisan, prezadužen i bezobzirno eksploatisan i pljačkan od seoskih i gradskih bogataša. Svakako da su u najtežem položaju bili siromašni seljaci koji su sačinjavali većinu stanovništva na selu.

Odrasli muškarci, sposobni za rad, bili su prisiljeni da odlaze u Vojvodinu, u Slavoniju i druge krajeve na sezonske radove. Drugi su uz minimalne nadnice u naturi ili kao napoličari radili kod bogatijih seljaka na posjedima otkupljenim od siromašnih sitnih sopstvenika ili na kompleksima uzurpiranim od strane države.

Narodi Kozare vjekovima su se borili za svoj opstanak. Oni nikada nisu podnosili tuđina i ropstvo. U svojoj vjekovnoj borbi na granici između dva

carstva, Otomanskog i Austrougarskog, isticali su se kao iskusni i borbeni graničari spremni na bune i ustanke.

Istorija je zabilježila mnoge otpore i bune sa težnjom naroda Kozare za nacionalnim i socijalnim oslobođenjem. Pod kraj XVIII i početkom XIX vijeka na području Kozare djeluje nekoliko hajdučkih četa. Najznačajnija buna protiv Turaka podignuta je na Kozari septembra 1809. godine. To je bila tzv. Jančićeve ili prva mašička buna. Tada su bili zahvaćeni svi srezovi kozarskog područja. Pošto je buna bila ugušena, čete su se povukle u Kozaru, da bi 1834. godine uslijedila druga buna.

Među poznatije bune spada prva Pecijina buna juna 1858. godine, po neustrašivom hajduku Petru Petroviću Peciji. Polovinom avgusta 1875. godine uslijedio je masovan ustanak. Na njegovom čelu opet se našao Pecija pa je ovaj ustanak nazvan druga Pecijina buna. Borbe su nastavljene sve do 1878. godine kada je Bosna i Hercegovina okupirana od strane Austro-ugarske. Ali ni okupacija nije slomila otpor naroda koji se na razne načine suprotstavljao okupatoru.

Avgusta 1910. godine došlo je do pobune seljaka kmetova u selima oko Bosanske Gradiške, da bi se uskoro ovaj pokret prenio i na sela oko Prijedora. Širina ovoga pokreta vidi se i po tome „što su Srbima kmetovima prišli i pridružili se kmetovi Hrvati, a dijelom i Muslimani“.¹ U njemu su učestvovali kmetovi sve tri vjere: „pokretačima pravoslavnim i katolicima pridružili su se i muslimanski kmetovi.“²

Stvaranje zajedničke države jugoslavenskih naroda 1918. godine nije ostvarilo vjekovne težnje naroda o nacionalnoj i socijalnoj slobodi i ravnopravnosti. Neraspoloženje je i dalje raslo, naročito među radnicima Prijedora, Dobrljina, Ljubije, Bosanske Dubice i Lješljana, koji su štrajkovima i demonstracijama tokom 1919. i 1920. godine ispoljavali svoje nezadovoljstvo i revolucionarno raspoloženje. Generalnom štrajku rudara Bosne i Hercegovine u decembru 1920. godine pridružili su se i rudari Ljubije i Lješljana koje „protivradnički režim nije mogao spriječiti da i narednih godina pokrenu štrajkove kada drugim sredstvima i načinom nisu mogli da ostvare svoja prava i zahtjeve.“³

Mjere vlasti o zaštiti države pa čak ni uvođenje diktature nisu spriječili izražavanje nezadovoljstva i pružanje otpora režimu. Zvanični izbori 1935. i 1938. godine potvrdili su da u narodu vlada nezadovoljstvo. Na ovim izborima većina birača glasala je za opozicione stranke.

Među devet srezova u Bosanskoj krajini, gdje je 1935. godine pobijedila udružena opozicija, nalaze se srezovi Banja Luka, Bosanska Dubica i Bosanski Novi. Od opozicionih stranaka ističe se Samostalna demokratska stranka koja je imala jak uticaj među srpskim stanovništvom u srezovima prijedorskom, bosanskonovskom i bosanskodubičkom. Negdje pred drugi svjetski rat ova stranka je počela u selima stvarati kulturno-prosvjetne grupe „Seljačko kolo“ sa ciljem da organizuju rad na kulturno-prosvjetnom uzdizanju stanovništva.

¹ Vojislav Bogičević: **Seljački pokret u Bos. krajini i Posavini**, Sarajevo, 1950. godine

² Todor Kruševac: **Seljački pokret — štrajk u Bosni 1910**. Naučno delo, Beograd — 1967,

³ Dr Enver Redžić: **Slobodarske i socijalističke tradicije Kozare**, Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine,

Političke prilike i opšte stanje u zemlji, neraspoloženje naroda uslovljeno narastanjem fašizma, nacionalna neravnopravnost i netrpeljivost, siromaštvo, nezaposlenost i skupoća, znatno su uticali na osvješćavanje naroda, naročito seoskog stanovništva, koje napušta vladajuće stranke i opredjeljuje se za opozicione. Sve se više izražava antifašističko i demokratsko raspoloženje masa.

Većina građanskih partija — Radikalna stranka, Jugoslovenska nacionalna stranka, Jugoslovenska muslimanska organizacija i Hrvatska seljačka stranka bile su predstavnici domaće buržoazije. Zastupajući svoje sebične interese one su u svojoj djelatnosti raspirivale nacionalnu i vjersku netrpeljivost i mržnju između Srba, Muslimana i Hrvata. To je dovelo na nekim mjestima i do međusobnih sukoba i najgrubljih obračuna na javnim mjestima, na skupovima i zborovima. Među takve sukobe spada i krvavi obračun između Srba i Muslimana u selu Omarskoj 1938. godine. Sličan sukob dogodio se i 1939. godine u selu Orlovcima kod Prijedora u kome je učestvovalo stanovništvo iz nekoliko sela.⁴

Ogroman broj stanovništva na području Kozare nije podržavao politiku tadašnjih vlastodržaca. Na raskrinkavanju politike vladajućih stranaka najznačajnija uloga pripada Komunističkoj partiji Jugoslavije koja, djelujući putem raznih formi i oblika razvija ideju bratstva i jedinstva među narodima. U tome su važnu ulogu odigrali radnici, napredni intelektualci, studenti i srednjoškolci koji su se pod neposrednim uticajem ideja Partije uporno zalagali za međusobnu saradnju svih naroda i narodnosti, za bratstvo i jedinstvo i ravnopravnost među narodima.

Pokretačka snaga cjelokupne aktivnosti na području Kozare bile su partijske organizacije. Organizacija Komunističke partije u Banjoj Luci preuzima ulogu organizatora svih aktivnosti, kako u Banjoj Luci, tako i šire na području Kozare i Bosanske krajine. Ova aktivnost posebno je došla do izražaja u Kulturno-umjetničkom društvu „Pelagić“, Sportskom društvu „Borac“, Klubu akademičara, zatim u srednjim školama, naročito u Učiteljskoj školi gdje su se školovala djeca iz čitave Bosanske krajine. Mnogi đaci ove škole, kasnije učitelji, preuzimali su na sebe ulogu ne samo prosvjetnih već i političkih radnika i aktivista na liniji Komunističke partije Jugoslavije. To je posebno došlo do izražaja u neposrednim pripremama ustanka i oružane borbe na Kozari.

Partijska organizacija u Prijedoru usmjerila je svoju aktivnost na jačanju sindikalnih organizacija u Prijedoru i Ljubiji, povezivanju i održavanju veza sa selom, radu sa radničkom, srednjoškolskom i studentskom omladinom. Studenti i đaci iz Prijedora i okoline školovali su se u Zagrebu, Beogradu i Banjoj Luci, gdje su, zahvaljujući radu partijskih i skojevskih organizacija, bili pod njihovim uticajem i prihvatili napredne ideje. To je imalo pozitivnog odraza na njihov dalji razvoj i aktivnost u redovima srednjoškolske i studentske omladine.

Orijentacija partijske organizacije na stvaranju i širenju uticaja u Prijedorskoj gimnaziji bila je plodotvorna. Na razvijanju kulturne i političke aktivnosti među đacima angažovali su se i profesori: Niko Pavić, Slavko

⁴Prof dr Joco Marjanović: **Ustanak na Kozari**, Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine.

Radić, Marko Veršić, Ratko Đurović, Vasilija Kostić i Špiro Kulišić. Ovdje je posebno bila izražena aktivnost u literarnim društinama i Kulturnom društvu „Petar Kočić“.

Uporedo sa ovim radilo je Kulturno društvo „Zmijanje“ te nekoliko sportskih društava u kojima se okupljala i međusobno upoznavala radnička, srednjoškolska i studentska omladina. Radilo se na izgrađivanju čvrste međusobne povezanosti omladine u borbi protiv raznih pokušaja unošenja šovinizma i nacionalne netrpeljivosti između Srba, Muslimana i Hrvata. Značajno je napomenuti i ulogu studenata i srednjoškolaca iz Prijedora. Bosanske Dubice i Bosanske Gradiške koji nisu dozvolili da se organizuje i razvije jezgro fašističkog Ljotićevog „Zbora“. Suprotstavljajući se njihovim pristalicama i emisarima, bilo je čak i nekoliko međusobnih sukoba u Prijedoru.

Zapažena je bila i aktivnost i u drugim mjestima i sportskim društvima kao u Fudbalskom klubu „Borac“ u Bosanskoj Dubici u kome su djelovali radnici i napredni srednjoškolci. U Fudbalskom klubu „Sloboda“ u Bosanskom Novom bile su zastupljene sve nacionalnosti iz redova napredne radničke, srednjoškolske i studentske omladine i stalno se među sportistima razvijalo drugarstvo, bratstvo i jedinstvo. Iz njihovih redova dali su svoje živote u narodnooslobodilačkoj borbi Mustafa Ahmetović Tana, Adii Alagić, Arnold Berger, Hilmija Dedić, Ibrahim Ibrahimagić Čopo i Šukrija Šehović iz Bosanskog Novog, te Slavko Rakuša i Stevo Radulović iz Dobrljina.

To su samo neke legalne forme i organizacije preko kojih su partijske organizacije i rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije djelovali, stvarali uporišta i širili napredne ideje, a njih je svakako bilo znatno više. Aktivnost partijskih organizacija bila je usmjerena na industrijske centra i radništvo, na srednje škole i srednjoškolce i studente i njihova kulturna i sportska društva, ne samo u gradovima, već i u selima gdje su se stvarala kulturno-prosvjetna društva „Seljačko kolo“. Značajnu ulogu imali su i zanatski radnici i učenici koji su izučavali zanate u gradovima, a poticali su sa sela, koji su zajedno sa studentima i srednjoškolcima, pod uticajem partijske i skojevsice organizacije, širili napredne ideje, ideje bratstva i jedinstva i zajedništva u mjestima gdje su živjeli.

Neposredno pred drugi svjetski rat situacija u zemlji bila je veoma teška i neizvjesna. To je bilo vrijeme kada vlada Stojadinovića uvlači Jugoslaviju u interesnu sferu fašističke Njemačke i kada fašizam preko svojih agentura prodire u zemlju. Počinju čak da se stvaraju organizacije po uzoru na njemačke i šire nacionalsocijalističke ideje. Usljedila je i intervencija u Španiji, zatim okupacija Austrije i Čehoslovačke od strane Njemačke. Komunistička partija Jugoslavije uviđa namjere fašističke osovine i ukazuje blagovremeno na opasnost koja prijeti zemlji i pokreće ideju stvaranja zajedničkog i jedinstvenog fronta i saradnje svih demokratskih partija i naprednih ljudi u borbi protiv fašizma i za demokratska i nacionalna prava.

Nezadovoljstvo naroda politikom vladajuće buržoazije sve je više dolazilo do izražaja. Revolucionarno raspoloženje radničke klase ispoljeno je u brojnim štrajkovima radnika. U januaru 1937. godine štrajkuju pilanski radnici u Dobrljinu, u septembru iste godine rudarski radnici u Lješljanima, a 1939. godine kožarski radnici u Bosanskoj Dubici.

Među najuspješnije štrajkove, po organizaciji, broju učesnika i dužini trajanja, spada štrajk ljubijskih rudara koji je počeo 23. avgusta 1940. godine. U štrajku je uzelo učešća oko 1.700 radnika i trajao je do kraja septembra. Punih 37 dana obustavljena je organizovana proizvodnja u rudniku. Štrajkačkom odboru, na čijem čelu je bio komunista Drago Lukić, pružio je pomoć Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu iz Banje Luke i komunisti iz Prijedora. Na tome su se posebno angažovali sekretar Oblasnog komiteta Đuro Pucar Stari i član Komiteta Branko Babič, koji je za vrijeme štrajka boravio u Ljubiji i Prijedoru i pružio neposrednu pomoć partijskoj organizaciji i štrajkačkom odboru u pripremama i organizaciji štrajka. Štrajk ljubijskih rudara imao je znatnog odraza na revolucionarno raspoloženje radništva u Bosanskoj krajini kao i na stanovništvo u selima Potkozarja. Oni su im pružili svesrdnu moralnu i materijalnu pomoć. Pomoć je pristizala i iz Banje Luke, Vareša, Zenice i drugih mjesta.⁵

U drugoj polovini 1940. godine u Banjoj Luci je održana Prva oblasna konferencija Komunističke partije Jugoslavije na kojoj je izabrano rukovodstvo — Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu. U skladu sa zaključcima Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, utvrđenim na Pokrajinskoj konferenciji 1938. godine u Mostaru, pristupilo se formiranju partijskih organizacija u svi mjestima, naročito u industrijskim centrima, gdje su postojali uslovi. Tako je Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu pred sobom imao zadatak da objedini rad i aktivnost svih partijskih organizacija, da ih usmjerava u daljnjem radu, podstiče na prijem novih članova i stvaranje novih partijskih organizacija, te da sve partijske organizacije i rukovodstva organizaciono učvrsti i poveže sa Oblasnim komitetom u Banjoj Luci. Inače, prije toga, 1936. godine, najednom dijelu područja Kozare djelovao je Komitet Komunističke partije za Baniju i Knešpolje koji je radio na stvaranju partijskih organizacija na bosanskoko-stajničkom, bosanskodubičkom, dobrinjskom i području Dvora na Uni.⁶

Godina 1940. bila je godina stvaranja i organizacionog učvršćivanja partijskih organizacija na području Kozare. Bio je to period neposredno pred održavanje Pete zemaljske konferencije Komunističke partije Jugoslavije i poslije nje. Prethodno su održane mjesne, okružne, oblasne i pokrajinske konferencije na kojima su demokratskim putem izabrana rukovodstva, a istovremeno i delegati iz 105 partijskih organizacija u zemlji.

Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije imala je istorijski značaj dokazujući da je Komunistička partija Jugoslavije bez kolebanja i spremno išla sudbonosnim događajima u susret, kako za narode Jugoslavije, tako i za čovječanstvo. Sa Petom zemaljskom konferencijom završavao se proces reorganizacije i razrade političke platforme koju je Komunistička partija Jugoslavije počela da izgrađuje od 1937. godine, kada je

⁵Grupa autora: Branko Babič, Mišo Gašić, Nikola Mutić: **Kozara I**, str. 30, 89, 94. i 95. Beograd, 1971.

⁶Dimitrije Bajalica: **Hapšenje komunista u Knešpolju 1936. godine**, Naučni skup „Kozara u NOB”, 1977. godine

na njeno čelo došao Josip Broz Tito. Snažno ojačana sa oko 6.455 članova Partije i 17.000 članova Skoja, Partija je svoju aktivnost usmjerila na stvaranje jedinstva svih progresivnih snaga na zajedničkoj platformi borbe protiv imperijalističkog osvajanja. Orijehtacija je bila da se povede odlučna borba protiv vlade Cvetković — Maček i njenog vezivanja sa silama fašističke osovine, a za stvaranje vlade koja će se oslanjati na savez radnika i seljaka i u spoljnoj politici na Sovjetski Savez.

Peta zemaljska konferencija pokazala je daje u redovima Komunističke partije Jugoslavije ostvareno moralno-političko jedinstvo svih njenih organizacija i rukovodstava. Partija je postala samostalna i nezavisna u određivanju svoje politike, jedinstvena i jedina organizovana Partija koja se oslanja na sopstvene široke narodne mase u zemlji. Ona je bila izrasla u čvrstu revolucionarnu partiju radničke klase koja je bila sposobna da u potpunosti prihvati sve zadatke i da izvrši svoju predvodničku, organizatorsku i rukovodeću ulogu.

Neposredna opasnost od fašističkog osvajanja i fašističke opasnosti, koja je prijetila i narodima Jugoslavije, našla je značajno mjesto u referatu generalnog sekretara Komunističke partije Jugoslavije Josipa Broza Tita u kome se, pored ostalog, ističe:

„Ovaj drugi svjetski rat, koji su započeli fašistički osvajači na čelu sa Hitlerovom Njemačkom, koji je zapravo nastavak prošlog svjetskog imperijalističkog rata mnogo je strašniji, bezobzirniji i krvaviji od prošlog imperijalističkog rata. On prouzrokuje pravu pustoš, jer se vodi ne samo na frontovima, nego i u pozadini, protiv civilnog stanovništva, protiv žena, djece i staraca.

Ovaj rat se vodi do istrebljenja i potpunog uništenja čitavih golemih gradova i sela, uništenja svega onoga što su stvorili čovječiji umovi i radne ruke. Ovaj rat se vodi radi podjele svijeta i potpunog porobljavanja brojnih do sada samostalnih, malih država i naroda. U Jugoslaviji, kao i u svim kapitalističkim zemljama, bjesni sve češći teror nad radničkom klasom i radnim narodom uopće, koji je odlučan u odbrani svog golog života.“⁷

U periodu velikog poleta u radničkom pokretu i demokratskog i antifašističkog raspoloženja narodnih masa na području Kozare počinju da se stvaraju partijske organizacije. Prva partijska organizacija formirana je u januaru 1940. godine u Prijedoru koja je u prvo vrijeme u svome sastavu imala tri člana: Slobodan Marjanović, diplomirani pravnik, sekretar, te Drago Lukić i Mičo Bundalo, radnici. Iz ove partijske organizacije nastala je uskoro i partijska organizacija u Ljubiji prijemom novih članova, a u jesen 1940. godine formiran je Mjesni komitet Komunističke partije Jugoslavije u Prijedoru. Njegov zadatak je bio da svoju djelatnost razvije ne samo među radništvom u Ljubiji, radnicima, srednjoškolicima i studentima u Prijedoru, već da se uspostavlja veze i uporišta u selima i šire napredne ideje i revolucionarno i antifašističko raspoloženje u masama. Tako je Mjesni komitet Partije u Prijedoru preuzeo ulogu partijskog rukovodstva na području sreza.

⁷Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Izdanje 1963. godine

Na bosanskodubičkom području prva partijska organizacija formirana je septembra 1940. godine. U njenom sastavu bili su: Boško Šiljegović, student, Miloš Šiljegović, učitelj, Mirko Pečić, učitelj, Milan Pilipović, poljoprivredni tehničar, Dragoja Miljatović Švarc i Dragoja Ručnov, zemljoradnici. Početkom 1941. godine formiraju se još partijske organizacije u Bosanskoj Dubici i u selu Mrazovcima. Osnovan je i Mjesni komitet Komunističke partije Jugoslavije u Bosanskoj Dubici sa sekretarom Boškom Šiljegovićem na čelu.

U oktobru 1940. godine formirana je partijska organizacija u Bosanskom Novom koju su sačinjavali: Zaim-Zajko Dizdarević, Mile Cimesa, Brane Todić, Mičo Šurlan i Hajro Kapetanović. Slično kao i na prijedorskom i bosanskodubičkom srezu, partijska organizacija u Bosanskom Novom, po odluci Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu, preuzela je ulogu i djelovala kao Mjesni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosanski Novi.

Na bosanskogradiškom području veoma uspješno je djelovao Omladinski klub od ljeta 1937. godine koji je sačinjavala radnička i studentska omladina. U Klubu su aktivno radili: Žarko Šipka, Mahmut Dročić, Rade Rakić, Slobodan Remetić, Salih Topić, Hakija Kozarčanin, Munib Dubičanac, Rade Banjac, Hamdija Džumhur i Meho Čatić.

Značajan uticaj naprednih omladinaca osjećao se u radničkim sportskim društvima gdje se ističu: Enver Šiljak, Čedo Kovačević, Ibrahim Teljigović, Mahmut Dročić, Salih Topić i Hamdija Džumhur. Pod uticajem Komunističke partije Jugoslavije razvijali su se i djelovali Ljubo Babić, Adem Kovačević, Atif Topić, Čedo Kovačević, Rade Zarić, Drago Tomić i Drago Lopar. Širi se uticaj i revolucionarno raspoloženje u masama. Atif Topić donosi i proučava listove „Proleter“ i „Srp i čekić“ koji se čitaju u kružocima. Uspostavljaju se čvršće veze sa selima gdje djeluju: Danilo Borković u Turjaku, Tomo Bogunović u Grbavcima, Blagoja Šmitran i Oste Bogojević u Karaizovcima, a ističu se, i Matavulji i Dragišići.*

Krajem 1940. godine na području Kozare djeluju brojne partijske organizacije pod rukovodstvom mjesnih komiteta i Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu koji se u to vrijeme nalazio u Banjoj Luci. Vršene su intenzivne pripreme za pružanje otpora očekivanoj fašističkoj opasnosti i okupaciji. Organizovane su brojne masovne demonstracije i izražavano neraspoloženje naroda prema politici tadašnjih vlastodržaca koji se otvoreno oslanjaju i vezuju sa silama fašističke osovine.

Iz toga perioda ističu se demonstracije u Banjoj Luci i Prijedoru. U demonstracijama u Banjoj Luci učestvovalo je oko 4.000 građana, zatim u Trapiskoj šumi održan je protestni zbor na godišnjicu otpočinjanja drugog svjetskog rata.

U isto vrijeme, septembra 1940. godine, na godišnjicu napada Njemačke na Poljsku, organizovane su demonstracije u Prijedoru u kojima je uzelo učešća preko 400 građana među kojima je bilo najviše radnika, đaka i studenata. Manifestovala se privrženost borbi protiv rata, fašizma i paktiranja sa fašističkim silama, a za savez sa Sovjetskim Savezom.

*Rade Rakić: Aktivnost kluba radničke i studentske omladine, knjiga: Revolucionarna prošlost bosansko-gradiške komune, izdavač Opštinski odbor SUBNOR-a Bos. Gradiška

Bile su to neposredne pripreme ne samo komunista već i širokih narodnih masa za pružanje otpora okupaciji koja se realno mogla očekivati. Sve više se osjećao uticaj ideja Komunističke partije Jugoslavije koja je do tada već bila obnovila i organizaciono učvrstila partijske organizacije, formirala mjesne i Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu. U svim sreskim i industrijskim centrima, u Banjoj Luci, Prijedoru sa Ljubijom, Bosanskom Novom sa Dobrljinom, Lješljanima i Blagajom, Bosanskoj Dubici sa selima Međuvođem i Mrazovcima, u Bosanskoj Gradišci i Lijevcu polju, djeluju partijske organizacije i komiteti.

Ovako organizovane i rukovođene Oblasnim komitetom Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu, partijske organizacije i rukovodstva dočekaće okupaciju 1941. godine. Članstvo je po partijskom stažu i godinama starosti bilo mlado, ali po shvatanju svoje uloge i odgovornosti dovoljno zrelo i spremno da se prihvati i najtežih ratnih zadataka. Tako je na području Kozare pred početak rata djelovalo 13 partijskih organizacija (čelija) sa oko 65 članova i približno tolikim brojem kandidata, a većim brojem članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije, što je relativno mali broj, ali su komunisti mogli da se sa sigurnošću oslone na veliki broj ljudi u gradovima i selima i da šire krug svog političkog uticaja.⁹

Svi istorijski značajniji događaji iz ranije istorije i prošlosti na Kozari temeljitije i sa više aspekata obrađeni su od istaknutih istoričara. Oni su imali određeno mjesto i dimenzije sa stanovišta uslova i istorijskog razvoja društveno-ekonomskih i političkih prilika ne samo na području Kozare već i šire. Zbog toga se u uvodnom dijelu nastojalo samo podsjetiti na sve ono što se u istoriji naroda Kozare dešavalo i što je zapisano, odnosno šta je sve prethodilo njenom najburnijem istorijskom razvoju.

⁹Dr Dušan Lukač: **Kozarski komunisti** u ustanku 1941, Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine

POLITIKA USTAŠKE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Predviđanja Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije o neposrednoj fašističkoj opasnosti i okupaciji zemlje potvrdio je aprilski slom bivše jugoslavenske vojske 1941. godine i okupacija zemlje. Njemačke okupacione trupe na mnogim pravcima bez otpora su prodrle u zemlju da bi na tlu Kozare bile zaustavljene i usporeno njihovo napredovanje.

Trinaestog i 14. aprila 1941. godine sa Balja iznad Bosanske Kostajnice njemačke jedinice dočekao je i zaustavio artiljerijski divizion 24. artiljerijskog puka iz Petrinje koji je reorganizovan u 17. ratni puk. Zanimljivo je da se u sastavu ovoga puka nalazio izvjestan broj vojnika sa područja Kozare koji su uzeli učešća u borbi sa Nijercima. Bili su to: Miloš Vilendečić iz Mašića, Osman Čatak iz Dubrava, Živko Dragosavljević iz Nove Topole, Jošo Višekruna iz Kosjerova, Mirko Raca iz Kosjerova, Vaso Subotić iz Donjih Podgradaca, Teodor-Tejo Dragičević iz Mrazovaca, Dušan Karan iz Johove, Luka Jajčanin iz Bosanske Dubice, Duško Brko.vić iz Prijedora, Mirko Predojević iz Brežičana, Dragutin Stanić iz Vodičeva, Mikan R. Marinković iz Kuljana, Timotija Stojaković iz Dizdarlija i Banjac Đorđo iz Bosanske Gradiške koji je prilikom borbe sa Nijercima poginuo u Bosanskoj Kostajnici.¹⁰

Tako se sticajem istorijskih uslova i ratnih okolnosti i ovoga puta potvrdilo da je Kozara uvijek bila poprište borbi i otpora stranom zavojevaču, da se na Kozari pruža otpor njemačkim okupatorskim trupama u vrijeme kada je ovaj otpor u zemlji već bio prestao.

Njemačko-italijanska fašistička okupacija i uspostavljanje vještačke tvorevine tzv. Nezavisne Države Hrvatske i ustaške vlasti, najavljivalo je teška vremena za narode nastanjene u ovoj fašističkoj tvorevini. Nakon podjele interesnih zona između njemačkih i italijanskih okupacionih vlasti, kozarsko područje našlo se u njemačkoj interesnoj teritoriji. Krajem maja i do sredine juna 1941. godine jedinice njemačkog 51. armijskog korpusa sa svojom 132. i 183. pješadijskom divizijom povučene su sa teritorije Nezavisne Države Hrvatske, a umjesto njih prebačena je iz Austrije 718. njemačka pješadijska divizija sa 738. i 750 pješadijskim pukom i 688. artiljerijskim divizionom. Štab divizije sa 1. bataljonom 738. pješadijskog puka stacioniran je u Banjoj Luci. Pored Banje Luke jedinice 718. pješadijske divizije bile su raspoređene u Sarajevu, Zvorniku, Sremskoj Mitrovici, Slavonskom Brodu, Šapcu i Zagrebu, a artiljerijske snage u Sarajevu i Zvorniku.

¹⁰Kozara, knjiga I., str. 125, 130. i 132, izdanje VIZ Beograd, 1971.

Uporedo sa snagama 718. pješadijske divizije bili su još angažovani landesšicen (Landeschützen) bataljoni kao pojačanje posadnim divizijama sa zadatkom da održavaju straže i patrole u garnizonima i kod važnijih objekata, da obezbjeđuju željezničke komunikacije i objekte na njima, skladišta i industrijske objekte i postrojenja značajna za njemačku ratnu privredu. Od oktobra do početka decembra 1941. godine u Banjoj Luci je bio stacioniran 823. landesšicen bataljon, a u decembru iste godine dopremljen je u Prijedor 923. landesšicen bataljon gdje je stacioniran štab bataljona sa dvije čete, dok je jedna četa upućena u Ljubiju. Snage landesšicen bataljona sačinjavale su: štab bataljona, vod za vezu, četiri do šest četa i vod za snabdijevanje. Sastav četa iznosio je 180 do 200 ljudi ili bataljona 800 do 1.100 ljudi naoružanih puškama i puškomitraljezima po 8 u četi.¹¹

Iz ovoga jasno proizilazi kakav su značaj njemačke okupacione vlasti pridavale području Kozare, posebno rejonu Prijedora i Ljubije važnom za njemačku ratnu privredu, na kome su angažovale landesšicen bataljon jačine oko 800 svojih vojnika.

Za sprovođenje svojih okupatorskih planova fašističkoj Njemačkoj odgovaralo je stvaranje kvislinške tvorevine Nezavisne Države Hrvatske i ustaške vlasti čije je rukovodstvo pomoću sila osovine Njemačke i Italije i pomoću njihovih okupacionih snaga došlo na vlast. Kao okupatorske sluge, Pavelić i ustaško rukovodstvo, da bi se održalo na vlasti, stavili su sve političke, vojne, privredne i civilne institucije Nezavisne Države Hrvatske u službu njemačkih okupacionih vlasti u njihovoj interesnoj teritoriji.

Neposredno po proglašenju ustaške Nezavisne Države Hrvatske uslijedilo je donošenje niza zakonskih odredbi pomoću kojih je trebalo zaštititi ustašku državu i ozakoniti proganjanje i uništavanje ne samo protivnika ustaške vlasti, već i pojedinih naroda i narodnosti. Iz prvih zakonskih odredbi jasno je proizilazilo o kakvom se političkom programu ove kvislinške tvorevine radi. Već u toku aprila, samo za dvadeset dana postojanja ustaške države, donesene su zakonske odredbe:

Zakonska odredba za obranu naroda i države.

Zakonska odredba o zabrani ćirilice.

Zakonska odredba o državljanstvu,

Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda,

Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti.¹²

Zatim su u toku narednih mjeseci 1941. godine, na brzinu kao i ranije, slijedile i druge zakonske odredbe:

Zakonska odredba o prelasku s jedne vjere na drugu,

Zakonska odredba o prijekim sudovima.

Naredba o promjeni židovskih prezimena i označavanju Židova i židovskih tvrtki,

Zakonska odredba o pokretnom prijekom sudu,

Zakonska odredba o postupku kod komunističkih napadaja kada se počinitelj ne pronađe,

Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore.

¹¹Mladen Colić: **Takozvana NDH — Nezavisna Država Hrvatska 1941.** str. 132.

¹²Sve zakonske odredbe objavljene su u „Narodnim novinama“ u Zagrebu.

Sve ove i druge zakonske odredbe imale su za cilj da izvrše čišćenje „nehrvatskog elementa“ i zaštitu arijevske krvi. Za protivnike ustaške države proglašeni su Jevreji, Srbi i Romi, sva politički nepoželjna i nepodobna lica, komunistički i antifašistički raspoloženi građani. Radi ilustracije dovoljno bi bilo citirati član 1. i 2. Zakonske odredbe za obranu naroda i države, gdje se kaže:

„Tko bilo na koji način povrijedi ili je povrijedio čast i životne interese hrvatskog naroda ili bilo na koji način ugrozi opstanak Nezavisne Države Hrvatske ili državne vlasti, pa makar djelo i ostalo samo u pokušaju, čini se krivcem zločina veleizdaje.“ Zatim se u članu 2. iste zakonske odredbe dodaje „Tko se učini krivcem zločina u točki 1. navedenoga ima ga stići kazna smrti.“¹¹

Za sprovođenje ovih zakonskih odredbi formirani su prijeki i pokretni prijeki sudovi. Oni su izricali samo smrtne kazne, jer je u tački VI. stav 2. Zakonske odredbe o prijekim sudovima bilo predviđeno da ako optuženik bude proglašen krivim, prijeki sud ima izreći kaznu smrti strijeljanjem. Protiv ovakve presude nije bila predviđena i dopuštena žalba, jer ona nije odlagala izvršenje presude. To potvrđuje i tačka IX zakonske odredbe o prijekim sudovima u kojoj je stajalo da se kazna smrti ima izvršiti strijeljanjem nakon tri sata računajući od časa proglašenja osude.

Očito je bilo da su sve zakonske odredbe bile samo kopija nacističkih ratnih zakona primijenjeni na uslove jedne kvislinske državne tvorevine — Nezavisne Države Hrvatske, koja je programirala likvidaciju Jevreja, Srba, Roma i drugih pripadnika naroda koji se budu suprotstavljali ovakvom programu ustaške vlasti. Prihvatajući nacističku teoriju o „višim i nižim rasama“, ustaško rukovodstvo služilo se istim parolama za „očuvanje hrvatske nacije“ i pristupilo istrebljenju i uništenju preko 1.900.000 Srba, oko 40.000 Jevreja, oko 40.000 Roma, komunisti, antifašista, te Hrvata i Muslimana koji su se suprotstavljali okupatoru i ustaškoj politici genocida. Računa se daje od 6.400.000 stanovnika nastanjenih na teritoriji NDH preko jedne trećine bilo predviđeno da se uništi i protjera sa njenog područja.¹⁴

Prema tome, već od samog osnivanja ustaše NDH zločinstva i teror bili su proklamovani i ozakonjeni kao osnovni elementi političkog programa ustaškog rukovodstva. Ubijanja su vršena i bez presuda prijekih ustaških sudova. Zločni su vršeni svuda, u selima i gradovima, u logorima i zatvorima, u kućama i dvorištima, na ulicama. Masovna ubijanja vršena su za vrijeme ofanzivnih operacija „čišćenja terena“ na ustaničkim područjima. Tada su ubijani ne samo odrasli muškarci, već i nemoćni starci, žene i djeca, koji nisu mogli da izbjegnu ispred ustaških koljača.

Sredinom maja 1941. godine u zgradi bolnice u Glini, uz prisustvo ustaškog ministra pravosuđa dr Marka Puka, održan je tajni sastanak ustaških funkcionera sa područja Nezavisne Države Hrvatske na kome su bili i ustaški funkcioneri iz Bosne i Hercegovine. Ovdje je zaključeno da se pristupi planskom likvidiranju Jevreja i Srba i „nepoćudnih elemenata“.

¹¹ „Narodne novine“ od 17. aprila 1941. godine.

¹⁴ Mladen Colić: **Takozvana NDH — Nezavisna Država Hrvatska 1941**, str. 394.

Poslije ovoga sastanka i dogovora ustaških zločinaca uslijedilo je javno istupanje na zborovima, zatim putem radija i štampe i objelodanjivanje planova ustaškog rukovodstva.

Na velikoj javnoj ustaškoj skupštini održanoj 1. juna 1941. godine u Novoj Gradiški, ustaški ministar i opunomoćenik poglavnika za unutrašnje poslove, dr Milovan Žanko izražavajući zvaničnu politiku ustaške države, pored ostalog je rekao:

„Ovo ima biti zemlja Hrvata i nikoga drugoga i nema te metode, koju mi nećemo kao ustaše upotrijebiti, da načinimo ovu zemlju zbilja hrvatskom i da je očistimo od Srba... Mi to ne tajimo. To je politika ove države i to kad izvršimo, izvršit ćemo samo ono što piše u ustaškim načelima.“¹⁵

Takav je bio i advokat Viktor Gutić iz Banje Luke, koga je ustaško rukovodstvo postavilo za stožernika „Hrvatske krajine“.

U skladu sa zakonskom odredbom za odbranu naroda i države, stožernik Gutić pristupa njegovom sprovođenju, zabranjujući Jevrejima da zalaze u kafane, restorane i gostionice, naređuje da se brišu svi natpisi ćirilicom, zatim da sve srpske i jevrejske porodice predaju radio i fotoaparate i u svim srpskim i jevrejskim trgovinama i preduzećima postavlja ustaške povjerenike.

Krajem aprila donesena je naredba da svi Srbi i Crnogorci, koji su rođeni u Srbiji i Crnoj Gori, moraju napustiti „Hrvatsku krajinu“ kao i da se svi brakovi između Srba i Crnogoraca sklopljeni sa Bosankama moraju raskinuti.

Sa širokim ovlaštenjima dobijenim od Pavelića, stožernik Gutić krenuo je u posjetu pojedinim mjestima u Bosanskoj krajini. Najprije je obišao Kotor-Varoš, Jajce i Mrkonjić-Grad, a zatim početkom maja Sanski Most, Ljubiju, Bosanski Novi, Bosansku Krupu i Bihać. U svim ovim mjestima trebalo je da učvrsti organe ustaške vlasti i da ih pripremi za predstojeće progone Srba i za još veće raspirivanje mržnje prema njima. Istupajući na javnim skupovima Gutić nije skrivao svoje namjere i planove kada je u govoru u Sanskom Mostu isticao da će „Drumovi poželjet Srbalja, al' Srbalja više biti neće“, a slične govore održao je u Ljubiji i Prijedoru podvlačeći kako će Bosansku krajinu, odnosno „Hrvatsku krajinu“ kako su joj ustaše dale ime, očistiti od Srba „gvozdenom metlom“.

Organizacija ustaške vlasti u pojedinim mjestima na području Kozare, kao i u drugim dijelovima u Bosni i Hercegovini, bila je otežana zbog toga što ustaše nisu nailazile na podršku stanovništva u mjestima gdje su stvarali svoje organe. Zbog toga su bili prisiljeni da iz Zagreba dolaze predstavnici ustaške vlasti sa ustaškim jedinicama. U Prijedoru su se među prvim ustaškim funkcionerima isticali dr Kolovrat, kotarski predstojnik, koga uskoro zamjenjuje dr Branimir Lukatela, zatim ustaški logornik Josip Kardum i tabornik Miro Slišković. Dr Branimir Lukatela upućen je iz Zagreba stožerniku Gutiću u Banjoj Luci, koji ga postavlja za kotarskog predstojnika u Prijedoru. Njima je uskoro iz Zagreba upućen ustaški odred od 62 ustaše sa ustašom Slavkom Dasovićem koji su u Zagrebu položili zakletvu na vjernost ustaškoj državi i kao dobrovoljci javili se na službu u Prijedor.

¹⁵Isto.

I u Bosanski Novi upućeno je 60 ustaša da pomognu predstavnicima ustaške vlasti Juri Kneževiću i Ahmetu Kalendercu oko organizacije ustaške vlasti i održavanja reda.

U Banju Luku su 24. aprila stigla iz Hrvatske tri odreda „hrvatskog“ domobranstva, odred žandarmerije i policije, koji će poslužiti kao jezgro za formiranje policijskih snaga u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini, formiranje Treće oružničke pukovnije i domobranskog vojnog područja u Banjoj Luci¹⁶.

U Bosanskoj Dubici ustašku vlast organizuju i sačinjavaju: Varović Ivan, šef šumske uprave, Sulejmanbeg Cerić, veleposjednik i Josip Mažar, činovnik. Za prvog logornika imenovan je Ivan Varović, koga je uskoro zamijenio Petar Mažar iz Parnica. Kotarski predstojnik bio je Ante Seljan, ali kratko vrijeme pa ga je zamijenio Zdravko Filipović. Predsjednik dubičke opštine Avdibeg Cerić, dolaskom Nijemaca, podnosi ostavku, a na njegovo mjesto određuje se Tomo Štefičić.¹⁷

Očekivalo se da će i u Bosansku Dubicu stići sa strane ustaše, ali su se u međuvremenu javile prve ustaše iz Bosanske Dubice i okoline. Bili su to Bajrić Hasan, mesar, Rakelić Ramo, Čejvan Zajko, MiškovićKrešo, Mujić Ibrahim Lugar, Bejtović Idriz Balega, Vojniković Sulejman, brijač, Zulić Kasim, Belitalo Sulejman, Meho Čustić, Međedović Mumin, Mujčić Ibrahim i Mujčić Osman.

Iz okolnih sela javilo se još 18 među kojima: Petar i Josip Mažar iz Parnica, Rukavina Mile i Nikola iz Vranovca, Lulić Ivica iz Vranovca, Rukavina Mile iz Klanca, Jurković Marko iz Jošika, Luketić Ivan iz Dubičkog polja, Mažar Mato iz Parnica, Džafran Stipe i Pavlić Mile iz Maglajaca, Sporčić Marko iz Jošika, Krpan Mićo iz Hadžibajira, Gažić Nikola, rodom iz Hercegovine, a do rata živio u Bosanskoj Dubici, Ljutić Hilmija, isto rodom iz Hercegovine, Luketić Pero iz Bjelajaca, Perković Jovo iz Maglajaca i Malić Ante koji je ranije bio žandarm u s. Sreflijama.

U Bosanskoj Gradiški ističe se ustaški logornik Zvonko Sukić koga je na ovu dužnost postavio Viktor Gutić, stožernik tzv. „Hrvatske krajine“ u Banjoj Luci. Istovremeno pripadnici njemačke nacionalne manjine — folksdojčeri u Novoj Topoli, Koloni i Karađorđevu svestrano su se stavili u službu okupatorske vlasti veličajući Hitlera i snagu fašističkih okupatora.

I u drugim manjim mjestima ustaše su pronalazile razne kriminalce, problematične i beskrupulozne elemente i postavljale ih za funkcionere ustaškog aparata. U Bosanskoj Kostajnici za upravitelja Kotarske ispostave postavljen je Muratbegović Husein, a kada je on otišao za logornika za Bosanski Novi i Bosansku Krupu, njegovu dužnost preuzeo je ustaški povjerenik iz Hrvatske Kostajnice.

U Kozarcu, nedaleko od Prijedora, kao predstavnici ustaške vlasti ističu se Husein Mujakić, Jozo Šumaher i Meho Glamočanin, iako se na dužnosti opštinskog načelnika nalazio Adem Balić. Zajedno sa ovim ustaškim predstavnicima aktivni su i Hasan Hrustić, Mujo Bešić, Ibro Mehmedagić i Husein Melkić.

¹⁶Dr Lukač Dušan: Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945, st. 92.

¹⁷Izudin Čaušević: **Stvaranje NDH i ustaški teror na Kozari 1941. godine**, Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine, str. 105

Sa neograničenim ovlaštenjima za proganjanje i ubijanje, raseljavanje i uništavanje koje je dobio od poglavnika NDH Ante Pavelića, stožernik Viktor Gutić, sa predstavnicima ustaške vlasti u Banjoj Luci, Bosanskoj Gradiški, Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Kostajnici, Bosanskom Novom i Prijedoru, otpočeo je hajku na Srbe, Jevreje i Rome, na komuniste i rodoljube. Počela je istovremeno i jagma ustaškog ološa oko jevrejske i imovine protjeranih srpskih porodica iz tzv. „Hrvatske krajine“.

Rušene su i skrnavljene pravoslavne i jevrejske crkve (bogomolje). Među prvim porušena je pravoslavna crkva u Banjoj Luci. Sličnu sudbinu doživjele su i mnoge pravoslavne crkve na području Kozare. Na bosanskodubičkom srezu porušene su i oštećene crkve u Drakseniću, Gunjevcima, Pucarima, Vlaškovcima, Međuvođu, Donjem Jelovcu, Brekinji, Bačvanima, Slabinji, Čitluku i Strigovi. Manastir u Moštanici pretvoren je u konjušnicu za vrijeme neprijateljske ofanzive na Kozaru ljeta 1942. godine. Pravoslavni sveštenici odvođeni su u logore ili zvjerski ubijani.

Sve što je bilo srpsko i jevrejsko moglo se bez ikakve odgovornosti uništavati, stanovništvo proganjati i ubijati, a njihova imovina prisvajati. Stožernik Viktor Gutić je naredbom od 17. maja 1941. godine brisao postojanje srpske nacije, zamjenjujući narodnost Srbima sa „Grkoistočnjak“. Sve je to bilo u potpunom skladu sa opštom politikom koju je proklamovala ustaška Nezavisna Država Hrvatska i poglavnik Ante Pavelić prema Srbima u ovoj kvislinskoj državnoj tvorevini.

Skoro svakim danom stupala je na snagu neka odredba zakona ili naredba koja se odnosila na Srbe i Jevreje. Njima je bilo zabranjeno da se koriste javnim prevoznim sredstvima, zatim kupanje u banjama u Gornjem šeheru, Laktašima i Slatini, pa čak i na riječnim plažama. U Bosanskoj Gradiški, na obali rijeke Save, stajalo je upozorenje: „Židovima, Ciganima, Srbima i psima zabranjeno kupanje.“¹⁸

Za suđenje protivnicima ustaške vlasti bili su formirani prijeki ustaški sudovi koji su po kratkom postupku donosili presude bez utvrđivanja krivice optuženih. Bila je to samo forma, jer je hapšenje, proganjanje i ubijanje bilo prepušteno ustašama i njihovim organima. Pojedinačna i grupna ubistva bila su svakodnevna. Među prvim žrtvama bili su banjalučki vladika Platon i pravoslavni sveštenik Dušan Subotić iz Bosanske Gradiške, koji su po naređenju Viktora Gutića početkom maja 1941. godine na najsvirepiji način ubijeni na obali Vrbasa u blizini Rebrovca.¹⁹

Samo u toku nekoliko dana krajem maja iz Vrbasa i Vrbanje izvučeno je 58 leševa Srba. Kod Bosanske Gradiške, takođe koncem maja 1941. godine, isplivali su na kopno leševi, oca, majke i dvoje djece ispod 10 godina. Na vratu jednog od ovih leševa nalazila se tabla sa natpisom: „Sretan put za Beograd“. Početkom juna na više mjesta pored r. Save izbačena su 34 leša. Na njima su se vidjeli tragovi najvećih sakaćenja i zlostavljanja. U Banjoj Luci njemačke vojne vlasti zatvorile su taoce. Jedan ustaša samovoljno je iz ove grupe izveo

¹⁸„Kozara, knjiga 1, str. 368, Beograd, 1971.

¹⁹Dr Dušan Lukač: **Banja Luka i okolica u ratu i revoluciji 1941–1945**, str. 94.

Boška Panica i bez naređenja i presude ubio ga. A 31. maja 1941. godine ubijena su još dva taoca. Jednom od njih prethodno su iskopane oči.²⁰

I u drugim dijelovima kozarskog područja vršena su u maju i junu 1941. godine, što znači prije dizanja ustanka, zlodjela nad srpskim stanovništvom. Iz sela Hadžibajira kod Bosanske Dubice, u junu su ustaše iz Bosanske Dubice ubile:

Čortan Milutina, Delić Nikolu i njegovog sina Delić Miloša, Delić Petra, brata i sestru Delić Miladina i Delić Zorku, Priču Iliju i sina mu Priču Jovu, Priču Jovanku, Pećanac Doku, Pećanac Duška i njegovog sina Pećanac Boška, braću Koruga Milu, Koruga Dragu i Koruga Miloša, braću Rakić Stanišu i Rakić Duku, tri brata: Radeka Kostu, Radeka Peru i Radeka Slavka, braću Tatalović Vaju i Tatalović Bogdu, Trkulju Jovu, Trkulju Mihajla, Trkulju Radu, Trkulju Ostoju i njegove sinove Trkulju Milorada i Trkulju Petra, Trkulju Stolu i Trkulju Jandru.²¹

U manastiru Moštanici ustaše su uhvatile kaluđera Dušana Damaskijevića i obrijali mu bradu, te zajedno sa učiteljem Brankom Bosancem, njegovom ženom i dva sina, odveli ih u Jasenovac, gdje su najzvjerskije ubijeni.

Iz sela Sključana pohvatani su i odvedeni u Bosansku Dubicu i ubijeni: Miloš Dobrić i njegov sin Vlado, zatim sinovi Milana Marića: Svetko, Vojko i Rade, Januz Mirko i Bogoljub, dijete od 13 godina i Banović Milan, dijete od 15. godina.

U susjednom selu Furdama 12. juna 1941. godine ustaše su ubile: Radeka Radu i njegove sinove Đuru i Dragoju, u selu Bjelajcima Šipka Panu, a iz sela Kotureva odvedeni su u Bosansku Dubicu i ubijeni Kotur Pero i njegov sin Mirko.

U Bosanskom Novom ubijena je grupa od 25 mještana sela Sokolišta:²²

Babić Đ. Jovan, 38 godina	Vujasin M. Mihajlo, 51 godina
Drljača I. Mihajlo, 33 godine	Vujasin M. Ilija, 50 godina
Kovačević M. Gavro, 38 godina	Vujasin M. Mile, 44 godine
Kovačević S. Savan, 56 godina	Vujasin Đ. Košta, 48 godina
Kovačević S. Jovo, 45 godina	Vujasin S. Đuro, 29 godina
Kovačević J. Gavro, 41 godina	Vujasin M. Nikola, 33 godine
Panić G. Simo, 31 godina	Vujasin M. Janko, 31 godina
Radulović M. Stojan, 29 godina	Vujasin Đ. Mihajlo, 40 godina
Radulović S. D Mitar, 50 godina	Vujasin P. Ilija, 38 godina
Stanković S. Đorđo, 44 godine	Zec P. Branko, 41 godina
Stanković S. Pero, 35 godina	Zec M. Stojan, 18 godina
Stanković S. Đuro, 37 godina	Zec P. Vid. 44 godine
Vujasin J. Stojan, 51 godina	

Prema jednom njemačkom izvještaju o masovnom progonu, klanju i ubijanju pravoslavnog stanovništva, ističe se da se u Bosanskom Novom sa

²⁰Izvještaj Državne komisije za ispitivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, Inv. br. 16058.

²¹Po sjećanju Bože Škorića, nosioca „Partizanske spomenice 1941“, živi u Bosanskoj Dubici.

²²Po sjećanju Đorđe Vejnovića, nosioca „Partizanske spomenice 1941“ većina je prethodno u crkvi u Šurkovcu prevedena na rimokatoličku vjeroispovijest, da bi uskoro iza toga došli pod ustašku kamu.

ubijanjem otpočelo oko 22. jula 1941. godine u kome su učestvovali ustaše iz Zagreba uz pomoć domaćih ustaša, te da je akcijom ubijanja rukovodio Cerovski, bivši ustaški šef policije u Zagrebu. U Bosanskoj Kostajnici, pored klanja, vršeno je silovanje žena i djevojaka u čemu se posebno isticalo Ibrahim Hrudžić, te Mulalić koji je „rezao muške polne organe živim ljudima“ a zatim ih zamotavao u krpe i nosio svome pretpostavljenom ustaškom koljaču Cerovskom u Bosanskom Novom.

Takođe u Bosanskoj Kostajnici krajem juna 1941. godine živi su razapeti zakivanjem ruku i nogu na vratima, mučeni i konačno nožem ubijeni: Stanko Kunić, Stojan Krneta, te Božo i Lazo Jajčanin.

Prve žrtve ustaša u Bosanskoj Gradiški bili su: Lazo Janjetović, Mladen Kuluzović, Milan Čijević, Stevo Nježić, Sava Bakić, Stevo Čičić i Rade Banjac.

Pored banjalučkog vladike Platona i sveštenika Subotića, koji su bili prve žrtve ustaša u Banjoj Luci, ubijeni su još: Nikola Čurčija, trgovac, kome su bile iskopane oči i izvađeni udovi, Boško Planić, Pero Perduv, učitelj Ljubo Srdić, Žarko Davidović, Simo Marjanac iz Jajca, Đorđe Bolić iz Mrkonjić-Grada, Dušan Branković, koji je zaklan sa protom Vranješevićem u Krupi kod Banje Luke 19. juna 1941. godine. Inače, u više navrata vođeni su Srbi iz Banje Luke i okoline iz banjalučkih zatvora kamionima izvan grada i masovno ubijani.²³

Kakav je odnos prema srpskom stanovništvu moguće će najbolje potvrditi jedna izjava ustaškog oficira, inače svećenika i rukovodioca specijalnog „vjerskog odsjeka“ u Državnom ravnateljstvu, ustaše Dionizija Juričeva, koji kaže:

U ovoj zemlji ne može nitko da živi osim Hrvata, jer ovo je zemlja Hrvatska, a ko neće da se pokrsti mi znademo kuda ćemo s njime. Danas nije grehota ubiti ni malo dijete od 7 godina koje smeta našem ustaškom pokretu. Nemojte misliti što sam ja u svećeničkoj odori, pa ne mogu, kada je potrebno uzeti strojnici u svoje ruke i da tamanim sve do kolijevke, sve ono što je protiv ustaške države i vlasti.“²⁴

Na savjetovanju Komunističke partije Jugoslavije održanom početkom maja 1941. godine u Zagrebu, pored ostalog, ukazano je i na teška zlodjela ustaša nad srpskim stanovništvom i konstatovano da:

„U Bosni harače tzv. hrvatske ustaše. U toj pokrajini oni su zaveli pravu strahovladu. Možda nigdje nije tako razularena hajka protiv Srba kao u Bosni. Frankovci huškaju Muslimane i Hrvate na Srbe, raspiruje se nacionalna mržnja, koja će imati teških posledica za narode u Bosni, ako se tome ne stane na put. Suzbijanja sijanja te mržnje, raskrinkavanje frankovačkih izdajnika pred narodima Bosne, borba protiv uzurpatora i okupatora u Bosni, borba za bratstvo naroda — to je sada najpreči zadatak komunističke u Bosni.“²⁵

²³Opširnije o zlodjelima: Izudin Čaušević: **Stvaranje NDH i ustaški teror na Kozari 1941 godine**, Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine.

²⁴VII. k. 171, br. reg. 32/722. k. 87. reg. br. 6/37.

²⁵**Kozara**, knjiga I. str. 156, izdanje VIZ Beograd, 1971.

**AKTIVNOST OBLASNOG KOMITETA KOMUNISTIČKE PARTIJE
JUGOSLAVIJE ZA BOSANSKU KRAJINU I PARTIJSKIH
ORGANIZACIJA NA KOZARI U PRIPREMAMA ORUŽANE BORBE
1941. GODINE**

Od svoga formiranja ljeta 1940. godine Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu u Banjoj Luci pokrenuo je sve komuniste, partijske organizacije i rukovodstva na rad u masama pripremajući ih za otpor prijetjećoj ratnoj opasnosti. Sastanci i dogovori komunista u partijskim organizacijama i rukovodstvima naročito su postali intenzivni prvih mjeseci 1941. godine, neposredno pred aprilsku okupaciju zemlje. Poseban značaj u tome imala je Druga oblasna konferencija Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu koja je u januaru 1941. godine održana u Banjoj Luci u kući Ferida Hasanbašića.²⁶

Na konferenciji su bili rukovodeći komunisti iz Bosanske krajine: Veljo Stojnić, Nemanja Vlatković, Boško Šiljegović, Ivica Mažar, Karlo Roje i još neki drugovi iz Banje Luke i Bosanske krajine. Sekretar Oblasnog komiteta Đuro Pucar Stari, koji je kao delegat učestvovao na Petoj zemaljskoj konferenciji Komunističke partije Jugoslavije, informisao je učesnike Oblasne konferencije sa situacijom u zemlji i neposrednoj ratnoj opasnosti, kao i o zadacima koje postavlja pred komuniste Peta zemaljska konferencija KPJ. Ovo je imalo znatnog odraza na kasniji uspješan rad partijskih organizacija i u pravilnoj orijentaciji neposredno pred fašističku okupaciju i u prvim njenim danima.

Aprilski slom i kapitulacija bivše jugoslavske vojske nije obeshrabrio niti razbio i porazio demokratski i revolucionarni pokret i njegovu avangardu, Komunističku partiju Jugoslavije. Partija je bila sposobna i spremna da u uslovima fašističke okupacije i ustaške strahovlade i proganjanja stane na čelo narodnih masa, pronađe nove oblike i odgovarajuća sredstva u akciji na otpočinjanju oružane borbe.

Isti dan, 10. aprila 1941. godine, kada su njemačke okupacione trupe ušle u Zagreb i formirale ustašku Nezavisnu Državu Hrvatsku, u Zagrebu je održana sjednica Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije na kojoj je razmotrena situacija u zemlji i odlučeno da se nastavi sa otporom okupatoru i otpočne sa pripremama oružane borbe. Na ovoj sjednici formiran je Vojni komitet sa Josipom Brozom Titom na čelu.

²⁶Dr Dušan Lukač: Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji, 1941-1945, str. 54.

Đuro Pucar Stari

Uskoro iza toga, 15. aprila 1941. godine, izdat je Proglas u kome se objašnjava kvislinški karakter ustaške Nezavisne Države Hrvatske i poziva narod na pružanje otpora osvajaču, njemačko-italijanskom okupatoru. I Prvog maja 1941. godine Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije izdao je Proglas narodima Jugoslavije pozivajući ga na jedinstvo i pružanje otpora agresoru.

Sedmog maja 1941. godine održava se u Zagrebu savjetovanje Komunističke partije Jugoslavije na kome su bili delegati svih partijskih rukovodstava, osim delegata iz Makedonije. U iscrpnom referatu generalnog sekretara Komunističke partije Jugoslavije Josipa Broza Tita analiziran je aprilski rat i okupacija zemlje, držanje i izdajnička uloga i otvorena saradnja domaće buržoazije sa okupatorom, izdajničko držanje i planovi izbjegličke vlade.

Majsko savjetovanje utvrdilo je glavne zadatke komunista i odredilo karakter ustanka i oružane borbe. Osnovni i glavni zadaci pred komunistima bili su: okupljanje svih jugoslovenskih naroda na najširoj osnovi u borbi protiv okupatora i njegovih slugu, borba protiv raspirivanja nacionalne mržnje i izazivanja bratoubilačkog rata. Istovremeno je trebalo objasniti narodu uzroke poraza i odgovornost vladajuće buržoazije za aprilski slom i katastrofu odbacujući pokušaje neprijatelja da se ova odgovornost prebaci na pojedine narode. Posebno je istaknuta potreba očuvanja, razvijanja i učvršćivanja jedinstva svih jugoslovenskih naroda, širenja i učvršćivanja partijskih organizacija i uticaja komunista na narodne mase. Odlučeno je da partijske organizacije i rukovodstva formiraju vojne komitete koji će raditi na organizovanju i sprovođenju priprema za oružani otpor.

Na savjetovanju je došla do punog izražaja saglasnost i odlučnost Komunističke partije Jugoslavije da ne priznaje rasparčavanje i podjelu zemlje, stavljajući komunistima u zadatak da budu spona između njenih naroda i da se stave na čelo zajedničke oslobodilačke borbe u svim krajevima, pa i u onim dijelovima zemlje koji su poslije prvog svjetskog rata na osnovu tajnog Londonskog pakta i Rapalskog ugovora ostali pod tuđim suverenitetom.

U izvještaju koji je poslije savjetovanja Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije uputio Kominterni, pored ostalog, stoji:

„Bez obzira na to što je Jugoslavija podijeljena među imperijalistima i što su stvorene nove granice, Komunistička partija Jugoslavije je ostala jedinstvena i Centralni komitet rukovodi nesmetano svim oblastima okupirane zemlje i ima redovne veze s tim oblastima.“²⁷

Tako je Komunistička partija Jugoslavije već u prvim danima okupacije zemlje stala u odbranu integriteta Jugoslavije, djelujući kao jedinstvena jugoslovenska partija, bez obzira na granice koje su okupacijom zemlje bile uspostavljene.

Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu bio je u stalnoj neposrednoj vezi sa partijskim organizacijama i rukovodstvima na Kozari i blagovremeno ih upoznao sa novonastalom

²⁷Vladimir Dedijer: Jugoslavija i interesne sfere — KPJ brani integritet zemlje, NIN broj 1479 od 13.5.1979. str. 61.

ratnom situacijom i predstojećim zadacima. Istina, rad je bio otežan ne samo zbog dolaska okupatora i ustaške vlasti, već i zbog odsutnosti brojnih partijskih kadrova koji su se nalazili u rezervi bivše jugoslavenske vojske, zatim na studijama u Beogradu i Zagrebu. Međutim, većina članova Komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije znali su svoju ulogu i zadatke, pa su odmah, neposredno po ulasku okupacionih trupa u zemlju, izlažući se životnim opasnostima, krenuli u svoja mjesta kako bi se stavili na raspolaganje partijskim organizacijama i rukovodstvima.

Svi komunisti su upozoreni da budu oprezni, da se skrivaju i čuvaju od hapšenja, jer se realno moglo očekivati da će njemačke i ustaške vlasti preduzeti sve mjere da ih otkriju i pohapse. Mjesni komitet u Prijedoru sklonio je partijsku tehniku i literaturu: Istoriju SKP, „Proleter“ i „Srp i čekić“, dok je Mjesni komitet Komunističke partije Jugoslavije iz Bosanske Dubice u aprilu 1941. godine smjestio partijsku tehniku, radio aparat na baterije, šapirograf i pisaću mašinu u selu Mrazovcima kod člana Partije, učitelja Nikole Luketića.

Mjesni komitet Partije u Banjoj Luci po ulasku okupatorskih trupa u zemlju, formirao je „Komitet za odbranu“ zemlje u kome su bili istaknuti komunisti: Ivica Mažar, Osman Karabegović, Ljubo Babić, Šefket Maglajlić i Ranko Šipka.²⁸

Njemačke okupacione trupe stigle su iz pravca Bosanske Dubice u Prijedor 13. aprila 1941. godine gdje je dan prije stigla prethodnica njemačkih snaga. Na pravcu njihovog nastupanja bile su zaustavljene na Balju kod Bosanske Kostajnice otporom artiljerijskog divizionu bivše jugoslovenske vojske u kome se nalazio izvjestan broj vojnika sa područja Kozare. Pored toga usporenom prodoru njemačkih trupa doprinjelo je rušenje i onesposobljavanje mostova u Bosanskoj Dubici i Bosanskoj Gradiški, zatim mosta na željezničkoj pruzi na r. Uni kod Volinje, paljenja magacina sa rezervama goriva u Volinji, te rušenja brojnih mostova i objekata na pravcima nastupanja njemačkih okupacionih trupa.

Napredni omladinci i članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Prijedoru odvrćali su pojedine građane u Prijedoru da ističu bijele zastave prilikom ulaska njemačkih jedinica. U Bosanskoj Dubici članovi Partije i SKOJ-a imali su zadatak da na putevima, kuda je prolazila njemačka motorizacija, postavljaju eksere i na taj način onesposobljavaju i usporavaju pokret motorizaciji.²⁹

Da bi se spriječio i smanjio broj stupanja u neprijateljske ustaške jedinice, komunisti u Prijedoru, Bosanskom Novom, Bosanskoj Dubici i Bosanskoj Gradiški, nastojali su u neposrednom kontaktu sa svojim poznanicima i prijateljima iz djetinjstva da utiču i odvrćaju omladince Hrvate i Muslimane od stupanja u neprijateljske redove.

Mjesni komitet Komunističke partije Jugoslavije u Prijedoru razvio je široku aktivnost na planu odvrćanja od iseljavanja srpskih porodica u Srbiju. Pojedini komunisti Muslimani i njihove porodice u Prijedoru, izlažući se opasnostima da i oni budu proganjani od ustaša, nudili su zaštitu i sklanjali

²⁸Dr Dušan Lukić: Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945. str. X7.

²⁹Kozara, knjiga I, str. 174 i 193, VIZ Beograd, 1971.

srpske porodice koje nisu željele da idu u Srbiju, protestujući protiv mjera ustaške vlasti o iseljavanju Srba u Srbiju. Oni su smatrali da je tamo gdje su se rodili i odrasli zajednička domovina i Srba i Hrvata i Muslimana.³⁰

Značajna je i veoma uspješna akcija komunista u agitaciji na sabotiranju mjera i odluka ustaške vlasti. Tu se posebno ističe odvratanje odraslih muškaraca u selima da dolaze u grad, da se prijavljuju za odlazak na rad u Njemačku, zatim odvratanje od odlaska na rad na popravkama puteva, na tzv. kuluk. Prijedorski komunisti uspjeli su da iz škole „Umljenović“ izvedu desetine vojnika bivše jugoslovenske vojske koje su Nijemci ovdje zadržali radi otpremanja u zarobljeničke logore. Pojedinci i grupe ovih vojnika sa područja Kozare, Podgrmeča, od Bosanskog Petrovca i Drvara, presvučeni u civilna odijela, upućivani su prema svojim mjestima danju i noću, prolazeći pored njemačkih straža.

Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu bio je u stalnoj vezi sa Mjesnim komitetima Partije u Banjoj Luci, Prijedoru, Bosanskoj Dubici i Bosanskom Novom i upozoravao komuniste na mjere ustaške vlasti, na budnost i opreznost. Komunisti se upoznaju sa proglasima Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije od 15. aprila i 1. maja 1941. godine, zatim sa odlukama Majskog savjetovanja u Zagrebu o pružanju otpora okupatoru, te da se stvaraju oružane grupe, formiraju partizanski odredi i pređe na oružane akcije.

Početkom juna 1941. godine na Šehitlucima iznad Banje Luke, u šumarskoj kući, održano je Oblasno partijsko savjetovanje koje je organizovao Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu pod rukovodstvom Đure Pucara Starog. Na ovome savjetovanju, pored sekretara Oblasnog komiteta Partije Đure Pucara Starog, bili su: Velimir Stojnić, IJija Došen, Boško Šiljegović, Mičo Šurlan, Relja Lukić, Branko Babić, Šefket Maglajlić, Josip Mažar, Ivica Mažar, Osman Karabegović, Karlo Roje, Kasim Hadžić, Ljubo Babić i dr Vaso Butozan.

U skladu sa odlukama Majskog savjetovanja Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, Oblasno partijsko savjetovanje na Šehitlucima razmatralo je političke i organizacione mjere u pripremanju oružane borbe. Komunistima je stavljeno u zadatak da rade na prikupljanju oružja i municije, da budu budni prema neprijatelju, a naročito da svoju aktivnost usmjere na razbijanje pokušaja neprijatelja da unosi mržnju i netrpeljivost između Srba, Hrvata i Muslimana, što bi svakako moglo imati uticaja i otežati početak i uspješno razvijanje oružane borbe.

Osnovno je bilo da komunisti rade na okupljanju svih naroda na najširoj osnovi u borbi protiv okupatora, njemačko-italijanskih sluga, ustaša, da se spriječi raspirivanje nacionalne mržnje i bratoubilačkog rata, te očuva jedinstvo naroda.

Mahmut Bušatlija, član Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, prenio je direktivu o pripremanju i obučavanju ljudi, prikupljanju oružja i municije, formiranju diverzantskih grupa bliže neprijateljskih objekata i komunikacija, te stvaranju mreže vojnih

³⁰Dr Joco Marjanović: Ustanak na Kozari — Specifičnosti početka NOB-a na Kozari, Naučni skup „Kozara u NOB“ 1977. godine.

povjerenika na terenu. Pri Oblasnom komitetu Partije formirano je vojno rukovodstvo sa zadatkom da vrši pripreme za otpočinjanje oružane borbe. U njegovom sastavu su bili: Branko Babič Slovenac, Josip Mažar Soša, Osman Karabegović i Kasim Hadžić. Istovremeno su određeni i vojni povjerenici za područje Kozare i to:

Velimir-Veljo Stojnić, za prijedorski srez,
Miloš Šiljegović, za bosanskodubički srez,
Mičo Šurlan, za bosanskonovski srez.

Sprovodeći zaključke partijskog savjetovanja na Šehitlucima, partijske organizacije i rukovodstva pristupili su stvaranju mreže vojnih povjerenika po selima i opštinama, koji su imali zadatak da vrše pripreme oružane borbe na pojedinim sektorima.

Vojni povjerenici na prijedorskom srezu bili su: Simo Komlenić, Duško Brković i Mile Vučenović u Prijedoru, Milan Vrhovac u Čirkin Polju, kasnije na području Lamovite i Omarske, Gojko Kusunjić u Miljakovcima, Simo Mrda u Rasavcima, Milan Kitonjić u Orlovcima, Dušan Pantelić u Busnovima, Esad Cerić u Čeli i Drago Lukić u Ljubiji.³¹

Na bosanskonovskom srezu vojni povjerenici su bili: Dušan Misirača i Mihajlo Zec za Dobrljin, Pero Đurić za Gornje Vodičevo i Kuljane, Ljuban Crnobrnja za Donje Vodičevo, Relja Lukić, Simo Ivanović, Gojko Šurlan, Ljuban Skondrić, Lazo Desnica i Ljuban Kantar za ostali dio sreza.³²

Na bosanskodubičkom srezu: Fadil Šerić, Milko Starver, Nikola Luketić, Veljko Zec, Slavko Lukač, Mile Rusić, Jovo Gavrilović, Dušan Kos, Dragoja Ručnov, Stevo Bokan i Dragoja Miljatović Švarc.³³

Tako su područja prijedorskog, bosanskodubičkog i bosanskonovskog sreza, bila pokrivena mrežom vojnih povjerenika koji su radili na prikupljanju i evidenciji oružja i municije, bombi, eksploziva i druge ratne opreme. Oni su istovremeno radili na međusobnom povezivanju ljudi spremnih da se odazovu pozivu za oružanu borbu, politički i organizaciono djelovali i pripremali ljude za oružane akcije i početak oružane borbe protiv okupatora i njegovih slugu ustaša.

Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu uputio je svoje članove na teren da pomognu u organizaciji priprema oružane borbe. U isto vrijeme iz gradova u potkozarska sela otišli su na nove zadatke Slobodan Marjanović, sekretar Mjesnog komiteta Partije u Prijedoru, Ilija-Ile Stojanović, Esad Midžić, Milan Vrhovac, Joco Marjanović, Rajko Radetić Mile Vučenović, Drago Lukić i Duško Brković, svi iz Prijedora. Sredinom jula 1941. godine, nakon organizovanog bjekstva iz ustaškog zatvora, stigao je u selo Palančište i dr Mladen Stojanović, koji će preuzeti ulogu organizatora i rukovodioca oružane borbe na Kozari.

Na bosanskodubičkom srezu djeluju: Boško Šiljegović, sekretar Mjesnog komiteta Partije, Fadil Šerić, Miloš Šiljegović, Milan Pilipović, Nikola Luketić i Dragoja Miljatović.

³¹Kozara, knjiga I. str. 459

³²Isto, str. 490.

³³Krajske brigade, str. 52 i 55.

Iz Bosanskog Novog izašli su na teren Hajro Kapetanović, Mičo Šurlan i Milorad Mijatović, a iz Dobrljina Dušan Misirača.

Na bosanskogradiškom području, dijelu Potkozarja i Lijeve polje, djeluje grupa komunista i patriota koju sačinjavaju: Mihailo Desančić, Milan Kačavenda, Salih Topić, Milan Marić, Jovan Savić, Stevo Vidović, Agan Harbaš, Petar Misimović, Mahmut Dročić, Vojislav Borković, Hamdija Topić, Stevo Sovilj, Oto Ringzberg, Luka Marić, Adem Kovačević, Danilo Marić, Pero Kmezić, Atif Topić i Mirko Rončević. Ova grupa sredinom jula 1941. godine održava sastanak u Krušiku i dogovara se o planu zajedničke borbe Srba, Hrvata i Muslimana protiv okupatora i domaćih izdajnika. Odlučeno je da se radi na uspostavljanju veze sa dr Mladenom Stojanovićem i rukovodstvom ustanka na Kozari, te da se u Kozaru upute Adem Kovačević, Stevo Sovilj, Luka Marić, Atif Topić, Vojislav Borković i Danilo Marić. Uporedo sa tim da se organizuju ilegalni punktovi u Bosanskoj Gradiški, Dubravama, Čatrnji, Rogoljima i još nekim mjestima preko kojih bi se održavala veza sa rukovodstvom ustanka u Kozari i istovremeno prikupljali podaci o namjerama i pokretima neprijatelja.

U međuvremenu, dok su se u gradovima i selima vršile pripreme za oružanu borbu, održavali sastanci i savjetovanja komunista i vršio raspored partijskih kadrova, uslijedio je 22. juna 1941. godine napad njemačkih trupa na Sovjetski Savez i otpočinjanje rata između Njemačke i Sovjetskog Saveza. Ovaj događaj snažno je uticao na već rasplamsano borbena raspoloženje koje su komunisti na Kozari stvorili u narodu u toku priprema oružane borbe.

Neposredno po saznanju da je Njemačka napala na Sovjetski Savez, Politburo Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, isti dan, 22. juna 1942. godine, uputio je Proglas radničkoj klasi i narodima Jugoslavije pozivajući ih da svim sredstvima pomognu borbu naroda Sovjetskog Saveza, jer je to i njihova borba. Slične proglase izdala su i pokrajinska rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije.

Uskoro iza toga, 27. juna 1941. godine, formiran je Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije sa komandantom Josipom Brozom Titom.

Četvrtog jula 1941. godine održana je sjednica Politburoa Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije na kojoj je donesena odluka za otpočinjanje oružane borbe protiv okupatora. Osnovna forma oružane borbe biće partizanski rat. Odlučeno je da se izda proglas narodima Jugoslavije i pozove u oružanu borbu i da se ranije formirane udarne grupe u gradovima upute na teren, da se organizuju partizanski odredi i otpočnu oružane akcije.

Proglas sa pozivom narodima Jugoslavije na oružanu borbu objavljen je 12. jula 1941. godine. Pozivajući narod Jugoslavije na oružanu borbu ističe se da se zemlja pretvori u opsjednutu tvrđavu za fašističke osvajače. Komunistima je stavljeno u zadatak da bez oklijevanja stvaraju partizanske odrede i stanu na čelo narodnooslobodilačke borbe.

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije sa Josipom Brozom Titom na čelu stalno je bio u toku razvoja događaja i donosio odgovarajuće odluke. Blagovremeno je procijenio novonastalu situaciju i izabrao najpodesniji momenat za donošenje jedne sudbonosne odluke za narode Jugoslavije, odluke za otpočinjanje oružane borbe protiv okupatora koja je istovremeno značila i oružanu revoluciju.

Analizirajući uslove u kojima je donesena ova istorijska odluka, Edvard Kardelj je kasnije o tome rekao:

„U izboru momenta za neposredni prelazak na opštenarodni ustanak najvažnija je bila ocjena da li su i široke mase spremne da se pokrenu u oružanu borbu. Jer ustanak bi bio tragična avantura, ili bi se sveo na uže ili šire diverzantske akcije, da su u oružanu borbu stupili samo organizovani kadrovi Komunističke partije i narodnooslobodilačkog pokreta, a daje nisu prihvatile najšire narodne mase. Događaji su pokazali da je Partija pravilno ocijenila momenat.“³⁴

Odluka Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za otpočinjanje oružane borbe ubrzala je i pripreme koje su vršene na području Kozare. U prvoj polovini jula 1942. godine u Prijedor su stigli Osman Karabegović i Josip Mažar Soša, članovi oblasnog vojnog rukovodstva. Ovdje su održali sastanak u kući Nevenke Antonijević sa vojnim povjerenicima za prijedorski i bosanskodubički srez. Poslije toga iz Prijedora su krenuli u sela prema Kozari gdje su se već nalazili brojni partijski kadrovi. Inače, u to vrijeme u gradovima je situacija bila veoma teška i uslovi za djelovanje otežani. Naročito poslije napada Njemačke na Sovjetski Savez, kada je počelo masovno hapšenje i proganjanje komunista i naprednih ljudi, radnika, studenata i đaka. Uslova za njihov dalji opstanak u gradovima nije bilo. Ali, oni su znali da ne smiju da padnu neprijatelju u ruke, već da se u slučaju opasnosti sklanjaju i kreću na određene zadatke. Tako su mnogi članovi Partije i SKOJ-a iz Prijedora znajući za direktivu Komunističke partije Jugoslavije za otpočinjanje oružane borbe, krenuli u potkozarska sela gdje su produžili u novim povoljnijim uslovima da djeluju i pripremaju narod na oružanu borbu. Iz Banje Luke su na teren Bosanske krajine i srednje Bosne otišli brojni partijski kadrovi. Na područje Kozare došli su Osman Karabegović, Josip Mažar Soša i Ranko Šipka.

Aktivnost članova Komunističke partije Jugoslavije u Bosanskoj krajini zabilježena je i u neprijateljskim izvještajima gdje se konstatuje da se ne osjeća rad bivših političkih stranaka i drugih ilegalnih organizacija, osim komunista koji su od kako je počeo rat između Njemačke i Sovjetskog Saveza, počeli sa svojim razornim radom među svim slojevima naroda.

„Ulaskom Sovjetske Rusije u rat“ — ističe se u izvještaju III oružničke pukovnije — „komunisti su digli glave. Nastoje svim silama da sadašnje prelazno stanje iskoriste za svoje načelne svrhe. Međutim, sva ona lica koja su bila naklonjena komunizmu uhićena su i čuvaju se pod jakim stražom. Budno se takođe pazi i motri na ona lica koja su se svojevremeno družila sa komunistima.“³⁵

I dok neprijateljski izvještaji tvrde kako su uhvaćena mnoga lica naklonjena komunizmu, dotle u Banjoj Luci veoma aktivno djeluje Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu, zatim mjesni komitet Partije u Banjoj Luci, Prijedoru, Bosanskom Novom i Bosanskoj Dubici, odakle su na teren Kozare i Bosanske krajine otišli brojni partijski kadrovi.

³⁴Uz 60-to godišnjicu SKJ — Ustanak i revolucija, „Oslobođenje“ od 8. maja 1979. godine, str. 10.
³⁵Zbornik IV, knjiga I, dok. 250, str. 256 i 257.

Krajem jula 1941. godine pripreme za otpočinjanje oružane borbe na Kozari bile su u završnoj fazi. Konačna odluka za prelazak iz faze priprema na oružane akcije donesena je na partijskom savjetovanju koje je održano 25. jula 1941. godine u selu Orlovcima kod Prijedora.³⁶

Savjetovanje u Orlovcima održano je pod rukovodstvom druga Đure Pucara Starog, sekretara Oblasnog komiteta Partije za Bosansku krajinu. Prisutni su bili: dr Mladen Stojanović, Osman Karabegović, Velimir-Veljo Stojnić, Vladimir Nemet Braco, Mičo Šurlan, Josip Mažar Soša, Ale Terzić, Slobodan Marjanović, Ivica Marušić Ratko i Drago Lukić.

Iako je Savjetovanje održano na području Kozare, gdje je bila većina rukovodećih komunista sa ovoga područja, ono je imalo šire značenje ne samo za Kozaru, već i za Bosansku krajinu. Analizirana je situacija i stanje priprema naroda za oružanu borbu, prikupljenom oružju i municiji i zauzeto stanovište da se odmah pređe na izvođenje oružanih akcija, da se napadaju neprijateljske patrole, žandarmerijske stanice, da se ruše mostovi i drugi objekti na željezničkim prugama i drugim saobraćajnicama i da se ruše i onesposobljavaju rudnička postrojenja.

U svojim sjećanjima na ovo Savjetovanje drug Đuro Pucar Stari je zapisao:

„Ustanak u Drvaru zatekao me je u selu Orlovcima kod Prijedora. Tu sam, noću između 26. i 27. jula 1941. godine, na sastanku kojem su prisustvovali: dr Mladen Stojanović, Josip Mažar soša, Mičo Šurlan, Osman Karabegović, Veljo Stojnić, Ratko Marušić, Braco Nemet i Drago Lukić (radnik Rudnika Ljubija, s puškom je stajao na straži dok je sastanak trajao), saopštio odluku Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu o formiranju Oblasnog štaba partizanskih odreda za Bosansku krajinu. Za komandanta je bio određen Danko Mitrov, za zamjenika Miljenko Cvitković, za političkog komesara Osman Karabegović, a za zamjenika Babič Slovenac. Na ovom sastanku izvršen je raspored ovih drugova kako bi se obuhvatilo što šire područje i mobilisali članovi i simpatizeri Partije za prikupljanje oružja i bez oklijevanja počelo sa oružanim akcijama. Drug Veljo Stojnić dobio je zadatak da pođe u Drvar i da tamo pomogne drugovima u organizaciji ustanka. No, s obzirom na ratno stanje oko Drvara i na teškoće oko putovanja do Drvara, njegov odlazak je bio privremeno odgođen.“³⁷

Tako je izvršen raspored kadrova na pojedine sektore Kozare koji će rukovoditi oružanim akcijama i organizacijom oružane borbe, usklađujući ih sa organizacijom naroda u pozadini. Doktor Mladen Stojanović i Osman Karabegović krenuli su u potkozarska sela kod Prijedora da sa komunistima i narodom organizuju otpočinjanje oružane borbe. Sa njima su bili Ivica Marušić Ratko i Ranko Sipka. U selima su već bili članovi KPJ iz Prijedora. Veljo Stojnić i Duško Brković otišli su na područje Miljakovaca i susjednih sela južno od željezničke pruge Prijedor — Banjaluka. Josip Mažar Soša i Mičo Šurlan krenuli su na bosanskonovski srez da na sektoru Dobrljina i Lješljana organizuju izvođenje diverzija na željezničkoj pruzi i rudnika u Lješljanima. Rajko Radetić radi na pripremanjima u Crnoj Dolini, Boško

³⁶Krajiške brigade, str. 54.

³⁷Đuro Pucar Stari: Sjećanja, „Oslobođenje“ od 7.10.1981, str. 8.

u Brežičanima, a Joco Marjanović sa Žarkom Zgonjaninom na sektoru Dragotinje i Marina.

I ostali komunisti, koji su bili na savjetovanju u Orlovcima, dobili su konkretne zadatke. Drago Lukić upućen je u Ljubiju sa zadatkom da pripremi i izvede diverziju u rudniku Ljubiji kako bi se onemogućila proizvodnja i spriječio izvoz željezne rude u Njemačku.

Ivica Marušić Ratko sa Milanom Kitonjićem i Radom Bašićem određeni su da organizuju u zajednici sa gerilskim odredom iz Miljakovaca rušenje željezničkog mosta na Zegeru kako bi se onemogućio prevoz željezne rude iz Ljubije do Prijedora.

Sekretar Mjesnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije iz Prijedora Slobodan Marjanović dobio je zadatak da organizuje grupe za diverzije na željezničkoj pruzi na relaciji Prijedor — Brežičani — Dragotinja. Za ovaj zadatak određene su dvije grupe — jedna iz Dragotinje u kojoj su bili: Joco Marjanović, Pero Krneta, Đuro Krneta i Dragoja Marin. Druga grupa bila je iz Brežičana a sačinjavali su je: Boško Baškot, Nikola Mutić, Jovo Đukić i Pero Tubin.

I Brežičanska i Dragotinjska grupa bile su pozvane kod dr Mladena Stojanovića koji se nalazio na Maslin-bairu. Po njih je došao Mile Rajlić i zajedno se sa njima povratio u Palančište. Poslije razgovora sa dr Mladenom Stojanovićem otišli su kod Slobodana Marjanovića od koga su dobili konkretne zadatke na organizaciji diverzija na željezničkoj pruzi Prijedor — Brežičani — Dragotinja.

Sekretar Mjesnog komiteta Partije za Bosansku Dubicu Boško Šiljegović, sa vojnim povjerenikom za bosanskodubički srez Milošom Šiljegovićem i partijskom organizacijom u Međuvođu, Bosanskoj Dubici i Mrazovcima, radili su na organizaciji oružane borbe u selima bosanskodubičkog područja.

I na drugim sektorima stvoreno je više grupa sa određenim zadacima. Svaka od ovih grupa imala je rukovodioca koji su pretežno bili komunisti. To su: lješljanska sa Reljom Lukićem, žuljevačka sa Simom Ivanovićem, svodanska sa Lazom Desnicom i grupa za sela Devetake i Prusce sa Gojkom Šurlanom.³⁸

Bilo je više grupa u selima koje su organizovale prikupljanje oružja i municije i spremale se za otpočinjanje oružane borbe. Jednu takvu grupu na sektoru Dragotinje i okoline organizovao je Žarko Zgonjanin. Direktivu za formiranje diverzantske grupe dobio je od Josipa Mažara Soše i Miće Šurlana na sastanku u Bosanskom Novom. U ovoj grupi bili su: Sava Kesar, Petar Marin, Mikan Marjanović, Ostoja Kesar, Pavle Marin, Stevan Janjetović, Lazo Banjac, Vaso Marin, Mlado Marin, Mirko Marin, Savo Marin, Jovo Brdar, Ljuban Krneta i Dragan Knežević.

Slične grupe organizovane su kod Dobrljina pod rukovodstvom Dušana Misirače, zatim u selima Bosanske Kostajnice u organizaciji Miloša Bajalice i Veljka Zeca, te oko Bosanske Dubice (u Komlencu) u organizaciji učitelja Nikole Luketića i Moštanci u organizaciji Bore Gačeše.

³⁸Relja Lukić: **Čela rudara na Kozari**, Ustanak naroda Jugoslavije 1941, knjiga V, str. 204.

Sve "ovo upućuje na nepobitan zaključak da su pripreme za otpočinjanje oružane borbe na Kozari vršene temeljito i organizovano od početka okupacije zemlje, a u skladu sa odlukama i pod neposrednim rukovodstvom Oblasnog komiteta komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu. Napad Njemačke na Sovjetski Savez ubrzao je pripreme oružane borbe, a savjetovanje rukovodećih komunista u Orlovcima 25. jula 1941. godine, na osnovu procjene situacije i izvršenih priprema, donijelo je konkretne odluke za početak oružane borbe na Kozari.

Organizacija komunista i naroda na Kozari za oružanu borbu bila je u skladu sa cjelokupnim pripremama koje su se sprovodile u Bosanskoj krajini poslije odluke Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije od 4. jula 1941. godine za otpočinjanje oružane borbe i Proglasa kojim su pozvani narodi Jugoslavije u borbu protiv fašističkog osvajača, a komunistima stavljeno u zadatak da stvaraju partizanske odrede i da se stave na čelo oslobodilačke borbe.

U članku „Komunistička partija Jugoslavije u današnjoj narodnooslobodilačkoj borbi“ Tito je, pored ostalog, napisao:

„Iz aprilske narodne katastrofe KPJ je izvukla dragocjene pouke za dalji rad. Izvukla je pouke koje su govorile o tome da su narodne mase grada i sela spremne da daju najveće žrtve za spas svoje otadžbine, da su spremne da se bore za svoje nacionalne nezavisnosti, da brane svoje djedovsko ognjište... Pošto je izvukla takvo iskustvo, KPJ je, u ovim najtežim danima istorije naših naroda, još odlučnije stavila sve svoje snage u službu narodnih interesa. Stavila je u službu narodnooslobodilačke borbe svoje organizatorske sposobnosti, svoje dragocjene kadrove. Stavila se na čelo borbe.“³⁹

To se potvrdilo i na području Kozare. Posljednjih dana jula 1941. godine na sastancima komunista i rukovodećih kadrova razrađivani su i konkretnije utvrđivani zadaci na otpočinjanju oružane borbe. Planirani su neprijateljski objekti i posade koje treba napasti. Očekivao se samo trenutak kada će da se zapali i bukne plamen oružanog otpora. Jednovremeno otpočinjanje i izvođenje akcija na svim sektorima, gdje su se vršile pripreme, nije bilo moguće uskladiti. To će se tek kasnije, kada otpočetnu akcije, postići. Vrijeme i objekte napada planirali su rukovodioci na pojedinim sektorima zajedno sa komunistima. Svako područje imalo je svoje specifičnosti i zato je trebalo prethodno ocijeniti i stvoriti plan odakle početi, koje neprijateljske objekte i u koje vrijeme napasti. Poslije partijskog savjetovanja u Orlovcima svi komunisti na području Kozare krenuli su na konkretne zadatke na čelu ustaničkih snaga u opštenarodnu oružanu borbu protiv okupatora.

³⁹ „Borba“ dvobroj 8-9, 1941. godine.

POČETAK ORUŽANE BORBE NA BOSANSKODUBIČKOM SREZU

Krajem jula 1941. godine, zahvaljujući temeljitim pripremama i opštem raspoloženju naroda za borbu protiv okupatora i njegovih kvislinga, otpočeo je ustanak i oružana borba na Kozari oko Prijedora, Bosanskog Novog, Dobrljina, Bosanske Kostajnice i Bosanske Dubice.

Prva ustanička puška planula je u Knešpolju u selu Međuvođu. Bio je 29. juli 1941. godine. U Međuvođu je toga dana u kući Dragoje Miljatovića Svarca održavan sastanak partijske organizacije. Prisutni su bili: Boško Siljegović, Dragoja Miljatović Svare, Miloš Šiljegović i Dragoja Ručnov. Upoznavali su se sa direktivama za otpočinjanje oružane borbe. Iz Bosanskog Novog stigao je Ahmet Šehović, koga je uputio sekretar Mjesnog komiteta Partije Zajko Dizdarević, da komunistima i partijskom rukovodstvu bosanskodubičkog sreza prenese direktive Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu koje je uputio Đuro Pucar Stari, sekretar Oblasnog komiteta Partije. Upoznavši se sa odlukom Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu, pristupilo se njenoj konkretnoj realizaciji. Zauzeto je stanovište da se sutradan, 30. jula 1941. godine, organizuje napad na žandarmerijsku kasarnu (oružničku postaju) na Knežici, udaljenoj 16 km od Bosanske Dubice.

Međutim, u toku održavanja partijskog sastanka, u selo je iznenada stigla žandarmerijska patrola sa kojom je bio i jedan ustaša.⁴⁰ Pošto se neprijateljska patrola uputila kroz selo bliže mjestu održavanja partijskog sastanka, dogovoreno je bilo da se napadne samo ako pođe dublje u selo. U protivnom, da se propusti i ne napada, kako se ne bi osujetio planirani napad na žandarmerijsku stanicu na Knežici, predviđen za sutradan, 30. jula 1941. godine.

Prolazeći kroz selo žandarmerijska patrola primijetila je naoružanog Đurda Burazora, koji se nalazio u blizini, pa je otvorila vatru i ubila ga. Tu se brzo okupila grupa seljaka iz Međuvođa koji su kao seoski stražari pratili pokrete žandarma kroz selo, pa su otvorili vatru na žandarmerijsku patrolu. Tako je počeo prvi oružani sukob koji je u isto vrijeme značio i poziv ostalim stanovnicima okolnih sela da krenu na ustanak. Veoma brzo prema mjestu gdje je došlo do borbe sa žandarmima krenule su grupe ustanika, ne samo iz

⁴⁰ U neprijateljskoj patroli bio je ustaša Luketić Ivica. Patrola je bila u zaseoku Trubarci. Tražila je Jovana Skrobića i Kostu Burazora. Pred veče, kada je ova ustaška patrola krenula od kuće Pere Trubarca, naišla je na seosku stražu kod Jošića mlina koju su držali Stevan Macura i Ljuban Šormaz. Ustaše su ih pohvatale, jer su bili bez oružja, ali su ovi uspjeli da pobjegnu uz rječicu Mlječanicu.

Međuvođa, već i iz susjednih sela. Svi su pojurili za žandarmima koji su pod masovnim pokretom ustanika bježali prema neprijateljskom uporištu Bosanskoj Dubici. Zaneseni osvetničkom stihijom, ustanici su kretali cestom prema Bosanskoj Dubici, nadajući se da će moći zauzeti ovo neprijateljsko uporište. Partijsko rukovodstvo pravilno je ocijenilo kakve bi negativne posljedice imao ovako neorganizovan napad ustanika na Bos. Dubicu, pa je preduzelo mjere da se dalji pokret ustanika prema gradu spriječi. Nije teško pretpostaviti šta bi se postiglo neorganizovanim napadom slabo naoružanih i golorukih ustanika na Bosansku Dubicu koju su branile ustaše i žandarmi. Sigurno je da bi pale brojne žrtve što bi u prvim ustaničkim danima imalo negativnog odraza za dalji razvoj oružane borbe. S druge strane, trebalo je onemogućiti postupke osvetničkog raspoloženja kakvog je bilo kod izvjesnog broja ustanika koji su krenuli prema gradu.

Isti dan, u toku noći, napadnuta je žandarmerijska stanica na Knežici. U napadu su učestvovali ustanici iz sela Dvorišta, Donjeg Jelovca, Murata i Ušivca. Zarobljena su tri žandarma i jedan ustaša. Uništena je i arhiva opštine Knežica koju je ustaška vlast formirala nakon uspostavljanja ustaške NDH.

Nakon razoružanja žandarmerijske stanice na Knežici, ustanici su sutradan, 30. jula krenuli prema Bosanskoj Dubici. Prethodno su porušili sve mostove na cesti Knežica — Bosanska Dubica i pokidali telefonsku liniju na ovome pravcu, te na taj način prekinuli telefonsku vezu između neprijateljskih uporišta Prijedora i Bosanske Dubice. Brojna masa ustanika iz Donjeg Jelovca, Murata, Ušivca, Gradine, Krive Rijeke, Dvorišta, Mirkovca, Brekine, Pobrđana i Čelebinaca spojila se u Međuvođu sa ustanicima koji su dan prije napali na žandarmerijsku patrolu u Međuvođu, pa su svi sada krenuli prema Bosanskoj Dubici. U selu Agincima, oko pet kilometara od Bosanske Dubice, ustanici su dočekani od strane ustaša, koji su se bili utvrdili u kući Koste Budimira. Došlo je do sukoba između brojčano nadmoćnijih ustanika i dobro naoružanih ustaša. Tom prilikom zarobljen je i jedan neprijateljski vojnik koga je Pero Kovačević zvani Perican iznenada udario po glavi i uz pomoć ostalih ustanika savladao.

Ustaše su bile prisiljene da se povuku prema Bosanskoj Dubici. Ustanici su krenuli za njima, ali su bili dočekani snažnom mitraljeskom vatrom iz kuća na periferiji grada. Dalje se nije moglo. Bio je dan, a među ustanicima već je bilo žrtava. S druge strane, trebalo je prihvatiti i sprovesti naređenje rukovodstva ustanka da se obustavi pokret ustanika prema gradu, što je i dan prije učinjeno. Iako nije bilo lako, ipak se uspjelo spriječiti ovaj ustanički, i reklo bi se, osvetnički raspoloženoj masi ustanika dalji pokret prema gradu.

U isto vrijeme došlo je do pokreta ustanika prema Bosanskoj Dubici sa sjeverozapadne strane. Ustanici iz sela Ševarlija, Johove, Tukličana, Pobrđana, Komlenca, Suvaje, Mrazovaca, Jasenja, Vrioca, Špilje i Novoselaca, u pokretu prema Bosanskoj Dubici sukobili su se sa ustašama u selu Novoselcima i na mjestu zvanom Grabovac iznad Bosanske Dubice. U sukobu je ubijen jedan ustaša i zarobljen karabin. I među ustanicima bilo je ranjenih, a poginuo je Stevo L. Nikoletić, iz Mrazovaca, koji je kao bivši jugoslovenski vojnik sačuvao karabin i sa njim pošao na ustanak. Bez obzira na brojčanu nadmoćnost, ustanici su se morali povući jer nisu mogli da pruže jači otpor ustašama koje su krenule iz garnizona Bosanske Dubice.

Ustanci na području moštaničke opštine, nakon što je do njih stigao glas o ustanku u Međuvođu, izvršili su napad na žandarmerijsku stanicu u Kadinom Jelovcu. U ovome napadu ubijen je jedan žandarm, a jedan ranjen. Ustaše iz Bosanske Dubice krenule su u pomoć svojoj žandarmerijskoj postaji, ali su bili prisiljeni da se povuku zajedno sa žandarmima iz postaje (stanice).

Tako su na području bosanskodubičkog sreza već prvih dana ustanka likvidirane dvije žandarmerijske stanice — Knežica i Kadin Jelovac, prestale su sa radom sve opštine i povjerenici ('knezovi') po selima, a neprijateljske snage sa upravnim aparatom zadržale su se u Bosanskoj Dubici i samo sa jednom žandarmerijskom stanicom u s. Drakseniću.

Masovni ustanak i ustaničko raspoloženje naroda nametnuli su rukovodstvu ustanka neočekivani problem oko daljnjeg usklađivanja oružane borbe protiv neprijatelja. Tako je došlo do stvaranja ustaničkih frontova.

Boško Šiljegović

Jedan među prvim ustaničkim frontovima bio je na Kruškovcu, 5 kilometara udaljenom od Bosanske Dubice, sa centrom odbrane na cesti Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor. Lijevo i desno ustanci su zauzeli položaje vezujući se lijevim krilom sa ustaničkim frontom na Komlencu, a desno sa ustanicima sa područja moštaničke opštine. Neprijateljski garnizon u Bosanskoj Dubici bio je blokiran sa istočne, južne i zapadne strane.

Organizacijom ustanka rukovodio je Boško Šiljegović, student, koji je kao partijski rukovodilac zajedno sa ostalim komunistima vršio pripreme za otpočinjanje ustanka i oružane borbe na bosanskodubičkom području. Vojnom organizacijom na ustaničkom frontu na Kruškovcu rukovodio je Miloš Šiljegović, učitelj iz Međuvođa, inače vojni povjerenik za bosanskodubičko područje u pripremama ustanka.

Na ovome sektoru u ustanku su uzeli učešća stanovnici iz sela:

AGINCI:

- * Barudžija Triša
- * Barudžija Milan
- * Barudžija Rade
- * Barudžija Dušan
- * Bokan Dodo
- * Bokan Lazo
- * Bokan M. Simo
- * Budimir Sreto
- * Čurčija Spasoja
- * Čurčija Vlado
- * Čurčija M. Dragoja
- * Čurčija S. Dragoja
- * Čurčija Uroš
- * Čurčija Rade
- * Čurčija Stojan
- Čurčija T. Dušan
- Čurčija R. Dušan
- * Kondić Jovan
- * Lastavica N. Branko
- * Ličanin Dragoja
- * Ličanin Branko
- * Mirić Milan
- * Mirić Petar
- * Mirić N. Stevo
- * Mirić M. Boško
- * Mirić Mirko
- * Mirić S. Dušan
- * Mirić D. Dušan
- * Mirić Mile
- * Mirić Dane
- * Mirić I. Marko
- * Orlić Mile
- * Pećanac I. Ljuban
- * Pećanac I. Dušan
- * Pećanac I. Mihajlo
- * Pećanac I. Mirko
- * Pekić N. Boško
- * Pekić I. Jovan
- * Pekić N. Petar
- * Pekić U. Stevo
- Pekić Slavko
- U Pekić U. Vlado
- * Pekić N. Stevo
- * Pekić Košta
- * Pekić Nikola
- * Pekić Pero
- * Pekić Stojan
- * Pekić S. Tanasija
- * Pekić Đ. Simo
- * Pekić Miloš
- * Pekić Savan
- * Pekić Ilija
- * Pekić Uroš
- * Pilipović D. Mirko
- * Pilipović D. Nikola
- Pilipović Rade
- * Stanković Mičo
- * Stanković Dragoja
- * Stanković Đuro
- * Stolić Marko
- * Stolić Dragoljub
- * Stolić Rade
- * Stolić Jovan
- * Stolić Radovan
- * Stolić Božo
- * Stolić Pero
- * Stolić M. Dragoja
- * Stolić M. Vlade
- * Stolić P. Dušan
- * Simatović J. Dragoja
- * Simatović M. Milorad
- Simatović Dušan
- * Studen P. Dušan
- * Tanić S. Mirko
- * Tanić Simo
- * Tanić S. Dragutin
- * Tanić I. Dragutin
- * Tanić Ostoja
- Trkulja Vujo
- * Vatreš Ljuban
- * Vatreš Blagoja
- Vatreš Miloš

* Poginuli u toku narodnooslobodilačke borbe

BJELAJCI

- * Blagojević S. Stevo
- * Blagojević Blagoja
- * Blagojević Đ. Milan
- * Blagojević Zivko
- * Blagojević Marko
- Blagojević Mirko
- * Bulić Mikan
- * Bulić Đorđo
- * Bulić Đ. Mile
- * Bulić M. Blagoja
- * Bulić N. Pero
- * Bulić M. Pero
- * Bulić Stevo
- * Bulić Rajko
- * Bulić Mirko
- * Bulić N. Rade
- * Bulić J. Rade
- * Bulić P. Vasilija
- * Bulić P. Marko
- * Bulić Žarko
- * Bulić Ilija
- Bulić J. Marko
- Bulić Ostoja
- Bulić Stanko
- * Buvač Dragoja
- * Buvač Rade
- * Cvijetić O. Milan
- * Cvijetić M. Mirko
- * Cvijetić Ilija
- * Cvijetić Ostoja
- Cvijetić Pantelija
- * Đerić Mirko
- * Đerić Marko
- * Đerić Milan
- * Đerić Miloš
- * Đerić Petar
- * Đerić Sava
- Đerić Ostoja
- Grahovac Mile
- * Košpić Nikola
- * Košpić Mikan
- * Košpić Jovo
- * Košpić Miloš
- Košpić Rade
- * Ristić N. Milan
- * Ristić S. Rade
- * Ristić S. Stanko

- * Ristić P. Stojan
- * Ristić Mirko
- * Ristić Lazo
- * Ristić Niko
- * Ristić Marko
- * Ristić Mićo
- * Stojnić S. Dušan
- * Šipka S. Đuro
- * Šipka M. Rajko
- * Šipka M. Ljubo
- * Šipka S. Simo
- * Šipka N. Pane
- * Šipka Košta
- * Šipka Mirko
- * Šipka Mihajlo
- * Šipka Rade
- Šipka Mile
- * Vrbanić M. Mirko
- * Vrbanić M. Mile

BREKINJA

- * Aćimović J. Dušan
- * Banjac I. Mihajlo
- * Banjac S. Mile
- * Banjac V. Đuran
- * Banjac I. Janko
- * Banjac J. Janko
- * Banjac J. Nikola
- * Banjac M. Stevo
- * Banjac J. Stojan
- * Banjac S. Žarko
- * Banjac J. Zdravko
- * Banjac M. Radovan
- Banjac Milorad-Bude
- Banjac M. Rade
- Banjac Boško
- Banjac Branko
- * Bosiočić M. Boško
- * Bosiočić M. Milorad
- * Bosiočić Lj. Vlado
- * Brkić M. Stojan
- * Brkić D. Rade
- * Brkić D. Branko
- * Brkić P. Ostoja
- * Brkić S. Branko
- * Bukva P. Boško
- * Bukva S. Dragoja

- * Bukva D. Ljuban
- * Bukva D. Milorad
- * Bukva D. Milan
- * Bukva S. Mirko
- * Bukva S. Pero
- * Bukva D. Simo
- * Bukva S. Vid
- * Bukva V. Mikajlo
- * Bukva D. Milinko
- * Bukva Uroš
- Bukva Sreto
- * Burazor V. Dragoja
- * Gligorić S. Miloš
- * Gligorić S. Stanko
- Gligorić Stevo
- * Jerić J. Rade
- * Jerić S. Dragoja
- * Jerić S. Đuro
- * Jerić J. Simo
- * Kotaran M. Dušan
- * Kotaran S. Ilija
- * Kotaran Đ. Ratko
- * Kotaran Đ. Stoj an
- * Kotaran Ilija
- Kotaran Ljuban
- * Kovačević I. Simo
- * Malbašić M. Dušan
- * Malbašić G. Ostoja
- * Malbašić M. Pane
- * Malbašić G. Stojan
- * Malbašić M. Uroš
- Malbašić Dragoja
- * Milić S. Boško
- * Milić S. Branko
- * Milić R. Dragoja
- * Milić L. Jovan
- * Milić V. Milan
- * Milić S. Milorad
- * Milić N. Rade
- * Milić S. Ratko
- * Milić Đ. Stevo
- * Milić J. Sreto
- * Milić Nikola
- * Milić Jovan — Mićin
- Milić Dragoljub
- Milić Boško
- * Rodić M. Jovo
- * Rodić D. Milan

- * Rodić D. Radovan
- * Rodić D. Žarko
- * Rusmir M. Boško
- * Rusmir M. Mihajlo
- * Rusmir M. Ostoja
- * Saničanin M. Marko
- * Saničanin M. Ostoja.
- Saničanin Zdravko
- * Tomaš M. Pane
- * Toroman J. Ljuban
- * Toroman Dušan
- Toroman Lazo
- Toroman Branko
- Toroman Bačo
- * Trubarac M. Boško
- * Trubarac M. Đuro
- * Trubarac S. Luka
- * Trubarac I. Miloš
- * Trubarac S. Mirko
- * Trubarac N. Mile
- * Trubarac M. Mihajlo
- * Trubarac M. Radomir
- Trubarac Rade
- * Vidaković P. Rade
- * Vidaković Branko
- * Zec L. Mirko
- * Zec V. Ostoja
- * Zec M. Rade
- * Zec B. Svetko
- * Zec Đ. Vaso
- * Zec M. Krsto
- * Zec M. Miloš
- * Zec M. Lazo
- Zec Nikola
- Zec Dušan
- * Žujić M. Boško
- * Žujić V. Mile
- * Žujić Đ. Nikola
- * Žujić N. Rade
- * Žujić M. Rade
- * Žujić M. Stojan
- * Žujić Đ. Simo
- * Žujić V. Stojan
- Žujić Milorad
- Žujić Pane
- Žujić Dragoja

ČELEBINCI

- * Adžić Nikola
- * Adžić Đ. Nikola

- * **Bokan I. Dušan**
- * Bokan M. Simo
- * Bokan O. Miloja
- * Bokan Nikola
- * Bokan M. Pero
- * Bokan Rade
- * Bokan Mile
- * Delić Gajo
- * Delić Dušan
- * Delić Milorad
- * Delić M. Ostoja
- Delić Stevo
- * Gajić Mirko
- * Ivković Pero
- * Ivković Đuro
- * Kličković M. Dragoljub
- Kličković Ljuban
- * Knežević J. Milutin
- * Knežević M. Ljuban
- * Knežević R. Milan
- * Knežević J. Milan
- * Knežević Kojo
- * Kos S. Branko
- * Kos S. Đuro
- * Kos P. Boško
- * Kos M. Dušan
- * Kos R. Dragoljub
- * Kos I. Ostoja
- * Kos I. Radoja
- * Kos Pavo
- * Kos. P. Riste
- * Kos M. Radovan
- * Kos V. Pero
- * Kos R. Stojan
- * Kos S. Vlado
- * Kos Trišo
- * Kos M. Boško
- * Kos Žarko
- * Kos Stanko
- * Kos Marijan
- * Kos Savan
- * Kos B. Kojo
- * Kos Rade-Radica
- Kos J. Boško
- Kos Dragoja
- * Kovačić Dmitar
- Korać Dragoja
- * Pavlica M. Dragutin
- * Pavlica M. Rade

- * Petrović S. Jovo
- * Petrović S. Pero
- * Pralica M. Mirko
- * Ranilović J. Miloš
- Ranilović Marko
- * Reljić S. Vlade
- * Šević Lj. Dragoja
- * Šević Lj. Dušan
- * Vlahović S. Savan
- * Vučićević M. Dragoja
- * Vučićević M. Dušan
- Vučićević Vaso
- Vučićević Blagoja
- * Vujčić T. Dragoja
- * Vujčić N. Milorad
- * Vujčić S. Janko
- * Vuković S. Nikola
- * Vuković S. Dragutin
- * Vukmirović M. Milorad

DVORIŠTE

- * Aćimović J. Dušan
- Aćimović Mičo
- * Babić J. Uroš
- Babić Trivun
- Babić Dragutin
- * Balaban J. Dušan
- * Balta Jovan
- * Balta Stojan
- * Balta Milan
- * Balta Jovo
- Balta Dušan
- * Bijelić P. Staniša
- * Bijelić M. Milan
- * Bijelić Đ. Dragutin
- Bijelić Đuđa
- Bijelić Branko
- Bijelić Dušan
- Bijelić Dragoja
- * Bjelajac V. Branko
- * Bjelajac Dragoja
- * Bjelajac Stojan
- * Bjelajac Mile
- * Bjelajac Boško
- * Bjelajac Ljuban
- * Bjelajac Jovan
- Bjelajac Vaso
- Bjelajac Rade

Borisević Ostoja
 Borisević Ilija
 Borisević Milan
 Borisević Pero
 Borisević Božo
 * Bosiočić Đ. Ostoja
 * Bosiočić M. Dragan
 * Bućma I. Branko
 * Bućma S. Boro
 * Bućma S. Dragoja
 * Bućma Đ. Dragoljub
 * Bućma P. Luka
 * Bućma V. Mikan
 * Bućma B. Marko
 * Bućma P. Rajko
 * Bućma S. Radoja
 * Bućma M. Rajko
 * Bućma Đ. Radomir
 * Bućma D. Vukašin
 * Bućma J. Veljko
 * Bućma J. Ljuban
 * Bućma I. Ljuban
 * Bućma Svetozar
 * Bućma I. Dušan
 * Bućma I. Dragoja
 * Bućma K. Marko
 * Bućma K. Milinko
 * Bućma Jovan-Joja
 * Bućma Ostoja
 * Bućma Milan
 * Bućma S. Marko
 * Bućma Slavko
 Bućma Žarko
 Bućma Mirko
 * Budimir M. Đuro
 * Budimir M. Mirko
 * Budimir M. Rade
 * Bukva S. Pero
 Bukva Živko
 * Burazor M. Marijan
 * Burazor M. Mirko
 * Burazor M. Pero
 * Burazor Đ. Ostoja
 Čelar Milan
 * Drljić M. Ljuban
 * Drljić Đ. Ljuban
 * Drljić D. Mihajlo
 * Drljić S. Rade
 * Drljić M. Rade

Drljić Božo
 Drljić Milan
 Drljić Marko
 Drljić Stojan
 Drljić Pero
 Drljić Dragan
 Drljić Dušan
 * Ećim Đ. Branko
 * Ećim Đ. Marko
 * Ećim R. Rade
 * Ećim Đ. Mirko
 * Ećim Joviša
 Ećim Vasilija-Vava
 Ećim Dragoja
 Ećim Milan
 Ećim Stanko
 Ećim Rade
 Ećim Branko
 Ećim Đoko
 Ećim Đ. Milan
 Ećim Lazo
 * Jajčanin S. Milan
 * Kaurin Mićo
 * Kaurin Uroš
 * Kecman Đ. Jovo
 * Kokanović S. Milan
 * Komosar V. Ostoja
 * Kos M. Boško
 * Kos V. Luka
 * Kos Pepa
 * Kos L. Miloš
 * Kos L. Milorad
 * Kos Savan
 Kos Miloš
 Kos Milorad
 * Kovačević P. Milorad
 * Kovačević M. Pero
 * Kovačević R. Ratko
 * Kovačević N. Slavko
 Kovačević Mihajlo
 * Malbašić Đ. Svetozar
 * Malinić Mirko
 * Malinić Vukašin
 * Malinić Mićo
 Malinić Svetko
 * Mazalica Branko
 * Mazalica P. Slavko
 * Mazalica S. Radoja
 Mazalica Boško

- * Novaković V. Dušan
- * Novaković S. Dragoljub
- * Novaković Stevo
- * Novaković Dragoja
- * Novaković Nikola
- Novaković Petar
- Novaković Kojo
- Novaković Rade
- * Ostojić L. Dušan
- Ostojić Jovo
- * Paraš L. Mihajlo
- * Paraš S. Milan
- * Paraš L. Nikola
- * Paraš Đ. Slavko
- * Paraš L. Sava
- * Paraš Đuđa
- * Paraš Toma
- Paraš Dušan
- * Pavić S. Mirko
- * Pavić V. Dušan
- * Pavić S. Petar
- * Pavić Vaso
- * Pavić Mića
- * Pavić Tanasije-Tane
- Pavić Đuran
- * Pralica V. Dmtar
- * Pralica M. Milan
- * Pralica V. Slavko
- * Pralica S. Rade
- * Pralica Janko
- * Pralica Simo
- * Pralica Rajko
- * Pralica Ljuboja
- * Pralica Ostoja
- Pralica Mihajlo
- Pralica Ostoja-Belašov
- * Puzavac P. Đorđe
- * Puzavac S. Milan
- * Puzavac S. Simo
- * Puzavac Pepa
- Puzavac Dragoja
- Puzavac Radomir
- * Ranilović S. Ilija
- * Ranilović S. Spasoja
- * Ranilović S. Stojan
- * Stojaković J. Milan
- * Stojaković J. Mile
- Stojaković Ilija
- * Tica L. Stanko
- * Tica Dragutin
- * Tica Mirko
- * Tica Pantelija-Pane
- * Tica Ljuban
- * Tica J. Branko
- Tica Jovo
- * Tomaš Pero
- * Tomaš P. Živko
- * Tomaš P. Marko
- * Tubica J. Radomir
- * Tubica P. Marko
- * Tubica T. Stevo
- * Tubica M. Dragutin
- * Tubica Rade
- Tubica Jovo
- Tubica Mirko
- * Vasić Simo
- * Vasić S. Mirko
- * Zec. M. Dušan
- * Zec S. Savan
- * Zec Mile
- Zec Ljuban
- * Žestić K. Pero
- DONJI JELOVAC
- * Balaban S. Ilija-Iliš
- * Balaban S. Lazo
- * Balaban R. Mile
- * Balaban J. Brane
- * Balaban D. Srđo
- * Balaban V. Pilip
- * Batoz J. Uroš
- * Batoz Mirko
- * Batoz S. Stevo
- * Batoz S. Mile
- * Batoz J. Dmtar
- * Batoz P. Dragoljub
- * Batoz Pane
- Batoz Radoja
- * Crnogorac V. Stojan
- * Crnogorac Sretko
- * Čurguz M. Dragoja
- * Čurguz Dmtar
- Čurguz Stevo
- * Čađo S. Milinko
- * Čađo K. Radovan
- * Čađo K. Stevo
- * Čađo V. Pero
- * Čađo V. Rade

- * Čađo. T. Rade–Abaz
- * Čađo Dragutin–Guta
- * Čađo J. Zdravko
- * Čađo R. Mirko
- * Čađo T. Boško
- * Čađo T. Slavko
- * Čađo S. Živko
- * Čađo S. Stanko
- * Čađo L. Mikan
- * Čađo L. Drago
- * Čađo L. Blagoja
- * Čađo B. Milutin
- * Čađo J. Simo
- * Čađo M. Vlado
- * Čađo P. Niko
- * Čađo Vojo
- * Čađo J. Đordija–Đoda
- * Čađo J. Dušan
- * Čađo J. Marko
- * Čađo J. Savan
- * Čađo S. Branko
- * Čađo J. Čedo
- * Čađo V. Dragoja
- Čađo Velimir–Velo
- Čađo Branko
- Čađo S. Radovan
- Čađo S. Vukašin
- Čađo Đ. Ljuban
- Čađo S. Vaso
- Čađo P. Rade–Ralja
- * Dobrijević S. DMITAR
- * Dobrijević S. Mikajlo
- * Dobrijević S. Svetko
- Dobrijević Tode
- * Gnjatović M. Slavko
- * Gnjatović J. Pero
- * Gnjatović Blagoja
- * Ilić Lako
- * Ilić S. Ljuban
- * Ilić S. Neđo
- * Ilić Đoko
- * Ilić V. Zdravko
- * Ilić Ostoja
- * Ilić Mirko
- Ilić Sreto
- * Jajčanin S. Dragoja
- Jajčanin Milan
- Jajčanin Ratko
- Jajčanin Milorad
- * Karlica Lj. Draško
- * Karlica V. Branko
- Karlica Zdravko
- Karlica Ljuban
- * Macura N. Lazo
- * Macura J. Milorad–Mija
- * Macura J. Dušan
- * Macura P. Milan
- * Macura M. Radomir
- * Macura M. Živko
- * Macura P. Dušan
- * Macura Ljuban
- Macura Nedeljko–Neđo
- * Madžar Đ. Dušan
- * Madžar N. Dragoja
- * Madžar N. Lazo
- * Madžar L. Rade
- * Madžar O. Boško
- * Madžar O. Živko
- * Madžar Ilija
- * Madžar Veljko
- * Madžar Ljuban
- Madžar Đ. Sreto
- * Marjanović O. Vlado
- * Marjanović Ostoja
- * Matijaš M. Lazo
- * Matijaš M. Stevo
- * Mijić O. Dragoja
- * Pilipović J. Dragoja
- * Pilipović M. Stevo
- * Pilipović Dragutin
- * Pilipović Pero
- * Pilipović Ljuban
- * Pilipović Mirko
- Pilipović Vlado
- Pilipović Slavko
- Pilipović Ostoja
- * Tubin K. Mirko
- * Vučen J. Branko
- * Vučen T. Boško
- * Vučen V. Dragoja
- * Vučen J. Dragoja
- * Vučen D. Đorđe–Đoda
- * Vučen V. Milan
- * Vučen J. Milan
- * Vučen A. Mile
- * Vučen V. Mile
- * Vučen J. Milan
- * Vučen S. Pilip

- * Vučen S Pero
- * Vučen P. Simo
- * Vučen V. Ratko
- * Vučen A. Radomir
- * Vučen R. Stevo
- * Vučen R. Velo
- * Vučen V. Vlado
- * Vučen V. Spasoja
- * Vučen J. Žarko
- * Vučen Živko
- * Vučen Pane
- * Vučen Jovo
- * Vučen D. Dragoja
- * Vučen D. Milan
- * Vučen A. Mića
- * Vučen J. Stevo
- * Vučen S. Dragutin
- Vučen N. Đorđo
- Vučen N. Dušan-Dželat
- Vučen J. Rade
- Vučen D. Rade
- Vučen V. Rade
- * Zec Ž. Simo
- * Zec P. Pane
- * Zec Nikola
- Zec P. Dušan⁴¹

FURDE

- * Babić Ilija
- Babić Mirko
- * Drvenica R. Božo
- * Drvenica P. Miloš
- * Drvenica M. Marko
- * Drvenica M. Milan
- * Drvenica I. Milorad
- * Drvenica J. Pero
- * Drvenica G. Stevo
- * Drvenica Dušan
- * Radeka R. Đuro
- * Radeka Dušan
- * Radeka Milan
- * Radeka Ostoja
- * Radeka Radomir
- Rusić Stojan

- * Stojnić Đ. Mirko
- * Stojnić N. Mlado
- * Stojnić Đuro
- * Vlaisević M. Uroš
- * Vlaisević M. Mile
- * Zubović P. Dragoja
- * Zubović D. Ilija
- * Zubović Dušan
- * Zubović P. Ilija

HADŽIBAIR

- * Barać S. Svetko
- * Biga M. Jovo
- * Biga M. Mile
- * Čortan M. Nikola
- * Delić Đ. Dušan
- * Dozet P. Rade
- * Koruga S. Pavle
- * Pećanac J. Mirko
- * Pećanac D. Branko
- * Pećanac Nikola
- * Radulović S. Simo
- Radmanović Jefto
- * Škorić N. Milan
- Škorić Božo
- * Vunjak Dragan

HAJDEROVCI

- * Balaban B. Dušan
- * Balaban R. Đorđo
- * Balaban R. Nikola
- * Balaban R. Rade
- * Balaban Đ. Riste
- * Balaban Ostoja
- * Balaban Trivo
- * Balaban Pero
- Balaban Svetozar
- Balaban Dujo
- * Burazor L. Milan
- * Đenadija S. Rajko
- Đenadija Dušan
- Đenadija Ljuban

⁴¹ Podatke prikupili Vučen Rade i Vučen Dušan Dželat.

- * Kikić B. Dragutin
- * Kikić I. Rade
Kotaran Ljuban
- * Milanović D. Dušan
Milanović Branko
Milanović Slavko
Milošević Pero
- * Milošević I. Trivo
- * Peula V. Sreto
- * Popović V. Zivko
- * Radišić O. Rade
- * Radišić Ostoja
- * Radišić Đuro
- * Šormaz Nikola
- * Šormaz Stanko
- * Šormaz Milan
- * Šormaz Rade
Šormaz Đorđo
Tišma Dušan
Tišma Miloš
Trubarac Jovan
Trubarac Milan
Trubarac Blagoja
Trubarac Mirko
Trubarac Vlade
Trubarac Ljuban
- * Zec Dušan

GORNJA GRADINA

- * Babić O. Dušan
- * Bogdan M. Dušan
- * Goronja J. Mile
- * Goronja D. Tode
- * Goronja P. Mile
- * Goronja J. Trivun
Goronja Mirko
Goronja Pilip
- * Grbić M. Nikola
- * Ećim Jovan
- * Maksimović M. Rade
Predojević Nikola
- * Storebra M. Mi kan
Storebra Đuro
Storebra Miloš
Sadžak Pavle
- * Šepa P. Nikola
- * Šarić S. Mile
- * Šurlan S. Nikola

- Tatić Miloš
- * Tešinić I. Marko

DONJA JUTROGOŠTA

- * Bulić Đ. Mirko
- * Bulić Đ. Dragoljub
- * Bulić J. Savan
Bulić Ljuban
- * Crnobrnja M. Dušan
- * Radak D. Branko
- * Radak D. Zdravko
Radak Zivko
- * Radonić J. Rade
Radonić Boško
Radonić Mile
- * Rodić J. Gojko
- * Rodić M. Košta
- * Rodić R. Marko
- * Rodić J. Milan
- * Rodić I. Stojan
Rodić Branko
Rodić Stevo
Rodić Mirko
Rodić Rade
Rodić Dragoja
Rodić M. Mirko
Rodić Ljuban
- * Trkulja P. Mile
- * Vukmirica P. Košta

KOŠUČA

- # Banović Manojla
- * Banović Sava
- * Banjac Mile
Banjac Stojan
Banjac Vujo
- * Burazor M. Dragoljub
- * Burazor J. Ilija
- * Burazor S. Ljuban
- * Burazor S. Mirko
- * Burazor S. Milan
- * Burazor S. Rade
- * Burazor J. Stanko
- * Burazor J. Stevo
Burazor Svetko
Burazor Mile

Burazor Marijan
 Burazor Luka
 Burazor Nikola
 * Karan R. Dušan
 * Karan J. Đuro
 * Karan J. Jovan
 * Karan V. Lazo
 * Karan D. Marijan
 * Karan R. Simo
 * Karan Luka
 Karan Milutin
 Karan Pavo
 * Kovačević S. Milan
 * Ličanin J. Ljuban
 * Ličanin S. Rade
 * Ličanin M. Milan
 * Ličanin Miladin
 Ličanin Niko
 * Miljatović Đ. Dragutin
 * Plavanjac Đ. Radovan
 * Popović N. Blagoja
 * Popović N. Stojan
 * Popović P. Petar
 Popović Stanko
 Popović Ljuban
 Popović Nikola
 Popović Mlado
 Popović Rajko
 Popović Pantelija
 Popović Luka
 Popović Dušan
 Popović Spasoja
 Popović Vlado
 Rodić Rade
 Rodić Branko
 * Slijepčević S. Ljuban
 * Slijepčević S. Savan
 Slijepčević Milan-Mičo
 * Trkulja M. Đuro
 * Trkulja S. Dušan
 * Trkulja R. Jovan
 * Trkulja S. Jovan
 * Trkulja D. Milinko
 * Trkulja Lj. Mirko

* Trkulja S. Milan
 * Trkulja N. Pavle
 * Trkulja V. Ratko
 * Trkulja J. Rade
 * Trkulja J. Stanko
 * Trkulja S. Tešo
 * Trkulja Marijan
 * Trkulja Rade
 * Trkulja Uroš
 Trkulja Vaso
 Trkulja Stevan
 Trkulja V. Dušan
 * Turudija S. Dušan
 * Vrban V. Simo

KRIVA RIJEKA⁴²

* Bukva Đ. Gojko
 * Bukva Đ. Ignjatija
 * Bukva Đ. Novak
 * Bukva Đ. Živko
 * Gligić L. Branko
 Gligić Slavko
 Gligić Mladen
 Gligić Radomir
 Gligić Pero
 Gligić Božo
 * Janjoš Gojko
 * Janjoš Miloš
 Janjoš Mirko
 Janjoš Jovan
 * Kljajić L. Dragoja
 Knežević Dušan
 Kesar Gojko
 * Kovačević Đuro
 * Mandić Lazo
 Marin Pero
 * Rodić A. Božo
 * Rodić B. Đuro
 * Rodić D. Milinko
 * Rodić Lazar
 * Rodić O. Mičo
 * Rodić N. Rade
 * Rodić Jovo
 * Rodić Nikola-Šaraban

⁴² Podaci dobijeni od Gligić Slavka i Gligić Pere i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari u Prijedoru, marta 1975. godine.

Rodić Kojo
Rodić S. Nikola
Rodić Mladen
* Stupar J. Milan
* Stupar P. Mihajlo
* Stupar P. Mikan
* Stupar Pero
Stupar Dušan
* Šipka L. Sava
* Vučković N. Mile
* Vučković O. Živko
* Vučković D. Mirko
* Vučković Pero
Vučković Dušan
Vučković Dragan
Vučković Ostoja
Vučković Jovan
Vučković Sava
Vučković Đuro

MAGLAJCI

* Burazor L. Rade
* Buvač S. Jovan
* Buvač Đ. Rade
* Buvač P. Rade
* Buvač Jovica
* Buvač Dragutin
* Buvač J. Milinko
* Buvač J. Mirko
* Buvač Đoko
* Buvač Ljuban
* Buvač Jovo
* Buvač Mirko-Jovin
* Đerić Stevo
* Đerić Nikola
* Đerić Jovo
* Lakobrija Đ. Nikola-Nidžo
* Lakobrija B. Mirko
* Lakobrija Đ. Gligo
* Lakobrija B. Ilija
* Lakobrija Milan
* Lakobrija Pero
* Lakobrija Milorad
* Lakobrija Novak
* Lakobrija Rade
* Lakobrija Bogoljub
* Pavić R. Đuro

* Pavić Đordija
* Pavić Pero
* Petrović S. Pane
* Popović Živko
* Stanić Savan
* Stanić Dragoljub
* Stanić Ljubomir
* Stanić Marko
* Stanić Đordija
* Trkulja P. Mirko
* Trkulja M. Dušan
* Trkulja B. Miloš
* Trkulja V. Milan
* Trkulja J. Nikola-Nina
* Trkulja M. Rade
* Trkulja S. Uroš
* Trkulja V. Vaso
* Trkulja Dragoljub
* Trkulja Radovan
* Trkulja Rajko
* Trkulja Mikan
* Vejnović J. Stojan
* Vrban Đ. Đurad
* Vrban M. Ilija
* Vrban M. Jovan
* Vrban D. Mirko
* Vrban Đ. Miloš
* Vrban S. Mirko
* Vrban S. Čedo
* Vrban Đ. Svetko
* Vrban Vaso
* Vrban Dragan
* Vrban Đ. Mirko
* Vrban Rajko
* Vrban Mile
* Vrban Dragoja
* Vrban Stevo
Vrban Branko

MEĐUVOĐE

* Aćimović M. Jovan
* Aćimović R. Ljuban
* Aćimović Lj. Rade
* Aćimović R. Stanko
* Aćimović Simo
* Babić M. Ljubomir
* Bakić I. Ljuban
* Bakić J. Pantelija

- * Bakić S. Rade
- * Bakić Simo
- Bakić Marko
- Bakić Mićo
- Bakić Mirko
- Barać Vlado
- Barać Pero
- Barać Dušan
- * Bijelić O. Simo
- * Blažetić S. Mile
- * Blažetić Pero
- Blagojević Nikola
- * Bogunović P. Božo
- * Bogunović J. Milinko
- * Bogunović I. Pero
- ù Bogunović J. Simo
- Bogunović Vaso
- * Bundalo Đ. Marijan
- * Bundalo Rade
- * Bundalo Jovan
- * Bundalo Mićo
- * Burazor S. Boško
- * Burazor S. Branko
- * Burazor S. Đurađ
- * Burazor S. Jovan
- * Burazor J. Mirko
- * Burazor S. Milorad
- * Burazor Đ. Nikola
- * Burazor D. Pero
- * Burazor Đ. Pantelija
- * Burazor S. Rade
- * Burazor D. Ratko
- * Burazor M. Rade
- * Burazor S. Simo
- * Burazor S. Stevo
- * Burazor Stojan
- * Burazor Đorđija
- * Burazor Dragoja
- * Burazor Ostoja
- * Burazor Milan
- * Burazor Spasoja
- * Ćirić Đ. Branko
- * Ćirić M. Sreto
- * Ćirić M. Janko
- * Ćirić M. Mirko
- * Ćirić D. Mihajlo
- * Ćirić M. Milutin
- * Ćirić M. Rajko
- * Ćirić M. Rade
- * Ćirić M. Veselija
- * Ćirić Vlado
- * Ćirić Tešo
- * Ćirić Milan
- Ćirić Stanko
- * Derikuća M. Milorad
- * Derikuća M. Savan
- * Derikuća J. Dušan
- * Dračina M. Ilija
- * Dračina J. Ljuban
- * Dračina J. Radovan
- * Dračina Dušan
- * Dračina Dragoja
- * Đapa R. Dušan
- * Đapa N. Simo
- * Đapa R. Svetko
- * Đapa T. Rade
- Đapa N. Rade
- Đapa Dušan–Crni
- * Grujičić Đ. Jovica
- * Grujičić S. Miloš
- * Grujičić M. Rajko
- * Grujičić P. Slavko
- * Grujičić Mirko
- * Grujičić Ostoja
- * Grujičić Sreto
- * Grujičić Petar
- Grujičić Vlado
- Grujičić Stojan–Jaruga
- * Jajčanin Đ. Dušan
- * Jajčanin J. Đorđe
- * Jajčanin Đ. Jovan
- * Jajčanin N. Ljuban
- * Jajčanin K. Miloš
- * Jajčanin N. Veselko
- * Jajčanin Nikola
- Jajčanin Milinko
- * Janković Miljan
- * Katić S. Rade
- * Katić J. Stevo
- Katić Jovan
- Katić Dušan–Šuco
- Katić Pero
- Katić Vlado
- Karan Marko
- Karan Blagoja
- Karan Boško
- * Kos K. Pero
- * Kos Košta

- * Kos Vlade
- Kos Vasilija
- Kos Radomir
- Kos Rade
- * Knežević M. Stojan
- * Latinović V. Dragan
- * Latinović J. Đorđe
- * Latinović M. Đoko
- * Latinović P. Jovan-Lolja
- * Latinović T. Jovan
- * Latinović S. Košta
- * Latinović I. Mihajlo
- * Latinović Veselija
- * Latinović Veljko
- * Latinović Dragoja
- * Latinović Rade
- * Latinović Ilija
- Latinović Jovan
- Latinović Milorad
- Latinović Vlado
- Latinović Milutin
- Ličanin Jovo
- Ličanin Dušan
- Ličanin Dragutin
- * Marković T. Mile
- * Milanović M. Veljko
- * Miljatović S. Aćim
- * Miljatović Đ. Dragoja-Švarc
- * Miljatović J. Dušan
- * Miljatović J. Jovan
- * Miljatović S. Milorad
- * Miljatović N. Petar
- * Miljatović S. Radovan
- * Miljatović S. Simeun
- * Miljatović S. Stevo
- * Miljatović S. Simo-Bataga
- * Miljatović N. Vojo
- * Miljatović J. Vaso
- * Miljatović Đurađ
- * Miljatović Tihomir
- Miljatović Rade-Radica
- Miljatović Miloš
- Miljatović Mile
- Miljatović Pero
- Plavanjac Đ. Jovan
- Plavanjac Đ. Rade
- Plavanjac Đorđije
- * Pekić N. Dušan
- * Pekić M. Radovan
- * Petković Đ. Boško
- * Petković S. Dušan
- * Petković M. Ilija
- * Petković M. Luka
- * Petković S. Lazar
- * Petković D. Milinko
- * Petković M. Nikola
- * Petković S. Rade
- * Petković Ljubomir
- Petković Tešo
- Petković Stevo
- Petković Mile
- Popović Radovan
- Rajlić I. Milorad
- * Slijepac J. Milan
- * Stanković V. Boško
- * Stanković M. Milan
- * Stanković Đ. Milan
- * Stanković Đ. Rade
- Siljegović Miloš
- Špica Živko
- * Trkulja M. Milan
- * Trkulja M. Pane
- * Trkulja T. Rade
- * Trkulja D. Branko
- * Trkulja R. Rajko
- Trkulja Vasilija
- Trkulja Spasoje
- Trkulja Mirko
- Trkulja Ostoja
- Trkulja Pavo
- Trkulja Dragoja
- Trkulja S. Vaso
- * Trubarac J. Dragoja
- * Trubarac R. Rajko
- * Trubarac D. Branko
- * Trubarac Rade
- * Trubarac Trivo
- Trubarac Radovan
- * Uzelac Božo
- * Vejnović Ostoja
- * Vujičić Đuro
- * Vujičić Slavko
- * Vukmirica P. Košta
- * Vukmirica P. Obrad
- * Vukmirica V. Petar
- * Vukmirica Ilija
- Vukmirica Jovica

Vukmirica Branko
Vukmirica Milan
Vrban Milan⁴¹

MIRKOVAC

- * Alavuk R. Milan
- * Banjac Đ. Stojan
- * Banjac Mile
- * Banjac Vaso
- * Banjac J. Milan
- * Banjac Dragoja
- * Banjac I. Milutin
- * Banjac Riste
- * Banjac Boško
- * Banjac Dušan
- * Banjac Lazo
- * Banjac Jošo
- * Banjac Stevan
- * Banjac D. Rajko
- Banjac Ljuban
- Banjac Dragutin
- * Batos S. Mile
- * Batos M. Mirko
- * Batos Mihajlo
- * Batos M. Stojan
- * Batos Košta
- * Batos S. Pero
- * Batos P. Dragoljub
- * Batos P. Dušan
- * Batos P. Radovan
- * Bižić Pero
- Bižić Mile
- * Blagojević Đ. Rade
- * Bokan Nikola
- * Bokan Dušan
- * Bokan D. Boško
- * Bokan M. Mirko
- * Bokan Stanko
- * Bokan Božo
- * Bokan D. Mihajlo
- * Bokan Mile
- * Bokan Damjan
- * Bosiočić Đ. Mirko
- Bosiočić Rade
- * Burazor Vujo
- * Burazor Mihajlo
- * Burazor S. Mirko-Joka
- * Burazor Ljubomir
- * Burazor Rade
- * Burazor Vlade
- * Burazor Stojan
- * Burazor Đ. Milan
- * Burazor D. Dragoja
- * Burazor Đ. Ratko
- * Burazor Jovan
- * Burazor L. Nikola
- * Burazor L. Dragoja
- Burazor Vaso
- Burazor Pero
- Burazor Luka
- * Crnomarković Jovica
- * Crnomarković N. Milan
- * Crnomarković Đ. Simo
- * Crnomarković Đ. Milinko
- * Crnomarković Đ. Ratko
- * Crnomarković P. Lazo
- * Crnomarković Pero
- * Crnomarković Kojo
- * Čađo Momčilo
- * Čupić L. Milan
- * Čupić L. Dragoja
- * Čupić M. Stojan
- * Čupić Božo
- * Čupić Lazo
- Čupić Pane
- Čupić Đuro
- * Ćurin N. Mirko
- * Ćurin I. Svetko
- * Ćurin I. Vaso
- Ćurin Dušan
- * Dostica J. Milan
- * Dostica Pero
- * Dostica Dušan
- * Dostica Aleksa
- * Dostica Belan
- Dostica Stojan
- * Đenadija Stevan
- * Đenadija S. Dragoljub
- * Đenadija O. Milan
- * Đenadija O. Pilip

■ Podaci dobijeni od Milinka Jajčanina i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari.

- * Đenadija S. Dragoja
- * Đenadija V. Đuro
- * Đenadija V. Mirko
- * Đenadija V. Jovo
- * Đenadija P. Ostoja
- * Đenadija Mihajlo
- Đenadija Sreto
- Đenadija S. Milan
- Đenadija Ljuban
- Đenadija Dušan
- * Ećim Đ. Srđo
- * Ećim D. Dušan
- * Ećim Branko
- * Ećim D. Ljuban
- * Ećim Mića
- * Ećim Božo
- * Ećim B. Dušan
- * Ećim Jovan
- * Ećim S. Lako
- * Ećim L. Lazo
- * Ećim M. Jovo
- * Ećim Đ. Vaso
- * Ećim I. Đuro
- * Ećim P. Pilip
- * Ećim J. Luka
- * Ećim R. Radovan
- * Ećim L. Dragoljub
- * Ećim Riste
- * Ećim P. Vaso
- Ećim Dragoja
- Ećim Tode
- Ećim Milorad
- * Gajić Košta
- * Gajić K. Sreto
- * Gajić K. Rajko
- * Gajić R. Milorad
- * Gajić Vaso
- * Gajić Branko
- * Gajić Zdravko
- * Gajić L. Stevan
- * Gajić Dušan
- * Gajić P. Mirko
- * Gajić N. Simo
- * Gajić Mile
- * Gajić Milan
- * Gajić Božo
- * Gvozden Mihajlo
- * Gvozden M. Milutin
- * Gvozden Tode
- * Gvozden R. Blagoja
- * Gvozden Ilija
- * Gvozden Jovan
- * Gvozden J. Ljuban
- * Gvozden J. Božo
- * Gvozden J. Dujo
- * Gvozden Dušan
- * Gvozden D. Milorad
- * Gvozden Zdravko
- * Gvozden D. Pero
- * Gvozden N. Pero
- * Gvozden P. Milan
- * Gvozden Boško
- * Gvozden Dragoja
- Gvozden Stevo
- Gvozden R. Branko
- Gvozden I. Branko
- Gvozden Rajko
- Gvozden Simo
- * Jandrić Jovan
- * Jandrić Košta
- * Kavedžija S. Košta
- * Kavedžija Dragoja
- * Kavedžija Sreto
- * Kavedžija Boško
- * Kavedžija M. Pane
- * Kavedžija Milinko
- * Kavedžija Miloš
- Kavedžija Pero-Pepija
- * Kaurin Ilija
- * Kikić I. Dušan
- * Kikić M. Nikola
- * Kresac R. Rade
- * Kresac Jovan
- * Kresac J. Dragoja
- Kresac Đordija
- Kresac Vaso
- Kresac Dušan
- * Lazić Mile
- * Pralica Jovo
- * Pralica J. Dušan
- * Pralica J. Rade
- Raca Milan
- * Ručnov Stevo
- * Ručnov S. Božo
- * Ručnov Simo
- Ručnov Dragoja
- Ručnov Jovan
- Ručnov Miloš

Ručnov Stojan
 Ručnov Lazo
 * Sabljic Boško-Resan
 * Sabljic Mile
 * Sabljic Stojan
 * Soldat Ilija
 * Stojnic P. Nikola
 * Semiz Simo
 * Semiz S. Miloš
 * Semiz Nikola
 * Semiz Rade
 * Semiz R. Dušan
 * Semiz Vlade
 * Semiz S. Košta
 * Semiz Dragoljub
 * Semiz R. Vaso
 Semiz Ratko
 * Subotic Lazo
 * Subotic Sreto-Ćopo
 * Tepic Dragoja
 * Tepic D. Jovo
 * Trkulja Vasilija
 * Trubarac S. Ostoja
 * Trubarac Simo
 * Šinik J. Milan
 Šiljegović Boško
 * Vejić P. Milan
 * Vejić P. Stojan
 * Vejić Mile
 * Vejić M. Rade
 * Vrbanić V. Čedo
 * Zec V. Zdravko⁴⁴
 MLJEČANICA
 * Aleksić Milan
 Aleksić Nikola
 * Babić Đ. Lazo
 * Babić M. Vujo
 * Babić Mirko
 * Babić Mihajlo
 * Bakić Vaso
 Bakić Vojislav
 Banović Jovan
 * Buvač Đurađ
 * Burazor P. Jovica
 * Burazor S. Kosta-Gerilac

* Burazor K. Milorad
 * Burazor Stevo
 * Čađo M. Milorad
 * Čađo Vlado
 * Čađo Mićo
 * Ćirić M. Rade
 * Ćirić Milan
 * Ćirić Pero
 * Ćirić Đoko
 * Ćirić Trivo
 * Ćirić Janko
 Ćirić Ostoja
 * Ćosić I. Ostoja
 * Ćosić S. Stanko
 * Ćosić Milan
 * Ćosić Vaso
 * Ćosić Dragomir
 Ćosić Ljuban
 * Došen S. Boško
 * Došen J. Đoko
 * Došen V. Stanko
 * Došen Mihajlo
 * Došen Jovo-Joviša
 * Došen Simo
 * Došen S. Rajko
 * Došen S. Dujo
 Došen S. Branko
 * Jajčanin Žarko
 Janjuz Vlade
 Kerkez Košta
 Kličković Drago
 * Knežević P. Dragoja
 * Knežević M. Đukan
 * Knežević P. Mile
 * Knežević Đ. Milinko
 * Knežević T. Rade
 * Knežević M. Uroš
 * Knežević Ljuban
 * Knežević Đorđija
 * Knežević Stojan
 * Knežević Marko
 * Knežević Radovan
 * Knežević Lj. Rade
 * Knežević Mirko
 * Knežević Sreto
 * Knežević Pavle

⁴⁴ Podaci prikupljeni od SUBNOR-a Bosanska Dubica i iz Spisaka poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, Prijedor, marta 1975. godine.

- * Knežević Svetko
 - * Knežević Dušan
 - * Knežević Milovan
Knežević Miloja
 - * Latinović M. Vlade
 - * Latinović Mirko
 - * Milanović T. Dušan
 - * Milanović T. Savan
 - * Milanović R. Nikola
 - * Milanović M. Branko
 - * Milanović T. Pero
 - * Milanović M. Radovan
 - * Milanović M. Rade
 - * Milanović Ratko
 - * Milanović Boško
 - * Milanović Mirko
 - * Milanović Radovan
 - * Milanović Miloš
 - * Milanović M. Milan
 - * Milanović Mile
 - * Milanović Ljuban
Milanović Vlade
Milanović T. Mirko
Milanović Stanko
Milanović Slavko
Milanović Ilija
Milanović Jovan
Milanović Savan
 - * Popović Sredoja
Popović Stanko-Cane
Pekić Simo
 - * Soldat Simo
 - * Soldat Đorđo
 - * Soldat Svetko
Soldat Milorad
 - * Tramošljanin Uroš
 - * Tramošljanin Trivo
 - * Trubarac S. Milan
 - * Trubarac P. Dragutin
 - * Trubarac L. Milan
 - * Trubarac S. Ljuban
 - * Trubarac I. Rade
 - * Trubarac V. Simo
 - * Trubarac I. Stanko
 - * Trubarac S. Stevo
 - * Trubarac S. Velimir-Velo
 - * Trubarac L. Veljko
 - * Trubarac Mirko
 - * Trubarac Branko
 - * Trubarac S. Nikola
 - * Trubarac S. Blagoja
 - * Trubarac Nikola
 - * Trubarac Mihajlo
 - * Trubarac Radomir
 - * Trubarac Ilija
 - * Trubarac Novko
 - * Trubarac Dragoja
 - * Trubarac Petar
 - * Trubarac J. Blagoja
 - * Trubarac Lazo-Kovačev
Trubarac Mihajlo
Trubarac Stojan
Trubarac Sava
Trubarac Lazo
Trubarac Radovan
Trubarac Radoja
Trubarac Mlado
Trubarac V. Dušan
Trubarac M. Rade
Trubarac Mičo
Trubarac Doda
Trubarac Đ. Rade
 - * Vrban Radovan
Vrban Pane
Vukmirica Dragoja
Vukmirica Radovan
 - * Zakić Veselija
 - * Zakić Ilija
 - * Zakić Ostoja
 - * Zakić Zdravko
 - * Zec Rade
 - * Živanić Ilija
 - * Žujić V. Dušan⁴⁵
- MURATI
- * Grbić S. Ljuban
Jovičić Živko
 - * Kaurin J. Branko
 - * Kaurin M. Đorđo

⁴⁵ Podatke dali: Trubarac Radoja, Trubarac Radomir i Pekić Simo. Usklađeno sa Spiskom poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, marta 1975. godine.

- * Kaurin M. Ljubomir
- * Kaurin M. Mikan
- * Kaurin M. Mihajlo
- * Kaurin T. Pero
- * Kaurin S. Ostoja
- * Karuin M. Slavko
- * Kaurin S. Slavko
- * Kaurin M. Uroš
- * Kaurin M. Živko
- * Kaurin Miloš
- * Kaurin Vaso
- Kaurin Mičo
- Kaurin Lazo
- Kaurin Dragoja
- * Mandić S. Branko
- * Marin P. Đokan
- * Marin P. Mirko
- Marin Milan
- * Muharem N. Blagoja
- * Nježić M. Jovan
- * Strika J. Rajko
- Strika Zdravko
- Strika David
- Strika Ratko
- Vejnović Milan
- * Vikalo P. Branko
- * Vikalo P. Đorđo
- * Vikalo D. Lazo
- * Vikalo Đ. Mile
- * Vikalo D. Ostoja
- * Vikalo P. Živko
- Vikalo Milan

NOVOSELCI

- * Bakić J. Ilija
- * Bakić Stojan
- * Bakić Jovo
- * Bakić Pero
- * Bakić Dušan
- * Bakić Rade
- * Barudžija Dragoja
- * Barudžija Miloš
- * Bašić S. Dušan
- * Bašić B. Ilija
- * Bašić M. Milinko
- * Bašić R. Svetko
- * Bašić S. Mile
- * Bašić S. Stojan

- * Bašić Jovo
- Bašić Ljuban
- * Bošnjak B. Dušan
- * Bošnjak B. Radovan
- * Bošnjak N. Rade
- * Bošnjak B. Milan
- * Bošnjak Stanko
- * Bošnjak Dragutin
- * Bošnjak Mičo
- * Bošnjak Simo
- * Borčić Mirko
- * Bundalo Simo
- * Bundalo Mičo
- * Čurić B. Blagoja
- * Čurić D. Branko
- * Čurić S. Jovo
- * Čurić M. Ljuban
- * Čurić P. Miloja
- * Čurić S. Vučen
- * Čurić Rade
- * Čurić Vlade
- * Čurić M. Miloš
- * Čurić B. Pero
- * Čurić Simo
- Čurić Svetko
- * Čelica M. Stojan
- * Čelica M. Dušan
- * Čelica J. Mile
- * Čelica Branko
- * Čelica Teodor
- * Čelica Mirko
- * Čelica Jovan
- * Čelica Veso
- * Čelica Ilija
- * Čelica Rade
- * Čelica B. Dragoja
- * Čelica Mičo
- * Čelica P. Rade
- * Čelica Pero
- Čelica Vlado
- Čelica Dragutin
- * Dostica J. Boško
- * Dostica D. Dušan
- * Dostica Vlado
- Dostica Dragoja
- * Dozet P. Rodoljub
- * Dozet Milorad
- * Dozet Božo
- * Dozet Dragoja

- * Dozet Petar
- * Gligorić Janko
- * Kalember Rade
- * Kalember Dušan
- * Krivda B. Ljuban
- * Krivda Mile
- * Lukač Đ. Slavko
Lukač Dušan
- * Lovrić Iso
- * Lovrić Nikola
- * Milutinović D. Dušan
- * Nikolić Rajko
- * Nikolić Pero
- * Nikoletić M. Pero
- * Orlić T. Miloja
- * Orlić Toma
- * Raković N. Stojan
- * Stojnić Dušan
- * Stojnić Ostoja
- * Šekerović Ilija
Vujić Luka⁴⁶

ODŽINCI

- * Bakić Dušan-Du ka
- * Bakić Rade
- * Bakić Milan
Bakić Dragutin
- * Burazor S. Dušan
- * Burazor D. Vlade
- * Burazor J. Mičo
- * Burazor M. Marijan
- * Burazor J. Marko
- * Burazor J. Mirko
- * Burazor M. Rade
- * Burazor T. Stanko
- * Burazor Ljuban
- * Burazor S. Milan
- * Burazor P. Dušan
- * Burazor Dragoja
- * Burazor Ilija
- * Burazor Slavko
Burazor Marko
Burazor Živko
Burazor N. Milan

- Burazor I. Mirko
- Burazor Đoko
- Burazor Stevo
- Burazor P. Mirko
- * Buvač Jovica
- * Buvač Đoko
- * Buvač Rade
- * Buvač Savan
- * Buvač Miloš
Buvač Mirko
Buvač Stanko
Buvač Dragoja
- * Cikota M. Đuro
- * Cikota M. Vladimir
- * Cikota M. Mirko
- * Cikota J. Mirko
- * Cikota V. Rade
- * Cikota Mičo
- * Cikota Ilija
- * Cikota Simo
- * Cikota Stevo
- * Cikota Đoko
- * Cikota Milorad
- * Cikota Uroš
- * Cikota Marko
- * Cikota Jovica
- * Cikota S. Nikola
- * Cikota Pero
Cikota Dušan
Cikota Milan-Baja
- * Janković S. Nikola
- * Janković M. Ostoja
- * Janković P. Savan
- * Janković R. Stanko
- * Janković Božo
- * Janković Stojan
- * Janković Đoko
- * Janković Dušan
- * Jažica P. Jovo
- * Jažica P. Ljuban
- * Jažica P. Milorad-Mićan
- * Jažica J. Rade
- * Jažica Gligo
- * Jažica Milan
- * Kos O. Dušan
- * Kos O. Milan

⁴⁶ Podaci prikupljeni od Bakić Ljubana i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, marta 1975. godine.

- * Kos Mikan
- * Kos Pero
- * Kos Branko
- * Vrsajko Milorad⁴⁷

PARNICE

- * Bakić Đođa
- * Bakić Mićo
- * Dragičević R. Mića
- * Dragičević Dragoja
- * Džakula Rade
- * Mršić Đuro
- * Rakić P. Božo
- * Rakić S. Mićo
- * Rakić Jovo
- * Rakić Mile
- * Radulović Pero
- * Radulović Dragoja
- * Rusić M. Bogoljub
- * Rusić I. Dragoja
- * Rusić I. Mile
- * Rusić Marko
- * Vejnović S. Dušan
- * Vejnović S. Mirko
- * Vejnović Đ. Marko
- * Vejnović Simo

SKLJUČANI

- * Banović M. Savo
- * Barudžija M. Blagoja
- * Barudžija S. Ilija
- * Barudžija P. Milan
- * Barudžija M. Pero
- * Barudžija Simo
- * Barudžija Dušan
- * Cvijić S. Uroš
- * Čorić S. Zivko
- * Dobrić S. Rade
- * Dobrić P. Boško
- * Dobrić S. Miloš
- * Janjuz M. Branko
- * Janjuz A. Đurađ
- * Janjuz M. Miloš
- * Janjuz M. Milutin

- * Janjuz I. Nikola
- * Janjuz M. Ostoja
- * Janjuz M. Stanko
- * Janjuz A. Stevo
- * Janjuz M. Vojislav
- * Janjuz M. Živko
- * Janjuz Mile
- * Janjuz M. Nikola
- * Janjuz Pero
- * Janjuz Rade
- * Janjuz Mikan
- * Janjuz Danko
- * Kljajić J. Božo
- * Kljajić M. D Mitar
- * Kljajić S. Đuro
- * Kljajić J. Gligo
- * Kljajić M. Ljuboja
- * Kljajić P. Mile
- * Kljajić N. Ostoja
- * Kljajić Đ. Mirko
- * Kljajić S. Rade
- * Kljajić V. Rade
- * Kljajić R. Stanko
- * Kljajić L. Mićo
- * Kljajić R. Marko
- * Kljajić Branko
- * Kljajić I. Milan
- * Kljajić V. Mile
- * Kljajić Krsto
- * Kljajić Marko
- * Kukavica J. Đuro
- * Kukavica R. Mirko
- * Kukavica Milan
- * Kukavica Ilija
- * Lakobrija Stojan
- * Lakobrija Đuro
- * Lakobrija Lazo
- * Marinković Stojan
- * Marinković Marijan
- * Mileusnić B. Dušan
- * Mileusnić Mile
- * Milesunić Miloš
- * Milesunić Milutin
- * Radaković M. Dušan
- * Radaković D. Đoko
- * Radaković Jovo

⁴⁷ Podaci dobijeni od Jajčanin Milinka i Slijepčević Miće.

- * Stanković Đ. Milan
- * Stanković Ilija
- * Stojnić Milan
- * Stojnić Jovo⁴⁸

UŠIVAC

- * Amidžić J. Dragoja
- * Dašić S. Đukan
- * Gačeša L. Pero
- * Pavić S. Milan
- * Starčević K. Savan
Starčević Košta
- * Stupar S. Boško
- * Stupar S. Mikan
Stupar Dragoja
Stupar Milutin
Stupar Ljuban
- * Tubin J. Milan
- * Tubin M. Pantelija
- * Tubin K. Vojislav
Tubin Tešo
Tubin Ostoja
Tubin Dušan
- * Zec S. Branko
- * Zec Ž. Marko
- * Zec P. Milorad
- * Zec Lj. Ostoja
- * Zec I. Vaso
- * Zec Dušan
Zec Branko
- * Zorić Rade

VLAŠKOVCI

- * Blagojević Ć. Rade
- * Burazor M. Dušan
- * Burazor M. Ljuban
- * Burazor Marko
- * Cikota J. Đuro
- * Cikota Dragoja
- * Dugajlić S. Vaso
- * Dugajlić O. Rade
- * Dugajlić S. Đuro
- * Dugajlić Nikola
- * Dugajlić Mikan

- * Đaković M. Dušan
- * Đaković M. Dragoja
- * Đaković N. Đuro
- * Đaković M. Miloš
- * Đaković M. Dragoja
- * Đaković M. Rade
- * Đaković Milan
- * Đaković Nikola
- * Đaković Savan
Đaković Mirko
- * Đurčić D. Luka
- * Đurčić V. Rade
- * Đurčić L. Rajko
- * Đurčić L. Vlado
- * Đurčić J. Vaso
- * Đurčić Stevo
- * Đurčić Jovan
- * Gajić M. Rade
- * Gajić R. Stojan
Gajić Božo
Gajić Blagoja
- * Kotur Lazo
- * Kotur Duka
- * Kotur Pero
- * Kotur Milan
- * Lazić O. Đuro
Lazić Mirko
- * Mećava Ljuban
- * Mećava O. Mile
- * Mećava Rade
- * Mećava O. Branko
- * Mećava Stevo
- * Milanković O. Branko
- * Milanković P. Miloš
- * Milanković O. Milan
- * Milanković S. Pero
- * Milanković M. Rade
- * Milanković J. Rade
- * Milanković T. Stanko
- * Milanković M. Stevo
- * Milanković Đ. Rade
- * Milanković Marijan
- * Milanković Mirko
- * Milanković Uroš
- * Pekić J. Dušan
- * Pekić M. Pantelija

*' Podaci dobijeni od Barudžije Dušana i Bulić Ostoje

* Pekić O. Pero	* Skrobić N. Jovan
* Pekić N. Dragoja	* Skrobić V. Mile
* Pekić M. Milan-Cigo	* Skrobić O. Rajko
* Pekić P. Sreto	* Skrobić M. Rade
* Pekić Sredoja	* Skrobić S. Simeun
* Pekić M. Mirko	* Skrobić N. Stevo
* Pekić Milinko	* Skrobić Nikola
* Pekić Mile	* Skrobić N. Radovan
Pekić Rade	* Skrobić O. Rajko
* Reljić R. Mirko	Skrobić M. Mile
* Reljić R. Miloš	* Šipka T. Božo
* Reljić Branko	* Šipka R. Dušan
* Reljić Dušan-Dujo	* Šipka S. Dragoja
* Reljić Mile	* Šipka J. Mile
* Semiz D. Nikola-Niko	* Šipka R. Milan
* Semiz Pero	* Šipka L. Rade
* Semiz Lazo	* Šipka P. Rade
Simatović Dušan	Šipka Stevo
* Skrobić N. Dušan	Šipka Đoko
* Skrobić V. Đuro	Šipka J. Rade ⁴⁹

U ustanku su uzeli učešća stanovnici iz 24 sela Knešpolja sa oko 1.942 ustanika od kojih je u toku rata poginulo 1.558 ili preko 80%.

Prvih dana ustanka poginuli su: Burazor S. Đurađ i Bakić S. Rade iz Međuvođa, Pećanac Ljuban iz Aginaca, Zec Vaso, Malbašić Jovo i Milić S. Sreto iz Brekinje, Batoz D Mitar, Čađo Vlado i Balaban Lazar iz Donjeg Jelovca i Čupić L. Milan iz Mirkovca. Ranjeni su: Tomaš Dušan Dujo i Kotaran Ratko iz Brekinje, Zec Nikola iz Donjeg Jelovca, Mirko Cirić iz Međuvođa i Trkulja Marijan iz Košuce.

Drugi ustanički front prema Bosanskoj Dubici nalazio se na lijevoj obali rječice Mlječanice, 4 kilometra zapadno od Bosanske Dubice, u selu Komlencu. Svojim desnim krilom ovaj ustanički front produžavao je preko sela Mrazovaca, Jasenja i Novoselaca vezujući se za lijevo krilo fronta na Kruškovcu.

Rukovodilac ustaničkog fronta na Mlječanici u selu Komlencu bio je učitelj Nikola Luketić, Hrvat, koji je prije rata radio kao učitelj u selu Mrazovcima, a početkom 1941. godine rukovodio je partijskom organizacijom na ovome području.

⁴Po sjećanju Đaković Mirka i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari.

U ustanku na ovome sektoru uzeli su učešća ustanici iz sela:

DIZDARLIJE

- * Crnogorac M. Miloš
- Stojaković S. Rajko
- Vikalo Trivun
- Vujanović Milorad⁵⁰

JASENJE

- * Alavuk S. Mirko
- * Alavuk I. Jovo
- * Alavuk M. Dragoja
- * Alavuk S. Milan
- * Alavuk S. Uroš
- * Alavuk V. Pane
- * Alavuk N. Pero
- * Alavuk S. Stevo
- * Alavuk S. Tomo
- * Alavuk Đuro
- * Alavuk Ostoja
- * Alavuk Košta
- Alavuk Đoko
- Alavuk Dušan
- * Bakić P. Simo
- * Bakić P. Dragutin
- * Bakić J. Dragutin
- * Bakić I. Đorđija
- * Bakić J. Milan
- * Bakić J. Milutin
- * Bakić D. Stevo
- * Bakić J. Borko
- * Bakić Jovo
- * Bakić P. Stevo
- * Bakić Janko
- Bakić Uroš
- * Bijelić D. Bogoljub-Božo
- * Bijelić P. Marko
- * Bijelić O. Pantelija
- * Bijelić S. Stanko
- Bijelić Jovo
- Bijelić Milorad
- Bijelić Milan
- Bijelić Stevo
- Bijelić Mihajlo-Kajo

- Bijelić Mile Milorad
- * Lazić D. Branko
- * Lazić M. Dušan
- * Lazić D. Rade
- * Lazić Đ. Miloš
- * Lazić S. Milorad
- * Lazić Dragoja
- * Lazić Jovan
- * Lazić Slavko
- * Lazić Uroš
- * Lazić Ilija
- Lazić Ljuban
- * Savić R. Mile
- * Savić M. Dragoja
- * Savić R. Stevan
- * Savić Pero
- * Savić Đuran
- * Tubica Đ. Đorđija
- * Vrebac V. Milinko
- * Vrebac V. Slavko
- * Vrebac M. Mišo
- * Vrebac S. Riste
- * Vrebac Stevo
- * Vrebac Jovo
- * Vrebac Ljuban
- Vrebac Dragoja
- * Zakić D. Ilija
- Zakić I. Stanko
- Zakić Čedo

JOHOVA⁵¹

- * Arsenić M. Mirko
- * Arsenić O. Dragutin
- * Arsenić I. Dušan
- * Arsenić I. Mirko
- * Arsenić M. Dušan
- * Arsenić P. Dušan
- * Arsenić O. Jovan
- * Arsenić O. Milan
- * Arsenić P. Marko
- * Arsenić S. Marko
- * Arsenić P. Milan
- * Arsenić S. Mile

⁵⁰Većina ustanika iz sela Dizdarlija bila je sa ustanicima na Balju.

⁵¹Po sjećanju Đurana Arsenića i Mikana Milinovića i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, 1975. godine.

* Arsenic M. Miloš
 * Arsenić Pavla Milan
 * Arsenić I. Simo
 Arsenić Borko
 Arsenić Đuran
 Arsenić M. Nikola
 Arsenić Marko-Adžija
 * Borojević Košta
 * Bundalo M. Simo
 * Bundalo J. Stojan
 * Bundalo Nikola
 Bundalo Jovan
 Bundalo Mile
 * Čekić Pero
 Čekić Pavle
 * Glušica D. Jošo
 * Glušica Milan
 * Gordanović Petar
 * Grbić Nikola
 * Kasabašić S. Dmitar
 * Kasabašić M. Jovan
 * Kasabašić J. Mirko
 * Kasabašić L. Nikola
 * Kasabašić L. Jovan
 * Kasabašić Stojan
 * Kasabašić Dušan
 * Kasabašić Stevo
 Kasabašić Đoko
 Kasabašić Miloš
 Kasabašić Milutin
 Karan Dušan
 * Knežević M. Đuran
 * Knežević M. Milan
 * Krnjajić D. Božo
 * Krnjajić D. Milinko
 * Krnjajić Stojan
 * Krnjajić Dušan
 * Krnjajić Jovo
 Krnjajić Nikola
 * Milinović S. Dušan
 * Milinović R. Janko
 * Milinović M. Mirko
 * Milinović M. Ostoja
 * Milinović M. Rade
 * Milinović M. Vaso
 * Milinović Dragutin
 * Milinović Mile
 * Milinović Miloš
 * Milinović Milorad
 Milinović Đuro
 Milinović Mikan
 Pilipović Radimir
 * Plavšić Janko
 * Pralica R. Ljuban
 * Perović Mihajlo
 * Ručnov J. Dmtar
 * Ručnov Stojan
 * Ručnov Mile
 * Ručnov Ljuban
 Ručnov Vaso
 Ručnov Đuro
 * Stanić Marko
 * Stanić Đordija
 * Španović Toma-Tomica
 * Španović V. Nikola
 * Španović V. Dragutin
 * Španović Borko
 * Španović B. Dušan
 Španović Branko
 Španović Mirko
 * Tomas M. Gojko
 * Tomas S. Mirko
 * Tomas S. Pane
 * Tomas M. Slavko
 * Tomas Miloš
 * Tomas Mile
 Tomas Dragoja
 * Vignjević Đ. Ostoja
 Vignjević O. Branko
 * Vujnović S. Đuran
 * Vujnović P. Vaso
 * Vujnović Pane
 * Vujnović Milan
 Vujnović P. Ljuban
 Vukelja Milan
 * Vuković P. Dragutin
 * Vuković P. Miloš
 * Vuković M. Ljuban
 * Vuković J. Mirko
 * Vuković P. Mile
 * Vuković I. Nikola
 * Vuković V. Simo
 * Vuković P. Stevo
 * Vuković P. Vujo
 * Vuković Marko
 * Vuković Đuro
 * Vuković Pane

* Vuković Mihajlo
Vuković Ilija
Vuković Jefto

KOMLENAC

* Bukva Đ. Blagoja
* Bukva Đ. Mirko
* Bukva Đ. Stevo
* Bukva M. Dušan
* Bukva O. Miloš
Bukva Rade
* Burazor P. Jovo
* Burazor P. Košta
* Burazor M. Ljuban
* Burazor P. Mile
* Burazor M. Milan
* Burazor P. Mihajlo
* Burazor S. Rade
* Burazor Đ. Stojan
* Burazor P. Slavko
* Burazor M. Sreto
* Burazor P. Simo
* Burazor Lj. Mile
* Burazor Đuro
* Burazor Stanko
* Burazor Dragutin
Burazor Petar
Burazor Stevo
Burazor Vlade
Burazor Marko
* Crnobrnja P. Miloš
* Crnobrnja Košta
* Čibić J. Stevo
Čibić Ostoja
* Gajić M. Ljuban
* Gajić Stevo
Gajić Pero
ft Grahovac Đ. Rade
ft Grahovac Mile
Grahovac Nikola
Grahovac Ljuban
* Grbić M. Miloš
Grbić Niko-Grga
* Kaurin B. Dragutin
ft Kaurin Đ. Dragoja
ft Karuin Đ. Jovan

ft Kaurin I. Mirko
ft Kaurin M. Milorad
* Kaurin B. Pero
* Kaurin J. Milan
ft Kaurin R. Radomir
ft Lavić S. Jovo
* Lemić I. Dragoja
* Lemić M. Rade
* Lemić O. Stojan
* Lemić Mirko
ft Mavić Đ. Ljupko
* Mavić I. Stevo
* Mavić Pero
* Mavić Dragoja
* Plavšić J. Mirko
Petrović Vlado
ft Pralica Đ. Rade
ft Pralica I. Stevo
* Pralica Dragoja
ft Pralica Đuro
* Pralica Dušan
Pralica Milinko
ft Premasunac M. Borko
* Premasunac P. Miloš
ft Premasunac R. Ostoja
ft Premasunac R. Milan
* Premasunac Stevo
ft Premasunac Pero
Premasunac Jovo
Premasunac S. Ostoja
Premasunac Radovan
Premasunac Mile
ft Strika P. Dušan
ft Strika J. Ostoja
ft Strika Jovan
* Škara M. Rade
ft Škara Dragutin
ft Škara Mirko
ft Tepić K. Branko
* Tepić Ostoja
* Tepić Pero
* Tica Đ. Miloš
* Vrebac S. Luka
* Vrebac Đ. Milan
* Vrebac G. Marko
* Vrebac P. Milan
* Vrebac P. Mile
* Vrebac Božo

Vrebac Slavko
Vrebac Vlade
* Vuković M. Nikola
* Vuković Kl. Dragoja

MRAZOVCI

* Crljenica Đ. Đordija
* Crljenica M. Marko
* Crljenica Đ. Stevo
* Crljenica Slavko
* Crljenica Milan
* Crljenica Dragoja
* Češljarić J. Boško
* Češljarić Đ. Pero
* Češljarić Milan
* Dragičević P. Branko
* Dragičević D. Mirko
* Dragičević N. Kojo
* Dragičević S. Milan
* Dragičević I. Mičo
* Dragičević V. Marinko
* Dragičević J. Mihajlo
* Dragičević J. Mirko
* Dragičević Milorad
* Dragičević S. Miloš
* Dragičević Mihajlo
* Dragičević P. Marko
* Dragičević M. Marijan
* Dragičević P. Ostoja
* Dragičević V. Ratko
* Dragičević M. Rade
* Dragičević S. Rade
* Dragičević P. Stojan
* Dragičević B. Stevo
* Dragičević Uroš
* Dragičević Milinko
* Dragičević Dušan
* Dragičević Pero
* Dragičević J. Milorad
* Dragičević Đuran
* Dragičević Tejo
* Dragičević Božo
* Ećim J. Marko
* Ećim Đ. Petar
* Ećim Đ. Vlado
* Ećim I. Sava

* Jajčanin R. Rade
* Kondić Dragoja
* Luketić I. Nikola
* Marčić M. Jovan
* Marčić J. Boško
* Marčić Đ. Lazo
* Marčić S. Marko
* Marčić Đ. Milan
* Marčić Stevo
* Marčić Đ. Milan
* Marčić Đ. Vaso
* Nikoletić J. Jovan
* Nikoletić J. Mirko
* Nikoletić M. Marko
* Nikoletić M. Mihajlo
* Nikoletić L. Stevo
* Nikoletić J. Stevo
* Nikoletić M. Simo
* Nikoletić Mirko
* Nikoletić L. Slavko
* Nikoletić Dušan
* Nikoletić Miloš⁵²
* Nikoletić Đordija
* Pekić S. Ostoja
* Pekić S. Dušan
* Pekić S. Milan
* Rajčević S. Milan-Gubec
* Rajčević S. Ljuban
* Ručnov J. Dušan
* Ručnov M. Dmitar
* Ručnov L. Jovo
* Ručnov J. Ljuban
* Ručnov S. Ljubojan
* Ručnov D. Ljubomir
* Ručnov P. Milinko
* Ručnov M. Mirko
* Ručnov Đ. Nikola
* Ručnov J. Rade
* Ručnov S. Rajko
* Ručnov R. Radomir
* Ručnov S. Stevo
* Ručnov S. Mirko
* Ručnov Đ. Stevo
* Ručnov Savan
* Ručnov Perica
* Ručnov Veljko
* Ručnov Mile

⁵²U ljeto 1944. godine prebjegao neprijatelju u Živaju.

Ručnov Marijan
 * Šiljak J. Miloš
 Šiljak Mirko
 * Tadić S. Dragoja
 * Tadić S. Stanko
 * Tadić Mirko
 * Vilić S. Čedomir
 * Vilić S. Ljuban
 * Vilić S. Milan
 * Vilić D. Mile
 * Vilić M. Radomir
 * Vilić S. Radomir
 * Vilić J. Vaso
 * Vilić Mirko

POBRĐANI

* Bosiočić M. Boško
 * Bosiočić M. Stojan
 * Bosiočić S. Dragutin
 * Bosiočić J. Milovan
 * Bosiočić D. Rade
 * Bosiočić Pavle
 Bosiočić Dušan
 * Bursać P. Branko
 * Bursać D. Branko
 * Bursać Đ. Dragoljub
 Bursać M. Dušan
 * Bursać P. Đurađ
 * Bursać P. Košta
 * Bursać P. Milan
 * Bursać Đ. Milan
 * Bursać O. Mirko
 * Bursać S. Mirko
 * Bursać S. Stevo
 Bursać Miloš
 Bursać Dušan
 Bursać P. Mirko
 Bursać Pane
 Bursać P. Rade
 * Čurić Mirko
 * Čurguz A. Dušan
 * Čurguz B. Jefto
 * Čurguz B. Milan
 * Čurguz V. Marko
 * Čurguz Đ. Miloja
 * Čurguz J. Stevo
 * Čurguz Branko
 Čurguz Pero

Čurguz Dragutin
 Čurguz Miloš
 * Gajić O. Rade
 * Gajić D. Stojan
 * Marjanović M. Marko
 * Marjanović M. Ostoja
 * Marjanović M. Žarko
 * Marjanović D. Rade-Vrban
 * Marjanović Mirko
 * Nikolić S. Boško
 * Nikolić J. Đurađ-Bajica
 * Nikolić M. Kosta-Kojo
 * Nikolić P. Ratko
 * Nikolić S. Rade
 * Nikolić Nikola-Nine
 Nikolić Marko
 Palija Marko
 * Pralica N. Ljuban
 * Pralica D. Rade
 * Ranilović K. Boško
 * Ranilović K. Stevo
 Ranilović Rade
 Ranilović Mile
 * Rodić M. Mičo
 * Rodić Mirko
 * Tomaš O. Ilija
 * Tomaš S. Blagoja
 * Tomaš A. Milan-Mindo
 * Tomaš J. Branko
 * Tomaš S. Ostoja
 * Tomaš L. Ostoja
 * Tomaš O. Oste
 * Tomaš S. Rade-Čajin
 * Tomaš S. Đuro
 * Tomaš O. Stevo
 * Tomaš L. Stanko
 * Tomaš J. Mičo
 * Tomaš S. Mičo
 Tomaš Vaso
 * Trivić A. Blagoja
 * Trivić V. Branko
 * Trivić S. Ljuban
 * Trivić R. Mile
 * Trivić J. Stevo
 * Trivić J. Vaso
 * Trivić V. Ljuban
 * Trivić V. Rajko
 * Trivić A. Miloš

- * Trivić A. Milan
- * Trivić R. Pero
- * Trivić J. Rade
- * Trivić J. Miloš
- * Trivić Dušan
- * Trivić Milan-Mijan
- Trivić S. Rade
- Trivić Mirko
- Trivić Kojo
- * Vučićević S. Jovan
- * Vučićević V. Mihajlo
- * Vučićević S. Mirko
- * Vučićević M. Mičo
- * Vučićević M. Stevo
- * Vučićević S. Đorđe
- * Vučićević Vujo
- Vučičević Kojo

SUVAJA

- * Biga S. Ljuban
- * Biga M. Milutin
- * Biga M. Milinko
- * Biga Miloš
- * Biga Milan
- Biga Rade
- * Bižić S. Đuro
- * Bižić O. Boško
- * Bižić S. Mirko
- * Bižić S. Savo
- * Bižić S. Vlado
- * Bižić Ninko
- * Bižić Mirko
- Bižić Momčilo
- * Boščanin M. Marko
- * Boščanin Dušan
- * Boščanin Pero
- * Boščanin Dmtar
- * Burazor P. Mile
- * Jerić D. Ljuban
- * Jerić Đ. Marko
- * Jerić Đ. Nenad
- * Jerić S. Marko
- * Jerić J. Marko
- Jerić Stojan
- Jerić D. Milan
- Jerić Rade
- * Krnjajić Đ. Mile

- * Krnjajić Jovan
- * Popović J. Milan
- * Radić M. Milan
- * Radić M. Ostoja
- * Reljić Ninko
- * Reljić Vlado
- * Slijepčević S. Milan
- * Škara A. Radovan
- * Škara Bogdan
- Tomas Marko
- * Vučićević Đ. Mikajlo
- * Vučićević J. Ostoja
- * Vučićević Đ. Velimir
- * Vučićević Đ. Dragoja
- * Vučićević Đ. Mirko
- * Vučićević Mile

ŠEVARLJE

- * Čekić J. Bogdan
- * Čekić I. Jefto
- * Čekić I. Miloš
- * Čekić Marko
- * Čibić M. Janko
- * Čibić Đ. Miloš
- * Čibić L. Milan
- * Čibić D. Miloš
- * Čibić T. Rade
- * Čibić M. Stojan
- * Čibić Dušan
- * Čibić Boško
- * Čibić Ljuban
- * Čibić K. Milan
- * Čibić Mihajlo
- Čibić Vaso
- Čibić B. Miloš
- Čibić Dušan
- Čibić Rade
- Čibić Trivo
- Čibić Simo
- Čibić Ostoja
- * Dolinić I. Mirko
- * Dolinić P. Đuđa
- * Dolinić V. Ostoja
- * Dolinić L. Stojan
- * Dolinić Božo
- Dolinić Simo
- Dolinić Pane
- Dolinić Rajko
- * Drljić V. Pero

- * Drljić V. Mirko
- * Drljić Đoko
- * Drljić Dragutin
- * Drljić Milan
- * Bašić Ljuban
- Bašić Mirko
- * Jakšić O. Ante
- * Jakšić D. Borko
- * Jakšić Đ. Ljuban
- * Jakšić J. Nikola
- Jakšić Pane
- Jakšić Spasoja
- * Knežević N. Milinko
- * Kos N. Srđan
- * Krnjajić N. Ilija
- * Krnjajić P. Ljuban
- * Krnjajić N. Ljuban
- * Krnjajić M. Mladen
- * Krnjajić S. Milan
- * Krnjajić S. Marko
- * Krnjajić M. Nikola
- * Krnjajić Đ. Ostoja
- * Krnjajić T. Ostoja
- * Krnjajić M. Pero
- * Krnjajić N. Stojan
- * Krnjajić P. Sava
- * Krnjajić M. Marko
- * Krnjajić S. Stojan
- * Krnjajić Miloš
- Krnjajić Marinko
- Krnjajić Spasoja
- Krnjajić Pero
- Krnjajić Stevo
- * Malinić Marko
- * Malinić Ostoja
- * Malinić Stanko
- * Malinić Mirko
- * Miljatović S. Cvijo
- * Miljatović A. Dušan
- * Miljatović M. Marko
- * Miljatović L. Milan
- * Miljatović J. Marko
- * Miljatović J. Mile
- * Miljatović M. Petar
- * Miljatović S. Nikola
- * Miljatović S. Stevo
- * Miljatović D. Stanko
- * Miljatović L. Teodor
- * Miljatović Boško
- * Miljatović Marinko
- * Miljatović Toma
- Miljatović Vasilija
- Miljatović Miloš
- * Milinović Mile
- * Milinović Dušan
- * Milinović A. Dragoja
- * Mirosav K. Boško
- * Mirosav D. Branko
- * Mirosav S. Kojo
- * Mirosav N. Stanko
- * Mirosav Jefto
- * Mirosav Janko
- * Ostojić M. Dragoja
- * Ostojić Miloš
- * Ostojić Mirko
- * Šteković G. Ljuban
- * Šteković G. Trivun
- * Šteković J. Mikan
- * Šteković O. Miloš
- * Šteković J. Ostoja
- * Šteković Mirko
- * Šteković Marko
- Šteković Marinko
- Šteković Mile
- * Vikalo A. Ostoja
- Vikalo Milorad.⁵³

TUKLJUČANI

- * Borojević S. Pero
- * Borojević M. Ilija
- * Borojević M. Pero
- * Kondić C. Borko
- * Kondić C. Rade
- * Kondić Đ. Dragoljub
- * Kondić P. Mile
- * Kondić M. Milorad
- * Kondić Lj. Mirko
- * Kondić M. Mihajlo
- * Kondić R. Marijan
- * Kondić P. Petar
- * Kondić M. Rade

⁵³Podaci dobijeni od Milorada Vikala i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, marta 1975. godine.

- * Kondić V. Rade
- * Kondić S. Simo
- * Kondić N. Savan
- * Kondić P. Stevo
- * Kondić S. Toma
- * Kondić O. Uroš
Kondić Branko
- * Kos J. Boško
- * Kos R. Ratko
- * Kos O. Rade
- * Kos O. Pero
- * Kos O. Ljuban
- * Kos O. Dušan
- * Kos O. Stevo
- * Kos Đ. Đukan
- * Kos Đ. Svetko
- * Kos S. Dragoja
- * Marjanović I. Košta
- * Marjanović I. Miloš
- * Marjanović J. Mirko
- * Marjanović N. Ostoja
- * Marjanović R. Rajko
- * Marjanović R. Milorad
- * Marjanović Marko
- * Novaković Branko
- * Novaković L. Mirko
- * Novaković O. Stojan
- * Novaković L. Nikola
- * Novaković N. Milorad
- * Novaković V. Rajko
- * Pralica M. Branko
- * Pralica M. Boško
- * Pralica V. Ljuban
- * Pralica O. Borko
- * Pralica O. Branko
- * Pralica O. Ljuban
- * Pralica O. Mirko
- * Pralica Đ. Milan
- * Pralica Đ. Miloš
- * Pralica S. Miloja
- * Pralica V. Milan
- * Pralica M. Rade
- * Pralica M. Stevo
- * Pralica S^Slavko
- * Pralica Ostoja
Pralica-Mulić Dragoja
Pralica Dušan
- * Puzigaća S. Rade
- * Puzigaća D. Ilija

- * Puzigaća B. Vlade
- * Rauš Đ. Rade
- * Rauš O. Milutin
- * Rauš S. Dragoljub
- * Rauš Đ. Milan
- * Rauš Đ. Rade
- * Skrobić S. Stevo
- * Skrobić S. Vaso
- * Skrobić Stevo
- * Skrobić S. Vaso

VRIOCI

- * Bižić M. Ignjatija
- * Bižić M. Vlade
- * Bižić S. Miloš
- * Bižić Dragutin
- * Bižić T. Dragutin
- * Bižić D. Dragoja
- * Bižić Mirko
- * Bižić Vlado
- * Bižić Stanko
- * Bižić Đuro
- * Bižić Dmitar
Bižić Ljuban
Bakić Mijoja
Bakić Ljuban
- * Grbić Petar
- * Kosanović M. Milan
- * Kosanović M. Slavko
Kosanović Vlado
- * Marin Milinko
Marin Simo
- * Mavić Ostoja
- * Pilipović Vaso
- * Rakaz Đuro
- * Ručnov Mića
Ručnov Marko
- * Ručnov Ljuban
- * Trivić Mirko
- * Vranješ D. Savan-Savo
- * Vranješ Nikola.

VERIJA

- * Alavuk Branko
- * Bijelić V. Dušan
- * Bijelić Pero
- * Derikuća M. Mirko
- * Dragičević M. Milutin

Dragičević Dragoja
 * Grbić U. Dušan
 * Grbić J. Dragan
 * Grbić B. Miloja
 * Grbić S. Nikola
 * Grbić N. Rade
 * Grbić B. Nikola
 * Jelača S. Rade
 Jelača Dušan
 * Kordić Jovo
 Kordić Ilija
 * Lazić S. Mirko
 * Lazić S. Ilija
 * Lovrić D. Branko
 * Lovrić D. Svetko
 * Lovrić D. Tode
 * Lovrić Dušan
 * Lovrić Mićo
 * Milošević Đ. Slobodan
 * Peula T. Marko
 * Premasunac Milan
 * Rapajić J. Luka
 * Savić Sreto
 * Savić Božo
 * Šekerac P. Stevo
 * Šekerac Trivun
 * Šekerac Mirko
 * Šekerac Đuro
 * Timarac L. Rade
 * Timarac Luka

* Timarac Pero
 * Timarac Stojan
 * Tomaš A. Stanko
 * Vejnović S. Rade
 * Vurin Đ. Ilija
 * Vurin V. Nikola
 * Vurin L. Pero
 * Vurin Đ. Vlado
 Vurin Dušan

ŠPILJA

* Lemić J. Đuro
 Kosanović Stevo
 Mirić Stevo
 * Mirić V. Vlado
 * Mirić Dane
 * Mirić Jovo
 * Mirić Dragan
 * Mirić Vojin
 * Milinović M. Mitar
 * Milinović Mile
 * Popović D. Mitar
 * Popović M. Dragan
 * Trivić I. Miloš
 * Trivić J. Petar
 * Vukmirović V. Đuro
 * Vukmirović Stojan
 * Zaklan Đ. Rade
 * Zaklan Đ. Stevo⁵⁴

U ustanku su učestvovali stanovnici iz 12 sela sa 792 ustanika od kojih je u toku rata poginulo 662 ili 83,57%.

Organizacija priprema oružane borbe na moštaničkom području, u selima između Kozare i Prosare, jugoistočno od Bosanske Dubice, odvijala se slično kao i u ostalim selima bosanskodubičkog područja. Vojni povjerenik na ovome terenu bio je Jovo Gavrilović koji je, zbog opasnosti od hapšenja, otišao u Srbiju. Međutim, to nije imalo uticaja na dalji tok opštih priprema na kome su se angažovali pojedini ugledniji ljudi iz sela. I ovdje se pojedinačno skrivalo oružje i ispitivale mogućnosti kako da se dođe do novog oružja, jer se očekivalo neminovno otpočinjanje oružane borbe. Raspoloženje za borbu je svakodnevno raslo. Skoro u svakom selu isticali su se pojedinci i grupe ljudi koji su radili na zadacima priprema oružane borbe.

Krajem maja 1941. godine kod manastira Moštanice na kosi zvanj Gradinica sastala se grupa uglednih i za borbu spremnih ljudi iz sela sa

⁵⁴Podaci dobijeni od Bašić Ljubana i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, marta 1975.

područja Moštаницe koji su se dogovarali o konkretnim pripremama za borbu. Tu je, pored ostalog, izvršen raspored ljudi po selima zaduženih za prikupljanje oružja (pušaka, bombi, pištolja) municije i ostale vojničke i ratne opreme. Tako su po selima bili zadušeni:⁵⁵

Božići: Biga Mile i Biga Jovo;
Draksenić, Međeđa i Klekovci: Budimir Milan;
Bijakovac i Gunjevci: Obućina Ljuban i Vidović Milorad;
Gornjoselci: Jelača Mirko;
Kadin Jelovac: Gavrilović Branko, Gavrilović Rajko i Šukunda Košta;
Koturevi: Kotur Milutin, Kotur Spasoja, Kotur Đuro, Kotur Simo i Kotur Vaso;
Pucari: Gaćeša Rade i Jekić Milovan;⁵⁶
Sključani: Vejnović Simo;
Sreflije: Gaćeša Boro, Gaććša Rade i Jekić Milovan;
Sreflije Gornje: Jekić Savan i Jošić Mirko;
Sreflije Donje: Krmeta Ratko;
Rakovica: Sekulić Branko i SekuHć Boško;
Vojskova: Međed Rade i Međed Živko.

Zaključeno je da se prikupljeno oružje skloni na podesna mjesta kako bi se moglo, kada ustreba, blagovremeno upotrijebiti. Isto tako, dogovoreno je da niko od prisutnih ne odlazi u Bosansku Dubicu i da se preko dana ne nalaze kod svojih kuća, kako bi se izbjeglo hapšenje od strane ustaša i žandarmerije čije su se patrole kretale po selima.

Zanimljivo je da ni jedan od prisutnih na sastanku nije u to vrijeme bio član Komunističke partije Jugoslavije, ali to nije imalo uticaja na njihovu pravilnu orijentaciju koja se ispoljila u raspravi i zaključcima koji su bili na liniji opštih priprema za otpočinjanje oružane borbe. Znajući da im je neophodna pomoć od komunista, koji su radili na organizaciji oružane borbe, dogovorili su se da uspostave vezu sa Boškom Šiljegovićem, koji je rukovodio organizacijom priprema oružane borbe na bosanskodubičkom području. Na ovome zadatku bio je angažovan Gaćeša Boro, učitelj, koji je preko Dušana Kosa iz sela Odžinaca uspostavio vezu sa Boškom Šiljegovićem i upoznao ga sa raspoloženjem naroda i konkretnim pripremama koje se vrše na moštaničkom području.

Napad na žandarmerijsku kasarnu u Kadinom Jelovcu 30. jula 1941. godine, označio je početak oružane borbe na ovome dijelu bosanskodubičkog područja. On je uslijedio poslije brzo prenesene vijesti po selima da je u Knešpolju došlo do ustanka, da je razoružana žandarmerijska stanica u Knežici i da se vrši napad na neprijateljski garnizon u Bosanskoj Dubici. Ovu vijest, po sjećanjima preživjelih učesnika, prenio je Dragan Vunjak iz Hadžibaira, koji se na konju kretao po selima obavještavajući o ustanku i napadu na Bosansku Dubicu i pozivajući ljude da kreću i oni u napad.

Sukob sa žandarmima u kasarni otpočeo je oko 10 časova. U ovome sukobu poginuo je jedan žandarm, a ranjen komandir žandarmerijske stanice

⁵⁵Prema neobjavljenom sjećanju Gavrilović Rajka, koje se nalazi kod autora.

⁵⁶Jekić Milovan, zbog izdajničkog držanja pred neprijateljem, suđen poslije rata na višegodišnju kaznu zatvora.

Sulejman Durić. Na strani ustanika poginuo je Boško Gavrilović, koji se posebno istakao u borbi. S obzirom na to da je bio naoružan, nastojao je da ličnim primjerom doprinese da se žandarmi u kasarni prisile na predaju ili likvidiraju. Međutim, ustanicima je stiglo obavještenje da su ustaše iz Bosanske Dubice krenule u pomoć napadnutim žandarmima u Kadinom Jelovcu, pa su se povukli. Ali žandarmi nisu smjeli da se dalje zadržavaju u kasarni, te su se, koristeći noć, povukli u Bosansku Dubicu.

Iako napad na žandarmerijsku kasarnu nije u potpunosti uspio, to nije obeshrabilo mase ustanika, koji su bili raspoloženi da produže napad na neprijateljski garnizon u Bosanskoj Dubici. Tako je ustamčko raspoloženje zahvatilo čitavo područje Moštanice. I najudaljenija sela uz Kozaru i Prosaruru brzo su se iskupljala na zborna mjesta i kretala prema mjestu gdje je otpočela borba, a zatim produžavali masovno u pravcu Bosanske Dubice. Pravac pokreta je bio prema groblju iznad Bosanske Dubice, a mjesto prikupljanja bilo je na tromeđi sela Božića, Kadinog Jelovca i Sreplija. Ovdje su se našli brojni stanovnici iz sela koji su uzeli učešća u masovnom otporu okupatoru i ustaškoj vlasti. To su bili ustanici iz sela:

BIJAKOVAC

- * Babić S. Dragoja
- * Babić L. Branko
- * Babić P. Dragutin
- * Babić Đ. Dragoja
- * Babić S. Đorđe
- * Babić K. Đuro
- * Babić V. Ljubomir
- * Babić M. Lazo
- * Babić J. Milan
- * Babić J. Marko
- * Babić P. Milutin
- * Babić S. Milorad
- * Babić S. Mihajlo
- * Babić S. Stojan
- * Babić M. Vasilija
- * Babić Nikola
- * Babić J. Rade
- * Babić Uroš
- * Babić Milovan
- * Babić Božo
- * Babić Pantelija
- * Babić Dmtar
- * Babić Stojan
- * Babić M. Lazo
- * Babić S. Mirko
- Babić Gligo
- Babić Đuro
- Babić Rade

- * Barišić Đ. Mirko
- * Barišić Đ. Pajo
- * Barišić Milovan
- Barišić Mihajlo
- * Batić D. Kostadin
- * Batić D. Rade
- * Batić M. Nikola
- * Blagojević M. Jandre
- * Blagojević Košta
- * Blagojević V. Mihajlo
- * Blagojević M. Nikola
- * Blagojević M. Jovan
- * Blagojević V. Dušan
- * Blagojević M. Savan
- Blagojević Nikola
- * Bjelovuk Đ. Milan
- * Bronza R. Božo
- * Bronza M. Dušan
- * Bronza M. Milovan
- * Bronza M. Pavle
- * Bronza R. Rajko
- * Bronza R. Stanko
- * Bronza S. Stanko
- * Bronza Radovan
- * Didić Đ. Božo
- * Didić Đ. Stojan
- * Đukić Ostoja
- * Gajić L. Dragutin
- * Gajić Miladin
- * Gajić Milovan
- * Grahovac S. Milan

- * Janković Đ. Nikola
- * Janković Milovan
- * Janković M. Miladin
- Janković M. Milan
- * Janković Ostoja
- * Janković P. Pero
- * Janković S. Rade
- * Janković S. Stanoja
- * Janković Mirko
- * Jošević M. Boško
- * Jović L. Mirko
- * Jović Marko'
- * Kojić S. Dupn
- * Kojić M. Milorad
- * Kojić S. Milan
- * Kojić I. Jovan
- * Kojić Lazo
- * Kojić Mikan
- * Kojić Rade
- * Kojić Mirko
- * Kočić Luka
- * Kočić Marko
- * Kos M. Stojan
- * Kos Milan
- * Kovačević V. Mirko
- * Lazendić J. Đoko
- * Lazendić Pavo
- * Ličanin S. Đuro
- Mandić Mirko
- * Marjanović Đ. Stanko
- * Marjanović Ljuban
- * Marjanović Rade
- * Mataruga J. Đordija
- * Mataruga Đ. Milan
- * Mataruga V. Ošloja
- * Mataruga Đ. Pavle
- * Mataruga Đ. Rade
- * Mataruga N. Rade
- * Mataruga Đuro
- * Mataruga Stanko
- Mataruga Gojko
- Mataruga Vasilija
- Mataruga Božo
- Mataruga Ljuban
- * Panić D. Mirko
- * Papić J. Jandre
- * Papić S. Milan
- * Popović J. Gojko
- * Popović J. Milan

- * Romić D. Kojo
- * Romić D. Mirko
- * Romić D. Rade
- * Romić Milan
- * Skopljak J. Slavko
- * Stanković R. Milovan
- * Stanković R. Milan
- Stupar Lazo
- * Šljivar Rade
- * Šljivar Marko
- * Šljivar Ljubomir
- * Todić Milan
- * Tramošljanin Dušan
- * Tramošljanin Milan
- * Tramošljanin Mile
- * Tramošljanin Savan
- * Vučković S. Đuro
- * Vučković Luka
- * Živković M. Radovan
- * Živković Milovan
- * Živković Čedo

BOŽIĆI

- * Adžić A. Marjan
- * Adžić V. Mikan
- * Adžić V. Stevo
- * Adžić S. Stojan
- * Adžić Dušan
- Adžić Boško
- Adžić M. Dušan
- * Biga Mile
- * Biga Jovo
- * Bera M. Božo
- * Bera G. Jandrija
- * Bera M. Pavle
- * Dragaš N. Stevo
- * Diko R. Miloš
- * Diko D. Rajko
- * Janjuz Đ. Ostoja
- * Kesić N. Božo
- * Kesić S. Mićo
- * Kesić S. Rade
- * Knežević J. Miloš
- * Kos K. Đokan
- * Kos Sreto
- * Kos Milovan
- * Kos Slavko

- * Kos Đuro
- * Lukić M. Rajko
- Lukić Branko
- Mandić Mile
- * Marić Ljuban
- * Marić Dragan
- * Marinković M. Mirko
- * Mrda O. Dušan
- * Mrda D. Ostoja
- * Mrnjevića Branko
- Mrnjevića Lazo
- * Petković L. Mičo
- * Petković L. Rade
- * Petković S. Savan
- * Prodanović S. Mičo
- * Prodanović Đ. Stevo
- * Radmanović Ilija
- * Radmanović S. Slavko
- * Radmanović Branko
- * Radmanović Savan
- * Radmanović Lazo
- * Radmanović Ljubiša
- * Radulović D. Dušan
- Radulović Nikola-Kojo
- Radulović Mičo
- * Škondrić S. Božo
- Škondrić S. Mirko
- Škondrić Marko
- * Tatalović N. Mile
- * Trbojević Jovo
- * Trkulja O. Milan
- * Trkulja Dragica
- * Ugrica M. Jandre
- * Ugrica M. Rade
- * Ugrica S. Rajko
- * Ugrica M. Stevo
- * Hrnjak Đ. Ilija
- * Vljajević S. Milan
- * Vljajević S. Rajko
- * Vljajević Branko
- Vljajević Mile
- Vljajević Dušan
- * Vještica Mirko

GORNJOSELCI

- * Burić B. Veljko
- * Despotović O. Stevo

- * Despotović O. Rade
- * Čučak M. Branko
- * Ivanović D. Dušan
- * Janković Milan
- Jelača Mirko
- * Kotur D. Đuro
- * Kotur M. Milovan
- * Kotur P. Stojan
- * Kotur P. Ostoja
- * Prodanović P. Branko
- * Prodanović P. Dragoja
- * Prodanović S. Marijan
- * Trkulja M. Mile
- * Zorić Đ. Dušan
- * Zlojutro M. Božo
- * Zlojutro M. Veljo
- * Zlojutro V. Marko
- * Zlojutro M. Milan
- * Zlojutro J. Mile
- * Zlojutro D. Milutin
- * Zlojutro S. Božo
- * Zlojutro Đ. Ostoja
- * Zlojutro J. Vlade
- * Zlojutro M. Ostoja
- * Zlojutro N. Branko
- * Zlojutro Pero
- Zlojutro Pavle
- Zlojutro Dušan

GUNJEVCI

- * Arnaut M. Stevo
- * Babić P. Miloš
- * Batić M. Ostoja
- * Blanuša G. Mirko
- * Blanuša G. Rade
- * Blanuša Dušan
- * Bogunović P. Milan
- * Čuk Branko
- * Despot J. Božo
- * Despot S. Jovan
- * Dimić S. Branko
- * Dimić T. Milorad
- * Dimić M. Vasilija
- * Goga M. Branko
- * Goga J. Vojin
- * Goga Dragoja
- * Krnjajić R. Dušan
- * Krnjajić M. Ilija

- * Krnjajić S. Đuro
- * Krnjajić M. Pero
- * Lazić J. Dušan
- * Lazić J. Pajo
- * Lazić Đoko
- * Mataruga P. Dragan
- * Mataruga S. Marijan
- * Miljanović Jovo
- * Obućina S. Ljuban
- * Obućina S. Marko
- * Obućina S. Rade
- * Obućina Dušan
- * Pilipović V. Ilija
- * Pilipović Đ. Milan
- * Pilipović Đ. Milorad
- * Pilipović M. Milinko
- * Pilipović M. Živko
- * Rokić S. Radovan
- * Sekulić Savo
- * Suban J. Pero
- * Šarkan M. Branko
- * Šarkan M. Mirko
- * Šarkan M. Radovan
- * Šarkan Vaso
- * Vidović S. Milan
- * Vidović P. Milorad
- * Vidović N. Vlade
- * Vukmir V. Mihajlo.⁵⁷

KADIN JELOVAC

- * Burazor I. Dušan
- * Burazor Rajko
- * Burazor Ostoja
- * Čenagdžija Mirko
- * Čenagdžija Milan
- * Čenagdžija Pajo
- * Čenagdžija Stojan
- * Čenagdžija Đ. Branko
- * Čenagdžija Đ. Miloš
- * Čenagdžija J. Stanko
- * Čenagdžija D. Rade
- * Čenagdžija Đ. Živko
- * Čenagdžija D. Dragoljub
- * Čenagdžija S. Milan

- * Čenagdžija J. Milan
- * Čenagdžija Marko
- * Čenagdžija Đ. Jandre
- * Čenagdžija Đuro
- * Čučak Mile
- * Čučak Jovo
- * Čučak Rade
- * Čučak Marko
- * Čupurdija P. Boro
- * Čupurdija Stevo
- * Drvenica V. Jovan
- * Drvenica S. Vojin
- * Drvenica Milan
- * Drvenica Rade
- * Drvenica Stojan
- * Drvenica Đuro
- * Drvenica V. Stojan
- Drvenica Branko
- * Gavrilović Đ. Branko
- * Gavrilović P. Boško
- * Gavrilović M. Dragoja
- * Gavrilović N. Mile
- * Gavrilović P. Nikola
- * Gavrilović Milan
- * Gavrilović Duka
- * Gavrilović Proko
- * Gavrilović Tode
- * Gavrilović Slavko
- * Gavrilović Stevan
- * Gavrilović Stevo
- * Gavrilović Marko
- Gavrilović Rajko
- Gavrilović M. Mile
- Gavrilović Dušan
- * Glumac D. Mićo
- Glumac Đuro
- * Kljajić J. Rade
- * Kljajić Jovo
- * Kljajić Božo
- * Konjević S. Dušan
- * Konjević L. Slavko
- * Konjević R. Dušan
- * Konjević M. Đuro
- * Konjević Spasoja
- * Konjević Božo
- * Konjević Stanko

⁵⁷Podaci dobijeni od Rokić Milana, Lazić Mirka i Obućina Milinka i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, marta 1975. godine.

- * Konjević Luka
- Konjević Jovan
- * Kukić D. Dušan
- * Kukić D. Marko
- * Kukić D. Miloš
- * Kukić D. Mirko
- * Kukić D. Rade
- * Kukić D. Simo
- * Kukić Žarko
- * Kukić Dragoja
- * Kukić Stojan
- * Kukić Đuro
- * Kukić Vranjo
- * Kukić Stevo
- * Lakobrija Janko
- * Lakobrija Dušan
- * Lazić Đ. Stojan
- * Lazić R. Drago
- * Lazić Rade
- * Marić P. Dane
- Marić Pero
- * Mrnjevića M. Stevo
- * Mrnjevića M. Đuro
- * Mrnjevića Uroš
- * Mrnjevića Miloš
- * Mrnjevića Košta
- * Mrnjevića Marko
- Mrnjevića Vlade
- * Orlić R. Đuro
- * Orlić M. Slavko
- * Orlić M. Stojan
- * Orlić Dušan
- Orlić Vlado
- * Petrović M. Milan
- * Petrović S. Milutin
- * Petrović Dragoja
- Petrović Vaso
- * Pralica L. Branko
- * Pralica Rajko
- * Pralica Mirko
- * Pralica Manojla
- * Pralica Milinko
- * Pralica Dušan
- * Pralica Milan
- * Pralica Ljuban
- * Pralica Slavko
- * Priča Stevan
- * Priča S. Stevo
- * Priča S. Đuro
- * Priča Stevo
- * Priča Mirko
- * Priča Milovan
- Priča Đuro
- Priča Mane
- * Prodanović M. Đuro
- * Prodanović N. Milan
- * Prodanović M. Savan
- * Prodanović Mićo
- * Prodanović Nikola
- Radaković Stojan
- Radaković Dragoja
- * Svilar N. Dragoja
- * Svilar N. Milutin
- * Svilar Nikola
- * Svilar Đuro
- * Šipov M. Rade
- Šipov Mikan
- * Špan Milan
- * Špan Milovan
- * Špan Jovan
- * Šukunda S. Dragoja
- * Šukunda J. Ilija
- * Šukunda J. Vid
- * Šukunda Đuro
- * Šukunda Milan
- * Šukunda Miloš
- * Šukunda Stojan
- * Šukunda Petar
- Šukunda Dušan
- Šukunda Košta
- Šukunda Radovan
- Šukunda Milan
- * Trkulja M. Ostoja
- * Trkulja R. Živko
- * Trkulja Vasilija
- * Trkulja Mihajlo
- Trkulja Marko
- * Trubarac S. Dragoja
- * Vljajević D. Đuro
- * Vljajević S. Mile
- * Vljajević Mirko
- * Vljajević Dragoja
- * Vljajević Rade
- * Vljajević Ljuboj
- * Vuicos Simo
- * Vučenović S. Đuro
- * Vučenović Đ. Milan

- * Vučenović S. Miloš
- * Vučenović Ilija
- * Vučenović Dragan
- * Vučenović O. Đuro
- * Vučenović Pero
- * Vučenović Ljuban
- * Vučenović Cvijo
- * Vučenović Nikola
- * Vučenović Stevo
- * Zmijanjac M. Pane
- * Zmijanjac S. Milan
- * Zmijanjac Stojan
- * Zmijanjac Dragoja⁵⁸

KOTUREVI

- * Balta S. Zdravko
- * Berić B. Pane
- * Blagojević T. Stojan
Blagojević Jovan
- * Kotur M. Ilija
- * Kotur M. Miloš
- * Kotur S. Pane
- * Kotur S. Vlade
- * Kotur M. Vaso
- * Kotur P. Živko
- * Kotur J. Đuro
- * Kotur K. Đuro
- * Kotur P. Mihajlo
- * Kotur Đ. Dragoja
- * Kotur S. Dmitar
- * Kotur P. Stevo
- * Kotur M. Rade
Kotur N. Đuro
Kotur Simo
Kotur Mile
Kotur Spasoja
- * Kalember P. Nikola
- * Misirača M. Pane
- * Misirača M. Mićo
- * Misirača M. Đuro
- * Misirača Rade
- * Pajić M. Svetko
- * Pajić M. Zdravko
- * Savić P. Mićo

- * Savić S. Savan
- * Savić S. Stevo
Reljanović Uroš⁵⁹

KLEKOVCI

- * Alavuk M. Marko
- * Amidžić J. Đuro
- * Amidžić J. Mile
- * Banjac J. Stanoja
- * Banjac S. Savo
- * Crnogorac Đ. Branko
- * Derikuća V. Blagoja
- * Dragaš J. Đuro
- * Dragaš M. Đuro
- * Dragaš D. Rajko
- * Grujić S. Đoko
- * Ilić P. Branko
- * Ilić Đ. Lazo
- * Ilić Đ. Miloja
- * Ilić D. Rade
- * Ilić D. Stevo
- * Kojić S. Milovan
- * Kostić M. Nikola
- * Kostić M. Milinko
- * Kozarac P. Branko
- * Kozarac Živko
- * Latinović S. Đuro
- * Latinović S. Milan
- * Lovrić I. Dušan
- * Lovrić S. Miloš
- * Mandić J. Marko
- * Marić Dušan
- * Marinković M. Marko
- * Milanović J. Branko
- * Milanović J. Marko
- * Milanović S. Milovan
- * Milošević M. Dušan
- * Mitrašinić R. Nikola
- * Mitrašinić R. Rajko
- * Mitrašinić S. Vaso
Mitrašinić Mikan
Mitrašinić Dušan
Mitrašinić Mića
- * Petković M. Dragoja
- * Petković S. Pero

⁵⁸Podaci prikupljeni od Šukunda Dušana i Često Bože i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari.

⁵⁹Podaci dobijeni od Kotur Đure i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari.

- * Petković J. Rajko
- * Petković J. Savo
- * Petković C. Živko
Plavanjac Savo
Plavanjac Milovan
- * Pralica O. Miloš
- * Rapajić M. Mirko
- * Vidović M. Dušan
- * Vujasinović M. Dragoja

PUCARI

- * Arnaut S. Branko
- * Arnaut M. Miloš
- * Arnaut M. Mičo
- * Arnaut Pajo
- * Arnaut B. Rade
- * Arnaut L. Savan
- * Arnaut M. Dmtar
- * Arnaut Mirko
- * Arnaut Ljuboja
- * Arnaut Marijan
- * Babić Đ. Mirko
- * Babić M. Marijan
- * Babić M. Mile
- * Babić V. Milan
- * Babić S. Nikola
- * Babić Đ. Pero
Babić Miloš
Babić Stojan
Babić Mile
- * Banjac J. Marko
- * Banjac S. Milutin
- * Banjac Mihajlo
- * Banjac M. Petar
- * Banjac N. Svetozar
- * Banjac N. Vojin-Vojko
- * Banjac Milovan
- * Banjac Marijan
- * Blagojević J. Cedo
- * Blagojević J. Aleksa
- * Blagojević D. Dušan-Duka
- * Blagojević V. Dragoja
- * Blagojević P. Milan
- * Blagojević J. Ognjen
- * Bogunović Jovo
- * Bogunović Marko
Bogunović Gojko
- * Dimić P. Dragutin
- * Dimić P. Đuko

- * Dimić M. Mirko
- * Dimić D. Mikan
- * Dimić P. Marijan
- * Dimić I. Simeun
Dimić Mirko
- * Đapa Đuran
- * Gligić J. Božo
- * Gligić Đ. Dragutin
- * Gligić Lj. Dušan
- * Gligić S. Milan
- * Gligić Lj. Milovan
- * Gligić S. Marko
- * Gligić S. Mile
- * Gligić S. Nikola
- * Gligić S. Rajko
- * Gligić S. Rade
- * Gligić V. Živko
- * Gligić Uroš
Gligić Milan
- * Goronja Đ. Milan
Goronja Nikola
- * Jekić M. Ostoja
- * Jekić M. Pantelija
Jošanović Miloš
- * Jugović S. Ljubomir
- * Jugović Miloš
Jugović Mirko
- * Kojadinović R. Vaso
- * Lazendić S. Mirko
- * Lazić S. Đoko
- * Lukić Gojko
Lukić Lazo
- * Ljubojević J. Ostoja
- * Mandić S. Branko
- * Mandić T. Lazo
- * Mandić T. Mile
- * Maričić L. Dušan
- * Maričić L. Milan
Maričić Svetozar
- * Marić M. Mičo
- * Mazalica Milan
- * Milosavljević V. Dragutin
Milosavljević Vasilija
Milosavljević Jovo
Milosavljević Rade
- * Miljević P. Blagoja
- * Miljević P. Mihajlo
- * Mišić B. Dušan
- w Mišić D. Nikola

- * Mišić Branko
- * Nikoletić Lj. Mirko
- * Nikoletić Milorad
- * Nikoletić Lj. Dušan
- * Plavšić P. Mihajlo
- * Stanković B. Stanko
- Sirovina Mile
- Sirovina Dušan
- * Šijan Mile
- * Tepić O. Radovan
- * Tepić Dragoja
- * Tepić S. Milan
- * Tepić J. Milan
- Tepić Mihajlo
- Tepić Mirko
- Tepić Rade
- * Topić Đ. Dušan
- * Topić V. Manojla
- * Topić Đ. Milan
- * Topić S. Milinko
- * Topić V. Mirko
- * Topić Đ. Svetozar
- * Trbojević Mile
- * Trbojević Rade
- * Trubarac L. Aleksa
- * Trubarac M. Rade
- * Trubarac P. Sreto
- * Trubarac M. Živko
- * Trubarac S. Mile
- * Trubarac S. Mirko
- * Trubarac Dragoja
- * Trubarac Milan
- * Trubarac Đoko
- * Trubarac Gojko
- * Trubarac Nikola
- * Trubarac Mićo
- * Trubarac Savan
- * Trubarac Mihajlo
- Trubarac Đuro
- Trubarac Dušan⁶⁰

RAKOVICA

- * Babić M. Božo
- * Babić S. Branko
- * Babić I. Božo

- * Babić S. Dragan
- * Babić M. Dušan
- * Babić I. Đoko
- * Babić V. Đuro
- * Babić I. Mile
- * Babić P. Milinko
- * Babić Đ. Marko
- * Babić D. Savan
- * Babić M. Nikola
- * Babić P. Živko
- * Babić G. Mile
- * Babić P. Luka
- Babić Milinko
- Babić–Stevo
- Babić Noko
- Babić Luka
- Babić Aleksa
- Babić Mirko
- Babić D. Luka
- Babić Đuro
- * Bašić G. Mile
- * Bezbradica V. Stevo
- * Bezbradica O. Rade
- * Bezbradica Vaso
- * Bezbradica Đuro
- * Bijelić Đ. Nikola
- * Bijelić N. Rade
- * Bijelić Đ. Borislav
- * Bijelić Đuro
- Bijelić Vlado
- * Došlić Đ. Branko
- * Došlić M. Ljubomir
- * Došlić P. Živko
- * Došlić G. Mile
- * Došlić Mihajlo
- * Došlić Pero
- * Došlić Đurađ
- * Došlić Pantelija
- * Gnjatović R. Nikola
- * Gnjatović R. Uroš
- * Gnjatović Rade
- * Grgić R. Božo
- * Grgić P. Blagoja
- * Grgić O. Đuro
- * Grgić J. Đuro
- * Grgić M. Mirko

⁶⁰Podaci dobijeni od Tepić Mihajla i Dimić Rajka i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari, Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, marta 1975. godine.

- * Grgić M. Nikola
 - * Grgić J. Rade
 - * Grgić R. Vaso
 - * Grgić Nikola
 - * Grgić Pero
 - * Grgić Rade
 - Grgić Lazo
 - Grgić O. Đuro
 - * Jajić Gojko
 - * Janković Nikola
 - * Janković Lazo
 - * Kočić Đ. Petar
 - * Kočić Stevo
 - * Kočić S. Stojan
 - * Kočić Milan
 - Kočić Marko
 - * Lajić Lazar
 - * Mazalica Stevo
 - * Mazalica S. Vlado
 - * Miljević Vaso
 - * Miljević P. Boško
 - * Miljević V. Đoko
 - * Miljević D. Đuro
 - * Miljević V. Mile
 - * Miljević P. Marko
 - * Miljević D. Mile
 - * Miljević Ž. Rajko
 - * Miljević Rade
 - * Miljević Mirko
 - * Miljević Zivko
 - * Miljević Pantelija
 - * Miljević Simo
 - * Miljević Lazo
 - * Miljević Cvijo
 - * Miljević Mirko
 - * Perišić S. Branko
 - * Perišić R. Simo
 - * Perišić Stojan
 - * Perišić Simo
 - * Perišić Kostadin
 - Popović Gojko
 - Popović Milan
 - * Prodanović Đ. Savan
 - * Rajlić M. Mile
 - * Rajlić S. Stanoja
 - * Rajlić Milovan
 - * Rajlić Mihajlo
 - * Rajlić Rade
 - * Ristić P. Mihajlo
 - * Ristić D. Marko
 - * Ristić P. Petar
 - * Ristić D. Rade
 - * Stajčić R. Branko
 - * Stajčić Dmitar
 - * Stajčić S. Gojko-Gojo
 - * Stajčić P. Kosta-Kojo
 - * Stajčić Lazo
 - * Stajčić Milan
 - * Stajčić L. Mirko
 - * Stajčić Rade
 - * Stajčić S. Savo
 - * Stajčić Svetozar
 - * Stajčić Slavko
 - * Stajčić Dragoja
 - * Stajčić Đuro
 - Stajčić Rade
 - Stajčić Milan
 - * Vrsajko S. Luka
 - * Vrsajko M. Rade
 - * Vrsajko M. Pero
 - * Vrsajko Stevo
 - * Vujković Noko
 - Vujković Stanko
 - Vujković Simo
 - * Vukota N. Milan
 - * Vukota Nikola
 - * Zlojutro A. Rade
 - * Zlojutro Đ. Stojan
 - * Zlojutro Mile
 - * Zlojutro Aleksa
 - * Zlojutro Gojko
 - * Zorić Đ. Dragoja-Draž
 - * Zorić Mirko
 - * Zorić Đuro
 - * Žabić I. Mile⁶¹
- SJEVEROVCI
- * Bijelić M. Branko
 - * Bijelić M. Dušan
 - * Bijelić Đ. Dragoja

⁶¹Podaci dobijeni od Grgić Laze i Grgić Mile iz sela Rakovice i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari

- * Bijelić S. Đuko
- * Bijelić P. Mirko
- * Bijelić M. Spasoja
- * Bijelić Markan
- * Bijelić Simo
- * Bijelić Lazo
- * Bijelić Pante
- * Bijelić Radovan
- * Bijelić Dragoja
- Bijelić Mile
- Bijelić Dragutin
- * Grahovac Đ. Božo
- * Grahovac S. Milovan
- * Grahovac D. Stanko
- * Grahovac Božo
- * Grahovac Milan
- * Grahovac Mihajlo
- * Grahovac Simeun
- * Grahovac Ostoja
- Grahovac Dušan
- Grahovac Jovan
- Grahovac D. Ostoja
- * Jerić M. Stanoja
- * Josipović Đ. Dušan
- * Josipović M. Miloš
- * Josipović Đ. Pavo
- * Josipović Đ. Simo
- * Josipović Rade
- * Josipović Mile
- * Josipović Nikola
- * Josipović Marijan
- * Josipović Radovan
- * Josipović Jovan
- * Knežević D. Milutin
- * Knežević R. Marko
- * Knežević G. Petar
- * Knežević R. Rade
- * Knežević D. Savo
- * Knežević R. Stevo
- * Knežević Đuro
- * Knežević Pero
- * Knežević Miloš
- * Knežević Gligo
- * Knežević Gojko
- * Knežević Vladimir
- * Knežević Stanko
- * Lajić Gligo
- * Lajić Savo
- * Lajić Vasilija
- * Lajić Stevo
- * Lajić Mile
- * Lajić Radovan
- Lajić Pante
- * Lukić P. Dragoja
- * Lukić J. Đuko
- * Lukić O. Milovan
- * Lukić J. Rade
- * Lukić M. Stevo
- * Lukić J. Stojan
- * Lukić Ostoja
- * Lukić Janko
- * Lukić Slavko
- * Lukić Uroš
- * Lukić Dragutin
- * Lukić Đoko
- * Lukić Mirko
- * Lukić Dušan
- * Mijatović B. Dragoja
- * Mijatović C. Dragutin
- * Mijatović S. Marko
- * Mijatović S. Rade
- * Mijatović P. Stevo
- * Mijatović P. Simo
- * Mijatović Đurađ
- * Mijatović Mile
- Mijatović Mirko
- * Savković Marko
- * Savković Nikola
- * Semiz Simo
- * Stajčić J. Dragoja
- * Stajčić J. Mile
- * Stajčić Simo
- * Stupar Rade
- * Stupar Milan
- * Stupar Luka
- Stupar Lazo
- * Zelić D. "Mile
- * Zelić P. Savo
- * Zelić M. Rade
- * Zelić Pavle
- * Zelić Ilija
- * Zelić Simo
- * Zelić Pante
- * Zelić Marko
- * Zelić Jovo
- * Zelić Mirko

- * Zelić Lazar
- * Zelić Stojan
- * Zelić Ostoja
- * Zelić Dušan⁶²

SREFLJE

- * Banjac N. Blagoja
- * Banjac L. Jovo
- * Banjac N. Milinko
- * Banjac P. Mirko
- * Banjac Nikola
- * Banjac Dušan
- * Banjac Luka
- * Banjac Pantelija
- * Banjac Mikan
- * Borjanović Mirko
- * Burazor D. Milinko
- * Burazor M. Petar
- * Često Đ. Milinko
- * Često Miloš
- * Često T. Stanko
- * Često Stojan
- * Često Mirko
- * Često Đorđija
- * Često Nikola
- * Često Milan
- * Često S. Stanko
- * Često Božo
- * Dimić S. Jovo
- * Dimić Milinko
- * Dimić Mirko
- * Dimić Miloš
- * Dimić Dušan
- * Dragaš Sava
- * Dragaš Stevo
- * Dragaš Tode
- * Dragaš Dušan
- * Dragaš Branko
- * Dragaš T. Branko
- * Gaćeša P. Rade
- * Gaćeša Petar
- * Gaćeša Boro
- * Glumac M. Mile
- * Jekić M. Đuro
- * Jekić M. Mićo
- * Jekić M. Savan
- * Jekić Mikan
- * Jekić Boško
- * Jekić Dragoja
- * Jekić Pavo
- * Jekić Marko
- * Jekić O. Mile
- * Jekić Stanko
- * Jekić Dušan
- * Jekić Božo
- * Jekić Mirko
- * Jekić Milovan⁶³
- * Jošić S. Mirko
- * Jošić Dragan
- * Jošić Simo
- * Jošić V. Dragan
- * Jošić Branko
- * Kačar Vaso
- * Konjević Mikan
- * Konjević Jovan
- * Konjević Rajko
- * Konjević Pero
- * Konjević Rade
- * Krneta J. Božo
- * Krneta M. Čedo
- * Krneta M. D Mitar
- * Krneta R. D Mitar
- * Krneta T. Dragoja
- * Krneta I. Jovan.
- * Krneta M. Mirko
- * Krneta V. Veljko
- * Krneta S. Vlado
- * Krneta Miloš
- * Krneta Milutin
- * Krneta Marijan
- * Krneta Ilija
- * Krneta Milan
- * Krneta S. D Mitar
- * Krneta Slavko
- * Krneta V. Sava
- * Krneta Ratko
- * Krneta Petar
- * Krnjajić J. Miloš

⁶²Podaci dobijeni od Zelić Stojana i Josipović Ostoje iz sela Sjeverovaca i Bijelić Vlade iz sela Rakovice i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari.

⁶³Jekić Milovan, zbog izdajničkog držanja pred neprijateljem 1942. godine, suđen poslije rata na višegodišnju kaznu zatvora koju je izdržao.

- * Krnjajić J. Miloja
- * Kukić D. Mirko
- * Marelj I. Milan
- * Marelj Đ. Mile
- * Marelj Dušan
- * Marelj Stevica
- Marelj Dragan
- * Mijatović T. Marko
- * Mijatović Janko
- * Milošević Rade
- * Milošević Milan
- * Milošević Simo
- * Miljuš J. Svetko
- * Momčilović T. Dušan
- * Momčilović Mićo
- * Ožegović M. Sreto
- * Petrović S. Boško
- * Petrović S. Dragan
- * Petrović O. Dušan
- * Petrović J. Milan
- * Petrović I. Milutin
- * Petrović S. Rajko
- * Petrović R. Savan
- * Petrović O. Tešo
- * Petrović Dušan
- * Petrović T. Rade
- * Petrović Dragoja
- * Petrović Sava
- * Petrović Slavko
- * Petrović Stevo
- * Petrović Miloš
- * Petrović Nikola
- Petrović Jovan
- Petrović Rade
- Petrović Uroš
- Petrović Božo
- * Plavanjac C. Mihajlo
- * Plavanjac Đ. Rajko
- * Plavanjac Milan
- * Prodanović V. Rade
- * Prodanović Pajo
- Prodanović Dušan
- Prodanović Jovo
- Prodanović Milinko
- * Pilipović M. Milan
- * Pilipović Milinko

- * Samardžija Marko
- * Samardžija Vaso
- * Samardžija Milan
- * Sekulić M. Dušan
- * Sekulić V. Milinko
- * Sekulić P. Živko
- * Sekulić Nikola
- Sekulić Slavko
- Sekulić Mirko
- Sekulić Pero
- * Sučević M. Dušan
- * Šipov Slavko
- * Špan Jovan
- * Štakić D. Ilija
- * Štakić I. Njegovan
- * Štakić A. Stevo
- * Štakić Nikola
- Štakić Jovo
- Vejin Kojo⁶⁴

VOJSKOVA

- * Babić V. Milan
- * Babić J. Stevo
- * Babić Dmtar
- * Babić Luka
- * Babić Rade
- * Banjac M. Božo
- * Banjac S. Branko
- * Banjac S. Blagoja
- * Banjac M. Đuro
- * Banjac S. Mile
- * Banjac M. Mirko
- * Banjac N. Stevo
- * Banjac Boško
- * Banjac Lazo
- * Banjac Dušan
- * Banjac Vlade
- * Banjac Svetozar
- * Banjac Marko
- Banjac Ostoja
- Banjac Luka
- * Bezglavica O. Đuro
- * Blagojević Rade
- * Čađo D. Dragutin
- * Čađo O. Dragoja

⁶⁴Podaci prikupljenih od Petrović Rade i Često Bože i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari.

* Čado M. Mirko	Međed K. Đurađ
* Čado M. Vojin	Međed Dragutin
* Čado Nikola	Međed Stojan
* Čado Božo	Međed Miladin
* Čado Branko	Međed Pero
* Čado Gojko	Međed Ljuboja
* Čado Jovan	* Milešić S. Miladin
* Čado Noko	* Milešić Rade
* Čado Riste	* Milešić Mirko
* Čado Dušan	* Milešić Stevo
Čado Boško	Milešić Živko
Čado Mihajlo	* Popović Radovan
Čado Miladin	* Popović Marko
* Dimić M. Milan	* Popović Božo
* Dragojević P. Rade	* Rašić Đ. Rade
* Diko P. Živko	* Rašić Vojin
* Goga M. Živko	Rašić Simo
Goga Branko	* Reljanović Đ. Branko
Goga Marko	* Reljanović N. Božo
Goga Todor	* Reljanović G. Gojko
* Knežević Milan	* Reljanović M. Jovo
* Lukić Đokan	* Reljanović I. Miladin
* Lukić Rade	* Reljanović N. Mile
* Međed I. Boro	* Reljanović B. Milan
* Međed J. Branko	* Reljanović O. Petar
* Međed B. Ljupko	* Reljanović Ratko
* Međed S. Milorad	* Reljanović Slobodan
* Međed S. Marko	* Reljanović Nikola
* Međed Đ. Ostoja	* Reljanović Savo
* Međed L. Obrad	* Reljanović Noko
* Međed P. Pantelija	* Reljanović Mihajlo
* Međed N. Rade	* Reljanović Simo
* Međed P. Rade	* Reljanović Pero
* Međed N. Sreto	* Reljanović Ostoja
* Međed Đ. Tomo	* Reljanović Pantelija
* Međed J. Simo	* Reljanović V. Mirko
* Međed L. Velimir	* Reljanović K. Dušan
* Međed S. Vaso	Reljanović Stojan
* Međed M. Vlado	Reljanović Svetko
* Međed N. Branko	Reljanović Boško-Car
* Međed Gojko	Reljanović Rajko
* Međed Jovan	* Sekulić Đ. Boško
* Međed Dušan	* Sekulić Đ. Branko
* Međed Riste	* Sekulić Đ. Dušan
* Međed Stevan	* Sekulić B. Gojko
* Međed P. Božo	* Sekulić J. Vlado
Međed Živko	* Slijepčević S. Milan
Međed S. Branko	* Slijepčević Riste
	* Slijepčević Vaso

* Slijepčević Rade	* Vukota S. Petar
Slijepčević Božo	* Vukota S. Simo
* Subotić B. Mile	Vukota Dražo
* Subotić P. Stevo	Vukota Đuro
* Vrsajko M. Milan	* Zlojutro O. Đoko
* Vrsajko L. Rade	* Zlojutro O. Milinko
* Vujčić V. Božo	* Zlojutro R. Mirko
* Vujčić D. Blagoja	* Zlojutro J. Milan
* Vujčić M. Vukašin	* Zlojutro J. Mirko
* Vujčić Rade	* Zlojutro S. Rajko
Vujčić Mirko	* Zlojutro M. Vukašin
Vujčić Slavko	* Zlojutro P. Veljko
Vujčić Đorđija	* Zlojutro Gojko
Vujčić Niko	Zlojutro Riste
* Vukota J. Antonije	Zlojutro Rade
* Vukota S. Božo	Zlojutro Pero
* Vukota S. Novak=Noko	Zlojutro Miladin ⁶⁵

Sa moštaničkog područja u ustanku je učestvovalo 12 sela sa 1.187 ustanika od kojih je u toku rata poginulo 1.021 ili 86%.

Samo na bosanskodubičkom području opštenarodnim ustankom bilo je zahvaćeno 48 sela u kome je učestvovalo 3.912 ustanika od kojih je u toku narodnooslobodilačkog rata poginulo 3.241 ili preko 82,65%.

Cjelovitiju ocjenu o pripremama ustanka na bosanskodubičkom području iznio je u svome sjećanju Boško Siljegović, organizator ustanka u ovome kraju, koje navodimo u cjelini:

„Neposredne pripreme na organizovanju ustanka u selima dubičkog sreza otpočinju krajem prve polovine juna 1941, stvaranjem mreže vojnih povjerenika, oformljenjem vojnih grupa i prikupljanjem podataka o oružju. Vojni povjerenik za bosanskodubički srez bio je Miloš Siljegović, član Partije, rezervni oficir, tada učitelj u selu Međuvođu.

Za seoske vojne povjerenike odabirani su najbolji komunisti, najbolji simpatizeri Partije, a poželjno je bilo da to istovremeno budu ljudi koji su odslužili vojsku ili oni koji imaju neko, makar i najosnovnije, vojno znanje. Osim toga, pri izboru vojnih povjerenika i ljudstva za prve vojne grupe, računalo se i na ljude koji su svojim držanjem pokazali da se nisu izgubili i da nisu pokleknuli pred njemačkim i ustaškim terorom. U prvo vrijeme, tj. od druge polovine juna do druge polovine jula, rad na odabiranju ljudi za vojne povjerenike bio je vrlo konspirativan i odvijao se pod vrlo teškim uslovima.

Kao i u drugim gradovima i selima Bosanske krajine, tako je i na terenu dubičkog sreza, desetak dana poslije okupacije, nastupio strašan teror. Zavladaše su neizvjesnost i nesigurnost, a prije svega strah kod Srba, najbrojnijeg dijela stanovništva dubičkog sreza. Ustaške novine ubrajale su i bosanskodubički srez u one srezove Bosne i Hercegovine koje treba preseliti,

⁶⁵Podaci dobijem od grupe boraca iz sela Vojskove: Čađo Boška, Reljanović Stojana i Reljanović Svetka i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari.

rastjerati, prekrstiti ili uništiti. Već započeta iseljavanja Srba iz dubičkih sela i iz samog grada ostvarivale su ove prijetnje. Ustaška batinanja, maltretiranja i mrcvarenja seljaka bila su česta i dešavala su se na svakom mjestu, bilo to na kuluku ili u opštini, kod kasarne, u seoskom dućanu, na putu ili na bilo kom drugom javnom mjestu. Pogotovo je bilo nesnosno mrcvarenje seljaka kad dođu u grad po pozivu ustaša ili žandarma.

Izgledalo je da su sela prepuštena sama sebi, da su ostavljena na milost i nemilost ustaškom ološu. Ljudima je još bila u mislima ona tužna slika žalosnog raspada jugoslovenske vojske. Sve je to ljude mučilo i nagrizzalo, unosilo u njih sumnju, nespokojstvo. Seljaci su se osjećali napušteni i nemoćni da ma šta učine protiv takve sile i surove vlasti kakva se pokazala NDH u prvim danima svoga života. Nastojalo se da se izbjegava ma i najmanji sukob s novom vlašću. Dubičkim selima zavladao je čudan mir i neka slijepa pokornost. Nikad čovjek ne bi rekao da su u tim krajevima odvajkada izbijale bune i ustanci. Preko noći su zašutjele razne knežopoljske kavgadžije i ubojice, koji su toliko zla i muke zadavali žandarmima na crkvenim zborovima kod Moštanice i na drugim javnim skupovima i sastancima. Zanimili su i „prvi pravi srpski ljudi“, koji su se još od osamnaeste, kroz svih dvadeset godina, „dosljedno, nesebično i neustrašivo borili za srpske ideale“. Oni su bili gotovo najzapaženiji u svojoj pokornosti ustaškoj vlasti, pa su pored svega žalosnog i tragičnog u svom položaju imali ponekad nečeg i smiješnog. Sve što se tražilo od seljaka: oružje, vojnička roba donesena iz jugoslovenske vojske, porez i druge obaveze, ma kako bile teške i skupe, izvršavalo se brzo i tačno. U stvari, sve se to činilo sa željom da ustaše i žandarmi ne zalaze po selima i ne „požuruju“ izvršenje naređenja ustaške vlasti. Sva sela odreda, svi seljaci, ogorčeno iz dna duše mrzili su Nijemce, ustaše i „novu“ vlast, ali bojali su se da ma šta sami preduzmu i da se ma čime odupru njemačkoj sili i ustaškoj vlasti.

To je ono, istina kratko, ali i mračno vrijeme, kada su četiri ili pet ustaša vodili po nekoliko stotina seljaka na kuluk ili u zatvore. To je ono kratko, ali čudno i strašno vrijeme, kada je nekoliko ustaša vodilo na Unu ili u Pastirevo — u sigurnu smrt — grupu od preko stotinu očajnika. U takvim prilikama su se po selima, među samim srpskim seljacima, počeli da pojavljuju tu i tamo razni ustaški došaptači i saradnici. Saradnika i doušnika nije bilo mnogo, svega nekolicina u desetak sela, ali i pojava takvih pojedinaca, i to odmah u početku stvaranja ustaške vlasti, još više je demoralisala selo, unosila nepovjerenje i sumnju među seljake. Najmanja sumnja i prijava od bilo koga značila je odlazak u grad pred ustaše, a to je bilo ono najcrnje i najgore što se moglo doživjeti u tim danima.

I uslovi za politički rad komunista, pod takvim okolnostima, postajali su sve teži i nepovoljniji. Osim toga, Nijemci i ustaše nastojali su da na svaki način raspire nacionalnu mržnju između Srba, Muslimana i Hrvata. Ne može se reći da u tom pogledu nije bilo i uspjeha. U mnogim selima situacija je zbilja bila takva da seljaci od šake ustaškog ološa „zakićenog fesovima“ i „teljizima“, nisu vidjeli fašističku Njemačku i Italiju, svoje glavne neprijatelje.

U takvim prilikama komunisti su se tajno sastajali s pojedinim ljudima, s manjim grupama seljaka, razgovarali s njima, obavještavali ih o raznim političkim događajima a naročito razobličavali rad Nijemaca i ustaša u sijanju i raspirivanju mržnje između Srba, Muslimana i Hrvata. Komunisti su

potajno obilazili sela, pronalazili nove ljude, hrabрили seljake, vraćali vjeru u njih same i otvarali im perspektive borbe, ulivali im vjeru u skori dolazak boljih dana i ljepšeg života.

Ugled Komunističke partije počeo je brzo da raste. O komunistima se govorilo krišom i u onim selima gdje se do tada ništa o njima nije čulo. Već krajem juna i početkom jula 1941. prešlo se od pojedinačnih sastanaka i razgovora na sastanke s grupama najčestitijih i najhrabrijih ljudi po selima i zaseocima. Komunisti su savjetovali ljude da se bore i kako da se sklone od ustaškog terora. Na takvim sastancima dogovoreno je bilo da odrasli ljudi ne idu u grad, već, ako je to krajnja nužda, da to čine djeca i žene. Dogovoreno je da se nađu stražari koji će najavlјivati dolazak ustaša u selo u bilo koje doba dana ili noći. Uskoro poslije toga gotovo ni jedna ustaška patrola nije krenula iz Dubice a da se za nju blagovremeno nije znalo kuda, zašto i po kog ide. Ustaše su i dalje harale, pljačkale, vršile prepade, ubijale, unosile strah i paniku, ali sada je bilo drugo vrijeme. Već se po selima čulo i govorkalo da se priprema ustanak i organizuje borba. To je bilo od svega jače i moćnije. To je ljudima davalo snage da izdrže sve teškoće, to ih je prosto preporodilo, ulivalo im vjeru da će se uskoro moći drukčije živjeti. Istina, i tada se izbjegavao susret s ustašama, ali to već više nije bilo ono očajničko bježanje, da se kako bilo spase svoja glava. To je sada bilo uzmićanje, odnosno odlaganje sukoba do skorog i boljeg vremena, kada će se preko puške razgovarati s ustašama, kad se glava neće džabe davati.

Komunistička partija u to vrijeme utiče na sve šire mase ljudi i zadobija sve više i više povjerenja. Komunisti su tada bili jedini ljudi kojima se smjelo i moglo povjerovati gdje i kod koga ima oružja, kojima se moglo reći ono što ni otac sinu ili brat bratu nije htio niti smio povjeriti.

Neposredne vojne pripreme, politički rad na organizovanju ustanka i sama misao na borbu jačali su, podizali, zanosili i oplemenjivali ljude. I ljudi je iz dana u dan bilo sve više. Bilo ih je više nego što se i moglo pomisliti. Odjednom su se po selima počeli javljati i isticati oni koji su dotle bili obični težaci i domaćini. To nisu bile poznate megdandžije, niti ma po čemu čuveni ljudi. A, eto, sada su i oni iskršli, pojavljivali su se nekako iznenada, smireni i čvrsti, kao da su odvajkada takvi bili. U takvim prilikama rad komunista, posebno rad vojnih povjerenika na prikupljanju oružja i organizovanju vojnih grupa, bio je ne samo lakši nego i širi, pregledniji i organizovaniji.

Međutim, rad na formiranju prvih oružanih grupa bio je vrlo otežan s druge strane. Naime, pogreškom i nebudnošću partijske organizacije u dubičkom srezu najveći dio oružja, koje se otprije zateklo ili donijelo u dubička sela poslije rasula jugoslovenske vojske, predali su seljaci ustaškoj vlasti još tokom prve polovine maja. Iako su to bile manje količine vojničkog oružja, svega možda nekoliko desetina karabina i nešto više lovačkih pušaka i revolvera, ipak je to bila krupna greška, koja se kasnije — naročito u prvim danima ustanka — osjećala i teško svima nama svetila. U toku priprema i stvaranja prvih oružanih grupa znalo se sigurno za svega sedam vojničkih pušaka, što je bilo više nego nedovoljno. Teškoće ove vrste izgledale su nam tada gotovo nesavladive.

Vijest o ratu između Njemačke i SSSR još jače je ustalasala sela. U Međuvođu i Mirkovcu pojedine grupe seljaka pričale su na glas o izbijanju rata, okupljale su se da krenu u grad — da oslobode Dubicu. U tom periodu —

krajem juna i u prvoj polovini jula — Partija organizuje sve šire sastanke i konferencije i po onim selima gdje do tada nije imala jačeg uticaja, kao što su Draksenić, Vojskova, Gunjevci, Bijakovac i Moštanica.

U Mrazovcima, kod člana Partije, učitelja Nikole Luketića, bili su još u aprilu smješteni partijska tehnika, radio-aparat na baterije, šapirograf i pisaća mašina. Svakog dana slušane su vijesti s frontova. Stotine seljaka, žena i omladinaca iz okolnih sela slušali su i raznosili radio-vijesti. Partijska veza s komunistima u Bosanskoj Dubici bila je stalna i svakodnevna, a i partijska veza po selima bila je također sigurna i gotovo svakodnevna.

Nikola Luketić

Međutim, krajem juna, partijska veza s Oblasnim komitetom i Banjalukom bila je prekinuta. Direktive koje je Miloš Šiljegović dobio početkom druge polovine jula u Prijedoru od Velje Stojnića o stvaranju partizanskih jedinica i oformljenju komandi, bile su posljednje direktive od višeg partijskog rukovodstva. Na osnovu tih direktiva radilo se sve do uoči samog ustanka.

Najvažniji, najteži pa i najodgovorniji rad komunista u tom periodu bio je rad na razobličavanju njemačke i ustaške politike u našoj zemlji, posebno u

Bosanskoj krajini. Nije bilo nijednog, pa ni najsitnijeg najbeznačajnijeg akta ustaške vlasti koji nije bio sračunat na raspirivanje vjerske i nacionalne mržnje, koji nije podsticao na krvoproliće i međusobno istrebljenje Srba, Muslimana i Hrvata. Katolički kler je u tom pogledu bio izvanredno požrtvovan i aktivan. Postojala je ozbiljna opasnost da ustanak otpočne kao borba Srba protiv Muslimana i Hrvata, da otpočne kao krvoproliće i međusobno razračunavanje. Komunisti su razobličavali ove planove okupatora. Naročiti uspjeh u izvršavanju tih zadataka postigla je skojevska organizacija u Bosanskoj Dubici, sastavljena uglavnom od omladinaca Muslimana. Skojevci su svojom aktivnošću, svojim radom oko pripremanja ustanka i kasnije svojim herojstvom i borbom protiv okupatora i ustaša, postajali sve poznatiji širem krugu Srba seljaka i zadobijali su njihove simpatije. Osim toga, ogromna većina muslimanskog stanovništva nije dala nikakvu podršku ustaškoj vlasti. Muslimani iz Dubice javno su, i djelom i riječima, pružali podršku i pomoć progonjenim Srbima u tim najtežim danima. Na ovom poslu Partija je izvojevala najveći uspjeh u periodu priprema i organizovanja ustanka. Iako je taj uspjeh bio relativno malen i početnički, on je značajan i krupan, prije svega, po tome što su politiku Partije počeli da prihvataju i Srbi seljaci i muslimansko stanovništvo u gradu, tj. osnovne boračke snage ustanka u tom kraju.

Drugom polovinom jula 1941. raspoloženje za ustanak po selima dubičkog sreza bilo je opšte. I ustaška vlast je znala i čula da se nešto priprema. Tako su, na primjer, ustaše saznale za pokret grupa seljaka u Međuvođu i Mirkovcu na dan 22. juna. Čulo se i za neke konferencije koje se održavaju noću po selima, kao u Agincima i Dvorištu. Izdate su posebne potjernice za komunistima i raspisane su visoke nagrade za njihovo hvatanje ili ubijanje. Napokon, i ustaška vlast počela je u ponečemu da se mijenja i prilagođava novonastaloj situaciji. Već tada su cestom išle samo udvojene patrole žandarmerije i ustaša, koje su izbjegavale da dublje zalaze u sela, naročito u ona neposredno pod Kozarom. Ustaška batinanja i zastrašivanja postala su rjeđa. Maltretiranja i mrcvarenja vršena su tajno u gradu, u zatvoru, a seljaci, uhvaćeni prevarom ili prepadima, ubijani su u Jasenovcu, a ne više u gradu i javno po selima, kao što su to činili mjesec dana ranije. Ustaše su ponegdje nudile i Srbima službu u žandarmeriji i miliciji. Preko „seoskih povjerenika“, raznih seoskih trgovčiča i bivših političkih trabanata, opštinskih četa, ustaše su pozivale na saradnju i na borbu protiv komunizma. Sva su ta nastojanja, izuzev u nekoliko slučajeva, imala slab uspjeh. U cjelini uzeta, „nova“ ustaška politika pokazala se potpuno jalovom i nije dala nikakve ozbiljnije rezultate. Ustaška vlast bila je u očima Srba potpuno kompromitovana i niko joj nije ništa vjerovao. Osim toga, ustaše su, u namjeri da spriječe i „obezglave“ srpska sela, najprije iselile jače i bogatije Srbe trgovce, „videniju i poznatiju inteligenciju“, advokate, političare, popove, to jest slojeve u kojima su oni najprije i najlakše mogli naći saradnike za borbu protiv snaga ustanka.

Krajem jula 1941. u selima je vladala čudna mirnoća i zatišje, kao daje neka pritajena i suzdržana snaga počivala u svakom čovjeku. Spremalo se veliko llinje. Pripreme su se dokrajčavale, ali partijske veze s Oblasnim komitetom nije bilo. A toliko je pitanja i stvari bilo o kojima se željela čuti riječ drugova!.

U selu Međuvode došao je 29. jula Ahmet Šehović Šeho, tada kandidat Partije, koji je po naređenju Z. Dizdarevića, sekretara Mjesnog komiteta u Bosanskom Novom, prenio partijskom rukovodstvu u dubičkom srezu direktive Đure Pucara Starog.

Starije poručio: prvo, da se odmah otpočne s oružanom borbonij jer se više nema šta pripremati oko ustanka; drugo, da se uhvati veza sa Sošom Mažarom, koji se nalazio na terenu bosanskonovskog sreza i da se s njim saraduje i sadejstvuje u akcijama. Radi primanja i prenošenja ovih direktiva održan je partijski sastanak, kojem su prisustvovali: Miloš Šiljegović, Dragoje Miljatović Švarc, Ahmet Šehović i ja. Pri kraju razgovora oko sprovođenja ovih direktiva stražari su javili da se u neposrednoj blizini Miljatovića kuća — selo Međuvode — nalazi pet žandarma i ustaša. Mjesto gdje su se nalazili žandarmi bilo je daleko od ceste Bosanska Dubica — Prijedor jedan kilometar, a isto toliko i od mjesta gdje se održavao partijski sastanak. Odlučeno je da se žandarmi napadnu samo ako pođu u selo, kako se ne bi pokvario pripremani napad na žandarmerijsku kasarnu u selu Knežici.

Napad na kasarnu u Knežici bio je predviđen za sutrašnji dan, tj. za 30. jul. Međutim, po završenom sastanku, žandarmi su ubili vojnog povjerenika Đurđa Jajčanina, koga su opazili naoružanog u svojoj blizini, u kukuruzima kraj kuće Koje Latinovića. Drugi seljaci stražari, koji su kao i Đurađ pratili pokret žandarmerijske patrole i čuvali seosku stražu, otvorili su oči i otvorili vatru na žandarme. Za tren oka okupilo se cijelo selo. Žandarmi su pobjegli cestom prema Dubici, a seljaci, u većim i manjim grupama, trčali su za njima. Na cestu su se slivale sve veće grupe seljaka iz okolnih sela, koje su u prvo vrijeme trčale za žandarmima, a kasnije se među njima rodila misao da bi se tako napredujući cestom moglo ući i u grad i „zauzeti Dubica“. Ta misao, ma koliko da je bila „opšta“ i junačka, morala se odbaciti i spriječiti. U stvari, napad na Dubicu bio bi ne samo neorganizovan nego bi se, što je još gore, u takvoj borbi dala mogućnost raznim šovinistima i njima sličnim da se „napiju osвете do mile volje“ i da „povrate ono što im je oteto“. Zbog toga je partijsko rukovodstvo donijelo odluku da se spriječi odlazak „kolone“ u grad. Većina seljaka prihvatila je odluku, bolje rečeno, prihvatila je naređenje komunista i cijela „kolona“, i pored gundanja pojedinaca i grupa, **zaustavila se i jednim dijelom ostala u selima oko ceste a jednim dijelom se razišla kućama.**

Sutradan je *oformljen „dubički front“, s glavnom otpornom tačkom na Kruškovcu, maloj uzbrdici na cesti Bosanska Dubica — Prijedor. Još u toku prvog dana ustanka zauzeta je kasarna u Knežici. Zarobljena su tri žandarma i jedan ustaša. Tako je ustanak, iako dugo i temeljito pripreman i planiran, otpočeo nepripremljenim napadom na grad, umjesto predviđenog napada na kasarnu u Knežici i nepredviđenim stvaranjem „fronta“, umjesto planiranih i predviđenih partizanskih grupa.*

To su bila prva iskustva, to su bili prvi uspjesi i prve slabosti koje su izbile i pojavile se zajedno.⁶⁶

Ovo je u stvari najcjelovitija i najrealnija ocjena priprema i početka oružane borbe na bosansko-dubičkom području.

⁶⁶Boško Šiljegović: **Pripremanje ustanka u dubičkim selima**, Kozara I, str. 217–224

Zanimljivo je da se ukratko istakne šta su zabilježili neprijateljski izvještaji o sukobu i borbama sa ustanicima. Opisujući prve sukobe sa ustanicima posljednjih dana jula 1941. godine, kada je otpočela oružana borba na bosanskodubičkom području, Treća oružnička (žandarmerijska) pukovnija iz Banje Luke u izvještaju od 8. avgusta 1941. godine konstatuje da je 29/30. jula 1941. godine napadnuta od ustanika patrola iz žandarmerijske stanice Bosanska Dubica u selu Grbavcima, zaselak Međuvođa, koja se pod borbom povukla sve do 5-tog kilometra ispred Bosanske Dubice. Tu je, tvrdi se dalje, nastavljena ogorčena borba uz upućeno pojačanje vojske i ustaša. Pobunjenici su, tako se navodi u izvještaju, ovdje zadržani, ali nisu mogli biti dalje gonjeni uslijed nadmoćnosti. Ističe se zatim daje žandarmerijska stanica u Knežici, sjeverno od Prijedora, napuštena i da su 31. jula 1941. godine ustanici ponovo pokušali izvršiti napad na Bosansku Dubicu, ali je napad odbijen.

BOSANSKOKOSTAJNIČKO PODRUČJE U USTANKU

I na bosanskokostajničkom području, kao i na drugim dijelovima Kozare, vršene su obimne pripreme za otpočinjanje oružane borbe. Boško Šiljegović obilazio je pojedina sela gdje je dolazio u kontakt sa pojedincima i grupama uglednijih ljudi u Strigovi, Čitluku, Slabinji i drugim selima, upućujući ih kako da djeluju u narodu i da vrše konkretne pripreme za otpočinjanje oružane borbe.

Na ovim pripremama po selima su bili angažovani:

Mihajlo Gačić i Ostoja Gačić u Babincu;

Miloš Bajalica i Dimitrije Zec u Bačvanima;

Petar Akšam, Rajko Marin, Milenko Marin i Mile Kravić u Čitluku;

Dr Jovan Bijelić u Bosanskoj Kostajnici;

Milorad Pilipović u Donjoj Slabinji;

Veljko Zec, Miloš Zec, Jovan Zec, Mikan Garača, Niko Garača i Dušan Stojnić u Strigovi.

U selu Strigovi stvorena je i grupa aktivista u kojoj su bili: Veljko Zec, Dušan Stojnić, Mikan Garača i Mile Zec. Ova grupa je pod kraj juna 1941. godine održala sastanak u šumi Miće Zeca i dogovorili se kako da se pristupi pronalaženju oružja i municije i kod koga se nalazi. Dogovoreno je da se ustanovi koji ljudi imaju oružje i da li su sigurni i spremni da krenu u oružanu borbu. U slučaju da se ocijeni da neki nisu sigurni, a imaju oružje, da se od takvih pokuša otkupiti oružje. Pripreme su otpočele pojedinačnim prilaženjima i razgovorima sa poznanicima i prijateljima, da bi se kasnije, kada se vidjelo opšte raspoloženje naroda za borbu, otvoreno govorilo o neophodnosti otpočinjanja oružane borbe.

Dogovaralo se i o tome da se odrede ljudi koji će rukovoditi grupama sa oružjem, koje će vršiti diverzije i sabotaze, onemogućavati vršidbu žita koja je obavljena pod kontrolom ustaške vlasti uz prisustvo povjerenika kraj vršalica.

U toku jula 1941. godine, neposredno pred otpočinjanje oružane borbe, već se znalo ne samo za spremnost i raspoloženje za borbu, već i za pojedince i grupe ljudi koji su imali oružje. To su bili:

Gačić Mihajlo i Gačeša Ostoja u Babincu;

Bajalica Miloš i Zec Dimitrije u Bačvanima ;

Babić Mile, Jandrić Mikan, Jandrić Milan, Jandrić Dušan, Kravić Mile i Marin Rajko u Čitluku;

Muharem Milan, Muharem Pero, Muharem Mladen, Pilipović Cvijo i Pilipović Milivoj u Mrakodolu;

Marin Jovo u Pobrđanima;
Bajalica Aleksa, Bajalica Pero, Bajalica Gojko,⁶⁷ Đaković Vasan, Karan Trivun, Popović Dragoja, Pilipović Milorad i Vujanović Dragan u Donjoj Slabinji;
Karan Mihajlo i Vujanović Ljuban u Gornjoj Slabinji;
Tubić Branko, Tubić Mile, Garača Mikan, Garača Niko, Sarajlija Mile i Mandić Ratko u Strigovi;
Mišković Ilija, Miljaković Ostoja i Stijak Cvijio u Petrinji;
Muharem Stojan u Taviji;
Miljatović Petar, Miljatović Stanko, Miljatović Marko, Šteković Mikan, Šteković Ostoja i Cibić Đ. Miloš u Ševarlijama;⁶⁸
Borojević Petar i Borojević Jovo u Podoškoj.

I dok su se pripreme za oružanu borbu na bosanskokostajničkom području privodile kraju, uslijedio je napad na žandarmerijsku patrolu u Međuvođu i na žandarmerijske kasarne u Knežici i Kadinom Jelovcu, te borbe oko Bosanske Dubice. To je snažno odjeknulo na bližu i dalju okolinu ovoga područja i pokrenulo ustanički raspoložene mase ustanika da krenu u borbu.

U toku noći 30/31. jula 1941. godine objavljenje početak ustanka i oružane borbe na bosanskokostajničkom području. Prvi pucnji i glas crkvenih zvona na pravoslavnim crkvama u Čitluku, Strigovi, Slabinji i Bačvanima pokrenuli su mase ustanika iz sela na zborna mjesta.

Zborno mjesto ustanika iz sela Čitluka i Strigove bilo je u Čitluku kod osnovne škole. Oko 3. časa ujutro krenuli su u napad na Bosansku Kostajnicu. Svi su se uključili u brojnu kolonu ustanika iz sela Pobrđana, Gornje Slabinje, Podoške, Zovika, Kalendera, Mraovog Polja, Gumnjana i Tavije. Pravac napada na neprijateljsko uporište Bosansku Kostajnicu išao je preko Mrakodola i Tavije. Na ovome pravcu sa ustanicima su rukovodili Akšam Petar, učitelj iz Čitluka i Veljko Zec iz Strigove.

Lijevo od njih napadali su ustanici iz sela Mrakodola sa Milanom Muharemom i više braće Muharema. Oni su napadali cestom Dobrljin — Bosanska Kostajnica, zahvatajući prostor nizvodno do r. Une prema mostu na Uni.

U isto vrijeme u selu Bačvanima prikupilo se više stotina ustanika iz sela: Dizdarlija, Donje Slabinje, Bačvana i dijela Ševarlija i krenuli cestom Bosanska Dubica — Bosanska Kostajnica u napad. Njima su se priključili ustanici iz sela Babinca i Petrinje. Na ovome pravcu sa ustanicima je rukovodio Miloš Bajalica, a zadatak ove grupe bio je da u pokretu prema Bosanskoj Kostajnici izbiju do mosta na r. Uni koji povezuje Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu i da onemogući pružanje pomoći napadnutim neprijateljskim snagama u mjestu i spriječi pokušaj bjekstva preko mosta u Hrvatsku Kostajnicu.

Pokret ustanika prema mjestu napada izveden je do 5 časova kada se masa ustanika sručila u grad. U toku borbe koja je trajala oko jedan sat neprijateljski otpor je bio slomljen i Bosanska Kostajnica zauzeta. Ustanici su

⁶⁷Jedini puškomitraljez u ustaničkim danima bio je u Bajalice Gojka.

⁶⁸Dio sela Ševarlija učestvovao je u ustanku sa ustanicima bosanskokostajničkog područja, iako je pripadao području Bosanske Dubice.

se zadržali u mjestu do 12 časova, kada je uslijedio protivnapad ustaških i žandarmerijskih snaga iz Hrvatske Kostajnice sa ciljem da unište i prisile na povlačenje ustaničke snage. Za vrijeme zadržavanja ustanici su pronašli u zgradi, kasarni žandarmerijske stanice, veći dio zaplijenjenog i predanog oružja sa sela, vojničkih i civilnih pušaka i pištolja. Računa se da je tom prilikom zarobljeno 10 karabina, oko 15 lovačkih pušaka, oko 20 bombi i izvjesna količina municije i vojne odjeće i opreme. Pronađen je i onesposobljen jedan teški mitraljez koga su neprijateljski vojnici pod pritiskom ustanika morali napustiti. I oni su ga, uzimajući mu dijelove, onesposobili za dejstvo.

Zarobljena su trojica ustaša koji su stavljeni u zatvor i tu ostali, jer su se ustanici na brzinu morali povući. Koliko se tada moglo ustanoviti, poginulo je 8 neprijateljskih vojnika, a ranjen je komandir žandarmerijske stanice.

Značajno je da se istakne da u napadu na Bosansku Kostajnicu, gdje je uzelo učešća nekoliko stotina ustanika, među kojima je zbog masovnosti i brzine pokreta za napad bilo otežano sprovesti dobru organizaciju i pravilno usmjeravanje u borbi, nije bilo nijednog slučaja ubistva civila i osvetničkog odnosa prema muslimanskom i hrvatskom stanovništvu u mjestu. Sigurno je da su tome doprinijeli rukovodioci pojedinih grupa koji su predvodili ustanike u napadu. Oni su još u toku pokreta, uglavnom po selima, saopštavali ustanicima kako će se ponašati u toku borbe i kako će se odnositi prema civilnom stanovništvu, što je imalo pozitivnog odraza na njihovo ponašanje u toku napada i zadržavanja u oslobođenoj Bosanskoj Kostajnici.

Poslije 12 časova pritisak neprijateljskih snaga iz Hrvatske Kostajnice i prodor preko mosta na rijeci Uni upućivao je na zaključak da će neprijatelj po svaku cijenu nastojati da povрати Bosansku Kostajnicu u svoje ruke. Među ustanicima bilo je nekoliko mrtvih i ranjenih, te bi dalje zadržavanje u mjestu sigurno donijelo nove žrtve i teže posljedice. U situaciji snažnog pritiska neprijatelja ustanici su se počeli povlačiti, odnosno odstupati prema Balju, gdje je frontalnim načinom otpora nastavljena borba. Tu je stvoren štab fronta, a na pojedinim dijelovima fronta formirani vodovi od ustanika. Vodnici su bili: Muharem Milan, Garača Niko, Gačić Mihajlo, Miljaković Ostoja, Savić Božo, Vujanović T. Ljuban, Balaban Ostoja, Rabat Ostoja i Jandrić Milan.

Poslije povlačenja iz Bos. Kostajnice ustanici su se zadržali na istaknutim uzvišenjima iznad grada, formirajući ustanički front na Balju po čemu je i nazvan baljskim frontom. On je polazio od ceste Bosanska Kostajnica — Bosanska Dubica, od Crnog potoka i Kamenjače preko uzvišenja Balja, ispod zaseoka Alaginaca produžavajući dalje iznad sela Tavije prema selu Mrakodolu. U središtu ovoga ustaničkog fronta na Balju, najpodesnijem mjestu za rukovođenje ustanicima na frontu, postavljena je crvena zastava koja se vijorila sve vrijeme postojanja fronta. Ovo mjesto jedan od ustanika iz Slabinje, Vaso Karan, nazvao je „Malom Moskvom“.

Rukovodilac ustaničkog fronta na Balju bio je Miloš Bajalica, ugledni zemljoradnik na bosanskokostajničkom području, koji je zbog širenja naprednih ideja prije rata bio proganjan, hapšen i sa grupom naprednih ljudi iz svoga mjesta i Kostajnice odgovarao pred sudom. Okupivši oko sebe istaknutije ustanike iz pojedinih sela i dijelova ustaničkog fronta, formirao je

rukovodstvo nazvavši ga „Baljski komitet“. Njegova uloga je bila da rukovodi ustaničkim frontom i oružanim otporom kao i organizacijom pozadine, stvaranjem organa vlasti u selima, čiji je zadatak bio da organizuje narod za pomoć frontu i uopšte otpor protiv neprijatelja.

Zanimljivo je i jedno pismo koje je Miloš Bajalica u svojstvu komandanta „Baljskog komiteta“ uputio ustašama sela Bačina, nedaleko od Hrvatske Dubice, pozivajući ih da pređu na stranu ustanika. Njegov sadržaj upućuje na zaključak da je rukovodstvo ustanka na Balju bilo svjesno ciljeva i širine otpora okupatoru, ističući široku platformu oružane borbe koja ima za cilj borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Podvlači se kako se ustanici bore pod crvenom zastavom koja ne razdvaja već ujedinjuje sve narode, radnike, seljake i poštenu inteligenciju, koji žele da se bore protiv neprijatelja za slobodu, ravnopravnost, za bratstvo i jedinstvo svih naroda bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost.⁶⁹

U napadu na Bosansku Kostajnicu, zatim u držanju ustaničkog fronta i na zadacima u organizaciji fronta i pozadine uzeli su učešća ustanici iz sela:

BABINAC⁷⁰

* Borojević G. Gavro	* Karan L. Ostoja
* Čolić P. Petar	Karan N. Dragoja
* Čolić I. Marko	Karan Gojko
* Čolić V. Boško	* Kerkez T. Mirko
* Čolić K. Džemal	* Kesić S. Mirko
Čolić P. Cvijo	* Kukrika O. Pero
Čolić P. Nikola	Kukrika O. Dušan
Čolić D. Rade	* Miljković S. Čedo
Čolić K. Pane	* Radojčić S. Stevo
Čolić Košta	Radojčić P. Đoko
* Gaćeša M. Pero	Radojčić O. Đuro
* Gaćeša Đ. Lazo	Radojčić Marko
* Gaćeša Đ. Boško	Radojčić C. Milan
* Gaćeša S. Ostoja	Rodić S. Milovan
* Gaćeša S. Jovo	Stanić I. Mirko
Gaćeša Đ. Mirko	* Stanić L. Milan
* Gačić O. Dragan	* Stijak M. Miloš
Gačić P. Mihajlo	Stijak I. Ilija
Gačić S. Marko	Stijak M. Mikan
Gačić P. Ostoja	* Tramošljanin P. Branko
* Gačić S. Ilija	* Tramošljanin S. Đuro-Đuđa
* Gačić P. Ljuban	Tramošljanin S. Marko
Gačić Boško	Tramošljanin S. Ljuban
* Karan S. Jovan	* Zlojutro D. Jovo
* Karan N. Mićo	Zlojutro D. Džemal
	Zlojutro P. Miloš
	* Zgonjanin T. Mirko

⁶⁹Muzej Kozare Prijedor, NOB na Kozari 1941.

⁷⁰Prema istraživanjima pukovnika Ljubana Borojevića i podacima Milana Radojčića.

Zgonjanin R. Dragoja
 Zgonjanin Tomo
 * Vukmirović T. Marko
 * Vukmirović Đuro
 * Vukmirović M. Miloš
 Vukmirović J. Marko
 Vukmirović T. Jovo

BACVANI ⁷¹

* Bajalica T. Miloš
 Bajalica Dmitar
 * Keča Mikan
 Keča Božo
 * Keča Đurađ
 * Keča Pero
 * Keča Dimitrije
 Keča Jovelja
 Keča Trivo
 * Keča Manojla-Manja
 Keča Đ. Milan
 Keča J. Jefto
 Keča Lazo
 * Kos J. Spasoja
 Kos Branko
 * Kos L. Stevo
 Kos Petar
 * Kos N. Marko
 Kos Nikola
 * Kos Pane
 * Kos S. Mirko
 * Kos Miloš
 * Kos Pantelija-Paniša
 * Kos Ostoja
 * Kos O. Stevo
 Kos Mikan
 Kos Dušan
 Kos Sretenija
 * Kos L. Jovo
 * Kos S. Ostoja
 * Petrak J. Branko
 * Petrak V. Ilija
 * Popović M. Milan

* Popović M. Ljuban
 * Marin N. Dragutin
 * Marin N. Lazo
 * Marin N. Jovo
 Marjanović Jovo-Zile⁷²
 * Marjanović S. Branko
 * Marjanović P. Jovan
 * Marjanović L. Ilija
 Marjanović Ljuban
 * Marjanović T. Simo
 * Marjanović T. Teodor
 * Marjanović S. Milan
 * Marjanović P. Jovo
 * Marjanović L. Milan-Milančić
 Marjanović O. Pero
 Marjanović O. Kojo
 * Marjanović M. Miloš
 * Strika S. Sava
 * Strika S. Miloš
 * Zlokapa M. Đuro
 * Zlokapa N. Simo
 * Zlokapa Đ. Sreto
 * Zlokapa Pavle
 * Zlokapa Rajko
 Zlokapa Spasoja
 Zlokapa Đurađ
 * Zlokapa M. Miloš
 * Zlokapa Milan
 * Zlokapa M. Dušan
 * Zlokapa Miloš — Mirkov
 * Zlokapa M. Mirko
 * Zlokapa Arsenija — Arse
 Zlokapa Jovo — Joviša
 * Zlokapa G. Dragoja
 Zlokapa Dimitrije
 Zlokapa Janko
 Zlokapa P. Lazo
 * Zec M. Dimitrija
 * Zec M. Stevo

ČITLUK ⁷³

* Akšam Petar
 * Babić L. Stanko

⁷¹Prema podacima Kos Branka i Bože Popovića i istraživanjima pukovnika Borojević Ljubana.

⁷²Izjasnio se za Rezoluciju IB-e i emigrirao u Mađarsku. Živi u Budimpešti.

⁷³Prema prikupljenim podacima Drljić Mirka i istraživanjima pukovnika Ljubana Borojevića

* Babić D. Branko
 * Babić S. Veljko
 Babić J. Vaso
 Babić J. Mirko
 Babić M. Pavle
 Babić S. Božo
 * Drljić R. Dragoja
 * Drljić S. Ljuban
 * Drljić M. Ilija
 Drljić D. Ljuban
 Drljić S. Branko
 Drljić S. Mirko
 Drljić R. Milan
 Drljić I. Dragutin
 * Đenadija R. Miloš
 * Đenadija S. Ljuban
 * Đenadija S. Aleksa
 * Đenadija S. Jovo
 Đenadija M. Milan
 Đenadija J. Mikan
 Đenadija J. Milan
 * Glumac M. Milorad
 Glumac Rajko
 Glumac M. Milan
 * Grbić D. Mihajlo
 * Grbić Č. Košta
 * Grbić M. Mile
 Grbić Boško
 Grbić Vlado
 * Jandrić D. Rajko
 Jandrić I. Dragan
 Jandrić J. Dušan
 Jandrić J. Milan
 Jandrić M. Mikan
 * Kravić J. Mihajlo
 Kravić P. Mile
 * Kordić D. Vaso
 Kordić S. Stojan–Stoko
 * Lotinja M. Vaso
 * Lotinja J. Mirko
 Lotinja R. Milan
 Lotinja M. Pero
 * Marin D. Mile
 * Marin M. Milinko
 * Marin M. Milorad
 * Marin L. Mile
 * Marin B. Slavko
 * Marin B. Boško
 Marin S. Miloš
 Marin J. Cvijo
 Marin Dušan
 Marin J. Ostoja
 Marin M. Stevo
 * Mijuk Đ. Milan
 Mijuk S. Miloš
 Mijuk V. Dragoja
 Mijuk Slavko
 * Mijuk Dušan
 Mijuk J. Milan
 * Nikolić M. Miloš
 * Novaković L. Miloš
 * Novaković G. Ostoja
 Ostojić O. Slavko
 * Podunavac Vaso
 * Pralica J. Milorad
 * Pralica B. Dušan
 * Pralica I. Stevo
 Pralica M. Ilija
 * Slijepac M. Milan
 * Slijepac V. Mladen
 * Slijepac P. Vlado
 * Slijepac N. Gojko
 * Slijepac R. Vaso
 Slijepac S. Pero–Pepa
 Slijepac M. Stojan–Baja
 Slijepac S. Slavko
 Slijepac S. Mile
 Slijepac V. Lazo
 Slijepac I. Đorđo
 * Slijepac Mikan
 * Slijepac Gajo
 * Serdar M. Dragan
 * Serdar M. Ilija
 * Serdar Dušan
 * Serdar M. Cvijo
 * Serdar M. Božo
 Serdar M. Rade
 Serdar D. Mile
 Serdar Košta
 * Soldat S. Živko
 * Soldat G. Rade
 * Soldat N. Tešo
 * Soldat Đuran
 Suzić N. Miloš
 * Šarac V. Božo
 Šipka S. Branko

Šipka S. Milinko
* Tešinić I. Stanko
* Vukliš M. Cvijo
* Vukliš S. Rade
* Vukliš S. Branko
Vukliš M. Dragan
Vukliš B. Cvijo
Vukliš S. Mladen
Zec. D. Tihomir–Minja

BOSANSKA KOSTAJNICA ⁷⁴

* Arsenić I. Stevo
* Arsenić I. Dušan
* Čopić D. Miloš
* Čulić D. Mihajlo
* Čulić M. Branko
* Jakovljević M. Lazo
* Kovačević J. Milan
Kovačević J. Mihajlo
* Lukić P. Marica
* Pilipović Đ. Mihajlo
Savić S. Rade
* Stanisavljević P. Svetozar
* Slijepčević V. Nikola
* Šteković P. Dušan
* Šteković V. Lazo

DIZDARLIJE ⁷⁵

* Ćurić M. Aniša
Curić Krsta
* Grahovac M. Dušan
Grahovac S. Dušan
* Grahovac S. Rade
* Grahovac J. Pero
* Plavšić P. Mile
* Plavšić V. Nikola
Plavšić Đ. Milan
* Stojaković S. Pero
* Stojaković Ostoja
Stojaković Dušan
* Stojaković P. Milinko
Stojaković D. Vaso
* Stojaković N. Stojan

* Stojaković N. Mirko
Stojaković M. Mladen
Stojaković S. Luka
Vikalo T. Rade
* Vujanović T. Branko
* Vujanović T. Simo
* Vujanović M. Uroš
* Vujanović S. Rade
Vujanović S. Rajko
Vujanović Milorad
* Vukelja Pero

GRDANOVAC

Bogdan Đ. Stanko
Knežević P. Stevo
Ugrenović P. Lazo
Vujanović Đ. Svetislav

GUMNJANI

* Đenadija S. Mirko
* Grublješić C. Stanko
* Grublješić S. Mićo
* Grublješić O. Miloš
* Jelisavac N. Milan
* Jelisavac S. Vaso
* Jelisavac N. Jovo
* Jelisavac J. Mladen
* Jelisavac I. Gojko
Jelisavac D. Stojan–Čolaba
* Kljajić D. Stojan
* Kljajić Košta
Kljajić J. Stanko
Kljajić D. Dragutin–Duko
Kljajić M. Mićo
* Kukrika N. Milan
* Kukrika S. Miloš
Labuz J. Dragutin
Resan D. Simo
* Savanović M. Dragan
* Savanović D. Cvijo
* Savanović D. Ilija
* Savanović D. Mirko
* Savanović D. Marko

⁷⁴Prema istraživanjima pukovnika Ljubana Borojevića.

⁷⁵Prema sjećanju Dušana S. Grahovca i Trivuna Vikala

Stanivuk M. Dmitar
Stanivuk P. Cvijo

DONJA SLABINJA ⁷⁶

* Amidžić N. Dragan
* Babić Milan
* Bajalica S. Jovo
* Bajalica I. Mile
* Bajalica K. Stojan
Bajalica T. Arso
Bajalica Gojko
Bajalica I. Spasoja
* Bajalica T. Marko
Bajalica G. Dmitar
Bajalica I. Miloš
* Balaban M. Božo
* Balaban T. Žarko
* Balaban I. Ostoja
* Balaban T. Simo
* Balaban J. Vaso
* Balaban I. Mirko
* Balaban I. Milinko
* Balaban Đ. Ostoja
* Balaban S. Ostoja-Čaruga
Balaban T. Marko
Balaban Dmitar
Balaban Dušan
* Budimir M. Žarko
* Budimir J. Veljko
* Budimir J. Nikola
* Budimir O. Dragoja
* Budimir O. Đuro
* Budimir M. Branko
* Budimir M. Savo
Budimir J. Ljuban
* Čekić V. Pavle
* Čekić M. Dragoja
* Čekić S. Pavle
* Čekić J. Košta
Čekić M. Zdravko
Čekić J. Stevo
* Čekić M. Rade
* Dragaš M. Rajko
Dragaš Đ. Mića
Dragaš P. Marko

Dragaš Dušan
* Dragaš Božo
Dragaš Đ. Miloš
* Đaković S. Vaso
* Đaković V. Dragoja
Đaković M. Mirko
Đaković D. Vasan
Đaković D. Mile
Đaković M. Cvijo
Đaković Mikan
Đaković Dragoja
Jeličić J. Marko
Jeličić J. Nikola
*Karan J. Pero
* Karan J. Jandrija
Karan D. Trivun
Karan D. Milan
Karan S. Boško
Karan N. Damjan
* Karan M. Božo
* Karan M. Vaso-Glavni
Karan Mile
* Keča O. Đuro
* Keča O. Nikola
* Keča Đ. Mirko
a Keča J. Miloš
* Keča C. Stojan
Keča J. Stojan
Keča P. Dušan
* Keča P. Vaso
* Kondić M. Ljuban
* Kondić B. Branko
* Kondić S. Dušan
* Kondić P. Ljuban
* Kondić V. Dragić
* Kondić G. Mića
Kondić R. Dušan
Kondić S. Cvijo
Kondić M. Milan
Kondić S. Blagoja
Kondić V. Cvijo
Kondić R. Mića
Kondić M. Pero
Kondić Branko
Kondić Dragoja
Kondić M. Boško

⁷⁶Prikupljeno po sjećanju Dragoje Vujanovića i Dušana Dragaša i na osnovu istraživanja pukovnika Ljubana Borojevića.

- * Lešković O. Cvijo
Lešković Dragoja
Milanović Dušan
Milanović S. Milorad
- * Palija P. Stojan
- * Palija Branko
- * Pilipović M. Milinko
- * Pilipović M. Milorad
- * Pilipović M. Milan
Pilipović N. Dušan
Pilipović V. Pero
Pilipović Pavle
Pilipović M. Pero
Pilipović Branko
Pilipović J. Dušan
Popović T. Mile
Popović Dragoja
Popović Đ. Lazo
- * Popović S. Stevo
- * Popović Đ. Mihajlo
Radojčić S. Mića
Radojčić Mirko
Radojčić Stojan
- * Radojčić J. Dušan
- * Resan Stevo
Resan Trivun
- * Stanić B. Stanko
Stanić M. Mirko
Stanić B. Miloš
Stanić B. Branko
- * Slijepac M. Vlado
- * Slijepac T. Dragan
Slijepac J. Mirko
Slijepac J. Mile
- * Stojaković S. Vasilija
Stojaković Miloš
Soldat Stanko
Soldat Mile
- * Šiljak R. Mirko
- * Šiljak R. Slavko
Tatić Branko
Tatić Živko
- * Tomas Slavko
- * Vujanović N. Slavko
Vujanović M. Momir
- * Vujanović M. Ostoja

- * Vujanović I. Milan
- * Vujanović P. Dragan-Džalin
- * Vujanović M. Lazo
- * Vujanović M. Pero
- * Vujanović M. Mihajlo
Vujanović M. Dmitar
- * Vujanović J. Boško
Vujanović J. Dragoja
Vujanović O. Stanko
Vujanović S. Mihajlo
Vujanović R. Sava
Vujanović R. Milan
Vujanović T. Dušan
Vujanović T. Mirko
Vujanović S. Jovan
Vrebac G. Slavko
Zlokapa Đ. Đorđe

GORNJA SLABINJA 77

- Balaban M. Marko-Klizo
- * Borojević K. Milan
- * Borojević M. Rajko
- * Borojević P. Dragutin
- * Borojević J. Kuzman
- * Borojević S. Jovan
- * Borojević O. Branko
- * Borojević S. Đurađ
- * Borojević I. Ilija
- * Borojević M. Mićo
- * Borojević N. Zvonimir
- *Borojević M. Jovića
- * Borojević S. Cvijo
- * Borojević P. Božo
- * Borojević V. Pane
- * Borojević V. Mile
- * Borojević S. Pero
- * Borojević M. Ilija
- * Borojević S. Mićo
- * Borojević T. Stevo
- * Borojević S. Ljuban
Borojević P. Miloš
Borojević V. Stevo
Borojević I. Dragan
Borojević Stojan-Čiko
Borojević N. Trivun
Borojević S. Janko

*Podatke prikupio Miloš P. Borojević.

Borisavljević Đuro
 * Budimir I. Dušan
 Budimir S. Milinko
 * Čolić S. Mikan
 Dragaš S. Dušan
 * Karan P. Stojan
 Karan P. Mihajlo
 Kučina S. Stojan
 * Milanović M. Dragan
 Milanović M. Dmitar
 Miljuš D. Janko
 * Miljuš D. Jovo
 * Miljuš D. Marko
 * Nikolić D. Miloš
 Palija P. Mikan
 Palija S. Trivun
 Palija M. Rajko
 Palija M. Branko
 * Palija M. Simo
 * Palija M. Pero
 * Palija M. Božo
 * Palija B. Ostoja
 Palija T. Marko
 * Palija Đ. Janko
 * Palija Đ. Stanko
 * Palija T. Jovan
 * Palija T. Milan
 * Palija T. Stojan
 * Palija M. Dušan
 Podunavac Mile
 * Radojčić J. Đuro
 * Reljić Đ. Mičo
 * Resan R. Miloš
 * Ručnov P. Mile
 * Ručnov M. Dušan
 Ručnov M. Janko
 * Salamurović J. Rajko
 Salamurović J. Dušan–Duko
 Salamurović Jovo
 Soldat P. Stanko
 Soldat T. Miloš
 Soldat P. Jovo
 * Šteković O. Milan
 * Šteković O. Dušan
 Šteković V. Vasilije
 * Vujasin P. Simo
 Vujasin S. Pero

Vujanović O. Aleksa
 Vujanović T. Ljuban
 * Vujanović Đ. Stevo
 * Vujanović Đ. Božo

KALENDERI⁷⁸

* Blanuša T. Mladen
 Blanuša Marko
 Blanuša M. Boško
 Blanuša Đ. Janko
 * Borojević V. Dušan
 * Borojević V. Đorđija
 * Borojević V. Marko
 * Borojević V. Rade
 * Borojević Đ. Boško
 * Borojević O. Mile
 Borojević V. Đorđo
 Dragišić P. Mile
 Dragišić P. Dragutin
 * Drobac M. Đokan
 * Drobac M. Miloš
 Drobac P. Marko
 * Karan Đ. Ljuban
 * Karan K. Vujo
 Karan V. Mirko
 Karan Nikola
 Karan N. Rajko
 * Kesar P. Milan
 * Kovačević S. Teja
 * Kovačević S. Miloš
 * Kovačević S. Trivo
 * Kovačević D. Janko
 Kovačević J. Milinko
 * Lukić M. Petar
 * Lukić J. Mirko
 * Maleš L. Dragan
 Maleš P. Ilija
 Maleš P. Mikan
 Maleš P. Mirko
 Maleš D. Dragan
 Maleš M. Mihajlo
 Maleš D. Gojko
 * Medić R. Mirko
 * Milošević N. Slavko
 * Milošević S. Rade
 Milošević S. Vojin

⁷⁸Podatke prikupili pukovnici Ljuban Borojević i Petar Borojević.

Milošević N. Milan
 * Miljuš N. Branko
 Miljuš Mirko
 Miljuš Miloš
 * Resan S. Rade
 * Resan S. Pero
 Resan S. Mikan
 Resan S. Nikola
 Resan O. Đuro
 * Risojević S. Mikan
 * Risojević S. Ostoja
 Risojević T. Rade
 Risojević S. Milenko
 Risojević M. Gojko
 Risojević Ilija
 Samac D. Branko
 * Slijepac I. Živko
 * Soldat J. Mikan
 * Soldat J. Petar
 * Šekerović J. Mikan
 Šekerović C. Dragan
 * Vasić T. Janko

MRAOVO POLJE

* Jakovljević Đ. Đuro
 Knežević I. Jovo
 * Resan D. Simo
 Resan D. Dragoljub-Čiko
 * Resan D. Rade
 * Reljić M. Vaso
 * Reljić M. Svetozar
 * Reljić S. Ljuban
 * Reljić B. Živko
 * Reljić S. Lazo
 * Reljić S. Boško
 Reljić S. Slavko
 * Savanović M. Ilija
 * Savanović T. Mirko
 * Tikvić M. Božo
 * Tikvić M. Rajko
 * Tikvić M. Dragan
 Tikvić V. Boško
 Tikvić M. Mirko

MRAKODOL

* Bulić S. Miloš
 * Bulić P. Dušan

* Đenadija M. Mladen
 * Đenadija D. Ilija
 * Đenadija D. Savan
 * Đenadija V. Gojko
 * Đenadija P. Anđelko
 * Đenadija D. Ivan
 Đenadija M. Milan
 Đenadija I. Ljuban
 Đenadija S. Ilija
 Đenadija S. Mirko
 Filipović F. Stevo
 * Gligić D. Jovan
 Gligić D. Stojan
 Gojić M. Đuro
 * Grublješić S. Svetozar
 * Kukrika M. Cvijo
 * Kukrika M. Miloš
 * Kukrika Đ. Vaso
 * Kukrika M. Milutin
 * Kukrika D. Slavko
 * Latinović L. Rade
 Latinović M.
 Mišljenović M. Stevo
 * Muharem I. Ostoja
 * Muharem O. Dragomir
 * Muharem B. Bojan
 * Muharem B. Mladen
 * Muharem B. Pero
 * Muharem B. Boško
 * Muharem V. Milan
 * Muharem V. Simo
 Muharem O. Dragan
 * Pilipović L. Rajko
 * Pilipović V. Cvijo
 * Pilipović M. Milivoj
 * Pilipović Đ. Bogdan
 * Pilipović Đ. Mihajlo
 * Radaković I. Žarko
 * Stanić S. Mile
 * Stanić B. Mirko
 * Stanić N. Stojan
 * Stanić N. Gojko
 Stanić B. Vojin
 * Stojanović G. Ilija
 * Stojanović G. Đuro
 * Trkulja J. Mile
 Trkulja J. Mirko

PETRINJA⁷⁹

- Amidžić I. Dušan
Amidžić M. Dmtar
Amidžić M. Milan
Amidžić M. Jovo
Babić Đ. Jovo
- * Bijelić S. Miloš
 - Bijelić O. Spasoja
 - * Bijelić M. Rade
 - * Bijelić S. Jovo
 - * Bijelić O. Pero
 - Bijelić O. Dušan
 - * Bijelić J. Stevan
 - Bijelić M. Miloš
 - Bižić M. Ilija
 - Bjelac Đ. Velo
 - Blagojević Stanko
 - * Cvijić S. Mile
 - Cvijić M. Milan
 - Cvijić M. Rajko
 - * Ćurić M. Gojko
 - Drljić J. Dušan
 - * Đaković A. Janko
 - Đaković T. Milan
 - Đaković T. Đuro
 - Đaković T. Mihajlo
 - Đaković M. Milan
 - * Đurić N. Ilija
 - * Đurić N. Stojan
 - * Glušica S. Milan
 - Glušica S. Vaso
 - * Jajčanin V. Stojan
 - * Jajčanin M. Stojan
 - * Jajčanin J. Marko
 - * Jajčanin R. Stevan
 - * Jajčanin M. Rajko
 - Janjuz M. Pero
 - Janjuz P. Petar
 - * Kos S. Pero
 - Kos Đ. Dmtar
 - Kos Đ. Cvijo
 - * Krnjajić M. Mićo
 - * Krnjajić M. Đuro
 - * Krnjajić D. Vaso
 - * Krnjajić M. Jovo
- * Krnjajić M. Drago
 - Krnjajić Dmtar
 - Krnjajić M. Nikola
 - Konjević P. Cvijo
 - Konjević Ilija
 - Konjević Milan
 - Konjević Dragomir
 - * Kukavica M. Dušan
 - * Kukrika M. Dušan
 - Kukrika P. Stojan
 - Kukrika P. Simo
 - Kukrika M. Stevo
 - Kukrika O. Milorad
 - Kukrika S. Milan
 - Maleš P. Mirko
 - * Mijatović M. Đuro
 - * Mijatović Đ. Ostoja
 - Mijatović M. Jovo
 - Mijatović Ilija
 - Mijatović I. Milan
 - Milinović Simo
 - * Mišković N. Ilija
 - Mišković K. Đuran
 - * Nježić J. Živko
 - * Nježić Ž. Dmtar
 - * Nježić Ž. Mile
 - Nježić Ž. Toma
 - Nježić Jovo
 - Nježić Stojan
 - Palija P. Toma
 - Palija P. Miloš
 - Palija M. Pero
 - * Palija Đ. Trivo
 - Palija Đ. Sava
 - Palija Đ. Stojan
 - * Palija S. Dmtar
 - Palija I. Dušan
 - Palija M. Mikan
 - Palija M. Jovo
 - Palija M. Mićo
 - * Palija P. Jovo
 - * Pralica M. Stanko
 - * Rusmir R. Nikola
 - Rusmir Vaso
 - Rusmir J. Pero
 - Rusmir M. Mićo
 - Rusmir R. Mile

⁷⁹Podatke prikupio Kukrika Milorad, iz sela Petrinje.

Rusmir M. Mirko
 * Samac V. Ilija
 * Samac V. Pero
 * Samac N. Milan
 Samac S. Mićo
 Samac V. Cvijo
 Samac S. Stevan
 Samac M. Janko
 Slijepac G. Dušan
 Slijepac Lj. Mile
 * Stijak M. Đurađ
 * Stijak M. Cvijo
 * Stijak S. Ilija
 * Stijak P. Marko
 * Stijak P. Rajko
 * Stijak P. Ilija
 * Stijak L. Sava
 * Stijak M. Jovan
 * Stijak L. Mirko
 * Stijak P. Mladen
 * Stijak M. Simo
 Stijak M. Tomo
 Stijak M. Stojan
 Stijak M. Mile
 Stijak S. Miloš
 Stijak S. Mile
 Stijak S. Božo
 Stijak T. Dušan
 Stijak L. Jovo
 Stijak L. Stojan
 Stijak P. Vlado
 Stijak T. Svetozar
 Stijak S. Tešo
 Stijak S. Pero
 * Šteković O. Milan
 * Šteković I. Jovo
 * Šteković P. Milan
 * Šteković J. Dušan
 Šteković S. Simo
 Šteković S. Mile
 Šteković P. Lazo
 Šteković I. Stojan
 * Ugrenović N. Dmitar
 Ugrenović M. Simo
 Ugrenović P. Milan
 Ugrenović P. Đuro
 Ugrenović D. Janko

Ugrenović Đ. Mirko
 Ugrenović Đ. Stojan
 * Vasić Đ. Mile
 * Vasić I. Jovo
 * Vasić I. Milan
 * Vasić J. Milan
 * Vasić J. Rade
 * Vasić J. Đuro
 * Vasić T. Mile
 * Vasić M. Dmitar
 * Vasić O. Mile
 * Vasić I. Marko
 Vasić J. Stojan
 Vasić T. Simo
 Vasić T. Dragan
 Vasić T. Pero
 Vasić T. Dušan
 Vasić D. Milan
 Vasić J. Đurađ
 Vasić Đ. Jovo
 Vasić O. Miloš
 Vasić D. Milisav
 Vasić L. Milan
 * Vujasin M. Đuro
 * Vujasin S. Sava
 * Vujasin Đ. Milan
 * Vujasin M. Stojan
 * Vujasin M. Marko
 Vujasin M. Janko
 Vujasin M. Nikola
 Vujasin M. Toma
 Vujasin S. Ostoja
 Vujasin M. Stojan
 Vujasin S. Dušan
 Vujasin G. Stojan
 Vujasin M. Pero
 Vujasin M. Marko
 * Zec P. Dmitar
 Zec P. Miloš
 Zec S. Toma
 Zec P. Jovo
 * Zec T. Dmitar
 Zec T. Stojan

PODOŠKA⁸⁰

* Balaban Đ. Vasilije
 * Borisavljević T. Đuro

⁸⁰Prema istraživanjima pukovnika Ljubana Borojevića i Petra Borojevića.

- * Borisavljević M. Damjan
- Borisavljević P. Mirko
- * Borojević M. Ostoja-Jokić
- * Borojević P. Mićo
- * Borojević M. Dušan
- * Borojević J. Tešo
- * Borojević J. Mile
- * Borojević S. Ljuban-Čokin
- * Borojević S. Pero-Gojić
- Borojević M. Mile-Jokić
- Borojević T. Jovo
- Borojević T. Branko
- Borojević J. Petar
- Borojević M. Stojan-Čoka
- Karan Đ. Mihajlo-Mića
- Karan P. Mihajlo-Smajo
- Soldat S. Stojan-Čiko
- Soldat S. Mile
- Soldat S. Boško
- * Stojaković D. Vasilija-Mića
- * Stojaković D. Miloš
- * Stojaković Đ. Mirko
- * Stojaković Đ. Rade
- * Stojaković M. Stojan
- * Stojaković M. Milan
- * Šteković Đ. Mihajlo
- * Šteković Đ. Mirko
- Šteković V. Božo
- * Tatić A. Žarko
- Tatić A. Brankc

POBRĐANI KOSTAJNIČKI⁸¹

- Bjelajac O. Branko
- Bjelajac D. Živko
- Bjelajac Stanko
- * Bundalo M. Stojan
- * Bundalo J. Cvijo
- Bundalo S. Stanko
- Bundalo S. Mikan
- Bundalo O. Dušan
- Bundalo O. Mikan
- Bundalo O. Božo
- Bundalo M. Mićo
- Bundalo M. Mladen
- Bundalo V. Mihajlo

- * Bursać M. Radomir
- * Gajić V. Mirko
- * Gajić L. Dragan
- * Marin P. Cvijo
- * Marin Đ. Lazo
- * Marin C. Branko
- * Marin B. Mikan
- * Marin V. Miloš
- * Marin T. Jovan
- * Marin T. Vaso
- * Marin S. Mirko
- * Marin S. Slavko
- * Marin P. Dušan
- * Marin R. Mile
- * Marin M. Mikan
- * Marin P. Dragutin
- * Marin M. Božo
- Marin C. Mladen
- Marin M. Jovo
- Marin M. Mićo
- Marin M. Branko
- Marin G. Kosta
- * Miljević C. Mićo
- * Rabat M. Ostoja
- * Rabat O. Božo
- Rabat J. Svetozar-Cetan
- * Stojnić N. Jovo
- * Stojnić S. Simo
- * Stojnić J. Dragan
- * Stojnić S. Ostoja
- Stojnić J. Vaso
- Stojnić Mirko
- * Tomić P. Duran
- * Tomić C. Boško
- * Tomić S. Ilija
- * Tomić M. Mihajlo
- * Tomić P. Mićo
- Tomić V. Božo

STRIGOVA⁸²

- * Anđelić M. Mile
- * Anđelić V. Mirko
- * Abdulaj L. Rajko
- * Abdulaj D. Milan
- * Abdulaj N. Milinko

⁸¹Isto, Ljuban Borojević i Petar Borojević.

⁸²Podaci prikupljeni od Sretka Mandića i Mile Kravića

Abdulaj D. Lazo
 Abdulaj D. Pero
 Abdulaj Vaso
 Abdulaj Stevan
 Abdulaj T. Jovo
 Abdulaj N. Mile
 Abdulaj Dragoja
 * Banjac V. Kosta
 * Banjac M. Ostoja
 * Banjac J. Živko
 * Banjac B. Ljuban
 * Banjac J. Petar
 * Banjac B. Bogoljub
 * Banjac M. Ostoja-Oste
 * Banjac O. Mile
 * Banjac J. Petar
 Banjac M. Milivoj
 Banjac D. Milan
 Banjac O. Mirko
 Banjac V. Dušan
 Banjac Blažo
 Banjac M. Jovan
 Banjac Dragan
 Banjac O. Miloš
 * Basrak Đ. Nikola
 * Basrak O. Dragan
 * Basrak S. Desimir-Deso
 Basrak S. Rade
 * Bera S. Miloš
 * Bera L. Marko
 * Bera M. Risto
 Bera Dragan
 Bera Krsta
 Bera Ljuban
 Bera V. Đuro
 Bera N. Mladen
 Bera N. Rade
 Bera M. Dušan
 Bera M. Boško
 * Bjelajac M. Mirko
 * Bjelajac M. Milinko
 * Bjelajac O. Dragan
 Bjelajac J. Milan
 Bjelajac Stevo
 Bjelajac Mikan
 Bjelanović Dušan
 * Bundalo O. Vaso
 * Bundalo O. Mikan
 * Bundalo J. Pero
 Bundalo D. Boško
 Bundalo J. Mile
 Bundalo Đuran
 Bundalo Mirko
 Bundalo Miloš
 Bundalo Rade
 * Drljača P. Mičo
 Drljača Mikan
 Đaković N. Cvijo
 Dukić B. Dragoja
 Dukić P. Branko
 Dukić Jovan
 Dukić Ilija
 * Garača J. Mladen
 * Garača G. Mikan
 * Garača G. Rade
 Garača S. Milan
 Garača M. Mikan
 Garača M. Ljuban
 Garača M. Nikola
 Garača G. Nikola
 Garača G. Mikan
 Garača Mladen
 Garača Miloš
 Gligić P. Simo
 Gligić Miloš
 Gligić Mikan
 Grbić Miloš
 * Jandrić S. Stojan
 * Jandrić T. Dušan
 * Jandrić O. Mirko
 * Jandrić B. Dušan
 * Jandrić C. Ilija
 Jandrić Ostoja
 Jandrić Mihajlo
 Jandrić Mile
 * Kondić C. Mikan
 * Kondić C. Mile
 * Kondić C. Ilija
 Kondić Pero
 Kotlić Mile
 Kravić Mihajlo
 * Lukač N. Cvijo
 Lukač Mihajlo
 Lukač Mirko
 * Mandić Đ. Branko
 * Mandić D. Gavro

* Mandić M. Janko	Sarajlija Simo
* Mandić J. Lazar	Sarajlija Mićo
* Mandić P. Ostoja	Sarajlija Dušan
* Mandić J. Pero	* Sadžak Đ. Boško
* Mandić P. Rade	* Sadžak M. Dušan
* Mandić Đ. Stevo	* Sadžak S. Mile
* Mandić D. Vaso	* Sadžak N. Mihajlo
Mandić S. Mirko	Sadžak Milan
Mandić S. Ratko	Sadžak Dragoja
Mandić S. Boško	Sadžak Nikola
Mandić S. Dušan	Sadžak R. Vaso
Mandić S. Cvijo	Sadžak M. Đuran
Mandić O. Mladen	Sadžak Dušan
Mandić O. Sretko	Sadžak Petar
Mandić Mile	Sadžak Pavo
Mandić Božo	Sadžak Stevan
Mandić Mikan	Sadžak Marko
Mandić Milan	Sadžak Đ. Dragoja
Mandić Deso	Sadžak Trivun
Mandić Ljuban	Sadžak Oste
Mandić Đorđo	Sadžak S. Jovo
Mandić Marko	Sadžak S. Cvijo
Mandić Spasoja	Sadžak T. Miloš
Mandić Boško	Sadžak M. Vaso-Pulin
* Marjanović J. Miloš	Savić S. Božo
Marjanović Stojan	Savić Mirko
Marjanović Uroš	Savić Mićo
Marjanović Branko	Samardžija D. Dušan
* Pralica R. Lazo	Samardžija V. Jovo
Pralica O. Trivun-Trivo	Samardžija Mirko
Pralica Lazo	Stojnić B. Dušan
Pralica Duda	Stojnić D. Marinko
Pralica Pero	Stojnić M. Zdravko
Pralica P. Dragan	Stojnić Ostoja
Pralica I. Ljuban	* Šipka D. Marko
* Rodić D. Dušan	Šipka Tešo
* Rodić D. Toma	Šipka Simo
* Rodić D. Vojislav	Šipka Đuđa
* Rodić V. Mile	Šipka Rade
* Rodić S. Jovan	Šipka Pero
Rodić S. Rade	Šipka Mikan
Rodić S. Ilija	Šipka Blagoja
Rodić Košta	Šipka Milinko
* Sarajlija J. Mikan	* Šurlan M. Ostoja
* Sarajlija S. Pavle	Šurlan Milan
Sarajlija Mile	Šurlan Dušan
Sarajlija Ratko	Šurlan Božo
Sarajlija Mihajlo	Šurlan Pero
Sarajlija Trivun	Šurlan Vaso

- * Tadić M. Cvijo
- * Tadić I. Branko
- Tadić S. Ljuban
- Tadić P. Mirko
- Tadić P. Stevo
- Tadić Mikan
- Tatić Lazo
- Tatić Ostoja
- Tatić Ljuban
- * Tatić B. Pavle
- * Tubić P. Branko
- * Tubić P. Pero
- * Tubić R. Dušan
- * Tubić M. Dragan
- * Tubić V. Dušan
- * Tubić V. Vujo
- * Tubić O. Mile
- * Tubić O. Mirko
- * Tubić S. Rade
- * Tubić N. Teodor
- * Tubić R. Milan
- * Tubić V. Rade
- Tubić V. Branko-Baja
- Tubić M. Đorđe
- Tubić D. Branko-Čaturin
- Tubić V. Sretko
- Tubić P. Bogdan
- Tubić I. Ljuban
- Tubić R. Mile
- Tubić Pane
- Tubić Dragoja
- Tubić Trivun
- Tubić Branko-Kleponjin
- Tubić Ostoja-Oste
- Tubić J. Simo
- Tubić Jovo
- Tubić Košta
- Tubić Mika
- Tubić Žarko
- Tubić Vaso
- * Ugren M. Košta
- * Ugren K. Mile
- Ugren Mičo
- Ugren Đorđo
- Ugren Jovo

- * Vasić T. Janko
- Vasilić R. Vujo
- Vasilić Mikan
- * Vukliš S. Dragoja
- * Vukliš S. Ilija
- Vukliš D. Miloš
- * Zec V. Mičo
- * Zec D. Rajko
- * Zec L. Veljko
- Zec L. Jovan-Mičo
- Zec P. Rajko
- Zec Pero
- Zec Mile
- Zec Rade
- Zec Ostoja

ŠEVARLIJE⁸³

- * Čibić Đ. Miloš
- * Čibić Stojan
- Čibić B. Miloš
- * Jakšić Đ. Ljuban
- * Jakšić O. Ante
- Miljatović Vasilije

TAVIJA⁸⁴

- * Abdulaj S. Mile
- * Abdulaj M. Jovo
- * Abdulaj M. Dušan
- * Abdulaj M. Marko
- Amidžić S. Milan
- * Babić Lj. Mile
- * Babić Lj. Branko
- * Babić S. Ljuban
- * Bjelovuk S. Mičo
- * Bjelovuk M. Stojan
- * Bjelovuk S. Nikola
- * Bjelovuk S. Dragoja
- * Bilbija P. Milan
- Bilbija M. Živko
- * Borojević S. Ilija
- * Borojević I. Stojan
- * Damjanić Miloš

⁸³Manji broj ustanika iz s. Ševarlija krenuo je u napad na Bosansku Kostajnicu pridružujući se ustanicima iz s. Slabinje i Bačvana. Inače, većina ostalih ustanika učestvovala je u napadu na Bosansku Dubicu i na ustaničkom frontu u s. Komlencu.

⁸⁴Podatke za ustanike iz s. Tavije sredio je Miloš P. Borojević iz Bosanske Kostajnice.

Drljača Mirko
 * Gnjatović O. Simo
 * Gnjatović O. Milan
 * Gnjatović O. Vaso
 * Gnjatović K. Ostoja
 * Glušica K. Ostoja
 Grublješić S. Marko
 * Ilić Đ. Đurađ
 * Kljajić D. Dragoja
 Kljajić D. Mirko
 * Kljajić D. Gojko
 * Komljenović Jovan
 * Komljenović J. Adam
 Kondić Jovo
 * Lajišić Jovo
 * Ličanin Đ. Mihajlo
 * Marin L. Srećko
 * Marin B. Ilija
 * Marin B. Milan
 * Marin Luka
 * Marin M. Božo
 * Marinković S. Ilija
 * Marinković S. Marko
 * Marinković S. Mihajlo
 * Marinković G. Marko
 * Marinković G. Mihajlo
 * Marinković G. Đurađ
 * Marinković Đ. Stojan
 Marinković Đ. Dušan
 * Muharem C. Stojan
 * Muharem M. Mile
 * Muharem M. Mirko
 * Muharem M. Gojko
 * Muharem M. Miloš
 * Radojčić Nikola
 * Radomirović D. Nikola
 * Radomirović N. Dragan
 Radomirović N. Joco
 * Rusmir J. Miloš
 Rusmir P. Jovo
 * Savić M. Jovo
 * Savić M. Miloš
 * Savić J. Nikola
 * Savić M. Stanko
 * Savić M. Dušan
 * Savić M. Milan
 * Savić M. Đuro
 * Stijak M. Janko
 * Stijak M. Simo

* Stijak M. Vaso
 * Stijak M. Đuđa
 * Stijak M. Dušan
 * Stijak T. Nikola
 * Stijak J. Stanko
 Stijak M. Mikan
 Stijak M. Mičo
 Stijak M. Miloš
 * Stojaković G. Đuro
 * Stojaković Gedeon
 * Stojaković G. Ilija
 * Stojaković G. Vaso
 * Stojaković G. Mile
 * Stojaković J. Stojan
 * Vuković Stevo

ZOVİK

* Avramović M. Tešo
 * Avramović T. Boško
 * Avramović T. Mirko
 * Avramović M. Stojan
 * Avramović M. Mile
 Avramović J. Dragan
 Avramović J. Milinko
 Avramović D. Mikan
 Avramović M. Dragutin
 Avramović O. Slavko
 * Borojević Đ. Mirko
 * Borojević V. Stanko
 * Borojević N. Mića-Đepin
 * Borojević N. Košta
 * Borojević T. Ilija
 * Borojević T. Jovo-Jolaš
 * Borojević G. Kojo
 * Borojević Đ. Miloš
 Borojević M. Božo-Mikanov
 Borojević M. Božo
 Borojević Ljuban
 Borojević G. Pero
 Borojević T. Mića
 Borojević T. Jovo
 Borojević N. Vaso
 Borojević T. Milan
 Bundalo S. Simo
 * Đenadija Đ. Mika
 * Jovanković M. Vaso
 * Jovanković M. Ostoja-Čoka
 * Jovanković N. Damjan
 * Jovanković N. Jevto
 Jovanković M. Miloš

* Kunić Đ. Mirko
 * Marin M. Jovo-Joja
 * Marin M. Mirko
 Malbaša M. Mikan

Malbaša P. Janko
 Polovina S. Branko
 Soldat N. Mikan

Tako je u ustanku na bosanskokostajničkom području uzelo učešća 1.313 ustanika, od kojih je u toku narodnooslobodilačkog rata izgubilo živote 685 ili u procentu 52%. Samo u ustaničkom periodu poginulo je 55 ustanika čija su imena posebno iskazana. To su bile znatne žrtve u prvom mjesecu oružane borbe. Ali svijest o opravdanosti oružane borbe, pravedne oslobodilačke borbe, davali su još više snage ustanicima da istraju u započetoj borbi u kojoj su žrtve neminovne.

U toku napada na Bos. Kostajnicu i vođenja frontalnog otpora i borbi poginuli su ustanici iz sela:

BABINAC

Gačeša Save Ostoja
 Vukmirović Vuje Đuro

GUMNJANI

Savanović Mirka Dragan
 Savanović Dušana Cvijo

ČITLUK

Marin Mile Rajko
 Slijepac Riste Vaso
 Balaban Đurana Vasilije
 Đenadija Đorđa Ljuban

BAČVANI

Zec Laze Stevo
 Zec Miće Dimitrije
 Zec Miće Stevo
 Bajalica Miloš
 Marjanović Laze Ilija
 Marjanović Mile

KALENDERI

Borojević Ostoje Mile
 Medić Rade Mirko
 Soldat Jove Petar
 Soldat Jove Mikan

POBRĐANI KOSTAJNIČKI

Marin Teodora Jovan
 Marin Teodora Vaso
 Marin Sime Marko
 Marin Peje Dušan
 Marin Pere Cvijo
 Tomić Mile Mikan
 Tomić Pere Mića
 Tomić Pere Đuran

SLABINJA

Bajalica Ilije Mile
 Budimir Ostoje Dragoja
 Balaban Ilije Ostoja
 Balaban Đorđe Ostoja
 Keča Ostoje Đuro
 Keča Joše Miloš
 Palija Đurana Janko
 Stojaković Stojana Vasilije
 Slijepac Milana Vlado

STRIGOVA

Rodić Dušana Tomo
 Rodić Dušana Dušan
 Ugren Mile Košta
 Zec Vase Mićo

PETRINJA

Bijelić Miloša Rade
 Đaković Ante Janko

Đurić Nikole Ilija
Palija Stojana Dmitar
Stijak Mihajla Đurađ
Stijak Pane Mladen
Stijak Stojana Ilija
Nježić Jefte Živko
Vasić Trivuna Mile
Ugrenović Nikole Dmitar

ZOVIK

Avramović Milovana Tešo
Borojević Nikole Mića

BOS. KOSTAJNICA

Arsenić Ilije Stevo
Čopić Davida Miloš
Lukić Pere Marica
Stanisavljević Platan Svetozar⁸⁵

Neprijateljski izvještaji o napadu ustanika na Bosansku Kostajnicu konstatuju da je 31. jula 1941. godine u 5,30 časova jedna veća skupina pobunjenika od 1.000 — 1.500 ljudi⁸⁶ napala oružjem oružničku postaju Bosanska Kostajnica. Tvrdi se da su žandarmi prihvatili borbu u kojoj su ranjeni žandarmerijski vodnik Vidović Anđelko i žandarm Mustafa Haskić, dok je jedan žandarm poginuo.

O tome da su ustanici bili masovni i znatno broječano nadmoćniji može se zaključiti po ličnom priznanju neprijateljskih komandi čiji izvještaji ne skrivaju da su se, predjakim pritiskom napadača i nestanka municije, oružnici povukli i prebacili čamcima u Hrvatsku Kostajnicu, a pobunjenici su mjesto zauzeli, izvršili demoliranje i pljačku na oružničkoj postaji, ustaškom stanu, Kotarskoj oblasti, Kotarskom sudu i Opštinskom poglavarstvu.

To su uostalom bili objekti na koje je trebalo napadati i na koje su napadali ustanici. U njima su se nalazile neprijateljske snage i iz njih pružan otpor. Napad je izveden i na zgrade civilnih institucija, ustaških organa vlasti i opštinske uprave. Prema tome, napad na Bosansku Kostajnicu bio je napad na neprijateljske oružane snage i na njegov upravni aparat i ustašku vlast, što je bio cilj oružanog ustanka i revolucije.

⁸⁵Prema istraživanjima pukovnika JNA Ljubana Borojevića

⁸⁶Neprijateljska procjena bila je približna stvarnom broju ustanika. Ustanovljeno je daje u napadu na Bos. Kostajnicu učestvovalo oko 1.300 ustanika.

OSLOBOĐENJE DOBRLJINA

Upravo u isto vrijeme kada je u selu Međuvođu održavan sastanak komunista, organizatora oružane borbe na bosanskodubičkom srezu, 29. jula 1941. godine održava se u Šurlanskom gaju u selu Devetacima sastanak komunista sa područja opštine Dobrljina, Ravnica i Svodne, na bosanskonovskom srezu. Ovim sastankom rukovodio je Josip Mažar Šoša koji je istakao potrebu stvaranja gerilskih odreda i otpočinjanja oružanih akcija na neprijateljske komunikacije, na rušenje mostova, telefonskih stubova, oštećivanju rudarskih i električnih postrojenja, te napadu na manja neprijateljska uporišta.⁸⁷

I prema Dobrljinu i Bosanskom Novom već su bila stigla obavještenja o ustanku u Knešpolju, o napadu na žandarmerijsku kasarnu na Knežici i napadu na Bosansku Dubicu. Ustaničko raspoloženje veoma brzo se širilo kroz sela. Počele su se iskupljati prve grupe ustanika iznad Dobrljina, da bi se do predveče iskupilo nekoliko stotina. Bilo ih je oko 500 sa 7 pušaka, nekoliko pištolja, sa sjekirama, vilama i drugim oruđem koje se moglo upotrijebiti u napadu i odbrani. U to vrijeme u Dobrljinu se nalazila grupa talaca, uhapšena od strane ustaša, koju su ustanici htjeli da oslobode, pošto je prijetila opasnost da ih ustaše likvidiraju.

Poneseni nezadrživim raspoloženjem za borbu, ustanici su pred veče krenuli prema Dobrljinu. Otpočela je borba nekoliko stotina ustanika sa neprijateljskom posadom koja je pružala žestok otpor. Ustanici su bili dobro organizovani i raspoređeni tako da su napadali sve značajnije neprijateljske objekte i u toku noći uspjeli da razbiju neprijateljsku posadu u mjestu.

Napad na Dobrljin izveden je 30/31. jula 1941. godine, kada i napad na Bosansku Kostajnicu. To potvrđuje i izvještaj oružničke postaje iz Dobrljina od 6. avgusta 1941. godine u kome se kaže daje „dne 30. srpnja 1941. godine u 20.15 sati napadnuto mjesto Dobrljin u tolikoj mjeri sa pucnjavom iz pušaka, revolvera i mitraljeza, sa mnogo jačim snagama nego što je bila snaga sastavljena od oružnika i nekoliko naoružanih građana iz ovoga mjesta“. Ističe se da je borba trajala sve do 31. jula, do 8-9 sati, dok nije stigla pomoć iz Bosanske Kostajnice od strane ustaša i domobrana, kada je Dobrljin povraćen u ruke neprijatelja, odnosno kada je napušten od strane ustanika.

Tako su se ustanici zadržali čitavu noć u Dobrljinu, uništavajući važnije neprijateljske objekte i likvidirajući njegovu posadu. Za sve vrijeme dok su se

⁸⁷Kozara, knjiga 1, Beograd, 1971. godine, str. 491.

ustanici nalazili u mjestu, ni jedan voz nije prošao željezničkom prugom Kostajnica — Volinja — Dobrljin — Bosanski Novi, niti od Bosanskog Novog prema Dobrljinu. Ustanicima je pošlo za rukom da dođu do zgrade opštine i unište arhivu, da likvidiraju žandarmerijsku stanicu i da oslobode iz zatvora pohapšene taoce. Pored toga, zauzeta je radnička kolonija, separacija, pilana i željeznička stanica te porušena piramida koja je držala skelu preko rijeke Une. U isto vrijeme oštećena je željeznička pruga između Dobrljina i Volinje i dio pruge prema Bosanskom Novom.

Sutradan, kada je neprijatelj krenuo sa jačim snagama iz Kostajnice i Volinje prema Dobrljinu, ustanici su se povukli prema Gliginom brdu, gdje je uspostavljen Dobrljinski ustanički front. Izabrano je i rukovodstvo koje će rukovoditi ovim frontom. Za komandira je imenovan Sveto Vuković, za zamjenika komandira Veljko Stojaković, za političkog komesara Dušan Misirača, koji je kao član Komunističke partije Jugoslavije radio na pripremama i organizaciji oružane borbe na ovome području.

Dobrljinski ustanički front protezao se iznad Dobrljina, pored Pastireva, od Andrijinog groba preko zaseoka Klobučara, Gornjeg Vodičeva, Gliginog brda, Kestenove doline, šume Dinare, Zecovskog gaja i do ceste Vodičevo — Lješljani.

U napadu na neprijateljsko uporište u Dobrljinu i na zadacima u ustaničkim danima na dobrljinskom ustaničkom frontu učestvovali su ustanici iz ovih mjesta:

DOBRLJIN

* Banović Đ. Miloš	* Vujnović M. Mihajlo
* Bundalo M. Dragutin	* Vujnović M. Dragan
* Đurić M. Milenko	* Vujnović M. Kamenko
* Đurić S. Mladen	* Vuković V. Mirko
* Galonja S. Dragan	* Zec L. Mladen
* Jelićanin M. Matija	* Zec L. Miloš
* Kebdžija V. Dragan	* Zec L. Dušan
* Maričić V. Gojko	* Zec L. Boško
* Marin O. Rade	* Zec M. Jovan
* Melnik Anton	* Zec M. Milan
Misirača J. Dušan	* Zec M. Svetozar
Misirača Stanko	* Zec D. Rade
Misirača Rajko	* Zec S. Mirko
Mlinarić Božo	* Zec M. Milan
* Orozović V. Milan	* Zec M. Branko
* Radulović S. Milan	* Zec M. Gojko
Stambolija Ilija	* Zec V. Branko
Stambolija Milan	* Zec N. Dušan
* Stojaković D. Mile	* Zec I. Miloš
* Stojaković M. Dragutin	* Zec I. Dušan
* Šević L. Radovan	* Zec M. Jovan
Šurlan Stole	* Zec V. Simo
* Turudija Đ. Mirko	* Zec M. Rade
* Vujanović Lj. Dušan	Zec Ž. Miloš
	Zec V. Ljuban
	Zec M. Ljuban

Zec M. Stanko
Zec J. Uroš
Zec M. Mihajlo
Zec J. Dušan

DONJE VODIČEVO

- * Bujić S. Žarko
Crnobrnja Ljuban
Crnobrnja Golub
Crnobrnja Gojko
Crnobrnja Spasoja
- * Čanak M. Pero
- * Čanak N. Drago
- * Čojanović N. Mičo
- * Čulibrk M. Rade
- * Damjanić M. Ljuban
- * Đurić I. Milan
- * Đurić M. Mlado
- * Đurić C. Stanko
- * Đurašinović K. Ljuban
- * Jakovljević M. Savan
- * Jančić M. Dragomir
- * Jančić M. Mirko
- * Jančić M. Aleksa
Jelisavac J. Milan
- * Knežević J. Ljuban
- * Knežević O. Đorđe
- * Knežević P. Rajko
- * Knežević N. Milan
- * Kostić S. Dragan
- * Kostić Đ. Ljuban
- * Majkić S. Rade
- * Novaković T. Lazo
- * Nožinić J. Stevan
- * Opačić Dušan
- * Pepić T. Rajko
Pepić Uroš
- * Penić M. Dragan
- * Pilipović Đ. Mladen
- * Pilipović J. Đurađ
- * Pilipović K. Dragan
- * Pilipović S. Mladen
- * Pilipović V. Milan
- * Pilipović K. Rade
- * Pilipović S. Dušan
- * Pilipović Đ. Dragan
- * Pilipović S. Dragan
- * Pilipović M. Mirko

- * Pilipović J. Milan
- * Pilipović M. Gojko
- * Popović P. Ostoja
- * Putnik Đ. Dušan
- * Radanović R. Rade
- * Radić G. Mirko
- * Stegić N. Milan
- * Stipić F. Ljuban
Stipić Pero
- * Šindrak V. Rajko
- * Šljokovica L. Milan
- * Tadić J. Gojko
- * Tadić D. Dragoljub
- * Tomić N. Mladen
- * Tminić V. Drago
- * Tminić V. Ljuban
- * Vukojević V. Pero
Vukojević Milan
- * Vuković C. Mirko
- * Vuković J. Mladen
- * Vuruna A. Mile
- * Zelić V. Mihajlo
- * Zelić Đ. Dragutin
- * Zelić Đ. Svetozar

GORNJE VODIČEVO

- * Bundalo V. Golub
- * Bundalo P. Petar
- * Bundalo P. Milan
- * Bundalo Đ. Milutin
- * Bundalo M. Petar
Bundalo M. Miloš
Bundalo K. Miloš
Bundalo Lj. Mladan-Šuco
Bundalo D. Ljuban
- * Đurđević M. Dragan
- * Đurđević S. Dragan
- * Đurđević S. Golub
- * Đurđević O. Dušan
Đurđević O. Dragan
Đurđević C. Milan
- * Đurić P. Rodoljub
- * Đurić P. Milan
- * Đurić C. Stanko
- * Đurić M. Dragan
- * Đurić D. Dragutin
- * Đurić Đ. Mihajlo
- * Đurić V. Mirko

- * Đurić Lj. Stanko
- Đurić Pero
- Đurić O. Gojko
- Đurić M. Mirko
- Đurić M. Mladen
- Đurčić P. Boško
- Đurić P. Miloš
- Đurić M. Branko
- Đurić M. Milan
- * Janjić O. Branko
- Janjić Mirko
- Jovišić Petar
- * Kolundžija M. Miloš
- * Kolundžija M. Dušan
- * Kolundžija M. Milan
- * Kolundžija V. Savo
- * Kolundžija J. Rade
- * Kolundžija L. Simo
- * Kolundžija L. Mile
- * Kolundžija S. Dušan
- * Kolundžija T. Dragan
- * Kolundžija R. Dušan
- * Kolundžija Bogoljub
- Kolundžija Ljuban
- Kolundžija R. Milan
- Kolundžija M. Milovan
- Kolundžija Dragan
- * Kukavica M. Gojko
- * Kukavica P. Miloš
- Kukavica P. Mirko
- Kukavica Jovan
- * Radišić L. Milan
- * Stanić L. Petar
- Stanić Dragutin
- Stanić Mlado
- Stanić Milan
- * Šurlan M. Mihajlo
- * Šurlan M. Dragan
- Šurlan A. Vidak
- Šurlan Dušan
- Šurlan Milenko
- Šurlan Lazo
- * Vuković M. Boško
- * Vuković M. Cvijo
- * Vuković M. Svetozar
- * Vuković M. Mihajlo
- * Vuković P. Milan
- * Vuković P. Gojko

- * Vuković N. Dragan
- * Vuković N. Milivoj
- * Vuković O. Miloš
- * Vuković O. Milan
- * Vuković L. Miloš
- * Vuković P. Ljuban
- Vuković Stanko
- Vuković Milan
- Vuković M. Božo
- Vuković M. Milan
- Vuković N. Dušan
- Vuković J. Mladen
- Vuković J. Ljuban
- * Zec M. Mirko
- * Zec J. Ljuban
- * Zec J. Svetozar
- * Zec D. Mladen
- Zec J. Miloš
- Zec M. Miloš
- Zec Dušan
- Zec Boško

KULJANI

- Bundalo D. Rajko
- * Cvijetić Ostoja
- * Cvijetić O. Miloš
- * Cvijetić M. Ljuban
- * Đukanović N. Vid
- * Đukanović N. Gojko
- * Đukanović Dragomir
- * Đukanović B. Mladen
- * Đukanović M. Stanko
- * Đukanović M. Đuro
- Đukanović J. Milan
- Đukanović J. Ostoja
- Đukanović M. Božo
- Đukanović B. Nikola
- Đukanović Đ. Svetozar
- Đukanović M. Mladen
- * Đurić M. Dragutin
- * Đurić M. Mićo
- Đurić K. Pero
- Đurić K. Mile
- Đurić P. Mladen
- * Gligić Mikan
- * Gligić M. Dragan
- Gligić M. Dušan

Gligić Mirko	Marinković O. Dragutin
* Kreća J. Đurađ-Đuđa	Marinković Đ. Milan
* Kreća Đ. Mićo	Marinković J. Gojko
* Janjatović S. Ljuban	Marinković S. Marko
* Janjatović P. Stojan	Marinković S. Dragan
* Janjatović N. Simo	Marinković S. Dušan
Janjatović S. Dragan	Marinković V. Miloš
* Malbašić S. Nikola	Marinković C. Dragutin
* Malbašić S. Dušan	Marinković P. Mikan
* Malbašić J. Sretenija	Marinković J. Marko
* Malbašić S. Grajo	Marinković O. Sava
Malbašić S. Rajko	Marinković J. Stanko-Golub
Malbašić S. Mirko	* Marjanović Petar
* Marinković R. Vojislav	* Medić M. Nikola
* Marinković J. Dušan	Medić M. Dušan
* Marinković P. Milutin	Medić M. Đorđe
* Marinković P. Dragutin	Medić M. Vlado
* Marinković R. Radoja	* Novaković S. Dušan
* Marinković D. Mirko	* Novaković S. Cvijo
* Marinković N. Dušan	* Novaković D. Dragan
* Marinković C. Mikan	Novaković S. Vaso
* Marinković V. Spasoja	* Pelić P. Mihajlo
* Marinković S. Cvijo	* Pelić P. Dragutin
* Marinković J. Đurađ	* Pelić P. Veljko
* Marinković S. Branko	* Pelić P. Stanko
* Marinković C. Dušan	* Pelić P. Mile
* Marinković S. Risto	Pelić M. Milan
* Marinković P. Janko	Pelić M. Živko
* Marinković J. Stojan	* Stojaković M. Branko
* Marinković J. Miloš	* Stojaković M. Stanko
* Marinković J. Mile	* Stojaković M. Ljuban
* Marinković P. Stojan	* Stojaković R. Dušan
* Marinković S. Ljuban	Stojaković M. Veljko
* Marinković M. Živko	Stojaković M. Stojan
* Marinković O. Mile	Stojaković C. Milan-Mića
* Marinković P. Mladen	Vasilić J. Ostoja
* Marinković V. Mihajlo	Vranešević M. Sava. ⁸⁸

Na dobrljinskom ustaničkom frontu, poslije povlačenja ustanika iz Dobrljina, bilo je 15 vojničkih i nekoliko civilnih lovačkih pušaka. Bilo je više pištolja, raznih bodeža i drugog hladnog oruđa, vila i sjekira, što su ustanici i na drugim ustaničkim frontovima takođe koristili, smatrajući da se sa njima može napadati i braniti od neprijatelja, koristeći se zasjedama i iznenađenjima.

Istovremeno je ovdje izabran odbor narodne vlasti sa zadatkom da se brine o organizaciji ishrane ustanika na položajima i naroda koji je, napuštajući svoje

⁸⁸Podatke obradila grupa boraca iz Kuljana: Bundalo Rajko, Đukanović Svetozar, Đukanović Milan-Mića, Janjatović Dragan, Stojaković Veljko, Marinković Gojko, Marinković Mikan i Marinković Milan.

domove, izbjegao iz sela i povukao se iza ustaničkog položaja. Pored toga, odbor je organizovao sabiranje ljetine, žetvu i vršidbu žitarica, te skrivanje žita i drugih prehrambenih proizvoda kako ih neprijatelj ne bi pronašao i opljačkao.

Prvi odbornici narodne vlasti na dobrljinskom ustaničkom području bili su: Mikan Marinković, Marko Marinković, Spasoja Marinković, Božo Marinković, Petar Marinković i Nikola Đukanović iz Kuljana, Nikola Bundalo, Mladen Bundalo i Blagoja Bundalo iz Gornjeg Vodičeva, te Milan Zec, Simo Zec i Rade Zec iz Dobrljina. Za predsjednika odbora izabran je Mikan Marinković.

NAPAD NA LJEŠLJANE I MINIRANJE RUDNIČKIH POSTROJENJA

Poslije partijskog savjetovanja u Orlovcima kod Prijedora, Josip Mažar Šoša krenuo je na bosanskonovsko područje gdje je bio određen da rukovodi organizacijom oružane borbe. Sutradan, 26. jula 1941. godine, sačekao gaje Ljuban Škondrić u Svodni i odveo u kuću Miće Šurlana u Bosanskom Novom. Ovdje je održan sastanak sa komunistima na kome su bili: Zajko Dizdarević, Mićo Šurlan, Relja Lukić, Milan Ličina, Ljuban Škondrić i Joko Ignjatija.⁸⁹Sošaje

Josip Matar Šoša

⁸⁹Relja Lukić: Četa rudara na Kozari — Pripreme za ustanak, knjiga V. Ustanak naroda Jugoslavije 1941., str. 203–204. VIZ Vojno delo, Beograd.

prenio direktive partijskog savjetovanja u Orlovcima: treba odmah otpočeti sa oružanim akcijama i diverzijama na neprijateljske objekte. Bilo je govora o već izvršenim pripremama, podjeli oružja i eksploziva grupama povezanim za vojne povjerenike: žuljevačka za Simu Ivanovića, lješljanska ja Relju Lukića, svodanska za Lazu Desnicu, devetačka i prusačka za Gojka Surlana.

Poslije održanog sastanka Josip Mažar Soša i Mićo Surlan zadržali su se još dva dana u Bosanskom Novom. Dogovoreno je da se 29. jula ujutro rano prebace čamcem preko r. Sane, a da ih na obali između putničkog i željezničkog mosta, u kukuruzima, sačeka Relja Lukić. Međutim, došlo je do izmjene plana, pa su, umjesto čamcem, došli preko mosta. Krenuli su na teren i istog dana, 29. jula 1941. godine, u Šurlanskm ^aju u selu Devetacima održanje sastanak na kome su pored Josipa Mažara Soše i Miće Šurlana, bili Milorad Mijatović, Dušan Misirača, Gojko Šurlan i Relja Lukić. Upoznali su se sa stanjem na terenu i pripremama za diverzije koje su bile u toku u rudniku Lješljani. Sošaje i na ovome sastanku saopštio odluke partijskog savjetovanja i insistirao da se otpočne sa oružanom borbom, da se formiraju diverzantske grupe i gerilski odredi i da se otpočne sa rušenjem neprijateljskih objekata, komunikacija, električnih centrala, rudničkih postrojenja te napadom na neprijateljske posade na komunikacijama.⁹⁰

Poslije ovoga sastanka Dušan Misirača se povratio na sektor Dobrljina sa zadatkom da prikupi ljude sa kojima je do tada radio i da stvori diverzantsku grupu. U to vrijeme Sošaje već bio okupio grupu rudara koji su bili naoružani sa dvije-tri vojničke i nekoliko lovačkih pušaka i pištolja, što je poslužilo kao jezgro za formiranje lješljanskog gerilskog^odreda. Među njima su se isticali lješljanski rudari Lazo Desnica, Gojko Surlan i Lazo Babić, koji su bili naoružani i samo očekivali naređenje da sa ostalom grupom rudara krenu u napad.

Josip Mažar Šoša ocijenio je raspoloženje ljudi za borbu, pa je sa Mićom Šurlanom i Miloradom Mijatovićem, pristupio konkretnim pripremama za napad na Lješljane.

Mjesto i. rudnik Lješljane obezbjeđivalo je oko 60 neprijateljskih vojnika, ustaša i žandarima, te oko 40 civila pretežno zaposlenih radnika iz Zagorja, koji prilikom napada na Lješljane nisu davali naročitog otpora.

I ovdje, kao i na ostalim dijelovima Kozare, gdje je došlo do ustanka i oružane borbe, masa ljudi ustanika iz okoline Lješljana, iz Devetaka, Prusaca, Dombrove, Cerovice, Ravnica, Poljavnica, Velike Žuljevice, Male Žuljevice, Rakovca, Derviša, dijela Svodne i Grabašnice, krenulo je na zborna mjesta prema Lješljanima.

Mase ustanika kretale su se prema Pošti, poviše Oljača i oko Rakovačkog groblja, od Agina polja, prusačkim vijencem prema kući Vukašina Čuka, te na pravcu selo Rakovac, Zuljevica i Cerovica, gdje je bilo više stotina ustanika.

U ovakvoj situaciji bilo je neophodno da se pristupi organizaciji ustanika u napadu na Lješljane. Osnovno je bilo da se utvrde pravci napada i izbor objekata za napad i njihovo onesposobljavanje. Povoljna okolnost bila je u tome što su među ustanicima bili lješljanski rudari koji su dobro poznavali mjesto i objekte koje je trebalo napadati i rasporedsnaga neprijatelja. Stvoreno

⁹⁰Dušan Misirača: **Organizacija NOB na podnicu Bos. Novi i Dobrljin**, Muzej Kozare, Prijedor.

je nekoliko grupa ustanika i određeni pravci pokreta prema glavnim objektima u Lješljanima.

Predviđeno je da se napad izvede sa tri pravca:

Prva grupa, kod koje će biti Josip Mažar Šoša i Gojko Šurlan, treba da, kada padne mrak, krene sa visa u Pruscima od kuća Lukića, Šurlana i Majkića prema Lješljanima. U toku pokreta ide preko sela Devetaka i kada pređe preko potoka koji dijeli selo Devetake i Lješljane, da napadne na žandarmerijsku kasarnu.

Druga grupa sa kojom kreću Milorad Mijatović, Mićo Šurlan i Ljuban Škondrić, kreće od Pošte iznad kuća Oljača i preko Šurlanskog gaja, pored škole i kuća Jelisavca Dušana i Batara Sime, prema električnoj centrali i kovačnici u Lješljanima.

Treće grupa, koja se iskupljala na Zgonjanskom visu u selu Žuljevici, kreće prema mjestu Lješljanima i napada sa pravca Radničkog doma. Sa ovom grupom bili su Simo Ivanović i Relja Lukić.

Planom je bilo predviđeno da se napad izvede noću jer bi se tako bolje uspjelo i bilo bi manje žrtava. Međutim, po sjećanju Milorada Mijatovića, prvog komandira Lješljanskog odreda, ta narodna „roguljaška“ vojska, ponesena borbenim duhom, nije mogla da se potčini volji pojedinaca. Rasla je nezadrživo i bučno kao poplava. Kao i metan kada se u rudniku nagomila, dovoljna je samo jedna iskra, pa da strašna eksplozija odjekne kroz sva okna. Tako je i ovdje bilo. Nekoje ispali metak iz pištolja i viknuo „Juriš!“ Ovaj uzvik podržalo je stotine grla, razlegao se snažno, jedinstveno, kao kod najuvježbanije vojske. Počeo je napad.

Borba je trajala čitavu noć. Ustanicima je pošlo za rukom da prodru u mjesto i onesposobe rudnička postrojenja, električnu centralu i Radnički dom, odakle su ustaše pružale jak otpor. Došli su i do eksploziva koji su koristili za miniranje pojedinih objekata. Računa se daje u napadu uzelo učešća oko 1.000 ustanika sa 7 karabina, nekoliko civilnih pušaka i pištolja, dok su ostali nosili sjekire, vile i drugo hladno oruđe.

Milorad Mijatović, komandir Lješljanskog gerilskog odreda, sjeća se priprema i napada na Lješljane i, pored ostalog, kaže:

„Posljednjih dana jula 1941. godine izišao sam u Svodnu. Kod kuće Đuđe Tramošljanina našao sam se sa Josipom Mažarom Šošom i Mićom Šurlanom. Šoša mi je rekao daje KPJ postavila zadatak da napadnemo i onesposobimo rudnik Lješljane, da uništimo električnu centralu i ostala postrojenja. Podataka o neprijateljskom uporištu nismo imali. Ono što smo čuli o njegovim snagama bilo je različito. Govorilo se da se tamo nalazi oko 20 žandarma, a drugi su opet tvrdili da ima oko 70 ustaša i nešto na brzinu naoružanih civila koji su imali zadatak da obezbjeđuju rudnik. U toku dana prikupilo se nešto od naoružanja, mislim, dva karabina, nešto civilnih pušaka, dvocijevki i jednocijevki i tzv. štucova, a čini mi se daje bila pripremljena ijedna mina od nekoliko kilograma.

Prikupljenoj grupi Šoša je objasnio da ću im biti komandir i da treba da me slušaju. Onaj nož što sam ga donio od kuće dao je nekome da ga naoštiri, a negdje je pronađen i pištolj „gaser“ s nekoliko metaka, kojim sam se naoružao. Počeo sam da razmišljam o našem napadu na Lješljane. Znao sam da je neprijatelj nadmoćniji, brojniji s dobrim naoružanjem, zatim da se nalazi u utvrđenju u naseljenom mjestu i da će to biti veoma teško osvojiti. Vidio sam

da je naše naoružanje slabo i nedovoljno — svega nekoliko karabina i civilnih pušaka, što je sve slabo u odnosu na naoružanje neprijatelja.

Tada smo se dogovorili da treba pripremiti nešto eksploziva, jer da ćemo morati rušiti objekte. Sabrano je nešto eksploziva i napravljena jedna mina, namijenjena za rušenje električne centrale, koja je služila kao glavni pogon za rudnik. Vidio sam da je omjer snaga u smislu naoružanja veoma nepovoljan.

U toku vršenja priprema iskupilo se dosta ljudi. Nalazimo se najednom vijencu iznad Lješljana, gdje se sakupljamo. Neprijatelju je bilo moguće da nas osmatra. Pošto se već bilo sakupilo mnogo ljudi, predložio sam, s obzirom na to da nisu imali ništa od oružja, da krenu i da se snabdiju oruđem, roguljama, sjekirama, koljem i drugim. I stvarno, ljudi su me poslušali i krenuli da se snabdiju koljem i drugim oruđem. Ovdje se sada sakupilo oko 100 i više ljudi.

Šoša je otišao na lijevo krilo ujedan gaj da bi tamo prikupio još neke ljude. U međuvremenu, jedan od drugova, koji se tu našao, zapucao je iz pištolja, što je bilo dovoljno da pokrene onu masu ljudi. Oni su se odjednom sručili dolje prema Lješljanima. Pošli su prema rudniku. Bilo je predveče. Sunce još nije bilo zašlo. Vidio sam da smo malo preuranili. Međutim, nije bilo drugoga izlaza, nisam mogao da ostanem iza njih. Potrčao sam i ja u pravcu kuda su ostali krenuli. Jurišali smo i sručili se do kuća rudnika u Lješljanima. Iz kuća su, kako se i pretpostavljalo, počeli da nas tuku. Ljudi su počeli da padaju mrtvi i ranjeni...

U isto vrijeme dotrčao je do mene jedan od drugova koji je imao karabin. Rekao sam mu da tuče po jednom prozoru odakle je neprijatelj pucao. Neki mi rekoše da neprijatelj tuče sa stare direkcije. Ovaj drug je učutkao neprijatelja koji je gađao sa prozora. To nam je omogućilo dapretrčimo i stignemo do vrata jednog magacina. Istovremeno sam smatrao da se tu nalazi eksploziv, pošto rudnik radi sa njime. Provalili smo u ovaj magacin i pronašli korde. Okupili smo se tu i dogovaramo se kako da vršimo miniranje. Već je bio pao mrak. Drug koji je nosio minu, Zlatan Batos, nije bio tu, pa smo ga dozivali. Međutim, on je poginuo u našem naletu na rudnik, pa je tako i mina koju smo bili pripremili ostala neupotrebljena.

Postali smo skoro nemoćni. Zainteresovao sam se tu među drugovima da pogledamo gdje imakapisli. Nakon kratkogvremenaonisudošlisakapislama. Onda su pronašli eksploziv. Htio sam da napravim minu. Nisam znao kako se mina pravi, iako sam bio rezervni oficir, pa su se tu našli drugovi koji su bili rudarski radnici i vrlo brzo su sastavili tri-četiri čika, povezali to, odsjekli korde, stegli onu kapislu zubima i povezali to eksplozivom, zatim zapalili. Iznad nas je pucao neprijatelj koji se nalazio na spratu jedne zgrade, mislim iznad magacina. Predložio sam da se mina upotrijebi za ovu zgradu...

Bljesnulo je svjetlo, a iza toga se razlegla eksplozija. Sada smo se počeli dogovarati ko će da minira električnu centralu i ložionicu. Javilo se njih nekoliko. Oni su uzeli sanduk eksploziva i otišli na zadatak. Uskoro se začula eksplozija. Bila je miniranaložionicaisrušiodimnjak... Podmetali smo zatim te mine redom na pojedine objekte kao i na žandarmerijsku stanicu.

Približavala se zora. Akcija je uglavnom uspjela. Porušili smo i minirali mnoge glavne objekte. Ljudi su se otimali za oružje^{.91}

⁹¹Milorad Mijatović: **Napad na Lješljane**, Kozara, knjiga I, str. 506-509.

Iako neprijateljska posada u Lješljanima nije potpuno likvidirana, uspjeh napada bio je u tome što su uništeni važniji objekti i rudnička postrojenja koji su, nakon povlačenja ustanika, ostali u ruševinama i plamenu.

I na strani ustanika bilo je znatnih žrtava. Poginulo je 14, a ranjeno 4 ustanika. Ustanovljeno je da su tada poginuli: Mašala Dušan, Šurlan Mile, Šurlan Uroš i Šurlan Vukaširt iz Devetaka, Marin Košta iz Grabašnice, Bajić Marko i Suzić Jovan iz Prusaca, Pavić Radosav iz Rakovca, Batos Zlatan iz Petkovca, Graonić Đuro i Zgonjanin Dušan iz Žuljevice, Babić Božo, Bosančić Mirko i Desnica Ljuban iz Svodne. Ranjeni su: Mladen Đenadija, Lazo Obradović, Mirko Novaković i Jovo Spaić.⁹²

U ustaničkim danima na lješljanskom području i u napadu na Lješljane učestvovali su ustanici iz sela:

CEROVICA

Bogojević Mirko
* Carić S. Dušan
Carić Lazo
* Carić M. Đuro
Carić Aleksa
* Đurašinović M. Gojko
* Đurašinović J. Nikola
* Đurašinović N. Dragan
* Đurašinović Tešo
* Đurašinović Vaso
Đurašinović Milan
* Gajić O. Milan
* Gajić O. Gojko
Grahovac Lazo
Grahovac Marko
Grahovac J. Milan
* Grubor V. Vlajko
* Grubor Janko
* Grubor Pero
* Grubor Lazo
* Grubor Dušan
Grubor Mirko
* Janković Đ. Dušan
* Janković Đ. Nikola
* Janković P. Stojan
Janković Mladen
* Kukavica Đ. Simo
* Kukavica Mladen
* Mikelić J. Simo
* Mikelić S. Milan

* Mikelić Mladen
* Mikelić Rade
Mikelić Vaso
* Novaković J. Dešan
* Novaković M. Ilija
Novaković T. Lazo
* Pašić Vlado
* Pašić M. Rade
Pašić Mirko
* Pavković Branko
* Pavković Momčilo
* Pavković J. Lazo
* Pavković M. Gojko
Pavković Aleksa
Pavković Ivan
* Popović D. Branko
* Popović Mladen
* Popović Mile
* Popović Nikola
* Popović Vaso
* Vojnović M. Dušan
* Vojnović I. Mirko
* Vojnović L. Dragan⁹³

DEVETACI

* Bundalo Branko
Bundalo Gojko
* Čugalj M. Stevan
Čugalj Gojko
* Karlica J. Rade
* Lončina M. Rajko

⁹²Relja Lukić: **Pripreme ustanka i napad na Lješljane**, Kozara, knjiga I, str. 538, Beograd, 1971. godine.

⁹³Podaci dobijeni od Milana Đurašinovića iz Cerovice i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari.

Lončina Petar
 * Mašala I. Božo
 * Mašala P. Dušan
 Mašala Ljuban
 Mašala Nikola
 * Oljača I. Božo
 Oljača Vojin-Vojo
 Oljača Pavo
 Oljača Đuro
 Oljača Gojko
 Oljača Stevan
 Oljača Mladen
 * Stanković M. Branko
 * Stanković Milan
 Stanković Mladen
 Suzić Stevan
 Suzić Petar
 * Šurlan R. Vukašin
 * Šurlan R. Ljuban
 * Šurlan I. Mile
 * Šurlan Đ. Dragomir
 * Šurlan Đ. Milan, 1918.
 * Šurlan Đ. Milan, 1923.
 * Šurlan J. Mirko
 * Šurlan P. Mladen
 * Šurlan D. Dušan
 * Šurlan J. Pero
 * Šurlan T. Ljuban
 * Šurlan I. Miloš
 * Šurlan Đ. Rade
 * Šurlan Đ. Mladen
 * Šurlan D. Dragan
 * Šurlan S. Branko
 * Šurlan M. Milisav
 * Šurlan Stevan
 * Šurlan Vojislav
 * Šurlan Veljko
 * Šurlan Uroš
 * Šurlan T. Cvijo
 Šurlan Milan
 Šurlan Gojko
 Šurlan Svetozar-Cvetan
 Šurlan Ilija
 Šurlan Jovo-Joža
 Šurlan Dmitar

Šurlan Đuro
 Šurlan Stojan-Coka
 Šurlan Mihajlo
 * Vujnović T. Milan
 * Vujnović M. Petar
 * Vujnović Mičo
 * Vujnović Petar
 Vujnović Dragan
 Vujnović Branko
 Vujnović Dušan
 Vujnović Mlado
 Vujnović Marko
 Vujnović Bogdan
 Vujnović Vaso
 Vujnović Đuro
 * Vujanović Dragan
 * Vujanović Miloš
 Vujanović Mile
 Vujanović Dušan
 Vujanović Uroš
 Vujanović Marko⁹⁴

DOMBRAVA

* Babić Lj. Marko
 Bera Momčilo
 Brdar Mile
 * Bundalo P. Marko
 * Cvijić N. Cvijo
 * Cvijić M. Boško
 * Dejanović Đ. Veljko
 * Dejanović T. Momčilo
 * Dejanović Đurađ
 * Dejanović Stojan
 Dejanović Dragan
 Dejanović Mičo
 Đukić Milinko
 Đurica Mihajlo
 * Gnjatović S. Dušan
 * Gnjatović M. Stojan
 * Gnjatović S. Simo
 Gnjatović Spaso
 Kačavenda Mihajlo
 * Medić I. Luka
 Medić Cvijo

⁹⁴Podaci dobijeni od Gojka Zgonjanina izv. Kraljević i Rade Zgonjanina i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari.

Milijević Ostoja
* Mijić Mile
Mijić Stojan⁹⁵

LJEŠLJANI

* Batar S. Milan
Batar Simo
Batar Dragan
* Jelisavac Đ. Mihajlo
Jelisavac Dušan
Jelisavac Đurađ
Jelisavac Mile
Jelisavac Dragan
* Lazarević Mikan
* Lazarević Lazo
* Lazarević Dušan
* Lazarević Đurađ
* Lazarević Dragoja
Lazarević Trivun
Lazarević Simo
Lazarević Mile
Lazarević Marko
Lazarević Mladen
Mlinarić Božo
* Soldat Mladen
* Soldat Đuro
* Soldat Petar
* Štefanić Slavko
* Vlatković Spaso
* Vujanović S. Žarko
* Vujanović P. Rajko
* Vujanović J. Dušan
* Vujanović J. Bogdan
* Vujanović S. Đuro
* Vujanović S. Đorđo
* Vujanović S. Vaso
* Vujanović T. Mikan
* Vujanović D. Milan
* Vujanović S. Rajko
* Vujanović Stanko
* Vujanović Stojan
* Vujanović Jovan
* Vujanović Mile

* Vujanović Ilija
* Vujanović Branko
* Vujanović M. Đuro
* Vujanović B. Đurađ
* Vujanović Mijo
Vujanović Dragutin
Vujanović Dragan
Vujanović Stevo
Vujanović Tešo
Vujanović Milisav
Vujanović Mirko
Vujanović Simo
Vujanović Lazo
Vujanović Mihajlo
Vuković Branko
Vuković Radoja⁹⁶

MAZIĆ

* Bera I. Jovo
* Bera J. Ostoja
* Bera S. Marko
Bera Janko
Bera Mirko
Bera Branko ^
Bera Stojan-Coka
* Đurić J. Petar
Jovanić K. Dušan
* Milinović P. Uroš
Milošević Janko
Nikić Ostoja
* Pauković I. Petar
* Pauković I. Mladen
Pauković Sveto

PETROVAC

Adamović Rajko
* Basrak P. Dušan
* Batos S. Nikola
* Batos P. Branko
* Batos S. Zlatan
* Batos V. Dragan
* Batos V. Jovan

⁹⁵Podaci dobijeni od Miće Dejanovića iz Dombrave i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari.

⁹⁶Podaci dobijeni od Radoje Vukovića i Mladena Čudića i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari.

Batos Branko
 Batos Svetko
 * Bera Đ. Rade
 * Dmitrašinić S. Branko
 * Dmitrašinić S. Dragutin
 * Graonić N. Mladen
 Graonić Stojan
 * Hrnjak N. Mile
 * Ilijašević P. Cvijo
 * Jelisavac P. Milan
 * Jelisavac M. Gojko
 * Jelisavac M. Stevan
 * Jelisavac M. Dušan
 * Jelisavac M. Mladen
 * Jelisavac M. Simo
 * Jelisavac K. Mirko
 * Jelisavac S. Stojan
 * Jelisavac S. Jovan
 * Jelisavac S. Dragan
 * Jelisavac I. Milan
 * Jelisavac I. Vaso
 * Jelisavac V. Aleksandar
 Jelisavac Rajko
 Jelisavac Milan
 Jelisavac Dragan
 Jelisavac Milutin
 Jelisavac Dojčin
 * Kantar M. Milan
 * Kantar Mihajlo
 Kantar Ljuban
 Kantar Mirko
 * Kasap D. Božidar
 Kasap Milan
 * Kondić S. Aleksa
 Lazarević Lazo
 Lazaravić Ljuban
 Lazarević Dragan
 Lazarević Jovo
 Lukić Mirko
 * Milašin S. Jovo
 * Oljača T. Đuro
 Oljača Milan
 * Popović V. Jovo
 * Rabat V. Lazo
 Škondrić Ljuban
 * Vujanović L. Dušan
 * Vujanović J. Petar
 * Vujanović N. Milan

Vujanović Jovan
 Vujanović Vaso
 Vujanović Milan
 * Vujašin P. Dušan
 * Zgonjanin L. Mile

POLJAVNICE

* Blagojević K. Jovo
 Bogojević Nikola
 * Dalmacija S. Pero
 * Dalmacija S. Ljuban
 * Dalmacija S. Gojko
 * Dalmacija I. Stojan
 * Dalmacija I. Mirko
 * Dalmacija J. Stanko
 * Dalmacija M. Marko
 * Dalmacija M. Dragan
 * Dalmacija P. Dmtar
 Dalmacija P. Dušan
 * Dalmacija Stevan
 * Dalmacija Nikola
 * Davidović Milan
 * Đukić P. Ljuban
 * Đukić P. Milan
 * Đukić P. Proko
 * Đukić G. Nenad
 * Đukić G. Pavle
 Đukić Mića
 Đukić Mile
 * Đurđekanić N. Branko
 * Gavrilović M. Milan
 Gavrilović M. Mikan
 * Knežević M. Vid
 * Kovačević S. Jovo
 * Kovačević Đ. Jovo
 Kreća S. Lazo
 * Kreća S. Gavro
 * Kreća S. Mirko
 * Kreća P. Mirko
 * Kreća N. Milan
 * Kreća S. Relja
 * Kreća P. Dušan
 * Kreća P. Aleksa
 * Kreća R. Stojan
 * Kreća L. Simo
 * Kreća M. Aleksa
 * Kreća M. Slavko
 * Kukavica P. Nikola

Kukavica J. Mirko
* Kukavica M. Novak
* Kukavica S. Neđo
* Kukavica M. Bogdan
* Labus N. Gojko
* Lazić O. Dragutin
Lazić Veljko
* Lončina S. Mirko
* Lončina I. Gojko, 1911.
* Lončina I. Gojko, 1912.
* Lončina Jovan
* Lončina V. Dojčin
* Ljiljak M. Dušan
* Oljača L. Milan
* Opačić P. Dušan
Opačić Dragan
Petić Lazo
Petić Nikola
* Pilipović M. Rade
* Pilipović D. Milan
* Pilipović D. Mile
* Pilipović S. Simo
* Pilipović S. Marko
* Pilipović J. Ljuban
Pilipović V. Rade
Pilipović Branko
* Popović P. Mile
Popović P. Miloš
Popović P. Pero
Popović Veso
* Prlić Nenad
* Rajilić Đ. Aleksa
* Rajilić S. Pero
* Rudić K. Stojan
* Savić D. Mladen
* Savić D. Dragan
* Savić S. Milan
* Srbljanin M. Gnjatija
* Starčević V. Gojko
* Suzić Stevan
Šević Ljuban
* Trbulin J. Uroš
* Umićević V. Simo
* Vukmir M. Lazo
Vukmir M. Dušan
* Vukota M. Ostoja
* Vukota L. Cvijo
Vukota Lazo
Vukota Vaso

* Zorić S. Milan
* Zorić S. Mirko

PRUSCI

* Bajić S. Mirko
* Bajić J. Mirko
Bajić Gojko
* Čudić J. Dušan
* Čudić Pero
* Čudić Ljuban
Čudić Mladen
* Čuk I. Vukašin
* Čurčija M. Mikan
* Čurčija M. Zdravko
* Čurčija Božo
Čurčija Gojko
* Davidović N. Dragan
Davidović Dušan
Davidović Milan
Davidović Relja
* Dejanović O. Mladen
* Dejanović O. Savo
* Dejanović S. Svetozar
* Dejanović J. Vaso
* Dejanović Cvijo
Dejanović Marko
Dejanović Milan
Dejanović Dušan
Dejanović Stevo
Dejanović S. Dušan
Dejanović Mićo
Dejanović Staniša
Dejanović Pero
Dejanović Lazo
Dejanović Rajko
Dejanović Milutin
Dejanović Dragoja
* Deretić V. Dušan
* Deretić Đ. Miloš
* Diklić M. Ljuban
* Đurić I. Branko
* Đurić L. Dušan
* Đurić L. Savo
* Đurić L. Dragan
Đurić Milan
* Đenadija Nikola
* Đenadija Marko
* Đenadija Mladen

Đenadija Ljuban
Đenadija Cvijo
Đenadija Rade
* Gligić Lj. Lazo
* Gligić P. Mirko
* Gligić M. Miloš
* Gligić M. Dragomir
* Gligić Mičo
Gligić Ljuban
Gligić Mikan
* Gnjatović S. Dušan
* Gnjatović S. Simo
Gnjatović Spaso
* Janjetović C. Mirko
* Janjetović Ilija
* Janjetović Nikola
* Janjetović Dragutin
* Janjetović Mladen
Janjetović Simo
Janjetović Stojan-Coka
* Janković M. Miloš
* Janković S. Boško
* Janković Đ. Branko
Janković Gojko
Janković Vlado
* Kačavenda Dragan
* Kačavenda Mirko
Kačavenda Lazo
Kačavenda Spaso
* Knežević S. Milan
* Knežević S. Žarko
* Knežević M. Milan
* Knežević N. Milan
Knežević Pavle
Knežević Boško
* Kovačević M. Dragan
* Kovačević M. Milutin
* Krnetić Milan
* Krnetić B. Mihajlo
* Labus J. Mladen
Labus Pero
Labus Jovo
Labus Dušan
Labus Stevo
Lajšić Dušan
* Lujić M. Mladen
Lujić Dragan
Lujić Lazo
Lujić Vukašin

Lujić Uroš
* Lukić A. Dmitar
* Lukić D. Dragan
* Lukić A. Dušan
* Lukić Pero
Lukić Mile
Lukić Sava
* Mačak S. Milan
* Mačak D. Petar
* Mačak P. Mirko
* Mačak J. Dragan
Mačak Gojko
Mačak P. Dragan
Mačak Dragan-Kalavra
Mačak Dušan
Mačak Simo
Mačak Mičo
Mačak Dragan
Mačak Mladen
Mačak Mile
* Majkić L. Mihajlo
Majkić Boško
Majkić Dušan
Majkić Mile
Majkić Mlado
Majkić Mirko
Majkić Ranko
Majkić Vaso
Marin Gojko
* Maksimović Milan
* Maksimović Petar
* Maksimović Rade
* Maksimović Simo
* Maksimović Đuran
Maksimović Veljko
* Medić I. Luka
* Mijić Dragan
Mijić Stole
* Novaković M. Dragan
Novaković Mirko
* Obradović P. Milan
* Obradović M. Ljuban
Obradović Mlado
Obradović Branko
* Pilipović Mladen
Rusmir Gojko
* Serdar S. Dragan
* Serdar P. Rade
Serdar Mičo

Serdar Mirko
Serdar Trivun
Serdar Lazo
Serdar Jovo
* Stojaković M. Žarko
Stojaković Miljanko
Stojaković Dragan
Stojaković Mirko
Stojaković Dušan
Stojaković Nikola
Stupar Milan
Stupar Mihajlo
Stupar Risto
* Suzić M. Jovan
* Suzić Ilija
* Suzić Luka
Suzić Đuro
Suzić Mladen
Suzić Milovan
Suzić Dragan
Suzić Stevan
Suzić Lazo
Suzić Teodor
Suzić Mičo
Suzić Rajko
* Šurlan S. Dragan
Vujanović Nikola
Vujanović Sava
Vujanović Dušan
* Žujić Jovan
* Žujić Nikola
* Žujić Cokan
Žujić Risto
Žujić Slavko⁹⁷

RAKOVAC

* Balaban Mladen
Balaban Đuro
* Đurić P. Dragan
* Graonić T. Đuro
* Graonić M. Milan
* Graonić Mladen
* Graonić Branko
* Graonić Golub
Graonić Simo

Graonić Mikan
* Jelisavac M. Dušan
* Jelisavac N. Rajko
* Jelisavac M. Branko
* Jelisavac M. Dušan
* Jelisavac N. Živko
* Jelisavac Dragan
* Jelisavac Veljko
Jelisavac Đorđo
Jelisavac Božo
Jelisavac Tode
Jelisavac Jovo
* Lazarević B. Jovo
* Marin M. Jovo
Marin Ljuban
Marin Lazo
* Mašala Branko
* Panić S. Radoslav
* Pilipović Jovo

RAVNICE

* Babić M. Ranko
* Bašić M. Ljuban
* Bašić M. Petar
* Bašić M. Božo
* Bašić P. Mile
* Bašić M. Dragan
* Bašić M. Branko
Bašić Stojan
Bašić Vojin
Bašić Miloš
* Batar P. Stojan
* Bjelajac M. Nikola
* Bjelajac M. Milan
* Bjelajac O. Mičo
Bjelajac Mirko
* Crnobrnja M. Đurađ
Crnobrnja Rade
* Damjanović P. Dušan
* Damjanović P. Branislav
* Đenić N. Milan
* Đenić Đ. Nikola
Đenić Mirko
Đenić Mladen
* Goronja J. Milan

⁹⁷Podaci dobijeni od Rajka Dejanovića, Mirka Majkića, Gojka Zgonjaninazv. Kraljević i Rose Zgonjanin i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari.

- * Goronja K. Nikola
- * Goronja S. Aleksa
- Goronja Relja
- Goronja Gojko
- Goronja Ljuban
- Goronja Boško
- * Jakovljević S. Dušan
- * Jakovljević S. Lazo
- * Jakovljević J. Vlajko
- * Jakovljević J. Simo
- * Jakovljević O. Ostoja
- * Jakovljević I. Milutin
- * Jakovljević I. Boško
- * Jakovljević M. Stevan
- Jakovljević S. Đurađ
- * Janković S. Mirko
- Janković S. Jovo
- Janković P. Stojan
- Janković Dragan
- Janković Milan
- * Knežević J. Mile
- * Knežević P. Miloš
- * Knežević M. Pero
- Knežević M. Dragutin
- * Kovačević P. Trivun
- * Kovačević M. Đurađ
- * Kovačević T. Mladen
- * Kovačević M. Miloš
- * Kovačević M. Gojko
- Kovačević D. Gojko
- * Krajišnik N. Dušan
- * Lukić O. Jošan
- Lukić O. Milan
- * Majkić N. Mirko
- Majkić J. Milan
- Majkić J. Ljuban
- Majkić Branko
- Maksimović Dragan
- Maksimović Ranko
- * Milinović P. Boško
- Milinović P. Mirko
- * Novaković T. Lazo
- * Pašić S. Milan
- * Pašić J. Nikola
- * Pašić J. Vaso
- * Pašić I. Pero
- * Pašić M. Dragan
- * Pašić Đ. Pero
- * Pašić Č. Milan

- Pašić Slavko
- * Pavković Đ. Ostoja
- * Pavković M. Ilija
- Pavković Đ. Ljuban
- * Radenović P. Petar
- * Stupar Đ. Sveto
- * Šindrak M. Ljuban
- Šindrak S. Đurađ
- Šindrak Đ. Jovan
- * Vukojević M. Dušan
- * Vukojević I. Dragan
- * Vukojević L. Dragutin
- * Vukojević O. Mladen
- * Vukojević M. Neđo
- * Vukojević Đ. Mirko
- Vujnović Mitar
- Vujnović Mikajlo

MALA ŽULJEVICA

- * Đukanović M. Dragan
- * Ivanović P. Dragutin
- * Ivanović M. Simo
- * Ivanović A. Gojko
- * Ivanović N. Veljko
- Ivanović Rajko
- Ivanović Mirko
- * Jovanić Đ. Mirko
- * Jovanić S. Dragan
- * Jovanić L. Ljuban
- * Jovanić L. Dušan
- * Jovanić S. Mladen
- Jovanić Đuđa
- * Labus T. Dušan
- * Labus T. Mirko
- * Latinović M. Nikola
- * Latinović L. Đuran
- * Latinović P. Simo
- * Lukić M. Desimir
- * Milašin J. Lazo
- * Milošević Đ. Vaso
- * Smiljanić S. Mladen

VELIKA ŽULJEVICA

- * Adamović J. Milan
- * Adamović M. Milan
- Adamović Rajko
- Adamović Ilija

* Bera S. Cvijo
 * Drljača P. Milan
 * Đurašinović P. Bogdan
 * Đurašinović Vajo
 * Đurašinović M. Dušan
 * Đurašinović M. Dragan
 * Gajić S. Gojko, 1916.
 * Gajić S. Gojko, 1914.
 * Gajić S. Gojko, 1921.
 * Gajić S. Dragoljub
 * Gajić J. Mikan
 * Gajić J. Mladen
 * Gajić J. Branko
 * Gajić P. Rade
 * Gajić T. Savo
 * Gajić N. Mladen
 Gajić Dragan
 Gajić Milan
 Gajić Miloš
 Gajić Marko
 Gajić Gojko
 Gajić Mladen
 Gajić I. Dragoljub
 * Graonić S. Branko
 * Graonić P. Mirko
 * Graonić G. Dušan
 * Graonić J. Đuro
 * Graonić Dragan
 Graonić Mladen
 Graonić Relja
 * Grublješić M. Mirko
 * Grublješić M. Bogdan
 * Grublješić P. Milan
 * Grublješić Novica
 * Jandrić L. Branko
 * Jandrić L. Marko
 * Jandrić Mirko
 * Kalinić M. Ljuban
 * Kalinić M. Milan
 * Kalinić A. Dušan
 Kalinić Mirko
 Kalinić Milan
 Kalinić Branko
 Kalinić Dragan
 * Karan J. Dragan
 * Karan S. Dragoljub
 * Karan P. Mladen
 * Karan Dušan
 Karan Gojko
 Karan Mirko
 Karan Mladen
 * Kolundžija P. Branko
 Kolundžija Đurađ
 Kolundžija Stojan
 * Kostadinović L. Mirko
 * Kostadinović P. Ljuban
 Kostadinović Dušan
 * Kovačević M. Miloš
 * Kovačević Radomir
 Latinović Dušan
 Lukić Dušan
 Lukić Relja
 * Ljiljak M. Jovo
 Milašin Dragan
 Milašin Nikola
 * Milošević T. Branko
 Milošević Đuro
 * Misirača Đ. Mirko
 Misirača Petar
 Misirača Mladen
 * Pašić M. Gojko
 * Pašić S. Dragan
 * Pavković M. Dragan
 * Pavković M. Milenko
 * Šević M. Mirko
 * Šević P. Rajko
 * Šević Dragoljub
 Šević Zdravko
 Šević Rajko
 Šević Radomir
 * Škondrić P. Ljuban
 * Šteković F. Slavko
 * Trivanović O. Đorđo
 * Vojnović Đ. Vid
 * Vujanović P. Dragan
 * Vujanović P. Todor
 Vujanović Mile
 Vranješević Rajko
 * Zgonjanin J. Rajko
 * Zgonjanin P. Milan
 * Zgonjanin T. Nenad
 * Zgonjanin D. Mirko
 * Zgonjanin Đ. Branko
 * Zgonjanin Đ. Milan, 1919
 * Zgonjanin Đ. Milan, 1921.
 * Zgonjanin N. Mladen
 * Zgonjanin M. Mladen
 * Zgonjanin R. Dragan

* Zgonjanin M. Dragan	Zgonjanin Đ. Milan
* Zgonjanin L. Uroš	Zgonjanin Stojan
* Zgonjanin L. Gojko	Zgonjanin Gojko-Kraljević
* Zgonjanin S. Branko	Zgonjanin Mirko
* Zgonjanin R. Uroš	Zgonjanin Milan
* Zgonjanin S. Dušan	Zgonjanin Dragan
* Zgonjanin Velimir	Zgonjanin Nedo
* Zgonjanin Đuro	Zgonjanin Miloš ⁹⁸

U ustanku na lješljanskom području i u napadu na Lješljane uzelo je učešća 12 sela sa 760 ustanika od kojih je u toku rata poginulo 485 ili 63,80%.

Uspješne akcije ustanika oko Dobrljina, Lješljana i na željezničkoj pruzi Volinja — Bosanski Novi — Prijedor ostali su zabilježeni u neprijateljskim izvještajima. Tako u izvještaju Glavnog stožera domobranstva iz Zagreba od 31. jula 1941. godine kaže se daje situacija oko Dobrljina i Bosanskog Novog vrlo ozbiljna, gdje okolne stanice gore, da su pobunjenici, odnosno ustanici zauzeli željezničku postaju Dobrljin, a željeznička postaja Svodna je u plamenu. Konstatuje se daje i rudnik Lješljani zapaljen.

Tako je ustankom bilo zahvaćeno čitavo kozarsko područje bosanskonovskog sreza.

Sutradan, nakon izvedene prve akcije na Lješljane i povlačenja ustanika, Josip Mažar Soša formirao je Lješljanski gerilski odred od ustanika sa ovog područja. Formiranje gerilskog odreda bilo je u skladu sa zaključcima partijskog savjetovanja u Orlovcima o formiranju gerilskih odreda i diverzantskih grupa. Po svome ustrojstvu Lješljanski odred je bio prva vojna jedinica koja je formirana u ustaničkim danima na Kozari, što nije učinjeno na ostalim ustaničkim sektorima. Lješljanski odred u prvo vrijeme brojao je „oko 63 borca sa komandrom Miloradom Mijatovićem i političkim komesarom Mićom Šurlanom.⁹⁹

Za razliku od ostalih ustaničkih sektora gdje su uspostavljeni ustanički frontovi, Josip Mažar Šoša je sa Lješljanskim gerilskim odredom primijenio taktiku zasjeda i iznenađenja, čime se neprijatelju zadavalo teže udarce i dolazilo do oružja neophodnog još nedovoljno i slabo naoružanim ustanicima. Zadržavajući straže na dominirajućim visovima iznad Lješljana, praćeni su pokreti neprijatelja, a zatim naoružani borci gerilskog odreda dočekivali su neprijatelja na najpodesnijim mjestima, nanosili mu gubitke i otimali oružje.

Već sutradan, kada je neprijatelj sa dijelovima svojih snaga krenuo iz Lješljana prema Dobrljinu, Lješljanski odred u sadejstvu sa ustanicima sa dobrljinskog ustaničkog fronta dočekali su ove neprijateljske snage. I dok se vodila borba oko Strižanskog mosta, jedna grupa boraca Lješljanskog odreda ponovo je upala u naselje rudnika Lješljana i iz ruševina Radničkog doma, koji je prethodne noći porušen eksplozivom, vadila zatrpano oružje, skidajući ga sa poginulih i zatrpanih neprijateljskih vojnika.

⁹⁸Podaci dobijeni od Stojana Zgonjanina i Gojka Zgonjanina zv. Kraljević i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari.

⁹⁹Milorad Mijatović: **Način borbe prvih četa i bataljona na Kozari**. Kozara, knjiga I, Beograd. 1971. godine, strana 510.

Na sektoru Lješljana nije bilo ustaničkog fronta. Ovdje je formirana vojna jedinica Lješljanski odred, koji je djelovao na sektoru od Vodičeva preko Ravnica, Poljavnica, Bojišta, Krive glavice i Petkovca do Aginog Polja, vezujući se desno sa dobrljinskim, a lijevo sa svodanskim ustaničkim frontom. U sastavu Lješljanskog odreda bili su ustanici iz sela:

DEVETACI

Mašala Božo
Oljača Pa vie
Oljača Vojin
Šurlan Gojko
Šurlan Mikan
Šurlan Ljuban

DERVIŠI

Jelisavac Milan
Vujnović Milan
Vujnović Vaso

DOMBRAVA

Babić Marko
Bundalo Marko
Cvijić Boško
Cvijić Cvijo
Đurica Mihajlo
Dejanović Veljko
Dejanović Dragan
Dejanović Momčilo

LJEŠLJANI

Batar Simo
Čugalj Stojan
Jelisavac Dušan
Lončina Rajko
Mlinarić Božo
Nikolić Branko
Šurlan Milan
Šurlan Dušan
Šurlan Ilija
Vujnović Vaso
Vujnović Mlado
Vujnović Branko
Vujanović Branko
Vujanović Lazo
Vuković Branko

PETROVAC

Jelisavac Aleksanda
Jelisavac Rajko

Jelisavac Božo

Jelisavac Dragan
Jelisavac Mladen
Kantar Ljuban
Oljača Milan
Vujanović Dragan
Vujanović Jovan

PRUSCI

Deretić Dušan
Krnetić Milan
Lujčić Uroš
Mačak Mirko
Medić Dušan
Novaković Dragan
Obradović Mlado
Obradović Ljuban
Serdar Rade
Serdar Mirko
Suzić Đuro

ŽULJEVICA

Gajić Milan
Gajić Dušan
Gajić Mikan
Gajić Cvijo
Gajić Ilija
Graonić Mladen
Ivanović Simo
Ivanović Rajko
Jandrić Mirko
Jelača Rajko
Karan Dragan
Karan Jovo
Kolundžija Đurađ
Labus Mirko
Lukić Relja
Milošević Đuro
Misirača Petar

Zgonjanin Gojko
Zgonjanin Mirko
Zgonjanin Dragan

Zgonjanin S. Gojko
Zgonjanin Stojan
Zgonjanin Milan

Trećeg avgusta 1941. godine Josip Mažar Šoša krenuo je sa Lješljanskim odredom na sektor dobrljinskog ustaničkog fronta koji se protezao od Pastireva preko Šklobučara na Gornje Vodičevo produžavajući do ceste Dobrljin — Lješljani.

Došavši u vezu sa rukovodiocima fronta Dušanom Misiračom i Veljkom Stojakovićem, sporazumjeli su se da Lješljanski odred zauzme položaj prema Dobrljinu dok se sa ustanicima sa ovog fronta održi sastanak. Ustanici su se povukli sa položaja gdje im je Josip Mažar Šoša govorio o političkoj situaciji u svijetu, uglavnom na istočnom frontu i kod nas nakon otpočinjanja oružane borbe protiv okupatora. Šoša je u to vrijeme imao radio-aparat na baterije, teje, slušajući vijesti, bio bolje obaviješten o vojnopolitičkoj situaciji u svijetu.

Poslije toga Šoša je preporučio ustanicima na dobrljinskom frontu da formiraju vojnu jedinicu gerilski odred kao što je to učinjeno na lješljanskom području, što je bilo u skladu sa linijom Komunističke partije Jugoslavije o formiranju oružanih grupa i gerilskih odreda. Ustanici su ovu preporuku sa zadovoljstvom prihvatili i formirali Dobrljinski gerilski odred po vojničkom ustrojstvu sa desetinama, vodovima i komandom Odreda. Borci su sami predlagali i birali rukovodioce, desetare, vodnike i komandu Odreda.

Komandu Dobrljinskog odreda sačinjavali su: Sveto Vuković, komandir, Stojaković Veljko, zamjenik komandira, Dušan Misirača, politički komesar Odreda.

Prilikom formiranja Dobrljinski odred u svome sastavu imao je oko 60 boraca.¹⁰⁰

U sastavu Dobrljinskog odreda bili su ustanici iz:

DOBRLJIN

Misirača Dušan
Misirača Stanko

Stambolija Milan
Stambolija Ilija

Šurlan Stole
Zec Branko

Zec V. Ljuban

Zec Uroš

Zec V. Ljuban

Zec Uroš

Zec Uroš

Zec Uroš

DONJE VODIČEVO

Đurić Stanko

Pepić Rajko

Popović Ostoja
Jeusavač J. Milan
Vukojević Pero

GORNJE VODIČEVO

Bundalo Golub
Bundalo Petar

Đurić Mihajlo

Đurić Pero

Đurić Milan-Čupin

Đurić Branko

Jovišić Petar

Kolundžija Dragan

iSaBEST

Stanić Milan

Šurlan Dušan

¹⁰⁰Veljko Stojaković: **Ustanak i borbe oko Dobrljina**, Kozara, knjiga I, str. 494, Beograd, 1971. godine.

Šurlan Milenko
Šurlan Lazo
Vuković Sveto
Vuković Mihajlo
Vuković Stanko

KULJANI

Bundalo Rajko
Đukanović Vid

Đukanović Milan
Đukanović Ostoja
Gligić Mirko
Pelić Milan
Pelić Živko
Stojaković Veljko
Marinković Dušan
Marinković Gojko

USTANAK NA PODRUČJU SVODNE

Napad na željezničku i žandarmerijsku stanicu u Svodnoj označio je početak oružane borbe na ovome području. Otpočeo je kada i napad na Lješljane. I na ovome području ranije su izvršene temeljite pripreme za oružanu borbu. Ovdje su na organizaciji oružane borbe radili Joco Marjanović, Ilija Stojanović i Esad Midžić iz Prijedora, koji su sa članovima Partije i aktivistima djelovali u narodu. Stvorene su i diverzantske grupe sa kojima su rukovodili Lazo Lazić i Dragan Marin. Krajem jula ovamo su stigli Josip Mažar Šoša, Mićo Šurlan i Milorad Mijatović, koji su vršili pripreme za napad na Lješljane.

Posljednjeg dana jula 1941. godine mase ustanika iz sela Svodne, Ahmetovaca i Grabašnice sa bližom okolinom, doznajući za početak oružane borbe u Knešpolju, za napad na Bosansku Kostajnicu i Dobrljin i za pripremanje napada na Lješljane, počele su se iskupljati na Lazića brdu. Bilo je tu na stotine ljudi. Među njima je bio i Josip Mažar Šoša koji je sa grupom ustanika krenuo u napad na Lješljane.

Oči ustanika bile su okrenute prema željezničkoj pruzi. Dogovoreno je da se krene u napad na rušenje željezničke pruge i istovremeno u napad na željezničku i žandarmerijsku stanicu u Svodnoj.

Ovdje među ustanicima ističu se: Lazo Lazić, Stevan Janjetović, Nikola Knežević, Đuro Lazić, Košta Marin, solunski dobrovoljac i Dragan Marin. Svi su oni imali oružje pa su se nenaoružani ustanici okupljali oko njih. Košta Marin i Dragan Marin krenuli su prema Lješljanima oko kojih su se okupljali ustanici sa ovoga područja. U toku borbi na Lješljanima hrabro je poginuo stari iskusni solunski dobrovoljac Košta Marin.

Kao i na ostalim ustaničkim sektorima, i ovdje je bilo teško sprovesti organizaciju među ustanicima koji su bili raspoloženi i jedva su čekali da se počne u napad. Stevan Janjetović sa jednom grupom ustanika krenuo je među prvima i otpočeo sa napadom i sukobom sa žandarmima u Svodnoj. To je dalo povoda da i ostala masa ustanika sa Lazom Lazićem počne u napad. Otpočela je borba.

Ustanici su se veoma brzo našli na željezničkoj pruzi i u mjestu Svodna. Otpočela je borba sa žandarmima u kasarni. Pod jakim pritiskom ustanika slomljen je otpor žandarma iako im je bila upućena pomoć iz garnizona u Bosanskom Novom.

Nakon zauzimanja žandarmerijske kasarne i onespobljavanja željezničke pruge i stanice te drugih objekata koji su služili ili mogli služiti neprijatelju, ustanici su se povukli iznad željezničke pruge i formirali ustanički

front koji je polazio od ceste i željezničke pruge u blizini Rabata, produžavajući dalje desno preko uzvišenja prema Bosanskom Novom.

U napadu na željezničku prugu i žandarmerijsku stanicu u Svodnoj, zatim u držanju ustaničkog fronta i na zadacima u pozadini uzeli su učešća ustanici iz sela:

AHMETOVCI

- * Babić M. Dušan
- Babić Vaso
- Babić Mirko
- Babić Dragan
- Babić Milan
- Babić Jovan
- Babić Pane
- * Banjac J. Lazo
- * Bera I. Jovan
- * Bera O. Vukašin
- * Bera O. Pane
- * Bera Đ. Rade
- * Bera Đuro
- * Bera Mirko
- * Bera Dušan
- Bera Cvijo
- Bera C. Nikola
- Bera L. Božo
- Bera P. Trivo
- Bera Đ. Stojan
- Bera Đ. Dragan
- Bera A. Božo
- Bera Đorđo
- Bera S. Jovo
- Bera Gavro
- Bera O. Ilija
- Bera Lazo
- Bera T. Mile
- Bera Đ. Srpko
- * Bogunović I. Milan
- * Bogunović S. Mihajlo
- * Bogunović S. Cvijo
- * Bogunović C. Trivun
- * Bogunović S. Pavle
- * Bogunović J. Nikola
- * Bogunović M. Spase
- * Bogunović M. Pero
- * Bogunović S. Simo
- * Bogunović P. Ostoja
- Bogunović C. Dragan

- Bogunović Đuro
- Bogunović P. Stojan
- Bogunović P. Mlađan
- * Bolta P. Sveto
- Bolta Božo
- Bolta Mladen
- Bolta Vaso
- Borojević Božo
- * Bosančić O. Dušan
- * Bosančić O. Pero
- * Bosančić O. Mihajlo
- * Bosančić M. Dušan
- * Bosančić J. Vaso
- Bosančić Milan
- Bosančić Boro
- Bosančić Mile
- Bosančić Boško
- Bosančić Lazo
- Bosančić Rajko
- Bosančić Ostoja-Crni
- * Cvijić N. Dragan
- * Cvijić P. Ostoja
- * Cvijić V. Dušan
- * Cvijić M. Vaso
- * Cvijić M. Nikola
- Cvijić N. Vlado
- Cvijić J. Dušan
- Cvijić Mirko
- Cvijić Stojan
- Cvijić Cvijo
- Cvijić Boško*
- Cvijić David*
- Đukanović Baja
- Jovanić Simo
- * Knežević G. Trivun
- * Knežević Nikola
- Knežević Pero
- Knežević Dragan
- Knežević Dušan
- Knežević Đurađ
- Knežević M. Ostoja
- * Lazić P. Đurađ
- * Lazić L. Mihajlo

- * Lazić Mile
- * Lazić Obren
- * Lazić Nikola
 - Lazić P. Tešan
 - Lazić P. Lazo
 - Lazić Dragan
 - Lazić O. Ratko
 - Lazić O. Dušan
- * Mijić M. Dušan
- * Mijić D. Mile
- * Mijić P. Cvijo
- * Mijić Nikola
- * Mijić Mihajlo
- * Mijić Vaso
 - Mijić Dušan-Adžija
 - Mijić L. Pero-Bejdo
 - Mijić M. Ostoja
 - Mijić M. Mirko
 - Mijić J. Stojan
 - Mijić J. Stevan
 - Mijić Božo
 - Mijić Nikola
 - Mijić Draean
 - Mijić M. Zivko
 - Mutić M. Ljuban
- * Radulović Đ. Ljuban
 - Radulović Boško
 - Radulović Stojan
 - Radulović Mirko
 - Radulović Stevo
 - Radulović Branko
 - Radulović Lazo
 - Vukmir Rajko
 - Zgonjanin Stojan
 - Zgonjanin S. Simo
 - Zgonjanin Dušan
 - Zgonjanin Trivun
 - Zgonjanin D. Cvijo
 - Zgonjanin T. Vaso
 - Zgonjanin Mile
 - Zgonjanin Đurađ
 - Zgonjanin Jovan-Jošan
 - Zgonjanin Stojan
 - Zgonjanin Mića¹⁰¹

GRABAŠNICA

- * Gajić T. Božo
- * Gajić S. Miloš
 - Gajić Trivun
 - Gajić Dragan
 - Gajić Jovan
 - Gajić Mihajlo
 - Gnjatović Spase
 - Gnjatović Mirko
 - Gnjatović Mihajlo
 - Gnjatović Mladen
- * Gnjatović Simo
- * Kondić G. Stojan
 - Kondić Nikola
 - Kondić Lazo
 - Kondić Miloš
- * Marin M. Lazo
- * Marin M. Vaso
- * Marin M. Mirko
- * Marin R. Mihajlo
- * Marin P. Mile
- * Marin Đ. Kosta
 - Marin Dragan
 - Marin Mladen
 - Marin Cvijo
 - Marin Dragan-Milić
 - Marin Mlado
 - Marin Božo
 - Marin Simo
 - Marin Spase
 - Marin Boro
 - Marin Jovo
 - Marin Mihajlo
 - Marin Pero
- * Stojaković S. Jovo
- * Stojaković S. Đurađ
- * Stojaković S. Miloš
- * Stojaković J. Mile
- * Stojaković M. Vaso
 - Stojaković Branko
 - Stojaković Milan
 - Stojaković Božo
 - Stojaković Cvijo
 - Stojaković Mikan
 - Stojaković Dušan
 - Stojaković Ostoja

¹⁰¹Podaci dobijeni od Cvije Zgonjanina i Mirka Savanovića i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, marta 1975. godine.

- * Stojnić M. Rade
- * Stojnić N. Dušan
- * Stojnić O. Jovan
- * Stojnić S. Stevan
- * Stojnić Đ. Pero
- * Stojnić G. Pero
- * Stojnić P. Mikan
- * Stojnić Mirko
- Stojnić Slavko
- Stojnić Božo
- Stojnić Dragan
- Stojnić Mile
- Stojnić Vaso
- Stojnić Košta
- Stojnić Cvijo
- Tuta Stojan
- Tuta Pero
- Tuta Božo
- Tuta Trivun
- * Ugren J. Pero
- * Ugren M. Mirko
- * Ugren A. Đurađ
- * Ugren N. Simo

SVODNA

- Adamović Branko
- Adamović Čoka
- Adamović Nikola
- * Babić M. Dragan
- * Babić M. Lazo
- * Babić L. Božo
- * Babić N. Mladen
- * Babić Nikola
- Babić Milan
- Babić N. Dušan
- Bakić Ljuban
- * Bašić J. Branko
- Bašić Dušan
- Bašić Radovan
- Bašić Jovan
- Bašić Milan
- * Bekić Marko
- * Bekić Stojan
- Bekić Milan
- Bekić Lazo
- Bekić Mika
- Bekić Jovan
- * Bjeljac Đ. Mile

- * Bjeljac Ostoja
- * Bjeljac Đurađ
- * Bjeljac Đ. Mladen
- * Beronja B. Pero
- * Beronja S. Pero
- * Beronja Ilija
- * Beronja Dušan
- * Beronja Mladen
- Beronja Vaso
- * Bera I. Savo
- * Bera I. Ljuban
- * Bera I. Dušan
- * Bosančić N. Dušan
- * Bosančić S. Jovan
- * Bosančić M. Mirko
- * Bosančić Stojan
- * Bosančić Gavro
- * Bosančić Đurađ
- Bosančić Mihajlo
- Bosančić Mladen
- Bosančić Jovo
- Bosančić D. Ostoja
- Bosančić Mirko
- Bosančić Veljko
- Bosančić Žarko
- Bosančić Božo
- * Bomomoštra Mile
- Bomomoštra Ilija
- * Borojević Đ. Dragan
- * Borojević P. Mičo
- * Borojević S. Pero
- * Borojević T. Boško
- * Borojević Trivun
- * Borojević Đurađ
- Borojević Vlado
- Borojević Žarko
- * Brdar Dušan
- Brdar Slavko
- Brdar Stanko
- * Cvijić T. Mihajlo
- Cvijić Trivun
- * Ciganović Đuro
- Ciganović Drago
- * Davidović O. Milan
- * Desnica M. Lazo
- * Desnica M. Ljuban
- Desnica Mičo
- Desnica Relja

* Dukić Đ. Dragan
 * Dukić Đ. Marko
 * Dukić J. Stojan
 * Dukić O.Božo
 * Dukić Lazar
 * Dukić Stevan
 * Dukić Stanko
 Dukić Tode
 Dukić Ostoja
 Dukić Branko
 Dukić Vaso
 Dukić Đuro
 Dukić Đuđa
 Dukić Marko
 Dukić Mićo
 * Dženopoljac S. Mihajlo
 * Dženopoljac Đ. Mladen
 * Dženopoljac P. Branko
 * Dženopoljac P. Mirko
 * Dženopoljac M. Nikola
 Dženopoljac Stojan
 Dženopoljac Stanko
 Dženopoljac Ratko
 Dženopoljac Dragan
 Dženopoljac Mićo
 Dženopoljac Đ. Dragan
 Dženopoljac Petar
 * Garača S. Vaso
 * Garača S. Marko
 * Garača P. Vaso
 * Garača N. Mladen
 Garača Dragan
 Garača Mirko
 Garača Stanko
 Garača Jovan
 * Janjetović Đ. Mihajlo
 * Janjetović Đ. Milan
 * Janjetović T. Vukašin
 * Janjetović V. Đuro
 * Janjetović J. Milan
 * Janjetović J. Dragan
 * Janjetović L. Rade
 * Janjetović O. Pero
 * Janjetović M. Aleksa
 * Janjetović M. Mladen
 * Janjetović P. Mladen
 Janjetović Stevan
 Janjetović Mile
 Janjetović Mirko-Crni
 Janjetović J. Mihajlo
 Janjetović Marko
 Janjetović S. Dragan
 Janjetović Vaso
 Janjetović Nikola
 Janjetović Dušan
 Janjetović M. Nikola
 Janjetović O. Mihajlo
 Janjetović Manojla
 Janjetović Stojan
 Janjetović V. Dragan
 Jakšić Mile
 Jakšić Božo
 Jakšić Dušan
 * Ješić M. Milutin
 * Ješić J. Milan
 * Ješić Mladen
 * Ješić Mile
 * Ješić Đuro
 * Ješić Mihajlo
 * Ješić Dragan
 Ješić Lazo
 Ješić Milan
 Ješić Vojin
 Ješić Pero
 Ješić Vukašin
 Ješić Pepina
 Ješić Dušan
 Ješić Stevo
 Jokić Spase
 Jokić Nemanja
 * Kantar V. Živko
 Kantar Uroš
 Kantar Rade
 Kantar Jovo
 Kantar Mile
 Kantar Dušan
 Kantar Radovan
 Kantar Strahinja-Straho
 Kantar Ostoja
 * Karanović Marko
 * Karanović Rajko
 Karanović Dmitar
 Karanović Vaso
 Karanović Dušan
 Karanović Ostoja
 Karanović Jovan
 Karanović Stojan
 * Kenjalo M. Petar

- * Knežević J Nikola
- * Knežević L. Sveto
- * Knežević S. Marko
 - Knežević Dragutin
 - Knežević Mile
 - Knežević Pero
 - Knežević Milan
 - Knežević Đurađ
 - Knežević Božo
 - Knežević Rajko
- * Kragulj S. Gojko
- * Kragulj S. Vukašin
 - Kragulj Pero
 - Kragulj Mirko
 - Kragulj Žarko
 - Kragulj Rajko
 - Kragulj Vaso
 - Kragulj Vaso-Vujadin
 - Kragulj Ostoja
- * Kreća J. Lazo
 - Kreća Jovan
- * Lajšić R. Lazo
- * Lajšić A. Košta
- * Lajšić M. Žarko
- * Lajšić T. Vaso
- * Lajšić Mladen
 - Lajšić Rajko
 - Lajšić Božo
 - Lajšić Mirko
 - Lajšić Ostoja
 - Lajšić Boško
 - Lajšić Gojko
 - Lajšić Gojko-Brko
 - Lajšić Mihajlo
 - Lajšić Dragan
 - Lajšić Dušan
 - Lajšić Jovo
 - Lajšić Ljuban
 - Lajšić Đurađ
- * Maksimović C. Gojko
- * Maksimović G. Gojko
- * Malbašić V. Mladen
- * Malbašić Vaso
 - Malbašić Rade
- * Marin B. Mile
- * Marčeta Mile
- * Marčeta Ilija
 - Marčeta Boro
 - Mandić Jovo
- Mandić Dušan
- Mandić Đuro
- Mandić Mile
- * Medić Đ. Milan
- * Medić J. Jovo
- * Mutić P. Dragan
 - Mutić Dušan
 - Mutić Pero
- * Novaković Petar
- * Obradović P. Dušan
 - Obradović Sveto
 - Obradović Milan
 - Obradović Dušan
 - Obradović Drago
- * Petković J. Slavko
- * Pupavac Jovo
- * Pilipović Ilija
- * Pilipović Stevo
 - Pilipović Branko
 - Rabat Rajko
 - Rabat Ostoja
 - Rabat Stevo-Teja
- * Radanović Đurađ
 - Radanović Mihajlo
 - Radanović Ostoja
- * Radulović S. Savo
 - Radulović Božo
- * Reljić S. Đuro
- * Remić Lazo
- * Remić Rade
 - Remić Đuro
 - Remić Mihajlo
 - Remić Dušan
 - Remić Mirko
 - Remić Uroš
- * Saničanin Dragan
- * Saničanin Stojan
- * Saničanin Mile
 - Saničanin Sveto
 - Saničanin Ljuban
 - Saničanin Ilija
 - Saničanin Dušan
- * Stakić Pero
- * Stakić P. Stevo
 - Stakić Mišo
- * Stanković B. Ilija
- * Stanković L. Milan
- * Stanković Lazo
- * Stanković Stojan

Stanković Mihajlo	Tramošljanin Stojan
Stanković Aleksa	* Trbojević O. Janko
Stanković Dragan	* Trbojević P. Ostoja
* Šarac P. Miloš	* Trbulin O. Janko
* Šarac P. Božo	* Trbulin Ostoja
* Šarac J. Momčilo	Trbulin Mišo
* Šarac Jovan-Joža	Umićević Zaga
* Šarac Vukašin	* Vejnović Lazo
* Šarac Trivun	* Vještica Simo
* Šarac Dragan	* Vještica S. Mladen
Šarac Mladen	Vučković Sava
* Šaponja S. Vukašin	* Vujasin P. Dušan
* Šurlan Božo	* Vujasin Đ. Slavko
Šurlan Vaso	* Vujasin Đurađ
Šurlan Ljuban-Brko	* Vujasin P. Dušan
Šurlan Mića	* Vujasin Mirko
Šurlan Dušan	* Vujasin Lazo
Šurlan Dragoja	* Vujasin Nikola
Šurlan Ostoja	* Vujasin Mile
Šurlan Mirko	* Vujasin Božo
* Taborin S. Milan	* Vujasin J. Božo
Taborin Mića	* Vujasin Sava
Taborin Branko	Vujasin J. Dušan
Taborin Žarko	Vujasin Rajko
Taborin Jovan	Vujasinović Đurađ
Taborin Dragutin	Vujanović Ilija
Taborin Stevan	* Žujić S. Mladen
* Tramošljanin P. Đuro	* Žujić J. Rajko
* Tramošljanin P. Branko	* Žujić T. Borislav
* Tramošljanin I. Rajko	* Žujić Coka
* Tramošljanin P. Stevan	* Žujić Milan
* Tramošljanin Đ. Petar	* Žujić Dragutin
* Tramošljanin T. Dragan	Žujić Vojislav
Tramošljanin Đuđa	Žujić Trivun
Tramošljanin Nikola	Žujić Ljuban
Tramošljanin Mitar	Žujić Mladen Crni
Tramošljanin Petar-Pepo	Žujić Lazo
Tramošljanin Tode	Žujić Nikola
Tramošljanin Dušan	Žujić Stevan
Tramošljanin Mirko	Žujić Mića
Tramošljanin Mićo	Žujić Trivo
Tramošljanin T. Simo	Žujić Jovo
Tramošljanin M. Simo	Žujić J. Mića
Tramošljanin M. Milan	Žujić M. Mića ¹⁰²

¹⁰²Podaci dobijeni od Mirka Bosančica, Đure Bekića i Cvije Zgonjanina.

Samo iz tri sela: Ahmetovaca, Grabašnice i Svodne u ustanku je učestvovalo 551 ustanika od kojih je u toku rata poginulo 229 ili u procentu 41,56%. Računa se da je broj ustanika bio i veći i po sjećanju jednog od organizatora ustanka na ovome području, Laze Lazića, pred polazak u napad na Svodnu bilo se sakupilo na Lazića brdu oko 800 ljudi.¹⁰³ Izvjestan broj ustanika sa ovoga područja otišlo je sa Draganom Marinom i Kostom Marinom u napad na rudnik Lješljane.

Ustankom su bila zahvaćena i sela prekosanja, na lijevoj obali r. Sane. Ustanci iz četiri sela ovoga područja pridružili su se ustanicima iz Svodne i učestvovali u napadu na žandarmerijsku stanicu i na onesposobljavanju željezničke pruge u Svodnoj. Tu su bili ustanci iz sela:

RADOMIROVAC¹

Anić Stojan
 Anić Marko
 * Babić J. Dušan
 Babić Mirko
 * Batoz Dragan
 Batoz Mirko
 * Dragić Mirko
 Dragišić Dragan
 Dražić M. Lazo
 Dražić Trivun
 * Jelisavac I. Mirko
 Jelisavac Ilija
 Jelisavac Drago
 Kondić Đorđo
 * Mutić N. Rade
 Mutić N. Pero
 Mutić Đuro
 Mutić Miloš
 Mutić Vaso
 Pekija Gavro
 * Radanović M. Dušan
 * Radanović L. Dušan
 Radanović Miloš
 Rađenović Mile
 Sredić Branko
 * Vujasin Lazar
 Vujasin Dušan
 Vujasin Dragan
 Vukelja Mirko

SOKOLISTE

* Adamović P. Milan
 * Antić M. Gojko
 * Antić M. Marko
 * Antić M. Nikola
 * Antić M. Marko
 * Babić V. Aleksa
 * Babić J. Dušan
 * Babić J. Žarko
 * Babić J. Đuro
 * Babić V. Uroš
 * Babić S. Trivun
 * Babić O. Vojislav
 * Babić S. Pero
 * Bera V. Marko
 * Čulibrk J. Rade
 * Dukić I. Stojan
 * Grbić I. Miloš
 * Kovačević G. Đorđo
 * Kovačević G. Branko
 * Ljepoja G. Branko
 * Majkić Đ. Mirko
 * Majkić T. Lazo
 * Obradović V. Sava
 * Panić M. Mirko
 * Panić T. Neđo
 * Panić P. Mirko
 * Radulović G. Lazar
 * Radulović N. Dragan
 * Radulović S. Marko

¹⁰³Lazo Lazić: Ustanak u Svodnoj, Kozara I. str. 816. i 817.

¹⁰⁴Podaci dobijeni od Petra Mutića i Đorđe Vejnovića.

Radulović N. Miloš
 * Stanković S. Lazar
 * Stanković S. Ilija
 * Stanković S. Stanko
 * Stjepanović I. Milan
 * Stjepanović S. Nikola
 * Stjepanović J. Mirko
 Stjepanović J. Tešo
 * Umičević S. Đorđo
 * Vejnović P. Nikola
 * Vejnović J. Mirko
 * Vejnović N. Lazar
 * Vejnović S. Pero
 * Vejnović J. Stojan
 * Vejnović M. Dušan
 * Vejnović N. Pero
 * Vejnović M. Đorđo
 Vejnović D. Mile
 Vejnović J. Simo
 Vejnović J. Dragan
 Vejnović J. Đorđe
 Vejnović M. Ilija
 Vejnović M. Sava
 Vejnović N. Jovan
 * Vujašin M. Mičo
 * Vujašin M. Dragan
 * Zec N. Mile¹⁰⁵

TRGOVIŠTE

* Aleksić N. Nikola–Nina
 * Babić Marko–Markan
 Babić M. Branko
 Babić Dragan
 Bosančić Pero
 Bosančić Mičo
 * Čiganović M. Stevo
 * Čelica Petar–Pero
 * Došen M. Nikola
 * Đukanović G. Miloš
 * Đukanović S. Pero
 * Đukanović J. Stevo
 * Đukanović J. Trivun
 Đukanović Mičo

Đukanović Mirko–Mirkan
 Đukanović S. Stevo
 Đukanović Lako
 * Gojić J. Mirko
 * Gojić J. Đorđo
 * Komosar V. Stojan
 Komosar Dušan
 Mandić M. Jovo
 * Medić M. Gavro
 Medić Dane
 * Mrkelja S. Đuro
 Mrkelja Todor
 Mrkelja Đorđo
 Mrkelja N. Dušan
 * Mutić M. Gojko
 Mutić Nikola
 Mutić Ljuban
 * Pekija O. Stojan–Čoka
 * Pekija G. Nikola
 Pekija Dušan
 Pekija Gavre
 Pekija Mihajlo
 Radaković T. Dušan
 Radaković I. Milan
 Savić Stojan
 * Soldat N. Lazo
 * Soldat S. Mirko
 * Soldat S. Milan
 Soldat P. Sava
 Soldat P. Dušan
 Soldat Simo
 * Šašić S. Stojan
 * Tramošljanin P. Pero
 * Živković M. Branko
 * Živković S. Milan¹⁰⁶

VITASOVCI

* Babić S. Branko
 Babić T. Aleksa
 Babić T. Vaso
 Basrak T. Branko
 Basrak K. Mile

¹⁰⁵Podaci dobijeni od Sime Vejnovića i Đorđe Vejnovića i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca sela Sokolišta u Savezu udruženja boraca NOR-a Bosanski Novi.

¹⁰⁶Spisak ustanika utvrdila radna grupa i preživjeli borci na sastanku održanom 30.9.1979. godine u Trgovištu prilikom utvrđivanja grade za monografiju. Radna grupa: Đorđe Mandić, Dušan Radaković, Mara Markovska–Mrkelja i Milan Radaković.

* Bogić D. Žarko
Čarakovac M. Pero
Đapa Jovan
* Đenić S. Dragan
Đenić Lazo
Đenić Gojko
Đenić Trivo
Gojić G. Mirko

Gojić M. Dušan
Medić P. Gavre
Mutić Marko
* Papić S. Radivoj
Radulović Mile
* Saničanin M. Dušan
* Šašić J. Janko
* Šašić J. Đuro¹⁰⁷

Iz navedena četiri sela u ustanku je učestvovalo 155 ustanika od kojih je u toku rata poginulo 86 ili preko 55%. Inače, zbog specifičnosti svoga položaja, ovo područje do ljeta 1942. godine bilo je u sastavu kozarskog područja na kome je djelovao Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred. U jedinicama 1. bataljona Odreda nalazili su se brojni borci iz sela Radimirovca, Sokolišta, Trgovišta, Vitasovaca, Volara i Ljubije. Na ovome terenu djelovale su 5. i 6. četa bataljona sastavljene pretežno od boraca sa ovoga područja.

¹⁰⁷Podaci dobijeni od: Mirka Vukmira, Janka Plavšića i Dragana Gojića iz Vitasovaca.

PRIJEDOR I OKOLINA U USTANIČKIM DANIMA 1941. GODINE

Napadom ustanika na zgradu Opštine Palančište izveden 30. jula 1941. godine sa ciljem dase oslobode zatvoreni taoci, otpočela je oružana borba na prijedorskom području. Inače, bilo je planirano da već formirane diverzantske grupe u toku noći 30/31. jula izvrše diverziju na željezničkoj pruzi između Prijedora i Dragotinje, da se onesposobi separacija rude u stanici kod Prijedora, da se poruši most nar. Sani kod Žegera na pruzi Prijedor — Ljubija, da se organizuje sječenje telefonskih stubova i telefonske linije između neprijateljskih postaja i garnizona u Prijedoru, zatim da se pokida i onesposobi željeznička pruga i mostovi gdje to bude najpodesnije za izvođenje.

Predviđene diverzantske grupe poslije razgovora sa dr Mladenom Stojanovićem na Maslin-bairu i konkretnije razrađenog plana sa Slobodanom Marjanovićem u selu Gornjem Jelovcu, krenule su na određena mjesta i zadatke.

Joco Marjanović i Boško Baškot sa svojim grupama otišli su prema Brezičanima gdje je trebalo da se dogovore i temeljitije razrade plan, odrede mjesta i način izvođenja diverzija na željezničkoj pruzi Brezičani — Dragotinja.

U isto vrijeme krenula je i diverzantska grupa Ivica Marušića Ratka sa Milanom Kitonićem i Radom Bašićem sa zadatkom rušenja mosta na Zegeru. U izvođenju ove akcije predviđeno je bilo da učestvuje i diverzantska grupa gerilskog odreda sa područja Miljakovaca i Rakelića koju su pripremali Velimir Stojnić i Duško Brković, koji su na ovome području radili na organizaciji priprema oružne borbe i stvaranja gerilskog odreda.

Na putu prema mjestu izvršenja diverzija grupa Ivica Marušića Ratka sastala se u mlinu bliže kuće Milana Kitonića sa Gojkom i Vasilijom Siljegovićem, koji su, kao poznavaoici terena oko Žegera, trebali da posluže kao vodiči i neposredni učesnici u planiranom rušenju mosta na Žegeru.

Preduhitreni napadom ustanika na zgradu Opštine Palančište, nijedna od diverzantskih grupa nije stigla do mjesta predviđenog za diverziju. U toku noći 30/31. jula 1941. godine, sve grupe su osjetile da se prema Palančiču vodi borba, što je značilo da je otpočela oružana borba protiv okupatora i njegovih ustaških slugu. To je istovremeno bio poziv narodu u selima oko Prijedora da krene u oružanu borbu.

Ustanici iz sela Marina, Gornje i Donje Dragotinje, čim je do njih stigao glas daje napadnuta žandarmerijska stanica u Knežici i Opštinau Palančiču, počeli su da se okupljaju kod pravoslavne crkve u Marinima. Oni koji su imali oružje (Sava Kesar i još neki) stigli su na zbornu mjesto sa oružjem.

U to vrijeme Žarko Zgonjanin, koji je na ovome području vršio pripreme za oružanu borbu i formirao diverzantsku grupu, otišao je kod Josipa Mažara

Šoše i Miće Šurlana koji su se nalazili na Brezicima iznad Svodne. Sa njima se dogovorio šta da se preduzme, jer su ustanici već bili spremni da krenu u napad. I dok se Žarko povratio u Marine, ustanici su već bili krenuli na željezničku prugu u Dragotinji. Počeli su da kidaju pragove i šine, da sijeku telefonske stubove i onesposobljavaju druge objekte. Među brojnim ustanicima bila su četiri sa oružjem, a ostali su nosili sjekire, rogulje (vile), kose i drugo oruđe kojim se moglo napadati i braniti u neposrednom obračunu. Sa ova četiri karabina i uz brojnu nadmoćnost, ustanici su odbili pokušaje neprijatelja koji je vozom iz Prijedora krenuo u ovome pravcu. Neprijatelj nije imao smjelosti da produži pokret pretpostavljajući da su ustaničke snage ne samo brojčano već i sa oružjem nadmoćnije.

Prvog dana ustanka u napadu na željezničku prugu između Brezičana i Svodne učestvovao je veliki broj ustanika iz sela:

DONJA DRAGOTINJA

- *Bešir Stevo
- * Bešir Dmtar
- * Bešir M. Stole
- * Bešir M. Nikola
- * Bešir D. Pajo
- * Bešir Pavle
- * Bešir Jovo
- * Bešir Mile
- Bešir Mirko
- Bešir D. Mile
- Bešir M. Mile
- Bešir Dušan
- Bešir Stevo
- * Denjak Rade
- * Denjak Mile
- * Denjak R. Stojan-Stole
- Denjak Pero
- Denjak Drago
- * Derikuća Dušan
- Derikuća Mirko
- * Gojić Đ. Mile
- * Gojić Marko
- Kalinić Košta
- Kalinić Milan
- * Kantar Đuro
- * Kantar Mile
- * Kantar Dušan
- * Kantar Pero
- * Knežević M. Mile
- * Knežević Đ. Jovo
- * Mihajlović I. Simo
- * Mihajlović J. Mihajlo

- Mihajlović Bogdan
- * Mudrinić S. Dragan
- * Mudrinić O. Ostoja
- * Mudrinić O. Mile
- * Nedimović T. Mile
- * Nedimović Pero
- Nedimović Dušan
- Nedimović Mihajlo
- Popović Ilija
- Popović N. Rade
- * Praštalo L. Petar
- * Radulović S. Vukašin
- * Radulović N. Mihajlo
- * Radulović S. Dušan
- * Radulović Mirko-Murgo
- * Radulović Simo
- Radulović Dušan
- Radulović Rajko
- Radulović Pero
- * Saničanin J. Mile
- * Saničanin N. Milan
- * Saničanin Mirko-Čaruga
- * Saničanin Slavko
- * Saničanin Sveto
- * Saničanin Đuran
- * Saničanin Milan-Pitarić
- Saničanin Mirko
- Saničanin Ilija
- Skendić Stevo
- Skendić Radonja
- * Šobot P. Pero
- * Šobot I. Milan
- * Šobot T. Petar
- Šobot Kajo

- * Vukelja Dušan
- * Vukelja Pero
- * Vukelja Nikola
- * Vukelja J. Mihajlo
- * Vukelja Jovo
Vukelja Mirko
- * Vukota J. Stojan
Vukota Đuro
Vukota Ratko
Vukota Božo
- * Žujić P. Dušan

G. DRAGOTINJA

- * Babić Đuro
- * Babić Vukašin
Babić Simo
- * Beslač Đ. Radovan
- * Beslač Đ. Milovan
- * **Brdar I. Jovo**
- * Brdar M. Simo
- * Brdar M. Dušan
- * Brdar V. Stevo
- * Brdar Marko
Brdar Petar
Brdar Dragan
Brdar Đuro
Brdar Mirko
Brdar Lazo
Brdar Mile
Brdar Vukašin
Brdar Košta
Brdar Slavko
Brdar Trivun
Brdar Milan
- * Dragić M. Jovo
Dragić Drago
Dragić Mlađan
Dragić Mikan
- * Drča P. Stevo
- * Drča Simo
- * Drča Dragan
- * Đaković Đ. Dušan
- * Đaković Košta
- * Đaković Đuro
Đaković Milan
- * Egić Đuro
- * Egić Ljuban
Egić Svetozar
Goronja Simo

- Goronja Pero
- * Grbić Simo
- * Grbić Vid
- * Grbić Petar
- * Grbić Trivun
Grbić Marko
Grbić Đuran
Grbić Ljuban
Grbić Ilija
- * Iguman Milan
- * Iguman Jovan
Iguman Stevo
Iguman Dušan
Iguman Đuran
- * Kantar G. Dragoja
- * Kantar Milan
- * Kantar Petar
- * Kantar Mirko
Kantar Rade
Kantar L. Đuro
Kantar Mihajlo
- * Karanović S. Mirko
- * Knežević M. Mirko
- * Knežević V. Božo
- * Knežević O. Đuro
- * Knežević S. Đuro
- * Knežević T. Đuro
- * Knežević C. Milan
- * Knežević S. Jovo
- * Knežević S. Lazo
- * Knežević N. Lazo
- * Knežević Đ. Jovo
- * Knežević M. Lazo
- * Knežević Ljuban
- * Knežević Rade
- * Knežević Svetozar
- * Knežević Ilija
- * Knežević Petar
- * Knežević V. Manojlo
- * Knežević N. Dušan
Knežević Dragan
Knežević Žarko
Knežević Todor
Knežević Boško
Knežević G. Đuro
Knežević S. Dušan
Knežević J. Milan
Knežević Stanko
Knežević Mihajlo

Knežević Momčilo
 Knežević S. Mile
 Knežević Mile Mirko
 * Kovačević Mihajlo–Dakan
 * Krneta Pero
 * Krneta Đuro
 * Krneta Stojan
 * Krneta Pavle
 * Krneta P. Mile
 * Krneta Simo
 * Krneta Dušan
 * Krneta Todor
 Krneta Ljuban
 Krneta Lazo
 Krneta Mihajlo
 * Lujić Mirko
 Lujić Dragan
 * Marin C. Mihajlo
 * Marin C. Dušan
 * Marin C. Dragoja
 Marin Savo
 Marinković Vukašin
 * Marinković Jovo
 * Mandić Miloš
 * Mandić Mile
 * Mandić G. Milan
 * Madžar Mile
 * Milanović N. Milan
 * Milanović Žarko
 * Milanović Nikola
 Milanović Mirko
 Milanović Dragan
 Milanović Sveto
 * Miljuš Đ. Simo
 * Miljuš Stevo
 * Miljuš Jovo
 Miljuš Mirko
 * Pilipović Milan
 Pilipović Dragoja
 * Pješević Marko
 Pješević Milan
 * Predojević S. Svetozar
 * Radaković O. Mirko
 Radaković Mihajlo
 Radaković Drago
 Radaković Mile
 Radaković Simo
 * Rodić M. Stanko

* Rodić Simo
 * Rodić Đorđo
 * Rodić Dušan
 Rodić Milan
 Rodić Mladen
 Rodić Đuro
 Rodić Mirko
 * Rusmir I. Milan
 * Sadžak Ilija
 Sadžak Pero
 Sadžak Dragoljub
 * Saničanin I. Mirko
 * Savanović Dušan
 * Savanović Mihajlo
 * Savanović Ilija
 * Savanović Dragan
 * Savanović Jovica
 * Savanović Pero
 * Savanović Nikola
 Savanović Ostoja
 Savanović Milan
 Savanović Rade
 Savanović Mirko
 Savanović Božo
 Savanović Stojan
 * Stakić P. Dušan
 * Stakić Dragoja
 Stakić Dragoljub
 Stakić Ostoja
 * Stojaković Đ. Milan
 * Stojaković Đuro
 * Stojaković S. Ilija
 * Stojaković Pero
 * Stojaković Ostoja
 Stojaković Stojan
 * Seva M. Jovan
 * Ševa M. Mihajlo
 * Ševa M. Petar
 Tizić Gojko
 * Tomić Mladen
 * Tomić J. Gojko
 * Tomić Kostadin
 * Tomić Mikan
 * Tomić Mirko
 * Tomić Mića
 * Tomić Janko
 * Tomić Vaso
 * Tomić J. Dragoja

ft Tomić K. Dragoja
Tomić D. Đuro
Tomić J. Đuro
Tomić Milan
Tomić Zivko
Tomić Boško
Tomić Jovo
Tomić Dušan
Tomić Sretko
ft Turudija S. Milovan
* Turudija Jovo
ft Turudija Đuro
ft Turudija Mihajlo
* Turudija Čedo
ft Turudija Lazo
ft Turudija Dušan
ft Turudija Milan
* Turudija Stojan
Turudija Dmitar
Turudija Sava
Turudija Mlađan
* Vila P. Milan
ft Vila J. Branko
ft Vila S. Manojla
ft Vila Sretko
ft Vila Mihajlo
Vila Nikola
ft Zgonjanin Jovan
* Zgonjanin Branko
ft Zgonjanin M. Dragan
ft Zgonjanin P. Mihajlo
ft Zgonjanin B. Mihajlo
ft Zgonjanin S. Nikola
ft Zgonjanin S. Pero
ft Zgonjanin S. Zivko
ft Zgonjanin D. Dragan
ft Zgonjanin Trivun
ft Zgonjanin Vukašin
ft Zgonjanin Đokica
ft Zgonjanin M. Gojko
ft Zgonjanin V. Janko
ft Zgonjanin Mirko
ft Zgonjanin Simo
ft Zgonjanin T. Milan
ft Zgonjanin S. Mile
ft Zgonjanin Ilija
ft Zgonjanin Đuran
ft Zgonjanin Uroš
ft Zgonjanin Luka

ft Zgonjanin J. Mile
ft Zgonjanin D. Mile
Zgonjanin Žarko
Zgonjanin R. Dragan
Zgonjanin Mićo
Zgonjanin Dragoja
Zgonjanin M. Nikola
Zgonjanin Slavko
Zgonjanin Mihajlo–Kajčin
Zgonjanin Jovan
Zgonjanin S. Lazo
Zgonjanin L. Milan
Zgonjanin Dušan
Zgonjanin Joja
Zgonjanin G. Lazo
Zgonjanin J. Dušan

MARINI

* Bajić P. Simo
ft Bera V. Živko
ft Brdar O. Dušan
ft Brdar I. Đorđo
ft Brdar Nikola
ft Brdar Božo
Brdar Milan
Brdar Mihajlo
Brdar Mićo
ft Bukva J. Blagoja
ft Bukva S. Mihajlo
ft Bukva S. Mirko
Bukva Vukašin
Bukva Božo
Bukva Veljko
ft Dragojević P. Mladen
ft Dragojević P. Živko
ft Dragojević P. Žarko
Dragojević Mihajlo
ft Grbić M. Mile
ft Grbić T. Mirko
ft Grbić Toma
ft Grbić Božo
Grbić Milan
Grbić Vukašin
Grbić Branko
Grbić Zdravko
ft Karlica J. Ilija
ft Karlica J. Dušan
Karlica Trivo
Karlica Žarko

Karlica Pero	* Mandić Nikola
* Kesar V. Dušan	Mandić Petar
* Kesar S. Ostoja	* Marjanović L. Petar
* Kesar M. Petar	* Marjanović T. Mirko
* Kesar Đ. Ilija	* Marjanović Lazo
* Kesar S. Mile	* Marjanović Dušan
* Kesar A. Dragoja	Marjanović Mikan
* Kesar A. Mirko	Marjanović Mirko
* Kesar A. Mihajlo	Marjanović Milan
* Kesar Milovan	Marjanović Žarko
Kesar Sava	Marjanović Gojko
Kesar Milan	Marjanović Nikola
Kesar Cvijo	Marjanović Dušan
Kesar Mladen	Marjanović Živko
Kesar Đ. Mirko	Marjanović Slavko
Kesar Živko	Marjanović Božo
Kesar Nikola	* Ševa L. Mile
Kesar Đuro	* Šević Mihajlo
* Krneta T. Dušan	Šević Jovan
* Krneta P. Dušan	Šević Petar
* Krneta P. Đuro	Šević Milan
* Krneta P. Živko	Šević Vaso
* Krneta Pero-Crni	Šević Dušan
Krneta Nikola	* Sipka Jovo
Krneta Vukašin	Sipka Đuran
Krneta Petar	Šipka Mile
Krneta Dušan	Šipka Simo
* Marin T. Lazo	* Turudija P. Mile
* Marin P. Mirko	* Turudija Mihajlo
* Marin L. Petar	Turudija Dušan
Marin Pavle	* Zgonjanin P. Dušan
Marin Dušan	* Zorić G. Marko
Marin Mihajlo	* Zorić P. Milan
Marin Svetko	* Zorić T. Branko
Marin Dragoja	Zorić Ilija
Marin Vaso	Zorić Boško
Marin Božo	Zorić Mladen
Marin Mile	Zorić Gojko
Marin Nikola	Zorić Milan ¹⁰⁸
Marin Dušan-Dujo	

Samo iz tri sela Gornje Dragotinje, Donje Dragotinje i Marina u ustaničkim danima uzelo je učešća 431 ustanik. Od ovoga broja u toku rata je poginulo 246 ustanika ili 57%,

Poslije uspješno izvedene akcije na željezničku prugu, stanici su se povukli iznad željezničke pruge na Vranić i Milašinovića glavicu. Na

¹⁰⁸Podaci prikupljeni od Dušana Marina i na osnovu Spiska poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari.

Miloševića glavici, na granici sela Brežičana i Gornje Dragotinje, došlo je do sukoba sa ustašama kada je zarobljeno dva-tri karabina. Ustaše koje su kamionima došle iz Prijedora, povukle su se nazad u garnizon.

Već sutradan neprijatelj je sa jačim snagama krenuo vozom iz Prijedora i iskrcao se kod Reljića kamena te iznenadno sa boka napao ustanike u Dragotinji. U borbi sa neprijateljem poginuli su Milovan Turudija i Mihajlo Marin iz Gornje Dragotinje. Ranjeni su Ostoja Kesar i Nikola Marin iz Marina.

Pod pritiskom neprijatelja ustanici su bili prisiljeni da se povuku prema Luplji, mjestu na granici sela Gornje Dragotinje i Marina. Ovdje je, kao i na ostalim sektorima, stvoren ustanički front. Od naoružanih i izvjesnog broja nenaoružanih ustanika formirana je grupa ustanika, odred, sa zadatkom da drži front i ne dozvoli prodor neprijatelja u sela. Linija ustaničkog fronta nešto kasnije je pomjerena i uspostavljena nova linija:

Gornji Vranić — Pjeskulja — Luplja — Zgonjansko brdo.¹⁰⁹

Na ovome ustaničkom frontu ustanici su izabrali rukovodstvo koje je rukovodilo ne samo ustanicima na položajima, već i organizacijom života i rada u pozadini. Za komandira je izabran Sava Kesar, a za političkog komesara Žarko Zgonjanin.

Kako su tekle pripreme oružane borbe, njen početak i razvoj na sektoru Dragotinje i Marina, navodi se dio sjećanja Žarka Zgonjanina, organizatora ustanka na ovome području:

„Dok smo bili u zanosu oko stvaranja prve partizanske grupe i zadovoljni što posao ide dobro, situacija se na čitavoj Kozari naglo izmijenila. Između 28. i 30. jula pojavili su se samoupućeni kuriri i pronosili vijesti daje ustanak počeo i da se mora sve dići na noge. Ustanici s dubičkog sreza, vjerovatno samoinicijativno, napali su žandarmerijsku stanicu na Knežici i likvidirali je. To je otprilike i centar Kozare, te se i pronio glas po Kozari da je ustanak počeo...

Te noći sam se uputio na zbornu mjesto kod marinske crkve gdje se velika grupa naroda već bila sakupila. Neki drugovi (Savo Kesar) donijeli su i puške koje smo sakupili i podijelili. Dogovorili smo se da preporučimo narodu da se vrati kućama dok mi ne pitamo rukovodstvo šta treba raditi. Neki su pristali, a neki nisu. Odmah sam se uputio ka Lješljanima znajući da je Šoša tamo. Prolazeći kroz Grabašnicu, naišao sam na grupu ljudi koji su se spremali. Rekli su mi da je komanda negdje u Gaju, selo Svodna, iznajd kuća tramošljanskih...

Pošao sam tamo i našao Šošu i Miću Šurlana. Šoši sam rekao kakvo je stanje i pitao da li ima nove direktive. Šoša mijedgovoriodanionneznaštase dešava. Narod se masovno diše i puca na sve strane. Drugih direktiva nema. Rekao mi je da idem natrag i da požurim sa formiranjem diverzantske grupe.

Vratio sam se i našao seljake iz sela Marina, Gornje i Donje Dragotinje na pruži oko stanice Dragotinja. Sjekli su telefonske stubove, vadili pragove i pijesak ispod šina i rušili prugu. Razumije se, pridružio sam se akciji.

Okupili smo ranije stvorenu grupu, ali nismo imali više od četiri puške-. U toku dana uspostavili smo kontrolu nad ljudstvom. Tog dana neprijatelj je pošao vozom iz Prijedora sa namjerom da nas rastjera. Dočekali smo ga i vratili nazad. Bilo je iluzija...

¹⁰⁹Žarko Zgonjanin: Narodni ustanak, Kozara, knjiga I. str. 352.

Neki su govorili: „Gotova je ova država. Zar mi čitav dan siječemo i rušimo, a ona nije u stanju da nas napadne. Bogami mi ćemo nju za osam dana srušiti!“

Očito je da neprijatelj nije imao jačih snaga da interveniše, a bio je zbunjen naglim pokretom masa. Tog dana napadnuta je žandarmerijska stanica u Svodnoj od seljaka iz Svodne, Ahmetovaca i Grabašnice. Šoša je krenuo na rudnik Lješljane. Napadnuti su Dobrljin, Kostajnica i Bosanska Dubica. Ustanici su napredovali prema Prijedoru.

Narod iz Gornje Dragotinje se povukao iza linije fronta. Selo Gornja Dragotinja ostalo je potpuno pusto. Neprijatelj u svom nastupanju nije tražio samo ustanike. On je ubijao i one koje je našao kod kuće. Tako je za vrijeme borbe 2. avgusta ubio u Donjoj Dragotinji Đuru Kantara, njegovog sina, ženu i kćer, Jovu Vukelju i neke članove njegove porodice kod kuće i još neke. Naš neuspjeh toga dana počeo je da unosi pesimizam. Počelo se govoriti da nemamo snage da se borimo. Oružja je malo, te nas je na liniji fronta ostalo manje nego što nas je bilo u početku.

Prvih dana na liniji fronta bilo je mnogo naroda. Isključivo muškarci iz Marina, Gornje i Donje Dragotinje, Brežičana, a bilo je nešto i s lijeve strane Sane, iz Cikota. Nije se mogla uspostaviti organizacija upravljanja, iako su činjeni napor i postizani izvjesni uspjesi. Jezgro su činile ranije pripremljene grupe kojima je i dato raspoloživo oružje. Grupe su sačinjavali: Sava i Ostoja Kesar, Petar Marin, Dušan Krneta Pako, Jovo Brdar, Pavle Marin, Mikan Marjanović, Žarko Zgonjanin i izvjestan broj odvažnih ljudi. Ostali su raspoređeni po visovima lijevo i desno od raskrsnica, u šumaricama. Kada se vodi borba, da se kreću naprijed, viču: „Ura“ i vrebaju neprijateljske vojnike i otimaju im oružje. Među njima su pojedinci obezbjeđivali da se tako radi. Ali je ipak preovladavala stihija. Neprekidno su s fronta odlazili samovoljno kući pod izgovorom da idu po hranu, odjeću, te da vide kako im je kod kuće. Jedni bi se vraćali, a drugi bi odlazili s fronta. Tekla je rijeka ljudi ka frontu i od fronta, ali bi svi, kad bi čuli borbu, pojurili ka mjestu borbe, želeći da uzmu učešća i doprinesu odbacivanju neprijatelja.

Povukli smo se s prvobitne linije fronta (Vranića) i obrazovali novi front na liniji: gornji Vranić-Pjeskulj-Luplja-Zgonjansko brdo. Počeli smo stvarati stalnu vojsku. Na ovome položaju ostalo nas je malo. Ostala je grupa koja je od početka činila jezgro borbe. Organizovali smo kuhinju. Straže smo držali danju i noću na raskrsnicama. S nove linije fronta spuštali smo se noću prema neprijatelju i postavljali zasjede na Vraniću prema željezničkoj stanici Gornja Dragotinja.¹¹⁰

U isto vrijeme ustanici iz sela Brežičana i Jutrogošte napali su na željezničku stanicu i opštinu u Brežičanima, samo 4 kilometra udaljenom od jakog neprijateljskog garnizona u Prijedoru. Sutradan su se ustanici povukli iznad Brežičana i stvorili ustanički front koji je prelazio ispod kuća Došena, Baškota i Tubina na kraju sela, prema željezničkoj stanici Brežičani. Desno se vezivao za ustanički front prema Vraniću, a lijevo na ustanički front u Crnoj Dolini. Ustanici su bili riješeni da se na ovakav način brane i čuvaju narod i imovinu od neprijatelja.

¹¹⁰Žarko Zgonjanin: **Narodni ustanak**, Kozara, knjiga I, str. 349-354.

Na ovome sektoru ustaničkog fronta bili su studenti i komunisti Boško Baškot i Joco Marjanović iz Prijedora, koji su zajedno sa partijskom organizacijom u Brežičanima vršili pripreme i formirali diverzantske grupe. Sa njima su radili Jovo Đukić, Nikola Mutić, Veljko Karlica, Nikola Tankosić, Ilija Rauš, Stevo Rauš, Dušan Baškot, Pero Baškot, Mile Došen, Dušan Došen i Stevo Savanović.

U ustaničkim danima i prvim akcijama uzeli su učešća ustanici iz:

BREŽIČANI

- * Adamović D. Drago
- * Adamović D. Ranko
- * Adamović O. Dušan
- * Baškot S. Dušan
- * Baškot S. Dragoja
- * Baškot S. Tomo
- * Baškot V. Mirko
- Baškot Gojko
- Baškot Pero
- Baškot Ljuboja
- Baškot Savo
- Baškot Savan
- * Desnica M. Lazo
- * Došen M. Jovan
- * Došen M. Slavko
- * Došen S. Ilija
- * Došen S. Branko
- * Došen P. Mirko
- * Došen Mile-Purčo
- Došen Dušan
- Došen Dragoja
- Došen Nikola
- Došen S. Mile
- Došen S. Ljuban
- Došen Sretko
- Došen Milan
- Došen Stevan
- * Đaković M. Mirko
- Đukić Jovo
- Đukić Rade
- * Đurica D. Dušan
- Đurica Nikola
- * Egić P. Milan
- * Egić T. Milan
- Egić Dušan
- Karlica Veljko
- Knežević Anda
- * Malbašić T. Dragoja
- * Mijić R. Bogdan

- * Milašinović O. Mirko
- * Milašinović O. Dragan
- * Milašinović N. Đuro
- Milašinović L. Stojan
- Milašinović Milan
- * Mutić Dragoja
- * Mutić J. Mile
- * Mutić R. Živko
- * Mutić R. Dušan
- * Mutić J. Mihajlo
- Mutić Nikola
- Mutić Lazar
- Mutić Božo
- Mutić Dušan
- Mutić Đorđo
- Mutić Luka
- Mutić Mile
- * Novaković J. Đuro
- Novaković P. Đuro
- Novaković Dragan
- Novaković Luka
- Novaković Nikola
- * Orelj B. Ratko
- * Petković R. Mirko
- * Petković R. Miloš
- * Petoš R. Ljubomir
- * Petoš R. Stojan
- Pilipović Marko
- * Rauš M. Dušan
- Rauš Stevo
- Rauš Mihajlo
- * Savanović P. Stevo
- * Savanović S. Milorad
- * Stanić Đ. Mihajlo
- * Stakić P. Stevo.
- Stupar Sretko
- * Šikman Đ. Mihajlo
- * Šobot O. Pero
- * Sorga N. Mičo
- Sorga Rade
- * Štikovac R. Luka

- * Švonja P. Bogdan
- * Švonja N. Rajko
- Švonja Gojko
- Švonja Miloš
- * Tankosić N. Đuro
- * Tankosić T. Mlado
- * Tankosić Dušan
- Tankosić Ratko
- Tankosić Mile
- Tankosić Nikola
- * Tubin N. Lazo
- Tubin Živko
- Tubin Niko
- Tubin Pero
- Tubin Sretko
- Tubin Vaskrsija
- Tubin Vuka
- Tubin Anđa
- Tubin Stana
- * Vila L. Đuro
- * Vila T. Đuro
- Veselinović Lazo
- Veselinović Jefto¹¹¹

GORNJA JUTROGOŠTA

- * Antonić P. Mihajlo
- * **Balaban J. Boro**
- * Balaban M. Stojan
- Balaban Boško
- * Bojanić J. Dušan
- * Bojanić J. Milan
- * Bojanić M. Marko
- Bojanić Božo
- Bojanić Sretko
- * Bulić L. Miloš
- * Bulić L. Jovo
- * Bulić M. Marko
- * Bulić P. Dragoja
- Bursać Milinko
- Cvijić Sretko
- Cvijić Ilija
- Cvijić Nikola
- Cvijić Gojko
- * Došen L. Pero

- * Došen V. Rade
- * Došen V. Sava
- * Došen M. Božo
- * Došen M. Milan
- * Došen P. Mirko
- * Došen J. Živko
- * Došen D. Miloš
- * Došen Ristan
- * Došen Sretko
- Došen Nedeljko
- Došen Boško
- * Đaković J. Đuro
- * Đaković Đ. Sretko
- * Đaković Blagoja
- * Đaković Sretko
- Đaković Mlado
- Đaković Ostoja
- Đaković Mile
- Đaković Dragan
- * Đurić M. Blagoja
- * Đurić P. Mihajlo
- Đurić Marko
- * Egić V. Sretko
- * Jajčanin J. Milan
- * Jajčanin J. Nikola
- * Jajčanin Dušan
- Jajčanin Ljubomir-Bijeli
- Jajčanin Milan
- Jajčanin Mile
- * Javorić Manojla
- Javorić Dušan
- * Kačar Marko
- * Kačar Dragoja
- Kačar Jovan
- * Kačavenda J. Relja
- * Kačavenda Đuro
- * Kačavenda Dragan
- Kačavenda Milan
- * Kesar N. Sretko
- * Kesar N. Košta
- * Krneta S. Rade
- * Krneta J. Drago
- * Krneta Stevo
- Krneta Đuro
- Krneta Niko

¹¹¹Podaci dobijem od Pere Baškota i Đure Novakovića i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari, izdanje Odbora za izgradnju spomenika na Kozari, marta 1975. godine.

- * Knežević Lj. Sretko
- * Knežević S. Dušan
Knežević Dragan
Kunić Vujo
- * Lajić M. Marko
- * Majstorović S. Mile
- * Majstorović M. Miloš
- * Majstorović M. Uroš
- * Majstorović D. Mlado
- * Majstorović I. Dragan
- * **Majstorović I. Zdravko**
- * Majstorović M. Mirko
- * Majstorović S. Mile
Majstorović Dušan
Majstorović Novak
Majstorović Janko
Majstorović Jovo
Majstorović Sava
Majstorović Sretko
Majstorović Mićo
Majstorović Rade
- * Milašinović Đuro
- * Medić Đ. Dragan
Medić Mile
Medić Dušan
- * Pekija L. Stanko
- * Pekija M. Nedo
Pekija Niko
Pekija Pero
Pekija Stojan
Pilipović Dušan
- * Radaković P. Dragutin
- * Radonić J. Đuro
- * Rodić J. Đuro
- * Rodić Kajo
- * Šipka M. Marko
Štrbac Vukašin
Štrbac Lazo
- * Tankosić M. Branko
Tankosić Uroš
- * Trkulja D. Sretko
- * Vila J. Dragoja
- * Vila M. Sveto
- * Vila Manojla
Vila Rade
Vila Miloš
- * Vujnović N. Sretko
Vujnović Miloš
- * Zorić J. Rade
- * Zorić J. Marko
- * Zorić Živko¹¹²

I u selu Crnoj Dolini ustanici su se, poslije prvog sukoba i borbe sa ustašama prema Prijedoru, povukli i uspostavili ustanički front sa središtem odbrane u pravoslavnom groblju. Desno su se vezivali sa ustanicima brezičanskog fronta kod Došena, a lijevo sa ustanicima iz Gornjeg Jelovca i dijela Velikog Palančišta na cesti Prijedor — Bosanska Dubica. Ovdje je na pripremama i organizaciji ljudi za oružanu borbu radio Rajko Radetić, student iz Prijedora. Tu su se još u organizaciji frontalnog otpora na ustaničkom frontu isticali: Dušan Grbić, Radovan Šobot, Dušan Knežević, Mićo Tubin, Mlado Tubin, Stojan Munjiza, Sajan Munjiza i Ostoja Munjiza. Kao i u ostalim selima, tako su i stanovnici Crne Doline uzeli masovnog učešća u ustaničkim danima na frontu i u pozadini, i to:

- * Grbić Dušan
Grbić Stevan
- * Jajčap.in P. Slavko
Jajčanin Sava
- * Knežević P. Dušan
- * Knežević P. Milan
- * Kolar M. Mlado
- * Madžar S. Sretko
Madžar Đurađ
Madžar Mirko
Madžar Branko
- * Manojlović S. Branko

¹¹²Podaci dobiveni od Dušana Majstorovića iz Jutrogošte i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca na Kozari.

- * Manojlović O. Marko
 - * Marjanović Dragoja
 - * Marjanović Branko
 - * Marjanović Sveto
Marjanović Anka
 - * Milinković Milić
 - * Milinković Dušan
 - * Milinković Đuro
 - * Milinković Stevo
 - * Mrda D. Uroš
 - * Mrda D. Vukašin
 - * Mrda S. Dušan
 - * Mrda D. Rade
 - * Mrda Savo
 - * Mrda Ilija
 - * Mrda Duradž
 - * Mrda Trivun
Mrda Lj. Petar
Mrda Stojan
Mrda Rade
 - * Munjiza S. Stojan
 - * Munjiza S. Ilija
 - * Munjiza G. Slavko
 - * Munjiza D. Milan
 - * Munjiza Dušan
 - * Munjiza Nikola
 - * Munjiza Ostoja
 - * Munjiza Mlado
 - * Munjiza Gojko
 - * Munjiza Ljubomir
 - * Munjiza Jovo
- Munjiza Sajan
 - Munjiza Rade-Ratko
 - * Radišić S. Vučen
 - * Radišić S. Savan
 - * **Romić Rade**
 - * Sovilj S. Todor-Tode
 - * Srdić M. Đuro
 - * Srdić J. Branko
 - * Srdić Ranko
 - * Srdić Vid
 - * Srdić Žarko
Srdić Dušan-Dude
Srdić Gojko
Srdić Slavko
Srdić Dragoja
Srdić Milan
Srdić Stevo
 - * Šobot J. Pantelija-Đido
 - * Šobot Radoslav
 - * Šobot Zdravka
 - * Šobot Žarko
Šobot Radovan
Šobot Dragoja
 - * Tubin S. Rade
 - * Tubin S. Nikola
Tubin Mičo
Tubin Mlado
Tubin Dušan
Tubin Blagoja
Tubin Jovo
Tubin Mile

Već prvog dana ustanka rukovodioci sa ustaničkog fronta iz Crne Doline obratili su se pismom Muslimanima sela Čejreka, Puharske i dijela Brezičana, u kome su im objasnili zašto su se digli u oružanu borbu, navodeći da su pošli u borbu protiv njemačkog okupatora i njegovih slugu ustaša koji čine zlodjela nad srpskim narodom, zatim da se bore za slobodu čitavog poštenog naroda bez razlike na nacionalnu i vjersku pripadnost, te da se muslimansko stanovništvo ne treba plašiti za svoju bezbjednost. Ovo pismo predala je Sava Došen knezu (muktaru) sela Čejreka Salihu Bešireviću.

Joco Marjanović, student iz Prijedora, koji je radio na organizaciji oružane borbe na području Dragotinje, prilikom polaska sa svojom grupom na zadatak, zadržao se u selu Crnoj Dolini kod Rajka Radetića, da bi sutradan krenuo u Gornju Dragotinju. Međutim, u toku noći, buknuo je ustanak. U svome sjećanju on je zapisao:

„Te noći smo dugo razgovarali Rajko i ja, kombinujući kako ćemo bolje izvršiti zadatak... Probudila nas je pucnjava, galama, vika. Čula su se zvona, klepetala. Stravično, jezivo je bučalo...

Ustajte, ljudi... Ustanak!

Pitali smo se kakav ustanak? Dvorište je, međutim, bilo puno seljaka. Došli su po Rajka, jer je on djelovao u tom kraju. A kada smo se našli u masi — čuli su se povici:

„Na Prijedor, da ga spalimo!”

Obuzela me je jeza i nekakav neopisiv osjećaj. Kakav Prijedor? — pitao sam se.

„Knežopoljci napadaju Dubicu i Kostajnicu, razoružali su kasarnu u Knežici i Kadin Jelovac. Mladen je napao na Opštinu u Palančiču i oslobodio taoce... Idemo na Prijedor”. — objašnjavao je prisutnima neki otresit seljak, čije su oči sijale u mraku.

Bio je to tutanj prave ustaničke noći. A ja i Rajko smo se z gledali čvrsto se držeći jedan za drugog. „Nema šta, moramo se i mi umiješati u ovu gužvu”, šapnuo mi je Rajko i počeo da poimenično zove ljude. To su bili odbornici. Naime, mi smo bili stvorili nekakve komitete, odbore, ne sjećam se tačno kako su se zvali. Negdje su se zvali revolucionarni komiteti, odbori i tome slično.

Poslije dogovora sa tom grupom ljudi, ustanovilo se da ima tri karabina, jedan „štuc“ (potkresana vojnička puška) i četiri lovačke puške. Ostali ljudi su nosili — ko sjekiru, a ko vile. Neki su, opet, nosili motke na koje su bili zavezani vojnički bajoneti i si.

Odlučili smo da se ide na Munjizino groblje, da se tu zauzme položaj i uspostavi veza sa štabom. Kad smo krenuli put Munjizina groblja, počela je kiša. Još čestito ova neobična vojska nije bila ni raspoređena, a neki kurir dojuri na konju sa viješću da Dragotinjci i Marinčani napadaju prugu i da se vode borbe na cesti.

Bežična ustanička veza besprijekorno je funkcionisala. Postalo nam je jasno da se sva Kozara digla na ustanak. Otpremili smo grupu diverzanata da ruši prugu Prijedor–Brežičani. Uskoro se po kuriru javio i Boško: i oni šalju grupu na prugu.

U svanuće sam se spremao da krenem u Dragotinju. Međutim, počeo je napad, te smo odlučili da je nezgodno da se udaljavam. Prvi juriš prema Puharskoj, tj. Prijedoru, prošao je neslavno. Dočekali su nas mitraljezima i odbacili. To naše odstupanje neću nikad zaboraviti. Iako smo bili neorganizovani, iako se bukvalno bježalo, svi smo se iskupili na Munjizinu groblju i uspjeli da i sa ono malo oružja što smo imali odbacimo neprijatelja na polazne položaje.

I kad smo malo bolje osmotrili položaje, ustanovili smo da se od ceste Dubica–Prijedor, povijajući se kosama i jarkovima do nas proteže čitav lanac ustanika, dug kilometrima. Razmak od ustanika do ustanika bio je dvadesetak metara. Tim „streljačkim strojem“, koji je bio naoružan sjekirama, vilama, štapovima, bajonetima i noževima i samo po kojoj puškom — prenosili su se i razna pošta i sva naređenja. Od Prijedora je počela da gruva artiljerija. Granate su fijukale preko naših položaja. A mi smo se, savladavajući uznemirenost i strah, počeli privikavati na tu novu ratnu muziku.

Počeo je rat, pravi rat, najzad i kod nas...¹¹³

¹¹³Prof. dr Joco Marjanović: Kako je počelo na Kozari, Ustanak naroda Jugoslavije 1941. knjiga I, str. 480–482. VIZ Vojno delo Beograd, 1971.

Lijevo od ustaničkog fronta u Crnoj Dolini, na cesti Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica, stvoren je još jedan ustanički front koga su držali ustanici iz Gornjeg Jelovca i dijela Velikog Palančišta. Ovdje su još bili iz Prijedora Slobodan Marjanović, Slavko Radić, Mile Vučenović i Đuro Vučenović. Za rukovođenje ustaničkim frontom ustanici su izabrali Milu Vučenovića, koji je rukovodio vojnom organizacijom fronta. Ovdje su bili ustanici iz sela:

GORNJI JELOVAC

- * Adamović O Đuro
Adamović Pero
- * Aleksić J. Mile
- * Aleksić V. Dragoljub
- * Aleksić M. Tihomir
- * Aleksić N. Pane
- * Aleksić R. Ilija
Aleksić Vlado
Aleksić Simo
Aleksić Nidže
Aleksić Rade
Aleksić Zdravko
Aleksić Boško
- * Babić S. Lazo
- * Babić Đ. Lazo
- * Bokan S. Pane
- * Bokan M. Stevo
Bokan Marko
Bokan Branko
Bokan Mirko
Bokan Blagoja
Bokan Vaso
Bokan Milan
Bokan Stanko
Bokan Zdravko
- * Cvijić R. Zdravko
- * Cvijić D. Rajko
Cvijić Mirko
Cvijić Milan
Cvijić Dušan
Cvijić Marko
- * Čađo Milan
- * Čičić D. Vlado
Čičić Rade
- * Ćurin Branko
Ćurin Milan
Ćurin Milorad
Ćurin Radovan
- * Đaković J. Milan

- * Đaković Lj. Luka
Đapa Dušan
- * Gajić Uroš
Gajić Pero
- * Knežević S. Antonija
Knežević Aleksa
- * Kolar P. Savan
Kolar Ljuban
Kolar Petar
Lazić Drago
- * Lukić P. Stanko
- * Lukić P. Rade
- * Lukić D. Stevo
- * Lukić Boro
- * Lukić Simeun
- * Lukić Dušan
Lukić Sreto
- * Macura S. Pero
- * Macura K. Marko
- * Macura K. Pilip
- * Macura P. Jovan
- * Macura S. Dušan
- * Macura M. Čedo
- * Macura Simo
- * Macura Živko
Macura Vlado
Macura Ostoja
Macura Rade
Macura Milutin
- * Madžar P. Jovan
- * Madžar S. Slavko
- * Madžar N. Niko
- * Madžar Stevo
Madžar Mirko
Madžar Dušan
- * Marin J. Dušan
- * Marin Ljuban
Marin Pero
Marin Sretko
- * Mikanović J. Slavko

Mudrinić Đoko	* Šormaz N. Petar
Mudrinić Lazo	* Šormaz Rade
Mudrinić Marko	* Šormaz Stanko
Mudrinić Stojan	Šormaz Đordo
* Petrić P. Đuro	* Topić M. Zdravko
Petrić Vukašin	* Vila Petar
* Prodan S. Radovan	Vila Blagoja
* Prodan Ljuban	* Vrbanić S. Radovan
Prodan Simo	Vrbanić Pane
Prodan Božo	* Vukota Đ. Milan
Prodan Rade	Zavišić Mile
Prodan Slavko	* Zorić S. Stojan
Prodan Gojko	* Zorić M. Svetozar
Savić Košta	* Zorić N. Velimir
* Srđić Đ. Slavko	* Zorić N. Ljuban
* Srđić Đ. Rade	* Zorić Lazo
Srđić Ljuban	Zorić Pero" ⁴
* Šormaz Đ. Milan	

Za snabdijevanje ustanika na frontu sa ishranom i za organizaciju života i rada u pozadini, već prvih dana ustanka u selu Gornjem Jelovcu izabran je Odbor narodne vlasti i Seoski sud. Sud je imao zadatak da se brine o rješavanju sporova koji bi eventualno nastali u selu. Za predsjednika Odbora narodne vlasti izabran je Stevo Bokan, a za predsjednika Seoskog suda Vlado Aleksić.

Ustanak se proširio i na ostala sela prijedorskog područja od ceste Prijedor — Bosanska Dubica i od Prijedora do Kozarca. Pored napada na Opštinu u Palančištu i oslobađanja talaca, gdje su u najvećem broju učestvovali ustanici iz Velikog i Malog Palančišta, ustanici iz sela Orlovaca i Garevaca napali su na željezničku prugu Prijedor — Banjaluka i na više mjesta pokidali i onesposobili željeznički kolosijek između Prijedora i Kozarca. Istovremeno onesposobljena je cesta Prijedor — Kozarac, porušeni mostovi i prekopana cesta, te na taj način prekinuta veza između neprijateljskog garnizona u Prijedoru sa Kozarcom, gdje se nalazila neprijateljska postaja sa ustašama i žandarmerijom.

Nakon prvih sukoba sa neprijateljskim snagama ustanici su se povukli na dominirajuća uzvišenja i formirali ustanički front prema Prijedoru i cesti Prijedor — Kozarac i Kozarcu. Front je zahvatao čitavo područje od ceste Bosanska Dubica — Prijedor do Kozarca, obuhvatajući sva glavna dominirajuća uzvišenja: Glavicu, Vokića brdo, prema cesti Prijedor — Kozarac, na groblju u Jarugama, svuda su bile postavljene naoružane straže koje su imale zadatak da sa svojih položaja osmatraju i odbijaju pokušaje prodora neprijatelja u pozadinu ustaničkog fronta.

⁴Podaci dobijeni od Pere Gajića Vučenović Đure-Busena i na osnovu Spiska poginulih boraca iz Gornjeg Jelovca.

Na ovome dijelu ustaničkog područja u ustanku su učestvovali ustanici iz sela:

BOŽIĆI

- * Banović D. Đoko
- * Banović R. Mladen
- * Banović J. Dušan
- Banović Rade
- Banović Mičo
- * Bursać S. Ilija
- * Bursać S. Petar
- * Bursać N. Mladen
- Bursać Stanko
- Bursać Riste
- Bursać Vaso
- Bursać Svetko
- Bursać Mile
- * Bucalo M. Milan
- & Bucalo M. Branko
- Bucalo Marko
- Bucalo Nikola
- * Gavrilović V. Stevo
- * Gavrilović O. Vaso
- * Gavrilović P. Gojko
- * Gavrilović M. Slavko
- Gavrilović Ostoja
- Gavrilović Žarko
- Knežević Ilija
- Knjeginjić Niko
- Knjeginjić Borko
- Knjeginjić Ilija
- Knjeginjić Manojla
- * Kotroman S. Stevo
- Kotroman Dragoja
- Kotroman Stevo
- Kecman Vito
- * Kovačević M. Dragan
- * Kovačević R. Šavan
- * Kovačević N. Živko
- * Kovačević M. Zdravko
- * Kovačević S. Radoslav
- * Kovačević J. Božo
- * Kovačević M. Miloš
- * Kovačević T. Dragan
- * Kovačević P. Blagoja
- Kovačević Brane
- Kovačević O. Stojan
- Kovačević Oste
- Kovačević Ljuban
- Kovačević Mlado
- Kovačević Pero
- Kovačević Tešo
- Kovačević Sretko
- Kovačević Nikola
- Kovačević Dušan
- * Kovrlija V. Dušan
- * Kovrlija J. Ilija
- Kovrlija Stevo
- Kovrlija Savka
- * Marjanović R. Slavko
- * Marjanović M. Gojko
- * Marjanović R. Milutin
- * Marjanović M. Luka
- Marjanović Dušan
- Marjanović Živko
- Marjanović Dragutin
- Marjanović Milan
- * Matijaš P. Miloš
- * Matijaš S. Marko
- Matijaš Dušan
- Matijaš Šavan
- Matijaš Ilija
- * Medarević Đ. Pero
- * Radaković M. Stanko
- * Radaković M. Slavko
- * Radaković S. Mičo
- Radaković Jovan
- Radaković Mitar
- * Turudija Đ. Mičo
- * Turudija O. Ljuban
- * Turudija S. Bogdan
- Turudija Lazo
- Turudija Stevo
- Turudija Živko
- * Vujčić R. Radovan
- * Vujčić P. Spasoja
- * Vujčić P. Svetozar
- * Vujčić R. Mile
- * Vujčić P. Đuro
- Vujčić Rade

Vujčić Nikola
Vujčić Ostoja
Vujčić Stevo¹¹⁵

ČIRKIN—POLJE

Adžić Mile
Adžić Živko
Bajić Marko
Batoz Mikajlo
Batoz Nikola
Cvijić Mičo
Ćupurdija Rade
* Dronjak O. Rade
* Gavranović D. Mitar
* Grozdenović D. Miloš
* Gvozdenović D. Gojko
* Gvozdenović R. Mitar
Gvozdenović Miloš
Gvozdenović D. Mitar
* Jeftić S. Brane
* Jeftić D. Tomo
* Jeftić M. Pero
Jeftić Dušan
Jeftić Mile
Jeftić Mičo
Jeftić Ostoja
Jeftić Ranko
Jeftić Stevo
Jeftić Simo
Jeftić Milan
Jeftić Mihajlo
Komosar Nikola
Maksić Pero
Maksić Mile
* Medarević O. Milan
* Munjiza Ž. Đoko
* Munjiza Ž. Mičo
Munjiza Tomo
Munjiza Sreto
* Ostojić I. Mičo
* Ostojić S. Rade
* Puzigaća O. Milan
* Rodić D. Ljubomir

Rodić Mičo
Rodić Ostoja
Rodić Milorad
Stakić Ilija
* Timarac U. Jovan
* Timarac S. Mile
* Timarac T. Jovo
* Timarac M. Ljuban
* Timarac M. Đuro
* Timarac N. Nikola
* Timarac R. Đoko
* Timarac M. Drago
* Torbica O. Miloško
* Torbica M. Ostoja
* Vrhovac J. Vaso
* Vrhovac M. Gojko
Vrhovac Miča
Vrhovac Ratko¹¹⁶

DONJI GAREVCI

* Bašić Đorđe
* Bašić Simo
Bašić Rade
Bašić Đoko
* Crnogorac N. Dragoja
* Crnogorac G. Stojko
* Crnogorac Mile
* Drljača I. Živko
* Družek Stevo
* Gnjatović Marko
* Grujičić Gojko
* Jeftenić Stevo
* Jeftenić Đoko
* Kojić Milan — Mičo
Kojić Dušan
Laćman Nikola
Laćman Milorad
* Miodrag Mičo
Miodrag Dragoja
* Nikić N. Milan
* Novaković P. Dušan
Novaković Ratko
Novaković Dragoja
* Pecalj J. Živko

"Podaci dobijenio od Svetka Bursaća i na osnovu Spiska poginulih boraca iz Božića, čija se imena nalaze uklesana na spomeniku u Orlovcima.

"Podatke za ustanike dali: Jeftić Ranko, Jeftić Mile, Bursać-Jeftić Sava i Maksić Mile, svi iz Čirkm-Polja.

- * Pecalj R. Đuro
- * Pecalj Božo
- * Pecalj Jovan
- * Pecalj Dušan
- Pecalj Stojan
- * Pilipov P. Nikola
- * Rađen N. Vaso
- * Savić P. Dušan
- * Savić L. Gojko
- * Savić D. Mitar
- * Savić Stevan
- * Savić Mladen
- * Savić Nikola
- Savić Mile
- Savić Ratko
- * Todoran T. Dušan
- * Zmijanjac P. Stevo

GORNJI GAREVCI

- * Anđelić S. Dušan
- * Anđelić J. Ljuban
- * Bašić M. Ostoja
- * Bašić I. Nikola
- Bašić Dušan
- * Borić I. Dragomir
- Borić Dušan
- Borić Miro
- Crnogorac Ilija
- Crnogorac Jovan
- Crnogorac Nikola
- * Čudić Đ. Milan
- * Čudić Đ. Vajo
- * Grahovac M. Živko
- Grahovac O. Živko
- * Jauz J. Luka
- Jauz Simo
- Jauz Stojan
- Jauz Nikola
- * Karajica M. Sava
- * Karajica S. Dušan
- * Kesić Đ. Rade
- * Kesić S. Mladen
- * Kesić S. Dušan
- * Kesić I. Mile
- * Kesić Stojan

- Kesić Pero
- Kesić Savan
- Kesić S. Rade
- * Končar J. Ratko
- Končar Stevo
- * Knežević G. Ilija
- * Nenadić S. Rade
- * Nenadić M. Miro
- * Pupovac S. Ratko
- * Radošljević B. Mičo
- * Radošljević S. Milan
- * Radošljević T. Stojan
- Radošljević Ratko
- Ritan Mladen
- * Sarajlić I. Bogdan
- Sarajlić Đuro
- * Stakić Đ. Gojko
- * Stević J. Stojan
- Srdić Sretko
- Srdić Pero
- Srdić Vaskrsija
- * Vlačina R. Svetozar
- * Vlačina R. Simeun
- Vlačina Pero
- * Šmrkić R. Lazar
- Šumar Mile¹¹⁷

JARUGE

- * Basaraba V. Vlado
- * Beban V. Joško
- * Borić S. Ostoja
- * Borić S. Stojan
- * Borovnica M. Ilija
- Bucalo Miloš
- Čović S. Stevo
- * Čudić M. Stevo
- * Dudar I. Mihajlo
- * Eror D. Maniša
- Fuštar Đuro
- Fuštar Petar
- * Jukić Đ. Nedeljko
- * Jukić Đ. Sretko
- * Kačavenda M. Simo
- * Kačavenda J. Stojan
- * Kajtuz K. Vaso

¹¹⁷Podaci za preživjele ustanike dobijeni od Bore Borića iz Gornjih Garevaca a za poginule na osnovu Spiska poginulih boraca sela Gornjih Garevaca uklesanih na spomeniku u Gornjim Orlovcima.

- * Kesić S. Dušan
- * Klepić J. Jovo
- * Kmezić J. Janko
- * Končar N. Đuro
- * Končar P. Stanko
- * Končar S. Petar
- Končar N. Stevo
- Končar Rade
- Končar P. Božo
- Končar P. Miloš
- * Kondić M. Rade
- * Kondić M. Stevo
- * Kondić S. Mitar
- * Kondić O. Jovo
- Kondić Milan
- * Kostić S. Milan
- Kostić Dušan
- Kostić Mičo
- * Krupljanin D. Simo
- * Krupljanin D. Lazo
- * Krupljanin M. Ratko
- * Krupljanin M. Jovo
- * Krupljanin S. Živko
- * Krupljanin S. Vaso
- * Krupljanin D. Boško
- * Levnajić S. Ilija
- * Mandić I. Jovo
- * Mandić M. Đuro
- * Mandić J. Mara
- Mandić Milan
- Mandić M. Vojo
- Mandić Ratko
- * Madžar N. Ivan
- * Pilipović J. Milka
- Pilipović Sreto
- * Pupavac T. Petar
- * Pupavac P. Milan
- * Pupavac Đ. Miloš
- Pupavac Đuro
- Pupavac Ratko
- * Radujko V. Simo
- * Radujko Đuro
- Radujko Svetko
- Radujko M. Milan
- * Sedlar M. Ostoja
- * Stojanović S. Stojan

- * Stojanović S. Petar
- * Trtica P. Stevo
- * Veselinović Đ. Mičo
- * Vlasenko P. Milan
- * Vlasenko P. Vlado
- * Vlasenko V. Mitar
- * Vlasenko V. Petar
- * Vujinović D. Dušan
- * Vukelić M. Jovo
- * Vukelić N. Milan
- * Vukelić S. Nikola
- * Vukmirović M. Milan
- * Vukobrat S. Jovan
- * Uzelac B. Novak
- * Zenkijević M. Petar¹¹⁸

ORLOVCI DONJI

- * Aleksić M. Vaskrsija
- Aleksić Đurađ
- * Baltić M. Đoko
- * Banović P. Lazo
- * Banović S. Ostoja
- * Čeprnja M. Lako
- Drljača Dušan
- * Gnjatović V. Dragoja
- * Gnjatović N. Rade
- * Gnjatović S. Živko
- Gnjatović Petar
- Gnjatović Miloš
- Gnjatović Gojko
- Gnjatović Ratko
- Gnjatović Stojan
- Gnjatović Pante
- * Grujičić M. Dušan
- * Grujičić S. Jovo
- * Guskić N. Dušan
- * Inđić Đ. Lazo
- * Inđić V. Sretko
- Inđić Stojan
- * Kesić S. Mihajlo
- * Kesić N. Stojan
- Kesić Gojko
- Kesić Novak
- * Marić S. Vaskrsija
- * Marić N. Ostoja

¹¹⁸Podaci dobijeni od Bore Borića iz Mjesne organizacije SUBNOR-a i na osnovu Spiska poginulih iz sela Jaruga.

- * Marić N. Jakov
- Marić Stojan
- Marić Novak
- Miodrag Đuro
- Miodrag Milan
- * Radivojac T. Petar
- Serdar Živko
- * Šumar L. Vaso
- * Timarac S. Ljupko
- * Timarac S. Mihajlo
- * Vlačina J. Nikola
- Vlačina Vlade
- * Vranješ N. Luka
- * Vranješ S. Milan
- Vranješ Petar
- * Vujčić Đ. Dušan
- * Vujčić S. Milan
- * Zrnić I. Dušan
- * Zrnić I. Nedo¹¹⁹

ORLOVCI GORNJI

- * Baltić S. Pero
- * Banović P. Lazo
- * Drljača R. Jovan
- * Gavranović T. Vlado
- * Gavranović S. Stevo
- * Gavranović R. Radovan
- Gavranović Đuro
- * Guskić N. Jovo
- * Guskić N. Živko
- * Ilijašević N. Zarija
- Ilijašević Nikola
- Ilijašević Stole
- * Kecman S. Slavko
- * Kecman S. Dojčin
- * Kecman J. Ljuban
- * Kecman J. Marko
- * Kecman M. Vlado
- * Kecman M. Simo
- * Kecman M. Mihajlo
- * Kecman Savan
- * Kecman Milan
- * Kecman Đ. Sreto

- * Kecman Mičo
- * Kecman Stojan
- Kecman Lazar
- Kecman Živko
- Kecman Dušan
- Kecman Ljuban
- Kecman Dragan
- Kecman Mladen
- * Kitonjić S. Milan
- Kitonjić Nikola
- Kitonjić Lazo
- Kitonjić Rade
- Kitonjić Stojan
- * Maksimović V. Lazo
- * Matijaš M. Ostoja-Sabotaža
- * Matijaš N. Rade
- * Matijaš Đ. Ostoja
- * Matijaš M. Milan
- * Matijaš Đuro
- Matijaš Marko
- Matijaš Stole
- Matijaš Lazo
- Matijaš Savan
- * Mikanović N. Simo
- Mikanović Mičo
- * Šašić Marko
- Šašić Đuro
- * Šobot I. Mihajlo
- * Šobot I. Stevo
- * Šobot S. Simo
- Šobot Luka
- * Šteković P. Simo
- Šteković Dušan
- Šteković Slavko
- Šteković Mile
- * Vranješ L. Vaso
- * Vujčić O. Miloš
- Vujčić Dušan¹²⁰

ORLOVAČA

- * Davidović N. Milan
- * Davidović Đoko
- Davidović Zdravko

¹¹⁹Podaci dobijeni od Dušana Drljače i usklađeni sa Spiskom poginulih boraca iz sela Donjih Orlovaca ispisanih na spomeniku u G. Orlovcima.

¹²⁰Podaci dobijeni od Lazara Kecmana i na osnovu Spiska poginulih boraca iz sela Gornjih Orlovaca uklesanih na spomeniku u G. Orlovcima.

- * Došen O. Đoko
- * Došen Đ. Slavko
- Došen Stevo
- Došen Pane
- Došen Dušan
- Došen Vaso
- * Gojić J. Đuro
- Kovačević Milan
- Kragulj Vaso
- * Maričić J. Đuro
- * Medić Đ. Kojo
- * Medić Đ. Luka
- * Medić Đ. Đuro
- Medić Stevan
- * Radić V. Mirko
- * Radić V. Dušan
- Radić Stevo
- * Šuškalo S. Mile
- * Vojić J. Đuro
- * Vujašinović P. Nikola
- * Vujašinović P. Pavle-Pajo¹²¹

MALO PALANČIŠTE

- * Balaban J. Mladen
- * Balaban J. Spasoja
- Balaban J. Mile
- * Banović P. Dragan
- * Banović Đ. Ljuban
- * Banović O. Božo
- * Banović B. Slavko
- * Banović M. Vaso
- * Banović M. Stanko
- * Banović M. Luka
- * Banović S. Mitar
- * Banović S. Jovo
- * Banović Rade
- * Banović S. Petar
- * Banović Lazo
- * Banović D. Vukan
- * Banović V. Nikola
- * Banović J. Ostoja
- * Banović S. Stojan
- * Banović P. Simo
- * Banović P. Vojin
- * Banović P. Mlado
- * Banović P. Stojan

- * Banović V. Mile
- * Banović S. Jovo
- * Banović S. Vaso
- * Banović S. Dragutin
- * Banović M. Ostoja
- Banović S. Živko
- Banović M. Sreto
- Banović V. Jovo
- Banović V. Mladen
- Banović S. Stevo
- Banović M. Rade
- Banović M. Mihajlo
- Banović O. Brane
- Banović P. Vlade
- Banović S. Božo
- Banović S. Ilija
- Banović S. Đuro
- Banović P. Jovan
- Banović M. Sreto
- * Gavrilović S. Mile
- * Knežević P. Pero
- Knežević P. Mladen
- * Kovrlija I. Dragoja
- * Radišić S. Sretko
- * Radišić M. Rade
- Radišić S. Lazo
- Radišić S. Stanko
- Radišić R. Mladen
- Radišić J. Pante
- Radišić J. Trivo
- Radišić D. Stevo
- Radišić D. Vaso
- * Rajlić P. Mile
- * Rajlić S. Savan-Savo
- * Rajlić S. Jovo
- * Rajlić S. Mlado
- * Rajlić S. Pavle
- * Rajlić I. Mirko
- * Rajlić M. Stevo
- * Rajlić D. Mojsija
- Rajlić Stojan
- Rajlić P. Sreto
- Rajlić M. Radan
- Rajlić M. Ilija
- Rajlić M. Dragoja
- Rajlić M. Nikola
- Rajlić P. Vojislav
- Rajlić P. Dragutin

¹Podaci dobijeni od Stevana Medica i na osnovu Spiska poginulih boraca iz sela Orlovače.

Rajlić M. Ljuban
 Rajlić M. Stevo
 Rajlić S. Ruža
 Rajlić S. Danica
 Rajlić D. Anđa
 * Stević J. Stojan
 * Stević T. Jovan
 Stević J. Rade
 * Vukadinović S. Gojko
 * Vukadinović S. Ratko
 * Vukadinović N. Sretko
 * Vukadinović A. Stevan
 * Vukadinović O. Dušan
 Vukadinović C. Dragoja
 Vukadinović C. Petar
 Vukadinović J. Mile
 Vukadinović J. Blagoja
 Vukadinović O. Jovo
 Vukadinović S. Marko
 Vukadinović S. Mladen
 Vukadinović P. Pero
 * Žabić S. Mičo
 * Žabić N. Mlado
 * Žabić P. Dušan
 * Žabić T. Stojan
 Žabić P. Marko
 Žabić T. Pero
 Žabić T. Nikola¹²²

VELIKO PALANČIŠTE

* Babić T. Ilija
 * Babić S. Jovo
 Babić S. Marko
 Babić T. Đuro
 Babić T. Stevo
 * Balaban S. Pero
 * Balaban S. Luka
 * Balaban S. Radoja
 Balaban P. Jovan
 Balaban J. Riste
 * Banović M. Slavko
 * Banović L. Vaso
 * Banović K. Mirko
 * Banović P. Dragan
 * Banović M. Dragutin

* Banović P. Ljuban
 * Banović Đ. Dmitar
 * Banović R. Pane
 * Banović P. Živko
 * Banović S. Vaskrsija
 * Banović M. Gojko
 * Banović Đ. Pero
 * Banović Đ. Vaso
 * Banović M. Marko
 * Banović Đ. Svetozar
 * Banović M. Vojin
 * Banović I. Rade
 * Banović P. Dragoja
 * Banović M. Nikola
 * Banović M. Jovan
 * Banović P. Vojin
 Banović M. Lako
 Banović R. Marko
 Banović M. Sretko
 Banović M. Branko
 Banović M. Uroš
 Banović K. Đurađ
 Banović M. Đuro
 Banović P. Petar
 Banović M. Zdravko
 Banović M. Tešo
 Banović O. Stanko
 Banović S. Ljuban
 Banović M. Marijan
 Banović M. Savan
 Banović S. Simo
 Banović S. Pero
 Banović S. Mile
 Banović O. Mirko
 Banović L. Branko
 Banović S. Mile
 Banović J. Rade
 Banović M. Marko
 Banović S. Nedo
 Banović M. Mlado
 Banović P. Sekula
 Banović K. Luka
 Banović K. Jovan
 Banović M. Božo
 Banović S. Đurađ
 Banović R. Božo

¹²²Podatke za ustanike utvrdila grupa boraca: Stanko Radišić, Jovo Banović, Svetko Bursać, Riste Bursać, Boško Simatović i Nikola Rajlić.

Banović S. Đuro
 * Belić R. Dušan
 * Belić J. Dragoja
 * Brkić O. Gojko
 * Brkić T. Dragoja
 * Čiverica J. Đoko
 * Čiverica S. Milan
 * Čiverica S. Dušan
 * Džakula B. Rade
 Kečan M. Marko
 * Kragulj J. Dragoja
 * Kragulj J. Nikola
 * Kragulj I. Jovan
 * Kragulj J. Ilija
 * Kragulj Đ. Vaso
 * Kragulj S. Mičo
 Kragulj S. Đuro
 Kragulj P. Vukašin
 * Ličanin S. Sretko
 * Ličanin S. Ratko
 * Ličanin G. Rade
 * Ličanin G. Oste
 * Ličanin P. Nikola
 * Ličanin T. Mladen
 Ličanin R. Momčilo
 Ličanin N. Dušan
 Ličanin M. Stanko
 Ličanin M. Tešo
 Ličanin Đ. Marko
 Ličanin P. Miloš
 Ličanin L. Đoko
 Marić N. Marko
 Marić L. Zdravko
 Marić J. Nikola
 * Mikić J. Dragoja
 * Mikić I. Lazo
 * Mikić L. Mičo
 * Mikić M. Gojko
 * Mikić M. Krsto
 Mikić M. Đuro
 Mikić S. Marko
 Mikić M. Tomo
 Mikić P. Jovo
 Mikić M. Trivo
 * Milosavljević M. Pero
 * Milosavljević J. Radovan
 * Milosavljević R. Vlade
 Milosavljević M. Živko
 * Mudrinić N. Jovo
 * Mudrinić N. Mile
 * Mudrinić N. Košta
 * Paraš S. Rade
 * Popović R. Dušan
 * Popović M. Marko
 Popović M. Rade
 * Radonjić R. Slavko
 * Radonjić Đ. Đuro
 * Radonjić Đ. Jovo
 * Radonjić Đ. Stanko
 * Radonjić G. Dušan
 Radonjić G. Nevenko
 * Radošljević N. Dragoja
 * Selak J. Mičo
 * Selak J. Pero
 Selak M. Vito
 Selak J. Slavko
 * Simatović L. Račan
 * Simatović O. Radovan
 * Simatović M. Božo
 * Simatović S. Mičo
 * Simatović S. Pero
 * Simatović S. Jovo
 Simatović Boško
 Simatović S. Mihajlo
 Simatović S. Sreto
 Simatović O. Stevo
 Simatović J. Zdravko
 Simatović S. Mile
 Simatović S. Mirko
 Stanić P. Marko
 * Stegić M. Sretko
 Stegić P. Uroš
 Stegić O. Vaskrsija
 * Stojanović S. Luka
 * Stojanović S. Mitar
 Stojanović Lj. Dragica
 Stojanović M. Rade
 Stojanović S. Slavko
 Stojanović O. Tode
 Stojanović N. Živko
 * Sukonjica L. Mile
 * Sukonjica L. Dušan
 * Sukonjica P. Nikola
 * Sukonjicas P. Jovan
 * Sukonjica P. Simo
 * Sukonjica M. Jovan
 Sukonjica M. Milan
 * Vokić T. Ostoja

* Vokić S. Dragoja	Vučičević J. Vukašin
* Vokić V. Mihajlo	* Vučković P. Rade
* Vokić M. Gligo	* Vučković T. Stojan
* Vokić M. Vaso	Vučković V. Mlado
Vokić M. Dušan	Vučković S. Vaskrsija
Vokić M. Ilija	Vučković S. Milan
Vokić M. Pantelija	* Vujčić S. Lazo
Vokić Đ. Stojan	* Vujčić S. Pero
Vokić Đ. Stanko	* Vujčić S. Đuro
Vokić Đ. Mladen	* Vujčić P. Boško
Vokić Đ. Mile	* Vujčić J. Mladen
Vokić T. Simo	Vujčić O. Ljuban
* Vučićević O. Mihajlo	Vujčić Đ. Uroš
* Vučićević J. Stojan	Vujčić S. Ljuban
* Vučićević J. Nikola	Vujčić Đ. Đuđa ¹²³
Vučičević J. Radovan	

Značajna uloga i doprinos na uspješnoj organizaciji priprema oružane borbe na prijedorskom području pripada radnicima, studentima i đacima, članovima Komunističke partije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije iz Prijedora, Banje Luke i Zagreba koji su po direktivi partijskog rukovodstva krenuli u sela među narod, organizovali ga i pripremili za oružanu borbu i stavili se na čelo ustaničkih snaga. To su iz Prijedora bili:

Boško Baškot, student	Radetić Rajko, student
Bogunović Uroš-Roca, radnik	Radić Slavko, profesor
Bojanić Duško, radnik	* Rajlić S. Mile, radnik
* Brković Duško, radnik	Rodić Živko, đak
Kamenko Rafael, radnik	* dr Stojanović Mladen, ljekar
* Kusonjić Gojko, radnik	Stojanović Ilija-Ile, radnik
Komlenić Simo, radnik	Stojnić Velimir-Veljo, učitelj
* Levi Š. Morie, student	Vrhovac Milan, učitelj
* Lukić Đ. Drago, radnik	* Vrhovac Đorđo-Mele, radnik
Marjanović Slobodan, pravnik	Vučenović Mile, radnik
Marjanović Joco, student	Vučenović Đuro-Busen, radnik
* Midžić M. Esad, student	* Vučenović Dara
Miodrag Vuka	Utješinović Dušan, radnik

Iz Banje Luke su došli Karabegović Osman, student, i Šipka Ranko, student, te Nemet Vladimir, student i Ivica Marušić Ratko, službenik iz Zagreba.

Na sektoru ustaničkog fronta u Palančištu od naoružanih ustanika stvorena je udarna grupa kojom je u prvo vrijeme rukovodio Ivica Marušić Ratko. Njeno formiranje bilo je u skladu sa direktivom za stvaranje gerilskih

¹²³Podaci za ustanike utvrđeni od strane Boška Simatovića i Marka Banovića iz Palančišta i na osnovu Spiska poginulih boraca iz Velikog Palančišta.

odreda i diverzantskih grupa. Udarne grupe imale su zadatak da djeluju na onom dijelu ustaničkog fronta gdje neprijatelj bude vršio napad dočekujući ga na mjestima gdje se uspješno može voditi borba i neprijatelju nanijeti veći gubici. Kao i na drugim ustaničkim sektorima gdje su stvarane oružane grupe, ovo su bili začetci stvaranja prvih gerilskih odreda i oružanih jedinica.

Organizacija naroda u selima, ishrana ustanika na položajima, prikupljanje i pripremanje hrane bilo je u nadležnosti određenog broja ustanika po selima. Zato su, na inicijativu doktora Mladena Stojanovića, izabrani i prvi odbornici vlasti u Palančiču. Novonastala situacija zahtijevala je stvaranje organa vlasti. Prvi odbornici vlasti bili su: Mikić Lazo, Vučićević Luka, Stevo Radišić i Dušan Vučković.

Borbena raspoloženja zahvatila je i druge dijelove prijedorskog područja. I stanovnici sela Niševića pružili su otpor okupatoru i ustaškoj vlasti. Posljednjih dana jula 1941. godine u Niševićima je u šumi Mijatovića grabiku pod rukovodstvom Dušana Mijatovića održan sastanak sa oko 60 ljudi iz sela. Ovdje je odlučeno da se krene na rušenje željezničke pruge i da se napadne na žandarmerijsku stanicu (oružničku postaju) u Omarskoj.

Predveče, 31. jula 1941. godine, ustanici iz Niševića krenuli su na zadatak. Pokidali su nekoliko desetina metara željezničke pruge u Niševićima, a zatim produžili napad na stanicu u Omarskoj. Međutim, ovaj napad nije uspio zbog toga što je neprijatelju pristigla pomoć iz Prijedora i Piskavice. Ustanici su bili prisiljeni da se povuku, a mnogi su se vratili svojim kućama.

Koristeći svoju nadmoćnost neprijatelj sa jačim snagama preduzima akciju protiv ustanika iz Niševića kojom prilikom su u borbi poginula 24 ustanika i 17 lica u selu pohvatano i strijeljano.¹²⁴

U napadu na željezničku prugu uzeli su učešća ustanici iz Niševića:

* Anđić Riste	* Mijatović S. Vaso
* Ćirić O. Branko	* Mijatović N. Branko
* Dabić J. Milan	Mijatović Gavro
* Grujić N. Mitar	* Mlinarević P. Mladen
* Gruban P. Ljubo	* Mlinarević J. Ljubomir
* Gruban P. Ratko	Mlinarević Milan
Gruban Petar	* Miljević L. Vid
* Joćmanić Đ. Ostoja	* Miljević O. Dušan
* Jovičić M. Vaskrsija	* Nišević S. Stojan
* Kela Đorđo	* Nišević O. Uroš
Kela Mihajlo	* Nišević N. Milan
* Kremenović S. Ilija	* Nišević N. Božo
* Kremenović S. Cvijo	Nišević Dragoja
* Kremenović S. Svetozar	Nišević Milan
* Kremenović Riste	* Prerad Đ. Novak
* Lukač Ćiro	* Prerad S. Mile
Lovrić Ratko	* Prerad Đ. Lazo
* Mijatović S. Dušan	Prerad Rade
* Mijatović S. Nikola	Popović Simo

¹²⁴Sa Spomenika palim borcima u selu Niševićima, podignutim 27.7.1951. god.

* Radić J. Stojan	Sredić Obrad
* Radić O. Stanoja	* Stambolić S. Mirko
* Radović Stanko	* Stambolić M. Dušan
* Romanić S. Ratko	* Stambolić R. Mladen
* Romanić S. Vaskrsija	* Stambolić R. Ilija
* Romanić O. Riste	Stambolić Dragoja
Romanić Radovan	Stambolić Riste
* Savić V. Stojko	Stambolić Cvijo
* Savić S. Obrad	* Stević S. Oste
* Savić S. Boro	* Stjepanović S. Milan
Savić Riste	* Šoškan N. Vojislav
Savić Obrad	* Vračar S. Stojan
Savić Novak	* Vračar S. Mile
Savić Ostoja	* Vračar S. Ostoja
Savić Dmitar	* Vračar Pavle
* Sredić I. Đorđo	Vračar Ljubomir
* Sredić M. Dušan	Vračar Simeun
* Sredić M. Mirko	Vučkovac Miloš
* Sredić S. Mladen	* Zrnić S. Aleksandar
Sredić J. Obrad	Zrnić Branko
Sredić Đorđo	Zrnić Živko
Sredić Milan	Zrnić Gojko ¹²⁵
Sredić Ostoja	

Pripreme za oružanu borbu na sektoru Miljakovaca, Rakelića, Tomašice, Busnova i okolnih sela jednako su se odvijale kao i na ostalim dijelovima prijedorskog područja. Krajem jula 1941. godine, nakon izlaska iz Prijedora, Stojnić Velimir-Veljo i Duško Brković, dobili su od dr Mladena Stojanovića zadatak da krenu na područje Miljakovaca i Rakelića gdje treba da formiraju gerilski odred i organizuju miniranje ljubijskog mosta.¹²⁶

Neposredno po dolasku na ovo područje, održan je sastanak u Ratkovića potoku u Miljakovcima na kome su, pored Velje Stojnića i Duška Brkovića, bili: Gojko Šiljegović, Vasilija Šiljegović, Gojko Kusionjić, Dragutin Topić, Milan Ratković, Đorđo Tadić, Dušan Pantelić, te još izvjestan broj ljudi iz susjednih sela. Odlučeno je da se formira gerilski odred koji je u svome sastavu imao 26 boraca.¹²⁷

Organizacijom priprema oružane borbe u susjednom selu Busnovima rukovodio je učitelj Dušan Pantelić, koji je bio u stalnoj vezi sa Veljom Stojnićem i Duškom Brkovićem. Kako je narodu ovoga sela prijetila neposredna opasnost od ustaša, organizovane su stalne seoske straže za praćenje pokreta ustaša prema selu. Organizacija samoodbrane naroda došla je do punog izražaja.

¹²⁶Podaci za ustanike dobijeni od Vračar M. Ljubomira i Mijatović Rade na osnovu spiska poginulih boraca iz Niševića.

¹²⁷Velimir Stojnić: *Između Kozare i Drvara* (1941), Kozara I, str. 461.

¹²⁷Đorđo Tadić: *Ratni događaji na opštini Rakelići i Marička*, Muzej Kozare, Prijedor (neobjavljeno sjećanje).

I u ostalim selima raspoloženje naroda za oružani otpor poprimio je masovne razmjere. U takvoj situaciji došlo je do formiranja Gerilskog odreda. Odred je bio smješten u jednom šumarku u selu Miljakovcima. Za njega su znali mještani sela. Narod je donosio hranu, a pripadnici Odreda pojavljivali su se u selu sa oružjem, ali i pored toga neprijatelj nije bio obaviješten o postojanju i mjestu stacioniranja Odreda.

Pripreme za rušenje mosta na Žegeru bile su u toku. Trebalo je uskoro da se krene u akciju. U međuvremenu je u selu Busnovima došlo do sukoba sa ustašama. Zarobljen je ustaški rojnik (desetar) Ante Popović i sproveden u selo Miljakovce gdje se nalazio Odred. To je, pored ostalog, dalo povoda da već sutradan ustaške snage preduzmu akciju na području Miljakovaca, Rakelića i Busnova. Ovim poduhvatom bio je doveden u nepovoljan položaj Gerilski odred koji nije mogao da se suprotstavi nadmoćnijim ustaškim snagama, a niti da se održi u rejonu Miljakovci-Rakelići.-Busnovi. Zbog toga je zauzeto stanovište da se Odred prebaci preko željezničke pruge Prijedor — Banjaluka, kako bi došao u sastav ustaničkih snaga na Kozari.

U situaciji kada su ustaše počele da pale kuće i imovinu po selima, među pripadnicima Odreda došlo je do razilaženja oko opravdanosti napuštanja terena kada ustaše pale i ubijaju nevino stanovništvo. Većina boraca Odreda, iako su već bili stigli pod Kozaru, zahtijevala je da se povrate nazad, što im je omogućeno. Veljo Stojnić i Duško Brković su krenuli prema Palančiču gdje se nalazilo rukovodstvo ustanka sa dr Mladenom Stojanovićem.

Predvođeni učiteljem Pantelić Dušanom, članom Komunističke partije Jugoslavije, ustanici iz sela Busnova prvi su došli u sukob sa grupom ustaša i zarobili ustaškog rojnika Antu Popovića. U ustanku su uzeli učešća:

* Ćirić S. Blagoja	* Lakić Stevan
* Ćirić S. Velimir	Lakić S. Dragoja
* Despotović Đ. Pantelija	* Ljuskota Đ. Radojica
Despotović Stojan	* Ljuskota P. Đorđo
Despotović Dušan	Ljuskota Đ. Milorad
Despotović Obrad	Ljuskota Đ. Gavro
Jekić R. Stojan	* Maksimović T. Sveto
Jekić R. Miloš	* Maksimović G. Gojko
Kantar D. Milan	* Maksimović S. Dragan
* Kljajić T. Đorđe	Maksimović J. Stevan
* Kljajić P. Milan	* Marmat N. Dragoljub
* Kljajić N. Pero	* Mikanović G. Milan
* Kljajić P. Milorad	Mikanović M. Milivoj
* Kondić Dragoljub	Milutinović J. Dragutin
* Kondić T. Mile	Milutinović M. Đurađ
* Kondić M. Vukašin	* Pantelić Dušan
* Kondić M. Milutin	Puškar Nebojša
* Kondić M. Dragutin	* Radanović T. Stanko
* Kondić R. Vojislav	Radanović O. Milivoj
Kondić J. Ljubiša	* Radić Milenko
* Kurnoga J. Konstantin	* Radić P. Stanoja
* Kurnoga J. Milan	* Radić P. Obrad
* Kurnoga J. Mirko	Radić R. Stevo

Radić R. Manojla	* Stojić V. Vid
Radić S. Glišo	* Stojić Đ. Obrad
Radić G. Danilo	Stojić O. Milan
* Ružičić P. Dragutin	* Špirić Đ. Obrad
* Savić M. Milan	* Špirić Branko
* Savić S. Rade	* Topić J. Todor
Savić P. Slobodan	* Topić B. Gavro
Savić R. Božo	* Topić M. Gavro
Starčević R. Jovan	* Topić L. Ilija
* Stijepić M. Lazar	* Topić S. Đorđo
* Stijepić L. Nedeljko	* Topić S. Stojan
* Stijepić S. Dušan	* Topić L. Nedeljko
* Stijepić M. Pero	* Topić R. Milan
* Stijepić S. Žarko	* Tošić D. Milutin
* Stijepić G. Milutin	* Tošić B. Dragan
Stijepić P. Novak	* Vučković M. Stojan
Stijepić S. Glišo	* Vučković M. Mihajlo
* Stojančić O. Milosav	* Vučković M. Ilija
* Stojančić O. Draško	* Vučković R. Josip
* Stojančić O. Ranko	* Vučković L. Dušan
* Stojančić J. Miloš	* Vučković M. Obrad
* Stojančić P. Nikola	Vučković V. Jovan
* Stojančić S. Jovan	Vujičić N. Slavko
* Stojančić R. Lazar	* Živanić T. Petar
* Stojančić R. Svetozar	* Živanić P. Josip
Stojančić S. Milan	Živanić J. Božo ¹²⁸

Iz susjednog sela Tomašice u ustanku su uzeli učešća stanovnici:

Crnobrnja I. Veso	* Popović S. Dragutin
* Gajanović J. David	* Popović S. Nikola
* Jugović M. Boško	* Popović Petar
* Jugović J. Momčilo	* Prerad G. Đorđo
Jugović S. Živko	Stanković Živko
Mikan Dragutin	* Stojančić S. Živko
* Petrović R. Dušan	* Zdjelar Stevan
* Popović S. Savan	Zdjelar G. Mile

Od 97 stanovnika sela Busnova koji su uzeli učešća u ustanku u toku narodnooslobodilačkog rata poginulo je 69 ustanika. Samo prvih dana nakon otpočinjanja oružane borbe poginulo je 58 ustanika zajedno sa organizatorom učiteljem Pantelić Dušanom.

Jedan od preživjelih ustanika iz sela Busnova, Ljuskota Gavro, u svome sjećanju kaže:

¹²⁸Podaci za ustanike iz sela Busnova i Tomašice dobijeni od Mjesne organizacije Saveza udruženja boraca NOR Busnovi dopisom br. 18/79 od 15.9.1979 i dopisom broj 23/79 od 25.12.1979. godine, predsjednik Vujičić Slavko.

„Kada je došlo do napada Njemačke na Sovjetski Savez, tada me je Dušan Pantelić poslao kod Mire Cikote u Prijedor radi vijesti sa ruskog fronta. Znam da sam išao kod Mire tri-četiri puta. Pantelić mi je rekao da odem i kod Velje Stojnića kod koga sam takođe bio 4-5 puta. Pored usmenih vijesti, od Velje sam dobijao i partijski materijal. Veljo nam je preporučio da se prikuplja oružje i municija, da se dobro očisti i čuva. Kada sam posljednji put bio kod Velje, dao mi je štampani partijski materijal — I glavu istorije SKP(b). Jedan primjerak za Busnove, a jedan da odnesem u Miljakovce i da predam Gojku Kusonjiću ili Vasiliji Siljegoviću. Materijal sam predao Vasiliji Siljegoviću.

Poslije smo počeli da razgovaramo sa ljudima kojima se može povjeriti i sa kojima se može razgovarati o pripremanju za ustanak. Pozvali smo nekoliko ljudi i sa njima se dogovorili gdje treba postaviti stražarska mjesta i ko će rukovoditi. Predvidjeli smo da će za prvo stražarsko mjesto biti Radić Manojla, drugo Topić Todor, treće Milutinović Dragutin i Živanić Božo. Odredili smo i grupu pod oružjem, koliko smo imali karabina, a to su bili Radić Danilo, Radić Milenko, Stjepić Ratko, Despotović Stojan i Kondić Dragoljub. Svako je znao svoje mjesto i zadatak. O tome je obaviješten Veljo Stojnić.

Uoči dizanja ustanka, ne sjećam se da li je to bio 26. ili 27. jula 1941. godine, kod mene su došli Siljegović Gojko i Topić Dragutin iz Miljakovaca i rekli da se kod njih nalazi Stojnić Veljo i da se sutradan diže opšti ustanak, da je glavni štab u Miljakovcima i da se održava veza sa njima. Otišao sam kod učitelja Pantelića i prenio mu poruku iz Miljakovaca i sve je bilo pripremljeno i raspoređeno kako je planirano.

Negdje oko pola dana obaviješteni smo da kreće jedna skupina ustaša sa južne strane sela. Grupa naoružanih ljudi iz sela izašla je i postavila zasjedu. Pošto se vođa grupe ustaša odvojio od ostalih ustaša, dočekan je, razoružan i sproveden u Miljakovce. Ostale ustaše su se vratile nazad. Sutradan su opet ustaše krenule u Busnove i sukobili se sa ustanicima u Busnovima. Ranjeno je nekoliko ustaša, a ostali su pobjegli ostavljajući iza sebe nekoliko pari vojničkih odijela koje su pokupili po selima.

Treći dan u selo je izbila žandarmerijska patrola sa istočne strane gdje nije bilo straže. Zatekli su učitelja Pantelića kod škole. Pokušao je da se skloni, ali su ga žandarmi primijetili i ubili. Dan uoči ovoga događaja Radić Milenko i Ljuskota Milorad koji su održavali vezu sa Miljakovcima, saopštili su da će otuda biti obaviješteni šta treba dalje da radimo.

Trećeg dana saznali smo daje ustanički štab otišao u Kozaru. Kurir koji je upućen, nije stigao, jer se u selu vodila borba. Došla je veća skupina ustaša i pohvatala mnogo naroda, među kojima su bili i ustanici koje su tom prilikom pobili. Tako je krajem jula i početkom avgusta 1941. godine ubijeno 70 stanovnika sela Busnova.¹²⁹

Znatno opširnije i konkretnije o tome obrađeno je u sjećanju Velimira Stojnića, organizatora oružane borbe na ovome području:

„Po završetku sastanka u Orlovcima, učesnici su se razišli svaki na svoj teren. U Kozari su pored Mladena i drugova koji su tamo odranije bili, ostali

¹²Sjećanje Gavre Ljuskote u dokumentaciji kod autora.

još Osman i Šoša. Zajedno sa Starim u Prijedor sam se vratio i ja. Trebalojeda po odluci oblasnog partijskog rukovodstva otputujem u drvarski kraj. U međuvremenu je izbio ustanak u Drvaru pa su vlasti u Prijedoru zavele vanredno stanje. Da bismo izbjegli hapšenja, Duško Brković i ja smo u toku jedne racije na komuniste naprečac napustili Prijedor. U Kozaru nas je izveo omladinac Rade Komnenić, ali se u njoj nismo zadržali. S Mladenom i Osmanom je dogovoreno da se obojica odmah prebacimo u Miljakovce, da tamo formiramo partizanski odred i organizujemo akciju miniranja ljubijskog mosta.

Znam da smo se Duško i ja tada u Kozari prihvatili tog zadatka bez dvoumljenja i da smo bili potpuno ubijeđeni u njegov izuzetni vojni i politički značaj. Smatrali smo da je najvažnije formirati odred čim stignemo u Miljakovce. Mučilo nas je pitanje kakvo je obezbjeđenje mosta.

Pokazalo se ipak daje najlakše bilo formirati Odred. I u Miljakovcima, kao i u drugim potkozarskim selima, spremnost ljudi da stanu pod oružje bila je daleko veća nego što je oružja bilo u njihovim rukama. A partijska organizacija je i ovdje držala političku situaciju u svojim rukama. Ustanak koji je tih dana buknuo na sve strane, odlučujuće je ubrzao borbenu organizovanje ljudi u prigradskim selima i podstakao njihovu spremnost za brzu borbenu akciju. Razumljivo je onda što je planirana diverzija bila odmah opšteprihvaćena i što se izviđanju ljubijskog mosta prišlo bez ikakvog oklijevanja.

S obzirom na delikatnost zadatka u blizini grada, Odred je formiran u najvećoj tajnosti. Istina, on je bio smješten u samom selu, u jednom šumarku, i sve živo u Miljakovcima je znalo za mjesto njegovog stalnog boravka. Žene su tu svakog dana donosile hranu, a i sami ljudi iz Odreda su se pod oružjem pojavljivali u selu usred bijela dana. Neprijatelj, međutim, nije ni slutio da su i Miljakovci pod oružjem.

Najveću raspravu u Odredu izazvalo je pitanje: kako i kojim sredstvima izvršiti zadatak. U stvari, ljudi su prvi put došli u situaciju, da raspravljaju o opštim stvarima kao o domaćim poslovima, pa je svako htio da iznese svoje mišljenje. U početku, glavnu riječ vodili su pojedinci koji su po prirodi veoma lakomisleni. Oni su tvrdili da za akciju na mostu nisu potrebne nikakve posebne pripreme. Dovoljne su samo veće količine petroleja. Njima su se suprotstavili skeptici. Miniranje mosta ne može se izvršiti bez eksploziva i bez veoma stručnih ljudi, kakvih u Odredu nema — tvrdili su oni. U opštoj galami, koju uvijek stvara isključivost, ipak smo se sporazumjeli. Dogovorili smo se, naime, da je za miniranje mosta neophodan eksploziv, ali da cijelu akciju mora da izvede Odred svojim snagama. U njemu, zaključili smo, ima ljudi koji su radili u rudniku i oni će najbolje umjeti da obave taj posao i druge u tome pouče. Našli su se i pogodni ljudi koji će uspostaviti vezu s rudnikom i obezbijediti nabavku eksploziva. Tako su pripreme prišle svome kraju, pa smo se svi latili sasvim konkretnih poslova.

Izveštaj patrole Odreda iz dana u dan je potvrđivao jednu te istu činjenicu: da most nije naročito čuvan i da oružana postaja na njemu nije brojna. Veza s rudnikom odmah je uspostavljena a u Odredu se vršila obuka miniranja i sačinjavao plan diverzije. Uskoro je sve bilo spremno za akciju, čekalo se samo na eksplozivni materijal.

U takvoj situaciji u naš logor je banuo neki čovjek koji se predstavio kao kurir iz Kozare. On nam je donio vijest da će Mladen te noći napasti Prijedor, a da nama poručuje da se privučemo gradu i otvorimo vatru čim čujemo da su borbe otpočele.

Ta vijest je za nas bila savim neočekivana, ali smo u nju povjerovali. Sto smo više, međutim, razmišljali o poruci, sve manje nam se činila vjerovatnom. Znali smo da su u gradu jake snage. Ipak smo se u prvi sumrak bez dvoumljenja spustili na prugu. Cijelu noć smo se prikradali gradu, a od napada ništa nije bilo. Neispavani i neraspoloženi vratili smo se u zoru u svoj logor. Najviše smo bili ljuti na samozvanog kurira, ali njega više nije bilo među nama.

Nama su opet pripreme za diverziju zapale u neočekivane teškoće. Veza s rudnikom je zatajila pa hitnost nabavke eksploziva je dovedena u pitanje. U naše redove je ušao nemir. Pojavili su se i znaci pojedinačnog nezadovoljstva. Poljski radovi su bili u jeku, a pojedinci su već glasno govorili da hoće da se vrate kućama. Samo upornost malobrojne seoske partijske organizacije i autoritet direktive ustanka držali su ljude na okupu. Rasplet te situacije došao je neočekivano i sam od sebe. Izviđajući most, patrola Odreda je jedne noći presrela ustašku patrolu i upustila se s njom u borbu. U zoru, nakon tog prvog vatrene okršaja u logoru Odreda osvanuo je vezan ustaški rojnik iz Tomašice Ante Popović. Bio je to događaj koji se ljudima u prvi mah učinio kao uspjeh. Dušku i meni je, međutim, bilo sasvim jasno da smo zapali u nepriliku i da od akcije na most više nema ništa. Tek kad se postavilo pitanje: šta s rojnikom — i ostali su počeli dolaziti k sebi. Niko nije ni pomišljao da ga ubije. Svi su se bojali odmazde. Bilo je govora o tome da ga pustimo, ali se odmah postavilo pitanje otkrivanja našeg logora. Rojnik je već sve znao: mjesto i ljude pod oružjem. Ostalo se na tome da se nad njim drži straža i da se hrani od istog kazana sa nama.

Intervencija s ustaške strane došla je veoma brzo. Svega dan poslije toga slučaja otvorila se vatra pod samim Miljakovcima. Već smo se bili dogovorili da se u slučaju intervencije Odred povuče iz sela bez borbe. Ali kud s rojnikom — to nismo imali na umu. Najzad ga je preuzeo jedan borac, s tim da manevriše s njime dok neprijatelj ne progrmi kroz Miljakovce, a mi smo se povukli u Rakeliće.

Ne znam zbog čega smo Duško i ja tada insistirali da se Odred povuče u Kozaru i priključi glavnini ustaničkih snaga. Vjerovatno smo smatrali da se ne može održati na prostoru Miljakovci — Rakelići — Busnovi. Tek oko tog pitanja bilo je najviše objašnjavanja. Većina je bila protiv toga da napusti svoj teren. Poslije dugih rasprava pristali su da krenu u Kozaru samo zato što su članovi Partije smatrali svojom obavezom da slijede Duška i mene.

Tako smo u predvečerje krenuli iz Rakelića i još u toku noći izbili na vrh. Kozaračkog kamena i tu prenoćili. Neprijatelj, međutim, nije tog dana ušao u Miljakovce, prodro je u njih tek u zoru slijedećeg dana i počeo da pali. Taj dim u daljini iznad Miljakovaca izazvao je pravu uzbunu u Odredu. Od većine je postavljen zahtjev da se odmah puste da idu nazad. Članovi Partije su bili nemoćni. Oni su pokazivali spremnost da produže put čak i ako se svi ostali vrata u Miljakovce. Održali smo kratak sastanak s njima i zaključili da je njihov zadatak da se ne odvajaju od većine u Odredu, pa pošto se više nije

moglo uticati na raspoloženje ljudi, složili smo se da se Odred povuče nazad u Miljakovce. Kada smo saopštili Odredu šta smo zaključili na partijskom sastanku, nestalo je jaza koji je između nas bio stvoren.

Tako se tog jutra Odred uputio nazad prema Miljakovcima a Duško i ja smo krenuli u Veriće, potkozarsko selo, u kome sam proveo rano djetinjstvo. Tamo sam poznavao mnoge kuće. U svakoj kući bio je ili koji moj školski drug ili koji očev đak. Očekivao sam da ćemo tamo moći da nađemo i bezbjedno sklonište i vodiča za Palančište, gdje se nalazio Mladenov Štab.

... Naš odlazak iz Verića ubrzala je potjernica koju je za nama dvojicom izdao prijedorski ustaški logor zbog ubistva rojnika Ante Popovića. Pomogao nam je Rade Vučkovac, seljak iz Bistrice. On nas je povezao s lugarom Nikolom Popovićem, koji se odmah po okupaciji odmetnuo u šumu, prekinuvši svaku vezu sa selom, pa čak i sa svojim ukućanima u Verićima i zametnuo o sebi svaki trag. Nikola nas je odveo do Palančišta.

U Štabu Odreda u Palančištu nismo zatekli nikoga, osim tada već osvjedočenog borca Boška Simatovića. Mladen i Osman su s Odredom bili u Knežici gdje se održavalo partijsko savjetovanje na kome je donijeta odluka o formiranju zajedničkog štaba za područje cijele Kozare, zatim odluka o napuštanju frontalne borbe i prelaska na partizanski način ratovanja“...¹³⁰

Tako su izgledali prvi ustanički dani. Na ustanak su krenuli stanovnici 114 sela sa prijedorskog, bosanskodubičkog, bosanskokostajničkog i bosanskonovskog područja sa preko 8.754 ustanika. Od ovoga broja u toku narodnooslobodilačkog rata poginulo je 5.952 ili u procentu 68%.

Sve ustaničke akcije koje su izvedene posljednjih julskih dana 1941. godine karakteristične su po svojoj masovnosti, poprimile su široke razmjere i pretvorile dio Kozare i Potkozarja u sveopšti narodni ustanak. Prvi oružani sukobi sa neprijateljem, bez obzira na prve žrtve, potvrdili su ocjene partijskog rukovodstva o masovnom raspoloženju naroda za borbu i njegovom povjerenju u komuniste i Komunističku partiju Jugoslavije.

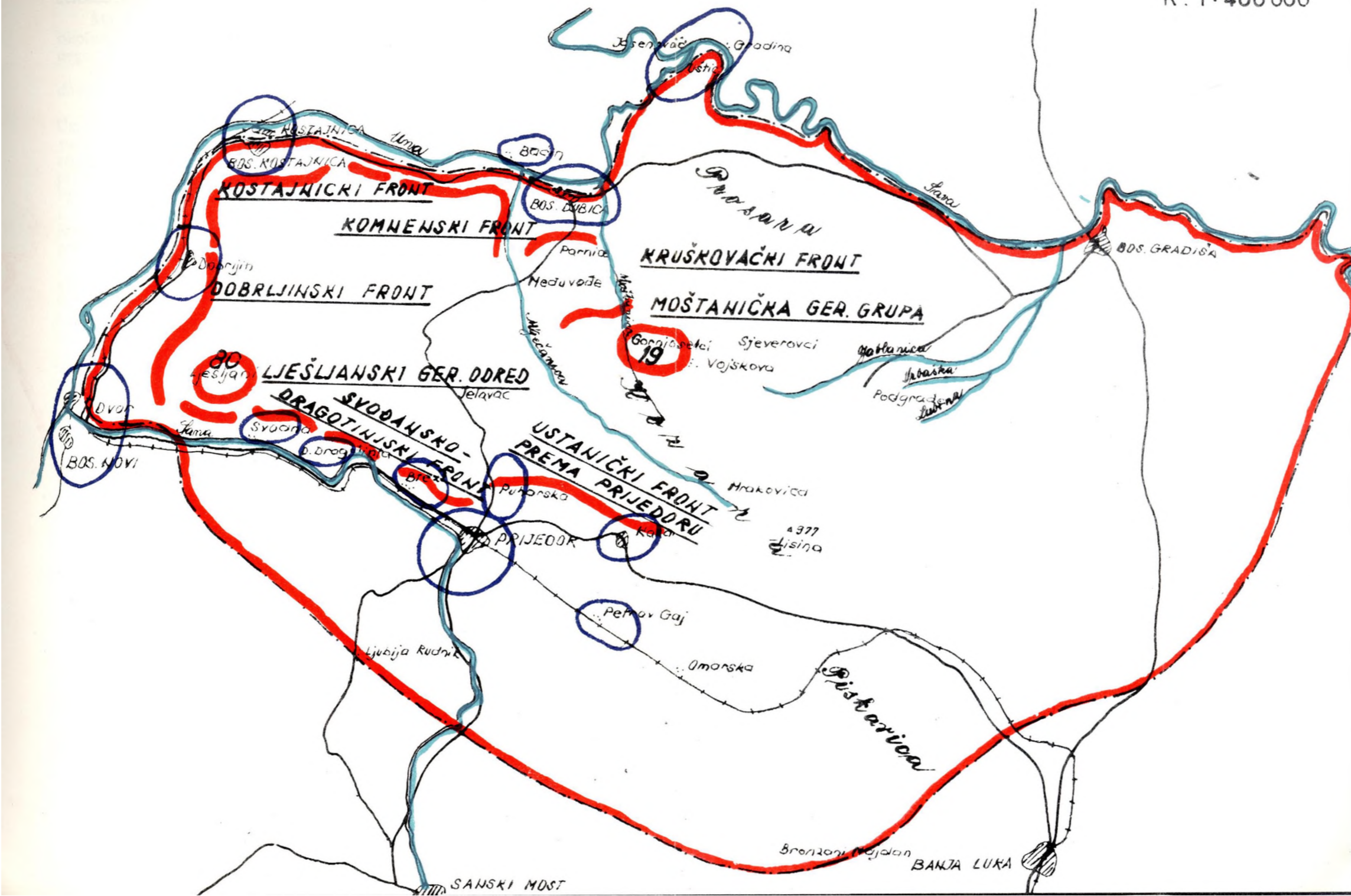
Razoružavanje žandarmerijskih stanica u Knežici i Kadinom Jelovcu, napad na garnizon u Bosanskoj Dubici, napad i zauzimanje Bosanske Kostajnice i Dobrljina, onesposobljavanje rudnika Lješljani i razbijanje posade neprijatelja u Lješljanima, napad na žandarmerijsku stanicu u Svodnoj, rušenje željezničke pruge u Svodnoj i Dragotinji, napad na Brezičane i na zgradu Opštine u Palančištu i oslobađanje talaca, napad ustanika iz Niševića i rušenje željezničke pruge u rejonu Omarska — Niševići i sukob ustanika iz Busnova sa ustašama, bile su prve uspješne akcije ustanika. One su unijele novu snagu i još veće raspoloženje da se nastavi započeta oružana borba.

Ovome raspoloženju doprinijelo je i stvaranje ustaničkih frontova na pojedinim sektorima iza kojih je postojala velika oslobođena teritorija pod kontrolom ustaničkih organa vlasti. Preko stotinu kilometara protezao se ustanički front koji je polazio od Kozarca i produžavao iznad Prijedora, Brezičana, Dragotinje, Svodne, Bosanskog Novog, Dobrljina i neprijateljskih uporišta na željezničkoj pruzi Prijedor — Bosanski Novi — Volinja. Ustanički front produžavao je dalje nizvodno desnom obalom rijeke Une do

¹³⁰Velimir Stojnić: Između Kozare i Drvara (1941), Kozara, knjiga I, str. 461-464, VIZ Beograd, 1971.

SITUACIJA NA KOZARI
1-20. AUGUSTA 1941. GOD.

R. 1:400 000

rječice Mlječanice u s. Komlencu, 4 kilometra udaljenom od Bosanske Dubice, nastavljajući do Kruškovca i dalje prema Moštanici i selima Kadinom Jelovcu, Sreflijama i okolini.

Masovni narodni ustanak i prve početne uspješne akcije izazvale su u okolnim neprijateljskim garnizonima ne samo strah za sopstveni opstanak, nego i paniku, koja je bila zahvatila i više neprijateljske komande i organe.

Opisujući situaciju u prvim ustaničkim danima Glavni stožer domobranstva u izvještaju od 31. jula 1941. godine u 19 časova javlja:

„Priedor: (19 č). Oko Priedora ustanak. Brzoglasne veze presječene. Ugrožena željeznička pruga prema Banjoj Luci. Veza sa Bosanskim Novim prekinuta. Željeznička pruga Priedor — Banja Luka (na 6 km od Priedora) zaposjednuta sa 300 pobunjenika naoružanim i mitraljezima. Promet prekinut. Zaposjednuta cesta između Priedora i sela Kozarca. Između postaja Priedora i Kozarca zaustavljena kompozicija vlaka br. 1716 od pobunjenika. Između Priedora i Dubice mostovi djelimično porušeni. Oružnička postaja Knežica (sjeverno od Priedora) napuštena. Pruge između Bos. Novog u svim pravcima djelimično razoružane i neupotrebljive.“

Neprijatelj izgleda da nije imao dovoljno snaga da preduzme mjere protiv ustanika, koje će uskoro uslijediti, pa je na sve strane u panici tražio pomoć. Čak i domobrani na lijevoj obali rijeke Une, u Volinji, tražili su pomoć „jer čuvaju skladište municije, a Nijemci su otišli“. Iz Dobrljina, Lješljana, Bos. Kostajnice traži se hitna pomoć pošto se „pobunjenici nalaže na 5 km pred Novim, potrebna je najhitnija pomoć Bosanskom Novom i Bosanskoj Dubici koja je napadnuta“.

Kakve je široke razmjere imao ustanak na Kozari i šta je sve uništeno i oštećeno u prvim ustaničkim danima potvrđuje i jedan izvještaj Direkcije željeznica iz Zagreba koja je tražeći pomoć od Glavnog stožera domobranstva javljala:

„Javlja se iz Prijedora, Bos. Novog i Kostajnice, da su sve hrvatske i bosanske željezničke pruge napadnute. Priedor je opkoljen, jer su se digla sva sela (muško, žensko i djeca) i sve što može da nosi oružje. Molim da se hitno pošalje pomoć u vojsci i zrakoplovstvu. Ruše se brzojavni stubovi i neće se moći izvještavati.“ Iz Hrvatske Kostajnice u jednoj depeši upućenoj 30. jula 1941. godine u 22,15 časova poručuje se da se pošalje „Municije, oružja mnogo (bar 300 pušaka i strojnica) i ljude“.

Na svim sektorima gdje je došlo do ustanka, prethodno su izvršene ili bile u pripremi oružane akcije koje su organizovali komunisti. Oni su se u prvim ustaničkim danima našli na čelu ustanika, rukovodili sa njima usmjeravajući raspoloženje i snagu ustanika tamo gdje se neprijatelju mogla nanijeti najveća šteta. To su upravo bili objekti i komunikacije, likvidacija manjih uporišta, žandarmerijskih stanica, onesposobljavanje zgrada opština i uništavanje arhive upravnog aparata neprijateljske vlasti. Komunisti nisu dozvolili da ovako nabujalom ustaničkom raspoloženju masa zavlada stihija, koja bi bez pravilnog rukovođenja i usmjeravanja od strane komunista mogla da poprimi pogrešne smjerove i da dovede do negativnih i neželjenih posljedica.

Da su se partijski kadrovi i rukovodstva našli na čelu i rukovodili ustankom potvrđuje i činjenica da je Oblasni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bos. krajinu bio u toku svih zbivanja i neposredno učestvovao u

daljem usmjeravaniju oružane borbe. Kakvo je stanje bilo na Kozari u vrijeme i neposredno poslije dizanja ustanka, govori i jedan izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bos. krajinu, koji je 12. avgusta 1941. godine upućen Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu u kome se kaže:

„Borbe koje su se vodile oko Prijedora ne zaostaju iza onih borbi koje su se vodile i koje se još i danas vode oko Drvara. Borbe oko Prijedora su dobile jači zamah kada su seljaci navalili ujutro 30.7.1941. na opštinu B. (Brežičani) da oslobode svoje uhapšene drugove (radi se o napadu na zgradu opštine Palančište, primj. autora). Ovaj napad izveden je spontano bez komande čete. Četa je imala plan da napadne Ljubiju što je osujećeno napadom seljaka na opštinu. U vezi sa tim oslobođenjem 15 seljaka iz zatvora nastao je pravi frontalni rat u kojem je učestvovalo 11 sela. Borba se vodila tri dana. U sam Prijedor je dovučena njemačka vojska, hrvatska vojska i Paveličeva garda. U Prijedoru i okolini ubijeno je 650 ljudi, žena i djece. To je djelo podivljalih ustaša. Neka sela još uvijek stoje u našim rukama. U tim selima su organizovane zajedničke kuhinje. Organizovana je i zajednička žetva i vršidba. Povjerenika kod vršidbe uopšte nema. Naša četa je šest ovakvih povjerenika zarobila. Pod rukovodstvom ove čete stoji sedam sela u kojima ustaša nema... Koliko će se dugo moći održati u ovom položaju, ovisi o navali na njih. Svakako da jačoj sili neće moći odoljeti i moraće se povući dalje u Kozaru. Do sada su na nekoliko mjesta rušili prugu između Prijedora i Bosanskog Novog, tako da je ta pruga sada čuvana od vojske (na svakih 20-30 metara stoji po vojnik).

Kostajnica je bila takođe zauzeta od ustanika seljaka, ali je bila povraćena od vojske. Naš odred oko Bos. Novog je srazmjerno slab. Uglavnom se nalaze oko Lješljana. Učinili su to da je lješljanski rudnik onesposobljen za proizvodnju uglja. Srušen je odžak, strojevi su prestali da rade. U jednom mjestu napadnuta je žandarmerijska postaja, zaplijenjeno je oružje i odnesen novac. Nekoliko žandarma je ubijeno.“

Po svemu sudeći to je bio izvještaj o prvim ustaničkim akcijama, iz prvog dana borbi, jer opisuje samo neke akcije, ali ne sa svih ustaničkih sektora gdje su posljednjih dana jula 1941. godine otpočele oružane borbe na Kozari.

Uspostavljanje ustaničkih frontova zahtijevalo je i stvaranje određene organizacije ne samo na frontu, nego i u pozadini. Na položajima su zadržani naoružani ustanici i određen broj ustanika sa hladnim oružjem koji su držali straže na pojedinim mjestima i pravcima, vršili osmatranje, izviđanje i obavještavanje, održavali vezu između dijelova fronta i naroda u selima. Oni koji nisu bili neophodni na frontu, vraćani su u sela sa zadacima da se brinu o narodu u selu, da rade na prikupljanju ljetine, vršidbi i sklanjanju žita i ostalih prehrambenih artikala. U svim selima bili su određeni ustanici koji su se brinuli za prikupljanje hrane za ustanike na frontu i za održavanje reda u selima. To su u stvari bili pravi organi vlasti nastali u ustaničkim danima.

Partijski rukovodioci na pojedinim sektorima fronta počeli su sa političkim radom ne samo sa ustanicima na položajima nego i sa narodom. Trebalo je objasniti narodu ciljeve borbe koja je istovremeno značila borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika, za nacionalnu i socijalnu ravnopravnost i slobodu, za bratstvo i jedinstvo svih naroda i narodnosti. U tome je veliku ulogu imao dr Mladen Stojanović koji je obilazio sela i držao govor narodu u Palančičtu, Marinima i drugim selima. To su učinili Josip

Mažar Šoša oko Lješljana i Dobrljina i Boško Šiljegović u selima bosanskodubičkog sreza i na području bosanskokostajničkog ustaničkog fronta. Politički rad sa ustanicima i narodom imao je snažnog odraza na jedinstvo naroda i nepokolebljivu odlučnost da se nastavi borba bez obzira na žrtve, jer je svijest o pravednosti i neophodnosti borbe pokrenula mase naroda u odlučujuću bitku.

Karakteristični su i prvi simboli koji su označavali karakter i ciljeve naše borbe. Već prvih dana na skoro svim sektorima fronta pojavile su se crvene zastave koje su se vijorile na najvišim uzvišenjima ustaničkih frontova. Na Kruškovcu, na Komlencu, na Balju poviše Bosanske Kostajnice, na Gliginom brdu iznad Dobrljina, na Donjem Vraniću, na uzviđenju Samar i na Maslinbairu nedaleko od Prijedora.

Ustanici su veoma brzo shvatili da se na čelu borbe nalazi Komunistička partija Jugoslavije i daje to zajednička borba sa narodom Sovjetskog Saveza i ostalim porobljenim narodima protiv fašističkog okupatora.

Napuštanje gradova i izlazak u potkozarska sela većeg broja komunista pretežno onih kojima je prijetila opasnost od hapšenja, nametnulo je novi problem partijskom rukovodstvu. Trebalo je nastaviti sa radom i prilagoditi se novim ilegalnim uslovima rada. Zato su partijska rukovodstva u gradovima neposredno pred početak progona i hapšenja komunista, 22. juna 1941. godine prilikom napada Njemačke na Sovjetski Savez, održali sastanke na kojima su pretresali nastalu situaciju. Odlučeno je da se prime novi članovi KPJ koji su ranije bili pripremani kao kandidati ili skojevci, a u isto vrijeme izabrani su novi sekretari komiteta na mjesto ranijih koji su bili kompromitovani i morali da napuste gradove.

U Prijedoru je poslije odlaska Slobodana Marjanovića izabran za sekretara Mjesnog komiteta Partije Muharem Suljanović, istaknuti radnik i komunista. Njegovom smjelošću i umješnošću komunista ilegalca, partijska organizacija se veoma brzo organizaciono učvrstila, prilagodila novim uslovima i uspješno izvršavala sve zadatke. Zahvaljujući tome kroz Prijedor su bezbjedno prolazili najviši partijski kadrovi, čak i španski borci, koji su po zadatku partijskog rukovodstva odlazili na Kozaru. Značajnu ulogu o tome imao je Muharem Suljanović. On je poslije dizanja ustanka i prekida veze sa Oblasnim komitetom KPJ odlazio u Banju Luku i uspostavio vezu sa Đurom Pucarom Starim obavještavajući ga o situaciji na Kozari. U isto vrijeme održavao je vezu sa rukovodstvom ustanka na Kozari šaljući obavještenja o stanju u gradu, pokretima i namjerama neprijateljskih snaga. Muharem je u septembru 1941. godine uhapšen od strane ustaša u Prijedoru. Suđeno mu je u Banjoj Luci. Stradao je u nekom od ustaških logora. Poslije Muharema za sekretara je došla Mira Cikota koja je veoma uspješno rukovodila Mjesnim komitetom KPJ u Prijedoru do ljeta 1942. godine.

U Bos. Novom, poslije odlaska Hajre Kapetanovića, za sekretara je imenovan Zajko Dizdarević. Kako su mnogi članovi napustili grad, Zajko Dizdarević je nastavio sa radom u veoma teškim i složenim uslovima. Povremeno je odlazio u Banju Luku kod sekretara Oblasnog komiteta KPJ Đure Pucara Starog od koga je dobijao direktive i uputstva šta sve treba preduzeti u određenom trenutku. Sreski komitet Bosanski Novi djelovao je i prema Kozari i prema Podgrmeču.

U Bos. Dubici Fadil Šerić sa grupom komunista organizuje ilegalni rad. Preko porodica Huseina Hatipovića i Idriza Čauševića uspostavljena je veza sa rukovodstvom ustanka na bosanskodubičkom području. Ovim ilegalnim kanalima izašla je grupa omladinaca Muslimana iz Bos. Dubice u partizane na Kozaru.

U Banju Luku je na poziv sekretara Oblasnog komiteta za Bosansku krajinu upućena Zaga Umićević, koja je poslije hapšenja od strane ustaša u Bos. Novom uspjela da pobjegne i da se zajedno sa Hajrom Kapetanovićem skloni u selo Javornik na području Dvora na Uni. Zajko Dizdarević uspio je da je određenim kanalom prebaci za Banju Luku gdje je određena na rad u Mjesni komitet Komunističke partije.

U Lijevču polju, u Aleksandrovcu, po zadatku sekretara Oblasnog komiteta djeluje Sida Jelić — Marjanović, zatim Radovan Vulin, učitelj iz sela Seferovaca, koji je kao komunista imao značajnog uticaja na dijelu Lijevča gdje je djelovao.

I dok se na dijelu potkozarskih sela pružao frontalni otpor neprijatelju, organizovali gerilski odredi, diverzantske grupe, organizovao život u pozadini, u isto vrijeme u gradovima su djelovale partijske organizacije i komiteti. Oni su organizovali praćenje pokreta neprijateljskih snaga i o tome obavještavali rukovodstva ustanka na pojedinim sektorima. Isto tako trebalo je otkriti namjere neprijatelja u gradu, pripreme racija i hapšenja komunista, skojevaca i saradnika pokreta, te preduzeti mjere da ne padnu neprijatelju u ruke.

Tako je ustanak i početak borbe protiv neprijatelja zahvatio i sela i gradove šireg područja Kozare.

ZLODJELE USTAŠA NAD CIVILNIM STANOVNIŠTVOM KRAJEM
JULA 1 POČETKOM AVGUSTA 1941. GODINE

Nemoćni da spriječe masovni otpor naroda izražen u masovnim napadima na brojne objekte i komunikacije, ustaše otpočinju masovna hapšenja i odvođenja srpskog stanovništva u gradovima, vrše napade na pojedina ustanička područja gdje ubijaju ljude, žene i djecu, pljačkaju i pale kuće i imovinu.

Posljednjih dana jula i početkom avgusta 1941. godine izvršeno je masovno hapšenje i pokolj stanovnika u Prijedoru i bližoj okolini. Na najzvjerski način ubijeno je 220 stanovnika Prijedora, među kojima je bilo najviše željezničkih radnika. Samo u toku jedne noći ubijeno je nekoliko stotina građana u Prijedoru, a hapšenja i pokolji trajali su tri dana.¹³¹

Teško je bilo ustanoviti koliko je tada pohvatano i poklano stanovnika, jer su zajedno sa stanovnicima Prijedora ubijani i stanovnici iz obližnjih sela. Ustanovljeno je da su tada u Prijedoru na zvjerski način ubijeni:¹³²

Adamović Manojlo iz Volara;
Anđić Lj. Ljubomir, 1921. godine, Niševići;
Arambašić J. Jovo, 1897. godine, Prijedor;
Arežina Boško, Bosansko Grahovo;
Bajić M. Dušan, 1910. godine, Čirkin-polje;
Bajić M. Obrad, 1901. godine, Čirkin-polje;
Babić S. Nikola, 1910. godine, Orlovača;
Babić L. Lazo, 1928. godine, Miška Glava;
Babić Đ. Miloš, 1908. godine, Miška Glava;
Babić Đ. Živko, 1912. godine, Miška Glava;
Babić S. Marko, 1905. godine, Palančište;
Banović Branko, Prijedor;
Banović S. Simo, 1873. godine, Malo Palančište;
Banović Mile, 1885. godine, Prijedor;
Banović Đ. Mitar, 1907. godine, Palančište;
Bašić S. Pero, 1898. godine, Gornji Garevci;
Baškot V. Branko, 1908. godine, Brežičani;
Belić R. Dušan, 1901. godine, Palančište;
Beslač Đ. Mikan, 1898. godine, Dragotinja;
Bilbija J. Milutin, 1926. godine, Prijedor;

¹³¹Mica Vrhovac: **Pokolj građana u Prijedoru**, Kozara I. str. 210–211.

¹³²Arhiv Muzeja Kozare u Prijedoru.

Bogdanović Đ. Nedeljko, 1912. godine, Jelička;
 Borić M. Nikola, 1908. godine, Gornji Garevci;
 Borić I. Milan, 1912. godine, Gornji Garevci;
 Borić N. Đuro, 1901. godine, Gornji Garevci;
 Borojević P. Pero, 1895. godine, Jugovci;
 Božić Simo;
 Brdar J. Mile, 1884. godine, Prijedor;
 Bursać M. Simo, 1903. godine, Drvar;
 Bursać M. Đuro, 1905. godine, Drvar;
 Crnić M. Branko, 1926. godine, Prijedor;
 Crnogorac S. Dušan, 1904. godine, Prijedor;
 Crnogorac M. Dušan, 1923. godine, Prijedor;
 Čado M. Zdravko, 1914. godine, Prijedor;
 Čanak J. Miloš, 1886. godine, Prijedor;
 Čanak Ž. Drago, 1920. godine, Prijedor;
 Čanak Ž. Milorad, 1921. godine, Prijedor;
 Čelar Milan;
 Damjanović J. Rade, 1897. godine, Prijedor;
 Damjanović M. Damjan, 1910. godine, Prijedor;
 Dabić P. Milan, 1906. godine, Niševici;
 Despot J. Simo, 1918. godine, Prijedor;
 Despot Lj. Niko, 1922. godine, Prijedor;
 Dimić V. Ostoja 1875. godine, Prijedor;
 Divoić G. Mitar, 1917. godine, Prijedor;
 Dobrijević Đ. Lazo, 1906. godine, Čela;
 Dotlić V. Stevo, 1897. godine, Marička;
 Đurić P. Dušan, 1928. godine, Prijedor;
 Đurić S. Trivun, 1897. godine, Jugovci;
 Džanić Lazo, 1890. godine, Prijedor;
 Džikić Mirko, 1890. godine, Prijedor;
 Gagić S. Dušan, 1916. godine, Donji Garevci;
 Gnjatović J. Milan, 1915. godine, Prijedor;
 Gnjatović Branko, 1895. godine, Prijedor;
 Gnjatović I. Lazo, 1922. godine, Orlovci;
 Gnjatović N. Đoko, 1923. godine, Orlovci;
 Gnjatović Nedeljko, Miljakovci;
 Gojanović J. David, 1919. godine, Markator;
 Gojić S. Stojan, 1910. godine, Volar;
 Gojić I. Aleksa, 1892. godine, Volar;
 Goronja Vaso, 1897. godine, Prijedor;
 Grabovanović J. Dušan, 2893. godine, Prijedor;
 Granatić J. Rade, 1918. godine, Jelička;
 Grahovac Gojko, 1920. godine, Volar;
 Grublješić D. Gojko, 1910. godine, Dobrljin;
 Hrnjak S. Mirko, 1920. godine, Prijedor;
 Inđić Đ. Mihajlo, 1911. godine, Donji Orlovci;
 Jarić M. Mihajlo, 1923. godine, Bosansko Grahovo;
 Janjić Stojan, 1890. godine, Prijedor;
 Javorić Niko, 1880. godine, Prijedor;

Jelčić L. Marko, 1908. godine, Cikote;
Jelčić P. Milan, 1907. godine, Cikote;
Jelača B. Ljubo, 1889. godine, Prijedor;
Jovanić Dušan, 1922. godine, Prijedor;
Jovanić Đuro, 1889. godine, Prijedor;
Kačavenda D. Jovan, 1893. godine, Cikote;
Kantar I. Drago, 1918. godine, Prijedor;
Karan M. Ratko, 1918. godine, Prijedor;
Karan M. Svetozar, 1921. godine, Prijedor;
Katana M. Stevo, 1922. godine, Volar;
Katana P. Rade, 1915. godine, Miška Glava;
Knežević T. Dragoja, 1898. godine, Dragotinja;
Knežević P. Mihajlo, 1916. godine, Dragotinja;
Kos Lazo, 1895. godine, Prijedor;
Kotroman Jovo, 1880. godine, Prijedor;
Komosar P. Marko, 1906. godine, Miška Glava;
Kovačević Dušan, 1885. godine, Prijedor;
Kovačević Pero, 1900. godine, Prijedor;
Kovačević Milan, 1926. godine, Dragotinja;
Kovačević Dragan, 1925. godine, B. Novi;
Kovrlja Vukan, Božići;
Kragulj Đ. Dušan, 1920. godine, Orlovača;
Kragulj T. Đuro, 1898. godine, Orlovača;
Kragulj O. Rade, 1912. godine, Orlovača;
Kragulj O. Obrad, 1922. godine, Orlovača;
Kragulj S. Mičo, 1880. godine, Palančište;
Kragulj S. Đuro, 1916. godine, Palančište;
Kragulj Mihajlo, Palančište;
Ljubišić I. Milorad, 1900. godine, Gomjenica;
Ljubišić I. Košta, 1918. godine, Gomjenica;
Ljubičić V. Stevo, 1917. godine, Čirkin-polje;
Majkić M. Ostoja, 1885. godine, Prijedor;
Majstorović M. Dragan, 1912. godine, Marini;
Majstorović D. Pero, 1895. godine, Marini;
Maričić J. Lazar, 1924. godine, Orlovača;
Maričić D. Jovo, 1901. godine, Orlovača;
Marčeta Đ. Jovo, 1906. godine, Drvar;
Marčetić S. Ljubomir, 1920. godine;
Marjanović R. Dane, 1912. godine, Božići;
Marković S. Obrad, 1903. godine, Drvar;
Medić J. Đorđo, 1910. godine, Svodna;
Medić J. Mičo, 1884. godine, Prijedor;
Medić Đ. Ilija, 1898. godine, Orlovača;
Medić Duda, 1911. godine, Dragotinja;
Milanović P. Vid, 1880. godine, Dragotinja;
Milanović V. Petar, 1907. godine, Dragotinja;
Milanović B. Nikola, 1899. godine, Dragotinja;
Milanović J. Lazo, 1901. godine, Dragotinja;
Milanović Marko, Gornja Dragotinja;

Milić Đuro, 1910. godine;
 Milojica Stojan, Volar;
 Milosavljević R. Vlado, 1922. godine, Palančište;
 Mijatović N. Branko, 1928. godine, Niševici;
 Miljatović S. Vaso, 1893. godine, Gomjenica;
 Miodrag T. Lazar, 1884. godine, Donji Garevci;
 Mišarević P. Mladen, 1907. godine, Niševici;
 Morača S. Stevo, 1895. godine, Bosanski Petrovac;
 Mršić M. Mlado, 1914. godine, Volar;
 Mršić Aleksandar, učitelj iz Miljakovaca;
 Mršić A. Stevo, Miljakovci;
 Mudrinić Mile, Veliko Palančište;
 Mudrinić Košta, Veliko Palančište;
 Mudrinić Dušan, Veliko Palančište;
 Munjiza P. Ljuboja, 1899. godine, Crna Dolina;
 Nedimović N. Trivun, 1900. godine, Donja Dragotinja;
 Nišević I. Savo, 1898. godine, Niševici;
 Nišević O. Uroš, 1912. godine, Niševici;
 Obradović M. Petar, 1885. godine, Prijedor;
 Pauković J. Dragoja, 1897. godine, Jugovci;
 Pecalj O. Stole, 1885. godine, Donji Garevci;
 Petrić Drago, 1905. godine, Gornji Jelovac;
 Petrović R. Dušan, 1891. godine, Tomašica;
 Plavšić Branko, Prijedor;
 Popović Jovo, Prijedor;
 Praštalo I. Mile, 1891. godine, Donja Dragotinja;
 Praštalo I. Rade, 1888. godine, Donja Dragotinja;
 Puzigaća Obrad, 1892. godine, Drvar;
 Puzigaća O. Lazo, 1927. godine, Drvar;
 Radetić M. Pero, 1895. godine, Prijedor;
 Radetić P. Milovan, 1913. godine, Prijedor;
 Radić J. Stojan, 1920. godine, Niševici;
 Radić M. Đurađ, 1913. godine, Volar;
 Radonjić T. Dušan, 1917. godine, Palančište;
 Radosavljević S. Ostoja, 1882. godine, Prijedor;
 Radošević M. Dragoja, 1911. godine, Palančište;
 Radović Stanko, Prijedor;
 Radulović S. Simo, 1899. godine, Dragotinja;
 Radulović M. Nikola, 1920. godine, Zecovi;
 Rađenović S. Petar, 1887. godine, Prijedor;
 Rajlić N. Boško, 1911. godine, Gomjenica;
 Rajlić N. Pero, 1920. godine, Gomjenica;
 Rašić P. Đuro, 1883. godine, Kistanje;
 Rašić Đ. Dušan, 1909. godine, Kistanje;
 Rašić Đ. Stevan, 1911. godine, Kistanje;
 Rašić Đ. Jovan, 1914. godine, Kistanje;
 Ritan Dragoja, Veliko Palančište;
 Reljić R. Simo, 1901. godine, Cikote;
 Rodić Milenko, Čirkin-polje;

Rokvić O. Stevo, 1924. godine, Prijedor;
 Rončević N. Ilija, 1894. godine, Knin;
 Sabljic Đ. Miloš, 1885. godine, Bosansko Grahovo;
 Savanović S. Mirko, 1921. godine, Brezičani;
 Savić S. Obrad, 1900. godine, Niševici;
 Savić V. Stojkan, 1914. godine, Niševici;
 Savić O. Milenko, Prijedor;
 Savić Milan, 1885. godine, Orlovača;
 Savić M. Obren, 1888. godine, Nevesinje;
 Sidak P. Dušan, 1918. godine, Brezičani;
 Simatović S. Mičo, 1913. godine, Palančište;
 Simatović Mihajlo, Palančište;
 Stakić P. Simo, 1905. godine, Drvar;
 Stakić O. Trivo, 1906. godine, Brezičani;
 Stević N. Jovan, 1875. godine, Gornji Garevci;
 Stijepić Đ. Milan, 1920. godine, Prijedor;
 Stojaković O. Ljubo, 1908. godine, Prijedor;
 Stojaković Đ. Mirko, 1900. godine, Dragotinja;
 Stojaković M. Mičo, 1924. godine, Dragotinja;
 Sredić L. Stevo, 1922. godine, Volar;
 Sukonjica L. Mile, 1900. godine, Palančište;
 Sukonjica P. Jovan, 1909. godine, Palančište;
 Ševo V. Jovan, 1896. godine, Cikote;
 Šobot M. Pero, 1892. godine, Crna Dolina;
 Timarac S. Slavko, 1922. godine, Čirkin-polje;
 Timarac N. Uroš, 1899. godine, Čirkin-polje;
 Todorović Trivo, Volar;
 Topić V. Mirko, Petrov Gaj;
 Topić Novak, 1905. godine, Prijedor;
 Tubin M. Dragutin, 1909. godine, Brezičani;
 Vokić S. Jovan, 1912. godine, Miška Glava;
 Vokić T. Ostoja, 1907. godine, Palančište;
 Vokić V. Mihajlo, 1915. godine, Palančište;
 Vokić M. Gligo, 1895. godine, Palančište;
 Vokić Dušan, Veliko Palančište;
 Vračar S. Ostoja, 1907. godine, Niševici;
 Vučenović S. Stojan, 1899. godine, Marička;
 Vučićević O. Mihajlo, 1910. godine, Palančište;
 Vučković M. Obrad, 1907. godine, Busnovi;
 Vujasinović Nikola, 1889. godine, Ivoševci;
 Vujasinović Mile, 1897. godine, Prijedor;
 Vujasinović N. Nikola, 1915. godine, Ivoševci;
 Vujasinović J. Simo, 1870. godine, Prijedor;
 Vujčić S. Pero, 1902. godine, Palančište;
 Vujčić S. Lazo, 1910. godine, Palančište;
 Vukmir Stevo, 1900. godine, Volar;
 Vujković S. Blagoja, 1883. godine, Petrov Gaj;
 Vujković S. Petar, 1904. godine, Petrov Gaj;
 Vukojević Lazar, 1882. godine, Prijedor;

Vukojević M. Darinka, 1900. godine, Brežičani;
Vukmanović P. Vaso, 1890. godine, Dubica;
Zgonjanin Ilija, 1896. godine, Dragotinja;
Zgonjanin J. Mile, 1890. godine, Dragotinja;
Zrnić S. Aleksandar, 1914. godine, Niševići;
Žakula D. Rade, 1910. godine, Palančište;

O zlodjelima ustaša u okolini Prijedora govori se i u jednom dokumentu pronađenom u arhivi izbjegličke vlade u Londonu, gdje se pored navođenja izvjesnog broja ubijenih kaže, daje u Prijedoru na Urijama ubijeno odjednom 400 seljaka koji su dovedeni iz sela 31. jula i 1. avgusta 1941. godine. „Hajka na Srbe dobila je karakterpotpunog istrebljenja srpskog naroda. Ustaški ministri dr Mile Budak, Milan Zanić, Mirko Puk i stožernik Viktor Gutić, natjecali su se koji će što više da nadraži hrvatski narod protiv srpskog i da u svemu pobudi najniže instinkte zvjerske. Ti ministri su javno izjavljivali da će trećinu Srba pobiti, trećinu iseliti, a trećinu pokatoličiti i na taj način iskorijeniti preko dva miliona Srba iz Hrvatske“.¹³³

U saopštenju Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača konstatuje se daje u Prijedoru pobijeno oko 700 duša. Ustaše kojima je zapovjednik bio neki Dizdar blokirale su cijelu varoš, pa onda pokupile i sprovele sve Srbe u zatvor. Zatim je nastavljeno ubijanje; u zatvoru, u kućama, na mostu preko Sane, u parku pred gimnazijom, na pijaci „Zitarnica“ u polju zv. „Urije“, na mjestu zv. „Tukovi“. U Prijedor su neprestano stizali kamioni puni seljaka, vođenih na strijeljanje. Po ulicama su bile gomile leševa i potoci krvi. Plamtjela su sela dok su ustaše klale i mučile svoje žrtve. U Ljubiji su ustaše položili na sred puta Iliju Petrovića, mašinovođu, Vasu Hrnjaka, stolara i još dva brata, pa su ih boli noževima, rezali im uši i prste dok nisu izdahnuli.

Posljednjih dana jula 1941. godine pohapšeno je oko 60 rudara Srba u Ljubiji i otpremljeno u logor Jasenovac, a 2. avgusta na Matića bari strijeljana je grupa viđenijih ljudi iz Ljubije. U Donjoj Ljubiji, Cikota, Volaru, Podvidači, Miskoj Glavi, ustaše su svakodnevno vršile zlodjela. U Miskoj Glavi ustaše su pobile i poklale cijeli zaseok Tomaša.

Na području Omarske prvih dana avgusta 1941. godine ubijeno je 168 ljudi. Samo u selu Niševićima ubijeno je 44 stanovnika kao odmazda zbog rušenja željezničke pruge između Piskavice i Omarske. Rušenje željezničke pruge izvršili su ustanici iz sela Niševića 31. jula 1941. godine pod rukovodstvom Dušana Mijatovića.¹³⁴

U isto vrijeme u selu Babićima kod Kozarca ustaše su na zvjerski način likvidirale 35 željezničkih radnika.

Težak zločin nad nemoćnim civilnim stanovništvom izvršila je ustaška jedinica koja je bila stacionirana u Kozarcu. Ustaški zlikovci pohvatali su

¹³³Arhiv Vojnoistorijskog instituta, kut. 312. reg. br. 17/1-2.

¹³⁴Omarska, Izdanje 1977. Štampa: NIRO „Glas“ Banjaluka

brojne stanovnike iz 13 sela i na mjestu Zajednice kod Kozarca. 31. jula i 1. i 2. avgusta 1941. godine poklali su i sjekirama masakrirali stanovništvo iz sela:

BABIĆI

Aleksić Mile, 1900;
Aleksić Mlado, 1915;
Aleksić Jovan, 1892;
Čoprka Oste, 1894;
Coprka Niko, 1880;
Dragonjić Stojan, 1892;
Dragonjić Tomo, 1890;
Gajić Đurađ, 1892;
Kos Pero, 1894;
Kos Miloš, 1895;
Lukić Đurađ, 1892;
Lukić Cvijo, 1889;
Nišić Dragan, 1914;
Nišić Niko, 1892;
Timarac Dušan, 1911;
Timarac Dušan, 1913;
Vujčić Slavko, 1918;

BALTE

Grahovac Špiro, 1883;
Grahovac Mićo, 1916;
Kucota Milan, 1911;
Marković Blagoja, 1890;
Janković Dušan, 1890;

BISTRICA

Kojić Aleksa, 1908;
Lazić Ostoja, 1900;
Lazić Uroš, 1902;
Prtić Dragić, 1907;

DERA

Čorić Božo, 1891;
Čorić Lako, 1890;
Gojić Milovan, 1897;
Indić Mikan, 1900;
Indić Rade, 1891;
Indić Nikola, 1890;
Janković Đuro, 1911;
Janković Vaso, 1913;

Janković Svetko, 1917;
Janković Dane, 1883;
Kojić Janko, 1911;
Šobot Mile, 1894;
Vidović Đuro, 1892;
Vidović Lazo, 1913;
Vidović Niko, 1890;
Vidović Mirko, 1920;
Vidović Stevo, 1923;

DONJI GAREVCI

Bašić T. Ilija, 1899;
Gagić S. Lazo, 1918;
Kojić M. Tode, 1912;
Kojić O. Stojan, 1894;
Kojić O. Dragoja, 1896;
Kojić O. Lazar, 1905;
Miodrag P. Jovan, 1893;
Miodrag P. Uroš, 1895;
Paraš M. Stojan, 1901;
Paraš M. Dragoja, 1910;
Pecalj N. Tanasija, 1890;
Pecalj N. Mihajlo, 1896;
Pecalj M. Živko, 1921;
Pecalj V. Spasoja, 1912;
Petrić Đ. Stojan, 1898;
Petrić S. Mlado, 1921;
Rodić Stanoja, 1915;
Šumar V. Savan, 1900;
Šumar V. Živko, 1910;
Šumar V. Dušan, 1908;
Zmijanjac M. Đuro, 1890;
Zmijanjac M. Dragoja, 1899;

DONJI ORLOVCI

Karajica S. Mile, 1910;
Kecman Savan, 1913;
Marić O. Simo, 1896;
Radivojac Đ. Nedo, 1900;
Radivojac Đ. Trivun, 1892;
Radivojac Gojko, 1900;
Šumar L. Mladen, 1920;

GORNJI GAREVCI

Borić I. Dušan, 1914;
Borić I. Miro, 1921;
Končar T. Vajo, 1884;
Končar R. Stevo, 1903;
Končar S. Jovan, 1885;
Končar J. Petar, 1914;
Pupovac R. Stevan, 1867;
Pupovac S. Jovan, 1906;
Pupovac S. Dušan, 1914;
Pupovac S. Vajo, 1915;
Pupovac N. Mičo, 1907;
Srđić M. Pero, 1900;
Srđić P. Vaskrsija, 1923;

JARUGE

Borić Slavko, 1919;
Borovnica Miloš, 1904;
Eror Đ. Jovan, 1883;
Kajtez Đ. Kuzman, 1890;
Kajtez M. Mikan, 1910;
Končar M. Vajo, 1916;
Levnajić S. Milan, 1898;
Mandić Stojan, 1910;
Marić T. Ilija, 1905;
Stojanović P. Riste, 1884;
Uzelac Mile, 1880;
Vejinović Jovo, 1904;
Vlačina N. Stojan, 1902;
Zenkijević Mihajlo, 1889;

KAMIČANI

Deraš Nikola, 1902;
Dotlić Mile, 1906;
Dotlić Mića, 1900;
Tihostup Dmitar, 1884;
Tihostup Petar, 1887;

KOZARAC

Dragičević Boško, 1894;
Vujčić Čedo, 1896;
Vujčić Slavko, 1923;

LAMOVITA

Berić Obrad, 1905;
Berić Vaskrsija, 1905;
Berić Svetko, 1909;
Berić Savan, 1885;
Berić Pero, 1900;
Berić Stevan, 1894;
Berić Radovan, 1907;
Gavranović Božo, 1884;
Gavranović Jovo, 1894;
Gavranović Mile, 1880;
Gavranović Luka, 1898;
Gavranović Čiro, 1903;
Gavranović Milan, 1909;
Gavranović DušSn, 1921;
Gogić Milutin, 1908;
Janjić Dušan, 1905;
Kešin Riste, 1878;
Kešin Mirko, 1900;
Malenčić Branko, 1905;
Miletić Pero, 1899;
Miljanić Gojko, 1925;
Miljanić Nikola, 1908;
Miljanić Risto, 1909;
Miljanić Mladen, 1913;
Panić Vaskrsija, 1884;
Prpoš Nikola, 1899;
Tejić Pantelija, 1914;
Tejić Oste, 1918;
Timarac Simo, 1907;
Vrhovac Milan, 1896;
Vrhovac Mladen, 1922;
Vrhovac Oste, 1905;

PETROV GAJ

Kobaš Savan, 1897;
Radivojac Đuro, 1900;
Savić Đuro, 1902;

TRNOPOLJE

Antić Stole, 1895;
Antić Milan, 1923;
Baltić Ostoja, 1918;

Baltić Milan, 1908;
Baltić Mile, 1912;
Baltić Stanko, 1893;
Čoprka Gavro, 1911;
Đukić Stole, 1916;
Karajica Rade, 1912;
Karajica Stojan, 1878;
Karajica Lazo, 1895;
Karajica Dušan, 1920;
Lakić Milan, 1919;
Nišić Stanko, 1901;
Nišić Stevo, 1922;
Nišić Manojlo, 1905;
Nišić Novak, 1908;

Nišić Lazar, 1894;
Nišić Vlado, 1923;
Paraš Stevo, 1900;
Paraš Pero, 1895;
Petrović Mihajlo, 1886;
Petrović Novak, 1914;
Petrović Mile, 1923;
Radonjić Stojko, 1890;
Radonjić Sreto, 1905;
Radonjić Nikola, 1890;
Ratković Lazar, 1900;
Ritan Ljuboja, 1896;
Škrbić Milutin, 1905;¹³⁵

Broj od 172 poklanih žrtava označenih na spomeniku ne odgovara stvarnom stanju stradalih stanovnika na Zajednicama. Računa se daje ovdje na zvijerski način ubijeno oko 487 ljudi. Osim poimenično navedenih, ovdje su još, ne zna se stvaran broj, dopremeni iz vagona sa željezničke stanice Kozarac, što znači da su pohvatani u drugim mjestima i vozom dopremljeni do kozaračke željezničke stanice i dalje do mjesta stratišta u pratnji ustaških krvoloka.

Stanovnici postradalih sela podigli su ovim žrtvama spomenik na mjestu stradanja naznačivši, pored ostalog, da su dana „31. jula i 1. i 2. avgusta 1941. godine poginuli žrtvom ruke ustaških zvijeri, ruku krvavih do lakata, do ramena, do očiju...”

Tako je samo za tri dana na dva mjesta, u Prijedoru i na Zajednicama kod Kozarca, poklano 394 stanovnika iz grada i okolnih sela oko Prijedora i Kozarca. Računa se daje ovaj broj svakako veći, i do 709 poklanih, jer se nije moglo ustanoviti imena za oko 315 lica poklanih na Zajednicama koji su ovamo dotjerani iz drugih mjesta.

Zlodjela ustaša zahvatila su i ostala područja gdje je došlo do otpočinjanja oružane borbe i narodnog ustanka.

Prvog avgusta 1941. godine, poslije povlačenja ustanika, u Dobrljinu je ubijeno oko 80 ljudi. Dobivši pojačanje, ustaše su isti dan krenule iz Dobrljina i izbile do Gliginog brda. Zapalili su kuće, štale, štagljeve i druge objekte i imovinu porodica Vukovića i Đurića. Na sve strane kuda se kretala ustaška jedinica, dizao se plamen i crni dim od zapaljenih kuća i drugih domaćinskih objekata.

Sutradan, 2. avgusta 1941. godine, ustaše su u Donjem Vodičevu poklale 75 ljudi, žena i djece. Ubijeno je 15 članova porodica Kostića, Tadića, Dobrića i Pilipovića. Isti dan poslije podne, u zaseoku Podgorica, u podrumu Mile

¹³⁵Imena poginulih ispisana su na Spomeniku na Zajednicama kod Kozarca, a imena poginulih iz Donjih Garevaca, Donjih Orlovaca, Gornjih Garevaca i Jaruga još i na spomeniku u Gornjim Orlovcima.

Vurune, izvršen je težak zločin kada je poklano 65 staraca, žena i djece. Tada su poklani:

Gajić P. Anđa,	Vuruna Mihajlo,
Gajić M. Anđa,	Vuruna Milan,
Gajić M. Lepa,	Vuruna Milka,
Gugleta Đuro,	Vuruna Vida,
Jančić Rajko,	Vuruna Radojka,
Landup Mara,	Vuruna Mileva,
Milašin Draginja,	Vuruna Jovanka
Milašin Jela,	Vuruna Mika,
Milašin Stoja,	Vuruna Vaja,
Milošević Draginja,	Vuruna Mileva,
Milošević Cvijeta i 3 djece,	Vuruna Milka,
Milošević Ruža,	Vuruna Gospova,
Pavković David,	Vuruna Danica,
Radić Mile,	Vuruna Savka,
Radić Smilja,	Vuruna Mirjana,
Radić Mara	Vuruna Savka (Miloševa),
Vuruna Vida,	Vuruna Ranko
Vuduna Deva,	

Sa ovim porodicama poklano je još oko 30 djece od jedne do deset godina čija imena nije bilo moguće ustanoviti.¹³⁶

Pored ovoga zločina, u selima Donjem i Gornjem Vodičevu i Ravnicama ubijeni su još iz ovih sela:

DONJE VODIČEVO

Dabić Petar,
Dobrić Đuro,
Dobrić Pero,
Gajić Nikola,
Gajić Đuro,
Gajić Pavle,
Kalinić Petar,
Kalinić D. Dragan,
Kalinić M. Simo,
Pašić Mile,
Pašić Lazo,
Pašić Đuro,
Pašić Vaso,
Pašić Gojko,
Pilipović M. Gojko,
Pilipović Miljka,
Pilipović Vaso,
Pilipović Vasilija i 6 djece,

Pilipović Đuja,
Pilipović Gojko,
Popović Jovanka
Popović Lako,
Popović Ljuban,
Popović Dragutin,
Popović Petar,
Popović Stana,
Puvača Rade,
Puvača Ljuba i 8 djece (unučadi),
Vranješević Jovan,
Vranješević Ljubica,

GORNJE VODIČEVO

Bundalo Dušan,
Đukić Milan,
Gajić Mirko,
Grublješić Misija,
Grublješić Mičo,

¹³⁶Imena poginulih ustanovljena po sjećanju Vojina Vurune iz Vodičeva.

Jančić Dragutin,
Jančić Lazo,
Jančić Đ. Lazo,
Kolundžija Rade,
Kolundžija Mikan,
Kolundžija Vaso,
Kolundžija Marko,
Kolundžija Kojo,
Kolundžija Slavko,
Mijić Branko,
Milošević Simo,
Milošević Pero,
Miljuš Jovo,
Radić Tešo,
Radić Gojko,
Vuruna Ostoja,
Vuruna Živko,
Vuruna Dušan i brat,
Vuruna Žarko,
Vuruna Rajko,
Vuruna Marko,

Vuruna Milan i brat,
Vuruna Dušan,
Vuruna Dragutin,
Vuruna L. Dušan i brat,
Vuruna L. Dragutin,
Vuruna Mladen,
Vuruna Božo,
Vuruna Stevan,¹³⁷

RAVNICE

Bujić Mika,
Crnobrnja Pero,
Janković Stojan,
Knežević Mile,
Kovačević Trivun,
Kovačević Đurađ,
Ostojić Aleksa,
Ostojić Mile,
Ostojić Mirko,
Ostojić Ljuban¹³⁸

Samo u ova tri sela ubijeno je preko 112 ljudi i žena čija su imena ustanovljena, dok se za oko 40 i više ubijene djece nisu mogla ustanoviti imena. Žena i djeca Gojka Šurlana likvidirani su u Bos. Kostajnici, a ubijeni su žena i dijete Dragana Milašina, te porodice Tode Jelisavca i njegove braće.

I u Bosanskom Novom, 2. avgusta počeo je pokolj žena i djece i odvođenje muškaraca u zatvore. Djevojke i mlađe žene su prethodno obeščašćene, a zatim ubijene. Leševe poklanih ustaše su odvozile do r. Sane i bacali u rijeku, a neke grupe su poklane na mostu i bačene u Sanu. Broj poklanih 2. avgusta cijeni se na oko 250, a slijedećeg dana strijeljano je i poklano u blizini zatvora oko 380 ljudi, a jedna grupa od 300 poklanih je bačena u rijeku Sanu.

U selu Novoselcima kod Bos. Dubice, prvog dana ustanka 1941. godine, ustaše iz Bos. Dubice ubile su: Slavka Lukača, Milu Čelicu, Jovana Celicu, Iliju Šekerovića, Jovu Bakića, sa sinom i Milorada Dozeta.

Pored ovih žrtava ustaše su uhvatile u selu još 24 čovjeka koji su odvedeni u Bos. Dubicu i likvidirani. Bili su to: Bošnjak Božo, Krivda Dušan, Krivda Mile, Orlić Tomo, Kalember Rade, Kalember Dušan, Bašić Jovo, Čelica Mićo, Bakić Dušan, Bakić Rade, Čelica Rade zvani Adžija, Čelica Ilija, Čelica Milorad, Čelica Jovo, Čelica Branko i Čelica Milinko. Drugi dan ustaše su iznenadno upale u selo Novoselce i uhvatile Teodora Čelicu i njegovog sina Mirka koje su na putu za Bos. Dubicu likvidirali. Uхватili su i Isu Lovrića, Boška Dosticu i njegovog sina Jovu. Isi Lovriću i Bošku Dostići ustaše su

^{1,7}Podaci dobijeni od Mirka Kalinića i Branka Kalinića.

¹³⁸Prema podacima dobijenim od Miloša Bašića, nosioca „Partizanske spomenice“.

izvadile oči, dok je Jovo Dostica uspio da pobjegne pa je ispričao kako su ustaše mučile Isu i Boška.¹³⁹

Takođe prvog dana ustanka ustaše su došle u selo Špilju neposredno uz Bos. Dubicu i ubile: Mirić Soku, Mirić Miku, Mirić Stevu, Ručnov Maru, Bižić Ignjatiju, Kosanović Milana, Bižić Jelu, Bižić Dragutina, Vranješ Đukana, Bigu Draginju, Bigu Stanu i Mirić Danu. Đukana Vranješa, starog 70 godina, ustaše su izvele iz kuće na drvljanik i tu ga zaklale.

Iz sela Špilje, Vrioca i Verije ustaše su pohvatale 108 odraslih muškaraca i omladinaca i otjerali ih u Bos. Dubicu. Niko se od njih nije vratio, niti se kada saznalo za njihovu sudbinu.¹⁴⁰

Prvih dana ustanka i kasnije prilikom prodiranja u sela ustaše su pohvatale stotine seljaka iz okolnih sela. Pohvatali su i izvjestan broj uglednijih građana iz Bos. Dubice. Oko 280 pohapšenih otjerano je u crkvu u Hrvatskoj Dubici, gdje su mnogi pobijeni.¹⁴¹ U jednoj zatvorskoj ćeliji u Bos. Dubici ubijeno je 9 ljudi, među kojima Duka Rakić, Milan Šumonja, Nikola Lončar i još šest za koja nije bilo moguće utvrditi imena. Leševi su bačeni u r. Unu. Isto tako pobijeni su i bačeni u Unu Staniša Rakić, Duka Žatezalo, Trkulje i Delići, iz Bos. Dubice. Ubijen je i Milan Vukmirović, službenik, a kada se njegova majka interesovala za sina gdje se nalazi, ustaše su je odvele na most, ubile i bacile u Unu. Kod Veterinarske stanice u Bos. Dubici ubijeno je 11 ljudi. Ubijen je Ilija Priča, njegov brat i kćerka, te sestre Duje Delića, zatim Dragan Vunjak, svi iz Hadžibaira. Milorada-Mijata Rakića iz Bosanske Dubice, ustaše su ubile pred ocem i naredile mu da ga nosi i baci u r. Unu zaprijetivši mu, ako ga ne baci u Unu, da će mu ubiti i mlađeg sina.¹⁴²

¹³⁹ Prema sjećanju Ljubana Bašića, Kozara, knjiga 4. Bgd. 1978.

¹⁴⁰ Prema sjećanju Mare Vranješ, a obradio autor Milorad Vignjević.

¹⁴¹ Borko Arsenić, Đuro Milinović: Plamen pod Kozarom, st. 58. Izdavač: SUBNOR Bos. Dubica, 1969.

¹⁴² Kozara, knjiga I, str. 156 i 157, VIZ Beograd, 1971.

USTANIČKI FRONTI ODBIJAJU PRITISKE NEPRIJATELJA

Početak avgusta 1941. godine, nakon uspostavljanja ustaničkih frontova prema Prijedoru, Brežanama, Svodnoj, Dobrljinu i uporištima na komunikaciji Prijedor — Bosanski Novi — Dobrljin, zatim prema Bosanskoj Kostajnici i Bosanskoj Dubici, neprijatelj se sređuje, koncentriše i dovodi nove snage, te otpočinje sa svakodnevnim pritiscima na pojedine dijelove ustaničkih položaja.

Ustaše iz Bosanske Dubice pokušavaju preko sela Špilje, Vrioca i Verije da preko r. Mlječanice prodru u pozadinu ustaničkog fronta na Komlencu, ali su odbijeni. Sa ovoga položaja upućena je jedna grupa naoružanih boraca preko Mlječanice u s. Vrioc, koja je postavila zasjedu na mjestu zvanom Panjik. U zasjedi su bili: Vaso Tomaš, Dragutin Čurguz, Tomica Španović i Rade Gajić Ronjgo. Oni su iznenadno na bliskom odstojanju otvorili vatru na ustaše i tom prilikom ubili jednog ustašu i zarobili njegov karabin.¹⁴³ Ovakvih zasjeda bilo je više na ovome pravcu u selu Veriji i bliže Bosanske Dubice, prema poljoprivrednoj školi. Na ovaj sektor ustaničkog fronta dolazila je i grupa boraca sa Balja sa puškomitraljescom Gojkom Bajalicom.

Drugog dana ustanka ustaše iz Bos. Kostajnice krenule su prema Balju i napale na položaju ustanike. Uspjelo im je da se neprimjetno, zbog pošumljenog terena, privuku položajima i da stupe u dejstvo, kojom prilikom su poginuli ustanici Ostoja Balaban i Stevo Kos.

Trećeg avgusta ustaše iz Prijedora krenule su vozom i iskrcale se kod Reljića kamena prema dijelu ustaničkog fronta u Dragotinji. U sukobu sa ustašama poginuli su: Milovan Turudija i Mihajlo Marin iz Gornje Dragotinje, a ranjeni Ostoja i Nikola Kesar iz Marina.¹⁴⁴

Dan prije, jače snage ustaša napadale su prema ustaničkom frontu iznad Brežana, zahvatajući područje do Mutića i selo Crnu Dolinu. Ustanici su bili prisiljeni da se povuku prema Baškotinoj glavici, a zatim prema Asinoj straži. U sukobu sa ustašama poginuo je istaknuti borac Dušan Baškot. Ustaše su prodrle i na sektoru fronta u Crnoj Dolini stigavši do Munjiza i Kneževića.

I na sektoru ustaničkih položaja u Palančiču, neprijateljske, uglavnom ustaške snage, vršile su pokušaje prodora iz Prijedora, ali su ih naoružani ustanici odbijali. Već prvih dana ustanka vođene su veoma žestoke borbe. U jednom ovakvom sukobu poginuo je Vaskrsija Marić, jedan od istaknutih ustanika. Na ovome sektoru fronta udarna grupa ustanika postavila je

¹⁴³Na osnovu sjećanja Dragutina Čurguza.

¹⁴⁴Kozara, knjiga 1, str. 351, Beograd, 1971. godine

zasjedu na cesti Prijedor — Kozarac na koju je naišao njemački vojnik na motociklu. Od ubijenog njemačkog vojnika zarobljen je karabin i motocikl. Bio je to prvi njemački vojnik koji je likvidiran na Kozari u prvim ustaničkim danima.

Na sektoru dobrljinskog fronta ustanici su planirali i izvodili akcije na neprijateljske posade i objekte. Jedna takva akcija izvedena je 8. avgusta 1941. godine na neprijateljsku posadu u Grdanovcu kod Volinjskog mosta. Ovu akciju pripremao je i sa njom rukovodio Josip Mažar Šoša koji je sa grupom ustanika od Lješljana i Dobrljina njih oko 90, pokušao minirati most na rijeci Uni kod Volinje. Ustanici su bili snabdjeveni potrebnim količinama eksploziva zarobljenog u rudniku Lješljanima. Zbog jakog obezbjeđenja nije bilo moguće izvesti diverziju na mostu, a u sukobu sa neprijateljem ranjeni su Aleksandar Sane Jelisavac i Mlado Vujnović. Uskoro iza ove akcije neprijatelj je izvršio prodor u sela nastupajući prema zaseoku Klobučarima. Došlo je do sukoba kada su ubijena tri neprijateljska vojnika, a više njih ranjeno. Zarobljeno je pet karabina sa drugom vojničkom opremom.¹⁴⁵

Na ovome sektoru ustaničkog fronta u prvim ustaničkim danima bilo je 7 karabina, a za dvadeset dana zarobljeno je od neprijatelja oko 63 karabina, tako da je prilikom napuštanja frontalne borbe već bilo 70 boraca sa oružjem.¹⁴⁶

¹⁴⁵Kozara, knjiga 1, str. 573, Beograd, 1971.

¹⁴⁶Kozara, knjiga 1, str. 571, Beograd, VIZ, 1971.g.

VOJNOPOLITIČKO SAVJETOVANJE NA KNEŽICI
15. AVGUSTA 1941. GODINE

Sredinom avgusta 1941. godine na Kozari je postojalo veliko oslobođeno područje sa ustaničkim frontovima prema Kozarcu, Prijedoru i neprijateljskim posadama na željezničkoj pruzi Prijedor — Bosanski Novi i dalje prema Dobrljinu i Volinjoj, te prema Bosanskoj Kostajnici i nizvodno niz r. Unu do rječice Mlječanice sa ustaničkim frontovima u selu Komlencu i na Kruškovcu prema Bosanskoj Dubici. Organizacija ustaničkih frontova i pozadine bila je veoma čvrsta sa odlučnošću da se ne dozvoli prodor neprijatelja u oslobođena sela sa ciljem da se zaštiti civilno stanovništvo od zlodjela neprijatelja.

Međutim, frontalni način otpora, iako je u prvo vrijeme imao uspjeha i opravdanja s obzirom na masovan odziv naroda na ustanak i odlučnost da se bori protiv neprijatelja, ispoljio je i mnoge slabosti u operativno-taktičkom smislu. Pored objektivnih slabosti, slabog i malobrojnog naoružanja i municije, te širokog fronta koga je trebalo pokrivati i braniti ustaničkim snagama, kod ustanika je počela da se stvara psihologija odbrane svojih sela i zaštite porodica i imovine. Partijsko i rukovodstvo ustanka blagovremeno je uočilo svu štetnost i posledice ovakvog raspoloženja kod izvjesnog broja ustanika, pa je preduzelo odlučne mjere i upornim političkim radom nastojalo onemogućiti da psihologija odbrane svojih sela uzme šire razmjere, već da se sprovede linija Komunističke partije Jugoslavije o širokoj platformi oružane borbe i stvaranju oružanih grupa i odreda. Zbog toga je neodrživost frontova i frontalnog otpora sa odbranom određenih područja svakim danom bilo sve očiglednije neovisno od toga koliko se to prvih ustaničkih dana pokazalo opravdanim.

Iako su se dijelovi ustaničkih frontova uspješno održavali i odbijali pokušaje neprijateljskih snaga da ih razbiju i prodru dublje u sela, komunisti i rukovodeći kadrovi na Kozari shvatali su u kakvoj se situaciji nalazi ustanak i njegov dalji ishod. Do oružja i municije teško se dolazilo, a sa onim čime se raspolagalo nije se moglo napadati na neprijateljske posade koje su se uglavnom nalazile u svojim garnizonima.

U takvoj situaciji bilo je neophodno da se rukovodeći kadrovi sa ustaničkih frontova međusobno dogovore o daljnjem toku oružane borbe. Zbog toga je 15. avgusta 1941. godine u bivšoj žandarmerijskoj kasarni na Knežici održano Vojnopolitičkog savjetovanje komunista i rukovodećih kadrova sa svih ustaničkih frontova. Savjetovanju su prisustvovali: dr Mladen Stojanović, Osman Karabegović, Josip Mažar Šoša, Mićo Šurlan, Dušan Misirača, Milorad Mijatović, Milan Vrhovac, Žarko Zgonjanin, Boško

Šiljegović, Miloš Šiljegović, Dragoja Miljatović Švarc, Nikola Luketić, Miloš Bajalica, Veljko Zec, Jovan Zec, Joco Marjanović, Slobodan Marjanović, Drago Lukić, Ranko Šipka, Ivica Marušić Ratko, Vladimir Nemet Braco, Boško Baškot, Rajko Radetić, Mile Vučenović i Mile Lalić.¹⁴⁷

Pored komunista, po nekim sjećanjima učesnika, savjetovanju je prisustvovao i izvjestan broj ustanika koji u to vrijeme nisu bili članovi Komunističke partije Jugoslavije. Po problematici koju je savjetovanje pretresalo i učesnicima, nazvali smo ga Vojnopolitičko, a ne Partijsko savjetovanje, kako ga po sjećanju neki učesnici nazivaju.

Savjetovanje je održano u oslobođenom Knešpolju, na Knežici, samo 15 kilometara udaljenom mjestu od neprijateljskih garnizona Prijedora i Bosanske Dubice i u vrijeme kada su se ustanički frontovi čvrsto držali i odbijali neprijateljske pokušaje da ih razbiju. U tada slobodnom Knešpolju i znatnom dijelu područja Kozare, otpočelo je i uspješno završeno veoma značajno Vojnopolitičko savjetovanje i dogovor rukovodećih ustaničkih kadrova i komunista na Kozari.

U toku veoma otvorene i reklo bi se oštre rasprave zbog različitih shvatanja o daljnjem toku borbe i do tada ispoljenih slabosti, uspjelo se u većini uskladiti mišljenja i naći najcjelishodnija rješenja. Bilo je različitih shvatanja, istina pojedinačnih, oko stvaranja ustaničkih frontova i prihvatanja frontalne borbe, umjesto partijske direktive o stvaranju gerilskih odreda. Isto tako, zbog situacije na pojedinim frontovima, malobrojnog naoružanja i municije i čestih ispada neprijatelja, neki prisutni su izražavali bojazan u mogućnost održavanja fronta ističući čak da se ustanak neće moći održati bez pomoći Crvene armije. Odgovarajući na ovakvo stanovište dr Mladen Stojanović je bio kategoričan rekavši da komunisti i borci na Kozari ne mogu sjediti skrštenih ruku i čekati oružje dok Crvena armija i čitav narod krvare, već da se treba boriti i otimati oružje od neprijatelja. Bilo je govora o iskustvima borbi na pojedinim frontovima i o tome da treba voditi svojevrstne gerilske borbe. Na lješljansko-dobrljinskom sektoru, pod rukovodstvom Josipa Mažara Šoše, već prvih dana ustanka, stvoren je prvi gerilski odred, koji je imao značajnih uspjeha u borbi sa neprijateljem, postavljanjem zasjeda i dočekivanjem neprijateljskih snaga na najpodesnijim mjestima.

Pored vojnopolitičkih i taktičko-operativnih zadataka na savjetovanju se govorilo i o situaciji i zadacima u pozadini. Zauzeto je stanovište da se u selima stvaraju organi vlasti, zatim da se organizuje prikupljanje ljetine, žetva i vršidba te sklanjanje žitarica od neprijatelja. Isto tako da se u narodu djeluje i objašnjavaju ciljevi borbe, zatim da se sprovede potrebna organizacija i izbjegavanje ispred nastupanja neprijateljskih snaga, sklanjanje u šume i skrivanje stoke, žita i drugih prehrambenih artikala.

U cilju daljeg uspješnog rukovođenja oružanom borbom dogovoreno je, jer je novonastala situacija tako zahtijevala, da se stvori jedinstvena komanda koja će rukovoditi i objedinjavati sve ustaničke grupe i gerilske odrede. Tako je stvoren i prvi Štab Kozarskog odreda sa komandantom dr Mladenom

¹⁴⁷Mile Lalić, došao u sukob sa linijom KPJ o načinu vođenja oružane borbe. Napustio ustanike na Kozari i otišao u Beograd. Poslije rata emigrirao u inostranstvo.

Stojanovićem i političkim komesarom Osmanom Karabegovićem. Novoformirani Štab Odreda nalazio se u selu Palančištu kod kuća Rajlića.

Zauzeto je stanovište da se sa svih ustaničkih frontova upute u sastav Odreda grupe naoružanih boraca koje će sačinjavati jezgro novoformiranog Kozarskog odreda. Očito je bilo da se već u samom početku stvaranja naoružane jedinice težilo da u njenom sastavu budu borci sa svih ustaničkih područja Kozare i da se oružani otpor stavi pod jedinstvenu komandu Kozarskog odreda.

Uskoro poslije završenog savjetovanja na Knežici, u sastav Odreda krenule su prve grupe naoružanih boraca. Sa ustaničkog fronta u Dragotinji otišli su Žarko Zgonjanin, Sava Kesar, Mikan Marjanović, Petar Marin, Pavle Marin i Jovan Mandić. Sa sektora Lješljana iz Lješljanskog odreda upućen je Mlado Obradović sa grupom boraca.

Sa bosansko-dubrovačkog područja i ustaničkog položaja na Balju upućeni su Trivun Pralica sa Dušanom Jandrićem, Mikanom Jandrićem i još dvojicom boraca.

Sa ustaničkog fronta na Mlječanici u selu Komlencu upućeni su Stevo Curguz, Dragutin Curguz, Milan Bosiočić zv. Mindo, Vaso Tomaš, Branko Vignjević i Mihajlo Vučičević. Istovremeno i sa ustaničkog fronta na Kruškovcu krenula je jedna grupa boraca u sastav Odreda.

U prvo vrijeme u Odredu je bilo oko 50 naoružanih boraca sa prijedorskog i bosansko-novskog područja, jer sve grupe, koje su bile određene (sa Kruškovca i iz Komlencu), nisu stigle na zbornu mjesto u sastav odreda, jer je u međuvremenu uslijedila neprijateljska ofanziva.

Vojnopolitičko savjetovanje na Knežici imalo je ogromno značenje za dalji uspješan razvoj ustanka i oružane borbe na Kozari i njihovu pravilnu orijentaciju. Iako je bilo dilema i različitih, istina pojedinačnih, mišljenja oko dotadašnje taktike ratovanja, naročito zbog prihvatanja frontalnog otpora, dilema nije bilo oko daljnjeg nastavljanja oružane borbe i objedinjavanja svih naoružanih boraca pod jedinstvenu komandu u sastavu Kozarskog odreda. U prvo vrijeme Štab Odreda predstavljao je ne samo vojno nego i političko i partijsko rukovodstvo. Štab Odreda je objedinjavao cjelokupno rukovođenje oružanom borbom na ustaničkim frontovima i organizacijom fronta i pozadine, usmjeravajući oružanu borbu i cjelokupan otpor naroda protiv okupatorske i kvislinške ustaške vlasti.

RUMLEROVA OFANZIVA NA KOZARU AVGUSTA 1941. GODINE

Krajem jula i početkom avgusta 1941. godine ustankom i oružanom borbom bilo je zahvaćeno široko područje Bosanske krajine i Like, što je dovelo do masovnog angažovanja oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske i preduzimanja ofanzivnih operacija protiv ustaničkih snaga.

U neprijateljskoj dokumentaciji iz ovoga perioda ističe se da je Glavni stožer (štab) vojskovođe Slavka Kvaternika došao do zaključka daje glavno žarište ustaničkih snaga u Bosanskoj krajini i Lici i da na ova područja treba usmjeriti glavni udar. Zbog toga je 30. jula 1941. godine, naređeno da se sve jedinice popune do punog formacijskog sastava pozivom na vježbu rezervista i da se izvrši prikupljanje svih snaga za akciju protiv ustanika u Bosanskoj krajini i Lici.¹⁴⁸

Pripreme za otpočinjanje ofanzivnih operacija obavljene su veoma brzo pa je već 30. jula Zapovjedništvo kopnene vojske NDH izdalo novu naredbu u kojoj se kaže da je vojskovođa naredio da se za borbu protiv ustanika u Bosni ustroje tri grupe, i to:

Lički zdrug, pod komandom generala Mihajla Lukića za operacije na prostoru Gračac — Bihać.

Kninski zdrug, za operacije između Krke i gornjeg toka Vrbasa.

Sanski zdrug, pod zapovjedništvom generala Dragutina Rumlera sa sjedištem u Prijedoru, za operacije na prostoru Bihać — Banjaluka, između Une i Sane.

Ovim zdrugovima potčinjene su sve domobranske i druge oružane snage NDH koje su se nalazile na područjima planiranim za ofanzivne operacije. Svi zdrugovi bili su neposredno potčinjeni Glavnom stožeru domobranstva u Zagrebu, koje je zapovjednicima (komandantima) zdrugova naredilo da izvrše „energično i bezobzirno ugušivanje pobune“.¹⁴⁹

Naredba za energično i bezobzirno ugušivanje pobune predviđala je da se ne prave veliki pokreti jedinica, dok se teren ne očisti od muškaraca koji su sposobni za oružje, a uhapšeni muškarci da se izvedu pred prijeki sud ili predaju sabirnim logorima.¹⁵⁰

Zajedničko za sve neprijateljske grupacije bilo je bezobzirno ugušivanje pogune, čišćenje terena od muškaraca koji su sposobni za oružje, zastrašivanje ubijanjem cjelokupnog pohvatnog srpskog stanovništva ili svih odraslih

■"Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Fond NDH, kut. 84.

¹⁴¹⁾ 1941. u Istoriji naroda Bosne i Hercegovine, str. 510 i 511. IRP Sarajevo, 1973.

¹⁴²⁾Isto.

muškaraca. Naredba se jednako odnosila na sve neprijateljske formacije pa su je i ustaše, i žandarmi (oružnici), i domobrani jednako primjenjivali na pravcima svojih nastupanja.

Ne upuštajući se u obradu ofanzivnih operacija Ličkog i Kninskog zdruga, predmet obrade i temeljitijeg sagledavanja zadržaće se na ofanzivnim operacijama Sanskog zdruga pod komandom generala Dragutina Rumlera, što je na Kozari poznato kao tzv. Rumlerova ofanziva.

U naredbi Zapovjedništva kopnene vojske NDH kaže se da je zadatak generala Rumlera da u prvom redu očisti sela na prostoru: Bosanski Novi — Kostajnica — Bosanska Dubica sa zapadne i sjeverne strane između Save, Prijedora, Omarske i Banje Luke, kao i okoline, Sanskog Mosta i Prijedora, Krnjeuše i Bihaća.

Svakako daje poseban značaj imalo područje oko željezničke pruge, jer se ističe da sve mora biti raščišćeno kraj pruga Kostajnica — Bosanski Novi — Bihać, Bosanski Novi — Banjaluka i južno i sjeverno od njih, tako da više ne dođu u opasnost. Ustanci su upravo na željezničkoj pruzi Volinja — Dobrljin — Bosanski Novi — Prijedor — Kozarac — Omarska i dalje prema Banjoj Luci prvih dana ustanka na više mjesta po nekoliko kilometara onesposobili željezničku prugu, porušili mostove, telefonske stubove i žičane veze.

Jedna neprijateljska grupacija nazvana grupa p. pukovnika Neubergera imala je, pored redovnog zadatka osiguranja željezničke pruge, i zadatak čišćenja prostora Dubica — Kostajnica — Prijedor — B. Novi, osobito okolicu rudnika Lješljana, te prostor južno od B. Dubice i okoline Volinje.

Prema naredbenju generala Rumlera od 2. avgusta 1941. godine, snage Sanskog zdruga bile su raspoređene u mjestima.

BIHAĆU:

2. bojna 11. pješadijske pukovnije sa ustaškim jedinicama.

BOSANSKOM NOVOM:

27. pohodna bojna (ranije 2. bojna 4 pp.) i 6. satnija 11. p. (bez voda) i vod 2. pp.;

PRIJEDORU:

1. satnija 10 pješadijskog puka,
jedna satnija iz bojne Vojskovođe.
2. polubitnica VII topničkog odjela i ustaške formacije;

KLJUČU:

2. satnija 10 pp. i oko 350 ustaša i naoružanih mještana;

BOSANSKOM PETROVCU:

1. satnija 11. pješadijskog puka;

BANJOJ LUCI:

Doknadna bojna 10. pp. i VII topnički odjel;

JAJCU:

1. satnija 9. pješadijske pukovnije.

Stožer (štab) Sanskog zdruha od 3. avgusta 1941. godine nalazio se u Prijedoru.¹⁵¹

Pod komandom potpukovnika Neubergera nalazile su se jedinice koje su operisale na dijelu područja Kozare u čijem sastavu su bili:

Štab I bojne u Bos. Novom.

1. satnija u Dobrljinu (jedan vod u Lješljanima),

2. satnija u Svodni,

3. satnija u Kostajnici.

Mitraljeska satnija raspoređena po satnijama bojne.

4. satnija II. bojne raspoređena je u Bosanskoj Dubici,

5. satnija u Blagaju,

6. satnija u Bosanskom Novom.

I u ovim satnijama bile su pridodate snage mitraljeske satnije.

U Bosansku Dubicu upućena je ojačana bojna iz Petrinje kao pomoć 3. satniji 5. pješadijske*pušovnije koja je upućena iz Nove Gradiške. Tako je u Bosanskoj Dubici bilo oko 860 neprijateljskih vojnika naoružanih pored pušaka još sa 22 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, a od artiljerijskog naoružanja 4 haubice.

Pored ovih snaga u operaciji na Kozari bile su angažovane ustaške snage sa Banije, Korduna i Bosanske krajine, jačine 10 satnija, koje su od 3. avgusta 1941. godine stavljene pod komandu ustaškog pušovnika Tomislava Rolfa radi predstojećih operacija protiv ustaničkih područja.

U operaciji je uzeo učešća i tzv. Laki prevozni zdrug, formiran 26. jula 1941. godine kao legionarska jedinica sa zadatkom da se u sastavu italijanskih snaga uputi na Istočni front. U svome sastavu ovaj zdrug je imao: 47 oficira, 72 podoficira i 1.202 vojnika naoružani sa 32 puškomitraljeza, 14 mitraljeza, 9 minobacača 45 mm, 9 minobacača 81 mm, 5 topova 65 mm, 219 konja, 3 automobila, 34 kamiona, 5 motorbicikla i 17 bicikla.

Kako je neposredno po formiranju došlo do ustanka u Bosanskoj krajini, to je Laki prevozni zdrug sa svojih 6 satnija (četa) dejstvovao u rejonu Bosanska Kostajnica — Bosanski Novi — Bosanska Krupa, zatim Bosanski Novi — Prijedor, vodeći borbu protiv ustanika na ovome području i obezbjeđujući željezničku prugu. U ovome rejonu laki prevozni zdrug se zadržao preko tri mjeseca i u borbama imao oko 100 poginulih i više ranjenih.¹⁵²

U ofanzivi su još uzele učešća njemačke, ustaške i oružničke (žandarmerijske) snage i to:

1) „Divlje ustaše“, formirane pod rukovodstvom lokalnih ustaških funkcionera prilikom preuzimanja i stvaranja ustaške vlasti u pojedinim

¹⁵¹Zbornik. IV knjiga, 1. dok. 240, str. 533.

*AVII, fond NDH, kut. 115.f.3, d.3.

mjestima. To su bile prve naoružane ustaše, grupe ustaša mještana, koje su kasnije nazvane „divlje ustaše“, a negdje i „ustaška milicija“. Rekrutovani su bili iz redova kriminalaca, razbojnika i najgoreg ološa i isticali se u zlodjelima nad srpskim stanovništvom. Računa se daje pod kraj avgusta 1941. godine na području NDH bilo oko 25–30.000 „divljih ustaša“.¹⁵³

- 2) Ustaška bojna Mostar;
- 3) 20. pješadijska pukovnija Vrbaskog divizijskog područja;
- 4) Dijelovi III oružničke (žandarmerijske) pukovnije sa oko 500 oružnika (žandarma);
- 5) 1. bataljon 738. pješadijskog puka 718. njemačke pješadijske divizije;
- 6) Obavještajna četa 718. njemačke pješadijske divizije.

Tako je u prvoj neprijateljskoj tzv. Rumlerovoj ofanzivi na ustaničko područje Kozare uzelo učešća oko 10.500 neprijateljskih vojnika, Nijemaca, ustaša, žandarma i domobrana.

Dobro naoružane pješadijskim naoružanjem, puškama, puškomitraljezima i mitraljezima uz sadejstvo sa artiljerijskim jedinicama, minobacačima, topovima i avijacijom, ovako brojne neprijateljske snage usmjerile su svoju živu silu i vatrenu moć naoružanja protiv 217 naoružanih boraca, koliko ih je tada bilo u Kozarskom odredu. Odred je početkom septembra imao tri čete: Prijedorska četa sa 82 puške, Dubička sa 75 pušaka i Bosanskonovska sa 60 pušaka.¹⁵⁴ Znači da je odnos neprijateljskih i partizanskih snaga iznosio preko 48:1 u korist neprijatelja.

I prije otpočinjanja ove neprijateljske ofanzive protiv ustanika na Kozari, bilo je povremenih ispada i prodora neprijateljskih snaga na dijelovima ustaničkih frontova. Ali sve do druge polovine avgusta 1941. godine, dakle dvadeset dana nakon zapovijesti za akciju oko „savladivanja pobune u Bosni“, neprijatelj nije uspio da razbije ustaničke frontove. Zato je bio prisiljen da u ofanzivu pokrene 10.500 dobro naoružanih vojnika.

Između 18. i 20. avgusta 1941. godine otpočela je neprijateljska ofanziva na ustankom zahvaćeno i oslobođeno područje Kozare. Neprijateljske snage krenule su iz garnizona Bosanske Dubice, Bosanske Kostajnice, Dobrljina, Bosanskog Novog i Prijedora. Bila je to prva neprijateljska ofanziva protiv ustanika i naroda na Kozari. Po onome što je ostajalo iza neprijateljskih vojnika kuda su prolazili, to je bila ofanziva palikuća, koljača i ubica, ofanziva zločinaca.

Iz garnizona Bos. Dubice neprijateljske snage krenule su preko Kruškovca i Komlenca, gdje su se nalazili ustanički frontovi. Gorjele su kuće i gospodarski objekti u Novoselcima, Vlaškovcima, Agincima, Jasenju, Mrazovcima, Komlencu, Suvaji i drugim selima kuda su se kretale neprijateljske snage.

U selu Suvaji u sukobu sa ustašama poginuli su ustanici Simo Vuković iz Johove a teže ranjen i uskoro podlegao ranama Stanko Miljatović iz Sevarlija. U selu Komlencu ubijeno je 12 ljudi, žena i djece, među kojima su bili Mihajlo Pralica, Sava Ručnov i Jovo Strika. Iznad sela Suvaje ubijen je Ljuban Bašić iz Sevarlija, a na Vranovcu, Marjanović Rade zvani Vrban iz Pobrđana, koga su

¹⁵³Prema izjavi pred istražnim organima 1946. godine Slavka Kvatemika. AV11. fond NDH.
¹⁵⁴Izveštaj Štaba Kozarskog odreda, Zbornik IV, knjiga 1, dok. 167.

ubile ustaše predvođene ustašama Nikolom i Milom Rukavinom i Ivicom Lulićem, rodom iz Vranovca.

U sklopu ove neprijateljske ofanzive uskoro je jedna satnija ustaša iz Bosanske Dubice, opet predvođena od ustaša Nikole i Mile Rukavine, krenula preko Vranovca prema selu Čitluku, zaseoku Drljićima i dalje prema Knežici. Saznavši za ovaj pokret, grupa naoružanih boraca, koja se povukla sa položaja u Komlencu, napravila je zasjedu na tromeđi sela Vranovca, Pobrđana i Dizdarlija, kod kuće Mile Bosiočića, i dočekala ustaše. U veoma oštrom sukobu ustaše su bile prisiljene da se povuku nazad. Međutim, sutradan su opet došle u selo i tom prilikom ubile Mirka Kneževića, solunskog dobrovoljca iz Vranovca, zatim Mihajla Bosiočića iz Pobrđana, zapalili su kuće i imovinu Mirka Kneževića, Ostoje Vignjevića i Save Grbića, opljačkali stoku i drugu imovinu.

U toku dana palili su po selima Tuključanima i Johovi, kada su uhvatili Stevana Kosa i njegovog sina Dragoju iz Tuključana, a iz sela Johove Ostoju Milinovića i Milana Arsenića, koje su na najzvjerskiji način pobili u zgradi folksdojčerske škole u Vranovcu. Sa ovom ustaškom jedinicom nalazio se folksdojčer Karlo Behtof koji je prije rata živio u ovome selu sa brojnim njemačkim porodicama.

Istovremeno i iz Bosanske Kostajnice prema ustaničkom frontu na Balju otpočeo je prodor neprijateljskih snaga. Prodirale su duboko u sela, stigavši do sela Čitluka i Strigove. Na sve strane po selima Gornjoj i Donjoj Slabinji, Podoškoj, Pobrđanima, Čitluku i Strigovi, visoko su se dizali dimovi i plamen od zapaljenih seoskih kuća i drugih porodičnih zgrada i objekata.

U selima Strigovi i Čitluku ustaše su pobile porodice Jandrića, Kravića i Zecova. Martu i Vaju Zec ustaše su zapalile u štali. Ubijeni su Mara Zec, njeno dijete, Dratinja Zec sa dvoje djece, Ana Zec i njena kćerka Stoja, svi iz sela Strigove, te više članova porodice Kravića i Jandrića.¹⁵⁵

Iz Dobrljina je neprijatelj krenuo sa snagama jačine oko dva bataljona. Već prvi dan stigao je do Jandrijinog groba. Došlo je do sukoba sa ustanicima kod groblja u Zecovima, gdje su poginuli Rodoljub Đurić i njegov mladi brat Milan Đurić. Prilikom sukoba sa ustašama Rodoljub je ubio tri neprijateljska vojnika, ali je i on bio smrtno pogođen.¹⁵⁶

U toku dana neprijatelj je popalio Klobučare, više od polovine sela Gornjeg Vodičeva, dio sela Kuljana. Opljačkao je svu imovinu koju je narod imao, a nije uspio da iznese i skloni.

Nastupajući iz Prijedora prema ustaničkom frontu iznad Brežičana, ustaše su ovdje pobile 10 ljudi, žena i djece. Ubijeni su ispod Baškotine glavice Dušan Došen, njegova žena Pava i sin Dragoja, zatim Vid Baškot i Mile Došen. Teško je ranjen Nikola Baškot koji je uskoro umro.¹⁵⁷ Ubijeni su i Munjiza Marko, Stevan, Dušan, Mlado i Nikola, svi iz Crne Doline.¹⁵⁸

21. avgusta 1941. godine jake snage neprijatelja iz Prijedora krenule su prema ustaničkim položajima u Palančištu. Potpomognute artiljerijskom i minobacačkom vatrom neprijateljske snage uspjele su da stignu do Banovića

¹⁵⁵Kozara, knjiga 2, str. 664, Beograd, 1971. godine.

¹⁵⁶Kozara, knjiga 1, str. 567.

¹⁵⁷Kozara, knjiga 1, str. 627.

¹⁵⁸Kozara, knjiga 1, str. 497.

grobља, zatim do Vučkovića i mjesta gdje se nalazio dućan Sime Banovića, te desno od groblja u selu Božićima.

Narod je napuštao svoje kuće i bježao ispred neprijatelja. Situacija je bila veoma teška. Skoro na svim pravcima i sektorima ustaničkih frontova, koji su tada napušteni, neprijatelj je prodirao u sela, palio kuće i imovinu, ubijajući civilno stanovništvo bez obzira na godine starosti. Padale su nevine žrtve žena i djece.

I neka neprijateljska dokumenta iz tog perioda potvrđuju teška zlodjela koje su počinile jedinice pod komandom generala Dragutina Rumlera. Ubijalo se bez presude, a kada je trebalo da se postigne što veći zastrašujući efekat, tada se obavljalo formalno suđenje i izdavala zvanična saopštenja o pojedinačnim i grupnim smrtnim presudama, što je bilo u svakodnevnoj praksi njemačkih i ustaških štabova i komandi.

Početak avgusta 1941. godine u Prijedoru je osuđena i strijeljana grupa stanovnika iz sela Niševića i Omarske, koji su učestvovali u rušenju željezničke pruge 31. jula 1941. godine. Vojno zapovjedništvo generala Rumlera izdalo je javnu obavijest u kojoj se kaže da su:

„Presudom vojnog prijedorskog suda u Prijedoru od 9. kolovoza, osuđeni na smrt strijeljanjem: Zrnić Aleksandar, Vračar Stojan, Radić Stevan, Mlinarić Mladen, Savić Obrad, Prerad Lazar, Savić Stojan, zemljoradnici iz sela Niševića i Omarske, kotara prijedorskog, osuđeni su kao pobunjenici Srbi — komunisti, koji su pod vodstvom Mijatovića Dušana i Niševića Uroša, naoružani bilo puškom bilo sjekirama, krampovima i alatom za rušenje željezničke pruge za vrijeme pobune komunista u prijedorskom kotaru rušili željezničku prugu i brzoglasnu prugu kod postaje Omarska a docnije naoružani napali Omarsku.¹⁵⁹

U isto vrijeme osuđeni su na smrt i strijeljani: Anđić Risto iz Omarske, što je „sa puškom bio na gomili koja je navalila na Omarsku iz puške pucao“, a zatim Mršić Stevo, bivši podoficir, inače radnik u rudniku Rasavci zbog toga što je „čuvao zarobljenog ustaškog bojnika Popovića Antu u kući svoga oca učitelja u Miljakovcima“.

U ovoj obavijesti potvrđuje se daje u Prijedoru bilo ubijanja za „vrijeme pobune i nemira“, da su na ulicama grada pljačkani pobijeni ljudi, skidano sa leševa odijelo i obuća, uzimane stvari od vrijednosti, izbijane leševima vilice i vađeni zlatni zubi.

U „Biltenu Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije broj 3. od 26. avgusta 1941. godine, zabilježena su i zlodjela ustaša oko Prijedora i ističe da su „ustaše pobile oko Prijedora 650 žena i djece, daje po 50–100 leševa bacano u jednu rupu i da su sela u ovoj okolini potpuno opustjela.“

O tome kako su se ponašale ustaše u Prijedoru prema srpskom stanovništvu pisao je i „Komandant polubataljona njemačke 718 divizije“ javljajući 8. avgusta 1941. godine svojoj komandi u Zagrebu:

„Vlada opšta, izvanredna potištenost uslijed događaja koji su se odigrali prošle nedjelje kada su ustaše, prema podacima pouzdanih ljudi (dir.

¹⁵⁹Muzej Kozare u Prijedoru, Fotokopija „Obavijesti“ Vojnog zapovjedništva u Prijedoru, od 9. avgusta 1941. godine.

gimnazije, sreskog načelnika, vođe folksdojčera itd.) pred očima stanovnika i bez ikakve istrage strijeljali najmanje 200 ljudi. Broj strijeljanih izvan Prijedora je, navodno znatno veći. Okolnost da su strijeljanja izvršena skoro bez ikakvog izbora — za to je bilo dovoljno samo biti Srbin — donijela je kao posljedicu osjećanje nesigurnosti među stanovništvom.“

I dok su neprijateljske snage još žarile i palile po potkozarskim selima, njihov komandant — zapovjednik sanskog zdruga general Rumler, požurio je da Ministarstvu domobranstva — Glavnom stožeru u Zagrebu, 17. avgusta 1941. godine pošalje „Izvešće o poubijanim četnicima“ (ustanicima, ženama i djeci — primj. autora). U ovome izvještaju, pored ostalog, stoji:¹⁶⁰

„1. Prilikom akcije protivu pobunjenika ubijeno je, što u borbi sa pobunjenicima, što strijeljanjem (poubijano) i to:

— u kotaru Bosanski Novi — Kostajnica, Bos.	Krupa	2.000 ljudi
— u kotaru Prijedor oko		1.500 ljudi
— u kotaru Sanski Most oko		3.000 ljudi
— u kotaru Bosanski Petrovac oko		1.000 ljudi
— u kotaru Banjaluka		500 ljudi
— u kotaru Ključ, Varcar-Vakuf, i Jajceoko		2.000 ljudi

svoga: oko 10.000 ljudi

Broj žrtava, prema ovom izvještaju, oko Bos. Novog, B. Kostajnice, Prijedora i Banje Luke, dostiže cifru od 4.000 žrtava skupa sa žrtvama oko Bos. Krupe. Međutim, sigurno je da ovaj broj ne odgovara stvarnom broju žrtava, jer se ne spominju pobijeni u Bosanskoj Dubici i okolini. S druge strane, izvještaj generala Rumlera obuhvatio je period od 17. avgusta 1941. godine, upravo vrijeme kada je otpočinjala neprijateljska ofanziva Rumlerovih koljača na sektoru Kozare.

Na pravcima pokreta neprijateljskih snaga prema ustaničkim frontovima i dublje u potkozarska sela ostajala su zgarišta. Neprijateljski vojnici iz sastava Rumlerovog domobranskog zdruga spaljivali su kuće i imovinu seoskih domaćinstava, pljačkali ono što su mogli iskoristiti, ostavljajući za sobom poubijane, zaklane i masakrirane ili spaljene leševe ljudi, žena i djece. Po pustoši i ljudskim žrtvama nije bilo razlike između njemačkih, ustaških žandarmerijskih i domobranskih jedinica. Svi su se nemilosrdno odnosili prema civilnom stanovništvu, jer je trebalo energično i bezobzirno ugušiti pobunu.

Pod snažnim pritiskom daleko nadmoćnijih i dobro naoružanih neprijateljskih snaga, ustanici su se povlačili sa svojih položaja i samo ponegdje su pružali otpor. Tako su napušteni ustanički frontovi oko Bosanske Dubice, Bosanske Kostajnice, Dobrljina, Bosanskog Novog, Svodne, Dragotinje, Brezičana i dalje oko Prijedora i Kozarca. Uslova za pružanje frontalnog otpora i zadržavanje ustaničkih položaja nije bilo. Nedostajalo je i oružje i municija, a ni taktika partizanskog načina ratovanja nije prihvatila držanje frontova i pružanje frontalnog otpora. Prema tome, prvi ustanički dani i frontalni otpor predstavlja prvu fazu oružane borbe na

¹⁶⁰1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine, str. 511. IRP Sarajevo, 1973.

Kozari iz koje je nastao novi kvalitet-gerilski odredi i jedinstven Kozarski partizanski odred.

Do kraja avgusta 1941. godine neprijateljske snage prokrstarile su potkozarskim selima i pošto nisu naišle na snažniji otpor ustanika, smatralo se daje ugušen ustanak na Kozari. Ovakav zaključak general Rumler je izvukao na osnovu broja žrtava, ubijenih, strijeljanih i obješenih ljudi, žena i djece na svim pravcima kuda su se kretale ustaško-domobranske jedinice pod njegovom komandom.

Pored jačih neprijateljskih snaga koje su se nalazile u garnizonima oko Kozare, neke njegove jedinice ostavljene su na terenu, u selima, pretežno tamo gdje su se ranije nalazile žandarmerijske stanice i kasarne. Jedna satnija domobrana ostavljena je u zgradi osnovne škole u selu Ševarlijama, na granici sa selom Bačvanima. Rukovodilac ove satnije, Falatović, bio je raniji poznanik Miloša Bajalice, organizatora i rukovodioca ustanka na bosanskokostajničkom području i komandanta ustaničkog položaja na Balju. Koristeći ovo poznanstvo, Falatović je nastojao da uspostavi vezu sa Milošom Bajalicom.

Prilikom prvog susreta između Bajalice i Falatovića, pregovor nije uspio. Sigurno je i razumljivo što su se njihovi pogledi i ciljevi razili, jer se Miloš Bajalica nalazio na čelu narodnih masa koje se bore za svoju slobodu i nacionalno i socijalno oslobođenje, za bratstvo i jedinstvo svih naroda u borbi protiv okupatora i njegovih slugu, dok se Falatović nalazio u službi okupatora kao njegov sluga i izdajnik svoga naroda. Upravo zbog toga on je svoje „prijateljstvo“ sa Milošom Bajalicom nastojao da iskoristi. Kao sluga okupatora i ustaša u domobranskoj uniformi, Falatović je pohapsio sve članove porodice Miloša Bajalice i otpremio u ustaški zatvor. Za slugu okupatora i ustaškog zlikovca, kakav je bio i Falatović, nije bilo prijateljstva i za postizanje svoga izdajničkog i zločinačkog cilja mogla su se hapsiti i ubijati i žene i djeca.

Zlodjela koja su posljednjih dana jula i u toku avgusta 1941. godine izvršena nad srpskim stanovništvom koje su počinile jedinice pod komandom generala Rumlera, izazvale su ogorčenje među brojnim muslimanskim stanovništvom. To je dalo povoda održavanju skupova uglednijih Muslimana na kojima su osuđivana ustaška zlodjela, ubijanje i progoni Srba. Na području Kozare na osudi ustaških zlodjela posebno se ističu grupe uglednijih Muslimana u Prijedoru i Banjoj Luci.

23. septembra 1941. godine na inicijativu grupe Muslimana iz Prijedora u kojoj su bili: Muharem Softić, željezničar, Fuad Čirkinagić, željezničar, sudija Sadiković, inž. Kasim Hrustanović i još neki, održan je sastanak sa oko 100 Muslimana. Da bi se ovaj skup održao nesmetano, hodža Bibić zatražio je od ustaških vlasti u Prijedoru da održi sjednicu Vakufskog povjerenstva na kome će se raspravljati vjerska i druga pitanja povjerenstva.

Na ovome sastanku uz prisustvo od oko 100 Muslimana bilo je govora i o ustaškim zlodjelima pa su prisutni prihvatili i potpisali akt o osudi ustaških zlodjela, ističući kako ovo čine predstavnici 24.000 Muslimana iz Prijedora i okoline.

Istaknuto je da kako su ustaše počinile zlodjela nad srpskim stanovništvom, zatim da se u ustaškom logoru u Prijedoru za vrijeme pobune, odnosno ustanka, naoružavao najgori ološ koji je u saradnji sa tzv. „divljim

ustašama“ ubijao mirno stanovništvo grkoistočnjačke vjere, da su „divlje ustaše“ nosile fesove, a sve to je imalo za cilj da se prikaže kako su Muslimani zulum činili nad srpskim stanovništvom.

Slično je bilo i u Banjoj Luci 22. novembra 1941. godine, kada je donesena rezolucija u kojoj se ističe da Muslimani osuđuju ustaška ubijanja, pljačke, deportovanja i uopšte progone Srba, podvlačeći da su oni za ideju bratstva i dobrog susjedstva i da se ograđuju od onih Muslimana pojedinaca koji su sudjelovali u zločinima. Na ovaj način oni dižu svoj glas i hoće da stave do znanja kako se pokušava na Muslimane svaliti odgovornost za zločine ustaša, iako se radi o pojedincima i dijelu „muslimanskog ološa“.

Rezolucija banjalučkih Muslimana iznosi konkretne primjere ustaških zlodjela gdje su ustaše vršile klanje pod fesovima na glavi. Spominju se slučajevi u Bosanskom Novom kada su se četiri kamiona ustaša sa fesovima udružili sa muslimanskim ološem i izvršili klanje „hrišćana u masama“. Ili drugi, takode težak zločin, izvršen je u Bosanskoj Kostajnici, gdje je samo u toku jednog dana „poklano 862 hrišćana...“¹⁶¹

Sigurno je da je neprijatelj na planu raspirivanja vjerske i nacionalne mržnje, što mu je bio jedan od glavnih ciljeva, nastojao da i zlodjela ustaša, stavljajući im fesove na glavu, iskoristi na raspirivanje mržnje između srpskog i muslimanskog stanovništva. Bez obzira na to šta su vrhovi Islamske vjerske zajednice, odnosno njeni rukovodeći predstavnici i neki dijelovi nižeg klera, koji su saradivali sa okupatorom i ustaškom vlasti, htjeli da postignu sa rezolucijama Muslimana, činjenica je da muslimansko stanovništvo nije odobravalo ustaška zlodjela nad srpskim stanovništvom. Oni su već u prvim danima kada su udružene neprijateljske snage pod komandom generala Rumlera vršile teška zlodjela nad civilnim stanovništvom, osuđivali i ograđivali se od onih Muslimana pojedinaca koji su sudjelovali u zločinima.

Neprijateljska ofanziva Rumlerovih ustaško-domobrantskih jedinica protiv ustaničkih snaga u toku avgusta 1941. godine protekla je uglavnom na pročišćavanju terena i osiguranju važnijih komunikacija, na upadima u srpska sela i njihovom paljenju, te obezbjeđenju industrijskih objekata.

Zajedno sa ustaško-domobrantskim jedinicama učestvovala su i snage 718. njemačke pješadijske divizije i tzv. landenšicen bataljoni. Dijelovi ovih njemačkih snaga učestvovali su u operacijama oko Prijedora i još nekim mjestima u Bosanskoj krajini, jer se Stab 718. njemačke pješadijske divizije nalazio u Banjoj Luci.¹⁶²

Poučen iskustvom iz borbi sa ustanicima na ustaničkim položajima i u toku ofanzivnih operacija, Glavni stožer domobranstva izdaje 31. avgusta 1941. godine naredbu o novoj taktici i ciljevima domobrantske ofanzive. Nova taktika sastojala se u tome da se ne treba upuštati u akcije sa manjim i izolovanim dijelovima na dugačkim pravcima i velikim prostorima po planinama i šumama, već da se zaposjednu i čvrsto drže pojedina važna uporišta.¹⁶³

Ovakva taktika neprijatelja, u prvo vrijeme, do sređivanja gerilskih odreda i stvaranja partizanskih četa u Kozari, u izvjesnoj mjeri je pogodovala

¹⁶¹1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine, str. 279. IRP Sarajevo 1973.

¹⁶²Zbornik IV, knjiga 1, dok. 238.

¹⁶³1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine, str. 458. IRP Sarajevo, 1973.

da se u smirenijim uslovima izvrši konsolidacija i sređivanje ustaničkih snaga neposredno poslije napuštanja ustaničkih frontova. Pošto neprijatelj nije prodirao dublje u šumske predjele Kozare, Pastireva, Balja i Karana, naoružani ustanici u sastavu gerilskih odreda povukli su se u ove šumske predjele gdje su bez uznemiravanja od strane neprijatelja mogli da pridu svome organizacionom sređivanju i međusobnom povezivanju.

NAPUŠTANJE USTANIČKIH FRONTOVA

I dok su neprijateljske snage generala Rumlera krstarile područjem Kozare, paleći i pustošeći imovinu i ubijajući civilno stanovništvo, naoružane grupe ustanika uz mjestimično pružanje otpora, povlačile su se prema Kozari, Karanu, Balju, Vranovcu. Svima naoružanim borcima saopšteno je da se napuštaju frontovi i šta predstoji u daljnjoj borbi protiv neprijatelja. Poslije toga na svim ustaničkim sektorima uslijedilo je pregrupisavanje. Po slobodnoj volji izdvajali su se naoružani ustanici i svrstali u grupe, u gerilske odrede, na čijem čelu su stajali rukovodioci sa pojedinih sektora ustaničkih frontova.

Prijedorsku grupu sačinjavali su ustanici sa sektora prijedorskog sreza, iz sela: Jaruge, Garevci, Orlovci, Orlovača, Čirkin-polje, Božići, Veliko Palančište, Malo Palančište i Gornji Jelovac koju je predvodio dr Mladen Stojanović.

Bosanskodubičku grupu sa sektora ustaničkog fronta na Kruškovcu predvodili su Boško i Miloš Šiljegović. Njima se uskoro priključila i grupa sa Vranovca sa Nikolom Luketićem i Markom Miljatovićem, te grupa sa područja Moštance sa Borom Gaćešom.

Lješljanskodobrljinski gerilski odred predvodili su Josip Mažar Šoša i Milorad Mijatović. Žarko Zgonjanin i Ivica Marušić Ratko predvodili su borbe sa sektora Dragotinje, Dragan Marin i Lazo Lazić borbe sa sektora Svodne, Ahmetovaca i Grabašnice, dok je borbe sa ustaničkog fronta na Balju predvodio Miloš Bajalica, koga je poslije njegove tragične pogibije, zamijenio Obrad Davidović.

Prema pravcima pokreta svih organizovanih naoružanih grupa stiče se utisak da su one imale unaprijed određene ili u toku pokreta dogovorene pravce i mjesto stacioniranja. Rukovodioci grupa bili su u međusobnoj i stalnoj vezi sa dr Mladenom Stojanovićem. Vezu su prenosili i održavali posebno odabrani ustanici, dobri poznavaoци terena, koristeći se jahaćim konjima kao jedinim sredstvom za brzo i blagovremeno održavanje veze i prenošenje direktiva.

Značajno je spomenuti da se većina grupa, prijedorska, bosanskodubička i lješljansko-dobrljinska, nisu ni u Kozari zadržale u rejonima i na mjestima svojih srezova. Grupa oko dr Mladena Stojanovića krenula je na istočni dio Kozare i stacionirala se na mjestu zvanom Široki Brijeg. Grupa sa bosanskodubičkog područja sa Boškom Šiljegovićem stacionirala se na Vitlovskoj, područje prijedorskog sreza, dok se lješljansko-dobrljinska grupa zaustavila na kosi Međeđaku (Mednjaku) koje pripada bosanskodubičkom

srezu. Grupa sa sektora Dragotinje sa Žarkom Zgonjaninom i Ivicom Marušićem Ratkom u saglasnosti sa dr Mladenom Stojanovićem prešla je iz Kozare i stacionirala se na Karanu.

Pored ovih grupa, koje su organizovano, po odluci Štaba Odreda, krenule na određena mjesta, manje grupe ustanika zadržale su se još na sektorima ranijih ustaničkih frontova. Bile su to grupe u Ahmetovcima, Grabašnici i Svodnoj sa Draganom Marinom i Lazom Lazićem, u Pastirevu sa Veljkom Zecom, oko Lješljana i Dobrljina sa Žarkom Bujićem, Mirkom i Dušanom Kalinićem, u Dragotinjoj sa Jovom Brdarom i Mihajlom Zgonjaninom, u Brežičanima sa Stevom Raušom, Dušanom Egićem i Milanom Mutićem.

Sve ove ustaničke grupe uskoro su ušle u sastav gerilskog odreda na Karanu. Nešto kasnije uključila se i grupa sa sektora Balja sa Obradom Davidovićem.¹⁶⁴

U sastav dubičkog gerilskog odreda koji se stacionirao na Vitlovskoj ušla je grupa boraca sa ustaničkog fronta na Mlječanici, u Komlencu, koji su se pod pritiskom neprijatelja povukli i izvjesno vrijeme zadržali u rejonu sela Sevarlija i Vranovca. Poslije jednog sukoba sa ustašama na tromeđi sela Pobrđana, Vranovca i Dizdarlija kod kuće Mile Bosiočića, grupa je otišla na Vitlovsku u Kozaru.

Tako je u prvim danima poslije napuštanja ustaničkih frontova stvoreno pet grupa naoružanih boraca, odnosno pet gerilskih odreda od kojih se kasnije početkom septembra 1941. godine, stvaraju tri partizanske čete. Borački i rukovodeći sastav ovih gerilskih odreda sačinjavali su:

Prijedorski odred:¹⁶⁵

Stojanović dr Mladen, ljekar, Prijedor;
Bašić Rade, student, Donji Orlovci;
Baškot Boško, student, Brežičani;
Bogunović Uroš-Roca, radnik, Prijedor;
Bojanić Duško, radnik, Prijedor;
Bricović Duško, radnik, Prijedor;
Karabegović Osman, student, Banjaluka;
Kecman Ljuban, seljak Gornji Orlovci;
Kitonjić Milan, poljoprivredni tehničar, Gornji Orlovci;
Kondić Rade, radnik, Jaruge;
Kondić Milan, seljak, Jaruge;
Kovačević Brane, radnik, Božići;
Kusonjić Gojko, radnik, Miljakovci;
Indić Lazo, radnik, Donji Orlovci;
Indić Stojan, seljak, Donji Orlovci;
Lukić Drago, radnik, Prijedor;
Marin Pero, seljak, Gornji Jelovac;
Marin Mićo, seljak, Prijedor;

¹⁶⁴Žarko Zgonjanin: Raspad fronta i stvaranje partizanskih jedinica, Kozara, knjiga I, str. 365, izdanje VIZ Beograda, 1971.

¹⁶⁵Kozara, knjiga I, str. 567. i 568. VIZ Beograd, 1971.

Marjanović Slobodan, pravnik, Prijedor;
Medić Kojo, radnik, Orlovača;
Midžić Esad, student, Prijedor;
Mrda Simo, seljak, Gačani;
Nemet Vladimir, student, Zagreb;
Oljača Vojin-Vojo, službenik, Devetaci;
Rajlić Mile, radnik, Prijedor;
Romić Rade, seljak, Crna Dolina;
Simatović Radovan, seljak, Veliko Palančište;
Stojanović Ilija-Ile, radnik, Prijedor;
Stojanović Luka, trgovački pomoćnik, Veliko Palančište;
Stojanović Mitar, seljak, Veliko Palančište;
Stojanović Stojan, seljak, Jaruge;
Stojnić Velimir-Veljo, učitelj, Prijedor;
Šiljegović Gojko, radnik, Miljakovci;
Šipka Ranko, student, Banjaluka;
Trtica Stevo, radnik, Jaruge;
Utješinić Dušan, radnik, Prijedor;
Vokić Dušan, seljak, Veliko Palančište;
Vrhovac Milan, učitelj, Prijedor;
Vrhovac Đorđo-Mele, radnik, Prijedor;
Vučenović Mile, radnik, Prijedor;
Vučenović Đuro-Busen, radnik, Prijedor;
Vujčić Miloš, đak, Gornji Orlovci;
Vukota Milan, seljak, Gornji Jelovac;

Lješljansko-dobrljinski odred¹⁶⁶

Mažar Josip Šoša, Banjaluka;
Batar Simo, radnik, Lješljani;
Bogojević Mirko, radnik, Cerovica;
Bundalo Rajko, radnik, Kuljani;
Bundalo Golub, radnik, Gornje Vodičevo;
Bundalo Petar, radnik, Gornje Vodičevo;
Crnobrnja Ljuban, radnik, Donje Vodičevo;
Damjanović Branko, službenik, Ravnice;
Desnica Lazo, radnik, Svodna;
Desnica Mićo, seljak, Svodna;
Đukanović Milan, seljak, Kuljani;
Đukanović Ostoja, seljak, Kuljani;
Đukanović Vid, seljak, Kuljani;
Đurić Pero, đak, Gornje Vodičevo;
Đurić Stanko, radnik, Gornje Vodičevo;
Đurić Milan-Cupin, radnik, Gornje Vodičevo;
Đurić Branko, radnik, Gornje Vodičevo;
Đurić Mihajlo, radnik, Gornje Vodičevo;

¹⁶⁶Kozara, knjiga I, str. 584, VIZ Beograd, 1971. godine

Đurašinović Vaso-Vaja, seljak, Cerovica;
 Gligić Mirko, seljak, Kuljani;
 Graonić Mladen-Mlado, radnik^Velika Žuljevica;
 Graonić Mirko, radnik, Velika Žuljevica;
 Graonić Nikola, radnik, Velika Žuljevica;
 Ivanović Simo, radnik, Mala Žuljevica;
 Jelisavac Aleksandar-Sande, radnik, Petkovac;
 Jelisavac Tode, seljak, Petkovac;
 Jelisavac Milan, radnik, Donje Vodičevo;
 Jovišić Petar, radnik, Gornje Vodičevo;
 Kalinić Milan, radnik, Velika Žuljevica;
 Kantar Ljuban, radnik, Petkovac;
 Kasabašić Ostoja, seljak, Petkovac;
 Kolundžija T. Dragan, seljak, Gornje Vodičevo;
 Mačak P. Dragan, radnik, Prusci;
 Marinković Dušan-Brko, radnik, Kuljani;
 Mijatović Milorad, službenik, Bosanski Novi;
 Misirača Dušan, student, Dobrljin;
 Misirača Stanko, radnik, Dobrljin;
 Mitrašinović Branko, seljak, Petkovac;
 Mlinarić Božo, trgovački pomoćnik, Lješljani;
 Pelić Milan, seljak, Kuljani;
 Pelić Živko, seljak, Kuljani;
 Pepić T. Rajko, radnik, Donje Vodičevo;
 Popović Ostoja, radnik Donje Vodičevo;
 Serdar Dragan, radnik, Prusci;
 Serdar Mirko, radnik, Prusci;
 Stambolija Milan, radnik, Dobrljin;
 Stanić Dragutin-Dragan, radnik, Gornje Vodičevo;
 Stanić Mlado, radnik, Gornje Vodičevo;
 Stanić Milan, radnik, Gornje Vodičevo;
 Stojaković Veljko, radnik, Kuljani;
 Suzić Milovan, radnik, Prusci;
 Šurlan Mićo, student, Bosanski Novi;
 Šurlan Dušan, bivši podoficir, Gornje Vodičevo;
 Šurlan Gojko, radnik, Devetaci;
 Šurlan Ilija, radnik, Devetaci;
 Šurlan Mikan, radnik, Prusci;
 Šurlan Milenko, seljak, Gornje Vodičevo;
 Šurlan Lazo, seljak, Gornje Vodičevo;
 Šurlan Stole, radnik, Dobrljin;
 Tramošljanin Duda, radnik, Svodna;
 Tramošljanin Pero, seljak, Svodna;
 Vujanović Rajko, radnik, Lješljani;
 Vujanović Jovan, seljak, Petkovac;
 Vujanović Dušan, seljak, Devetaci;
 Vukojević Pero, radnik, Donje Vodičevo;
 Vuković Sveto, radnik, Gornje Vodičevo;
 Vuković Branko, radnik, Lješljani;

Vuković Mihajlo, radnik, Gornje Vodičevo;
Vuković Stanko, seljak, Gornje Vodičevo;
Zec Branko, radnik, Dobrljin;
Zec Gojko, radnik Dobrljin;
Zec Milan, seljak, Dobrljin;
Zec Mirko, radnik, Dobrljin;
Zec Miloš, seljak, Dobrljin;
Zec Uroš, seljak, Dobrljin;
Zec Ljuban, radnik, Dobrljin;

Bosanskodubički odred¹⁶⁷

Šiljegović Boško, student, Mirkovac;
Alavuk V. Pane, seljak, Jasenje;
Alavuk N. Pero, seljak, Jasnje;
Aćimović Ljuban, seljak, Međuvođe;
Arsenić Borko, seljak, Johova;
Arsenić Đuran, radnik Johova;
Arsenić Mirko, seljak, Johova;
Bakić Uroš, seljak, Jasenje;
Bakić Milan, seljak, Jasenje;
Balaban Pilip-Piljo, seljak, Donji Jelovac;
Balaban Ilija-Iliš, seljak, Donji Jelovac;
Bašić Mirko, seljak, Sevarlije;
Biga Mile, seljak, Božići;
Biga Jovo, seljak, Božići;
Bijelić Jovo, seljak, Jasenje;
Bižić S. Đuro, seljak, Suvaja;
Bižić S. Mirko, seljak, Suvaja;
Bižić Savo, seljak, Suvaja;
Bokan Miloja, seljak, Čelebinci;
Borojević Pero, seljak, Tukličani;
Bosiočić Dragutin, seljak, Pobrđani;
Bućma Marko, radnik, Dvorište;
Bućma Boro, bivši podoficir, Dvorište;
Bućma Branko, predratni žandarm, Dvorište;
Budimir Milan, trgovački pomoćnik, Draksenić;
Burazor Kosta-Gerilac, seljak, Međuvođe;
Burazor Mirko-Joka, seljak, Međuvođe;
Burazor S. Mirko, seljak, Košuća;
Bursać O. Mirko, seljak, Pobrđani;
Crnogorac Miloš, seljak, Dizdarlije;
Crljenica Đorđo, seljak, Mrazovci;
Čađo Radoja-Ralja, seljak, Donji Jelovac;
Čekić Pero, seljak, Johova;
Čurguz Dragutin, seljak, Pobrđani;

¹⁶⁷Po sjećanju Đurana Arsenića, Borka Arsenića, Đorđa Vučenovića, Rade Ranilovića i Čurguza.

Ćurguz Pero, učitelj, Pobrđani;
 Ćurguz J. Stevo, seljak, Pobrđani;
 Ćurguz Stevo, seljak, Donji Jelovac;
 Dragaš Đuro, seljak, Klekovci;
 Dragičević Teodor-Tejo, radnik, Mrazovci;
 Đaković Mirko, seljak, Vlaškovci;
 Đaković Đuro, seljak, Vlaškovci;
 Đapa Rade, seljak, Međuvode;
 Đenadija Milan-Miće, graničar, Mirkovac;
 Đenadija Pilip, seljak, Mirkovac;
 Ećim Dragoja, seljak, Dvorište;
 Ećim Vasilije, seljak, Dvorište;
 Gaćeša Boro, učitelj, Sreplije;
 Gaćeša Rade, seljak, Sreplije;
 Gajić Božo, seljak, Vlaškovci;
 Gajić Rade-Ronjgo, seljak, Pobrđani;
 Gajić K. Sreto, seljak, Mirkovac;
 Gavrilović Rajko, seljak, Kadin Jelovac;
 Gavrilović Branko, seljak, Kadin Jelovac;
 Katić Stevo, seljak, Međuvode;
 Katić Pero, seljak, Međuvode;
 Katić Dušan — Šuco, radnik, Međuvode;
 Kaurin Mikan, seljak, Murati;
 Kasabašić Miloš, seljak, Johova;
 Kos Dušan, seljak, Odžinci;
 Kos Boško, seljak, Čelebinci;
 Kos Rade, seljak, Tukličani;
 Kovačić D Mitar, seljak, Čelebinci;
 Kovačević Mihajlo, seljak, Dvorište;
 Kozarac Branko, seljak, Klekovci;
 Krneta Ratko, seljak, Sreplije;
 Krnjajić Pero, seljak, Ševarlije;
 Krnjajić Marinko, radnik, Ševarlije;
 Knežević Milinko, seljak, Međuvode;
 Latinović Milutin, seljak, Međuvode;
 Latinović Jovan, seljak, Međuvode;
 Lazić Ljuban, seljak, Jasenje;
 Luketić Nikola, učitelj, Mrazovci;
 Mečava Mile, seljak, Vlaškovci;
 Međed Rade, seljak, Vojskova;
 Milanković Pero, seljak, Vlaškovci;
 Miljatović Dragoja-Svarc, seljak, Međuvode;
 Miljatović Marko, seljak, Ševarlije;
 Miljatović Simo-Bataga, seljak, Međuvode;
 Nikoletić Marko, radnik, Mrazovci;
 Novaković Petar, seljak, Dvorište;
 Pećanac Mihajlo, seljak, Aginci;
 Pećanac Mirko, seljak, Aginci;
 Pekić Vlado, seljak, Aginci;

Pekić Slavko, seljak, Aginci;
 Pekić Jovo, službenik, Aginci;
 Petrović Vlado, učitelj, Komlenac;
 Ranilović Rade, seljak, Pobrđani;
 Rauš Rade, seljak, Tukličani;
 Reljić Mirko, seljak, Vlaškovci;
 Reljić Vlado, trgovački pomoćnik, Celebinci;
 Rodić J. Gojko, bivši podoficir, Donja Jutrogušta;
 Rodić Dragoja, vojni pitomac, Donja Jutrogušta;
 Ručnov Dragoja, seljak, Mirkovac;
 Ručnog Perica, radnik, Mrazovci;
 Ručnov Rajko-Pop, seljak, Mrazovci;
 Sekulić Vlado, seljak, Vojskova;
 Simatović Dušan, seljak, Vlaškovci;
 Skrobić Mile, seljak, Vlaškovci;
 Šiljak Mirko, seljak, Mrazovci;
 Šiljegović Miloš, učitelj, Miljakovci;
 Španović Tomica, trgovački pomoćnik, Johova;
 Tomaš Vaso-Čiko, seljak, Pobrđani;
 Tomaš Marko, bivši podoficir, Dvorište;
 Trkulja Vaso, predratni žandarm, Međuvođe;
 Trubarac Rade, seljak, Mlječanica;
 Vignjević Branko, seljak, Johova;
 Vidović Milorad, seljak, Gunjevci;
 Vilić Milan, seljak, Mrazovci;
 Vlajsević Mile —Zvezdan, seljak, Božići;
 Vučićević Mihajlo, seljak, Pobrđani;
 Vučen Mile, seljak, Donji Jelovac;
 Vučenović Đorđo, bivši podoficir, Donji Jelovac;
 Vujnović Ljuban, seljak, Johova;
 Vuković I. Nikola, seljak, Johova;
 Zec Ljuban, seljak, Dvorište;

Karanski odred¹⁶⁸

Prilikom napuštanja ustaničkih položaja prema Prijedoru i povlačenja naoružanih ustanika u Kozaru, na Vitlovskoj je iz sastava prijedorskog odreda izdvojena grupa naoružanih boraca koja je dobila zadatak da krene na sektor Karana. Ovo je b' o jezgro Karanskog gerilskog odreda. Grupa je po preporuci dr Mladena Stojanovića sama izabrala komandni kadar u koji su ušli: Žarko Zgonjanin, komandir, Ivica Marušić Ratko, politički komesar, Obradović Mlado, zamjenik komandira i Rajko Radetić, zamjenik političkog komesara.

¹⁶⁸*Žarko Zgonjanin: **Partijsko savjetovanje na Knežici**, Kozara, knjiga I, str. 362.

U prvom sastavu Karanskog odreda bili su:

Bajić Simo, seljak, Marini;
Egić Milan, seljak, Brežičani;
Jandrić Dušan, seljak, Strigova;
Kamenko Rafael, radnik, Prijedor;
Kesar Sava, seljak, Marini;
Kesar Petar, seljak, Marini;
Komlenić Simo, radnik, Prijedor;
Lalić Mile, službenik, Prijedor;
Marin Petar, seljak, Marini;
Marin Pavle, seljak, Marini;
Marjanović Mikan, radnik, Marini;
Marjanović Joco, student, Prijedor;
Marušić Ivica Ratko, službenik, Zagreb;
Morie Levi, student medicine, Prijedor;
Obradović Mlado, radnik, Prusci;
Pralica Trivun, seljak, Čitluk;
Radetić Rajko, student, Prijedor;
Radić Slavko, profesor, Prijedor;
Stefanović Joco, đak, Prijedor;
Zgonjanin Žarko, radnik, Gornja Dragotinja.

U prvo vrijeme u Odredu je bilo 26 boraca. Uskoro, po njegovom stacioniranju na Karanu, Odredu su se priključile grupe boraca sa ustaničkih frontova od Dobrljina, Svodne i Ahmetovaca sa Lazom Lazićem i Draganom Marinom i Brežičana sa Stevom Raušom, Milom Mutićem i Dušanom Egićem.

Bosanskokostajnički (baljski) odred

Poslije napuštanja ustaničkog fronta prema Bosanskoj Kostajnici, naoružani ustanici organizuju se u grupe i zadržavaju u rejonu Balja i Pastireva da bi se početkom septembra uključili u karansku, odnosno 3. četu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

U Baljskom odredu bili su:

Akšam Petar, učitelj, Čitluk;
Babić Mile, seljak, Čitluk;
Bajalica Miloš, seljak, Bačvani;
Bajalica Gojko, seljak, Donja Slabinja;
Bajalica Aleksa, seljak, Donja Slabinja;
Bajalica Stojan, đak, Donja Slabinja;
Balaban Marko-Klizo, radnik, Slabinja;
Borojević Petar, radnik, Podoška;
Borojević Jovo, seljak, Podoška;

Borojević Stojan-Čoka, seljak, Gornja Slabinja;
 Borojević M. Ostoja-Jokić, radnik, Podoška;
 Borisavljević Đuro, seljak, Podoška;
 Budimir Ljuban, seljak, Donja Slabinja;
 Bundalo Mićo, seljak, Pobrđani;
 Davidović Obrad, radnik, Hrvatska;
 Dragaš Dušan, seljak, Donja Slabinja;
 Đaković Vasan, seljak, Donja Slabinja;
 Gačić Mihajlo, seljak, Babinac;
 Gačić Marko, seljak, Babinac;
 Gaćeša Ostoja, seljak, Babinac;
 Garača Mikan, seljak, Strigova;
 Garača Niko, seljak, Strigova;
 Grahovac M. Dušan, seljak, Dizdarlije;
 Grublješić Stanko, seljak, Gumnjani;
 Jajčanin Marko, seljak, Petrinja;
 Jandrić Mikan, seljak, Čitluk;
 Jandrić Milan, seljak, Čitluk;
 Jelčić Marko, seljak, Dizdarlije;
 Jelčić Nikola, seljak, Dizdarlije;
 Jovanković Vasilija, seljak, Zovik;
 Karan Vaso, seljak, Donja Slabinja;
 Karan Trivun, seljak, Donja Slabinja;
 Karan Mihajlo, seljak, Gornja Slabinja;
 Keča Mirko, seljak, Donja Slabinja;
 Kljajić Stanko, seljak, Gumnjani;
 Kondić Ljuban, seljak, Donja Slabinja;
 Kravić Mile, seljak, Čitluk;
 Kukrika Dušan, radnik, Babinac;
 Marin Jovo-Joja, seljak, Zovik;
 Marin Rajko, seljak, Čitluk;
 Marin Milenko, seljak, Čitluk;
 Marin Jovo, seljak, Pobrđani;
 Marjanović Jovo, seljak, Bačvani;¹⁶⁹
 Miljaković Ostoja, seljak, Petrinja;
 Mišković Ilija, radnik, Petrinja;
 Mišljenović Stevo, seljak, Mrakodol;
 Muharem Milan, seljak, Mrakodol;
 Muharem Pero, seljak, Mrakodol;
 Muharem Mladen, seljak, Mrakodol;
 Muharem Stojan, seljak, Tavija;
 Palija Trivun, seljak, Gornja Slabinja;
 Pilipović Milorad, radnik, Donja Slabinja;
 Pilipović Milinko, seljak, Donja Slabinja;
 Pilipović Cvijo, seljak, Mrakodol;
 Pilipović Milivoj, seljak, Mrakodol;
 Pilipović Bogdan, seljak, Mrakodol;

¹⁶⁹Marjanović Jovo, izjasnio se za Rezoluciju IB-a 1948. godine emigrirao u Mađarsku. Živi u Budimpeš

Popović Dragoja, seljak, Donja Slabinja;
 Radmirović Jovo, radnik, Tavija;
 Reljić Branko, seljak, Mraovo Polje;
 Resan Simo, seljak, Mraovo Polje;
 Rodić Milovan, seljak, Babinac;
 Sarajlija Mile, seljak, Strigova;
 Stanić Mirko, seljak, Donja Slabinja;
 Stijak Cvijo, seljak, Petrinja;
 Stojaković Miloš, đak, Donja Slabinja;
 Stojaković Vaso, seljak, Dizdarlije;
 Tubić Branko, seljak, Strigova;
 Tubić Mile, seljak, Strigova;
 Tubić Dragan, seljak, Strigova;
 Tubić Pero, seljak, Strigova;
 Vujanović Uroš, seljak, Dizdarlije;
 Vujanović Dragan, seljak, Donja Slabinja;
 Vujanović Ljuban, seljak, Gornja Slabinja;
 Zec Veljko, đak, Strigova;
 Zec Jovan, trgovački pomoćnik, Strigova;
 Zec Miloš, seljak, Strigova;

Takav je bio sastav prvih ustaničkih grupa, odnosno gerilskih odreda na Kozari neposredno poslije napuštanja ustaničkih položaja prema neprijateljskim uporištima i garnizonima. U sastavu ovih odreda bili su i Srbi, i Hrvati, i Muslimani iz redova rudarskih i zanatskih radnika, studenata, srednjoškolarca, službenika, bivših aktivnih podoficira i žandarma i znatan broj seljaka iz potkozarskih sela.

Kako su izgledali prvi dani poslije napuštanja ustaničkih frontova i formiranja gerilskih odreda u Kozari, na Karanu i Balju, zanimljivo je ukratko iznijeti šta su učenici tih događaja zapisali.

Milorad Mijatović, prvi komandir Lješljanskog gerilskog odreda i 1. prijedorske čete sjeća se:

„Poslije napuštanja frontalnih borbi prema Dobrljinu i drugim mjestima, izvjestan broj naoružanih drugova od Dobrljina priključio se našem (Lješljanskom) odredu. Sada smo stvorili četvu koja je brojala 120 naoružanih boraca. U međuvremenu je napušten front prema Prijedoru kao i prema Prijedoru i Bosanskoj Dubici...

U to vrijeme Šoša je dobio pismo od Štaba Odreda u kome je, izgleda, bilo govora o tome da su napušteni frontovi i da se treba povući u Kozaru. Šoša se zabrinuo, pročitao je pismo i obratio se prisutnim: Ko je spreman da ide u Kozaru i da se bori, neka ostane, a ko nije spreman, neka svoje oružje preda onima koji nemaju oružja, a žele da pođu u Kozaru. Nastao je kritičan trenutak. Ove smo morali ostavljati goloruke, jer smo im oduzimali puške... Trebalo je da napustimo sela i da se reorganizujemo u partizane, koji neće biti vezani za određeni kraj, već će biti svuda i zadavati neprijatelju udarce tamo gdje je on najslabiji i gdje mi želimo, a ne da nam neprijatelj nameće borbu...

Došlo je do podjele. Izdvojio se veći broj onih koji će u Kozaru, a izvjestan broj će ostati u selima. Bilo je muke. Tako smo se konačno sporazumjeli da oni koji ostaju, ostanu sa slabijim oružjem ili bez njega, a mi

koji smo bili za odlazak u Kozaru, bolje smo naoružani i obučeni. Krenuli smo prema Kozari. U našoj grupi bilo je preko 80 boraca. Već smo se svrstali u tri voda. Sa nama je i Šoša. Došli smo na Mednjak u Kozari. Tu smo izabrali mjesto za logor. Počeli smo da pravimo barake. Sada smo prava vojna jedinica. Komandir je Milorad Mijatović, komesar Mičo Šurlan, a njegov zamjenik Duško Misirača. Zamjenik komandira je Veljko Stojaković, koji je u isto vrijeme i vodnik drugog voda. Uskoro je u sastav naše čete došla grupa sa prijedorskog sreza. Napravili smo bajte sa nadstrešnicama od granja i smjestili se po vodovima i desetinama. Šoša je još uvijek sa nama. On mi je govorio da treba da izvodim vojne vježbe s borcima, da vršim vojnička prestrojavanja i prebrojavanja, da borci čiste i podmazuju oružje. Skoro da su svi tada imali oružje¹⁷⁰...

I Duško Misirača ističe da su se Dobrljinski i Lješljanski odred objedinili u Pastirevu, nedaleko od Prusaca gdje su se komande oba odreda upoznale s pismom Štaba kozarskog odreda. Predloženo je da se Lješljanski i Dobrljinski odred kreću zajedno i da stvore zajedničku komandu. Stab Odreda naglasio je kako je neprijatelj pošao da uništi ustaničke oružane snage i da je stoga potrebno sačuvati odrede, osloboditi se frontova i preći na partizanski način borbe. Odredi su se zadržali u Pastirevu 25. i 26. avgusta, prateći pokret neprijatelja.

U toku 27. odredi su se spremali za pokret prema Kozari. U Pastirevu na mjestu zvanom Jošine, iznesena je novonastala situacija, objašnjen partizanski način borbe i poteškoće na koje ćemo u daljoj borbi nailaziti. Svi su se borci izjasnili za nastavljavanje borbe (preko 90 boraca). Većina vojničkih pušaka ostala je u rukama boraca koji kreću u Kozaru. Jedan broj vojničkih i lovačkih pušaka ostaje kod boraca koji su izjavili da žele ostati i boriti se na dotadašnjem području. Njih je bilo 15. Od njih je formirana desetina, a s kojom je, po odluci komande Odreda, ostao Mlado Stanić, da prikuplja borce i da bude veza sa Odredom koji kreće za Kozaru. 27. avgusta Odred se našao na Karanu, spreman da naveče krene na Kozaru. Prije nego što će krenuti, susreli smo se sa dijelovima Prijedorskog odreda na čelu sa Žarkom Zgonjaninom i Ivicom Marušićem Ratkom.

Četvrtog dana po dolasku u Kozaru, preko patrole je uhvaćena veza s Dubičkim odredom, koji se povukao u Kozaru, na Vitlovsku, iznad Sastavaka Dobrljinski i Lješljanski odred prebacili su se na kosu Mednjak, iznad rijeke Mlječanice. Počela je izgradnja bajti za smještaj. Bajte su drvene, pokrivene granjem i lišćem. U bajte je stavljena paprat (bujad) za ležanje. Ispred svake bajte je napravljeno ognjište za vatru. Pošto je Dubički odred imao više vojničkih poljskih kazana, dao nam je dva kazana. Odbornici su nam poslali hljebove i drugu hranu...¹⁷¹

Dubički odred, kako se u prvim danima nazivaju naoružane grupe ustanika, sačinjavale su tri grupe ustanika: sa Kruškovca, Komlenca i sa područja Moštanice. U Kozaru na Vitlovsku prvo je stigla grupa ustanika sa fronta na Kruškovcu koju su predvodili Boško i Miloš Siljegović. Ustanici sa fronta u Komlencu, povlačeći se ispred neprijatelja, došli su na Vranovac i

¹⁷⁰Kozara, knjiga 1, str. 512. i 513.

¹⁷¹Kozara, knjiga 1, str. 498-500.

kraće vrijeme zadržali su se u trouglu sela Ševarlije —Johove — Podbrđana da bi se, po dolasku iz Kozare rukovodioca ustanka na Komlencu Nikole Luketića, svi naoružani ustanici uputili u sastav Odreda na Vitlovskoj. Došla je i grupa ustanika sa sektora Moštanice. Od ovog gerilskog odreda nastaje 2. dubička partizanska četa.

Na Karanu se zadržala jedna grupa naoružanih ustanika sa Ivicom Marušićem Ratkom i Žarkom Zgonjaninom. Oni će oko sebe uskoro okupiti pojedine grupe sa područja bosanskonovskog, bosanskokostajničkog i dijela prijedorskog sreza. Biće to prijedorsko-novska partizanska četa, odnosno 3. četa Kozarskog odreda.

Žarko Zgonjanin, prvi komesar Karanskog odreda, u svome kazivanju iznosi da se grupa naoružanih ustanika poslije napuštanja frontalne borbe oko Prijedora našla sa dr Mladenom Stojanovićem u Kozari na Vitlovskoj. Tu je donesena odluka da se Odred podijeli u dva dijela. „Odred na čelu sa Mladenom i Osmanom, krenuo je u istočnu Kozaru, prema Lisini (najveći vis na Kozari). Naš odred (Karanski) je dobio zadatak da ide u Karan — Pastirevo i da se pokuša tamo održati, a ako to ne uspije, da pređe prugu i Sanu na odsjeku Bosanski Novi — Prijedor i ide u Podgrmeč. Rečeno nam je daje ovo nužno radi izbjegavanja jačih neprijateljskih snaga i uništenja naših malobrojnih redova.

Pošto smo prešli cestu kod Jelovačke crkve, izašli smo na vis Planinice.

Odmah smo uspostavili vezu sa ljudima iz sela Jutrogošte. Dobili smo obavještenje da je neprijatelj palio kuće u selima oko pruge i poubijao izvjestan broj ljudi. U narodu ima strahovanja da smo počeli rat sa daleko nadmoćnijim neprijateljem, te da neće biti dobro. Pojedinci su svaljivali krivicu na nas u šumi... Pošto je trebalo da idemo u Karan, odlučeno je da u toku dana ispitamo kako je tamo. U selu Marinima smo uhvatili vezu sa omladincem Mirkom Marjanovićem. Mirko je bio jedini skojevac u tome kraju. Bio je čak šestog razreda gimnazije, vrlo bistar i snalažljiv u izvršavanju zadataka. Zadužili smo ga da organizuje večeru za izvjestan broj ljudi.

Omladina je to prihvatila i večera je pripremljena, bez znanja i protiv volje starijih. Mirko je otišao u Planinicu i uveče doveo ostale drugove. Prespavali smo u štaglju Riste Marjanovića.

Preselili smo u Pastirevo na istočne padine šume, nedaleko od potoka koji dijeli Pastirevo i Karan. U kosi zvanoj Prisjeka izgradili smo logor. Bajte su bile od sirovog drveta, pokrivene ritkom (slamom). Kuhinja nam je bila dalje od logora, tako da u logor nije niko dolazio osim nas. U prvo vrijeme postojale su pojedine grupe ustanika koje su se nalazile u selima Grabašnica, Ahmetovci i Svodna (oko Dragana Marina i Laze Lazića 10-12 boraca). Ova grupa je prišla nama. U selu Strigovi: Mićo i Veljko Zec, sa dva do tri druga, priključili su se našem Odredu. Grupa oko Lješljana — Dobrljina, takođe nam se priključila (dvadesetak boraca). Sad je naš Odred narastao na 60 boraca, više od dvije trećine je imalo karabine, a ostatak pištolje i bombe. Počeo je rad na uključivanju Baljske grupe, kojom je komandovao Obrad Davidović. Ona je brojala oko dvadesetak boraca. I pored izvjesnih propusta,

koje smo napravili u kontaktu sa ovom grupom, izvjestan broj drugova iz te grupe smo pridobili: Miloša Stojakovića, Milana Muharema, Stojana Bajalicu i još neke koji su prihvatili naš prijedlog da se uključe u naš Odred.¹⁷²

U Karanskom odredu uslijedile su kadrovske izmjene. Za zamjenika komandira imenovan je Dragan Marin, umjesto Mlade Obradovića, a Rajko Radetić, dotadašnji zamjenik političkog komesara, imenovan je za vodnog delegata. Osnovani su i vodovi. Za komandira 1. voda postavljen je Sava Kesar, a za političkog delegata Joco Marjanović. Za komandira 2. voda Jovo Brdar, a za delegata Rajko Radetić. Za vodnika 3. voda postavljen je Lazo Lazić, a za delegata Veljko Zec.

Čitav komandni kadar sačinjavali su članovi Komunističke partije Jugoslavije, a uskoro su i svi vodnici vodova primljeni u KPJ.¹⁷³

Grupa od oko 40 naoružanih ustanika okupljena oko dr Mladena Stojanovića, krenula je sa Vitlovske na istočnu stranu Kozare. U toku pokreta

Muharem Suljanović

¹⁷²Kozara, knjiga 1. str. 566.

¹⁷³Kozara, knjiga 1, str. 366.

grupi se pridružio Muharem Suljanović, sekretar Mjesnog komiteta Komunističke partije u Prijedoru, koji se sastao sa dr Mladenom Stojanovićem, koga je upoznao sa situacijom u gradu Prijedoru i nastavljanju rada u novim uslovima ilegalnog rada. Poslije dogovora Muharem Suljanović se vratio u Prijedor.¹⁷⁴

Grupa je stigla do Lisine i smjestila se u kolibu Rade Vučkovca zvanog Gležnjić. Sa ovoga mjesta Štab Odreda sa dr Mladenom Stojanovićem otpočeo je da rukovodi gerilskim odredima na Kozari. O prvim danima u Štabu Kozarskog odreda Boško Baškot priča:

„Ova naša grupa je vojnički čvrsto organizovana. Razašiljaju se patrole. Vršiti se ponešto i vojne obuke. Intenzivan je politički rad. Ore se revolucionarne pjesme. Štab Odreda održava vrlo često, gotovo svakodnevno veze sa Mjesnim komitetom KPJ u Prijedoru, a povremeno sa partijskom organizacijom u Banjoj Luci, sa pojedinim komunistima u Bos. Gradiški itd. Uz pomoć Milana Vrhovca, odnosno Nele Bojanić, učiteljice u selu Lamovitoj, Slavko Havić i Duško Utješinović dopremaju nam iz Prijedora posiate poruke i stvari, kao baterije za radio, kancelarijski materijal, cigarete, ponešto prehrambenih proizvoda (marmelada) i dr. Istovremeno se održavaju kurirske veze sa drugim našim jedinicama: na Karanu, na Mednjaku, na Vitlovskoj. Od prvih dana svog boravka u Kozari Mladen uspostavlja kontakte i veze sa pojedinim uglednim Muslimanima iz Kozarca, iz Jakupovića i nekih drugih sela. Često se dopisivao sa Emin-begom Zaimovićem koji je držao kafanu na Mrakovici.“¹⁷⁵ Donosimo to pismo u cjelini:

„Dragi Eminbeže, dode vrijeme da ti se javim iz Kozare, više kao doktor, nego kao jedan od mnogih boraca i zaštitnika sirotinje, radnika i seljaka, poštenih i čestitih građana, bez razlike vjere i narodnosti. Doznao sam da je muslimanski svijet u vrlo teškom ekonomskom položaju, da je poremećen sav dotadašnji mirni život, da narod strahuje od „četničke“ osvete.

Nije kriv muslimanski narod za nedjela i zločinstva nekolicine plaćenika, propalica i kockara. Mnogi muslimanski sinovi izginuli su u borbi sa našom narodnooslobodilačkom vojskom, štiteći krvnike i izdajice hrvatskog naroda — Pavelića i Gutića, sluge i izmečare Hitlera. Ti mene, Eminbeže, poznaješ dobro. Ja sam ti najbolja garancija za to da se nevinim, čestitim Muslimanima neće ništa dogoditi. Krvnici i zločinci biće predani narodnom sudu ove naše mnogobrojne i hrabre vojske, u kojoj ima i Hrvata i Muslimana, nekoliko stotina. Neka se vrate svojim kućama naši stari dobri i čestiti — prijatelji, neka se opskrbe hranom, neka ne dozvole da muslimanski sinovi budu žrtve u ovoj borbi u kojoj ćemo pobijediti mi — narodnooslobodilačka vojska, uz pomoć moćnih armija Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike...

Pozdravi one stare poznanike, reci da budu bez brige, mi ćemo štititi sve čestite i poštene. Uz prijateljski maksus selam, šalje ti vaš...

dr Stojanović“¹⁷⁶

¹⁷⁴Boško Baškot: U Štabu 2. krajiškog NOP odreda, Kozara, knjiga 2, str. 45.

¹⁷⁵Boško Baškot: U Štabu 2. krajiškog NOP odreda, Kozara, knjiga 2, str. 45

¹⁷⁶Muzej Kozare Prijedor.

I po sadržaju i vremenu upućivanja pisma, može se zaključiti da je Štab Odreda sa komandantom dr Mladenom Stojanovićem blagovremeno djelovao obraćajući se muslimanskom stanovništvu da ne nasjeda neprijateljskoj propagandi i istovremeno izlažući ciljeve i perspektivu narodnooslobodilačke borbe. To je bio poziv muslimanskom stanovništvu na Kozari da se opredjeljuje za narodnooslobodilačku borbu jer je to zajednička borba svih naroda za svoju slobodu, za bratstvo i jedinstvo, za ravnopravnost.

PARTIJSKO SAVJETOVANJE U ŠTABU ODREDA NA PROJISI

Iako su se gerilski odredi povlačili sa ustaničkih frontova pod jakim pritiskom neprijateljskih snaga, ostavljajući iza sebe popaljena sela i imovinu, poginule članove porodice, bliže i dalje rođake, to nije imalo uticaja na moralno-političko raspoloženje boraca koji su bili odlučni da nastave borbu. Bili su to teški trenuci, ali čvrsta odlučnost boraca bila je jača od svih trenutnih teških iskušenja.

Kao po utvrđenom planu i rasporedu, svi gerilski odredi stigli su na svoja zborišta. Odmah je organizovan život po svim pravilima ponašanja vojne jedinice. Svi borci i rukovodioci stanovali su u barakama u logorima. Niko se nije mogao samovoljno udaljavati. Postavljene su straže koje su se smjenjivale po vojničkim pravilima. Svaki dan se referisalo kakvo je stanje u vodovima.

Upućivane su patrole u sela i sve što su saznavale, bilo ličnim osmatranjem ili preko mještana, saopštavale su komandi Odreda. Svaki dan održavani su časovi stručne obuke na kojima su se borci upoznavali u rukovanju oružjem. Otpočelo se i sa izvođenjem nastave iz taktičke obuke. Obično se najveća pažnja posvećivala obučavanju boraca u načinu podilaženja i privlačenja neprijatelju, korištenju zaklona u borbi, postavljanju zasjeda i izboru najpodesnijih mjesta za zasjede, ubacivanju ručnih bombi u neprijateljska utvrđenja, rovove i bunkere. Obuku su izvodili najsposobniji i vojnički obrazovaniji borci, pretežno oni koji su u predratnoj vojsci bili podoficiri ili u nekoj vojnoj školi kao pitomci. Svi borci su samodisciplinovano izvršavali svako naređenje i čak se dobrovoljno javljali na pojedine zadatke.

Razmještaj gerilskih odreda u Kozari, na Karanu i Balju, stvorilo je povoljne uslove za novu organizaciju jedinica i njihovo prilagođavanje ne samo novim uslovima života i *rada* nego i novom načinu partizanskog ratovanja. Partijsko rukovodstvo i Štab Kozarskog odreda brzo su iznalazili najpodesnija rješenja i donosili odgovarajuće i pravovremene odluke.

Već početkom septembra, neposredno poslije završetka neprijateljske Rumlerove ofanzive, uslijedila je odluka za održavanje partijskog savjetovanja. Tako je 10. septembra 1941. godine održano partijsko savjetovanje u Štabu Odreda koji se u to vrijeme nalazio na Projisi u Kozari.

Na ovome savjetovanju bili su svi rukovodeći kadrovi i komunisti iz gerilskih odreda sa prijedorskog, bosanskonovskog i bosanskodubičkog područja. Temeljito je razmatrana i analizirana novonastala situacija na terenu poslije napuštanja ustaničkih frontova. Raščišćene su i mnoge dileme oko odgovornosti, discipline, potčinjenosti jedinica jedinstvenoj komandi,

držanje u borbi i izvršavanje naređenja, međusobnim odnosima u jedinicama, a posebno odnosu boraca na terenu prema narodu i odnosu prema zarobljenicima.

Značajna pažnja posvećena je novoj organizaciji jedinica u Odredu i prerastanju dotadašnjih eerilskih odreda u partizanske čete.

Oko imenovanja Štaba Kozarskog odreda bilo je neizvjesnosti i iščekivanja direktiva od Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu. Razumljivo je da one u to vrijeme nisu mogle biti blagovremene. U to vrijeme djelovao je Oblasni štab svih krajiških ustaničkih jedinica sa komandantom Mitrov Dankom i zamjenikom komandanta Miljenkom Cvitkovićem.¹⁷⁷

Kako je sprovedena organizacija Kozarskog odreda može se zaključiti i iz jednog izvještaja sekretara Oblasnog komiteta Partije Đure Pucara Starog upućenog u septembru 1941. godine Svetozaru Vukmanoviću Tempu. Obavještava ga da je iz Kozare primio izvještaj koji glasi:

„Primili smo zadnje direktive u pogledu obrazovanja štabova i četa. Očekujući dolazak banjalučkog štaba koji je imao zadatak da obrazuje II štab četa u Kozari, mi u tome pogledu nismo ništa radili cijelih osam dana. Kako taj štab nije došao ni do danas, mi smo pristupili obrazovanju četa i štaba. U štabu je komandant štaba drug Šoša, njegov zamjenik Dragan Marin, politički komesar Boško Šiljegović, zamjenik Žarko Zgonjanin. Ovaj štab je privremeni dok ne stigne banjalučki štab. Do sada je obrazovana prijedorska četa sa 82 puške, dubička četa sa 75 pušaka i bosanskonovska četa sa 60 pušaka“.¹⁷⁸

Na osnovu ovoga moglo bi se zaključiti da je na Kozari bilo iščekivanja nekog od Oblasnog štaba da učestvuje i prenese direktive o formiranju II štaba četa u Kozari, a ne da se na Kozaru uputi i imenuje tzv. banjalučki štab. Međutim, kako niko iz Oblasnog štaba nije došao na Kozaru, to je na savjetovanju odlučeno da se reorganizuju dotadašnji gerilski odredi u tri partizanske čete i imenuje štab Kozarskog odreda u koji su ušli:

Dr Mladen Stojanović, komandant;
Osman Karabegović, politički komesar;
Josip Mažar Šoša, zamjenik komandanta.

Ovakvo kadrovsko rješenje Štaba Kozarskog odreda bilo je najcjelishodnije i po nacionalnoj zastupljenosti i ugledu koga su članovi Štaba uživali među borcima i narodom na Kozari, koga su povelili na oružanu borbu i stavili se na čelo te borbe. U kasnijem razvoju narodnooslobodilačkog pokreta na Kozari ovakvo rješenje pokazalo je svu svoju opravdanost i cjelishodnost.

Istovremeno su formirane i tri partizanske čete:

1. četa — Prijedorska na Međeđaku u Kozari.

U sastavu čete ušli su Dobrljinski i Lješljanski gerilski odred i prijedorski vod koji se nalazio pri Štabu Odreda.

Komandu čete sačinjavali su: Milorad Mijatović, komandir; Mićo Šurlan, politički komesar; Veljko Stojaković, zamjenik komandira i Dušan Misirača, zamjenik političkog komesara.

¹⁷⁷Rato Dugonjić: **Na pripremama ustanka u Bosanskoj krajini**, „Oslobođenje“ od 3.7.1979. godine, str. 7.
¹⁷⁸Zbornik IV, knjiga 1, dok. 167.

2. četa — Dubička na Vitlovskoj u Kozari.

U sastav čete ušli su borci sa ustaničkih frontova na Kruškovcu, sa Mlječanice na Komlencu i sa područja Moštanice koji su sačinjavali Dubički gerilski odred.

Komandu čete sačinjavali su: Miloš Šiljegović, komandir; Nikola Luketić, politički komesar; Dragoja Miljatović Švarc, zamjenik komandira i Pero Ćurguz, zamjenik političkog komesara.

3. četa — Novsko-lješljanska na Karanu.

U sastav 3. čete ušli su borci sa ustaničkih frontova sa bosanskonovskog dobrljinskog, bosanskokostajničkog i dijela prijedorskog područja. Jezgro ove čete sačinjavali su borci gerilskog odreda sa ustaničkog položaja u Dragotinji.

Komandu čete sačinjavali su:

Ivica Marušić Ratko, komandir;

Obren-Obrad Stišović, politički komesar;

Dragan Marin, zamjenik komandira.

U oktobru 1941. godine naredbom Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu, Kozarski partizanski odred dobio je zvaničan naziv: Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred.¹⁷⁹

Kozarčani, borci i narod, poblize su označili svoj odred dodajući mu još „kozarski“ pa se tako Odred nazivao: Drugi krajiški-kozarski narodnooslobodilački partizanski odred.

Sigurno je da se oznaka „drugi“ može dovesti uvezusa ranijom idejom o stvaranju II štaba čete na Kozari. Pošto je na sektoru Podgrmeča formiran Prvi krajiški partizanski odred, to je Kozarski partizanski odred postao Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred.

Po pravilu, svakoj značajnijoj odluci na Kozari prethodilo je vojnopoličko i partijsko savjetovanje na kome je temeljito i svestrano analizirano stanje na terenu i uslovi za sprovođenje određene odluke. Tako na partijskom savjetovanju krajem jula u Orlovcima odlučeno je da se otpočne sa oružanom borbom i akcijama na neprijateljska uporišta i objekte, a već 15. avgusta na savjetovanju u Knežici analiziraju se rezultati, uspjesi i slabosti petnaestodnevnog oružanog otpora i stvara jedinstvena komanda i Štab Kozarskog odreda. Uskoro iza toga na septembarskom savjetovanju u Kozari stvara se nova organizacija vojnih jedinica sa tri partizanske čete i donosi odluka o svestranijem radu u pozadini.

Sve komande četa dobile su zadatak da na svome terenu razviju živu političku aktivnost sa borcima i narodom u pozadini. Savjetovanje je posebno istaklo značaj pravilnog odnosa prema narodu, političkom djelovanju i obavještavanju naroda o vojnopoličkoj situaciji u svijetu i u našoj zemlji, o zlodjelima okupatora i ustaša. Partijskim organizacijama u četama i komandama četa stavljeno je u zadatak da djeluju na terenu i da stvaraju uporišta u narodu, formiraju narodnooslobodilačke odbore po selima, partijske i organizacije SKOJ-a i omladine.

¹⁷⁹Kozara, knjiga 1, str. 321, VIZ Beograd, 1971.

U cilju što šireg i masovnijeg propagandnog djelovanja u četama i na terenu, pri Štabu Odreda formirana je radio-informativna služba koja je, koristeći se vijestima primanim preko radija te pisanjem članaka od strane pojedinih rukovodilaca, izdavala pisane radio-vijesti, a kasnije i list „Kozarski vjesnik“. Izdanje ijedan letak u kome su obrađeni zločini ustaša na području Kozare.

Radio-vijesti redovno su stizale u čete skoro svakodnevno i one su bile glavni izvor informacija. Istovremeno su upućivane u sela gdje se narod upoznao sa političkom situacijom u svijetu i u zemlji. Komande četa često su organizovale skupove sa narodom u selima i na ovaj način obavještavale živom riječju narod o svim značajnijim događajima, naročito o vojnopolitičkoj situaciji u svijetu, borbama na Istočnom frontu i značajnijim akcijama partizanskih snaga u našoj zemlji.

Narod je shvatio da partizani nisu uništeni. Oni su se svuda pojavljivali. Narodnooslobodilački pokret na Kozari razvio je široku intenzivnu političku aktivnost na pridobijanju svih narodnosti za pokret. Komunistička partija je iz okolnih gradova upućivala u Kozaru komuniste, uglavnom radnike, studente i đake, pretežno iz hrvatskih i muslimanskih redova. Dolazili su novi borci, mladići iz Bosanske Dubice, Banje Luke, Bosanske Gradiške, Bosanskog Novog i Prijedora. To je politički veoma pozitivno djelovalo, jer se na djelu potvrđivalo da je narodnooslobodilačka borba zajednička stvar i Srba, i Hrvata, i Muslimana. To je davalo širi karakter pokretu i pozitivno se odražavalo na političko raspoloženje srpskog stanovništva na terenu.

Kakva je bila politička situacija i raspoloženje naroda na Kozari, moguće je najbolje ocijenio tadašnji sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije za Kozaru Branko Babič Slovenac u svome kazivanju:

„Na ovom (kozarskom) području naseljeni su i Srbi, i Hrvati, i Muslimani, pa je u jedinicama bilo pripadnika svih nacija. Eto, tu sam se našao i ja kao Slovenac. Bilo je drugova Hrvata, kao Josip Mažar-Šoša iz Banje Luke, Vladimir Nemet iz Zagreba, zatim Ivica Marušić Ratko i drugi. Tako smo, zahvaljujući našem pravilnom radu, uspjeli onemogućiti šovinističko djelovanje. Mislim da smo intenzivnim političkim radom na Kozari uspjeli ono što je bilo suštinski neophodno: ostvariti bratstvo i jedinstvo na djelu. Istina, u početku je kod srpskog stanovništva bilo rezerve prema muslimanskom a i prema hrvatskom življu. Zbog toga smo intenzivno radili na suzbijanju nepovjerenja... Dakle, bilo je izvjesnih rezervi i nepovjerenja između pojedinih naroda, jer je kraj bio tako naseljen, a i u jedinicama su se nalazili borci Srbi, Hrvati i Muslimani... Moram priznati da su u mene Srbi, oni sa sela, gdje sam se najviše nalazio, imali veliko povjerenje... Za to vrijeme održali smo vjerovatno hiljade sastanaka i zborova po selima, gdje smo obrađivali i ovaj problem — bratstvo i jedinstvo, borba protiv okupatora, a istovremeno smo vrlo jasno se opredijelili i protiv četnika. Cesto sam na zborovima govorio svojim jezikom, što je narodu bilo veoma drago...¹⁸⁰

Poslije partijskog savjetovanja u Kozari, gdje je donesena odluka o stvaranju tri partizanske čete, imenovane komande četa i Štab Kozarskog

¹⁸⁰“Branko Babič Slovenac: Partizanski pokret na Kozari, Kozara, knjiga I, str. 410. izdanje VIZ Beograd.

narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, odlučeno je da se formiranje partizanskih četa ozvaniči polaganjem svečane partizanske zakletve.

Tekst prve partizanske zakletve napisao je publicista Nikica Pavlič. U avgustu 1941. godine, nalazio se na sektoru Drvara gdje je, slušajući Radio-Moskvu, čuo zakletvu sovjetskih partizana, koju je prilagodio uslovima i potrebama partizanskih odreda u Bosanskoj krajini. Zakletva je objavljena u listu „Gerilac“ od 7. avgusta 1941. godine i njen tekst glasi:

„Zaklinjem se da iz ruku neću pustiti oružje, sve dok posljednji fašistički okupator ne napusti moju zemlju, sve dok posljednji ustaški gad ne bude iskorijenjen.

Zaklinjem se da ću neprijatelja koji je pomoću domaćih izdajica porobio i opljačkao moju zemlju, klao i ubijao moj narod, žene i djecu, otimao moje žito, moj trud i muku i izgonio me sa mog djedovskog ognjišta — nanositi udarac za udarac, krv za krv, smrt za smrt.

Zaklinjem se da ću se u nemilosrdnoj borbi protiv ustaških razbojnika kaniti i čuvati od svakog samovoljnog nasilja i osvećivanja nad mirnim stanovništvom, ženama i djecom ma koje vjere i narodnosti bili.

Zaklinjem se da ću svugdje i uvijek zastupati misao bratstva i zajedničke borbe Srba, Hrvata i Muslimana za čišćenje moje zemlje od zajedničkog neprijatelja, protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajica i plaćenika — bili oni iz srpskih, hrvatskih ili muslimanskih redova.

Zaklinjem se da ću prije umrijeti nego odati sebe i svoje drugove i našu svetu borbu, da ću prije umrijeti nego pljačkom ili samovoljnim nasiljem okaljati zastavu pod kojom se borim.

A ako prekršim ovu svetu zakletvu, ako pokažem slabost, malodušnost, kukavičluk, nedisciplinovanost ili zlonamjernost i izdam interese svoga naroda, neka sramno padnem od ruke svojih drugova.“¹⁸¹

Ovakav tekst zakletve služio je sve dok u partizanske jedinice nije stigla jedinstvena partizanska zakletva koju je Josip Broz Tito napisao u Beogradu prije odlaska na savjetovanje u Stolicu. Tekst ove zakletve je glasio:

„Mi, narodni partizani Jugoslavije, latili smo se oružja za nemilosrdnu borbu protiv krvoločnih neprijatelja koji porobiše našu zemlju i istrebljuju naše narode. U ime slobode i pravde našeg naroda, zaklinjemo se da ćemo disciplinovano, uporno, neustrašivo, ne štedeći svoje krvi i živote, voditi borbu do potpunog uništenja fašističkog osvajača i svih narodnih izdajnika.“¹⁸²

20. septembra 1941. godine u Sastavcima ispod Vitlovske, u Širokoj luci, održana je smotra 1. i 2. partizanske čete. Tom prilikom borci su položili svečanu partizansku zakletvu.

Postrojeni u dvije partizanske čete: Knešpoljci, lješljansko-dobrljinski rudarski i pilanski radnici sa borcima iz Prijedora i okoline, položili su partizansku zakletvu na vjernost svome narodu i ciljevima narodnooslobodilačke borbe pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije.

Ova svečanost utoliko je bila značajnija i svečanija što je u isto vrijeme održan i narodni zbor. Ovdje u Širokoj luci u Kozari partizanski borci su pred

¹⁸¹List „Gerilac“ od 7. avgusta 1941. godine koga je na Kozaru donio Košta Burazor, borac 2. dubičkečete, po kome je dobio nadimak — Gerilac.

¹⁸²Bilten Glavnog štaba NOPOJ broj 2 od 19.8.1941, Zbornik, tom I, dok. 9, str. 61.

svojim narodom gromkim glasom izgovarali tekst zakletve i potvrđivali svoju čvrstu odlučnost da će nastaviti borbu protiv okupatora i njegovih pomagača, za bratstvo i jedinstvo i bolji život oslobođen klasnog izrabljivanja i nacionalnog potčinjavanja i ugnjetavanja.

Samo nekoliko dana poslije toga, 25. septembra 1941. godine, na Karanu održan je narodni zbor na kome je 3. četa položila svečanu zakletvu. Ovim je bio završen jednomjesečni period oko organizacije partizanskih četa na Kozari. Postignut je veliki uspjeh oko formiranja i organizacije partizanskih četa i imenovanju rukovodstva, komandnog kadra: desetara, vodnika i političkih delegata, komandira i političkih komesara četa i komande Štaba Odreda.

Kozarski partizani krajem septembra 1941. godine bili su i vojnički i politički osposobljeni da otpočnu sa izvođenjem i većih akcija. Na terenu je postignut veliki uspjeh u pripremi naroda za teške ratne napore i počelo se sa izborom prvih organa narodne vlasti — narodnooslobodilačkih odbora.

Kakvo je bilo raspoloženje među narodom za borbu govore i brojni podaci o masovnom javljanju boraca u partizanske čete. Obrad Stišović, koji je iz Španije došao na Kozaru, sjeća se kakvo je bilo raspoloženje na sektoru bosanskonovskom i dijelu prijedorskog sreza gdje je djelovala 3. četa Kozarskog odreda. Ističe da se javljalo mnogo ljudi bez oružja. „Pravili smo spisak i obećavali im da ćemo ih pozvati čim budemo dobili oružje.

Imali smo oko 300–400 ljudi na spisku koji su se javili za stupanje u partizane. Bilo je tu dosta mladića i odraslih ljudi koji su odslužili vojsku. Kako smo dolazili do koje puške, pozivali smo prijavljene u četetu. Bilo je slučajeva da su se oni i sami snalazili pa, čim je neko došao do oružja, odmah se javljao u četetu. Mladić od 18–19 godina nožem je dočekao dvojicu neprijateljskih vojnika u selu, od njih uzeo oružje i uniforme i donio...“¹⁸³

Tako je bilo i na ostalim područjima, na bosanskodubičkom, prijedorskom i bosanskogradiškom srezu. U partizanske čete javljalo se veći broj novih boraca, naročito mladića koji nisu služili vojsku, a oružja nije bilo dovoljno. Teško je bilo donijeti odluku i ne primiti mladiće u partizane koji su došli iz Lijeve polja, iz Mašića, Romanovaca, Glamočana, Kukulja ili nekog drugog sela od Turjaka, od Bosanske Gradiške, Prijedora, Bosanskog Novog i Bosanske Dubice, koji su poneseni mladalačkom energijom i entuzijazmom došli da se bore u redovima partizanskih boraca.

Čete su se veoma brzo brojčano ojačavale, a naročito poslije prvih uspješno izvedenih akcija na neprijateljske posade. Samo nekoliko dana poslije položenih zakletvi počele su i prve akcije. Čete su bile udaljene jedna od druge i na 15–20 kilometara. Svaka je imala svoj sektor djelovanja i pravac dejstva. Otuda je svaka četa samostalno planirala i izvodila pojedine akcije. U slučaju kada se radilo o napadu na jače neprijateljsko uporište, gdje je trebalo više snaga i oružja, tada su učestvovali i dijelovi susjedne čete, koja je sadejstvovala u određenoj akciji. Spomenućemo neke od prvih akcija koje su čete samostalno ili u sadejstvu izvodile.

¹⁸³“Kozara, knjiga 1, str. 426.

PRVE AKCIJE PARTIZANSKIH ČETA

Neposredno poslije položenih partizanskih zakletvi otpočelo se sa planskim izvođenjem akcija na neprijateljskim uporištima. Prve akcije izvedene su na željezničkoj pruzi Bosanski Novi — Dobrljin — Volinja zbog onesposobljavanja željezničkog kolosijeka, zatim na rušenju mostova i telefonske linije na cesti Bos. Dubica — Bosanska Kostajnica i Bosanska Dubica — Prijedor.¹⁸⁴

Svaka četa planirala je i akcije na žandarmerijske stanice na svome području, te na željezničke stanice na pruzi Prijedor — Bosanski Novi — Dobrljin koje su obezbjeđivale neprijateljske jedinice. Trebalo se obezbijediti sa municijom i novim naoružanjem a to je bilo moguće jedino napadom na neprijateljska uporišta.

Već 29/30. septembra 1941. godine izvedena je jedna među prvim akcijama 2. čete. Napadnuta je žandarmerijska stanica u selu Drakseniću, samo 8 kilometara udaljena od neprijateljskog garnizona u Bosanskoj Dubici.¹⁸⁵ Druga četa predvođena komandrom Milošem Šiljegovićem i jednim vodom 1. čete krenula je sa Vitlovske iz Kozare prema Dubičkoj ravni. Tu na cesti Bosanska Dubica — Orahova — Bos. Gradiška, u selu Drakseniću, nalazila se žandarmerijska (oružnička) stanica jačine osam oružnika i komandrom. Četa se neprimjetno preko Kozare i sela Kadinog Jelovca, Sreflija i Klekovaca spustila do sela Draksenića, opkolila sa svih strana žandarmerijsku stanicu i brzim naletom razoružala žandarme'. Zaplijenjeno je sve njihovo naoružanje (8 pušaka sa municijom), a žandarmi zajedno sa komandrom pušteni u Bos. Dubicu.

3. četa (karanska) imala je na svome sektoru brojne neprijateljske posade na željezničkoj komunikaciji Prijedor — Bos. Novi — Dobrljin — Volinja. Njena prva značajnija akcija bila 8/9. oktobra 1941. godine,¹⁸⁶ kada je zajedno sa 1. četom izvela akciju na željezničku stanicu u Svodnoj, jačoj neprijateljskoj posadi koja je ovdje bila stacionirana sa zadatkom da štiti željezničku prugu između Bosanskog Novog i Prijedora. Zahvaljujući dobroj organizaciji, prethodnom izviđanju neprijateljske posade i njenom rasporedu ne samo u mjestu Svodnoj nego i okolini, akcija je uspješno izvedena. Preko željezničara Pere Kukavice ustanovljeno je kolike su neprijateljske snage u Svodnoj i njihov raspored.¹⁸⁷ Samo na obezbjeđenju mosta Prljugovac bio je raspoređen

¹⁸⁴Zbornik, sv. 2, dok. 108.

¹⁸⁵Hronologija NOB na Kozari, str. 10.

¹⁸⁶Zbornik sv. 2, dok. 105

¹⁸⁷Kozara, knjiga 2, str. 180.

jedan vod domobrana, zatim u stanici 40–50 domobrana gdje se nalazio i štab domobranske jedinice. I prema Blagaju bile su raspoređene snage neprijatelja. Posada je bila dobro naoružana puškama, puškomitraljezima i jednim teškim mitraljezom i sa dobrom organizacijom kružne odbrane.

Napad snaga 1. i 3. čete uz bočna obezbjeđenja prema Prijedoru i Bos. Novom bio je silovit, pa su ubrzo likvidirane otporne tačke na mostu Prljugovac i na uzvišenjima iznad stanice. Čete su se našle u neprijateljskom rasporedu i likvidirale snage neprijatelja u željezničkoj stanici. Tu je zarobljeno „oko 30 vojnika i zaplijenjeno 30 pušaka, 3 puškomitraljeza i jedan teški mitraljez.“¹⁸⁸

Neprijatelj je pružao jak otpor iz zgrade žandarmerijske stanice, pa su se na nju usmjerile čete. Međutim, zbog pristizanja pomoći iz Bos. Novog, dalji napad na žandarmerijsku stanicu morao se prekinuti. U ovome napadu ranjeni su borci Dragan Zgonjanin i Mirko Kalinić, izvoda Laze Lazića,¹⁸⁹ a poginuo je Lazo Desnica, lješljanski rudar, predratni komunista iz Svodne, borac 1. čete.¹⁹⁰

Pored lakog naoružanja, pušaka i puškomitraljeza, zarobljen je i jedan teški mitraljez, prvi teški mitraljez na Kozari. U 3. četi je formirano mitraljesko odjeljenje sa istaknutim borcima koji su znali rukovati teškim mitraljezom.

Poslije prve akcije 2. čete i likvidacije žandarmerijske stanice u Drakseniću, neprijatelj je ojačao svoje snage na ovome sektoru, nastojeći da onemogući prodiranje kozarskih partizana prema r. Uni, Savi i Jasenovcu, gdje se već nalazio ustaški logor. Ohrabrena prvim uspjesima, 2. četa, ojačana sa jednim vodom 1. čete, izvela je svoju drugu akciju na neprijateljsku jedinicu u Drakseniću 10/11. oktobra 1941. godine.¹⁹¹ Neprijatelj se bio veoma dobro utvrdio u zgradi kasarne i obližnjim kućama, pa je pružio žilav otpor. Borci 2. i dijelova 1. čete izvršili su nekoliko juriša, ali nisu uspjeli da pokrenu neprijatelja iz njegovog utvrđenja. Poslije višečasovne noćne borbe, partizani su se povukli prema svojim logorima na Kozari. Poginuo je borac 1. čete Milan Kitionjić, član KPJ, a ranjen Mile Biga, borac 2. čete.¹⁹²

U svome izvještaju o vojničkoj i političkoj akciji ustanika u Bos. krajini u vremenu od 11. do 20. oktobra 1941. godine, Stožer Vrbaskog divizijskog područja od 24. oktobra 1941. godine, govori i o akciji partizana na Draksenić i, pored ostalog, ističe:

„Noću između 10. i 11. listopada 1941. godine izvršen je ponovni napad na posadu u selu Drakseniću, kotar Bos. Dubica, koja se sastojala od 80 domobrana, ustaša i oružnika. Posada se raspršila i 15 momaka te posade stiglo je u Bos. Dubicu, među kojima i 5 oružnika.“¹⁹³

Bosanskogradiško područje, iako nije bilo zahvaćeno masovnim ustankom kao područja oko Prijedora, Bosanskog Novog, Bosanske Kostajnice i Bosanske Dubice, takođe je bilo zahvaćeno masovnim

¹⁸⁸Kozara, knjiga 2, str. 25.

¹⁸⁹Kozara, knjiga 2, str. 182.

¹⁹⁰Kozara, knjiga 1, str. 589.

¹⁹¹Zbornik, sveska 2, dok. 118

¹⁹²Kozara, knjiga 2, str. 246.

¹⁹³Kozara knjiga, 2.

pripremama za pružanje oružanog otpora okupatoru u uslovima koji su ovdje bili najpovoljniji. Uslovi za masovni narodni ustanak bili su znatno nepovoljniji u odnosu na područja gdje je došlo do ustanka. Međutim, mjere ustaških vlasti o proganjanju srpskog stanovništva u ljeto 1941. godine, jednako su se primjenjivale kao i na ostalim područjima gdje je došlo do dizanja ustanka.

U Bosanskoj Gradiški, u selima Lijevča polja, dijelu područja Srpca i Laktaša, u ljeto 1941. godine održavaju se skupovi ljudi i govorio proganjanju srpskog stanovništva i vrše pripreme za organizovano pružanje otpora neprijatelju. U narod sve više prodire svijest o otporu i masovno raspoloženje za otpočinjanje oružane borbe protiv okupatora.

Pored Radovana Vulina, učitelja iz Seferovaca i Side Jelić-Marjanović iz Banje Luke koja djeluje u Aleksandrovcu, ističe se i Nebojša Kojić iz Kukulja. Ovdje je u organizaciji Nebojše Kojića 13. jula 1941. godine održan sastanak uglednih ljudi u kući Trive Šušnjare iz Kukulja. Prisutni su bili: Nebojša Kojić, Trivo Šušnjara, Mirko Mihajlović, Đurađ Kokan, Marko Crnčević, Jovan Kokan, Stojan Jezdimir, Mirko Stojković, Milan Sajić, Stevan Koščica, Dragoljub Malešević, Jošo Šušnjara, Đurađ Šušnjara, Milan Pejašinović, Jovan Malbašić, Novica Kotur i Gojko Čubrilović, svi iz Kukulja, te Gojko Radonić i Veljko Radonić iz Lilića. Ovdje je bilo govora o organizovanom suprotstavljanju neprijatelju pa je uskoro došlo do sukoba sa ustaškom patrolom i ubistva ustaše Ilije Radića iz Mahovljana.

Ubrzo su uslijedile mjere ustaških vlasti. Pohvatani su i 30. i 31. jula 1941. godine od strane Prijekog ustaškog suda u Banjoj Luci osuđeni nasmrt i istog dana strijeljani:

Mirko Mihajlović, Drago Mihajlović, Branko Kotur, Marko Crnčević, Đurađ Golub, Nebojša Kojić i Živko Pelić, svi iz Kukulja, Milan Šarić iz Bosanske Gradiške i Vaso Saula iz Lilića.

Svaki pokušaj organizovanja i otpora neprijatelj je nastojao drastičnim mjerama, hapšenjem i strijeljanjem ugušiti. Veliki dio područja bosanskogradiškog, Lijevča polja i Laktaša sve do Banje Luke, neprijatelj je obezbjeđivao jakim posadama koje su bile stacionirane na čitavom području sa naročitim obezbjeđenjem saobraćajnice Bosanska Gradiška — Banja Luka. Ova komunikacija bila je veoma značajna ne samo za Nezavisnu Državu Hrvatsku i ustašku vlast, već i za okupatorske njemačke snage. U Lijevču su, u Topoli i okolini, bili nastanjeni folksdojčeri, pa je otuda i njemačko interesovanje bilo sve više prisutno.

Područje Lijevča polja bilo je značajno za okupatora i ustašku vlast kao važna strateška saobraćajnica a istovremeno ovo područje je predstavljalo bogatu rezervu žita i ostalih prehrambenih artikala.

Neposredno uz Kozaru, u Gornjim Podgradcima, nalazilo se šumsko-industrijsko preduzeće koje je sa svojim drvnim asortimanima služilo njemačko-ustaškim vojnim potrebama. Preduzeće je bilo povezano uskotračnom željezničkom prugom, pa je eksploatacija i izvoz drveta i građe iz Podgradaca do Bosanske Gradiške bilo brzo i efikasno.

Zbog takvog značaja bosanskogradiškog područja, Lijevča polja i okoline, te dijela područja Kozare sa stanovišta iskorištavanja drveta i njegovih prerađevina, neprijatelj je opravdano ovome području posvećivao

značajnu pažnju. Zato je pored žandarmerijskih stanica (oružničkih postaja) postavio i dva svoja uporišta sa regularnim domobranskim jedinicama u Gornjim Podgradcima i Turjaku.

Posada u Gornjim Podgradcima trebala je da obezbijedi nesmetanu eksploataciju šume u Kozari, a posada u Turjaku da širi bočno osiguranje komunikacije Bosanska Gradiška — Banja Luka.

Štab Drugog krajiškog odreda i Okružni komitet komunističke partije za Kozaru pravilno su procijenili namjere neprijatelja u odnosu na ovo područje, pa su preduzeli mjere da se masovno raspoloženje naroda i mržnja protiv okupatora na ovome području Kozare pretvori u masovni oružani otpor neprijatelju.

Krajem septembra i početkom oktobra 1941. godine uslijedio je odlazak grupe boraca iz 1. i 2. čete u rejon Brusevca. To je bilo jezgro za formiranje nove partizanske čete koja se po mjestu stacioniranja i pravcu dejstva nazivala Gradiško-omarskom, a zvanično je to bila 5. četa Drugog krajiškog odreda. Prvi rukovodioci ove čete bili su učitelj Mirko Pekić, komandir i Milan Vrhovac, politički komesar. Za formiranje čete veoma brzo se saznalo u obližnjim mjestima uz Kozaru, u Grbavcima, Kijevcima, Turjaku, Omarskoj, Lamovitoj i okolini.

Počeo je nagli priliv boraca u četvrtu, a oružja nije bilo dovoljno. Iskrslili su problemi koje je trebalo brzo rješavati. Trebalo je zadržati i naoružati pristigle borce, jer je upravo cilj formiranja čete bio da se na ovome sektoru iskoristi masovno raspoloženje naroda i nastavi organizovano da širi narodnooslobodilački pokret. Rješenje je bilo da se otpočne sa akcijama na neprijateljske patrole, zatim na manje jedinice koje se kreću terenom i na njihove posade. To je u tadašnjim uslovima bio jedini način da se Brusevačka kao i ostale čete osiguraju i snabdiju oružjem i municijom.

Pored ranije uspješno izvedenih akcija, značajno je spomenuti da su se sve čete veoma brzo brojčano ojačavale. Svakodnevno su pristizali novi borci u 1. četvrtu na Mednjaku, 2. četvrtu na Vitlovske, 3. četvrtu na Karanu, zatim na Balj i u Brusevac. Ovim masovnim prilivom novih boraca bili su stvoreni svi uslovi za stvaranje novih četa pa će se već u oktobru formirati dvije nove čete — 4. četa na Balju koja se nazivala i Baljskom, i 5. četa u Brusevcu, nazvana još Gradiško-omarskom četom.

NAPAD NA NEPRIJATELJSKO UPORIŠTE U GORNJIM PODGRADCIMA

Napad snaga Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i likvidacija neprijateljskog uporišta u Gornjim Podgradcima izveden je 23. oktobra 1941. godine u 12 časova. Ovaj napad uslijedio je u vrijeme kada su neprijateljske snage, poslije akcije na žandarmerijsku stanicu u Drakseniću i veće akcije na uporište u Svodnoj, preduzele novu, drugu ofanzivu na oslobođeno područje Kozare. Pokret snaga neprijatelja opet je bio iz garnizona Bosanske Dubice, Bosanske Kostajnice, Dobrljina, Bosanskog Novog i Prijedora. Glavni pravac neprijateljskog udara izveden je na sektoru 3. čete koja se, poslije žestokog sukoba sa neprijateljem u s. Dombrava, oko Križa, povukla u Kozaru i stigla u logor 2. čete na Vitlovskoj. Pošto su prošle dijelom prijedorskog, bosanskonovskog, bosanskokostajničkog i bosanskodubičkog područja, uz zadržavanje u Strigovi i na Knežici, neprijateljske snage su se povukle u svoje garnizone. I upravo još dok su se nalazile u akciji čišćenja terena na zapadnom dijelu Kozare, na istočnoj strani Kozare, nedaleko od Bosanske Gradiške, snage Drugog krajiškog-kozarskog partizanskog odreda izvršile su napad na neprijateljsku posadu u Gornjim Podgradcima.

Ovaj napad predstavljao je veliki podvig snaga Odreda i veoma značajan vojnopolitički događaj na Kozari i u Bosanskoj krajini pa i šire. On je označio dalje uspješno širenje i razvijanje narodnooslobodilačkog pokreta na bosanskogradiško područje, te dio srbačkog, laktaškog i banjalučkog područja.

Odluka za napad na neprijateljsku posadu u Gornjim Podgradcima, o čemu se i ranije razmišljalo i stvarao plan, uslijedila je upravo u vrijeme neprijateljskog ofanzivnog poduhvata protiv snaga Kozarskog odreda i oslobođenog područja. To je bio najbolji odgovor neprijateljskoj propagandi da partizanske snage na Kozari nisu uništene već da smjelo i uspješno izvode akcije.

Vještim manevrom partizanske čete u Kozari su izbjegle neprijateljska okruženja i povukle se dublje u Kozaru. JTako su se 1. mednjačka, 2. dubička i 3. karanska česta našle na okupu kod Štaba Odreda.

U međuvremenu su uz neposredno angažovanje Josipa Mažara Šoše, zamjenika komandanta Odreda, vršene pripreme za napad i likvidaciju neprijateljske posade u Gornjim Podgradcima. Otuda je koncentracija partizanskih četa u Kozari pospjela i ubrzala započete pripreme za akciju.

Odlučeno je da se izvede združena akcija svih snaga Odreda na ovo neprijateljsko uporište. Štab Odreda je već imao sigurna obavještenja o brojnom stanju posade, njenom naoružanju, rasporedu snaga i raspoloženju među neprijateljskim vojnicima.

Posadu u Gornjim Podgradcima sačinjavala je jedna satnija domobrana sa oko 130 vojnika, oružnička postaja sa 8 oružnika (žandarma), ustaški logor sa neutvrđenim brojem ustaša i civilnih lica u službi ustaških organa vlasti. Domobranska satnija bila je smještena u prostorijama osnovne škole, a oružnička postaja u zgradi bivše žandarmerijske kasarne. U vrijeme napada 4 oružnika nalazila su se u redovnom obilasku terena na ustaljenom patroliranju.

Uoči planiranja napada, 22. oktobra 1941. godine, komandant Odreda dr Mladen Stojanović, na brdu zvanom Projisa izvršio je smotru prikupljenih četa, osim 5. čete koja se u vrijeme pokreta neprijatelja nije pomjerala iz logora u Brusovcu. Ovo je bila prva smotra boraca formiranih po četama. Okupljenim partizanskim četama održao je govor sa osvrtom na tek prošlu neprijateljsku ofanzivu. Iako je akcija na Podgradce već bila u pripremama i završnoj fazi, dr Mladen ovoga puta nije je konkretno spominjao, osim što je samo istakao da će partizanske čete uskoro iznenaditi neprijatelja.

U toku dana 22. oktobra 1941. godine zamjenik komandanta Odreda Josip Mažar Šoša, izvršio je sa rukovodiocima jedinica izvidanje sa uzvišenja Giga iznad Gornjih Podgradaca. Toga dana bila je jaka i gusta magla koja je onemogućavala preglednost, pa je i izvidanje, posebno za one komandire koji nisu poznavali teren, bilo otežano i nepotpuno.

Plan napada na neprijateljsko uporište u Gornjim Podgradcima, koji je saopšten komandirima, predviđao je:

Od mjesta prikupljanja partizanskih četa na Projisi (k.855) najpovoljniji prilaz Podgradcima bio je dolinom potoka Golubače do sastavka i ušća Golubače u r. Vrbašku, koja u daljem svome toku protiče kroz mjesto Podgradce. Ovim pravcem predviđeno je da se kreću 1, 2. i 3. četa, a 5. četa treba da iz logora na Brusevcu izvrši pokret preko Međedovog brda (k. 729), zatim preko uzvišenja Giga i sela Baraja i da na raskrsnici puteva ispod k. 170 postavi zasjedu radi eventualnog pokušaja bjekstva i izvlačenja neprijatelja, odnosno sprečavanju intervencije i pružanja pomoći od neprijateljske posade iz Turjaka.

Raspored 1, 2. i 3. čete za direktan napad na neprijateljsku posadu izgledao je ovako: Nakon izbijanja u neposrednu blizinu mjesta Gornjih Podgradaca kod kamenoloma, 2. četa treba da se prebaci preko rječice Vrbaške, izvrši obilazak, a zatim napada sa sjeveroistočne strane. 1. četa zaobilazi sa sjeverozapadne strane odakle kreće u napad, dok 3. četa produžava kretanje niz željezničku prugu i u istom pravcu produžava sa napadom. Iz plana za napad i rasporeda četa može se zaključiti da nije bilo potpunog okruženja neprijatelja i da mu je prostor prema Bos. Gradiški ostao slobodan, a samim tim i mogućnost za izvlačenje svojih snaga. Za ovakvu odluku svakako da bi se našlo više razloga, ali osnovni je u tome što je napad planiran po danu, pa je bilo nemoguće većim zaobilaskom preko neprohodnog terena stići i na pravac prema Bos. Gradiški i sa te strane napadati ili postavljanjem zasjeda onemogućiti neprijatelju izvlačenje. S

druge strane, glavni cilj napada je bio uništenje postrojenja pilane i njeno onesposobljavanje za dalji rad u korist neprijatelja. Zato je i koncentracija partizanskih četa bila upravo na pravcu gdje se nalazila pilana.

Ono što je posebno karakteristično za napad na neprijateljsko uporište u Podgradcima jeste u izboru termina za napad. Planom je bilo predviđeno da se otpočne sa napadom u 12 časova. Tačno u podne. Računalo se da je to najpodesnije vrijeme zbog toga što je budnost neprijatelja manja i što se tada vrši podjela hrane, ručavanje ne samo neprijateljskih vojnika nego i radnika u pilani. Bilo je to moguće najveće iznenađenje koje se moglo postići u napadu na jedno neprijateljsko uporište. Pokret duž željezničke pruge pored rječice Vrbaške u uslovima guste magle i kiše koja je u toku noći i dana padala, stvorila je veoma povoljne, idealne uslove za neprimjetno podilaženje i izvođenje iznenadnog napada.

Kada je fabrička sirena po ustaljenom običaju u 12 časova oglašavala vrijeme za ručak, 3. četa predvođena neustrašivim komandrom Ivicom Marušićem Ratkom, već je bila u pilani i svakoga trenutka se očekivalo da otpočne borba. Za to vrijeme 1. i 2. četa još su bile u zaobilaznom pokretu na pravcu napada. Zbog toga je otpočinjanje sa napadom kasnilo oko 15 minuta.

Upravo u to vrijeme kada je napad počeo, neprijateljski vojnici nalazili su se u prostoriji za ručavanje. Kada su među sobom primijetili partizane, pokušali su da bježe, a neki su se u bježanju skrivali između naslaga drveta i građe u pilani. Zahvaljujući okolnosti što su dvije čete zakasnile u prilazu i otpočinjaju koncentričnog napada na posadu, neprijatelj je dobio na vremenu pa je uspio da se sredi u zgradi osnovne škole i u žandarmerijskoj kasarni, gdje su se koncentrisali domobrani, žandarmi i ustaše, pa su pružili otpor i tek kasnije, kada je izvršen pritisak partizanskih četa, domobrani su se predali. Otpor neprijatelja bio je veoma žestok, pa se moralo odustati od daljnjih juriša na školu, jer je to izazivalo nove gubitke, poginule i ranjene borce, a, s druge strane, planom nije bilo predviđeno duže zadržavanje u mjestu Podgradcima. Objektivno se pretpostavljalo da će snage neprijatelja iz Bos. Gradiške i Turjaka krenuti u pomoć svojim napadnutim snagama, što je bilo realno očekivati.

Nažalost, nepotpuni su dokumenti o tome koliki je stvarni broj neprijateljskih vojnika bio u uporištu Gornjim Podgradcima i koliko ih je poginulo, ranjeno i zarobljeno, te šta je zaplijenjeno od oružja i vojne opreme. Sjećanja preživjelih učesnika govore o tome da je od neprijateljske satnije zarobljeno 130 domobrana zajedno sa oružjem i vojnom opremom. Međutim, sačuvan je izvještaj Kotarske oblasti iz Bos. Gradiške od 1. novembra 1941. godine u kome se kaže:¹⁹⁴

„Dne 23. listopada ove godine oko 600–800 komunista — četnika iskoristivši maglu, a naročito što mjesto Gornji Podgradci nije bilo od strane vojske osigurano sa stražarima, upali u pilanu iz šume u ono vrijeme kada se je radništvo razilazilo kućama na ručak, a vojska (posada) primala ručak... zapalila pilanu sa skladišnim materijalom i sa svima važnijim zgradama oko pilane kao na pr. magazine i kancelarije i pljačkali su po kućama...”

Posada mjesta Gornji Podgradci sastojala se od oko 130 domobrana sa dva časnika i više dočasnika i bila je smještena u školi. Zapovjednik oružničke

¹⁹⁴Kozara, knjiga 2, str. 27, Beograd, 1971. godine.

postaje sa 4 oružnika, nekoliko naoružanih civilnih lica i ustaša, koji su sa oružjem mogli iz mjesta izmaknuti, branili su vojarnu (kasarnu) i pozivali vojsku u pomoć, ali se većina vojnika zavukla između drva i koje — kuda po Gornjim Podgradcima i nisu htjeli da izađu i da se rasporede za borbu sa komunistima...

Jedna veća grupa domobrana pobjegla je iz školskog dvorišta u pravcu Bos. Gradiške. Vidjevši to zapovjednik oružničke postaje potrčao je sa oružnicima, ustašama i naoružanim civilnim licima u školu gdje je bilo još nekoliko vojnika oko škole i u školi i upitao ih je kuda vojska bježi. Na ovo su mu vojnici rekli: 'mi smo već opkoljeni, streljivo je sve ispucano i više nemamo čime da se branimo.'

U izvještaju se dalje navodi da se „grupa koja je bježala iz školskog dvorišta sukobila sa četnicima (partizanima — pr. autora) oko 200 metara od škole, te su tom prilikom zarobili i razoružali oko 30 vojnika i odveli su sa sobom zarobljene vojnike i tri ustaše. Vojnike su pustili sledećih dana, a ustaše su po saznanju pobili.“

Govoreći o ishodu borbe sa partizanima u Gornjim Podgradcima navodi se kako su „tom zgodom odnijeli sa sobom 1.500 kg slanine, 5 vreća pšeničnog brašna, 4 sanduka šećera i mnogo ostale robe. U borbi u školi poginuo je oružnik Jure Idžan, a na polju poginula su tri domobrana i dva civilna lica, te ranjeno 5 domobrana i pet civilnih lica...“

Istoga dana ujutru u 5 sati zapovjednik oružničke postaje u Gornjim Podgradcima uputio je u službu radi pretresa terena jednu ophodnju sa 4 oružnika pod vodstvom oružničkog vodnika Petra Butorca. Oružnici kada su čuli u šumi pucnjavu u Gornjim Podgradcima rastali su se a vodnik Petar Butorac došao je u jednu seljačku kuću gdje seje presvukao u civilno odijelo, a svoje odijelo i oružje ostavio je u pomenutoj kući te je noćio kod seljaka, a sutradan pošao u Gornje Podgradce, gdje je bio uhićen od strane zagrebačkih ustaša, sproveden u Bos. Gradišku i predan vojnim vlastima. Njegovo oružje uzeo je općinski bilježnik iz Gornjih Podgradaca Đuro Sovilj i odmetnuo se u šumu...“

Da smo u pravo vrijeme dobili traženu pomoć makar od 100 ljudi, uvjeren sam da do ovog napada ne bi uopšte došlo, a i ako bi došlo, ne bi bio katastrofalan, jer učinjena šteta iznosi preko 100 milijuna kuna, osim upropaštene radničke imovine i njihovog zapošljenja“ — ističe se u izvještaju Kotarske oblasti iz Bosanske Gradiške.

Akcija na neprijateljsku posadu u Gornjim Podgradcima bila je prva združena akcija snaga Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, koja je izvedena u vrijeme drugog ofanzivnog poduhvata neprijatelja protiv snaga Odreda i oslobođenog područja Kozare. Ona je izvedena poslije nepunih dva mjeseca od tzv. Rumlerove ofanzive na Kozaru, kada je neprijateljska propaganda u svojim javnim glasilima javljala o uništenju partizanskih snaga („komunističkih odmetnika“) na Kozari.

Ova uspješno izvedena akcija kozarskih boraca značila je veliki moralno-politički događaj koji je imao šire značenje. Tom prilikom neprijatelju je onеспособljen jedan veoma značajan privredni objekat, uništene su ogromne količine drveta i grade koje su bile namijenjene i neophodne njemačko-ustaškim snagama za objekte za zimovanje na prostranstvima Istočnog fronta. Ovaj toliko značajan industrijski objekat

izbačen je iz proizvodnje i neprijatelj ga više nije mogao koristiti za sve vrijeme rata.

Akcija na Gornje Podgradce imala je snažnog odraza na raspoloženje stanovništva Kozare, a posebno na dijelove neoslobođenog područja koje se masovno opredjeljivalo za narodnooslobodilačku borbu. Odrasli muškarci i omladinci željno su očekivali mogućnost povezivanja i stupanja u partizanske jedinice u Kozari. U 5. gradišku četu svakodnevno su počeli da pristižu novi borci iz Podgradaca, Milošovog Brda, Resanovaca, Jablanice, Grbavaca i okolnih sela sve do Turjaka, čak i iz najudaljenijih sela Lijevča polja. Među njima je bio znatan broj mladića koji ranije nisu služili vojsku, a koji su krenuli da se bore u redovima kozarskih partizana. Bilo je to, u stvari, dalje rasplamsavanje ustanka u ovome dijelu Potkozarja i poziv narodu za pružanje oružanog otpora okupatoru i domaćim izdajnicima. U Gornjim Podgradcima nestalo je ne samo pilane kao industrijskog objekta, već i aparata ustaške vlasti i vojnih snaga koje su se sutradan povukle u Bosansku Gradišku.

U Akciji na Gornje Podgradce čete Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda imale su gubitaka u mrtvim i ranjenim. Iz 1. čete poginuli su: Mirko Zec, Golub Bundalo, Stanko Radaković i Stanko Đurić. a ranjen Sveto Vuković. Iz 2. čete su poginuli: Mirko Pećanac iz Aginaca, Boško Kos iz Čelebinaca, Simo Crnomarković iz Mirkovaca, a ranjeni Mirko Bašić iz Sevarlija i Đorđo Vučen iz Donjeg Jelovca. Iz 3. čete poginuli su: Milinko Pilipović iz Slabinje i Vikalo Mihajlo iz Dizdarlija, borci 4. voda kasnije 4. baljske čete. Poginuo je i Dragan Serdar koji se nalazio pri Štabu Odreda.

Radi temeljitijeg sagledavanja priprema i toka akcije na Gornje Podgradce, spomenućemo i neka sjećanja učesnika.

Jpco Marjanović, politički komesar 4. baljske čete:

„Štab 3. čete ostao je kod kuće u kojoj će docnije biti štab III. bataljona. Na čelu čete nalazio se 1. vod. Vodnik Sava Kesar. Cijelu kolonu od Golubače vodili smo Rajko Radetić i ja. Na čelu kolone išla je patrola-prethodnica. Nas dvojica smo poznavali taj teren i put Mrakovica — Podgradcj. Iza nas je na odstojanju išao 1. vod 3. čete na čelu sa Josipom Mažarom Šošom.

U Kozari je padao snijeg. Kako smo se približavali Podgradcima, ta susnježica se pretvarala u kišu. Negdje ispred zaseoka Tendžerića kolone su se razdvojile. Jedna desno, a druga lijevo. Šoša je pošao sa desnom kolonom koja je morala da prepuzi Vrbašku.

Pred samom pilanom iznenadili smo stražare i razoružali ih. Razvalili smo ogradu i tada se uvukli u prostor pilane. Iznenadenje je bilo totalno. Pucao sam na jednog ustašu — činovnika koji je počeo da bježi i da zove na uzbunu. Skoro da nisam i za to odgovarao. Međutim, sve se završilo dobro.

Napad je trebao da počne tačno u 12 sati. Imao sam sat. Naš vod se kretao ka upravnoj zgradi. Zadatak je bio osvajanje te zgrade radi zaplijene novca. Tu oko tri-četiri minute prije 12 sati izbio je taj civil — ustaša. Ja sam mu rukom dao znak da dođe. On se približio i kada je vidio da sam naoružan (bio sam gologlav. Skinuo sam kapu. Bila je domobranska. Skinuo sam je radi svakog slučaja da ne bude zabune među nama. To su uradili i ostali borci koji su imali domobranske kape), počeo je da bježi. Pobjegao je iza zgrade i počeo da trči cestom vičući: Partizani, partizani! Ja sam prišao ogradi i naslonio pušku. Sava Kesar je zavikao: „Ne Jocene, nije još vrijeme.“ Tada sam

pogledao na sat, ali onaj je sve dalje bježao i derao se. Onda sam mirno nanišanio i povukao oroz. Bio je to prvi pucanj. Malo iza toga otpočela je borba. Dotrčao je Šoša i pitao ko je i zašto pucao. Objasnili smo.“

Tako je na čelu svih četa u napadu na Gornje Podgradce išao Josip Mažar Šoša, zamjenik komandanta Odreda. Na čelu 3. čete išao je 1. vod Save Kesara, a vodiči cijele kolone bili su Rajko Radetić i Joco Marjanović, koji su od ranije dobro poznavali ovaj teren.

Žarko Zgonjanin govoreći o ulozi 3. čete u napadu na Gornje Podgradce, pored ostalog, ističe:

„U akciji na Podgradce išao sam sa 3. vodom. Ratko, Obrad i Dragan Marin, išli su sa ostalim vodovima. Bilo je naređeno da se obezbijedi prikriveno privlačenje neprijatelju i da prvi nalet bude odlučan i smion. Kolebanja se ne smiju dopustiti. Naš 3. vod imao je zadatak da desnom obalom Vrbaške dođe do drvenog mosta na Vrbaškog kod pilane, likvidira stražu na mostu i prodre u pilanu. Pilanu su napadali naš 1. i 2. vod lijevom obalom Vrbaške. Mitraljez iz naše čete je raspoređen na uzvišici desne obale Vrbaške, preko puta pilane. Imao je zadatak da štiti od Bos. Gradiške u slučaju da pođu u pomoć napadnutom garnizonu... Nas četiri-pet prišli smo do mosta i stali iza žubnja. Neprijateljski vojnik šetao je po mostu. Ostalo je nekoliko minuta do dvanaest. Čekali smo da se vojnik okrene pa da izletimo na most, uhvatimo ga i preko mosta jurnemo na pilanu. Međutim, naišao je jedan radnik i upao među nas. Šapćući smo mu rekli da mu ništa nećemo. U to vrijeme čula su se dva-tri pucnja s druge strane pilane, što je značilo da naši prilaze. Nismo čekali. Izletjeli smo na most. Stražar je bio okrenut prema nama. Vidi da trčimo. Zbunio se i ne zna šta da radi. Kada smo već došli do njega, počeo je da skida pušku. Ubrzo smo prešli most i uletjeli u pilanu.

U pilani smo našli grupu neprijateljskih vojnika koji su primali hranu. Vidjeli smo nekoliko složenih pušaka u šoške. Pritrčali smo i uzeli ih. Vojnici su se zagledali. Od straha su im porcije ispadale iz ruku. Neki su mirno pošli u zarobljeništvo, a neki su počeli da bježe. Nastala je jurnjava po pilani. Dvadeset-trideset je zarobljeno. Čuo sam komandira čete Ratka gdje viče: „Pali!“ Nosio je kantu benzina i pokazivao drugovima kako da posipaju po pilani i da pale. Uskoro je planula pilana.

Kasnije smo zauzeli žandarmerijsku stanicu i okolne kuće. Poginulo je tu nekoliko žandarma, a nešto ih je bilo ranjeno. Produžili smo sa pretresom kuća i hvatanjem pojedinaca koji su se skrili. Padao je mrak. Podgradci su zauzeti izuzev osnovne škole u kojoj je ostala neprijateljska posada. U Podgradcima smo našli voz, natovarili ga plijenom i išli na njemu oko dva kilometra u šumu, dokle je bilo željezničke pruge. Našoj četi je naređeno da se voz sa plijenom čuva do sutra. Šve je bilo krajnje umorno. Ratko i ja sa nekoliko boraca ostali smo kod voza čitavu noć. Kao za inat, čitave noći padala je susnježica. Nismo smjeli reći da smo umorni. Moralismo primjerom pokazati da ne može biti prepreke u izvršavanju zadatka.“¹⁹⁵

Veljko Stojaković, vodnik voda u 1. četi, priča:

„Ogorčen otpor iz crkve i škole. Vatra je sve jača. Imamo poginulih i ranjenih. Lijevo od mene pada Mirko Zec, malo dalje Golub Bundalo. Na

¹⁹⁵Žarko Zgonjanin: **Borbe na kozarskom području**, Kozara, knjiga I, str. 385-386.

poljani kao da pliva, leži Tode Jelisavac. Kažu, i on je mrtav. Poginu Mihajlo Vuković, a njegov brat Stevo teško je ranjen. Neprijatelj uporno brani crkvu i školu. Gruvaju bombe i minobacačke granate. Pokušavamo da pridemo školi i crkvi. Jurišamo nekoliko puta, ali uzalud. Sa sjevera napada baljska četa. Zarobila je grupu vojnika koji su pokušali da pobjegnu prema Bosanskoj Gradiški. Razoružane vojnike tjeraju ispred sebe i kreću na crkvu i školu. Padaju razoružani vojnici. Pozivaju svoje iz škole da se predaju. Ovi odgovaraju još žešćom vatrom. Vršimo opsadu crkve i škole. Ne uspijevamo.

Čekamo noć. Pilana i zgrada su u plamenu. Koristimo noć i kupimo naše mrtve: Mirka Zeca, Goluba Bundala, Todu Jelisavca, Mihajla Vukovića, teško ranjene odnijeli smo ranije. Tovarimo mrtve u vagone. Povukosmo borce i oni se ukrcaše u vagone. Lokomotiva fijuknu i pođe prema Kozari. Stigli smo do naših. Vatre gore. U kolibi pored vatre leže ranjeni borci. Rane im previja komandant Odreda dr Mladen Stojanović. Kasabašić umrije malo kasnije. Iz 1. čete 7 mrtvih. Odali smo poštu palim drugovima. Oprostili se s njima i sahranili ih. Sa nama je oko 100 zarobljenih neprijateljskih vojnika. Ujutro im Mladen održa govor i pusti ih kućama.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Veljko Stojaković: Napad na Podgradce, Kozara, knjiga 1. str. 592-593. Izdanje VIZ Beograd, 1971.

DALJNJE ŠIRENJE NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA NA KOZARI I FORMIRANJE NOVIH PARTIZANSKIH ČETA

Svaka veća akcija u to vrijeme, u jesen 1941. godine, imala je šireg vojnopolitičkog odraza, a akcija na neprijateljsko uporište u Gornjim Podgradcima posebno veliko značenje. Pored plijena u oružju i prehrambenim artiklima, značaj ove akcije bio je u tome što su neposredno poslije toga u znatno velikom broju ojačale partizanske čete i stvoreni veoma povoljni uslovi za dalje širenje i razvijanje narodnooslobodilačkog pokreta na istočna područja dijela Potkozarja, odakle su masovno pristizali svakim danom novi borci i stvarali uslove za formiranje novih četa. Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Stab Kozarskog odreda svojom pravilnom orijentacijom veoma brzo su prodirali i širili uticaj narodnooslobodilačkog pokreta i na područja koja su bila pod jačim uticajem neprijatelja, kao što je bilo područje bosanskogradiškog i dijela banjalučkog sreza. To potvrđuje i činjenica da se pod kraj septembra i početkom oktobra formira nova partizanska četa u Brusevcu koja je u prvo vrijeme nazvana Gradiško-omarskom četom.

Za formiranje gradiške i baljske čete, 4. i 5. po redu, nije se našlo zvaničnih dokumenata o vremenu formiranja. I jedna i druga su formirane u isto vrijeme. Po sjećanju preživjelih boraca i rukovodilaca ovih četa one su formirane u oktobru 1941. godine. Nedoumice se pojavljuju i zbog toga što gradiška, odnosno 5. četa učestvuje u akciji na Gornje Podgradce 23. oktobra 1941. godine, dok se kasnije ozvaničena 4. baljska četa u ovoj akciji nalazi kao 4. vod 3. karanske čete.

O formiranju 5. čete sjeća se ijedan od vodnika u četi, Ljuban Crnobrnja, koji iznosi daje krajem septembra 1941. godine Mladu Obradovića i njega pozvao Josip Mažar Soša i saopštio im da će biti formirana 5. (gradiška) četa. Iz 1. čete treba da pođe 15. boraca, a 15 boraca da dođe iz 2. čete sa Vitlovske.

Od ove grupe treba da se tormira Gradiška ili 5. po redu četa Kozarskog odreda. Tom prilikom iz 1. čete određeni su: Božo Mlinarić, Dragan Garača, Milenko Šurlan, Miloš Šurlan, Milutin Jelisavac, Dušan Jelisavac, Mlado Obradović, Dragutin Lujić, Anton Melnik, Rade Serdar, Branko Mitrašinović, Ljuban Crnobrnja, a čini se da su još bili Dušan i Milan Jandrić.

Prvi komandir 5. čete bio je Mirko Pekić, a kasnije Milorad Mijatović, a politički komesar Milan Vrhovac. Četa se ubrzo brojčano ojačala i u svome sastavu imala je četiri voda. Vodnici su bili: Mlado Obradović, Piljo

Stanišljević, Nikola Rončević i Ljuban Crnobrnja, a vodni delegati: Adem Kovačević, Atif Topić, Esad Midžić i Vladeta Radić.¹⁹⁷

Izgleda da je Gradiško-omarska četa, kasnije 5. četa Kozarskog odreda, po sjećanju nekih boraca i rukovodilaca, formirana krajem septembra 1941. godine. Moguće je da ona u prvo vrijeme nije još bila 5. četa, već samo Gradiško-omarska. Ovo zbog toga što sve do akcije na Podgradce 23. oktobra 1941. godine, nema 4. baljske čete. Borci ove čete bili su u sastavu 3. karanske čete kao njen 4. vod. Toga se sjeća prvi politički komesar Joco Marjanović:

„U akciji na Podgradce 23. oktobra 1941. godine Baljčani su još bili 4. vod naše 3. čete, a njihov vodnik Obrad Davidović. Naređenje za stvaranje ove čete stiglo je sa zakašnjenjem. Tako se desilo daje prije uslijedilo saznanje o formiranju 5. čete, nego baljske 4. čete. Peta četa je učestvovala u akciji na Podgradce. Međutim, kada smo došli u sastav naših snaga koje su učestvovala u akciji na Podgradce, odnosno poslije završene akcije, saznali smo da će se od Baljskog voda (4. voda 3. karanske čete) i još nekih snaga oformiti 4. baljska četa. Naime, Baljski vod već je samostalno djelovao i tek za vrijeme

Ranko Šipka

¹⁹⁷"Kozara, knjiga 2, str. 196, 197. i 219.

akcije na Podgradce od njega se stvara četa. Mnogi smatraju, a možda su i u pravu, daje Baljski vod u akciji na Podgradce učestvovao kao 4. baljska četa. U Baljski vod je početkom oktobra otišao Ranko Šipka kao vodni delegat. Štab Odreda je donio odluku o formiranju 4. i 5. čete. Međutim, uslijed ofanzive, to nije bilo sprovedeno. Borcima je to saopšteno tek poslije akcije na Podgradce. Odluka o formiranju 4. i 5. čete saopštena je na Mrakovici poslije vojnopolitičkog savjetovanja koje je održano nakon akcije na Podgradce. Za političkog komesara 4. čete trebalo je da pođe Duško Bojanić, ali je upućen na Crni Vrh. I ja sam trebao da idem u centralnu Bosnu. Ali umjesto Duška Bojanića otišao sam na Balj za političkog komesara 4. baljske čete.¹⁹⁸

S obzirom na to da su prvu komandu 4. baljske čete sačinjavali Ranko Šipka, komandir, i Joco Marjanović, politički komesar, sigurno je da je saznanje za formiranje 4. baljske čete uslijedilo poslije akcije na Podgradce. Ovo i zbog toga što je Joco Marjanović u vrijeme akcije na Podgradce bio u 3. karanskoj četi kao delegat 1. voda, dok je vodnik 4. baljskog voda bio Obrad Davidović, od koga je Ranko Šipka preuzeo vod i formirao 4. baljsku četvu i postao njen prvi komandir.

Tako je na Kozari, samo dva mjeseca poslije prve neprijateljske ofanzive generala Rumlera u avgustu i druge ofanzive u oktobru 1941. godine, formirano pet partizanskih četa, koje su stalno narastale i uspješno izvodile akcije na neprijatelja.

U oktobru 1941. godine uslijedilo je formiranje Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru. Za sekretara je imenovan Branko Babić Slovenac, koji je na Kozaru stigao iz Banje Luke krajem septembra 1941. godine. Zajedno sa Brankom Babićem u Okružni komitet su ušli: Boško Šiljegović, Vladimir Nemet kao sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Kozaru i Dragoja Miljatović Švarc.¹⁹⁹

Takođe u oktobru 1941. godine po naređenju Glavnog štaba NOP odreda, a u duhu odluka partijskog savjetovanja u Stolicama, dotadašnji Kozarski narodnooslobodilački partizanski odred dobio je zvaničan naziv Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred.

Okružni komitet i Štab Kozarskog odreda u jesen 1941. godine usmjeravaju svoju aktivnost prema gradiško-ljevčanskom području, području Laktaša i dijelu banjalučkog sreza. Još prije dizanja ustanka, a naročito poslije stvaranja partizanskih četa, na ovome području djeluju brojni saradnici pokreta, ilegalne grupe članova KPJ i SKOJ-a, a u jesen 1941. godine i ilegalni narodnooslobodilački odbori.

U Lijevcu polju djelovalo je više ilegalnih punktova organizovanih od strane partijske organizacije iz Banje Luke preko kojih je održavana veza sa Kozarom i srednjom Bosnom. Jedan od značajnih punktova bio je u Laktašima preko koga je veza išla u Kozaru. Na ovoj vezi radili su: Milan Momić i Milan Grujić iz Laktaša, Uroš Suručić iz Riječana, Rade Krivokuća iz Krneta, Milan i Slavko Nježić iz Romanovaca, Vujo Topić i njegova sestra Desa Topić iz Mašića, Ostoja Šinik iz Jazovca, Luka Slijepčević iz Turjaka i

¹⁹⁸Po sjećanju prof. dr Joce Marjanovića Kozara I, st. 449. i 451. i naknadnoj dopuni koja se nalazi kod autora.

¹⁹⁹Kozara, knjiga 1, str. 409, Beograd, 1971.

Đoko Šmitran iz Grbavaca. Jedan kanal išao je u srednju Bosnu preko Milana Tomića iz Laktaša, za Crni vrh preko Pejčinovića i Miljevića iz Miloševaca, Boška Kresojevića iz Boškovića i Svetka Gligorića iz Aleksića.²⁰⁰

Bilo je više kanala koji su vodili prema Kozari i srednjoj Bosni. Jedan takav kanal išao je preko Gojka Đurđevića i Mihajla Skenderije Mike iz Jakupovaca, zatim u Bosanskom Aleksandrovcu djelovao je jedan punkt koga je organizovala Sida Jelić, a djelovao je prema Kozari i prema srednjoj Bosni preko Miloša Karapetrovića iz Kosijerova.

Ovim kanalima odlazili su u srednju Bosnu istaknuti rukovodioci sa Kozare — Branko Babić Slovenac, sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije za Kozaru, Ratko Vujović Čoče, Josip Mažar Šoša, te Vladimir Nemet, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Kozaru. Istim kanalom otišli su na dužnost u „partizanske jedinice na sektor Crnog Vrh” članovi KPJ: Duško Brković, Ilija Stojanović i Duško Bojanić.²⁰¹

U selima Lijevča polja aktivno je radio Radovan Vulin učitelj i član Komunističke partije Jugoslavije koji organizuje grupe saradnika pokreta. Tako su u selu Kukuljama djelovali: Ljubo Obradović, Dragan Ilibašić, Simo Radonić, Savka Radonić, Đurađ Kokan i Branko Šušnjara.

U selu Razboju: Nijaz Softić, njegova supruga Zekija Softić, Savo Dardić, te Rade Kvalja i Ostoja Jović iz istog sela. U selu Junuzovcima djeluje Pavić Đurađ i njegova žena Danica Pavić, zatim Vida Kalabić i Pero Vidović. U Mrčevcima u ilegalni rad bio je uključen Vukašin Kelečević.

U selu Srpskom Vakufu radili su Nikola Maštala, Savo Trkulja, Ilija Kecman, njegova žena Savka Kecman i Đuro Stojanović, učitelj. U Karaizovcima je Savo Dardić organizovao grupu u kojoj su se pretežno nalazili mladići kao Boris Ribarić, Momčilo Šušnjara, Stevo Stević, zatim Živko Masalo i Đurađ Kecman. U Kosjerovu su bili: Miloš Lakić, Mile Vujnić, Miloš Karapetrović i Đorđe Panić, a u Lamincima Stoko Gvozden, Savo Lisica, Tedo Vujasin, Jovo Kragulj i Ilija Knežević. Preko Milana Kelečevića iz Seferovaca, koji je jedno vrijeme radio u Topoli, uspostavljena je veza sa Kozarom.²⁰²

U selu Mašićima među prvim saradnicima pokreta bili su: Trivo Grahovac, Mirko Radulović, Branko Vidović i Mirko Raković iz Gornjih Mašića.²⁰³

Na pripremama i organizovanju otpora pored Radovana Vulina, učitelja iz Seferovaca, aktivno radi Radovan Makić, đak, u Romanovcima, Smilja Radonić, radnica i Mićo Radonić, đak u Kukuljama, Mišo Perović u Vilusima, Milovan Hrvčanin i Dragoljub Vidović u Rogoljima, Adem Kovačević u Dubravi, Mirko Tomić u Lamincima, Atif Topić u Bosanskoj Gradiški, Branko Vidović, Vujo Topić i Dušan-Dule Vidović u Mašićima.²⁰⁴ U selu Grbavcima Rade Čekić, Stevan Matavulj, Đoko Matavulj i Grozda Šestić.

Uskoro nakon formiranja 5. čete u Brusevcu, a naročito poslije akcije na Gornje Podgradce, počinje masovno odlaženje u partizanske jedinice. Iz

²⁰⁰Kozara, knjiga 2, str. 747.

²⁰¹Kozara, knjiga 2, str. 747.

²⁰²Kozara, knjiga 2, str. 735.

²⁰³Kozara, knjiga 2, str. 578–579.

²⁰⁴Kozara, knjiga 2, str. 265.

Podgradaca su otišli: Slavko Zrnić, Đuro Sovilj, Aca Radonić, Miro Jurišić.²⁰⁵ Stojan Dojčinović, Stojan Janković, Lazo Popović, Mićo Ćirić, Miloš Janković, Mihajlo Dojčinović, moguće oko 40 drugova iz Podgradaca krenulo je u partizane.²⁰⁶

Iz Turjaka su otišli: Danilo Borković, Miloš Samardžija, Vojin Đurđević, Vidosav Šokčević, Dragutin Kučuk, Gojko Samardžija, Lazo Zrnić, Đoko Bojanić, Gligo Stojaković, Dragan Stanišljević Šeco, Jovan Stanišljević, Simeun Šmitran, Milutin Šmitran, Rajko Šmitran i Bogdan Šmitran, Ostoja Subotić i još „pedesetak koji su do kraja 1941. godine otišli u partizane. Svi su oni, osim Đoke Bojanića i Laze Zrnića, bili omladinci od 17–20 godina.“²⁰⁷

Iz Karaizovaca su u toku 1941. godine otišli u partizane: Ljubo Mandić, Jovo Mandić, Mirko Vujčić, Branko Vujčić, Vlajko Mitrović, te iz Kukulja: Suljo Mićo.²⁰⁸

Iz Romanovaca među prvima su otišli: Žare Sabljic i Đuđa Šušnjara, a do kraja 1941. godine odlazi u partizane „tridesetak Romanovčana“²⁰⁹ Prema izvještaju Drugog domobranskog zbora „cijelo selo Romanovci, 22. kilometra sjeverno od Banje Luke, diglo se na ustanak.“²¹⁰

I iz sela Mašića krenuli su u Kozaru u partizane: Ostoja Ćikić, Rajko Vrančić, Branko Stančić, Vojo Peprić, Rade Kesić, Desimir Raković, Jovan Berić, Đorđo Dragošević, Božo Bosnić, Branko Bijelić, Ostoja Jotić, Dušan Baštinac Milukin, te Vaso Stanivuković iz Maglajana, zatim Drago Lopar Dudža iz Bosanske Gradiške.²¹¹

Raspoloženje naroda na bosanskogradiškom području prema narodno-oslobodilačkoj borbi zabilježeno je i u izvještaju Zapovjedništva treće oružničke pukovnije u Banjoj Luci, gdje se pored ostalog, ističe kako „pobunjeničke bande u okolici Bos. Gradiške uzimaju sve većeg maha. Okolna sela su većinom naseljena grkoistočnjačkim življem, te su njihovi redovi svakog dana jači. Grkoistočnjaci ih potpomažu u svakom pogledu.“²¹²

Uticaj narodnooslobodilačkog pokreta sa Kozare brzo se širio i na dio banjalučkog područja južno od željezničke pruge Banja Luka — Prijedor. Do decembra 1941. godine iz sela Radosavska otišlo je „35 drugova u partizane na Kozari među kojima su bili: Dušan Jakovljević, Mile Jakovljević, Ostoja Jakovljević, Radivoje Jakovljević, Svetko Raković, Ratko Raković, Stojan Kasalović, Jovan Kasalović, Rajko Kasalović, Miloš Vukajlović, Hakija Hrnić, Lazar Nježić, Milan Nježić, Miloš Ajderić, Milan Došen, Milan Grujić, Vlado Grujić, Obrad Bijelić, Stojan Mirnić, Dušan Lakić i Miloš Lakić.“²¹³

²⁰⁵Kozara, knjiga 1, str. 245.

²⁰⁶Kozara, knjiga 1, str. 246.

²⁰⁷Kozara, knjiga 1, str. 853.

²⁰⁸Kozara, knjiga 2, str. 630.

²⁰⁹Kozara, knjiga 2, str. 580.

²¹⁰Zbornik IV, knjiga 3, dok. 139.

²¹¹Kozara, knjiga 2, str. 266. i prema sjećanju Vrnatić Rajka.

²¹²Zbornik IV, knjiga 3, dok. 139.

²¹³Kozara, knjiga 2, str. 319. i 320.

U istom selu kao politički radnici i odbornici u 1941. godini ističu se: Dragutin Jakovljević, Srđan Jakovljević, Glišo Jakovljević, Nikola Jakovljević, Miloš Mihajlović i Stevo Grahovac.²¹⁴

Narodnooslobodilački pokret na Kozari u jesen 1941. godine dobio je široke razmjere i ojačao svoj ugled među narodom ne samo na oslobođenom nego i na neoslobođenom području u selima i gradovima. Nagli priliv boraca u partizanske čete objektivno je stvaralo uslove za formiranje novih partizanskih četa.

Vodovi u četama dostizali su brojno stanje koje je bilo dovoljno za formiranje čete kao što je to bio 4. vod 3. karanske čete od koga je nastala 4. baljska četa Kozarskog odreda.

Početak novembra 1941. godine formirana je 6. moštanička četa koja se nalazila u Brezi iznad sela Vojskove. Njeno jezgro sačinjavala je grupa od 30 boraca koja je izvedena iz sastava 2. dubičke čete sa Vitlovske. Prvi komandir 60. moštaničke čete bio je Mirko Pekić, a politički komesar Pero Čurguz.

Štab Drugog krajiškog odreda djelovao je u jesen 1941. godine i na sektoru srednje Bosne u rejonu Crni vrh — Čardačani — Kadinjani gdje je formirana jedna partizanska četa u sastavu Kozarskog odreda. U četi je bilo oko 90 boraca sa komandrom Duškom Bojanićem, političkim komesarom Duškom Brkovićem i zamjenikom Ilijom Stojanovićem.²¹⁵

Vojnopolitička situacija na Kozari bila je veoma povoljna o čemu svjedoči i izvještaj Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog odreda od novembra 1941. godine upućen Glavnom štabu NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu. U njemu se govori o brojnom stanju četa i ljudstva, naoružanju i pravcima dejstva četa i uopšte o situaciji na terenu Kozare. Citiraćemo ga u cijelosti:

„1. četa (prijedorska):

Ljudi 115, pušaka 85, 1 p. mitraljez, bombi 26 komada, metaka 4.500

2. četa (dubička):

Ljudi 120, pušaka 80, 1 p. mitraljez, bombi 15 komada, metaka 5.000

3. četa (novsko-lješljanska)

ljudi 170, pušaka 125, 1 teški mitraljez, 1 p. mitraljez, 40 komada bombi i 7.000 metaka.

4. četa (kostajnička)

Ljudi 95, pušaka 75, 1 p. mitraljez, bombi 25 komada, i 4.500 metaka.

5. četa (gradiško-omarska):

Ljudi 110, pušaka 95, 1 p. mitraljez, bombi 10 komada.

6. četa (moštanička):

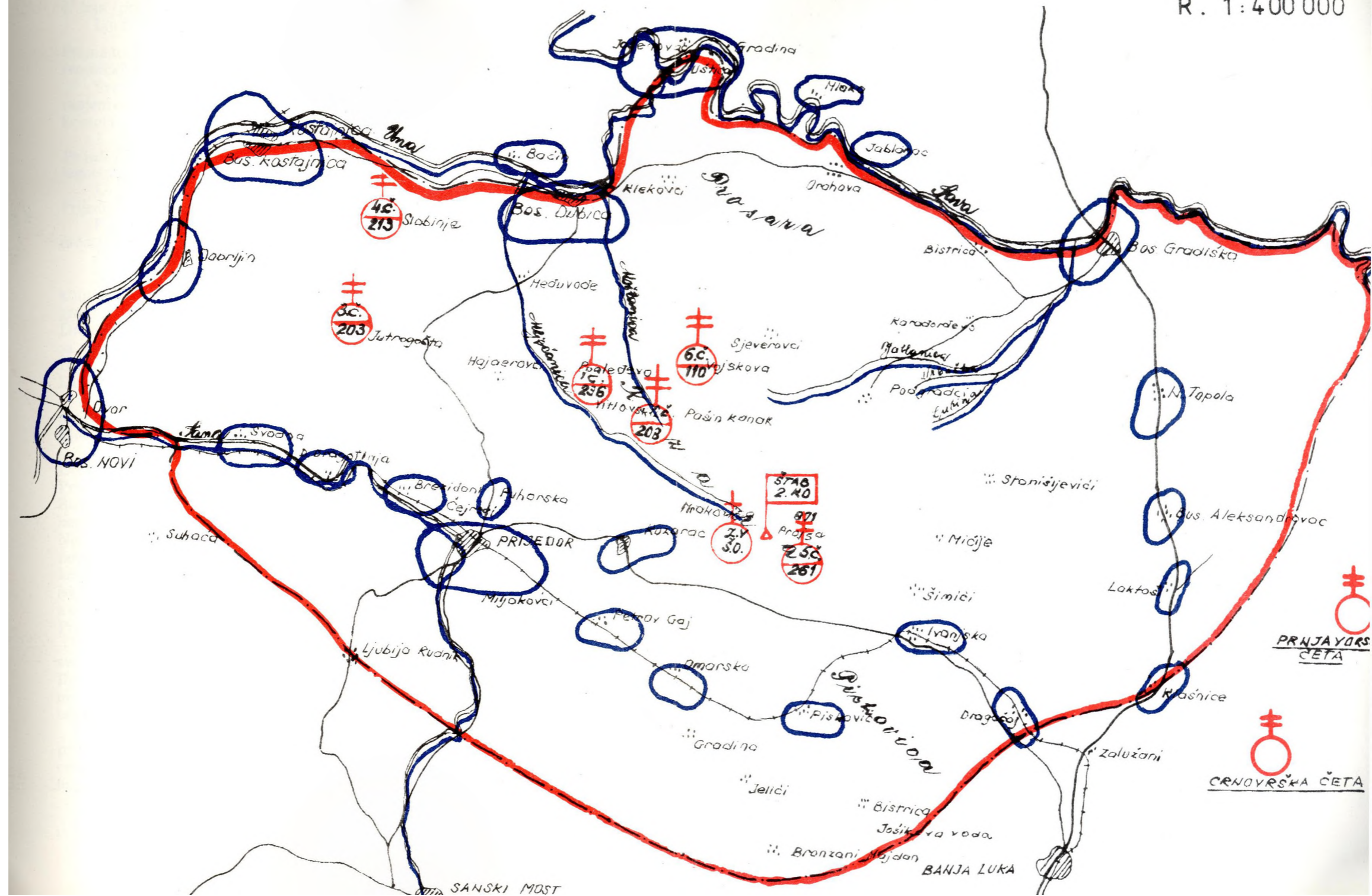
Ljudi 60, pušaka 50, bombi 5 komada, metaka 2000.

²¹⁴Kozara, knjiga 1, str. 319. i 320.

²¹⁵Ustanak naroda Jugoslavije 1941. godine, str. 188. Vojnoizdavački zavod „Vojno delo“, Beograd, 1964.

RASPORED JEDINICA II KRAJIŠKOG
 ODREDA NOVEMBRA 1941.GOD.

R. 1:400 000

7. četa (sjeverno-banjalučka):

Ljudi 80, pušaka 70 (Ušla u sastav III NOP odreda).

8. četa (prnjavorska):

Ljudi 300, pušaka 270.

Prema tome, ukupno, bez dvije posljednje čete (7. i 8.), Odred ima 510 pušaka (vojničkih), 5 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 115 bombi i 35.000 metaka.

Svaka četa ima svoj štab, bolničko odjeljenje (1 bolničar — dva nosioca ranjenika po vodu), Pionirsko odjeljenje (jedna desetina do jednog voda) i komoru.

1. četa: Djeluje na terenima prijedorskog sreza. Kontrolirše sela i cestu Prijedor — Dubica i Prijedor — Banja Luka. Blokira grad Prijedor sa jugoistočne strane.

U planu je ometanje željezničkog saobraćaja Prijedor — Banja Luka i Prijedor — Bos. Novi.

Prometa na cesti Prijedor — Bos. Dubica nema. Na cesti su porušeni svi mostovi, a cesta prekopana.

Četa učestvuje u svim zajedničkim akcijama većeg obima.

2. četa: Djeluje na terenima dubičkog sreza, koja zajedno sa 6. četom kontrolirše i čuva cijeli srez. U čitavom srezu nalaze se neprijateljske snage u gradu Dubici i Drakseniću, na raskršću Dubica — Gradiška — Jasenovac. Draksenić je jedanput razrušen i spaljena kasarna, a drugi put se je neprijatelj sa većim snagama utvrdio u kućama i napad nije uspio. Kontrolirše cestu Dubica — Prijedor i Dubica — Kostajnica, takođe vrši napade na cestu Dubica — Gradiška.

Izvršena je potpuna blokada grada Bos. Dubice. U planu je likvidacija neprijateljskog uporišta u Drakseniću i napad na Dubicu. Saradnja sa Moštaničkom četom, učestvuje u svim zajedničkim akcijama većeg obima.

3. četa (novsko-lješljanska): Djeluje najednom dijelu srezova Bos. Novi, Dobrljin i Bos. Kostajnica. Kontrolirše cestu Dobrljin — Bos. Kostajnica i Prijedor — Bos. Novi. Napada i prugu Prijedor — Volinja (Grdanovac). Blokira Lješljane, Novi, Dobrljin, Blagaj i Svodnu. U planu je likvidacija neprijateljskih uporišta Lješljana, Svodne, Blagaja, Dobrljina i napad na Novi. U saradnji sa ostalim četama uništavan je rudnik Lješljani, prometna raskrsnica Svodna, zajedno sa 4. četom izvršenje zadnji napad 15.11. na prugu kod stanice Brežičani, srušena dva betonska mosta na dužini od 10-15 metara i iskidana pruga u dužini od 150 metara. Saradnja sa ostalim četama u većim akcijama. Pomanjkanje dinamita onemogućava češće i jače napadanje pruge Prijedor — Volinja.

4. četa (kostajnička): djeluje na terenima koštajničkog i dubičkog sreza sve do Une. Kontrolirše cestu Bos. Dubica — Kostajnica — Dobrljin. Blokira Bos. Kostajnicu. Saraduje u svim napadima većeg stila sa ostalim četama, a naročito sa 3. četom. U planu je napad na Bos. Kostajnicu i saradnja sa odredima preko Une.

5. četa (gradiška): Djeluje na terenima gradiškog i jednog dijela prijedorskog sreza. Kontrolirše i napada cestu i prugu Prijedor — Banja Luka i cestu Podgradci — Turjak. Zajedno sa ostalim četama razoružala neprijateljsko uporište u Podgradcima i spalila industrijsko preduzeće i

naniijela neprijatelju štetu u iznosu oko jednu milijardu i dvijestotine milion kuna (1.200.000.000 kuna). Preduzeće je radilo isključivo za Njemačku.

Plan je: Likvidacija neprijateljskog uporišta u Turjaku i Podgradcima, u zajednici sa 6. četom likvidacija žandarmerijske kasarne i vojske u Orahovi i spuštanje na cestu Banja Luka — Bos. Gradiška i saradnja sa četama 6. bataljona III odreda, kao i na željezničkoj pruzi Banja Luka— Prijedor u saradnji sa četama 5. bataljona III odreda.

6. četa (moštanička): Novoformirana, djeluje na terenima jednog dijela gradiškog i dubičkog sreza. Napada na cestu Gradiška — Dubica i Gradiška — Podgradci. Blokira i Podgradce i Gradišku zajedno sa 5. četom, a sa 2. četom Dubicu. U planu je čišćenje terena prema Gradišci i napad na Podgradce, Orahovu i Turjak i akcije na cesti Bos. Gradiška — Banja Luka.

7. četa (Crni Vrh) i 8. četa (prnjavorska): Pripale su po novom rasporedu III odredu iz razloga vojnogeografskih. U planu je skoro formiranje još Dobrljinske čete za napad na prugu Dobrljin — Novi i sjevernobanjalučke u banjalučkoj Kozari za napade na cestu Banja Luka — Bos. Gradiška.

Sve čete drže čvrsto veze sa Štabom Odreda, a prema potrebi u planu je formiranje dva štaba bataljona.

Borbeni kvalitet ljudstva je dobar, što svjedoče akcije na Lješljane, Svodnu, Draksenić, Podgradce i Brezičane i mnogi napadi na prugu. Svi borci se osjećaju partizanima i nose propisne partizanske znakove i u borbi se ponašaju partizanski, poznaju razlike između, četnika i partizana.

Komandni kadar u četama je u čvrstim partizanskim rukama, jer su svjesni partizani bili prvi organizatori ustanka i rukovodili i rukovode dalje njima u ovim krajevima.

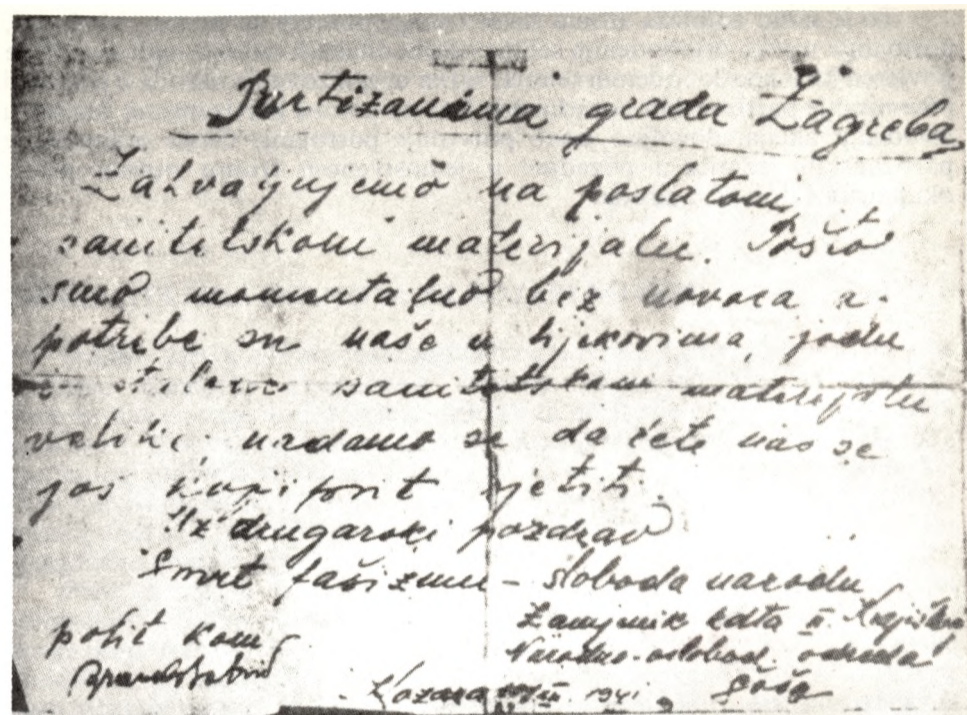
Čete su srednje odjevene i u 85% borci su vojnički odjeveni. Obuća je dosta trošna, ali se vrši popravka u četama od zaplijenjene kože kao i od zarobljenih kaiševa iz tvornica. U četama postoje šusterske i šnajderske radione.

Rezerve hrane sastoje se iz pšenice, raži, kukuruza, graha, krompira, kupusa i mogu biti do pet — šest mjeseci za sve čete. Ova hrana smještena je u dobre i sigurne magacine u podzemne i nadzemne i trapove. Mesa suhog nema velike rezerve, ali ima žive stoke. Žita ima oko 4 vagona. Ishrana četa je vrlo dobra. Postoje četne pekare, a kazani su vojnički. Rezerve su skupljene u četne magacine. Žito za rezervnu hrapu dobijeno je od seljaka preko narodnooslobodilačkih odbora, a nešto zaplijenjeno od neprijatelja. Postoji mogućnost spremanja i dobivanja kukuruza, a o čemu će se pobrinuti komanda ovoga odreda.

Od početka borbi bilo je oko 30 mrtvih i isto toliki broj ranjenih. Postoji odredski ljekar, a ranjenici su privremeno smješteni u oslobođenim selima i Koncentrisati u par kuća radi lakše njege. Na liješenju ima sada 12 ranjenika. Postoje akcije na Podgradcima dobro se stoji sa zavojnim materijalom, dok sa gazom i ostalim lijekovima oskudijevamo. Sestara takođe nemamo.

Finansijsko stanje Odreda je prilično slabo, a za podmirenje potreba trebalo bi oko 50-100.000 kuna. Do sada je primljeno redovnim putem 50.000, a zaplijenjeno i zarobljeno oko 40.000 kuna. Većinom je utrošeno za razne potrebe četa, a najviše za duvan, so, baterije, eksere, obuću, odjeću itd.

Svi partizani položili su svečanu partizansku zakletvu. Socijalni sastav partizana je: 60% seljaka, 30% radnika, 10% intelektualaca i namještenika.

Zahvalnica za pomoć iz Zagreba

U svim selima radi se na organizovanju pozadinskih nenaoružanih četa. Do sada ima osam četa sa oko 400 ljudi.

U svim oslobođenim selima imaju narodnooslobodilački odbori, a u neoslobođenim povjerenici. Odbora ima oko 50.

Sve čete spremne su da se bore protiv svih okupatora, izdajica i neprijatelja narodne slobode, pa prema tome i protiv izdajica iz četničkih redova.²¹⁶

Ovaj izvještaj nedvosmisleno govori o tome da se na Kozari samo tri mjeseca poslije dizanja ustanka razvio masovan narodnooslobodilački pokret, da je stvoren partizanski Drugi krajiški kozarski odred sa šest dobro naoružanih partizanskih četa koje su kontrolisale dobar dio kozarskog područja. To su već bile vojnički dobro organizovane sa svim odlikama vojne jedinice i sa propisnim oznakama karakterističnim za partizanske jedinice. One su bile raspoređene na svim glavnim pravcima, saobraćajnicama i komunikacijama, držeći u blokadi neprijateljske garnizone i posade u: Prijedoru, Kozarcu, Brežićanima, Svodnoj, Blagaju, Bos. Novom, Dobrljinu, Bosanskoj Kostajnici, Bosanskoj Dubici, Drakseniću, Orahovi, Podgradcima i dalje prema Bosanskoj Gradišci, prodirući i do ceste Bos. Gradiška — Banjaluka u Lijeve polje.

²¹⁶Zbornik IV, knjiga 2, dok. 56.

To je samo vojnička strana širine i snage pokreta na Kozari. Međutim, postojanje u svim oslobođenim selima oslobodilačkih odbora, njih oko 50, te povjerenika u neoslobođenim selima, zatim organizovanje naroda u pozadini i formiranje partizanskih pozadinskih četa za pomoć partizanskim četama u izvođenju akcija, dovoljno jasno potvrđuje postojanje čvrste organizacije partizanskih jedinica i pozadine u jedinstvenom frontu otpora protiv okupatora i domaćih izroda.

NEPRIJATELJSKA OFANZIVA NA KOZARI NOVEMBRA 1941. GODINE

Snažan razvoj narodnooslobodilačkog pokreta na Kozari opravdano je zabrinuo njemačke okupacione štabove. Ocijenjeno je da ustaško-domobranske snage nisu dovoljno snažne za uništenje partizanskog pokreta na Kozari. Kako su na sektoru Kozare i njenoj bližoj okolini, posebno zbog ogromnog značenja rudnika Ljubije, bili ugroženi vitalni interesi Njemačke, to su najviši njemački štabovi odlučili da se izvede akcija „čišćenja“ Kozare i njenog područja. Naređenje za ovu akciju dobio je komandant njemačke 718. pješadijske divizije general Johan Fortner.

Plan operacije čišćenja Kozare predviđao je koncentričan pokret njemačkih i ustaško-domobranskih snaga iz garnizona Banje Luke, Prijedora, Bosanskog Novog, Bosanske Kostajnice, Bosanske Dubice i Bosanske Gradiške sa zadatkom da okruže i unište snage Drugog krajiškog partizanskog odreda u Kozari. Naredbom generala Fortnera, komandanta 718. pješadijske divizije, formirane su tri borbene grupe koje su od 24. do 27. novembra 1941. godine prokrstarile područjem Kozare. U operaciji su angažovana četiri njemačka bataljona i jedna četa, deset ustaško-domobranskih bataljona, pet baterija i jedan vod artiljerije.²¹⁷

U sastavu ovih neprijateljskih snaga bilo je još angažovano 6 lakih bornih kola, četa za vezu 718. pješadijske divizije i dvije lake autokolone ili ukupno oko „52 oficira i 1.815 njemačkih podoficira i vojnika“, što sa snagama deset ustaško-domobranskih bataljona i pet artiljerijskih baterija dostiže oko 6.000 do 8.000 neprijateljskih vojnika.²¹⁸

Procijenivši namjere neprijatelja, Štab Drugog krajiškog odreda u Kozari odlučio je da ne prihvata frontalni otpor i borbu sa znatno nadmoćnijim snagama neprijatelja, već da vještim manevrom izbjegne okruženje svojih snaga. Svim četama Odreda koje su bile raspoređene na čitavom području Kozare i udaljene od Štaba odreda, stavljeno je u zadatak da djeluju samostalno, da koristeći poznavanje terena, prate pokrete neprijatelja, izbjegavaju direktne sukobe i da prolaze neprijatelju iza leđa, ali da se i dalje zadržavaju na svojim terenima. Pridržavajući se taktike manevra, čete su propustile neprijateljske snage da prođu preko sela Potkozarja prema Kozari, zadržavajući se i dalje na svojim sektorima. Druga dubička i 6. moštanička četa imale su manje sukobe sa neprijateljem iznad sela Pogleđeva i Maglajaca,

²¹⁷Zbornik XII, knjiga 2, dok. 18.

²¹⁸Antun Miletić: Neke mjere i dejstva Vermahta na Kozari 1941-1942. godine. Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine, str. 197.

a zatim su u toku noći prošle neprimjetno kroz neprijateljski borbeni raspored i izašle mu u pozadinu. U selu Vlaškovcima, nedaleko od Bosanske Dubice, čete su se rasporedile u jednoj šumi. Neprimijećeni od neprijatelja, borci su iz neposredne blizine posmatrali neprijateljske kolone kako putem pored njih u šumi prolaze sa pravca od Bosanske Dubice produžavajući dalje prema Kozari. Neprijatelj nije mogao ni pretpostaviti da se tu u njegovoj neposrednoj blizini nalaze dvije partizanske čete sa preko 200 boraca, zbog kojih je upravo pokrenuo svoje snage prema Kozari. Borci su staloženo i mirno pratili neprijateljsku kolonu. Svi su bili zaokupljeni jednom mišlju kako bi na ovome malom prostoru uspješno iskoristi svoje oružje i razbili kolonu ustaško-domobranskih zlikovaca.

I 3. karanska i 4. baljska četa imale su kraće sukobe sa neprijateljskim snagama, ali u pokretu i izbjegavajući okruženja. Karanska četa koristeći pošumljene i neprohodne dijelove terena u rejonu Pastireva, propustila je neprijateljske kolone i dalje se zadržavajući na svome sektoru.

Četvrta baljska četa poslije sukoba sa neprijateljem koji je krenuo iz Bosanske Kostajnice, povukla se preko sela Ševarlija, Vranovca, Pobrđana i Brekinje, prešla cestu Bosanska Dubica — Knežica i dalje preko Mirkovca i Mlječanice stigla u Kozaru na Vitlovsku. Tako su sve čete vještim manevrom uz manje sukobe sa neprijateljem izbjegle okruženja, prošle neprijatelju za leđa i opet se našle na svojim sektorima. Zanimljivo je da neprijatelj nije uspio da otkrije logore četa iako je prolazio neposredno pored njih.

Kao i prilikom ranijih ofanziva u avgustu i oktobru, i ovoga puta neprijatelj je iza sebe ostavio teške zločine izvršene nad civilnim stanovništvom, ubijajući ljude, stare i iznemogle, žene i djecu koji su zatečeni kod svojih kuća.

U selu Gornjem Jelovcu su pokalni: Marko Bokan, Stevo Bokan, Simo Bokan, Blagoja Bokan, Simeun Bokan, Ljuban Prodan, Stevan Macura i Ljubomir Vujašinović (19 godina). Iz sela Međuvoda zaklan je i bačen u vlastitu zapaljenu kuću Pero Trubarac. U selu Koturevima ubijena je porodica Pere Kasalice, dva sina i sinovac, zatim Miloš i Radovan Balta, 4 člana porodice Mihajla Pajića i tri člana porodice Petrović Alekse. Ubijeni su Kotur Marjan sa sinom, Stojnić Jovo, Marić Ljubo i Lakobrija Lazo, te Kondić Simo sa ženom i dvoje djece. Njihovo dijete od 6 mjeseci ustaše su na bajonetama nosili kroz selo. U selu Maglajcima ubijeni su Lakobrija Milorad i Pajić Marija sa troje djece.

U susjednom selu Bjelajcima ubijeni su: Blagojević Dušan, Blagojević Voja, Buvač Dragoja, Bulić Mićo, Bulić Rade, Bulić Anka, Đerić Božo, Đerić Sava, Đerić Marko, Đerić Petar, Đerić Mićo, Grahovac Pero, Grahovac Jovanka, Ristić Mićo, Ristić Vlado, Stojnić Teodor i Šipka Marta.

Na mjestu zvanom Piramida iznad sela Vojskove ubijeni su: Božo Meded, Đurađ Meded i Branko Popović, svi iz sela Vojskove, zatim Stevo Čupurdija iz Kadinog Jelovca i Vojin Goga iz Gunjevaca.²¹⁹

Pohapšeno je i odvedeno 23 stanovnika iz sela Lamovite, Babića i Omarske. Takođe i stanovništvo oko Podgradaca, Jablanice i Resanovaca, a

²¹⁹Prema podacima Opštinskog odbora Saveza udruženja boraca NOR-a Bosanska Dubica.

iz sela Miloševog Brda i Sovjaka pohvatano je i u selu Jablanici na zvjerski način pobijeno 111 mještana ovih sela.

MILOŠEVO BRDO

Babić Pavo,
Dragišić Cvijo,
Dragišić Jovan,
Dragišić Radoja,
Gligić Nikola,
Grahovac Lazo,
Gligić Nikola,
Ković Đuro,
Ković Stevo,
Ković Mihajlo,
Ković Đurađ,
Kočić Marjan,
Mirić Miloš,
Miljanović Stanko,
Prolić Miloš,
Prolić Petar,
Prolić Ostoja,
Prolić Milan,
Prolić Stanoja,
Prolić Uroš,
Prolić Jefto,
Prolić Bogdan,
Stajčić Branko,
Stajčić Stevo,
Stajčić Ostoja,
Stajčić Dragomir,
Stajčić Milan,
Stajčić Mihajlo,
Savić Dragutin,
Savić Stanoja,
Subotić Mihajlo,
Subotić Dušan,
Subotić Mile,
Subotić Tane,
Selak Žarko,
Ugrenović Ilija,
Ugrenović S. Jovan,
Ugrenović Mihajlo,
Ugrenović J. Boško,
Ugrenović Marko,
Ugrenović Ostoja,
Ugrenović Đorđo,
Ugrenović Jefto,

Ugrenović Stojan,
Ugrenović M. Boško,
Ugrenović M. Jovan,
Ugrenović Košta,
Ugrenović Dušan,
Vukotić Uroš,
Vukotić Boško,
Vukotić Lazar,
Vidović Ljubomir,
Vidović Mihajlo,
Zmijanjac Marko,
Gligić Pantelija.

SOVJAK

Babić Mihajlo,
Babić Rade,
Babić Niko,
Bjelajac Božo,
Bjelajac Jovan,
Bjelajac Đurađ,
Bjelajac Dušan,
Borjanović Spasoja,
Borjanović Rade,
Borjanović Pavle,
Borjanović Milutin,
Borjanović Đuro,
Borjanović Dušan,
Borjanović Milorad,
Borjanović Mile,
Čekić Slavko,
Čekić Simo,
Čekić Srđan,
Gojković Simeun,
Gojković Nikola,
Gojković Mihajlo,
Gojković Dragutin,
Gojković Srđan,
Gojković Ilija,
Gojković Ostoja,
Gojković Mile,
Gončin Spasoja,
Gončin Ilija,
Gončin Pejo,
Gončin Blagoja,

Gončin Živko,
Gončin Dušan,
Gončin Milorad,
Karan Ljubomir,
Kalendar Mile,
Milošević Radovan,
Milošević Stojan,
Milošević Jakov,
Milošević Ljubomir,
Milošević Miloš,
Misimović Rade,
Prpoš Stevo,
Prpoš Ostoja,
Prpoš Lazo,
Prpoš Ljubomir,
Raca Stevo,
Raca Obrad,
Raca Mirko,

Raca Ostoja,
Subotić Stevan,
Šmitran Ilija.

GAŠNICA

Savić Boško i
Kukavica Stoko.

BIJAKOVAC

Šljivar Jovo

JABLANICA

Danilović Milovan,
Vujić Ljubomir,
Vujić Mihajlo.²²⁰

Izveštaj njemačkog general Eortnera o ovoj operaciji njemačkih i ustaško-domobranskih snaga potvrđuje kako je „ubijeno 222 i zarobljeno — pohapšeno 45 lica“, dok se u izvještaju komandanta 2. domobranskog korpusa kaže daje u ovim operacijama „ubijeno 862 i uhapšeno 107 lica.“²²¹

Prema obavještenjima koja je Štab Odreda u Kozari tada dobio iz Prijedora, Nijemci su po povratku izjavili da u Kozari nisu čuli ni pticu da pjeva. Znači, neprijateljske snage nisu imale sukoba sa partizanskim četama i zato nisu čete ni imale žrtava, pa se broj pohapšenih i poubijanih odnosi na civilno stanovništvo koje je pohvatano po svojim kućama i zvjerski pobijeno.

I njemački general Edmund-Horstenau u Zagrebu konstatovao je u svome izvještaju od 14. decembra 1941. godine kako je izvedeno čišćenje „planine Kozare uz sadejstvo nekoliko njemačkih bataljona, pri čemu su ustaše izvjestile daje na njihovom odsjeku samo 600 poginulih pobunjenika. Poginuli protivnici su vjerovatno izvučeni seljaci iz svojih sela. „Akcija“ — morao je da prizna ovaj njemački general — „njemačkih i ustaško-domobranskih bataljona na Kozari, teško da je postigla željeni cilj.“²²²

Zanimljiv je i izvještaj komande Abvera u Beogradu koja, opisujući tok operacije i njen konačan ishod, zaključuje kako su na Kozari „ustanici dobro angažovani, uniformisani i postrojani u čete od po 160 partizana. Pojedine čete formiraju odjeljenja od po 20–50 ljudi, a njihov zadatak je da vrše napade i akcije na saobraćajne objekte.“

I ova, treća po redu, neprijateljska ofanziva na Kozaru sa ciljem da uništi Drugi krajiški odred, pretrpjela je neuspjeh, što su morali da priznaju i najodgovorniji njemački generali. Zaokupljeni razvojem pokreta u drugim

²⁰Prema podacima Opštinskog odbora Saveza boraca narodnooslobodilačkog rata Bosanska Gradiška

²²¹Antun Miletić: **Neke mjere i dejstva Vermahta na Kozari 1941–1942. godine**, Naučni skup JCozara J NOB“ 1977. godine.

²²²Antun Miletić: **Neke mjere i dejstva Vermahta na Kozari 1941–1942. godine**, Naučni skup „Kozara u NOB“ 1977. godine.

krajevima Jugoslavije, na kojima je trebalo angažovati svoje snage, njemačka komanda, prepušta područje Kozare ustaško-domobranskim snagama, ostavljajući samo jednu četu iz sastava 923. njemačkog landesšicen bataljona radi obezbjeđenja rudnika Ljubija. U toku „čišćenja“ Kozare, „26. novembra u 10 sati noću došao je kurir iz Banje Luke i javio Nijemcima da se moraju hitno vratiti“, kaže se u decembarskom izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda. Kasnije, u decembru 1941. godine landesšicen bataljon sa štabom bataljona i 1. i 2. četom stacioniraće se u Prijedoru, dok će 3. četa ovoga bataljona i dalje biti u Ljubiji.

Zadatak landesšicen bataljona, prema naređenju, bio je „obezbjeđenje eksploatacije rude željeza i saobraćaja na pruzi Prijedor-Ljubija.“

Zajedno sa njemačkim landesšicen bataljonom rudnik Ljubiju je obezbjeđivala i „8. ustaška bojna jačine 700 ustaša, tako da je krajem 1941. godine u Ljubiji bilo 1.500 Nijemaca i ustaša.“²²³

Uporedo sa ovim snagama neprijatelja u Ljubiji, postojale su i jače neprijateljske snage u garnizonima u Prijedoru, Bosanskom Novom i Kostajnici, uglavnom ustaške, koje su takođe imale zadatak da obezbjeđuju izvoz željezne rude iz Ljubije. To su bile:

- 6. ustaška bojna u Bosanskom Novom jačine 900 ustaša;
- 12. ustaška bojna u Bosanskoj Kostajnici, jačine 600 ustaša;
- 11. domobrankska pukovnija u Prijedoru, ojačana artiljerijom, jačine 2.000 domobrana.

Na istočnom i južnom dijelu Kozare bile su raspoređene snage 10. domobranske pješadijske i 3. oružničke pukovnije. Snage 10. pješadijske pukovnije nalazile su se u mjestima:

Motike — 29. satnija, Bukovica — 27. satnija, Mišin Han — 25. satnija, Šimići — 24. satnija, Krndija 1. vod 25. satnije, Klašnice — 19. satnija, Laktaši — 1. vod 19. satnije, Mahovljani — 1. vod 19. satnije (legija), Nova Topola — 1. satnija, Razboj — 1. vod 1. satnije, Kolonija — Dubrava — 1. vod 2. satnije, Bukovac — 2. satnija i Bos. Gradiška — 1. bojna.

U Banjoj Luci: Stožer (štab) 10. pješadijske pukovnije, zatim 13. prateća satnija bez topova, 14. protivoklopna satnija, 15. stožerska satnija, banjalučka doknadna bojna, školska oružnička bojna, 8. topnički sklop (art. divizion), 4. povozna satnija i 1. bojna 1. pješadijske (diviz.) pukovnije.

Ovim neprijateljskim snagama dodati još „oko 600 oružmka (zanaarma) raspoređenih po oružničkim postajama i 95 naoružanih folksdojčera u Topoli i Bosanskom Aleksandrovcu, što iznosi preko 5.000 ustaša, domobrana, žandarma i Nijemaca.“²²⁴ Takav je izgledao raspored neprijateljskih snaga na području Kozare u jesen 1941. godine poslije novembarske ofanzive.

Neprijatelj je po svaku cijenu nastojao da uništi partizanske snage i onemogućiti razvoj narodnooslobodilačkog pokreta na Kozari, pa je i zato sa svojim snagama zaposjeo dobar dio kozarskog područja. I to ne samo na istaknutijim mjestima oko Kozare već i u Kozari. U takvom rasporedu svojih

²²³Drago Karasijević: Nastanak kozarskog ratnog područja i njegov doprinos NOB, Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine.

²²⁴Drago Karasijević: Nastanak kozarskog ratnog područja i njegov doprinos NOB, Naučni skup „Kozara u NOB“ 1977. godine.

snaga neprijatelj je poslije novembarske ofanzive ostavio na Mrakovici jednu jedinicu jačine ojačanog bataljona. Ovdje su se stacionirale snage 5, 6, 7. i 8. satnije 2. bojne, 11. pješačkog puka pod komandom zapovjednika p. pukovnika Matkovića. Zadatak bojne bio je da obezbijedi jugoistočni dio Kozare od partizanskih snaga i omogući sječu i izvoz drveta kao neophodnog građevinskog materijala za vojne potrebe.

U cilju svoje bezbjednosti ova neprijateljska jedinica organizovala je sistem kružne odbrane sa isturenim stražarskim mjestima i propisno izrađenim rovovima i međusobno povezanim saobraćajnicama. Pored dobro organizovane odbrane u toku dana upućivane su patrole u pravcima odakle se pretpostavljalo da bi partizani mogli izvršiti napad.

Stacioniranjem ove neprijateljske jedinice u „srcu Kozare“, na Mrakovici, stvorilo je nepovoljne uslove za djelovanje Drugog krajiškog partizanskog odreda, za održavanje kurirskih veza i neposredno praćenje i komandovanje Štaba Odreda sa četama koje su se nalazile na sektorima prema neprijateljskim uporištima i garnizonima u Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Kostajnici, Dobrljinu, Bosanskom Novom, Prijedoru i Kozarcu i posadama na željezničkoj komunikaciji Volinja — Dobrljin — Bosanski Novi — Prijedor — Banjaluka.

Štab odreda sa 5. gradiško-omarskom četom nalazio se na istočnom dijelu Kozare, a ostale čete na sjeverozapadnom: 2. dubička i 6. moštanička prema Bosanskoj Dubici i Orahovi, na zapadnom 3. karanska prema Bosanskom Novom i Dobrljinu i 4. baljska prema Bosanskoj Kostajnici i na jugozapadnom 1. prijedorska četa prema Prijedoru i Kozarcu.

LIKVIDACIJA NEPRIJATELJSKE POSADE NA MRAKOVICI

Stacioniranjem jedne neprijateljske bojne (bataljona) na Mrakovici neprijatelj je namjeravao da ovlada Kozarom i spriječi ^ zadržavanje partizanskih snaga u njoj. Procjenivši namjere neprijatelja, Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda odlučio je, još dok se posada tek utvrđivala, a ostale snage neprijatelja krstarile terenom, da napadne, razbije i uništi neprijateljsku posadu na Mrakovici. Obavještavajući komande četa o svojoj odluci, Štab Odreda je, pored ostalog, pisao:

„Neprijatelj je poslije neuspjele ofanzive na snage Odreda ostavio na Mrakovici jaku posadu. Zadatak posade je da nanosi udarce i uništava naše snage u Kozari, da omogući sječu i eksploataciju šume za račun okupatora i ustaša. U Kozari ne mogu biti dva gospodara — mi partizani i neprijatelj. U Kozari gospodari mogu biti samo partizani. Mi tu posadu na Mrakovici moramo što prije uništiti. Pošaljite hitno svoje prijedloge za plan akcije.“²²⁵

Kako su 2. dubička i 5. gradiško-omarska četa bile najbliže Mrakovici, to su komande ovih četa dobile zadatak da izvrše izviđanje rasporeda neprijateljskih snaga i utvrđenja. Vremena za temeljitije izviđanje nije bilo dovoljno, jer je naređenje bilo da se posada mora čim prije uništiti.

Komanda 2. dubičke čete na Vitlovskoj odredila je trojicu istaknutih boraca — Tomicu Španovića, Dragutina Čurguza i Vasu Tomaša da sa svoga pravca izvrše izviđanje neprijateljske posade na Mrakovici. Od 5. gradiško-omarske čete na ovaj zadatak pošli su komandir Milorad Mijatović i vodnik voda Vladeta Radić. Izviđanje je bilo otežano zbog nepreglednosti i pošumljenog terena, a s druge strane, neprijateljske patrole iz posade obilazile su teren oko logora. Sigurno je da se nije moglo izvršiti temeljitije izviđanje i za kratko vrijeme prikupiti svi potrebni podaci o neprijatelju. Međutim, ono što se izviđanjem uspjelo dobiti, bilo je značajno u stvaranju plana napada i rasporeda snaga Odreda. Prijedlozi patrola, iako nije bilo dovoljno preciznih podataka o neprijatelju bili su dragocjeni u planiranju napada. Izviđanje je obavljeno u toku 4. decembra, a već 5. decembra čete su krenule u napad.

Štab Odreda bio je odlučan u donošenju odluke, jer je bio siguran u hrabrost, smjelost i odlučnost svojih boraca. I ovoga puta, kao i u ranijim akcijama, kozarski partizani sa svojim komandantom dr Mladenom Stojanovićem, svojom smjelošću iznenadili su neprijatelja. Udarili su na posadu upravo u vrijeme njegove ofanzive i propagande da su uništeni partizani na Kozari.

²²⁵Rade Bašić: Dr Mladen, str. 99.

U napadu na posadu na Mrakovici učestvovala su Prva, Druga, Četvrta, Peta i Šesta četa. I 3. karanska četa bila je planirana. Međutim, upravo u to vrijeme na sektoru ove čete još su krstarile neprijateljske snage, što znači daje ofanziva i dalje bila u toku, zbog čega 3. karanska četa, pošto se zadržala u rejonu Pastireva, nije stigla da učestvuje u akciji na Mrakovici. Znači, akcija na posadu na Mrakovici bila je izvedena još u toku trajanja novembarske ofanzive i krstarenja neprijateljskih snaga područjem Kozare. Pa i ostavljanje posade na Mrakovici bio je dijelom nastavak ove novembarske ofanzive.

Četvrta baljska četa povlačila se pod borbom sa neprijateljem koji je nadirao od Bosanske Kostajnice i stigla na Vitlovsku u Kozari. Tako je zajedno sa ostalim četama bila u borbenom rasporedu snaga Odreda za napad na Mrakovicu.

U direktnom napadu na posadu učestvovala su Prva, Druga, Četvrta i Ptca četa, dok je Šesta moštanička četa bila određena za osiguranje od Kozarca.²²⁶

Neprijateljsku posadu na Mrakovici sačinjavalo je 12 oficira, 37 podoficira i 746 vojnika koji su bili naoružani puškama i sa 20 puškomitraljeza, 7 teških mitraljeza i 4 minobacača sa 120 mina i neustanovljen broj ručnih bombi i municije za pješadijsko oružje. U napadu na posadu sa oko 795 neprijateljskih vojnika učestvovalo je pet četa sa 290 pušaka i 4 puškomitraljeza. Teški mitraljez koji se nalazio u sastavu 3. karanske čete nije korišten pošto ova četa nije učestvovala u akciji na Mrakovici.

Obzirom na udaljenost četa i na teško prohodan teren, podilaženje i izbijanje na polazni položaj četa i okruživanje neprijateljske posade trajalo je nepredviđeno vrijeme. Ali i pored toga napad je počeo oko 6,30 časova umjesto u 6 časova, kako je bilo planirano. Izvjesno zakašnjenje nije imalo uticaja na uspješan ishod akcije. Sretna okolnost bila je u tome što je bio decembar, kada su noći duže, što je partizanskim četama omogućilo lakše neprimjetno podilaženje upravo u vrijeme kada je neprijatelj najmanje očekivao napad.

Jednovremeno otpočinjanje napada, iako je iznenadilo neprijatelja, nije ga pokolebalo da se brzo sredi i pruži snažan otpor. Razvila se žestoka i ogorčena borba. Trajala je sve do 9 časova kada je otpor neprijatelja slomljen. Iako je neprijatelj u ljudstvu bio dvostruko, a u naoružanju neuporedivo nadmoćniji, ipak je morao da napusti svoje odbrambene pozicije. Neki dijelovi su položili oružje, a drugi se dali u bjekstvo prema Kozarcu. Slamanju snažnog otpora neprijatelja posebno su doprinijeli hrabri i odvažni partizanski bombaši koji su u najkritičnijim trenucima borbe krenuli naprijed i ručnim bombama uništavali mitraljeska gnijezda i posade kod minobacača. Čak su i aktivirane neprijateljske bombe hvatali i vraćali ih u neprijateljske rovove i saobraćajnice. Istovremeno su puškomitraljesci svojom preciznom ubitačnom vatrom zasipali neprijateljske vojnike u rovovima i ljetnikovcima. Napravljeni od drvene građe ovi ljetnikovci bili su izrešetani a zatim zapaljeni. Plamen je počeo da osvjetljava bojište na kome se vodila žestoka borba.

²²⁶Dušan Misirača: Treće „čišćenje“ Kozare i napad na Mrakovicu, Ustanak naroda Jugoslavije 1941, str. 663, Vojno djelo Beograd, 1964.

Upadom u neprijateljske rovove i saobraćajnice, likvidacija pojedinih otpornih tačaka, uglavnom mitraljeskih i minobacačkih gnijezda i posada, pokidalo je neprijateljski odbrambeni sistem i stvorilo pometnju u njegovoj odbrani. Obuzeti panikom, neprijateljski vojnici počeli su da napuštaju svoje položaje. Jedini izlaz našli su u brzom izvlačenju sa poprišta borbe i bjekstvu prema Kozarcu, koristeći neosigurani prostor na sastavima dvije partizanske čete koje su se nalazile na ovome pravcu, jedna u napadu, a druga na osiguranju.

O tome kako je izvedena akcija na Mrakovicu značajno je spomenuti dio izvještaja III oružničke pukovnije iz Banje Luke gdje se konstatuje:

„5. prosinca 1941. godine oko 5 sati napadnuta je po pobunjenicima II bojna 11. pješadijskog puka na Mrakovici, kotar Prijedor. Napadaj je izveden sa tri strane. Bojna je prihvatila borbu koja je trajala do 9 sati, ali nije uspjela napadaj odbiti, već je naprotiv bila po pobunjenicima razbijena. Od razbijene bojne prispjelo je u selo Kozarac: zapovjednik bojne, 10 časnika, 37 dočasnika i 477 domobrana, većinom bez oružja i odjeće. Zarobljeno je 190 domobrana, 20 strojopuškara (puškomitraljeza), 5 strojnica (t.m.), 4 bacača mina i 120 bombi za bacače.

Ranjenih ima preko 100 domobrana i 3 časnika. Mrtvih imade oko 80 domobrana. Pobunjenici su zarobljene domobrane po razoružanju skinuli i obukli im civilna odijela, pa ih zatim pustili po partijama na slobodu. Prije puštanja na slobodu pobunjenici su čašćavali domobrane jelom i cigaretama, a njihove vođe među kojima je doktor Mladen Stojanović, održali su domobranima govore u komunističkom tonu, pozvavši ih da bace oružje i da se ne bore protiv njih, koji su im braća...“²²⁷

Na osnovu ovoga izvještaja može se zaključiti daje napad na Mrakovicu izveden sa tri strane i da je prostor prema Kozarcu ostao neosiguran koga je neprijatelj iskoristio za izvlačenje glavnine svojih snaga sa poprišta borbe.

U izvještaju Štaba Drugog krajiško-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda o ovoj akciji se kaže:

„5. 12. u toku noći izvršen je raspored naših snaga, a u 6,30 otpočeo je napad. Borba se vodila na teškom terenu, jer je neprijatelj imao rovove, vis i kuće. Borba se vodila svim oružjima i svom žestinom. Partizani su odmah u početku borbe osvojili mitraljeska isturena gnijezda i upotrebili isti teški mitraljez u borbi protiv neprijatelja. Uskakali su u rovove sa nožem i bombom i morali likvidirati pojedina neprijateljska uporišta. Partizani su pozivali neprijatelja na predaju. Mnogi od njih predali su se tek kada su vidjeli daje borba uzaludna. Vojnici kod bacača mina nisu se htjeli predati dok formalno nisu bili raskomadani bombama. Žestoka borba trajala je tri i po sata. Na bojištu neprijatelj je ostavio 78 mrtvih, osim onih koji su izginuli i izgoreli u zapaljenim kućama. Među mrtvima bio je jedan oficir. Ranjenih što teže što lakše ostalo je na bojištu 19, a po iskazu mještana u Kozarac je stiglo oko 60 ranjenih, a među njima jedan oficir...

Zarobljenih 92, među njima 2 oficira, više podoficira, jedan ljekar. Ranjenicima je pružena pomoć i zaduženi zdravi domobrani da ih prenesu do Kozarca. Svi su zarobljenici presvučeni u civilna odijela i sa obavještenjima o

²²⁷Izvještaj III Oružničke pukovnije iz Banje Luke, tajno br. 640 od 12. decembra 1941. godine.

našoj narodnooslobodilačkoj borbi pušteni na slobodu. Broj neprijateljskih vojnika koji su učestvovali u akciji iznosio je nešto preko 500. Partizani su po svršenoj akciji i zauzimanju Mrakovice, sve zgrade koje bi mogle služiti neprijatelju zapalili.²²⁸

Prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda u akciji na Mrakovici zaplijenjeno je: 155 pušaka, 12 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 5 bacača mina, 19.000 puščanih metaka, 6 punih redenika za teški mitraljez, 2 austrijska karabina, 90 ručnih bombi, 54 šatorska krila, 15 čebadi, 20 pari vojničkog veša, 25 pari vojničkih cipela, 3 pištolja za rakete, 45 signalnih raketa i još neke spreme, kao na primjer ranaca, četurica, torbi, a pored ostaloga, i vojnička zastava bojne.²²⁹

U borbi na Mrakovici poginuli su: Dragoja Miljatović Švarc, vodnik 1. voda 2. čete, inače član Okružnog komiteta KPJ za Kozaru; Milan Vilić, borac 2. čete, rodom iz Mrazovaca, Bos. Dubica; Bućma Branko, desetar 5. čete, rodom iz Dvorišta, Bos. Dubica; Čup Aleksandar, borac 5. čete i Vujanović Branko, borac 4. čete iz Slabinje. Ranjeno je 6 boraca.

Teško je izdvojiti one borce koji su se naročito istakli u ovoj akciji, jer je u njoj učestvovalo pet partizanskih četa i sve su na svojim pravcima imale žestoke borbe. Ipak ćemo spomenuti one borce koje je pohvalio Štab Odreda. Bili su to: Stanić Mladen, Graonić Mladen, Vučenović Đuro-Busen, Banović Slavko i Đukanović Milan, svi iz 1. čete a zatim borci 2. čete: Bakić Uroš, Rauš Rade, Bokan Miloja, Čurguz Dragutin, Vučićević Mihajlo, Španović Tomica, Bijelić Jovo i Aćimović Ljuban. Istovremeno za ove borce Štab Odreda je predložio da ih pohvali i Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu.

Kako je tekla dinamika akcije na Mrakovicu zanimljivo je ukratko iznijeti i neka sjećanja učesnika akcije. Veljko Stojaković, komandir 1. čete, pored ostalog, piše:

„Prva četa učestvuje u napadu na Mrakovicu. Pozvali smo dobrovoljce — bombaše. Javila se skoro cijela četa. Za sve nismo imali bombi. Određeni su: Mlado Stanić, Mlado Graonić, Milan Đukanović, Đuro Vučenović, Mitar Stojanović, Račan Simatović i Slavko Banović. Sve bombe su podijeljene bombašima. Idemo kroz gustu šumu pokrivenu snijegom. Četa zaobilazno dolazi sa jugozapada. S nestrpljenjem čekamo znak za napad. Desno od nas je 5. četa (Milorad, naš prvi komandir). Lijevo je 2. četa... Kada je dat znak za napad, četa se diže najuriš. Bombaši bacaju bombe u rovove. Ovo je prva akcija u kojoj se najviše upotrebljavaju bombe. Iskorištavamo i bombe koje neprijatelj baca. Najduži otpor pruža minobacačka posada. Izginuli su, ali ne puštaju položaje. Nekoliko bombi i ovaj prolaz je slobodan. Upadamo u rovove pune mrtvih i ranjenih. Ni jedan vojnik se nije predao. Niti pokušao da pobjegne. Bitku privodimo kraju. Otpor jenjava iz planinskih kuća. Bombaši ubacuju bombe. Neprijatelj se ne predaje. Zgrade počinju da gore. Zahvata ih plamen. Gore sa onima koji se ne predaju. Čuju se i posljednji pucnji. Mi smo na Mrakovici.“²³⁰

²²⁸Kozara, knjiga 2, str. 105.

²²⁹M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 33. Prijedor, 1968.

²³⁰Kozara, knjiga 1, str. 595. i 596.

IdrizČej van .opisuje kako su tekle pripreme i tok akcije na Mrakovicu na » pravcu 2. (dubičke) čete:

„Ujutro, nešto poslije 6 časova, počeo je koncentričan napad. Napadale su 1,2, 4, 5. i 6. (noviformirana) kozarska četa. Druga četa je napadala duž ceste koja vodi od Mrakovice preko Kozare ka Bosanskoj Dubici. Ona je u prvom naletu zaplijenila jedan teški mitraljez, razbivši jedno istureno neprijateljsko mitraljesko gnijezdo. Taj mitraljez je odmah bio upotrijebljen u daljem toku napada. Neprijatelj se živalo branio. Imao je i bateriju teških bacača, koja je brzo stupila u dejstvo, ali bezuspješno, jer su partizani neprimjetno došli do jurišnog odstojanja. Razvila se žestoka borba, borba prsa u prsa, kojaje trajala oko 3,5 časova. Oko 10 časova palo je i posljednje neprijateljsko uporište u utvrđenoj zgradi koju su bombaši zapalili. To je bila najsajnija pobjeda kozarskih partizana do decembra 1941. godine. Ona je imala višestruki značaj. Prije svega, to je bio napad na utvrđeno uporište koje je branio dobro naoružani neprijateljski bataljon.²³¹

Milorad Mijatović, komandir 5. (gradiške) čete, neposredno pred akciju na Mrakovicu pozvan je u Štab Odreda radi dogovora o pripremama. Komandant Odreda dr Mladen Stojanović mu je tada govorio da „Nećemo dozvoliti da se neprijatelj utvrđuje, ovdje je naše carstvo.“

„Poslije sam sa Vladetom Radićem odlazio na izviđanje prema Mrakovici. Otišli smo Mladenu i referisali šta smo ustanovili. Utvrđenje termin napada. Vratio sam se u četvrtu. Postrojio sam sve borce. Tada je u četvrti bilo do 80 naoružanih boraca, a ostali su bili bez oružja. Odlučio sam da u akciju povedem i one koji nemaju oružja. Smatrao sam daje dobro da se i ovi prekale u borbi, makar i bez pušaka. Ovako sam postrojio četvrtu: jedan sa puškom, jedan bez puške i tako redom. Pošli smo u akciju na Mrakovicu. Naša četa napadala je šumom od Kozarca... Izvršio sam raspored boraca i čekao na znak za napad — jednu raketu. Kada je sinula komandovao sam da otvore vatru i da krenu na juriš. Neprijatelj se bio dobro utvrdio, pa je otvorio na nas jaku vatru. Bacaio je ručne bombe. Prosto ih kotrljao prema nama, jer smo se nalazili ispod neprijatelja. Neki borci su vraćali ove bombe nazad, ali nisu svi uspijevali u tome pa su ranjavani ili ginuli... Poslije nekoliko časova uporne borbe neprijatelj je savladan. Mnogi borci iz moje čete uspjeli su da dođu do oružja. Nama je glavno bilo da dođemo do njega. Svako je mislio samo na oružje. Tako su se goloruki borci uspjeli naoružati. Poslije akcije četa se dobro naoružala. Tada mi je prigovoreno da sam odvuкао dosta oružja. Uskoro se četa razdvojila, pa je formirano još nekoliko četa i naš Treći bataljon.“²³²

Mlado Stanić, jedan od bombaša u akciji na Mrakovicu, pored ostalog, piše: „Tačno u 6 sati je napad. Svi smo krenuli ka neprijateljskim rovovima. Pade odmah nekoliko mrtvih. Ali borba je tek počela. Puca sa svih strana, fijuče. Od naših boraca na suprotnoj strani prelaze kuršumi i preko neprijatelja i preko nas, a naši opet preko njih. Glavno je, mi nastupamo. Povicima nam daju poleta, dižu moral. Kada čujemo da naši tamo viču, pomislimo da su već stigli, a mi nismo, pa onda svi vičemo: „Naprijed, naprijed!“. Do 9 satismo napredovali. Oružja smo već zarobili dosta. Oni koji nisu imali oružja, sada su srećni, što su

²³¹Kozara, knjiga 2, str. 249.

²³²Kozara, knjiga 1, str. 514. i 515.

ga dobili. Međutim, neprijatelj nas je zaustavio. Daje jak otpor. Traže se dobrovoljci. Treba da izvrše važan zadatak: da se bace bombe na neprijateljske mitraljeze, puškomitraljeze i minobacače. Javili su se bombaši. Svaki je dobio zadatak i pravac kretanja. Prišli smo puzeći na 20–30 metara do rovova. Bombe su padale u rovove. Ostali borci pritisli su vatrom, a čule su se eksplozije bombi i na drugim stranama. Upali smo u rovove..²³³

Obren Stišović Španac i poslije Mladena Stojanovića komandant Drugog krajiškog odreda, ističe kako je u pripremama akcije na Mrakovicu bilo razgovora sa jednim bivšim jugoslovenskim oficijom sa Kozare. Čini se daje bio poručnik. „Pitao nas je sa čime raspolažemo i kakvo imamo oružje, pa mu je rečeno da bi nas moglo biti oko 300 boraca sa puškama, sa 2 puškomitraljeza i jednim teškim mitraljezom. Istovremeno smo ga upoznali sa snagama i naoružanjem neprijatelja. Oficir nas je pogledao sa nevjericom i dobacio: „Jeste li vi normalni? Vojno pravilo ne poznaje da tako slaba i nenaoružana jedinica može da izvrši uspješno napad na takvo utvrđenje. Vi možete da izgubite ljude, napravite kasapnicu od ljudi, a nikako da uspijete i ja sa vama u tu akciju neću poći“..²³⁴

Ovakav kapitulantski stav i nevjerica u uspjeh partizanskih boraca upravo je odražavao psihologiju i raspoloženje za borbu jednog bivšeg jugoslovenskog oficira.²³⁵ O nije mogao da shvati snagu i borbenu raspoloženje partizanskih boraca koji se na svome tlu bore za svoju slobodu i bolju budućnost. Oni su svojom hrabrošću i odlučnošću ne samo uspjeli u napadu na Mrakovicu već su od neprijateljske posade napravili „kasapnicu“, razbili su i razoružali dobro naoružanog, tehnički dobro opremljenog neprijatelja koji se u čvrsto izvedenoj kružnoj odbrani žestoko branio, ali i kapitulirao.

²³³”Kozara, knjiga 2, str. 106. i 107.

²³⁴Obrad Stišović: Tri akcije Kozarskog odreda, Kozara knj. 2, str. 82.

²³⁵Kljajić, bivši oficir, predao se neprijatelju 1942. godine.

USPJEŠNA DEJSTVA PARTIZANSKIH ČETA NA KOZARI U DECEMBRU 1941. GODINE

Poslije akcije na Mrakovicu sve partizanske čete Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u decembru 1941. godine nastavile su samostalno ili u sadejstvu sa izvođenjem veoma značajnih akcija. Tako 3. karanska četa, 7. decembra 1941. godine, izvela je akciju na neprijateljsku posadu u Koštarici, nedaleko od Dobrljina. Ova neprijateljska posada, pored osiguranja dijela područja na kome se nalazila, obezbjeđivala je rudničku žičaru između Dobrljina i Lješljana kako bi se omogućila eksploatacija rudnika u Lješljanima. Uspjeh akcije 3. karanske čete bio je u tome što je na duže vrijeme onesposobljena žičara prema Lješljanima. Ali na veliku žalost svih boraca, poginuo je vodnik Jovo Brdar, istaknuti borac i član KPJ.

Samo tri dana iza ove akcije, već 10. decembra 1941. godine, 3. četa je izvela uspješnu akciju na neprijateljsku posadu koja se nalazila u zgradi željezničke postaje u Donjoj Dragotinji, zatim u osnovnoj školi i u Štrpčevoj kući.²³⁶ Četa se koristeći noć, privukla na blisko odstojanje do neprijateljskih rovova. Bombaši su vješto ubacili bombe u rovove, zatim je četa, otvarajući vatru, krenula na juriš. Školska zgrada u kojoj se nalazio dio neprijateljske posade brzo je zauzeta kao i Štrpčeva kuća, dok je iz stanične zgrade i rovova oko nje neprijateljska posada pružala otpor. Tu se nalazila i komanda neprijateljske posade. Iako je stanica bila opkoljena i tučena jakom vatrom i jurišem boraca, nije se uspjelo zauzeti, jer je neprijatelju pristigla pomoć od Prijedora. Zarobljeno je 18, a poginulo 5 neprijateljskih vojnika. Gubici čete—5 ranjenih boraca.²³⁷

11. decembra 1941. godine dijelovi 3. čete zapalili su ograde osnovnih škola u selima: Donjem Vodičevu, Velikoj Žuljevici i Brezičanima kako bi se onemogućilo stacioniranje neprijateljskih jedinica u ove zgrade.²³⁸

14. decembra 4. (baljska) četa uništila je rezervoar za vodu (Bubnjarica) i tako onemogućila snabdijevanje sa vodom neprijateljskog garnizona u Bos. Kostajnici.²³⁷

Među značajnije akcije 3. (karanske) i 4. (baljske) čete spada napad na neprijateljsko uporište u Gornjem Vodičevu u kome se nalazila 5. satnija

²³⁶Kozara, knjiga 1, str. 389.

²³⁷Zbornik, sveska 2, dok. 74.

²³⁸Zbornik, sveska 3, dok. 86.

²³⁹Zbornik, sveska 2, dok. 86.

bjelovarske dopunske bojne (bataljona). Akcija je izvedena 17/18. decembra 1941. godine.

Neprijateljska posada organizovala je kružnu rovovsku odbranu sa središtem odbrane u osnovnoj školi „Umetaljka“, a odbranu je sačinjavalo 60 neprijateljskih vojnika sa puškama i 7 puškomitraljeza. S obzirom na to daje ova posada bila udaljena od ostalih neprijateljskih uporišta, 3. (karanska) četa pod komandom Ivica Marušića Ratka i 4. (baljska) četa pod komandom Ranka Sipke, opkolile su neprijateljsku posadu ijednovremenim iznenadnim jurišem slomile otpor neprijatelja prisilivši ga na predaju. Neprijatelj je imao 4 mrtva i 2 ranjena, a svi su ostali vojnici sa satnikom zarobljeni. Zaplijenjeno je 7 puškomitraljeza, 40 karabina, tri sanduka municije, čebad, čaturice i druga vojna oprema. Lakše su ranjena dva borca.²⁴⁰

Za naročitu hrabrost koju su ispoljili u ovoj akciji, pohvaljeni su borci 4. (baljske) čete: Stojaković Stojan, Mečava Petar, Jović Stevo, Stanić Mirko, Resan Ljuban, Borojević Petar, Muharem Milan, Muharem Dragutin, Gačić Mihajlo, Palija Trivun i Marjanović Kojo.²⁴¹

I ostale čete Odreda izvodile su pojedine akcije na svojim sektorima. Jednu veoma uspješnu akciju, izvela je 5. (gradiška) sa dijelovima 2. (dubičke) i 6. (moštaničke) čete na neprijateljsku posadu u Turjaku. Posadu je sačinjavala 33. satnija I pješadijskog puka jačine 130 domobrana sa 3 oficira i 8 oružnika.²⁴² Neprijatelj je bio razmješten u osnovnoj školi i žandarmerijskoj kasarni, organizujući kružnu rovovsku odbranu i međusobno povezujući sve otporne tačke. Organizacijom napada rukovodio je komandir 5. (gradiške) čete Milorad Mijatović na čijem se sektoru nalazila ova neprijateljska posada. Dijelovi snaga koji su učestvovali u napadu prošli su u neprijateljsku pozadinu i napali s leđa.

Akcija je izvedena 16/17. decembra 1941. godine. Poslije dejstva minobacačke vatre po neprijateljskom utvrđenju, što je imalo snažnog efekta, neprijatelj je napuštao rovove i povukao se u zgrade, odakle je nastavio da pruža snažan otpor. Ali zbunjenost i panika obuzeli su neprijateljsku posadu, što su naši puškomitraljesci iskoristili otvarajući žestoku vatru koja je prisilila dijelove posade na predaju. Borba je trajala oko jednog časa kada su i oni dijelovi, koji su još pružali otpor, položili oružje. Neprijateljska posada bila je prisiljena na predaju. Zarobljena su 123 domobrana, 3 oficira i 8 oružnika.

U izvještaju Štaba Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda za period od 10-20 decembra 1941. godine o akciji na Turjak se kaže:

„16. XII izvršena je akcija na Turjak u svrhu čišćenja ovoga terena od neprijateljskih vojničkih i ustaških snaga. U školi i u žandarmerijskoj stanici nalazila se 33. satnija I pješadijskog puka u snazi od 130 ljudi, 3 oficira i 8 žandarma. Neprijatelj je bio smješten u rovovima, u žandarmerijskoj kasarni i u školi. Akcija je počela bacanjem mina na neprijateljske rovove, što je neprijatelja tako demoralisalo da se odmah povukao iz rovova u zgrade. Zarobljeni su svi hrvatski vojnici, oficiri i žandarmi... Poginulo je u borbi 6

²⁴⁰Prema Dnevniku Štaba II KNOP odreda, Muzej Kozare Prijedor.

²⁴¹Isto

²⁴²Izvještaj štaba II KNOP odreda, Kozara II str. 239.

neprijateljskih vojnika i jedan prilikom bombardovanja od strane neprijateljskog aviona.

Neprijatelj je bio zbunjen. Počeo je bezglavo trčati iz rovova i zgrada. Naši teški mitraljezi i puškomitraljezi otvorili su unakrsnu vatru. Likvidirana su sva neprijateljska gnijezda u školi i u žandarmerijskoj stanici. Zapaljene su škola, kasarna i popova kuća. Poslije povratka sa poprišta borbe, izbio je neprijateljski avion koji je bombardovao naše partizane, a takođe i zarobljenu neprijateljsku vojsku. Naši su otvorili mitraljesku i puščanu paljbu na taj avion, koji se nakon toga izgubio. Nakon bombardovanja neprijatelj je pokušao da napada na naše snage iz Podgradaca, ali i ovoga puta partizani su pokazali pripravnost i hrabrost i natjerali neprijatelja na divlje bjegstvo prema Podgradcima, koje je neprijatelj neposredno poslije akcije napustio.

U samoj akciji na Turjak ranjena su lakše 2 partizana. Od neprijateljskih aviona poginuli su: Milan Sredojević, Lazo Popović, Gojko Ristić i Miloš Janković. Lakše ranjena 3, a teže jedan partizan od avionske bombe. Zaplijenjeno je 140 karabina, 6 puškomitraljeza, 3 redenika za teški mitraljez, 2 teška mitraljeza, dosta municije.²⁴³

Brojne su akcije partizanskih čeka Drugog krajiškog odreda koje su izvedene do druge polovine decembra 1941. godine. One su predstavljale značajan vojnopolitički uspjeh. Oslobođena su nova područja na koja se širio uticaj narodnooslobodilačkog pokreta, stvarani narodnooslobodilački odbori, partijske, skojevske i omladinske organizacije kao i organizacije antifašističkog fronta žena. Neprijatelj je morao da prizna snagu i uticaj narodnooslobodilačkog pokreta, da je taj pokret uzeo široke razmjere.

O situaciji na bosanskogradiškom srezu poslije akcije na Turjak govori izvještaj Kotarske oblasti iz Bosanske Gradiške od 31. decembra 1941. godine, u kome stoji:

„Nakon pada Turjaka u ruke pobunjenika naš se položaj stalno pogoršavao, tako da je situacija danas više nego kritična. Do pada Turjaka pobunjenici su — ako se može upotrijebiti taj izraz — bili mirniji i povučeni, a nakon toga postaju svakog dana sve objesniji i bezobrazniji. U Turjaku su došli do većeg broja pušaka i nekoliko strojnih pušaka, te su im se nakon toga priključili mnogi grkoistočnjaci iz sela zapadne polovine kotara, tj. iz gornjih sela u Kozari. O pripremnom napadaju na Turjak bilo je obavješteno zapovjedništvo domobranstva u Banjoj Luci i zamoljena hitna pomoć, ali bez ikakvog uspjeha. Da je kojom srećom bila upućena ovamo bar jedna satnija domobrana, uvjeren sam da Turjak ne bi pao u ruke pobunjenika i oni bi radi toga neuspjeha bili prisiljeni povući se dalje u Kozaru. Ovako se situacija pogoršala na našu štetu, a posljedice toga još se ne mogu predvidjeti, ali pobunjenici — partizani postaju svakog dana sve drskiji.

Iza zauzeća Turjaka uslijedili su najprije manji pojedinačni napadaji prema Gornjim Podgradcima. Da ne bi satnija domobrana, koja se nalazila ovdje kao posada, doživjela istu sudbinu kao i posada u Turjaku, odredio je zapovjednik 1. bojne 10 p.p. u Bosanskoj Gradiški da se ova satnija povuče iz Gornjih Podgradaca bez ikakve borbe i došlo im je tako u ruke sve ono što je još ostalo iza napadaja od 23. listopada 1941. godine i što se nije uspjelo prevesti u Bos. Gradišku. Na radu u Podgradcima nije ostala ni jedna

²⁴³Izvještaj Štaba Drugog krajiškog odreda iz decembra 1941. godine, Kozara, knjiga 2, str. 239.

lokomotiva te se pobunjenici ne mogu poslužiti prugom. Međutim, ostale su velike količine građevinskog materijala i ogrevnog drveta, što je sve palo u ruke pobunjenika.

Iza osvajanja Podgradaca, odnosno nakon povlačenja vojničke posade iz Podgradaca, započeli su pobunjenici sa svojim akcijama na sve strane. Iz Turjaka i Podgradaca uslijedili su pobunjenički napadaji na području općine Orahova i Bistrica, koje se prostiru na obroncima Kozare uz desnu obalu Save. Iz Grbavaca i Dragelja uslijedili su isto tako napadaji na područje opštine Romanovci, Vindthost (N. Topola) i Cerovljani. Rezultat ovih akcija jeste slijedeći:

a) u Orahovi nalazi se jedna satnija domobrana kao stalna posada. Da ne bi pala u ruke pobunjenicima povučena je i ova satnija u Bos.Gradišku. S tom satnijom povukla se i oružnička postaja takođe u Bos. Gradišku.

— 27. prosinca došli su pobunjenici u Orahovu. Iz općine su odnijeli 15. vojničkih i 2 civilne puške. Knjige i općinsku arhivu iznijeli su pred općinu i spalili. Privatnicima nisu učinili ništa, nego su im odnijeli sve civilno oružje koje su kod njih našli.

b) 24. prosinca ujutro na badnjak upali su pobunjenici u Dubravu gdje se nalazi sjedište općine Cerovljani. Općinsku pismohranu i sve knjige su spalili. Privatnicima nisu učinili ništa nažao, nego su pokupili sve oružje koje su pronašli...

c) 27. prosinca 1941. godine napali su pobunjenici selo Mašiče, gdje se nalazi sjedište opštine romanovačke.

Sadašnje stanje izgleda ovako: u rukama pobunjenika nalaze se općine Turjak, Gornji Podgradci i Orahova. Neposredno su ugrožene općine Vindthorst (N. Topola), Bistrica, te sam odredio da pripreve sve potrebno za eventualno preseljenje u Bos. Gradišku.²²⁴

Ovakav izvještaj odražavao je stvarnu situaciju na području bosanskogradiškog sreza krajem decembra 1941. godine. Kotarski predstojnik iz Bos. Gradiške uplašen od akcija partizanskih četa predviđao je kako će se partizani čak prebaciti preko r. Save i pobuniti mirna sela Slavonije, napasti na željezničku prugu Zagreb — Zemun i ugroziti sigurnost saobraćaja. Dalje se predlaže kako se treba boriti protiv partizana i što prije uspješno izvršiti čišćenje domovine od pobunjenika. Predlaže da bi bilo potrebno organizovati manja lako pokretna potjerna odjeljenja koja će biti sposobna da pobunjenike iznenade i rasprše istovremeno na više mjesta. Smatra da za vođe tih odjeljenja treba postaviti mlade i energične ljude i pustiti ih da slobodno po svom nahodjenju uređuju na određenom području.

Vojnopolitička situacija na bosanskogradiškom području krajem 1941. godine bila je veoma povoljna za dalji uspješan razvoj narodnooslobodilačkog pokreta i njegovog širenja i na one dijelove koji su se nalazili pod neposrednom kontrolom neprijateljskih snaga i organa upravnog aparata.

Poslije uspješno izvedenih brojnih akcija na neprijateljske snage i objekte na čitavom području Kozare, zarobljene su znatne količine oružja, pušaka, puškomitraljeza, mitraljeza, minobacača i municije, što je omogućilo naoružavanje velikog broja novih boraca i istovremeno stvaranje novih

²²⁴Izvještaj Kotarske oblasti bosanskogradiške od 31. decembra 1941. godine.

partizanskih četa. Dotadašnje partizanske čete bile su toliko brojčano ojačale da su u svome sastavu imale preko 200, a neke i do 250 boraca. Sa stanovišta uspješnijeg komandovanja, daljnjeg širenja i posjedanja novih područja, odlučeno je da se iz sastava četa izdvajaju veće grupe i ojačani vodovi i upućuju na ona područja gdje se sa taktičko-operativnog i vojnopolitičkog značaja smatralo neophodno prisustvo partizanskih snaga. Ubrzo su iz ovoga jezgra narastale i stvarane nove partizanske čete.

DRUGI KRAJIŠKI NARODNOOSLOBODILAČKI PARTIZANSKI ODRED U DECEMBRU 1941. GODINE

U decembru 1941. godine, neposredno pred formiranje bataljona, Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred na Kozari imao je u svome sastavu samo čete koje su bile neposredno potčinjene Štabu Odreda. Čete su djelovale na širem području Kozare, iz logora: na Međeđaku (Mednjaku) i Vitlovskoj u Kozari, u Moštanici, na Karanu, na Balju, u Kuljanima, u Brusevcu, Grbavcima, Markićevcu (Turjaku) i Bistrici.

Svi borci Odreda evidentirani su po jedinicama u kojima su bili od njihovog formiranja do decembra 1941. godine, sa zanimanjima i mjestom rođenja, odnosno mjestu odakle su došli na Kozaru u jedinice Odreda. Čete su evidentirane po sektorima dejstva i bataljonima u koje su kasnije uključene, čime se postiže lakše praćenje i temeljitije sagledavanje narastanja partizanskih snaga i uopšte razvoj narodnooslobodilačkog pokreta na određenom području Kozare.

S obzirom na to da su svi podaci prikupljeni uglavnom po sjećanjima preživjelih boraca, sigurno je da će, što se nije moglo izbjeći, biti manjkavosti i grešaka kod izvjesnog broja boraca, naročito kod zanimanja i mjesta rođenja.

1. (PRIJEDORSKA) ČETA²⁴⁵

Komanda čete:²⁴⁶

Kondić Rade, komandir, radnik, Jaruge;
Misirača Dušan, politički komesar, student, Dobrljin;
Adamović Đuro, seljak, Gornji Jelovac;
Anđelić Gojko, seljak, Gornji Garevci;
Babić Ilija, seljak, Veliko Palančište;
Babić Lazo, seljak, Svodna;
Balaban Radovan, seljak, Veliko Palančište;
Banović M. Slavko, seljak, Veliko Palančište;
Banović Lako, seljak, Veliko Palančište;

²⁴⁵Četa se nalazila na kosi Međeđak (Mednjak) u Kozari. U njoj su se nalazili borci sa ljeSj jansko-dobrljinskog i prijedorskog područja. Nazivana je Šošinom, lješljansko-dobrljinskom, po sektoru dejstva prijedorskom, po mjestu stacioniranja Mednjačkom i zvanično 1. četa.

²⁴⁶Prvi komandir bio je Milorad Mijatović, zatim Veljko Stojaković te Rade Kondić. Prvi politički komesar bio je Mičo Šurlan, a iza njega Dušan Misirača.

Banović Dušan, seljak, Božići;
Banović Marko, seljak, Malo Palančište;
Banović L. Vaso, seljak, Veliko Palančište;
Banović Ljuban, seljak, Malo Palančište;
Banović Rade, seljak, Gornji Orlovci;
Banović Ostoja, seljak, Malo Palančište;
Banović K. Mirko, seljak, Veliko Palančište;
Banović Stanko, seljak, Malo Palančište;
Bašić Rade, student, Donji Garevci;
Batar Simo, radnik, Lješljani;
Beslač Milovan, seljak, Gornja Dragotinja;
Bogojević Mirko, radnik, Cerovica;
Bojanić Dušan, radnik, Prijedor;
Bokan Mirko, seljak, Gornji Jelovac;
Bokan Milan, seljak, Gornji Jelovac;
Brković Duško, radnik, Prijedor;
Bucalo M. Ratko, seljak, Božići;
Bucalo M. Milan, seljak, Božići;
Bundalo Golub, radnik, Gornje Vodičevo;
Bundalo M. Petar, radnik, Gornje Vodičevo;
Bundalo Rajko, radnik, Kuljani;
Bursać S. Petar, seljak, Božići;
Bursać S. Ilija, seljak, Božići;
Bursać N. Mladen, seljak, Božići;
Crnobrnja Ljuban, radnik, Donje Vodičevo;
Cvijić Milan, seljak, Gornji Jelovac;
Cvijić Mirko, seljak, Gornji Jelovac;
Ćurin O. Milorad, seljak, Gornji Jelovac;
Damjanović Branko, službenik, Ravnice;
Damjanović D Mitar, seljak, Ravnice;
Davidović P. Dušan, rudarski radnik, Prusci;
Desnica Lazo, radnik, Svodna;
Desnica Mičo, seljak, Svodna;
Dobrovočki Vlado, seljak, Kozaruša;
Domuzin Miloš, radnik, Dobrljin;
Došen O. Đoko, seljak, Orlovača;
Dudar Vlado, seljak, Jaruge;
Đapa Dušan, seljak, Gornji Jelovac;
Đukanović Milan, seljak, Kuljani;
Đukanović Vid, seljak, Kuljani;
Đukanović Ostoja, seljak, Kuljani;
Đurašinović Vaso-Vaja, seljak, Cerovica;
Đurđević S. Golub, seljak, Gornje Vodičevo;
Đurić Pero, đak, Gornje Vodičevo;
Đurić Mihajlo, radnik, Gornje Vodičevo;
Đurić Milan-Cupin, radnik, Gornje Vodičevo;
Đurić Branko, radnik, Gornje Vodičevo;
Đurić Ljuban, seljak, Gornje Vodičevo;
Đurić Stanko, radnik, Gornje Vodičevo;

Durić Miloš, radnik, Gornje Vodičevo;
Fuštar Petar, seljak, Jaruge;
Garača L. Dragan, radnik, Svodna;
Gavranović Vlado, seljak, Gornji Orlovci;
Gavranović Radovan, seljak, Gornji Orlovci;
Gavranović Mlado, seljak, Gornji Orlovci;
Gavrilović S. Gojko, radnik, Malo Palančište;
Glamočanin Dušan-Pele, službenik, Prijedor;
Glamočanin Džemal, radnik, Prijedor;
Gligić Mirko, seljak, Kuljani;
Graonić Mirko, radnik, Velika Žuljevica;
Graonić Mladen, radnik, Velika Žuljevica;
Graonić Nikola, radnik, Velika Žuljevica;
Guskić Jovo, seljak, Gornji Orlovci;
Guskić Živko, seljak, Gornji Orlovci;
Harasemljuk Vlado, seljak, Kozaruša;
Indić Lazo, radnik, Donji Orlovci;
Indić Stojan, radnik, Donji Orlovci;
Ivanović Simo, radnik, Mala Žuljevica;
Janković Ostoja, seljak, Jaruge;
Jeftić M. Mile, seljak, Čirkin-polje;
Jelisavac Aleksandar-Sande, radnik, Petkovac;
Jelisavac Dušan, radnik, Petkovac;
Jelisavac Milutin, radnik, Petkovac;
Jelisavac Milan-Liso, radnik, Donje Vodičevo;
Jelisavac Tode, seljak, Petkovac;
Jelisavac Miloš, seljak, Petkovac;
Jovišić Petar, radnik, Gornje Vodičevo;
Kačavenda Stojan, seljak, Jaruge;
Kalinić Milan, radnik, Velika Žuljevica;
Kantar Ljuban, radnik, Petkovac;
Kantar Tode, seljak Svodna;
Kantar Mirko, radnik, Petkovac;
Kantar Miloš-Milan, seljak, Petkovac;
Kasabašić Ostoja, seljak, Petkovac;
Kasap Božidar, seljak, Petkovac;
Kecman Ljuban, seljak, Gornji Orlovci;
Kecman Slavko, seljak, Gornji Orlovci;
Kecman Dušan, seljak, Gornji Orlovci;
Kecman Sretko, seljak, Gornji Orlovci;
Kesić Savan, seljak, Gornji Garevci;
Kesić Rade, seljak, Gornji Garevci;
Kesić Sretko, seljak, Gornji Garevci;
Kesić Pero, seljak, Gornji Garevci;
Kesić Rajko, seljak, Gornji Garevci;
Kesić Gojko, seljak, Gornji Garevci;
Kesić Mihajlo, seljak, Donji Orlovci;
Kerkez M. Simo, seljak, Malo Palančište;
Kitonjić S. Milan, poljoprivredni tehničar, Gornji Orlovci;

Končar Miloš, seljak, Jaruge;
Končar Petar, seljak, Jaruge;
Končar N. Stevo, seljak, Jaruge;
Končar Đ. Stevo, seljak, Jaruge;
Končar Rade, seljak, Jaruge;
Končar Rade, radnik Jaruge;
Kondić Jovo, seljak, Jaruge;
Kondić Milan, seljak, Jaruge;
Kolundžija T. Dragan, seljak, Gornje Vodičevo;
Kotroman Branko, seljak, Božići;
Kovačević S. Radoslav, seljak, Božići;
Kovačević Dragan, seljak, Božići;
Komarnicki Aleksandar, radnik, Trnopolje;
Krupljanin Boško, seljak, Jaruge;
Kubota Milan, seljak, Čela;
Levnajić S. Ilija, seljak, Jaruge;
Ličanin, S. Sretko, seljak, Veliko Palančište;
Lukić P. Stanko, seljak, Gornji Jelovac;
Macura Ostoja, seljak, Gornji Jelovac;
Macura S. Pero, sejak, Gornji Jelovac;
Mačak P. Dragan, radnik, Prusci;
Madžar P. Đurađ, seljak, Gornji Jelovac;
Madžar S. Slavko, seljak, Gornji Jelovac;
Madžar S. Mirko, seljak, Gornji Jelovac;
Madžar Sretko, seljak, Crna Dolina;
Madžar S. Rade, seljak, Gornji Jelovac;
Mandić Milan, radnik, Jaruge;
Marin N. Jakov, seljak, Donji Orlovci;
Marić Mičo, seljak, Donji Orlovci;
Marin Pero, seljak, Gornji Jelovac;
Marin Savo, seljak, Gornja Dragotinja;
Marin Dušan, seljak, Gornji Jelovac;
Marinković Dušan-Brko, radnik, Kuljani;
Marinković Gojko, seljak, Kuljani;
Medić Đ. Kojo, radnik, Orlovača;
Medarević Đ. Pero, seljak, Božići;
Melnik Anton, radnik, Dobrljin;
Mentus Vlado, radnik, Jaruge;
Mičić Lazo,
Midžić M. Esad, student, Prijedor;
Mijatović Milorad, službenik, Bosanski Novi;
Mikanović J. Slavko, seljak, Gornji Jelovac;
Misirača Dušan, student, Dobrljin;
Misirača Stanko, radnik, Dobrljin;
Mitrašinović Branko, seljak, Petkovac;
Mlinarić Božo, trgovački pomoćnik, Lješljani;
Munjiza Ž. Đoko, seljak, Čirkin-polje;
Munjiza Sreto, đak, Čirkin-polje;
Munjiza Stojan, pekarski radnik, Crna Dolina;

Munjiza Dragoja, seljak, Crna Dolina;
Mrda Uroš, seljak, Crna Dolina;
Nanovski T. Nikola, radnik, Kozaruša;
Novaković Ratko, seljak, Donji Garevci;
Obradović Branko, seljak, Prusci;
Ostojić Milan, seljak, Čirkin-polje;
Ostojić Rade, seljak, Čirkin-polje;
Oljača Vojin-Vojo, službenik, Devetaci;
Pecalj Stojan, seljak, Donji Garevci;
Pelić Milan, seljak, Kuljani;
Pelić Živko, seljak, Kuljani;
Pepić T. Rajko, radnik, Donje Vodičevo;
Petrić P. Đuro-Žaco, predratni žandarm, Gornji Jelovac;
Popović Ostoja, radnik, Donje Vodičevo;
Prodan Rade-Čikin, seljak, Gornji Jelovac;
Prodan Simo, seljak, Gornji Jelovac;
Prodan Radovan, seljak, Gornji Jelovac;
Prodan Slavko, seljak, Gornji Jelovac;
Pupavac S. Ratko, seljak, Gornji Garevci;
Radaković M. Stanko, seljak, Božići;
Radišić Vučen, seljak, Crna Dolina;
Radujko Sretko, seljak, Jaruge;
Radulović S. Savo, radnik, Svodna;
Rajlić S. Mile, radnik, Prijedor;
Rajlić Rade-Radan, bivši podoficir, Malo Palančište;
Reljić Milorad, radnik, Gornji Jelovac;
Ritan Dragoja, radnik, Gornji Garevci;
Rodić O. Milorad, seljak, Čirkin-polje;
Romić Rade, seljak, Crna Dolina;
Serdar S. Dragan, radnik, Prusci;
Serdar P. Rade, radnik, Prusci;
Serdar S. Mirko, radnik, Prusci;
Simatović M. Božo, seljak, Veliko Palančište;
Simatović L. Raćan, seljak, Veliko Palančište;
Simatović Pero, seljak, Veliko Palančište;
Simatović O. Radovan, seljak, Veliko Palančište;
Stambolija Milan, radnik, Dobrljin;
Stambolija Ilija, radnik, Dobrljin;
Stanić Dragutin-Dragan, radnik, Gornje Vodičevo;
Stanić Mlado, radnik, Gornje Vodičevo;
Stanić Milan, radnik, Gornje Vodičevo;
Stanić Đ. Mihajlo, radnik, Crna Dolina;
Stanić Đ. Mihajlo, graničar, Palančište;
Stefanović Joco, đak, Prijedor;
Stegić Stojan, seljak, Malo Palančište;
Stegić Sretko, seljak, Veliko Palančište;
Stegić Vaskrsije, seljak, Veliko Palančište;
Stojaković Veljko, radnik, Kuljani;
Stojanović S. Mitar, seljak, Veliko Palančište;

Stojanović S. Luka, trgovački pomoćnik, Veliko Palančište;
Stojanović Ilija-Ile, radnik, Prijedor;
Stojanović Stojan, seljak, Jaruge;
Srđić Đ. Slavko, seljak, Gornji Jelovac;
Srđić Sreto-Žaco, predratni žandarm, Gornji Garevci;
Suzić Milovan, radnik, Prusci;
Šobota Luka, seljak, Gornji Orlovci;
Šormaz Milan, seljak, Gornji Jelovac;
Šurlan Mićo, student, Bosanski Novi;
Šurlan Gojko, rudarski radnik, Devetaci;
Šurlan Ilija, radnik, Devetaci;
Šurlan Dušan, bivši podoficir, Gornje Vodičevo;
Šurlan Lazo, seljak, Gornje Vodičevo;
Šurlan Milenko, seljak, Gornje Vodičevo;
Šurlan D. Dragomir, rudarski radnik, Devetaci;
Šurlan N. Mikan, radnik, Prusci;
Šurlan Stole, radnik, Dobrljin;
Škondrić Ljuban, radnik, Petkovac;
Timarac R. Nikola, seljak, Čirkin-polje;
Tramošljanin Duda, radnik, Svodna;
Tramošljanin Pero, seljak, Svodna;
Utješinović Dušan, radnik, Prijedor;
Vidović Mile, šumski radnik, Dera;
Vokić Dušan, seljak, Veliko Palančište;
Vokić Sreto, seljak Veliko Palančište;
Vrhovac M. Gojko, obučarski radnik, Čirkin-polje;
Vučenović Mile, stolarski radnik, Prijedor;
Vučenović Đuro-Busen, stolarski radnik, Prijedor;
Vujanović Rajko, radnik, Lješljani;
Vujanović M. Dragan, seljak, Dobrljin;
Vujanović Dušan, seljak, Devetaci;
Vujanović Jovan, seljak, Petkovac;
Vujičić Milan, seljak, Donji Orlovci;
Vujičić R. Radovan, seljak, Božići;
Vujičić Spasoja, seljak, Božići;
Vujičić O. Miloš, đak, Gornji Orlovci;
Vukadinović S. Gojko, seljak, Malo Palančište;
Vuković Branko, radnik, Lješljani;
Vuković Sveto, radnik, Gornje Vodičevo;
Vuković Miloš, seljak, Gornje Vodičevo;
Vuković V. Mihajlo, radnik, Gornje Vodičevo;
Vuković Stanko, seljak, Gornje Vodičevo;
Vuković Radoje, rudarski radnik, Lješljani;
Vukota Milan, radnik, Gornji Jelovac;
Vukojević V. Pero, radnik, Donje Vodičevo;
Vukmirović Milan, radnik, Jaruge;
Vlačina Vlado, seljak, Donji Orlovci;
Vrban Pane, seljak, Gornji Jelovac;
Zec Gojko-Milin, radnik, Dobrljin;

Zec Gojko-Mirkov, radnik, Dobrljin;
Zec M. Branko, radnik, Dobrljin;
Zec M. Milan, seljak, Dobrljin;
Zec Ljuban, seljak, Dobrljin;
Zec Mihajlo, radnik, Dobrljin;
Zec L. Mihajlo, seljak, Dobrljin;
Zec Mirko, radnik, Dobrljin;
Zec M. Krsto, seljak, Brekinja;
Zec V. Ljuban, radnik, Dobrljin;
Zec Uroš, seljak, Dobrljin;
Žankijević Stanko, seljak, Jaruge;
Žankijević Petar, seljak, Jaruge;²⁴⁷

2. (DUBIČKA) ČETA²⁴⁸

Komanda čete:

Šiljegović Miloš, komandir, učitelj, Međuvođe;
Luketić Nikola, politički komesar, učitelj, Mrazovci;

Aćimović Ljuban, seljak, Međuvođe;
Alavuk N. Pero, seljak, Jasenje;
Alavuk S. Milan-Milanče, seljak, Jasenje;
Alavuk Dušan, seljak, Jasenje;
Alavuk Đoko, seljak, Jasenje;
Arsenić Borko, seljak, Johova;
Arsenić Mirko, radnik, Johova;
Arsenić Đuran, radnik, Johova;
Arsenić O. Milan, seljak, Johova;
Arsenić M. Dušan, seljak, Johova;
Arsenić O. Jovan, seljak, Johova;
Balaban Ilija-Iliš, seljak, Donji Jelovac;
Balaban Filip, seljak, Donji Jelovac;
Bakić Uroš, seljak, Jasenje;
Bakić Milan, seljak, Jasenje;
Baniac Uroš, seljak, Brekinja;
Bašić Mirko, seljak, Ševarlije;
Bašić Dušan, seljak, Novoselci;
Bašić Ljuban, seljak, Novoselci;
Batoz Radoja, službenik, Donji Jelovac;
Biga Mile, seljak, Božići;

²⁴⁷— Dragutin Stanić, Mile Vučenović, Savo Kesar i Idris Čejvan: **Formiranje i akcije 1. čete Kozarskog NOP odreda u toku 1941. godine**. Ustanak naroda Jugoslavije 1941. knjiga II, str. 750-753.

— Veljko Stojaković: **Akcije združenih četa i njihovo prerastanje u bataljone**, Kozara u NOB, knjiga I, str. 584-585.

— Milorad Gončin-Stevo Rauš: **Prva krajiška udarna brigada**, str. 333-442.

— Podatke o borcima 1. čete dopunili: general major Branko Vuković i potpukovnici Mlado Stanić, Đuro Vučenović Busen i Mirko Madžar, svi borci 1. čete.

— 1. četa je iz svoga sastava izdvojila grupu boraca pri Štabu Odreda, grupu boraca prilikom formiranja 5. čete u Brusevcu, desetinu boraca u Kuljansku i oko 40 boraca u Miljakovačku četu.

— Do januara 1942. godine u četi je bilo oko 266 boraca.

²⁴⁸Četa se nalazila na kosi Vitlovskoj u Kozari. U njenom sastavu bilisuborcisabosanskodubičkogpodručja na čelu sa Boškom i Milošem Šiljegovićem. Nazivana je Šiljegovića četa, Dubička po boračkom sastavu, Vitlovška po mjestu stacioniranja i zvanično 2. četa.

Biga Jovo, seljak, Božići;
Biga Rade, seljak, Suvaja;
Bijelić Jovo, seljak, Jasenje;
Bižić Mirko, seljak, Suvaja;
Borojević Pero, seljak, Tuključani;
Bosiočić Rade, seljak, Pobrđani;
Bosiočić Dragutin, seljak, Pobrđani;
Bosiočić Rade, seljak, Mirkovac;
Bosiočić-Tomaš Milan-Mindo, seljak, Pobrđani;
Bosiočić Ljuban-Bajdo, seljak, Brekinja;
Bokan Miloja, seljak, Čelebinci;
Bošnjak Milan, seljak, Novoselci;
Bućma Branko, predratni žandarm, Dvorište;
Bućma Marko, radnik, Dvorište;
Bućma Boro, bivši podoficir, Dvorište;
Budimir Milan, trgovački pomoćnik, Draksenić;
Bulić Stanko, seljak, Bjelajci;
Bulić Ostoja, seljak, Bjelajci;
Burazor Mirko-Joka, seljak, Mirkovac;
Burazor Kosta-Gerilac, seljak, Međuvode;
Burazor Mirko-Veliki, seljak, Međuvode;
Burazor Rade, seljak, Međuvode;
Burazor Ratko, seljak, Međuvode;
Burazor Perica, seljak, Međuvode;
Burazor Mičo, seljak, Međuvode;
Burazor Petar, seljak, Komlenac;
Burazor Branko, obučarski radnik, Međuvode;
Burazor Ljuban, seljak, Komlenac;
Bursać O. Mirko, seljak, Pobrđani;
Cikota Dušan, seljak, Odžinci;
Crljenica Đorđo, seljak, Mrazovci;
Crnogorac Miloš, seljak, Dizdarlije;
Cromarković Simo, seljak, Mirkovac;
Cvijetić Mirko, seljak, Bjelajci;
Čađo Radoja-Ralja, seljak, Donji Jelovac;
Čađo Niko, seljak, Donji Jelovac;
Čaušević Izudin, đak, Bosanska Dubica;
Čaušević Mujo, đak, Bosanska Dubica;
Čekić Pero, seljak, Johova;
Čejvan Idriz, đak, Bosanska Dubica;
Čurguz Dragutin, seljak, Pobrđani;
Čurguz J. Stevo, seljak, Pobrđani;
Čurguz Pero, učitelj, Pobrđani;
Čurguz M. Stevo, seljak, Donji Jelovac;
Delić Stevo, seljak, Čelebinci;
Dimitrijević Božo, đak, Bosanska Dubica;
Dizdar Pašo, đak, Bosanska Dubica;
Dozet Rade, seljak, Novoselci;
Dostica Stojan, seljak, Mirkovac;

Dragičević Teodor-Tejo, radnik, Mrazovci;
Drljić Mirko, seljak, Ševarlije;
Dugajlić Đuro, seljak, Vlaškovci;
Đaković Mirko, seljak, Vlaškovci;
Đaković Đuro, seljak, Vlaškovci;
Đapa Rade, seljak, Međuvode;
Đenadija Pilip, seljak, Međuvode;
Đenadija Sreto, seljak, Mirkovac;
Đenadija Milan-Mičo, graničar, Mirkovac;
Gaćeša Boro, učitelj, Sreflije;
Gaćeša Rade, seljak, Sreflije;
Gajić K.Sreto, seljak, Mirkovac;
Gajić Božo, seljak, Vlaškovci;
Gavrilović Rajko, seljak, Kadin Jelovac;
Gavrilović Branko, seljak, Kadin Jelovac;
Glušica Milan, seljak, Johova;
Gnjatović Rade, seljak, Donji Orlovci;
Grahovac Ljuban, seljak, Komlenac;
Gros Vlado
Grujičić Rajko, seljak, Međuvode;
Grujičić Stojan-Jaruga, seljak Međuvode;
Hatipović Husein, radnik, Bosanska Dubica;
Jajčanin Ratko, seljak, Međuvode;
Jajčanin Milinko, seljak, Međuvode;
Jekić Milovan, seljak, Sreflije;
Jerić Nenad-Neno, seljak, Suvaja;
Kalabić Adem, radnik, Bosanska Dubica;
Kasabašić Miloš, seljak, Johova;
Katić Dušan-Šuco, radnik, Međuvode;
Katić Pero, seljak, Međuvode;
Katić Stevo, seljak, Međuvode;
Kaurin Mikan, seljak, Murati;
Kos Branko, seljak, Odžinci;
Kos Pero, seljak, Maglajci;
Kos Dušan, seljak, Odžinci;
Kos Rade, seljak, Tuključani;
Kos Ljuban, seljak, Tuključani;
Kos Boško, seljak, Čelebinci;
Kos Sreto, bivši podoficir, Božići;
Kos Dragoja, seljak, Čelebinci;
Kotur Đuro, seljak, Koturevi;
Kotur Simo, seljak, Koturevi;
Kovačić D Mitar, seljak, Čelebinci;
Kovačević Mihajlo, seljak, Dvorište;
Kozarac Branko, seljak, Klekovci;
Knežević Milinko, seljak, Međuvode;
Knežević M. Đuro, trgovački pomoćnik, Johova;
Knežević Miloja, seljak, Međuvode;
Krmeta Ratko, seljak, Sreflije;

Kmeta Čedo, seljak, Sreplije;
 Krnjajić Marinko, radnik, Ševarlije;
 Krnjajić Pero, seljak, Mirkovac;
 Kresac Rade, seljak, Mirkovac;
 Latinović Jovan, seljak, Međuvode;
 Latinović Milutin, seljak, Međuvode;
 Latinović Mihajlo, seljak, Međuvode;
 Lazić Ljuban, seljak, Jasenje;
 Luketić Nikola, učitelj, Mrazovci;
 Lukić Drago, radnik, Prijedor;
 Matijaš Ostoja-Sabotaža, seljak, Gornji Orlovci;
 Mečava Mile, seljak, Vlaškovci;
 Međed Rade, seljak, Vojskova;
 Međed Živko, seljak, Vojskova;
 Milanković Pero, seljak, Vlaškovci;
 Milinović Đuro, seljak, Johova;
 Miljatović Marko, seljak, Ševarlije;
 Miljatović Cvijo, seljak, Ševarlije;
 Miljatović Dragoja-Švarc, seljak, Međuvode;
 Miljatović Simo-Bataga, seljak, Međuvode;
 Milošević S. Čedo, seljak, Donja Gradina;
 Mrda Simo, seljak, Gačani, Prijedor;
 Nikoletić M. Marko, seljak, Mrazovci;
 Nikolić Ratko, seljak, Pobrđani;
 Novaković Petar, seljak, Dvorište;
 Obućina Ljuban, seljak, Gunjevci;
 Pašagić Alija, radnik, Bosanska Dubica;²⁴⁹
 Pećanac Mirko, seljak, Aginci;
 Pećanac Mihajlo, seljak, Aginci;
 Pekić Jovo, službenik, Aginci;
 Pekić Mirko, učitelj, Aginci;
 Pekić Slavko, seljak, Aginci;
 Pekić Vlado-Vladica, seljak, Aginci;
 Pekić Pane, seljak, Aginci;
 Pekić Pero, seljak, Aginci;
 Petrović Vlado, učitelj, Komlenac;
 Petrović O. Nedo, Prijedor;
 Pilipović Stevo, seljak, Donji Jelovac;
 Pralica Mirko, seljak, Tukličani;
 Radaković Dragoja, seljak, Kadin Jelovac;
 Ranilović Rade, seljak, Pobrđani;
 Rauš Rade, seljak, Tukličani;
 Reljić Mirko, seljak, Vlaškovci;
 Reljić Vlado, trgovački pomoćnik, Čelebinci;
 Rodić J. Gojko, bivši podoficir, Donja Jutrogošta;
 Rodić Dragoja, vojni pitomac, Donja Jutrogošta;
 Ručnov Dragoja, seljak, Mirkovac;

²⁴⁹Pašagić Alija zarobljen od neprijatelja u kozarskoj ofanzivi. Izdajnički se držao u logoru zbog čegaje poslije oslobođenja suđen na višegodišnju kaznu zatvora koju je izdržao.

Ručnov Perica, radnik, Mrazovci;
 Seferović Enis, đak, Bosanska Dubica;
 Simatović Dušan, seljak, Vlaškovci;
 Skrobić Mile, seljak, Vlaškovci;
 Skrobić Rajko, seljak, Vlaškovci;
 Stefanović Radmilo, đak, Prijedor;
 Stojanović Ilija-Ile, radnik, Prijedor;
 Šekerac Đuro, seljak, Verija;
 Šerić Fadil, učitelj, Bosanska Dubica;
 Šerić Smail, đak, Bosanska Dubica;
 Šiljak Mirko, seljak, Mrazovci;
 Šiljegović Boško, student, Mirkovac;
 Šiljegović Miloš, učitelj, Međuvode;
 Šiljegović Vasilija, seljak, Miljakovci;
 Španović Toma-Tomica, trgovački pomoćnik, Johova;
 Škorić Božo, seljak, Hadžibair;
 Tepić Branko, seljak, Komlenac;
 Tomaš Vaso-Ciko, seljak, Pobrđani;
 Tomaš Rade-Čajin, seljak, Pobrđani;
 Tomaš Marko, bivši podoficir Dvorište;
 Trkulja Vaso, predratni žandarm, Međuvode;
 Trivić Milan, seljak, Međeđa;
 Trivić Ljuban, radnik, Pobrđani;
 Trninić Duka, radnik, Hrvatska Dubica;
 Trubarac I.Rade, seljak, Mlječanica;
 Trubarac Petar, seljak, Međuvode;
 Trubarac Ljuban, seljak, Mlječanica;
 Vasić Mirko, seljak, Dvorište;
 Vidović Milorad, seljak, Gunjevci;
 Vignjević Branko, seljak, Johova;
 Vilić Milan, seljak, Mrazovci;
 Vilić Vaso, seljak, Mrazovci;
 Vlajsević Mile-Zvezdan, seljak, Božići;
 Vlajsević Dušan, seljak, Božići;
 Vučićević Mihajlo, seljak, Pobrđani;
 Vučićević Blagoja, seljak, Čelebinci;
 Vučićević Vaso, seljak, Čelebinci;
 Vučen Mile, seljak, Donji Jelovac;
 Vučenović Đorđo, bivši podoficir, Donji Jelovac;
 Vujnović Ljuban, seljak, Johova;
 Vuković I. Nikola, seljak, Johova;
 Zubović Uzeir-Lembika, đak, Bosanska Dubica;²⁵⁰

²⁵⁰— Podaci dobijeni od preživjelih boraca 2. čete: Arsenić Borka, general-majora i pukovnika Vučei Đorđe, Čaušević Izudina, Ranilović Rade, Zubović Lembika i Čurguz Dragutina.
 — Četa je iz svoga sastava dala grupu boraca pri Štabu Odreda, grupu boraca u 5. četu u Brusevcu i 30 b< u 6. moštaničku četu.
 — Do januara 1942. godine kroz četu je prošlo preko 205 boraca.

6. (MOŠTANIČKA) ČETA²⁵¹

Komanda čete:

Pekić Mirko, komandir, učitelj, Aginci;

Čurguz Pero, politički komesar, učitelj, Pobrđani;

Adžić Boško, seljak, Božići;

Arsenić Borko, seljak, Johova;

Arsenić Đuran, radnik, Johova;

Arsenić Jovan, seljak, Johova;

Babić Milan, seljak, Draksenić;

Bakić Uroš, seljak, Jasenje;

Budimir Lazo, seljak, Draksenić;

Borojević Pero, seljak, Tuključani;

Bosiočić Dragutin, seljak, Pobrđani;

Bosiočić Boško, seljak, Pobrđani;

Biga Mile, seljak, Božići;

Brekić Đ. Rade, seljak, Draksenić;

Cesto Stanko, seljak, Sreflije;

Često Božo, seljak, Sreflije;

Čurguz Pero, učitelj, Pobrđani;

Čekić Pavle, seljak, Johova;

Dimić Đuro, seljak, Pucari;

Dimić Miloš, seljak, Sreflije;

Dodik Milan, seljak, Međeđa;

Dozet Rade, seljak, Novoselci;

Dragaš Đuro, seljak, Klekovci;

Dragelj Milan, seljak, Jošik;

Drvenica Vojin, seljak, Kadin Jelovac;

Gavrilović Rajko, seljak, Kadin Jelovac;

Gavrilović Branko, seljak, Kadin Jelovac;

Goga Mirko, seljak, Draksenić;

Goga Ratko, seljak, Draksenić;

Gubić Žarko, seljak, Draksenić;

Gubić Rajko, seljak, Draksenić;

Janjuz Ostoja, seljak, Furde;

Jekić Savo, seljak, Sreflije;

Jekić Mirko, seljak, Sreflije;

Jekić Milovan, seljak, Sreflije;

Jelača Mirko, seljak, Gornjoselci;

Jugović Mirko, seljak, Pucari;

Kalabić Adem, radnik, Bosanska Dubica;

Knežević Milan-Brcov, službenik, Crnogorac;

Knežević Miloš, seljak, Božići;

Kos Dušan, seljak, Odžinci;

Kotur Đuro, seljak, Koturovi;

²⁵¹Četa se stacionirala u Čapnjaku, iznad sela Vojskove. Dejstvovala je urejenu između Kozare, Prosare i Save, dijelu bosanskodubičkog i bosanskogradiškog područja prema Podgradcima i Orahovi. Nazivana je Moštaničkom po sektoru dejstva i pretežnom sastavu boraca sa područja Moštanice i zvanično 6. četa, po redu formiranja.

Kotur Simo, seljak, Koturovi;
Kotur Vlade, seljak, Koturovi;
Kozarac Branko, seljak, Klekovci;
Kozarac Živko, seljak, Klekovci;
Kukić Rade, radnik, Kadin Jelovac;
Kukić Miloš, radnik, Kadin Jelovac;
Lakobrija Mile, seljak, Maglajci;
Međed Rade, seljak, Vojskova;
Međed Dragoja, seljak, Vojskova;
Međed Rajko, seljak, Vojskova;
Međed Risto, seljak, Vojskova;
Milinović Đuro, seljak, Johova;
Mileusnić Miloš, seljak, Sključani;
Milošević Čedo, seljak, Donja Gradina;
Mitrašinović Vaso, seljak, Klekovci;
Mitrašinović Mićo, seljak, Klekovci;
Mitrašinović Mikan, seljak, Klekovci;
Mrnjevića Lazo, seljak, Božići;
Neimarević Boško
Novaković Petar, seljak, Dvorište;
Obučina Ljuban, seljak, Gunjevci;
Pekić Mirko, učitelj, Aginci;
Petrović Vaso, službenik, Kadin Jelovac;
Petrović Boško, seljak, Sreplije;
Pilić Milan, seljak, Gunjevci;
Plavanjac Milovan, seljak, Klekovci;
Plavanjac Savo, seljak, Klekovci;
Premasunac Boško, seljak, Komlenac;
Radaković Stojan, seljak, Kadin Jelovac;
Radaković Dragutin, seljak, Kadin Jelovac;
Radulović Nikola-Kojo, seljak, Božići;
Ranilović Stevo, seljak, Pobrđani;
Reljanović Rajko, seljak, Vojskova;
Reljanović Svetko, seljak, Vojskova;
Reljanović Uroš, seljak, Vojskova;
Repajić Dušan, seljak, Demirovac;
Repajić Drago, seljak, Demirovac;
Ručnov Perica, radnik, Mrazovci;
Savković Mirko, seljak, Draksenić;
Seferović Enis, đak, Bosanska Dubica;
Sekulić Boško, radnik, Vojskova;
Sekulić Vlado, seljak, Vojskova;
Sekulić Branko, seljak, Vojskova;
Slijepčević Božo, seljak, Vojskova;
Stanić Miloš, seljak, Draksenić;
Strika Mirko, seljak, Draksenić;
Šerić Smail, đak, Bosanska Dubica;
Šević Dragoja, seljak, Čelebinci;
Šiljak Mirko, seljak, Mrazovci;

Škondrić Marko–Škondra, seljak, Božići;
Škorić Božo, seljak, Hadžibair;
Španović Branko, seljak, Johova;
Španović Mirko, seljak, Johova;
Toroman Dušan, seljak, Donja Gradina;
Toroman Rajko, seljak, Donja Gradina;
Trivić Miloš, seljak, Draksenić;
Trkulja Marko, seljak, Kadin Jelovac;
Vidović Milorad, seljak, Gunjevci;
Vignjević Branko, seljak, Johova;
Vejnović Stojan, službenik;
Vukić Lazo, seljak, Donja Gradina;
Vukić Milan, seljak, Donja Gradina;
Vlajsević Rajko, seljak, Kadin Jelovac;
Vlajsević Dušan, seljak, Kadin Jelovac;
Vlajsević Mile–Zvezdan, seljak, Kadin Jelovac;
Vujičić Slavko, seljak, Vojskova;
Zmijanjac Ratko, seljak, Međeđa;
Zmijanjac Milovan, seljak, Klekovci;²⁵²

3. (KARANSKA) ČETA²⁵³

Komanda čete:

Marušić Ivica Ratko, komandir, službenik, Zagreb;
Zgonjanin Žarko, politički komesar, radnik, Gornja Dragotinja;²⁵⁴

Andelić M. Mile, krojački radnik, Strigova;
Antonić Gojko, seljak, Sokolište;
Antonić Simo, seljak, Sokolište;
Babić Dragan, seljak, Trgovište;
Babić Mirko, seljak, Radomirovac;
Babić Veljko, seljak, Vitasovci;
Babić–Brezvodina Branko, seljak, Sokolište;
Babić Vaso, seljak, Vitasovci;
Babić J. Đuro, seljak, Sokolište;
Banjac Lazo, seljak, Ahmetovci;
Banjac Košta, seljak, Strigova;
Bašić Dušan, radnik, Svodna;
Bates S. Drago, seljak, Radomirovac;
Batoz Mirko, radnik, Jugovci;
Bera O. Vukašin, seljak, Ahmetovci;
Bera Marko, seljak, Strigova;
Beslač Radovan, seljak, Gornja Dragotinja;

²⁵²— Podaci dobijeni od boraca 6. čete: Arsenić Borka, Budimir Milana, Toroman Dušana i Gubić Žarka.
— Prilikom formiranja II bataljona u njegov sastav ušle su čete: (Prijedorska) 1. četa, (Dubička) 2. četa i (Moštanička) 3. četa.

²⁷Četa se nalazila na Karanu. U njenom sastavu bili su borci sa bosanskonovskog, dobrljinskog, bosansko-kostajničkog, prijedorskog i dijela područja na lijevoj obali r. Sane. Zvala se Novsko-lješljanska, karanska i zvanično 3. četa.

²⁵⁴Prvi politički komesar bio je Obren–Obrad Stišević, španski borac, kasnije komandant Drugog krajiškog (kozarskog) odreda u Kozari.

Bjelajac Đ. Mile, seljak, Ahmetovci;
Bogić Branko, seljak, Vitasovci;
Bogunović Dragan, seljak, Ahmetovci;
Borojević Božo, seljak, Zovik, Bosanska Kostajnica;
Borojević Boško, seljak, Svodna;
Bosančić Ostoja–Crni, seljak, Ahmetovci;
Bosančić Dušan, seljak, Ahmetovci;
Bosančić O. Pero, seljak, Ahmetovci;
Bosančić Milan, radnik, Ahmetovci;
Brdar Jovo, bivši podoficir, Gornja Dragotinja;
Bujić S. Žarko, seljak, Donje Vodičevo;
Bujić Dušan, radnik, Donje Vodičevo;
Bulić Marko, seljak, Jutrogošta;
Cvijić Boško, seljak, Ahmetovci;
Cvijić P. Ostoja, seljak, Ahmetovci;
Cvijić Cvijo, seljak, Ahmetovci;
Čelica P. Petar, seljak, Trgovište;
Čudić Mladen, seljak, Prusci;
Damjanović Dmitar, seljak, Ravnice;
Davidović Obrad, radnik, Hrvatska;
Deretić V. Dušan, radnik, Prusci;
Deretić Đ. Miloš, radnik, Prusci;
Desnica Lazo, seljak, Brežičani;
Domuzin Milan, radnik, Dobrljin;
Došen M. Jovan, seljak, Brežičani;
Došen S. Branko, seljak, Brežičani;
Došen Mile–Purčo, seljak, Brežičani;
Dragić Mirko, seljak, Radomirovac;
Drakulić Živko, seljak, Cikote;
Đapa Jovan, seljak, Vitasovci;
Đenić Gojko, seljak, Vitasovci;
Đenić Dragan, seljak, Vitasovci;
Đukanović Miloš, seljak, Trgovište;
Đukanović Stevo, seljak, Trgovište;
Đurić D. Dragutin, seljak, Gornje Vodičevo;
Đurić Blagoja, seljak, Jutrogošta;
Đurić Mihajlo, seljak, Jutrogošta;
Dženopoljac Đ. Mladen, seljak, Svodna;
Dženopoljac Ratko, seljak, Svodna;
Dženopoljac Dragan, seljak, Svodna;
Egić Dušan, službenik, Brežičani;
Egić Milan, službenik, Brežičani;
Gajić Mikan, radnik, Velika Žuljevica;
Garača Niko, seljak, Strigova;
Garača S. Marko, seljak, Svodna;
Garača J. Mladen, seljak, Strigova;
Garača G. Rade, seljak, Strigova;
Garača M. Ljuban, seljak, Strigova;
Glić Dragomir, seljak, Prusci;

Gligić Slavko, seljak, Kriva Rijeka;
Gnjatović Stojan, seljak, Prusci;
Grbić Mirko, seljak, Marini;
Ivanović Rajko, radnik, Mala Žuljevica;
Jajčanin Ljubomir-Bijeli, radnik, Jutrogošta;
Jančić M. Aleksa, seljak, Donje Vodičevo;
Jančić M. Mirko, seljak, Donje Vodičevo;
Jandrić T. Dušan, seljak, Strigova;
Jandrić Milan, seljak, Velika Žuljevica;
Janjetović Stevan, seljak, Svodna;
Janjetović Đ. Mihajlo, seljak, Svodna;
Janjetović O. Mihajlo, seljak, Svodna;
Janjetović T. Vukašin, seljak, Svodna;
Janjetović J. Dragan, seljak, Svodna;
Janjetović L. Rade, seljak, Svodna;
Janjetović M. Mladen, seljak, Svodna;
Jelisavac S. Dragan, seljak, Petkovac;
Jelisavac Lazo, radnik, Radomirovac;
Jelisavac P. Milan, seljak, Petkovac;
Jelisavac S. Stojan, seljak, Petkovac;
Jelisavac S. Jovan, seljak, Petkovac;
Kačavenda Dragan, seljak, Prusci;
Kačavenda Relja, seljak, Jutrogošta;
Kalinić A. Dušan, seljak, Velika Žuljevica;
Kalinić Mirko, seljak, Velika Žuljevica;
Kalinić Dragan, seljak, Velika Žuljevica;
Kalinić Branko, seljak, Velika Žuljevica;
Kamenko Rafail, radnik, Prijedor;
Katana Branko, seljak, Miška Glava;
Kaurin Uroš, seljak, Murati;
Kesar Dušan, seljak, Marini;
Kesar Sava, radnik, Marini;
Kesar Sretko, seljak, Jutrogošta;
Kesar Milan, seljak, Marini;
Kesar M. Petar, seljak, Marini;
Knežević Nikola, seljak, Ahmetovci;
Knežević G. vjrivun, seljak, Ahmetovci;
Knežević Dragan, seljak, Gornja Dragotinja;
Knežević Mirko, radnik, Gornja Dragotinja;
Kolundžija M. Milovan, seljak, Gornje Vodičevo;
Kolundžija R. Dušan, seljak, Gornje Vodičevo;
Kolundžija Dragan, seljak, Gornje Vodičevo;
Kostadinović Dušan, seljak, Velika Žuljevica;
Kovačević G. Branko, seljak, Sokolište;
Kmeta P. Dušan-Pakan, seljak, Marini;
Krneta Ljuban, seljak, Gornja Dragotinja;
Krneta Mile, radnik, Gornja Dragotinja;
Krneta Mirko, seljak, Gornja Dragotinja;
Kmetić Milan, radnik, Prusci;

Kukavica M. Gojko, radnik, Gornje Vodičevo;
Kukavica Mirko, radnik, Gornje Vodičevo;
Lajić Marko, seljak, Jutrogošta;
Lajišić Rajko, radnik, Svodna;
Lajišić A. Košta, seljak, Svodna;
Lajišić Dragoljub, seljak, Derviši;
Lazić Lazo, radnik, Ahmetovci;
Lazić Dušan, seljak, Ahmetovci;
Landup Dragan, radnik, Donje Vodičevo;
Levi Morie, student medicine, Prijedor;
Lotinja Milan, seljak, Čitluk;
Lujčić Uroš, seljak, Prusci;
Mačak P. Mirko, seljak, Prusci;
Majkić Ranko, seljak, Prusci;
Majkić Milan, seljak, Prusci;
Malinić Branko, seljak, Miška Glava;
Malinić Stojan, seljak, Miška Glava;
Mandić Petar, seljak, Strigova;
Mandić Rade, seljak, Strigova;
Mandić O. Sretko, seljak, Strigova;
Mandić S. Ratko, seljak, Strigova;
Maksimović C. Gojko, seljak, Strigova;
Maksimović G. Gojko, seljak, Strigova;
Marin Dragan, radnik, Grabašnica;
Marin Mlado, radnik, Grabašnica;
Marin Petar, seljak, Marini;
Marin Pavle, seljak, Marini;
Marin M. Mirko, seljak, Grabašnica;
Marin M. Vaso, seljak, Grabašnica;
Marin Svetko, seljak, Marini;
Marin Lazo, radnik, Marini;
Marin P. Mile, seljak, Grabašnica;
Marin Mile-Bikanov, seljak, Grabašnica;
Marin Milač, seljak, Grabašnica;
Marjanović Mikan, radnik, Marini;
Marjanović Joco, student, Prijedor;
Marjanović J. Miloš, seljak, Strigova;
Majstorović Mlado, seljak, Jutrogošta;
Majstorović Mile, seljak, Jutrogošta;
Medić Joja, seljak, Svodna;
Medić Gavro, seljak, Trgovište;
Medić Dušan, seljak, Jutrogošta;
Mijić M. Dušan, seljak, Ahmetovci;
Mijić Ostoja, seljak, Ahmetovci;
Mijić Pero-Bejdo, seljak, Ahmetovci;
Mijić Stojan, seljak, Ahmetovci;
Misirača Petar, radnik, Dobrljin;
Mutić Mile, seljak, Brežičani;
Mutić Božo, seljak, Brežičani;

Mutić Rade, seljak, Radomirovac;
Ninić Dragutin, seljak, Vitasovci;
Obradović Mlado, radnik, Prusci;
Obradović Stevo, seljak, Radomirovac;
Oljača Mladen, đak, Devetaci;
Omanović Hamdija, željeznički radnik, Bosanski Novi;
Panić Gavre-Gavrić, seljak, Miška Glava;
Papić M. Branko, seljak, Sokolište;
Pavić Dušan, seljak, Cikote;
Pekija Pero, seljak, Jutrogošta;
Pekija Gavro, seljak, Radomirovac;
Pekija Stojan-Čoka, seljak, Trgovište;
Pekija Gavro, seljak, Trgovište;
Pilipović Dragan, seljak, Gornje Vodičevo;
Popić Janko, seljak, Cikote;
Pralioa Trivo, seljak, Strigova;
Predojević Svetozar, seljak, Gornja Dragotinja;
Radaković O. Mirko, seljak, Gornja Dragotinja;
Radaković Milan, seljak, Trgovište;
Radaković Dušan, seljak, Trgovište;
Radonjić Rade, seljak, Donja Jutrogošta;
Radetić Rajko, student, Prijedor;
Rauš Stevo, službenik, Brezičani;
Rodić Živko, đak, Prijedor;
Sadžak Vaso, seljak, Strigova;
Samardžija Dušan, seljak, Strigova;
Savić Jovo, seljak, Volar;
Savanović P. Stevo, službenik, Brezičani;
Savanović Milan, seljak, Gornja Dragotinja;
Savanović Mirko, seljak, Gornja Dragotinja;
jerdar Cvijo, radnik, Prusci;
Slijepac P. Vlado, seljak, Čitluk;
Slijepac S. Pero, seljak, Čitluk;
Slijepac Stojan, seljak, Čitluk;
Sredić Stojan, seljak, Miška Glava;
Stanković Dragan, seljak, Svodna;
Stjepanović Branko, seljak, Sokolište;
Soldat Sava, seljak, Trgovište;
Soldat N. Lazo, seljak, Trgovište;
Soldat Milan, seljak, Trgovište;
Soldat P. Dušan, seljak, Trgovište;
Stojaković Branko, radnik, Grabašnica;
Stojaković D. Milan, seljak, Gornja Dragotinja;
Stojaković Božo, seljak, Grabašnica;
Stišović Obren-Obrad, student, španski borac, Ivanjica;
Stupar Sretko, seljak, Brezičani;
Šinik Jovan, radnik, Gornji Podgradci;
Šurlan Vidak, seljak, Gornje Vodičevo;
Šurlan Pero, seljak, Gornje Vodičevo;

Šurlan Miloš, seljak, Devetaci;
 Švonja P. Bogdan, seljak, Brežičani;
 Švonja Miloš, seljak, Brežičani;
 Taborin Milan, seljak, Svodna;
 Taborin Stevan, seljak, Svodna;
 Taborin Miča, seljak, Svodna;
 Tramošljanin Stojan, seljak, Svodna;
 Tramošljanin Dušan, seljak, Svodna;
 Tramošljanin P. Branko, seljak, Svodna;
 Tramošljanin Pero, seljak, Trgovište;
 Trbojević P. Ostoja, seljak, Svodna;
 Trbulin Ostoja, seljak, Svodna;
 Trbulin Dušan, seljak, Svodna;
 Tubić Branko-Jelin, seljak, Strigova;
 Tubić O. Mile, seljak, Strigova;
 Tubić Branko, seljak, Strigova;
 Tubin Milan, seljak, Ušivac;
 Turudija Mihajlo, seljak, Gornja Dragotinja;
 Turudija P. Mile, seljak, Marini;
 Tuta Pero, seljak, Grabašnica;
 Ugren M. Mirko, seljak, Grabašnica;
 Vila Dragoja, seljak, Jutrogošta;
 Vejnović Simo, radnik, Sokolište;
 Vejnović Mirko, seljak, Sokolište;
 Vejnović Đorđe, seljak, Sokolište;
 Vejnović Pero, seljak, Sokolište;
 Vujanović Đuro, radnik, Lješljani;
 Vujanović D. Vaso, seljak, Derviši;
 Vujnović Petar-Pečića, seljak, Devetaci;
 Vuković Mihajlo, seljak, Gornje Vodičevo;
 Vuković Milan, radnik, Gornje Vodičevo;
 Vuković Dragan-Đedo, seljak, Gornje Vodičevo;
 Vukmir Rajko, seljak, Ahmetovci;
 Vukmir Ranko, seljak, Vitasovci;
 Zec Veljko, đak, Strigova;
 Zec Jovan-Miće, trgovački pomoćnik, Strigova;
 Zelić Svetozar, seljak, Donje Vodičevo;
 Zgonjanin Cvijo, seljak, Ahmetovci;
 Zgonjanin Mihajlo, seljak, Gornja Dragotinja;
 Zgonjanin Lazo, seljak, Gornja Dragotinja;
 Živković M. Branko, seljak, Trgovište;
 Žujić Vojislav-Vojo, službenik, Svodna;²⁵⁵

²⁵⁵— Spisak boraca utvrđen po sjećanju: general pukovnika Steve Rauša i Mladena-Mlade Marina, potpukovnika Dragana Kneževića, Mirka Savanovića, Svete Mandića i grupe boraca za izradu Monografije opštine Radomirovac.

— Iz sastava 3. čete izdvojen je 4. vod i formirana 4. (Baljska) četa, zatim 60 boraca u novoformiranu Kuljansku četetu, a u januaru 1942. godine dvije grupe boraca u novoformirane čete u Žuljevici i Radomirovcu.

— Do januara 1942. godine kroz četetu je prošlo oko 255 boraca.

4. (BALJSKA) ČETA ²⁵⁶

Komanda čete:

Šipka Ranko, komandir, student, Banjaluka;

Marjanović Joco, politički komesar, student, Prijedor;

Aćimović Dušan, seljak, Dvorište;

Aćimović Mićo, seljak, Dvorište;

Akšam Petar, učitelj, Čitluk;

Avramović Mile, seljak, Kalenderi;

Avramović Stojan, seljak, Kalenderi;

Balaban T. Marko, radnik, Donja Slabinja;

Balaban Žarko, radnik, Donja Slabinja;

Balaban Marko-Klizo, radnik, Donja Slabinja;

Balaban Dušan, seljak, Slabinja;

Balaban D. Dušan, seljak, Slabinja;

Balaban Ostoja-Čaruga, seljak, Slabinja;

Bajalica V. Aleksa, seljak, Donja Slabinja;

Bajalica K. Stojan, đak, Donja Slabinja;

Bajalica Gojko, seljak, Donja Slabinja;

Bajalica D. Mladen, seljak, Donja Slabinja;

Bižić Stevo-Biža, seljak, Hrvatska Slabinja;

Berberović Ilija, seljak, Živaja;

Božić Pero, seljak, Hrvatska Slabinja, Hrv. Kostajnica;

Blanuša Božo, seljak, Kalenderi;

Blanuša Marko, seljak, Kalenderi;

Borojević Ljuban-Cokin, seljak, Gornja Slabinja;

Borojević Branko, seljak, Podoška;

Borojević Petar, radnik, Podoška;

Borojević Ljuban, radnik, Zovik;

Borojević Božo, radnik, Zovik;

Borojević Mirko, radnik, Podoška;

Borojević Marko, seljak, Kalenderi;

Borojević Mile, seljak, Kalenderi;

Borojević Jovo, seljak, Podoška;

Borojević Dušan, seljak, Podoška;

Borojević Tešo, seljak, Podoška;

Borojević Stojan-Coka, seljak, Gornja Slabinja;

Borojević Miloš, seljak, Kalenderi;

Borojević M. Ostoja-Jokić, radnik, Podoška;

Borisavljević Đuro, seljak, Podoška;

Budimir Ljuban, radnik, Donja Slabinja;

Budimir Nikola, seljak, Donja Slabinja;

Budimir Veljko, seljak, Donja Slabinja;

Budimir Žarko, seljak, Slabinja;

Bundalo Mićo, seljak, Pobrđani (kostajnički);²⁵⁷

²⁵⁶Baljska četa formirana je od 4. voda 3. karanske čete. Bila jestacionirana u rejonu Balja sa pravcem dejstva prema Bosanskoj Kostajnici i desnoj obali r. Une i dijelom prema Bosanskoj Dubici. Poznata je bila kao Baljska partizanska četa iako je zvanično bila 4. četa.

Bursać Radomir, seljak, Pobrđani;
 Crnogorac Pero, radnik, Dizdarlije;
 Čavić Lazo;
 Čekić Pa vie, seljak, Donja Slabinja;
 Čolić Marko, seljak, Babinac;
 Čibić Đ. Miloš, radnik, Ševarlije;
 Čibić B. Miloš, seljak, Ševarlije;
 Čibić M. Vaso, seljak, Ševarlije;
 Čibić M. Janko, seljak, Ševarlije;
 Čurić Aniša, seljak, Dizdarlije;
 Davidović Obrad, radnik, Hrvatska;
 Davidović Boro, đak, Hrvatska Slabinja;
 Dragaš Dušan, seljak, Donja Slabinja;
 Dragaš Mića, seljak, Donja Slabinja;
 Dragaš M. Božo, seljak, Donja Slabinja;
 Dragišić P. Mile, seljak, Kalenderi;
 Drobac M. Miloš, seljak, Kalenderi;
 Drobac Marko, seljak, Kalenderi;
 Đaković Vasan, seljak, Donja Slabinja;
 Đaković Mile, seljak, Donja Slabinja;
 Đenadija M. Vojislav-Vojin, seljak, Mrakodol;
 Đenadija Mirko, seljak, Mrakodol;
 Gačić Mihajlo, radnik, Babinac;
 Gačić Marko, seljak Babinac;
 Grbić Košta, seljak, Čitluk;
 Grahovac Rade, trgovački pomoćnik, Dizdarije;
 Grahovac S. Dušan, seljak, Dizdarlije;
 Grahovac M. Dušan, seljak, Dizdarlije;
 Grahovac Pero, seljak, Dizdarlije;
 Grublješić Stanko, seljak, Gumnjani;
 Ignjatić Nikola, Hrvatska Slabinja;
 Jajčanin Marko, seljak, Petrinja;
 Jakšić Ante, seljak, Ševarlije;
 Jakšić Ljuban, seljak, Ševarlije;
 Jelčić Nikola, seljak, Dizdarlije;
 Jelčić Marko, seljak, Dizdarije;
 Jelisavac Stojan, seljak, Gumnjani;
 Jovanković Vasilija, seljak, Zovik;
 Jurić Stevo, seljak, Hrvatska Slabinja;
 Karan M. Vaso-Glavni, seljak, Donja Slabinja;
 Karan Trivun, seljak, Donja Slabinja;
 Karan Mihajlo-Smajo, seljak, Podoška;
 Karan Gojko, predratni žandarm, Gornja Slabinja;

²⁵⁷Selo Pobrđani kod Bosanske Kostajnice nazivaju se i Kozaračkim i Kostajničkim Pobrđanima pošto se i kod Bosanske Dubice nalaze Pobrđani.

Karan Milan, seljak, Donja Slabinja;
 Karan Boško, seljak, Donja Slabinja;
 Kasabašić Milutin, seljak, Johova;
 Keča Mirko, seljak, Donja Slabinja;
 Keča Stojan, seljak, Donja Slabinja;
 Kljajić Dragutin, seljak, Gumnjani;
 Kljajić Stanko, seljak, Gumnjani;
 Kljajić Mičo, seljak, Gumnjani;
 Kondić Cvijo, seljak, Dolja Slabinja;
 Kondić P. Ljuban, seljak, Donja Slabinja;
 Kondić Dušan, seljak, Donja Slabinja;
 Kondić Blagoja, seljak, Donja Slabinja;
 Kondić M. Ljuban, seljak, Donja Slabinja;
 Kondić Boško, seljak, Donja Slabinja;
 Kondić Mičo, seljak, Donja Slabinja;
 Krnjajić Nikola, seljak, Petrinja;
 Krnjajić Ostoja, seljak, Ševarlije;
 Kukić Mirko, seljak, Kalenderi;
 Kukrika Milorad, seljak, Petrinja;
 Kukrika O. Dušan, radnik, Babinac;
 Kušić Milan, seljak, Živaja;
 Maleš Mihajlo, seljak, Kalenderi;
 Malinić Ostoja, seljak, Ševarlije;
 Marin B. Slavko, radnik, Pobrđani (kostajnički)
 Marin Mihajlo, seljak, Pobrđani;
 Marin Jovo-Joja, radnik, Zovik;
 Marjanović Kojo, seljak, Bačvani;
 Marjanović Milan, seljak, Bačvani;
 Marjanović Ljuban, seljak, Bačvani;
 Marjanović Marko, radnik, Tuključani;
 Marjanović Branko, seljak, Bačvani;
 Mečava Petar, podoficir, Živaja;
 Miljaković Đ. Ostoja, seljak, Petrinja;
 Miljaković Jovo, seljak, Petrinja;
 Miljatić Vasilije, đak, Ševarlije;
 Mišković N. Ilija, radnik, Petrinja;
 Mišljenović Stevo, seljak, Mrakodol;
 Muharem V. Milan, seljak, Mrakodol;
 Muharem B. Pero, seljak, Mrakodol;
 Muharem B. Mladen, seljak, Mrakodol;
 Muharem O. Dragan, seljak, Mrakodol;
 Muharem O. Dragomir, radnik, Mrakodol;
 Muharem C. Stojan, seljak, Tavija;
 Novaković Rade, seljak, Dvorište;
 Palija Miloš, seljak, Petrinja;
 Palija Trivo, seljak, Petrinja;
 Palija Mikan, seljak, Gornja Slabinja;
 Palija Rajko, seljak, Gornja Slabinja;
 Palija Stojan, seljak, Donja Slabinja;

Palija Trivun, seljak, Gornja Slabinja;
Paprika Simo, seljak, Slabinja, Hrvatska Kostajnica;
Pilipović M. Milinko, seljak, Donja Slabinja;
Pilipović M. Milorad, radnik, Donja Slabinja;
Pilipović L. Rajko, seljak, Mrakodol;
Pilipović V. Cvijo, seljak, Mrakodol;
Pilipović Đ. Mihajlo, seljak, Mrakodol;
Pilipović M. Milan, seljak, donja Slabinja;
Pilipović Dušan, seljak, Donja Slabinja;
Pilipović Radomir, seljak, Donja Slabinja;
Pilipović M. Pero, seljak, Donja Slabinja;
Pilipović V. Pero, seljak, Donja Slabinja;
Pilipović Stevo, radnik, Mrakodol;
Plavšić Mile, seljak, Dizdarlije;
Pralica Stanko, seljak, Gornja Slabinja;
Premasunac Mile, seljak, Komlenac;
Popović Lazo, seljak, Donja Slabinja;
Popović Dragoja, seljak, Donja Slabinja;
Popović S. Stevo, seljak, Donja Slabinja;
Radojčić Stevo, đak, Babinac;
Radomirović N. Joco, radnik, Tavija;
Reljić Mičo, seljak, Gornja Slabinja;
Resan S. Mikan, seljak, Kalenderi;
Resan Ljuban-Dracoljub, radnik, Mraovo Polje;
Risojević S. Ostoja, radnik, Kalenderi;
Risojević S. Mikan, seljak, Kalenderi;
Risojević S. Milenko, seljak, Kalenderi;
Rodić S. Milovan, seljak, Babinac;
Rodić Živko, đak, Prijedor;
Rusmir P. Jovo, seljak, Tavija;
Saničanin Zdravko, đak, Brekinja;
Stanić M. Mirko, seljak, Donja Slabinja;
Stanić B. Mirko, seljak, Mrakodol;
Stanić Branko, seljak, Donja Slabinja;
Stanić Gojko, seljak, Mrakodol;
Stijak M. Simo, seljak, Tavija;
Stijak P. Marko, seljak, Petrinja;
Stijak P. Ilija, seljak, Petrinja;
Stijak M. Stojan, seljak, Petrinja;
Strika S. Sava, seljak, Bačvani;
Slijepac S. Slavko, seljak, Čitluk;
Slijepac S. Mile, seljak, Čitluk;
Slijepac Pero, seljak, Čitluk;
Slijepac Stojan, radnik, Čitluk;
Slijepac Dragan, seljak, Donja Slabinja;
Slijepac Dušan, seljak, Petrinja;
Stojaković Vasilija, seljak, Podoška;
Stojaković Miloš, đak, Donja Slabinja;
Stojaković Luka, seljak, Donja Slabinja;

Stojaković Ilija-Trojan, seljak, Dvorište;
 Stojaković Milinko, seljak, Dizdarlije;
 Stojaković Mirko, seljak, Dizdarlije;
 Stojaković Stojan, seljak, Dizdarlije;
 Stojaković Ostoja, seljak, Dizdarlije;
 Stojaković Vaso, seljak, Dizdarlije;
 Stojaković Cvijo, seljak, Dizdarlije;
 Stojaković Miloš, radnik, Podoška;
 Stojaković Pero, seljak, Dizdarlije;
 Subotić Miloš, radnik, Cerovljani, Hrvatska Dubica;
 Šeker Mile, seljak, Kalenderi;
 Šipka Ranko, student, Banjaluka;
 Šteković Lazo, seljak, Petrinja;
 Šteković Božo, seljak, Podoška;
 Šteković G. Trivun, seljak, Ševarlije;
 Šteković Petar, seljak, Podoška;
 Tomić Boško, seljak, Pobrđani;
 Trivić Mirko, seljak, Brekinja;
 Vignjević Ostoja, seljak, Johova;
 Vikalo Mihajlo, seljak, Dizdarlije;
 Vikalo Rajko, seljak, Dizdarlije;
 Vikalo Slavko, seljak, Dizdarlije;
 Vikalo Trivun, seljak, Dizdarlije;
 Vukelja Pero, seljak, Dizdarlije;
 Vuković Boško, seljak, Gornje Vodičevo;
 Vuković Milan, radnik, Gornje Vodičevo;
 Vujanović Ljuban, seljak, Johova;
 Vujanović Milan, seljak, Donja Slabinja;
 Vujanović Uroš, seljak, Dizdarlije;
 Vujanović Simo, seljak, Dizdarlije;
 Vujanović Branko, radnik, Dizdarlije;
 Vujanović Rajko, seljak, Dizdarlije;
 Vujanović Dragoja, seljak, Donja Slabinja;
 Vujanović Momir, seljak, Donja Slabinja;
 Vujanović Milan, seljak, Dizdarlije;
 Vujanović Dragan, seljak, Donja Slabinja;
 Vujanović Boško, seljak, Donja Slabinja;
 Zlokapa Spasoja, seljak, Bačvani;
 Zlokapa Milan, seljak, Bačvani;
 Zlokapa Sreto, seljak, Bačvani;
 Zlokapa M. Miloš, seljak, Bačvani;
 Zlokapa M. Miloš-Veliki, seljak, Bačvani;
 Zlokapa G. Dušan, seljak, Slabinja;
 Zmijanjac Petar-Pero, seljak, Slabinja, Hrvatska Kostajnica;²⁵⁸

— Podaci dobijeni od pukovnika Borojević Petra i Borojević Ljubana, zatim od Dragoje Vujanovića, Dušana Dragaša i Marka Blanuša, svi borci Baljske čete.
 — Prilikom formiranja 1. bataljona Baljska četa je ušla u njegov sastav kao 2. četa iako se i dalje nazivala Baljskom četom.

KULJANSKA ČETA²⁵⁹

Komanda čete:

Stojaković Veljko, komandir, radnik, Kuljani;

Đurić Pero, politički komesar, đak, Gornje Vodičevo;

Banović Đ. Miloš, radnik, Dobrljin;

Bašić M. Božo, seljak, Ravnice;

Bjelajac O. Mićo, seljak, Ravnice;

Bogdan Stanko, radnik, Prusci;

Bogojević Mirko, radnik, Cerovica;

Bogunović Trivo, radnik, Bosanski Novi;

Bujić Žarko, seljak, Donje Vodičevo;

Bujić Dušan, radnik, Donje Vodičevo;

Bundalo Rajko, radnik, Kuljani;

Bundalo M. Petar, radnik, Gornje Vodičevo;

Bundalo P. Branko, radnik, Gornje Vodičevo;

Bundalo Dušan, seljak, Gornje Vodičevo;

Bundalo Mladen, seljak, Gornje Vodičevo;

Dejanović O. Mladen, seljak, Prusci;

Dejanović Veljko, seljak, Prusci;

Diklić M. Ljuban, seljak, Prusci;

Diklić Mićo, seljak, Prusci;

Dobrić Mirko, seljak, Donje Vodičevo;

Đukanović Svetozar, seljak, Kuljani;

Đukanović Gojko, radnik, Kuljani;

Đukanović Vid, seljak, Kuljani;

Đurašinović B. Mladen, seljak, Kuljani;

Đurašinović Vaso — Vaja, radnik, Cerovica;

Đurašinović J. Nikola, seljak, Cerovica;

Đurđević Dušan, radnik, Gornje Vodičevo;

Đurić P. Dragan, seljak, Rakovac;

Đurić M. Mlado, seljak, Donje Vodičevo;

Đurić Mirko, seljak, Gornje Vodičevo;

Đurić Gojko, radnik, Gornje Vodičevo;

Đurić C. Dragan, radnik, Gornje Vodičevo;

Đurić S. Dragan, radnik, Donje Vodičevo;

Đurić P. Boško, radnik, Gornje Vodičevo;

Đurić I. Mihajlo, radnik, Gornje Vodičevo;

Đurić C. Stanko, radnik, Donje Vodičevo;

Đurić-Rekić Branko, radnik, Gornje Vodičevo;

Filipović Stevo, radnik, Mrakodol;

Galonja Đ. Dragan, radnik, Dobrljin;

Galonja S. Dragan, radnik, Dobrljin;

Gavrilović M. Milan, seljak, Poljavnice;

Graonić Dušan, seljak, Velika Zuljevica;

²⁵⁹ Kuljanska četa formirana je u decembru 1941. godine. Stacionirana je u selu Kuljanima. Nastala je od boraca 3. Karanske i grupe boraca 1. Prijedorske čete. Po redu formiranja bila je osma četa Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, a zvanično Kuljanska i u vrijeme formiranja I bataljona 3.

Grubor Mirko, radnik, Cerovica;
Grublješić Milan, rudarski radnik, Velika Žuljevica;
Grublješić Stanko, seljak, Dobrljin;
Jančić Mirko, radnik, Donje Vodičevo;
Jančić Aleksa, radnik, Donje Vodičevo;
Jančić M. Dragomir, seljak, Donje Vodičevo;
Janković Miloš, radnik, Prusci;
Janjetović S. Ljuban, seljak, Kuljani;
Janjić O. Branko, seljak, Gornje Vodičevo;
Kalinić Milan, službenik, Velika Žuljevica;
Kalinić Mirko, radnik, Velika Žuljevica;
Kalinić Dragan, radnik, Velika Žuljevica;
Kalinić Branko, radnik, Velika Žuljevica;
Kalinić Dušan, radnik, Velika Žuljevica;
Karan Gojko, radnik, Velika Žuljevica;
Karan J. Dragan, radnik, Velika Žuljevica;
Kljajić Milan, seljak Gumnjani;
Kljajić Rade, seljak, Gumnjani;
Kljajić Joja, seljak, Mraovo Polje;
Kolundžija Branko, radnik, Gornje Vodičevo;
Kolundžija Mladen, radnik, Gornje Vodičevo;
Kolundžija Milan, radnik, Gornje Vodičevo;
Kolundžija M. Dušan, radnik, Gornje Vodičevo;
Kolundžija R. Dušan, radnik, Gornje Vodičevo;
Kolundžija P. Dragan, radnik, Gornje Vodičevo;
Kolundžija Bogoljub, radnik, Gornje Vodičevo;
Kolundžija Savo, radnik, Donje Vodičevo;
Kolundžija Milovan, radnik, Gornje Vodičevo;
Kostić Milivoj, radnik, Gornje Vodičevo;
Kučina Milenko, seljak, Mraovo Polje;
Kukavica Gojko, radnik, Gornje Vodičevo;
Kukavica Svetozar, radnik, Dobrljin;
Landup Dragan, radnik, Donje Vodičevo;
Lončina Gojko, seljak, Poljavnice;
Lujčić Uroš, radnik, Prusci;
Lujčić Dušan, seljak, Prusci;
Lujčić Dragutin, seljak, Prusci;
Lukić A. Dušan, seljak, Prusci;
Mačak J. Dragan, seljak, Prusci;
Mačak Mićo, seljak, Prusci;
Mačak P. Mirko, seljak, Prusci;
Mačak D. Petar, seljak, Prusci;
Majkić L. Mihajlo, seljak, Prusci;
Majkić Ranko, seljak, Prusci;
Majkić Milan, seljak, Ravnice;
Malbašić S. Dušan, seljak, Kuljani;
Marinković Gojko, seljak, Kuljani;
Marinković Branko, seljak, Kuljani;
Marinković-Grgić Milan, seljak, Kuljani;

Marinković P. Dragutin, seljak, Kuljani;
 Marinković Grujo, radnik, Kuljani;
 Marinković J. Dušan, seljak, Kuljani;
 Marinković P. Milutin, seljak, Kuljani;
 Milašin Dragan, radnik, Donje Vodičevo;
 Novaković M. Dragan, seljak, Prusci;
 Novaković Desan, rudarski radnik, Cerovica;
 Obradović Ljuban, seljak, Prusci;
 Orozović V. Milan, radnik, Dobrljin;
 Pašić Slavko, seljak, Ravnice;
 Pašić Nikola, seljak, Ravnice;
 Pauković Petar, radnik, Mazić;
 Pauković I. Mladen, radnik, Mazić;
 Pauković Dragan, rudarski radnik, Velika Žuljevica;
 Pavković Aleksa, radnik, Cerovica;
 Pavković J. Lazo, radnik, Cerovica;
 Pilipović S. Dragan, radnik, Donje Vodičevo;
 Pilipović M. Milivoj, seljak, Mrakodol;
 Pilipović L. Rajko, seljak, Mrakodol;
 Pilipović J. Milan, seljak, Donje Vodičevo;
 Pilipović K. Rade, radnik, Donje Vodičevo;
 Pilipović V. Cvijo, seljak, Mrakodol;
 Popović Ostoja, radnik, Dobrljin;
 Prošić Dragan, seljak, Dobrljin;
 Putnik Milan, radnik, Donje Vodičevo;
 Putnik Đ. Dušan, radnik, Donje Vodičevo;
 Putnik Stojan, radnik, Donje Vodičevo;
 Radić G. Mirko, radnik, Donje Vodičevo;
 Reljić S. Boško, seljak, Mraovo Polje;
 Reljić Gojko, seljak, Mraovo Polje;
 Reljić M. Vaso, seljak, Mraovo Polje;
 Reljić V. Branko, seljak, Mraovo Polje;
 Reljić Slavko, seljak, Mraovo Polje;
 Reljić S. Ljuban, seljak, Mraovo Polje;
 Resan D. Simo, seljak, Mraovo Polje;
 Rudić K. Stojan, seljak, Poljavnice;
 Savanović T. Đordija, seljak, Mraovo Polje;
 Savanović I. Mirko, seljak, Mraovo Polje;
 Stojaković Veljko, radnik, Kuljani;
 Stojaković Slavko, radnik, Dobrljin;
 Stojaković Milan, radnik, Kuljani;
 Stojaković Branko, radnik, Kuljani;
 Stojaković M. Dragutin, radnik, Dobrljin;
 Stupar Milan, radnik, Prusci;
 Stupar Risto, radnik, Prusci;
 Šević Ljuban, radnik, Poljavnice;
 Šević Radomir, seljak, Velika Žuljevica;
 Škondrić P. Ljuban, rudarski radnik, Velika Žuljevica;
 Šurlan Pero, seljak, Gornje Vodičevo;

Šurlan Miloš, seljak, Gornje Vodičevo;
 Šurlan Vidak, seljak, Gornje Vodičevo;
 Šurlan Mikan, seljak, Gornje Vodičevo;
 Tadić J. Gojko, radnik, Donje Vodičevo;
 Tikvić M. Dragan, seljak, Mraovo Polje;
 Tikvić M. Rajko, seljak, Mraovo Polje;
 Umićević V. Simo, seljak, Poljavnice;
 Vidić Mirko, seljak, Gornje Vodičevo;
 Vojnović I. Mirko, seljak, Cerovica;
 Vuković Milan-Lipi, seljak, Gornje Vodičevo;
 Vuković M. Cvijo, seljak, Gornje Vodičevo;
 Vuković O. Miloš, seljak, Gornje Vodičevo;
 Vuković Mirko, radnik, Dobrljin;
 Vuković Stanko, radnik, Gornje Vodičevo;
 Vuković C. Mirko, seljak, Donje Vodičevo;
 Vranješević Sava, radnik, Kuljani;
 Vujanović Ljuban, radnik, Dobrljin;
 Vujanović Mićo, đak, Dobrljin;
 Zec M. Mirko, radnik, Gornje Vodičevo;
 Zec M. Svetozar, radnik, Dobrljin;
 Zec Miloš, radnik, Gornje Vodičevo;
 Zec Boško, radnik, Gornje Vodičevo;
 Zec Ž. Miloš, radnik, Gornje Vodičevo;
 Zec L. Miloš, radnik, Dobrljin;
 Zec M. Jovan, radnik, Dobrljin;
 Zec S. Mirko, radnik, Dobrljin;
 Zelić Đ. Svetozar, radnik, Donje Vodičevo;
 Zelić Đ. Dragutin, radnik, Donje Vodičevo;
 Zgonjanin Đ. Milan, radnik, Velika Žuljevica;
 Zgonjanin Stojan, radnik, Velika Žuljevica;
 Zgonjanin Dušan, radnik, Velika Žuljevica;
 Zgonjanin R. Dragan, radnik, Velika Žuljevica;
 Zgonjanin Gojko-Kraljević, radnik, Velika Žulejvica
 Zgonjanin S. Branko, radnik, Velika Žuljevica;²⁶⁰

²⁶⁰— Veljko Stojanović: Kuljanska četa, Kozara II. str. 186-195.

— Spisak boraca Kuljanske čete naknadno utvrđen sa general-potpukovnikom Stanić Dragutinom pukovnikom Stojaković Veljkom.

— Kuljanska četa u decembru 1941. godine imala je u svome sastavu oko 180 boraca.

— Prilikom formiranja I bataljona Drugog krajiškog odreda u sastavu bataljona bile su: Karanska — 1. četa Jutrogoštoj, Baljska — 2. četa na Balju i Kuljanska — 3. četa u Kuljanima.

5. (BRUSEVAČKA) ČETA²⁶¹

Komanda čete:²⁶²

Mijatović Milorad, komandir, službenik, Bosanski Novi;
Vrhovac Milan, politički komesar, učitelj, Prijedor;

Adamović Đuro, seljak, Gornji Jelovac;
Adžić Rade, seljak, Turjak;
Ajdarić Miloš, seljak, Radosavska;
Aleksić Blagoja, seljak, Dragelji;
Antić Stevan, seljak, Donji Podgradci;
Antić Vaso, seljak, Donji Podgradci;
Babić Branko, seljak, Baraji;
Babić M. Rade, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Babić Košta, seljak, Dragelji;
Babić Vlado, seljak, Gornji Podgradci;
Babić Ilija, seljak, Gornji Podgradci;
Babičić Dragomir, seljak, Grbavci;
Baštinac Dušan-Milukin, seljak, Rogolji;
Berić Jovan, seljak, Mašići;
Bijelić Branko, trgovački pomoćnik, Mašići;
Bijelić Obrad, radnik, Radosavska;
Blagojević M. Cvijo, seljak, Slavička;
Bojanić N. Đoko, seljak, Turjak;
Bojanić C. Savo, seljak, Turjak;
Bokan Pero, predratni žandarm, Drvar;
Borković Danilo, učitelj, Turjak;
Borojević Veselko-Vaso, trgovački pomoćnik, Romanovci;
Bosnić Božo, seljak, Mašići;
Božić Vlado, đak, Omarska;
Bubonjić Petar, seljak, Romanovci;
Crnobrnja Ljuban, radnik, Donje Vodičevo;
Cvijić Ognjen, seljak, Grbavci;
Cvijić S. Jovan, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Čekić Dragan, radnik, Grbavci;
Čekić Rade, predratni žandarm, Grbavci;
Čekić Branko, seljak, Grbavci;
Čekić Milan, seljak, Grbavci;
Čikić J. Ostoja, seljak, Mašići;
Čirić Mićo, seljak, Donji Podgradci;
Ćup Aleksa, seljak, Omarska;
Despotović Mićo, seljak, Kočićevo;
Didić Marjan, radnik, Donji Podgradci;
Dojčinović Stojan, radnik, Donji Podgradci;

²⁶¹5. Četa je nastala od dijelova 1. i 2. čete i zaštitnice Štaba Odreda. Stacionirana je u graničnom dijelu bosansko-gradiškog i prijedorskog područja, u Brusevcu. Po rejonu dejstva i boračkom sastavu zvala se Gradiško-omarskom i po mjestu logorovanja Brusevačkom i zvanično 5. četa Drugog krajiškog odreda.

²⁶²Prvi komandir čete bio je Mirko Pekić, učitelj, vodnik voda u 2. (dubičkoj) četi. Politički komesar, kratko vrijeme, bio je Duško Brković koji je otišao na dužnost u srednju Bosnu.

Dojčinović Mihajlo, radnik, Donji Podgradci;
Dončić Vasilija, seljak, Jablanica;
Dragojević Đorđe, seljak, Mašići;
Dragosavljević Petar, seljak, Elezagići;
Đurđević Branko, trgovački pomoćnik, Kijevci;
Đurđević Vojislav, seljak, Kijevci;
Đurić Dragoja, seljak, Grbavci;
Đudić Đ. Nenad, seljak, Verići;
Đudić Košta, seljak, Verići;
Gajić D. Cvijo, željezničar, Verići;
Gajić I. Vaso, seljak, Verići;
Gajić M. Ostoja, seljak, Verići;
Garača Dragan, seljak, Miljevići;
Gavranović M. Stojan, seljak, Omarska;
Gerijak J. Andrija, seljak, Jazovac;
Gligić Stevan, seljak, Miloševo Brdo;
Gnjatović N. Rade, seljak, Donji Orlovci, Prijedor;
Goga S. Petar, seljak, Vrbaška;
Grahovac Vid, šumski radnik, Lamovita;
Grahovac Bogdan, šumski radnik, Lamovita;
Grahovac Momčilo, šumski radnik, Lamovita;
Grandić Branko, seljak, Grbavci;
Grandić Bogdan, seljak, Grbavci;
Grujić Milan, seljak, Jakupovci;
Hrnić Hakija, radnik, Radosavska;
Ivanović S. Slobodan, seljak, Gornji Podgradci;
Ivanović S. Lazo, seljak, Gornji Podgradci;
Ivanović J. Draže, seljak, Gornji Podgradci;
Ivić M. Ratko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Jakovljević Dušan, seljak, Radosavska;
Jakovljević Mile, seljak, Radosavska;
Jakovljević Jovan, seljak, Radosavska;
Jakovljević Ostoja, seljak, Radosavska;
Jakovljević Radivoje, seljak, Radosavska;
Jakovljević Milan, seljak, Radosavska;
Jakovljević Dragutin, seljak, Radosavska;
Jandrić Milan, seljak, Velika Žuljevica;
Jandrić T. Dušan, seljak, Strigova;
Janković Đ. Stojan, seljak, Donji Podgradci;
Janković Miloš, seljak, Donji Podgradci;
Janjetović N. Milan, radnik, Donji Podgradci;
Jelisavac Dušan, radnik, Petkovac, Bosanski Novi;
Jelisavac Milutin, radnik, Petkovac, Bosanski Novi;
Jerić Stojan, radnik, Gornji Podgradci;
Ješić N. Stevo, seljak, Jelićka;
Ješić Mladen, seljak, Radosavska;
Jokić Obrad, seljak, Omarska;
Jokić Bogdan, seljak, Omarska;
Jotić Ostoja, seljak, Mašići;

Jurišić Miroslav-Miro, radnik, Bosanska Gradiška;
 Kahrić Ibrahim, radnik, Prijedor;
 Kalinić Mihajlo-Žukov, seljak, Gornji Podgradci;
 Karalić Boško, seljak, Ivanjska;
 Kasalović S. Rajko, seljak, Radosavska;
 Kasalović Stojan, seljak, Ivanjska;
 Kasalović Jovo, seljak, Ivanjska;
 Kljajić Ljubo, seljak, Donji Podgradci;
 Kočić M. Mirko, seljak, Vilusi;
 Kojić Jovo, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kojić Dragić, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kojić Dragoljub, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kovačević Adem, student, Dubrave;
 Kučuk Dragutin, seljak, Kijeveci;
 Kukić R. Mihajlo, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kukić B. Branko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kukić L. Dragomir, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kukić-Adžić Novak, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kukić J. Mile, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kukić O. Radovan, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Kukić P. Rade, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Lakić Miloš, seljak, Maglajani;
 Lujčić Dragutin, seljak, Prusci;
 Lukić Branko, seljak, Donji Podgradci;
 Lukić Gojko, seljak, Miloševo Brdo;
 Lukić Dušan, seljak, Miloševo Brdo;
 Lukić Pero, seljak, Donji Podgradci;
 Lukić Niko, seljak, Gornja Bistrica;
 Ljubičić V. Ostoja, seljak, Srednja Jurkovicica;
 Makivić Milan, đak, Jakupovci;
 Malešević Niko, bivši podoficir, Donji Podgradci;
 Malešević Stojan, seljak, Donji Podgradci;
 Malešević Marko, seljak, Donji Podgradci;
 Malešević Đuro, seljak, Donji Podgradci;
 Malešević Milorad, seljak, Donji Podgradci;
 Malešević Manojla, seljak, Donji Podgradci;
 Malešević Đ. Ostoja, seljak, Grbavci;
 Malešević Ljubo, seljak, Donji Podgradci;
 Mamić O. Živko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Mamić-Cigić Dragomir, seljak, Bistrica;
 Mandić Ljubo, seljak, Turjak;
 Marić Simo, seljak, Vrbaška;
 Marić Danilo, radnik, Čatrnja;
 Marić Dragutin, seljak, Vrbaška;
 Marković Boro, seljak, Kobatovci;
 Matavulj Stevan, seljak, Grbavci;
 Matavulj Stanko, seljak, Grbavci;
 Melnik Anton, radnik, Dobrljin;
 Mijatović Milorad, službenik, Bosanski Novi;

Milak Dušan;
Milaković Milorad, seljak, Grbavci;
Milivojević Lj. Luka, seljak, Čatrnja;
Mirjanić Vaso, seljak, Turjak;
Mirjanić Mirko, seljak, Turjak;
Mirjanić P. Savo, seljak, Kozara (selo);
Mirnić Stojan, seljak, Radosavska;
Mitrašinović Branko, seljak, Petkovac, Bosanski Novi;
Mitrović Branko, seljak, Balte, Prijedor;
Mlinarić Božo, radnik, Lješljani;
Ninić Dragan, seljak, Dragelji;
Novaković Milan, seljak, Grbavci;
Novaković Teodor, seljak, Grbavci;
Nježić Lazar, seljak, Omarska;
Obradović Mlado, radnik, Prusci, Bosanski Novi;
Obradović Dušan, radnik, Gornji Podgradci;
Pandža Mirko, seljak, Romanovci;
Pandža Mladen, seljak, Romanovci;
Paspalj Mihajlo, šumski radnik, Gig;
Pavić N. Ratko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Pavić M. Momčilo, seljak, Gornja Bistrica;
Pavić D. Mladen, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Pejić Lazar, radnik, Gornji Podgradci;
Pekić Vlado -Vladica, seljak, Aginci, Bosanska Dubica;
Pekić Mirko, učitelj, Aginci, Bosanska Dubica;
Pepić T. Rajko, radnik, Donje Vodičevo, Bosanski Novi;
Pepić Gojko, seljak, Mašići;
Petrović S. Stojan, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Petrović Nikola, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Petrović Rajko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Petrović I. Andrija, seljak, Kijevci;
Piljagić Dušan, seljak, Piskavica;
Popović Drago, radnik, Donji Podgradci;
Popović Lazo, radnik, Donji Podgradci;
Popović Živko, radnik, Donji Podgradci;
Popović Branko, seljak, Verići;
Popović Lazo, seljak, Verići;
Popović Marko, seljak, Verići;
Popović Đuro, seljak, Jazovac;
Predojević V. Dušan-Mrkoš, seljak, Gornja Bistrica;
Predojević Đ. Radivoj, seljak, Gornja Bistrica;
Predojević Mirko, seljak, Bistrica;
Prpoš O. Čedomir, đak, Gornja Lamovita;
Račetović Manojlo, seljak, Piskavica;
Radić Vladeta, službenik, Gašnica;
Radić Vojo, lugar, Gašnica;
Radivojac Vaso, seljak, Cerovljani;
Radulj S. Branko, podoficir, Verići;
Rajšić Milutin, radnik, Podgradci;

Raković Desimir, seljak, Mašići;
 Raković Svetko, seljak, Radosavska;
 Raković Ratko, seljak, Radosavska;
 Ristić M. Gojko, seljak, Grbavci;
 Ristić Ljubo, seljak, Jurkovića;
 Rončević Nikola, podoficir, Vrbaška;
 Rustić Pantelija, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Rustić Rade, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Sabljčić Žarko, seljak, Romanovci;
 Samardžija Gojko, seljak, Turjak;
 Samardžija Dragoja, trgovački pomoćnik, Turjak;
 Samardžija Miloš, radnik, Turjak;
 Serdar Rade, radnik, Prusci, Bosanski Novi;
 Sladojević Branko, seljak, Berek;
 Sladojević Vid, seljak, Berek;
 Slijepčević Ljubomir, seljak, Turjak;
 Sovilj M. Stevo, službenik, Laminci Brezici;
 Srdić Nikola, seljak, Baraji;
 Stanišljević Jovan, seljak, Turjak;
 Stanišljević Piljo, radnik, Turjak;²⁶³
 Stanišljević Vaso, seljak, Turjak;
 Stanišljević Dragan, seljak, Turjak;
 Stanivuković Vaso, seljak, Maglajani;
 Stojaković Gligo, seljak, Turjak;
 Stojanović Ilija-Ile, radnik, Prijedor;
 Stojnić Pero, seljak, Jablanica;
 Subotić Drago, radnik, Turjak;
 Subotić Milan, radnik, Gornji Podgradci;
 Subotić Košta, seljak, Cimiroti;
 Subotić Drago, seljak, Ivanjska;
 Subotić Stojan, seljak, Kruškik;
 Subotić S. Mladen, šumski radnik, Kozara;
 Suzić Lazo, radnik, Prusci, Bosanski Novi;
 Šijan Milan, seljak, Grbavci;
 Šinik Vlado, radnik, Gornji Podgradci;
 Šinik J. Krstan, radnik, Gornji Podgradci;
 Šipka Veljko, seljak, Dragelji;
 Šokčević Ranko, seljak, Kijevci;
 Šokčević Vid, seljak, Kijevci;
 Šmitran I. Milovan, seljak, Grbavci;
 Šmitran Bogdan, đak, Grbavci;
 Šmitran S. Simeun, radnik, Kozara;
 Šmitran V. Petar, seljak, Kozara;
 Šmitran Rajko, seljak, Grbavci;
 Šukalo Pantelija, seljak, Turjak;
 Šurlan Milenko, radnik, Gornje Vodičevo, Bosanski Novi;
 Šurlan Miloš, radnik, Devetaci, Bosanski Novi;

²⁶³ Piljo Stanišljević kao zamjenik komandanta III bataljona uhvaćen od neprijatelja u ljeto 1942. godine i od strane ustaškog suda u Banjoj Luci osuđen i otpremljen u ustaški logor gdje je i nestao.

Šušnjara Đuro, seljak, Romanovci;
 Štrbac Luka, trgovački pomoćnik, Verići;
 Švraka G. Pero, seljak, Bistrica;
 Tadić Dmtar, seljak, Maglajani;
 Tendžerić Mile, seljak, Gornji Podgradci;
 Topić Atif, službenik, Bosanska Gradiška;
 Trifunović Miloš, seljak, Jurkovic;
 Trivić Savo, seljak, Dragelji;
 Tukić Oste, seljak, Verići;
 Vrhovac Milan, učitelj, Prijedor;
 Vranić Jovo, seljak, Elezagići;
 Vranić Vojo, seljak, Elezagići;
 Vrančić Rajko, seljak, Mašići;
 Vučkovac N. Stevan, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Vučkovac Dragutin, radnik, Gornji Podgradci;
 Vučkovac Milutin, radnik, Gornji Podgradci;
 Vučkovac Mirko, radnik, Gornji Podgradci;
 Vujić Trivo, seljak, Gornji Podgradci;
 Vukajlović Miloš, seljak, Riječani;
 Zec Mihajlo, radnik, Dobrljin;
 Zeljković Ljubo, seljak, Gornji Podgradci;
 Zrnić Miloš, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Zmić Simo, radnik, Turjak;
 Zrnić V. Petar, seljak, Turjak;
 Zrnić Lazo, seljak, Turjak;
 Zrnić Vaskrsija, seljak, Turjak;
 Zrnić Slavko, radnik, Gornji Podgradci;
 Zrnić Vaso, seljak, Turjak;
 Zmijanjac Jovan, seljak, Grbavci;²⁶⁴

7. (GRBAVAČKA) ČETA²⁶⁵

Komanda čete:
 Stanišljević Piljo, komandir, radnik, Turjak;
 Kovačević Adem, politički komesar, student, Dubrava;
 Adžić Dragan, seljak, Turjak;
 Adžić Ignjatija, trgovački pomoćnik, Grbavci;
 Adžić Rade, seljak, Turjak;
 Aleksić Blagoja, seljak, Dragelji;

²⁶⁴— Podaci utvrđeni po sjećanju boraca 5. čete: pukovnika Zmić Slavka, Dojčinović Stojana, Šmitran Bogdana, Stojaković Glige i Popović Drage, potpukovnika Stojnić Pere i Subotić Drage, majora Aleksić Blagoje, zatim Matavulj Stevana, Borojević Veselka i Vrančić Rajka.

— U decembru 1941. godine iz sastava 5. čete izdvojene su grupe boraca i upućene u Grbavce, u Turjak (Markičevac), u Bistricu i početkom januara 1942. godine u Jeličku — Maričku, od kojih su formirane nove partizanske čete.

— Neposredno pred reorganizaciju, 5. četa je u svome sastavu imala oko 224 borca. U decembru je napušten logor u Brusevcu i dio 5. čete otišao u selo Bistricu, u Zrniće, gdje je formirana Bistrička četa.

— Milan Vrhovac: **Formiranje Četvrtog bataljona**, Kozara 2, str. 151.

²⁶⁵Grbavačka četa formirana je u decembru 1941. godine kao 7. četa drugog krajiškogodreda. Stacionirana je u selu Grbavcima sa pravcem dejstva prema Bosanskoj Gradiški i komunikaciji BanjaLuka — Bosanska Gradiška. Po mjestu stacioniranja nazivana je Grbavačkom, a zvanično je bila 7. četa.

Babić Milovan, seljak, Gornji Podgradci;
 Babić Košta, seljak, Dragelji;
 Babić M. Ilija, radnik, Gornji Podgradci;
 Babičić Dragomir, seljak, Grbavci;
 Baganetić Branko, seljak, Grbavci;
 Balaban Košta, radnik, Mrčevci;
 Baštinac N. Petar, seljak, Romanovci;
 Baštinac Ostoja, seljak, Romanovci;
 Batić Rade, predratni žandarm, Jablanica;
 Batić Slavko, seljak, Jablanica;
 Batić Gojko, seljak, Jablanica;
 Bavrić Slavko, seljak, Grbavci;
 Bjelajac Mile, seljak, Miloševo brdo;
 Bjelovuk Branko, seljak, Jablanica;
 Bjelovuk Slavko, seljak, Jablanica;
 Blandić Miloš, seljak, Romanovci;
 Bobić A. Dušan, seljak, Mahovljani;
 Bogojević Živko, seljak, Grbavci;
 Borojević Veselko Veso, trgovački pomoćnik, Romanovci;
 Borovnica Slavko;
 Bosnić Živko, seljak, Romanovci;
 Božić S. Vaso, seljak, Kijevci;
 Bralić Savo, seljak, Donji Podgradci;
 Bralić Petar, seljak, Donji Podgradci;
 Budić O. Ljubo, seljak, Krnete, Laktaši;
 Budić O. Petar, seljak, Krnete, Laktaši;
 Bubonjić Ilija, seljak, Romanovci;
 Bubonjić Petar, seljak, Romanovci;
 Bubulj Riste, seljak, Grbavci;
 Bulović P. Nikola, seljak, Gaštica;
 Bulović P. Mirko, seljak, Gaštica;
 Cvijić Teodor Tede, seljak, Grbavci;
 Cvijić Savo, seljak, Grbavci;
 Cvijić Ognjen, seljak, Grbavci;
 Cvijić J. Branko, seljak, Grbavci;
 Cvijić V. Milovan, seljak, Podgradci;
 Cvičić Rade, seljak, Bakinci, Laktaši;
 Čekić Rade, predratni žandarm, Grbavci;
 Čekić Milan, seljak, Grbavci;
 Čekić P. Branko, seljak, Grbavci;
 Čekić T. Gojko, seljak, Grbavci;
 Čekić O. Milovan, seljak, Grbavci;
 Čekić Dragan, automehaničar, Grbavci;
 Čekić Branko, seljak, Grbavci;
 Čikić Risto, seljak, Vrbaška;
 Čikić M. Milan, seljak, Grbavci;
 Čikić S. Milan, seljak, Grbavci;
 Čikić P. Jovan, seljak, Grbavci;
 Čikić J. Ostoja, seljak, Mašići;

Čikić J. Milan, seljak, Vrbaška;
Čikić I. Jovan, seljak, Grbavci;
Čupić Rade, seljak, Turjak;
Čirić Đ. Milan, seljak, Podgradci;
Čirić S. Miloš, seljak, Podgradci;
Čirić Mićo, seljak, Podgradci;
Čirić P. Vlado, seljak, Podgradci;
Čuk Nikola, seljak, Laminci;
Dejanović Jovo, seljak, Romanovci;
Desančić Milan, seljak, Podgradci;
Desančić Jovo, seljak, Podgradci;
Desančić D. Ilija, seljak, Kijevci;
Desančić M. Stevo, seljak, Kijevci;
Desančić Gojko;
Desančić Mirko;
Dejan M. Jovan, seljak, Romanovci;
Dević Uroš, seljak, Romanovci;
Dević T. Mihajlo, seljak, Romanovci;
Dević C. Milan, seljak, Romanovci;
Dojčinović Stojan, radnik, Donji Podgradci;
Dojčinović P. Milan, seljak, Podgradci;
Dončić Marjan;
Dragišić Teodor, đak, Grbavci;
Dragišić R. Drago Dragi, seljak, Grbavci;
Dragičević P. Marko, seljak, Jablanica;
Dragojević Aleksa;
Dragišić M. Vlado, seljak, Trebovljani;
Đunić Mile, seljak, Cimirote;
Đurđević Branko, seljak, Kijevci;
Đurđević Đordija, seljak, Kijevci;
Đurđević J. Vojislav, seljak, Kijevci;
Đurić Dragoja, seljak, Grbavci;
Đurić Slavko, seljak, Kijevci;
Erceg Stole, seljak, Romanovci;
Erceg N. Rade, seljak, Romanovci;
Erceg N. Vojin, seljak, Romanovci;
Erceg Svetko;
Francuz Dragoja, seljak, Grbavci;
Francuz Mile;
Gajić Savo, radnik, Gornji Podgradci;
Gajić M. Jovo, seljak, Rogolji;
Gajić Gojko;
Gajić Dušan;
Gajanović Veljko, seljak, Vilusi;
Galić Mirko, seljak, Dragelji;
Gerijak J. Andrija, seljak, Jazovac;
Gerijak Vladimir Vlado, radnik, Podgradci;
Gigović Mirko, seljak, Grbavci;
Glišić Mile, seljak, Grbavci;

Gnjatić Jovo, seljak, Lijevo Polje;
Goga Mirko, seljak, Vrbaška;
Golić Mojsije, predradni žandarm, Gaštica;
Golić Jovo, seljak, Gaštica;
Golub D. Miloš, seljak, Bistrica;
Golub Đuro, seljak, Bistrica;
Gončin Milovan, radnik, Bistrica;
Grahovac M. Obrad, radnik, Podgradci;
Grandić Branko, seljak, Grbavci;
Grandić Radivoj;
Grgić Dušan;
Grujičić Dragomir, seljak, Mašići;
Gvozden Ljubo, seljak, Laminci;
Gvozdenac Branko, seljak, Kijeveci;
Hrvaćanin N. Đorđo, seljak, Rogolji;
Ilić Dušan, seljak, Grbavci;
Ilić Stanoja, seljak, Grbavci;
Ilić Živko, seljak, Grbavci;
Ivanović Mile, seljak, Podgradci;
Ivanović Đuko;
Janković Stojan, seljak, Podgradci;
Janjetović Miloš, radnik, Podgradci;
Jokić Branko, seljak, Podgradci;
Jokić Bogdan, seljak, Podgradci;
Jović M. Boško, seljak, Maglajani;
Kačavenda Milan, seljak, Cerovačani;
Kalinić Mihajlo, seljak, Podgradci;
Karan Rade, seljak, Vrbaška;
Kesić Milan, đak, Romanovci;
Kesić Rade, seljak, Mašići;
Kević Mirko, seljak, Podgradci;
Kiklić F. Mićo, seljak, Kijeveci;
Klincov J. Stojan, seljak, Berek;
Kljajić Ljubo, seljak, Grbavci;
Kljajić Ljubomir, seljak, Podgradci;
Kljajić Pero;
Knežević Jovo, seljak, Lužani;
Knežević Stojan;
Kočić M. Mirko, seljak, Vilusi;
Kočić Dušan, seljak, Romanovci;
Kostadinović M. Jovo, seljak, Rogolji;
Kotur N. Vaso, seljak, Jablanica;
Kovačević Adem, student, Dubrava;
Kovačević D. D Mitar, seljak, Čatrnja;
Kragulj Jovo;
Krunić N. Ljubomir, seljak, Vrbaška;
Krunić Milan;
Kučuk K. Branko, seljak, Kijeveci;
Kukavica Milan;

Kutlača Vaso, seljak, Mašići;
 Lajić Mirko, seljak, Sovjak;
 Latinčić P. Stevo, seljak, Kijeveci;
 Lipovac Ljubo, seljak, Turjak;
 Lipovac Petar, seljak, Turjak;
 Lukić Mirko, seljak, Berek;
 Lukić M. Gojko, seljak, Berek;
 Lukić A. Branko, seljak, Berek;
 Ljepojević M. Marjan, seljak, Jablanica;
 Ljepojević Mile;
 Ljepojević Savo;
 Ljubičić V. Ostoja, seljak, Jurkovića;
 Majdanac Savo, seljak, Kijeveci;
 Majstorović P. Mirko, seljak, Jablanica;
 Makić Drago, seljak, Romanovci;
 Makić Radovan, đak, Romanovci;
 Makić Bogdan, poljoprivredni tehničar, Romanovci;
 Malbašić Mićo;
 Malešević Ostoja, seljak, Grbavci;
 Malešević Božo;
 Malešević Bogdan, seljak, Grbavci;
 Malešević Milorad, trgovački pomoćnik, Podgradci;
 Malešević Niko, podoficir, Podgradci;
 Mandić Ostoja;
 Mandić Ljubo, seljak, Turjak;
 Marić Mihajlo, seljak, Gaštica;
 Marić Simo (kovač);
 Marić Dragoja, seljak, Gaštica;
 Marjanović Nikola;
 Matavulj Stevan, seljak, Grbavci;
 Matavulj Stanko, seljak, Grbavci;
 Matavulj Mirko, seljak, Grbavci;
 Matavulj Đoko;
 Mihajlović S. Branko, seljak, Petrovo selo;
 Mijatović Mihajlo;
 Milaković Milorad, seljak, Grbavci;
 Milanović Marko;
 Milivojević L. Dragutin, seljak, Čatrnja;
 Milivojević Lj. Danilo, seljak, Čatrnja;
 Milivojević Luka, seljak, Čatrnja;
 Milošević Mirko, seljak, Bakinci;
 Milošević Savo;
 Miljanović Savo, seljak, Cimiroti;
 Miljanović Gojko, seljak, Podgradci;
 Mirjanić Branko, seljak, Turjak;
 Misimović Božo, seljak, Jablanica;
 Misimović Dragomir, seljak, Jablanica;
 Nikić Lazar, seljak, Dragelji;
 Ninić Dragan, seljak, Dragelji;

Ninić Dušan, seljak, Dragelji;
Ninić Vaso, seljak Grbavci;
Ninić Milutin, seljak, Dragelji;
Novaković Milan, seljak, Grbavci;
Novaković Todor, seljak, Grbavci;
Nježić S. Slavko, trgovački pomoćnik, Romanovci;
Nježić Gojko, seljak, Romanovci;
Nježić Desimir;
Nježić Nikola, seljak, Romanovci;
Obradović Dušan, radnik, Podgradci;
Obradović Piljo, seljak, Vrbaška;
Ostojić Nikola, seljak, Romanovci;
Panić Rajko, seljak, Podgradci;
Panić Rade, seljak, Podgradci;
Paspalj Mihajlo, radnik, Gig;
Pejić Mirko, seljak, Podgradci;
Petrić Jovo, seljak, Mašići;
Pijanić Nikola, seljak, Cerovljani;
Popović Veljko, trgovački pomoćnik, Cerovljani;
Popović Miloš;
Popović Mirko, seljak, Romanovci;
Popović S. Dragomir, seljak, Jablanica;
Popović Duka, seljak, Romanovci;
Popović Dragutin, radnik, Podgradci;
Popović Radivoj;
Premasunac Boško;
Puljarević Dragutin;
Puljarević Ilija;
Pureta Petar;
Radić Miloš, seljak, Grbavci;
Radić Stevo, seljak, Gaštica;
Radić Savan, seljak, Maglajani;
Radivojac Vaso, seljak, Cerovljani;
Radivojac Savo, seljak, Cerovljani;
Radmanović Drago, seljak, Vrbaška;
Radonjić Nikola, seljak, Bistrica;
Radumilo S. Jovan, seljak, Mašići;
Rakas P. Branko, seljak, Gaštica;
Rakas T. Nikola, seljak, Gaštica;
Rakas Dušan, seljak, Bistrica;
Rakas Radivoje, seljak, Bistrica;
Ristić Gojko, seljak, Grbavci;
Rokić Jovo, seljak, Catrnja;
Rončević Jovo;
Sabljić Žarko, seljak, Romanovci;
Sabljić Rajko;
Samardžija Dragoja, trgovački pomoćnik, Turjak;
Savanović Ilija;
Savić Rajko;

Sekulić Trivun, radnik, Romanovci;
 Sitničić Lazar, seljak, Berek;
 Sladojević Vid, seljak, Berek;
 Sladojević V. Branko Crni, seljak, Berek;
 Sladojević O. Mirko, seljak, Berek;
 Sladojević Milan, seljak, Podgradci;
 Sovilj M. Stevo, Laminci;
 Stančić Branko, seljak, Mašići;
 Stanić Dragan, seljak, Grbavci;
 Stanišljević Piljo, radnik, Turjak;
 Stanišljević P. Đurađ, seljak, Laminci;
 Stanišljević Pejo, seljak, Turjak;
 Stanišljević S. Dušan, seljak, Turjak;
 Stanišljević S. Gojko, seljak, Turjak;
 Stanišljević P. Lazar, seljak, Turjak;
 Stanišljević Dragan, seljak, Turjak;
 Stanišljević Nikola;
 Stanković Kostadin, seljak, Grbavci;
 Stanivuković G. Vaso, seljak, Maglajani;
 Stojnić Pero, seljak, Jablanica;
 Stojnić Novak, seljak, Jablanica;
 Stojnić M. Dušan, seljak, Jablanica;
 Subotić Stojan, seljak, Kruškik;
 Subotić J. Dušan, seljak, Cimiroti;
 Subotić O. Košta, seljak, Cimiroti;
 Subotić L. Milan, seljak, Cimiroti;
 Subotić L. Mlađan, seljak, Cimiroti;
 Subotić Mile, radnik, Podgradci;
 Subotić Jovo, seljak, Podgradci;
 Suzić N. D Mitar, seljak, Dragelji;
 Suzić Đ. Ilija, seljak, Dragelji;
 Šerbula Dragoja, seljak, Bistrica;
 Šestić J. Živko, seljak, Grbavci;
 Šestić M. Đuro, seljak, Grbavci;
 Šestić Rade, seljak, Grbavci;
 Šešum S. Milan, seljak, Jablanica;
 Šešum O. Dragutin, seljak, Jablanica;
 Šešum P. Dragutin, seljak, Jablanica;
 Šešum N. Marko, seljak, Jablanica;
 Šešum S. Mile, seljak, Jablanica;
 Šijan Đ. Milan, seljak, Grbavci;
 Šijan I. Đuro, seljak, Grbavci;
 Šinik Vlado, radnik, Podgradci;
 Šinik Ilija;
 Šinik V. Jovan, seljak, Podgradci;
 Šinik J. Krste, seljak, Podgradci;
 Šinik I. Milovan, seljak, Podgradci;
 Šinik Đ. Rade, seljak, Podgradci;
 Šipka Veljko, seljak, Dragelji;

Šipka Prvoslav, seljak, Dragelji;
Šipka Žarko;
Šokčević T. Lazo, seljak, Kijevci;
Šokčević J. Tede, seljak, Kijevci;
Šokčević T. Tede, seljak, Kijevci;
Šokčević T. Jovo, seljak, Kijevci;
Šokčević T. Milan, seljak, Kijevci;
Šokčević Ranko;
Šokčević Branko, seljak, Kijevci;
Šolaja S. Rajko, Seferovci;
Šmitran Bogdan, đak, Grbavci;
Šmitran Vaskrsija, seljak, Kozara;
Šmitran N. Bogdan, seljak, Kozara;
Šmitran V. Slavko, seljak, Kozara;
Šuljak Mirko;
Šuljak Mićo;
Šumonja Dušan, radnik, Jablanica;
Šušnjar Đurađ, seljak, Kukulje;
Švraka Slavko, seljak, Rogolji;
Švraka Bogdan;
Švraka P. Mirko, seljak, Lužani;
Tadić M. Milan, seljak, Maglajani;
Tatić Petar, seljak, Romanovci;
Tendžerić Mile, seljak, Podgradci;
Tendžerić T. Božo, seljak, Podgradci;
Tendžerić S. Rajko, seljak, Podgradci;
Tendžerić S. Stevo, seljak, Podgradci;
Todić S. Jovo, seljak, Trebovljani;
Todorović Boško, seljak, Bakinci;
Todorović J. Vlado, seljak, Laminci, Dubrave;
Todorović Đ. Miloš, seljak, Miljevići;
Todorović Dušan, seljak, Romanovci;
Todorović O. Ljubo, seljak, Romanovci;
Todorović I. Mladen, seljak, Romanovci;
Trifunović Miloš, seljak, Turjak;
Trivić M. Savo, seljak, Dragelji;
Turudija S. Slavko, seljak, Bistrica;
Turudija Dušan, seljak, Bistrica;
Vicanović Slavko, seljak, Romanovci;
Vidačković Dragoje, seljak, Kijevci;
Vidaković Tede;
Vidović Milovan, seljak, Mašići;
Vidović Miloš, seljak, Mašići;
Vidović I. Branko, seljak, Mašići;
Vidović V. Branko, seljak, Mašići;
Vidović T. Gligo, seljak, Sovijak;
Vidović T. Lazo, seljak, Sovijak;
Vidović T. Stevo, seljak, Sovijak;
Vlaisavljević Rajko;

Vrančić Rajko, seljak, Mašići;
Vranješ Ljubo, seljak, Romanovci;
Vučkovac S. Milutin, seljak, Podgradci;
Vučkovac Miloš;
Vučkovac Stevan;
Vujić Trivo, seljak, Podgradci;
Vujić Đuro, seljak, Bistrica;
Vujić Pantelija, seljak, Podgradci;
Zeljковиć S. Ljubo, seljak, Podgradci;
Zlojutro Dušan, seljak, Sovijak;
Zlojutro T. Bogdan, seljak, Jablanica;
Zlojutro S. Marko, seljak, Jablanica;
Zmijanac Jovan, seljak, Grbavci;
Zmijanac Petar, đak, Miloševo brdo;
Zrnić Lazo, seljak, Turjak;
Zrnić Dušan, seljak, Turjak;
Zrnić S. Vaso, seljak, Turjak;
Zrnić Vlado, seljak, Podgradci;
Zvijerac Branko, seljak, Vrbaška;
Zuber B. Vaso, seljak, Bistrica;
Ženetić O. Karlo, seljak, Krnete, Laktaši;²⁶⁶

BISTRičKA ČETA²⁶⁷

Komanda čete:
Obradović Mlado, komandir, radnik, Prusci;
Radić Vladeta, politički komesar, službenik, Gašnica;

Ajdarić Đurađ, seljak, Radosavska;
Aleksić G. Svetko, seljak, Babići;
Aleksić M. Sveto, đak, Omarska;
Ardov G. Ilija, seljak, Lamovita;
Anđić M. Marko, seljak, Omarska;
Banjac Savo, seljak, Piskavica;
Bariša Spasoja, seljak, Omarska;
Bijelić Obrad, seljak, Radosavska;
Blagojević Cvijo, seljak, Slavička;
Božić Novak, seljak, Verići;
Božić J. Boško, seljak, Dragočaj;
Božić R. Dušan, seljak, Dragočaj;

²⁶⁶Podaci za borce 7. čete utvrđeni po sjećanju: pukovnika Stojana Dojčinovića, Bogdana Šmitrana, Slavka Zrnića i Glige Stojakovića i dopunjeni od Veselka Vese Borojevića, Stevana Matavulja i Rajka Vrančića, te Milovana Gončina (sjećanje objavljeno u Kozari, knjiga 1, str. 841).

— 7. (grbavačka) četa brzo je brojčano jačala. Iz njenog sastava upućena je grupa boraca u sastav Turjačke čete, a kasnije dio čete je uključen u I. četu III bataljona. Prilikom formiranja III bataljona u njegov sastav ušla je 7. (grbavačka) četa kao — 2. četa III bataljona.

— Prema zvaničnim podacima u toku rata poginulo je oko 450 prvoboraca sa bosanskogradiškog područja. Svi su oni bili u 5. (brusevačkoj) 7. (grbavačkoj) i Tutjačkoj partizanskoj četi koje su formirane u 1941. godini.

“Bistrička četa nastala je iz sastava 5. čete stacionirane u Brusevcu. U decembru 1941. godine dio čete sa vodnikom Obradović Mladom prešao je u selo Bistricu od koga je formirana Bistrička četa koja je u vrijeme formiranja III bataljona Drugog krajiškog odreda postala I. četa.

Kukić P. Rade, seljak, Bistrica;
 Branković Đorđo, seljak, Piskavica;
 Bukša Božo, trgovački pomoćnik, Omarska;
 Buzadžija D Mitar, seljak, Piskavica;
 Crnogorac Vojin, seljak, Ivanjska;
 Cvijić Spasoja, seljak, Bistrica;
 Cvijić S. Jovan, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Čup Gojko, seljak, Omarska;
 Dabić Milan, seljak, Niševići;
 Dabić Zdravko, seljak, Niševići;
 Delić Oste, seljak, Donja Omarska;
 Dojčinović Zivko, seljak, Dragočaj;
 Dojčinović R. Jefto, seljak, Dragočaj;
 Dragić J. Milan, seljak, Piskavica;
 Dragić J. Drago, seljak, Piskavica;
 Đudić Đ. Nenad, seljak, Verići;
 Đudić Košta, seljak, Verići;
 Đurđević Stojan, seljak, Lamovita;
 Gajić D. Cvijo, željezničar, Verići;
 Gajić Košta, seljak, Babići;
 Gajić Kido, seljak, Verići;
 Gajić Spasoje, seljak, Verići;
 Gavranović M. Stojan, seljak, Omarska;
 Gavranović D Mitar, seljak, Lamovita;
 Gavranović I. Dragoja, seljak, Omarska;
 Golemović M. Novak, seljak, Dragojač;
 Granula Vid, seljak, Piskavica;
 Grujičić Vukašin, seljak, Verići;
 Grujičić Đ. Dragomir, seljak, Verići;
 Grujičić Savo, seljak, Verići;
 Grujić Vlado, seljak, Radosavska;
 Grujić Dušan, seljak, Babići;
 Grujić S. Milan, seljak, Radosavska;
 Grujić Ratko, šumski radnik, Babići;
 Gunić Murat, đak, Banjaluka;
 Hrnić Hakija, radnik, Radosavska;
 Ivić Slavko, seljak, Bistrica;
 Ivić M. Ratko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Jakovljević I. Dragutin, seljak, Radosavska;
 Jakovljević Lj. Ostoja, seljak, Radosavska;
 Jakovljević I. Radivoj, seljak, Radosavska;
 Jakovljević Jovan, seljak, Radosavska;
 Jakovljević S. Mile, seljak, Radosavska;
 Jakovljević D. Dušan, seljak, Radosavska;
 Janjić R. Branko, učitelj, Lamovita;
 Jelić Manojla, seljak, Jelićka;
 Ješić Stevo, seljak, Jelićka;
 Jokić Dragoja, seljak, Omarska;
 Jorgić Marko, seljak, Piskavica;
 Jovanić S. Mladen, seljak, Piskavica;

Jovanić Dušan, seljak, Piskavica;
Jovanić S. Jovan, seljak, Piskavica;
Jovanić Ostoja, seljak, Piskavica;
Jovišić Vaskrsije, seljak, Niševići;
Jukić Petar, seljak, Piskavica;
Kajkut Luka, seljak, Piskavica;
Kajkut Ljubo, seljak, Piskavica;
Kajkut Rade, seljak, Piskavica;
Karalić Milutin, seljak, Ivanjska;
Karalić Radovan, seljak, Ivanjska;
Karalić S. Aleksandar, seljak, Ivanjska;
Karalić Marko, seljak, Ivanjska;
Karalić S. Tomo, seljak, Ivanjska;
Karalić A. Rade, seljak, Ivanjska;
Karalić Ratko, seljak, Ivanjska;
Karalić M. Milovan, seljak, Ivanjska;
Karalić Vaskrsija, seljak, Ivanjska;
Karalić M. Čedo, seljak, Ivanjska;
Karalić Rajko, seljak, Ivanjska;
Karalić Boško, seljak, Ivanjska;
Karalić Miloš, seljak, Ivanjska;
Karalić M. Dragomir, seljak, Ivanjska;
Kasalović Rajko, seljak, Radosavska;
Kasalović S. Uroš, seljak, Radosavska;
Kasalović G. Spasoja, seljak, Piskavica;
Kasalović Stojan, seljak, Ivanjska;
Kasalović Mladen, seljak, Radosavska;
Kasalović Branko, seljak, Radosavska;
Kasalović Novak, seljak, Radosavska;
Kević Savo, seljak, Piskavica;
Kević Rade, seljak, Piskavica;
Kević J. Cvijo, seljak, Piskavica;
Knežević Branko, radnik, Piskavica;
Knežević J. Stanko, seljak, Piskavica;
Knežević Đ. Tomo, seljak, Piskavica;
Knežević Svetko, seljak, Piskavica;
Knežević Dragoljub, seljak, Piskavica;
Kojić Đ. Jovo, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Kojić Ostoja, seljak, Verići;
Kojić P. Dragić, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Kojić Dragoljub, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Koljanić Dušan, seljak, Ivanjska;
Koljanić Novak, seljak, Piskavica;
Koljanić Jovan, seljak, Ivanjska;
Kos Milan, seljak, Babići;
Kovačević Uroš, seljak, Piskavica;
Krivaja Nikola, seljak, Krivaja;
Kukić R. Mihajlo, seljak, Bistrica;
Kukić L. Dragomir, seljak, Bistrica;
Kukić M. Branko, seljak, Bistrica;

Kukić O. Radovan, seljak, Bistrica;
Kukić-Adžić Novak, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Kukić J. Mile, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Lajić R. Drago, seljak, Lamovita;
Lajić Đ. Milan, seljak, Lamovita;
Lajić S. Cvijo, seljak, Lamovita;
Lakić M. Dušan, seljak, Radosavska;
Lakić Milovan, seljak, Radosavska;
Lakić I. Živko, seljak, Radosavska;
Latinčić Ilija, seljak, Piskavica;
Latinčić J. Mane, seljak, Piskavica;
Lazić M. Zdravko, seljak, Bistrica;
Lazić B. Živko, seljak, Piskavica;
Lazić Todor, seljak, Piskavica;
Ljevar J. Joso, seljak, Dragočaj;
Lukić Novak, seljak, Petrov Gaj;
Lukić Niko, šumski radnik, Bistrica;
Malbašić Mladen, seljak, Slavička;
Majstorović Dragutin, seljak, Marička;
Mamić-Cigić Dragomir, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Mamić O. Živko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Marković Dušan, seljak, Balte;
Milaković Ilija, seljak, Ivanjska;
Milaković M. Slavko, seljak, Ivanjska;
Milaković M. Oste, seljak, Ivanjska;
Milenčić P. Dragoja, seljak, Lamovita;
Milić A. Vojin, seljak, Ivanjska;
Milošević Momčilo, seljak, Piskavica;
Milošević Slavko, seljak, Piskavica;
Milošević G. Stojan, seljak, Piskavica;
Miljević L. Vid, seljak, Niševići;
Mirnić R. Stojan, seljak, Radosavska;
Mirošljević Đ. Vaso, seljak, Piskavica;
Mislivac Josip, mehaničar, Marička;
Mitrović M. Branko, seljak, Balte;
Muzgonja M. Mladen, seljak, Omarska;
Nježić Lazar, seljak, Radosavska;
Nježić Milan, radnik, Radosavska;
Nišević Mlado, trgovački radnik, Niševići;
Paspalj Milovan, seljak, Bistrica;
Pašagić Dragoljub, seljak, Piskavica;
Pašagić A. Božidar-Boško, seljak, Piskavica;
Pavić M. Momčilo, seljak, Bistrica;
Pavić N. Ratko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Pavić D. Mladen, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Pavić Boško, seljak, Bistrica;
Petrović S. Stojan, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Petrović Nikola, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Petrović Rajko, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Piljagić Dušan, seljak, Ivanjska;

Popović O. Branko, seljak, Verići;
Popović N. Mile, seljak, Verići;
Popović V. Momčilo, seljak, Ivanjska;
Popović V. Đurađ, seljak, Ivanjska;
Pranić Jozo, seljak, Dragočaj;
Prcać Mile, seljak, Omarska;
Predojević V. Dušan-Mrkoš, šumski radnik, Bistrica;
Predojević Lazo-Mrkoš, šumski radnik, Bistrica;
Predojević Mirko, seljak, Bistrica;
Predojević Đ. Radivoj, seljak, Gornja Bistrica;
Prerad Mirko, seljak, Piskavica;
Prpoš O. Čedomir, đak, Gornja Lamovita;
Prpoš Božidar, seljak, Lamovita;
Pužić Ostoja, seljak, Piskavica;
Račetović Manojlo, seljak, Piskavica;
Radić-Reškić Dušan, seljak, Lamovita;
Radić Vladeta, službenik, Gašnica;
Radanović Milan, seljak, Marička;
Radulj Đuro, seljak, Bistrica;
Raković S. Svetko, seljak, Radosavska;
Radulj S. Branko, podoficir, Verići;
Raković S. Ratko, seljak, Radosavska;
Ratković D. Neđo, seljak, Gradina;
Reljić P. Vuk, seljak, Omarska;
Rosić O. Mladen, seljak, Omarska;
Rustić M. Pantelija, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Rustić M. Rade, šumski radnik, Gornja Bistrica;
Savić M. Rade, seljak, Verići;
Simić M. Slavko, seljak, Ivanjska;
Simić K. Dejan, seljak, Omarska;
Simić K. Čedo, seljak, Gradina;
Sredić Dušan, seljak, Niševići;
Stakić Simeun, seljak, Slavička;
Stakić Obrad, seljak, Slavička;
Stanivuković Marko, seljak, Piskavica;
Stanivuković Mića, seljak, Piskavica;
Stanivuković R. Dragan, seljak, Piskavica;
Stanivuković G. Vid, seljak, Piskavica;
Stanivuković Jovo, seljak, Piskavica;
Stojaković Dušan, seljak, Gornja Omarska;
Stojaković Mihajlo, seljak, Gornja Omarska;
Stojaković Uroš, seljak, Gornja Omarska;
Stojaković D. Vladimir, seljak, Omarska;
Stojaković S. Lazo, seljak, Omarska;
Stojančić Draško, seljak, Busnovi;
Stojnić M. Gavro, seljak, Verići;
Stojnić Svetko, seljak, Verići;
Stojnić-Jezerac Milak, seljak, Verići;
Stojnić M. Radovan, seljak, Verići;
Stojnić Teodor, seljak, Verići;

Stojnić Petar, seljak, Lamovita;
 Stojnić Stanko, seljak, Lamovita;
 Šarić Nedeljko, seljak, Jelička;
 Ševa T. Cvijo, seljak, Piskavica;
 Šolak Dušan, seljak, Piskavica;
 Štrbac Luka, trgovački pomoćnik, Radosavska;
 Šukalo C. Milan, seljak, Ivanjska;
 Šukalo Bogoljub, seljak, Ivanjska;
 Šukalo Spasoja, seljak, Ivanjska;
 Šukalo Milan, seljak, Ivanjska;
 Šukalo Jovan, seljak, Ivanjska;
 Šukalo Novak, seljak, Ivanjska;
 Šušnjar Slavko, seljak, Ivanjska;
 Šušnjar Boško, seljak, Ivanjska;
 Švraka Ilija, seljak, Jelička;
 Švraka Vojislav, seljak, Jelička;
 Tadić S. Rade, seljak, Omarska;
 Tadić Ostoja, seljak, Omarska;
 Talić V. Đurađ, seljak, Piskavica;
 Talić R. Stanko, seljak, Piskavica;
 Talić S. Bjelan, seljak, Piskavica;
 Talić Mane, seljak, Piskavica;
 Talić Stojan, seljak, Piskavica;
 Tejić Vaskrsija, seljak, Lamovita;
 Todorović Đuro, seljak, Omarska;
 Tometić Dragić, seljak, Omarska;
 Tomić Aleksa, seljak, Jelička;
 Trenki Vlado, Lišnja, Prnjavor;
 Tukić Oste, seljak, Verići;
 Višić S. Milić, seljak, Piskavica;
 Višić L. Milak, seljak, Piskavica;
 Vrhovac Niko, seljak, Petrov Gaj;
 Vrhovac T. Mladen, seljak, Omarska;
 Vrhovac Stojan, seljak, Ivanjska;
 Vučkovac N. Stevan, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Zrnić D. Miloš, šumski radnik, Gornja Bistrica;
 Zrnić M. Dragoljub, seljak, Piskavica;
 Zrnić O. Đorđo, seljak, Piskavica;
 Zrnić Gojko, seljak, Piskavica;
 Zrnić N. Novak, seljak, Piskavica;
 Zrnić V. Ćiro, seljak, Piskavica;
 Zrnić Dušan, seljak, Piskavica;
 Zrnić Dragutin, seljak, Piskavica;
 Zvonar Drago, seljak, Piskavica;²⁶⁸

²⁶⁸Milan Vrhovac: Formiranje Četvrtog bataljona, Kozara 2, str. 152.

— Podaci za borce Bistričke čete utvrđeni po sjećanju: Kaialić Boška, Jakovljević Jovana, Talić Mane, Milošević Momčila i Vučkovac Radovana.

— Iz sastava Bistričke čete izdvojen je jedan vod boraca i upućen u Jeličku koji je u januaru 1942. godine uključen u novoformiranu četvu u Maričkoj.

— Prilikom formiranja bataljona Bistričk'a četa je ušla u sastav III bataljona kao — I. četa. Kasnije je iz njenog sastava i novopridošlih boraca formirana i 2. Bistrička četa u Srednjoj Bistrici.

TURJAČKA ČETA²⁶⁹

Komanda čete:

Rončević Nikola, komandir, podoficir, Vrbaška;

Topić Atif, politički komesar, Bosanska Gradiška;

Atif Topić

Adžić Rade, seljak, Turjak;
Adžić L. Dragan, seljak, Turjak;
Babić Branko, seljak, Mahovjani;
Bojanić N. Đoko, seljak, Turjak;
Bojanić C. Savo, seljak, Turjak;

²⁶⁹Poslije akcije na Turjak, oko 20. decembra 1941. godine iz sastava 5. čete u Brusevcu upućena je grupa od 59 boraca u Turjak gdje je formirana Turjačka četa. Četa je dejstvovala u rejonu prema Topoli i Laktašima i komunikaciji Banja Luka — Bosanska Gradiška.

Bokan Pero, predratni žandarm, Drvar;
Borković M. Danilo, učitelj, Turjak;
Borković S. Gojko, seljak, Turjak;
Čupić Rade, seljak, Turjak;
Gerijak Vladimir-Vlado, seljak, Podgradci;
Lipovac J. Ljubo, seljak, Turjak;
Lipovac Petar, seljak, Turjak;
Lipovac S. Miladin, seljak, Turjak;
Lipovac O. Milan, seljak, Turjak;
Malešević Nikola-Niko, podoficir, Donji Podgradci;
Mandić L. Dragoljub, seljak, Turjak;
Mandić Ljubo, seljak, Turjak;
Mihajlović Branko, seljak, Mahovljani, Laktaši;
Mirjanić Vaso, seljak, Turjak;
Mirjanić Mirko, seljak, Turjak;
Mirjanić T. Ostoja, seljak, Turjak;
Mirjanić P. Savo, seljak, Kozara;
Mirjanić Branko, seljak, Turjak;
Mitrašinović Branko, seljak, Petkovac, Bosanski Novi;
Paspalj Mihajlo, šumski radnik, Gig;
Pekić Vlado-Vladica, seljak, Aginci, Bosanska Dubica;
Rončević Nikola, podoficir, Vrbaška;
Samardžija Gojko, seljak, Turjak;
Samardžija Dragoja, trgovački pomoćnik, Turjak;
Samardžija Miloš, radnik, Turjak;
Savanović J. Simo, seljak, Kozara;
Sladojević Branko-Crni, seljak, Berek;
Slijepčević Ljubomir, seljak, Turjak;
Stanišljević Jovan, seljak, Turjak;
Stanišljević Vaso, seljak, Turjak;
Stanišljević Dragan, seljak, Turjak;
Stanišljević S. Dušan, seljak, Turjak;
Stanišljević S. Gojko, seljak, Turjak;
Stanišljević P. Lazar, seljak, Turjak;
Stojaković Gligo, seljak, Turjak;
Subotić S. Dragomir, radnik, Kozara;
Subotić Drago, radnik, Turjak;
Subotić S. Mladen, šumski radnik, Kozara;
Šmitran S. Simeun, radnik, Kozara;
Šmitran N. Milan, seljak, Kozara;
Šmitran V. Petar, seljak, Kozara;
Šmitran Đ. Ostoja, seljak, Kozara;
Šukalo M. Pantelija, seljak, Kozara;
Šukalo D. Rajko, seljak, Kozara;
Šukalo V. Čiro, seljak, Kozara;
Šukalo D. Jovan, seljak, Kozara;
Topić Atif, službenik, Bosanska Gradiška;
Vučković Dragutin, šumski radnik, Gornji Podgradci;
Vučković Milutin, šumski radnik, Gornji Podgradci;
Zrnić Simo, radnik, Turjak;

Zmić V. Petar, seljak, Turjak;
Zrnić Lazo, seljak, Turjak;
Zmić Vaskrsija, seljak, Turjak;
Zrnić Vaso, seljak, Turjak;²⁷⁰

Pri štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari bio je zaštitni vod u kome su se nalazili borci sa čitavog područja Kozare. To su bili:²⁷¹

Boško Baškot, student, Prijedor;
Batoz Radoja, seljak, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
Bojanić Duško, radnik, Prijedor;
Brković Duško, radnik, Prijedor;
Bućma Marko, radnik, Dvorište, Bosanska Dubica;
Dimitrijević Božo, đak, Bosanska Dubica;
Đurić Pero, đak, Gornje Vodičevo, Bosanski Novi;
Gavranović Dragič, seljak, Lamovita;
Golub Đuro, seljak, Bistrica, Bosanska Gradiška;
Gončin Milovan, radnik, Bistrica, Bosanska Gradiška;
Grbić Mile;
Havić Slavko, radnik, Prijedor;
Ivanović Simo, radnik, Mala Žuljevica, Bosanski Novi;
Kalinić Milan, radnik, Velika Žuljevica, Bosanski Novi;
Kantar Ljuban, radnik, Petkovac, Bosanski Novi;
Knežević Mirko, radnik, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Kesar Dragoja, radnik, Marini, Prijedor;
Kovačević Brane, radnik, Božići, Prijedor;
Kukić Ljuban, seljak, Bistrica, Prijedor;
Kukić K. Ljubomir, šumski radnik, Bistrica, Prijedor;
Kukić Vid, seljak, Bistrica, Prijedor;
Kukić Svetko, seljak, Bistrica, Prijedor;
Kukić O. Radovan, seljak, Bistrica, Prijedor;
Kusonić Gojko, radnik, Gomjenica, Prijedor;
Matijaš Ostoja, seljak, Gornji Orlovci, Prijedor;
Midžić Esad, student, Prijedor;
Nemet Vladimir-Braco, student, Zagreb;
Nikoletić Mirko, radnik, Mrazovci, Bosanska Dubica;
Nišević Obrad, radnik, Lamovita, Prijedor;
Oljača Vojin-Vojo, službenik Devetaci, Bosanski Novi;
Paspalj J. Rade, željezničar, Donja Bistrica, Prijedor;
Paspalj Jovan, šumski radnik, Donja Bistrica, Prijedor;
Pendić Ljuboja-Ljuban, seljak, Donja Bistrica, Prijedor;

²⁷⁰— Utvrđivanje spiska boraca Tuijačke čete bilo je veoma otežano. Mnogi borci ove čete poginuli su prilikom proboja iz obruča u Kozari jula 1942. godine zajedno sa tadašnjim komandrom Aćimović Ljubanom i političkim komesarom Borković Danilom.

— Prilikom formiranja III bataljona u njegov sastav ušla je Turjačka četa kao — 3. četa u bataljonu.

— Sastav III bataljona sačinjavale su: 1. četa (bistrička), 2. četa (grbavačka) i 3. četa (turjačka).

²⁷¹— Boško Baškot: U štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog kozarskog odreda Kozara II str. 53,54 i 73.

— Dopunjeno po sjećanju Radovana Vučkoveca iz Gornje Bistrice.

Prerad Obrad, seljak, Piskavica, Banjaluka;
 Racan R. Svetko, seljak, Donja Bistrica, Prijedor;
 Ržehak dr Alfred, ljekar, Zagreb;
 Serdar Dragan, radnik, Prusci, Bosanski Novi;
 Serdar P. Rade, radnik, Prusci, Bosanski Novi;
 Sitničič Mirko, trgovački pomoćnik, Donji Podgradci;
 Stojanović Ilija-Ile, radnik, Prijedor;
 Šiljegović Gojko, radnik, Miljakovci, Prijedor;
 Šinik Milan, radnik, Gornji Podgradci, Bos. Gradiška;
 Tendžerić Mile, seljak, Gornji Podgradci, Bos. Gradiška;
 Todorović Đuro, seljak, Omarska, Prijedor;
 Trtica Stevo, radnik, Jaruge, Prijedor;
 Vučkovac S. Đorđija, šumski radnik, Bistrica, Prijedor;
 Vučkovac N. Rade, šumski radnik, Bistrica, Prijedor;
 Vučkovac J. Radovan, šumski radnik, Bistrica, Prijedor;
 Zec Dušan, radnik, Dobrljin, Bosanski Novi;
 Zgonjanin Simo, radnik, Velika Žuljevica, Bosanski Novi;
 Zrnić Vlado, radnik, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
 Zrnić Milovan, radnik, Gornja Bistrica, Prijedor;

Sve su ovo bili stari i iskusni borci koji su odlaskom od Štaba Odreda preuzimali veoma odgovorne vojne i političke dužnosti u jedinicama Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Krajiškom proleterskom bataljonu, u partijskim i omladinskim rukovodstvima, zatim obavljali teške i složene kurirske zadatke između Kozare i srednje Bosne, između Kozare i Slavonije i Kozare i Podgrmeča.

Temeljitom analizom i rekonstrukcijom svih partizanskih četa formiranih u 1941. godini može se zaključiti da su kao jezgro prilikom formiranja Drugog krajiškog (kozarskog) partizanskog odreda bile Prijedorska, Dubička, i Novsko-lješljanska partizanska četa iz čijeg sastava su kasnije nastale ostale čete:

Baljska — 4. četa nastala je od Baljskog (4. voda) u sastavu 3. (karanske) čete.

Gradiško-omarska — 5. četa nastala je od grupe boraca iz sastava 1,2, i 3. čete i zaštitnog voda pri Štabu Odreda i grupe boraca sa bosanskogradiškog, prijedorskog i banjalučkog područja.

Moštanička — 6. četa nastala je od jednog voda boraca 2. (dubičke) čete i boraca sa moštaničkog i područja dubičke Ravni.

Grbavačka — 7. četa nastala je od boraca iz sastava 5. (gradiško-omarske) čete i boraca sa bosanskogradiškog i područja Laktaša.

Kuljanska četa, osma po redu formiranja, nastala je od boraca 3. (karanske) i grupe boraca iz 1. (prijedorske) čete.

Turjačka četa, izrasla je iz sastava grupe od 59 boraca iz 5. (gradiško-omarske) čete i boraca sa područja Turjaka i Laktaša.

Bistrička četa nastala je u vrijeme formiranja bataljona u decembru 1941. godine, od preostalog dijela boraca 5. (gradiško-omarske) čete i boraca sa dijela prijedorskog i banjalučkog područja.

Tako je formiranjem Bistričke, Grbavačke, Turjačke i nešto kasnije Maričke čete, prestala da postoji 5. (gradiško-omarska), odnosno Brusevačka četa.

U sastavu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, do sredine decembra 1941. godine, bile su Prnjavorska i Crnovrška partizanska četa sa područja srednje Bosne koje su tada ušle u sastav III krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.²⁷²

Komandu Crnovrške čete sačinjavali su: Duško Bojanić, komandir, Duško Brković, politički komesar i Stojanović Ilija-Ile, zamjenik političkog komesara čete.²⁷²

Značajno mjesto kod stvaranja i organizacije partizanskih četa na Kozari, pored vojnostručnog osposobljavanja za partizanski način ratovanja, zauzimalo je idejno-političko vaspitanje i osposobljavanje boraca u četama. Trebalo je osposobiti hrabrog i dobrog borca protiv neprijatelja, a istovremeno svjesnog i politički osposobljenog da može biti tumač ciljeva narodnooslobodilačke borbe. Ovo je utoliko bilo neophodnije što su se čete poslije reorganizovanja i polaganja partizanske zakletve spremale za odlazak na teren ne samo zbog izvođenja akcija već i zbog djelovanja u masama i širenja uticaja oslobodilačkog pokreta.

Zato je u četama, u svim jedinicama Odreda, poslije smještaja u logorima, započeo redovan vojnostručni, idejno-politički i partijski život. U četama su formirane partijske organizacije u kojima su u prvo vrijeme bili, pored komande čete, vodnici i delegati vodova. Pored toga otpočelo se raditi sa kandidatima koji su odabirani iz redova istaknutijih boraca sa primjernim moralno-političkim vladanjem, koji su zatim primani u partijsku organizaciju. Uporedo sa partijskom organizacijom radila je i organizacija SKOJ-a u četi koja je imala značajnu ulogu u pravilnoj orijentaciji i vaspitanju mladih boraca u četama.

Po dolasku Branka Babiča Slovenca i formiranja Okružnog komiteta Komunističke partije i Saveza komunističke omladine, veoma mnogo se radilo sa borcima u četama. Na partijskim sastancima sa novoprmljenim mladim komunistima i borcima, zatim sa narodom u selima, govorilo se o osnovnim ciljevima narodnooslobodilačke borbe, njenoj strategiji i taktici, o antifašističkoj koaliciji i ulozi Sovjetskog Saveza. Posebno se govorilo o ulozi Komunističke partije Jugoslavije u pripremama i dizanju ustanka, o platformi borbe za novu Jugoslaviju ravnopravnih naroda, za bratstvo i jedinstvo svih naroda i narodnosti. Na primjerima zlodjela ustaša i četnika raskrinkavana je izdajnička i zločinačka uloga Ante Pavelića i Draže Mihajlovića, predstavnika hrvatske i srpske buržoazije i vjernih sluga njemačko-italijanskog okupatora. Nužno je bilo objasniti prave uzroke dugogodišnjeg nepovjerenja i nacionalne netrpeljivosti koja je ranije vladala i potencirana između Srba, Hrvata i Muslimana. Trebalo je pravilno orijentisati i vaspitati borce da shvate širinu i prave ciljeve narodnooslobodilačke borbe, da je to zajednička borba svih jugoslovenskih naroda i narodnosti protiv zajedničkog neprijatelja.

Zahvaljujući svakodnevnom upornom radu sa borcima, brzo su se osjećali plodovi ovoga rada. Od velikog broja boraca sa sela stvarali su se i izrastali ne samo odvažni i hrabri borci već i dovoljno politički obrazovani i svjesni, sa

²⁷²Dušan Misirača: Organizacija NOB-a na području Bos. Novi i Dobrljina, str. 30-31, Muzej Kozare Prijedor.

²⁷³Adem Hercegovac: Formiranje prvih partizanskih četa i Vukodoljskog NOP odreda u Centralnoj Bosni, Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Knjiga II, str. 188.

dovoljno političke širine i saznanja značaja i uloge narodnooslobodilačkog pokreta na planu zajedničke borbe protiv okupatora, ustaštva i četništva i za stvaranje nove bratske zajednice ravnopravnih jugoslovenskih naroda i narodnosti.

Sa borcima su obrađivani radio-izvještaji i leci, držana predavanja iz istorije Partije, čitana „Mati“ od Gorkog, „Poljoprivreda u SSSR“, komentarisani Paveličev letak „Narode, seljaci“, zatim „Taktika partizanske borbe“ i „Kina“.²⁷⁴

Svjesno prihvatajući ciljeve narodnooslobodilačke borbe i revolucije, vjerni svome narodu, borci su stupajući u partizanske jedinice svojim ličnim primjerom u borbi i političkom aktivnošću pokazivali na svakom mjestu visoku političku svijest i odanost ciljevima narodnooslobodilačke borbe. Pravi i uporan rad partijskih organizacija i rukovodstava imao je veoma pozitivnog odraza i presudnog uticaja u vaspitanju boraca i na njihovom moralno-političkom uzdizanju. Takvo vaspitanje pozitivno se odražavalo na opšte stanje u jedinicama, na dobre međusobne odnose među borcima i između boraca i naroda na terenu. Međuljudski drugarski odnosi između boraca i rukovodećeg kadra u jedinicama, razumijevanje i povjerenje, stvorilo je od partizanskih četa čvrste i monolitne vojne kolektive.

Odanost i visoka idejna i politička svijest ispoljila se već u prvim akcijama u kojima je došla do punog izražaja spremnost svih boraca da se bore protiv okupatora, izdajnika i neprijatelja slobode, okupatorskih sluga ustaša i četnika. Svi borci se osjećaju partizanima i nose propisne partizanske znakove i u borbi se ponašaju partizanski, poznaju razliku između četnika i partizana — ističe se u jednom izvještaju štaba Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda od novembra 1941. godine.²⁷⁵

U tome bi se sa sigurnošću mogao tražiti i naći pravi odgovor zašto na Kozari, iako je bilo nastojanja, nije bilo uspjeha pri pokušaju, prodora i infiltracije četništva i četničkog uticaja ne samo u partizanskim četama već i na terenu. Pravilno vaspitani, idejno i politički izgrađivani od strane partijskog i vojnog rukovodstva, borci su bili čvrsti i bezgranično odani ciljevima narodnooslobodilačke borbe. Oni su znali da cijene i da razlikuju šta je u interesu naroda i oslobodilačke borbe, a šta nije na liniji te borbe.

²⁷⁴Rade Bašić: Dr Mladen, str. 97-98.

²⁷⁵Zbomik IV, knjiga 2, dok. 56.

STVARANJE OSNOVNIH ORGANA NARODNE VLASTI NA KOZARI 1941.GODINE

Petomjesečni period oružanog otpora, od ustanka do kraja 1941. godine, na Kozari je značajan, kako po masovnom opredjeljenju naroda za narodnooslobodilačku borbu, stvaranju partizanskih četa i bataljona, tako i po veoma masovnom političkom djelovanju među narodom na oslobođenom i širenju uticaja pokreta na neoslobođenom području. Već u prvim ustaničkim danima partijsko rukovodstvo na Kozari svoju aktivnost usmjerilo je na stvaranje oružanih vojnih formacija — partizanskih četa, ali isto tako i u političkom djelovanju u masama na terenu gdje je trebalo stvoriti široki i masovni front otpora okupatoru. To je bilo moguće samo stvaranjem jedinstvenog fronta i pozadine, jedinstva i stalne čvrste veze između partizanskih jedinica i naroda kao svojevrsne veoma važne komponente u oslobodilačkom i odbrambenom ratu, kakav je bio u Jugoslaviji.

Prilikom dizanja opštenarodnog ustanka i otpočinjanja oružane borbe i oslobođenjem dijela kozarskog područja, prestali su sa radom dotadašnji organi okupatorske i ustaške vlasti u selima i opštinama. Prestala je funkcija knezova, povjerenika, žandarma, poreznika i sudskih izvršitelja, opštinskih organa uprave, sudova i policijskog aparata, koji su bili postavljeni da služe okupatorskoj vlasti. Tako su na bosansko-dubrovačkom srezu prestale da djeluju knežička, pounjska, moštanička i međuvođska opština, na bosansko-novskom kostajnička, dobrljinska, ravnička i svođanska i na prijedorskom srezu opštine sanska, omarska i opština u Palančištu.

Ciljevi i karakter narodnooslobodilačke borbe zahtijevali su rušenje stare i stvaranje nove narodne vlasti. Jer, narodnooslobodilačka borba nije bila samo borba protiv okupatora već i borba za društveni preobražaj, za nacionalno i socijalno oslobođenje i stvaranje novog društvenog poretka u kome neće biti klasnog izrabljivanja i nacionalne neravnopravnosti među narodima. Otuda organi vlasti staroga sistema bivše Jugoslavije, a i novopostavljeni okupatorski organi vlasti nisu odgovarali niti bili prikladni daprizmu nove narodne vlasti. U toku stvaranja nove narodne vlasti, njenih prvih i osnovnih organa, nisu postojali ranije stvoreni oblici vlasti koje bi revolucija prihvatila i dalje razvijala prema potrebama i ciljevima oslobodilačkog pokreta. Nije bilo ni iskustva u tome kako početi. Istina, djelimično se moglo koristiti iskustvo oktobarske revolucije, ali to nije bilo dovoljno niti podesno za uslove u kojima se vodio rat i revolucija, kako u prvim danima otpočinjanja oružane borbe, tako i kasnije.

Tako je novonastala situacija u ustanku 1941. godine, naročito poslije stvaranja ustaničkih frontova, nametnula potrebu da se u pozadini, u oslobođenim područjima, stvaraju organi vlasti sa zadatkom da organizuju pomoć ustanicima na frontu i da organizuju život u pozadini. Pored snabdijevanja ustanika hranom, oni su imali zadatak da vrše mobilizaciju stanovništva na raznim zadacima, na rušenju objekata i komunikacija, prekopavanju puteva i pravljenju prepreka na pravcima pokreta neprijatelja, zatim da u svome djelokrugu rješavaju i sporove koji bi eventualno nastali na njihovom području.

Na ovim zadacima u svim selima koja su bila zahvaćena ustankom, bili su zaduženi pojedini ustanici koji su bili određeni od strane rukovodilaca ustaničkih frontova. Oni su preko ljudi u selima izvršavali pojedine zadatke pretežno oko snabdijevanja ustanika hranom. To su bili prvi predstavnici vlasti koji su se stvarali u prvim danima ustanka. Zvali su se povjerenici, komandanti pozadine, odbornici i si. Negdje su bili određeni i prije dizanja ustanka, kao u Crnoj Dolini kod Prijedora, gdje su bili stvoreni „komiteti, odbori, revolucionarni komiteti, komandanti pozadine i si.²⁷⁶

Slično je bilo i na ostalim ustaničkim frontovima, gdje su se nazivali povjerenicima, komandantima pozadine, odbornicima i komitetima. U narodu su, iako nisu bili demokratskim putem izabrani, već imenovani od strane rukovodstva ustanka, bili prihvaćeni kao organi nove vlasti.

Jedan rijetko sačuvan pismeni dokumenat iz prvih ustaničkih dana 1941. godine potvrđuje i zvaničan naziv — odbor. Ustanici sa ustaničkog fronta u Koplencu, nedaleko od Bos. Dubice, odgovarajući na zahtjev njemačkoj komandi u Bos. Dubici o razmjeni njemačkih porodica iz Vranovca za uhapšene stanovnike sela i iz grada, 10. avgusta 1941. godine, pored ostalog, pišu:

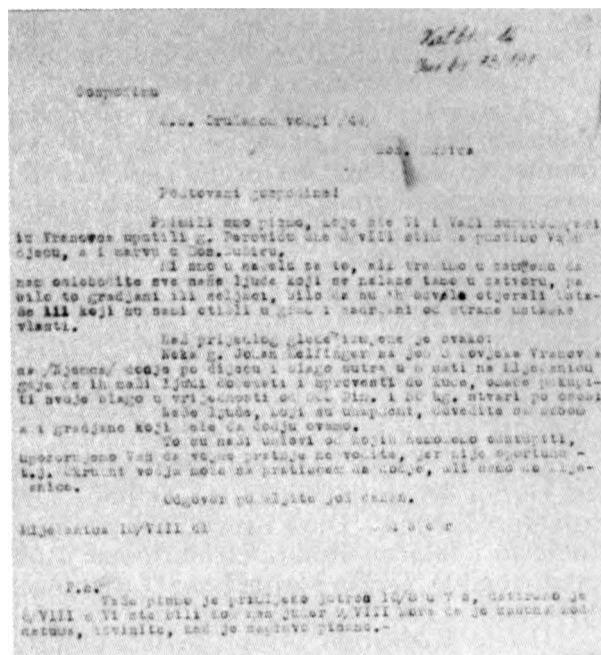
„Mi smo u načelu za to, ali tražimo u zamjenu da nam oslobodite sve naše ljude koji se nalaze tamo u zatvoru, pa bilo to građani, ili seljaci... Naše ljude, koji su pohapšeni, dovedite sa sobom, a i građane koji žele da dođu ovamo... To su naši uslovi od kojih nećemo odstupiti... Mlječanica, 10.8.1941. Odbor.“²⁷⁷

Ovdje ispred ustanika istupa „Odbor“ kao odgovorno predstavništvo ustaničke vlasti, a ne spominje se komandant fronta i si. U svakom slučaju, odbor ima šire značenje i predstavlja određenu vlast na sektoru fronta i u pozadini sa širim ovlaštenjima. To potvrđuje i ovlaštenje za vođenje pregovora sa neprijateljskom komandom i zahtjev da se iz zatvora puste i taoci iz grada Bosanske Dubice, a ne samo izsela, što upućuje na zaključak da je Odbor stupio u zaštitu i stanovništva u gradu, a ne samo na sektoru ustaničkog fronta. Ovaj slučaj karakterističan je i po tome što je to jedinstven primjer daje najednom ustaničkom frontu, prvih ustaničkih dana 1941. godine, njemačka komanda prihvatila da stupi u zvaničan kontakt sa ustanicima i da sa njima povede zvanične pregovore. Pregovore sa predstavnicima njemačke komande vodio je Nikola Luketić, učitelj, inače organizator ustanka na ovome području i rukovodilac na ustaničkom frontu na Koplencu.

Značajno je i jedno i drugo pismo iz avgusta 1941. godine koje je „Komandant baljskog komiteta Miloš Bajalica“ uputio ustašama sela Baćina,

²⁷⁶Dr Joco Marjanović: Ustanak naroda Jugoslavije 1941. godine, str. 481-482. Vojno delo, Beograd, 1964.

²⁷⁷Muzej Kozare Prijedor.

nedaleko od Hrvatske Dubice. Iako na njemu nema datuma, sa sigurnošću se može tvrditi daje pisano u ustaničkim danima kada je Bajalica Miloš rukovodio ustaničkim frontom na Balju. U pismu se zahtijeva od ustaša da predaju oružje i da se priključe ustanicima, pa se, pored ostalog, kaže:

„Da bi spriječili bratoubilačku borbu, mi radni narod Bosanske krajine, obraćamo se vama da ne budete oružje u rukama hitlerovskih plaćenika koji su u ime hrvatskog naroda činili i čine zlodjela za koja ne pamti povijest čovječanstva... Bili smo primorani, mi radni narod, radnici i seljaci, latiti se oružja. Bili smo primorani obračunati se jednom za uvijek sa neprijateljem ne samo Srba nego i neprijateljem poštenog i čestitog hrvatskog i muslimanskog svijeta. Mi znamo da pod mnogim ustaškim odorama kucaju srca radnika i seljaka kojisu, nevideći zle namjere vodstva hrvatskog pokreta ušli u taj pokret. Mi se borimo pod crvenom zastavom koja ne razdvaja, koja nosi opšte zajedničko dobro cijelom čovječanstvu i traži čovjeka u čovjeku. Pozivamo vas da bacite nečasno odijelo sa vašega poštenog srca koje je takođe poteklo od radničke klase koja danas vodi borbu.“²⁷⁸

Ovo pismo, pored poziva neprijateljskoj jedinici da preda oružje, značajnije je po tome što govori o ciljevima i širini narodnooslobodilačkog pokreta koga vode „radnici i seljaci“, „radni narod Bosanske krajine“ koji su se latili oružja da se jednom zauvijek obračunaju sa „neprijateljima ne samo Srba, nego i neprijateljem poštenog i čestitog hrvatskog i muslimanskog svijeta“. To što ga je potpisao „Komandant baljskog komiteta“ vjerovatno je zato što je upućeno vojnoj formaciji neprijatelja pa se pojavljuje komandant.

²⁷⁸Muzej Kozare Prijedor.

Međutim, iz sadržaja se vidi da postoji ustaničko rukovodstvo „Baljski komitet“ koje okuplja sve poštene ljude, radnike i seljake, i sve one koji žele da se bore protiv okupatora i njegovih slugu.

Za stvaranje narodne vlasti na oslobođenom području Kozare 1941. godine karakteristična su dva perioda. U prvi spada ustanički period i držanje frontova na pojedinim sektorima kada se kao predstavnici vlasti pojavljuju povjerenici i odbornici koje su po selima određivali ustanici i rukovodioci ustaničkih frontova. Drugi period počinje poslije formiranja partizanskih četa i reorganizacije Odreda, kada se u selima demokratskim putem vrši izbor predstavnika vlasti koji se zvanično nazivaju narodnooslobodilački odbori.

Tako su na sektoru dobrljinskog fronta odbornici bili: Mikan Marinković, Spasoja Marinković, Marko Marinković, Božo Đukanović, Nikola Đukanović iz Kuljana; iz Dobrljina: Rade Zec, Simo Zec i Milan Zec, te iz Gornjeg Vodičeva: Mladen Bundalo, Blagoja Bundalo i Nikola Bundalo. Predsjednik odbora je Mikan Marinković, zvani Bakula.²⁷⁹

Ustanici na sektoru Dragotinje već prvih dana avgusta izabrali su odbor za sela Gornju Dragotinju i Marine. Odbor u Dragotinjoj sačinjavali su: Petar Brdar (predsjednik), Đuro Krneta, Nikola Zgonjanin, Ostoja Savanović, Mile Knežević i Mladen Rodić. U Marinima u odboru su bili: Dušan Krneta (predsjednik), Dušan Marin, Lazo Marjanović i Đurin Šipka. Istovremeno je ovdje izabran i narodni sud koji je rješavao nastale sporove u selima.²⁸⁰

U selu Međuvođu, poslije povlačenja ustanika u Kozaru, ostali su na terenu: Jovica Kos, Miloš Jajčanin, Radovan Miljatović, Milorad Miljatović, Kojo Latinović, Veljko Milinović i Mile Marković sa zadatkom da prikupljaju hranu od naroda i da je otpremaju u Kozaru.²⁸¹ Na istim poslovima u Čelebincima je radio Dušan Šević a u Mirkovcu Dragoja Ručnov.²⁸²

U selu Gornjem Jelovcu formiran je „Odbor za snabdijevanje“ koji je, pored snabdijevanja ustanika na frontu sa ishranom, radio i na ustanovljenju štete koju je neprijatelj napravio prilikom paljenja kuća i imovine, zatim vršio popis imovnog stanja stanovništva, kako bi imao pregled ekonomske moći stanovništva u selu. Predsjednik odbora bio je Stevo Bokan, a sekretar Pero Gajić.²⁸³

U Palančiču kod Prijedora za odbornike su bili određeni ugledniji ljudi. U svakom zaseoku po jedan odbornik. Za organizaciju pozadine bio je određen Boško Simatović, koji je zajedno sa Dušanom Vokićem odredio odbornike u selu. Bili su to: Lazo Mikić, Luka Vučićević, Stevo Radišić i Dušan Vučković. Oni su organizovali zajedničku kuhinju i spremanje hrane za ustanike na frontu, organizovali i sakupljanje ljetine, vršidbu pšenice, mljevenje žita i si.²⁸⁴

Na području ustaničkog fronta na Balju u selima su imenovani odbornici. U Slaui: Mile Karan, Nikola Balaban, Vaso Dragaš, Stevo Čekić, Rade Budimir, Vasilija Budimir, Stojan Kondić, Marko Stanić i Mile Vujanović; u Petrinji Ljuban Gačić.²⁸⁵

^{1,9}Kozara, knjiga 1, str. 567.

^{2,1}Kozara, knjiga 1, str. 619. i 620.

^{2,2}Kozara, knjiga 1, str. 672.

^{2,3}Kozara, knjiga 2, str. 693.

^{2,4}Kozara, knjiga 1, str. 677.

^{2,5}Kozara, knjiga 1, str. 714 i 715.

^{2,6}Kozara, knjiga 1, str. 825-828.

Sektor baljskog ustaničkog fronta obuhvatao je područje kostajničke opštine. Ovdje se u prvim danima ustanka pojavljuje i komandant pozadine. Ustaničari su odredili Dušana Stojnića, On je radio na organizaciji odbora u selima. U selu Strigovi u odboru su bili: Mirko Anđelić, Jojčin Đukić, Pero Tubić i Mirko Mandić; u selu Čitluku: Pane Đenadija, Pava Đenadija i Ostoja Tešinić, a u Pobrđanima; Ostoja Garača, Milan Marin i Simo Tomić, te u selu Kalenderima: Janko Kovačević i Ilija Risojević.²⁸⁶

Na području ravničke opštine do oktobra 1941. godine djeluju vojni povjerenici: Relja Lukić, Lazo Vukota, Rade Pilipović, Dušan Carić, Rajko Ivanović, Mirko Lukić i Savo Gajić. Moguće je da je na zvanje „vojni povjerenici“ uticalo to što su prije početka, odnosno u vrijeme pripremanja ustanka na području Kozare djelovali vojni povjerenici koji su kao članovi Komunističke partije bili zaduženi da rade na vojnim pripremama ustanka.²⁸⁷

U selu Crnoj Dolini u prvim danima ustanka u odbor su ušli: Sajan Munjiza, predsjednik, a članovi Dušan Grbić, Dušan Kneževići Mičo Tubin.²⁸⁸

Tako su se u prvim ustaničkim danima u vrijeme vođenja frontalnog otpora počinjali stvarati prvi začeci narodne vlasti koji su se različito i nazivali: povjerenici, odbornici, komandanti pozadine, vojni povjerenici i si. Svi su imali iste ciljeve i zadatke, a narod ih je prihvatio kao istinske predstavnike nove revolucionarne vlasti.

Nakon napuštanja frontalnog otpora i povlačenja gerilskih odreda u Kozaru, na Karan i Balj, određeni povjerenici i odbornici u selima nastavili su sa radom. Pored prikupljanja i otpremanja hrane za gerilske odrede, oni su radili i na drugim zadacima. Organizovali su narod u selima na zadacima pokreta, formirali seoske straže koje su imale zadatak da sa određenih isturenijih mjesta prate pokrete neprijatelja i da o tome obavještavaju narod da se sklanja, brinuli su o potrebama stanovništva, naročito siromašnih starijih i iznemoglih porodica. Oni su istovremeno i politički djelovali među narodom, šireći uticaj i liniju narodnooslobodilačkog pokreta. Dakle, iako su naoružani ustaničari napustili frontove i povukli se u šume kako bi se organizovali, sa narodom su ostali odbornici koji su i dalje bili povezani sa gerilskim odredima na svome području i nastavili sa djelovanjem u narodu.

Početkom septembra 1941. godine na partijskom savjetovanju u Kozari, donesena je odluka o stvaranju partizanskih četa i određeni sektori njihove djelatnosti. Nakon položenih partizanskih zakletvi, čete su krenule na svoje prve borbene zadatke. Pored pripremanja akcija na neprijateljske posade i objekte, komande četa i partijske organizacije u njima imale su zadatak da razviju živu političku aktivnost sa narodom u selima.

Osnovni zadatak bio je da se pristupi organizacionom učvršćivanju organa vlasti u selima i njihovom demokratskom izboru. Više to nisu bili od jedinica određeni ljudi, već na masovnim skupovima naroda izabrani predstavnici nove vlasti koji su zvanično nazvani narodnooslobodilačkim odborima. U većini sela su ponovo izabrani dotadašnji odbornici, negdje su dopunjavani sa novim članovima, a tamo gdje ih nije bilo, izabrani su novi članovi. To su sada bili osnovni organi vlasti, seoski narodnooslobodilački odbori, koji su brojali tri,

²⁸⁶Kozara, knjiga 2, str. 662 i 663.

²⁸⁷Kozara, knjiga 2, str. 648.

²⁸⁸Kozara, knjiga 2, str. 695.

pet, sedam i više članova sa predsjednikom odbora. Broj članova odbora zavisio je od veličine i brojnog stanja stanovništva u selu. Pravilo je bilo da svaki dio sela (zaselak) ima svoga odbornika u sastavu seoskog narodnooslobodilačkog odbora.

Na terenu je razvijena široka politička aktivnost. Održavani su skupovi sa narodom u selima i zborovi više sela gdje se govorilo o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, snazi partizanskih jedinica i uspješno izvedenim akcijama, o bratstvu i jedinstvu svih naroda, o zlodjelima ustaša i četnika i si. Na ovim izborima istupali su partijski i vojni rukovodioci. Naročito je bila zapažena aktivnost dr Mladena Stojanovića, komandanta Odreda, Branka Babića Slovenca, sekretara i Boška Šiljegovića, člana Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru.

O vrlo živoj političkoj aktivnosti na terenu, održavanju konferencija po selima, gdje su birani narodnooslobodilački odbori govori se u više izvještaja Štaba Drugog krajiškog-kozarskog odreda. U jednom takvom izvještaju kaže se da su u novembru i decembru 1941. godine održane konferencije sa narodom u selima prijedorskog sreza: Omarskoj, Verićima, Jakupovića, Kevljanima, Krivoj Rijeci, Gornjem Jelovcu, Velikom i Malo Palančiču i Jutrogoštoj; na bosansko-dubičkom srezu u selima: Međeđi, Drakseniću, Demirovcu, Klekovicima, Pucarima, Muratima, Ušivcu, Mlječanici, Brekinji, Donjem Jelovcu, Međuvođu, Bijakovcu, Rakovici, Mrazovicima, i Tuključanima; na bosanskonovskom srezu u selima: Grabašnici, Strigovi, Babincu, Bačvanima, Petrinji, Svodnoj, Cerovici, Velikoj Žuljevici, Čitluku, Gornjem i Donjem Vodičevu, Kuljanima, Mraovom Polju, Pruscima i Dragotinji; na bosansko-gradiškom srezu u selima: Gornjoj, Donjoj i Srednjoj Jurkoviću, Jazovcu, Trebovljanima, Mašićima, Bereku, Drageljima, Vilusima, Gornjim Kijevcima, Grbavcima, Podgradcima i Romanovicima.

Na svim ovim skupovima vršenje izbor narodnooslobodilačkih odbora. U organizaciji pozadine i izboru narodnooslobodilačkih odbora na području Omarske značajno je doprinio Milan Vrhovac, prvi komesar 5. čete i kasnije 3. i 4. bataljona. Obišao je skoro sva sela ovoga područja i učestvovao u izboru narodnooslobodilačkih odbora. Tako su do kraja 1941. godine izabrani narodnooslobodilački odbori u svim selima iznad željezničke pruge Prijedor — Banja Luka, a u selima „bliže željezničkoj pruzi osnivani su ilegalni narodnooslobodilački odbori“²⁸⁹

U selu Lamovitoj prvi članovi narodnooslobodilačkog odbora su: Savo Janjić, Aleksa Tejić, Jovan Berić, Savo Gavranović, Rade Đurđević, Savo Brdar i Simo Prpoš. U selu Jakupovićima ilegalno su radili: Derviš Jakupović zvani Bradonja, zatim Smail i Osman Jakupović.²⁹⁰

U oktobru i novembru 1941. godine na skupovima naroda izabrani su narodnooslobodilački odbori u selima ravničke opštine:

Poljavnice: Đuko Vukota, Dragan Vukota, Nikola Šević, Nikola Kreća, Mićo Dalmacija, Stevan Savić i Rade Pilipović.

Mazić: Petar Đurić, Dušan Jovanović i Ostoja Bera:

Cerovica: Vaso Popović, Nikola Popović i Lazo Carić;

²⁸⁹Kozara, knjiga 2, str. 150.

²⁹⁰Kozara, knjiga 2, str. 704.

Ravnice: Stevo Stupar, Simo Vukojević, Gojko Goronja, Aleksa Grahovac i Đurađ Šindrak;

Mala Žuljevica: Mirko Labus, Stevo Smiljanić i Mirko Ivanović;

Velika Žuljevica: Sava Gajić, Veljko Gojić, Stevan Misirača, Pero Đurašinović i Nikola Kostadinović;

Rakovac: Đorđe Jelisavac, Simo Graonić i Jovo Lazarević;

Lješljani: Stojan Vujanović, Simo Vujanović i Branko Vujanović.²⁹¹

U Gornjoj Dragotinji 30. novembra 1941. godine, uz prisustvo oko 100 ljudi, izabran je seoski narodnooslobodilački odbor. Birani su ugledni, dobri domaćini i poštenu ljudi, uglavnom stariji, koji su i ranije u svome „komšiluku rješavali nesporazume oko međa ili pozajmica. Obično su učestvovali umirenju i pomagali da se nesuglasice riješe na pravedan način.“²⁹²

Prilikom izbora narodnooslobodilačkih odbora u selu Dragotinjoj i Marinima prisustvovali su Obren Stišović i Žarko Zgonjanin iz 3. (karanske) čete koji su govorili o potrebi i značaju stvaranja i demokratskog izbora» organa vlasti.

U Marinima su tada izabrani: Krneta Dušan, predsjednik, a članovi odbora: Marin Dušan, Đuro Šipka i Lazo Marjanović.

U selu Gornjoj Dragotinji u narodnooslobodilački odbor izabrani su: Brdar Petar, predsjednik i članovi: Zgonjanin Nikola, Rodić Mladen, Krneta Lazo, Knežević Mile, Stakić Ostoja i Savanović Ostoja. Kraće vrijeme u odboru je bio i Krneta Đuro.

U oba sela, u Marinima i Gornjoj Dragotinji, potvrđen je raniji sastav odbora koji su bili formirani u prvim ustaničkim danima 1941. godine.

I u selu Donjoj Dragotinji, pored željezničke pruge Prijedor — Bosanski Novi koje se djelomično nalazilo pod neprijateljskom kontrolom, izabran je u decembru 1941. godine narodnooslobodilački odbor u koji su ušli: Vukelja Nikola, Radulović Dušan i Saničanin Milan u svojstvu predsjednika odbora.

Septembra 1941. godine u selu Brežićanima, u kući Riste Mutića uz prisustvo oko 40 uglednih domaćina i predstavnika 3. (karanske) partizanske čete izabrani su članovi narodnooslobodilačkog odbora koga su sačinjavali: Mutić Nikola (predsjednik), Baškot Pero, Đukić Jovo, Karlica Veljko, Mutić Dušan, Veselinović Jefto i Tankosić Nikola.²⁹³ U izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda od 1. oktobra 1941. godine o političkom radu u pozadini konstatuje se da su održavane konferencije u pozadini i osnovani narodnooslobodilački odbori Dragotinji, Brežićanima, Jutrogoštoj i Petrovom Gaju.²⁹⁴

O formiranju narodnooslobodilačkih odbora govori se i u Uputstvu Štaba 1. bataljona po kome štabovi partizanskih četa, uz pomoć pozadinskih organizacija u svakom selu, sazivaju konferencije „na kojima seljaci biraju narodnooslobodilački odbor koji preuzima svu vlast u selu.“²⁹⁵

^{2.1}Kozara, knjiga 2, str. 649.

^{2.2}Kozara, knjiga 2, str. 677.

^{2.3}Pero Baškot: Odbor u Brežićanima, Kozara, knjiga 2, str. 687.

^{2.4}Rade Bašić: Doktor Mladen, str. 98.

^{2.5}Kozara, knjiga 2, str. 683.

Okružni komitet Komunističke partije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog odreda stalno su pratili kako se na terenu odvija politička aktivnost, gdje su izabrani narodnooslobodilački odbori, neposredno učestvovali na konferencijama i zborovima gdje su odbori birani i davali pismena uputstva o njihovom formiranju i radu. Brojni izvještaji Štaba Odreda o političkom radu u pozadini ističu da je rad na selu stalan i svakodnevan. Održavaju se razne konferencije, dijele radio-izvještaji i leci, biraju se narodnooslobodilački odbori u onim selima gdje još nisu izabrani. Održane su konferencije u selima: Pruscima, Jutrogoštoj (na kojoj su prisustvovali seljaci iz Crne Doline, Brezičana i Jutrogošte), Maričkoj gdje je održan zbor sa Ukrajincima, izabran narodnooslobodilački odbor za njih i od njih samih. Zboru su prisustvovali i Ukrajinke. Održanje zbor i u Busnovima, a naročito je važna aktivna saradnja nekih muslimanskih sela (Orahova, Kozarac, Kevljani, Jakupovići i dr.), sa našom narodnooslobodilačkom partizanskom vojskom. U svim pomenutim selima izabrani su narodnooslobodilački odbori.²⁹⁶

U sačuvanom Dnevniku Štaba Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda o vojnim i političkim akcijama registrovani su neki zborovi i konferencije sa narodom u selima. Pored upoznavanja sa vanjskom i unutrašnjom političkom situacijom i ciljevima narodnooslobodilačke borbe, na konferencijama su birani osnovni organi narodne vlasti — narodnooslobodilački odbori.

1941.godina

Prijedorsko područje:

15.11: Konferencije u selima Gornjem Jelovcu, Velikom Palančištu, Malom Palančištu, Božićima, Orlovcima i Garevcima.

Bosanskodubičko područje:

18.11: Konferencije u Mrazovcima, Komlencu i Tuključanima.

Zborovi u Mlječanici, Brekinji, Donjem Jelovcu i Međuvođu.

23.11: Konferencija u Bijakovcu i Rakovici. Prisutno 50 ljudi. Osnovani narodnooslobodilački odbori.

15.12: Zbor u Slabinji:

Bosanskogradiško područje:

Politička konferencija u Jablanici. Prisutno 150 ljudi. Stvoren narodnooslobodilački odbor.

Konferencija u Resanovcima. Prisutno 20 seljaka. Formiran odbor.

25.12: Zbor u Grbavcima. Prisutno 400 ljudi. Zbor u Gornjim Podgradcima. Prisutno 300 ljudi. Zbor u Turjaku. Prisutno 400 ljudi.

U svim krajevima vrši se organizacija narodnooslobodilačkih odbora i formiraju se opštine Turjak i Grbavci.

Banjalučko područje:

11.12: Konferencija u Verićima. U narodnooslobodilački odbor izabrani: Popović Mile, Radulj Duka, Radulj Milan, Talić Miodrag, Popović Cvjetko, Lazić Radivoj i Popović Žarko, kurir. Prisutno 83.

1942.godina

Bosanskogradiško područje:

1.1.: Osnovani narodnooslobodilački odbori u Srednjoj Jurkoviću, Donjoj Jurkoviću i Gornjoj Jurkoviću, Jazovcu, Trnovcu i Šaškinovcima.

²⁹⁶“Zbornik IV, knjiga 3, dok. 10.

2.1.: Konferencija u Trebovljanima. Izabran narodnooslobodilački odbor. Govoreno o vanjskoj i unutrašnjoj situaciji, partizanskoj borbi i dužnosti pozadine.

3.1.: Konferencija u Bistrici. Osnovan narodnooslobodilački odbor. Isti dan sastali se svi narodnooslobodilački odbori opštine bistričke koji su izabrali Vijeće u koje je ušlo 7 vijećnika od kojih 1 Hrvat. Za komandanta opštine postavljen Danilović Mićo.

3.1.: Konferencija u poljskom selu Čelinovcu. Govoreno o neprijateljskoj propagandi i stvaranju i raspirivanju mržnje među narodom.

11.1.: Otvorena crkva u selu Mašićima. Narod bio oduševljen ovim gestom. Istog dana zakazana konferencija koja se pretvorila u zbor na kome je bilo preko 400 ljudi. Osnovan narodnooslobodilački odbor.

12.1.: Konferencija u selu Berek. Prisutno 40 ljudi. Izabran narodnooslobodilački odbor. Isti dan održana konferencija u selu Drageljima. Prisutno 60 ljudi. Izabran narodnooslobodilački odbor.

15.1.: Konferencija u selu Jazovcu. Prisutno 70 ljudi. Izabran narodnooslobodilački odbor.

16/17.1.: Otvorena crkva u selu Vilusima. Konferencija pretvorena u narodni zbor. Prisutno 250 ljudi. Govorilo se o bratstvu i jedinstvu Srba, Hrvata i Muslimana. Izabran narodnooslobodilački odbor.

17.1.: Konferencija u Gornjim Kijevcima. Prisutno 60 ljudi. Izabran narodnooslobodilački odbor.

20.1.: Konferencija u Orahovi na kojoj su bili prisutni Muslimani i Hrvati.

25.1.: Konferencija u Cerovljanima. Prisutno 150 ljudi (Srba, Galicijanai Mađara). Izabran narodnooslobodilački odbor u koji su ušli predstavnici Srba i Mađara.

5-10.2.: Održane konferencije u selima Bistrici, Trebovljanima i Vrbaškoj gdje su organizovani skojevski aktivni.

Uvedeno čitanje pomoću glasnogovornika radio-izvještaja i drugih proglašenja neprijateljskoj vojsci čiji su se položaji nalazili blizu na 400 metara od partizanskih položaja.

13.4.: Održan narodni zbor u Orahovi na kome je bilo prisutno 300 ljudi.

Bosansko-dubičko područje:

2.1.: Stanje u Bosanskoj Dubici napeto. Vršiti se hapšenje Muslimana i Muslimanki. Neprijatelj blokirao grad i dovodi pojačanja.

5.1.: Održane konferencije u Drakseniću, Međedi, Demirovcu, Klekovicima i Pucarima. Obrazovani narodnooslobodilački odbori u Drakseniću, Demirovcu i Klekovicima, dok u Međedi nije zbog toga što neprijatelj kontroliše ovo područje.

11.1.: Konferencija u selu Muratima i Ušivcu. Prisutno 120 ljudi. Biran novi narodnooslobodilački odbor.

12.1.: Konferencija u Dubičkoj Jutrogoštoj i Krivoj Rijeci. Prisutno 40 ljudi. Birani novi odbori.

13.4.: Održan zbor u selu Međedi na kome je bilo prisutno 500 ljudi.

19.4.: Održan veliki zbor u Mrazovcima. Prisutno oko 2.000 ljudi. Govoreno o vanjskoj i unutrašnjoj situaciji i izdajničkoj ulozi četnika.

1.5.: Povodom Prvog maja održan zbor u Knežici na kome je govoreno o značaju praznika 1. maja, o spoljnoj i unutrašnjoj situaciji i izdajničkom držanju četnika.

Prijedorsko područje:

2.i 3. 1.: Konferencije u Jakupovićima i Kevljanima.

14.1.: Održana konferencija sa Muslimanima iz Kozarca. Prisutno 17 Muslimana i 7 Ukrajinaca. Upoznati sa ciljevima narodnooslobodilačke borbe.

3.2.: Zbor u Jutrogoštoj. Prisutno 150 ljudi iz Crne Doline, Brežičana i Jutrogošte.

5.2.: Održan zbor u Miljakovcima. Prisutno 250–300 ljudi među kojima je bilo mnogo Muslimana koji su pažljivo saslušali govornike. Govoreno o potrebi razvijanja bratstva i jedinstva između Srba, Hrvata i Muslimana u zajedničkoj borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika.

7.2.: Izabran narodnooslobodilački odbor u Celi.

12–22.2.: Rad sa ženama.

Održani sastanci u Bistrici, Babićima i Donjoj Lamovitoj. Prisutno oko 274 žena i djevojaka.

14.2.: Održane konferencije u Crnoj Dolini, Jutrogoštoj i Brežičanima na kojima su osnovani narodnooslobodilački odbori.

Održana konferencija sa 11 Muslimana iz sela Čejreka i 5 Muslimana iz Brežičana.

23–24.2.: U selu Maričkoj izabran ženski narodnooslobodilački odbor.

23.2.: Održana konferencija sa Muslimanima u selu Jarugama gdje je bilo prisutno 18 Muslimana.

25.2.: Održan zbor u miljakovačkoj osnovnoj školi na kome je bio prisutan dobar broj Muslimana. Govorio i jedan Musliman iz Čele ističući da muslimansko stanovništvo uviđa opravdanost narodnooslobodilačke borbe.

7–8.3.: Održana konferencija sa svim narodnooslobodilačkim odborima sa terena 4. čete III bataljona (područja Maričke i okoline).

14.3.: Održan veliki narodni zbor za opštinu Brežičani kome je prisustvovalo 600–700 ljudi.

5.4.: Održan veliki narodni zbor u Maričkoj. Prisustvovalo oko 1.000 ljudi.

1.5.: Održan zbor u selu Marinima na kome je govoreno o značaju međunarodnog praznika 1. maja, o spoljnoj i unutrašnjoj situaciji i izdajničkoj ulozi četnika.

Bosanskonovsko područje:

4.1.: Održane konferencije u Babincu i Bačvanima.

U selu Petrinji smijenjen stari narodnooslobodilački odbor zbog nerada.

10.1.: U selu Strigovi na konferenciji prisustvovalo 120 ljudi. Biran novi narodnooslobodilački odbor.

18.1.: Konferencija u selu Čitluku.

21.1.: Konferencija u Kuljanima. Prisutno 100 ljudi.

23.1.: Konferencija u selu Mazić. Prisutno 70 ljudi.

14.2.: Konferencija u Velikoj Žuljevici.

23.2.: Održane konferencije u selima Grabašnici, Ahmetovcima, Dom bravi, Pruscima, Devetacima, Petkovcu i Svodnoj. Izabrani narodnooslobodilački odbori i organizovane rezervne čete.

Održane konferencije u Gornjem i Donjem Vodičevu i organizovane rezervne čete.

Održan omladinski zbor u selu Maziću.

U selu Cerovici održan zbor na kome je bilo oko 300 ljudi.

1.5.: Održan narodni zbor u selu Kalenderima na kome je bilo 350 ljudi.

Do kraja 1941. godine u većini sela na području oslobođenog dijela Kozare, gdje su djelovale partizanske čete, demokratskim putem izabrani su narodnooslobodilački odbori. To je nastavljeno i u prvim mjesecima 1942. godine na onim područjima gdje su formirane nove partizanske čete. I partizanske jedinice i narod u selima prihvatili su narodnooslobodilačke odbore kao svoje organe vlasti, jer ciljevi narodnooslobodilačke borbe bili su borba za novu narodnu vlast. Dužnost narodnooslobodilačke borbe bili su vode računa o svim problemima u interesu naroda i oni su predstavljali jedinu vlast na selu. „Narodnooslobodilački odbor biraju svi, i muško i žensko koje je navršilo 18 godina, i svi mogu biti izabrani“, kaže se u jednom uputstvu štaba I bataljona Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.²⁹⁷

Do formiranja i demokratskog izbora prvih seoskih narodnooslobodilačkih odbora na Kozari u jesen 1941. godine, nisu na Kozaru bili stigli zaključci septembarskog savjetovanja održanog u Stolicama i članak Edvarda Kardelja objavljen u listu „Borba“ od 19. oktobra 1941. godine podnaslovom: „Narodnooslobodilački odbori moraju postati istinski privremeni nosioci narodne vlasti“. Najvjerovatnije je da su određene zaključke o tome prenijeli u Bosansku krajinu i tako na Kozaru članovi Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu kada su se novembra 1941. godine vratili sa savjetovanja koje je održano u Pokrajinskom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu.²⁹⁸

„Značaj i ulogu narodnooslobodilačkih odbora kao osnovnih organa nove narodne vlasti je u tome“, pisao je Edvard Kardelj, „što narodi Jugoslavije nisu mogli da vode uspješnu borbu protiv okupatora, a da istovremeno ne jurišaju na bastione stare vlasti — na žandarmerijske stanice, na poreske uprave, na sudove, na opštinska i sredska nadleštva, na cjelokupni ekonomski i politički potencijal buržoazije koja se stavila u službu okupatora. Zato su Komunistička partija i drug Tito već na samom početku borbe ukazivali na značaj stvaranja organa nove narodne vlasti.“

Karakteristično je da se na Kozari, iako blagovremeno nisu stizala uputstva, uglavnom pravilno postupalo u organizaciji i demokratskom izboru osnovnih organa narodne vlasti — narodnooslobodilačkih odbora u selima.

Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda samostalno su djelovali i bili u toku svih zbivanja pa su ne čekajući uputstva koja su u tadašnjim ratnim uslovima zakašnjavala, pristupili stvaranju narodnooslobodilačkih odbora kao osnovnih organa narodne vlasti. To je u osnovi bilo ispravno i pokazivalo samostalnost, političku zrelost i širinu partijskog i vojnog rukovodstva na Kozari.

Međutim, u organizaciji narodnooslobodilačkih odbora na Kozariu 1941. godini nije se otišlo dalje od osnovnih organa — narodnooslobodilačkih odbora u selima. Oni su sve do početka 1942. godine, kada je uslijedilo formiranje opštinskih narodnooslobodilačkih odbora, ozvaničenih kao komande opština, bili i dalje neposredno vezani za partizanske jedinice od

²⁹⁷Zbomik IV, knjiga 3, dok. 40.

²⁹⁸Dr Drago Borovčanin: *Osnivanje i razvoj organa narodne vlasti na Kozari 1941–1945. godine*, Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine, str. 297.

kojih su dobijali zadatke i uputstva za rad. Naime, partizanske jedinice su svakim danom bile sve brojnije, a nisu imale svoje klasične pozadine — skladišta, kasarne i sopstveno snabdijevanje. Tu ulogu preuzeo je sam narod sa narodnooslobodilačkim odborima. I narod je bio vojska, jer je sve bilo određeno ciljevima narodnooslobodilačke borbe, pa su tako partizanske jedinice i narod predstavljali jednu nerazdvojnu cjelinu. Otuda su narodnooslobodilački odbori morali biti svjesni da preuzimaju civilnu vlast u selu u svoje ruke i bez njihovog znanja nije se smjelo ništa dogoditi u selu. Partizani i narod vode zajedničku borbu. Partizani vode vojničke, a narodnooslobodilački odbori civilne poslove.²⁹⁹

²⁹⁹Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 40.

VOJNOPOLITIČKO SAVJETOVANJE NA KOZARI
DECEMBRA 1941. GODINE

Dvadeset prvog decembra 1941. godine u Štabu Drugog krajiško-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, na Širokom brijegu u Kozari, održano je vojnopolitičko savjetovanje. Savjetovanju su prisustvovali delegati Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu Đuro Pucar Stari i Osman Karabegović, te komandiri, politički komesari i partijski radnici iz pozadine sa Kozare.³⁰⁰

Vojnopolitičko savjetovanje komunista, partijskih i rukovodećih kadrova iz partizanskih jedinica i pozadine na Kozari, održano je u vrijeme kada je znatan dio područja Kozare bio oslobođen i pod neposrednom kontrolom partizanskih jedinica i organa narodne vlasti — narodnooslobodilačkih odbora. Komandant Kozarskog odreda dr Mladen Stojanović u svome uvodnom izlaganju dao je kratak pregled vojnopolitičke situacije na Kozari sa osvrtom na predustanički i ustanički period, ističući daje planom Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu bilo predviđeno da se prije ustanka osnivaju čete u Kozari. Međutim, krvavi ustaški teror nad srpskim stanovništvom u cilju njegovog potpunog uništenja prisilio je narod da se digne na ustanak prije nego li su bile osnovane planom predviđene čete.³⁰¹

Frontalni otpor koji je trajao dvadeset dana, nije mogao da obezbijedi jače i duže odupiranje nadmoćnijem neprijatelju. Neprijatelj je uspio da razbije frontove, ali ne i da uništi otpor naroda na Kozari. Neposredno poslije napuštanja frontova prešlo se na organizaciju partizanskih četa koje su nastavile borbu sa neprijateljem. Sigurno je da prelaz sa frontalnog oružanog otpora na partizanski način ratovanja nije bio lak, ali su poteškoće, koje su iz toga proizilazile, uspješno savladane i formirane partizanske čete koje su prevazišle planirano brojno stanje. Borci su shvatili daje neodrživo shvatanje odbrani svoje kuće i svoga sela, da je opravdano stvaranje pokretnih partizanskih jedinica koje će biti spremne da se bore za slobodu svoga naroda svugdje gdje ima neprijatelja.

Sekretar Oblasnog komiteta Komunističke partije za Bosansku krajinu i delegat Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu Đuro Pucar Stari istakao je kako je u „Odredu našao stanje koje je

³⁰⁰Hronologija događaja na Kozari, str. 15.

³⁰¹Zbomik IV, knjiga 3. dok. 2.

bolje nego u ma kojem drugom odredu u Bosanskoj krajini, bilo u pogledu ishrane, obuće, vojne discipline ili finansijskog stanja³⁰²

Drugi krajiški — Kozarski odred u to vrijeme imao je devet dobro naoružanih i brojčano jakih partizanskih četa, a u skoro svim oslobođenim selima izabrani su seoski narodnooslobodilački odbori. U jedinice Odreda svakim danom javljali su se novi borci, pretežno mladići, koji su izražavali želju da budu primljeni u partizanske čete.

Poslije temeljite analize dotadašnjih iskustava i propusta u radu, zaključeno je da se produži politički rad u četama i pozadini, da se pored akcije na neprijateljska uporišta radi na čišćenju jedinica i pozadine od destruktivnih elemenata koji ometaju narodnooslobodilačku borbu. Podvučena je potreba rada sa omladinom kao glavnom rezervom narodnooslobodilačke borbe, učvršćivanju i daljem širenju organizacije narodnooslobodilačkih odbora, te ukazano na nedostatke u radu sa organizacijom žena.

S obzirom na dobru organizaciju partizanskih četa i njihovu brojčanost, a u cilju uspješnijeg rukovođenja i komandovanja, odlučeno je da se od postojećih partizanskih četa formiraju tri bataljona u sastavu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Neposredno poslije savjetovanja formirani su bataljoni:

I BATALJON (NA KARANU)

U sastav I bataljona ušle su čete: 3. (karanska), 4. (baljska) i Kuljanska partizanska četa.

Štab Bataljona:³⁰³

Ivica Marušić Ratko, komandant;

Žarko Zgonjanin, politički komesar;

Dragan Marin, zamjenik komandanta;

Mičo Šurlan, zamjenik političkog komesara;

1. četa (u Jutrogoštoj):

Sava Kesar, komandir;

Jovan Zec, politički komesar;

2. četa (na Balju):

Ranko Sipka, komandir;

Joco Marjanović, politički komesar;

3. četa (u Kuljanima):

Veljko Stojaković, komandir;

Pero Đurić, politički komesar;

³⁰²Zbornik IV, knjiga 3, dok. 2.

³⁰³Zbornik IV,

II BATALJON (NA VITLOVSKOJ)

U sastav II bataljona ušle su čete: 1. (prijedorska), 2. (dubička) i 6. (moštanička) partizanska četa.

Štab Bataljona:
Miloš Šiljegović, komandant;
Dušan Misirača, politički komesar;
Dušan Utiešinović, zamjenik političkog komesara;

1. četa (na Mednjaku):
Rade Kondić, komandir;
Mile Rajlić, politički komesar;

2. četa (na Vitlovskej):
Mirko Pekić, komandir;
Nikola Luketić, politički komesar;

3. četa (u Vojskovi):³⁰⁴
Mirko Bašić, komandir;
Pero Ćurguz, politički komesar;

III BATALJON (U GORNJOJ BISTRICI)

U sastav III bataljona ušle su: Bistrička, Grbavačka i Turjačka partizanska četa koje su izrasle iz 5. (gradiško-omarske) partizanske čete.

Štab Bataljona:
Milorad Mijatović, komandant;
Milan Vrhovac, politički komesar;

1. četa (u Bistrici):
Mlado Obradović, komandir;
Vladeta Radić, politički komesar (uskoro otišao na dužnost zamjenika političkog komesara III, a zatim zamjenika komandanta IV bataljona).

2. četa (u Grbavcima):
Piljo Stanišljević, komandir;
Adem Kovačević, politički komesar;

3. četa (u Turjaku):³⁰⁵
Rončević Nikola, komandir;
Topić Atif, politički komesar;

³⁰⁴Početkom 1942. godine glavnina 3. čete izdvojena iz II bataljona i upućena u sastav III bataljona sa komandirskom Mirkom Bašićem i političkim komesarom 2. čete Nikolom Luketićem. Za političkog komesara 2. čete imenovan Idriz Čejvan.

³⁰⁵Kozara, knjiga 2, str. 284.

Poslije vojnopolitičkog savjetovanja u Štabu Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari uslijedio je odlazak komandanta odreda dr Mladena Stojanovića na sektor Podgrmeča radi upoznavanja sa organizacijom i djelovanjem jedinica Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i izmjeni iskustava. To je bilo stanovište Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu, jer je dr Mladen Stojanović ranije kao ljekar i komunist, a kasnije kao partizanski komandant na Kozari uživao veliki ugled i povjerenje naroda u cijeloj Bosanskoj krajini.

22. decembra 1941. godine Đuro Pucar Stari, Osman Karabegović i dr Mladen Stojanović krenuli su sa Kozare prema Podgrmeču. U njihovoj pratnji nalazila se grupa boraca iz 1. i 2. čete II bataljona koju je predvodio iskusni borac pri Štabu Odreda Brane Kovačević.

Put je bio naporan i nesiguran. Trebalo je proći između jakog neprijateljskog garnizona u Prijedoru i uporišta u Kozarcu, zatim preko ceste i željezničke pruge Prijedor — Banjaluka i dalje preko r. Gomjenice i r. Sane između Prijedora i Sanskog Mosta. Na svim ovim pravcima postojale su neprijateljske posade i obezbjeđenja objekata. Sve ih je trebalo u zimskoj decembarskoj noći zaobići i nastaviti put u Podgrmeč.

I pored napornog i opasnostima izloženog putovanja, uspjeli su da pređu ovaj daleki put i da stignu u selo Dabar, nedaleko od Sanskog Mosta. Tu su došli u vezu sa jedinicama Prvog krajiškog partizanskog odreda, a zatim nastavili put u Lušci Palanku. Doktora Mladena su čekali novi zadaci na terenu Podgrmeča: susreti i razgovori sa borcima, konferencije i zborovi sa narodom u selima. I na ovome području narod i borci su ga cijenili i volili isto kao i na Kozari.

Do druge polovine januara 1942. godine dr Mladen je obišao brojne jedinice u sastavu Prvog krajiškog partizanskog odreda i održao više zborova u selima Podgrmeča. 22. januara 1942. godine prisustvuje konferenciji vojnih i političkih rukovodilaca Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Otvarajući ovu konferenciju, podnosi izvještaj o stanju u jedinicama Odreda i raspoloženju naroda za narodnooslobodilačku borbu, o političkoj situaciji u svijetu i o greškama činjenim u našoj borbi.

Iako je do ove konferencije kratko vrijeme proveo na terenu Podgrmeča, dr Mladen je uspio da temeljito sagleda i upozna situaciju na ovome području i da otvoreno iznese sve slabosti. Pored slabosti, istovremeno je ukazao i na ono što ga je oduševilo i ohrabrilо. Istakao je da je na njega partizanska vojska ostavila najljepši utisak. Partizani su hrabri, poletni, ponešto sirovi. Komandiri su pravi vojnici, čvrsti, pouzdani i disciplinovani.³⁰⁶

Na konferenciji je govorio i Milorad Mijatović, komandant Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, ističući iskustva iz borbi na Kozari. I on je po odluci Oblasnog komiteta Partije za Bosansku krajinu sa dužnosti komandanta III bataljona Drugog krajiškog-kozarskog partizanskog odreda otišao na dužnost u Podgrmeč.

U jesen 1941. godine a i kasnije, uobičajena je bila razmjena vojnih i partijskih kadrova u Bosanskoj krajini. Tako je u septembru 1941. godine sa Kozare otišao Osman Karabegović, politički komesar Drugog krajiškog-

³⁰⁶Zbomik IV, 3, dok. 25, str. 72.

kozarskog partizanskog odreda. Uskoro iza toga po Odluci Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu na Kozaru su došli Babič Branko Slovenac i Vujović Ratko Čoče, španski borac.

Krajem 1941. i početkom 1942. godine partijsko i vojno rukovodstvo na Kozari sačinjavali su:

Branko Babič Slovenac

Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru:
Branko Babič Slovenac, sekretar;
Boško Šiljegović, član;
Dragoja Miljatović Švarc, član;³⁰⁷
Vladimir Nemet Braco, član i sekretar Okružnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a) za Kozaru.
Štab Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda:

³⁰⁷Miljatović Dragoja Švarc bio je član Okružnog komiteta Partije za Kozaru do 5. decembra 1941. godine kada je poginuo u borbi na Mrakovici.

dr Mladen Stojanović, komandant;³⁰⁸

Obren-Obrad Stišović, politički komesar;

Josip Mažar Šoša, zamjenik komandanta;

Ratko Vujović Čoče, zamjenik političkog komesara.

Završavajući poglavlje o ustaničkoj 1941. godini na Kozari, zanimljivo je da se istakne daje odluka za reorganizaciju jedinica i formiranje tri bataljona u sastavu Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda na Kozari uslijedila u isto vrijeme kada i formiranje Prve proleterske narodnooslobodilačke partizanske brigade 21. decembra 1941. godine. Tako je Kozara, narod Kozare sa svojim borcima svrstanim u redove Drugog krajiškog-kozarskog odreda, sa velikim dijelom oslobođenog područja, postala dio jugoslovenskog ratišta na kome su se svakodnevno vodile borbe, uništavao neprijatelj i njegova živa sila i ratna tehnika, a otimalo oružje i naoružavani novi borci.

Kao i u drugim krajevima Jugoslavije, tako je i na Kozari stvorena krupna vojna jedinica sposobna za izvođenje veoma značajnih vojnih akcija. Dosljedno je sprovedena već od samog početka oružane borbe orijentacija Komunističke partije Jugoslavije za stvaranje krupnijih vojnih jedinica koje će biti sposobne da vode borbe na cjelokupnom jugoslovenskom ratištu. Jedno od takvih ratišta predstavljala je Kozara.

Ocjenjujući naknadno događaje u ustaničkoj 1941. godini Josip BrozTito je rekao:

„Naša vojna strategija i taktika izgrađivana je na osnovu revolucionarne političke linije CK KPJ. Prema tome je i sam narodnooslobodilački rat imao karakter revolucionarnog rata. Razumije se da je naša strategija i taktika vođenja oružane borbe bila vrlo komplikovana, baš zbog toga što joj, osim moralnog nedostajali skoro svi važniji elementi kojima je raspolagao protivnik. Mi smo, doduše, imali ili nikako ili slabo naoružan borački elemenat, ali sa nenadmašnim moralom, odlučnošću i junaštvom.

Mi smo imali narod koji je davao sve što je imao, koji je dijelio posljednji zalogaj s borcima na bojištu. Mi smo imali sjajnu omladinu i žene, borce na bojištu i u pozadini, ukoliko se kod nas uopšte može govoriti o pozadini.

Mi smo imali revolucionarni elan koji nikada nije opadao već je stalno bio u porastu. Mi smo imali neiscrpni rezervoar sve novih i novih boraca iz redova naroda... Neprijatelj je imao tehniku i rutinu — mi smo imali vještinu revolucionarnog ratovanja, a tehniku smo osvajali od neprijatelja. Smjelost, istrajnost, samodisciplina i druge ratničke vrline resile su borce naših partizanskih odreda i prenosile se zajedno s njima u novu revolucionarnu narodnu armiju.

Pošto je naša vojna strategija imala za konačan cilj istjerivanje svih okupatora iz zemlje i pobjedu nad kvislinzima, predviđeno je da operacijski prostor bude čitava Jugoslavija, kako bi se što više razvukle neprijateljske snage

³⁰⁸Dr Mladen Stojanović ostao je na dužnosti komandanta Drugog krajiškog-kozarskog partizanskog odreda do februara 1942. godine kada je na Oblasnoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu imenovan za načelnika Operativnog štaba narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za Bosansku krajinu.

i taktikom brzih manevara i iznenadnih napada na najslabija mjesta nanijeli neprijatelju što veći gubici.³⁰⁹

A u referatu u Centru visokih vojnih škola 21. decembra 1976. godine Josip BrozTito je, pored ostalog, rekao:

„Cjelokupna praksa naše oslobodilačke borbe pokazuje kako nikada nije bilo opasnosti da se naš oružani ustanak svede na nivo gerile ili pokreta otpora, jer se kod nas odvijao organiziran od Komunističke partije ustanak i beskompromisni oslobodilački rat sa dalekosežnim ciljevima. Šta je u tome pogledu bilo od posebnog značaja?

Prvo, dosljedna orijentacija na permanentnu oružanu borbu i stvaranje jake oružane sile.

Drugo, oslonac na najšire narodne mase u svim krajevima Jugoslavije.

Treće, stvaranje oslobodilačkih teritorija kao bitne pretpostavke za vojnu i političku mobilizaciju ljudstva i organiziranje narodne vlasti i masovnih Dolitičkih organizacija.

Četvrto, uspješno pronalaženje za svaku etapu rata i revolucije najprikladnijih oblika vojne organizacije. To su bili naši originalni oblici koji su najbolje odgovarali potrebama angažiranja ustaničkih masa.

Peto, originalna partizanska taktika koja nam je omogućavala držanje inicijative i slobodu manevra i koja se neprekidno razvijala srazmjerno jačanju narodnooslobodilačke vojske.“³¹⁰

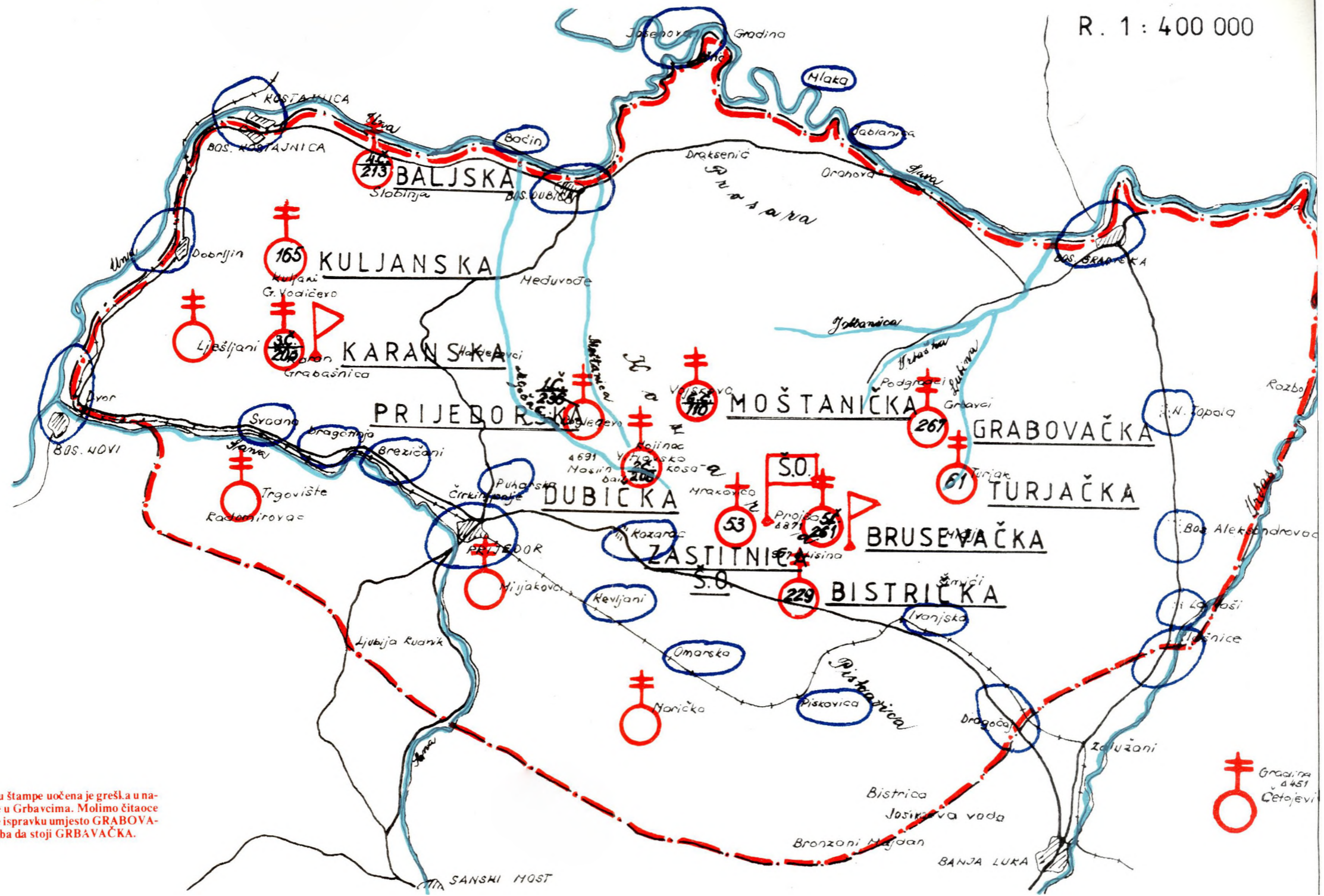
Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, znalački i sa uspehom su primijenili ovakvo stanovište CK KPJ i vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita.

³⁰⁹Josip Broz Tito „Vojna djela“, knj. 2, str. 203, izdanje VIZ Beograd, 1978.

³¹⁰Govor Josipa Broza Tita u Centru visokih vojnih škola u Beogradu 21. decembra 1976. godine.

RATNO PODRUČJE KOZARE
SITUACIJA NOVEMBAR—JANUAR
1941 / 42. GOD.

R. 1 : 400 000

U toku štampe uočena je greška u nazivu čete u Grbavcima. Molimo čitaoce da uvažavaju ispravku umjesto GRABOVAČKA treba da stoji GRBAVAČKA.

Gradište
4451
Četojevi

FORMIRANJE NOVIH PARTIZANSKIH ČETA POČETKOM 1942. GODINE

Svakodnevne borbe koje su snage Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda vodile sa neprijateljem u januaru 1942. godine doprinosile su osvajanju i povećanju naoružanja partizanskih četa. Na njega su čekali mnogi novi borci koji su se masovno javljali u jedinice Odreda. Ovim su bili stvoreni povoljni uslovi za formiranje novih partizanskih četa. One su upućivane na ona područja gdje je trebalo dalje širiti uticaj narodnooslobodilačkog pokreta i oslobođene teritorije. U svim bataljonima Odreda u januaru se stvaraju nove partizanske čete.

UI bataljonu formirane su 4. žuljevačkaiu Radomirovcu, na lijevoj obali r. Sane, sektor Podgrmeča, 5. četa.

4. četa formirana je 18. januara 1942. godine u Žuljevici po čemu je nazivana i Žuljevačkom partizanskom četom. Komandu čete sačinjavali su: Omanović Hamdija, komandir; Lukić Relja, politički komesar; Kukavica Gojko, zamjenik komandira i Kalinić Milovan, zamjenik političkog komesara čete.³¹¹

Položaj 4. čete polazio je od strižanskog mosta na cesti Dobrljin — Ravnice i lijevo preko sela Ravnica, Poljavnica, Bojišta, Krive Glavice do groblja u Rakovcu, frontalno postavljen prema neprijateljskim postajama i željezničkoj prugi Bosanski Novi — Dobrljin. Četa već 23. januara 1942. godine učestvuje u akciji na rušenju željezničke pruge Bosanski Novi — Ravnice čime bi se, pored ostalog, moglo potvrditi vrijeme njenog formiranja.

Krajem januara 1942. godine Štab I bataljona uputio je grupu od oko 80 boraca na lijevu obalu r. Sane, u rejon sela Radomirovac. To je bilo jezgro za formiranje Radomirovačke — 5. čete I bataljona.

Komandu 5. čete sačinjavali su: Rauš Stevo, komandir; Lazić Lazo, politički komesar; Egić Dušan, zamjenik komandira i Obradović Milan, zamjenik političkog komesara čete.³¹²

Četa se nalazila na položajima u rejonu Volar—Šurkovac—Blagaj Japra, prema neprijateljskim uporištima, a istovremeno djelujući u širem rejonu prema Ljubiji, Prijedoru i Bosanskom Novom.

Tako je krajem januara 1942. godine u sastavu I bataljona bilo pet partizanskih četa: 1. četa u Jutrogoštoj, 2. četa na Balju, 3. četa u Kuljanima, 4. četa u Žuljevici i 5. četa u Radomirovcu.

³¹¹Lukić Relja: *Žuljevačka partizanska četa*, Kozara, knj. 2, str. 6S6.

³¹²Lazić Lazo: *Radomirovačka četa*, Kozara, knj. 3, str. 220.

Takođe i u II bataljonu u januaru 1942. godine formirane su dvije nove čete — Ravljanska i Miljakovačka.

Ravljanska četa bila je 4. četa po redu formiranja u II bataljonu. Komandu čete sačinjavali su: Španović Tomica, komandir; Čurguz Pero, politički komesar.³¹³

4. četa bila je sastavljena pretežno od boraca sa područja Dubičke ravni po čemu je nazivana i Ravljanska partizanska četa. Jezgro pri formiranju ove čete činio je jedan vod boraca iz 6. (moštaničke) čete, inače po formiranju bataljona 3. čete II bataljona.

Četa se nalazila u rejonu Dubičke ravni sa pravcem dejstva prema Bosanskoj Dubici i dalje prema desnoj obali r. Une do Jasenovca i nizvodno niz desnu obalu r. Save do Orahove.

Miljakovačka-5. četa II bataljona formirana je krajem januara 1942. godine, poslije akcije na Kozarac izvedene 24/25. januara. Neposredno poslije ove akcije grupa boraca iz sastava 1. čete krenula je preko željezničke pruge Prijedor — Kozarac — Banja Luka i stacionirala se u selu Miljakovcima. To je bilo jezgro pri formiranju 5. čete II bataljona koja se po mjestu stacioniranja nazivala i Miljakovačkom partizanskom četom. Sektor dejstva 5. čete bio je prema neprijateljskom garnizonu u Prijedoru i željezničkoj pruzi Prijedor — Kozarac — Omarska i pruzi Prijedor — Sanski Most i desnoj obali r. Sane.

Komandu čete sačinjavali su: Vučenović Mile, komandir; Bašić Rade, politički komesar; Stojanović Luka, zamjenik komandira i Radetić Rajko, zamjenik političkog komesara čete.³¹⁴

I Drugi bataljon u svome sastavu u januaru 1942. godine imao je pet partizanskih četa: 1. četa u Palančištu, 2. četa u Vlaškovcima, 3. četa u Vojskovi, 4. četa u Klekovcima i 5. četa u Miljakovcima.

Sredinom januara 1942. godine formirana je Marička — 4. četa III bataljona. Poslije akcije na neprijateljsko uporište u Petrovom Gaju, izvedene 17. januara 1942. godine, sutradan, 18. januara, dva voda iz sastava 1. čete III bataljona prebačena su preko željezničke pruge u rejon Maričke koji su, pored akcija, imali zadatak da uhvate vezu sa V bataljonom III krajiškog narodnoslobodilačkog partizanskog odreda.³¹⁵

Grupa od 65 boraca prvo je stigla u rejon Jeličke i smjestila se u zaselak Babića i Pužića. Bilo je to jezgro za formiranje nove partizanske čete.

Četa je bila orijentisana prema neprijateljskim posadama u Maričkoj, Gradini, Omarskoj i Piskavici. Poslije likvidacije žandarmerijske stanice u Maričkoj, četa je prešla u Maričku i smjestila se u zgradi osnovne škole i sveštffničkoj kući, koja je bila napuštena.³¹⁶ Da je četa formirana sredinom januara 1942. godine potvrđuje i Dnevnik Štaba Drugog krajiškog-kozarskog narodnoslobodilačkog partizanskog odreda u kome se kaže da je 4. četa III bataljona 25. januara 1942. godine izvela akciju na neprijateljsku posadu u Maričkoj.

³¹³Mirko Pekić, Borko Arsenić i Boro Gaćeša: **Bosanskodubičko područje u NOB-u 1941/42**, SUBNOR Bos. Dubica (neobjavljeno).

³¹⁴Mile Vučenović: **Formiranje Miljakovačke čete**, Kozara, 2 str. 209.

³¹⁵Prema Dnevniku štaba II KNOP odreda —januara 1942.

³¹⁶Ljuban Cmobjma: **Formiranje Maričke čete**, Kozara, knj. 2, str. 202.

Prvu komandu 4. (maričke) čete III bataljona sačinjavali su: Crnobrnja Ljuban, komandir; Midžić Esad, politički komesar; Blagojević Cvijo, zamjenik komandira i Kahrić Ibro, zamjenik političkog komesara čete.

Tako i III bataljon u januaru dobija novu četu i u svome sastavu ima četiri partizanske čete: 1. četu u Verićima, 2. četu u Grbavcima, 3. četu u Turjaku i 4. četu u Maričkoj koja, pored vojnih akcija, održava vezu sa snagama V bataljona III krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Samo u toku januara 1942. godine formirano je pet novih partizanskih četa pa Drugi krajiški-kozarski narodnooslobodilački partizanski odred u svome sastavu ima tri bataljona sa 14 partizanskih četa: I bataljon pet, II bataljon peti III bataljon četiri partizanske čete.

KOZARSKA PROLETERSKA ČETA U SASTAVU KRAJIŠKOG PROLETERSKOG BATALJONA

Petnaesta po redu formiranja četa Drugog krajiškog–kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda bila je Kozarska proleTERSka četa. To je bila prva četa boraca sa Kozare koji su po zadatku Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu i naređenju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu krenuli sa Kozare da se u redovima proleTERSkih partizanskih jedinica bore za slobodu naroda i narodnosti Jugoslavije.

Kozarska proleTERSka četa nastala je iz jedinica Drugog krajiško–kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda iz kojih je početkom 1942. godine izdvojena grupa starih i iskusnih boraca dobrovoljaca i 16. februara 1942. godine u selu Bistrici formirana Kozarska proleTEReska četa.³¹⁷

Cilj formiranja Kozarske proleTERSke čete bio je da se uključi sa ostalim proleTERSkim četama iz Bosanske krajine u Krajiški partizanski proleTERSki bataljon koji je, prema planu i naređenju Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu, trebao da uđe u sastav Prve proleTERSke brigade narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Prilikom formiranja Kozarske proleTERSke čete u njenom sastavu bilo je 118 boraca. U toku pokreta povratila su se 4 borca pa je tako u srednju Bosnu stiglo 114 boraca sa Kozare.

Komandu čete sačinjavali su:

- Ivanović Simo, komandir;
- Midžić Esad, politički komesar;
- Vuković Branko, zamjenik komandira;
- Šerić Fadil, zamjenik političkog komesara;

U četi su bili borci sa Kozare:³¹⁸

- * Adžić Mikan–Mile, seljak, Božići, Bosanska Dubica;
- Aleksić Svetozar, seljak, Gornji Jelovac, Prijedor;
- * Ališić Smajo, radnik, Prijedor;
- Arsenić Đuran, radnik, Johova, Bosanska Dubica;

³¹⁷Kozara, knj. 2, str. 373.

³¹⁸Spisak boraca, Kozara, knj. 2, str. 391–396. i Zbornik IV, knj. 6. dok. 118.

Esad Midić

- * Babić Rade, seljak, Gornja Bistrica, Prijedor;
- Babić Branko, radnik, Gornji Podgradci, Bos. Gradiška;
- Balaban Veljko
- * Batez Dragan, radnik, Petkovac, Bosanski Novi;
- Bijelić Branko, seljak, Dvorište, Bosanska Dubica;
- * Biga Jovo, seljak, Božići, Bosanska Dubica;
- * Bjelovuk Nikola, seljak, Tavija, Bosanski Novi;³¹⁹
- * Bjeljac Mile, seljak, Svodna, Bosanski Novi;
- * Bogdanović S. Simo, seljak, Jelička, Prijedor;
- Bogdanović Uroš, seljak, Jelička, Prijedor;
- * Bokan Miloja, seljak, Čelebinci, Bosanska Dubica,
- Bubonjić Petar, seljak, Romanovci, Bos. Gradiška;
- Budimir Milan, trgovački pomoćnik, Draksenić, B. Dubica;
- * Bundalo Petar, seljak, Gornje Vodičevo, Bos. Novi;
- * Burazor Mirko, seljak, Međuvođe, Bosanska Dubica;
- * Čekić Pero, seljak, Johova, Bosanska Dubica;
- Ćuk Nikola, seljak, Laminci, Bosanska Gradiška;

³¹⁹Po sjećanju Vasilije Miljatović iz Baljske čete je pošao borac Bjelobrck Nikola u proletere. Sigurno se radio Bjelovuku iz Tavije. Kozara, 2, str. 415.

Fadil Šerić

- * Damjanović Branko, radnik, Ravnice, Bosanski Novi;
- * Deretić Đ. Miloš, radnik, Prusci, Bosanski Novi;
- Despotović Dušan, seljak, Rakelići, Prijedor;
- Despotović Mičo, seljak, Petrov Gaj, Prijedor;
- * Dizdar Pašo, đak, Bosanska Dubica;
- * Došen Milan, seljak, Brežičani, Prijedor;
- Dragaš Đuro, seljak, Klekovci, Bosanska Dubica;
- Drljić Slavko
- * Đenadija P. Anđelko, seljak, Mrakodol, Bos. Novi;
- * Đenadija Aleksa, iz Hrvatske;³²⁰
- * Đudić Nenad, seljak, Verići, Banjaluka;
- Đukanović Milan, seljak, Kuljani, Bosanski Novi;
- Đurđević Rajko

³²⁰Alekse Đenadije, nema u spisku ustanika sa područja Bosanske Kostajnice, a u sjećanju Ljubana Krnete kaže se da je iz sela Hrvatske Slabinje, Kozara, knj. 2. str. 425.

- * Eškenazi Mento, radnik, Sarajevo;
- Gačić Mihajlo, radnik, Babinac, Bosanska Dubica;
- * Gajić S. Gojko, seljak, Velika Žuljevica, Bos. Novi;
- * Gajić Košta, seljak, Babići Prijedor;
- Gajanović Veljko, seljak, Vilusi, Bos. Gradiška;
- * Gavrilović Branko, seljak, Kadin Jelovac, Bos. Dubica;
- * Golić Mojsije, bivši žandarm, Gašnica, Bos. Gradiška;
- * Grgić Mirko
- * Grublješić Stanko, seljak, Gumnjani, Bosanski Novi;
- * Glušica Milan, seljak, Petrinja, Bosanski Novi;
- * Ivanović Simo, radnik, Mala Žuljevica, Bos. Novi;
- * Jajčanin Marko, seljak, Petrinja, Bosanski Novi;
- * Jakovljević Ostoja, seljak, Ravnice, Bosanski Novi;
- * Janković Aleksa, seljak, Ravnice, Bosanski Novi;
- Jokić Obrad, seljak, Omarska, Prijedor;
- Katić Dušan, radnik, Košuća, Bosanska Dubica;
- * Kovačević Đoko, seljak, Dvorište, Bosanska Dubica;
- Kmeta Ljuban, radnik, Gornja Dragotinja, Prijedor;
- * Krupljanin Jovo, seljak, Jaruge, Prijedor;
- Kukić Rade, šumski radnik, Bistrica, Prijedor;
- Kukrika Milorad, seljak, Petrinja, Bosanski Novi;
- * Latinčić Ratko-Rade, seljak, Gradina, Prijedor;
- Lazić Ljuban, seljak, Jasenje, Bosanska Dubica;
- * Maleš Dragan, seljak, Kalenderi, Bosanski Novi;
- * Malbašić Mladen
- Majstorović Milan
- Marić Simo, seljak, Vrbaška, Bosanska Gradiška;
- * Marin Dušan, radnik, Gornja Dragotinja, Prijedor;
- Marinković Milan, seljak, Kuljani, Bosanski Novi;
- * Mećava Mile, seljak, Vlaškovci, Bosanska Dubica;
- * Midžić Esad, student, Prijedor;
- Mikanović Milan, seljak, Gornji Jelovac, Prijedor;
- * Milanković Pero, seljak, Vlaškovci, Bosanska Dubica;
- * Milanović Radovan, seljak, Mlječanica, Bos. Dubica;
- Miljatović Vasilije, đak, Ševarlije, Bos. Dubica;
- Mirjanić Vaso, seljak, Turjak, Bosanska Gradiška;
- * Mimić Stojan, seljak, Radosavska, Banjaluka;
- * Munjiza Đoko, seljak, Čirkin-polje, Prijedor;
- * Nikolić Boško, seljak, Pobrđani, Bosanska Dubica;
- * Obućina Ljuban, seljak, Gunjevci, Bosanska Dubica;
- Pašić Slavko, seljak, Ravnice, Bosanski Novi;
- * Piljagić Dušan, seljak, Ivanjska, Banjaluka;
- * Petrović Radovan
- * Popović V. Jovo, seljak, Petkovac, Bosanski Novi;
- Popović Milorad, seljak, Ivanjska, Banjaluka;
- Racanović Rajko, šumski radnik, Bistrica, Prijedor;
- * Rakaz Branko, seljak, Gašnica, Bosanska Gradiška;
- Resan Simo, seljak, Gumnjani, Bosanski Novi;
- Resan Dragoljub-Ciko, seljak, Gumnjani, Bos. Novi;

- * Ristić Cvijo
Rodić Ljuban
Rodić Milorad, seljak, Čirkin-polje, Prijedor;
- * Sekulić Branko, seljak, Vojskova, Bosanska Dubica;
Serdar Mirko, radnik, Prusci, Bosanski Novi;
- * Sladojević Vid, seljak, Berek, Bosanska Gradiška;
Skrobić Mile, seljak, Vlaškovci, Bosanska Dubica;
- * Stijak Cvijo, seljak, Petrinja, Bosanski Novi;
- * Stefanović Radmilo, đak, Prijedor;
- * Stojnić G. Pero, seljak, Grabašnica, Bosanski Novi;
Subotić Drago, seljak, Ivanjska, Banjaluka;
- * Šerić Fadil, učitelj, Bosanska Dubica;
Škondrić Dragoljub — Ljuban, radnik, Petkovac, B. Novi;
Šurlan Milenko, seljak, Gornje Vodičevo, Bos. Novi;
Tadić Ostoja, seljak, Babići, Prijedor;
- * Timarac Đuro, iz Hrvatske;³²¹
- * Torbica Milan
Trifunović Miloš, seljak, Turjak, Bosanska Gradiška;
- * Tubić Branko-Jelin, seljak, Strigova, Bosanska Dubica;
Tukić Ostoja, seljak, Verići, Banjaluka;
Vidačković Teodor, Lijeve polje, Bos. Gradiška;
- * Vujičić Radovan, seljak, Božići, Prijedor;
Vujanović Đuro, radnik, Lješljani, Bos. Novi;
- Vujnović Ljuban, seljak, Johova, Bosanska Dubica;
- * Vukić Lazo, seljak, Donja Gradina, Bosanska Dubica;
Vuković Branko, radnik, Lješljani, Bosanski Novi;
- * Vranić Branko, seljak, Elezagići, Bosanska Gradiška;
Zec Mihajlo, radnik, Dobrljin, Bosanski Novi;
- * Zec Svetozar, radnik, Dobrljin, Bosanski Novi;
Zrnić Slavko, radnik, Gornji Podgradci, Bos. Gradiška;
- * Zuber Vaso, seljak, Bistrica, Bosanska Gradiška.

Dijeleći sudbinu Krajiškog proleterskog bataljona Kozarska proleterska četa izgubila je dobar broj svojih boraca u borbama protiv četnika u srednoj Bosni, zatim u Slavoniji gdje se dio Bataljona nalazio do kraja 1942. godine. Dio čete jačine jednog voda povratio se sa Udarnim bataljonom na Kozaru i učestvovao u borbama za vrijeme ofanzive na Kozari ljeta 1942. godine.

Četa je u toku narodnooslobodilačkog rata izgubila 66 svojih boraca koji su se borili na svim ratištima u Jugoslaviji.

³²¹U grupi boraca iz Baljske čete došao je borac Timarac Đuro kojije sa Petrom Mečavom 1941. godine došao iz Hrvatske u Baljsku čet. Koz. 2, str. 415.

ZNAČAJNIJE AKCIJE DRUGOG KRAJIŠKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA U JANUARU I FEBRUARU 1942. GODINE

U prvoj polovini 1942. godine narodnooslobodilački pokret na Kozari doživljava svoj puni uspon. Znatno se proširila oslobođena teritorija sa masovnim učešćem naroda u oslobodilačkom pokretu. U to vrijeme neprijateljske snage bile su potisnute u svoje garnizone u Banjoj Luci, Bosanskoj Gradiški, Jasenovcu, Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Kostajnici, Dobrljinu, Bosanskom Novom i Prijedoru. Zadržale su sejoš ponegdje posade i žandarmerijske stanice oko komunikacije Bosanska Gradiška — Banja Luka i na željezničkoj pruzi Banja Luka — Prijedor — Bosanski Novi — Dobrljin. U stalnom strahu i iščekivanju napada partizanskih četa, neprijateljske posade su teško obezbjeđivale objekte i saobraćaj na ovim komunikacijama.

Sve partizanske čete su u decembru 1941. godine zauzele položaje prema neprijateljskim garnizonima i uporištima. Prekinuta je svaka veza oslobođenog partizanskog područja sa gradovima i naseljima u kojima su bile neprijateljske snage.

U ranijim partizanskim logorima na Karanu ostao je Štab I bataljona, na Vitlovskoj u Kozari Stabil bataljona, u BistriciŠtab III bataljona i na Širokom brijegu u Kozari Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. U Kozari (na Vitlovskoj, na Mednjaku, u Moštanici, u Brusevcu, na Širokom brijegu), zatim na Karanu i Balju, ostali su brojni podzemni magazini i skladišta hrane, zatim radionice za popravku oružja, odjeće i obuće, a ponegdje i partizanske bolnice.

Formiranje bataljona predstavljalo je novi kvalitet u vojnoj organizaciji, samostalnosti jedinica, efikasnijem komandovanju, planiranju i izvođenju akcija, odnosno organizovanijem djelovanju svih vojnih efektivna i organa partizanske pozadine. Prema operacijskom planu Štaba Odreda svaki bataljon i njegove čete imali su sektor djelovanja na kome su razvijali svoju vojnu i političku aktivnost.

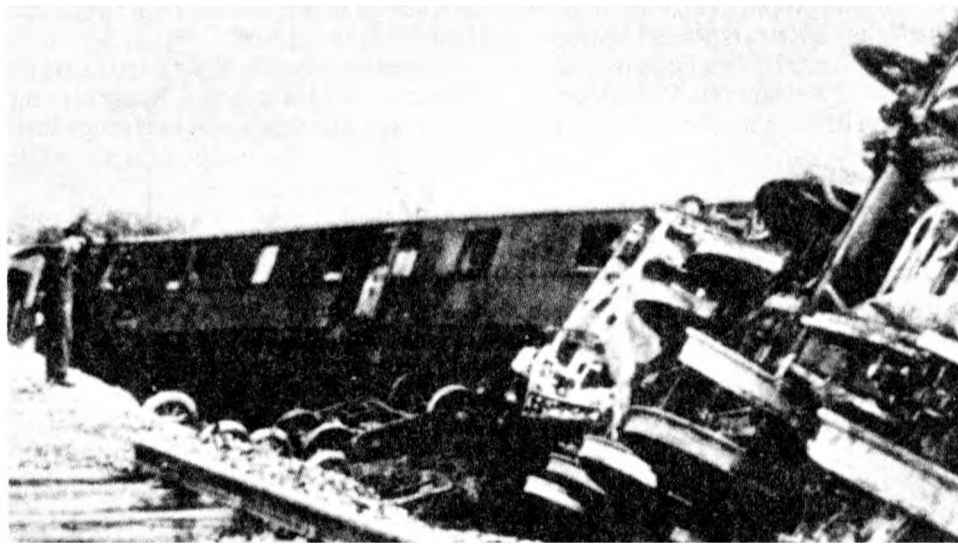
Prvi bataljon rasporedio je svoje snage u rejonu: cesta Prijedor — Knežica — Bačvani desna obala r. Une, uzvodno do Bosanske Kostajnice, iznad Bosanske Kostajnice i dalje do željezničkog mosta na r. Uni kod Volinje, zatim duž željezničke pruge Dobrljin — Bosanski Novi — Prijedor i na lijevoj obali r. Sane u rejonu Radomirovca.

Drugi bataljon sa svojim snagama djelovao je na sjevernom, sjeveroistočnom i sektoru jugozapadnog dijela Kozare. Njegove dvije čete — 2. i 3. dejstvovala su u rejonu : s. Bačvani — desna obala r. Une do ušća r.

Mlječanice u s. Komlencu, produžavajući dalje iznad Bosanske Dubice preko sela Verije, Novoselaca, Kruškovca, Hadžibaira, Božića i Klekovaca do Dubičke ravni i dalje do s. Orahove niz. r. Savu do Vrbaške i tzv. 15-tog kilometra prema Bosanskoj Gradiški. Prva četa II bataljona nalazila se u rejonu Prijedora i Kozarca, vezujući se svojim lijevim krilom za snage III bataljona.

Treći bataljon nalazio se na istočnom i jugoistočnom dijelu Kozare čije su snage bile raspoređene: 1. četa u Verićima, 2. četa u Grbavcima i 3. četa u Turjaku, djelujući svojim lijevim krilom prema Bosanskoj Gradiški, zatim prema Liječču polju i komunikaciji Bosanska Gradiška — Banja Luka. Dio snaga ovoga bataljona djelovao je prema Kozarcu i željezničkoj pruzi Prijedor — Banja Luka i dalje južno od pruge u selima Maričkoj, Jeličkoj, Radosa vskoj i na područjima prema Banjoj Luci.

Svi bataljoni su se veoma brzo sredili i organizovali kao samostalne vojne jedinice i otpočeli sa uspješnim izvođenjem složenijih akcija. Naročito je vršen pritisak i stalne akcije, diverzije i rušenje na željezničkoj pruzi od željezničkog mosta na r. Uni kod Volinje pa čitavom dužinom ove pruge do Bosanskog Novog, Prijedora i do Ivanjske prema Banjoj Luci. Zbog posebnog strategijskog i privrednog značaja, korištenja bogatstva željezne rude Ljubija, neprijatelj je nastojao dapo svaku cijenu osigura normalan saobraćaj na relaciji Volinja — Bosanski Novi — Prijedor. Nijemci su bili zainteresovani za ljubijsku željeznu rudu pa su dio svojih i ustaško-domobranskih snaga stalno zadržavali u ovome rejonu.

Diverzije kozarskih partizana na željezničkoj pruzi Volinja-Banja Luka

Štab Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda znao je kakav značaj Nijemci pridaju željezničkoj pruzi Volinja — Bosanski Novi — Prijedor. Znali su to i štabovi bataljona, komande četa pa i svi borci. Otuda je glavni cilj i pravac udara dijela snaga Odreda bio usmjeren na neprijateljske posade i objekte na ovoj željezničkoj saobraćajnici. Posebnu umješnost i smjelost u izvođenju akcija na rušenju objekata i željezničke pruge i u napadu na neprijateljske posade ispoljio je Štab I bataljona sa komandantom Ivicom Marušićem Ratkom i političkim komesarom Žarkom Zgonjaninom.

Među najsmjelije diverzantske poduhvate spada plan za zarobljavanje neprijateljskog oklopnog voza na željezničkoj komunikaciji Prijedor — Bosanski Novi. Oklopni voz koga je neprijatelj koristio za obezbjeđenje željezničke pruge od Volinje preko Bosanskog Novog, Prijedora do Ivanjske i Banje Luke, onemogućavao je uspješnije dejstvo partizanskih snaga na toj relaciji. Njegovo prisustvo i stalno krstarenje između neprijateljskih postaja na željezničkoj pruzi doprinosilo je da se i pored otežanih uslova ipak odvija saobraćaj i izvozi željezna ruda iz Ljubije.

Štab I bataljona došao je na ideju da izvede akciju i da zaplijeni neprijateljski oklopni voz, a zatim da sa grupom boraca krene sa ovim vozom i onesposobi željezničku prugu, sve skretnice i druge objekte na relaciji od Prijedora preko Bosanskog Novog i Dobrljina do željezničkog mosta na r. Uni kod Volinje koga je trebalo minirati i tako prekinuti vezu neprijateljskih snaga iz Bosanske krajine sa Zagrebom. Ovim bi prestao i izvoz željezne rude iz Ljubije za njemačku vojnu industriju.

Svoju zamisao Štab I bataljona pretvorio je u plan i prišao njegovoj realizaciji. Osnovno je bilo kako da se neprijateljski voz dovuče na određeno mjesto gdje bi se razoružala njegova posada. Trebalo je među neprijateljskim oficirima pronaći takvoga koji bi se prihvatio zadatka da u određeno vrijeme uputi oklopni voz na mjesto gdje će ga sačekati grupa boraca sa komandantom Ratkom. Veza sa domobranskim oficirima u Prijedoru uspostavljena je preko Knežević Anđe, neustrašivog borca i omladinskog rukovodioca sa Kozare. Tako je u selu Brezičanima, udaljenom 4 kilometra od Prijedora, organizovan susret i razgovor između Ratka i domobranskog oficira.

Ne upuštajući se detaljnije u plan i svu dramatičnost oko pripremanja i izvođenja ove akcije, jer je na više mjesta čak i različito obrađena, zanimljivi će biti oni detalji oko dovođenja oklopnog voza na određeno mjesto i pokušaj razoružavanja posade. Za izvođenje akcije bio je određen 5/6. januar 1942. godine. Planom akcije, koji bi se mogao zvati „Oklopni voz“, predviđeno je bilo da se snage I bataljona rasporede prema svim neprijateljskim uporištima i željezničkoj pruzi Prijedor — Bosanski Novi — Dobrljin. Zahvaćen je bio širi rejon gdje će u određenom trenutku otpočeti akcije. Mjesto zadržavanja oklopnog voza određeno je u rejonu Donje Dragotinje kod čuvarne broj 10. Prije toga trebalo je da se napadne na neprijateljsko uporište u Blagaju, između Svodne i Bosanskog Novog. Istovremeno bio je predviđen napad na neprijateljske posade u Svodnoj i Gornjoj Dragotinji sa prethodnim osiguranjem mjesta akcije — čuvarne broj 10, koja se nalazi između Donje Dragotinje i Svodne. Dio snaga I bataljona bio je raspoređen iznad Bosanskog Novog i dalje prema Dobrljinu i Volinjoj.

Za neposredno izvršenje akcije i plana „Oklopni voz“ određena je grupa dobrovoljaca, njih 25, sa komandantom Ivicom Marušićem Ratkom, kao rukovodiocem i organizatorom akcije. Omanović Hamdija, raniji željezničar, određenje bio da ulaskom u oklopni voz preuzme vožnju, a Jovan Sinik, takođe željezničar, ulogu ložača. Svi učesnici akcije bili su obučeni u domobranska odijela, a njihov rukovodilac Ratko imao je jošioznakedomobranskog oficira.

Tačno u određeno vrijeme, kada su već otpočele borbe na neprijateljske posade, grupa boraca, sada „domobrana sa časnikom“, stigla je do čuvarne broj 10 na željezničkoj pruzi Donja Dragotinja — Svodna. Ušli su u čuvarnu i zatražili od čuvara da nazove Prijedor i zatraži da se čim prije ovamo uputi oklopni voz, jer su napadnuti Svodna, Blagaj i druga uporišta. Ona su stvarno bila napadnuta. Iz željezničke stanice u Prijedoru stiglo je obavještenje da se oklopni voz u to vrijeme nalazi u Piskavici i da će po povratku u Prijedor biti upućen prema Svodnoj. Grupa boraca, sada „domobrana“, čekala je u čuvami i preko čuvara pratila kretanje voza kada je išao prema mjestu poziva. Bio je već krenuo iz Brezičana. Bližio se presudni trenutak kada će se pojaviti i zaustaviti kod čuvarne. Uskoro se pojavio i usporavajući brzinu zaustavio. Pred voz je izišao čuvar, a zatim su se otvorila vrata i iz voza izašli: zapovjednik voza poručnik Fetahović, strojovođa i ložač. U isto vrijeme pored zaustavljenog voza našla se grupa boraca sa Ivicom Marušićem Ratkom u domobranskim uniformama. I dok je poručnik Fetahović otišao u čuvarnu radi telefoniranja, gdje je bio zadržan od partizana, grupa boraca stupila je u akciju. Međutim, došlo je do nepredviđenog obrta operacije. Predviđeni borci za ulazak u lokomotivu i preuzimanje vožnje nisu se pravovremeno snašli, što je, uz zadržavanje zapovjednika voza u čuvami, bilo sumnjivo ložaču Tasimu Burazoroviću. Shvativši da se ne radi o domobranima, već o partizanima, brzo je zatvorio vrata od lokomotive i pokrenuo voz nazad prema Prijedoru. U međuvremenu, grupa od 7 boraca uskočila je u voz dok je rukovodilac grupe Ivica Marušić Ratko ostao na papučici, pošto je Burazorović uspio da zatvori vrata ispred njega.

Zbog nepredviđenih okolnosti, u oklopni voz nisu ušli željezničari, inače borci grupe, Omanović Hamdija i Šinik Jovan, koji su trebali da preuzmu upravljanje zaplijenjenim vozom. U oklopni voz su ušli: Bijeljac Mile, Kačavenda Dragan, Krnetić Milan, Mačak Mile, Stojnić Pero, Tubić Branko — Jelin i Vukmir Rajko (jedini iz grupe koji je preživio rat), dok je Ivica Marušić Ratko ostao na papučici pored vrata lokomotive.

Oklopni voz krenuo je svom brzinom prema Prijedoru, vozeći grupu boraca koji su odmah po ulasku stupili u borbu sa posadom voza. Nastala je teška borba između boraca i neprijateljskih vojnika u vozu. Voz je i dalje jurio prema Prijedoru, ali je negdje oko Brezičana počeo da gubi paru i da usporava vožnju. Između Brezičana i Prijedora, oko Raškovca, borci su otvorili vrata i počeli da iskaču. Izbacili su i poginulog Milana Krnetića, oružje, municiju i zatvarače od mitraljeza. Među posljednjim, kada je voz već bio na ulazu u Prijedor, skočio je i Ivica Marušić Ratko koji je sve vrijeme bio na papučici lokomotive. Borci su pokupili 6 pušaka i 300 metaka koje su zaplijenili u oklopnom vozu.

I dok se vodila borba oko oklopnog voza i u njemu, snage 2. i 3. čete I bataljona uspješno su izvele akciju na Blagaj. To je bio sastavni dio plana

akcije „Oklopni voz“. Zapaljena je željeznička stanica i fabrika gipsa, opština i sve državne zgrade koje je neprijatelj mogao da iskoristi. Zarobljeno je 23 neprijateljska vojnika sa 23 karabina i 1 puškomitraljezom i više druge vojne opreme, ranaca, opasača, fišeklija i drugog.

Akcija na neprijateljski oklopni voz spada među najsmjelije akcije i podvige kozarskih boraca i neustrašivog komandanta I bataljona Ivice Marušića Ratka. Ona je, bez obzira na nepotpun uspjeh, unijela strah i nespokojstvo u neprijateljske redove, posebno u neprijateljskim uporištima na komunikaciji Volinja — Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka. Svi su očekivali nova iznenađenja i napade na posade i objekte koje su obezbjeđivali.

Štab Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda obavijestio je Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu da je dio snaga I bataljona Kozarskog odreda izveo jedan od najvećih podviga u partizanskom ratovanju.

Iz neprijateljskog izvještaja o ovoj akciji mogu se vidjeti i konkretniji detalji o vremenu izvođenja ove akcije, dovlačenju oklopnog voza na mjesto akcije i konačan ishod. Tako u izvještaju Banjalučkog zdruza o borbama na području Bosanske krajine, pored ostalog, stoji daje u toku noći 4/5. januara 1942. godine napadnuta čuvarna na željezničkoj pruzi između Omarske i Piskavice. Isti dan, u 19,20 sati, bila je napadnuta i postaja Ivanjska koja je zatražila pomoć oklopnog voza. Iz Prijedora je prema Piskavici upućen oklopni voz i dok je stigao na mjesto, borba je bila prestala, ali se voz i dalje zadržao.

„Međutim“, nastavlja se dalje u izvještaju, „u 23,35 sati linije sa Svodnom su prekinute od strane pobunjenika. Zapovjednik posade u Prijedoru odmah je naredio da oklopni vlak ode prema Svodni, izvidi tamo situaciju i napadnutim pritekne u pomoć. Oklopni vlak je iz Piskavice krenuo u 0,10 sati, prošao kroz Prijedor i uputio se ka Svodnoj, pošto se prethodno raspitao o situaciji u Brežićanima i Donjoj Dragotinji.

Po dolasku pred postaju Svodna, dobio je iznenađajući znak „opasnost“, a potom „slobodan prolaz“. Ušavši u postaju, zapovjednik vlaka, poručnik Fetahović, primijetio je nekoliko „domobrana“ i jednog željezničara na postaji pa je sišao zajedno sa strojovođom na peron. Čak je tom prilikom grdio „domobrane“ koji su izjavili da su pred napadajem pobunjenika pobjegli sa straže. Potom je poručnik Fetahović upitao prisutnog željezničara da li može telefonirati u Prijedor i na potvrđan odgovor ušao je u postaju zajedno sa strojovođom.

U međuvremenu ‚domobrani‘ su počeli ulaziti u oklopni vlak. Međutim, ložičar na lokomotivi Tasim Burazerović primijetio je kako su ‚domobrani‘ uperili samokres na poručnika Fetahovića i strojovođu, shvatio je da su to u stvari pobunjenici, pa je zatvorio lokomotivu i punom parom krenuo vlak prema Prijedoru.

U toku pokreta pobunjenici su napali domobrane u oklopnom vlaku, izvadili zatvarače iz nekih strojnica i poskakali iz jurećeg vlaka. U borbi koja se razvila u vlaku ranjen je jedan domobran u trbuh i poginula dva pobunjenika, koje su ostali pobunjenici zajedno sa otetim puškama izbacili iz vlaka. Puške i mrtvi pobunjenici nadeni su drugog dana duž pruge. U 2,45 sati uletio je oklopni vlak u željezničku postaju Prijedor sa velikim zviždanjem.

Međutim, pobunjenika već nije bilo, jer su svi poskakali. Oštećene strojnice su odmah zamijenjene sa novim i vlak popunjen novim osobljem vraćen u Svodnu, ali već tamo nije bilo nikoga.³²²

Akcije na objekte i željezničku prugu su nastavljene skoro svaku noć. Rušeni su mostovi, telefonski stubovi, kidana željeznička pruga i skretnice, rušene i paljene željezničke stanice, napadane neprijateljske posade koje su obezbjeđivale željezničku prugu. Ilustracije radi, vrijedno je makar ukratko obraditi neke akcije I i III bataljona koje su izvedene između 11. i 31. januara 1942. godine.

11. januara 1. četa I bataljona izvela je akciju na neprijateljsku stražu na mostu kod Brežičana. Zarobljeno je 7 vojnika sa oružjem i vojnom opremom. Pokidana telefonska veza između Brežičana i Gornje Dragotinje u dužini od dva i po kilometra.

12/13. januara 1. vod i mitraljesko odjeljenje 1. čete I bataljona izveli su akciju na neprijateljsku posadu na stanici u Gornjoj Dragotinji. Borba je trajala samo 15 minuta. Zarobljeno je 28 neprijateljskih vojnika sa 26 pušaka i 2 puškomitraljeza.

U isto vrijeme 3. vod ove čete, prilikom napada na posadu u Brežičanima, minirao je i željezničku prugu prema Prijedoru. Pokidana je željeznička pruga i telefonska linija između Gornje i Donje Dragotinje. Saobraćaj je na željezničkoj pruzi Prijedor — Bosanski Novi, zbog čestih akcija partizana i oštećenja pruge, obustavljen od 7. januara 1942. godine.

16/17. januara dva voda i mitraljesko odjeljenje 1. čete i 2. čete I bataljona napali su na neprijateljsku posadu u Brežičanima. Akcija nije uspjela zbog dobro utvrđenog i brojčano nadmoćnijeg neprijatelja. Onesposobljena je željeznička pruga na dva mjesta, te telefonska linija u dužini od 1 kilometra. U ovoj akciji poginuo je borac Marin Vaso, a teže ranjen i uhvaćen od neprijatelja Krneta Dušan. Teško je ranjen i Bundalo Vaso, a lakše borci Rauš i Šorga Milan.

Iste noći 3. četa I bataljona napala je posadu na strižanskom mostu, a 1. četa III bataljona na posadu na stanici Petrov Gaj (Hadžimetlići), između Prijedora i Omarske. Minirana je željeznička pruga pa je došlo do iskliznuća oklopnog voza. Zarobljeno je 29 neprijateljskih vojnika sa 27 pušaka i 2 puškomitraljeza. U ovoj akciji poginuo je borac Pavić Momčilo.

17/18. januara 3. četa I bataljona napala je na neprijateljsku posadu kod čuvame broj 15 između Bosanskog Novog i Ravnica. Neprijatelj se na brzinu povukao. Čuvama je spaljena. Pokidani su telefonski stubovi i linija u dužini od 4 kilometra. Istu noć zapaljena je i stanica u Donjoj Dragotinji i pokidana telefonska linija u dužini od 2 kilometra.

18/19. januara 1. četa II bataljona izvela uspješnu akciju na stanicu Kozarac (Tmjani). Zarobljeno 22 puške i 3 puškomitraljeza. Stanična zgrada spaljena.

19. januara snage 2. čete I bataljona napale na dva stražarska mjesta kod Bosanske Kostajnice. Minirana Bubnjarica — vodovod. Ubijena 2 ustaša i 2 zarobljena. Zaplijenjena 3 karabina i 800 metaka. Poginuo puškomitraljezac Mišković Ilija, a lakše ranjeni Bajalica Stojan i Šteković Petar.

³²²Zbornik, IV, knjiga 3, dok. 144.

21. januara 1. četa II bataljona porušila željezničku prugu Prijedor — Kozarac u dužini od 50 metara. Oboreno 25 telefonskih stubova i pokidana žica.

22. januara snage I bataljona, nakon odlaska neprijateljskih snaga, ušle su u Lješljane i uništile ovo uporište. Pronađeno je oko 150 sanduka eksploziva (oko 3.000 kg). Drugi dio snaga ovoga bataljona u isto vrijeme rušio je željezničku prugu između Brežičana i Donje Dragotinje. U akciji su učestvovali i rezervne čete. Zbog prekida pruge saobraćaj nije radio 15 dana. Samo je oklopni voz dolazio radi popravke pruge.

23. januara 4. novoformirana četa I bataljona rušila je prugu između Bosanskog Novog i Ravnica maskirajući to snijegom. Sutradan je naišao voz sa ustašama iz Dobrljina pa je došlo do uništenja lokomotive.

25. januara novoformirana 4. (marička) četa III bataljona izvela je akciju na kasarnu u Maričkoj. Zapaljena je kasama i porušen most na putu Marička — Omarska dug oko 25 metara i most na putu Omarska — Gradina u dužini od oko 20 metara.

27/28. januara snage I bataljona planirale napad na neprijateljski oklopni voz. Zaposjednuti poVoiaji prema neprijateljskim uporištima Brežičanima — Svodnoj — Bosanskom Novom — Dobrljinu i visu Čekrk. 3. (kuljanska) četa sa 500 kilograma eksploziva čekala je na Čekrku. Trebala je da, kada stigne oklopni voz, minira most. Pošto oklopni voz nije naišao, akcija nije izvedena.

Međutim, izvedeno je više akcija na željezničku prugu. Minirana su 4 mosta na pruzi Brežičani — Svodna i zapaljen jedan vagon kod Gornje Dragotinje. Pokidana je telefonska linija između Volinje — Dobrljina i Ravnica.

30/31. januara 1. i 3. četa I bataljona minirale su željezničku prugu i mostove od Svodne do pred Bosanski Novi i sve skretnice u stanici Blagaj. Zgrada sa skretnicama u Blagaju je minirana a skretnice bačene u vodu. Miniran je i strižanski most i željeznička pruga na tri mjesta, te zapaljena čuvama između Ravnica i Dobrljina.

31. januara 1. četa III bataljona minirala je željezni most zvani Vrijeska između Kozarca i Omarske. Miniranje i most između Kozarca i Petrova Gaja. Razrušena je pruga i obustavljen saobraćaj. Za 25 dana januara 1942. godine prošao je samo jedan transport željezne rude od 36 vagona iz Ljubije, jer je pruga između Prijedora — Bosanskog Novog i Volinje bila onespobljena i saobraćaj nije radio 25 dana.³²³

Tako je u toku januara 1942. godine došlo do prekida saobraćaja na većem dijelu željezničke pruge Prijedor — Bosanski Novi — Volinja. Sine i pragovi su uništeni, bačeni u rijeku ili odvučeni u sela. To što su snage I bataljona izvele na ovoj relaciji učinile su i snage II i III bataljona na komunikaciji Prijedor — Kozarac — Omarska — Piskavica — Ivanjska.

Prestao je izvoz željezne rude iz Ljubije, najbogatijeg rudnika željeza u srednjoj Evropi, veoma značajnog za njemačku vojnu industriju. Prijedor i Ljubija bili su blokirani.

³²³Prema Dnevniku Štaba IIKNOPO za januar 1942. Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1703, reg. br. 40-2.

Pored stalnog pritiska i onesposobljavanja željezničke komunikacije od Piskavice do Volinje, karakteristično je istaći da su snage Drugog krajiškog, kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i na drugim dijelovima Kozare bile u stalnim dejstvima. Iz dana u dan, iz noći u noć, na svim sektorima od Vrbasa i Lijeve polja do Bosanskog Novog i Dobrljina, od Jasenovca i r. Save do r. Sane i dalje od željezničke pruge Prijedor — Banja Luka prema Sasini i Manjači, vodile su se stalne borbe sa neprijateljem. Pored napada na posade na putnim saobraćajnicama bilo je čestih odbijanja pokušaja prodora neprijateljskih snaga na oslobođena područja. U borbama sa ovim neprijateljskim snagama ističu se snage II i III bataljona, koje u toku januara 1942. godine uspješno vode borbe i nanose neprijatelju osjetne gubitke.

2. i 3. četa II bataljona odbijaju česte ispade ustaša iz Bosanske Dubice i Jasenovca i ponavljaju napad na Gradinu, na ušću r. Une u Savu, evakuišući stanovništvo iz sela.

4. januara 2. četa III bataljona napala je na neprijateljsku posadu u Vrbaškoj. Zarobljeno 5 neprijateljskih vojnika među kojima i jedan ustaša. Neprijatelju je pristiglo pojačanje iz Bosanske Gradiške pa se četa morala povući. Poginula su 4 borca, a ranjena 3 teže i 2 lakše.

Dan prije borci 3. čete III bataljona vodili su borbu u Romanovcima sa neprijateljem koji je pošao u pljačku sela. Zarobljeno je 5 neprijateljskih vojnika i zaplijenjeno 6 pušaka sa 900 metaka.

12. januar 3. četa III bataljona izvela je akciju na neprijateljsku posadu u školi u Kukuljama. 8 kilometara udaljenu od ceste Banja Luka — Bosanska Gradiška (prema r. Vrbasu). Posadu je sačinjavalo 40 ustaša. Neprijatelj je imao 13 mrtvih.

15. januara 2. i 3. četa II bataljona vodile su žestoku borbu u Dubičkoj ravni sa jakim ustaškim snagama koje su iz Gradine, Jasenovca i Bosanske Dubice krenula u sela i počinile teška zlodjela nad civilnim stanovništvom u pravoslavnoj crkvi u Drakseniću. Neprijatelj je imao oko 30 mrtvih i ranjenih. Poginuo jedan, a ranjena dva borca.

Za pokazanu hrabrost u borbi sa neprijateljem Štab II bataljona predložio je za pohvalu desetara Ručnov Pericu i borce Šiljak Mirka, Vukić Lazu, Dimić Mirka, Burazor Radu, Milinović Mirka, Kos Peru, Milošević Vasu, Babić Miloša, Vujnović Ljubana i Vukić Milana.

17. januara 3. četa I bataljona iz zasjede na cesti Dobrljin — Lješljani razbila je satniju domobrana i 30 ustaša. Neprijatelj imao 20 mrtvih i 25 ranjenih. Zaplijenjeno 60 pušaka, 4 puškomitraljeza, 3.000 metaka i mnogo drugog vojnog materijala i hrane. Poginuli su borci: Vuković Milan, a podlegao ranama Đurić Dragan. Teže su ranjeni Malkić Milan i Vuković Mihajlo. U ovoj akciji posebno su se istakli borci Đaković Vasan, nišandžija na teškom mitraljezu iz 2. čete i puškomitraljezac iz 3. čete Zelić Svetozar.

21. januara dijelovi 1. čete III bataljona u s. Jeličkoj zarobili su 55 neprijateljskih vojnika i jednog oficira sa 50 pušaka i 2 puškomitraljeza. U ovoj akciji poginuo je vodnik voda Blagojević Cvijo.

24/25. januara 1. četa II i dijelovi snaga III bataljona napali na neprijateljsko uporište u Kozarcu. Neprijatelj je bio dobro utvrđen u zgradama i rovovima ograđenim bodljikavom žicom. Zapaljena je arhiva suda, poreskog ureda, žandarmerijske stanice i ispostave. Poginuo vodnik 2.

voda 1. čete Kojo Medić, a teže ranjeni borci iste čete Miloš Vujičić i Ilija Šurlan, a lakše Pero Jovičić i Mladen Graonić.

U toku februara 1942. godine pojačani su napadi I i dijelova II i III bataljona na željezničku komunikaciju Volinja — Dobrljin — Bosanski Novi — Prijedor — Kozarac — Ivanjska — Banja Luka. Neprijatelj nastoji da dovođenjem novih pojačanja u svoja uporišta na ovoj komunikaciji obezbijedi normalan saobraćaj, ali mu to nikako ne uspijeva. Nijemcima je posebno stalo do izvoza željezne rude iz Ljubije.

Formiranjem novih partizanskih četa u Žuljevici, Radmirovcu, Miljakovcima i Maričkoj stvorena su nova oslobođenja područja i sektori djelovanja prema neprijateljskim uporištima. Sada su se i na južnim i jugozapadnim dijelovima željezničke pruge Banja Luka — Prijedor — Bosanski Novi našle partizanske snage koje su otpočele akcijama i svakodnevnim napadima na neprijateljske objekte i posade na ovoj komunikaciji.

I željeznička pruga Prijedor — Sanski Most bila je isprekidana i onesposobljena. Po prelasku 5. čete II bataljona u rejon Miljakovaca, već 3. februara 1942. godine napadnuta je i razoružana neprijateljska posada Balte — Pejići. Neprijatelj je napustio rudnik Rasavce, koga su zaposjele snage 5. Miljevačke čete. Zaplijenjeno je 11 karabina. U ovoj akciji poginuo je borac Vokić Dragoja.

4. februara neprijatelj pokušava prodor prema Rasavcima i dovlači pojačanja kako bi popravio porušenu željezničku prugu. Dejstvovao je artiljerijom i bombardovao iz aviona. U sukobu sa 5. (miljakovačkom) četom neprijatelj je imao 8 mrtvih i 11 ranjenih među kojima su bila dva njemačka vojnika.

Poginuo je borac 5. čete Madžar Đurađ, a ranjeni: Vučenović Đuro-Busen, Novaković Mile, Šobot Luka i Vujičić Mile.⁴

3/4. februara 1. četa III bataljona sa pozadinskim četama rušila je željezničku prugu Kozarac — Omarska — Paulje — Piskavica. Minirana dva betonska i tri drvena mosta. Porušeni telefonski stubovi i linija. Zarobljeno je 18 neprijateljskih vojnika sa 18 pušaka i 2 puškomitraljeza.

4. februara snage I bataljona (1. i 2. i dijelovi 3. i 4. čete) napale na neprijateljsku posadu u Svodnoj koju je sačinjavalo 146 vojnika sa dva oficira. Pored pušaka domobranska satnija bila je naoružana sa 7 puškomitraljeza. Zarobljena je čitava satnija i zaplijenjeno 130 pušaka, 7 puškomitraljeza, 40 bombi, 4.000 metaka i više druge vojničke opreme. Prema njemačkom izvještaju bez borbe su se predala dva hrvatska (domobranska) oficira i 150 vojnika sa 6 puškomitraljeza.

U isto vrijeme miniran je most na Prljugovcu, tri skretnice prema Bosanskom Novom i onemogućen saobraćaj za mjesec dana. Zapaljena je i čuvama broj 9.

6. februara 1. četa I bataljona minirala je most na cesti i potoku Prljugovac, zatim temelje željeznog mosta na Prljugovcu, pokidala je tri skretnice prema stanici Svodnoj i Prijedoru, što nije bilo onesposobljeno prilikom prethodne akcije na Svodnu. U isto vrijeme 4. (žuljevačka) četa I

⁴Prema Dnevniku štaba II KNOP odreda za februar 1942. godine.

bataljona porušila je prugu između Bosanskog Novog i Ravnica u dužini oko 40 metara.

Tih dana dijelovi 1. čete II bataljona sa komandantom Kondić Radom izveli su uspješan i smion poduhvat. Upali su u predgrađe Prijedora na Urijama i zarobili 7 neprijateljskih vojnika sa svim oružjem. Sa njima je bio i jedan oficir koji je ostao u partizanima.

7. februara 1. i 4. četa 3. bataljona izvele su akcije na stanicu Omarska. Zapaljena je stanica i više zgrada, dvije čuvarne pruge, minirane i pokidane skretnice, uništena jedna lokomotiva, dva osobna i osam teretnih vagona.

U isto vrijeme 1. četa 2. bataljona minirala je tri mosta na pruzi Prijedor — Kozarac na kojoj je obustavljen saobraćaj. Prekopana je cesta Bosanska Dubica — Prijedor, te put Kozarac — Prijedor.

9/10. februara 2. četa 1. bataljona minirala most na r. Strigovi na cesti Bos. Kostajnica — Dobrljin, dužine 40 metara.

11/12. februara 3. četa 1. bataljona minirala strižanski most na cesti Dobrljin — Bosanski Novi. Prekinut saobraćaj.

12. februara 1. četa 3. bataljona izvršila akciju na Piskavicu. Spaljena željeznička stanica i druge zgrade, te skretnice.

12/13. februara 1. četa 1. bataljona na željezničkoj pruzi Blagaj — Prijedor minirala 9 mostova dužine 3 — 8 metara, a na cesti na istom pravcu minirana 4 mosta. Zapaljena čuvarna pred Prijedorom, te pokidana telefonska linija između Prijedora i Brežičana dužine dva kilometra.

Sredinom februara 1942. godine (12, 13, 14, 15. i 16.) izvršena blokada neprijateljskih uporišta i garnizona: Kozarca, Prijedora i Bosanske Dubice³⁵²

Stalne akcije na neprijateljske posade na komunikaciji Volinja — Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka i blokada pojedinih uporišta od strane snaga Drugog krajiškog odreda, dovelo je u težak položaj neprijateljske snage u ovome ratnom području, naročito zbog nemogućnosti korištenja rudnika željezne rude u Ljubiji, kome su Nijemci pridavali izuzetan značaj. To potvrđuje i stacioniranje u Prijedoru i Ljubiji 923. njemačkog landesšicen bataljona 718. pješadijske divizije.

Zadržavanje ovoga bataljona u Prijedoru bio je predmet rasprave na savjetovanju njemačkih i ustaških vojnih i civilnih predstavnika od 8. januara 1942. godine u Beogradu kod opunomoćenog komandanta u Srbiji generala Badera. Tada su, prema izlaganju njemačkog generala Glez-Hostemaua, iz Zagreba „tri landesšicen bataljona nedovoljna da bi izvršila svoje zadatke: a) zaštite željezničku prugu Zagreb — Beograd, b) stražarsko odjeljenje u Zagrebu (potrebno iz političkih razloga), c) zaštita rudnika gvožđa u Prijedoru.“³²⁶ Preovladalo je shvatanje da njemačka 718. pješadijska divizija cjelokupnom kosturu hrvatskih oružanih snaga daje pravi oslonac. U izlaganju generala Badera istaknuto je da na Istoku njemačka armija stoji „u odlučujućoj borbi“, te da treba računati sa daljim odvajanjem trupa. On smatra da hrvatske oružane snage „mora da se postave tako da mogu same da izvrše zaštitu svoje državne teritorije“. Međutim, ustaško-domobranske oružane snage nisu to mogle, pa je odvučeno daje povlačenje 718. pješadijske

³⁵²"Dnevnik Štaba Drugog krajiškog odreda za februar 1942. god.

³²⁶"Zbornik XII, knjiga 2, dok. 4.

divizije opasno i da bi moglo dati impulsa za nastavak ustanka koji bi mogao da se proširi i na južni italijanski dio, što bi moglo da dovede do neprijatne situacije po njemački Rajh.³²⁷

Predstavnik ustaško-domobrinskih oružanih snaga general Vladimir Lakša bio je kategoričan u zahtjevu da se zadrže njemačke snage u Hrvatskoj. Ističući koliko je važno sada da dvije landesšicen čete ostanu na području Prijedor-Banja Luka, smatrajući kako bi se „jedva moglo bez ove dvije čete“.

I njemačke i ustaško-domobrinske više komande shvatile su u kakvoj se situaciji nalaze njihove snage u Bosanskoj krajini, naročito u rejonu Kozare, gdje je onesposobljena za saobraćaj željeznička pruga i prestalo se sa izvozom željezne rude, pa je čak blokiran Prijedor sa Ljubijom u kome se nalazi i 923. landesšicen bataljon.

Njemački general u Zagrebu Hosternau u svome izvještaju opunomoćenom komandantu u Srbiji od 30.1.1942. godine obavještava da „izvlačenje gvozdene rude iz rudnika u okolini Prijedora za sada nije moguće.³²⁸ Kao razlozi za ovo navodi se nedostatak uglja i nemogućnost transportovanja željezničkom prugom Prijedor — Bos. Novi — Sunja, koja se može održavati samo uz „pomoć jednog oklopnog voza“, pošto je kolosijek onesposobljen za saobraćaj koji se pri svakoj vožnji mora opravljati na više mjesta. Navodi se dalje da za osiguranje željezničkih linija nema nikakvih drugih njemačkih snaga, zatim da akcija čišćenja Kozare u vremenu od 25. novembra 1941. godine, novembarska ofanziva na Kozaru, nije dala trajnijeg uspjeha i da će se izaći pred ministarstvo rata Nezavisne Države Hrvatske s molbom da posveti veću pažnju zaštiti željeznica.³²⁹

Međutim, general Glez Hosternau nije siguran i ne očekuje uspjeh zbog male borbene vrijednosti domobrinskih snaga. Tako se uslijed nedostatka njemačkih i male borbene vrijednosti domobrinskih snaga moralo odreći zaštite njemačkih rudarskih postrojenja u Jajcu i da sada zavisi samo od partizanskih snaga hoće li i kada zauzeti Jajce.

Istovremeno se počelo razmišljati i o napuštanju eksploatacije i isporuke željezne rude iz Ljubije koja je bila neophodna njemačkoj vojnoj industriji. Prema izvještaju njemačkog generala u Zagrebu od 20. februara 1942. godine upućenog komandantu njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, govori se o akcijama partizanskih snaga na željezničkoj komunikaciji Volinja — Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka. Ističe se kako je u rejonu Bosanska Gradiška — Banja Luka — Bosanski Novi — Sunja, znači na području Kozare, pojačana aktivnost ustanika u tolikoj mjeri da je zaprijetila neposredna opasnost landesšicen bataljonu u Prijedoru koji je angažovan za zaštitu rudnika.³³⁰

Uplašeni od okruženja i uništenja, Nijemci su bili prisiljeni da svoj landesšicen bataljon povuku iz Prijedora, a samim tim i da napuste i odustanu od namjere daljeg korištenja i izvoza željezne rude iz Ljubije.

³²⁷Zbornik XII, knjiga 2, dok. 4.

³²⁸Zbornik XII, knjiga 2, dok. 18.

³²⁹Zbornik XII, knjiga 2, dok. 18.

³³⁰Isto, dok. 32.

Izvještaji njemačkih komandi upućeni opunomoćenom komandantu u Srbiji ne kriju da je situacija na području Kozare, naročito u rejonu oko Prijedora, sve gora. Navodi se da su partizanske snage pod komandom energičnih starješina, koji imaju određeni cilj, opkolile Prijedor sa svih strana. Željeznička pruga Sunja — Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka prekinuta je kod Dobrljina, Blagaja, Svodne, Omarske i Piskavice.³³¹

Ovakav izvještaj njemačkog komandanta u potpunosti se podudara sa Operacijskim dnevnikom Štaba Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda za februar 1942. godine u kome su obrađene akcije snaga Odreda na željezničkoj pruzi Volinja — Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka.

Neprijateljske komande nisu bile u mogućnosti da održavaju ni telefonsku vezu sa svojim snagama u garnizonu u Prijedoru. Sve linije su bile pokidane kao i željeznička pruga. „Propao je“, — navodi se u izvještaju — „pokušaj da se željeznicom dopremi municija i hrana, jer je kompozicija ostala u Bosanskom Novom, između dva porušena mjesta na pruzi. Zbog toga je dotur hrane željeznicom postao nemoguć.“³³²

Zbog neizvjesnog i teškog položaja njemačkih i ustaško-domobranskih snaga u Prijedoru i Ljubiji, neprijatelj je bio prisiljen da baca hranu iz aviona, što je prvi put učinjeno 12. februara 1942. godine. Kako su se u Prijedoru nalazile samo dvije čete njemačkog landesšicen bataljona i nedovoljno ustaško-domobranskih snaga, očekivalo se da će partizani napasti na ovaj garnizon. Neprijatelj je pretpostavljao da se u slučaju koncentričnog napada na Prijedor ne može računati da će se landesšicen bataljon moći održati, jer je ljudstvo ograničeno sposobno za marš i većinom su sposobni za službu u pozadini. Da bi ublažio svoj strah od napada partizanskih snaga, neprijatelj dalje procjenjuje da se zbog vremenskih nepogoda, uglavnom zbog velikog snijega, ne treba očekivati ozbiljan napad partizana, pa se zato predlaže da se landesšicen bataljon ostavi u Prijedoru do bolje vremenske situacije. Predlaže se da se snabdijevanje municijom i hranom vrši avionima i tako sačekaju povoljnije vremenske prilike, kada bi se bataljon izvukao, ukoliko ne bude moguće da se druge njemačke snage prebace u rejon Prijedora.³³³

Da bi proširio svoje interesno okupacijsko područje i pritekao u pomoć opkoljenom njemačkom landesšicen bataljonu u Prijedoru i Ljubiji, Štab italijanske II armije izrazio je spremnost da italijanske snage u Sanskom Mostu pripreme oslobodjenje Prijedora. O ovoj ponudi njemački štab za vezu pri štabu italijanske II armije obavijestio je komandanta njemačkih snaga na Jugoistoku koji je odgovorio kako je veoma poželjno da italijanski bataljon rastereti Prijedor i istovremeno zahvalio se na ponudi.³³⁴

Blokiranje Prijedora i Ljubije, onesposobljavanje željezničke pruge Volinja — Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka, te željezničke pruge Bosanski Novi — Bosanska Krupa — Bihać, uslijedilo je poslije uspješnih borbi snaga Prvog i Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog

³³¹Zbornik XII, knjiga 2, dok. 32.

³³²Isto.

³³³Zbornik XII, knjiga 2, dok. 32.

³³⁴Zbornik XII, knjiga 2, dok. 34.

odreda koje su samostalno ili u sadejstvu vodili u zimu 1941/42. godine. To je ugrozilo okupatorske njemačke i ustaško-domobranske snage u rejonu Une i Sane na sektoru Kozare i Podgrmeča i šire u Bosanskoj krajini gdje su se ispreplitali interesi njemačkog i italijanskog okupatora.

OPERACIJA „PRIJEDOR“ FEBRUARA 1942. GODINE

Blokadom Prijedora i Ljubije našao se u teškoj i neizvjesnoj situaciji njemački 923. landesšicen bataljon koji se ovdje nalazio na obezbjeđenju važnijih objekata, posebno rudnika željezne rude u Ljubiji. U cilju njegovog izvlačenja i raspoređivanja na glavnu željezničku saobraćajnicu na relaciji Zagreb — Sl. Brod, opunomoćeni komandant njemačkih snaga u Srbiji naredio je komandantu 718. pješadijske divizije generalu Fortneru da „Udarom svih raspoloživih snaga na području Prijedora, obezbijedi izvlačenje landesšicen jedinica, koje se nalaze u Prijedoru i Ljubiji.“³³⁵

Operacija „Prijedor“ dobila je naziv po mjestu na kome je određen njen glavni cilj. Inače, na Kozari je poznata kao februarska ofanziva njemačkih snaga. Za koncentraciju snaga i otpočinjanje operacije određena je Bosanska Dubica i dalje cestom prema Prijedoru u dužini od 34 km. Prijedor je u to vrijeme bio potpuno odsječen, pa je zato i otpočela akcija za deblokiranje okruženih njemačkih trupa. Drugi pravci za deblokiranje njemačkog bataljona, od Banje Luke i Bos. Novog, bili su nepovoljniji za neprijateljske snage, jer je na ovim pravcima bila na više mjesta oštećena željeznička pruga. Zato se odustalo od namjere da se u nastavku operacije „Prijedor“ borbom oslobodi željeznička pruga Prijedor — Bosanski Novi, jer su snage bile slabe.³³⁶ S druge strane, izvlačenje bataljona i njegovo transportovanje od Bosanskog Novog, u to vrijeme nije bilo moguće zbog porušene željezničke pruge Bosanski Novi — Dobrljin — Volinja.

U operaciji „Prijedor“ planirano je učešće njemačkih i ustaško-domobranskih snaga, i to:

Iz 718. njemačke pješadijske divizije:

Štab 750. p.p. sa 59 oficira, podoficira i vojnika;

1. bataljon 750 p.p. (sastava: 1, 2, 3, i 4. četa);

2. bataljon 750 p.p. (sastava: 5, 6, 7. i 8. četa);

1. bataljon 738 p.p. (sastava: 1, 2, 3. i 4. četa);

2. bataljon 738. p.p. (sastava: 5, 6, 7. i 8. četa).

Prosječno brojno stanje ovih bataljona je iznosilo: 7 oficira, 36 podoficira i 259 vojnika, dvije i po baterije 105 mm i pola brdske baterije.

Iz 704 njemačke pješadijske divizije:

1. bataljon 724 **p.p.** (sastava: 1, 2, 3. i 4. četa) ojačan jednom baterijom 105 mm sa brojnim stanjem: 8 oficira, 30 podoficira i 161 vojnik.

³³⁵Zbornik, XII, knjiga 2, dok. 34.

³³⁶Zbornik CII, knjiga 2, dok. 51.

Jedan ustaški bataljon, ojačan polovinom brdske baterije jačine 220 ustaša.

Jedan i po bataljon domobrana iz Bosanskog Novog.

Dvije čete domobrana iz Prijedora.³³⁷

Komandant 718. pješadijske divizije general Fortner smatrao je da domobranske snage mogu „izvršiti samo prolazno čišćenje terena od partizana sa obe strane željezničke pruge Prijedor — Bosanski Novi.“³³⁸

Iz ovoga proizilazi daje operacija „Prijedor“ obuhvatila ne samo rejon na pravcu Bosanska Dubica — Prijedor već i drugi pravac, Prijedor — Bosanski Novi sa obje strane željezničke pruge.

Dijelovi snaga 718. pješadijske divizije upućeni su u rejon Bos. Dubica — Prijedor poslije završene operacije „Ozren“ koja je izvedena u trouglu: Tuzla — Doboj — Zavidovići.

« Prije otpočinjanja operacije „Prijedor“ od Štaba 750. pješadijskog puka stvoren je „radni štab“ na čelu sa njemačkim potpukovnikom Vuteom (Wutte). Njegovom štabu bile su potčinjene ove jedinice:

- 1. bataljon 750 p.p. 718. p.d. — jačine 316 oficira, podoficira i vojnika;
- 2. bataljon 750 p.p. 718. p.d. — jačine 363 oficira podoficira i vojnika;
- 1. bataljon 724. p.p. 704 p.d. jačine 199 oficira, podoficira i vojnika;
- Jedan vod 668 art. divizionu jačine 41 oficira, podoficira i vojnika;
- Jedan vod brdskih topova art. div. 41 oficira, podoficira i vojnika;
- Dva voda 718. inž. čete — jačine 82 oficira, podoficira i vojnika;
- Transportna kola sa konj. vučom 4/171, jačine 10 oficira, podoficira i vojnika;
- Dva radio odjeljenja sa stanicama u rancu i dvije male radio-stanice 718. čete za vezu, jačine 10 oficira, podoficira i vojnika,
- Vod hrvatske brdske baterije kalibra 65 mm, jačine 25 oficira, podoficira i vojnika.

Zajedno sa Štabom 750 p.p. 718 p.d. od 59 oficira, podoficira i vojnika borbena grupa „Vute“ brojala je oko 1.416 vojnika, podoficira i oficira.³³⁹

Ove neprijateljske jedinice prema planu operacije, otpočele su pokret iz Bos. Dubice 17. februara 1942. godine sa zadatkom da koristeći put Bos. Dubica — Prijedor izvrše čišćenje planiranog rejona „samo toliko dugo koliko bude potrebno za izvršenje postavljenog zadatka“ — stajalo je u naređenju komandanta generala Fortnera. Znači, Nijemcima se iz određenih operativnih razloga u drugim krajevima žurilo i zato im je jedini cilj bio samo da izvuku opkoljeni landesšicen bataljon sa porodicama folksdojčera iz Prijedora i bliže okoline.

Prvog dana operacije neprijatelj je na Kruškovcu, 5 km južnog od Bos. Dubice, naišao na snažan otpor dijelova snaga 2. bataljona Kozarskog odreda. Zbog toga komandant „radnog štaba“ potpukovnik Vute traži pomoć od štaba divizije, pošto zbog otpora partizana i teško prohodnog terena uslijed visokog snijega neće moći sa snagama koje ima na raspolaganju produžiti dalji pokret i izvršiti predviđeni zadatak.

³³⁷Zbomik XII, knjiga 2, dok. 41.

³³⁸Arhiv VII, NAV—T—501, R. 250 s. 794-7.

³³⁹Antun Miletić: **Neke mjere i dejstva Vermahta na Kozari 1941-1942. godine**, Naučni skup „Kozara u NOB“, 1977. godine.

Budući da se zadatak morao bezuslovno izvršiti, uslijedilo je naređenje da se u Bos. Dubicu radi pojačanja Odredu „Vute“ upute:

- 1. bataljon 738. p.p. 718. p.d. jačine 409 oficira, podoficira i vojnika;
- 2. bataljon 738. p.p. 718 p.d. jačine 280 oficira, podoficira i vojnika;
- dvije baterije 668 art. div. jačine po 160 oficira, podoficira i vojnika pod komandom potpukovnika Humela (Hummel);
- bataljon ustaša iz Jasenovca pod komandom potporučnika Ile jačine 220 ustaša;
- dvije male, jedna srednja radio-stanica i tri odjeljenja za priključivanje na telefonsku liniju iz sastava 718. motorizovane čete za vezu jačine 15 vojnika;
- pola male 718. autokolone od 5 vojnika koja se zbog velikog snijega nije mogla upotrijebiti;
- Transportna kolona sa konjskom vučom 6/171 od 10 vojnika koja je tek 25. februara 1942. godine stigla u Bos. Dubicu.

Da bi mogao neposredno pratiti tok operacije i angažovati se u njenom izvođenju, u Bosansku Dubicu je stigao 23. februara komandant 718. pješadijske divizije general Fortner da bi „lično sam preuzeo komandu.“³⁴⁰

U ovoj operaciji uzelo je učešća pet njemačkih i jedan ustaški pješadijski bataljon sa pridodatim artiljerijskim, inženjerskim, transportnim i jedinicama radio-veze. Njihovo ukupno brojno stanje iznosilo je oko 2.245 oficira, podoficira i vojnika.³⁴¹

Na pravcu dejstva ovih neprijateljskih snaga prvog dana njihovog pokreta našao se samo jedan vod 2. čete 2. bataljona, dok se glavnina snaga čete nalazila na sektoru prema Prijedoru, gdje je trebala da uzme učešća u akciji na Kozarac. Zbog toga je prvog dana kada su Nijemci krenuli iz Bos. Dubice, jedan vod. 2. čete, pod komandom Ljubana Acimovića, na Kruškovcu, 5 km južno od Bos. Dubice, ne samo dočekao nego i zadržao dalji prodor njemačke jedinice povrativši je nazad u Bosansku Dubicu.

18. februara glavnina 2. čete usiljenim maršom krenula je od Kozarca, jer je planirana akcija zbog otpočinjanja njemačke ofanzive od Bos. Dubice odgođena prolazeći 30 km teškog i napornog puta, stigla u toku noći na položaj na Kruškovcu. Priključila se dijelu čete koji je prethodnog dana odbijao pokušaje prodora Nijemaca od Bosanske Dubice prema Kruškovcu. Desno od 2. čete u rejonu Bos. Dubica — Jasenovac — Orahova bila je Ravljanska 4. četa 2. bataljona, dok se 1. četa ovog bataljona nalazila prema Prijedoru, a 5. četa u rejonu Miljakovaca. Lijevo od 2. čete sa položajem na Komlencu i Grabovcu bili su dijelovi 2. (baljske) čete 1. bataljona.

Tako su snage 2. čete samostalno prihvatile da pružaju otpor ne dozvoljavajući njemačkim jedinicama da prodru kroz njihove u snijegu napravljene rovove i saobraćajnice. Njima je u pomoć stigao vod 2. čete 1. bataljona sa vodnikom Milanom Muharemom.

Prvog dana borba je bila veoma žestoka. Borci vodnika Ljubana Acimovića i Milana Muharema, te dijelovi Ravljanske čete sa teškim mitraljezom kod koga su se nalazili Rajko Gavrilović i Božo Škorić, nanijeli su

³⁴⁰Zbornik XII, knjiga 2, dok. 51.

³⁴¹Antun Miletić: Neke mjere i dejstva Vermahta na Kozari 1941-1942, Kozara u NOB, Zbornik, str. 195, Prijedor, 1980. g.

i prve ozbiljne gubitke Nijemcima. Ubijena su 4 Nijemca, a 15 je ranjeno među kojima i komandant 1. bataljona 750.pješadijskog puka major Bertelshofer. Zarobljen je i prvi njemački puškomitraljez „šarac“ koji je sa poprišta borbe iznio neustrašivi borac 2. čete Gajić Rade, zvani Ronjgo. Iz 2. čete poginuo je Rade Kondić, a ranjeni su desetar Perica Ručnov, Jovo Bijelić, Mičo Makivić — Burazor i Milan Raca.³⁴²

Iznenadujući otpor partizana i prvi gubici Nijemaca zapisani su u dnevniku 718. njemačke divizije za 18. februara 1942. godine u kome se kaže: „Nastup borbene grupe „Vute“ od Dubice prema Prijedoru. Prvi gubici kod Parnica i Hadžibaira. Odmah u početku iznenadujući gubici u mrtvima i ranjenim. Major Berstelshofer 1/750 poginuo je.“³⁴³

Snažan otpor koga su snage 2. bataljona i 2. čete 1. bataljona pružile prvih dana borbi na Kruškovcu, primorale su p. pukovnika Vutea da zatraži nova pojačanja. Nijemci su shvatili da je nastupanje od „Dubice za Prijedor vrlo otežano zbog velikog snijega na putevima i dejstva neprijatelja“. Njemački izvještaji tih prvih dana javljaju da su „19.2. jedinice u napadu od Bos. Dubice ka Prijedoru dostigle visove 4 km južno od Dubice, boreći se sa dobro naoružanim neprijateljem koji vodi zadržavajuću borbu“, a drugi dan, 22.2. javlja se da Jedinice slabo napreduju, zbog neobično visokih sniježnih nanosa i zbog neprijatelja koji se tvrdoglavo bori.“³⁴⁴ Zbog toga je krenuo transport s pojačanjima.

Kako su njemačke i ustaško-domobranske jedinice sporo prodirale, vidi se i po tome što su pod borbom tek 19.2. stigle na 4 kilometra od Bos. Dubice, 21.2. u Grbavce, 9 km jugozapadno od Dubice, 24.2. dostigle sa obe strane puta Dubica — Prijedor rejon 12 km sjeverno od Prijedora — a 25.2.jedinice su „dostigle u rejon 8 km sjeverno od Prijedora. Stigla su i Njemačka pojačanja iz Srbije.“³⁴⁵

Shvativši namjere njemačke komande ispoljene u upornim nastojanjima da prodre cestom Bos. Dubica — Prijedor, komandir 2. čete 2. bataljona Mirko Pekić i komandir 2. čete 1. bataljona Ranko Šipka odlučili su da napuste položaj na Kruškovcu i da se povuku desno i lijevo od ceste Bos. Dubica — Prijedor. Tako su se snage 2. čete povukle lijevo od ceste u Međuvođe, a snage 2. čete 1. bataljona desno od ceste u s. Brekinju. Zadatak ovih četa bio je da na podesnim mjestima postavljaju zasjede i uništavaju njemačke jedinice koje pođu dublje u sela od ceste Bos. Dubica — Prijedor. To su bile tzv. dubinske zasjede na pravcu pokreta neprijateljskih jedinica, za koje se u njemačkim izvještajima ističe kako je „najčešći način borbe ustanika iznenadni napad iz zasjede.“³⁴⁶

Ovaj vid borbe pokazao se i najuspješniji. Značajno je spomenuti samo neke uspješno izvedene zasjede, zabilježene u dnevniku Štaba Drugog krajiškog odreda za februar 1942. godine.

17. februara dijelovi 2. čete 2. bataljona suzbili su pokret oko 1.000 Nijemaca iz Dubice prema Prijedoru uz osjetne gubitke neprijatelja.

^{M2}M. Pekić, D. Čurguz: Bitka naKozari, str. 36. i Kozara, knjiga 2, str. 635.

^{M5}M. Pekić, D. Čurguz: Bitka naKozari str. 36. iKozara, knjiga 2, str. 36.

¹«Zbornik XII, knjiga 2, dok. 34.

⁴Zbornik XII, knjiga 2, dok. 34.

“Zbornik XII, knjiga 2, dok. 44.

19. februara — Dio snaga 1. i 2. bataljona vodio žestoke borbe sa Nijemcima na Kruškovcu. U dvodnevnoj borbi neprijatelj je imao velike gubitke. Zarobljeno je 7. karabina, 1 puškomitraljez, 1.300 metaka, 1 pištolj, 1 dalekozor, sekcijske karte i druga vojnička oprema. Poginuo 1, a ranjena tri partizana.

23. februara — Dio snaga 2. čete 1. bataljona sačekao u zasjedi u Brekinji kod kuće Saničanina jednu njemačku izvidnicu koja je krenula u selo radi obezbjeđenja desnog krila jedinice koja se nalazila na cesti u Brekinji. U veoma kratkom sukobu ubijeno je 9 njemačkih vojnika, a jedan zarobljen. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 6 pušaka, 600 metaka. U sukobu je teže ranjen, a kasnije podlegao ranama puškomitraljezac Dragan Vujanović Džalin. Iz istog voda baljske čete na Brekinji je prilikom osmatranja neprijateljskog pokreta prema školi u Brekinji, poginuo od artiljerijske granate Grahovac M. Dušan iz Dizdarlija, borac 2. (baljske) čete.

24. februara dijelovi 2. (dubičke) čete sačekali su u zasjedi u Mlječanici njemačku jedinicu koja je iz Grbavaca krenula u selo. Tom prilikom ubijeno je 10, a ranjeno 4 njemačka vojnika. Od zarobljenika se, nakon oskudnog priznanja uspjelo doznati šta je glavni cilj pokreta njemačkih snaga prema Prijedoru i koje su njemačke jedinice angažovane u ovoj operaciji. Prilikom ovoga sukoba sa Nijemcima poginuo je borac 2. čete Stevo Katić.

2. marta 1942. godine jedan vod 2. čete sa vodnikom Dragutinom Čurguzom dočekao je u Međuvođu, zaselak Urmovci, nedaleko od škole, njemačku izvidnicu jačine 19 vojnika koja je iz zaseoka Grbavaca krenula prema Međuvođu. Na čelu ove njemačke jedinice nalazio se komandir čete kapetan Fervister. Vješto postavljena partizanska zasjeda pustila je njemačku izvidnicu na veoma blisko odstojanje a zatim otvorila vatru. Svaki ispaljeni metak bio je siguran pogodak. Na mjestu je palo, prosto pokošeno 16 Nijemaca, među kojima dva narednika i kapetan Fervister. Zaplijenjeno je sve njihovo naoružanje: 8 pušaka, 2 puškomitraljeza, 2 automata, 4 parabelum-pištolja, oko 1000 metaka, 3 durbina, 3 fotoaparata i sva vojnička oprema, odjeća i obuća.³⁴⁷

Prodirući prema Prijedoru „prednji dijelovi Odreda „Vute“ 27.2. u 19,30 časova stigli su u Prijedor.“³⁴⁸

U pokretu prema Prijedoru od Bos. Dubice njemačke snage izgubile su deset dana, probijajući se teško i uz stalnu borbu sa 1. i 2. četom, 2. bataljona i dijelovima 1. bataljona. Da bi osigurali sigurniji povratak u Bos. Dubicu, Nijemci su iza sebe ostavljali jače snage na ovome pravcu. Osim isturenih dijelova Odreda „Vute“ koji je stigao u Prijedor, svi ostali njemački bataljoni, bataljon ustaša, dijelovi ustaško-domobrinskih oružanih snaga iz Dubice i baterije preuzeli su obezbjeđenje putem Bosanska Dubica — Prijedor.³⁴⁹

Na ovome pravcu zadržali su se glavni dijelovi snaga koje su uzele učešća u operaciji: ostatak 1. bataljona 750. p.p. kod Puharske (2 km sjeveroistočno od Prijedora), 2. bataljon 750 p.p. u rejonu k. 307, domobranski artiljerijski vod ijedna četa na Brdu, k. 265 (sjeveroistočno od Prijedora), 1. bataljon 724

³⁴⁷“Zbornik IV, knjiga 3, dok. 108.

³⁴⁸“Zbornik XII, knjiga 2, dok. 34.

³⁴⁹“Zbornik XII, knjiga 2, dok. 51.

p.p. i glavnina artiljerije 668. artiljerijskog divizionu kod Cerove kose i k. 144, te 1. bataljon 738. p.p. u Mirkovcu — Gaj, 2. bataljon 738, p.p. u s. Grbavci i Aginci. Ustaški bataljon bio je na položaju kod Vlaškovaca, a ustaška četa u selu Vrioci.³⁵⁰

Nakon ulaska u Prijedor dijelovi Odreda „Vute“ (jedna četa 1. bataljona 750. pješadijskog puka sa vodom inženjerije) i ustaško-domobranske snage izvršavale su zadatke obezbjeđenja, dolazeći povremeno u sukobe sa partizanima sjeverno od Prijedora, gdje se nalazila 1. četa 2. bataljona. Oni dijelovi njemačkih snaga koji su iz Srbije dovučeni na Kozaru opet se vraćaju u Srbiju. Međutim, iako se ušlo u Prijedor i deblokiran landesšicen bataljon, ostalo je i dalje pitanje da li će ustaško-domobranske snage „moći da budu gospodari situacije.“³⁵¹

Prvih dana marta 1942. godine vršene su pripreme za odlazak njemačkih i ostalih jedinica koje su uzele učešća u operaciji. Devetog marta otpočelo je izvlačenje jedinica iz Prijedora, a drugi dan, 10. marta, 923. landesšicen bataljon u sredini rasporeda neprijateljskih snaga, stigao je u Bos. Dubicu. Sa njima su krenule i porodice folksdojčera iz Prijedora i okoline: 85 muškaraca, 88 žena i 65 djece, članovi porodica grupe folksdojčera.³⁵²

Nema sumnje da su Nijemci, poslije njihovog napuštanja Prijedora i Ljubije, znali u kakvoj će teškoj situaciji ostati ustaško-domobranske snage. Svjesni su bili daje snabdijevanje eventualne posade u Prijedoru moguće samo vazдушnim putem, jer je pruga razorena i mora se računati s tim da će „ustanici odmah ponovo zaposjesti sve prilazne puteve ka „Prijedoru“. Jasno im je bilo da snage koje ostaju neće moći biti „gospodari situacije“, pošto hrvatske odnosno ustaško-domobranske snage nisu sposobne za obezbjeđenje puteva i čišćenje rejona, za što su i njemačke snage, dok su se tu nalazile, bile preslabe. Zbog toga će i dalje biti nemoguće odvoženje pripremljene rude pa zato i nije potrebno da postojeće njemačke trupe stalno ostanu na ovome području.“³⁵³

Svi dnevni i konačan izvještaj njemačkih komandi o operaciji „Prijedor“ ističu da su dijelovi 718. i 704. pješadijske divizije uspjeli da pod teškim uslovima i vanrednim teškoćama na terenu i uz uporan otpor partizana prodru u Prijedor. Komandant 718. pješadijske divizije general Fortner koji je neposredno bio uključen u tok operacije, nalazeći se u Bos. Dubici, nije mogao da ne konstatuje da se „protivnik pokazao kao vrlo žilav i sposoban. Stalno je pokušavao da se približi putu Dubica — Prijedor, da bi poremetio saobraćaj. To se moglo spriječiti velikim zalaganjem artiljerije.“³⁵⁴

Nisu se mogli prikriti ni gubici, jer se navodi da su „obe strane imale znatne gubitke“. Njemački gubici: 34 ubijena, 48 ranjenih i 15 nestalih; gubici ustanika: „izbrojano je: 189 ubijenih, 13 ranjenih i 16 zarobljenika.“³⁵⁵

U izvještaju za period od 18. februara do 31. marta 1942. godine, što odgovara vremenu operacije „Prijedor“, iznosi se da je iz 718. pješadijske divizije poginulo 2 oficira i 4 vojnika, a daje ranjeno 1 oficir i 18 vojnika, dok

³⁵⁰A VII, NAV—T—501, R. 247. s. 891.

³⁵¹Zbornik XII, knjiga 2, dok. 49.

³⁵²Zbornik XII, knjiga 2, dok. 49.

³⁵³Zbornik XII, knjiga 2, dok. 49.

³⁵⁴Zbornik XII, knjiga 2, dok. 51.

³⁵⁵Isto

je iz 704. pješadijske divizije poginulo 2 oficira i 17 vojnika a ranjeno 50 vojnika.³⁵⁶

Inače, broju ubijenih treba dodati i broj nestalih koji su, ili zarobljeni, ili ostali zavejani u snijegu pa ih Nijemci nisu mogli odvući. Tako bi konačan broj izgledao: poginulih 49 (među kojima i 4 oficira) i ranjenih 48, što znači ukupno 97 izbačenih iz stroja njemačkih vojnika i oficira.

Zapovjedništvo II domobranskog zbora u Slavonskom Brodu obavijestilo je 4. marta 1942. godine Glavni stožer domobranstva o borbama partizana sa njemačkim snagama u februaru 1942. godine između Bos. Dubice i Prijedora. Ističe se da su njemačke jedinice i ustaško-domobranski zaštitni dijelovi prilikom napredovanja napadnuti sa svih strana kojom prilikom su ubijena 4 Nijemca, a 15 ranjeno i među njima zapovjednik bojne. Do 19. februara Nijemci su tek stigli do sela Aginaca izgubivši skupa sa domobranstvom „10 mrtvih i 22 ranjena“, a 23. februara „izgubili su Nijemci 9 mrtvih, 20 ranjenih i 13 nestalih“. „Kod s. Aginci odmetnici otvorili vatru na generala Fortnera, komandanta 718. njemačke pješadijske divizije.“³⁵⁷

Štab Drugog krajiškog odreda, u izvještajima od 4.16. i 26. marta 1942. godine opširno je opisao borbe sa njemačkim snagama; ističući njihovu upornost da se, bez obzira na svakodnevnne gubitke u borbama sa partizanima, probiju do Prijedora. Preko saradnika pokreta u Prijedoru i Bos. Dubici stizala su obavještenja o namjerama neprijatelja i njegovoj procjeni da su partizani odlični strijelci, da se protiv njih teško boriti i da na drugim mjestima nisu imali toliko žrtava kao na Kozari, gdje im je poginuo jedan major i 5-6 oficira.³⁵⁸ Spominje se daje neprijatelj imao „400 mrtvih i ranjenih“ ali je broj od 97 poginulih, nestalih i ranjenih, koji je registrovan u njemačkim izvještajima, najsigurniji.

Podaci da su partizanske čete, prema izvještaju Štaba Odreda, imale oko „30 mrtvih i ranjenih“ nisu se mogli u potpunosti potvrditi. Ustanovljeno je da je poginulo 9 boraca: Jančić Aleksa iz 1. čete, Grahovac M. Dušan, Muharem Dragomir i Vujanović Dragan-Džalin iz 2. čete 1. bataljona, zatim Kondić Rade, Burazor Mirko-Joka, Katić Stevo, Šević i Trivić iz 2. čete 2. bataljona, a iz iste čete su ranjeni: Ručnov Perica, Bijelić Jovo, Raca Milan, Krnjajić Pero, Burazor Mića i Stanivuković Milan.³⁵⁹

Broj od 189 ubijenih, 13 ranjenih i 16 zarobljenih, kako stoji u izvještaju njemačke komande, odnosi se uglavnom na pobijeno civilno stanovništvo iz sela pored ceste Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor. Zarobljeni su i pobijeni iz sela Međuvođa: Jajčanin Jovan, Jajčanin Nikola, Grujičić Slavko, Derikuća Stevan, Latinović Nikola, Trkulja Milan, Milanović Miloš i njegov sin i Miljatović Mile, a iz Vlaškovaca Đuričić Luka;

Hajderovci: Milošević Ilija, Milošević • Trivo i Trkulja Pero, a iz Mlječanice Knežević Stojan;

³⁵⁶Zbornik XII, knjiga 2, str. 1080.

³⁵⁷— 256. Zbornik IV, knjiga 3, dok. 153.

³⁵⁸Zbornik IV, knjiga 3, dok. 105, 92, 93, 96, 97, 101, Kozara, knjiga 2, str. 161.

³⁵⁹Kozara, knjiga 2, str. 162, 165, 366. i knjiga 1, str. 635.

Mirkovac: Banjac Jovo, Dostica Aleksa, Dostica Pero, njegova žena i troje djece, Gvozden Dušan, Ećim Savo, Ećim Božo, Trkulja Vasilije i Semiz Vlado.³⁶⁰

U širokom pojasu 6–8 kilometara, sa obe strane ceste Bosanska Dubica — Prijedor, kuda su prošle i nekoliko se dana zadržale njemačke i ustaško-domobranske snage, bila je prava pustoš. Kuće i ostali stambeni objekti bili su spaljeni, stoka opljačkana zajedno sa ostalim životnim namirnicama. Potvrda o tome nalazi se i u izvještaju Kotarske oblasti iz Bosanske Dubice u kome se, pored ostalog, ističe da su „od strane njemačkih grupa sve kuće pokraj puta Bos. Dubica — Prijedor spaljene, osim jedino onih kuća, prema izjavi njemačkih časnika, u kojima bi se mogla smjestiti naša vojska i oružništvo. Zaplijenjeno je: 53 konja, 558 goveda, 5 teladi, 235 ovaca i 85 svinja.³⁶¹

Kako su izgledala sela poslije prolaska njemačko-ustaških zločinaca, svjedoči i sjećanje Rade Vučena.

„Stigao sam u selo Donji Jelovac. Bilo je spaljeno. Još su dogorijevale kuće i ostali objekti. Leševi ljudi, žena i djece ležali su po krvavom snijegu. Bili su tu Milan Babić, Vučen Aleksa zvani Ajka, te još tri žrtve — Muslimani, vjerovatno iz Bos. Dubice. Na sve strane ležali su leševi. Ne samo ljudski nego i domaćih životinja: svinja, pasa, mačaka, goveda pa čak i pernatih životinja. Krvnici su uništavali sve što je bilo živo. Kada sam stigao do kuće moje porodice, našao sam ubijena Milana Vučena. Kod kuće Vučena Riste našao sam mrtvog Čađu Mikana (Lazinog). Ležao je zajedno sa ubijenim svinjama. U stajama Alekse Vučena Ajke izgorjelo je 18 komada krupne stoke. Nedaleko od Aleksine kuće našao sam Burazor Nikolu iz Mirkovaca, inače borca, koji je poginuo skupa sa Mikanom Čađom i Milanom Vučenom. Kasnije smo čuli kako su uhvaćene dvije kćerke ubijenog Milana Babića, sestre Savka i Desa, i na razne načine mučene. Gdje su neprijateljski vojnici stigli, bilo je sve uništeno. Krvnici su nalazili po kućama piće, napijali se, ubijali i orgijali.“³⁶²

Tako je završena četvrta po redu neprijateljska ofanziva na sektoru Kozare. Borci partizanskih četa koji su se borili sa njemačkim jedinicama, stekli su novo borbena iskustvo, dokazujući da su sposobni da se bore i pobjeđuju veoma dobro naoružanog, tehnički opremljenog i vojnički osposobljenog i uvježbanog neprijatelja. To su bile jedinice 718. i 704. njemačke pješadijske divizije.

Zanimljivo je napomenuti da su njemačke komande pokušavale da svoj 923. landesšicem bataljon izvuku iz Prijedora bez borbe. Naime, neki preživjeli borci i rukovodioci Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda sjećaju se da je o tome bilo razgovora i ponuda sa njemačke strane partizanima na Kozari da se njihov landesšicem bataljon propusti prema Bosanskoj Dubici bez borbe. Uslov je bio da prethodno polože oružje, što njemačka strana nije prihvatila. Međutim, konkretnijih i zvaničnijih podataka o tome kako je došlo do ovoga kontakta i prijedloga i ko je na tome radio, nije se uspjelo utvrditi.

³⁶⁰Podaci od SUBNOR-a Bosanska Dubica.

³⁶¹Zbornik XII, knjiga 2, dok. 51.

³⁶²Kozara, knjiga 4, izdanje VIZ, Beograd, 1978. godine.

Ali sigurno je da je ovakav prijedlog postojao. To potvrđuje i jedan telegram Josipa Broza Tita, koga je pod pseudonimom Valter 2. aprila 1942. godine uputio Izvršnom komitetu Kominterne u kome obavještava:

„U Bosanskoj krajini (zapadna Bosna) djeluje 16 partizanskih bataljona, svaki od po 4 čete, koji su blokirali sve gradove u toj oblasti, razrušili sve željezničke objekte i pruge, učinivši ih neupotrebljivim za transport.

U opkoljenim gradovima nalaze se njemačke, talijanske i ustaške trupe.

Prije nekoliko dana vodile su se velike bitke kod grada Prijedora, gdje je ubijeno više od 20 njemačkih vojnika i oficira.

Njemačka komanda u Prijedoru obratila se našem Operativnom štabu s molbom da se propusti njemačka vojska da izađe iz grada. Naš štab je to odbio i otpočela je bitka.“³⁶³

Tako je i Kominternu bila upoznata sa borbama i razvojem narodnooslobodilačkog pokreta na Kozari i Bosanskoj krajini početkom 1942. godine, kada su Nijemci bili prisiljeni da stupaju u zvanične razgovore sa partizanima na Kozari, kako bi spasili svoj landesšicen bataljon.

³⁶³Iz „Hronologije narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije“, Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd.

ZVJERSKI ZLOČINI USTAŠA NA PODRUČJU KOZARE U ZIMU 1942. GODINE

Svaki prodor ustaško-domobranskih jedinica na oslobođeno područje Kozare donosio je i nove žrtve i zločine nad civilnim stanovništvom. Nemoguće je bilo ustanoviti sve pojedinačne žrtve, klanja i ubijanja staraca, žena i djece, koji nisu mogli da izbjegnu od ustaških bajoneta, noževa i kama. Svi koji su pohvatani, bez razlike na godine starosti, čitave porodice, svi stanovnici sela ili više sela, zvjerski su ubijani. Ustaško-domobranske jedinice izlazile su iz svojih garnizona u sela radi pljačke, paljenja i masovnog uništavanja srpskog stanovništva. To najbolje potvrđuje nekoliko masovnih krvavih zločina ustaša u zimu 1942. godine.

Draksenić:

15. januara 1942. godine, prema izvještaju II domobranskog zbora, izvedena je akcija čišćenja južno od r. Save, na prostoru: Bosanska Gradiška — Orahova — Jasenovac — Bosanska Dubica. Kod sela Tanac prešlo je r. Unu 50 domobrana i 50 ustaša, a kod Košutarice preko r. ISave prešlo > je 70 ustaša. Dvije satnije, 6. i 7. satnija II bojne (bataljona) 5. pješadijske pukovnije prešle su kod Trimužićevog salaša. Istovremeno iz Bosanske Dubice upućena je jedna satnija Požeške doknadne bojne i jedna satnija ustaša.

Prema ličnom priznanju neprijatelja naišlo se na otpor partizanskih snaga južno do s. Čuklinca i istočno od Bosanske Dubice kojom prilikom je poginulo 8, a ranjeno 10 ustaša. Dalje se tvrdi daje selo Draksenić zapaljeno i da su partizani prema prikupljenim podacima imali 200 mrtvih.³⁶⁴

Štab II domobranskog zbora priznaje da su u ovome poduhvatu u Dubičkoj ravni učestvovala ustaške i domobranske jedinice koje su popalile selo Draksenić i iza sebe ostavile 200 mrtvih. Međutim, to nisu bili borci II bataljona Kozarskog odreda koji su vodili borbu sa ovim neprijateljskim snagama, već civilno stanovništvo, ljudi, žene i djeca iz Draksenića, koje su ustaško-domobranske jedinice iz Jasenovca i Bosanske Dubice pohvatali kod njihovih kuća, otjerali u pravoslavnu crkvu u Drakseniću i zvjerski poklali i pobili. Povodom ovog zločina, Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru izdao je proglas Srbima, Hrvatima i Muslimanima u kome se, pored ostalog, ističe da su u crkvi u Drakseniću iznakažena, izmrcvarena 64 leša, ljudi, žena, djece i staraca. Strašan je bio prizor isječene djece od nekoliko mjeseci starosti. Ležale su iskasapljene majke koje su

³⁶⁴Zbornik IV, knjiga 3, dok. 139.

zagrlile djecu, da ih zaštite od izbezumljenog i bijesnog ustaškog čudovišta. Jedna žena koja je ostala u hrpi leševa napola živa, izbezumljeno priča:

„Ustaše su nam rekle“: — „Idite u crkvu. Tamo će vam naš komandant Luburić držati govor.“ „Mi smo pošli u crkvu da čujemo šta će komandant govoriti. Nismo dugo čekali. Kad je komandant ušao u crkvu, počeo je sve odreda klati noževima i sjekirama. Poslije svega toga klanja izvršenog noževima i sjekirama, ustaše su na hrpi leševa, na crkvenom oltaru silovali djevojke pa su ih poslije toga gotovo lude iskasapili.“

Ustaše su za jedan dan otjerale svu stoku iz Draksenića, Donje Gradine, Čuklinca, Bistrice i popalile preko 100 kuća. Preko 150 leševa, najvećim dijelom žena, djece i staraca, poklano je za jedan dan u Drakseniću.

Svaki dan izvlače se iz zgarišta nove nepoznate žrtve. Poljanama Draksenića prodiru leleci i jauci majki koje prepoznaju svoju čeljad. Draksenić je, do prije nekoliko dana najljepši i najbogatiji kraj, postao za svega jedan dan pusto zgarište — groblje svojih žitelja.³⁶⁵

Ovom prilikom u pravoslavnoj crkvi i po kućama u selu Drakseniću poklani su:³⁶⁶

Babić Stoja,
Babić Anka,
Babić Mara,
Babić Simeun,
Babić Marija,
Babić Grozda,
Blagojević Rosa,
Brekić Đurađ,
Čađo Simeun,
Čađo Mileva (15 godina),
Čađo Tonka,
Čađo Marija,
Čađo Žarko (4 godine),
Dimić Rajko sa ženom i djetetom,
Dračina Nikola,
Dračina Savka,
Grbavac Jovanka,
Grbavac Rade,
Grbavac Marica,
Grbavac Jovanka (Radina),
Grbavac Simo,
Grbavac Marko,
Grbavac Rosa,
Grbavac Branko,
Grbavac Savka,
Grbavac Nikola,
Grbavac Stoja,
Grbavac Boško (9 godina),

³⁶⁵Zbornik tom IV, knjiga 3, dok. 22.

³⁶⁶Podaci dobijeni od Gubić Žarka, Lončar Vase, Vrebac Mihajla i Grbavac Drage.

Grbavac Branko (7 godina),
Grbavac Olga (14 godina),
Grbavac Mara (6 godina),
Grbavac Marija,
Gubić Lazo,
Gubić Milja,
Gubić Ana,
Gubić Rajko (2 godine),
Gubić Mladen (1 godina)
Klincov Ljuba,
Krnjajić Đoko,
Krnjajić Mara,
Krnjajić Marko,
Krnjajić Živka,
Krnjajić Lazo,
Krnjajić Dušanka,
Krnjajić Jovo,
Krnjajić Blagoja (11 godina),
Lončar Ostoja sa ženom i dvoje djece,
Lončar Đoko,
Lončar Milja,
Lončar Milka (18 godina),
Lončar Dušanka (15 godina),
Lončar Rosa (10 godina),
Lukač Mile,
Lukač Marko,
Lukač Obren,
Marinković Đuro,
Marinković Ana,
Marinković Marko,
Marinković Milan (8 godina),
Marinković Bosa,
Marinković Ljubica (2 godine),
Marinković Lazo,
Marinković Ostoja,
Marinković Rosa,
Marinković Marko (3 godine),
Marinković Pelka,
Petraković Jefto,
Petraković Stoja,
Petraković Nebojša (6 godina),
Petraković Marko,
Petraković Anđa,
Petraković Ana,
Petraković Mileva,
Petraković Kosa (19 godina),
Petraković Radosava,
Petraković Milka (19 godina),
Petraković Miloja (7 godina),

Petraković Živko (1 godina),
 Petraković Petar (8 godina),
 Petraković Miloš (6 godina),
 Petraković Simo (9 godina),
 Petraković Jovo,
 Petraković Mara,
 Petraković Simo (90 godina),
 Poljarac Jovo (Rode),
 Poljarac Rosa,
 Poljarac Miloš,
 Pušibrk Anđa,
 Pušibrk Persa,
 Rokić Pane,
 Rokić Jovo zaklan sa djetetom pod glavom,
 Savković Ana,
 Savković Đoko-Maći,
 Savković Milja,
 Savković Stoja,
 Šormaz Lazo,
 Trivić Mile,
 Ugrinović Tomo,
 Ugrinović Mikan,
 Vlajnić Ostoja,
 Vlajnić Rajko,
 Vlajnić Milovan,
 Vlajnić Petra,
 Vlajnih Ana,
 Vlajnić Koviljka,
 Vlajnić Marija,
 Vlajnić Jovanka,
 Vrebac Milutin,
 Vrmić Ostoja,
 Vrmić Pero,
 Vrmić Marta,
 Žabić Pero sa 5 članova porodice i 11 članova iz Gradine.³⁶⁷

Ovaj zločin preživjele su Anka Pavković sa svojom nekoliko godina starom kćerom i Mara Blagojević iz Draksenića. Teško izranjavane našle su se pod leševima poklanih, oblivene svojom i krvlju svojih komšija, koji su ovdje, u pravoslavnoj crkvi, na najzvjerskiji način pobijeni.

U crkvi su tada poklani: Ostoja, Pero, Stanica i Darinka Vrmić. Ostala su samo djeca Pere Vrmića. Zaklani su i Ostoja Lončar, njegova žena Desa i njihovo troje djece, te Draginja Lončar i njeno dijete staro tri godine. Ubijeni su i Pero Rašić, Ilija Pušibrk, njegova porodica, žena Anđa, kćerke Persa i

Među poklanima je 79 žena i djece. Poklano je iz porodica Petrakovića 18 članova, Grbavaca 16, Lončara 9, Babica, Krnjajića i Vlajnića po 8, Zabića 6, Marinkovića 11, Čada i Gubica po 5 članova porodice Lukača, Poljaraca, Rokića i Vrmića po 3, Savkovića 4, Dračina, Pušibrka i Ugrinovića po 2, Blagojevića, Brekica, Klincova, Sormaza, Trivića i Vrebaca po 1 član.

Marta, i sin star godinu dana. Natakli su ga živog na bajonet. Oteli su ga iz krila majke i naboli.

Zaklan je Đurađ Brekić pred kućom. Ubijeni su Vlajinići: Milovan, Marija, Joka i njeno dijete, zatim Tone i Milja Gubić. Od porodice Milana Petrakovića niko nije ostao. Poginule su Mara i Anđa, dvije djevojke Petrakovića, dječak Miloš Petraković, koga su ustaše bacile s mosta na led i on se razbio. Djevojke Kosa i Milka bile su vrlo lijepe. Svašta su od njih radili. Presjekli im prsa a zatim turali ruke kroz njih.

Poginuo je Mile Trivić, njegova žena i sin Rajko. Poginule su Stoja i Marija Savković. U crkvi su ubijeni: Ljuba Klincov i njen sin, Jovo Rokić, zvani Moza, Sava Vlajnić i Lazo Šormaz.

Odvedene su porodice Jove Savkovića, Miće Savkovića, Ljuboja Savkovića, Dragoljuba Zlojutra, Pilipovića, Radmanoviće Stevu i Markana, Miju Rašića i Mihajla Savkovića. Sve porodice koje su zatečene kod kuća su odvedene.³⁶⁸

Pored zločina u pravoslavnoj crkvi gdje je poklano oko 160 osoba, u kući Rade Grbavca ustaše su zaklale 21 osobu, u kući Nikole Grbavca 18, a u trgovini Marjana Toromana 8 lica. Bilans zločina podivljalih ustaša u selu Drakseniću je 208 poklanih i izbodjenih. Čitavo selo je spaljeno.³⁶⁹

Piskavica:

3/4. februara 1942. godine dio snaga III bataljona zajedno sa pozadinskim četama izvršili su rušenje željezničke pruge između stanica Kozarac — Omarska — Paulji — Piskavica — Šušnjari. Razorena je željeznička pruga u dužini od 10 kilometara, minirani betonski mostovi, a tri drvena mosta su zapaljena.³⁷⁰

Poslije ove akcije ustaše su izvršile težak zločin u selu Piskavici. Tom prilikom u zaseoku Miloševića zaklano je 54 stanovnika od kojih je 17 spaljeno u kući Jovana Miloševića. Svi stanovnici, bez razlike na godine starosti, i starci, i žene, i djeca, koji su dospjeli u ruke ustaških krvnika, poklani su, i to:

Milošević Laze Simo, 1880;
Milošević Cvije Đordija, 1886;
Milošević Laze Milan, 1890;
Milošević Laze Golub, 1895;
Milošević Vase Ruža, 1910;
Milošević Mihajla Zdravka, 1922;
Milošević Milana Đuja, 1902;
Milošević Žarka Stanka, 1940;
Milošević Vlade Zora, 1936;
Milošević Vlade Dosta, 1939;
Milošević Boška Radivoj, 1935;
Milošević Boška Vinko, 1937,
Milošević Boška Radenko, 1941;

³⁶⁸Pokolj u crkvi u Drakseniću, Kozara I, str. 880-884.

³⁶⁹Izudin Čaušević: Stvaranje NDH i ustaški teror na Kozari, Naučni skup „Kozara u NOB , 1977. godine.

³⁷⁰Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 10.

Milošević Jovana Vukosava, 1900;
Milošević Jovana Stojka, 1931;
Milošević Jovana Vlado, 1940;
Milošević Ilije Rosa, 1926;
Milošević Vaskrsija Draginja, 1905;
Milošević Vaskrsije Desa, 1937;
Milošević Vaskrsije Vojin, 1940;
Milošević Pilje Mara, 1888;
Milošević Rade Miloš, 1904;
Milošević Miloša Brane, 1940;
Milošević Miloša Ljuja, 1905;
Milošević M. Branko, 1935;
Milošević Čire Savka, 1895;
Milošević Čire Tomo, 1933;
Milošević Bogdana Miodrag, 1935;
Milošević Jakova Milka, 1900;
Milošević Tome Jovo, 1885;
Milošević Stojana Marija, 1895;
Milošević Tome Stojan, 1880;
Milošević Gavre Dragica, 1902;
Milošević Stojana Košta, 1900;
Milošević Rade Cvijeta, 1909;
Milošević Koste Jelka, 1926;
Milošević Koste Boro, 1930;
Milošević Koste Dragoljub, 1932;
Milošević Koste Pava, 1936;
Milošević Koste Petar, 1936;
Milošević Koste Gina, 1938;
Milošević Svetka Milja, 1900;
Milošević Svetka Ruža, 1932;
Milošević Svetka Desa, 1935;
Milošević Svetka Kosa, 1939;
Milošević Svetka Marija, 1941;
Kasalović Pa via Simeuna, 1880;
Kasalović Vlade. Mileva, 1900;
Kasalović Stojke Milja, 1890;
Kević Jovana Jovo, 1870;
Knežević Boška Trivuna, 1916;

Isti dan iz sela Ivanjske su pobijeni:

Šušnjar Glišo,
Šušnjar Ostoja i
Šušnjar Milja³⁷¹

³⁷¹Podaci za poginule stanovnike sela Piskavice dobijeni od Mjesne organizacije Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Piskavice koje je pripremio Milošević Momčilo.

Najmasovniji pokolj srpskog stanovništva izvršen je u selima Drakulić, Motike i Šargovac kod Banje Luke, kada je samo u jednom danu, 7. februara 1942. godine, na najzvjerskiji način ubijen 1.191 stanovnik.⁷²

Red. Prezime, očevo ime i ime br.	Godina rođenja	Mjesto rođenja	Zanimanje do aprila 1941. g.	Mjesto i godina kada je poginuo
1 2	3	4	5	6
1. AMIDŽIĆ Nikole MILAN	1936.	Drakulić,		Drakulić,
2. AMIDŽIĆ Nikole MIRO	1937.	B. Luka		7.2.1942.
3. AMIDŽIĆ Nikole STEVO	1941.			
4. AMIDŽIĆ Nikole ANKA	1933.		đak	
5. AMIDŽIĆ Nikole SLAVKA	1934.		đak	
6. AMIDŽIĆ Nikole BRANKA	1935.		đak	
7. AMIDŽIĆ Stanka MARA	1913.		domaćica	
8. AMIDŽIĆ Save JOKA	1883.		domaćica	
9. AMIDŽIĆ Stojića STOJA	1924.		domaćica	
10. AMIDŽIĆ Stojića NIKOLA	1911.		zemljoradnik	
11. AMIDŽIĆ Đoke STOJIC	1885.		zemljoradnik	
12. BLAŽENović Tome JOVAN	1906.		fabr. radnik	
13. BLAŽENović Jovana MILAN	1926.		đak	
14. BLAŽENović Jovana UROS	1928.		đak	
15. BLAŽENović Jovana SVETOZ	AR 1931.		đak	
16. BLAŽENović Jovana CVIJO	1938.			
17. BLAŽENović Jovana MILENA	1933.			
18. BLAŽENović Jovana MILJA	1935.			
19. BRKIĆ Luke DANICA	1929.			
20. BRKIĆ Riste BOSILJKA	1925.		domaćica	
21. BRKIĆ Trivuna JOVANKA	1939.			
22. BRKIĆ Luke JOKA	1937.			
23. BRKIĆ Luke MITAR	1932.		đak	
24. BRKIĆ Luke STOJAN	1935.		đak	
25. BRKIĆ Luke DUŠAN	1940.			
26. BRKIĆ Sime TRIVUN	1895.		zemljoradnik	
27. BRKIĆ Trivuna SIMO	1920.		zemljoradnik	
28. BRKIĆ Trivuna MARINKO	1929.			
29. BRKOVIĆ Đure MILE	1872.		tesar	
30. BRKOVIĆ Đorde MILOVAN	1933.		đak	
31. BRKOVIĆ Đorde PETAR	1935.			
32. BRKOVIĆ Đorde RADA	1937.			
33. BR KOVIĆ Đorde LJUBICA	1931.			
34. BRKOVIĆ Trivuna ILIJA	1905.		radnik pilane	
35. BRKOVIĆ Ilije PANTELJA	1930.		đak	
36. BRKOVIĆ Ilije STEVO	1936.			
37. BRKOVIĆ Mladena SIMO	1910.		radnik pilane	
38. BRKOVIĆ Sime MLADEN	1936.			
39. BRKOVIĆ Sime JOVO	1938.			
40. BRKOVIĆ Mitra MIRKO	1936.			
41. BRKOVIĆ Save BRANKO	1936.			
42. BRKOVIĆ Save VASO	1934.			
43. BRKOVIĆ Ilije RA DOJKA	1932.		đak	
44. BRKOVIĆ Ilije MIOLJKA	1934.			
45. BRKOVIĆ Ilije STEVKA	1938.			
46. BRKOVIĆ Sime DRAGICA	1940.			
47. BRKOVIĆ Mitra DUŠANKA	1932.		đak	
48. BRKOVIĆ Mitra STOJA	1940.			
49. BRKOVIĆ Save ĐUJA	1928.		đak	
50. BRKOVIĆ Save MARA	1930.		đak	

⁷²Podaci pobijenih stanovnika sela Drakulić, Motike i Šargovac dobijeni od SUBNOR-a Banjaluka i poimenično se navode u daljnjem tekstu.

1	2	3	4	5	6
51.	BRKOVIĆ Save MIRA	1932.	Drakulić, B. Luka	đak	Drakulić, 7.2.1942.
52.	BRKOVIĆ Save BOSILJKA	1938.			
53.	BRKOVIĆ—STANKOVIĆ Miće KRSTINA	1911.		domaćica	
54.	BRKOVIĆ—KUR UZO V1Ć Jove SPASENJA	1913.		domaćica	
55.	BRKOVIĆ—GLAMOČANIN Milana JOVANKA	1913.		domaćica	
56.	BRKIĆ Sime LUKA	1898.		zemljoradnik	
57.	CVIJETIĆ Teše STANKO	1889.		zemljoradnik	
58.	ČUŠIĆ Lazara FILIP	1875.		zemljoradnik	
59.	ČUŠIĆ Filipa ĐURO	1906.		zidar	
60.	ČUŠIĆ Đure DRAGO	1926.		đak	
61.	ČUŠIĆ Đure SVETKO	1928.		đak	
62.	ČUŠIĆ Filipa ILJA	1901.		zidar	
63.	ČUŠIĆ Ilije DUŠAN	1924.		đak	
64.	ČUŠIĆ Ilije BORISLAV	1928.		đak	
65.	ČUŠIĆ Koste MILAN	1934.			
66.	ČUŠIĆ Koste MARINKO	1935.			
67.	ČUŠIĆ—SAVANOVIĆ Simeuna PETRA	1902.		domaćica	
68.	ČUŠIĆ Koste ZORA	1923.		zemljorad.	
69.	ČUŠIĆ Koste MIRA	1925.			
70.	ČUŠIĆ Koste JELENA	1927.		đak	
71.	ČUŠIĆ Koste LJUBICA	1929.		đak	
72.	ČUŠIĆ—PILJAGIĆ Stevana GOSPA VA	1906.		domaćica	
73.	ČUŠIĆ Đure MARA	1922.		zemljoradnik	
74.	ČUŠIĆ Đure STOJANKA	1924.		zemljoradnik	
75.	ČUŠIĆ—MITROVIĆ Jove DANICA	1899.		domaćica	
76.	ČUŠIĆ Ilije NADA	1926.		đak	
77.	ČUŠIĆ Ilije DUŠANKA	1938.			
78.	ĐURIČIĆ Ostoje JELA	1939.			
79.	GLAMOČANIN Vida ŠTAKA	1932.		đak	
80.	GLAMOČANIN—KURUZOVIĆ Petra PETRA	1921.		domaćica	
81.	GLAMOČANIN Milana MILEVA	1932.		đak	
82.	GLAMOČANIN Đurđa 'RA DOJKA	1931.		đak	
83.	GLAMOČANIN Đurđa GORDANA	1935.		đak	
84.	GLAMOČANIN Đurđa VASILJJA	1940.			
85.	GLAMOČANIN Đurđa JOVANKA	1937.			
86.	GLAMOČANIN Đurđa DARINKA	1925.		đak	
87.	GLAMOČANIN Đurđa DUŠANKA	1923.		domaćica	
88.	GLAMOČANIN Đurđa SAVA	1928.		đak	
89.	GLAMOČANIN—KURUZOVIĆ Riste ĐUJA	1903.		domaćica	
90.	GLAMOČANIN Đurđa BOŠKO	1922.		tokar	
91.	GLAMOČANIN Đurđa MILAN	1929.		đak	
92.	GLAMOČANIN Đurđa BORISLAV	1933.		đak	
93.	GLAMOČANIN Đurđa STANISLAV	1935.		đak	
94.	GLAMOČANIN Koste OSTOJA	1932.		đak	
95.	GLAMOČANIN Koste SLOBODAN	1936.			
96.	GLAMOČANIN Miloša GOJKO	1938.			
97.	GLAMOČANIN Uroša VLADO	1940.			
98.	GLAMOČANIN Stevan STEVO	1913.		zemljoradnik	
99.	GLAMOČANIN Steve ALEKSA	1929.		đak	
100.	GLAMOČANIN Stevana MILOŠ	1910.		zemljoradnik	
101.	GLAMOČANIN Miloša PETAR	1936.			
102.	GLAMOČANIN—Stanković Simeuna MILICA	1904.		domaćica	
103.	GLAMOČANIN Steve MIRA	1926.		zemljoradnik	

1	2	3	4	5	6
104.	GLAMOČANIN Steve TEODORA	1927.	Drakulić,	zemljoradnik	Drakulić
105.	GLAMOČANIN Steve ANKA	1930.	B. Luka	đak	7.2.1942.
106.	GLAMOČANIN Steve KOVILJKA	1932.		đak	
107.	GLAMOČANIN Steve GOSPA	1935.			
108.	GLAMOČANIN—Staković Luke				
	DUJA	1882.		domaćica	
109.	GLAMOČANIN—Babić Milana			domaćica	
	DUJA	1911.		đak	
110.	GLAMOČANIN Uroša PETAR	1938.		đak	
Ul.	GLAMOČANIN Miloša RADMILA	1933.			
112.	GLAMOČANIN Miloša JELENA	1935.			
113.	GLAMOČANIN Miloša ZORKA	1940.			
114.	GLAMOČANIN Milana VID	1906.		zemljoradnik	
115.	GLAMOČANIN Milana MILOŠ	1918.		zemljoradnik	
116.	GLAMOČANIN Milana DRAGO	1920.		radnik	
117.	KAMBER Miloša MILICA	1930.			
118.	KAMBER Boška SAVO	1938.			
119.	KAMBER Boška MARKO	1940.			
120.	KAMBER Mitra SINISA	1937.			
121.	KAMBER Mitra MARKO	1932.		đak	
122.	KAMBER Cvije GOJKO	1932.		đak	
123.	KAMBER Cvije RADOJKA	1930.		đak	
124.	KAMBER Cvije ANKICA	1935.		đak	
125.	KAMBER Mitra LJUBICA	1930.		đak	
126.	KAMBER Mitra DARINKA	1935.		đak	
127.	KARANOVIĆ Stevana DRAGO	1927.		zemljoradnik	
128.	KARANOVIĆ Stevana RAJKO	1929.		đak	
129.	KARANOVIĆ Stevana				
	DRAGOLJUB	1931.		đak	
130.	KARANOVIĆ Stevana JOVO	1933.		đak	
131.	KARANOVIĆ Spasoje MIRKO	1922.		zemljoradnik	
132.	KARANOVIĆ Đurđa MILAN	1903.		zemljoradnik	
133.	KARANOVIĆ Milana RAJKO	1929.		đak	
134.	KARANOVIĆ Milana DUŠAN	1933.		đak	
135.	KARANOVIĆ Milana BORO	1935.			
136.	KARANOVIĆ Milana RADA	1931.		đak	
137.	KARANOVIĆ Milana NADA	1937.			
138.	KARANOVIĆ—Mitrović Jove				
	JEKA	1897.		domaćica	
139.	KATALINA Sime JELENA	1931.		đak	
140.	KATALINA—Stijaković Stanka				
	JOKA	1902.		domaćica	
141.	KATALINA Dušana MARA	1927.		đak	
142.	KATALINA Dušana STAMENA	1929.		đak	
143.	KATALINA Dušana SMILJKA	1931.		đak	
144.	KATALINA Dušana DARA	1933.		đak	
145.	KATALINA Dušana MILAN	1921.		đak	
146.	KATALINA Dušana MILOSAV	1925.		đak	
147.	KATALINA Cvije DUŠAN	1887.		želj. služb.	
148.	KATALINA Cvije SIMO	1908.		želj. služb.	
149.	KATALINA Sime TIHOMIR	1928.		đak	
150.	KATALINA Sime SVETOZAR	1930.		đak	
151.	KATALINA Sime BOGOUUB	1933.		đak	
152.	KATALINA Sime DRAGOSLAV	1937.			
153.	KATALINA Sime JOVO	1941.			
154.	KOČIĆ Đure MITAR	1930.		đak	
155.	KOČIĆ Jove MILAN	1902.		zemljoradnik	
156.	KOČIĆ Milana JOVO	1927.		đak	
157.	KOČIĆ Đure DUŠANKA	1926.		đak	
158.	KOČIĆ Đure DRAGICA	1928.		đak	
159.	KOČIĆ Đure MILICA	1932.		đak	
160.	KOČIĆ Đure BOSILJKA	1934.			
161.	KOČIĆ Đure SAVKA	1936.			
163.	KOČIĆ—Smiljanić Stanka MARA	1910.		domaćica	

1	2	3	4	5	6
164.	KURUZOVIĆ—Piljagić Mile MIOLJKA	1911.	Drakulić, B. Luka		Drakulić, 7.2.1942.
165.	KURUZOVIĆ Dušana BRANKA	1937.		domaćica	
166.	KURUZOVIĆ Dušana RADMILA	1939.			
167.	KURUZOVIĆ Dušana MILAN	1934.		đak	
168.	KURUZOVIĆ Dušana SIMEUN	1932.		đak	
169.	KURUZOVIĆ Dušana RAJKO	1930.		đak	
170.	KURUZOVIĆ Nikole PETAR	1925.		zemljoradnik.	
171.	KURUZOVIĆ Nikole MOMIR	1927.		đak	
172.	KURUZOVIĆ—Smiljanić Stojana NADA	1906.		zemljoradnik	
173.	KURUZOVIĆ Nikole NEVENKA	1923.		zemljoradnik	
174.	KURUZOVIĆ Nikole NATALIJA	1924.		zemljoradnik	
175.	KURUZOVIĆ Nikole JOVANKA	1929.		zemljoradnik	
176.	KURUZOVIĆ Nikole DRAGICA	1931.		đak	
177.	KURUZOVIĆ Petra LJUBICA	1928.		đak	
178.	KURUZOVIĆ Petra VIDA	1929.		đak	
179.	KURUZOVIĆ Petra JELENA	1934.		đak	
180.	KURUZOVIĆ Petra DANKA	1937.			
181.	KURUZOVIĆ—Mitrović Stevana JELKA	1899.		domaćica	
182.	KURUZOVIĆ Simeuna DUŠAN	1908.		zemljoradnik	
183.	KURUZOVIĆ Tode PETAR	1899.		radnik	
184.	KURUZOVIĆ Petra BRANKO	1925.		zemljoradnik	
185.	KURUZOVIĆ Petra DANILO	1937.			
186.	KURUZOVIĆ Trivuna JOVO	1895.		zemljoradnik	
187.	KURUZOVIĆ Jove VID	1925.		zemljoradnik	
188.	KURUZOVIĆ Jove MILAN	1911.			
189.	KURUZOVIĆ Milana MLADEN	1932.		đak	
190.	KURUZOVIĆ Milana ALEKSANDAR	1937.			
191.	KURUZOVIĆ Milana JOVANKA	1928.		đak	
192.	KURUZOVIĆ Milana RADMILA	1930.		đak	
193.	KURUZOVIĆ Tadora RISTO	1881.		zemljoradnik	
194.	KURUZOVIĆ Riste RAJKO	1911.		zemljoradnik	
195.	KURUZOVIĆ Rajka BRANKO	1930.			
196.	KURUZOVIĆ Rajka LJUBAN	1939.			
197.	MIHAJLOVIĆ Mitra MILAN	1921.		zemljoradnik	
198.	MIHAJLOVIĆ—MITROVIĆ Stojana ŠTAKA	1902.		domaćica	
199.	MIHAJLOVIĆ Mitra DUŠANKA	1931.		đak	
200.	MIHAJLOVIĆ Mitra RADOJKA	1922.		domaćica	
201.	MIHAJLOVIĆ Mitra LJUBICA	1938.			
202.	MITROVIĆ—STOKIĆ Koste VIDA	1906.		domaćica	
203.	MITROVIĆ Koste JOVANKA	1919.		domaćica	
204.	MITROVIĆ Koste GOSPA	1924.		domaćica	
205.	MITROVIĆ Tadora MILEVA	1937.			
206.	MITROVIĆ Tode VASILJIA	1880.		domaćica	
207.	MITROVIĆ Cvije ANKA	1935.			
208.	MITROVIĆ Mitra LJUBICA	1934.		đak	
209.	MITROVIĆ Mitra KOŠTA	1878.		zemljoradnik	
210.	MITROVIĆ Koste TODOR	1908.		zemljoradnik	
211.	MITROVIĆ Nikole CVIJO	1920.		zemljoradnik	
212.	MITROVIĆ Nikole ĐORĐE	1921.		radnik	
213.	MITROVIĆ Nikole SPASOJE	1923.		đak	
214.	MITROVIĆ Cvije NIKOLA	1936.			
215.	MITROVIĆ Đure SPASOJA	1922.		zemljoradnik	
216.	MITROVIĆ Tadora MILAN	1933.		đak	
217.	MITROVIĆ Tadora SAVO	1934.			
218.	MITROVIĆ Trivuna LJUBOMIR	1023.		đak	
219.	MITROVIĆ Trivuna DRAGUTIN	1925.		zemljoradnik	
220.	MITROVIĆ Trivuna PETAR	1931.		đak	
221.	MITROVIĆ Jove ĐURO	1906.		zemljoradnik	
222.	MITROVIĆ Đure KRSTAN	1936.			

1	2	3	4	5	6
223.	MITROVIĆ Đure DRAGO	1938.	Drakulić		Drakulić
224.	MITROVIĆ Dušana NEDJEUKO	1938.	B. Luka		7.2. 1942.
225.	MITROVIĆ Dušana PREDRAG	1940.			
226.	MITROVIĆ Đure NENAD	1940.			
227.	MITROVIĆ Trivuna MARA	1921.		radnica	
228.	MITROVIĆ Trivuna RADOJKA	1927.		đak	
229.	MITROVIĆ Trivuna GOSPA VA	1929.		đak	
230.	MITROVIĆ—STANKOVIĆ Simeuna JOVANKA	1910.		domaćica	
231.	MITROVIĆ—STIJAKOVIĆ Stanka ILINKA	1915.		domaćica	
232.	MITROVIĆ Vida DUŠANKA	1926.		đak	
233.	MITROVIĆ Vida DUŠAN	1928.		đak	
234.	MITROVIĆ Vida VELIMIR	1930.		đak	
235.	MITROVIĆ Vida PETAR	1932.		đak	
236.	MITROVIĆ Vida KOŠTA	1934.		đak	
237.	MITROVIĆ Stojana ILIJA	1888.		zemljoradnik.	
238.	MITROVIĆ Ilije BRANKO	1929.		đak	
239.	MITROVIĆ Ilije MILORAD	1951.		đak	
240.	MITROVIĆ Ilije NEVENKA	1925.		domaćica	
241.	MITROVIĆ Ilije JOVANKA	1927.		đak	
242.	MITROVIĆ—PILJAGIĆ Milana MARA	1912.		domaćica	
243.	MITROVIĆ Stevana MLADEN	1910.		zemljoradnik	
244.	PERIĆ Ilije STEVANJA	1922.		zemljoradnik	
245.	PILJAGIĆ Stojana DRAGINJA	1922.		zemljoradnik	
246.	PILJAGIĆ Stojana MARIJA	1924.			
247.	PILJAGIĆ Stojana NEVENKA			đak	
248.	PILJAGIĆ Stojana MILISAVKA	<i>m</i>		đak	
249.	PILJAGIĆ Stojana UROŠ	1926.		zemljoradnik	
250.	PILJAGIĆ Stojana JOVICA	1928.		đak	
251.	PILJAGIĆ Stojana STEVAN	1935.		đak	
252.	PILJAGIĆ Miloša DRAGICA	1928.		đak	
253.	PILJAGIĆ Miloša DUŠANKA	1935.			
254.	PILJAGIĆ Miloša RADOJKA	1937.			
255.	PILJAGIĆ—STANKOVIĆ Simeuna VIDA	1921.		zemljoradnik	
256.	PILJAGIĆ—KATALINA Dušana DRAGICA	1923.		zemljoradnik	
257.	PILJAGIĆ Mile MIRA	1934.			
258.	PILJAGIĆ Jakova STOJANKA	1939.			
259.	PILJAGIĆ Dušana MILEVA	1921.		zemljoradnik.	
260.	PILJAGIĆ—MIHAJLOVIĆ Mitra DRAGICA	1924.		zemljoradnik	
261.	PILJAGIĆ Jelke SMILJANA	1934.		đak	
262.	PILJAGIĆ Mile ILINKA	1926.		đak	
263.	PILJAGIĆ Mile MILICA	1930.		đak	
264.	PILJAGIĆ Tome DRAGICA	1940.			
265.	PILJAGIĆ Tome STOJA	1938.			
266.	PILJAGIĆ Milica MILOŠ	1906.		rudar	
267.	PILJAGIĆ Miloša NEDELJKO	1926.		đak	
268.	PILJAGIĆ Miloša MILAN	1930.		đak	
269.	PILJAGIĆ Miloša MILORAD	1932.		đak	
270.	PILJAGIĆ Miloša BOGDAN	1940.			
271.	PILJAGIĆ Tome MILIĆ	1876.		zemljoradnik	
272.	PILJAGIĆ Đurda MITAR	1920.		radnik	
273.	PILJAGIĆ Mitra VLADO	1939.			
274.	PILJAGIĆ Jakova OSTOJA	1935.			
275.	PILJAGIĆ Dragana JAKOV	1910.		radnik	
276.	PILJAGIĆ Tome DRAGAN	1892.		zemljoradnik	
277.	PILJAGIĆ Dušana MIRKO	1923.		radnik	
278.	PILJAGIĆ Dušana MILUTIN	1932.		đak	

1	2	3	4	5	6
279.	PILJAGIĆ Jelke DOJČIN	1937.	Drakulić		Drakulić
280.	PILJAGIĆ Dragana MILE	1906.	B. Luka	rudar	7.2. 1942.
281.	PILJAGIĆ Mile SLAVKO	1924.		đak	
282.	PILJAGIĆ Mile ZDRAVKO	1928.		đak	
283.	PILJAGIĆ Mile RAIKO	1932.		đak	
284.	PILJAGIĆ Mile DUŠAN	1936.			
285.	PILJAGIĆ Dragana TOMO	1912.		rudar	
286.	PILJAGIĆ Tome TIHOMIR	1937.			
287.	PILJAGIĆ Tome STEVO	1939.			
288.	PILJAGIĆ Mile BRANKO	1919.		zemljoradnik	
289.	PILJAGIĆ Mile LJUBOMIR	1921.		zemljoradnik	
290.	PILJAGIĆ Mile DRAGOLJUB	1932.		đak	
291.	PILJAGIĆ Miloša OSTOJA	1938.			
292.	PILJAGIĆ—STANKOVIĆ				
	Vaskrsije JOKA	1917.		domaćica	
293.	PILJAGIĆ Miloša MARA	1940.			
294.	PILJAGIĆ—KURUZOVIĆ Riste				
	ŠTAKA	1908.		domaćica	
295.	PILJAGIĆ Jakova STEVAN	1872.		zemljoradnik	
296.	PILJAGIĆ Stevana JOVAN	1912.		trgov. pom.	
297.	PILJAGIĆ Jove DUŠAN	1935.			
298.	PILJAGIĆ Stevana RADE	1914.		zemljoradnik	
299.	SAVANOVIĆ Jovana PETAR	1912.		radnik	
300.	SAVANOVIĆ Petra MIČO	1936.			
301.	SAVANOVIĆ Petra JOVO	1938.			
302.	SAVANOVIĆ Simeuna JOVAN	1890.		zemljoradnik	
303.	SAVANOVIĆ Jovana RADE	1914.		rudar	
304.	SAVANOVIĆ Jovana MLADEN	1921.		zemljoradnik	
305.	SAVANOVIĆ Jovana TOMINKO	1932.		đak	
306.	SAVANOVIĆ Simeuna CVIJO	1892.		zemljoradnik	
307.	SAVANOVIĆ Cvije BRANKO	1922.		zemljoradnik	
308.	SAVANOVIĆ Cvije MILAN	1925.		zemljoradnik	
309.	SAVANOVIĆ Petra STOJA	1940.			
310.	SAVANOVIĆ Jovana MARA	1932.		zemljoradnik	
311.	SAVANOVIĆ—CVIJETIĆ Ostoje				
	STOJA	1919.		domaćica	
312.	SAVANOVIĆ Cvije BOSA	1927.			
313.	SMILJANIĆ—ĐURIĆ Stanoje				
	PETRA	1890.		domaćica	
314.	SMILJANIĆ Đorđa ĐUJA	1924.		đak	
315.	SMILJANIĆ Nikole LJUBICA	1930.		đak	
316.	SMILJANIĆ Miće ĐORĐE	1890.		zemljoradnik	
317.	SMILJANIĆ Đorđa NIKOLA	1906.		radnik	
318.	SMILJANIĆ Đorđa MIČO	1926.		đak	
319.	SMILJANIĆ Nikole ILIJA	1928.		đak	
320.	SMILJANIĆ Stojana MLADEN	1902.		zemljoradnik	
321.	SMILJANIĆ Mladena SPASOJE	1934.			
322.	SMILJANIĆ Mladena STOJAN	1932.		đak	
323.	SMILJANIĆ Mladena MILAN	1930.		đak	
324.	SMILJANIĆ—ZUBOVIĆ Jove				
	JELKA	1902.		domaćica	
325.	SMILJANIĆ Mladena LJUBICA	1927.		đak	
326.	SMILJANIĆ—MITROVIĆ Jove				
	RUŽA	1911.		domaćica	
327.	SMILJANIĆ—STIJAKOVIĆ Sime				
	ŠTAKA	1897.		domaćica	
328.	SMILJANIĆ Stanka JOVANKA	1920.		zemljoradnik	
329.	SMILJANIĆ Stanka RUŽICA	1922.		zemljoradnik	
330.	SMILJANIĆ Stanka MJOLJKA	1924.		đak	
331.	SMILJANIĆ Stanka KRISTINA	1926.		đak	
332.	SMILJANIĆ Stanka DUŠANKA	1928.		đak	
333.	SMILJANIĆ Ostoje RADA	1935.		đak	

1	2	3	4	5	6
334.	SMIUANIĆ Ostoie NADA	1933.	Drakulić	đak	Drakulić
335.	SMIUANIĆ —BRKOVIC Duke		B. Luka		7.2. 1942.
	STOJA	1871.		domaćica	
336.	STANKOVK i Milana MILOSAVA	1928.		đak	
337.	STANKOVK i Milana NEDELJKA	1933.		đak	
338.	STANKOVIĆ Milana DRAGICA	1940.		—	
339.	STANKOVIĆ Milana MARA	1922.		domaćica	
340.	STANKOVK : Milana LJEPOSAVA	1924.		domaćica	
341.	STANKOVK 5—CVIJETIĆ Ostoje				
	LJEPOSAVA	1905.		domaćica	
342.	STANKOVIĆ—RADHNOVIĆ Save				
		1883.		domaćica	
343.	STANKOVIĆ—POPOVIĆ MILICA*	1905.		zemljoradnik.	
344.	STANKOVIĆ Rade MILICA	1931.		đak	
345.	STANKOVIĆ Rade UEPOSAVA	1937.		đak	
346.	STANKOVIĆ Rade (dijete bez imena)	1940.			
347.	STANKOVIĆ : Jove STOJANKA	1938.			
348.	STANKOVIĆ : Jove GORDANA	1940.			
349.	STANKOVIĆ Jove VUKOSAVA	1941			
350.	STANKOVIĆ—STOLIĆ Nikole				
	PETRA	1917.		zemljoradnik	
351.	STANKOVIĆ Ratka (dijete bez imena) 1941.				
352.	STANKOVIĆ Simeuna ŠTAKA	1920.		zemljoradnik	
353.	STANKOVIĆ—MILAKOVIĆ Marka				
	VUKOSAVA	1907.		domaćica	
354.	STANKOVIĆ Teše SIMEUN	1881.		zemljoradnik	
355.	STANKOVK - Simeuna RADE	1903.		zemljoradnik	
356.	STANKOVK , Rade STOJAN	1934.		đak	
357.	STANKOVIĆ Simeuna JOVO	1906.		zemljoradnik	
358.	STANKOVK : Jove OSTOJA	1936.		đak	
359.	STANKOVK , Simeuna RATKO	1915.		zemljoradnik	
360.	STANKOVK t Luke LJUBOMIR	1925.		zemljoradnik	
361.	STANKOVIĆ Riste LUKA	1892.		radnik	
362.	STANKOVK , Vase DRAGO	1925.		zemljoradnik	
363.	STANKOVK t Vase DUŠAN	1927.		zemljoradnik	
364.	STANKOVIĆ Luke RADOJKA	1923.		zemljoradnik	
365.	STANKOVIĆ Luke NEDJELJKA	1927.		zemljoradnik	
366.	STANKOVK - Luke KOVILJKA	1929.		đak	
367.	STANKOVK , Luke VIDA	1931.		đak	
368.	STANKOVIĆ Luke MARA	1934.		đak	
369.	STANKOVIĆ Luke JOVANKA	1936.		đak	
370.	STANKOVK J Luke MARIJAN	1938.			
371.	STANKOVK t Luke DOBRILA	1940.			
372.	STANKOVIĆ Vase DUŠANKA	1927.		domaćica	
373.	STANKOVK ,—TADIĆ JOVANKA	1887.		domaćica	
374.	STANKOVIĆ Koste MARA	1927.		đak	
375.	STANKOVIĆ Koste DRAGICA	1934.		đak	
376.	STANKOVIĆ Koste BOSILJKA	1940.			
377.	STANKOVK t Jove MARA	1937.			
378.	STANKOVK i Petra JOKA	1936.			
379.	STANKOVK i Petra MILOSAVKA	1939.			
380.	STANKOVK i Petra BOSILJKA	1937.			
381.	STANKOVK i Petra MILEVA	1940.			
382.	STANKOVK : Teše MIĆO	1883.		zemljoradnik	
383.	STANKOVK i Miće KOŠTA	1903.		radnik	
384.	STANKOVK : Koste MILAN	1928.		đak	
385.	STANKOVK t Koste DRAGO	1930.		đak	
386.	STANKOVK y Koste BRANKO	1932.		đak	
387.	STANKOVK : Miće JOVO	1912.		zemljoradnik	
388.	STANKOVK i Jove MITAR	1930.		đak	
389.	STANKOVK t Jove DOBRISLAV	1932.		đak	
390.	STANKOVK t Jove DUŠAN	1935.		đak	

1	2	3 4	5 6
391.	STANKOVIĆ Jove ŽIVKO	1939. Drakulić	tlak Drakulić
392.	STANKOVIĆ Miće PETAR	1914 B. Luka	zemljoradnik 7.2. 1942.
393.	STANKOVIĆ Petra MARINKO	1937!	
394.	STANKOVIĆ Krstana SPASOJE	1919.	
395.	STANKOVIĆ Vaskrsije MILAN	1902.	limar
396.	STANKOVIĆ Milana JOVO	1940.	zemljoradnik
397.	STANKOVIĆ Milana BRANKO	1931.	
398.	STANKOVIĆ Milana VASKRSIJA	1935.	đak
399.	STANKOVIĆ Vase RADOMIR	1936.	đak
400.	STANKOVIĆ Vase LJUBOMIR	1938.	
401.	STANKOVIĆ Vase NEBOJŠA	1940.	
402.	STANKOVIĆ Milana NEDELJKO	1927.	đak
403.	STANKOVIĆ Milana MILOSAV	1928.	đak
404.	STANKOVIĆ Riste MILAN	1904.	zemljoradnik
405.	STANKOVIĆ Milana RAJKO	1926.	đak
406.	STANKOVIĆ Milana JOVAN	1930.	đak
407.	STANKOVIĆ Milana PETKO	1932.	đak
408.	STANKOVIĆ Milana STANKO	1934.	đak
409.	STANKOVIĆ Sime STANKO	1887.	zemljoradnik
410.	STIJAKOVIĆ Stanka TEODOR	1909.	radnik u pilani
411.	STIJAKOVIĆ Stanka MIRKO	1928.	đak
412.	STIJAKOVIĆ Teodora BRANKO	1930.	đak
413.	STANKOVIĆ Stanka NIKOLA	1929.	đak
414.	STANKOVIĆ Riste MILAN	1902.	zemljoradnik
415.	STIJAKOVIĆ Teodora RADISLAV	1931.	đak
416.	STIJAKOVIĆ Teodora PETAR	1934.	đak
417.	STIJAKOVIĆ Sime MILE	1885.	zemljoradnik
418.	STIJAKOVIĆ Sime STOLE	1888.	zemljoradnik
419.	STIJAKOVIĆ Stole MILE	1925.	đak
420.	STIJAKOVIĆ Stole PREDRAG	1931.	đak
421.	STIJAKOVIĆ Stole PETAR	1933.	đak
422.	STIJAKOVIĆ Đurđa SLAVKO	1930.	đak
423.	STIJAKOVIĆ Đurđa DUŠAN	1933.	đak
424.	STIJAKOVIĆ Teodora DRAGICA	1928.	đak
425.	STIJAKOVIĆ Stanka ILINKA	1922.	zemljoradnik
426.	STIJAKOVIĆ Teodora DARINKA	1932.	đak
427.	STIJAKOVIĆ Teodora DUŠANKA	1936.	
428.	STIJAKOVIĆ Teodora RADMILA	1939.	
429.	STIJAKOVIĆ—STANKOVIĆ Riste LJUBICA	1890.	domaćica
430.	STIJAKOVIĆ Mile JOVANKA	1925.	zemljoradnik
431.	STIJAKOVIĆ Stole MARA	1923.	zemljoradnik
432.	STIJAKOVIĆ Stole DARINKA	1928.	zemljoradnik
433.	STIJAKOVIĆ Stole JOVANKA	1936.	đak
434.	STIJAKOVIĆ Stole DUŠANKA	1939.	
435.	STIJAKOVIĆ—STOLIĆ Nikole JOVANKA	1892.	domaćica
436.	STIJAKOVIĆ Đurđa ZORKA	1929.	đak
437.	STIJAKOVIĆ Todora MILENA	1932.	đak
438.	STOLIĆ—MITROVIĆ Jove LJUBICA	1902.	domaćica
439.	STOLIĆ Riste DESANKA	1922.	domaćica
440.	STOLIĆ Riste BOŽICA	1925.	zemljoradnik
441.	STOLIĆ Riste DUŠANKA	1930.	đak
442.	STOLIĆ Riste STOJA	1937.	
443.	STOLIĆ—NINKOVIĆ Toše JOKA	1875.	domaćica
444.	STOLIĆ Nikole PETRA	1924.	
445.	STOLIĆ—MITROVIĆ Koste VIDA	1906.	domaćica
446.	STOLIĆ Pane ZDRAVKA	1934.	đak
447.	STOLIĆ Pane JOVANKA	1926.	
448.	STOLIĆ—MILAKOVIĆ Marka LJUBICA	1918.	domaćica

1	2	3	4	5	6
448.	STOLIĆ Đurda GORDANA	1941.	Drakulić		Drakulić
449.	STOLIĆ Pane MILAN	1928.	B. Luka	đak	7.2. 1942.
450.	STOLIĆ Pane MILENKO	1930.		đak	
451.	STOLIĆ Pane ZDENKA	1932.		đak	
452.	STOLIĆ Nikole SPASOJE	1927.		zemljoradnik	
453.	STOLIĆ Pane NIKOLA	1874.		zemljoradnik	
454.	STOLIĆ Nikole VASO	1919.		zemljoradnik	
455.	STOLIĆ Nikole PANE	1902.		zemljoradnik	
456.	STOLIĆ Pane RISTO	1880.		zemljoradnik	
457.	STOLIĆ Riste BOŠKO	1920.		zemljoradnik	
458.	STOLIĆ Riste DUŠAN	1928.		đak	
459.	STOLIĆ Đurda MIRKO	1935.			
460.	STOLIĆ Đurda UGLJEŠA	1938.			
461.	STOLIĆ Nikole ĐURAĐ	1907.			
462.	TODORINOVIĆ Mile VLADIMIR	1929.		zemljoradnik	
463.	TODORINOVIĆ Mile DARINKA	1934.		đak	
464.	TODORINOVIĆ Mile VUKOSAVA	1928.		đak	
465.	TORBICA Miloša NIKOLA	1940.			
466.	TUNIĆ Damjana PERO	1936.			
467.	TUNIĆ Damjana (bez imena)	1941.			
468.	TUNIĆ Damjana MILICA	1938.			
469.	VUKČEVIĆ—DOBRNJAC Đurda ŠTAKA	1906.		domaćica	
470.	VUKOBRAT Jove MARJA	1934.			
471.	VUKOBRAT Jove GORDANA	1941.			
472.	VUKOBRAT Jove LJUBOMIR	1936.			
473.	VUKOBRAT Jove MILORAD	1938.			
474.	VUKOVIĆ—MITROVIĆ Đurda JOVANKA	1902.		domaćica	
475.	VUKOVIĆ Đure BOŠKO	1919.		zemljoradnik	
476.	VUKOVIĆ Đure SPASOJE	1921.		zemljoradnik	
477.	VUKOVIĆ Đure VASO	1925.		đak	
478.	VUKOVIĆ Đure NEDELJKO	1927.		đak	
479.	ZELJKOVIĆ Koje ŽIVKO	1923.		radnik	
480.	CVIJETIĆ Ostoje MILAN	1910.		rudar	
481.	GLAMOČANIN—PERDUV Mitra LENKA	1882.		domaćica	
482.	GLAMOČANIN—KOJIĆ Mihajila PERSA	1922.		domaćica	
483.	KOJIĆ Mirka RATKO	1916.		službenik	
484.	KOJIĆ Ratka GORDANA	1941.			
485.	KOJIĆ Ratka VERA	1940.			
486.	MIHAJLOVIĆ Mile DEVA	188.		domaćica	
487.	MIHAJLOVIĆ Mile MITAR POPADIĆ Mile SIMO	1900. 1898.		zemljoradnik zidar	
589.	POPADIĆ Sime ALEKSANDAR	1919.		zidar	
490.	BRKOVIĆ Duke TRIVUN	1881.		zemljoradnik	
491.	SMILJANIĆ Stojana STANKO	1893.		zemljoradnik	
492.	PILJAGIĆ—TADIĆ Cvije SAVA	1900.		domaćica	
493.	BRKIĆ—KENJALO MIRA	1902.		domaćica	
494.	MITROVIĆ—KOPANJA Petra STANA	1900.		domaćica	
495.	KOJIĆ Jovana DESANKA	1918.		domaćica	
496.	KURUZOVIĆ JOVANKA	1900.		domaćica	
497.	BRKIĆ—TODOROVIĆ LJEPOSAVA	1904.		domaćica	
498.	MITROVIĆ Petka DRAGICA	1916.		domaćica	
499.	MITROVIĆ Đude SPASENJA	1883.		domaćica	
500.	MITROVIĆ Đude ĐUJA	1905.		domaćica	
501.	PILJAGIĆ—TADIĆ Ostoje RUŽA	1908.		domaćica	
502.	PILJAGIĆ—TODORINOVIĆ Gaje JOKA	1886.		domaćica	

1	2	3	4	5	6
503.	GLAMOČANIN—SAVIĆ Vase	MARA 1909.	Drakulić B. Luka	domaćica	Drakulić 7.2. 1942.
504.	MITROVIĆ—KAJTAZ Đurđa	SAVKA 1898.		domaćica	
505.	KAMBER—KOČIĆ Save	MILICA 1918.		domaćica	
506.	ĐURIČIĆ Savana	DUŠANKA 1922.		domaćica	
507.	MAKIVIĆ SA VAN	1872.		domaćica	
508.	ĐURIČIĆ Marije	OSTOJA 1915.		domaćica	
509.	KURUZOVIĆ—ĐAJIĆ	MILICA 1881.		domaćica	
510.	PILJAGIĆ DUŠANKA	1924.		domaćica	
511.	GLAMOČANIN—DADIĆ	JOKA 1881.		domaćica	
512.	JAJČANIN Jove	STOJA 1876.		domaćica	
513.	SREDIĆ Vase	STOJAN 1876.		trgovac živadi	
514.	ZELENKA Boška	SMILJA 1933.		đak	
515.	KOČIĆ Nikole	ĐUJA 1880.		domaćica	
516.	PILJAGIĆ PA VA	1902.		domaćica	
517.	MITROVIĆ Stojana	BOJA 1919.		domaćica	
518.	KATALINA—POPOVIĆ Đurđe	ANĐA 1916.		domaćica	
519.	DURIĆ MILAN	1910.		radnik	
520.	BLAŽENović—TATIĆ	VIDA 1907.		zemljoradnik	
521.	PILJAGIĆ—TATIĆ	Vaska 1913.		domaćica	
522.	KURUZOVIĆ — BOŽIĆ	MILEVA 1913.		domaćica	
523.	BRKOVIĆ—VUKOBRAT Đurđa	MILICA 1914.		domaćica	
524.	KAMBER—ĐURIĆ Đurđa	SIMEUNA 1906.		domaćica	
525.	KAMBER—KARANOVIĆ Laze	VASILJA 1890.		domaćica	
526.	PERIĆ Spasoje	VASILJA 1912.		domaćica	
527.	PERIĆ Ilije	SAVA 1919.		domaćica	
528.	VUKOBRAT—PERIĆ Ilije	STEVANJA 1924.		domaćica	
529.	PERIĆ Ilije	STANA 1932.			
530.	PERIĆ Ilije	MILICA 1932.			
531.	PERIĆ Špire	ILJA 1886.		zemljoradnik	
531.	PERIĆ Ilije	ĐURO 1938.			
533.	VUKOBRAT Jovana	ĐURAD 1886.		zemljoradnik	
534.	VUKOBRAT Đurđa	DANE 1925.		đak	
535.	VLADIŠIĆ—KAMBER Đure	MILICA 1902.		domaćica	
536.	KAMBER Miloša	ĐURO 1932.			
537.	KAMBER Miloša	STEVO 1932.		đak	
538.	KAMBER Đure	BOŠKO 1911.		zidar	
539.	KAMBER Đure	ILJA 1916.		stolar	
540.	KAMBER Miloša	STEVANJA 1936.			
541.	KAMBER—ALFAREVIĆ Save	ANDELJA 1881.		domaćica	
542.	SARAĐIĆ—KAMBER Đure	STANA 1909.		domaćica	
543.	TUNIĆ—PLAVŠIĆ Petra	MARA 1916.		domaćica	
544.	PLAVŠIĆ Petra	ANĐA 1929.			
545.	TUNIĆ Ilije	DAMJAN 1913.		zemljoradnik	
546.	KAMBER Ilije	CVIJO 1896.		radnik	
547.	KAMBER Ilije	MITAR 1900.		zemljoradnik	
548.	KARANOVIĆ Stanka	LAZO 1881.		zemljoradnik	
549.	KARANOVIĆ Laze	ILJA 1928.		zemljoradnik	
550.	TORBICA Gliše	MILOŠ 1910.		zemljoradnik	
551.	TORBICA Miloša	LUKA 1933.			
552.	RADINOVIĆ Todora	PETAR 1882.			
553.	RADINOVIĆ Petra	ILJA 1932.		zemljoradnik	

!	2	3	4	5	6
554.	RADINOVIĆ Petra ĐURO	1937.	Drakulić		
555.	VUKOVIĆ Damjana LUKA	1892.	B. Luka	penzioner	Drakulić
556.	KURUZOVIĆ—KORIĆ				7.2. 1942.
	DRAGICA	1917.		domaćica	
557.	STIJKOVIĆ—SAVIĆ MILICA	1894.		domaćica	
558.	ŽELJKOVIĆ Koste VASILJIA	1922.		kućna pom.	
559.	STANKOVIĆ—JOZIĆ Jose				
	ZORKA	1908.		domaćica	
560.	BRKOVIĆ—MILAKOVIĆ Marka				
	KRISTINA	1910.		domaćica	
561.	GLAMOČANIN—TODOROVIĆ				
	Petka MILICA	1904.		domaćica	
562.	PILJAGIĆ—MILAKOVIĆ Marka				
	RUŽA	1915.		domaćica	
563.	STANKOVIĆ—TODORINOVIĆ				
	Petka MARA	1912.		domaćica	
564.	GLAMOČANIN—RAČIĆ Nikole				
	DESA	1912.		domaćica	
565.	SAVANOVIĆ—GOLUBOVIĆ				
	JOVANKA	1895.		domaćica	
566.	SAVANOVIĆ—JOVANOVIĆ				
	Vase MILJA	1920.		domaćica	
567.	SMLJANIĆ—ZELJKOVIĆ				
	Davida DRAGICA	1874.		domaćica	
568.	BRKOVIĆ—STOJAKOVIĆ Đurda				
	STOJA	1887.		domaćica	
569.	STANKOVIĆ—BRKOVIĆ Đurde				
	GROZDA	1915.		domaćica	
570.	STANKOVIĆ—MILIĆ Đorđa				
	LJUBICA	1900.		domaćica	
571.	ŠEVA—LUŽIJA Stevana MARIJA	1912.		domaćica	
572.	KARANOVIĆ—JOLDŽIĆ Peje				
	MILICA	1902.		domaćica	
573.	TODORINOVIĆ—BABIĆ Jose				
	JOVANKA	1907.		domaćica	
574.	STANKOVIĆ Teše RISTA	1910.		domaćica	
575.	PILJAGIĆ—TODORINOVIĆ Mile				
	VUKOSAVA	1922.		domaćica	
576.	PILJAGIĆ—POPOVIĆ Đurda JELKA	1906.		domaćica	
577.	PILJAGIĆ—MILINKOVIĆ Stevan				
	SAVKA	1905.		domaćica	
578.	STANKOVIĆ Jovana BOSILJKA	1929.		domaćica	
579.	STANKOVIĆ—TRNINIĆ Mile				
	TONKA	1901.		domaćica	
580.	STANKOVIĆ—BOJIĆ Jovana				
	NEVENKA	1905.		domaćica	
581.	SAVANOVIĆ—MEDAR Stojke				
	DANICA	1912.		domaćica	
582.	DOBRAJAC Pane VUKA	1916.		domaćica	
583.	PILJAGIĆ—PEROVIĆ Novaka				
	MILOSAVA	1915.		domaćica	
584.	STIJKOVIĆ—BABIĆ Jovice BOJA	1890.		domaćica	
585.	STIJKOVIĆ—JANJUŠ ŠTAKA	1911.		domaćica	
586.	SMLJANIĆ Mile LAZARKA	1890.		domaćica	
587.	SMLJANIĆ—ZELENKA				
	DARINKA	1920.		domaćica	
588.	CVIJETIĆ—ZELENKA Nikole				
	ĐUJA	1915.		domaćica	

1	2	3	4	5	6
589.	STANKOVIĆ	MILKA 1914.	Drakulić	domaćica	Drakulić
590.	STANKOVIĆ	ZORKA 1906.	B. Luka	domaćica	7.2. 1942.
591.	MAKIVIĆ—BABIĆ	CVIJETA 1873.		domaćica	
592.	KARANOVIĆ—BABIĆ	JoveJOKA 1904.		domaćica	
593.	TORBICA—DUNDURA	Đure		domaćica	
		ILINKA 1915.		domaćica	
594.	TORBICA—KUTLAČA	Ilije STANA 1880.			
595.	PERIĆ	Ilije DUKA 1926.		đak	
596.	PERIĆ	Ilije MIKA 1928.		zemljoradnik	
597.	KARANOVIĆ	Laze ANĐELIJA 1922.		zemljoradnik	
598.	KARANOVIĆ	Laze STANA 1926.		zemljoradnik	
599.	KARANOVIĆ—ĐURIĆ	Ilije MILICA 1884.		zemljoradnik	
600.	KAMBER—KARAJICA	Laze STANA 1900.		zemljoradnik	
601.	KAMBER—VUNDUK	Stevana JOK A 1903.		zemljoradnik	
602.	SAVANOVIĆ—PERIĆ	Ilije SAVA 1921.		zemljoradnik	
603.	ČUŠIĆ—LAZIĆ	Laze SAVA 1922.		zemljoradnik	
604.	SAVANOVIĆ—VUKOBRAT	Đurda			
		SAVA 1916.		zemljoradnik	
605.	VUKOBRAT—VUNDUK	Stevana			
		MILICA 1909.		zemljoradnik	
606.	VUKOBRAT—ALFEREVIĆ	Save			
		MARIJA 1883.		zemljoradnik	
607.	RADINOVIĆ	Nikole JEKA 1887.		zemljoradnik	
608.	RADINOVIĆ	Petra SAVA 1928.		zemljoradnik	
609.	BRKOVIĆ	Lazara NOVAK 1924.		zemljoradnik	
610.	BRKOVIĆ	Stanka LAZAR 1895.		zemljoradnik	
611.	BRKOVIĆ—STJAKOVIĆ	Joše ROSA 1896.		zemljoradnik	
612.	BRKOVIĆ	Lazara DRAGICA 1923.		zemljoradnik	
613.	BRKOVIĆ	Mirka MILICA 1941.			
614.	BRKOVIĆ	Mirka NADA 1935.			
615.	BRKOVIĆ	Mirka NADA 1935.			
616.	BRKOVIĆ	Mirka JOVANKA 1940.			
617.	BRKOVIĆ	Mirka LJUBO 1939.			
618.	BRKOVIĆ	Đurda MIRKO 1911.			
619.	BRKOVIĆ	Đurda PAVLE 1886.		zemljoradnik	
620.	BRKOVIĆ	Đurda ĐORĐO 1882.		zemljoradnik	
621.	BRKOVIĆ—SUKALO	Dušana			
		DANICA 1915.		zemljoradnik	
622.	BRKOVIĆ	Lazara MARICA 1934.		zemljoradnik	
623.	KNEŽEVIĆ	Steve SAVA . 1882.			
624.	MALEŠEVIĆ	Peje VIL r^urad			
		ZORKA 1919.			
625.	KNEŽEVIĆ	Mladena TRIVUNA 1923.			
626.	KNEŽEVIĆ	Spasoje GOSPA 1937.			
627.	KNEŽEVIĆ	Spasoje MARA 1939.			
628.	KNEŽEVIĆ	Mladena MITAR 1902.		radnik	
629.	KNEŽEVIĆ	Mladena SPASOJE 1913.		zemljoradnik	
630.	KNEŽEVIĆ	Spasoje RADE 1935.		zemljoradnik	
631.	KOVAČEVIĆ	Pere STEVO 1867.		zemljoradnik	
632.	KOVAČEVIĆ	Trivuna MILORAD 1940.			
633.	KOVAČEVIĆ	Trivuna DUŠAN 1927.			
634.	KOVAČEVIĆ	Trivuna PETAR 1927.			
635.	KOVAČEVIĆ	Trivuna MIRKO 1931.			
636.	KOVAČEVIĆ	Trivuna MARICA 1938.			
637.	KOVAČEVIĆ	Trivuna ZORKA 1927.			
638.	KOVAČEVIĆ	Trivuna DRAGICA 1935.			
639.	LJEVAR—ŽIŽAK	Icana ANA 1908.		zemljoradnik	
640.	MALEŠEVIĆ	Rade DRAGOSLAVA 1939.			
641.	MALEŠEVIĆ	Dušana DRAGICA 1935.			
642.	MALEŠEVIĆ	Rade MIRJANA 1940.			
643.	MALEŠEVIĆ	Petka RADOSAVKA 1938.			
644.	MALEŠEVIĆ	Rade LJEPŠAVKA 1934.			
645.	MALEŠEVIĆ	Peje CVIJETA 1935.			

1	2	3	4	5	6
646.	MALEŠEVIĆ-ŠEŠIĆ Pere RISTA	1873.	Drakulić	domaćica	Drakulić
647.	MALEŠEVIĆ Peje MILICA	1902.	B. Luka	domaćica	7.2. 1942.
648.	MALEŠEVIĆ Mirka Gospava '	1914.		domaćica	
649.	MALEŠEVIĆ Petka STANA	1918.		domaćica	
650.	MALEŠEVIĆ Vase MARICA	1924.			
651.	MALEŠEVIĆ Peje MILOSAVKA	1923.		domaćica	
652.	MALEŠEVIĆ—MILAKOVIĆ Jovana				
	LJUBICA	1912.		domaćica	
653.	MALEŠEVIĆ—STIJAKOVIĆ Đure				
	RADOJKA	1918.		domaćica	
654.	MALEŠEVIĆ—VRANJEŠ Ilije				
	ZORKA	1920.		domaćica	
655.	MALEŠEVIĆ Dušana ZORKA	1926.		domaćica	
656.	MALEŠEVIĆ Pere RADE	1913.		zemljoradnik	
657.	MALEŠEVIĆ Pere DUŠAN	1910.		zemljoradnik	
658.	MALEŠEVIĆ Pere VASO	1901.		zemljoradnik	
659.	MALEŠEVIĆ Vase BRANKO	1918.		radnik	
660.	MALEŠEVIĆ Vase DRAGAN	1923.		đak	
661.	MALEŠEVIĆ Vase MLADEN	1931.		đak	
662.	MALEŠEVIĆ Pere MILORAD	1928.		zemljoradnik	
663.	MALEŠEVIĆ Vase DRAGOLJUB	1939.		zemljoradnik	
664.	MALEŠEVIĆ Petra PETKO	1915.		zemljoradnik	
665.	MALEŠEVIĆ Pere MARKO	1911.		zemljoradnik	
666.	MALEŠEVIĆ Vase VUKOSAV	1933.		zemljoradnik	
667.	MALEŠEVIĆ Vase MILAN	1923.		zemljoradnik	
668.	MALEŠEVIĆ Vase SLAVKO	1929.		zemljoradnik	
669.	MALEŠEVIĆ Vase LJUBO	1919.		zemljoradnik	
670.	MALEŠEVIĆ Pere PETAR	1903.		zemljoradnik	
671.	MALEŠEVIĆ Sime PETKO	1872.		zemljoradnik	
672.	MALEŠEVIĆ Peje TIHOMIR	1938.		zemljoradnik	
673.	PEJIĆ Sretna DRAGAN	1912.		zemljoradnik	
674.	STIJAKOVIĆ Jove MILOŠ	1927.		zemljoradnik	
675.	STIJAKOVIĆ Nike STOJKO	1926.		zemljoradnik	
676.	STIJAKOVIĆ Nikole STOJKO	1924.		zemljoradnik	
677.	STIJAKOVIĆ Jove TRIVUN	1938.		đak	
678.	STIJAKOVIĆ Jove LJUBOMIR	1933.		đak	
679.	STIJAKOVIĆ Stojke SAVO	1941.			
680.	STIJAKOVIĆ Jove NIKO	1892.		zemljoradnik.	
681.	STIJAKOVIĆ Jove MARICA	1924.			
682.	STIJAKOVIĆ Jove SPASENJA	1940.			
683.	STIJAKOVIĆ Jove MIRA	1935.			
684.	STIJAKOVIĆ Jove GOSPAVA	1930.		đak	
685.	STIJAKOVIĆ Milana LJUBICA	1931.		đak	
686.	STIJAKOVIĆ Milana DESANKA	1938.			
687.	STIJAKOVIĆ Milana PETRA	1935.			
688.	STIJAKOVIĆ Mladena VIDA	1912.		domaćica	
689.	STIJAKOVIĆ Đure OSTOJA	1927.		zemljoradnik	
690.	STIJAKOVIĆ Đure SLAVKO	1928.		đak	
691.	STIJAKOVIĆ Milana STOJKO	1929.		đak	
692.	STIJAKOVIĆ Milana SIMO	1936.			
693.	STIJAKOVIĆ Đure MARKO	1938.			
694.	STIJAKOVIĆ Sime MILAN	1902.		zemljoradnik	
695.	STIJAKOVIĆ Todora PEJO	1920.		zemljoradnik	
696.	STIJAKOVIĆ Đorđa SLAVKO	1929.		đak	
697.	STIJAKOVIĆ Glige ĐORDE	1900.		zemljoradnik	
698.	STIJAKOVIĆ Stanoje PETAR	1935.		đak	
699.	STIJAKOVIĆ Stanoje MIRKO	1933.		đak	
700.	STIJAKOVIĆ Peje BOGDAN	1930.		đak	
701.	STIJAKOVIĆ Peje STOJAN	1938.			
702.	STIJAKOVIĆ Peje STANOJE	1912.		radnik	
703.	STIJAKOVIĆ Peje LAZO	1913.		rudar	
704.	STIJAKOVIĆ Peje JOVO	1915.		pekar	
705.	STIJAKOVIĆ Đorđa DUŠAN	1931.		đak	

1 2 3	4	5	6
706. STIJAKOVIĆ Đorđa SAVO 1936.	Drakulić		Drakulić
707. STIJAKOVIĆ Đorđa KOSTA 1934.	B. Luka		7.2. 1942.
708. STIJAKOVIĆ Stanoje DANILO 1938.			
709. STIJAKOVIĆ Stanoje VELJKO 1940.			
710. STIJAKOVIĆ Stanoje NOVAK 1939.			
711. STIJAKOVIĆ Laze PETAR 1938.			
712. STIJAKOVIĆ Mladena RATKO 1941.			
713. STIJAKOVIĆ Joše NENAD 1941.		zemljoradnik	
714. STIJAKOVIĆ Todora ĐORĐE 1911.			
715. STIJAKOVIĆ Sime JOKA 1915.			
176. STIJAKOVIĆ-ŠEŠIĆ Jovana JOKA 1915.			
717. STIJAKOVIĆ Peje DRAGICA 1920.			
718. STIJAKOVIĆ Peje SLAVICA 1921.			
719. STIJAKOVIĆ Laze DOBRILA 1934.			
720. STIJAKOVIĆ Mladena DESANKA 1935.			
721. STIJAKOVIĆ Joše MARICA 1937.			
722. STIJAKOVIĆ Đorđa DRAGINJA 1933.			
723. STIJAKOVIĆ Đorđa RADOJKA 1925.			
724. STIJAKOVIĆ Mile ANĐA 1929.			
725. STIJAKOVIĆ Mile DANICA 1924.			
726. STIJAKOVIĆ-MILJEVIĆ Pere			
	MARICA 1907.		
727. STIJAKOVIĆ—MIHAJLOVIĆ Koje			
	DEVA 1862.	zemljoradnik	
		dak	
728. STIJAKOVIĆ Mladena ANKICA 1930.			
729. STIJAKOVIĆ Mile DUŠANKA 1931.			
730. STIJAKOVIĆ Mihajlo RADOJKA 1939.			
731. STIJAKOVIĆ Đorđa DRAGICA 1932.			
732. STIJAKOVIĆ Đorđa SIMEUNA 1931.			
733. STIJAKOVIĆ Mladena bez imena 1941.			
734. STIJAKOVIĆ Đure GORDANA 1936.			
735. STIJAKOVIĆ Đure ZORA 1931.		dak	
736. STIJAKOVIĆ Mladena TOMINKA 1939.			
737. STIJAKOVIĆ Đorđa MIHAJO 1920.		zemljoradnik	
738. STIJAKOVIĆ Đorđa NOVAK 1929.		dak	
739. STIJAKOVIĆ Mladena DRAGAN 1928.			
740. STIJAKOVIĆ Mladena GLIGO 1926.		zemljoradnik	
741. STIJAKOVIĆ Mladena ILIJA 1934.		dak	
742. STIJAKOVIĆ Glige ĐURO 1907.		zemljoradnik	
743. STIJAKOVIĆ Mile MLADEN 1904.		zemljoradnik	
744. STIJAKOVIĆ Glige MILE 1902.		zemljoradnik	
745. STIJAKOVIĆ Đure ime nije	zapamćeno 1941.		
746. STIJAKOVIĆ Mihajla ime nije	zapamćeno 1940.		
747. STIJAKOVIĆ Mile MIĆO 1937.			
748. STIJAKOVIĆ Koje ŽIVKA 1916.		domaćica	
749. STIJAKOVIĆ LJUBA 1874.		domaćica	
750. STIJAKOVIĆ Todora MARIJA 1890.		domaćica	
751. STIJAKOVIĆ Koje DANICA 1908.		domaćica	
752. STIJAKOVIĆ Petra JOVANKA 1912.		domaćica	
753. STIJAKOVIĆ Dušana ŽIVKA 1918.		domaćica	
754. STIJAKOVIĆ Koje JEKA 1927.		domaćica	
755. STIJAKOVIĆ Koje ZORKA 1940.			
756. STIJAKOVIĆ Koje GROZDA 1936.			
757. STIJAKOVIĆ Vaskrsije ĐURO 1929.		dak	
758. STIJAKOVIĆ Koje ĆIRO 1929.		dak	
759. STIJAKOVIĆ Vaskrsije RAJKO 1934.			
760. STIJAKOVIĆ Vaskrsije DRAGO 1939.			
761. STIJAKOVIĆ Miloša MIRKO 1939.			
762. STIJAKOVIĆ Petra VASKRSIJA 1912.		zemljoradnik	
763. STIJAKOVIĆ Petra MILOŠ 1914.		stolar	
764. STIJAKOVIĆ Petra KOJO 1910.		zemljoradnik	

1	2	3	4	5	6
765.	STIJAKOVIĆ Sime PETAR	1888.	Drakulić	zemljoradnik	Drakulić
766.	STIJAKOVIĆ Todora STANOJE	1905.	B. Luka	zemljoradnik	7.2. 1942.
767.	STIJAKOVK i Stanoje MILAN	1937.		zemljoradnik	
768.	STIJAKOVK i Stanoje VASKRSIJA	1935.			
769.	STIJAKOVIĆ Stanoje DUŠAN	1933.		đak	
770.	STIJAKOVK y Stanoje VID	1931.		đak	
771.	STIJAKOVK : Ilije DRAGAN	1940.			
772.	STIJAKOVK i Ilije BOŽO	1938.			
773.	STIJAKOVK i Ilije SIMO	1936.			
774.	STIJAKOVK : Ilije RAJKO	1934.			
775.	STIJAKOVIĆ Luke NOVAK	1936.			
776.	STIJAKOVK : Todora ILIJA	1907.		zemljoradnik	
777.	STIJAKOVK i-MALEŠEVIĆ Pere JOVANKA	1907.		domaćica	
778.	STIJAKOVIĆ—TODIĆ Vaskrsije JOKA	1910.		domaćica	
779.	STIJAKOVK i Luke CVIJETA	1939.		domaćica	
780.	STIJAKOVK i Stanoje RADOSA VA	1939.			
781.	STIJAKOVK y Stanoje MILEVA	1941.			
782.	STIJAKOVK t Koje RADE	1913.		zemljoradnik	
783.	STIJAKOVIĆ Bože ŽIVKO	1938.		zemljoradnik	
784.	STIJAKOVIĆ Mitra SAVO	1917.		zemljoradnik	
785.	STIJAKOVIĆ Rade MILOŠ	1941.			
786.	STIJAKOVK . Rade DRAGAN	1940.			
787.	STIJAKOVK i Rade PANTE	1937.			
788.	STIJAKOVIĆ Rade MITAR	1932.		đak	
789.	STIJAKOVIĆ Rade MLADEN	1930.		đak	
790.	STIJAKOVIĆ Mitra RADE	1902.		zemljoradnik	
791.	STIJAKOVIĆ—NINKOVIĆ MARA	1903.		domaćica	
792.	STIJAKOVK : Rade OSTOJA	1927.		đak	
793.	STIJAKOVK i Rade GOSPA VA	1934.		đak	
794.	STIJAKOVIĆ Rade LJUBICA	1939.			
795.	STIJAKOVIĆ Jove ŠTAKA	1902.		zemljoradnik	
796.	STIJAKOVK : Cvije DUJA	1929.		đak	
797.	STIJAKOVK - Nikole DUŠANKA	1927.		đak	
798.	STIJAKOVK t—KALABIĆ Jove MILEVA	1917.			
799.	STIJAKOVIĆ Bože SLAVKA	1936.			
800.	STIJAKOVIĆ Bože NEVENKA	1933.			
801.	STIJAKOVIĆ Cvije STOJANA				
802.	STIJAKOVIĆ Nikole CVIJETA	1934.			
803.	STIJAKOVIĆ Nikole MARJIA	1938.			
804.	STIJAKOVIĆ Bože ŽIVKO	1926.		đak	
805.	STIJAKOVIĆ Cvije DRAGOLJUB	1938.			
806.	STIJAKOVIĆ Cvije NENAD	1935.		đak	
807.	STIJAKOVIĆ Cvije LAZAR	1931.		đak	
808.	STIJAKOVIĆ Nikole RAJKO	1931.		đak	
809.	STIJAKOVIĆ Nikole NOVAK	1932.		đak	
810.	STIJAKOVIĆ Steve NIKOLA	1898.			
811.	STIJAKOVK : Ilije DUŠAN	1939.			
812.	STIJAKOVK - Ilije LJUBO	1933.			
813.	STIJAKOVIĆ Bože RADE	1936.			
814.	STIJAKOVIĆ Steve BOŽO	1905.		zemljoradnik	
815.	STIJAKOVIĆ Pante DRAGAN	1931.		đak	
816.	STIJAKOVIĆ Đorđa BRANKO	1931.		đak	
817.	STIJAKOVIĆ Pante MILOŠ	1930.		đak	
818.	STIJAKOVIĆ Jove ĐORĐE	1900.		zemljoradnik	
819.	STIJAKOVIĆ Jove PANTE	1892.		zemljoradnik	
820.	STIJAKOVIĆ Đorđe DOSTA	1935.			
821.	STIJAKOVIĆ Đorđa MIRA	1938.			
822.	STIJAKOVIĆ Đorđa LAZARKA	1933.			
823.	ŠEŠIĆ—TODIĆ Stevana STANKA	1892.		zemljoradnik	
824.	ŠEŠIĆ Jovana STOJAN	1891.		zemljoradnik	

1	2	3	4	5	6
825.	TADIĆ Ostoje BORE	1925.	Drakulić	zemljoradnik	Drakulić
826.	TADIĆ Ostoje PETKO	1921.	B. Luka	zemljoradnik	7.2. 1942.
827.	TADIĆ Ostoje UROŠ	1923.		zemljoradnik	
828.	TADIĆ Ostoje STOJIC	1918.		zemljoradnik	
829.	TADK C Ostoje NOVAK	1917.		zemljoradnik	
830.	TADU C Jove DRAGAN	1918.		zemljoradnik	
831.	TADK Ć Milana PETKO	1924.		zemljoradnik	
832.	TADK / Milana BOŽO	1918.		zemljoradnik	
833.	TADK Ć Mihajla ĐURO	1918.		zemljoradnik	
834.	TADIC Mihajla MIRKO	1916.		radnik	
835.	TADIĆ Đure JOVO	1888.		zemljoradnik	
836.	TADIĆ Đure MIHAJLO	1896.		zemljoradnik	
837.	TADIĆ Đure MILAN	1901.		zemljoradnik	
838.	TADIĆ j Jove MLADEN	1870.			
839.	TADK! - Jove DEVA	1901.			
840.	TADIĆ Jove DANICA	1920.			
841.	TADIĆ Milana DRAGICA	1920.			
842.	TADIC ; Mihajla ĐURDJA	1920.			
843.	TADK , Mihajla DOSTA	1918.			
844.	TADIĆ Rade CVIJETA	1937.			
845.	TADIĆ Rade ZORKA	1935.			
846.	TADK JANKOVIĆ Nikole SAVKA	1906.			
847.	TADK BRKOVIĆ Lazara LJUBICA				
848.	TADK ČEGAR Mićana MAKIVIJA 1909				
849.	TADIĆ Vaskrsije MILJKA	1929.		đak	
850.	TADK ^ Vaskrsije JOVANKA	1923.			
851.	TADK ; Bogdana MIRA	1940.			
852.	TADK / Stojke JOVANKA	1937.			
853.	TADK i Đorda MARICA	1932.			
854.	TADK £ Trivuna GOSPA	1930.			
855.	TADK 5 Trivuna SLAVKA	1934.		đak	
856.	TADK , Dušana GROZDA	1938.			
857.	TADK !: Đorda MARKO	1940.			
858.	TADK ; Trivuna MILAN	1928.		đak	
859.	TADK ^ Vaskrsije BOGDAN	1920.		pekar	
860.	TADK - Vaskrsije SAVO	1928.		zemljoradnik	
861.	TADK Z Stojke DRAGAN	1928.		đak	
862.	TADK : Vaskrsije TRIVUN	1905.		rudar	
863.	TADIC Vaskrsije DUŠAN	1913.		zemljoradnik	
864.	TADK , Vaskrsije MLADEN	1916.		zemljoradnik	
865.	TADK - Đurda STOJKO	1900.		poštar	
866.	TADK / Stojana ZLATOMIR	1938.			
867.	TADK / Stojana GLIGO	1940.			
868.	TADK Z Stojke MILOŠ	1930.		đak	
869.	TADK i Vaskrsije ĐORĐO	1908.		rudar	
870.	TADK : Đurda SLOBODAN	1934.			
871.	TADK i Stanoje TOMO	1920.		zemljoradnik	
872.	TADK i Trivuna PETAR	1918.		zemljoradnik	
873.	TADK £ Trivuna VASKRSIJE	1922.		zemljoradnik	
874.	TADK _ Stanoje RADE	1913.		zemljoradnik	
875.	TADK 5 Đurda STANOJE	1879.		zemljoradnik	
876.	TADK 5 Đurda KOŠTA	1906.		zemljoradnik	
877.	TADK / Simeuna ĐURAD	1878.		zemljoradnik	
878.	TADK i Jovana PETAR	1910.		zemljoradnik	
879.	TADK £ Rade MANOJLO	1933.			
880.	TADK i Stanoja BRANISLAV	1935.			
881.	TADK , Stanoje MILAN	1930.			
882.	TADK i Rade MIRKO	1941.			
883.	TADII / Save ZORKA	1925.			
884.	TADIC Petra CVIJETA	1938.			
885.	TADK £ Stanoje GROZDA	1928.			
886.	TADK / Stanoje DUŠANKA	1932.			
887.	TADK C Petra DRAGICA	1941.			
888.	TADK C Koste DRAGOJLA	1932.			

1	2	3	4	5	6
889.	TADIĆ Trivuna ROSA	1926.	Drakulić		Drakulić
890.	TADIĆ Petra STOJKA	1918.	B. Luka		7.2. 1942.
891.	TADIĆ-VASIĆ Dušana ANĐA	1913.			
892.	TADIĆ Stanoja ĐUJA	1908.			
893.	TADIĆ Stanoja ILINKA	1927.			
894.	TADIĆ Nike DOBRILA	1939.			
895.	TADIĆ Petka MILEVA	1938.			
896.	TADIĆ Petka DANICA	1941.			
897.	TADIĆ Petka BOSILJKA	1939.			
898.	TADIĆ Petka RADOJKA	1937.		dak	
899.	TADIĆ Petka ŠTAKA	1932.		zemljoradnik	
900.	TADIĆ Mitra LJUBA	1925.			
901.	TADIĆ Mitra DOSTA	1928.			
902.	TADIĆ-VASIĆ Đorđa GOSPA VA	1911.		zemljoradnik	
903.	TADIĆ Mitra RATKO	1904.		zemljoradnik	
904.	TADIĆ Mitra PETKO	1902.		zemljoradnik	
905.	TADIĆ Petka MITAR	1883.		zemljoradnik	
906.	TADIĆ Petka GOJKO	1930.		dak	
907.	TADIĆ Koste DUŠAN	1911.		zemljoradnik	
908.	TADIĆ Koste VELJKO	1926.		zemljoradnik	
909.	TADIĆ Koste VELJKO	1924.		zemljoradnik	
910.	TADIĆ Cvije NIKOLA	1912.		zemljoradnik	
911.	TADIĆ Cvije KOŠTA	1902.		zemljoradnik	
912.	TADIĆ Petka SVETKO	1935.			
913.	TADIĆ Nikole DUŠANKA	1939.			
914.	TADIĆ Petka SLAVKA	1941.			
915.	TADIĆ Đure MARA	1940.			
916.	TADIĆ Đure LJUBA	1938.			
917.	TADIĆ Đure MIRA	1937.			
918.	TADIĆ-DRAGIĆ Riste				
		DRAGICA	1910.		
919.	TADIĆ Đure GROZDA		1939.	domaćica	
920.	TADIĆ-MIHAILOVIĆ Sime				
		RADOJKA	1917.		
921.	TADIĆ Vaskrsije STOJAN		1928.		
922.	TADIĆ Vaskrsije ĐURAĐ		1914.	zemljoradnik	
923.	TADIĆ Pere VASKRSIJE		1890.	zemljoradnik	
924.	TADIĆ Petra PERO		1871.	zemljoradnik	
925.	TADIĆ Đure MILORAD		1936.		
926.	TADIĆ Mirka ĐURAĐ		1938.		
927.	TADIĆ Jovana LUKA		1903.	zemljoradnik	
928.	TADIĆ Mirka DUŠANKA		1935.		
929.	TADIĆ Mirka MIRA		1938.		
930.	TADIĆ Lazara MIOLJKA		1900.	domaćica	
931.	TADIĆ Ostoje ĐUJA		1902.	domaćica	
932.	TADIĆ-BOŽIĆ Luke JOKA		1905.	domaćica	
933.	TADIĆ Mladena ANDRIJA		1940.		
934.	TADIĆ Simeuna VASKRSIJA		1911.	zemljoradnik	
935.	VASIĆ Đure OSTOJA		1923.	zemljoradnik	
936.	VASIĆ Đure ĐURAĐ		1919.	zemljoradnik	
937.	VASIĆ Tome ĐURAĐ		1882.	zemljoradnik	
938.	VASIĆ Đure STANKO		1911.	zemljoradnik	
939.	VASIĆ Đure STOLE		1916.	zemljoradnik	
940.	VASIĆ Đurđa TOMISLAV		1938.		
941.	VASIĆ Đurđa BORO		1938.		
942.	VASIĆ Đurđa BORISLAV		1934.		
943.	VASIĆ Stanka GOSPAVA		1936.		
944.	VASIĆ Đurđa ĐUJA		1922.	domaćica	
945.	VASIĆ Đurđa JOKA		1926.		
946.	VASIĆ Đurđa ŠTAKA		1924.		
947.	VASIĆ Ilije DOSTA		1922.		
498.	VASIĆ-TADIĆ Stanka ŠTAKA		1900.		
949.	VASIĆ Miloša MILIJA		1914.		

1	2	3	4	5	6
950.	VASI* t—TODIĆ Ilije CVIJETA	1889.	Drakulić	domaćica	Drakulić
951.	VASI* y Lazara STOJA	1931.	B. Luka		7.2. 1942.
952.	VASK y Lazara MIRA	1935.			
953.	VASI* t Miloša MARA	1935.			
954.	VASI* - Ilije DOSTA	1920.		domaćica	
955.	VASI* f Ilije DEVA	1922.		domaćica	
956.	VASK i Lazara STOJANKA	1923.		zemljoradnik	
957.	VASI* Ž Jefte LAZAR	1891.		zemljoradnik	
958.	VASK i nije VELJKO	1921.		zemljoradnik	
959.	VASK y nije UROŠ	1926.		zemljoradnik	
960.	VASK i Jefte ILIJA	1883.		zemljoradnik	
961.	VASK f nije MILOŠ	1912.		zemljoradnik	
962.	VASK i Riste PETAR	1919.		zemljoradnik	
963.	VASK r Riste MIRKO	1921.		zemljoradnik	
964.	VASK f Riste NIKOLA	1923.		zemljoradnik	
965.	VASK : Riste MLADEN	1925.		zemljoradnik	
966.	VASK f Riste STOJAN	1928.		zemljoradnik	
967.	VASK - Dušana MARKO	1926.		zemljoradnik	
968.	VASIĆ Dušana RAJKO	1928.		zemljoradnik	
969.	VASK y Dake RISTO	1888.		zemljoradnik	
970.	VASK : Vlade MILORAD	1936.			
971.	VASK t Dušana JOVO	1930.			
972.	VASK t Dušana DUŠANKA	1932.			
973.	VASK I Dušana SAVKA	1923.			
974.	VASK - Dušana DANICA	1922.			
975.	VASK i Dušana MILOSAVKA	1917.			
976.	VASK * Vlade RADOJKA	1938.			
977.	VASK I Vlade ZORKA	1939.			
978.	VASK Č Steve DUŠANKA	1929.			
979.	VASli i Đurda LJUBICA	1930.			
980.	VASK i Đurda DANICA	1938.			
981.	VASK t Dake MIHAJLO	1883.		zemljoradnik	
982.	VASK t Mihajla ĐURAD	1907.		zemljoradnik	
983.	VASK i Đurda PETAR	1934.		zemljoradnik	
984.	VASK f Đurda BOŠKO	1927.		zemljoradnik	
985.	VASK r Vase MILAN	1908.		zemljoradnik	
986.	VASK i Milana MLADEN	1900.		zemljoradnik	
987.	VASK i Vase CVIJO	1910.		zemljoradnik	
988.	VASK Ž Vase ILIJA	1912.		zemljoradnik	
989.	VASIĆ Milana STOJIĆ	1932.		zemljoradnik	
990.	VASIC Milana MILOSAV	1935.			
991.	VASK i Cvije NIKOLA	1934.			
992.	VASK i Cvije GOSPA VA	1938.			
993.	VASIĆ Milana RADOJKA	1936.			
994.	VASIĆ Ilije CVIJETA	1913.			
995.	VASK i — TADIĆ Mitra DANICA	1908.		domaćica	
996.	VASK i Đurda DRAGICA	1937.			
997.	VASK i Đurda DANICA	1928.			
998.	VASK i Alekse LJUBICA	1923.			
999.	VASK t Đure NOVAK	1926.		zemljoradnik	
1000.	VASK i Đurda ALEKSA	1914.		zemljoradnik	
1001.	VASK t Đurda MIRKO	1930.			
1002.	VASK i Đurda MILORAD	1932.			
1003.	VASK t Đurda RADE	1934.			
1004.	VASK Simeuna TRIVUN	1882.		zemljoradnik	
1005.	VASK t—TADIĆ Pere JOVANKA	1889.		domaćica	
1006.	VASK :—TODOROVIĆ Jove PETRA	1886.		domaćica	
1007.	TADIĆ—STIJAKOVIĆ Đurda			domaćica	
	DRAGICA	1921.			
1008.	MALEŠEVIĆ—KOSTIĆ Đure			domaćica	
	JOVANKA	1896.			
1009.	STIJAKOVIĆ—VUČIĆ Pantelije			domaćica	
	ŠTAKA	1910.			

1	2	3	4	5	6
1010.	STIJAKOVIĆ—KREMENOVIĆ Mitra LAZARKA	1905.	Drakulić B. Luka	domaćica	Drakuli 7.2. 194
1011.	TODIĆ—KOŠIĆ ANĐA	1892.		domaćica	
1012.	TODIĆ—JANKOVIĆ ANA	1888.		domaćica	
1013.	TODIĆ—LALIĆ Pavla SPASENIJA 1890.			domaćica	
1014.	TODIĆ—MITROVIĆ Rade RADOJKA	1916.		domaćica	
1015.	VASIĆ—BAJIĆ Petka ĐUJA	1905.		domaćica	
1016.	DIVLJAK Jovana OSTOJA	1865.		zemljoradnik	
1017.	DIVLJAK Jove NENAD	1925.		zemljoradnik	
1018.	ĐURANOVIĆ Marka MITAR	1904.		rudar	
1019.	NINKOVIĆ Steve DANILO	1900.		rudar	
1020.	NINKOVIĆ Petra MITAR	1910.		rudar	
1021.	NINKOVIĆ Mitra MILAN	1888.		rudar	
1022.	ŠOBOTA Steve DUŠAN	1910.		rudar	
1023.	TICA Đurda STANKO	1912.		rudar	
1024.	TICA Đurda VUKOSAV	1904		rudar	
1025.	KOPANJA Vase VITO	1922.		zemljoradnik	
1026.	GORONJA Dušana MOMČILO	1922.		zemljoradnik	
1027.	KOPANJA Ilije DARINKA	1920.		zemljoradnik	
1028.	VUČIĆ Todora GROZDA	1926.		zemljoradnik	
1029.	STIJAKOVIĆ—TOPIĆ SAVA	1897.		zemljoradnik	
1030.	TADIĆ—NINKOVIĆ Nikole GROZDA	1918.		zemljoradnik	
1031.	TADIĆ—NINKOVIĆ Sime RADOJKA	1915.		zemljoradnik	
1032.	TADIĆ—NINKOVIĆ Đure LJUBICA	1920.		zemljoradnik	
1033.	KOVAČEVIĆ—MIHAJLOVIĆ Riste JOVANKA	1902.		domaćica	
1034.	VASIĆ—KOPANJA Pere DRAGINJA	1908.			
1035.	MIHAJLOVIĆ Mihajla MIHAJLO	1888.		zemljoradnik	
1036.	MIHAJLOVIĆ Pavla LAZAR	1878.		zemljoradnik	
1037.	RAKOVIĆ Tode SIMO	1875.		zemljoradnik	
1038.	STIJAKOVIĆ Mihajla BRANKO	1916.		zemljoradnik	
1039.	TADIĆ—MIHAJLOVIĆ Simeuna STOJA	1879.	Motike B. Luka	domaćica	
1040.	TADIĆ—MIHAJLOVIĆ Mile DANICA	1898.		domaćica	
1041.	VASIĆ—MIHAJLOVIĆ Save VASILJIA	1884.		domaćica	
1042.	VASIĆ—MIHAJLOVIĆ Nikole DESANKA	1914.		domaćica	
1043.	VASIĆ—MIHAJLOVIĆ Riste MILICA	1887.		domaćica	
1044.	STIJAKOVIĆ—NARANDŽIĆ Pante LJUBICA	1895.		domaćica	
1045.	STIJAKOVIĆ—JOKIĆ Đorđa SAVKA	1914.		domaćica	
1046.	STIJAKOVIĆ—KREČAR Cvije DOSTA	1904.		domaćica	
1047.	STIJAKOVIĆ—ŠUKALO Sretenije VIDA	1014.		domaćica	
1048.	STIJAKOVIĆ—MALINIĆ Mihajla ILINKA	1906.		domaćica	
1049.	TODIĆ—ŠUKALO Mladena LJUBICA	1890.		domaćica	
1050.	TADIĆ Spasoje CVIJETA	1908.		domaćica	
1051.	TODIĆ—MALINIĆ PETRA	1902.		domaćica	
1052.	TODIĆ—KREČAR DANICA	1884.		domaćica	
1053.	TODIĆ—BOŽIĆ Ilije JOVANKA	1904.		domaćica	

1	2	3	4	5	6
1054.	TODIĆ—MILAKOVIĆ Jove				
		JOVANKA	1907.	Motike	
				B. Luka	
1055.	TODIĆ—SAVIĆ Milana ANDA		1903.	domaćica	Motike
1056.	STIJAKOVIĆ—ŠIPKA Nikole			domaćica	7.2. 1942.
		JOVANKA	1893.		
1057.	STIJAKOVIĆ—GRAVORAC				
		Nikole ZORKA	1907.	domaćica	
1058.	STIJAKOVIĆ—JOKIĆ Đorđa				
		ZDRAVKA	1904.	domaćica	
1059.	STIJAKOVIĆ—DOJČINOVIĆ				
		Nikole DARINKA	1912.	domaćica	
1060.	STIJAKOVIĆ—DOBRAŠ Sime				
		ZORKA	1891.	domaćica	
1061.	STIJAKOVIĆ—MIRKOVIĆ Cvije				
		STANA	1921.	domaćica	
1062.	STIJAKOVIĆ—ŠEŠIĆ Sime				
		MARIJA	1902.	domaćica	
1063.	BRKOVIĆ—MIRKOVIĆ Save				
		DANICA	1924.	domaćica	
1064.	DRAGOJEVIĆ Riste DUŠAN		1903.	rudar	
1065.	DRAGOJEVIĆ Laze BRANKO		1900.	rudar	
1066.	MIRNIĆ Nikole DUŠAN		1900.	rudar	
1067.	PAJIĆ Ćire PETKO		1901.	rudar	
1068.	VUČIĆ Vasilije SRETENJE		1900.	rudar	
1069.	VUČIĆ Ostoje LAZAR		1900.	rudar	
1070.	VASIĆ—MIHAJLOVIĆ Marka				
		CVIJETA	1901.	domaćica	
1071.	STIJAKOVIĆ—MIJALOVIĆ				
		Bočana LJEPOSAVA	1924.	domaćica	
1072.	VASIĆ—VUČIĆ Ostoje				
		GOSPAVA	1904.	domaćica	
1073.	VASIĆ—RAČIĆ Mladena STANA		1918.	domaćica	
1074.	DIVLJAK—MILOŠEVIĆ Mitra				
		MIHALJKA	1902.	domaćica	
1075.	MIHAJLOVIĆ—PALAČKOVIĆ				
		Pavla STANKA	1865.	domaćica	
1076.	MILAKOVIĆ—ĐURIĆ Pere ĐUJA		1900.	domaćica	
1077.	MILAKOVIĆ Rajka ZORA		1936.	domaćica	
1078.	MILAKOVIĆ Rajka DUŠANKA		1934.	domaćica	
1079.	MILAKOVIĆ Rajka DOBRILA		1938.		
1080.	MILAKOVIĆ Koste SIMEUNA		1925.	zemljoradnik	
1081.	MILAKOVIĆ Mitra RAJKO		1910.	zemljoradnik	
1082.	MILAKOVIĆ Rajka BORO		1932.	đak	
1083.	MILAKOVIĆ Koste LJUBO		1920.	zemljoradnik	
1084.	MILAKOVIĆ Koste MILAN		1923.	zemljoradnik	
1085.	ŠEŠIĆ Dušana KOŠTA		1928.	zemljoradnik	
1086.	ŠEŠIĆ Milana NEDELJKO		1928.	đak	
1087.	ŠEŠIĆ Đorđa LJUBO		1928.	đak	
1088.	ŠEŠIĆ Dušana SIMO		1932.		
1089.	ŠEŠIĆ Dušana MIĆO		1930.	đak	
1090.	ŠEŠIĆ Milana SLAVKO		1932.	đak	
1091.	ŠEŠIĆ Dušana ĐURO		1935.	đak	
1092.	ŠEŠIĆ Đorđa BRANKO		1935.	đak	
1093.	ŠEŠIĆ Đorđa STOJAN		1935.		Šargovac
1094.	ŠEŠIĆ Vase MLADEN		1911.		7.2. 1942.
1095.	ŠEŠIĆ Vase MILAN		1900.	želj. rad.	
1096.	ŠEŠIĆ Vase ĐURAD		1888.	radnik	
1097.	ŠEŠIĆ Sime ĐURO		1909.	zemljoradnik	
1098.	ŠEŠIĆ Sime VID		1911.	zemljoradnik	
1099.	ŠEŠIĆ Đure bez imena		1941.		
1100.	ŠEŠIĆ Vida bez imena		1940.		
1101.	ŠEŠIĆ Đurada DANICA		1926.		

1	2	3	4	5	6
1102.	ŠEŠIĆ Dušana STANA	1941.	Šargovac	zemljoradnik	Šargovac
1103.	ŠEŠIĆ Dušana STOJANKA	1941.	B. Luka		7.2. 1942.
1104.	ŠEŠIĆ Dušana GORDANA	1939.			
1105.	ŠEŠIĆ Dušana LJUBICA	1937.			
1106.	ŠEŠIĆ Jovana MILJA	1915.			
1107.	ŠEŠIĆ Milana DARINKA	1930.		domaćica	
1108.	ŠEŠIĆ Milana NEVENKA	1936.			
1109.	ŠEŠIĆ Jovana DRAGICA	1922.			
1110.	ŠEŠIĆ Jovana MILJA	1926.		zemljoradnik	
1111.	ŠEŠIĆ Sime DUŠAN	1907.		zemljoradnik	
1112.	ŠEŠIĆ Stanka MIRKO	1929.		zemljoradnik	
1113.	ŠEŠIĆ Stanka DUŠAN	1925.		zemljoradnik	
1114.	ŠEVA Marka STANKA	1893.		zemljoradnik	
1115.	ŠEVA Marka LAŽAR	1980.		zemljoradnik	
1116.	ŠEVA Stanka VIDA	1927.		zemljoradnik	
1117.	ŠEVA Stanka MARA	1934.		zemljoradnik	
1118.	ŠEVA Stevana GOSPA	1938.			
1119.	ŠEVA Rade RADMILA	1937.			
1120.	ŠEVA Rade ANKA	1935.			
1121.	ŠEVA Rade ĐUJA	1933.			
1122.	ŠEVA Stevan MIRA	1940.			
1123.	ŠEVA Rade TOMISLAV	1939.			
1124.	ŠEVA Rade TOMISLAV	1939.			
1125.	TODORINOVIĆ Gajka DUDA	1936.			
1126.	TODORINOVIĆ Gajka TOMISLAV	1939.			
1127.	TODORINOVIĆ Gajka MILAN	1941.			
1128.	TODORINOVIĆ Gajka KOVILJKA	1937.			
1129.	TODORINOVIĆ Gajka MIRA	1933.		zemljoradnik	
1130.	TODORINOVIĆ Đorđa GOJKO	1902.		zemljoradnik	
1131.	TODORINOVIĆ Petra SIMO	1910.		zemljoradnik	
1132.	TODORINOVIĆ Mladena STANOJE	1895.			
1133.	TODORINOVIĆ Stanoje MIRKO	1930.		đak	
1134.	TODORINOVIĆ Stanoje MILAN	1935.		đak	
1135.	TODORINOVIĆ Vase DRAGAN	1922.		zemljoradnik	
1136.	TODORINOVIĆ Vase MILAN	1924.		zemljoradnik	
1137.	TODORINOVIĆ Petra MARKO	1920.		zemljoradnik	
1138.	TODORINOVIĆ Petra MILOŠ	1922.		zemljoradnik	
1139.	TODORINOVIĆ Petra MLADEN	1925.		zemljoradnik	
1140.	TODORINOVIĆ—ŠEVA Lazara LJUBICA	1919.		domaćica	
1141.	TODORINOVIĆ Mladen VASO	1898.		zemljoradnik	
1142.	TODORINOVIĆ Mladena PETAR	1893.		zemljoradnik	
1143.	TODORINOVIĆ—TODIĆ SAVA	1902.		domaćica	
1144.	TODORINOVIĆ Sime RADOJKA	1934.		domaćica	
1145.	TODORINOVIĆ Stanoje MILICA	1932.		đak	
1146.	TODORINOVIĆ—MALEŠEVIĆ SAVA	1895.		domaćica	
1147.	TODORINOVIĆ Stanoja DUŠANKA	1926.		đak	
1148.	TODORINOVIĆ Stanoje RUŽICA	1928.		đak	
1149.	TODORINOVIĆ Stanoje JOVANKA	1929.		đak	
1150.	TODORINOVIĆ Stanoje PETAR	1936.			
1151.	TODORINOVIĆ Stanoje STANA	1939.			
1152.	TODORINOVIĆ Sime STOJKA	1936.			
1153.	TODORINOVIĆ Laze ZORA	1920.		domaćica	
1154.	TODORINOVIĆ Marka MARA	1937.		domaćica	
1155.	TODORINOVIĆ Sime DUŠANKA	1940.		domaćica	
1156.	TODORINOVIĆ Milića GAJO	1907.		rudar	
1157.	TODORINOVIĆ Milića SIMO	1911.		rudar	
1158.	TODORINOVIĆ Gaje MILAN	1927.		zemljoradnik	

1	2	3	4	5	6
1159.	TODORINOVIĆ Sime MILIVOJE	1935.	Šargovac		Šargovac
1160.	TODORINOVIĆ Sime ŽARKO	1939.	B. Luka		7.2. 1942.
1161.	TODORINOVIĆ Mile VLADE	1929.			
1162.	TODORINOVIĆ Jove OSTOJA	1895.			
1163.	ŠEŠIĆ—STIJAKOVIĆ Joše STANA	1900.		domaćica	
1164.	STIJAKOVIĆ Joše DRAGICA	1928.		đak	
1165.	ŠEVO—VASIĆ Đorđa STANA	1915.		domaćica	
1166.	TODIĆ Đure LJUBA	1933.			
1167.	TODORINOVIĆ—STIJAKOVIĆ Joše MILICA	1896.		domaćica	
1168.	TODORINOVIĆ Mile VLADIMIR	1928.		đak	
1169.	TODORINOVIĆ—BRKOVIĆ Mladena DRAGICA	1912.		domaćica	
1170.	ŠEŠIĆ—KATALINA Cvije ĐUJA	1889.		domaćica	
1171.	TODORINOVIĆ—ŠEŠIĆ PETRA	1885.		domaćica	
1172.	MILAKOVIĆ—NINKOVIĆ Sime SIMEUNA	1912.		domaćica	
1173.	ŠEV/*i—BRKIĆ VASILJKA	1889.		domaćica	
1174.	ŠEŠIĆ i—TRNINIĆ Ostoje STOJA	1910.		domaćica	
1175.	ŠEŠIĆ —TADIĆ Milana DUKA	1911.		domaćica	
1176.	ŠEŠIĆ ĐUKIĆ Nikole ZORKA	1906.		domaćica	
1177.	ŠEŠIĆ TRIPUNČIĆ STOJA	1913.		domaćica	
1178.	ŠEŠIĆ PREDRAGOVIĆ Cvije SAVA	1878.		domaćica	
1179.	TODORINOVIĆ MARA	1912.		domaćica	
1180.	TODORINOVIĆ—BRKIĆ Jandre VASILJKA	1908.		domaćica	

Pored sela Drakulića, Motika i Šargovca, gdje je izvršen masovan zločin, u isto vrijeme ubijanje je vršeno u selima Pavlovac i Rakovačke Bare pa se računa daje tih februarskih dana 1942. godine ubijeno oko 1.400 stanovnika u selima kod Banje Luke.

Ovaj pokolj stanovništva izveden je pod neposrednim rukovodstvom ustaškog stožernika Viktora Gutića iz Banje Luke i katoličkog svećenika iz Petričevca ustaše Filipovića-Majstorovića Vjekoslava. Šestog februara 1942. godine, dan uoči pokolja, održan je u zgradi ustaškog stožera u Banjoj Luci sastanak pod rukovodstvom Viktora Gutića, na kome su bili Filipović — Majstorović i rukovodioci ustaške bojne koja je bila predviđena za izvršenje pokolja.

Na ovome sastanku je zaključeno da se pohvata i pobije sve srpsko stanovništvo u susjednim selima oko Banje Luke: Drakuliću, Motikama i Šargovcu.

Sedmog februara 1942. godine u ranim jutarnjim časovima, dok su se stanovnici ovih sela nalazili na spavanju, izvršeno je opkoljavanje sela, hvatanje i ubijanje. Ubijani su ljudi, žene i djeca bez obzira na godine starosti, koji su hvatani po kućama, dvorištima i putevima. Masakrirani su sjekirama, krampovima i noževima. Mali je broj onih koji su mogli i pokušali izbjeći ustaškoj kami zbog toga što je tih februarskih dana 1942. godine bila veoma jaka zima sa velikim snijegom. I oni koji su pokušali pobjeći, nisu uspjeli.

Kako je izveden ovaj pokolj, najbolje će potvrditi izvještaj Velikog župana Sane i Luke Ladislava Alemana, u kome, se pored ostalog, kaže:

„Jedna satnija ustaške bojne pod zapovjedništvom natporučnika Mišlova u pratnji župnika Vjekoslava Filipovića, dana 7. veljače 1942. godine, u 4. sata ujutro, zaposjela je rudnik Rakovac i poubijala krampom 37 radnika grkoistočnjaka. Nastavila je sa ubijanjem sjekirama grkoistočnjaka muškaraca, žena i djece, u selima Motike gdje je ubijeno 715, Drakulić i Šargovac gdje je ubijeno 1.500 osoba. Ubijanje je završeno oko 14 sati.

Poubijane su sve porodice iz oko 150 domaćinstava. Ubijeno je po prilici 1.300–1.500 osoba. Ubijanje je vršeno sjekirama. Leševi poubijanih leže okolo. Leševe su razvlačili psi i svinje.“³⁷²

Zločini nad civilnim stanovništvom bili su svakodnevn i masovni na ratnom području Kozare. Oni su bili ozakonjeni od strane ustaške Nezavisne Države Hrvatske koju je trebalo po ustaškim zakonskim odredbama očistiti od „nehrvatskog življa“.

Na planu sprovođenja takve ustaške politike, našao se i dio katoličkog klera u liku župnika i ustaše Vjekoslava Filipovića–Majstorovića. Potresna su bila svjedočenja rijetko preživjelih svjedoka koji su se pojavili na suđenju ovom ustaškom zločincu. Mara Šunjić, učiteljica, pričala je kako je jednoga dana u njenu školu–došao Filipović–Majstorović sa grupom ustaša. Naredio joj je da razdvoji djecu po nacionalnostima, a zatim je izvadio kamu i rekao: „Djeco, gledajte“. Počeo je klati pravoslavnu djecu. Neke je prorezao pa su stala trčati okrvavljena u krug i vrištati. Poluzaklanu djecu, izbezumljenu od bolova, ustaše su dočekivale i tukle drškama od pištolja i ubijale.

Na sudu je svjedočio i Zvonko Lipovac, takođe svećenik i ustaša, rekavši da je Majstorović sam i sa svojim pomoćnicima Bronzom i Šipkom, dok se nalazio u ustaškom logoru Jasenovcu, odlazio u Gradinu i okolna sela oko Jasenovca gdje je klao partizane i srpsku, muslimansku, židovsku djecu. Klao je i žene, a trudnicama bi rasporio trbuh, pa ih prikolje i kaže: „Neka se psi muče.“

I sam Filipović–Majstorović Vjekoslav izjavio je na saslušanju 15. jula 1945. godine da je prilikom određivanja mjesta logora Jasenovac održano savjetovanje kod ustaškog ministra Andrije Artukovića. Pored Maksa Luburića, Ljube Miloša i natporučnika Mihovila Prpića, zapovjednika ustaške bojne u Jasenovcu, bio je i on prisutan na ovome savjetovanju, pošto ga je pozvao Maks Luburić.

³⁷²Izudin Čaušević: Stvaranje NDH i ustaški teror na Kozari, Nauini skup „Kozara u NOB“, 1977. godine.

OMLADINSKI VOJNOPOLITIČKI KURSEVI NA KOZARI 1941/42. GODINE

I na Kozari, kao i u drugim krajevima Jugoslavije, gdje su 1941. godine stvarane partizanske jedinice, većinu boraca u jedinicama sačinjavali su mladići do 25 godina starosti. Međutim, na području Kozare, zbog masovnog širenja oslobodilačkog pokreta i stvaranja slobodne teritorije, omladinci od 17, 18, 19 i 20 godina, pa čak i mladi, masovno su se javljali u partizanske jedinice. Svima njima je bila želja da budu borci u redovima partizanskih četa. I pored toga što su u svim selima oslobođenog područja postojale tzv. partizanske pozadinske čete u kojima su pored odraslih muškaraca bili i omladinci, to nije bilo dovoljno da zadovolji mladalačko borbena raspoloženje omladinaca, čija je jedina želja bila da se bore u redovima partizanskih četa.

Pojedinačno i u grupama omladinci su se svakodnevno javljali i prosto vršili pritisak na komande partizanskih četa i bataljona, izražavajući želju da ih prime u jedinice. Oružja nije bilo dovoljno, iako su se skoro svakodnevno izvodile akcije i dolazilo do novog naoružanja. Zarobljeno oružje raspoređivalo se starijima koji su već bili primljeni u čete. Oni su imali prednost u naoružavanju. Inače, vladalo je opravdano mišljenje da bi bilo nehumano naoružati i povesti u borbu vojnički neobučene, bez iole vojničkog i životnog iskustva i žrtvovati ih bez naročitog opravdanja. A omladinci su samo željeli da budu primljeni, znajući da će se uz naoružane borce u prvim akcijama naoružati zarobljavanjem oružja od neprijatelja. Zato su iskusni partizanski komandiri, prilikom izvođenja akcija, uz svakog naoružanog borca, određivali i po jednog bez oružja, a kada su se vraćali iz uspješno izvedene akcije, više u stroju nije bilo boraca bez oružja.

Na vojnopolitičkom savjetovanju Okružnog komiteta Komunističke partije za Kozaru od 21. decembra 1941. godine, održanog u Štabu Odreda, pored ostalog, postavljeni su zadaci u pogledu formiranja rezervnih (omladinskih) četa.³⁷³

Bio je to, u stvari, specifičan i svojevrstan vid vojne organizacije poznat na Kozari kao omladinski vojnopolitički kursevi. Oni su se nalazili pod neposrednim rukovodstvom i organizacijom štabova bataljona, koji su određivali rukovodstvo — komandira, političkog komesara i predavača na kursevima, vršili izbor omladinaca i njihov raspored u jedinice nakon završetka kursa.

³⁷³Hronologija događaja na Kozari, str. 15.

Na omladinske vojno političke kurseve primani su istaknutiji omladinci iz redova dobrovoljaca koji su se javljali u partizanske čete. Oni su na kursevima dobijali osnovna znanja iz vojne vještine. Obučavani su u rukovanju oružjem, rastavljanju i sastavljanju puške, a gdje je bilo mogućnosti, i puškomitraljeza. Iz taktičke obuke izučavalo se podilaženje neprijateljskom položaju, naročito u toku noći, otvaranje vatre, bacanje bombi, juriš, borba prsta u prsa, savladivanje raznih prepreka, uglavnom žičanih, zauzimanje objekata u naseljenim mjestima, izbor mjesta i postavljanje zasjede, povlačenje poslije izvedene akcije, iznošenje ranjenika i pružanje prve pomoći. Pored toga, praktično su obučavani kako se u partizanskom načinu ratovanja prenose pismena i usmena naređenja, održava veza u koloni u toku pokreta noću, što je karakteristično za partizanske jedinice, kako se održava veza pomoću signala i raznih ugovorenih znakova. U cilju postizanja potrebne fizičke kondicije, vježbe su izvođene u toku pokreta i maršovanja, pravljene iznenadni pokreti po noći, pod određenim pretpostavkama, vršeno maskiranje i kopanje rovova, a sve sa ciljem da se omladinci što bolje uvedu u pojedine situacije koje će ih očekivati u stvarnim akcijama. Čak su samostalno ili u sastavu partizanskih četa učestvovali u pojedinim akcijama na neprijateljske objekte i posade.

Brojno stanje pojedinih omladinskih vojnopolitičkih kurseva nije zavisilo od broja prijavljenih i zainteresovanih omladinaca, pošto ih je bilo znatno više, već od mogućnosti smještaja i uslova za uspješno izvođenje vojnostručne i političke nastave. To su bile po svome sastavu omladinske, ali u isto vrijeme svojevrsne partizanske jedinice, ustrojene po principima vojnih jedinica sa desetinama i vodovima, sa desetarima, vodnicima i komandom kursa. To je bila formacija čete. U disciplinskom pogledu primjenjivana su ista pravila kao i kod partizanskih četa. Vojnostručna i politička nastava izvodila se po predviđenom planu koju su izvodili komandiri, politički komesari i stručni predavači iz predmeta vojnostručnih disciplina. Svi su oni prethodno bili u partizanskim četama i po svojim stručnim i moralno-političkim kvalifikacijama mogli su da vojnostručno i politički obrazuju i vaspitaju omladince, buduće borce partizanskih četa.

Nastava na omladinskim vojnopolitičkim kursevima trajala je od jednog do dva mjeseca. Za to vrijeme moglo se, uz uporno zalaganje omladinaca, savladati planom predviđeno vojnostručno i političko gradivo i steći osnovna znanja o narodnooslobodilačkom ratu i vještinama partizanskog načina ratovanja. Po završenoj obuci omladinci su upućivani u partizanske čete onih bataljona pod čijim su rukovodstvom organizovani kursevi. Kasnije, poslije oslobođenja Prijedora u maju 1942. godine i upućivanja dva bataljona boraca u sastav Prve krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade, omladinski kursevi su nakon završene obuke prerasli u partizanske čete, dobijajući, rukovodeće kadrove (desetare, vodnike, delegate i komandu čete) od iskusnijih starijih boraca.

Najveći broj omladinaca sa vojnopolitičkih kurseva poginuli su u toku rata kao borci kozarskih i krajiških partizanskih jedinica. Zbog toga je bilo veoma teško ustanoviti koji su završili omladinske vojnopolitičke kurseve. Sigurno je da je većina omladinaca koji su do ljeta 1942. godine stupili u partizanske jedinice, prethodno prošla kroz omladinske vojnopolitičke

kurseve, gdje su stekli osnovna vojnostručna i politička znanja neophodna svakom partizanskom borcu.

Na žalost, bilo je ne samo teško već i nemoguće ustanoviti poimenično i po mjestu rođenja sve omladinke borce koji su bili na omladinskim kursevima. Njihovo brojno stanje na nekim kursevima sigurno je bilo znatno veće od ustanovljenog broja, koji je dobijen od preživjelih boraca sa ovih kurseva. Otuda je neminovno da će izvjestan broj omladinaca boraca, uglavnom poginulih u toku rata, izostati. Isto tako biće nepotpunih podataka o njima, mjestu rođenja i vremenu pohađanja i završetka kursa. Svi omladinski vojnopolitički kursevi obrađeni su po mjestu održavanja i bataljonima kojima su pripadali.

Prvi omladinski vojnopolitički kursevi otpočeli su sa radom krajem 1941. godine. Svaka četa bila je dužna da organizuje omladinske vojnopolitičke kurseve.³⁷⁴ Tako su prve omladinske kurseve organizovale 2. četa u selima Donjem Jelovcu, Mrazovcima i Brekinji, 3. četa u selu Jutrogoštoj i 4. (baljska) četa na Paležu, u rejonu Balja. Kasnije, od januara do maja i juna 1942. godine na čitavom području Kozare održano je više omladinskih vojnopolitičkih kurseva koje su organizovali štabovi bataljona na svojim sektorima.

Na sektoru I bataljona prvo su počeli sa radom omladinski kursevi u selu Jutrogoštoj i na Paležu, a kasnije u aprilu 1942. godine i u selu Radomirovcu gdje se nalazila 5. četa ovog bataljona.

Omladinski vojnopolitički kurs u Jutrogoštoj održavan je u zgradi osnovne škole. Prvi komandir kursa bio je Dragan Zgonjanin, a politički komesar Rajko Radetić. Nešto kasnije za komandira je imenovan Slavko Obajdin, a za političkog komesara Boško Baškot.³⁷⁵

U prvoj grupi omladinski kurs je završilo oko 120 omladinaca.³⁷⁶ U toku proljeća do ljeta 1942. godine još dvije grupe omladinaca prošlo je kroz omladinski kurs u Jutrogoštoj. Mnogi su ovdje, kao i na drugim omladinskim kursevima, primljeni u organizaciju Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Posljednja grupa kursista omladinaca iz Jutrogošte, po naređenju Štaba I bataljona, upućena je u akciju na Prijedor 16. maja 1942. godine.

Nemoguće je bilo razgraničiti kurseve po vremenu trajanja i omladinke kursiste na njima. Zbog toga su svi omladinci, koji su prošli kroz omladinski vojnopolitički kurs u Jutrogoštoj, iskazani u jedinstvenom pregledu. To su bili:

Adamović D. Dragoja, Brezičani;
Adamović D. Branko, Brezičani;
Bajić Dušan, Ahmetovci;
Balaban I. Jovo, Jutrogošta;
Baškot S. Gojko, Brezičani;
Baškot S. Tomo, Brezičani;
Baškot S. Dragoja, Brezičani;
Baškot V. Mirko, Brezičani;

⁷⁴Prof. dr Joco Marjanović: O velikoj ofanzivi na Kozari, Kozara 3, str. 781 do 782.

⁷⁵Žarko Zgonjanin: Borbe na kozarskom području, Kozara 1, str. 401.

⁷⁶General-pukovnik Mlado Marin: Omladina Kozare — vrelo neiscrpe snage i heroizma, Kozara 2, str. 515.

Batos V. Jovan, Petkovac;
Bera O. Stevo, Ahmetovci;
Beslač Đ. Radovan, Gornja Dragotinja;
Bjelajac Đ. Mladen, Svodna;
Bogun S. Mihajlo, Ahmetovci;
Bogun I. Milan, Ahmetovci;
Bolta P. Stevo, Ahmetovci;
Bosančić Mirko, Svodna;
Brdar S. Dušan, Marini;
Brdar O. Dušan, Marini;
Brdar I. Đorđo, Marini;
Brdar Dragoljub, Gornja Dragotinja;
Brdar Slavko, Gornja Dragotinja;
Bukva Novak, Kriva Rijeka;
Bukva J. Blagoja, Marini;
Bukva Božo, Marini;
Bukva S. Mihajlo, Marini;
Cvijić V. Dušan, Ahmetovci;
Cvijić T. Mihajlo, Svodna;
Dedić Jovo, Brežičani;
Došen S. Ilija, Brežičani;
Došen Vid, Brežičani;
Došen D. Miloš, Jutrogošta;
Došen Rade, Jutrogošta;
Došen Budo, Jutrogošta;
Dragojević P. Živko, Marini;
Dragojević P. Žarko, Marini;
Dukić Đ. Marko, Svodna;
Đukić V. Vaso, Gornja Gradina;
Đurica D. Dušan, Brežičani;
Dženopoljac P. Branko, Svodna;
Dženopoljac M. Nikola, Svodna;
Egić V. Stevo, Jutrogošta;
Gajić S. Miloš, Grabašnica;
Gligić L. Branko, Kriva Rijeka;
Gligić Radomir, Kriva Rijeka;
Gligić Dušan, Kriva Rijeka;
Gligić Zdravko, Kriva Rijeka;
Gojić Marko, Gornja Dragotinja;
Grbić N. Mile, Marini;
Grbić T. Mirko, Marini;
Hrnjak N. Mile, Petkovac;
Janjetović Đ. Milan, Svodna;
Janjetović J. Milan, Svodna;
Janjetović Vojin, Svodna;
Janjetović O. Pero, Svodna;
Janjetović Stevo, Svodna;
Janjoš Jovan, Kriva Rijeka;
Janjoš Dušan, Kriva Rijeka;

Janjoš B. Lazo, Kriva Rijeka;
Javorić N. Mihajlo, Jutrogošta;
Javorić Sretko, Jutrogošta;
Jelisavac M. Gojko, Petkovac;
Jelisavac K. Mirko, Petkovac;
Jelisavac M. Simo, Petkovac;
Jelisavac M. Mladen, Petkovac;
Ješić J. Milan, Svodna;
Ješić Mladen, Svodna;
Jovanić Dušan, Jutrogošta;
Kantar Mihajlo, Gornja Dragotinja;
Kantar G. Dragoja, Gornja Dragotinja;
Kesar V. Dušan, Marini;
Kesar S. Ostoja, Marini;
Kesar A. Mihajlo, Marini;
Kljajić L. Ilija, Kriva Rijeka;
Kljajić Dragoja, Kriva Rijeka;
Knežević P. Milan, Crna Dolina;
Knežević Đ. Jovo, Donja Dragotinja;
Knežević N. Dušan, Gornja Dragotinja;
Kondić G. Stojan, Grabašnica;
Kondić Nikola, Grabašnica;
Kovrlija Nikola, Brežičani;
Kreča J. Lazo, Svodna;
Krneta Vukašin, Marini;
Krneta S. Stevo, Jutrogošta;
Krneta T. Dušan Gornja Dragotinja;
Krneta P. Mile, Gornja Dragotinja;
Krneta Mihajlo, Gornja Dragotinja;
Kunić Vojo, Jutrogošta;
Kunić Budo, Jutrogošta;
Lajšić T. Vaso, Svodna;
Lazarević I. Vaso, Blagaj-Rijeka;
Lukić M. Ljuban, Blagaj-Rijeka;
Lukić M. Mladen, Blaga-Rijeka;
Malbašić V. Mladen, Svodna;
Malbašić T. Dragoja, Brežičani;
Malbašić Janko, Brežičani;
Marčeta Boro, Svodna;
Marin Mihajlo, Grabašnica;
Marin Sretko, Marini;
Marjanović Milan, Marini;
Marjanović L. Petar, Marini;
Marjanović T. Mirko, Marini;
Marjanović Branko, Strigova;
Mandić Petar, Strigova;
Manojlović S. Branko, Crna Dolina;
Mihajlović I. Simo, Donja Dragotinja;
Mijić D. Mile, Ahmetovci;

Milanović N. Milan, Gornja Dragotinja;
Milanović Mirko, Gornja Dragotinja;
Milašinović O. Dragan, Brezičani;
Miljuš Đ. Simo, Gornja Dragotinja;
Medić M. Milorad, Jutrogošta;
Mrda D. Uroš, Crna Dolina;
Munjiza S. Ilija, Crna Dolina;
Munjiza D. Milan, Crna Dolina;
Mutić Dragoja, Brezičani;
Mutić J. Mihajlo, Brezičani;
Mutić Dušan, Brezičani;
Mutić Mladen, Brezičani;
Nedimović T. Mile, Donja Dragotinja;
Obradović Drago, Svodna;
Oljača I. Božo, Devetaci;
Orelj Sretko, Jutrogošta;
Pavlović Nikola, Brezičani;
Petoš R. Ljubomir, Brezičani;
Pilipović Marko, Brezičani;
Pilipović Marko Jutrogošta;
Pilipović Milan, Gornja Dragotinja;
Radak D. Branko, Donja Jutrogošta;
Radak D. Zdravko, Donja Jutrogošta;
Radišić S. Savan, Crna Dolina;
Radaković P. Dragutin, Jutrogošta;
Radonjić Mile, Jutrogošta;
Radulović N. Mihajlo, Donja Dragotinja;
Radulović S. D Mitar, Donja Dragotinja;
Rodić I. Stojan, Donja Jutrogošta;
Rodić P. Mile, Donja Jutrogošta;
Rodić A. Božo, Kriva Rijeka;
Rodić B. Đuro, Kriva Rijeka;
Rodić D. Milinko, Kriva Rijeka;
Rodić N. Rade, Kriva Rijeka;
Rodić Košta, Kriva Rijeka;
Rodić D. Mičo, Kriva Rijeka;
Rodić M. Stanko, Gornja Dragotinja;
Sadžak Dragoljub, Gornja Dragotinja;
Savanović S. Milorad, Brezičani;
Savanović Mirko, Gornja Dragotinja;
Slijepac Gojko, Jutrogošta;
Srdić M. Ranko, Brezičani;
Srdić Dušan-Dujo, Brezičani;
Stakić P. Dušan, Gornja Dragotinja;
Stakić P. Stevo, Svodna;
Stanković L. Milan, Svodna;
Stanković M. Branko, Devetaci;
Stojaković S. Đurađ, Grabašnica;
Stojaković J. Mile, Grabašnica;

Stojaković M. Vaso, Grabašnica;
Stojnić M. Rade, Grabašnica;
Stojnić P. Mikan, Grabašnica;
Storebra Miloš, Gornja Gradina;
Stupar P. Mikan, Kriva Rijeka;
Šarac J. Momčilo, Svodna;
Ševa L. Mile, Marini;
Ševa M. Mihajlo, Gornja Dragotinja;
Šipka L. Savo, Kriva Rijeka;
Šipka Božo, Kriva Rijeka;
Šobot I. Milan, Donja Dragotinja;
Šobot T. Petar, Donja Dragotinja;
Sorga Vojislav, Brežičani;
Štikovac R. Luka, Brežičani;
Štrbac Vukašin, Jutrogošta;
Šurlan Đ. Dragomir, Devetaci;
Šurlan J. Mirko, Devetaci;
Šurlan P. Mladen, Devetaci;
Šurlan D. Dušan, Devetaci;
Šurlan T. Ljuban, Devetaci;
Šurlan Đ. Mladen, Devetaci;
Šurlan Đ. Milan, Devetaci;
Švonja N. Rajko, Brežičani;
Švonja Đ. Bogdan, Brežičani;
Tankosić Uroš, Jutrogošta;
Tešinić Đ. Rade, Gornja Gradina;
Tica Rade, Kriva Rijeka;
Tomić J. Gojko, Gornja Dragotinja;
Tramošljanin P. Branko, Svodna;
Tramošljanin I. Rajko, Svodna;
Tramošljanin P. Stevan, Svodna,
Tramošljanin Đ. Petar, Svodna;
Trbojević T. Ostoja, Svodna;
Tubin S. Rade, Crna Dolina;
Tubin S. Nikola, Crna Dolina;
Turudija P. Mile, Marini;
Turudija S. Čedo, Gornja Dragotinja;
Turudija S. Đuro, Gornja Dragotinja;
Ugren M. Mićo, Grabašnica;
Ugren Simo, Grabašnica;
Vila S. Manojla, Gornja Dragotinja;
Vila M. Stevo, Jutrogošta;
Vila R. Đuro, Brežičani;
Vila T. Đuro, Brežičani;
Vila J. Mlado, Brežičani;
Vučković D. Mirko, Kriva Rijeka;
Vučković O. Živko, Kriva Rijeka;
Vučković Dragan, Kriva Rijeka;
Vučković Mile, Kriva Rijeka;

Vujanović Ilija, Svodna;
 Vujanović N. Milan, Petkovac;
 Vujasin Đ. Slavko, Svodna;
 Vujnović N. Sretko, Jutrogošta;
 Vujnović M. Petar, Devetaci;
 Vujnović T. Milan, Devetaci;
 Vukelja Pero, Gornja Dragotinja;
 Zgonjanin P. Dušan, Marini;
 Zgonjanin Cvijo, Ahmetovci;
 Zgonjanin V. Janko, Gornja Dragotinja;
 Zgonjanin M. Gojko, Gornja Dragotinja;
 Zgonjanin P. Branko, Gornja Dragotinja;
 Zgonjanin Trivun, Gornja Dragotinja;
 Zgonjanin Lazo, Gornja Dragotinja;
 Zorić G. Marko, Marini;
 Zorić P. Milan, Marini;
 Zorić T. Branko, Marini;
 Žujić J. Rajko, Svodna;
 Žujić T. Borislav, Svodna;³⁷⁷

U rejonu Balja na Paležu radio je omladinski vojnopolitički kurs. Komandir ovoga kursa u prvo vrijeme bio je Janjić Ostoja, učitelj i rezervni oficir, koga je početkom 1942. godine zamijenio Jovanković Vaso. Politički komesar kursa bio je Živko Rodić, đak prijedorske gimnazije, koji je u proljeće 1942. godine imenovan za političkog komesara Baljske čete.

U prvoj grupi na vojnopolitičkom kursu na Paležu bilo je oko 100 omladinaca, a pohađale su ga još dvije grupe.³⁷⁸ Pored omladinaca sa područja bosanskokostajničke opštine na kursu su bili i omladinci sa sektora Dobrljina i Žuljevice. Ovdje su kurseve završili:

Abdulaj L. Rajko, Strigova;
 Adamović J. Milan, Velika Žuljevica;
 Adamović M. Milan, Velika Žuljevica;
 Babić Lj. Marko, Prusci;
 Babić S. Veljko, Čitluk;
 Babić Lj. Mile, Tavija;
 Babić M. Ranko, Ravnice;
 Balaban J. Milinko, Donja Slabinja;
 Balaban T. Simo, Donja Slabinja;
 Banjac B. Ljuban, Strigova;
 Basrak Đ. Nikola, Strigova;
 Bašić M. Petar, Ravnice;
 Bašić P. Mile, Ravnice;
 Bašić L. Nikola, Ravnice;
 Batar S. Milan, Ravnice;
 Bijelić S. Jovo, Petrinja;
 Bilbija D. Dragan, Mrakodol;

³⁷⁷Podaci dobijeni na osnovu sjećanja preživjelih boraca: Gligić Slavka, Gligić Rajka, Janjoš Jovana, Savanović Mirka, Zgonjanin Cvije, Bosančić Mirka i Mutić Mladena.
— Ustanovljeno je za 223 omladinca da su bili na kursu u Jutrogoštoj.

³⁷⁸General-pukovnik Mlado Marin: **Omladina Kozare — vrelo neiscrpne snage i heroizma**, Kozara 2, str. 515.

Bjelejac M. Milinko, Strigova;
Bjelejac M. Mirko, Strigova;
Blanuša T. Dragan, Kalendari;
Borisavljević Damjan, Podoška;
Borojević M. Ostoja, Podoška;
Borojević S. Ljuban, Podoška;
Borojević J. Mile, Podoška;
Borojević P. Božo, Gornja Slabinja;
Borojević I. Ilija, Gornja Slabinja;
Borojević O. Uranko, Gornja Slabinja;
Borojević M. Rajko, Gornja Slabinja;
Borojević K. Košta, Kalendari;
Borojević M. Đuro, Kalendari;
Borojević V. Stanko, Kalendari;
Borojević Dragan, Kalendari;
Budimir O. Dragoja, Donja Slabinja;
Budimir M. Savo, Donja Slabinja;
Bundalo P. Petar, Gornje Vodičevo;
Bundalo Đ. Milutin, Gornje Vodičevo;
Bundalo M. Petar, Gornje Vodičevo;
Čekić M. Dragoja, Donja Slabinja;
Čekić S. Rade, Donja Slabinja;
Čolić I. Marko, Babinac;
Čurčija M. Zdravko, Prusci;
Davidović N. Dragan, Prusci;
Dejanović J. Vaso, Prusci;
Dejanović Dušan, Prusci;
Došen M. Dragoja, Kalendari;
Drljić S. Ljuban, Čitluk;
Drljić S. Mirko, Čitluk;
Drobac M. Miloš, Kalendari;
Đenadija V. Gojko, Mrakodol'
Đukanović M. Dragan, Mala Žuljevica;
Đukanović N. Gojko, Kuljani;
Đukanović Dragomir, Kuljani;
Đurašinović M. Gojko, Cerovica;
Đurašinović S. Dragan, Cerovica;
Đurašinović M. Dragan, Velika Žuljevica;
Đurašinović K. Ljuban, Donje Vodičevo;
Đurđević M. Dragan, Gornje Vodičevo;
Đurđević S. Dragan, Gornje Vodičevo;
Đurić Lj. Stanko, Gornje Vodičevo;
Đurić M. Dragan, Gornje Vodičevo;
Đurić M. Dragutin, Kuljani;
Gačić O. Dragan, Babinac;
Gačić Joviša, Babinac;
Gaćeša Đ. Lazo, Babinac;
Gligić Lj. Lazo, Prusci;
Gligić P. Mirko, Prusci;

Gligić M. Dragomir, Prusci;
Gligić M. Miloš, Prusci;
Glumac M. Milorad, Čitluk;
Glumac Drago, Čitluk;
Grbić D. Mihajlo, Čitluk;
Grublješić S. Cetan, Mrakodol;
Grublješić S. Mičo, Gumnjani;
Grublješić O. Miloš, Gumnjani;
Jakovljević O. Ostoja, Ravnice;
Jakovljević J. Simo, Ravnice;
Jakovljević M. Dušan, Ravnice;
Jakovljević Đ. Đuro, Mraovo Polje;
Jandrić L. Branko, Velika Žuljevica;
Jandrić L. Marko, Velika Žuljevica;
Janković S. Boško, Prusci;
Janković Đ. Branko, Prusci;
Janković Đ. Nikola, Cerovica;
Janjetović S. Ljuban, Kuljani;
Jelisavac S. Vaso, Mraovo Polje;
Jelisavac N. Mirko, Gumnjani;
Jovanić S. Dragan, Mala Žuljevica;
Jovanković N. Dragan, Kalenderi;
Kalinić M. Ljuban, Velika Žuljevica;
Kalinić M. Milan, Velika Žuljevica;
Karan Rajko, Babinac;
Karan.T. Mirko, Babinac;
Keča Đ. D Mitar, Bačvani;
Kljajić I. Vladimir, Gumnjani;
Knežević P. Rajko, Donje Vodičevo;
Knežević Mirko, Prusci;
Kolundžija S. Dušan, Gornje Vodičevo;
Kolundžija M. Dragan, Gumnjani;
Kondić D. Vaso, Čitluk;
Kondić V. Dragić, Donja Slabinja;
Kondić G. Mičo, Donja Slabinja;
Konjević M. Dragomir, Petrinja;
Kos S. Pero, Petrinja;
Kos N. Miloš, Bačvani;
Kos S. Ostoja, Bačvani;
Kos S. Pantelija, Bačvani;
Kostadinović L. Mirko, Velika Žuljevica;
Kostadinović P. Ljuban, Velika Žuljevica;
Kovačević M. Milutin, Prusci;
Kovačević S. Teodor-Teja, Kalenderi;
Kravić J. Mihajlo, Čitluk;
Kreća D. Mičo, Kuljani;
Kukrika S. Miloš, Gumnjani;
Latinović L. Rade, Mrakodol;
Latinović M. Nikola, Mala Žuljevica;

Latinović L. Đuran, Mala Žuljevica;
Lešković O. Cvijo, Donja Slabinja;
Lujčić M. Mladen, Prusci;
Lukić O. Jošan, Ravnice;
Mačak J. Dragan, Prusci;
Majkić Mlado, Prusci;
Majkić N. Mirko, Ravnice;
Malbašić S. Nikola, Kuljani;
Marin N. Mirko, Kalenderi;
Marin M. Božo, Pobrđani;
Marin V. Miloš, Pobrđani;
Marin B. Mikan, Pobrđani;
Marin O. Stojan, Pobrđani;
Marin M. Božo, Tavija;
Marinković R. Vojin, Kuljani;
Marinković D. Mirko, Kuljani;
Marjanović S. Milan, Babinac;
Medić Mirko, Prusci;
Mikelić J. Simo, Cerovica;
Mikelić S. Milan, Cerovica;
Milinović Mirko, Ravnice;
Milašin J. Lazo, Mala Žuljevica;
Milošević Đ. Vaso, Mala Žuljevica;
Milošević N. Slavko, Kalenderi;
Milošević S. Rade, Kalenderi;
Miljković Čedo, Babinac;
Miljuš N. Branko, Kalenderi;
Miljuš Miloš, Kalenderi;
Muharem M. Gojko, Mrakodol;
Nikolić M. Milan, Čitluk;
Novaković T. Lazo, Donje Vodičevo;
Novaković M. Dragan, Prusci;
Novaković M. Ilija, Cerovica;
Novaković T. Lazo, Ravnice;
Nježić Z. Mile, Petrinja;
Obradović P. Milan, Prusci;
Obradović M. Ljuban, Prusci;
Palija B. Ostoja, Gornja Slabinja;
Palija P. Ljuban, Donja Slabinja;
Pašić M. Nikola, Cerovica;
Pašić M. Gojko, Velika Žuljevica;
Pašić J. Nikola, Ravnice;
Pašić M. Dragan, Ravnice;
Pavković M. Gojko, Cerovica;
Pavković M. Ilija, Ravnice;
Pavković Đ. Ostoja, Ravnice;
Pavković M. Gojko, Ravnice;
Pelić Živko, Kuljani;
Pilipović M. Ljuban, Donja Slabinja;

Pilipović Dušan, Donje Vodičevo;
Pilipović Đ. Dragan, Donje Vodičevo;
Pilipović Đ. Mihajlo, Mrakodol;
Popović D. Branko, Cerovica;
Pralica B. Dušan, Čitluk;
Pralica J. Milorad, Čitluk;
Radanović P. Rade, Donje Vodičevo;
Radić P. Dragan, Donje Vodičevo;
Radišić L. Milan, Gornje Vodičevo;
Radojčić C. Stevo, Babinac;
Reljić B. Živko, Mraovo Polje;
Reljić S. Lazo, Mraovo Polje;
Reljić Đ. Miloš, Kalenderi;
Risojević S. Mikan, Kalenderi;
Risojević Gojko, Kalenderi;
Ručnov M. Dušan, Gornja Slabinja;
Rusmir Mirko, Petrinja;
Rusrair J. Miloš, Tavija;
Sadžak N. Mihajlo, Strigova;
Samac M. Milan, Petrinja;
Samac Gojko, Petrinja;
Savanović D. Mirko, Gumnjani;
Slijepac M. Milan, Čitluk;
Slijepac P. Vlado, Čitluk;
Slijepac M. Vlado, Donja Slabinja;
Slijepac N. Gojko, Čitluk;
Soldat Živko, Čitluk;
Stanić L. Petar, Gornje Vodičevo;
Stanić M. Dragoja, Donja Slabinja;
Stijak M. Miloja, Babinac;
Stijak M. Simo, Tavija;
Stijak Božo, Petrinja;
Stijak Mile, Petrinja;
Stojaković Đ. Mirko, Podoška;
Stojaković D. Miloš, Podoška;
Stojaković Mićo, Kuljani;
Stojanović G. Đuro, Mrakodol;
Stojnić D. Marinko, Strigova;
Stojnić O. Božo, Pobrđani;
Stojnić S. Ostoja, Pobrđani;
Stojnić J. Dragan, Pobrđani;
Strika S. Miloš, Bačvani;
Smiljanić S. Mladen, Mala Žuljevica;
Šeker J. Mikan, Kalenderi;
Sekerović C. Mirko, Kalenderi;
Sekerović Dragan, Kalenderi;
Šekerović Miloš, Kalenderi;
Šević M. Mirko, Velika Žuljevica;
Šević Ljuban, Velika Žuljevica;

Šiljak R. Slavko, Donja Slabinja;
 Škondrić P. Ljuban, Velika Žuljevica;
 Šljokovica L. Milan, Donje Vodičevo;
 Šteković F. Slavko, Velika Žuljevica;
 Šteković Lazo, Petrinja;
 Šteković P. Milan, Petrinja;
 Šurlan M. Dragan, Gornje Vodičevo;
 Šurlan M. Ostoja, Strigova;
 Tadić D. Dragoljub, Donje Vodičevo;
 Tatić B. Pavle, Strigova;
 Tikvić Stevo, Mraovo Polje;
 Tomić N. Mladen, Donje Vodičevo;
 Tramošljanin Đuro, Babinac;
 Trkulja J. Mile, Mrakodol;
 Trninić V. Drago, Donje Vodičevo;
 Tubić O. Mirko, Strigova;
 Vasić Đ. Mile, Petrinja;
 Vasić I. Milan, Petrinja;
 Vojnović S. Petar, Velika Žuljevica;
 Vojnović L. Dragan, Cerovica;
 Vojnović Đ. Mladen, Cerovica;
 Vojnović S. Milan, Cerovica;
 Vujanović P. Dragan, Velika Žuljevica;
 Vujanović M. Pero, Donja Slabinja;
 Vujanović M. Stevo, Donja Slabinja;
 Vujanović N. Slavko, Donja Slabinja;
 Vujanović Sava, Donja Slabinja;
 Vujašin M. Đuro, Petrinja;
 Vujašin S. Savo, Petrinja;
 Vukliš S. Ilija, Strigova;
 Vukmirović V. Miloš, Babinac;
 Vuković L. Miloš, Gornje Vodičevo;
 Vukojević O. Mladen, Ravnice;
 Vukojević Đ. Mirko, Ravnice;
 Zec J. Ljuban, Gornje Vodičevo;
 Zec D. Mladen, Gornje Vodičevo;
 Zec D. Minja, Strigova;
 Zec D. Rajko, Strigova;
 Zec T. Dmitar, Petrinja;
 Zgonjanin Milan, Babinac;
 Zgonjanin D. Mirko, Velika Žuljevica;
 Zgonjanin M. Mladen, Velika Žuljevica;
 Zlokapa G. Dragoja, Bačvani;
 Žujić Slavko, Prusci;³⁷⁹

³⁷⁹Podaci dobijeni po sjećanju boraca: Karan Rajka, Drljić Mirka, Risojević Gojka i Majkić Mlade.
 — Ustanovljeno je da je 256 omladinaca boraca prošlo kroz omladinske kurseve na Paležu.

U aprilu 1942. godine otpočeo je sa radom omladinski vojnopolitički kurs u zgradi osnovne škole u selu Radomirovcu koga je organizovala 5. četa I bataljona. Rukovodilac ovoga kursa bio je Adamović Stevo. Na kursu su bili omladinci iz sela:

Anić G. Aleksa, Radomirovac;
Anić P. Petar, Radomirovac;
Anić S. Nedo, Radomirovac;
Babić T. Dušan, Sokolište;
Babić J. Dušan, Sokolište;
Babić J. Pero, Sokolište;
Babić I. Marko, Sokolište;
Babić O. Vojislav, Sokolište;
Babić S. Branko, Sokolište;
Babić Đ. Milan, Radomirovac;
Babić M. Branko, Radomirovac;
Babić G. Gojko, Vitasovci;
Babić O. Đuro, Vitasovci;
Babić O. Rajko, Vitasovci;
Babić M. Milovan, Vitasovci;
Basrak D. Nedo, Vitasovci;
Basrak K. Momir, Vitasovci;
Basrak D. Trivun, Vitasovci;
Basrak M. Svetozar, Vitasovci;
Batoz Đ. Dušan, Radomirovac;
Batoz S. Mirko, Radomirovac;
Batoz S. Drago, Radomirovac;
Bera N. Dušan, Vitasovci;
Bogić D. Slavko, Vitasovci;
Bursać S. Sreto, Vitasovci;
Bursać S. Mičo, Vitasovci;
Davidović N. Stojan, Sokolište;
Damjanović N. Borislav, Vitasovci;
Damjanović N. Ranko, Vitasovci;
Dragišić M. Sveto, Radomirovac;
Đurić J. Nikola, Radomirovac;
Gojić O. Milan, Trgovište;
Gojić B. Svetko, Vitasovci;
Gojić I. Mihajlo, Vitasovci;
Gojić I. Đurađ, Vitasovci;
Gojić T. Dragan, Radomirovac;
Gojić G. Đorđo, Radomirovac;
Gojić M. Marko, Radomirovac;
Gojić S. Đorđo, Radomirovac;
Grbić S. Mile, Sokolište;
Komosar M. Dragan, Trgovište;
Kondić P. Miloš, Sokolište;
Kovačević M. Rade, Sokolište;
Kovačević G. Branko, Sokolište;
Kovačević G. Đorđo, Sokolište;

Knežević N. Relja, Radomirovac;
 Ljepoja T. Dušan, Sokolište;
 Ljepoja G. Branko, Sokolište;
 Mandić M. Dušan, Vitasovci;
 Mutić N. Rade, Radomirovac;
 Ninić S. Dragutin, Vitasovci;
 Obradović V. Savo, Sokolište;
 Oljača D. Mirko, Radomirovac;
 Ovuka N. Bogdan, Radomirovac;
 Panić G. Dušan, Trgovište;
 Panić M. Mirko, Trgovište;
 Plavšić J. Gojko, Vitasovci;
 Plavšić Đ. Vlado, Vitasovci;
 Plavšić V. Čedomir, Vitasovci;
 Polovina D. Mile, Sokolište;
 Radanović M. Dušan, Radomirovac;
 Radanović L. Dušan, Radomirovac;
 Radulović N. Dragan, Sokolište;
 Radulović S. Mirko, Sokolište;
 Reljić S. Marko, Radomirovac;
 Tomić M. Milan, Radomirovac;
 Tomić G. Gavre, Radomirovac;
 Tomić S. Đorđo, Radomirovac;
 Umićević S. Đorđo, Sokolište;
 Vejnović S. Pero, Sokolište;
 Vejnović N. Lazo, Sokolište;
 Vujasin I. Dragan, Sokolište;
 Vujasin J. Slavko, Sokolište;
 Vujasin M. Mićo, Sokolište;
 Vukelja S. Mirko, Sokolište;
 Vukmir Đ. Stojan, Vitasovci;
 Vukmir D. Rajko, Vitasovci;
 Zlojutro S. Dušan, Radomirovac:³⁸⁰

Omladinci sa vojnopolitičkih kurseva iz Jutrogošte, sa Paleža i iz Radomirovca uključeni su u sastav I bataljona koji se ne samo brojčano ojačao već i podmladio svoje redove. Samo u 2. četi I bataljona bilo je 25 omladinaca iz Krive Rijeke koji su u proljeće 1942. godine završili kurs u Jutrogoštoj.³⁸¹ Omladinci su odlazili i u sastav drugih bataljona. Tako je u Piskavičkoj četi IV bataljona bio jedan vod sastavljen od omladinaca kursista sa područja bosanskonovskog i bosanskodubičkog sreza.³⁸²

Prilikom formiranja Prve krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade u njen sastav ušle su tri čete iz I bataljona u kojima je bio znatan broj omladinaca sa vojnopolitičkih kurseva. Iako je ostao bez svoje tri čete. I bataljon je i dalje u svome sastavu imao pet četa koje su bile popunjene omladincima sa vojnopolitičkih kurseva. Neke čete ovoga bataljona

³⁸⁰Kurs u Radomirovcu završilo je 78 omladinaca. Podaci dobijeni od radne grupe za Monografiju u sastavu: Vukmir Mirko, Gojić Dragan i Plavšić Janko.

³⁸¹Slavko Gigić: U četini neustrašivog komandira Lazara Banjca ljeta 1942, Kozara 4, str. 121.

³⁸²Milan Stanić: Piskavičko-bistrička četa 1942. Kozara IV, str. 180.

formirane su od omladinaca koji su završili omladinske vojnopoličke kurseve u Jutrogoštoj i na Paležu.

Na sektoru I bataljona na bosanskodubičkom području održan je po jedan omladinski kurs u selima Donjem Jelovcu, Mrazovcima, Brekinji, Vranovcu, Mirkovcu, Pucarima i u Orahovi, koje su organizovale 2. i 3. četa. Istovremeno djelovao je omladinski vojnopolički kurs na Mednjaku (Međeđaku) u Kozari koji je za omladince sa prijedorskog područja organizovala 1. četa II bataljona. I ovdje je kurs radio u više grupa, a počeo je sredinom januara 1942. godine kada je 1. četa napustila svoj. logor i stacionirala se u selima prema Prijedoru i Kozarcu.³⁸³

Prvi komandir vojnopoličkog kursa na Mednjaku bio je Blagoja Kovačević, a politički komesar Glamočanin Dušan — Pele. U drugoj grupi komandir kursa je bio Stanko Misirača, a politički komesar Stojnić Slobodan-Bodo. I ovdje je, kao i na drugim mjestima gdje su održavani omladinski kursevi, bilo je poteškoća oko izbora omladinaca, jer se javilo mnogo više, a moglo se primiti samo stotinjak, jer uslovi smještaja nisu dozvoljavali. Inače, svi prijavljeni omladinci htjeli su da budu primljeni na prvi kurs. I ovdje nije bilo moguće razvrstavati omladince po grupama u kojima su završili kurseve već su iskazani u jedinstvenom pregledu. Tako su kurs na Mednjaku završili

omladinci. Adamović O. Đuro, Gornji Jelovac;

Adamović Pero, Gornji Jelovac;
Aleksić J. Mile, Gornji Jelovac;
Aleksić V. Dragoljub-Beba, Gornji Jelovac;
Aleksić Zdravko, Gornji Jelovac;
Aleksić M. Dušan, Donji Orlovci;
Aleksić N. Vaskrsija, Donji Orlovci;
Aleksić R. Ilija, Gornji Jelovac;
Aleksić N. Tihomir, Gornji Jelovac;
Aleksić N. Pane, Gornji Jelovac;
Aleksić M. Petar, Trnopolje;
Arsić Boro, Prijedor;
Banović Dmitar, Malo Palančište;
Banović D. Vukašin, Malo Palančište;
Banović R. Lazo, Malo Palančište;
Banović S. Jovo, Malo Palančište;
Banović M. Stanko, Malo Palančište;
Banović M. Vaso, Malo Palančište;
Banović B. Slavko, Malo Palančište;
Banović V. Nikola, Malo Palančište;
Banović S. Rade, Malo Palančište;
Banović M. Luka, Malo Palančište;
Banović S. Ostoja, Donji Orlovci;
Banović S. Vaskrsija, Veliko Palančište;
Banović Petar, Veliko Palančište;
Banović M. Dragan, Veliko Palančište;
Banović Đuro, Veliko Palančište;
Banović Luka, Veliko Palančište;

³⁸³Dušan Glamočanin: Odlazak s ilegalnog rada u partizane, Kozara 1, st. 664.

Bašić I. Nikola Gornji Podgradci;
Bašić M. Stojan, Gornji Garevci;
Bašić Đ. Slavko, Donji Garevci;
Bašić Đorđo, Donji Garevci;
Batoz Nikola, Čirkin-Polje;
Bokan Milan, Gornji Jelovac;
Bokan Vlajko, Gornji Jelovac;
Borovnica M. Ilija, Jaruge;
Brković Rade, Prijedor;
Bucalo M. Ratko, Božići;
Bucalo M. Branko, Božići;
Bucalo Milan, Božići;
Bursać Svetko, Božići;
Bursać Mile, Božići;
Cvijić R. Zdravko, Gornji Jelovac;
Cvijić D. Rajko, Gornji Jelovac;
Cvijić Marko, Gornji Jelovac;
Crnogorac N. Dragoja, Donji Garevci;
Čađo Milorad, Gornji Jelovac;
Čičić D. Vlado, Gornji Jelovac;
Čudić Đ. Milan, Gornji Garevci;
Čiverica J. Đoko, Veliko Palančište;
Čurin Radovan, Gornji Jelovac;
Dakić Ostoja, Donji Orlovci;
Davidović N. Đoko, Orlovača;
Došen O. Đoko, Orlovača;
Drljača Jovan, Gornji Orlovci;
Dronjak O. Rade, Čirkin-polje;
Dudar Vlado, Jaruge;
Dunić Simo, Čirkin-polje;
Đaković Lj. Luka, Gornji Jelovac;
Fuštar I. Milan, Jaruge;
Gavranović R. Radovan, Gornji Orlovci;
Gavrilović V. Stevo, Božići;
Gavrilović P. Gojko, Božići;
Gavrilović M. Slavko, Božići;
Glamočanin Džemal, Prijedor;
Gnjatović V. Dragoja, Donji Orlovci;
Gnjatović Zivko, Donji Orlovci;
Gnjatović Sretko, Donji Orlovci;
Grgić Drago-Foks, Prijedor;
Grujičić M. Spasoja, Donji Orlovci;
Guskić N. Živko, Gornji Orlovci;
Gvozdrenović Miloš, Čirkin-polje;
Gvozdrenović M. Gojko, Čirkin-polje;
Ilijašević Nikola, Božići;
Indić V. Sretko, Donji Orlovci;
Jauz J. Luka, Gornji Garevci;
Jeftić Đ. Tomo, Čirkin-polje;

Jeftić M. Pero, Čirkin-polje;
Jeftić Branko, Čirkin-polje;
Jeftić Ranko, Čirkin-polje;
Kačavenda M. Simo, Jaruge;
Kajtuz K. Vaso, Jaruge;
Kajtuz Dušan, Jaruge;
Kecman Đ. Sretko, Gornji Orlovci;
Kecman Vito, Božići;
Kecman S. Dojčin, Gornji Orlovci;
Kecman M. Vlado, Gornji Orlovci;
Kecman M. Simo, Gornji Orlovci;
Kecman Lazar, Gornji Orlovci;
Kečan M. Jovan, Veliko Palančište;
Kerkez M. Simo, Veliko Palančište;
Kesić Đ. Stojan, Gornji Garevci;
Kesić S. Mlado, Gornji Garevci;
Kmezić M. Radovan, Jaruge;
Kojić S. Mićo, Donji Garevci;
Kojić Đ. Dušan, Donji Garevci;
Kolar Đ. Stevo, Donji Garevci;
Kolar P. Savan, Gornji Jelovac;
Komlenić Rade, Prijedor;
Končar Đ. Dušan, Jaruge;
Kostić S. Milan, Jaruge;
Kostić Dušan, Jaruge;
Kovačević T. Dragan, Božići;
Kovačević N. Živko, Božići;
Kovačević R. Savan, Božići;
Kovačević M. Dragan, Božići;
Kragulj Simo, Orlovača;
Kragulj Đ. Vaso, Veliko Palančište;
Kragulj Vukašin, Veliko Palančište;
Krupljanin Boško, Jaruge;
Krupljanin Živko, Jaruge;
Krupljanin Vaso, Jaruge;
Lazić Drago, Gornji Jelovac;
Ličanin Slavko, Veliko Palančište;
Ličanin R. Momčilo, Veliko Palančište;
Lukić D. Stevo, Gornji Jelovac;
Lukić D. Borko, Gornji Jelovac;
Lukić Stanko, Gornji Jelovac;
Ljubičić Vaso-Vajo, Puharska;
Ljubičić Mlado, Puharska;
Ljubičić Vlado, Čirkin-polje;
Ljubičić Živko, Čirkin-polje;
Macura Dragoja-Draja, Donji Orlovci;
Macura S. Pero, Gornji Jelovac;
Macura P. Jovan, Gornji Jelovac;
Madžar S. Slavko, Gornji Jelovac;

Madžar Rade, Gornji Jelovac;
Madžar Niko, Gornji Jelovac;
Madžar Živko, Gornji Jelovac;
Mandić Milan, Jaruge;
Maričić J. Đuro, Orlovača;
Marin J. Dušan, Gornji Jelovac;
Marjanović M. Gojko, Božići;
Marjanović M. Luka, Božići;
Marjanović Drago, Božići;
Matijaš Dušan, Božići;
Matijaš P. Miloš, Božići;
Matijaš P. Stevo, Božići;
Matijaš M. Ljubo, Božići;
Matijaš S. Marko, Božići;
Medarević O. Miloš, Čirkin-polje;
Medarević Obrad, Čirkin-polje;
Mikić Mile, Čirkin-polje;
Mikić J. Dragoja, Veliko Palančište;
Milosavljević M. Jovan, Veliko Palančište;
Milosavljević S. Vlado, Veliko Palančište;
Miodrag J. Mićo, Donji Garevci;
Munjiza Ž. Đoko, Čirkin-polje;
Munjiza Ž. Mićo, Čirkin-polje;
Munjiza Sreto, Čirkin-polje;
Nenadić M. Mirko, Gornji Garevci;
Nišević N. Ljubomir, Trnopolje;
Nišić N. Mladen, Trnopolje;
Nišić L. Petar, Trnopolje;
Novaković P. Dušan, Donji Garevci;
Opačić Slavko, Božići;
Ostojić Boško, Čirkin-polje;
Ostojić S. Rade, Čirkin-polje;
Paraš S. Rade, Veliko Palančište;
Paraš S. Janko, Trnopolje;
Paraš T. Živko, Trnopolje;
Pecalj J. Dušan, Donji Garevci;
Pecalj R. Đuro, Donji Garevci;
Pecalj R. Božo, Donji Garevci;
Petrović O. Đorđo, Prijedor;
Popović R. Dušan, Veliko Palančište;
Prodan G. Radovan, Gornji Jelovac;
Pupavac P. Milan, Jaruge;
Puzigaća Milan, Čirkin-polje;
Radaković M. Slavko, Božići;
Radić V. Mirko, Orlovača;
Radić V. Dušan, Orlovača;
Radić Stevo, Orlovača;
Radivojac T. Petar, Donji Orlovci;
Radonjić S. Milan, Trnopolje;

Radujko V. Simo, Jaruge;
Rajlić S. Jovo, Malo Palančište;
Rajlić S. Mlado, Malo Palančište;
Rajlić D. Mojsije, Malo Palančište;
Reljić Milorad, Gornji Jelovac;
Reljić Slavko, Gornji Jelovac;
Reljić Marko, Gornji Jelovac;
Ritan S. Milan, Tmopolje;
Rodić Bogoljub-Božo, Prijedor;
Rodić O. Milorad, Čirkin-polje;
Rodić O. Mihajlo, Čirkin Polje;
Sajak R. Milan, Tmopolje;
Savić J. Ratko, Donji Garevci;
Savić Gojko, Donji Garevci;
Sedlar M. Ostoja, Jaruge;
Selak Vitomir-Vito, Malo Palančište;
Simatović D. Dragoja, Veliko Palančište
Simatović Zdravko, Veliko Palančište;
Srđić Đ. Rade, Gornji Jelovac;
Sredić M. Slavko, Prijedor;
Stamenić S. Mirko, Tmopolje;
Stević Petar, Gornji Garevci;
Stojanović S. Petar, Jaruge;
Stojanović B. Nikola, Gornji Garevci;
Sukonjica P. Nikola, Veliko Palančište;
Šmrkić R. Lazo, Gornji Garevci;
Šormaz Đ. Milan, Gornji Jelovac;
Šteković P. Simo, Gornji Orlovci;
Šteković Mile, Gornji Orlovci;
Timarac U. Jovan, Čirkin-polje;
Timarac S. Mile, Čirkin-polje;
Timarac M. Đuro, Čirkin-polje;
Timarac Drago, Čirkin-polje;
Timarac R. Nikola, Čirkin-polje;
Timarac R. Đoko, Čirkin-polje;
Timarac Dragomir, Čirkin-polje;
Topić M. Zdravko, Gornji Jelovac;
Torbica O. Milojko, Čirkin-polje;
Turudija Đ. Mićo, Božići;
Vlačina R. Svetozar, Gornji Garevci;
Vlačina R. Simeun, Gornji Garevci;
Vlasenko V. Mitar, Jaruge;
Vokić S. Dragoja, Veliko Palančište;
Vokić T. Oste, Veliko Palančište;
Vrban S. Radovan, Gornji Jelovac;
Vranješ Milan, Donji Orlovci;
Vranješ S. Luka, Donji Orlovci;
Vranješ L. Vaso, Gornji Orlovci;
Vrhovac J. Vaso, Čirkin-polje;

Vučičević Radovan, Veliko Palančište;
Vujčić Gojko, Gornji Orlovci;
Vujčić P. Spasoja, Božići;
Vujčić P. Đurađ, Božići;
Vujčić P. Svetozar, Božići;
Vujčić R. Mile, Božići;
Vujčić Miloš, Božići;
Vujčić Svetko, Božići;
Vujčić Nikola, Božići;
Vukadinović S. Ratko, Malo Palančište;
Zenkijević M. Vlado, Jaruge;
Zmijanjac P. Stevo, Donji Garevci;
Zorić N. Velimir-Velo, Gornji Jelovac;
Žabić N. Mlado, Malo Palančište;³⁸⁴

Zanimljivo je sjećanje pukovnika Ranka Jeftića koji je bio u prvoj grupi omladinaca na kursu na Mednjaku. Pored navođenja većeg broja omladinaca koji su bili na kursu, pukovnik Jeftić je zapisao:

„Po planu trebalo je da bude 89-90 kursista, ali se nametnulo i više. Tako je kurs otpočeo sa oko 100 omladinaca. Nisu svi kurs završili. Jedan broj je u toku otišao (ko po zadatku, ko zbog bolesti). No, mislim da nas je završilo negdje oko 85-90 omladinaca. Važno je istaći da bi se moglo u ono vrijeme skupiti i mnogo više da je kapacitet logora dozvoljavao.

Smotra — odabiranje omladinaca vršeno je u selu Božićima (u Kovačevićima), tako što nas je postrojilo u dve vrste, a dva rukovodioca su odabirali. Među njima sjećam se pokojnog Mile Rajlića (politički komesar 1. čete). Jedan je gledao s leđa, a drugi sprijeda i tako odabrali potreban broj. Svi koji su bili mladi i fizički slabi, ostali su.

Uglavnom to su bila godišta od 1920 do 1925, a najviše od 1920.do 1924. godišta. Obuka je bila intenzivna i za ono vrijeme dosta stručno izvođena iako su nam puške bile drvene. Naročito je posvećena taktičkoj obuci i političkom vaspitanju.“³⁸⁵

Krajem 1941. godine otpočeo je sa radom omladinski vojnopolitički kurs u osnovnoj školi u Donjem Jelovcu koji je ovdje radio do februara 1942. godine. Kako je u februaru uslijedila neprijateljska ofanziva od Bosanske Dubice do Prijedora, kurs je prekinuo sa radom, a pošto je škola zapaljena, nastavljen je u kući Laze Macure u Donjem Jelovcu.

Komandir kursa bio je Macura Milorad-Mija, a politički komesar Macura Nedeljko-Neđo. Rukovodeći i stručni kadar na kursu i izbor omladinaca određen je od strane 2. čete na Vitlovskoj. Od omladinaca koji su se javili u partizanske jedinice, odabrana je grupa od 58 omladinaca iz sela:

Balaban D. Srđo, Donji Jelovac;
Batoz S. Mile, Donji Jelovac;
Bijelić P. Staniša, Dvorište;
Bjelajac S. Ljuban, Dvorište;

³⁸⁴Podaci dobijeni po sjećanju: Jeftić Ranka, Jeftić Mile, Jeftić Save, Bursać Svetka, Maksić Mile, Paraš Živka i Aleksić Zdravka.

³⁸⁵„Sjećanje pukovnika Ranka Jeftića sa spiskom omladinaca na prvom kursu u materijalima „Omladinski vojnopolitički kursevi“ kod autora.

Ustanovljeno je da je kurseve na Mednjaku završilo 238 omladinaca.

Bučma Milinko, Dvorište;
Bućma P. Rajko, Dvorište;
Bućma J. Veljko, Dvorište;
Bućma M. Rajko, Dvorište;
Čađo S. Vukašin, Donji Jelovac;
Čađo J. Simo, Donji Jelovac;
Čađo L. Mikan, Donji Jelovac;
Čađo B. Milutin, Donji Jelovac;
Čađo V. Dragutin, Donji Jelovac;
Čađo S. Milenko, Donji Jelovac;
Čađo D. Branko, Donji Jelovac;
Drljić S. Pero, Dvorište;
Grbić Ljuban, Murati;
Ilić V. Zdravko, Donji Jelovac;
Ilić S. Neđo, Donji Jelovac;
Jajčanin J. Milan, Donji Jelovac;
Jajčanin S. Dragoja, Donji Jelovac;
Jovičić S. Živko, Murati;
Karlica V. Zdravko, Donji Jelovac;
Karlica Lj. Draško, Donji Jelovac;
Kaurin M. Cvijo, Murati;
Kaurin P. Milorad, Murati;
Kos M. Uroš, Dvorište;
Kos P. Milorad, Dvorište;
Macura M. Živko, Donji Jelovac;
Madžar D. Stevo, Donji Jelovac;
Madžar O. Boško, Donji Jelovac;
Madžar O. Živko, Donji Jelovac;
Malinić R. Mićo, Dvorište;
Mandić Branko, Murati;
Marin Petar, Murati;
Marin Stevo, Murati;
Marjanović Vlado, Donji Jelovac;
Pavić J. Đuran, Dvorište;
Pavić V. Dušan, Dvorište;
Pilipović J. Brane, Donji Jelovac;
Pilipović M. Stevo, Donji Jelovac;
Pralica M. Milan, Dvorište;
Pralica R. Živko, Dvorište;
Strika Ljuban, Murati;
Tubin K. Mirko, Donji Jelovac;
Vejnović Milan, Murati;
Vikalo P. Živko, Murati;
Vikalo Ljuban, Murati;
Vučen D. Rade, Donji Jelovac;
Vučen R. Sreto, Donji Jelovac;
Vučen V. Mile, Donji Jelovac;
Vučen J. Milan, Donji Jelovac;
Vučen R. Velimir, Donji Jelovac;

Vučen P. Simo, Donji Jelovac;
Zec Z. Simo, Donji Jelovac;
Zec P. Pane, Donji Jelovac;³⁸⁶

Omladinski vojnopolički kurs, koji je održan u osnovnoj školi u selu Mrazovcima, počeo je sa radom u decembru 1941. godine. Komandir kursa bio je Mirko Arsenić, a politički komesar Dragičević Teodor-Tejo. Na kursu je bilo 76 omladinaca od kojih je samo 12 preživjelo rat, a ostali su poginuli kao borci partizanskih jedinica. Po sjećanju preživjelih omladinaca boraca, ustanovljena su imena za 49 omladinaca koji su bili na kursu. To su bili:

Alavuk S. Tomo, Jasenje;
Avaluk P. Branko, Verija;
Arsenić O. Dragutin, Johova;
Balaban Dušan, Johova;
Bakić J. Dragoja, Jasenje;
Biga M. Milinko, Suvaja;
Bijelić Milan, Jasenje;
Bižić Momčilo-Momčo, Suvaja;
Bundalo J. Stojan, Johova;
Burazor Gojko, Komlenac;
Čanak Petar, Mlaka;
Čurić B. Blagoja, Novoselci;
Čurić S. Jovo, Novoselci;
Dostica D. Dušan, Novoselci;
Dragičević S. Milan, Mrazovci;
Ećim J. Marko, Mrazovci;
Ećim Đ. Vlado, Mrazovci;
Grbić B. Nikola, Verija;
Jelača S. Rade, Verija;
Jerić D. Marko, Suvaja;
Kaurin J. Milorad, Komlenac;
Lazić D. Rade, Jasenje;
Lovrić B. Branko, Verija;
Maričić J. Boško, Mrazovci;
Milinović M. Mihajlo-Mikan, Johova;
Puzigaća Ilija, Tuključani;
Ručnov R. Radomir, Mrazovci;
Ručnov P. Milinko, Mrazovci;
Ručnov S. Đuro, Mrazovci;
Ručnov J. Veljko, Mrazovci;
Ručnov S. Dušan, Verija;
Ručnov J. Vaso, Johova;
Slijepčević L. Milinko, Suvaja;
Strika J. Ostoja, Komlenac;
Šiljak J. Miloš, Mrazovci;
Škara M. Rade, Komlenac;
Tomas S. Mirko, Johova;
Trivić I. Miloš, Vrioci;

³⁸⁶Rade D. Vučen: Od Jelovca do Prijedora, Kozara 2, str. 472-476.
Nedo Macura: Knešpoljski omladinci, Kozara 2, str. 630.

Vilić M. Radomir, Mrazovci;
Vilić D. Mile, Mrazovci;
Vrebac M. Mišo, Jasenje;
Vrebac Vlado, Komlenac;
Vujić Luka, Novoselci;
Vuković P. Vujo, Johova;
Vuković Miloš, Komlenac;
Vurin Đ. Ilija, Verija;
Vurin Đ. Vlado, Verija;
Vurin N. Vaso, Verija;
Zakić Čedo, Jasenje;³⁸⁷

I u osnovnoj školi u Brekinji održan je jedan omladinski vojnopolitički kurs. Prvi komandir kursa bio je Knežević Milan, a politički komesar Saničanin Ostoja, a nakon njihovog povlačenja u jedinice, komandir je bio Novaković Stojan, a politički komesar Kos Rade iz Čelebinaca.

Na omladinskom vojnopolitičkom krasu u Brekinji bili su omladinci iz

se*a— Banjac M. Rade, Brekinja;
Bokan M. Pero, Čelebinci;
Bokan Rade, Čelebinci;
Bosiočić M. Stojan, Pobrđani;
Bosiočić Dušan, Pobrđani;
Bosiočić J. Milovan, Pobrđani;
Bosiočić Pavle, Pobrđani;
Bosiočić Milan, Pobrđani;
Brkić D. Rade, Brekinja;
Brkić S. Branko, Brekinja;
Brkić D. Branko, Brekinja;
Bukva D. Jovan, Brekinja;
Bukva S. Lazo, Brekinja;
Bukva V. Mihajlo, Brekinja;
Bukva D. Ostoja, Brekinja;
Bukva D. Milinko, Brekinja;
Bukva M. Ostoja, Brekinja;
Bukva Uroš Brekinja;
Bursać P. Đurađ, Pobrđani;
Bursać Mile, Pobrđani;
Bursać D. Branko, Pobrđani;
Bursać M. Dušan, Pobrđani;
Bursać M. Uroš, Pobrđani;
Bursać Kajo, Pobrđani;
Bursać P. Ostoja, Pobrđani;
Bursać Rade, Pobrđani;
Bursać Simo, Pobrđani;
Bursać O. Sreto, Pobrđani;
Čekić Pavle, Johova;
Čirić Vlado, Brekinja;
Čirić Janko, Brekinja;
Čurguz Miloja, Pobrđani;

¹⁷Mikan Milinović: *Omladinski kurs u Mrazovcima*, Kozara 2, str. 557. i 558.

Ćurguz Marko, Pobrđani;
Ćurguz Jefto, Pobrđani;
Ćurguz Branko, Pobrđani;
Ćurguz Rade, Pobrđani;
Ćurguz Miloš, Pobrđani;
Delić Stevo, Čelebinci;
Delić D. Savan, Čelebinci;
Delić G. Milorad, Čelebinci;
Delić G. Dragoljub, Čelebinci;
Delić M. Ostoja, Čelebinci;
Gajić D. Stojan, Pobrđani;
Jerić J. Rade, Brekinja;
Kličković Milan, Čelebinci;
Kličković M. Dragoljub, Čelebinci;
Kličković M. Veljko, Čelebinci;
Knežević Milinko, Čelebinci;
Knežević M. Vlado, Čelebinci;
Kos Dragoljub, Čelebinci;
Kos M. Dušan, Čelebinci;
Kos P. Boško, Čelebinci;
Kos Mile, Čelebinci;
Kos I. Ostoja, Čelebinci;
Kos B. Košta, Čelebinci;
Kotaran S. Milan, Brekinja;
Kotaran I. Milorad, Brekinja;
Kovačić Mihajlo, Čelebinci;
Kovačić Mirko, Čelebinci;
Malbašić P. Miloš, Brekinja;
Malbašić B. Rade, Brekinja;
Malbašić S. Živko, Brekinja;
Marjanović J. Mirko, Tukličani;
Milić R. Mirko, Brekinja;
Milić D. Radomir, Brekinja;
Nikolić Ratko, Pobrđani;
Nikolić Mirko, Pobrđani;
Nikolić S. Boško, Pobrđani;
Novaković S. Dragoljub, Dvorište;
Novaković V. Dušan, Dvorište;
Novaković Milorad, Tukličani;
Orlić J. Rade, Čelebinci;
Pavlica M. Rade, Čelebinci;
Pralica Mirko, Tukličani;
Pralica D. Rade, Pobrđani;
Ranilović K. Boško, Pobrđani;
Ranilović J. Miloš, Čelebinci;
Ranilović Stevo, Čelebinci;
Reljić Stevo, Čelebinci;
Rodić D. Radovan, Brekinja;
Rodić D. Milan, Brekinja;

Rodić D. Milorad, Brekinja;
 Rodić M. Mićo, Pobrđani;
 Rusmir M. Ostoja, Brekinja;
 Saničanin Zdravko, Brekinja;
 Tomaš M. Pero, Brekinja;
 Tomaš M. Pane, Brekinja;
 Tomaš O. Ostoja, Pobrđani;
 Tomaš S. Mićo, Pobrđani;
 Tomaš Rade, Pobrđani;
 Toroman D. Dragoljub, Brekinja;
 Toroman Branko, Brekinja;
 Trivić Đ. Ostoja, Pobrđani;
 Trivić R. Pero, Pobrđani;
 Trivić V. Branko, Pobrđani;
 Trivić Mirko, Pobrđani;
 Trivić Ljubo, Pobrđani;
 Trivić V. Rajko, Pobrđani;
 Trivić Stevo, Pobrđani;
 Trivić Košta, Pobrđani;
 Trivić R. Mile, Pobrđani;
 Trubarac M. Radomir, Brekinja;
 Trubarac I. Boško, Brekinja;
 Venčer Branko, Čelebinci;
 Vidaković Đoko, Brekinja;
 Vučićević Ljuban, Čelebinci;
 Vučićević Stevo, Čelebinci;
 Vučićević Kosta-Kojo, Pobrđani;
 Vučićević M. Dragoja, Pobrđani;
 Vučićević Đ. Stevo, Pobrđani;
 Vučićević M. Boško, Pobrđani;
 Vučićević M. Mićo, Pobrđani;
 Vujčić Stojan, Čelebinci;
 Vujčić N. Milorad, Čelebinci;
 Vuković D. Savan, Čelebinci;
 Vuković D. Simo, Čelebinci;
 Vukmirović M. Milorad, Čelebinci;
 Zec M. Miloš, Brekinja;
 Zec M. Krsto, Brekinja;
 Zec M. Lazo, Brekinja;
 Žujić S. Živko, Brekinja;³⁸⁸

U selu Mirkovcu, u osnovnoj školi (kuća Rade Semiza), održan je u proljeće 1942. godine jedan omladinski vojnopolitički kurs.³⁸⁹ Komandir ovoga kursa bio je Banjac Milutin, a politički komesar Milinović-Glišić Veljko. Na kursu su bili omladinci iz sela:

³⁸⁸Podaci za omladince na kursu dobijeni od preživjelih omladinaca nosilaca „Partizanske spomenice 1941“: Vučićević Koste-Koje, Delić Steve i Nikolić Mirka. Na kursu je bio 121 omladinac.

³⁸⁹Po sjećanju Jovice Kosa kurs je održan na cesti u Trubarčevoj kući, Kozara 2, str. 694.

Aćimović M. Jovan, Međuvode;
Aćimović Lj. Rade, Međuvode;
Bakić Marko, Međuvode;
Banjac Vujo, Međuvode;
Banjac Dragan, Mirkovac;
Batoz P. Dragoljub, Mirkovac;
Batoz P. Radovan, Mirkovac;
Batoz M. Stojan, Mirkovac;
Bogunović J. Milinko, Međuvode;
Bokan M. Mirko, Mirkovac;
Bosiočić Đ. Mirko, Mirkovac;
Bundalo Petar, Međuvode;
Burazor Perica, Međuvode;
Burazor S. Stevo, Međuvode;
Burazor S. Rade, Međuvode;
Burazor Dragoljub, Međuvode;
Burazor Ljuban, Međuvode;
Burazor Svetko, Međuvode;
Burazor D. Vlade, Odžinci;
Burazor S. Dušan, Odžinci;
Burazor S. Jovan, Međuvode;
Burazor D. Pero, Međuvode;
Burazor M. Rade, Međuvode;
Cikota M. Đuro, Odžinci;
Cikota M. Vladimir, Odžinci;
Cikota M. Mirko, Odžinci;
Cikota J. Mirko, Odžinci;
Cikota V. Rade, Odžinci;
Čirić M. Rajko, Međuvode;
Čirić M. Sretko, Međuvode;
Čirić M. Janko, Međuvode;
Đaković M. Miloš, Vlaškovci;
Đaković J. Vaso, Vlaškovci;
Đapa R. Svetko, Međuvode;
Đurčić L. Rajko, Vlaškovci;
Đurčić L. Vlado, Vlaškovci;
Ećim L. Dragoljub, Mirkovac;
Ećim D. Srdo, Mirkovac;
Grujičić Đ. Jovica, Međuvode;
Grujičić S. Miloš, Međuvode;
Grujičić Vlado, Međuvode;
Grujičić Milinko, Međuvode;
Gvozden Pavle, Mirkovac;
Gvozden M. Milutin, Mirkovac;
Gvozden P. Radovan, Mirkovac;
Jajčanin J. Đorđo, Međuvode;
Jajčanin Milinko, Međuvode;
Jajčanin N. Veselko, Međuvode;
Jajačanin N. Ljuban, Međuvode;

Janković R. Stanko, Odžinci;
 Jažica P. Ljuban, Odžinci;
 Karan Borko, Međuvode;
 Karan Marjan, Međuvode;
 Katić Vlado, Međuvode;
 Kikić M. Nikola, Mirkovac;
 Knežević Miloja, Međuvode;
 Knežević Branko, Međuvode;
 Latinović J. Đorđo, Međuvode;
 Latinović Mlado, Međuvode;
 Latinović Rade, Međuvode;
 Latinović Rajko, Međuvode;
 Latinović Nikola, Međuvode;
 Milanković Đ. Rade, Vlaškovci;
 Milanković T. Stanko, Vlaškovci;
 Milanović Rade, Međuvode;
 Milanović Mirko, Međuvode;
 Milanović Slavko, Međuvode;
 Milanović Radovan, Međuvode;
 Miljatović J. Dušan, Međuvode;
 Miljatović N. Vojo, Međuvode;
 Pekić M. Radovan, Međuvode;
 Petković M. Ilija, Međuvode;
 Petković M. Luka, Međuvode;
 Petković M. Nikola, Međuvode;
 Popović Petar, Međuvode;
 Popović Rajko, Međuvode;
 Rajlić I. Milorad, Međuvode;
 Rodić Ostoja, Međuvode;
 Ručnov S. Sreto, Mirkovac;
 Simatović Vuk, Vlaškovci;
 Slijepac J. Milan, Međuvode;
 Skrobić N. Radovan, Vlaškovci;
 Skrobić S. Simeun, Vlaškovci;
 Stojnić Nikola, Mirkovac;
 Šipka T. Božo, Vlaškovci;
 Šipka R. Đuro, Vlaškovci;
 Šipka R. Dušan, Vlaškovci;
 Šipka J. Mile, Vlaškovci;
 Tepić D. Jovo, Mirkovac;
 Trkulja R. Rajko, Međuvode;
 Trkulja D. Branko, Međuvode;
 Trubarac R. Rajko, Međuvode;
 Trubarac Vlado, Hajderovci;
 Trubarac I. Sreto, Hajderovci;
 Trubarac J. Ostoja, Hajderovci;
 Trubarac Rade, Međuvode;
 Vrban Vaso, Međuvode;³⁹⁰

³⁹⁰Podaci dobijeni od preživjelih omladinaca boraca Milinka Jajčanina i Slavka Milanovića.
 Na kursu i Mirkovcu bilo je 97 omladinaca.

Jedan omladinski vojnopolitički kurs održanje u selu Vranovcu u zgrad osnovne škole njemačke nacionalne manjine (folksdojčera) koji je počeo s radom u aprilu i radio do juna 1942. godine. Komandir kursa bio je Dragičević Ostoja, a politički komesar Dragičević Teodor-Tejo. Na ovome kursu bili si omladinci:

Arsenić P. Dušan, Johova;
Balaban M. Milan, Johova;
Bašić O. Dušan, Ševarlije;
Bižić S. Vlado, Suvaja;
Borojević M. Ilija, Tukličani;
Bosiočić M. Rajko, Pobrđani;
Bursać Lj. Miloja, Pobrđani;
Crljenica Đ. Branko, Mrazovci;
Crljenica M. Marko, Mrazovci;
Češljar M. Milorad, Johova;
Čurić B. Blagoja, Novoselci;
Dragičević P. Dušan, Mrazovci;
Dragičević V. Marinko, Mrazovci;
Dragičević P. Stojan, Mrazovci;
Dragičević J. Milorad, Mrazovci;
Drljić M. Milan, Ševarlije;
Drljić Đ. Ljuban, Ševarlije;
Gajić N. Košta, Komlenac;
Glušica S. D Mitar, Johova;
Jerić Đ. Marko, Suvaja;
Kasabašić J. Mirko, Johova;
Kasabašić S. D Mitar, Johova;
Kaurin M. Milorad, Komlenac;
Kaurin J. Milan, Komlenac;
Kondić C. Boško, Tuključani;
Kondić M. Rade, Tukličani;
Kondić D. Jovo, Tukličani;
Kondić M. Vlado, Tukličani;
Kondić N. Savan, Tukličani;
Kos O. Stevo, Tukličani;
Kos Đ. Dragutin, Tukličani;
Kos R. Ratko, Tukličani;
Krnjajić D. Stanko, Johova;
Krnjajić S. Marko, Ševarlije;
Krnjajić M. Nikola, Ševarlije;
Krnjajić J. Branko, Suvaja;
Krnjajić N. Ljuban, Ševarlije;
Krnjajić M. Mlado, Ševarlije;
Marjanović N. Ostoja, Tukličani;
Marjanović I. Košta, Tukličani;
Marjanović J. Mirko, Tukličani;
Milinović J. Miloš, Johova;
Milinović M. Mirko, Johova;
Miljatović S. Stevo, Ševarlije;
Mirosav S. Kojo, Ševarlije;

Nikoletić J. Stevo, Mrazovci;
Novaković D. Drago, Tukličani;
Pekić S. Milan, Mrazovci;
Pralica S. Slavko, Tukličani;
Pralica M. Rade, Tukličani;
Radišić M. Milan, Živaja, Hrvatska Kostajnica;
Rauš S. Radovan, Tukličani;
Rauš S. Miloš, Tukličani;
Ručnov P. Milinko, Mrazovci;
Ručnov R. Radomir, Mrazovci;
Ručnov Đ. Stevo, Mrazovci;
Ručnov S. Ljuban, Vrioci;
Škara M. Rade, Komlenac;
Španović V. Boško, Johova;
Šteković G. Ljuban, Ševarlije;
Šteković O. Miloš, Ševarlije;
Tomic M. Gojko, Johova;
Tomic M. Dragutin, Johova;
Vignjević O. Milorad, Johova;
Vilić M. Radomir, Mrazovci;
Vilić S. Radomir, Mrazovci;
Vilić J. Vaso, Mrazovci;
Vrebac J. Milinko, Jasenje;
Vujnović P. Vaso, Johova;
Vuković M. Dragoja, Komlenac;
Vuković M. Nikola, Komlenac;³⁹¹

Za moštaničko područje održan je omladinski vojnopolički kurs u zgradi osnovne škole u selu Pucarima. Komandir kursa bio je Arnaut Dmitar. Na ovome kursu bili su omladinci iz sela:

Arnaut L. Branko, Bijakovac;
Arnaut S. Branko, Pucari;
Arnaut M. Mirko, Pucari;
Babić M. Mile, Pucari;
Babić J. Drago, Pucari;
Babić M. Nikola, Rakovica;
Babić P. Luka, Rakovica;
Babić M. Božo, Rakovica;
Babić I. Đoko, Rakovica;
Banjac J. Marko, Pucari;
Banjac M. Milovan, Pucari;
Banjac M. Petar, Pucari;
Banjac N. Blagoja, Sreflije;
Banjac L. Jovo, Sreflije;
Banjac R. Mirko, Sreflije;
Barišić Đ. Mirko, Bijakovac;
Batić M. Ostoja, Gunjevci;

³⁹¹"Podatke prikupio Boško Španović, omladinac sa kursa u Vranovcu uz dopunu nosilaca „Partizanske spomenice 1941“: Arsenić Đurana, Milinković Mikana, Burazor Steve, Ručnov Pence i Bašić Ljubana.

Blagojević J. Aleksa, Pucari;
Blagojević P. Milan, Pucari;
Blagojević M. Jandre, Bijakovac;
Blagojević V. Mihajlo, Bijakovac;
Blagojević Branko, Bijakovac;
Blagojević Božo, Bijakovac;
Blagojević N. Pero, Bijakovac;
Blagojević M. Nikola, Bijakovac;
Blanuša Radomir, Gunjevci;
Blanuša P. Dušan, Gunjevci;
Bogunović Mićo, Pucari;
Bogunović P. Milan, Gunjevci;
Bronza R. Rajko, Bijakovac;
Čađo Milinko, Vojskova;
Čađo M. Vojin, Vojskova;
Čupurdija Božo, Kadin Jelovac;
Despot S. Jovan, Gunjevci;
Despot J. Božo, Gunjevci;
Didić Z. Stojan, Bijakovac;
Došlić Đ. Branko, Rakovica;
Došlić G. Mile, Rakovica;
Đapa D. Đuran, Pucari;
Gligić J. Božo, Pucari;
Gligić S. Rajko, Pucari;
Gligić S. Milan, Pucari;
Gligić V. Živko, Pucari;
Goronja Nikola, Pucari;
Grgić M. Mirko, Rakovica;
Grgić P. Blagoja, Rakovica;
Jekić M. Pantelija, Pucari;
Jekić Blagoja, Sreflije;
Jekić M. Đuro, Sreflije;
Jekić Nikola, Sreflije;
Jekić Dušan, Sreflije;
Jekić Mićo, Sreflije;
Jošević Gojko, Bijakovac;
Jošević M. Boško, Bijakovac;
Jugović L. Milan, Pucari;
Jugović S. Ljubomir, Pucari;
Kočić S. Stojan, Rakovica;
Kojić M. Milorad, Bijakovac;
Kojić S. Dušan, Bijakovac;
Konjević S. Dušan, Kadin Jelovac;
Konjević M. Đuro, Kadin Jelovac;
Kotur M. Ilija, Koturovi;
Kotur S. Pane, Koturovi;
Kotur M. Vaso, Koturovi;
Kotur S. Vlade, Koturovi;
Kramar P. Rade, Bijakovac

Krneteta V. Savo, Sreflije;
Krnjajić Rajko, Gunjevci;
Krnjajić Ljuban, Gunjevci;
Krnjajić R. Dušan, Gunjevci;
Krnjajić M. Ilija, Gunjevci;
Krnjajić S. Duro, Gunjevci;
Kukić D. Mirko, Kadin Jelovac;
Kukić Đ. Mirko, Sreflije;
Lazić R. Drago, Kadin Jelovac;
Lazendić B. Miloja, Pucari;
Ličanin S. Duro, Bijakovac;
Mandić S. Branko, Pucari;
Marić M. Mićo, Pucari;
Marić P. Dane, Kadin Jelovac;
Mataruga Đ. Milan, Bijakovac;
Mataruga P. Dragan, Gunjevci;
Međed Dragutin, Vojskova;
Međed S. Milorad, Vojskova;
Međed B. Ljupko, Vojskova;
Međed Đ. Ostoja, Vojskova;
Međed S. Sretko, Vojskova;
Međed L. Velimir, Vojskova;
Međed I. Boro, Vojskova;
Milešić S. Miladin, Vojskova;
Milosavljević V. Dragutin, Pucari;
Miljević P. Blagoja, Pucari;
Miljević Ž. Rajko, Rakovica;
Miljuš S. Dušan, Donja Gradina;
Miljuš N. Ilija, Donja Gradina;
Misirača S. Živko, Gunjevci;
Misirača Savan, Gunjevci;
Mišić B. Dušan, Pucari;
Mišić B. Branko, Pucari;
Mrnjevića M. Stevo, Kadin Jelovac;
Mrnjevića M. Đuro, Kadin Jelovac;
Obućina Mirko, Gunjevci;
Obućina Milan, Gunjevci;
Orlić M. Slavko, Kadin Jelovac;
Petrović M. Milan, Kadin Jelovac;
Petrović I. Milutin, Sreflije;
Petrović S. Rajko, Sreflije;
Petrović Uroš, Sreflije;
Prodanović N. Milan, Kadin Jelovac;
Reljanović M. Jovo, Vojskova;
Reljanović I. Miladin, Vojskova;
Reljanović Rade, Vojskova;
Savić S. Savan, Koturovi;
Savić S. Stevo, Koturovi;
Stajčić P. Kojo, Rakovica;

Stajčić L. Mirko, Rakovica;
 Stanar Đ. Mile, Pucari;
 Šarkan Radovan, Gunjevci;
 Šarkan Mirko, Gunjevci;
 Sijan M. Mile, Pucari;
 Šipov M. Rade, Kadin Jelovac;
 Španović Milan, Pucari;
 Šukunda S. Dragoja, Kadin Jelovac;
 Tepić Đ. Rade, Pucari;
 Trubarac L. Aleksa, Pucari;
 Trubarac P. Sreto, Pucari;
 Vidović S. Milan, Gunjevci;
 Vidović Vlado, Gunjevci;
 Vrsajko M. Rade, Rakovica;
 Vujčić Đuro, Vojskova;
 Vujčić M. Vukašin, Vojskova;
 Vujčić D. Blagoja, Vojskova;
 Vujčić J. Antonije, Vojskova;
 Vukota S. Božo, Vojskova;
 Zlojutro M. Vukašin, Vojskova;
 Zlojutro J. Mirko, Vojskova;
 Zlojutro J. Milan, Vojskova;
 Zlojutro S. Rajko, Vojskova;
 Zlojutro P. Veljko, Vojskova;
 Zlojutro A. Rade, Vojskova;³⁹²

U proljeće 1942. godine otpočeo je sa radom omladinski vojnopolitički kurs u Orahovi. Grupi od oko 50 omladinaca iz Orahove priključena je grupa omladinaca iz sela ravljanske opštine koji su bili okupljeni na omladinskom kursu u osnovnoj školi u Međedi.

Komandir kursa u Orahovi bio je Ljuban Knežević, a politički komesar Izudin Čaušević.³⁹³ Kurs je radio do početka juna 1942. godine kada su prema Dubičkoj ravni i Orahovi prodrle neprijateljske jedinice Francetićeve legije pa su svi omladinci sa kursa uključeni u Udarni, a dijelom i u II bataljon Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Na vojnopolitičkom kursu bili su omladinci:

Avdić Mujo, Orahova;
 Avdić Avdo, Orahova;
 Babić Marko, Gašnica;
 Babić M. Miloš, Demirovac;
 Bajrić Halil, Orahova;
 Batić I. Gojko, Demirovac;
 Begić Džafer, Orahova;
 Bešić Hamdija, Orahova;

^{3,2}Podaci dobijeni od boraca omladinaca sa kursai Petrović Uroša iz Sreplija, Gorenja Nikole iz Pucara i grupe boraca iz Vojskove: Čado Boška, Reljanović Stojana i Reljanović Svetka.

³Jedno vrijeme komandir kursa bio je Blagoja Kovačević, koji je prije toga bio komandir omladinskog kursa na Mednjaku.

Bižić Dušan, Međeda;
Blagojević R. Miloš, Draksenić;
Borjanović Sveto, Orahova;
Bradarić Ibro, Orahova;
Bradarić Mustafa, Orahova;
Bungurović Mujo, Orahova;
Burić Avdija, Orahova;
Crljak S. Mirko, Međeda;
Čađo S. Đoko, Draksenić;
Čatić S. Salih, Orahova;
Čehajić Mumin, Orahova;
Čuvrk Milutin, Međeda;
Dajić Š. Mustafa, Orahova;
Dajić Vejsil, Orahova;
Delmehić Meho, Orahova;
Dimić Zdravko, Međeda;
Dragičević Marjan, Jablanac;
Dudaković Nazif, Orahova;
Dudaković Smail, Orahova;
Dudaković Tahir, Orahova;
Gajić Pavle, Orahova;
Goga P. Dušan, Međeda;
Golubić R. Rasim, Orahova;
Grgić Božo, Orahova;
Grbavac S. Rajko, Draksenić;
Hevešević Salko, Orahova;
Ilić M. Đuro, Draksenić;
Imširević Smail, Orahova;
Imširević Ramo, Orahova;
Jahić M. Sejfo, Orahova;
Jahić Atif, Orahova;
Kahrić O. Muho, Orahova;
Klincov V. Marjan, Draksenić;
Kojić N. Branko, Međeda;
Kojić M. Radovan, Međeda;
Korica N. Slavko, Donja Gradina;
Kovačević Mirko, Međeda;
Krnjajić D. Dušan, Međeda;
Krnjajić Mirko, Međeda;
Lončar Bogdan, Međeda;
Lončar Stojan, Međeda;
Lukač M. Dragoja, Draksenić;
Lukač J. Ostoja, Draksenić;
Malagić Mujo, Orahova;
Mandić M. Rajko, Demirovac;
Marinković L. Branko, Draksenić;
Mehalić M. Mujko, Orahova;
Mejreković Osman, Orahova;
Mihajlica Novak, Međeda;

Milanović Slavko, Međeđa;
Miljuš N. Ilija, Donja Gradina;
Mirić Milan, Međeđa;
Mirković M. Milan, Orahova;
Momčilović V. Vidosav, Demirovac;
Muminović S. Haso, Orahova;
Petraković J. Mile, Draksenić;
Petraković Marko, Draksenić;
Petrović S. Dušan, Međeđa;
Petrović M. Slavko, Demirovac;
Petrović D. Rade, Demirovac;
Petrović M. Ste van, Demirovac;
Popović Boro, Orahova;
Porić Selim, Orahova;
Pralica M. Ljuban, Demirovac;
Priča Rade, Prahova;
Priča Stojan, Međeđa;
Puđa Milan, Orahova;
Radak Anđelko, Draksenić;
Radmanović M. Milutin, Demirovac;
Rašić D. Čedo, Demirovac;
Rašić M. Dragić, Demirovac;
Rašić S. Luka, Demirovac;
Rašić N. Pero, Demirovac;
Rašić S. Arsenija, Draksenić;
Reljan S. Zdravko, Međeđa;
Reljić M. Mirko, Međeđa;
Reljić Milovan, Međeđa;
Repajić D. Branko, Demirovac;
Rokić Dušan, Međeđa;
Roškić Mirko, Međeđa;
Salašević Mujo, Orahova;
Samardžić Meho, Orahova;
Savić Slavko, Gašnica;
Savković J. Mirko, Draksenić;
Savković M. Savo, Draksenić;
Selić Meho, Orahova;
Skopljak Ranko, Orahova;
Softić Halil, Orahova;
Softić Zaim, Orahova;
Softić Sabro, Orahova;
Softić Edhem, Orahova;
Softić Ilijaz, Orahova;
Softić Suljo, Orahova;
Sovilj Đuro, Orahova;
Šašić M. Milan, Međeđa;
Šibić Safet, Orahova;
Šibić Junuz, Orahova;
Škorić Meho, Orahova;

Škorić Muharem, Orahova;
 Škorić Muho, Orahova;
 Špica M. Milinko, Glavinac;
 Štajduhar Slavko, Orahova;
 Šumen S. Milan, Draksenić;
 Šuvak Mirko, Orahova;
 Tahić Mustafa, Orahova;
 Tahić Kadir, Orahova;
 Tahrić A. Zeir, Orahova;
 Tičević S. Halil, Orahova;
 Tepić D. Mirko, Gašnica;
 Toroman S. Radomir, Glavinac;
 Toroman S. Pero, Glavinac;
 Tubin I. Boško, Draksenić;
 Vidović Aleksa, Gašnica;
 Vidović Dušan, Međeđa;
 Vlajnić V. Branko, Draksenić;
 Vlajnić P. Dušan, Draksenić;
 Vlajnić Đ. Ljubomir, Draksenić;
 Vračar Luka, Orahova;
 Vukić V. Božo, Donja Gradina;
 Zmijanjac M. Branko, Međeđa;
 Zmijanjac Đ. Gojko, Međeđa;
 Žabić P. Milinko, Donja Gradina;³⁹⁴

Povodom praznika Prvog maja 1942. godine, na oslobođenom području Kozare održavani su narodni zborovi na kojima je vršena smotra partizanskih četa i omladinskih vojnopolitičkih kurseva. U izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda o vojnim akcijama i političkom radu u toku maja 1942. godine ističe se da je na uranku, koji je priredio Štab II bataljona, bilo prisutno preko 4.000 duša, gdje je uz prisustvo naroda održana smotra omladinskih četa, među kojima je bila Omladinska četa Muslimana iz Orahove.³⁹⁵

Najvjerojatnije je da je ova smotra održana u Pucarima na narodnom zboru, gdje je, pored Omladinske čete, odnosno omladinskog vojnopolitičkog kursa iz Orahove, bio i omladinski vojnopolitički kurs iz Pucara.

Tako su na sektoru II bataljona, uglavnom na bosanskodubičkom području i Orahovi, na više mjesta održani omladinski vojnopolitički kursevi, dok je samo na Mednjaku održano nekoliko omladinskih kurseva za omladinca sa prijedorskog područja.

Nakon završene obuke, omladinci nisu samo raspoređivani u bataljone koji su organizovali ove kurseve, već su upućivani i u druge bataljone Odreda pa i u druge partizanske odrede. Tako je većina omladinaca sa

³⁹⁴Podaci dobijeni od Mjesne organizacije SUBNOR-a Orahova i po sjećanju: Delmehić Mehe, Grgić Bože, Bradarić Mustafe, Dudaković Nazifa, Štajduhar Slavka i Hevešević Salke, omladinaca sa kursa u Orahovi.
 — Kurs u Orahovi sa omladinskim kursom iz Međeđe imao je u svome sastavu 131 omladinca. Po sjećanju Izudina Cauševića, političkog komesara omladinskog kursa, na kursu je bilo 30-40 omladinaca iz Orahove. Muslimana i Srba, Kozara, knjiga 1. str. 779. i 780.

³⁹⁵Zbornik tom IV, knjiga 5, dok. 53, str. 152.

vojnopolitičkog kursa iz Mrazovaca uključena u omladinsku četvu i sa komandrom Mirkom Arseničem, po naređenju Štaba Drugog krajiškog odreda, upućena u srednju Bosnu. Njima se u selu Piskavici priključila grupa omladinaca sa vojnopolitičkog kursa na Mednjaku.³⁹⁶

Od omladinaca sa vojnopolitičkog kursa u Mirkovcu i izvjesnog broja starijih boraca formirana je jedna četa sa oko 70 boraca sa komandrom Vašom Trkuljom i političkim komesarom Jovicom Kosom, koji su u aprilu 1942. godine upućeni u srednju Bosnu.³⁹⁷

Upućivanje ovih grupa boraca sa Kozare u srednju Bosnu, među kojima je bilo najviše omladinaca sa vojnopolitičkih kurseva, uslijedilo je na zahtjev komandanta IV krajiškog odreda Danka Mitrova. U pismu Štabu Drugog krajiškog odreda od 4. aprila 1942. godine o zločinačkog djelovanja četnika i ubistvu dr Mladena Stojanovića ističe se potreba da se najhitnije uputi u srednju Bosnju najmanje 100–150 partizana dobrih boraca bez oružja koji će htjeti da se bore protiv razbojničke četničke bande isto kao i protiv okupatora i ustaša.³⁹⁸ Predviđeno je bilo da se ovi borci sa Kozare naoružaju s oružjem otetim od četnika u srednjoj Bosni, što je pored vojničkog imalo i veliko političko značenje.

Za naknadno upućivanje boraca sa Kozare u srednju Bosnu, pored kozarskog Udarnog bataljona, bilo je govora između Đure Pucara Starog, sekretara Oblasnog komiteta Komunističke partije za Bosansku krajinu i Boška Šiljegovića, člana Okružnog komiteta Komunističke partije za Kozaru, prilikom njihovog odlaska sa kozarskim Udarnim bataljonom u srednju Bosnu. U jednom pismu, koje je Boško Šiljegović po povratku na Kozaru uputio Đuri Pucaru Starom, ističe se da su oni prilikom boravka u Han Kolima i Krupi na Vrbasu razgovarali o potrebi da se hitno pošalje jedna dobra partizanska četa iz Knešpolja u pravcu kretanja Udarnog bataljona u srednju Bosnu.³⁹⁹

Istovremeno se podvlači da je jedna partizanska četa od 60 boraca sa Kozare stigla na područje IV krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, a da je zatim na naknadno traženje Danka Mitrova, komandanta Odreda, upućena jedna grupa od 100 omladinaca, te da će sa onih ranijih 60 drugova iz pozadinske čete biti zadovoljena potreba druga Danka, odnosno Štaba IV krajiškog odreda u srednjoj Bosni.⁴⁰⁰

Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda zainteresovan za borce upućene u srednju Bosnu, naknadno je obaviješten od omladinaca koji su se zbog bolesti vratili na Kozaru, da su ostali omladinci u Bočcu nezaposleni, nezbrinuti i gotovo prepušteni sami sebi. „Ako je tako“ ističe se u pismu „mi smatramo da je to vrlo štetno i politički nezgodno, da odlične omladince u njihovom prvom zadatku demoraliziramo nestaranjem o njihovom smještaju i ishrani.“⁴⁰¹

³⁹⁶Dušan Glamočanin Pele: **Odlazak s ilegalnog rada u partizane**, Kozara 1, str. 664–665.

³⁹⁷Jovica Kos: **Prvi odbornici u Međuvodu**, Kozara 2, str. 694.

³⁹⁸Zbornik: tom IV, knjiga 4, dok. 48

³⁹⁹Zbornik: tom IV, knjiga 4, dok. 3

⁴⁰⁰Ibidem

⁴⁰¹Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 113.

Tako se u teškom i neizvjesnom položaju našla grupa od 160 boraca, pretežno omladinaca sa Kozare, koji su bili upućeni u srednju Bosnu u proljeće 1942. godine. Po naređenju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu oni će kasnije biti povraćeni u Gomjenicu — Jošikovu Vodu, a takođe i pozadinska četa iz Knešpolja, oformljena isto kao četa sa komandnim kadrom, koja je takođe vraćena u Gomjenicu nenaoružana.⁴⁰²

Šta je dalje bilo sa ovim borcima, nema zvaničnih tragova. Najvjerovatnije je da su omladinska i pozadinska četa iz Knešpolja stigle na područje Kozare i raspoređene u jedinice Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Tako se u sastavu Piskavičko-bistričke čete IV bataljona nalazio jedan vod boraca omladinaca sa omladinskih vojnopolitičkih kurseva sa područja bosanskodubičkog i bosanskonovskog sreza. Rukovodioci četa: Mirko Arsenić, Jovica Kos i Vaso Trkulja, koji su vodili borbe u srednju Bosnu, povratili su se na Kozaru i raspoređeni na vojnopolitičke dužnosti u II bataljonu Odreda.

Osim na sektorima I i II bataljona, gdje je održano više omladinskih vojnopolitičkih kurseva (na područjima bosanskodubičkog, bosanskonovskog i dijela prijedorskog sreza), do juna 1942. godine održano je nekoliko omladinskih kurseva i na sektorima III i IV bataljona. Tako u izvještaju političkog komesara Drugog krajiškog odreda o političkom radu u Odredu i pozadini od 1. do 16. marta 1942. godine kaže se da jenabosanskogradiškom srezu, u selu Bistrici organizovan vojnopolitički kurs sa omladinom koji pohađa 70 mladića.⁴⁰³

Prema dnevniku Štaba drugog krajiškog odreda od 9-19. februara 1942. godine, 13. februara 1942. godine u opštini Bistrici osnovan je vojnopolitički kurs za omladinu.⁴⁰⁴

U međuvremenu je počeo sa radom i omladinski vojnopolitički kurs u selu Jablanici, u osnovnoj školi. Kako je u istoj zgradi trebalo smjestiti partizansku bolnicu, to je u martu 1942. godine uslijedilo spajanje omladinskih vojnopolitičkih kurseva iz Bistrice i Jablanice u jedan omladinski kurs, koji je nastavio sa radom u Miloševom Brdu. Kurs je završilo nekoliko grupa koje je organizovao Štab III bataljona a omladinci sa kurseva raspoređivani su u jedinice ovoga bataljona. Samou prvoj grupi bilo je oko 80 omladinaca. Komandir vojnopolitičkog kursa u Miloševom Brdu bio je Gajić Jovo, politički komesar Kovačević Adem, prije politički komesar 2. čete III bataljona.

Na kursu su bili omladinci iz sela:

Agić S. Stanoja, Bistrica;
Babić Marko, Gašnica;
Babić Slavko, Vrbaška;
Babić N. Košta, Jablanica;
Babić Đ. Slavko, Jablanica;
Babić S. Gojko, Jablanica;

⁴⁰²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 3.

⁴⁰³Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 111.

⁴⁰⁴Dnevnik Štaba II KNOP odreda od 9-19.2. 1942, Muzej Kozare Prijedor.

Babić P. Vlado, Jablanica;
Babić Rade, Jablanica;
Babić Stevan, Jablanica;
Babić Dragutin, Jablanica;
Babić Milutin-Cvikić, Jablanica;
Babić Božo, Jablanica;
Babičić P. Simo, Grbavci;
Bakić Đoko, Bistrica;
Balta Đ. Boro, Vrbaška;
Balta M. Boško, Vrbaška;
Banjac Stevo, Jablanica;
Batić M. Rajko, Jablanica;
Bavrić R. Slavko, Grbavci;
Bijelić S. Branko, Mašići;
Bijelić S. Miloš, Mašići;
Beljantić U. Branko, Grbavci;
Bralić S. Savo, Donji Podgradci;
Bubulj J. Risto, Grbavci;
Bulović Stevo, Gašnica;
Bulović Milan, Gašnica;
Cvijić S. Branko, Grbavci;
Čekić P. Branko, Grbavci;
Čikić J. Dušan, Vrbaška;
Čirić M. Stojan, Donji Podgradci;
Ćirilović Đuro, Bistrica;
Danilović Đoko, Bistrica;
Danilović Veljko, Gašnica;
Danilović Stanko, Miloševo Brdo;
Desančić G. Mihajlo, Bistrica;
Dojčinović P. Milan, Donji Podgradci;
Dragičević Marijan, Jablanica;
Dragešić M. Vlado, Trebovljani;
Dragešić R. Teodor, Grbavci;
Đorđić D. Milan, Donji Podgradci;
Gigović M. Mirko, Grbavci;
Gigović Petar, Trebovljani;
Gligić Đ. Radovan, Miloševo Brdo;
Gligić Stevan, Miloševo Brdo;
Gligić Bogdan, Miloševo Brdo;
Golić Rajko, Gašnica;
Golub Gojko, Bistrica;
Golub S. Mirko, Bistrica;
Gončin N. Ilija, Bistrica;
Grahovac Dušan, Sjeverovci;
Grandić Đ. Branko, Grbavci;
Grandić M. Gojko, Grbavci;
Hrnjak Živko, Bistrica;
Uišević S. Dušan, Vrbaška;
Ilišević V. Milovan, Gornji Podgradci;

Ilišević Rade, Gornji Podgradci;
Ilišević V. Dušan, Gornji Podgradci;
Janković L. Mirko, Gašnica;
Janković S. Gojko, Bistrica;
Jerić P. Milutin, Donji Podgradci;
Karan L. Milan, Vrbaška;
Kesić Čedo, Mašići;
Kljajić O. Dušan, Donji Podgradci;
Knežević D. Rade, Gašnica;
Knežević M. Božo, Gornji Podgradci;
Kotur D. Stevo, Miloševo Brdo;
Kotur S. Ljubo, Donji Podgradci;
Kotur Radislav, Jablanica;
Kosanović M. Dušan, Jablanica;
Kosović B. Ljubomir, Donji Podgradci;
Krljić A. Miloš, Gašnica;
Krunić M. Mihajlo, Vrbaška;
Kukavica Đ. Petar, Gašnica;
Kukavica M. Rajko, Gašnica;
Kukavica Đuro, Gašnica;
Kukavica Lazo, Gašnica;
Kukavica Milan, Gašnica;
Lajić M. Milan, Bistrica;
Lajić Gojko, Vrbaška;
Lukić L. Gojko, Jablanica;
Lukić Dušan, Jablanica;
Lukić M. Petar, Miloševo Brdo;
Lukić Đ. Pero, Gornji Podgradci;
Lukić Branko, Gornji Podgradci;
Ljepojević Mirko, Jablanica;
Mačkić D. Milan, Gornji Podgradci;
Maletić D. Savo, Gornji Podgradci;
Maletić Blagoje, Gornji Podgradci;
Malešević A. Miloš, Grbavci;
Malovača M. Pante, Vrbaška;
Mandić Đ. Stevan, Vrbaška;
Mandić Ostoja, Gašnica;
Mandić Milan, Gašnica;
Marinković L. Boško, Gašnica;
Mijatović M. Stojan, Jablanica;
Misimović S. Branko, Jablanica;
Misimović M. Ljubomir, Jablanica;
Misimović M. Mirko, Jablanica;
Misimović M. Tihomir, Jablanica;
Momčilović R. Rade, Jablanica;
Panić M. Slavko, Trebovljani;
Panić J. Miloš, Gornji Podgradci;
Pavić M. Veljko, Vrbaška;
Pavić Rajko, Vrbaška;

Pejić M. Ilija, Jablanica;
Perišić I. Miloš, Jablanica;
Popović Pero, Jablanica;
Popović Slavko, Jablanica;
Popović Veljko, Donji Podgradci;
Prolić M. Dušan, Vrbaška;
Puljarević D. Milan, Donji Podgradci;
Pureta M. Zdravko, Miloševo Brdo;
Pureta S. Slavko, Gašnica;
Radić M. Miloš, Miloševo Brdo;
Radić T. Milutin, Jablanica;
Radonjić J. Stevan, Bistrica;
Ručnov J. Pero, Gašnica;
Savić Miloš, Miloševo Brdo;
Savić Milivoj, Miloševo Brdo;
Savković S. Pero, Jablanica;
Savković J. Đuro, Jablanica;
Slijepčević F. Nikola, Donji Podgradci;
Soldat R. Milan, Vrbaška;
Sovilj Đuro, Bistrica;
Sredojević M. Trivo, Gornji Podgradci;
Stojnić S. Slavko, Jablanica;
Stojnić Ostoja, Jablanica;
Subotić D. Mićo, Vrbaška;
Šerbula M. Stevan, Gašnica;
Šestić M. Nedeljko, Grbavci;
Šestić J. Živko, Grbavci;
Šešum O. Dragutin, Jablanica;
Šešum S. Milan, Jablanica;
Šijan Đ. Milan, Grbavci;
Šinik R. Vlado, Gornji Podgradci;
Šinik S. Rade, Gornji Podgradci;
Španjić S. Dragutin, Jablanica;
Španjić J. Ile, Jablanica;
Španjić M. Milutin, Jablanica;
Španjić J. Vaso, Jablanica;
Španović M. Boško, Vrbaška;
Španović L. Ljubomir, Vrbaška;
Šuvak J. Vaso, Gašnica;
Šuvak K. Milan, Gašnica;
Tendžerić D. Marko, Gornji Podgradci;
Tendžerić S. Rajko, Gornji Podgradci;
Ugrenović J. Veljko, Miloševo Brdo;
Vidović L. Mirko, Mašići;
Vidović P. Ostoja, Mašići;
Vlasević Mirko, Gašnica;
Vračar S. Branko, Bistrica;
Vračar O. Zdravko, Bistrica;

Janjić D. Dragoljub, Srednja Lamovita;
Vučković Miloš, Gornji Podgradci;
Vujić S. Milan, Gornji Podgradci;
Vuković Vlado, Miloševo Brdo;
Vuković Stanoja, Vrbaška;
Zrnić M. Stojan, Gornji Podgradci;⁴⁰⁵

Od posljednje grupe omladinaca sa vojnopolitičkog kursa u Miloševom Brdu formirana je 4. omladinska četa III bataljona početkom neprijateljske ofanzive na Kozaru juna 1942. godine. Ova omladinska četa u borbenom rasporedu III bataljona nalazila se na položaju prema neprijateljskom uporištu Šimićima. Komandir 4. omladinske čete bio je Branko Vignjević, a politički komesar Stevo Sovilj. Četa je u pravom smislu bila omladinska, jer je bila sastavljena od mladića između 17 i 20 godina, koji su završili omladinski kurs.⁴⁰⁶

Zbog svoje hrabrosti, ali nedovoljnog iskustva u borbama, mnogi su stradali prvih dana jula 1942. godine u dolini rječice Mlječanice u Knešpolju kuda se njihova četa u sastavu III bataljona probijala iz neprijateljskog obruča u Kozari.

Na sektoru IV bataljona koji je djelovao na dijelu banjalučkog i prijedorskog područja, radilo je na više mjesta nekoliko omladinskih vojno-političkih kurseva. Među prvima je početkom 1942. godine počeo sa radom omladinski kurs u selu Lamovitoj, u osnovnoj školi.

Komandir kursa bio je Anton Melnik, a politički komesar Atif Topić, koji je prije toga bio politički komesar 3. čete u Turjaku. Stručni predavač na kursu bio je Atrić Ante — Tone iz Prijedora.

Ovdje se omladinski vojnopolitički kursevi nazivaju još i omladinskim četama, a u sjećanju Milana Vrhovca, političkog komesara IV bataljona, kaže se da je omladinska četa u Lamovitoj živjela vojničkim životom, a brigu o ishrani i odijevanju vodio je Štab IV bataljona.⁴⁰⁷

Na omladinskom vojnopolitičkom kursu u Lamovitoj bili su omladinci iz sela:

Aleksić J. Milan, Babići;
Anđić M. Vladimir, Omarska;
Anđić O. Mihajlo, Omarska;
Basta Mane, Omarska;
Berić Nedeljko, Gornja Lamovita;
Berić Jovan, Gornja Lamovita;
Berić J. Mirko, Gornja Lamovita;
Berić Pilip, Lamovita;
Berić P. Ivan, Gornja Lamovita;
Buvač Danilo, Omaška;

⁴⁰⁵Podaci za omladince dobijeni od: Radić Đure i Vuković Milana iz Gašnice, Babić Bože, Batić Dušana, Misimović Momira i Bjelovuk-Vignjević Stojne iz Jablanice i Gligić Trivuna i Savić Miloša iz Miloševa Brda.

Ustanovljeno je da je oko 157 omladinaca bilo na kursu u Miloševom Brdu.

⁴⁰⁶Branko Vignjević: Od **Podgradaca** do dubičke ceste, Kozara 3, str. 333.

⁴⁰⁷Milan Vrhovac: **Formiranje četvrtog bataljona**, Kozara 2, str. 152.

Cvijić Mirko, Bistrica;
Ćup P. Dušan, Omarska;
Dakić R. Stevan, Lamovita;
Damjanović D. Vojislav, Omarska;
Danić Obrad, Omarska;
Davidović S. Mile, Lamovita;
Delić Dušan, Omarska;
Dukić R. Radovan, Omarska;
Dukić M. Slavko, Omarska;
Đudić Neđo, Verići;
Đudić N. Uroš, Verići;
Đudić P. Rade, Verići;
Đudić V. Radivoj, Verići;
Đudić Milenko, Verići;
Đurđević M. Jovo, Gornja Lamovita;
Đurđević Dušan, Lamovita;
Đurđević Luka, Gornja Lamovita;
Đurđević S. Milovan, Lamovita;
Đurđević V. Oste, Lamovita;
Gajić Savo, Babići;
Gajić Đ. Košta, Babići;
Gajić M. Vojo, Verići;
Gajić Milovan, Verići;
Gajić S. Mile, Verići;
Gajić M. Drago, Verići;
Gajić S. Nikola, Verići;
Gajić M. Obrad, Verići;
Gajić L. Rajko, Verići;
Gajić V. Stojan, Verići;
Gajić M. Vojislav, Verići;
Gavranović P. Čedo, Lamovita;
Gavranović P. Dmitar, Lamovita;
Gavranović S. Nedeljko, Omarska;
Gavranović Dušan, Omarska;
Gigić Dragoljub, Gornja Bistrica;
Grahovac Đ. Svetozar, Gornja Lamovita;
Grahovac G. Momčilo, Lamovita;
Grahovac M. Vid, Lamovita;
Grahovac Jovan, Gornja Lamovita;
Grahovac Dragić, Srednja Omarska;
Grahovac Đ. Đorđo, Omarska;
Grabovica Milutin, Donja Bistrica;
Grabovica I. Obrad, Donja Bistrica;
Grujičić V. Radomir, Verići;
Ilikić R. Savo, Gornja Omarska;
Ilikić Radovan, Omarska;
Ivić K. Velimir, Donja Bistrica;
Ivić Slavko, Donja Bistrica;
Janjić J. Stevo, Srednja Lamovita;
Janjić Božo, Lamovita;

Janjić K. Ostoja, Lamovita;
Janjić U. Dimitrije, Lamovita;
Jasnić S. Mihajlo, Omarskoj;
Jokić J. Dušan, Omarska;
Jokić O. Borislav, Omarska;
Jokić B. Mladen, Omarska;
Jokić L. Branko, Omarska;
Karalić S. Stevan, Ivanjska;
Karalić O. Žarko, Ivanjska;
Kičema Dragoljub, Omarska;
Knežević Živko, Piskavica;
Kojić S. Ostoja, Gornja Bistrica;
Kojić Luka, Donja Bistrica;
Konjević P. Ilija, Omarska;
Konjević K. Stojan, Omarska;
Kos Čoka, Babići;
Krecelj T. Ostoja, Donja Bistrica;
Kukić S. Bogdan, Gornja Bistrica;
Kukić N. Radovan, Gornja Bistrica;
Kukić L. Milovan, Gornja Bistrica;
Kukić G. Mladen, Gornja Bistrica;
Kukić L. Petar, Gornja Bistrica;
Kukić V. Mirko, Gornja Bistrica;
Kukić N. Stojan, Gornja Bistrica;
Kukić R. Pantelija, Gornja Bistrica;
Kukić O. Živko, Gornja Bistrica;
Kukić O. Tomo, Gornja Bistrica;
Lajić S. Cvijo, Lamovita;
Lajić Đ. Milan, Lamovita;
Lajić P. Rajko, Lamovita;
Lajić O. Ljuboja, Lamovita;
Lajić M. Oste, Lamovita;
Lazić B. Živko, Piskavica;
Lazić R. Savo, Verići;
Lijekanić V. Branko, Bistrica;
Lukić Dušan, Babići;
Lukić M. Sreto, Omarska;
Malenčić J. Milan, Lamovita;
Malenčić T. Ostoja, Gornja Lamovita;
Malenčić J. Radovan, Lamovita;
Mamić P. Miloš, Gornja Bistrica;
Mamić M. Ljubomir, Gornja Bistrica;
Mamić T. Rajko, Gornja Bistrica;
Mamić-Gigić, D. Dušan, Donja Bistrica;
Mamić Čedo, Omarska;
Mamić O. Stanoja, Omarska;
Mamić Dragoljub, Omarska;
Mamić S. Milivoj, Gornja Bistrica;
Marić S. Ratko, Gornja Omarska;

Marić Dušan, Omarska;
Milovanović M. Obrad, Verići;
Milovanović Pantelija, Bistrica;
Pavić D. Milorad, Gornja Bistrica;
Pavić N. Boško, Gornja Bistrica;
Paspalj K. Stevo, Gornja Bistrica;
Paspalj V. Radovan Gornja Bistrica;
Paspalj O. Dmitar, Gornja Bistrica;
Paspalj O. Branko, Gornja Bistrica;
Paspalj Đ. Rajko, Gornja Bistrica;
Pašagić M. Nedo, Verići;
Petrović Đ. Dragomir, Gornja Bistrica;
Petrović Obrad, Bistrica;
Petrović I. Dušan, Gornja Bistrica;
Petrović Stojan, Bistrica;
Petrović J. Miloš, Gornja Bistrica;
Petrović P. Lazo, Gornja Bistrica;
Petrović S. Radoslavko, Gornja Bistrica;
Petrović M. Božidar, Verići;
Popović R. Čedomir, Verići;
Popović P. Jovan, Verići;
Popović S. Lazar, Verići;
Popović T. Živko, Verići;
Popović Živko, Bistrica;
Prcać Nikola, Omarska;
Prerad Mlado, Niševići;
Prpoš M. Pero, Lamovita;
Prpoš V. Mlado, Lamovita;
Prpoš O. Čedomir, Lamovita;
Prpoš S. Jovan, Lamovita;
Prtić V. Dušan, Bistrica;
Pušac R. Dušan, Omarska;
Racan R. Pantelija, Bistrica;
Racanović J. Dragoja, Bistrica;
Radić R. Branko, Lamovita;
Radulj Đuro, Verići;
Radulj O. Rade, Verići;
Radulj M. Nikola, Verići;
Radulj T. Bogdan, Donja Bistrica;
Radulj G. Branko, Donja Bistrica;
Radulj Ostoja, Donja Bistrica;
Rosić G. Dušan, Gornja Bistrica;
Rosić M. Stanoja, Lamovita;
Romanić Vaskrsija, Niševići;
Romanić Radovan, Niševići;
Rubin Pantelija, Omarska;
Rubin Savo, Lamovita;
Rubin V. Obrad, Lamovita;
Rubin B. Nedeljko, Omarska;

Rubin S. Srđan, Omarska;
Savie Milan, Petrov Gaj;
Savić Branko, Niševići;
Savić S. Ljubomir, Verići;
Savić M. Milivoje, Verići;
Savić V. Milivoje, Verići;
Savić S. Ostoja, Verići;
Savić N. Spasoje, Verići;
Sekulić R. Marko, Omarska;
Sekulić N. Mlado, Omarska;
Simić K. Dejan, Omarska;
Starčević N. Nedo, Omarska;
Starčević Ratko, Omarska;
Stevanić L. Ljuboja, Omarska;
Stevanić O. Pantelija, Omarska;
Stojaković Dimitrija, Omarska;
Stojaković N. Živko, Omarska;
Stojaković G. Mihajlo, Gornja Omarska;
Stojaković S. Slavko, Gornja Omarska;
Stojaković S. Nikola, Omarska;
Stojaković R. Radovan, Gornja Omarska;
Stojaković S. Gojko, Omarska;
Stojaković S. Novak, Gornja Omarska;
Stojaković D. Milovan, Omarska;
Stojaković S. Dragić, Omarska;
Stojaković D. Dragan, Omarska;
Stojnić Milovan, Verići;
Stojnić Đ. Mladen, Verići;
Tadić Savo, Omarska;
Talić Rajko, Verići;
Talić Savo, Verići;
Talić Živko, Verići;
Tejić Milutin, Lamovita;
Timarac D. Neđo, Omarska;
Timarac Simeun, Babići;
Tomić Milorad, Petrov Gaj;
Tomecić L. Ostoja, Donja Bistrica;
Trivunić A. Tomislav, Lamovita;
Vaselić-Popović Radovan, Verići;
Vrhovac S. Rade, Lamovita;
Vučeta Mile, Omarska;
Vučeta O. Dušan, Omarska;
Vučeta Đuro, Omarska;
Vučkovac Zdravko, Bistrica;
Vučkovac S. Pero, Gornja Bistrica;
Vučkovac D. Miloš, Gornja Bistrica;
Vučkovac D. Ljubomir, Gornja Bistrica;
Vučkovac J. Radovan, Gornja Bistrica;
Vučkovac R. Dragoljub, Gornja Bistrica;

Vučkovac V. Ostoja, Gornja Bistrica;
Vujasin T. Ljubomir, Donja Bistrica;
Zrnić R. Radovan, Gornja Bistrica;
Zrnić Branko, Niševići;
Zrnić D. Vaskrsija, Bistrica;
Zrnić M. Obrad, Lamovita;⁴⁰⁸

Omladinski vojnopolitički kurs u Lamovitoj pohađalo je oko 214 omladinaca koji su po završetku kursa uključeni u partizanske čete.

Pored omladinske čete odnosno omladinskog vojnopolitičkog kursa u Lamovitoj na sektoru IV bataljona postojali su još omladinski vojnopolitički kursevi u Piskavici i omladinski vod u Jeličkoj i Busnovima.⁴⁰⁹ Komandir omladinskog kursa u Piskavici bio je Božo Mlinarić.⁴¹⁰

Na omladinskom vojnopolitičkom kursu u Piskavici bili su omladinci:⁴¹¹

Babić Mirko, Radosavska;
Banjac Drago, Piskavica;
Bašić S. Milovan, Slavička;
Bošnjak Boško, Piskavica;
Bukša L. Rajko, Piskavica;
Bukša Drago, Piskavica;
Buška S. Rade, Piskavica;
Buzadžija N. Ratko, Piskavica;
Dragić J. Milan, Piskavica;
Dragić Milenko, Piskavica;
Dragić Branko, Piskavica;
Dragić Vaskrsija, Piskavica;
Dragičević Đ. Dušan, Piskavica;
Dragičević J. Vojislav, Piskavica;
Đudić N. Savo, Piskavica;
Grahovac M. Dragoljub, Piskavica;
Grahovac Milan, Piskavica;
Granula M. Rade, Piskavica;
Granula V. Piskavica;
Grujić Milutin, Piskavica;
Jakovljević Milorad, Radosavska;
Jakovljević Rade, Radosavska;
Jakovljević D. Novak, Radosavska;
Jakovljević Stanko, Radosavska;
Jakovljević Đ. Dušan, Radosavska;
Jorgić N. Boško, Piskavica;
Jorgić L. Marko, Piskavica;
Jovanić Drago, Piskavica;

⁴⁰⁸Podaci dobijeni od Mjesne organizacije SUBNOR-a Omarska dopisom od 9. maja 1978. godine i dopunjeni od Radovana Vučkovića, koji je završio kurs u Lamovitoj.

⁴⁰Milan Vrhovac: **Formiranje Četvrtog bataljona**, Kozara 2, str. 153.
Ljuban Crnobrnja: **Formiranje Maričke čete**, Kozara 2, str. 206.

⁴⁰Po sjećanju preživjelih omladinaca sa kursa: Živka Jovanića, Vaskrsija Dragića i Živka Lazića.

⁴¹¹Na osnovu podataka Mjesne organizacije SUBNOR-a Piskavica i po sjećanju omladinaca sa kursa Vaskrsije Dragića, Drage Jovanića i Živka Lazića.

Jukić S. Petar, Piskavica;
Kajkut G. Rade, Piskavica;
Kajkut V. Ratko, Piskavica;
Kević J. Cvijo, Piskavica;
Knežević S. Savo, Slavička;
Kojić Obrad, Slavička;
Kostić Dragomir, Piskavica;
Kostić Dragoljub, Piskavica;
Kovačević M. Stojan, Piskavica;
Krpelj Drago, Piskavica;
Kurija Mladen, Radosavska;
Lakić L. Živko, Radosavska;
Lakić A. Dušan, Piskavica;
Lakić C. Spasoja, Piskavica;
Lazić B. Živko, Piskavica;
Malinović G. Mile, Piskavica;
Marić M. Dušan, Piskavica;
Marić R. Stojan, Piskavica;
Marić Milan, Piskavica;
Marić Velimir, Piskavica;
Marić Ljubo, Piskavica;
Mijatović Ljubo, Piskavica;
Mijatović Bogdan, Piskavica;
Mijatović Vid, Piskavica;
Mijatović Nikola, Piskavica;
Milošević J. Radovan, Piskavica;
Milošević R. Vasilije, Piskavica;
Mirošljević P. Stanoja, Piskavica;
Mirošljević Dušan, Piskavica;
Mirošljević Milorad, Piskavica;
Mirošljević Stojan, Piskavica;
Nježić J. Milan, Radosavska;
Ožegović T. Jovan, Piskavica;
Pandža Boško, Slavička;
Pandža S. Milan, Slavička;
Pašagić Uroš, Piskavica;
Pašagić S. Miodrag, Piskavica;
Petraš Branko, Slavička;
Petraš Milan, Slavička;
Prerad Trivun, Piskavica;
Prerad Nedo, Piskavica;
Prerad J. Gojko, Piskavica;
Pužić O. Rade, Piskavica;
Savanović Mlado, Piskavica;
Savanović Sretenija, Piskavica;
Stanivuković M. Stojan, Piskavica;
Stanivuković G. Vid, Piskavica;
Stanivuković Dušan, Piskavica;
Stanivuković Jovo, Piskavica;

Šakić C. Gojko, Piskavica;
 Šakić M. Velimir, Piskavica;
 Šakić Đ. Vid, Piskavica;
 Šakić T. Vaskrsija, Piskavica;
 Ševa Nenad, Piskavica;
 Ševa Vukašin, Piskavica;
 Ševa Drago, Piskavica;
 Ševa Vuko, Piskavica;
 Šolak Mirko, Piskavica;
 Štrbac K. Milorad, Piskavica;
 Šutilović G. Momčilo, Piskavica;
 Talić S. Drago, Piskavica;
 Talić Žarko, Piskavica;
 Talić P. Lazar, Piskavica;
 Talić D. Savo, Piskavica;
 Talić Ljubo, Piskavica;
 Višić L. Milak, Piskavica;
 Zrnić-Kević Miloš, Piskavica;
 Zrnić S. Oste, Piskavica;
 Zrnić Đ. Neđo, Piskavica;
 Zrnić Ljubo, Piskavica;
 Zrnić D. Milorad, Piskavica;
 Zrnić V. Dušan, Piskavica;
 Zrnić O. Đorđe, Piskavica;
 Zrnić B. Radomir, Piskavica;
 Zvonar M. Rade, Piskavica;
 Zvonar Drago, Piskavica;⁴¹²

U selu Jeličkoj u osnovnoj školi radio je Omladinski vojnopolitički kurs koji je počeo sa radom u martu 1942. godine. Komandir kursa bio je Mlinarić Božo, a politički komesar Stojčić Dragoljub. Na ovome kursu bili su omladinci iz sela:

Abaza S. Milan, Donja Marićka;
 Bakal Milutin, Krivaja;
 Bašić S. Novak, Slavićka;
 Bijelić Stojan, Jelićka;
 Blagojević Dragutin, Slavićka;
 Bogdanović Dušan, Jelićka;
 Bunić Milan, Gradina;
 Bunić Milak, Gradina;
 Bunić Vaskrsija, Gradina;
 Buvač Miloš, Gradina;
 Buvač Luka, Gradina;
 Crnobrnja Veso, Tomašica;

⁴¹²Omladinski vojnopolitički kurs u Piskavici pohađalo je 103 omladinaca iz Piskavice, Radosavske i Slavićke. Jedan broj omladinaca iz Radosavske i Slavićke završio je Omladinski vojnopolitički kurs u Jeličkoj u vremenu mart-maj 1942. godine.

Cvijić Boško, Krivaja;
Delić Vaskrsija, Gradina;
Delić Jovan, Gradina;
Đervida Branko, Gradina;
Đurić Dragoljub, Jelička;
Đuričić D. Vid, Slavička;
Đuričić Petar, Slavička;
Đuričić Milan, Slavička;
Grahovac Radomir, Radosavska;
Grahovac Milan, Radosavska;
Grujić Novak, Slavička;
Grujić Nedeljko, Slavička;
Grujić Lazar, Gradina;
Jarić Gojko, Busnovi;
Jakovljević S. Savo, Radosavska;
Jakovljević Lj. Ostoja, Radosavska;
Jakovljević Nenad, Radosavska;
Jakovljević Uroš, Radosavska;
Jakovljević Vaskrsija, Radosavska;
Jakovljević Miloš, Radosavska;
Jakovljević Srđan, Donja Marička;
Kasalović Novak, Radosavska;
Kasalović Ostoja, Radosavska;
Kočić P. Sretko, Rakelići;
Kočić M. Boro, Donja Marička;
Kojić S. Vaskrsija, Slavička;
Kovačević Ilija, Gradina;
Krivaja Boško, Krivaja;
Lakić S. Milovan, Radosavska;
Lakić Jovan, Radosavska;
Lemić Uroš, Jelička;
Lopur V. Đuro, Tomašica;
Lukić Ilija, Gradina;
Lukić-Ješić Ostoja, Jelička;
Mamuza Milan, Gradina;
Mandić S. Boško, Rakelići;
Milaković Novak, Jelička;
Pandža Cvijo, Slavička;
Pandža Vladimir, Slavička;
Panić Milan, Jelička;
Petronić Milan, Gradina;
Popović Gorčin, Jelička;
Popović Vojin, Jelička;
Prtenjak Jovo, Donja Marička;
Prtenjak T. Živko, Donja Marička;
Ratković Dragan, Gradina;
Ratković Mirko, Gradina;
Ratković Ilija, Gradina;
Ratković Milorad, Gradina;
Ratković J. Mirko, Gradina;

Rendić Dragutin, Donja Marička;
Rogić S. Stojan, Slavička;
Rogić C. Dušan, Slavička;
Rogić Mladen Slavička;
Rogić B. Obrad, Slavička;
Stanojčić Manojlo, Gradina;
Starčević M. Dragomir, Donja Marička;
Starčević M. Dragutin, Donja Marička;
Stojić Milan, Tomašica;
Stojić G. Žarko, Tomašica;
Todoran-Gračanin Nenad, Donja Marička;⁴¹³
Tolimir Uroš, Slavička;
Topić M. Milan, Donja Marička;
Tošić Mirko, Slavička;
Tošić Milan, Slavička;
Tošić Dmitar, Busnovi;
Trifunović M. Ranko, Rakelići;
Šarić O. Nedeljko, Jelička;
Vrabac M. Svetozar, Gradina;
Vujinović P. Ilija, Slavička;
Vujinović Đ. Marko, Slavička;
Zec Obrad, Jelička;
Zimonja Milan, Jelička;⁴¹⁴

Poslije završenog kursa u maju 1942. godine omladinci su uključeni u 4. četvu IV bataljona koja se nalazila u Maričkoj. Poslije oslobođenja Prijedora svi omladinci su naoružani i raspoređeni u četvu Branka Popovića koja se nalazila na položaju prema neprijateljskom uporištu u Ivanjskoj.

U toku neprijateljske ofanzive na Kozaru ljeta 1942. godine dijelovi IV bataljona Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda ostali su odsječeni od snaga bataljona na Kozari. Ovaj dio snaga Bataljona u kojima su bili i omladinci sa vojnopoličkih kurseva iz Piskavice, Jeličke i Busnova prebacio se u drugoj polovini juna 1942. godine na sektor Podgrmeča i prilikom formiranja Druge krajiške narodnooslobodilačke partizanske brigade ušao u sastav Brigade.

Jedan omladinski vojnopolički kurs održanje u proljeće 1942. godine u osnovnoj školi u Busnovima. Na ovome kursu bili su omladinci iz sela Busnova i Tomašice;⁴¹⁵

Bojić Božo, Tomašica;
Bojić J. Dušan, Tomašica;
Bojić M. Jovo, Tomašica;
Božičić Božo, Busnovi;
Brežičanin T. Milutin, Busnovi;

⁴¹³U spisku poginulih boraca na Kozari vodi se pod Gračanin Nenad.

⁴¹⁴Podaci dobijeni od: Lemić Simeuna, Lemić Nede i Panić Milana iz Jeličke, Petronić Milana iz Gradine, Tolimir Nede i Panić Milana iz Jeličke, Petronić Milana iz Gradine, Tolimir Uroša iz Slavičke, Kasalović Novaka iz Radosavske, Prtenjak Jove iz Maričke i Tošić Dmitra iz Busnova.

⁴¹⁵Prema podacima Mjesne organizacije SUBNOR-a Busnovi. Dopis br. 24/79. od 25.12. 1979.

Ćuk P. Gojko, Busnovi;
Dabić Nikola, Tomašica;
Dragić Rade, Tomašica;
Đuričić S. Uroš, Tomašica;
Đuričić O. Dragutin, Tomašica;
Đuričić O. Veljko, Tomašica;
Gajanović P. Đuro, Tomašica;
Gavranović R. Draško, Busnovi;
Grujičić S. Sretko, Tomašica;
Ivković L. Đurađ, Tomašica;
Ivković Jovan, Tomašica;
Jugović J. Stojan, Tomašica;
Jugović S. Ostoja, Tomašica;
Jugović S. Đurađ, Tomašica;
Kantar S. Rade, Busnovi;
Kantar Milan, Busnovi;
Kljajić S. Dušan, Busnovi;
Kljajić G. Dragan, Tomašica;
Kondić P. Milorad, Busnovi;
Kondić N. Radoslav, Busnovi;
Kondić S. Milan, Busnovi;
Kondić R. Dojčin, Busnovi;
Košić L. Boško, Busnovi;
Krneta L. Mirko, Tomašica;
Krneta Ranko, Tomašica;
Kurnoga S. Rade, Busnovi;
Maksimović O. Boško, Busnovi;
Mikanović S. Mile, Busnovi;
Mikić Milutin, Tomašica;
Poturović V. Bogdan, Tomašica;
Prerad G. Milivoj, Tomašica;
Rokvić O. Stojan, Tomašica;
Ružičić Milutin, Busnovi;
Savić R. Dušan, Busnovi;
Savić R. Zdravko, Busnovi;
Savić M. Mile, Busnovi;
Savić Dragomir, Busnovi;
Savić Vučen, Busnovi;
Savić N. Dušan, Tomašica;
Stanković Ilija, Tomašica;
Stijepić Ilija, Busnovi;
Stijepić M. Božo, Busnovi;
Stojančić Milutin, Busnovi;
Stojančić P. Đorđo, Busnovi;
Stojančić Dragan, Busnovi;
Stojančić Slobodan, Busnovi;
Stojić G. Žarko, Busnovi;
Stojić Ljubiša, Busnovi;

Stojić Dragoljub, Busnovi;
 Surtov N. Stanko, Tomašica;
 Surtov Sretko, Tomašica;
 Surtov Mićo, Tomašica;
 Surtov Ostoja, Tomašica;
 Surtov Mijo, Tomašica;
 Šiljeg T. Dragutin, Tomašica;
 Topić G. Dragomir, Busnovi;
 Tošić B. Dragan, Busnovi;
 Tošić Dmitar, Busnovi;
 Veselinović V. Novak, Tomašica;
 Vučković Riste, Busnovi;
 Vujičić Slavko, Busnovi;
 Zdjelar M. Dragutin, Tomašica;
 Zdjelar M. Pero, Tomašica;
 Zdjelar G. Dragoja, Tomašica;
 Zdjelar N. Mirko, Tomašica;
 Zdjelar O. Milan, Tomašica;
 Zdjelar S. Božo, Tomašica;⁴¹⁶

Poslije oslobođenja Kozarca u martu 1942. godine, Okružni komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije za Kozaru prišao je radu i organizovanju omladine u Kozarcu. I ovdje je uskoro organizovan omladinski vojnopolitički kurs na kome su bili pretežno omladinci Muslimani iz Kozarca i muslimanskih sela iz okoline. Brojno stanje ovoga kursa bilo je jačine jedne čete, a rukovodilac je bio Midžić Dževad, član Okružnog komiteta SKOJ-a za Kozaru.⁴¹⁷

Omladinci sa omladinskog kursa u Kozarcu u sastavu snaga IV bataljona Kozarskog odreda učestvovali su u akciji na Prijedor 16. maja 1942. godine. Kasnije je stvorena i Muslimanska četa od boraca iz Kozarca i okoline u kojoj su mahom bili omladinci. Komandir ove čete bio je Melkić, zvani Hodža.⁴¹⁸

Početkom neprijateljske ofanzive na Kozaru ljeta 1942. godine svi omladinci, koji su se nalazili na omladinskim vojnopolitičkim kursevima, raspoređeni su u bataljone Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, koji su i organizovali ove omladinske kurseve.

Prva vatrena krštenja omladinaca sa kurseva bila su u akciji na Prijedor. To je bila prva veća akcija na jači neprijateljski garnizon. Zatim je slijedila borba u Dubičkoj ravni sa Francetićevo „crnom legijom“, te žestoke borbe sa neprijateljskim snagama koje su krenule u ofanzivu na Kozaru od Banje Luke, Prijedora, Bosanskog Novog, Dobrljina, Bosanske Kostajnice i Bosanske Dubice.

Omladinski vojnopolitički kurs u Lamovitoj učestvovao je sa li 2. četom IV bataljona u borbi sa neprijateljskim snagama koje su 10. juna 1942. godine

■“Omladinci su raspoređeni u jedinice IV bataljona II KNOP odreda koje su ušle u sastav Drage krajiške narodnooslobodilačke partizanske brigade formirane početkom avgusta 1942. godine.

⁴⁰Dževad Midžić: U naprednom omladinskom pokretu, Kozara, knjiga 2, str. 551.

⁴¹⁸Mlado Obradović: Partizanske akcije i kozarska ofauziva, Kozara, knjiga 2, str. 220.

krenule u ofanzivu na Kozaru od Banje Luke prema Kozarcu i Prijedoru. Uskoro je od omladinaca sa ovoga kursa formirana jedna četa u sastavu IV bataljona koja se borila u neprijateljskom okruženju u Kozari. Omladinci sa vojnopolitičkih kurseva u Piskavici, Jeličkoj i Busnovima raspoređeni su u jedinice IV bataljona koje su ostale izvan obruča, a dijelom su uključeni u sastav Prve krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade.⁴¹⁹

Omladinski vojnopolitički kursevi na Kozari nisu bili samo rezerva za popunjavanje jedinica Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, već su se od njih stvarale nove jedinice — omladinske partizanske čete u bataljonima Kozarskog odreda. U svih pet bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda bila je po jedna omladinska četa, iako su i ostale čete u svom sastavu imale znatan broj omladinaca.

Tako je u I bataljonu 2. četa Laze Banjca bila omladinska, u II bataljonu 1. četa Dragutina Curguza, u III bataljonu 4. četa Branka Vignjevića, u IV bataljonu Piskavička omladinska četa Branka Popovića i u Kozarskom udarnom bataljonu 4. četa Ljubana Budimira.

Zbog velikog priliva novih boraca omladinaca koji su prošli kroz omladinske vojnopolitičke kurseve, Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred brzo se brojčano ojačavao, iako je iz svoga sastava izdvojio dva bataljona u Prvu krajišku narodnooslobodilačku udarnu brigadu. Pred neprijateljsku ofanzivu na Kozaru ljeta 1942. godine u svome sastavu imao je 3.500 boraca. U toku ofanzive u jedinice Odreda svakodnevno su stupali novi borci, među kojima je bilo najviše omladinaca. Oni nisu poznavali ratne vještine, ali odvažnost, hrabrost, ljubav prema domovini i slobodi i mržnja prema neprijatelju, njemačkom okupatoru i njegovim kvislinzima, nosila je ove mlade ljude, još golobrade dječake, da sa puškom, a često i goloruki uz druga sa puškom, jurišaju na neprijateljske rovove i užarene cijevi neprijateljskih mitraljeza. Oni su cijenili slobodu svoga naroda i za nju su ginuli.

U vremenu od šest mjeseci — od decembra 1941. domaja 1942. godine — na 16 mjesta na području Kozare održavani su omladinski vojnopolitički kursevi koje je pohađalo i završilo 2.084 omladinaca: u Jutrogoštoj 223, na Paležu (Balj) 256, u Radomirovcu 78, na Mednjaku u Kozari 238, u Donjem Jelovcu 58, u Mrazovcima 49, u Brekinji 121, na Vranovcu 72, u Mirkovcu 97, u Pucarima 130, u Orahovi 131, u Miloševom Brdu 157, u Lamovitoj 214, u Piskavici 103, u Jeličkoj 85 i u Busnovima 72 omladinca. Sigurno je da je ovaj broj bio veći, jer se za izvjestan broj poginulih omladinaca u kozarskoj ofanzivi i kasnije u narodnooslobodilačkom ratu nije moglo ustanoviti kada su i koji su omladinski završili kurs. Na žalost, takvu sudbinu imao je i omladinski kurs u Kozarcu.

Svrstavajući se u redove boraca Drugog krajiškog-kozarskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, u Prvu i Drugu krajišku narodnooslobodilačku udarnu brigadu, omladinci sa Kozare masovno su se odazvali na proglas Pokrajinskog komiteta SKOJ-a i Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih i dobrovoljačkih odreda za Bosnu i Hercegovinu od

■“Milan Vrhovac: Formiranje IV bataljona, Kozara, knj. 2, str. 153.

januara 1942. godine kojim se pozivaju mladi ljudi i djevojke Bosne i Hercegovine, mladi radnici, seljaci i đaci, mladi Srbi, Hrvati i Muslimani da stupaju u redove narodnooslobodilačke vojske i da formiraju omladinske čete.

Izražavajući veliko povjerenje i čast bosanskohercegovačkoj omladini i stavljajući pred nju odgovorne zadatke u proglasu se ističe:

„Znajući vašu odvažnost i spremnost da se prvi založite za pravednu stvar vaših naroda, Glavni štab narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske za Bosnu i Hercegovinu riješio je da se na teritoriji Bosne i Hercegovine stvore naročite omladinske čete sa borcima od 17–25 godina starosti.

Ove omladinske čete treba da postanu udarna snaga narodno-oslobodilačke borbe u Bosni i Hercegovini, uzor čvrste organizacije, discipline, borbenosti i heroizma za sve ostale borce, primjer bratstva i sloge Srba, Hrvata i Muslimana u svetom ratu protiv okupatora i svih narodnih izdajnika — ustaša, nedićevaca, ljotićevaca i prodanih četničkih bandi i „vojvoda“. Pred njima stoji težak zadatak uništavanja ovih i svih drugih javnih i prikrivenih narodnih neprijatelja, kako za vrijeme današnje narodnooslobodilačke borbe, tako i sutra, poslije konačne pobjede nad okupatorom.“⁴²⁰

⁴²⁰Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 35, str. 101–103.

**OBLASNA KONFERENCIJA KOMUNISTIČKE PARTIJE
JUGOSLAVIJE ZA BOSANSKU KRAJINU
U SKENDER—VAKUFU 21. i 22. FEBRUARA 1942. GODINE⁴²¹**

Oblasna konferencija rukovodećih kadrova Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu održana je u drugoj polovini februara 1942. godine u Skender Vakufu.

Ovome partijskom savjetovanju prethodilo je savjetovanje u Glavnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu održanom u novembru 1941. godine na Romaniji. Iz Bosanske krajine savjetovanju su prisustvovali: Đuro Pucar Stari, Kasim Hadžić, Osman Karabegović, Rade Ličina, Košta Nad i Milenko Cvitković, koji su pod veoma teškim uslovima, ilegalnim kanalima, uspjeli da dođu na Romaniju. Nakon njihovog povratka krajem 1941. i početkom 1942. godine uslijedila su okružna partijska i vojnopolitička savjetovanja u Karaču za područje srednje Bosne, u Gerzovu kod Mrkonjić-Grada za područje Jajca, Mrkonjić-Grada i Ribnika, u Majkić Japri za područje Podgrmeča, u Risovcu za područje Drvara, Glamoča, Bosanskog Petrovca i Bosanskog Grahova i na Širokom brijegu u Kozari za područje Kozare.

Poslije prvih partijskih i vojnopolitičkih savjetovanja na kojima je analizirana vojnopolitička situacija na terenu Bosanske krajine i srednje Bosne, bili su stvoreni veoma povoljni uslovi za održavanje Oblasne konferencije Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu. Ona je održana poslije nepunih sedam mjeseci nakon otpočinjanja oružane borbe i uspješnog razvoja narodnooslobodilačkog pokreta u Bosanskoj krajini koji je uzeo široke razmjere.

U vrijeme održavanja Skendervakufske konferencije u partizanskim jedinicama bilo je oko 9.000 boraca svrstanih u četiri narodnooslobodilačka partizanska odreda i oko 700 članova Komunističke partije Jugoslavije u partizanskim odredima i pozadini u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni. Na terenu su djelovali Okružni komiteti Partije sa brojnim partijskim organizacijama u jedinicama i na terenu: Okružni komitet Kom. partije za Jajce sa sekretarom Kasimom Hadžićem, Okružni komitet za Drvar, Bosanski Petrovac i Bosansko Grahovo sa sekretarom Rudijem Kolakom, Okružni komitet za Podgrmeč sa sekretarom Šefketom Maglajlićem i Okružni komitet za Kozaru sa sekretarom Brankom Babićem Slovincem.

⁴²¹Zbornik tom IV, knjiga 3, dok. 47. i Kozara, knj. 2, str. 62.
Kozara, knj. i, str. 338. i 345.

Konferenciji su prisustvovali članovi Oblasnog i okružnog komiteta Partije, sekretari okružnih komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije, članovi Partije iz štabova partizanskih odreda, sekretari sreskih komiteta Partije, partijski rukovodioci iz bataljona i partizanskih četa.

Sa područja Kozare na Konferenciji su bili: dr Mladen Stojanović, Branko Babič Slovenac, Boško Šiljegović, Obren-Obrad Stišović, Josip Mažar Šoša i Vladimir Nemet, članovi Okružnog komiteta Partije i Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, zatim Mićo Šurlan, Joco Marjanović i Jovan-Mićo Zec iz I bataljona, Nikola Luketić i Idriz Čejvan iz II bataljona i Milan Vrhovac i Adem Kovačević iz III bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Konferenciji su prisustvovali [Boško Baškot i Radoja Batoz koji su se u to vrijeme nalazili na dužnosti pri Štabu Odreda.

Moguće je da je bilo još delegata na Konferenciji iz jedinica Odreda, jer se u izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda o političkom radu u Odredu za period od 1. do 16. marta 1942. godine ističe da su borci po povratku političkih komesara sa Konferencije u Skender-Vakufu upoznati sa zaključcima Konferencije, o međunarodnoj situaciji i borbi protiv petokolonaša (četnika)⁴²²

Na Konferenciji je izvršena temeljita analiza vojnopolitičke situacije na terenu Bosanske krajine, radu Partije, iskustvima i slabostima koje su se ispoljile u toku sedmomjesečnih teških, ali veoma uspješnih borbi. Zaključeno je da se nastavi sa učvršćenjem postojećih i formiranju novih partizanskih jedinica i njihovo objedinjavanje pod jedinstvenu komandu.

Učestvujući na Konferenciji delegati sa Kozare govorili su sa ponosom o situaciji na Kozari i uspješnom djelovanju Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda koji je u svome sastavu imao tri bataljona sa 14 partizanskih četa i preko 1.200 boraca. Snage Odreda uspješno su vodile borbe protiv neprijateljskih snaga i oslobodile dobar dio područja Kozare na kome djeluju narodnooslobodilački odbori, partijske, skojevske, omladinske i organizacije antifašističkog fronta žena i gdje narod masovno stoji uz svoje borbe na liniji narodnooslobodilačke borbe.

Sekretar Okružnog komiteta Partije za Kozaru Branko Babič Slovenac istakao je da na Kozari djeluje 26 čelija Komunističke partije Jugoslavije od kojih 16 čelija u partizanskim jedinicama i 12 čelija u pozadini. U članstvu Partije je samo 5 žena i 12 kandidata sa socijalnim sastavom članstva: 60% seljaci, 20% radnici i 20% intelektualci. Konstatovano je daje članstvo Partije većinom mlado i odano, daje do februara 1942. godine poginulo 13 članova Komunističke partije Jugoslavije u partizanskim jedinicama na Kozari, što čini 25% svih poginulih partizana ili svaki četvrti poginuli je član Partije.

Dalje je istaknuto da, pored Okružnog komiteta Partije za Kozaru, na terenu još postoje: Sreski komitet Partije za srez Bosanski Novi i mjesni komitet Partije u Bosanskoj Dubici i Prijedoru. Značajno je bilo istaći da na oslobođenom području Kozare djeluje 129 izabranih narodnooslobodilačkih odbora sa opštinama u Podgradcima, Turjaku, Palančistu, Knešpolju, Moštanicima, Pounju i Knežici.⁴²³

⁴²²Zbornik IV, knjiga 3. dok. 111.

⁴²³Arhiv Muzeja Kozare u Prijedoru.

To su bile opštine koje su formirane do februara 1942. godine, a neposredno iza toga formirane su još: svodanska, ravnička, dobrljinska i bosanskokostajnička opština na bosanskonovskom i sanska opština na prijedorskom srezu.

U dvodnevnom radu Konferencije učesnici su govorili o situaciji i radu na pojedinim područjima, u vojnim jedinicama i na terenu, isticali uspjehe i slabosti i osjećali se odgovornim za sve ono što se u tome međuvremenu događalo. Staloženo i sa puno optimizma i odgovornosti govorili su delegati, i Srbi, i Hrvati i Muslimani, radnici, seljaci, đaci, studenti, sada komunisti i borci narodnooslobodilačke vojske.

Konferencija je održana u dva dijela. Prva dva dana u Skender-Vakufu i jedan dan u Bočcu. Na konferenciju u Bočcu stigli su Košta Nađ i Lepa Perović, koji su po odluci Pokrajinskog komiteta Komunističke partije i Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih i dobrovoljačkih odreda za Bosnu i Hercegovinu upućeni na rad u Bosansku krajinu. U izvještaju Svetozara Vukmanovića Tempa od 2. februara 1942. godine upućenog drugu Titu o stanju u Sarajevu i prijedlogu za formiranje posebnog vojnog i partijskog rukovodstva za istočnu Bosnu i Bosansku krajinu, ističe se važnost Bosanske krajine za dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta i predlaže:

1. Da se hitno uputi Košta Nađ da zajedno sa Osmanom Karabegovićem formira štab za Bosansku krajinu i povežu se čvrsto sva tri odreda, likvidirajući četničke vođe koji su izdajnički raspoloženi.

2. Da se hitno tamo uputi „Kulturni“ (Avdo Humo, pr. autora) da zajedno sa Đurom Pucarom Starim formira Sekretarijat Pokrajinskog komiteta sa Bosansku krajinu koji će povezati sve okružne komitete i čvrsto ih držati pod svojom kontrolom.⁴²⁴

Takav je bio prvobitan prijedlog. Međutim, u međuvremenu je došlo do izvjesnih kadrovskih promjena zbog čega na partijsku konferenciju u Skender-Vakufu nije upućen Avdo Humo, već Lepa Perović sa Kostom Nadom koji je ranije bio predviđen za Bosansku krajinu. Oni su iz Sarajeva stigli do Banje Luke, a zatim krenuli na Konferenciju u Skender Vakuf gdje su stigli sa izvjesnim zakašnjenjem, pa je zato došlo do produžetka rada Konferencije u Bočcu.

U nastavku rada Konferencije Košta Nađ i Lepa Perović informisali su prisutne sa odlukama Pokrajinskog savjetovanja Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, koje je početom januara 1942. godine, uz prisustvo druga Tita, održano u Ivančićima. U skladu sa odlukama ovoga savjetovanja i sagledavanja vojnopolitičke situacije u nekim dijelovima Bosanske krajine i srednje Bosne, gdje je došlo do četničke izdaje i stvaranja četničkih formacija, podvučeno je da treba pristupiti stvaranju dobro organizovanih pokretnih vojnih jedinica, udarnih bataljona i brigada. Istovremeno je zaključeno da treba raditi na pridobijanju i mobilizaciji novih boraca u postojeće i stvaranju novih partizanskih odreda.

Posebno je istaknuta potreba zaoštavanja borbe sa unutrašnjim neprijateljem, četnicima, koji su stupili u otvorenu saradnju sa njemačkim i italijanskim okupatorima i njihovim kvislinzima-ustašama.

⁴²⁴Zbornik, tom IV. knjiga 3, dok. 47.

Pored niza značajnih odluka za dalji uspješan razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Bosanskoj krajini, a u skladu sa odlukom Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, izabran je Sekretarijat, odnosno Povjereništvo Pokrajinskog komiteta Partije za Bosansku krajinu u koji su ušli: Đuro Pucar Stari, sekretar, i članovi Osman Karabegović i Lepa Perović.

Istovremeno, po odluci Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih i dobrovoljačkih odreda za Bosnu i Hercegovinu, stvoren je Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu koji su sačinjavali: Košta Nad, komandant, Osman Karabegović, politički komesar i dr Mladen Stojanović, načelnik Štaba, koji je do tada bio komandant Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda na Kozari. Inače, prije dolaska Koste Nada na Konferenciju u Skender-Vakufu, dr Mladen Stojanović bio je predviđen za komandanta Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu.

Odlaskom dr Mladena Stojanovića na dužnost u Operativni štab došlo je do kadrovskih promjena u Štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda na Kozari. Na Oblasnoj konferenciji Partije u Skender-Vakufu odlučeno je da se za komandanta Kozaskog odreda imenuje Obren-Obrad Stišović, španski borac i dotadašnji politički komesar Odreda. Vujović Ratko-Čoče, dotadašnji zamjenik političkog komesara, imenovan je za

Obrad Stišović

političkog komesara Odreda, a Josip Mažar Šoša za zamjenika komandanta Odreda. Uskoro iza toga, u martu 1942. godine, na dužnost zamjenika političkog komesara Odreda imenovanje Dušan Misirača, politički komesar II bataljona u Odredu.⁴²⁵

Pored organizacionog učvršćivanja partijskog i vojnog rukovodstva, Oblasnog komiteta Partije i Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, Oblasna konferencija u Skender-Vakufu imala je ogromno značenje. Na njoj su na osnovu iskustava u radu i situacije na terenu postavljeni najvažniji daljnji zadaci u rukovođenju narodnooslobodilačkim pokretom i organizacionim povezivanjem svih nosilaca i snaga pokreta, date glavne smjernice i metodi za izvršavanje određenih zadataka sa orijentacijom na jačanje vojnopolitičke aktivnosti na onim sektorima gdje je došlo do pojave četništva i ugrožavanja jedinstva naroda i narodnooslobodilačkog pokreta. Podvučeno je da treba raditi na

Ratko Vujović Čoče

«Zbornik, tora IV, knjiga 3, dok. 72, 73, 123, 129. i 132. Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 13, 53,72. i 78.

čvršćem povezivanju sa partizanskim jedinicama i organima narodnooslobodilačkog pokreta u drugim krajevima. Kao i ranije na svim partijskim savjetovanjima, tako je i ovoga puta posvećena naročita pažnja potrebi daljnje snažnije borbe svih komunista na jačanju i širenju borbenog jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana u zajedničkoj borbi protiv okupatora i njegovih kvislinga.

Odluke Konferencije značile su novi podstrek svim komunistima za nova pregnuća, na nove veoma teške i složene zadatke. Nastavljena je borba komunista i svih boraca partizanskih jedinica protiv izdaje, za bratstvo i jedinstvo svih naroda i narodnosti, za oružano jedinstvo svih snaga i još snažniji otpor okupatorima i njihovim pomagačima ustašama i četnicima. Nastalo je novo razdoblje u razvoju narodnooslobodilačkog pokreta u čitavoj Bosanskoj krajini, od Kozare do Čemernice, od Klekovače do Motajice, Uzlomca i Borja, od Bosanskog Grahova do Bihaća, Cazina i Kladuše, od Pljeve, do Manjače.

**REORGANIZACIJA SNAGA DRUGOG KRAJIŠKOG
NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA
MARTA 1942. GODINE**

Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred u zimu 1942. godine imao je u svome sastavu tri bataljona sa 14 partizanskih četa. Djelovao je na širem području Kozare i dijela Podgrmeča, na terenima bosanskogradiškog, bosanskodubičkog, bosanskonovskog, prijedorskog i dijela banjalučkog sreza. Snage Odreda uspješno su djelovale na desnoj obali r. Save, kod Orahove i Jasenovca, zatim na komunikaciji Bosanska Gradiška — Laktaši — Banja Luka i u dijelu Lijevča polja do r. Vrbasa, te u rejonu željezničke komunikacije Volinja — Dobrljin — Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka i na lijevoj obali r. Sane, u rejonu Prijedor — Ljubija — Japra. Prema izvještaju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu upućenog 5. marta 1942. godine Glavnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih i dobrovoljačkih odreda za Bosnu i Hercegovinu, Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred od naoružanja je imao: 1.600 pušaka, 50 puškomitraljeza, 11 teških mitraljeza i 4 bacača mina.⁴²⁶

U prvoj polovini marta 1942. godine Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda uputio je štabovima bataljona prijedlog za reorganizaciju čitavog Odreda i formiranje IV bataljona. Ovaj prijedlog štabovi bataljona dostavili su komandama četa da ga prouče i dostave svoja mišljenja i prijedloge o izmjenama u rukovodstvima jedinica Odreda. Istovremeno štabovi bataljona i partijski rukovodioci bili su dužni da sa partijskim organizacijama u jedinicama prouče plan Štaba Odreda o predviđenoj reorganizaciji i da dostave svoja mišljenja i prijedloge za popunjavanje upražnjenih rukovodećih mjesta. Štabova I i II bataljona naređeno je da dostave imena po jednog komandira koje bi mogli postaviti u IV bataljon.⁴²⁷

Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda su poseban značaj pridavali bosanskogradiškom i dijelu banjalučkog područja, na kome se masovno razvijao narodnooslobodilački pokret, a na kome je djelovao samo III bataljon Odreda.

⁴²⁶Zbornik IV, knjiga 3. dok. 93.
⁴²⁷Isto, dok. 98.

S obzirom na to da je Odred bio snažno ojačao sa ljudstvom i naoružanjem, bilo je neophodno izvršiti reorganizaciju snaga Odreda i prilagoditi novonastalim operativnim zahtjevima. Tako su sredinom marta 1942. godine obavljene intenzivne vojnopolitičke pripreme za reorganizaciju jedinica Odreda. U pismu komandanta Odreda Obrada Stišovića upućenog 17. marta 1942. godine dr Mladenu Stojanoviću, pored ostalog, stoji da će se na Kozari održati savjetovanje o reorganizaciji Odreda i namjerama da se osnuje IV bataljon, odnosno podijeli dotadašnji III bataljon na dva zbog geografske podvojenosti terena.⁴²⁸

Svakoj značajnijoj odluci prethodilo je savjetovanje komunista iz jedinica Odreda i sa terena Kozare. I prilikom ove reorganizacije u Drugom krajiškom narodnooslobodilačkom partizanskom odred prethodiće savjetovanje komunista. Nakon sprovođenja određenih priprema, 25. marta 1942. godine u Štabu Odreda u Kozari održano je Okružno partijsko savjetovanje rukovodećih komunista sa područja Kozare. Na savjetovanju su bili članovi Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru komandanti I i II bataljona i politički komesar III bataljona kao i svi članovi Štaba Odreda. Konferenciji je prisustvovao i Đuro Pucar Stari, sekretar Oblasnog komiteta Partije za Bosansku krajinu.⁴²⁹

Obavještavajući Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu o odlukama savjetovanja, komandant Drugog krajiškog odreda Obrad Stišović i politički komesar Odreda Ratko Vujović Čoče, ističu da je izvršena reorganizacija u Odredu, postavljeno komandno osoblje i formiran još jedan bataljon na bosanskogradiškom srezu i da će ih detaljnije o zaključcima konferencije obavijestiti Đuro Pucar Stari po povratku sa konferencije.⁴³⁰

Ovo je bilo četvrto po redu savjetovanje komunista i rukovodećih kadrova na Kozari u toku osmomjesečne oružane borbe: prvo 15. avgusta 1941. godine na Knežici, drugo 10. septembra i treće 21. decembra 1941. godine, te četvrto 25. marta 1942. godine u Štabu Odreda u Kozari. Iako se nazivaju partijskim savjetovanjima, to su, u stvari, bila vojnopolitička savjetovanja.

Na savjetovanju 25. marta 1942. godine, pored unutrašnjih i organizacionih pitanja u Odredu, formiranja IV i kozarskog Udarnog bataljona, drug Đuro Pucar Stari prenio je direktive Pokrajinskog komiteta Partije i Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih i dobrovoljačkih odreda za Bosnu i Hercegovinu koje su proizilazile iz Titovog članka „Organizaciono pitanje KPJ u svjetlosti NOB“.

Stvaranjem novih bataljona, IV i Udarnog, zahtijevalo je i određene kadrovske promjene u jedinicama Odreda. Iz ranijeg III bataljona početkom januara 1942. godine otišao je komandant Milorad Mijatović za komandanta Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Za vršioca dužnosti komandanta III bataljona imenovanje Stanišljević Piljo, dotadašnji komandir 2. čete u Grbavcima.

⁴²⁸Zbornik tom IV, knjiga 3, dok. 112.

⁴²⁹Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 123.

⁴³⁰Ibidem.

Poslije partijskog savjetovanja, krajem marta i početkom aprila 1942. godine, u Drugom krajiškom narodnooslobodilačkom partizanskom odredu prilikom reorganizacije izvršene su određene kadrovske promjene u bataljonima:

I BATALJON:

Miće Šurlan, zamjenik političkog komesara I bataljona imenovan je za zamjenika političkog komesara novoformiranog IV bataljona;

Sava Kesar, komandir 1. čete, imenovan je za zamjenika političkog komesara I bataljona;

Gojko Kukavica, imenovan za komandira 1. čete u Jutrogoštoj;

Joco Marjanović, politički komesar 3. (kuljanske) čete, imenovan je za političkog komesara III bataljona;

Milan Egić, imenovan je za zamjenika političkog komesara III bataljona;⁴³¹

Ranko Šipka, komandir 2. (baljske) čete, imenovan je za komandira 1. čete kozarskog Udarnog bataljona;

Veljko Stojaković, komandir 3. (kuljanske) čete, imenovan je za komandira 2. (baljske) čete;

Vuković Milan, zamjenik političkog komesara 2. (baljske) čete, imenovan je za političkog komesara 1. čete kozarskog Udarnog bataljona

Živko Rodić, politički komesar Omladinskog vojno-političkog kursa na Paležu (Balj) imenovan je za političkog komesara 2. (baljske) čete;

Stevo Rauš, komandir 5. (radomirovačke) čete, imenovan je za komandira 3. (kuljanske) čete;

Pero Đurić, politički komesar 2. (baljske) čete, imenovan je za političkog komesara 3. (kuljanske) čete;

Mlado Marin imenovan je za zamjenika političkog komesara 3. (kuljanske) čete.

Dušan Egić, zamjenik komandira 5. (radomirovačke) čete, imenovan je za komandira iste čete;

Petar Mećava, vodnik voda 2. (baljske) čete, sa grupom boraca odlazi u sastav IV bataljona i imenuje se za komandira 3. čete IV bataljona u Jošikovim vodama;

Hamdija Omanović, komandir 4. (žuljevačke) čete, odlazi na dužnost u Prvi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred u Podgrmeč;

Dušan Deretić, vodnik voda 4. (žuljevačke) čete imenovan je za komandira iste čete;

Omladinski vod Mirka Zeca iz 3. (kuljanske) čete odlazi u sastav 1. čete u Jutrogoštoj;

Vod Branka Bobića iz 5. (radomirovačke) čete odlazi u sastav 3. (kuljanske) čete;

Vod Mirka Mačka iz 3. (kuljanske) čete odlazi u sastav 5. (radomirovačke) čete;

⁴³¹Poslije Miće Šurlana dužnost zamjenika političkog komesara I bataljona vršio je Milan Egić. (Zbornik: tom IV, knjiga 3, dok. 69, str. 198).

II BATALJON:

Miloš Šiljegović, komandant II bataljona, imenovan je za komandanta kozarskog Udarnog bataljona;

Stanko Milić imenovan za komandanta II bataljona;⁴³²

Nikola Luketić, politički komesar čete, imenovan je za političkog komesara II bataljona;

Izudin Čaušević imenovan za političkog komesara 1. čete III bataljona (uskoro otišao na dužnost političkog komesara Omladinskog vojnopoličkog kursa u Orahovi);

Rade Kondić, komandir 1. (prijedorske) čete imenovan je za komandira 2. čete kozarskog Udarnog bataljona;

Mirko Pekić, komandir 2. (dubičke) čete, imenovan je za komandanta III bataljona;

Đorđo Vučenović, zamjenik komandira 2. (dubičke) čete, imenovan je za komandira iste čete;

Rade Ranilović, zamjenik političkog komesara 2. (dubičke) čete, imenovan je za političkog komesara 1. čete III bataljona;

Dragutin Stanić, zamjenik komandira 1. čete, imenovan je za komandira iste čete;

Rade Bašić, politički komesar 5. (miljakovačke) čete, imenovan je za političkog komesara 2. čete kozarskog Udarnog bataljona;

Mihajlo Đurić, vodnik voda 1. čete, odlazi na dužnost komandira Piskavičke čete u IV bataljon;

Milan Stanić, vodni delegat 1. čete, imenovan za političkog komesara Piskavičke čete IV bataljona;

Rajko Radetić, zamjenik političkog komesara 5. (miljakovačke) čete imenovan je za političkog komesara iste čete;

Grupa od 17 boraca iz 1. čete odlazi u sastav 1. čete IV bataljona;

Dijelovi 3. (moštaničke) čete sa komandirskom Mirkom Bašićem ušli su u sastav III bataljona, kao 1. četa ovoga bataljona;

III BATALJON:

Piljo Stanišljević, vršilac dužnosti komandanta III bataljona i komandir 2. (grbavačke) čete, imenovan je za zamjenika komandanta III bataljona;

Mlado Obradović, komandir 1. čete, imenovan je za komandanta novoformiranog IV bataljona;

Vladeta Radić, politički komesar 1. čete, imenovan je za zamjenika komandanta IV bataljona;

Adem Kovačević, politički komesar 2. (grbavačke) čete, imenovan je za političkog komesara Omladinskog vojnopoličkog kursa u Miloševom Brdu;

Drago Lopar Dudža je imenovan za komandira 2. (grbavačke) čete III bataljona;

⁴²Po odluci Operativnog Štaba za Bosansku krajinu upućen na Kozaru i imenovan za komandanta bataljona. Inače, prije odlaska u partizane kao domobranski oficir u Bosanskom Novom saradivao sa ilegalnom partijskom organizacijom u gradu. Za vrijeme neprijateljske ofanzive na Kozari ljeta 1942. godine uhvaćen je od neprijatelja i strijeljan u Banjoj Luci.

Brane Kovačević je imenovan za političkog komesara 2. (grbavačke) čete III bataljona;

Nikola Rončević, komandir 3. (turjačke) čete odlazi na dužnost u I bataljon;

Atif Topić, politički komesar 3. (turjačke) čete, imenovanje za političkog komesara Omladinskog vojnopoličkog kursa u Lamovitoj;

Ljuban Aćimović je imenovan za komandira 3. (turjačke) čete III bataljona;

Danilo Borković, zamjenik političkog komesara 3. (turjačke) čete, imenovan je za političkog komesara iste čete;

Branko Radulj, vodnik voda, imenovanje za komandira 1. (bistričke) čete IV bataljona;

Joco Stefanović imenovan je za političkog komesara 1. (bistričke) čete IV bataljona;

Poslije ove reorganizacije u jedinicama Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda štabove bataljona i komande četa su sačinjavali:

Štab I bataljona na Karanu:

Marušić Ivica Ratko, komandant;

Zgonjanin Žarko, politički komesar;

Marin Dragan, zamjenik komandanta;

Kesar Sava, zamjenik političkog komesara;

1. četa (u Jutrogoštoj):

Kukavica Gojko, komandir;

Zec Jovan-Mićo, politički komesar.

2. četa (na Balju):

Stojaković Veljko, komandir;

Rodić Živko, politički komesar;

3. četa (u Kuljanima):

Rauš Stevo, komandir;

Đurić Pero, politički komesar.

4. četa (u Žuljevici):

Omanović Hamdija, komandir;⁴²

Lukić Relja, politički komesar.

5. četa (u Radomirovcu):

Egić Dušan, komandir;

Lazić Lazo, politički komesar.

⁴²Hamdija Omanović je uskoro otišao na novu dužnost u Prvi krajiški odred u Podgrmeč, a za komandira 4. čete imenovan je Deretić Dušan.

Udarna četa pri Štabu I bataljona:⁴³³

Tubić Mile, komandir;
Marin Pavle, politički komesar.

Štab II bataljona (na Vitlovskij)

Milić Stanko, komandant;⁴³⁴
Luketić Nikola, politički komesar;
Utješinić Dušan, zamjenik političkog komesara;

1. četa (u Palančiču):

Stanić Dragutin, komandir;
Rajlić Mile, politički komesar.

2. četa (u Vlaškocima):

Vučenović Đorđo, komandir;
Čejvan Idriz, politički komesar;

3. četa (u Klekocima):

Španović Tomica, komandir;
Čurguz Pero, politički komesar;

4. četa (u Miljakocima):

Vučenović Mile, komandir;
Radetić Rajko, politički komesar.

Štab III bataljona (u Gornjim Podgradcima)

Pekić Mirko, komandant;
Marjanović Joco, politički komesar;
Stanišljević Piljo, zamjenik komandanta;
Egić Milan, zamjenik političkog komesara;

1. četa (u Vrbaškoj):

Bašić Mirko, komandir;
Ranilović Rade, politički komesar.

2. četa (u Grbavcima):

Lopar Drago — Dudža, komandir;⁴³⁵
Kovačević Brane, politički komesar;

3. četa (u Turjaku):

Aćimović Ljuban, komandir;
Borković Danilo, politički komesar;

⁴³³Udarnu četvu nazivali su i Omladinska četa zbog toga što je u svome sastavu imala najveći broj boraca omladinaca. Njena prva značajnija akcija bila je početkom maja 1942. godine na rušenju vijadukta na lijevoj obali r. Une iznad Hrvatske Kostajnice, na željezničkoj pruzi Volinja-Sunja. U planu napada na Prijedor 16. maja 1942. godine učestvuje kao Udarna četa I bataljona.

⁴³⁴Za zamjenika komandanta II bataljona kasnije je imenovan Đorđo Vučenović, komandir 2. čete ovoga bataljona.

⁴³⁵Lopar Drago poginuo 20/21.4. 1942. godine kada je za komandira 2. čete imenovan Čekić Rade.

Štab IV bataljona (u Lamovitoj):
Obradović Mlado, komandant;
Vrhovac Milan, politički komesar;
Radić Vladeta, zamjenik komandanta;
Šurlan Mićo, zamjenik političkog komesara;

1. četa (u Bistrici):
Radulj Branko, komandir;
Stefanović Joco, politički komesar;

2. četa (omladinska) u Piskavici:
Đurić Mihajlo, komandir;
Stanić Milan, politički komesar,

3. četa (u Jošikovim Vodama):
Mečava Petar, komandir;
Kusonjić Gojko, politički komesar;

4. četa (u Marićkoj):
Crnobrnja Ljuban, komandir;
Knežević Mirko, politički komesar.⁴³⁶

⁴³⁶“Poslije odlaska Bože Dimitrijevića, za političkog komesara imenovan je Knežević Mirko.

KOZARSKI UDARNI BATALJON U SREDNJOJ BOSNI

U proljeće 1942. godine nalazilo se nekoliko četničkih središta na sektoru III i IV krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, zahvatajući područja oko Prnjavora, između rijeke Vrbasa, Save i Bosne, preko r. Vrbanje i oko Kotor-Varoša, zatim sela iznad Banje Luke sve do r. Vrbasa, pa preko Vrbasa, Sitnice, Ribnika, oko Mrkonjić-Grada, Jajca i Donjeg Vakufa.⁴³⁷

Četničke jedinice u raznim vidovima otpočele su borbu protiv jedinica krajiških partizanskih odreda. Na sektoru Mrkonjić-Grada nalazio se Uroš Drenović sa bataljonom četnika jačine oko 350 ljudi, koji se odvojio i poveo borbu protiv partizana. Slično je bilo i na sektoru Buletića, Pribinića, Vlajića, Čečave i Čemernice, gdje su se nalazile četničke čete. Sve četničke formacije stupile su u borbu protiv partizana, a obustavile borbu protiv ustaša i domobranske vojske.⁴³⁸

Poslije prvih sukoba sa četnicima na Lipovcu i razbijanja četničkih snaga od strane Krajiškog proleterskog bataljona, oni su se prebacili preko r. Vrbasa i udružili sa četničkim snagama oko Mrkonjić-Grada, Ratkova i Sokolova, koje su predvodili Uroš Drenović, Vukašin Marčetić i Lazo Tešanović. Pojava ovih četničkih snaga dovela je do složenije situacije u ovome dijelu Bosanske krajine jer su djelovanjem četničkih snaga na sektoru Manjače bile otežane i prekinute veze između II, III i IV krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Ne zadržavajući se samo na sektoru Manjače, četničke komande nastoje da prodiru i dalje prema području Kozare i sa svojom propagandom dopiru do sektora IV bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Blagovremeno uočavanje opasnosti od širenja četničke propagande i uticaja, te razbijanja nekih partizanskih jedinica u III i IV krajiškom narodnooslobodilačkom partizanskom odredu, zahtijevalo je preduzimanje energičnih mjera protiv četnika i njihovih akcija protiv partizanskih jedinica i oslobođenih krajeva. Zato je odluka o stvaranju pokretnih partizanskih jedinica, udarnih bataljona, pored Krajiškog proleterskog bataljona, i njihovo upućivanje na sektor Manjače i srednje Bosne, imala svoje opravdanje i veliko značenje za daljnji pravilan i uspješan razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Bosanskoj krajini.

*"Prema izvještaju Operativnog štaba NOP odreda za Bos. krajinu od 11. juna 1942. godine, Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 76.

⁴³⁷Isto.

Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu naredio je I (grmečkom), II (kozarskom) i V (drvarskom) partizanskom odredu da odmah upute na teritoriju IV krajiškog odreda po jedan bataljon radi likvidacije četničkih bandi na tome sektoru.⁴³⁹

U skladu sa ovim naređenjem Okružni komitet komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, pristupili su izboru jedinica i boraca za formiranje kozarskog Udarnog bataljona. U isto vrijeme kada je vršena reorganizacija u jedinicama Odreda, krajem marta 1942. godine, stvorena su još dva bataljona — Četvrti i Udarni bataljon.

U izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda od 1. aprila 1942. godine, pored ostalog, kaže se daje za borbu protiv četnika, koji su povelili harangu protiv partizanskih odreda i ometali borbu protiv okupatora i stavili se u službu neprijatelja našeg naroda, Odred formirao Udarni bataljon koji je krenuo na čišćenje četnika — srpskih ustaša i plaćenika okupatora.⁴⁴⁰

Kozarski Udarni bataljon već je 1. aprila 1942. godine bio prikupljen u s. Maričkoj, odakle je preko Manjače krenuo u srednju Bosnu.⁴⁴¹

Obavještavajući Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu o preduzetim mjerama za borbu protiv četnika, Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, pored ostalog, ističe, da je kozarski Udarni bataljon u jačini od 350 partizana već stigao u Manjaču i vrši uspješno čišćenje terena.⁴⁴²

Udarni bataljon formiran je od naših najstarijih jedinica, iskusnih i prekaljenih boraca u borbama protiv Nijemaca, ustaša i domobranske vojske, dobro naoružan automatskim oružjem, mitraljezima i puškomitraljezima. Bili su to pretežno borci i rukovodioci iz I i II bataljona. Sigurno je daje pri tome imala uticaja reorganizacija u Odredu, posebno u njegovom III bataljonu iz koga je nastao novi IV bataljon.

Kozarski Udarni bataljon bio je sastavljen od odvažnih, starih i u borbama prekaljenih boraca, desetara, vodnika, komandira i političkih komesara iz 1. čete u Jutrogoštoj, 2. (baljske) i 3. (kuljanske) čete I bataljona, zatim iz 1. (mednjačke), 2. (dubičke) i 5. (miljakovačke) čete II bataljona.

Sa Balja je krenula grupa od 40 boraca sa komandrom Rankom Šipkom, zamjenikom političkog komesara Milanom Vukovićem i vodnicima Milanom Muharemom i Petrom Borojevićem.

Iz kuljanske čete pošao je vod Gojka Marinkovića sa 50 boraca.⁴⁴³

Sa grupom boraca 1. čete sa Mednjaka pošao je komandir Kondić Rade, iz 2. (dubičke) čete jedan vod boraca sa vodnikom Stevom Ćurguzom, a iz 5. (miljakovačke) čete otišlo je skoro pola čete boraca sa političkim komesarom Radom Bašićem.

Kozarski Udarni bataljon prilikom pokreta sa Kozare imao je u svome sastavu oko 350 boraca, koji su bili veoma dobro naoružani puškama i

³⁹Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 68.

⁴⁰Izvještaj štaba II KNOP odreda, Zbornik tom IV, knjiga 4, dok. 76, str. 206.

⁴¹Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 52, str. 150-152.

⁴²Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 86, str. 187.

⁴³Kozara, knj. 2, str. 362, 190. i 212.

puškomitraljezima, pa je skoro svaka desetina u četi imala puškomitraljez. Bataljon je imao dvije čete sa komandama četa koje su sačinjavali: 1. četa: Šipka Ranko, komandir, Vuković Milan, politički komesar i 2. četa: Kondić Rade, komandir i Bašić Rade, politički komesar.⁴⁴⁴

Za komandanta Udarnog bataljona imenovan je Šiljegović Miloš, dotadašnji komandant II bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Zajedno sa Udarnim bataljonom krenuli su Obren-Obrad Stišović, komandant Odreda i Šiljegović Boško, član Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru. Vjerovatno zbog njihovog prisustva i izbora iskusnih komandira i političkih komesara u četama Bataljona i planiranja da će Bataljon samo izvjesno vrijeme, dok bude vojnopolitički opravdano, ostati na predviđenom zadatku, nije bilo Štaba Bataljona već samo komandant Udarnog bataljona.

Koliko je bio značajan zadatak, borba protiv četništva na Manjači i u srednjoj Bosni, može se zaključiti i po tome što su na ovome složenom zadatku, bili neposredno angažovani Đuro Pucar Stari, sekretar Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu i Osman Karabegović, politički komesar Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu. Oni su zajedno sa kozarskim Udarnim bataljonom krenuli i za sve vrijeme dvomjesečnih borbi koje su vođene u srednjoj Bosni i na Manjači bili na poprištu borbi, učestvovali u njima i donosili odluke.

Sa Udarnim bataljonom sve vrijeme se nalazio Obren-Obrad Stišović, komandant Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, dok se Boško Šiljegović, član Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru, povratio iz srednje Bosne radi neodložnih vojnopolitičkih zadataka na Kozari oko planiranja i pripremanja akcije na neprijateljski garnizon u Prijedoru.

Na svom borbenom putu kroz Manjaču kozarski Udarni bataljon krenuo je iz sela Jeličke 2. aprila 1942. godine u streljačkom stroju, nastavljajući sa čišćenjem terena od četničkih grupa i jedinica. Stanovništvo koje je živjelo pod uticajem četničke propagande, sklanjalo se ispred jedinica Udarnog bataljona pa se zbog toga moralo biti veoma oprezno i voditi računa o tome kakav će utisak ostaviti Bataljon na raspoloženje stanovništva. Zato je svaki borac u Bataljonu morao biti svjestan uloge koju je Bataljon imao na svome borbenom zadatku i služiti primjerom u odnosu prema stanovništvu kuda su prolazili.

U operaciji snaga krajiških udarnih bataljona za čišćenje terena od četništva planirano je da snage iz Kozare, kozarskog Udarnog bataljona treba da se upute preko Maričke, Jeličke, Han Kola i da ovim pravcem izbiju na r. Vrbas.⁴⁴⁵

Na isti pravac upućene su i snage iz Podgrmeča, Udarni bataljon, u pokretu preko Ribnika prema Sitnici, Ratkovu i Sokolovu i čisteći teren trebalo je spojiti se sa kozarskim Udarnim bataljonom. Tako su dva krajiška udarna bataljona, Kozarski i Grmečki, trebalo da se spoje sa Krajiškim

⁴⁴⁴Kozara, knj. 2, str. 361. i 362.

⁴⁴⁵Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 76.

proleterskim bataljonom, koji je svoj pravac dejstva usmjerio protiv četničkih snaga oko Pribinića.

Osjetivši za pokret kozarskog Udarnog bataljona preko Manjače, četničke jedinice su u neredu odstupale prema Brankovićima, Strikama, Bulićima, Banjcima i Mijatovićima, zbog čega je bilo teško doći sa njima u sukob, osim što su se pojedinačno pojavljivali, predavali ili bacali oružje i bježali.⁴⁴⁶

Prilikom zadržavanja na Velikom brdu u Jankovićima, održano je 3. aprila 1942. godine u kozarskom Udarnom bataljonu partijsko savjetovanje. Odlučeno je da se u toku noći napadne neprijateljsko uporište u ovome selu, a zatim da se nastavi sa čišćenjem terena i proganjanjem četnika. U međuvremenu je četnički komandant Vukašin Marčetić pisao komandantu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda interesujući se zašto su partizanske snage sa Kozare došle na „njegov sektor“. Marčetiću je odgovoreno da su ovaj kraj oslobodili partizani i da se sa punim pravom kreću i na njemu zadržavaju.

Dok se kozarski Udarni bataljon nalazio u Jošikovim Vodama, stiglo je i pismo od Ratka Milojevića, komandanta bataljona iz četničkog I. krajiškog puka „Manjača“. Milojević je objašnjavao da se njegova jedinica neće boriti protiv partizana. Uskoro je ova četnička jedinica razoružana od strane kozarskog Udarnog bataljona. Razoružanim četnicima održan je govor i objašnjeni ciljevi narodnooslobodilačke borbe sa posebnim osvrtom na izdajničku ulogu četničkih komandi koje u borbi protiv narodnooslobodilačkih partizanskih odreda sarađuju sa njemačko-italijanskim okupatorima i njihovim slugama ustašama. Nakon toga, saopšteno je razoružanim četnicima da, koji to žele, mogu ostati u partizanima, a mogu da idu i kućama, samo da više ne stupaju u četničke redove i da se ne bore protiv partizanskih snaga. Neki su, njih 25 i više, izrazili želju da ostanu u četama kozarskog Udarnog bataljona.⁴⁴⁷

Kozarski Udarni bataljon je ne nailazeći na jači otpor četnika produžio prema Han-Kolima kako bi došao u vezu sa partizanskim snagama koje su čistile teren oko Vrbasa. Glavnina neprijateljskih snaga skoncentrisala se u Sitnici i Kadinim Vodama, napustivši položaje prema „Ivanjskoj, Dragočaju i Motikama“.⁴⁴⁸ Prilikom prolaska terenom kod Bronzanog Majdana, Udarnom bataljonu predala se četnička „četa sa 67 pušaka i 2 puškomitraljeza“⁴⁴⁹ Šestog aprila četnici su u jačini od oko 350 četnika kod Han-Kola napali iz zasjede na Udarni bataljon koji je nakon kratkog sukoba razbio četnike i natjerao ih u bjekstvo. Mali je broj pobjegao prema Mrkonjiću sa Lazom Tešanovićem i Vukašinom Marčetićem. Među zarobljenima bilo je i 20 četnika iz „Tešanovićeve čete koji su na Lipovcu izranjavali i poubijali 12 boraca iz proleterske čete sa Kozare.“⁴⁵⁰

U daljem pokretu u srednju Bosnu kozarski Udarni bataljon prešao je r. Vrbas i nastavio pretres terena sela Javorana i okoline, a zatim se preko

⁴⁴⁶Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 52.

⁴⁴⁷Mlado Stanić: **Udarni bataljon u srednjoj Bosni**, Kozara, knj. 2, str. 35.

⁴⁴⁸Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 52.

⁴⁴⁹332. Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 76.

⁴⁵⁰333. Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 76.

Skender-Vakufa i Maslovara uputio u Vijačane, kako bi došao u vezu sa krajiškim Proleterskim bataljonom. Na ovome pravcu četnici su izbjegavali sukobe sa udarnim bataljonom, skoncentrišući svoje jače snage u Snjegovitni.

Za vrijeme zadržavanja u s. Karaču Udarni bataljon uspio je zarobiti jednog četničkog kurira i tako preko „živog jezika“ doći do podataka o koncentraciji i namjerama četnika, koji planiraju da sutradan napadnu na snage Udarnog bataljona. Nalazeći se na dominirajućim uzvišenjima podesnim za napad, četnici su okružili Udarni bataljon i ujutro sa jakim snagama krenuli u borbu za uništavanje kozarskog Udarnog bataljona. Shvatajući da se našao u okruženju, Bataljon je pružio snažan otpor, vodeći borbu cijeli dan do 19 časova. U ovoj borbi Bataljon je imao 5 mrtvih i 16 ranjenih boraca.⁴⁵¹

U selu Vijačanima održanje sastanak rukovodećih kadrova i zaključeno da se objedine krajiški Proleterski i kozarski Udarni bataljon sa zadatkom „da zajednički napadnu četnike“.⁴⁵² Ukoliko se četnici ne budu mogli uništiti, trebalo je da im se nanese teži udarci i da se što više oslabe. Inače, u to vrijeme teško je bilo doći do sigurnijih podataka o snagama i rasporedu četničkih jedinica, jer su često mijenjali položaje, zadržavajući se najviše na podesnim uzvišenjima, odakle su vršili napade na partizanske bolnice, zarobljavali i ubijali ranjenike i kurire.

Objedinjavanjem snaga krajiškog Proleterskog i kozarskog Udarnog bataljona krenulo se u borbu protiv četničke grupacije, pa je tako došlo do sukoba sa četnicima na više mjesta. Međutim, najznačajnija borba bila je na Pojezini. Tu su razbijene jače četničke snage koje su se uz znatne žrtve u mrtvima i ranjenim dali u bjekstvo ispred snažnog juriša krajiškog Proleterskog i kozarskog Udarnog bataljona. Jedna skupina četnika, bježeći u sastav manjačkih četnika, napada na Bočac i bolnicu u Čemernici i razbija neke partizanske čete koje su se nalazile na ovome pravcu.

Na sektoru Manjače nastupao je podgrmečki Udarni bataljon od Ribnika, koji je bio sastavljen od boraca I, III i V. krajiškog odreda u snazi od 800 ljudi. Prodrli su i u Drenovićev Štab u Mednoj koji je uspio da pobjegne u Mrkonjić-Grad i zajedno sa Italijanima krenuo u borbu protiv partizanskih snaga.

U selu Surjane u Štabgrmečkog Udarnog bataljona, došao je Košta Nađ, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, gdje je dogovoreno o daljim operacijama protiv četnika u Manjači. Uslijedilo je razbijanje četnika, a Drenović, Marčetić i Tešanović bježe u Mrkonjić-Grad. U međuvremenu Drenović se u Mrkonjiću sporazumijeva sa ustašama o zajedničkoj borbi protiv partizana i od njih dobija oružje kojim naoružava četnike u Manjači. Nastupa nagli zaokret, jer četničke snage uklanjaju blokadu Mrkonjića i razoružavaju dvije čete koje blokiraju Banju Luku — Pavlovac — Motike i četu koja blokira Sanski Most.

Nakon toga, pošto su se oporavili iza pretrpljenih poraza, četnički komandanti odlaze u Banju Luku i „prave zvaničan sporazum ustaša i četnika protiv partizana.“⁴⁵³

⁴⁵¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 76.

⁴⁵²Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 100.

⁴⁵³Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 76.

Iscrpljene od svakodnevnih borbi, partizanske snage napuštaju teren Manjače oko Mrkonjića i Banje Luke. Došlo je do prekidanja veze između krajiškog Proleterskog i kozarskog udarnog bataljona koji su se nalazili u srednjoj Bosni i grmečkog Udarnog bataljona koji je djelovao na sektoru Manjače.

Na sektoru srednje Bosne krajiški Proleterski i kozarski Udarni bataljon u pokretu prema Skender-Vakufu vodili su borbu sa četnicima u Jošavci. Proleterski bataljon kretao se sa kozarskim Udarnim bataljonom do Maslovara, a zatim se povratio na prnjavorski teren sa zadatkom da uhvati vezu sa grupom „udarnih bataljona iz istočne Bosne od koje je trebalo da se formira Treća brigada u koju bi ušao i Proleterski bataljon iz Bosanske krajine.“⁴⁵⁴

Odvojivši se od krajiškog Proleterskog bataljona oko Maslovara, kozarski Udarni bataljon, sa kojim su se nalazili Đuro Pucar Stari i Osman Karabegović, krenuo je prema Skender-Vakufu, a zatim, prelazeći r. Vrbas stigao na Manjaču. Sve do Borkovića u Manjači kozarski Udarni bataljon nije imao većih sukoba sa četnicima. Oni su zajedno sa ustašama držali front od Banje Luke prema Bronzanom Majdanu. Jača borba sa četnicima vođena je čitav jedan dan u Borkovićima, gdje je kozarski Udarni bataljon zarobio oko 20 naoružanih četnika sa 4 puškomitraljeza. Četnici su imali 15 mrtvih i ranjenih.

Zbog situacije koja je nastala u srednjoj Bosni u jedinicama IV krajiškog odreda, i dalje je tamo zadržan krajiški Proleterski bataljon. Još početkom aprila 1942. godine Štab IV odreda tražio je od Štaba drugog krajiškog odreda da bi trebalo da „najhitnije na ovaj sektor uputi onaj broj proletera i automatskog oružja koji je potreban da se popuni Proleterska četa iz Kozare.“⁴⁵⁵

Sekretar Pokrajinskog komiteta Komunističke partije i komesar Operativnog štaba za Bosansku krajinu, obraćajući se pismom od 27. aprila 1942. godine komandantu Operativnog štaba Kosti Nađu, ističu da bi bilo dobro da se na ovaj sektor pošalju ljudi od najvećeg povjerenja „koji bi ostali sa nama. Radi toga mislimo da bi bilo potrebno drugove sa Kozare koji se nalaze u Bočcu poslati u četu Mišića i Đajića i priključiti ih četi sa Kozare koja se nalazi na liniji: Klupe — Motike, a štab da dođe u Bisticu (Jošikova Voda). To znači da treba razoružati tri dijela četa Mišića i Đajića i time konsolidovati stanje.“⁴⁵⁶

Situacija u srednjoj Bosni bila je svakim danom sve neizvjesnija. Obavještavajući o tome Štab Drugog krajiškog odreda, komandant IV krajiškog odreda Danko Mitrov javljao je da se situacija „tako često mijenja, da već sutra ne stoji ono što je bilo danas. Računajte da je svaki momenat skupocijen i da treba raditi najhitnije.“⁴⁵⁷

Prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda u prvoj polovini aprila 1942. godine, pored ostalog, govori se o borbenoj aktivnosti kozarskog Udarnog bataljona koji „nastavlja čišćenje četničkih bandi zajedno sa prvim Proleterskim udarnim bataljonom.“⁴⁵⁸

⁴⁵⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 76.

⁴⁵⁵338. Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 48.

⁴⁵⁶Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 100.

⁴⁵⁷Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 48.

⁴⁵⁸Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 80.

Kozarski Udarni bataljon na svome borbenom putu od Kozare do srednje Bosne i u povratku na Kozaru dva mjeseca je vodio brojne teške i ogorčene borbe sa četnicima. Napuštajući područje srednje Bosne, njemu se u Skender-Vakufu priključio ostatak snaga II bataljona IV krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda koga su sačinjavali borci: Banjalučke, Čelinačke, Skendervakufske i Imljanske partizanske čete sa grupom boraca iz kozarske Proleterske čete — oko 120 boraca. U njihovom sastavu bili su:

Agić Šida, omladinka, Banjaluka;*
 Alagić P. Husein, otpravnik vozova, Banjaluka, 1908;*
 Alibegović Temka, domaćica, Banjaluka, 1913;
 Alićević Adem-Čeleš, rudar, Banjaluka, 1906;*
 Altarac Isak Jakica, veterinar, Banjaluka, 1913;*
 Adžić V. Mikan, seljak, Božići, Bos. Dubica, 1915; (PB)**
 Babić Petar-Pepa, seljak, omladinac, Imljani;
 Bajagić M. Adem-Berber, radnik, Banjaluka, 1923;*
 Balaban N. Dušan, đak, Banjaluka, 1925;
 Barić L. Branislav, student, Banjaluka, 1920;*
 Barukdžić Avdo, omladinac, Banjaluka;*
 Barukdžić Kasim, krojač, Kostajnica;*
 Bećirbašić Habija, krojač, Banjaluka;
 Berak Savo, seljak, omladinac, Vrbanjci;*
 Bojić Gligor, seljak, Vlatkovići;
 Božić J. Čedo, seljak, Čelinac, 1920;*
 Bukić M. Asim, radnik, Banjaluka, 1923;*
 Bukić M. Nedžib, limar, Banjaluka, 1919;
 Bukić A. Omer, baštovan, Banjaluka, 1922;*
 Čekić Pero, seljak, Johova, Bos. Dubica, 1919; (PB)**
 Čović P. Jovanka-Žuta, radnica, Sarajevo 1916;
 Damjanović Branko, radnik, Ravnice (PB)**
 Dančić M. Vaso, seljak, Rebrovac 1918;*
 David S. Ivica, đak, Banjaluka, 1921;*
 Davidović S. Rajko, đak, Banjaluka, 1919;
 Delić Mehmed, radnik, omladinac, Banjaluka;*
 Demirović Salih, službenik, Banjaluka, 1898;*
 Deretić Miloš, seljak, Prusci, Bos. Novi; (PB)*
 Dizdar Pašo-Učitelj, đak, Bosanska Dubica; (PB)**
 Dragaš Đuro, seljak, Klekovci, Bosanska Dubica; (PB)**
 Dragić J. Milan, đak, Banjaluka, 1922;*
 Dragojević J. Milutin, seljak, Čelinac, 1920;*
 Dujić S. Dragomir, seljak, Čelinac, 1920;''
 Dujić J. Petar, radnik, Čelinac, 1905;
 Dukić Rajko, seljak, Skender Vakuf;*
 Đukanović Milan, radnik. Vodičevo; (PB)**

*Poginuli u Kozari ljeta 1942., zarobljeni u Kozari i ubijeni u logorima ili kasnije poginuli u narodnooslobodilačkoj borbi.
 PB — Proleterski bataljon (kozarska Proletereska četa)

Džombić Nedeljko, stolar, Čelinac, 1920;*
Eskić Gojko, seljak, Vagani;*
Fazlić Galib, krojač, Kotor-Varoš;
Filipović Džin Kata, radnica, Banjaluka, 1917;
Hadžić M. Ševala, radnica, Banjaluka, 1923;*
Hadžistević B. Vojin, student, Gračanica, živio u B. Luci, 1922;
Halalkić H. Sulejman-Suljica, radnik, Banjaluka, 1914;*
Haramandić Salko, Travnik;
Hercegovac, M. Avdo-Brzac, radnik, Banjaluka, 1914;*
Jakovljević J. Stojan-Prušćo, seljak, Bočac, 1924;
Jamaković I. Pašo, trg. pomoćnik, Banjaluka, 1919;
Jesenak Vlado, đak, Tuzla, živio u Banjaluci, 1923;
Jesenak Pavle, radnik, Tuzla, živio u Banjaluci, 1920;*
Jurinčić Niko, radnik, Banjaluka, 1914;
Kapor S. Vlado, đak, Banjaluka, 1922;*
Kavić S. Mladen, seljak, Rebrovac, 1924;*
Kavić S. Nikola, seljak, Rebrovac, 1914;*
Kerezović Čedo, seljak, Rastik;*
Kobašić Ejub, radnik, Banjaluka;*
Kogut-Halalkić Paula, radnica, Banjaluka;*
Kokanović M. Slobodan, pekar, Banjaluka, 1914;*
Komljenović Dujko, lugar, Čukovac;*
Komljenović Jovan-Nijemac, seljak, omladinac, Čukovac;*
Kordić Bujdo, pekar, Čelinac;*
Kukrika L. Vaso, seljak, Rebrovac, 1914;*
Kuzmić Mirko, seljak, Skender-Vakuf;*
Ličina J. Ratko, seljak, Čelinac;*
Maglajlić M. Munib, tehničar, Banjaluka, 1914;*
Maličević Mihajlo-Mijat, kovač, Čelinac, 1917;*
Marić Mile-Trubač, seljak, Kruševo Brdo;
Marić Vladimir, seljak, Imljani;
Maslo M. Hatidža, službenica, Banjaluka, 1914;*
Matijević Tvrtko, higijenski tehničar, Banjaluka, 1914;*
Mažar P. Marija, domaćica, Banjaluka, 1891;
Mečava Mile, seljak, Vlaškovci, Bos. Dubica; (PB)**
Milić Savo, seljak, Skender-Vakuf;
Milojević Marinko, đak, Sl. Brod, živio u B. Luci, 1922;*
Miljanović Rade, seljak, omladinac, Vrbanjci;*
Mladenović J. Veljko, radnik, Rebrovac, 1903;*
Mrmolja I. Mirko, Gorica, živio u Banjoj Luci, 1913;*
Munjiza Đoko, seljak, Orlovci, (PB);*
Nikolić M. Milan-Kovač, kovač, Čelinac;*
Odić F. Slavko, student, Bihać, živio u Banjoj Luci, 1916;
Panić L. Aleksa, seljak, Agino Selo, 1925;
Pušić Mihajlo, seljak, Imljani;*
Radić Milan, seljak, Maslovare;*
Ralić Drago, seljak, Skender-Vakuf;*
Rodić Milorad, seljak, Orlovci (PB);**
Ristić H. Miroslav, seljak, Agino Selo;*

Santica Žarko, đak, Tuzla, živio u Banjoj Luci, 1920;
 Sarajlić M. Almaz-Juko, brijački radnik, Banjaluka, 1917; *
 Sauter-Nedeljković J. Tanja, učiteljica, Bihać;
 Savinović S. Jovo, pekarski radnik, Banjaluka, 1918; *
 Serdar Mirko, radnik, Prusci, Bosanski Novi (PB); *
 Skrobić Mile, seljak, Vlaškovci (PB); **
 Slavnić Ilija, Skender-Vakufc
 Slijepčević S. Božo, seljak, Čelinac, 1918; *
 Sobo O. Smail, radnik, Banjaluka, 1911;
 Sojtar-Sojtarić Hasan, radnik, Travnik;
 Stamenić (ime nepoznato), seljak, okolina Banje Luke; *
 Stupar M. Mišo, student, Banjaluka, 1918; *
 Škrbić Jovica, seljak, Ponir;
 Šugić D. Anastasija, domaćica, iz Rusije, 1898;
 Šugić Š. Evgenije, brijački radnik, Kotor-Varoš, 1924;
 Šugić Š. Larisa, đak, Kotor-Varoš, 1927; *
 Šugić Š. Melanija, đak, Kotor-Varoš, 1921;
 Šugić M. Šećer, brijač, Kotor-Varoš 1888;
 Šugić Leonid, sin Šećera i Anastasije, 1930;
 Šugić Košta, sin Šećera i Anastasije, 1934;
 Šugić Danilo, sin Šećera i Anastasije, 1937;
 Tejinović Todor, seljak, Skender-Vakuf;
 Tepić Marinko, seljak, Rastik;
 Terzić Milan, seljak, Maslovare; *
 Tešanović S. Risto, seljak, Čelinac, 1920; *
 Trebovac J. Dušan, radnik, Banjaluka, 1914;
 Trivić Vukan, seljak, omladinac, Jošavka; *
 Tufekdžić S. Mustafa-Treho, radnik, Banjaluka, 1923; *
 Tukerić J. Ivica, radnik, Banjaluka, 1907;
 Tvrz Josip-Pepi, trg. pomoćnik, Kotor-Varoš, 1920;
 Višekruna Momo, đak, Banjaluka, 1923; *
 Vrbljanac A. Pero, đak, Banjaluka, 1923; *
 Vujasinović Stojko-Vujasin, radnik, Banjaluka, 1922; *
 Vujičić Radovan, seljak, Božići (PB); **
 Vujmilović S. Svetozar-Dujačak, seljak, Rebrovac, 1922;
 Zec. A. Mihajlo, radnik, Dobrljin, 1921. (PB); **
 Zardin Slavko, radnik, omladinac, Bihać; *

Adem (prezime nepoznato), Banjalučanin, ranjen u prsa 10. juna 1942. godine u borbi na Suhači;

Kasim (prezime nepoznato), Banjalučanin, ranjen kroz obe noge na Suhači 10. juna 1942. godine i ostao pored r. Japre.

Rodo-Rode (prezime nepoznato), Banjalučanin, ostao sa ranjenicima u Grabovcu (Široka luka) u Kozari ljeta 1942;⁴⁵⁹

Tako je kozarski Udarni bataljon u svoj sastav dobio još jednu četvu starih i iskusnih boraca — 3. banjalučku četvu. U pokretu prema Kozari Bataljon je

⁴⁵Hadžistević Vojin: **Treća (banjalučka) četa Udarnog bataljona**, Kozara, knjiga IV, str. 88-90.

29. maja 1942. godine stigao u Gomjenicu kod Prijedora. Njegov dolazak oduševljeno je dočekan od stanovništva u oslobođenom Prijedoru.

Sutradan, 30. maja 1942. godine, održana je konferencija komunista i rukovodećeg kadra u Bataljonu. Odlučeno je da Bataljon i dalje ostane Udarni u sastavu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i da se u njegov sastav uključi ostatak II bataljona IV krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda kao 3. četa Udarnog bataljona.

Prilikom ove reorganizacije Udarni bataljon u svome sastavu imao je tri čete. Imenovan je i Štab Bataljona sa komandama četa, te izvršena reorganizacija boračkog sastava u četama.

Odlučeno je da se iz Bataljona otpuste bolesni i iscrpljeni borci koji će se nakon oporavka javiti u jedinice Odreda. Istovremeno Štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda predato je na raspolaganje 49 pušaka i 3 puškomitraljeza.⁴⁶⁰

U novoformirani Štab Udarnog bataljona imenovani su:

Šipka Ranko, komandant;
Jurinčić Niko, politički komesar;
Muharem Milan, zamjenik komandanta.

Komande četa sačinjavali su:

1. četa:

Borojević Petar, komandir;
Cibić Đ. Miloš, politički komesar.

2. četa:

Kondić Rade, komandir;
Bašić Rade, politički komesar.

3. četa:

Damjanović Branko, komandir;
Stupar Mišo, politički komesar.

4. (omladinska) četa⁴⁶¹

Budimir Ljuban, komandir;
Vušanović Uroš, politički komesar.

Povratkom Udarnog bataljona iz srednje Bosne na Kozaru, Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred povećao je svoje brojno stanje na pet bataljona. U njegovom sastavu, pored boraca sa Kozare, bila i četa boraca sa područja srednje Bosne — 3. banjalučka četa Udarnog bataljona.

⁴⁶⁰Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 80.

⁴⁶¹U junu 1942 godine formirana 4. (omladinska) četa od omladinaca sa područja prijedorskog sreza.

STALNA DEJSTVA DRUGOG KRAJIŠKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA U PROLJEĆE 1942. GODINE

U proljeće 1942. godine znatan dio područja Kozare bio je potpuno ili djelimično slobodan. Od r. Save kod Orahove i Jasenovca do r. Sane, od r. Vrbasa i Lijeveča polja do r. Une i Bosanske Dubice, Bosanske Kostajnice, Dobrljina, Bosanskog Novog, Ljubije, Prijedora i Kozarca, te južno od željezničke pruge Prijedor — Banja Luka prema Sanskom Mostu, Sasini i Bronzanom Majdanu, čitavo područje bilo je zaposjednuto i pod kontrolom snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Na ovome za njemačku ratnu privredu značajnom području vodile su se svakodnevne borbe sa neprijateljem. Bio je to dio jugoslovenskog ratišta koje neprijatelj nije mogao uništiti. Na njemu se ispoljilo čvrsto jedinstvo partizanskih snaga i naroda, organa nove narodne vlasti i organizacija oslobodilačkog pokreta u pozadini u borbi protiv fašističkog okupatora i njegovih pomagača. Svi nasrtaji neprijatelja, regionalni poduhvati ili ofanzivna dejstva udruženih neprijateljskih snaga na području Kozare, nisu uspjeli da uguše ili da spriječe dalje širenje otpora naroda i njegovih partizanskih snaga. Naprotiv, narodnooslobodilački pokret na Kozari sve više se širio i čvrsto povezao sa ostalim ustaničkim dijelovima i partizanskim snagama u Bosanskoj krajini. Uspostavljena je stalna veza sa Podgrmečom i sadejstvo sa snagama Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Istovremeno Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred uspostavlja kontakt i povezuje se preko 2. (baljske) čete I bataljona sa partizanskim snagama na Baniji, zatim sa partizanskim snagama u Slavoniji preko III bataljona i kurira i Štaba Odreda. Stalna veza održavana je i sa IV krajiškim narodnooslobodilačkim partizanskim odredom u srednjoj Bosni.

Sve jedinice Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog odreda na svojim sektorima svakodnevno su izvodile akcije na neprijateljska uporišta ili odbijale pokušaje prodora neprijateljskih snaga na oslobođenu teritoriju radi pljačke, paljenja kuća i imovine i ubijanja civilnog stanovništva. Svaki bataljon i četa imali su svoj rejon dejstva na neprijateljska uporišta i objekte prema kojima su bili onjentisani.

Štab I bataljona sa pet partizanskih četa usmjerio je svoju aktivnost prvenstveno na željezničku komunikaciju Volinjski most na r. Uni — Dobrljin — Bosanski Novi — Prijedor i na neprijateljska uporišta i objekte na ovoj komunikaciji. Danonoćno su se izvodile akcije u cilju onesposobljavanja željezničke pruge, rušili mostovi i propusti, palili objekti uz komunikacije,

onesposobljavale željezničke stanice, skretnice i kidali kilometri i desetine kilometara željezničke pruge.

Zahvaljujući stalnom pritisku i akcijama snaga I bataljona na željezničku komunikaciju Volinja — Bosanski Novi — Prijedor, prestao je saobraćaj i izvoz željezne rude iz Ljubije. U izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda za period od 30. januara do 9. februara 1942. godine pored brojnih akcija snaga Odreda kaže se da tokom čitavog januara i prvih deset dana februara nije izvezeno ni kilogram rude iz rudnika Ljubije.⁴⁶³

Borci I bataljona shvatili su kakav značaj za njemačku ratnu industriju predstavlja željezna ruda iz rudnika Ljubije, pa su na sebe preuzeli tešku, ali časnu obavezu da ne dozvole izvoz rude u Njemačku. Zbog toga je i željeznička pruga bila tako često i pod stalnim udarima boraca I bataljona. Štab bataljona obavijestio je Štab Drugog krajiškog odreda da saobraćaj na željezničkoj pruzi uopšte ne postoji, ističući da u ime boraca bataljona obećava da na pruzi Prijedor — Bosanski Novi — Dobrljin — Volinja više neće proći nijedan kilogram rude za njemačke razbojнике i da se iz nje neće više praviti oružje protiv Crvene armije i naše narodnooslobodilačke vojske.⁴⁶³

Koliki je značaj rušenju i onesposobljavanju željezničke pruge i cestovnog saobraćaja pridavao Štab I bataljona, može se zaključiti i po jednom pismu od 19. februara 1942. godine koje je ovaj štab uputio svim narodnooslobodilačkim odborima i komandirima rezervnih četa i bataljona. Štab Bataljona ih obavještava da neprijatelj želi da po svaku cijenu popravi željezničku prugu i cestu Volinja — Prijedor — Banjaluka da bi mogao da na ovo područje prebaci svoje trupe koje uslijed prekinute veze ne mogu da dođu u pomoć opkoljenim gradovima i za napad na sela.⁴⁶⁴

Da bi se onemogućio ovaj neprijateljski plan stavlja se u zadatak narodnooslobodilačkim odborima i komandirima rezervnih partizanskih četa da mobilišu stanovništvo za rušenje željezničke pruge i prekopavanju cesta sve dok se potpuno ne poruši i onesposobi, jer se rušenjem pruge i ceste neprijatelju nanose najteži udarci.

Slično je postupio i Štab II bataljona koji je u skladu sa naređenjem Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu uputio naređenje svim četama u Bataljonu da u sporazumu sa komandantima opština organizuju prekopavanje cesta koje spajaju neprijateljske garnizone: Bosanska Dubica — Bosanska Gradiška, Bosanska Dubica — Prijedor i Prijedor — Kozarac. Štabovi četa dužni su, u sporazumu sa komandantima opština, posao što bolje organizovati i vršiti kontrolu nad izvođenjem radova. Izdato je i uputstvo kolike treba da budu dimenzije, dubina i širina prekopanih i onesposobljenih cesta.

Tako su ne samo partizanske jedinice već i rezervne partizanske čete i čitavo odraslo stanovništvo bili angažovani na jedinstvenom zadatku borbe protiv neprijatelja. Sve jedinice osiguravale su pozadinskim četama

⁴⁶³Izvještaj štaba II KNOP odreda. Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 10, str. 39.

⁴⁶⁴Izvještaj Štaba II KNOP odreda. Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 38, str. 120.

⁴⁶⁵Pismo Štaba I bataljona II KNOP odreda. Zbornik, tom IV, knj. 3, dok. 74, str. 208.

prekopavanje cesta koje spajaju neprijateljska uporišta. Željeznička pruga potpuno je onesposobljena i ima vrlo mali dio kojim neprijatelj može da se služi.⁴⁶⁵

Samo u toku jednog dana, 11. marta 1942. godine, 2. četa I bataljona izvela je akciju sa rezervnim četama na cesti Bosanska Kostajnica — Bosanska Dubica, gdje je cesta prekopana na 5 mjesta i srušena dva mosta. Istovremeno prekopana je i cesta od Bosanske Kostajnice prema Balju i prema Pastirevu gdje širina jama iznosi 6, a dubina 2-3 metra.

Rezervne partizanske čete, pored omladinskih vojnopoličkih kurseva, bile su svojevrсна organizacija i u pravom smislu rezerva partizanskih jedinica na Kozari. Nastale su još u jesen 1941. godine, a početkom 1942. godine izdata su i zvanična uputstva za organizovanje i rad rezervnih partizanskih četa. U Uputstvu Štaba I bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda od 14. februara 1942. godine za organizovanje i rad rezervnih partizanskih četa se kaže:

„1. Svako selo, bez obzira na broj kuća, organizuje rezervnu partizansku četu.

2. Svaki seljak — stanovnik sela od 16 do 45 godina, može biti u rezervnoj četi koji svojim ponašanjem to zaslužuje.

3. Komanda rezervne partizanske čete sastoji se od komandira i političkog komesara i njihovih zamjenika, vodnika i desetara.

4. Komandu rezervne partizanske čete postavlja štab bataljona na prijedlog štaba partizanske čete na čijem se teritoriju nalazi rezervna četa.

5. Upis u rezervnu partizansku četu je dobrovoljan, ali čim se neko upiše, prima na sebe sve obaveze i ima se držati pravila i propisa i izvršavati naređenja svojih starješina.

6. Dužnost je partizana rezervne čete da redovno vrše zanimanje, kada to odredi štab čete i da prisustvuju skupovima kada se isti sazovu.

7. Komandir čete ima, sa vodnicima i desetarima, stalno da vrši zanimanje sa svima — bez obzira da li je služio vojsku ili ne.

8. Politički komesar mora da čita radio-izvještaj i sav ostali prosvjetno-politički materijal koji dobije od višeg štaba.

9. Rezervne čete su priprema za prijem u oružanu četu i u buduće naoružavaće se samo oni koji budu prije toga u rezervnoj četi i koje preporučiti štab rezervne čete.

10. Dužnost je rezervne partizanske čete, osim vojničke i političke prednaobrazbe, da pomaže narodnooslobodilački odbor u držanju seoskih stražara sa svim ostalim drugovima seljacima i patroliranjem po selu. U svim akcijama ima se, na poziv višeg štaba, pridružiti kao i pomoći narodnooslobodilački odbor u slučajevima mobilisanja sela za rušenje saobraćajnih veza i drugih akcija.

11. Svi partizani rezervnih četa imaju biti u svom vladanju primjer svima ostalim stanovnicima sela, i ukoliko se oni ogriješe o pravila rezervne čete i iz iste budu isključeni — ne mogu se primiti ni u aktivnu četu.

⁴⁶⁵Zbornik IV knjiga 4, dok. 76 str. 209.

Petnaestodnevni izvještaj Štaba II KNOP odreda, Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok 108, str. 323.

12. Štabovi rezervnih partizanskih četa podnoseće svakog 6, 16, i 26-togu mjesecu redovne izvještaje o brojnom stanju ljudstva, oružja, sprema i alata, o izvršenom zanimanju o političko-prosvjetnom radu, kao i o vladanju partizana.

Izvještaj o akcijama u kojima je rezervna četa učestvovala podnositi aktivnoj četi koja će ga dostavljati štabu bataljona.

Ovaj štab se nada da će drugarski štabovi rezervnih četa uložiti sve svoje snage da budu što bolje i čvršće organizovane i da budu ujedno i priprema za naoružavanje naroda.⁴⁴⁶

Na osnovu ovoga Uputstva može se zaključiti da su ovo, u stvari, vojne jedinice koje u nedostatku oružja vrše određene zadatke u pozadini, pomažu naoružanim partizanskim četama u izvođenju akcija i narodnooslobodilačkim odborima u selima u držanju seoskih straža. Stupanje u rezervnu partizansku četvu bilo je dobrovoljno, ali su poslije toga njeni pripadnici bili dužni da se pridržavaju svih pravila koja su propisana za rezervnu partizansku četvu. Značajno je napomenuti da se oni smatraju partizanima, a rezervne partizanske čete „ujedno i priprema za naoružavanje naroda“, jer bez rezervnih partizanskih četa i masovne pomoći naroda ne bi bilo moguće onesposobiti željeznički i cestovni saobraćaj na području Kozare.

Snage 1. bataljona, pošto se na njihovom sektoru nalazilo oko 60 i više kilometara željezničke pruge sa brojnim stanicama i čuvama, bile su i najviše angažovane u napadima na ovu neprijateljsku saobraćajnicu. Spomenućemo neke od ovih akcija koje su izvedene u martu 1942. godine. Tako su u izvještajima Štaba Drugog krajiškog odreda registrovane mnoge akcije, gdje se kaže: „Snage I bataljona porušile prugu Dobrljin — Strižanski most u dužini 400 metara. Dio snaga I bataljona minirao je tri mosta na pruzi Prijedor — Brezičani. Porušeno je 850 metara pruge Blagaj — Novi. Dio snaga I bataljona minirao prugu prema Prijedoru. Snage I bataljona spalile su most na rijeci Strigovi, cesta Kostajnica — Dobrljin. Prvi bataljon minirao je prugu na 17 mjesta između Prijedora i Brezičana, miniranje ijedan most. Miniran vodovod u blizini Dobrljina. Uništena željeznička stanica Brezičani koju je neprijatelj prije toga napustio.“

Kako su često izvođeni napadi na željezničku prugu na sektoru Bosanski Novi — Dobrljin, potvrđuje i jedan izvještaj Zapovjedništva prvog domobranskog zbora o borbama i akcijama partizana na teritoriji Bosanske krajine u vremenu od 1. do 15. marta 1942. godine, gdje se kaže:⁴⁶⁷

„U kotaru Bos. Novi:

1 .III porušena je ž. pruga između Dobrljina i B. Novog od oko 400 metara.

2.III porušena je ž. pruga u duljini 100 m u pravcu Blagaja.

4/5.III. vatreni prepad na stražu na z. pruzi Dobrljin — Ravnice, i jednom minom oštećena ž. pruga kod B. Novog.

5/6.III. ponovni žestoki napad na ž. postaju Ravnice.

6/7.III. napadnute straže kod mosta na Strižni.

9/10.III. Vatreni napad na stražu Ravnice.

10/11.III. Napadaji pobunjenika na straže na km 31,32,33. kod Ravnica i pokušaj rušenja pruge na 33 km.

⁴⁴⁶Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 69.

⁴⁶⁷Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 160.

12/13.III. izvršen napad na moste na Strižni.
13/14.III. Odbijen napad na ž. postaju Ravnice.
16/17.III. Izvršen vatreni napad na stražu km 34, i stražu 19 kod Dobrljina.“

Jedna od uspješnijih akcija I bataljona izvedena je 24. marta 1942. godine na „domobranksku stražu 7 sata Bjelovarske doknadne bojne, koja je osigurala željezničku prugu između Dobrljina i Ravnica do potoka Strižna: partizani su uspjeli da se probiju na željezničku prugu i oko 60 domobrana zarobiti... ovom prilikom potrgali 1 i po km želj. pruge između Dobrljina i Ravnica. Ovaj dio pruge ni do sada nije stavljen u promet“, zapisano je u izvještaju Treće oružničke pukovnije u Banjoj Luci od 31. marta 1942. godine.⁴⁶⁸

Vrlo je smjela i uspješno izvedena akcija na vijadukt između Hrv. Kostajnice i Volinje koju je 8.5.1942. godine izvela Udarne četa I bataljona na čelu sa komandantom bataljona Ivicom Marušićem Ratkom. Ovaj neustrašivi komandant, partizanski diverzant i kozarski Ilija Gromovnik, iako je sa četama svoga bataljona stalno bio u akcijama i rušenju željezničke pruge Bos. Novi — Dobrljin — Volinja, često je razmišljao o tome kako da nanese neprijatelju još veće gubitke. Smetao mu je most na r. Uni koji povezuje Bosansku krajinu sa Hrvatskom kojim se služio neprijatelj. O rušenju ovoga mosta razmišljao je još u avgustu 1941. godine i Josip Mažar Šoša i organizovao 8. avgusta akciju na njegovom rušenju.

Ideju o napadu na vijadukt nedaleko od Volinjskog mosta na r. Uni trebalo je pretvoriti u stvarnost. To je organizovao i u njoj lično učestvovao Ivica Marušić Ratko zajedno sa snagama III bataljona Banijskog odreda. Neprijateljske snage koje su obezbjeđivale vijadukte između Kostajnice i Volinje „sastojale su se od 40 vojnika avijatičara sa stražama na ostalim mostovima.“⁴⁶⁹

Početak maja 1942. godine Štab 1. bataljona izdvojio je dva voda boraca iz 1. čete sa vodnicima Petrom Marinom i Svetozarom Predojevićem i jedan vod iz 2. (baljske) čete sa vodnikom Perom Muharemom. Krenula je i grupa минера sa oko 500 kg eksploziva, koji je kolima dovezen do r. Une a zatim da su ga borci ponijeli sa sobom. U ovoj grupi nalazilo se oko „80 dobro naoružanih boraca sa komandantom Ratkom.“⁴⁷⁰

Put do mjesta izvršenja akcije bio je naporan i vodio je preko neoslobođenog područja Hrvatske. Trebalo je prijeći r. Unu, cestu između Hrv. Kostajnice i Dubice, pa zatim željezničku prugu između Kostajnice i Sunje pored neprijateljskih bunkera u Hrastovcu. Prvi dan po prelasku r. Une proveli su u jednoj šumi nedaleko od Hr. Kostajnice, čekajući noć da bi se u toku iste prebacili preko željezničke pruge Kostajnica — Sunja. Poslije dugog napornog putovanja stigli su u selo Lovču gdje su došli u vezu sa bataljonom Banijskog odreda predviđenim da učestvuju u akciji na vijadukt. Zadatak je bio da se miniraju tri željeznička mosta. Borci Udarne čete 1. bataljona oprezno su se privukli do mosta i u naletu napali na stražaru. Druga grupa boraca otvorila je vatru preko Une prema Kostajnici. Nastala je oštra borba sa

⁴⁶⁸Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 165.

⁴⁶⁹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 12.

⁴⁷⁰Po sjećanju Miloša Sadžaka, borca 1. čete I bataljona.

neprijateljem koji je bio prisiljen da se brani bombama. Za to vrijeme, dok se oko dva sata vodila borba, mineri su stigli do najvećeg mosta dužine 50–60 metara i postavili oko 500 kg eksploziva. Na ovom zadatku, pored boraca kozarske Udarne čete i minera 1 bataljona, bili su angažovani i borci iz Banijskog odreda, Tkalac Đuro i Hijo, mineri i španski borci. Nakon postavljanja i aktiviranja mine, vijadukt je odletio u zrak i srušio se u provaliju.

U ovoj akciji poginuo je desetar Rajko Lončina, a ranjeno je 7 boraca, od kojih 4 teže, a 3 lakše. Teže su ranjeni Boško Cvijić i Stojan Putnik. Cvijić je kasnije podlegao ranama. Među lakše ranjenim bili su Mandić Ratko i Sretko.

Operativni štab za Bos. krajinu u izvještaju od 13. maja 1942. godine konstatovao je kako su u akciji na Volinjoj po prvi puta zajednički nastupali bosanski i banijski partizani. Rušenjem ovoga mosta prekinut je saobraćaj između Hrvatske i Bosanske krajine i potpuno su otcijepljeni Dobrljin i Bos. Novi od Zagreba. Akcija je izvršena pod rukovodstvom Ivica Marušića, komandanta 1. bataljona II odreda, koji je rukovodio i akcijom na oklopni voz. On se odlikuje takvim čisto partizanskim akcijama.⁴⁷¹

II bataljon

I dok 1. bataljon na svome sektoru ruši željezničku prugu, napada i uništava neprijateljske posade i odbija pokušaje prodora neprijateljskih snaga na oslobođeno područje, dotle II bataljon vodi borbe sa neprijateljskim snagama oko Prijedora. 1. i 5. četa, a 2. 3. i 4. četa ovoga bataljona blokiraju Bosansku Dubicu i prodiru do r. Save, prelazeći čak i Savu i zauzimaju selo Jablanac 1,5 km sjeveroistočno od s. Orahove.⁴⁷²

Snage II bataljona, 3. i 4. četa i vod 2. čete napadaju 7/8. marta 1942. godine na neprijateljsko uporište Hadžibair, 2 km udaljeno od Bos. Dubice. Neprijateljska posada jačine oko 60 ustaša, legionara i domobrana zadržala se ovdje prilikom nastupanja njemačkih snaga iz Bosanske Dubice prema Prijedoru u februaru 1942. godine. Tom prilikom, prema neprijateljskom izvještaju, poginula su 3 domobrana i 1 legionar kao i jedan ustaša, a zarobljeno je 17 domobrana i 4 legionara. Zaplijenjeno je oko 30 karabina, 3 puškomitraljeza i oko 3000 metaka i još druge vojne opreme. Tom prilikom poginula su tri partizana, a tri ranjena.⁴⁷³ Poginuli su Šević Dragoja i Drljić Pero iz Dubičke i Arsenić Jovan iz Ravljanske čete 2. bataljona.

Pored samostalnih akcija koje su izvodile jedinice Bataljona, izvedena je zajednička akcija 15/16. marta 1942. godine na Kozarac u kojoj su sa glavninom snaga II bataljona učestvovala i snage III bataljona. Štab Drugog krajiškog odreda u naređenju ističe da se likvidira neprijateljsko uporište Kozarac koje se nalazi u srcu oslobođenog teritorija i na čijoj blokadi su stalno zauzete tri čete. S obzirom da je potrebno pojačanje Odreda u oružju i oslobađanje snaga, u akciji će učestvovati pet četa a akcijom će rukovoditi drug Šoša.⁴⁷⁴

Neprijateljsko uporište Kozarac udaljeno je 12 km od Prijedora i nalazilo se u sastavu snaga u prijedorskom garnizonu. U vrijeme napada na Kozarac

⁴⁷¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, -dok. 12.

⁴⁷²Zbornik, tom. IV, knjiga 4, dok. 117.

⁴⁷³Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 97. i 165.

⁴⁷⁴Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 92.

vladala je velika magla, pa je borba u prekidima trajala oko 15 sati. Inače, prema neprijateljskom izvještaju, borba se vodila od „3 sata pa sve do 11 sati. Pobunjenici su ovom prilikom savladali oružnike i domobrane u Kozarcu, od kojih je veći dio zarobljen, nešto se razbježalo u raznim pravcima, a nešto izginulo. Poginulo je 8-10 domobrana i oko 12 ih je ranjeno.“⁴⁷⁵ U izvještaju Štaba II krajiškog odreda o akciji na Kozarac kaže se da je zarobljeno 70 neprijateljskih vojnika, poginulo ih je 11, a ranjeno 12. Naši gubici: 5 mrtvih i 8 ranjenih partizana, zarobljeno je 100 pušaka, 2 teška i 5 puškomitraljeza.⁴⁷⁶

Kozarac je posljednje neprijateljsko uporište koje je bilo istureno prema Kozari, neposredno ispod njenih obronaka. Brojno muslimansko stanovništvo sa oduševljenjem je dočekalo dolazak boraca narodnooslobodilačke vojske. Održan je i zbor pred „nekoliko stotina Muslimana i Srba iz okolnih sela.“ U oslobođenom Kozarcu formirana je Komanda mjesta sa prvim komandantom Obradom Davidovićem, koga je kasnije zamijenio Adem Kalabić. On je na ovoj dužnosti ostao sve do početka kozarske ofanzive i ulaska neprijateljskih snaga u Kozarac, kada je otišao na dužnost političkog komesara čete u II bataljon.⁴⁷⁷

Držeći u stalnoj blokadi Bosansku Dubicu, dio snaga 2. bataljona izvršio je 9. aprila 1942. godine demonstrativni napad na okolne straže oko grada. Vjerujući da se radi o koncentričnom napadu na grad, neprijateljske snage se povlače u grad. Tom prilikom zapaljene su zgrade koje su služile neprijatelju kao uporište za odbranu. Istovremeno je zapaljena i pilana.

17. aprila 1942. godine dijelovi 1. čete 2. bataljona, nalazeći se na položaju bliže aerodroma u Prijedoru, otvorili su vatru na avion koji je kružio iznad aerodroma i na grupu neprijateljskih vojnika koja je obezbjeđivala aerodrom. Ranjeno je 6 vojnika i oštećen jedan automobil.

Sutradan, 18. aprila, zasjeda 2. bataljona zarobila je r. Savi motorni čamac sa tovarom. Posada čamca sa jednim ustaškim oficirom je ubijena. Drugi dan ustaške snage iz Bosanske Dubice prodrle su prema selu Jošiku, ali su dočekane od dijelova snaga 2. bataljona i povraćene nazad.

22. aprila 1942. godine pod rukovodstvom, Štaba odreda izvedena je akcija na Bosansku Dubicu. U napadu su učestvovala snage 1. i 2. bataljona. U to vrijeme neprijatelj je u gradu raspolagao sa jačim snagama dovučenim radi planiranih ofanzivnih dejstava prema oslobođenom području. Prilikom planiranja napada računalo se sa znatno manjim snagama neprijatelja, ali se kasnije ispostavilo da je u garnizonu bilo oko 700 neprijateljskih vojnika.

Plan akcije predviđao je da se s određenih pravaca ubace u grad u vidu klinova dijelovi četa sa zadatkom da izazovu pometnju u sistemu neprijateljske odbrane. Povoljna okolnost u tome bila je što je u jedinicama 2. bataljona bilo boraca iz Bos. Dubice i što su se u gradu nalazili brojni saradnici pokreta i porodica boraca, koji su mogli da pruže obavještenja o rasporedu neprijatelja u gradu.

Sa zapadne strane napadala je 2. četa II bataljona pod komandom Vučena Đorđe, komandira, i Idriza Čejvana, političkog komesara. Desno od 2. čete napadala je 5. četa I bataljona pod komandom komandira Egić Dušana

⁴⁷⁵Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 132.

⁴⁷⁷Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 129.

⁴⁷⁷Kozara, knjiga 2, str. 462.

i političkog komesara Lazić Laze. Istovremeno sa istočne strane uzvodno uz r. Unu napadala je 3. četa II bataljona sa komandrom Španović Tomicom i političkim komesarom Čurguz Perom, koja je u nastupanju uspjela da prodre u grad do klaonice.

Dijelovi 2. čete uspjeli su uz manje otpore prodrijeti u grad i izbiti do Električne centrale. Ovdje se razvila žestoka borba. Neprijatelj je tukao jakom mitraljeskom vatrom iz Hrvatske Dubice štiteći most na r. Uni i iz zgrade sreza. Na ovim pravcima djelovala su dva puškomitraljeza 2. čete. Tu se naročito istakao puškomitraljezac Bijelić Jovo koji je svojim puškomitraljezom neustrašivo tukao po zgradi sreza, odakle je neprijatelj pružao snažan otpor. Za to vrijeme borac 2. čete Dragoja Korać uspio je da uđe u prostorije Električne centrale i da prekine osvjetljenje. To je omogućilo da ostali dijelovi 2. čete II bataljona i 5. čete I bataljona na pravcu napada zauzmu neke objekte. Uspjeli su da iz zgrade škole izbace dijelove 48. ustaške satnije. Domobranske snage, koje su se nalazile u uporištima oko grada, povukle su se u grad, i nastavile da pružaju snažan otpor.

U ovome napadu, prema neprijateljskim izvještajima, njegovi gubici su: poginula 2 ustaše i 2 domobrana, 3 domobrana i 2 oružnika (žandarma) ranjeni, a zapovjednik oružničke postaje teško ranjen.⁴⁷⁸

I dok su neki dijelovi jedinica uspjeli da prodru u grad i da razbiju neprijateljske snage na pravcu svoga napada, dotle su druge jedinice zakasnile, a pošto su naišle na jak otpor neprijatelja, nisu uspjele da dođu u vatrenu vezu sa snagama u gradu, koje su se pod jakim pritiskom neprijatelja morale povući. Tako je napad na Bosansku Dubicu samo djelimično uspio. Razlozi za to vjerovano leže u tome što nije bilo sinhronizovanog i koncentričnog napada i što neke jedinice nisu izvršile svoj dio zadatka i povezale se sa snagama koje su prodrle u grad. Tome svakako treba dodati i neočekivano brojno stanje neprijateljskih snaga, o čemu se prilikom planiranja akcije nije imalo potpunih obavještenja.

U toku ove akcije zaplijenjeno je 20 pušaka, 6 pištolja, nekoliko bombi i 2.000 metaka. Poginulo je „7 partizana, a 18 ranjeno.“⁴⁷⁹

Ovo svakako potvrđuje žestinu borbe i otpora koju je neprijatelj pružio prilikom napada boraca kozarskog Odreda. Poginuli su: Dragičević Marko iz sela Vrištika, Cvijetić Mirko iz Bjelajaca i Boško Češljar iz Mrazovaca, a teže je ranjen Uroš Bakić iz Jasenja. Bilo je žrtava i u radomirovačkoj 5. četi 1. bataljona koja je takođe bila ušla u grad i vodila borbu sa neprijateljem na pravcu svoga napada. Iz ove čete poginuo je „borac Banjac, a bilo je još žrtava.“⁴⁸⁰

Bez obzira na nepotpuni uspjeh ove akcije, ona je bila značajna i zbog toga što su u njoj partizani stekli veliko iskustvo u borbi sa neprijateljem u gradu, u naseljenom mjestu, i što su svojim pravilnim vojničkim i političkim držanjem i odnosom prema stanovništvu još više pojačali simpatije siromašnih građana, Muslimana iz Bosanske Dubice, prema narodnooslobodilačkoj partizanskoj vojsci.⁴⁸¹

⁴⁷⁸“Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 130. i 131.

⁴⁷⁹“Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 111.

⁴⁸⁰“Kozara, knjiga 3, str. 226.

⁴⁸¹“Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. U I.

Ulazak partizanskih jedinica u Bosansku Dubicu obradovalo je brojno stanovništvo koje je, u granicama svojih mogućnosti, saradivalo i pomagalo narodnooslobodilački pokret. Posebnu radost doživljavale su porodice Serića, Kalabića, Cejvana, Zubovića, Seferovića, Dizdara i Hatipovića, čijisu se sinovi i braća nalazili u partizanskim jedinicama i sada su kao borci učestvovali u oslobodjenju svoga mjesta.

Svakodnevne akcije snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, napadi na neprijateljske posade i odbijanje prodora na oslobođena područja, moralo je da zabrinjava i najviše neprijateljske komande. Obuzimao ih je strah i očekivanje napada na Banju Luku još u zimu 1942. godine. Zapovjedništvo III oružničke pukovnije iz Banje Luke, obavještavajući Vrhovno oružničko zapovjedništvo u Zagrebu, uplašeno je javljalo kako je neophodno potrebno da se čim prije preduzme temeljito čišćenje terena oko Banje Luke, naročito planine Kozare, jer je situacija za grad Banja Luku u zadnje vrijeme postala nadasve kritična te joj prijete opasnost od najgoreg t.j. potpunog opkoljavanja i kapitulacije. „Eventualska kapitulacija grada Banje Luke“ — stoji u izvještaju — „značila bi istodobno i kapitulaciju cijele Hrvatske krajine, a ovo bi bilo kobno i za ostalu Bosnu.“⁴⁸².

Nalazeći se u blokadi i odsječeni, neprijateljski garnizoni na području Kozare, među kojima i Banja Luka, na sve strane su javljali o teškom položaju u kome su se našli, jer je željeznički promet kao i cestovni u svim pravcima neredovan, „sasvim ugrožen ili obustavljen, zbog pobunjeničke akcije koja je svoj plan najviše usredotočila na željezničke objekte i prometala. Autobuski promet odvija se jedino na liniji Banja Luka — Okučani.“⁴⁸³

Da bi bilo što uvjerljivije u svome zahtjevu za preduzimanje operacija čišćenja protiv partizanskih snaga na Kozari, Zapovjedništvo 3. oružničke pukovnije iz Banje Luke u izvještaju od 31. marta 1942. godine navodi kako se u rukama partizanskih snaga na području Banjalučkog oružničkog krila nalaze: Knežica, Gornje Sreflije, Kadina Voda, Draksenić, Orahova, Turjak, Marička, Piskavica, Kozarac i Svodna, a radi što efikasnije obrane od pobunjenika preseljena je oružnička postaja iz Ravnica u Bužim.“⁴⁸⁴

III i IV BATALJON

Zbog stalnog pritiska snaga III i IV bataljona na sektoru bosanskogradiškog sreza prema cestovnoj saobraćajnici Bosanska Gradiška — Banja Luka, zatim na željezničku prugu Prijedor — Banja Luka i prodiranja partizanskih snaga južno od ove saobraćajnice, neprijatelj je sredinom marta 1942. godine preduzeo operacije „čišćenja“ ovog terena.

13. marta 1942. godine neprijateljske snage jačine oko 3.000 vojnika napadaju na sektor III bataljona, polazeći iz pravca Klašnica, Topole, Jablana, Šimića i Mičija. Nadirući na oslobođenu teritoriju sa jakim snagama, pod snažnim dejstvom artiljerijske, minobacačke i vatre mnogobrojnog automatskog oružja, neprijateljske snage krenule su sa ciljem da zauzmu

⁴⁸²Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 146.

⁴⁸³Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 165.

⁴⁸⁴Zbornik, tom knjiga 4, dok. 165.

visove i da dominiraju cestom Bosanska Gradiška –Banja Luka, tada jedinom komunikacijom Zagreb — Banja Luka. Snage neprijatelja bile su sastavljene od ustaša i legionara i domaćih Nijemaca — kulturbundovaca, a manjim dijelom od domobrana. Prilikom prodiranja u oslobođena sela neprijatelj je palio gospodarske objekte, ubijao civilno stanovništvo, a sposobno za rad odvodio u zarobljeništvo kao radnu snagu i otpremao u Njemačku.

Ne odustajući od svojih namjera, neprijatelj je i sutradan krenuo sa dostignutih linija vodeći žestoku borbu sa snagama III bataljona. U dvodnevnom borbama neprijatelj je izgubio preko jednu satniju svojih vojnika, a partizani su imali 3 mrtva i 1 ranjenog borca. Tako su snage III bataljona, pod snažnim pritiskom neprijatelja morale 17. marta da se povuku, a neprijatelj je zauzeo Turjak, Kijevece, Dragelje i Lužane.

U ovim operacijama neprijatelj je uspio da se probije od Ivanjske preko Krnjina, Šimića, Turjaka, Drageljskih visova do Vrbaške, kojom prilikom je znatan dio bosanskogradiškog terena odsječen. Neprijatelj je uspio da osigura i obezbijedi nesmetan saobraćaj na cesti Banja Luka — Bosanska Gradiška, postavljajući na zauzetom terenu sistem dubinskih utvrđenja na svim istaknutim i dominirajućim tačkama na kojima se utvrdio za odbranu. Prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda od 26. marta 1942. godine „vidi se jasno da neprijatelj strateški osigurava cestu i ima namjeru da se tamo zadrži.“⁴⁸⁵

Ovom akcijom neprijatelj je zadao dosta težak ekonomski udarac, jer je bio veliki broj izbjeglica a hrana je ostala neprijatelju. „Na ovome sektoru naše snage su podbacile, kako vojnički, tako i politički “ — stoji u izvještaju Štaba Odreda.

Poslije prodora ovih neprijateljskih snaga, došlo je do pomjeranja položaja snaga Odreda prema Kozari i napuštanja Turjaka, Dragelja i Kijevaca. Mnoge porodice iz sela Mašića, Vilusa, Jazovca, Turjaka, Dragelja i Kijevaca povukle su se prema Kozari i razmjestile po selima: Jablanici, Miloševom Brdu, Sovjaku i Donjim Podgradcima.⁴⁸⁶

Snage III bataljona napustile su položaj koji je prolazio rijekom Osornom od Romanovaca kroz s. Viluse, Berek, Elezagiće i dalje prema Cerovljanima. Uspostavljena je nova odbrambena linija koja je polazila od sela: Bistrica — Vrbaška produžavajući lijevom obalom rječice Lubine u rejonu Grbavaca i dalje prema selu Adžićima i Samardžijama do Šimića — Mičija i Krnjina.

Ovakav položaj prema neprijatelju zadržao se i u aprilu, maju i junu 1942. godine sa neznatnim pomjeranjima u toku povremenih napada snaga 3. bataljona. Očito je bilo da neprijatelj nastoji po svaku cijenu održati dostignutu liniju, kako bi osigurao cestovnu saobraćajnicu Banja Luka — Bosanska Gradiška — Okučani, jer je to bila jedina veza neprijateljskog garnizona i snaga u Banjoj Luci i dijelu Bosanske krajine sa Zagrebom. Inače, ova neprijateljska linija predstavljala u kasnijim planovima njemačko-ustaške ofanzive na Kozaru ljeta 1942. godine istočnu zaprečnu liniju prema Kozari.

Snagama 3. bataljona bio je otežan i sužen prostor za ofanzivna dejstva prema cesti Bosanska Gradiška — Banja Luka i dalje prema Lijevču polju,

⁴⁸⁵Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 123.

⁴⁸⁶Kozara, knjiga 2, str. 583.

gdje je uticaj narodnooslobodilačkog pokreta u to vrijeme bio značajno ojačao. Zbog toga je Štab 3. bataljona preduzeo jednu od veoma značajnih akcija koja je izvedena 20/21. aprila 1942. godine na neprijateljsko utvrđenje u Gornjim Kijevcima. Uporište u Kijevcima bilo je dobro utvrđeno sa svim fortifikacijskim objektima, rovovima, saobraćajnicama i bodljikavom žicom, pa se smatralo kao jedno od značajnijih karika u sistemu ove neprijateljske odbrambene linije. U ovom neprijateljskom uporištu nalazilo se oko 250 legionara i folksdojčera. Prilaz i podilaženje uporištu bilo je veoma otežano ne samo zbog dobro organizovane odbrane, žičanih i drugih prepreka već i zbog nepodesnog i otvorenog terena bez prirodnih zaklona. Ali bez obzira na otežane mogućnosti prilaza, snage III bataljona uspjele su da se privuku i da probiju prvu odbrambenu liniju i pokrenu neprijatelja iz njegovih dobro utvrđenih objekata, rovova i saobraćajnica. Borba je bila veoma teška uz znatne obostrane gubitke. Prema neprijateljskom izvještaju kaže se daje bilo 5 mrtvih i 6 ranjenih Nijemaca, dok su partizani imali 12 mrtvih i 7 ranjenih.⁴⁸⁷

Izvještaj Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda razlikuje se od neprijateljskog i konstatuje daje neprijatelj ostavio 30 mrtvih, 2 ranjenika zarobljena i izvukao dosta ranjenih. Gubici III bataljona iznosili su: 9 mrtvih i desetak ranjenih.⁴⁸⁸

Snage III bataljona imale su zaista znatan broj mrtvih, nestalih i ranjenih boraca. Najveći broj bio je iz 2. čete. U izvještaju komande 2. čete III bataljona o ovoj akciji kaže se da su poginuli: Stanišljević Dušan iz Turjaka, desetar i član KPJ, Vasić Savo iz Rogolja, Malešević Živko iz Donjih Podgradaca, Dragosavljević Petar iz Elezagića, Pećanac Gojko iz Romanovaca, Lajić Branko iz Bistrice, Dojčinović Milan iz Jablanice, Ćirić Milan iz Podgradaca i Lopar Drago — Džudža, komandir čete, iz Bosanske Gradiške.

Pored poginulih, nestali su borci: Šinik Krsto iz Podgradaca, Marinković Đorđe iz Elegazića, Dončić Vasilija iz Jablanice, Radić Miloš iz Podgradaca, Šinik Milovan iz Podgradaca i Jokić Aleksa iz Turjaka. U neprijateljskom izvještaju kaže se daje 7 ranjenih partizana zarobljeno, što znači da su borci, za koje je konstatovano da su nestali, bili teži ranjenici koji su ostali na poprištu borbi i tako dospjeli u neprijateljsko zarobljeništvo.

U ovoj akciji ranjeni su: Babičić Dragomir iz Grbavaca, Šokčević Jovo iz Kijevaca, Novaković Teodor iz Grbavaca, Galić Marko iz Dragelja, Šestić Živko iz Jablanice, Švraka Slavko iz Kijevaca, Trivić Savo iz Dragelja, desetar 1 član KPJ, Kovačević D Mitar iz Čatrnje, Krunić Ljubo iz Vrbaške, Šinik Vlado iz Donjih Podgradaca, Grublješić Mirko iz Turjaka, Obradović Piljo iz Čatrnje, Janjetović Miloš iz Donjih Podgradaca, Ćikić Ostoja iz Mašića i Dević Uroš iz Romanovaca. Ranjen je i Turudija Slavko i nestao Dević Milan.⁴⁸⁹

Među nestalim borcima bili su i Šmitran Bogdan i Marinković Đorđe, koji nisu uspjeli da dođu u sastav čete, već su ostali u neprijateljskoj pozadini i bili prisiljeni da se sklone kod saradnika narodnooslobodilačkog pokreta u selima Lijevča polja, kod Miljković Ostoje i Marinković Jove te kod Tomića Ilije u selu Lamincima.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 130.

⁴⁸⁸Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 111.

⁴⁸⁹Čekić Rade: *Značajnije akcije 2. čete 01 bataljona*, Kozara, knj. 2, str. 241.

⁴⁹⁰Bogdan Šmitran: *Napad na Djevački front*, Kozara knj. 3, str. 301.

Krajem marta 1942. godine neprijatelj otpočinje da vrši snažan svakodnevni pritisak na oslobođeno područje sektora novoformiranog IV bataljona čije snage su bile u rejonu Krnjina i desno prema Ivanjskoj, produžavajući južno od željezničke pruge Banja Luka — Prijedor prema Sasini i Bronzanom Majdanu.

Jače neprijateljske snage napadale su 28. marta 1942. godine na sektoru Gornje Piskavice. Snage IV bataljona vodile su žestoku borbu nastojeći da odbiju i nemoguće pokušaje prodora neprijateljskih snaga u oslobođena sela.

U izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda o ovoj akciji i borbama IV bataljona se kaže da, dok su partizani vodili borbu sa neprijateljem i branili da ne pali sela, četnici su u njihovoj zaledini pili, a potom napali partizane sa leđa tako da se ta naša jedinica našla između dvije neprijateljske vatre.⁴⁹¹ Zanimljivo je da već krajem marta 1942. godine dolazi do saradnje između ustaškodomobrantskih i četničkih snaga i zajedničke borbe protiv partizanskih snaga na sektoru IV bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Ova saradnja biće ozvaničena u aprilu 1942. godine sporazumima između predstavnika ustaških i četničkih vojnih formacija. Četnici su tako postali ustaški suborci, kako ih naziva ustaški poglavar glavnog stožera, general Laxa.

I slijedećih dana neprijatelj ponavlja napad na sektor IV bataljona. 29. i 30. marta 1942. godine iz neprijateljskog uporišta u Ivanjskoj kreću četiri satnije ustaško-domobrantskih snaga ispred kojih prethodno djeluje jaka artiljerijska i minobacačka vatra po položajima snaga IV bataljona. Zbog nadmoćnosti neprijatelja u ljudstvu i naoružanju, napadnuti dijelovi IV bataljona morali su da se pregrupišu i uz žestoku borbu i odbijanje nadiranja neprijatelja, povuku dublje u svoju pozadinu. U ovim borbama neprijatelj je imao osjetne gubitke, dok su jedinice IV bataljona imale 3 poginula i 2 ranjena borca.

Situacija na sektoru IV bataljona u aprilu 1942. godine, bez obzira na česte neprijateljske ispade i pritiske, bila je veoma povoljna. Naročito je tome doprinijelo čišćenje sektora Manjače kada je u srednju Bosnu otišao kozarski Udarni bataljon, čisteći ovaj sektor od četničkih formacija. Premda je IV bataljon bio tek formiran, njegove jedinice su se brzo organizaciono i vojnički učvrstile i bile sposobne da stupaju i vode borbe i sa jačim snagama neprijatelja. Bataljon se naglo brojčano ojačao stupanjem novih boraca u čete i omladinaca na omladinske vojno-političke kurseve.

Snage IV bataljona uspjele su da odbiju sve pokušaje neprijatelja za popravak željezničke pruge i objekata i održavanje saobraćaja između Banja Luke i Prijedora, što je dovelo do toga da je Banja Luka bila potpuno izolovana i odsječena od svojih okolnih garnizona.

To potvrđuje i izvještaj Ministarstva unutrašnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske : od 10. marta 1942. godine o stanju u banjalučkoj oblasti gdje se konstatuje da je u pravcu Prijedora željeznička pruga uništena i sve željezničke postaje spaljene, tako da vojnički vlakovi mogu ići samo do željezničke postaje Ivanjska. Dalje se navodi kako su svi kotarevi velike župe

⁴⁹¹Izvještaj Štaba II KNOP odreda. Zbornik, tom IV, knj. 3, dok. 132, str. 379.

odsječeni od Banje Luke, te da sa svim kotarevima ne postoji ni prometna, ni brzoglasna, ni brzopjavna veza. Pokvaren je od partizana i banjalučki vodovod i grad ostao bez vode, a oštećen je i vodovodni rezervoar koji je udaljen od Banje Luke svega 3 kilometra.⁴⁹²

Veliki Župan kod Ministarstva unutrašnjih poslova NDH dr Nikolić morao je da prizna da Banja Luka, da vojni štabovi i organi upravnog i političkog aparata ustaške vlasti duže vremena nemaju nikakve veze i izvještaja od kotarskih oblasti, da su samo sjedišta srezova u njihovim rukama, a ostalo područje u rukama partizanskih snaga. Takva je bila situacija na sektoru Kozare u proljeće 1942. godine na kome je djelovao Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred koji je svojim svakodnevnim akcijama na neprijateljske objekte i saobraćajnice onemogućio neprijateljskim garnizonima međusobni saobraćaj, snabdijevanje hranom i naoružanjem i sadejstvo neprijateljskih snaga u borbi protiv snaga Odreda i oslobođenog područja.

⁴⁹²Izvještaj Ministarstva unutrašnjih poslova NDH od 10. marta 1942. god: ne o stanju u Banjalučkoj oblasti, Zbornik, tom IV, knj. 3, dok. 159, st. 538.

UBISTO DR MLADENA STOJANOVIĆA—PODMUKLO DJELO I ZLOČIN ČETNIKA

Dvolična i izdajnička uloga četničkih vođa, predstavnika srpske buržoazije i sluga njemačkog-italijanskog okupatora u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta, blagovremeno je uočena u Bosanskoj krajini. Prema izvještaju Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Jajce od 20. februara 1942. godine Pokrajinskom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, pored obavijesti o partijsko-političkom radu upozorava se i na četničko rovarenje u III krajiškom narodnooslobodilačkom partizanskom odredu.⁴⁹³

Uskoro iza toga, 27. februara 1942. godine, Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu izdaje proglas povodom četničke izdaje prilikom napada partizanskih snaga na Mrkonjić-Grad. U toku napada dijelova snaga III krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda na Mrkonjić-Grad koji je izveden 25. februara 1942. godine, Uroš Drenović sa četničkim snagama pridružio se napadnutim italijanskim snagama u gradu i onemogućio im da se povuku i izbjegnu zarobljavanje i uništavanje od partizanskih snaga, čime je izdao svoj narod i stavio se u službu okupatora.⁴⁹⁴

U isto vrijeme četnici Laze Tešanovića otvaraju vatru na kolonu krajiških proletera u Lipovcu koju predvodi zamjenik komandanta Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu dr Mladen Stojanović koji su pošli u lipovačku školu da zavedenim seljacima dokažu izdaju njihovih četničkih vođa. I umjesto razgovora, četnici su pokosili kolonu kozarskih proletera i teško ranili organizatora ustanka i prvog komandanta Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda na Kozari dr Mladena Stojanovića.⁴⁹⁵

I umjesto borbe protiv njemačko-italijanskog okupatora i njihovih ustaških slugu, četničke vođe sa svojim jedinicama otpočinju borbu protiv jedinica narodnooslobodilačkih partizanskih odreda u Bosanskoj krajini. Glavni ciljevi su im partizanski štabovi, partijska rukovodstva, istaknuti partijski i vojni rukovodioci partizanskih jedinica i partizanske bolnice u kojima su se nalazili ranjeni i nemoćni partizanski borci i rukovodioci.

Među njima je bio i teško ranjeni dr Mladen Stojanović. Posljednje dane svoga života Mladen je proveo sa dr Danicom Perović u kući Danila Vukovića

⁴⁹³Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 76, str. 212.

⁴⁹⁴Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 84, str. 240. i dok. 88, str. 258.

⁴⁹⁵Proglas Štaba II bataljona IV KNOP odreda od 31. marta 1942. godine povodom četničkih zločina, Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 133, str. 382-383.

u s. Jošavki. Četnički izdajnici prethodno su likvidirali partizanske ranjenike u Jošavki. A zatim su došli po Mladena. Mislili su da od njega dobiju izjavu koja bi odgovarala izdajničkoj vojsci. Odvažni i hrabri komandant kozarskih partizana odbio je prkosno ponudu. Sa izdajnicima nije htio niti imao šta da razgovara. Iza toga slijedilo je četničko zlodjelo. Iznijeli su nemoćnog partizanskog komandanta i blizu potoka zv. Mlinska rijeka zvjerski ga mučili i ubili.

Štab IV krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u .aopštenju od 4. aprila 1942. godine obavijestio je Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari da su uoči 1. aprila 1942. godine razbojničke četničke bande izvršile napad na Štab Odreda i pobile sve osoblje Štaba, osim komandanta i političkog komesara, koji su se u to vrijeme nalazili na terenu.

„Iste noći“ navodi se dalje u pismu „četničke bande napale su i ambulantu u Jošavki i poklali sve naše bolesne i ranjene drugove koji su se tu nalazili radi liječenja. Druga Mladena Stojanovića, koji je takođe ležao ranjen, četnici su odveli sa sobom u šumu gdje su ga prisiljavali da piše razna kapitulantska pisma da bi ga na kraju opet Ubili, tim prije što to Mladen sigurno neće učiniti. Ali obzirom na mogućnost da se četnička banda posluži falsifikatom, pošto su zarobili i pečat Štaba Odreda, veoma je važno da se preduzmu potrebne mjere predostrožnosti.⁴⁹⁶

Štab IV krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda realno je pretpostavljao da se pomoću falsifikovanih pisama ili letaka, čime se neprijateljska četnička propaganda služila, može pokušati razvijati četnička propaganda i na području Kozare. Isto tako, podvučeno je, da se sa lažnim propusnicama i drugim ispravama mogu pokušati uvući lažni kuriri kao atentatori sa ciljem da pobiju komandno osoblje i izvrše sličan udar u Štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, zbog čega je potrebna najveća budnost i najstrožija pripravnost.

Ubistvo dr Mladena Stojanovića, prvog komandanta Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda na Kozari i načelnika Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, bio je težak gubitak za narodi borce Kozare i Bosanske krajine koji su ga cijenili kao čovjeka i narodnog ljekara i kao istaknutog borca i partizanskog komandanta.

Povodom ovoga teškog gubitka koji su narodu Kozare nanijeli četnički zločinci, izdat je 16. aprila 1942. godine zajednički proglas Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Nemoguće je bilo nešto više reći nego što je istaknuto u proglasu u kome se kaže:

„Zločinačka ruka domaćih izdajnika i fašističkih plaćenika — četnika nanijela je još jedan udarac našem narodu i našoj svetoj oslobodilačkoj borbi.

Izdajnički i mučki ubijen je naš drug doktor Mladen Stojanović, načelnik Štaba narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske za Bosansku krajinu.

Najnovije izdajice srpskog naroda — četnici ubili su druga Mladena, sina ovoga kraja, koji je poveo narod u borbu u onim danima kada mu je prijetila

⁴⁹⁶Saopštenje štaba IV KNOP odreda od 4. aprila 1942. godine o pogibiji dr Mladena Stojanovića i razbojničkom djelovanju četnika, Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 48, str. 140-143.

opasnost da bude istrijebljen, kada su krvnici ustaše počeli progoniti, ubijati i klati nevino srpsko stanovništvo, žene, djecu i starce. On je ostao zajedno sa svojim narodom u najtežim časovima. Drug Mladen je bio onaj, koji je udario temelje i organizovao u ovim krajevima novu narodnu vojsku — partizane, koji su od prvih dana pokazali i dokazali svome narodu da su oni zaštitnici i najodaniji sinovi njegovi, da su oni jedini pravi borci za prava radnog naroda. On je bio taj koji je pokazao narodu, radnicima i seljacima ovoga kraja, pravi put ka slobodi — put nemilosrdne borbe protiv okupatora, ustaških krvoloka i svih domaćih izdajica. Drug Mladen je bio čovjek i borac za slobodu i prava svoga naroda, pred čijim su imenom drhtali ustaški i okupatorski zvjerovi.

Četnici pod rukovodstvom izdajnika i bandita Draže Mihajlovića, Dangića, Drenovića, Tešanovića, Marčetića i ostalih, danas vode otvorenu borbu protiv svoga naroda, protiv narodne partizanske vojske. Oni danas nastoje po nalogu okupatora da povedu bratoubilačku borbu između Srba, poštenih Hrvata i Muslimana, paljenjem i uništavanjem mirnih muslimanskih i hrvatskih sela, klanjem i ubijanjem muslimanskog i hrvatskog stanovništva.

Od ruke tih zlikovaca — srpskih ustaša, pao je i naš drug Mladen. Narod i partizani ovoga kraja neće nikada zaboraviti svoga Mladena, svoga vođu i učitelja.⁴⁹⁷

I zaista za nezaboravne i trajne uspomene na svoga prvog komandanta, istaknutog borca i rukovodioca Kozare, Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda izdao je 19. aprila 1942. godine Naredbu o promjeni naziva Odreda koja u cijelosti glasi:

N A R E D B A⁴⁹⁸

Drugarskim štabovima bataljona, četa, komandantima opština i narodnooslobodilačkim odborima i narodu.

U znak priznanja za stvaranje i podizanje ovoga Odreda, kao Odreda gdje su se okupili najbolji sinovi svoga naroda i stvorili pravu narodnooslobodilačku vojsku, ovaj Odred nosiće ime svoga prvoborca i prvog komandanta druga

M L A D E N A S T O J A N O V I Ć A

čiju će smrt partizani ovoga Odreda nemilosrdno osvetiti nad svim narodnim neprijateljima zbog zločina nad nezaboravljenim drugom i komandantom Mladenom.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

19. aprila 1942. godine

ŠTAB

II KNO PARTIZANSKOG ODREDA
„MLADEN STOJANOVIĆ“

⁴⁹⁷Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 78, str. 212-214.

⁴⁹⁸Naredba Štaba II KNOP odreda od 19. aprila 1942. godine u promjeni naziva odreda, Zbornika, tom IV knjiga 4, dok. 82, str. 221.

Borci i narod Kozare nastavili su čvrsto, odlučno i nemilosrdno borbu protiv okupatora i njegovih domaćih slugu izdajnika ustaša, četnika, nedićevaca i ljotićevaca. Bez obzira na žrtve, narod Kozare bio je masovno na strani narodnooslobodilačkog pokreta. Zbog toga i četnička i druga neprijateljska propaganda nisu nailazile na podršku. Presudnu ulogu u tome imali su partijsko i vojno rukovodstvo, komunisti i borci na Kozari, koji su blagovremeno obavještavali i upozoravali narod na sve vidove neprijateljske propagande.

Značajno je jedno pismo koje je Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru 6. aprila 1942. godine uputio bataljonskim partijskim biroima u Odredu, sreskim komitetima Komunističke partije Jugoslavije i partijskim grupama na terenu Kozare, obavještavajući ih o novonastaloj situaciji i četničkoj izdaji. Zbog otvorene saradnje četnika i okupatora treba prići raskrinkavanju četničke politike i objasniti partizanima i narodu kakvim se sredstvima služe protiv narodnoslobodilačke borbe. Navodi se kako treba isticati konkretne primjere četničkog povezivanja sa Nijemcima i nedićevcima u Srbiji, sa Nijemcima i ustašama u istočnoj Bosni i sa Italijanima u Bosni i Hercegovini. „Sve to treba objašnjavati narodu preko zborova, konferencija i narodnooslobodilačkih odbora, a uporedo sa tim objašnjavati i tumačiti ciljeve narodnooslobodilačke borbe. Komunisti to moraju ozbiljno shvatiti, jer danas treba čitava Partija da se mobilizira protiv četnika, protiv pete kolone, protiv kontrarevolucionarnih bjelogardejskih bandi. Pitanje četnika mora biti najvažnije pitanje. Nije dovoljno njih samo vojnički uništiti, nego ih treba i politički u narodu likvidirati, ističe se u pismu Okružnog komiteta Partije za Kozaru.“⁴⁹⁹

⁴⁹⁹Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 54, str. 153-156.

DVADESET I PET DANA U OSLOBOĐENOM PRIJEDORU I LJUBIJI

Prijedor se nalazi u središnjem dijelu Bosanske krajine. Smješten je na istočnoj obali r. Sane, u ravnici sa nadmorskom visinom koja dostiže oko 135 metara.

Sjeveroistočno od grada teren se postepeno podiže i prelazi u obronke Kozare. Na istom pravcu prema Kozari, na 12-tom kilometru je Kozarac i dalje istočno na 56. kilometru Banja Luka. Nizvodno niz r. Sanu prolazi željeznička pruga i cesta prema Bosanskom Novom, udaljenom 32 kilometra od Prijedora.

Na sjeveru, na 30 kilometru je Bosanska Dubica, na jugu (na istoj udaljenosti) Sanski Most i jugozapadno na 12 kilometru je Ljubija koja sa okolinom čini bogat rudnik željezne rude.

Po svojoj veličini, poslije Banje Luke i Bihaća, Prijedor se nalazi na trećem mjestu u Bosanskoj krajini. Kao željeznički čvor i raskrsnica željezničkih puteva prema Banjoj Luci i Bosanskom Novom i dalje prema Zagrebu i Bihaću, te prema Sanskom Mostu i Drvaru i rudniku Ljubiji, Prijedor je imao posebno značenje za Nijemce i ustašku NDH. Postojanje rudnika željezne rude sa bogatim i neiscrpnim rezervama, najbogatijim rudnikom željezne rude u srednjoj Evropi, zatim velikim bogatstvom drveta u dijelu sansko-grmečkog revira, činilo je Prijedor sa njegovom bližom okolinom značajnim mjestom u planovima njemačko-italijanskih okupatora i njihovih komandi i organa ustaške vlasti.

Zbog takvog vojnopolitičkog i strategijskog značaja, a posebno zbog masovnog narodnog ustanka i snažnog razvoja narodnooslobodilačkog pokreta i oružane borbe na području Kozare i Podgrmeča i uopšte u Bosanskoj krajini, neprijatelj je u Prijedoru zadržavao svoje jače snage.

Njegov garnizon u Prijedoru sa jedinicama, ljudstvom i naoružanjem predstavljao je jedan od jačih garnizona u Bosanskoj krajini.

Da bi osigurao eksploataciju i izvoz željezne rude iz Ljubije, okupatorske njemačke komande su, pored jakih ustaško-domobranskih, oružničkih i policijskih snaga, u Prijedoru i Ljubiji već u 1941. godini stacionirale jedan bataljon njemačke vojske. Bio je to 923. landesšicen bataljon pod komandom Štaba 718. njemačke pješadijske divizije čiji se Štab jedno vrijeme nalazio u Banjoj Luci. Zadatak landesšicen bataljona bio je da osigura normalnu

proizvodnju i eksploataciju željezne rude u Ljubiji, neophodne njemačkoj ratnoj industriji.

Međutim, ni njemačke ni ustaško-domobranske snage, nisu bile dovoljne da odgovore svojoj namjeni. Zbog stalne blokade Prijedora i Ljubije od strane partizanskih snaga i potreba za obezbjeđenjem važnijih industrijskih objekata u drugim dijelovima Jugoslavije, Nijemci su bili prisiljeni da u februaru 1942. godine preduzmu ofanzivu na dio područja Kozare i jedino moguće izvodljivom pravcu od Bosanske Dubice prema Prijedoru i Ljubiji. Samo sa jačim snagama i ofanzivnim dejstvom bilo je moguće izvući 923. landesšicen bataljon. Ovim je bila napuštena nada o mogućnostima daljeg korištenja ljubijske rude. Tako je Prijedor sa Ljubijom već početkom marta bio prepušten ustaško-domobranskim žandarmerijskim i policijskim snagama.

U proljeće 1942. godine Prijedor se našao u potpunoj blokadi. Rušenjem željezničke pruge prema Banjoj Luci, Bosanskom Novom i Sanskom Mostu i onespobljavanjem saobraćajnica na ovim pravcima, neprijateljski garnizon u Prijedoru sa Ljubijom bio je odsječen. Njegovo snabdijevanje sa ishranom i drugim potrebama vršeno je vazdušnim saobraćajem. Snage Drugog krajiškog partizanskog odreda okruživale su ovaj garnizon od Ljubije do lijeve obale r. Sane, gdje se nalazila 5. četa 1. bataljona, zatim sa sektora sjeverozapada 1. četa 1. bataljona, sa sjevera 1. četa 2. bataljona, sa sjeveroistoka snage 4. bataljona i sa jugoistoka do desne obale r. sane 5. četa 2. bataljona. Ostali dio iznad Ljubije i Starog Majdana prema Sanskom Mostu držale su snage Prvog krajiškog partizanskog odreda koje su držale u blokadi Sanski Most i neprijateljska uporišta prema Prijedoru sa južnim dijelom Ljubije.

Iako je vojnopolitička situacija na sektoru Drugog i Prvog krajiškog partizanskog odreda bila uglavnom povoljna, ona je na drugim sektorima, naročito u srednjoj Bosni i dijelu Manjače bila neizvjesna zbog pojačane aktivnosti četničkih snaga, zbog čega su na ova područja bili upućeni kozarski i podgrmečki udarni bataljoni koji su u aprilu i maju 1942. godine vodili žestoke borbe sa četničkim snagama.

I upravo u takvoj situaciji uslijedila je i ideja za akciju na neprijateljski garnizon u Prijedoru. Ona je odražavala strategiju i taktiku koju je pod rukovodstvom druga Tita sprovodio Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, smatrajući daje za uspješnije vođenje borbi potrebno u noćnim napadima zauzimati mjesta i da partizanske jedinice ne treba vezivati za odbranu oslobođene teritorije, nego ih bacati na osvajanje novih mjesta i preprečavanje puteva.

Snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ svojim svakodnevnim akcijama na rušenju željezničkih i cestovnih saobraćajnica i objekata na njima, zauzimanjem i oslobođenjem velikog dijela područja Kozare u proljeće 1942. godine upravo su dejstvovale prema zamisli i naređenju Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije o partizanskom načinu ratovanja.

Procjenjujući vojnopolitičku situaciju u Bosanskoj krajini kao veoma povoljnu, Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke partizanske i

dobrovoljačke vojske Jugoslavije Josip Broz Tito u preporuci od 31. marta 1942. godine upućenog Operativnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu pored ostalog, je istakao:

„Najviše koristi biste izvukli osvajanjem Prijedora, povezali biste teritoriju I i II odreda, dobili biste dobro uporište za vaš dalji rad, onemogućilo bi se Nijemcima izvoženje rude“.⁵⁰⁰

Već u aprilu 1942. godine otpočele su pripreme za izvođenje ove za partizanske snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i dijela snaga Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda najveće i najznačajnije akcije. Bila je to i jedna od najvećih partizanskih akcija u Bosanskoj krajini koja je izvedena u prvoj godini narodnooslobodilačkog rata na veoma jak neprijateljski garnizon.

U pripremama akcije na Prijedor bili su angažovani štabovi Drugog i prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i okružni komiteti Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Podgrmeč. Prema prvoj zamisli organizatora, akciju na Prijedor trebalo je izvesti uoči 1. maja 1942. godine i međunarodni praznik rada dočekati u oslobođenom Prijedoru. Međutim, vrijeme napada je pomjereno pa su tako Prijedor i Ljubija oslobođeni 16. i 17. maja 1942. godine.

O značaju ove akcije govori se i u jednom pismu Boška Šiljegovića, člana Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru, upućenog 30. aprila 1942. godine Đuri Pucaru Starom, sekretaru Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu. U njemu se ističe da neprijatelj priprema ofanzivu na područje Kozare i da se treba pripremiti za uspješnu odbranu. „Ali“ — ističe se u pismu — „i pored toga mora se vojnički ojačati zauzimanjem jednog neprijateljskog garnizona u gradu. Samim zauzimanjem garnizona mi bismo dokazali našu vojnu ipolitičku snagu kao i da smo sposobni istovremeno tući bijele četničke bande i zauzimati i oslobađati naše gradove. Ako bi nam to uspjelo, naš položaj bi bio daleko povoljniji nego što je danas. A, ako ne uspije, mi imamo snage da pretrpimo i poraz, čime se situacija ne bi mnogo nepovoljno izmijenila po nas.“⁵⁰¹

Zanimljivo je da se u ovome pismu ništa ne govori o preporuci Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske za napad na Prijedor. Znači da ovo naređenje nije bilo stiglo ni do kraja aprila, kada su pripreme akcije na Prijedor bile u toku. Inače, akcija za oslobođenje Prijedora i Ljubije imala je veliko značenje ne samo za područje Kozare već i za Bosansku krajinu pa i šire.

To se može zaključiti i po tome što je plan napada znalački i temeljito pripreman i što su u akciji učestvovali, prvi put, udružene snage više partizanskih odreda: glavnina snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog

⁵⁰⁰Zbornik, tornii, knjiga 3, dok. 105.

Preporuka Vrhovnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske Jugoslavije stigla je u vrijeme oslobođenja Prijedora. Sa ostalim direktivama donio ju je Rato Dugonjić u oslobođeni Prijedor.

⁵⁰¹Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 113, str. 303. i 304.

partizanskog odreda „Mladen Stojanović" i dijelovi snaga Prvog krajiškog i Banijskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Iz navedenog pisma Boška Šiljegovića upućenog Đuri Pucaru Starom može se zaključiti da u prvim pripremama akcije na Prijedor učestvuju partijska i vojna rukovodstva sa Kozare i Podgrmeča, o čemu su obaviješteni Košta Nađ, komandant Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i Lepa Perović, član sekretarijata Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu. Javljeno im je da je formiran privremeni Operativni štab od I i II krajiškog i Banijskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i da bi u privremeni štab ušli i predstavnici okružnih komiteta Komunističke partije, s obzirom na političku pripremu i rješavanje ovoga zadatka.⁵⁰²

Okružni komiteti Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Podgrmeč i štabovi Drugog i Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda pridavali su veliki značaj akciji na Prijedor. Zato su i pripreme bile svestrane i temeljite, čemu je u izvjesnoj mjeri doprinijela i prethodna nedovoljno sinhronizovana i neuspjela akcija na Bosansku Dubicu i takođe neuspjelo napad snaga III bataljona na neprijateljske položaje.⁵⁰³

Korisne su bile sve pouke i iskustva iz ranijih akcija koje su snage odreda izvodile. Za uspjeh svake akcije na neprijateljska uporišta, a posebno u akciji na Prijedor, osnovno je bilo da se prethodno dobiju obavještenja o brojnom stanju i rasporedu neprijateljskih snaga, spoljnoj i unutrašnjoj organizaciji odbrane, glavnim otpornim tačkama u sistemu odbrane, razmještanju i pravcima dejstva artiljerije i minobacača, mitraljeskih i puškomitraljeskih gniježda. Prikupljanje ovih i drugih neophodnih obavještenja o neprijatelju bilo je moguće zbog toga što je u gradu djelovao Mjesni komitet Komunističke partije Jugoslavije sa sekretarom Mirom Cikotom i brojnim saradnicima narodnooslobodilačkih pokreta u Prijedoru.

Iako pod veoma teškim ilegalnim uslovima, Mjesni komitet Partije u Prijedoru uspješno je djelovao, kako u vrijeme priprema ustanka i oružane borbe 1941. godine, tako i u vrijeme priprema za prvo oslobođenje Prijedora. Značajnu ulogu u tome imao je sekretar Komiteta Muharem Suljanović, koga je poslije hapšenja septembra 1941. godine zamijenila Mira Cikota. Zajedno sa Mirom Cikotom u Mjesnom komitetu Partije su bili Aber Babić, Ajša Maličević i Esad Kapetanović. Pored članova Partije i SKOJ-a, u gradu su djelovali brojni saradnici narodnooslobodilačkog pokreta.

Početakom 1942. godine Mjesni komitet u Prijedoru, obavještavajući Okružni komitet Komunističke partije za Kozaru, ističe da u Prijedoru ima oko 180 lica koja mogu biti članovi Partije i SKOJ-a.⁵⁰⁴

U izvještaju Zapovjedništva drugog domobranskog zbora o borbama u Bosanskoj krajini od 22. januara 1942. godine, u dijelu o komunistima navodi se da u Prijedoru rade za narodnooslobodilački pokret:

„Vuka Miodrag, Čavić Drena, Stojnić Cuka, Stojanović Nada, Đermanović Ruža, Čanak Nada kći Luke, Stojanović Nada kćerka kafedžije,

⁵⁰²Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 113, str. 304.

⁵⁰³Isto.

⁵⁰⁴Kozara, knjiga 2, str. 725.

Stevo Radić, Radošević Gliša, Rajlić Duško, Vukić Sveto i Vukić Duško, Stojanović Boško, Marjanović Sveto, zatim Trubajić, činovnik u kotarskom predstojništvu, Židov Levi sa suprugom, koji je došao iz Bihaća, Softić Nizo, činovnik u zdravstvenoj ambulanti u Kozarcu, te Božo Cikota i njegov pomoćnik sudija Sadiković Muhamed.⁵⁰⁵

U prvoj ratnoj godini veze Mjesnog komiteta sa rukovodstvom u Kozari bile su vrlo intenzivne. Djelovalo je više kanala preko Čejreka i Crne Doline u koji su bili uključeni Kapetanović Mesud i Ivanka Gašić, zatim preko Raškovca na kome je radio Kovrlja Marko, krojač, koji je izučavao zanat kod Idriza Selimbegovića te preko Mande Pavičić i Sene Kovačević.⁵⁰⁶

Jedan veoma stalan i siguran kanal prema Kozari išao je preko Gomjenice koji je između Mjesnog komiteta KPJ u Prijedoru i Luke Medića u Orlovači održavala Milka Ostojić. Isticali su se još u održavanju veze sa Kozarom Hilmo Selimbegović zvanu Kusa, zatim Meho Car iz Gornje Puharske, te Milutin Radetić iz čije knjižare je otpreman kancelarijski materijal u Kozaru.⁵⁰⁷

Zahvaljujući upornosti Mjesnog komiteta, uspjelo se čak prodrijeti i pronaći saradnike među domobranskim oficirima, među kojima su bili Marjan Miletić, Janušić Vladimir i još neki, raspoređeni da daju potrebna obavještenja o neprijateljskim snagama u garnizonu.

U vrijeme priprema napada na Prijedor Niko Radetić, geometar, izradio je iz grunтовnice plan Prijedora i okoline, na kome je kasnije unesen raspored neprijateljskih snaga u garnizonu.⁵⁰⁸

Sličan izvještaj o rasporedu neprijateljskih snaga dobio je Vaso Rajlić od komandira žandarmerijske stanice u Prijedoru Mihelića koga je preko Becner Marije iz Gomjenice dostavio Mili Vučenoviću, komandiru miljakovačke 5. čete 2. bataljona.⁵⁰⁹

Značajnu ulogu u pripremanju napada na Prijedor i učešća u njegovom oslobađanju imali su brojni borci iz Prijedora koji su se nalazili u jedinicama Drugog krajiškog odreda kao komandiri i politički komesari četa i bataljona: Mile Rajlić, Dušan Utješinović, Joco Marjanović, Mile i Đuro Vučenović, Rajko Radetić i mnogi drugi. Svi oni su kao dobri poznavaoči grada, uz prikupljena obavještenja o rasporedu neprijateljskih snaga, išli na čelu svojih jedinica na pravcu njihovog borbenog rasporeda.

Organizacija odbrane Prijedora imala je karakter kružne odbrane. S obzirom na to da se grad nalazi na desnoj obali rijeke Sane, to je i težište njegove odbrane bilo na desnoj obali, od Klaonice preko željezničke pruge Prijedor — Bos. Novi, prolazeći dalje kroz Čejreke i Donju Puharsku, preko Rasadnika i škole na Urijama, te Bolnice, Ciglane i Silosa do sela Gomjenice na desnoj obali Sane, južno od Prijedora. U tom rejonu nalazili su se neki značajniji objekti, koji su bili podjednaki za razmjешtaj snaga za odbranu, kao što su: gimnazija, dvije osnovne škole, žandarmerijska kasarna, željeznička stanica, Gašića hladnjača, osnovna škola na Urijama, Bolnica, Silos, Ciglana,

⁵⁰⁵Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 139.

⁵⁰⁶Kozara, knjiga 2, str. 503.

⁵⁰⁷Kozara, knjiga 2, str. 724 i 725.

⁵⁰⁸Kozara, knjiga 2, str. 726.

⁵⁰⁹Vaso Rajlić: Ilegalni rad u Prijedoru u prvoj ratnoj godini, Kozara, knjiga 4.

Električna centrala, te neki vjerski objekti: pravoslavna i rimokatolička crkva i nekoliko džamija. Na ovome dijelu polukružne odbrane grada nalazila se glavnina neprijateljskih snaga prijedorskog garnizona.

Na južnoj i jugozapadnoj strani Prijedora od željezničke stanice Baltine Bare na desnoj obali r. Sane i dalje od lijeve obale odbrana Prijedora prolazila je kroz selo Carakovo, s. Rizvanović, s. Bišćane do lijeve obale r. Sane na izlasku iz grada prema Brezičanima.

Prema ovako organizovanoj odbrani, Prijedor je imao veoma povoljne i dobre uslove za odbranu i za efikasno dejstvo brojnog naoružanja. I vremenski uslovi, jer su bili suvi i topli proljetni dani, išli su u prilog neprijatelju da organizuje solidnu odbranu i stvaralo mu povoljne uslove za manevar jedinica i naoružanja.

SASTAV I RASPORED NEPRIJATELJSKIH SNAGA U PRIJEDORU

Posadu neprijateljskog garnizona u Prijedoru sačinjavale su jedinice iz sastava: Druge, Desete i Jedanaeste domobranske pješadijske pukovnije, 8. artiljerijskog divizionu sa ustaškim, oružničkim, policijskim i dobrovoljačkim snagama u čijem sastavu je bilo i gradskog ološa koji su u sastavu ustaških formacija 1941. godine učestvovali u vršenju zlodjela nad srpskim stanovništvom.

Tako su garnizon u Prijedoru sačinjavale jedinice:

II. bojna 2. pješadijske pukovnije:

7. satnija sa oko 80 ljudi i 4 puškomitraljeza;

8. satnija sa oko 50 ljudi i 3 teška mitraljeza;

ukupno: 130 ljudi sa puškama, 4 puškomitraljeza i 3 teška mitraljeza;

10. pješadijska pukovnija:

5. satnija sa 130 ljudi i 8 puškomitraljeza;

9. satnija sa oko 40 ljudi i 1 puškomitraljezom;

4. satnija sanske posadne bojne sa oko 70 ljudi, 2 puškomitraljeza i 1 teškim mitraljezom;

ukupno: 240 ljudi, 11 puškomitraljeza i 1 teški mitraljez.

I. Bojna 11. pješadijske pukovnije:

2. satnija sa 49 ljudi i 2 puškomitraljeza;

4. satnija sa 95 ljudi, 6 teških mitraljeza i 2 minobacača.

11. Bojna 11. pješadijske pukovnije:

5. satnija sa 158 ljudi i 8 puškomitraljeza;

7. satnija sa 132 čovjeka i 8 puškomitraljeza;

ukupno: 528 ljudi sa puškama, 18 puškomitraljeza, 9 teških mitraljeza i 5 minobacača;

1. baterija 8. artiljerijskog divizionu — 2 haubice od 100 mm sa 55 ljudi i jednim neispravnim teškim mitraljezom;

opskrbna baza sa 55 ljudi za posluživanje i zaštitu oruđa.

Sveukupna posada garnizona u Prijedoru sa domobranskim, ustaškim, žandarmerijskim, policijskim snagama i dobrovoljcima iznosila je 1.198 vojnika naoružanih puškama, 33 puškomitraljeza, 13 teških mitraljeza, 5 minobacača i 2 haubice.⁵¹⁰

Odbrana Prijedora bila je podijeljena na predjele: sjeveroistočni i jugozapadni odsjek i najbližu okolicu Prijedora (Gomjenica, Battine Bare, Biščani i željeznički most na r. Sani).

⁵¹⁰Prema izvještaju Štaba 11. pješadijske pukovnije u Sisku br. 2676/tajno 6.11. 1942. godine.

Sjeveroistočni odsjek polazio je od straže broj 2, rijeka Sana, do zaključno straže broj 11 — Ciglane u širini od oko 4 kilometra. Zapovjednik ovoga odsjeka bio je satnik Ljubimir Ivo, komandant 2. bojne 11. pješadijske pukovnije.

Jugozapadni odsjek polazio je od straže broj 12 — Bunker do straže broj 2 isključno. Zapovjednik ovoga odsjeka bio je satnik Kropar Josip, komandant II bojne 2. pješadijske pukovnije.

Odbrana garnizona Prijedora formacijski je bila pod komandom pukovnika Marija Zlobeca, komandanta 11. domobranskog pješadijskog puka.

Štab odbrane nalazio se u Gimnaziji sa radio-stanicom, posadnom rezervom od oko 80 ljudi sa 4 puškomitraljeza. Ovdje se nalazilo skladište II. bojne 11. pješadijske pukovnije, pisarnica i skladište, 3. satnije 11. pješadijske pukovnije i pisarnica i skladište 4. i 9. satnije 10. pješadijske pukovnije.

RASPORED SNAGA PO ODSJECIMA

Sjeveroistočni odsjek:

straža broj 1 — kod glavnog mosta na r. Sani, jačine 14 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 1-a — kod nogometnog igrališta, jačine 4 vojnika i jedan teški mitraljez;

straža broj 2 — kod gradske klaonice, jačine 14 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 3 — između klaonice i Cvijića posjeda, oko 300 metara desno od puta za Bosanski Novi, jačine 14 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 4 — na Cvijića posjedu, jačine 13. vojnika i dva puškomitraljeza;

straža broj 5 — kod Gašića hladnjače, jačine 24 vojnika i jedan puškomitraljez i jedan teški mitraljez;

straža broj 5-a — kod ulaza u Donju Puharsku, jačine 16 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 5-b — kod džamije u Donjoj Puharskoj, jačine 8 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 5-c — između straža broj 5-a i 5-b, jačine 5 vojnika;

straža broj 6 — kod Džafića trgovine, jačine 11 vojnika;

straža broj 6-a — kod zelene kuće u Donjoj Puharskoj, jačine 7 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 6-b — Filipovića kuća u Donjoj Puharskoj, jačine 10 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 7 — u Rasadniku, jačine 21 vojnika i 2 puškomitraljeza;

straža broj 8 — u Osnovnoj školi na Urijama, jačine 30 vojnika, jedan puškomitraljez i jedan teški mitraljez;

straža broj 9 — u novoj bolnici, jačine 9 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 10 — u Državnom senjaku, jačine 13 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 10-a — u usamljenoj kući između straža broj 9 i 10 jačine 4 vojnika;

straža broj 11 — u Ciglani, jačine 32 vojnika, jedan puškomitraljez i jedan teški mitraljez;

straža broj 12 — na glavnoj željezničkoj stanici, jačine 13 vojnika;

straža broj 13 — u Silosu, jačine 23 vojnika i jedan puškomitraljez;

Rezerve sjeveroistočnog sektora — jačine 15 vojnika iz sastava 7. četa 11. pješadijskog puka smještena je u Ostojića kući kod rampe.

Jugozapadni odsjek:

Straža broj 14 — smještena u betonskom bunkeru, jačine 28 vojnika sa jednim puškomitraljezom i jednim teškim mitraljezom;

straža broj 15 — u ljubijskoj željezničkoj stanici, jačine 15 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 16 — u Rizvića kući, jačine 14 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 17 — na raskršću kod pravoslavnog groblja, jačine 16 vojnika i jedan puškomitraljez;

straža broj 18 — u usamljenoj kući kod željezničke pruge, jačine 12 vojnika i 1 puškomitraljez;

straža broj 19 — kod Mešića skladišta, jačine 12 vojnika i 1 puškomitraljez;

Straža broj 19-a — pored kanala na Gomjениčkom drumu, jačine 9 vojnika.

Vojne straže:

- Na željezničkoj stanici Baltine Bare;
- Na željezničkom mostu „Žegar“ na rijeci Sani;
- Na gomjениčkom mostu i
- U selu Biščanima.

Brojno stanje ovih straža iznosilo je oko 110 vojnika sa 3 puškomitraljeza i 1 teškim mitraljezom.

RAMJEŠTAJ I ZADACI JEDINICA U GARNIZONU

Štab odbrane Prijedora sa komandantom garnizona pukovnikom Marijom Zlobecom — u zgradi Gimnazije sa 80 vojnika i 4 teška mitraljeza.

7. i 8. satnija II domobranskog pješadijskog puka služile su kao rezerva Štabu odbrane i za obezbjeđenje komande u zgradi Gimnazije.

Kasarna 8. satnije Drugog i 8. satnije XI domobranskog pješadijskog puka — u Stručnoj školi;

Kasarna 4. satnije XI domobranskog pješadijskog puka i skladište 1. satnije XI pješadijskog puka — u Osnovnoj školi u gradu;

Komanda 4. satnije XI pješadijskog puka u kući dr Mladena Stojanovića sa 2 minobacača u dvorištu;

4. satnija XI pješadijskog puka davala je straže za minobacačka odjeljenja i za obezbjeđenje haubica.

Kasarna 7. satnije XI domobranskog pješadijskog puka smještena je u Ostojića kući.

7. satnija obezbjeđivala je stražu na stražarskim mjestima: broj 2 kod Klaonice na drumu Prijedor — Brezičani, broj 3 između Klaonice i Cvijića posjeda, broj 4 na Cvijića posjedu, broj 5 kod Gašića hladnjače, broj 5-a na

ulazu u Donju Puharsku, broj 5-b kod džamije u Donjoj Puharskoj i broj 5-c u međuprostoru straža 5-a i 5-b.

5. satnija X domobranskog pješadijskog puka obezbjeđivala je straže na stražarskim mjestima: broj 6 kod trgovine Džafića, broj 6-a kod zelene kuće u Donjoj Puharskoj, broj 6-b u Filipovića kući u Donjoj Puharskoj, broj 7 u Državnom rasadniku, broj 8 u Osnovnoj školi na Urijama, broj 9 u Novoj bolnici, broj 10 u Državnom senjaku, broj 10-a u usamljenoj kući između Senjaka i Bolnice i broj 11 na Ciglani.

2. satnija XI domobranskog pješadijskog puka obezbjeđivala je ljudstvo za stražarska mjesta: broj 12 na glavnoj željezničkoj stanici, broj 13 na Silosu, broj 18 u betonskom bunkeru, zatim stražu kod Pošte i za oklopne vozove na glavnoj i ljubijskoj željezničkoj stanici.

Kasarna 5. satnije XI domobranskog pješadijskog puka nalazila se u zgradi državnih činovnika.

Ova satnija obezbjeđivala je straže na stražarskim mjestima: broj 15 na ljubijskoj željezničkoj stanici, broj 16 u Rizvića kući, broj 17 kod pravoslavnog groblja, broj 18 u usamljenoj kući kod željezničke pruge, broj 19 kod Mešića skladišta i broj 19-a pored kanala na gomjeničkom drumu.

Komanda baterije artiljerijskih oruđa bila je u zgradi preko puta od Pošte, a u dvorištu vatreni položaji haubica.

8. mitraljeska satnija bila je raspoređena po svim jedinicama koje su bile ojačane sa teškim mitraljezima.

Posada sa 3 minobacača iz 8. satnije XI domobranskog pješadijskog puka nalazila se kod žandarmerijske kasarne, a oficirska menza u hotelu „Balkan“ sa stražom od 13 ustaša i 4 domobrana.

Glavna garnizona intendantura nalazila se u dvije zgrade u glavnoj ulici, a vojna garnizona ambulanta u zgradi blizu Pošte.

4. i 9. satnija Sanskog bataljona obezbjeđivale su stražu za stražarska mjesta na: gomjeničkom mostu, na željezničkoj stanici Baltine Bare, na željezničkom mostu Žegar na rijeci Sani i u selu Biščanima.

Pored domobranskih, u prijedorskom garnizonu nalazile su se, ustaše i kulturbundovci. Sve ove snage nalazile su se pod neposrednom komandom komandanta garnizona pukovnika Zlobeca i upotrebljavane za posebno odgovorne zadatke. Njihovo brojno stanje iznosilo je oko 100 ljudi sa 95 pušaka i 2 puškomitraljeza.

Pripadnici ustaške tzv. pripremne bojne (bataljona) imali su zadatak da obezbjeđuju važnije privredne i druge objekte u gradu, među kojima i Oficirski dom, te da vode borbu protiv diverzija i sabotaža u gradu. Odlikovani ratnici bili su kao rezerva sjeveroistočnom odsjeku odbrane prema Kozari, a milicija sastavljena od mještana iz Puharske služila je za odbranu svoga mjesta i kao pomoć glavnoj rezervi posade u zgradi Gimnazije.

Takav je izgledao raspored neprijateljskih snaga prijedorskog garnizona na njegovoj spoljnoj i unutrašnjoj odbrani. Neposredno pred napad, snage neprijatelja bile su raspoređene na 42 odbrambena punkta, od kojih 27 na periferiji grada kao spoljna odbrana, 4 u neposrednoj okolini i 11 otpornih tačaka u gradu sa međusobno povezanim komandovanjem i vatretnim dejstvima svih oružja i oruđa. Među najjače branjenim otpornim tačkama bila je zgrada Gimnazije u kojoj se nalazio Štab odbrane grada.

Detaljan plan rasporeda neprijateljskih snaga još početkom maja 1942. godine dostavljen je Operativnom štabu za Bosansku krajinu. To se vidi i iz izvještaja privremenog Operativnog štaba Prvog i Drugog krajiškog odreda od 4. maja 1942. godine u kome, pored ostalog, stoji da se prilaže „jedan plan rasporeda neprijateljskih snaga u Prijedoru i smatramo da bi detaljnije opisivanje toga zadatka pismenim putem bilo nekonspirativno i tehnički nemoguće radi preopširnosti.“⁵¹²

Sve to nepobitno potvrđuje da je organizacija napada na Prijedor bila svestrana, sa veoma dobrom sinhronizacijom snaga koje napadaju i Mjesnim komitetom i organizacijama Komunističke partije u okupiranom gradu.

Prema neprijateljskom izvještaju sačinjenom od strane specijalne komisije, sastavljene od oficira štaba 11. domobranskog pješadijskog puka iz Siska, neprijateljski garnizon u Prijedoru prije napada partizana imao je: za svaku pušku 90 do 130 metaka, za puškomitraljeze 700, a za teške mitraljeze po 2.500 metaka, ili po 24 šaržera za puške, 35 za puškomitraljeze i po pet redenika za teške mitraljeze. Pored ove municije koja se nalazila kod vojnika, u komorama četnih rezervi stalno je bio po jedan sanduk municije, a u glavnoj intendanturi bilo je u skladištu 65 sanduka sa 78.000 metaka kal. 7,9 mm, 1.500 kal. 7 mm i 1.700 metaka kal. 8 milimetara. Uporedo sa tim svaka satnija raspolagala je sa oko 500–600 ručnih granata za borbu na bliskom odstojanju.

Prateća oruđa imala su na raspolaganju 236 mina za minobacače i 150 artiljerijskih granata za haubice. Tako je posada u Prijedoru bila veoma dobro snabdjevena i raspolagala je sa 275.000 naboja puščane i mitraljeske municije i 386 granata za pridodata oruđa.

⁵¹²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 3.

NEPOSREDNE PRIPREME ZA NAPAD NA PRIJEDOR

U oslobođenju Prijedora učestvovala je glavnina snaga Drugog krajiškog-kozarskog odreda — 14 četa iz četiri bataljona, zatim dijelovi Prvog krajiškog odreda četiri čete i dvije čete Banijske udarne brigade. Naime, Prijedor se po svom geografskom položaju pretežno nalazio n? sektoru na kome je djelovao Drugi krajiški odred, koji gaje svojim snagama okruživao sa jugoistočne, istočne, sjeveroistočne, sjeverne, sjeverozapadne i zapadne strane sve do rudnika Ljubija. Otuda je i razumljivo da su u njegovom oslobođenju najbrojnije angažovane snage Drugog krajiškog odreda. Glavnina snaga odreda, osim snaga 3. bataljona, držala je u višemjesenoj blokadi Prijedor, pa je njihovo dovlačenje na polazne položaje i određivanje pravca napada bilo olakšano pri planiranju napada.

U direktnom napadu na Prijedor učestvovalo je 12 četa Drugog krajiškog-kozarskog odreda sa 860 pušaka, 37 puškomitraljeza, 7 teškim mitraljeza i 3 minobacača.

Na likvidaciji spoljnih uporišta sa južne strane Prijedora, pravcem Baltine Bare — Rizvanovići — Bišćani, učestvovala su četiri čete I bataljona „Petar Škondrić“, a ostali dijelovi snaga I krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda imali su zadatak da spriječe intervenciju neprijatelja iz pravca rudnika Ljubija i Bosanskog Novog.⁵¹³

U rezervi II klina nalazila se 3. četa III bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ koja je u toku napada ubačena u borbu na pravcu dejstva II klina.

U rezervi su se nalazile i dvije čete Banijskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda koje nisu ubacivane u borbu.

5. četa I bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ sa 110 pušaka i 6 puškomitraljeza u zapovijesti je bila predviđena za direktni napad na grad na pravcu drugog prodora, ali je naknadno njen borbeni zadatak izmijenjen neposredno pred napad, pa je ova četa dobila novi zadatak: da osigura sektor prema Bosanskom Novom i Ljubiji i da zajedno sa dijelovima snaga Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda dočekuje i uništava neprijateljske snage koje budu pokušale da se izvuku prema Bosanskom Novom.

Prema tome, u napadu i oslobođenju Prijedora i Ljubije bilo je angažovano 20 partizanskih četa, od kojih 14 iz Drugog krajiškog

⁵¹³Milan Indić: **Grmečka epopeja**, „Oslobođenje“ br. 11187 od 26.7.1979.

narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, 4 iz Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i 2 iz Banijskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. One su, bez četa u rezervi, raspolagale sa 1.230 pušaka, 50 puškomitraljeza, 8 teškim mitraljeza i 3 minobacača.

Odnos snaga u naoružanju, bez tri neprijateljske satnije u Ljubiji, bio je: 1.230:1.003 puške i 50:30 puškomitraljeza u korist partizanskih jedinica, te 13:8 teškim mitraljeza i 7:3 pratećih oruđa (5 minobacača i 2 haubice) u korist neprijatelja. U municiji za sve vrste oružja odnos je bio znatno povoljniji u korist neprijatelja i iznosio je 90-130:25-30 metaka po jednom borcu, a za prateća oruđa 386:30-40 granata sa oko 275.000 naboja puščane i mitraljeske municije u korist neprijatelja.

To su bile snage i naoružanje neprijateljskog garnizona u Prijedoru. Svakako da ovome treba dodati i mogućnosti pružanja neposredne pomoći iz garnizona Banje Luke, Bosanskog Novog, Bosanske Dubice, Sanskog Mosta i Ljubije, te upotreba i dejstvo avijacije koja je u toku napada korištena. Cijeneći situaciju neprijatelja u odbrani sa solidno izgrađenim sistemom odbrane, izučenim pravcima dejstva svih vrsta oružja i oruđa i relativno dobro snabdjevenim municijom, te mogućnošću pristizanja pomoći iz susjednih garnizona i dejstva avijacije, neprijatelj je objektivno bio u povoljnijem položaju.

Na strani partizanskih snaga koje su napadale na Prijedor, nalazila se nadmoćnost u ljudstvu 1.230:1.003 i u puškomitraljezima od 50:30, ali to nije bilo odlučujuće. Najveća nadmoćnost bila je u neustrašivosti krajiških boraca, njihovoj odlučnosti i svijesti da se bore za slobodu svoga naroda, za oslobođenje svoga grada i svoje zemlje od okupatora i njegovih slugu. Shvatajući tako svoju ulogu i zadatak, oni su na pravcu napada svojih jedinica kršili sve pa i najteže vještačke i prirodne prepreke, upadali u neprijateljske odbrambene položaje, u rovove, u bunkere i zgrade, lotimali puškomitraljeze, mitraljeze i topove i prodirali sve dublje u grad da bi ga konačno oslobodili.

Organizaciju napada na neprijateljski garnizon u Prijedoru, zbog prethodnog neuspjelog napada na Bosansku Dubicu, trebalo je još temeljitije i svestranije pripremiti, vodeći računa o tome daje to napad na dobro utvrđeno veće gradsko naselje, sa čvrstim objektima i mogućnostima vođenja uličnih borbi, te da u napadu učestvuju snage tri partizanska odreda. Zato su i pripreme sa detaljno preciziranim zadacima svih jedinica koje su određene da učestvuju u napadu, bile do najsitnijih detalja razrađene. Posebno je značajna pažnja posvećena neprimjetnom prikupljanju jedinica za napad i dovođenja u rejone polaznih položaja.

Snage I bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „dr Mladen Stojanović“ nalazile su se na sektoru oko Bosanskog Novog, Dobrljina i Bosanske Kostajnice, II bataljona oko Bosanske Dubice i u dubičkoj ravni prema Jasenovcu i niz r. Savu, 3. bataljona prema Bosanskoj Gradiški i Lijeve polju i 4. bataljona prema sektoru Banje Luke, Ivanjske i Manjače.

Četiri čete Prvog krajiškog odreda, predviđene za napad na Prijedor, trebalo je da oprezno prođu kroz neprijateljski borbeni poredak između Sanskog Mosta i Ljubije, jer bi u slučaju da se otkrije njihov pokret, bio doveden u pitanje uspjeh ovih snaga na predviđenom pravcu napada.

Posebno se strogo vodilo računa o pregrupisanju jedinica koje su određene za napad i ovih koje su predviđene za zauzimanje položaja na određenim sektorima oslobođene teritorije prema neprijateljskim posadama i garnizonima. Sve posade i garnizone koje su snage Drugog krajiškog odreda držale u blokadi, moralo se i dalje držati u stalnoj napetosti i iščekivanju napada partizanskih snaga. Takva psihoza vladala je u svim neprijateljskim jedinicama i garnizonima oko Kozare.

Prvi bataljon na dotadašnjim položajima prema Bosanskom Novom, Dobrljinu i Bosanskoj Kostajnici ostavio je 5 vodova, II bataljon prema Bosanskoj Dubici i Jasenovcu kompletnu 3. četu, III bataljona prema Bosanskoj Gradiški i neprijateljskom položaju na Lubini po jedan vod iz svake čete, dok je IV bataljon na svome sektoru zadržao dvije kompletne čete koje su istovremeno imale zadatak zaštite od prodora neprijateljskih snaga iz pravca Banje Luke i četničkih snaga sa Manjače.

Sve preduzete mjere u pripremama napada izvodile su se u najvećoj tajnosti i sa svim mjerama opreznosti i predostrožnosti. Osim plana i zapovijesti Operativnog štaba za Bosansku krajinu nije bilo nijednog drugog pismenog dokumenta za izvođenje akcije. Sva naređenja u toku priprema prenošena su do štabova bataljona i do komandi četa usmeno. Ovim se uspjelo da se što manji broj upozna sa planiranom akcijom, odnosno da se sa planom upoznaju samo neposredni učesnici, odnosno rukovodioci jedinica određenih za napad.

Upoznavanje komandanta bataljona Drugog krajiškog odreda vršeno je neposredno pozivanjem u Operativni štab koji se u vrijeme priprema nalazio u selu Božićima kod Prijedora. Vodilo se računa da se u strogoj tajnosti izvrši komandantsko izviđanje garnizona u Prijedoru i njegove bliže okoline.

Dovođenje jedinica na polazne položaje za napad izvršeno je u toku noći. Komandanti bataljona ponovili su izviđanje neprijatelja sa komandirima četa, upoznali ih sa rasporedom neprijateljskih snaga i zadacima četa. Svi objekti i otporne tačke u neprijateljskom rasporedu bili su uneseni u skice i identifikovani na terenu u toku izviđanja sa komandirima četa. Sve jedinice u napadu, od desetina do četa, imale su vodiče koji su poznavali pravac pokreta. Neposredno pred napad u svim četama održani su partijski i skojevski sastanci na kojima su članovi primali obaveze za izvršenje postavljenih zadataka.

Plan napada na Prijedor izrađen je pod rukovodstvom komandanta Operativnog štaba za Bos. krajinu Koste Nađa zajedno sa rukovodiocima Drugog krajiškog odreda i Okružnog komiteta KPJ za Kozaru: Josipom Mažarom Šošom, Boškom Šiljegovićem i Ratkom Vujovićem Čočetom i komandantom Prvog krajiškog odreda Miloradom Mijatovićem. Po svojoj sadržini, osnovnoj koncepciji, svestranoj i detaljnoj razradi zadataka jedinica, plan predstavlja autentičan prilog iskustva borbe iz narodnooslobodilačkog rata, pa se donosi u cjelini.

**ZAPOVIJEST OPERATIVNOG ŠTABA NOP ODREDA ZA BOSANSKU
KRAJINU OD 14. MAJA 1942. GODINE ZA NAPAD NA PRIJEDOR**

PLAN NAPADA NA PRIJEDOR⁵¹⁴

Iz iskustva napada na Bos. Dubicu, kao i samog rasporeda neprijateljskih snaga, stali smo na stanovište da se napad na grad Prijedor vrši u obliku dva klina, čiji bi vrhovi dospjeli što prije u centar grada, a glavnina klina vršila likvidaciju periferijskih straža, i sa tri prodora kao sa demonstrativnim frontalnim napadom sa strane gdje se naprijatelj najjače utvrdio.

Klin I:

Napada između ceste Prijedor — Banja Luke i iste željezničke pruge.

Klin II:

Napada sa strane rijeke Gomjenice i sa desne strane rijeke Sane.

Prodor I: — Jest iz pravca Puharske preko Rasadnika.

Prodor II: — iz pravca Tukovi (cesta Sanski Most);

Prodor III: — iz Brežičana desnom obalom Sane uz vodu.

Grad Prijedor smješten je sav na desnoj obali Sane. Opasan sa 17 stražarskih i dva predstražarska mjesta. Pozadina na desnoj obali Sane je sva oslobođena, dok pozadina lijeve obale u neprijateljskim rukama (kompleksi naoružanih muslimanskih sela). Stražarska mjesta osigurana su rovovima, a neka i žicom. Prijedor je održavao dnevnu vezu sa Ljubijom (tri satnije) sa muslimanskim selima čiji je prednji pojas: Čarakovo — Hambarine — Mataruge (200 pušaka) već više mjeseci blokiran.

Jačina neprijateljskog garnizona je 1.200 domobrana, legionara i 40 ustaša. Neprijatelj je smješten u zgradama: Gimnaziji (komanda), Osnovnoj školi „Umljenovića“, hotelu „Balkan“, Željezničkoj stanici, Glamočinoj kući i avliji (topovi), ustaše u Hrvatskom domu. Ima još 13 žandarma u žandarskoj kasarni, gdje su i bacači.

Zadatak je napadnih klinova da prodru svojim čelom (prednjim) u centar grada u jednom silovitom naletu, da time napadnu nerazvijenog neprijatelja u njegovim uporištima, pocijepaju vezu između glavnih neprijateljskih snaga i predstraža, kako bi unijeli što veću pometnju u neprijateljske redove u gradu.

Zadatak je ovih klinova nadalje da napadne neprijatelja sa leđa u njegovim stražarskim mjestima, da ga iznenade i da na taj način svedu ulične borbe na što manji sektor, zatim upadom u grad, zauzimanjem jednog dijela

⁵¹⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, Dok. 13.

grada stvaraju se baze za uspješno vođenje dalje borbe pod potpuno jednakim uslovima, jer neprijatelj ne može koristiti u gradu ni avion ni artiljeriju.

S obzirom da je ovo prvi put da naše snage zauzimaju grad u kome je u većini muslimansko stanovništvo (pored srpskog i hrvatskog), upozoravamo sve odgovorne drugove od komandanata i političkih komesara bataljona do desetara, kao i sve svjesne drugove, starije i omladince, na držanje prema nedužnom stanovništvu. Svaka pojava osvećivanja nad nedužnim muslimanskim stanovništvom smatraće se četničkom izdajom, te kao i svaku pljačku, nered kapitulanstvo, harangiranje, panikerstvo, kažnjavaće se na licu mjesta streljanjem. Po svim ovim pitanjima, najširu odgovornost snose, kako sve starješine, tako i svi napredni i svjesni partizani.

Naš ulazak u grad mora biti dostojan imena druga Mladena Stojanovića i svih naših palih drugova za slobodu. On mora prevazići naše velike slavne pobjede na Lješljanima, Podgradcima, Mrakovici, Japri i Kozarcu. On mora pokazati svu srčanost i hrabrost koja je pokazana u borbama sa ustašama, Nijemcima, Talijanima i četnicima.

Radi orijentacije i veze među našim jedinicama, dozvoljava se paljenje pojedinih objekata (kuća, štala, drvara ili ostalih lako zapaljivih objekata). Voditi računa da se ne pale korisne zgrade: apoteke, dućani, knjižare i štamparije. Dozvoljava se paljenje svih neprijateljskih uporišta bez obzira da lije zgrada državna ili privatna, ukoliko se prije tim načinom može to uporište likvidirati. Paljenje u ovom napadu upotrebljava se ne kao osveta nego kao vojnička potreba i tako je mora shvatiti komandni kadar, protumačiti partizanima i zadužiti svjesne partizane za kontrolu nad paljenjem.

N A R E Đ E N J E

U vezi gore izloženog naređujemo:

1. četa II b. II o.

70 karabina, 2 p. m.

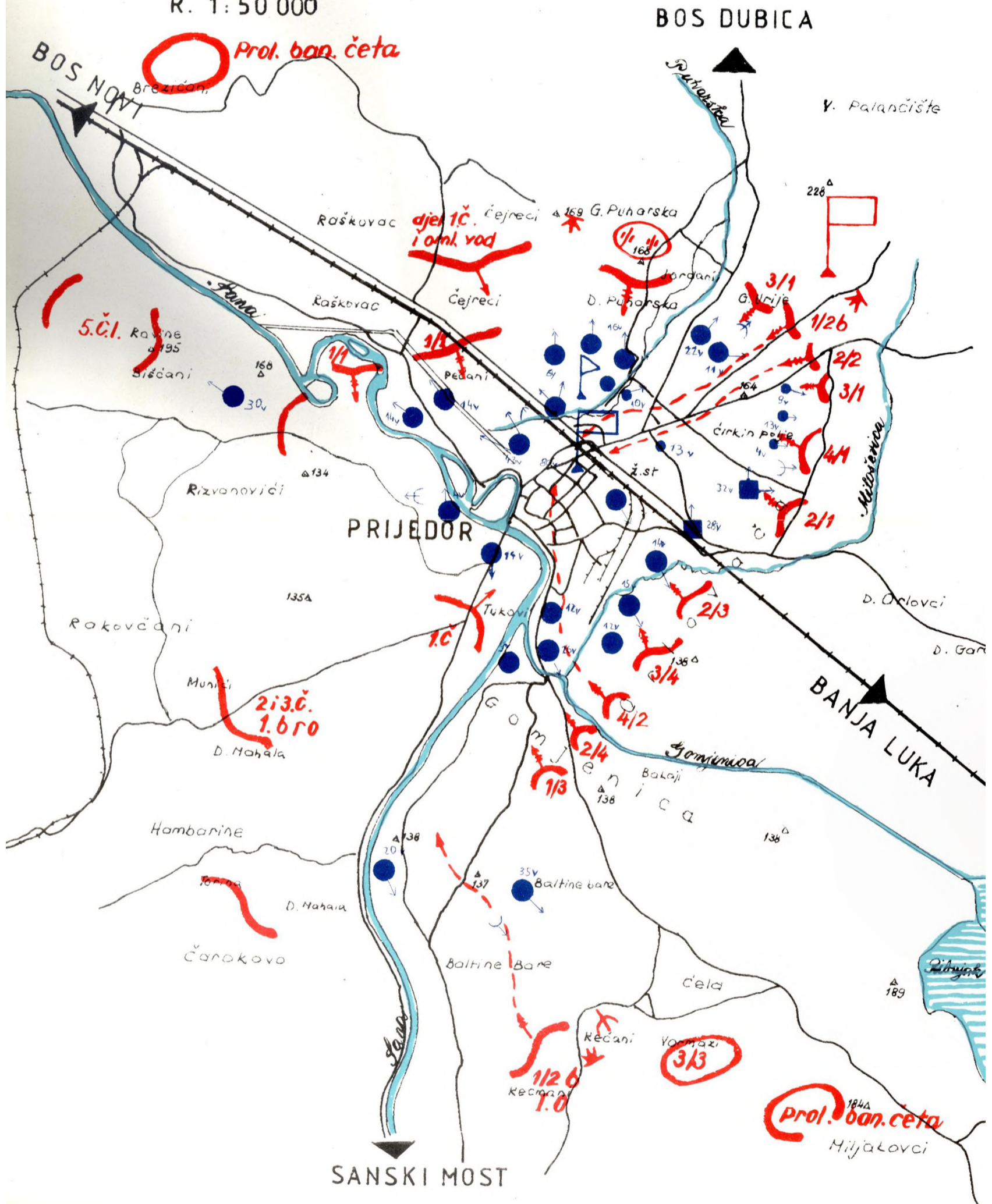
Jeste čeona četa ovog klina. Ima zadatak da se neprimjetno provuče između Senjaka br. 10 (10 vojnika i p.m.) i bolnice br. 9 (14 vojnika, 1 teški mitraljez) izbjegavajući borbu, kroz blok urijskih kuća, koristeći kanal prelazi željezničku rampu sa zadatkom likvidiranja straže kod topova u Glamočinoj avliji i pali neki objekti radi orijentacije drugih snaga i veza sa njima.

2. četa II b. II o.

65 k., 4 p.m., 2 njemačka.

Ima zadatak da pomaže brzo napredovanje 1. čete II bataljona u izvršenju postavljenih zadataka. Likvidira neprijateljska uporišta i straže na željezničkoj stanici i žandarmerijsku kasarnu sa bacačima mina (na planu bez broja). Nakon zauzimanja željezničke stanice i kasarne, ostavlja straže u njima radi veze sa nastupajućim snagama I klina i osiguranja bloka I klina. Pali jedan objekt na željezničkoj stanici i žandarmerijskoj kasarni i po likvidaciji tih uporišta nastupa prema gimnaziji radi veze sa II klinom.

RASPORED SNAGA II KNP ODREDA
 PRI OSLOBODENJU PRIJEDORA
 MAJA 1942.GOD.
 R. 1: 50 000

3.č. I b. II o.

65 k., p.m. i 1 teški l.č. II b.

Ima zadatak da likvidira bolnicu br. 9 (14 vojnika, 1 teški mitraljez) i osnovnu školu na Urijama br. 8 (15 vojnika i 1 teški mitraljez).

Ova četa mora zaposjesti pravovremeno svoje napadne položaje prema bolnici i školi kako bi omogućila brzo napredovanje 1. i 2. čete II bataljona, te u slučaju otvaranja vatre na ove dvije čete sa pomenutim stražarskim mjestima, istu privukla na sebe. Likvidirajući ova dva stražarska mjesta, ostavlja straže i vezu i prodire u grad u pravcu Hrvatskog doma na koji vrši napad sa snagama 5. čete I. bataljona.

4. č. I b. II o.

60 k., 5. p.m., 1 teški 2. č. II b.

Ima zadatak likvidirati neprijateljske straže na Senjaku br. 10 (10 vojnika, 1 p.m.) i Ciglani br. 11 (15 vojnika i teški mitraljez).

Ova četa mora pravovremeno zaposjesti svoje napadne položaje prema Senjaku i Ciglani da bi u slučaju otvaranja neprijateljske vatre na prodiruće snage 1. i 2. čete, mogle prihvatiti borbu, skrenuti vatru na sebe i likvidirati ova uporišta. Po likvidaciji tih dvaju neprijateljskih uporišta, ostavlja stražu i vezu, napada i zauzima električnu centralu, ložionicu, željezničku stanicu Ljubiju i Upravu (na planu bez broja), isključuje električnu struju u Centrali za grad. Kod željezničke stanice Ljubija pali jedan objekt.

2 č. I b. II o.

60 k. 3 p.m.

Ima zadatak likvidirati neprijateljske straže kod Silosa i bunkera br. 12 (14 vojnika, 1 teški mitr.). Zauzima pravovremeno napadne položaje da bi spriječila bočnu vatru na klin II. Po likvidaciji tog uporišta, ostavlja straže i vezu, napada sa snagama 4 čete I bataljona i zauzima željezničku stanicu Ljubija, Upravu i nadire preko pravoslavnog groblja prema žandarskoj kasarni, uspostavljajući vezu sa 2.četom II bataljona, a zajedno sa njom vezu sa snagama II klina.

Štab I i II b. II o.

i veza

Rukovodiće operacijama I klina. Mjesto Štaba izabraće i odrediti sporazumno komandanti I i II bataljona, te izvjestiti Operativni štab i sve jedinice koje učestvuju u I klinu i artiljerijsko-bacačko odjeljenje.

Ovaj Štab održaće vezu sa svim četama I klina. Operativnim štabom i sa artiljerijsko-bacačkim odjeljenjem. Vezi se mora posvetiti naročita pažnja, mnogo više nego u dosadašnjim akcijama. U tu svrhu će se organizovati i postaviti vod za vezu sa pouzdanim kuririma, telefonsku vezu kao i druga sredstva veze (požar, rakete, trubni znaci, pištaljke itd).

Previjalište I klina:

Nalaziće se kod glavnog previjališta u lugarskoj kući na cesti Prijedor — Banja Luka.

II KLIN

4.č. II b. II o.

82 k. i 2 p. m.

Jeste čeona četa II klina. Ima zadatak, da izbjegavajući borbu, neprimjetno se provlači s desne strane rijeke Gomjenice, zaobilazeći Radetića gaj prelazi Miloševicu, provlači se između straže br. 17-a (10 vojnika) i straže br. 16 (10 vojnika i 1 p. m.), brzo nadire u pravcu Gimnazije, napada istu, pali neki objekt radi orijentacije drugim našim snagama.

3 č. IV b. II o.

100 k. i 3 p. m.

Nastupa sa 4 četom II bataljona, pomaže ovu u brzom nadiranju i rješavanju svih njenih zadataka, napada osnovnu školu „Umljenovića“, pali jedan objekat radi orijentacije. Napada teški mitraljez na pravoslavnoj crkvi ili mostu Radetić preko Sane i veže se sa snagama I odreda koje nadiru preko mosta s lijeve strane Sane.

2 č. IV b. II o.

90 k., 3 p.m. i 1 teški mitraljez

Pravovremeno zaposjeda napadne položaje prema stražarskim mjestima br. 17 (12 vojnika, 1 p. m.) i 17-a (10 vojnika), štiti i pomaže brzo prodiranje 4 čete II bataljona i 3 čete IV bataljona u grad. Likvidira ova neprijateljska uporišta, ostavlja straže i prodire blokom kuća uz Sanu (kanalom) u pravcu Radetića mosta, pravoslavne crkve, osnovne škole „Umljenović“ i Gimnazije. Pred svim ovim uporištima pali po jedan objekt radi orijentacije našim snagama, uspostavlja vezu sa 4 četom II bataljona i 3 četom IV bataljona.

1 č. III b. II o.

80 k. 3 p. m. i 1 teški

Ima zadatak likvidirati stražu br. 18 (35 vojnika i 1 teški m.) na raskrsnici ceste za Celu i željezničke pruge iz Ljubije (mosta na Gomjenici). Po likvidiranju ove straže ostavlja stražu i uspostavlja vezu sa snagama I odreda koje napadaju Baltine Bare, a sa preostalim snagama nastupa prema Gimnaziji i napada istu vežući se sa prednjim dijelom klina.

Vod 1. č. IV b. II o.

30 p. 1. p. m.

Ima zadatak likvidirati neprijateljsku stražu br. 16 (10 vojnika, 1 p. m.). Pravovremeno zaposjeda napadne položaje te osigurava brzo prodiranje čeonih snaga II klina. Ostavlja jednu desetinu za stražu i vezu preko Miloševića, a sa ostalim snagama priključuje se napadu na Gimnaziju.

2.č. III. b. II o.

80 k., 2 p.m.

I teški m. 3. č. IV b.

Zauzima pravovremeno napadne položaje prema neprijateljskim stražama br. 13 (10 vojnika l.p. m.), br. 14 — željeznička stanica Ljubija (12 vojnika, 1 p. m.) i br. 15 (10 vojnika 1 teški mit.) i likvidira ih. Na željezničkoj stanici Ljubija uspostavlja vezu sa snagama I klina.

Po likvidaciji ovih neprijateljskih uporišta ostavlja straže i nadire u pravcu žandarske kasarne dalje u grad.

Štab III i IV bat.

II odreda i veza

Rukovodiće operacijama II klina. Mjesto Štaba odrediće komandanti pomenutih bataljona i obavijestiće Operativni štab i jedinice II klina. Ovaj Štab održavaće vezu sa svim četama II klina, sa četom I odreda koja likvidira Baltine Bare, sa Operativnim štabom, a nakon likvidacije straže na Radetića mostu, uspostavlja vezu sa snagama I odreda koje drže zasjedu u Tukovima. U tu svrhu organizovaće vod za vezu sa pouzdanim kuririma i drugim sredstvima veze (požar, trubni znaci, pistaljke, rakete itd.). Ovaj će Štab nadalje rukovoditi bacačem br. 4, dodat četni za likvidaciju Bakinih Bara, a kasnije ga upotrebiti za grad.

Previjalište II klina:

Kuća Mile Marića (između Pruge i ceste) u Orlovcima.
Dežurni ljekar drug dr Alfred.

Rezerve II klina:

Sastoje se od 3 čete III bataljona u Čeli.

Bacačko odjeljenje:

Iz IV bataljona II odreda biće dodijeljeno četni I odreda koja napada Baltine Bare, a po likvidaciji istih, promješta se i tuče predjel od Gimnazije do Hrvatskog doma. Mjesto mora biti po danu određeno i uzeta elevacija i zabilježena, kako bi Štab II klina mogao koristiti bacač u daljoj borbi za grad.

BALTINE BARE

1. č. II b. I o.

30 k. 2 p. m.

1 teški iz 3 č.

IVb. II o.

Pojačana četa ima zadatak likvidirati neprijateljsko uporište Baltine Bare (35 vojnika-legionara, 4 p. m., jedan teški mitraljez). Osim toga ova četa ima zadatak onesposobiti željezničku prugu Prijedor — Ljubija na dijelu od

Baltinih Bara do mosta „Žegera“ i po mogućnosti zapaliti most na Žegeru. Po likvidaciji Baltinih Bara ostavlja stražu prema mostu na Žegeru sa teškim mitraljezom, stražu na Baltinim Barama radi veze sa ostalim snagama I odreda i sa ostatkom svojih snaga nadire desnom obalom Sane u grad.

ZASJEDA U TUROVIMA

2. i 3. četa I b.
i 2. č. I odreda
1800 k. i 6. p.m.

Imaju zadatak da onemoguće eventualno neprijateljsko nadiranje iz Ljubije, Carakova, Hambarina, Rekovca, Rizvanovića i Biščana za pružanje pomoći napadnutom Prijedoru. Osim toga imaju ove snage I odreda da onemoguće bijeg neprijatelju iz Prijedora u tom pravcu. Ove čete moraju se probiti pravovremeno pored neprijateljske straže u Žegeru (kod mosta) i zauzeti položaj u zgradama u Tukovima. Na dati znak i naređenje Operativnog štaba, ove snage povećaće se probijanjem preko Biščana pored Sane u pravcu Cikota.

P R O D O R I

I prodor
1. četa I bat. I o.

50 k., p. m.

Ima zadatak da u sastavu snaga I odreda koje posjeduju položaje u Tukovima napadne na mitraljesko gnijezdo na sanskom (Radetića) mostu i nakon likvidacije istog, ulazi u grad u sastav snaga II odreda (II klin). Ostavlja stražu i vezu sa zasjedom u Tukovima.

II prodor:

5. četa I bat. II o.
110k., 6 p. m.

Ima zadatak da sa desne strane dubičke ceste i Rasadnika, provlačeći se Puharskom rijekom i kroz Donju Puharsku, napadne »s leđa neprijateljske straže br. 6-b (10 vojnika, 1 p. m.), br. 6-a (12 vojnika, 1 p. m.), br. 6 (10 vojnika), br. 5-c (10 vojnika), br. 5-b (10 vojnika, 1 p. m.), br. 5-a (12 vojnika, 1 teški mitraljez), br. 5 (14 vojnika, 1 teški mitraljez).

Nakon likvidacije ovih uporišta, napada i likvidira Gašića ledinu (1 teški mitraljez) i ulazi u sastav snaga koje napadaju Hrvatski dom. Ova četa mora voditi računa o našim snagama koje napadaju demonstrativno i frontalno na nabrojane stfaže. Sa paljenjem objekata označava mjesto svog kretanja radi veze sa ostalim snagama. Na željezničkoj rampi uspostavlja vezu sa snagama I klina.

**Udarne četa I bat.
II odreda**

Ima zadatak da pravovremeno zaposjedne položaje prema Rasadniku br. 7 (14 vojnika, 2 p. m.) i pomaže brzi prodor 5. čete I bataljona. Po likvidaciji Rasadnika ostavlja vezu i stražu kod Rasadnika i ulazi u sastav 5. čete I bataljona za rješavanje njenih zadataka.

III prodor:

Pojačani vod 1. čete
I bat. II odreda
50 k., 2 p. m.

Ima zadatak da nadiranjem desnom obalom Sane i ceste od Brezičana likvidira neprijateljsko uporište klaonicu br. 2 (10 vojnika, 1 p. m.) i napada bočno stražu br. 3 (12 vojnika, 2 p. m.) i teški mitraljez na Adi br. 1-a (4 vojnika). Pali jedan objekat u blizini Ade.

DEMONSTRATIVNI NAPAD OD BREZIČANA

1. č. I b. II o. i omladinski vod I bat.

75 karabina, 2 p. m. i 2 teška mitraljeza

Zauzeće pravovremeno front od Brezičana prema stražama br. 3 od broja 6-a. Sa dva teška mitraljeza držače pod vatrom i obasipati stražarska mjesta kao i neprijateljska uporišta u zgradama, brzom paljbom streljačkog stroja i teških mitraljeza svratiće pozornost na sebe i na taj uvjeriti neprijatelja daje napad samo sa te strane. Vatru podešavati što niže kako ne bi bili tučeni naši borci koji napadaju iste straže s leđa. Ova četa onemogućava bijeg neprijatelja iz grada. Po likvidaciji nabrojanih stražarskih mjesta snage ove čete opsjedaju neprijateljske položaje i stupaju u vezu sa našim snagama u gradu. Teške mitraljeze postaviti kod Sakića gaja.

Artiljerijsko-bacačko odjeljenje:

Bacač br. 1 (I bat.) — niže groblja kod Pašince;
Bacač br. II (II bat.) — Simatovića brdo;
Bacač br. III (III bat.) — kod Puharske;
Top I odreda — šljivar na Simatovića brdu;
Top II odreda — na istom mjestu.

Vođa ovog odjeljenja:

Drug Slavko Obajdin. Održava čvrstu vezu sa Operativnim štabom i Štabom I klina.

Rezervne snage:

Jedna četa Udarne brigade u Brezičanima. Jedna četa Udarne brigade u Čeli i 3. četa III bataljona II odreda.

Protuavionski mitraljez:

Postaviti na Simatovića brdu blizu baterije, postolje daće 3. četa IV bataljona, a mitraljez „Maksim“ daće I.četa II bataljona.

Zarobljenički logori:

Jedan u Rakelićima (kod Vukovića kuće)
a drugi u Božićima — opština Palančište.

Plijen:

Sve oružje kao i sav ratni plijen od državne i privatne imovine pripada na dispoziciju Operativnom štabu za Bosansku krajinu.

Žica:

Sve čete moraju ponijeti dovoljan broj sjekira, čekadi i kliješta za žicu. Čeone čete trebovaće kliješta u Štabu 1. čete II bataljona.

Udarne desetine i bombaška odjeljenja

Moraju biti organizovane u svim četama i određeni im njihovi zadaci unutar ovoga opšteg plana.

Koristiti mogućnost ubacivanja jedne udarne desetine sa čamcem.

Flaša sa benzinom:

Sve čete koje imamo zadatke paljenja, nosiće lako zapaljivog materijala za tu svrhu. Nešto benzinskih flaša može se trebovati u I četi II bataljona.

Vođa puta:

Komandanti bataljona dužni su prokontrolisati da li su komandiri četa našli za sve svoje vodove potreban broj pouzdanih i hrabrih vodiča. Izvršiti pravilnu raspodjelu partizana domorodaca i poznavalaca Prijedora po svojim jedinicama.

Pripravno stanje:

Naređujemo opštu mobilizaciju i strogu pripravnog svih partizana koji ostaju na položajima, u štabovima, i pokret omladinaca iz omladinskih kurseva na položaje, u borbeni raspored, za nosioca ranjenika, kurire, sprovodnike zarobljenih itd.

Nosioci ranjenika:

Svaka četa dužna je u svom sastavu po vodovima imati potreban broj omladinaca ili pozadinaca za nosioce ranjenika do previjališta, koji su bez oružja.

Postupak prema zarobljenicima:

Zabranjuje se svako samovoljno nasilje i mučenje zarobljenika bez istrage vojnog suda.

Mitraljeska odjeljenja:

Mitraljeska odj. nekih četa ući će u sastav drugih četa, o čemu će komandanti bataljona voditi računa.

Električna struja:

Komandanti i komandiri dužni su skrenuti pažnju svima partizanima na sprovodnike električne struje.

Znaci raspoznavanja i vrijeme napada:

Narediće se usmeno štabovima odreda i štabovima bataljona. Satove naravnati po satu druga komandanta Operativnog štaba za Bos. krajinu.

Mjesto Operativnog štaba:

Operativni štab nalaziće se u Munjizinoj kući (Čirkin-polje) ispred pašinačke crkve. Svaki Štab klina mora odmah po prijemu ovoga naređenja uputiti u Operativni štab po 4 kurira, Baltine Bare 2 kurira, artiljerijsko-bacačko odjeljenje 2 kurira.

KOMANDANTIMA, POLITKOMESARIMA, KOMANDIRIMA, VODNICIMA I DESETARIMA

Skrećemo pažnju drugovima da u napadu razviju najširu samoinicijativu u rješavanju niza zadataka koji će se postaviti pred njih, a da nijesu predviđeni u samome planu. Za sva sitnija rješenja kao i eventualno neke veće zadatke ne treba čekati naređenja Operativnog štaba ili komande bataljona nego samostalno donijeti brzu i pametnu odluku.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Na položaju, 14. maja 1942. godine, u četvrtak.

Komandant Operativnog štaba za Bos. krajinu

Košta

Član OK Kozare
Boško

Komandant I odreda
Milorad

Politkomesar II odreda
Čoče

Zamj. komandanta II odreda
Šoša

Borbena zapovijest Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu od 14. maja 1942. godine za napad na Prijedor ima svoje specifičnosti u odnosu na druga operativna dokumenta ovakve namjene. Naime, u planu napada dati su veoma precizni podaci ne samo o snagama i naoružanju neprijatelja već i o brojnom stanju i naoružanju partizanskih jedinica koje napadaju. Pri tome je bilo veoma značajno što su podaci o rasporedu, snagama i naoružanju neprijatelja, bili skoro potpuno identični sa stvarnim stanjem neprijateljskog garnizona. S druge strane, to potvrđuje koliko se značaja pridavalo uspjehu ove akcije i sa kakvim se snagama, organizacijama KPJ i SKOJ-a i saradnicima pokreta u gradu raspolagalo, a koje su najviše doprinijele da se dobiju ovako temeljita i sigurna obavještenja o neprijatelju. Ovdje je došla do potpunog izražaja stalna i neprekidna veza između Okružnog komiteta Komunističke partije i Štaba Drugog krajiškog odreda u Kozari sa snagama pokreta u gradu, među kojima je posebnu ulogu imao ilegalni Mjesni komitet Komunističke partije u Prijedoru kojim je uspješno rukovodila istaknuta žena, ilegalka i sekretar Komiteta Mira Cikota.

Zapovijest za napad izdata je u vrijeme kada su već bile izvršene sve pripreme. Sve jedinice predviđene da učestvuju u direktnom napadu, nalazile su se u rejonima prikupljanja. U toku noći, uoči 15. maja 1942. godine, otpočeo je pokret jedinica prema polaznim položajima za napad.

Snage I bataljona pod komandom Ivica Marušića Ratka, komandanta, i Žarka Zgonjanina, političkog komesara, krenule su iz rejona Asina straža — Crna Dolina.

Snage II bataljona pod komandom komandanta Stanka Milića i političkog komesara Nikole Luketića krenule su iz rejona Božići — Palančište.

Snage III bataljona pod komandom Mirka Pekića, komandanta, i Joce Marjanovića, političkog komesara, krenule su iz rejona Saničani — Ribnjak.

Snage IV bataljona sa komandantom Mladom Obradovićem i političkim komesarom Milanom Vrhovcem, krenule su iz rejona sela Garevaca i Miljakovaca.

Snage 1. bataljona „Petar Škondrić“ Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda krenule su iz rejona Miljakovaca prema Baltinim Barama.

U toku noći do 22. časa, 15. maja 1942. godine, vod za vezu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ sa komandnirom Stevom Curguzom i Jovom Pekićem, uspostavio je telefonsku vezu između komandanta Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu Kostom Nadom, koji je komandovao operacijom i štabovima odreda i bataljona koji su učestvovali u napadu. Ovim su bile završene i posljednje pripreme. Čekalo se samo na vrijeme i znak za otpočinjanje napada.

NAPAD I DINAMIKA DEJSTVA JEDINICA U GRADU

Početak napada na Prijedor predviđen je za 15/16. maja 1942. godine u 24 časa. Znak za otpočinjanje napada oglašice se ispaljivanjem jedne granate sa Simatovića brda u Palančištu. I taj dugoočekivani dan i znak bio je tačno u

ponoć, 15/16. maja, kada su sve jedinice jednovremeno krenule u sveobuhvatni napad na Prijedor.

1. četa 2. bataljona Drugog krajiškog odreda, predvođena komandrom Dragutinom Stanićem i političkim komesarom Milom Rajlićem, kao čeona četa I klina otpočela je ubrzano da se kreće na svoj veoma složen i težak zadatak. Trebalo je da neopaženo prođe kroz neprijateljski borbeni odbrambeni poredak i da stigne do neprijateljskih haubica u dvorištu kuće Glamočanin. Četa neustrašivih boraca, među kojima je bilo dosta boraca iz grada i bliže okoline, krenula je iz Čirkin-polja i uspjela da se između Bolnice i Ciglane, neopaženo ubaci u grad na prostoru od nekoliko stotina metara. Za to vrijeme otpočeo je napad na ovome pravcu, a četa se već nalazila u gradu i kretala prema željezničkoj pruzi i dalje do mjesta odakle su djelovale neprijateljske haubice. Prišavši na blisko odstojanje od oko 20-30 metara od haubice, raspoređeni oko drvene ograde, borci prijedorskog voda sa vodnikom Savanom Kesićem čekali su na komandu komandira Stanića. Svi su na tako bliskom odstojanju posmatrali neprijateljske vojnike kako opslužuju topove i kako iznad njihovih glava prelijeću artiljerijske granate i odlaze prema pravcima napada partizanskih snaga. A zatim su na komandu, svi aktivirali i bacili bombe na posadu kod topova i izvršili juriš. Za kratko vrijeme haubice su prestale da djeluju, posada je bila uništena. Poginuli i ranjeni ostali su na mjestu, dok su neki vojnici pokušali bjekstvom da se spase, ali su i oni bili savladani. Osnovni zadatak ove čete bio je u potpunosti izvršen. Poslije likvidacije neprijateljske posade kod haubica, 1. četa rasporedila se za dalju borbu sa zadatkom da dočeka neprijateljske snage koje bi krenule iz grada u pomoć svojim napadnutim snagama ili koje se budu povlačile u grad sa svojih ranijih položaja. Tako je četa, držeći pod svojom kontrolom prostor od oko 500 metara, sačekivala grupe neprijateljskih vojnika koje su bježale sa Urija, sa pravca Puharske, od Bolnice i Ciglane i razoružavala ih. Do prodiranja ostalih naših jedinica sa ovih pravaca četa je uspjela da „zarobi oko 300 neprijateljskih vojnika.“⁵¹⁵

Sa zarobljenim haubicama komandir Stanić, inače artiljerac, sutradan je djelovao prema zgradi Gimnazije, gdje je bio najjači otpor, a trebalo je isto tako da tuče neke neprijateljske otporne tačke u Puharskoj. Prilikom izvršavanja prvobitnog zadatka, prodiranja u grad i zauzimanja haubica, četa nije imala gubitaka, već sutradan, kada je sa jednom haubicom krenula na zadatak prema Puharskoj, četa je bila napadnuta od neprijateljske avijacije i tom prilikom su poginula 3, a ranjeno nekoliko boraca.

Osjetivši prisustvo partizanskih snaga u centru svoje odbrane i prestanak djelovanja artiljerije, te snažan pritisak partizanskih snaga na svim sektorima odbrane, među snagama neprijatelja zavladao je pometnja. U isto vrijeme, kada se u centru grada počeo da diže plamen od zapaljenih vatri, koje su označavale dokle su stigle čeone čete, među borcima je zavladao nezadrživa snaga koja ih je pokrenula u napad za slamanje otpora neprijatelja na spoljnoj odbrani.

2. četa 2. bataljona, predvođena komandrom Đorđom Vučenom i političkim komesarom Idrizom Čejvanom, kretala se uporedo sa 1. četom na

⁵¹⁵Kozara, knjiga 2, str. 466.

njenom lijevom krilu sa zadatkom da zauzme željezničku stanicu i produži dalje prema žandarmerijskoj kasarni odakle su djelovali neprijateljski minobacači. Četa je bez borbe uspjela da stigne do željezničke stanice, jer na pravcu napada na neprijateljska spoljna uporišta, između Ciglane i groblja, nije naišla na otpor. Stigavši u blizinu željezničke stanice, četa se rasporedila za napad sačekavši da prestane dejstvo naših minobacača oko željezničke stanice, a zatim su borci na juriš upali u staničnu zgradu gdje su zarobili grupu domobrana zajedno sa željezničkim osobljem koje se tu nalazilo. Prvi dio zadatka bio je uspješno završen utoliko uspješnije što četa nije imala gubitaka, čak ni ranjenih.

Ostavljajući obezbjeđenje na željezničkoj stanici i kod zarobljenih neprijateljskih vojnika, četa je krenula u napad prema žandarmerijskoj stanici, odakle je neprijateljska posada pružala jak otpor. Tu su se nalazila i 2 minobacača koja su djelovala. Da bi se slomio neprijateljski otpor, odabrana je grupa boraca bombaša koja je, pod zaštitom vatre ostalih boraca iz čete, krenula na zadatak. Uspjeli su da se privuku bliže kasarni i da bace ručne bombe. U isto vrijeme četa je krenula na juriš i savladala grupu neprijateljskih vojnika, zarobivši sve njihovo oružje među kojim su bila i 2 minobacača. Ovdje je likvidirana i grupa organizovanih i naoružanih folksdojčera.⁵¹⁶

Spojivši se sa ostalim snagama koje su joj sadejstvovala, 2. četa je krenula prema centru grada i osnovnoj školi, gdje je neprijatelj još pružao otpor. To je bio krajnji zadatak ove čete koji je takođe sa uspjehom izvršila. U toku borbi 2. četa je imala 2 poginula i 3 ranjena borca. Poginuli su Đaković Đuro, vodnik voda i borac Batoz P. Dragoljub.

3. četa I bataljona sa komandirskom Stevom Raušom i političkim komesarom Perom Đurićem, u brzom naletu likvidirala je neprijatelja u Osnovnoj školi na Urijama, a zatim i uporište broj 9 kod Bolnice. Pored ostalog oružja, zaplijenjena su i 2 teška mitraljeza i dosta druge vojne opreme. Ovim prodorom bilo je omogućeno brže napredovanje 1. i 2. čete II bataljona na njihovim pravcima napada na grad.

Poslije likvidacije ovih uporišta, 3. četa je produžila napad i prodiranje u grad prema zgradi Hrvatskog doma, sadejstvujući sa Udarnom četom I bataljona koja je napadala u ovome pravcu.

Udarna četa I bataljona na čelu sa komandirskom Milom Tubićem i političkim komesarom Pavlom Marinom poslije uspješne likvidacije neprijateljskih otpornih tačaka kod Rasadnika, produžila je pokret i stigla do Hrvatskog doma. Tu je došla u oštar sukob sa neprijateljem. Sa ustaško-domobranskim snagama koje su pružale žestok otpor nalazio se i svećenik Kaurinović Josip, župnik u Prijedoru. U ovoj borbi poginuo je borac Simo Bajić, a teško ranjen u predjelu očiju borac Košta Lajišić koji je ostao bez vida.

Na neprijateljska utvrđenja u rejonu Puharske napadala je Bihaćka četa Udarnog podgrmečkog bataljona pod rukovodstvom komandira Došenović Gojka i političkog komesara Save Popovića. Kao samostalna četa bila je pridodata snagama Drugog krajiškog kozarskog odreda koje su napadale na Prijedor. Na pravcu napada Bihaćke čete neprijatelj je pružio žestok otpor. Četa je uspješno izvršila svoj zadatak uz gubitke od 4 poginula i 10 ranjenih

⁵¹⁶ Arhiv Muzeja Kozare u Prijedoru.

boraca. Poginuli su: Jerković Đuro, Kolundžija Đukan, Krtinić Nikodin i Rajić Rade. Teže su ranjeni Mušanović Salih, raniji sekretar Mjesnog komiteta Partije u Bihaću i Balaban Ilija, vodnik Lipsko-teočarskog voda. Nestali su u Kozari za vrijeme neprijateljske ofanzive ljeta 1942. godine.⁵¹⁷

Druga četa I bataljona Drugog krajiškog kozarskog odreda sa komandir Stojaković Veljkom i političkim komesarom Rodić Živkom naišla je na veoma žestok otpor prilikom zauzimanja spoljnih uporišta u rejonu kod Silosa i bunkera koji 12 gdje je žestokom vatrom djelovao neprijateljski teški mitraljez. Poslije likvidacije ovih uporišta, zajedno sa 4. četom I bataljona napada na željezničku stanicu Ljubija i produžava dalje preko pravoslavnog groblja prema žandarmerijskoj kasarni i dolazi u vezu sa 2. četom II bataljona.

Četvrta četa I bataljona sa komandir Deretić Dušanom, nakon likvidacije uporišta na Senjaku i Ciglani, zauzima Električnu centralu i isključuje struju, a zatim zauzima ložionicu i zajedno sa 2. četom I bataljona produžava napad na željezničku stanicu Ljubija. U daljem prodiranju u grad obje čete su se spojile sa snagama II klina, inače svojim lijevim susjedom.

Sa zapadne strane od Brežićana, odakle je vršen demonstrativni napad 1. čete i omladinskog voda I bataljona Drugog krajiškog odreda, uspješno je uz desnu obalu rijeke Sane prodirao jedan ojačani vod na čijem čelu se nalazio komandir Gojko Kukavica. Njemu je kao vodič služila Anđa Knežević, neustrašivi borac i omladinski rukovodilac na Kozari. Na ovome pravcu prodora nalazila su se neprijateljska uporišta kod Klačnice, zatim straža broj 3 i straža broj 1-a na Adi. Likvidacijom ovih otpornih tačaka, komandir Kukavica sa svojim borcima i Knežević Anđom, koja je, razoružavši jednog domobrana, došla do karabina, nastavili su borbu sa neprijateljem koji se nalazio u hotelu „Balkan“. Tu u blizini nalazili su se zatvori u kojima su bili pohapšeni saradnici pokreta iz Prijedora, među kojima znatan broj omladinaca i omladinki. Svi su oslobođeni. Oslobođene su i zatvorenice koje su se nalazile u jednoj jevrejskoj kući.

U daljnjoj borbi sa neprijateljskim snagama prema Gimnaziji, teško je ranjen u obje noge komandir Gojko Kukavica.⁵¹⁸ Ranjena je i Anđa Knežević prilikom prodiranja prema zatvoru radi oslobođenja zatvorenika. Nije dozvolila da joj domobranski ljekar previje ranu, već je to učinila sama i produžila dalje da se bori.⁵¹⁹

DEJSTVA JEDINICA NA PRAVCU II KLINA

Na čelu jedinica II klina određena je kao čeona 4. četa II bataljona Drugog krajiškog odreda sa komandir Milom Vučenovićem i političkim komesarom Rajkom Radetićem. Oni su u toku priprema za napad na Prijedor, preko Luke Medića, Marije Becner i njenog muža Milana, te Svete

^{123a} V. POPOVIĆ: Iskušenja i Pobjedi Bihačke čete. Prva KNOU brigada (sjećanja boraca), izdanja 1981, str.

⁵¹⁷ Kozara, knjiga 2, str. 538.

⁵¹⁸ Kozara, knjiga 2, str. 469.

Arida Knević

Marjanovića, Esada Kapetanovića i Esada Cerića, dobili detaljna obavještenja o neprijatelju u prijedorskom garnizonu.⁵²⁰

Zadatak 4. čete bio je da sa pravca Gomjenice upadne u neprijateljski garnizon neopaženo i da zarobi neprijateljsku radio-stanicu koja se nalazila u Gimnaziji. Planom je bilo predviđeno da se zbog lakšeg izvršenja zadatka napravi most na r. Gomjenici na kome je radio Luka Medić. Međutim, uslijed kiše koja je tih dana padala, Gomjenica je bila nadošla, zbog čega nije bilo moguće napraviti planirani most. Zato je komandir Vučenović odlučio da sa grupom boraca, koju je predvodio Nikica Milić, krene preko mosta na Gomjenici. Kada su se našli u blizini mosta, borci ove grupe jurnuli su preko mosta, a iza njih i svi ostali borci iz čete. Sve se odigralo na brzinu da neprijateljski vojnici, iako su otvorili vatru, nisu uspjeli da pruže zadržavajući otpor. Četa je zatim produžila pravac prema Gimnaziji, zadržavajući se i

⁵²⁰"Kozara, knjiga 2, str. 453.

čekajući napad ostalih snaga. Za vrijeme zadržavanja zarobljen je jedan neprijateljski vojnik sa konjskom zapregom u kojoj su se nalazila 2 teška mitraljeza, nekoliko puškomitraljeza i dosta municije. Iza toga naišla je grupa neprijateljskih vojnika, jačine oko satnije, koja je upala u zasjedu čete i bila razbijena.⁵²¹

Neposredno nakon prodiranja 4. čete II bataljona, na istom pravcu u grad je veoma brzo prodrla i 4. četa IV bataljona sa komandrom Ljubanom Crnobrnjom. Njen zadatak je bio da napada na školu „Umljenovića“, zatim prema pravoslavnoj crkvi, odakle je djelovao teški mitraljez, te da se poveže sa snagama I krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda koje su napadale preko mosta na rijeci Sani.

Uporedo sa ovim četama nastupala je i 3. četa IV bataljona sa komandrom Petrom Mečavom koja je poslije likvidacije spoljnih otpornih tačaka, straža broj 17 i 17-a, nastavila sadejstvo za 4. četom IV bataljona pod komandom komandira Ljubana Crnobrnje. U borbama kod Umljenovića škole poginuo je Kahrić Ibrahim, zamjenik političkog komesara, a ispred pravoslavne crkve Stanković Milan, vodnik voda 4. čete. Poslije ovih borbi 3. četa je produžila prema zgradi Gimnazije.

Ujutro, 16. maja 1942. godine, poslije uspješne likvidacije svih neprijateljskih uporišta na pravcima napada 4. čete II bataljona i 3. i 4. četa IV bataljona, čete su stigle do zgrade Gimnazije sa zadatkom da opkole Štab neprijateljske odbrane sa komandantom garnizona pukovnikom Zlobecom i izaslanikom ustaškog stana iz Zagreba, ustaškim tabornikom iz Prijedora Mirom Sliškovićem. Ovdje je neprijatelj pružao i najjači otpor.

U međuvremenu je stigao i politički komesar III bataljona Joco Marjanović i 2. četa III bataljona sa komandrom Radom Čekićem i političkim komesarom Branom Kovačevićem. Poslije likvidacije neprijatelja na ljubijskoj željezničkoj stanici, 2. četa je produžila pokret prema centru grada i stigla do zgrade Gimnazije gdje se upravo vodila odlučujuća borba za uništenje snaga Štaba neprijateljske odbrane.

Likvidaciju najutvrđenije i najžešće branjene otporne tačke u gradu, u zgradi Gimnazije, gdje se nalazio Štab odbrane grada, izvršili su borci 4. čete II bataljona i 3. i 4. čete IV bataljona koje su predvodili neustrašivi komandiri Mile Vučenović, Petar Mečava i Ljuban Crnobrnja. Sa njima je bio i politički komesar III bataljona, raniji đak ove gimnazije, Joco Marjanović koji je, poznavajući raspored prostorija u zgradi, učestvovao u stvaranju plana upada u Zgradu. Među prvim u konačni obračun u zgradu Gimnazije iz dvorišta upali su Petar Mečava i Ljuban Crnobrnja, komandiri 3. i 4. čete IV bataljona i Joco Marjanović, politički komesar III bataljona. Sa druge strane, na glavni ulaz, ušao je Mile Vučenović, komandir 4. čete II bataljona sa grupom boraca. U teškom vatrenom okršaju između Petra Mečave i pukovnika Marija Zlobeca prekinut je dalji otpor iz zgrade. U međuvremenu je pristigao i komandir 2. čete III bataljona Rade Čekić sa grupom boraca.

Na prvom spratu nalazile su se radne prostorije pukovnika Marija Zlobeca koji je ostao mrtav na stepenicama poslije oštrog vatrene sukoba, ali bržeg i efikasnijeg dejstva oružja neustrašivog komandira Petra Mečave.

⁵²¹Kozara, knjiga 2, str. 456.

Borac III bataljona Ranko Šokčević uzeo je iz ormana novu vojničku uniformu, vojne sekcije, kurvimetar i vojničku, oficirsku torbicu pukovnika Zlobeca. Sve je to sada pripalo političkom komesaru III bataljona.

U zgradi Gimnazije poginuo je i izaslanik ustaškog stana Mirko Slišković. Neprijateljski izvještaj o borbi u Gimnaziji potvrdio je daje pukovnik Zlobec zajedno sa tabornikom ubijen od strane jednog partizana prilikom njihovog upada u Gimnaziju. Toga dana, 16.5.1942. godine oko 15 sati, kapitulirala je posada. „Zapovjednik posade pukovnik Zlobec je mrtav. Ubijeni su tabornik i sve ustaše“, kaže se u izvještaju.⁵²²

I poslije likvidacije neprijateljske odbrane u Gimnaziji, još je pružan otpor u vojnoj bazi u kući Laze Cvrke koja je likvidirana oko 17 časova. I dok se borba privodila kraju, privođeni su u sabirne centre brojni zarobljeni neprijateljski vojnici. Sve jedinice su uspješno izvršile svoje planom predviđene borbene zadatke.

1. četa III bataljona sa komandrom Mirkom Bašićem i političkim komesarom Radom Ranilovićem uspješno su likvidirale otpornu tačku, stražu broj 18. gdje se nalazilo 35 neprijateljskih vojnika sa teškim mitraljezom. Četa je zatim produžila u grad, vezujući se svojim lijevim krilom sa snagama I krajiškog odreda koje su napadale na Baltine Bare. Na ovome pravcu u toku borbe ubačena je 3. četa III bataljona sa komandrom Ljubanom Aćimovićem i političkim komesarom Danilom Borkovićem, koja se nalazila u rezervi II klina.

Dio snaga I bataljona koji je napadao u rejonu između r. Sane i ceste Prijedor — Bosanska Dubica, u sklopu drugog i trećeg prodora i demonstrativnog napada, likvidirao je sva uporišta na pravcu nastupanja.

Snage I krajiškog odreda uspjele su da izvrše svoj dio zadatka i da se spoje sa snagama Drugog krajiškog odreda u borbama za oslobođenje grada. Prema neprijateljskom izvještaju manje grupe neprijateljskih vojnika uspjele su se izvući iz borbe i spasiti od zarobljavanja. Među njima je bilo „50 domobrana koji su bili na straži kod željezničke stanice Baltine Bare (4 km južno od Prijedora) koji su stigli u Sanski Most.“⁵²³

U toku noći likvidirana su sva neprijateljska uporišta na spoljnoj odbrani i partizanske snage su prodrle u grad. Veoma snažan otpor u toku dana pružale su preostale neprijateljske snage iz zgrade Hrvatskog doma, opskrbne baze i Gimnazije. Neprijatelj je ovim izolovanim snagama pokušavao pružiti pomoć avionima koji su dolijetali iz Banje Luke i Zagreba. Među neprijateljskim jedinicama koje su najduže pružale otpor ističe se 5. satnija 10. pješadijske pukovnije, koja se sa još nekim snagama prijedorskog garnizona u 11 časova povukla u zgradu Gimnazije, odakle je davala očajan otpor „uz pripomoć krilaša iz Banje Luke koji su od 7 sati surađivali i krilaši iz Zagreba od 12 sati unaprijed.“⁵²⁴

Bez obzira na to što je opkoljenim neprijateljskim snagama pružana pomoć iz vazduha, dolijetanjem aviona iz Banje Luke i Zagreba, partizanske snage produžavale su sa napadima i jurišima na objekte iz kojih se neprijatelj branio.

⁵²²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 145, str. 380.

⁵²³Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 145.

⁵²⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 152.

Iako planom napada na Prijedor nije bilo predviđeno produžavanje napada prema Ljubiji, već samo sprečavanje neprijateljskih snaga da se izvuku iz Ljubije, ipak je neposredno po oslobođenju Prijedora, uslijedio pokret prema Ljubiji. Ovaj zadatak povjeren je snagama I bataljona Drugog krajiškog odreda na čelu sa komandantom bataljona Ivicom Marušićem Ratkom.

Na čelu snaga I bataljona nalazila se 4. (žuljevačka) četa sa komandantom Dušanom Deretićem.⁵²⁵ Inače, u vrijeme napada na neprijateljski garnizon u Prijedoru, prema Ljubiji se nalazila 5. četa I bataljona koja je zatvarala pravac na sektoru između Ljubije i Suhače sa zadatkom da se spriječi izvlačenje neprijateljskih snaga iz Ljubije prema Bosanskom Novom. U zvaničnim izvještajima Ministarstva hrvatskog domobranstva, u to vrijeme u Ljubiji i okolini bile su tri satnije neprijateljskih vojnika. Ove snage su se povukle iz Ljubije u Bosanski Novi i sa njima oko 2.000 izbjeglica koje su upućene u Kostajnicu.⁵²⁶

Povlačeći se iz Ljubije, neprijateljske snage naišle su na snažan otpor 5. čete I bataljona koja ih je sačekala u zasjedi. Bilo je žrtava i na jednoj i na drugoj strani. Neprijatelj je navaljivao da se probije ovim pravcem prema Bosanskom Novom, što mu je uz osjetne gubitke uspjelo. Sa njime se kretala i grupa naoružanih civila iz Ljubije i okoline. Bez obzira na gubitke i snažan otpor 5. čete I bataljona, „dio neprijateljskih snaga uspio je da se probije.“⁵²⁷

Neprijateljska posada u Prijedoru bila je prisiljena na predaju i potpunu kapitulaciju 16. maja, a neposredno iza toga, 17. maja, neprijateljske snage iz Ljubije i okoline napustile su svoja uporišta. Prijedor i okolina sa Ljubijom bili su konačno oslobođeni.

17. maja 1942. godine komandant Operativnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske za Bosansku krajinu izdao je zvanično saopštenje „o rezultatima borbe za Prijedor i oslobođenje Ljubije“ u kome se, pored ostalog, kaže:

„Kombinovane snage I i II k. odreda, sa dvije čete udarne brigade zauzele su 16.05.1942. Prijedor. Tom prilikom zarobljeno je 1.100 domobrana, oko 200 ustaša i žandara, dvije haubice, 5 bacača, 5 teških mitraljeza, 15 puškomitraljeza, preko 100.000 puščanih metaka, radio-stanica, veće količine sanitetskog materijala i mnogo ostale vojne spreme. Poslije zauzimanja Prijedora naše snage su 17.05.1942. zaposjele Ljubiju i oslobodile pojas sela između Prijedora i Ljubije.“⁵²⁸

U naknadnom izvještaju Glavnom štabu narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske za Bosnu i Hercegovinu, Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odbora za Bosansku krajinu obavještava da su svi neprijateljski pokušaji iz raznih garnizona da pomognu garnizonu u Prijedoru odbijeni. „Cijeli garnizon je zarobljen. Glavna uporišta bila su zauzeta za tri sata, a pojedina uporišta, pošto su pružala otpor, likvidirana su nakon dvadesetsatne borbe. Napad je izveden u tri klina. Na

⁵²⁵ U oslobođenoj Ljubiji 4. (žuljevačka) četa I bataljona bila je posadna četa. Kasnije je dobila naziv 6. četa I bataljona, a po mjestu stacioniranja zvala se i Ljubijska četa.

⁵²⁶ Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 145. i 146.

⁵²⁷ Kozara, knjiga 2, str. 228.

⁵²⁸ Zbornik, tom knjiga 5, dok. 19, str. 60.

čelu klinova išle su udarne čete koje su imale zadatak da se bez borbe probiju u centar grada, a čete koje su pozadi nastupale, čistile su uporišta, što je kod neprijatelja stvorilo veliku paniku. Naročito se istakao komandir 1. čete II bataljona Stanić Dragan, koji je bio na čelu jednog klina. U snažnom naletu sa jednom desetinom došao je do neprijateljskih topova, ručnim bombama rastjerao je posadu, sjeo za top i otvorio paljbu na utvrđena neprijateljska uporišta udaljena svega 100 metara, pa se zbog ovoga podviga predlaže za pohvalu...

Sedamnaestog maja 1942. godine nastavljeno je čišćenje neprijatelja u okolini Prijedora. Zauzeta je Ljubija i pojas sela između Prijedora i Ljubije. Sada je uspostavljena čvrsta veza između Prvog i Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda... Naši gubici 30 mrtvih i 60 ranjenih“, kaže se u izvještaju Operativnog štaba za Bosansku Krajinu.⁵²⁹

U toku borbi za oslobođenje Prijedora i Ljubije poginuli su:⁵³⁰

Bajić P. Simo, 1919, Marini, I bataljon, II KNOP, odred;
Batoz P. Dragoljub, 1921, D. Jelovac, II bataljon, II odred;
Borojević V. Đorđo, 1902, Kalenderi, I bataljon, II odred;
Borojević V. Dušan, 1911, Kalenderi, I bataljon, II odred;
Čolić P. Petar, 1918, Babinac, I bataljon, II odred;
Dabić Stevo, Tomašica, IV bataljon, II odred;
Đaković N. Đuro, 1914, Vlaškovci, II bataljon, II odred;
Jakšić O. Ante, 1907, Ševarlije, I bataljon, II odred;
Jeftić Đ. Tomo, 1924, Čirkin-polje, II bataljon, II odred;
Jugović J. Momčilo, 1911, Tomašica, IV bataljon, II odred;
Kahrić A. Ibrahim, 1920, Prijedor, IV bataljon, II odred;
Kečan J. Ratko, 1919, Saničani, IV bataljon, II odred;
Ključanin H. Kemal, 1925, Kozarac, IV bataljon, II odred;
Knežević L. Sretko, 1909, Jutrogošta, I bataljon, II odred;
Krtinić Nikodin, bihaćka četa, I KNOP odred;
Lazić L. Mihajlo, 1918, Ahmetovci, I bataljon, II odred;
Mandić S. Jovo, Zdena, I KNOP odred;
Medarević O. Miloš, 1923, Čirkin-Polje, II bataljon, II odred;
Majkić Ostoja, zvani Majo, 1. četa, I bataljon, I odred;
Oklopđija Tomo, 2. četa I bataljona, I KNOP odred;
Radaković O. Mirko, 1914, G. Dragotinja, I bataljon, II odred;
Radić Vase Janko, Gorica, San. Most, I odred;
Rajić Rade, bihaćka četa, I KNOP odred;
Rauš Dušan, 1913, Brežičani, I bataljona, II KNOP odred;
Rubin J. Pantelija, 1906, Omarska, IV bataljon, II odred;
Stanković Milan, 1919, Prijedor, IV bataljon, II odred;
Sredić M. Slavko, 1923, Prijedor, II bataljon, II odred;

Sve neprijateljske više komande i civilne institucije zabilježile su u svojim izvještajima kapitulaciju neprijateljskog garnizona u Prijedoru, dajući svoje viđenje i ocjenu. Radi ilustracije vrijedno je istaći neke dijelove izvještaja

⁵²⁹Zbornik, tom IV knjiga 5, dok. 37, str. 111.

⁵³⁰Muzej Kozare Prijedor — arhiva NOB-a.

Velike župe Sana i Luka od 27. maja 1942. godine o zauzimanju Prijedora od strane partizana, gdje se, pored ostalog, kaže:

„Nakon duge i teške kušnje i patnje kroz puna 4 mjeseca, pao je 16. svibnja 1942. godine u 1 sat i 30 minuta Prijedor u ruke partizana. Rezultati pada Prijedora su strašni. Prema prikupljenima izvještajima partizani su zaplijenili 3 haubice, 5 minobacača, 8 teških strojica, 25 pušaka strojica, 1.200 pušaka, 600 ručnih bombi, oko 120.000 metaka, jednu kompletnu radio-stanicu, te drugih materijalnih i živežnih namirnica. Zarobljeno je oko 1.000 vojnika, te mnogo poubijano ustaša i žandarma“, pisao je veliki župan dr Gvozdić.⁵³¹

Kapitulirao je neprijateljski garnizon u Prijedoru koji je izaslanik ustaškog stana iz Zagreba i ustaški tabornik u Prijedoru Miro Slišković proglašavao „Hrvatskim alkazarom“. Kapitulirao je ne samo prijedorski garnizon već i sve neprijateljske posade u njegovoj bližoj okolini sa tri satnije u Ljubiji koje su se dale u panično bjekstvo prema Bosanskom Novom.

Moguće je daje najrealnija procjena jedne komisije Štaba XI pješadijske pukovnije koja je po naređenju Ministarstva domobranstva NDH ispitivala uzroke pada garnizona u Prijedoru. Obrazlažući prilike i držanje stanovništva u Prijedoru „koga sačinjavaju većinom Muslimani, zatim pravoslavci, a u najmanjem broju Hrvati i katolici, većina stanovnika Prijedora bila je neprijateljski raspoložena prema našoj državi iz raznih razloga, pa su mnogi stanovnici podržavali veze sa partizanima.

Usljed dobro organizovane i tajno podržavane veze sa partizanima građana Prijedora i uslijed pasivnog držanja građanskih vlasti — kotarskih oblasti i redarstva — nisu se mogli pronaći i otkriti neprijatelji države u samom Prijedoru“, ističe se u izvještaju komisije.⁵³²

Dajući temeljito obrazloženje o napadu partizana na Prijedor i dinamici otpora i borbe, posebno se ističe uloga pojedinih oficira i komandanta garnizona pukovnika Zlobeca. Osjetivši da partizani prodiru u donji dio Gimnazije, u prizemlje zgrade i kroz prozore, pukovnik Zlobec pošao je u prizemlje nastojeći da bacanjem bombe spriječi ulaz partizana u zgradu. Međutim, jedan od partizana „bacio je prema njemu bombu koja je kraj njega eksplodirala, te je vjerovatno tu i poginuo.“

Natporučnik Zaninović sa straže broj 8 i 17 vojnika zarobljeni su već oko 1.30 časova. U borbi sa stražom broj 14 na ljubijskoj stanici uzeli su učešća poručnik Brajković i natporučnik Kljajić Cvetko. Poručnik Frlan Ivan djelovao je sa minobacačima 8. satnije 11. pješadijske pukovnije. Da bi izbjegao zarobljavanje, sklonio se u kuću ustaše Dragutina Sliškovića, gdje je naknadno zarobljen. Zarobljeni su natporučnik Biškup, komandir artiljerijske baterije i natporučnik Kranjčević koji je po naređenju pukovnika Zlobeca pošao u pomoć napadnutoj bateriji topova. Zarobljen je i satnik Plavac Mirko koji je sa 50 domobrana, 8 ustaša sa puškama i jednim puškomitraljezom iz zgrade opskrbne baze davao jak otpor i tek na veče oko 20 časova predali se

⁵³¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 150, str. 390-394.

⁵³²Prema naređenju Ministarstva domobranstva br. III/2-3183 od 27. maja 1942. i izvještaja Štaba XI pješadijske pukovnije iz Siska br. tajno 2676 od 6. novembra 1942.

partizanima. Zarobljen je satnik Ljubomir Ivo, zapovjednik sjeveroistočnog odsjeka, inače komandant II. batajona 11. pješadijskog puka i natporučnik Strugar, zapovjednik 7. satnije.⁵³³

Među domobranskim oficirima koji su saradivali i priključili se partizanima bili su: natporučnik Marijan Miletić, iz II bojne 11. pješadijske pukovnije, poručnik Tambolani Vladimir, iz opskrbne baze i poručnik Janušić Vladimir, koji je po ulasku neprijateljskih snaga 10. juna u Prijedoru uhvaćen i sproveden u zatvor u Banju Luku.

Svi neprijateljski izvještaji o napadu partizana na Prijedor upućuju na zaključak da je u susjednim garnizonima, Banjoj Luci, Sanskom Mostu, Bosanskoj Dubici i Bosanskom Novom, zavladao panika i strah da će padom Prijedora partizanske snage krenuti i na ove garnizone. „Od četnika — suboraca“ — stoji u izvještaju Ministarstva hrvatskog domobranstva od 20. maja 1942. godine. — „dobijeno je 19. V. oko 14 sati izvješće da se navodno oko 2-3000 pobunjenika, kreću u pravcu s. Omarske i Piskavice (17 i 22 km jugoistočno od Prijedora). Sa četnicima-suborcima poduzete su mjere da se pobunjenici dočekaju, ako bi se zaista pojavili oko Piskavice“.⁵³⁴

Banjalučki zdrug obavještava da „oko 2.000 i više partizana u pokretu je od Piskavice u pravcu južnog dijela Banje Luke, zatim da ima izvjesnih podataka o prikupljanju partizana u pravcu Bos. Dubice, čime nastaje jača ugroženost ovog mjesta.“⁵³⁵

Slična situacija bila je i u Bos. Novom gdje se očekivalo da će partizani „poslije pada Prijedora sa svim snagama opkoliti Bos. Novi i zauzeti ga.“⁵³⁶

Karakteristično je da se u mnogim izvještajima, pored vojničkih akcija, koji su često puta realni, u posebnom poglavlju govori i o aktivnosti komunista. Podvlači se daje pad Prijedora, Ljubije i Stare Rijeke u mnogome podigao moral kod komunista tako da ugrožavaju Banju Luku, a osobito Sanski Most i Ključ, te da „postoji mogućnost da isti naskoro izvrše napad bilo na Sanski Most, Gornju Sanicu i Ključ, bilo na dio našeg položaja koji se proteže od r. Save pa na jug do Ivanjske, sa ciljem prekida jedine komunikacije koja veže Banju Luku sa ostalim dijelovima naše države.

Pad Prijedora, gdje je izvršen napad na posadu u samome gradu od mještana komunista, najviše su i doprinijeli uspjehu partizana, dokazuje da komunisti imaju jaku organizaciju po gradovima i navodno se sjedište ove organizacije nalazi u Banjoj Luci“ ističe se u izvještaju komandanta II domobranskog zbora generala Isera od 5.6.1942. godine?³⁷

Pretpostavke neprijateljskih komandi bile su realne. Banjaluka nije bila navodno, već stvarno središte u kojoj je uspješno u ilegalnim uslovima djelovao Mjesni komitet Partije sa sekretarom Zagorkom-Zagom Umičević. U organizaciji Mjesnog komiteta Partije preletjeli su iz Banje Luke u oslobođeni Prijedor avioni „brege“ i „potez“ sa avijatičarima Franjom

⁵³³Prema izvještaju Štaba 11. pješadijske pukovnije iz Siska broj 2676/tajno od 6. novembra 1942. godine i naređenja Ministarstva domobranstva od 27. maja 1942. godine broj: III/2-3183 tajno.

⁵³⁴Zbornik, tom IV, knjiga5, dok 146.

⁵³⁵Zbornik, tom IV, knjiga5, dok. 147.

⁵³⁶Zbornik, tom IV, knjiga5, dok. 147.

³⁷Zbornik, tom IV, knjiga5, dok. 152, dok. 37 i 53.

Kluzom, Rudijem Čajavecom i Mišom Jazbecom. I u drugim gradovima, i Bosanskoj Gradiški, Bosanskoj Dubici i Bosanskom Novom kao i *m* dijelovima područja Kozare pod neprijateljskom kontrolom djelovale si partijske i skojevske organizacije i brojni saradnici narodnooslobodilačkog pokreta.

U oslobođenom Prijedoru i Ljubiji počinjao je da se odvija novi život i slobodi koji su njihovi građani željno očekivali. Pored Mjesnog komiteta Partije, koji je i pod okupacijom veoma uspješno djelovao, u Prijedoru je stvoren Gradski narodnooslobodilački odbor. U njega su izabrani ugledni građani, Muslimani, Srbi i Hrvati iz Prijedora u čijem sastavu je bilo i žena koje su po prvi put stekle pravo da budu birane u organe nove narodne vlasti.

Formirane su i komande mjesta kao vojnopozadinski organi sa komandantima Milom Rajlićem u Prijedoru i Dušanom Deretićem u Ljubiji. Stvorene su i dvije posadne partizanske čete: u Prijedoru sa komandnirom Vladom Pekićem i političkim komesarom Idrizom Cejvanom u sastavu II bataljona i u Ljubiji 6. četa I bataljona sa komandnirom Dušanom Deretićem i političkim komesarom Milanom Kalinićem.

U oslobođeni Prijedor stigao je Rato Dugonjić. Donio je preporuku Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske Jugoslavije da se oslobodi Prijedor. U oslobođenom gradu u drugoj polovini maja 1942. godine održana je konferencija 22 opštinska narodnooslobodilačka odbora sa Kozare, Okružna konferencija SKOJ-a za Kozaru i veliki omladinski zbor na kome je prisustvovalo preko 10.000 omladine sa područja Kozare. Dvadeset i pet dana, od 16. maja do 10. juna 1942. godine, Prijedor i Ljubija sa okolinom živjeće u slobodi.

PRVI PARTIZANSKI AVIONI U OSLOBOĐENOM PRIJEDORU MAJA 1942. GODINE

Za Kozaru i prvo oslobođenje Prijedora vezan je i jedan od veoma značajnih datuma u istoriji stvaranja jezgra prve partizanske eskadrile. 23. maja 1942. godine na aerodromu Urije kod Prijedora doletjeli su iz Banje Luke, Franjo Kluz avionom „potez XXV“, Rudi Čajavec i Milutin Jazbec Mišo avionom „brege XIX“. Prije toga, u februaru 1942. godine, iz Zagreba je stigao na Kozaru u partizane Ivica Mitračić.

Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske za Bosansku krajinu neposredno poslije spuštanja aviona obavijestio je Glavni štab narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske za Bosnu i Hercegovinu o sljedećem:

„Danas 23. ov. mj. spustili su se na našu teritoriju dva hrvatska aviona sa posadom od tri pilota krcati oružjem i municijom.

Dobro bi bilo da nam Vrhovni štab odmah pošalje mjesto aerodroma sa kojim oni raspolažu i znakove, tako da bismo mogli u hitnim slučajevima sa avionima održavati vezu. Sa benzinom stojimo dosta slabo. Mi ćemo poduzeti sa tim avionima neke akcije. Imamo još i treći avion koji smo zarobili u Prijedoru, vršimo neke popravke na njemu, izgleda da će biti isti uporabljiv.“⁵³⁸

Zapovjedništvo 3. oružničke pukovnije u izvještaju od 26. maja 1942. godine o prelasku trojice domobranskih avijatičara sa dva aviona partizanima javlja:

„Dana 23. svibnja 1942. u 9,30 sati jedan naš krilaš sa pilotom častničkim namjestnikom Franjom Kluzom poletio je sa banjalučkog uzletišta sa 7 pušaka, 2 sanduka streljiva i konzervama, namijenjenim našoj posadi u Sanskom Mostu.

Istog dana u 9,30 sa istog uzletišta poletio je i drugi naš krilaš sa pričuvnim poručnikom Rudolfom Čajavecem i vodnikom Milutinom Jazbecem sa zadatkom, da našoj posadi u Gornjoj Sanici preda jedan sanduk streljiva i 100 klg. soli.

Jedan krilaš bio je marke „potez“ a drugi „brege“. Zrakoplovi nisu stigli na odredišta.

Prema do sada prikupljenim podacima oba naša krilaša spustila su se istog dana u Prijedoru i priključili se partizanima.“⁵³⁹

⁵³⁸“Zbornik, tom, knjiga 5, dok. 37.

⁵³⁹“Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 149.

Tako su se u oslobođenom Prijedoru našla tri aviona: „brege XIX“ sa Rudijem Čajavecom i Milutinom Jazbecom, „potez XXV“ sa Franjom Kluzom i „potez XXV“ u hangaru kod željezničke stanice koga su kozarski partizani prilikom nadlijetanja oslobođene teritorije oštetili pa se prisilno spustio u Prijedor i tu ostao do oslobođenja Prijedora.

Spuštanjem aviona „potez“ i „brege“ sa njihovim posadama u oslobođeni Prijedor uspješno je završena višemjesečna aktivnost Mjesnog komiteta Komunističke partije u Banjoj Luci, koji je radio na organizaciji upućivanja Franje Kluza, Rudija Čajavca i Milutina Jazbeca sa avionima na oslobođenu partizansku teritoriju.

Franjo Kluz

Mjesni komitet u Banjoj Luci u široko razgranatoj ilegalnoj aktivnosti krajem 1941. godine stvorio je brojna uporišta narodnooslobodilačkog pokreta u domobranskim jedinicama i njihovim štabovima i među pilotima hrvatskog domobranstva.

Tako su u 13. zrakoplovnom jatu bili aktivisti Franjo Kluz, narednik pilot, Mehmed Omanović, narednik vodnik, Milan Jazbec, vodnik mehaničar, Milan Korica, narednik pilot i Rudi Čajavec, pilot i upravnik

Ureda za kolonizaciju. Pored obavještenja o kretanju vojske i prikupljanju priloga, među avijatičarima se agitovalo da ne bombarduju partizanske položaje, već da bacaju bombe na puste prostore. U ovoj grupi je pripreman izlazak prvih aviona na oslobođeni teritorij.⁵⁴⁰

Među njima najaktivniji bio je Franjo Kluz koji je postao i kandidat za člana Komunističke partije Jugoslavije. I Franjo Kluz i Rudi Čajavec izražavali su želju da što prije pređu u partizane. Zato su i pripreme za njihov odlazak u partizane počele još u martu 1942. godine. U prvo vrijeme predviđeno je bilo da se spuštanje aviona izvrši negdje u rejonu Skender-Vakufa, na oslobođenoj teritoriji srednje Bosne. To potvrđuje ijedan izvještaj

Rudi Čajavec

komandira skendervakufske čete 4. bataljona III krajiškog odreda od 22. aprila 1942. godine komandantu Operativnog štaba za Bosansku krajinu u kome Dujko Komljenić, pored ostalog, piše daje „onaj znak još u Lici, ali još ništa nema“.⁵⁴¹

⁵⁴⁰Dušan Lukač: Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945 str 210

⁵⁴¹Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 93.

Međutim, zbog nepovoljne vojnopoličke situacije koja je nastala u srednjoj Bosni, uslijed četničkih pučeva, spuštanje aviona na planirano područje nije bilo izvodljivo. Franjo Kluz je 4. maja nadlijetao ugovoreno mjesto, ali više tu nije bilo ugovorenog znaka o kome je javljao komandir Dujko Komljenić.

Znajući kakva je situacija na sektoru srednje Bosne, sekretar Mjesnog komiteta Komunističke partije u Banjoj Luci, Zaga Umičević Mala, i dalje je bila uporna da se avioni čim prije upute na oslobođenu teritoriju. U pismu komandantu Drugog krajiškog odreda Obradu Stišoviću od 15. aprila 1942. godine Mala ga obavještava o situaciji u Banjoj Luci i spremnosti pilota da se avionom spuste na oslobođenu teritoriju, te piše:

„Molim te jednu stvar. Ima ovdje kod nas jedan avion koji bi se spustio negdje na oslobođenu teritoriju. Ja sam pisala Starom o tome, on je odgovorio da se taj avion može spustiti na Kozaru. Ovaj avijatičar zna negdje pogodno mjesto za spuštanje, ali bi volio da mu se ipak javi gdje bi se mogao spustiti da bude sigurniji. On može poći i odmah, a može i pričekati neko vrijeme, jer mu sad ne prijete opasnost hapšenja. Prije izvjesnog vremena je postojala opasnost da ga uhapsu, pa smo mu savjetovali da se spusti na vašem terenu i on je to namjeravao, ali je sada još ostao ovdje. Javi dakle neko zgodno mjeseto za spuštanje.“⁵⁴²

Iz ovoga proizilazi da se u prvo vrijeme najavljivao dolazak samo jednog aviona sa pilotom Franjom Kluzom. S druge strane, u vrijeme kada je najavljivani njegov dolazak i određivanje mjesta za spuštanje na Kozari, komandant Drugog krajiškog odreda Obrad Stišović, kome je upućeno pismo, nalazio se sa kozarskim Udarnim bataljonom u srednjoj Bosni. Zbog toga su i pripreme za spuštanje aviona počele tek u prvoj polovini maja 1942. godine.

Uređenje prihvatnog aerodroma u selu Međuvođu Štab Odreda povjerio je Štabu II bataljona. Neposrednu organizaciju izbora mjesta i uređivanja aerodroma preuzeo je Ivica Mitračić sa borcima Pilipom-Piljom Balabanom, Kamenkom Čankom i Stojanom Grujičićem Jarugom. Ova grupa boraca uz pomoć narodnooslobodilačkih odbora i naroda sela Međuvođa uredili su na podesnoj ravnici zemljište, povadili panjeve i šikare, te poravnali teren onako kako je to Mitračić kao najstručniji u ovome poslu smatrao da treba urediti. Teren na kome je izgrađen aerodrom bio je udaljen oko deset kilometara od neprijateljskog uporišta Bosanske Dubice. Na njemu je bio i odgovarajući znak u obliku slova „T“ okrenut u pravcu spuštanja aviona. Sve pripreme bile su završene neposredno pred napad na neprijateljski garnizon u Prijedoru.

Iako su sačuvani i naši i neprijateljski izvještaji o spuštanju aviona na prijedorski aerodrom, zatim o prethodnim pripremama za njihov dolazak, te pripremanje aerodroma u Međuvođu, nema zvaničnih izvora o tome kako je došlo do ugovaranja spuštanja aviona u oslobođeni Prijedor. Sigurno je daje vrijeme i mjesto spuštanja bilo unaprijed određeno, jer su posade aviona na aerodromu dočekali: komandant Operativnog štaba za Bos. krajinu Košta Nađ, Boško Šiljegović, član Okružnog komiteta za Kozaru i još neki rukovodioci.⁵⁴³

⁵⁴²Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 77.

⁵⁴³Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 77.

Sa malom vremenskom razlikom stigla su dva aviona, a prethodno se najavljivao dolazak jednog aviona sa pilotom Franjom Kluzom. Kad se spustio, Franjo Kluz je obavijestio da se dogovorio sa Rudijem Čajavecom da će prilikom polaska u partizane napraviti tri kruga iznad kancelarije gdje Rudi radi, što će biti znak da i Rudi gode za njim.

Shvativši ugovoreni znak, Čajavec je od komandira eskadrile Gospića uspio da dobije avion uz motivaciju da prenese municiju posadi u Gornjoj Sanici i da ustanovi šta je sa avionom Franje Kluza koji je otišao prema Sanskom Mostu. Tako su zahvaljujući dobroj organizaciji i međusobnoj povezanosti, i Franjo Kluz i Rudi Čajavec sa avionima 23. maja 1942. godine, oko 11 časova, spustili se na aerodrom Urije kod Prijedora.

Zanimljivo je da o višemjesečnim pripremama i saradnji posade aviona sa Mjesnim komitetom u Banjoj Luci, neprijatelj nije uspio ništa da otkrije, sve do 26. maja kada je uslijedio zvaničan izvještaj da su se piloti sa avionima priključili partizanima u oslobođenom Prijedoru. Potvrđuje to dnevni izvještaj Glavara glavnog stožera domobranstva, general Laxa, od 24. maja 1942. godine, gdje se navodi da su se dva aviona iz Banje Luke, koji su 23. V prenosili municiju i nešto pušaka posadi u Sanski Most, izgubili tj. „nisu se još od jučer u 10,15 sati vratili u Banju Luku, preduzete su mjere opreznosti. U toku današnjeg dana produžiti će se potraga za ovim zrakoplovima.“⁵⁴⁴

Realno je bilo očekivati da će neprijatelj, nakon saznanja da su se avioni spustili u oslobođeni Prijedor, preduzeti mjere na njihovom otkrivanju i uništavanju. Zato su preduzete odgovarajuće mjere sa ciljem da se sačuvaju avioni, a istovremeno neprijatelj dovede u zabludu. Kako je već bio pripremljen prihvatni aerodrom u selu Međuvođu, to je odlučeno da se Franjo Kluz sa Ivicom Mitrečićem i avionom „potez“ prebace u Međuvođe, a da se Rudi Čajavec i Milutin Jazbec sa avionom „brege“ zadrže na aerodromu u Prijedoru uz dobro maskiranje aviona. Prethodno je, po preporuci i uz pomoć pilota Franje Kluza i Rudija Čajaveca, napravljena od drveta maketa aviona sa odgovarajućim dimenzijama koja je postavljena na podesnom i uočljivom mjestu. U blizini je postavljena i bačva sa benzinom što je, posmatrano iz vazduha, stvaralo utisak da se zaista radi o jednom od prebjeglih aviona. Na drugoj strani aerodroma dobro maskiran nalazio se avion „brege“.

Predviđanja da će neprijatelj tragati za nestalim avionima i pokušati da ih uništi obistinila su se. Uslijedilo je nadlijetanje neprijateljskih aviona, snimanje terena i bombardovanje aerodroma. Tom prilikom uništena je provizorno napravljena maketa aviona, iako su neprijateljski piloti na osnovu fotosnimaka zaključili da su uništili avion „potez“.

Bojnik Gale, zapovjednik 1. zrakoplovne skupine, u izvještaju Ministarstvu hrvatskog domobranstva od 2. juna 1942. godine, dostavljajući fotosnimke, obavijestio je, kako je avion pronađen na osnovi izjave trgovačkog pomoćnika Omić Muharema, rodom iz Bosanskog Petrovca, koji se zatekao u Prijedoru kada su ga partizani osvojili. Na svjetlopišnom snimku otkriveni zrakoplov je sigurno uzorak „potez“, kako se primjećuje, uništenje bombama, a bačve benzina isprobušene mitraljeskom vatrom.

⁵⁴⁴Kozara, knjiga 2, str. 91, dok. u Muzeju revolucije u Zagrebu.

„Zrakoplov uzorka ‚brege‘ za koji je izvidnik dne 29. svibnja o. g. uztvrdio da se vjerovatno nalazi sklonjen u gospodarstvu (koje se na snimku vidi prema iztoku), nije tu pronađen. Vršiti se i dalje traganje za istim, a o izteku traganja obavještavati će se dnevnim izvješćima.

Snimanje prigrbnih svjetloписа izvršeno je 31. svibnja o. g. kamerom „Contax II 26 m/m, sa zrakoplova P.V.T., posada natporučnik Nožić Asim, izvidnik narednik-strelac Pavlović Vladimir — stoji u izvještaju.⁵⁴⁵

Uloga i značaj prve partizanske vazduhoplovne eskadrile dovoljno je obrađena u ratnim hronikama, jer su sačuvani i naši i neprijateljski izvještaji o tome. Međutim, smatramo posebno značajnim da se nešto više kaže o tome kako su se prvi partizanski avioni snabdijevali bombama kojim su uspješno izvršavali svoje borbene zadatke.

U to vrijeme u oslobođenoj Ljubiji organizovana je partizanska radionica za izradu avionskih bombi kojom je rukovodio i neposredno radio na izradi bombi inž. Mile Ljubičić. Stenogram njegovog sjećanja koje je dao Vojnom muzeju JNA u Beogradu predstavlja značajan prilog istoriji partizanske avijacije, pa ga zbog toga donosimo:

„Jedna od najvažnijih stvari koje su bile rađene u Ljubiji bile su avionske bombe. Prvim avionom doletjeli su iz Paveličeve NDH u Prijedor drugovi Rudi Čajavec, Franjo Kluz i Mišo Jazbec. Prilikom svoga povlačenja iz Prijedora, Nijemci su ostavili jedan avion Brege kome je bio oštećen stajni trap. Avijatičari su došli u Ljubiju da izvide mogućnost za opravku aviona. Niti jedan od njih nije dospio da ponese avionske bombe, tako da nisu mogli djelovati osim mitraljezima. Zbog toga je u razgovoru podstaknuta i zamisao da počnemo izrađivati avionske bombe.

Za trup bombe uzeli smo kanalizacione cijevi koje smo na strugu nareckali u kvadratiće da bi se rasprsnule u što više premalene parčadi. Cijevi smo napunili eksplozivom od neeksploziviranih avionskih bombi (velikih neeksploziviranih avionskih bombi) od 50 i više kilograma. Upaljači su bili moje vlastite konstrukcije i imali su osigurače rascjepkom (šplentnom).

Bombe su imale oko 10 kg težine. Piloti su tim bombama morali u avionu prethodno izvaditi osigurač i tek onda ih baciti rukom. Imali su limeni stabilizator, koji im je davao pravac na određeni cilj. Već nakon dva dana uspješno smo isprobali bombe i otpremili prvu partiju u Prijedor. Svega je izrađeno oko 200–300 takovih bombi težine oko 10 kg, a za naročite zadatke, prema porudžbinama Kluz i Čajaveca, izradili smo i dvadesetak težih bombi.

Poznato mi je iz izvještaja, koje su dali drugovi Čajavec i Kluz, da su te bombe imale izvanredno dejstvo, da su uništile prilično veliki broj neprijatelja u Banjoj Luci, a također i u Knešpolju. Drug Kluz je prema pisanju novina NDH i prema vlastitom izvještaju (ne sjećam se više tačno gdje), ubio s tim bombama i nekog pukovnika i nekoliko viših oficira njemačkog Rajhsvera pri pogotku na neku kafanu na koju je bacio bombe. Te bombe imale su, kako je već rečeno, oko 10 kg. Veće bombe, koje smo radili za specijalne zadatke, bile su zapravo neeksplozivirane njemačke i italijanske bombe, sa jednostavnim našim upaljačem. Predviđene su bile za rušenje (tako im je bio tempiran upaljač), dok su one manje od 10 kg bile namijenjene samo za uništavanje

⁵⁴⁵Idris Čejvan, general major: **Kozarska vazduhoplovna eskadrila**, Kozara, knj. 3, str. 92.

živih ciljeva, jer su eksplodirale neposreuno iznad zemlje, odmah pri dodiru sa zemljom“.⁵⁴⁶

Među prvim zadacima aviona „brege“ sa pilotom Rudijem Čajavecem i Mišom Jazbecem, bilo je nadlijetanje neprijateljskih garnizona i područja u rejonu Bosanska Gradiška — Banja Luka, gdje su bacani partizanski leci u kojima su pozivani domobrani, domobranski oficiri i avijatičari dase nebore na strani Pavelića i Nijemaca, već da se javljaju u redove partizanskih jedinica. Sadržaj letaka sastavljen je u Operativnom štabu za Bosansku krajinu i na njemu su radili piloti Kluz i Čajavec, a štampanje u više hiljada primjeraka u štampariji koja je zarobljena u Prijedoru.⁵⁴⁷

Bacanje letaka na sektoru Lijevča polja zapisano je i u izvještaju zapovjednika 3. oružničke pukovnije pukovnika Novaka u kome se ističe da je „1. VI. oko 15,30 sati jedan nepoznat zrakoplov, jednomotorni dvokrilac, crne boje, bez ikakve oznake naletio sa sjeverozapada prema jugu a visini od 30 m. bacivši nad selom Kolonija Dubrava (8 km jugoistočno od Bos. Gradiške) i Bukovac (4 km sjeverno od Kolonija Dubrava) na tri mjesta veću količinu letaka sa petokrakom zvijezdom.“⁵⁴⁸

Posljednji borbeni zadatak aviona „brege“ sa Čajavecem i Jazbecem izvršen je 4. juna 1942. godine na značajnije neprijateljske vojne objekte u Banjoj Luci. Bačeno je nekoliko bombi i iz mitraljeza tučeno po neprijateljskim kasarnama i hangarima na aerodromu. Nošeni neizmjernom željom za što većim uspjehom i ne znajući za strah, avion je nadlijetao na visini od 20 do 30 metara, što je stvorilo povoljne uslove neprijateljskim stražama iz 10. pješačke pukovnije da otvore vatru iz pušaka i da pogode avion i neustrašivog pilota Rudija Čajaveca u nogu. Zbog snažnog krvarenja i iscrpljenosti, Čajavec se prisilno morao spustiti sa avionom u selu Kadinjani- ma prema Klačnicama. Tom prilikom avion je znatno oštećen. Našavši se na terenu pod neprijateljskom kontrolom, teško ranjen i iscrpljen, hrabri partizanski avijatičar Rudi Čajavec pružao je otpor neprijateljskim vojnicima koji su se kretali prema avionu, a u posljednjem trenutku, da ne bi pao živ u ruke neprijatelja, digao je ruku na sebe. Njegov vjerni drug i saborac Milutin Jazbec Mišo nije uspio da pobjegne, već je zarobljen. Otpremljen je u Zagreb i u nekoj ćeliji zatvora na Savskoj cesti, uz primjenu svih ustaških sredstava za mučenje partizanskih boraca, umro je ne priznavši čak ni ime Ivica Mitračića, partizanskog avijatičara čija se porodica tada nalazila u Zagrebu.⁵⁴⁹

U oštećenom avionu „brege“ pronađeno je 17 komada „zrakoplovnih bombi koje su partizanska rukotvorina a pronađene su na oborenom zrakoplovu Brege XIX br. 4521, dne 4. VI. 42“, zapisano je u dopisu Domobranskog okružnog skladišta Banja Luka, od 10. VIII. 1942. godine sa kojim su partizanske bombe dostavljene Upravitelju ratnog muzeja i arhiva u Zagreb. Istovremeno dostavljena je na platnu petokraka zvijezda koja je isječena sa krila aviona „brege“ kojim je na svom poslednjem borbenom zadatku letio iznad Banje Luke Rudi Čajavec sa Mišom Jazbecem. Potvrdio je

⁵⁴⁶Stenogram u arhivi Vojnog muzeja u Beogradu, Kozara, knj. 3. str. 95.

⁵⁴⁷Fotokopija letka nalazi se u Muzeju Kozare u Prijedoru.

⁵⁴⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 145.

⁵⁴⁹Kozara, knjiga 3, str. 97.

to i neprijateljski izvještaj u kome je, pored ostalog, stajalo daje avion „imao na krilima nacrtane crvene petokrake zvijezde. Krilaš je nad uzletištem i opskrbnim skladištem letio na visini od 20 do 30 metara i bacao letke komunističkog sadržaja, a na uzletište je bacio i dvije bombe ručne izrade.“⁵⁵⁰

U isto vrijeme kada je avion „brege“ bio na borbenom zadatku iznad Banje Luke, i avion „potez“ sa pilotom Franjom Kluzom i Ivicom Mitračićem poletjeli su sa aerodroma u Međuvođu prema Orahovi sa zadatkom da bombarduju ustaške i legionarske snage Francetićeve „Crne legije“, koje su se nalazile u ovome rejonu.

U izvještaju Franje Kluzu u kome se obrađuje „Prva akcija mlade partizanske avijacije“ stoji:

„4. juna, jutro u 7,45 časova izvršio sam let sa bombardovanjem Orahove i ustaških kolona koje su se kretale u pravcu Međeđe. Bilo ih je oko 800. Tenkova i topova nisam vidio. Kolona je sva razjurenjena i zaplašena, tako da su skakali u vodu i močvare pored Save, jer u Prosaru nisu smjeli bježati, pošto su im naši bili za leđima svega 200 do 300 metara. Sa našima sam uspostavio vezu. Naši su, izgleda, već prihvatili borbu sa neprijateljem. Oko Dubice nije primijećeno nikakvo kretanje neprijateljske vojske. Avijatičar — partizan.“⁵⁵¹

Tako je prvi partizanski pilot Franjo Kluz, izvršavajući svoj prvi borbeni zadatak u rejonu Dubičke ravni, od Bosanske Dubice do Orahove, našao i iznad svoga sela Jošika kod Bosanske Dubice, prema kome su prvih dana juna 1942. godine prodrle ustaške i legionarske snage paleći i ubijajući nevino civilno stanovništvo.

Svoj drugi borbeni zadatak Franjo Kluz i Ivica Mitračić sa avionom „potez“ izveli su 7. juna 1942. godine u rejonu Bosanska Dubica — Sunja — Bosanska Kostajnica — Bosanski Novi. Toga dana pred večer, u letu od jednog časa, nad ovim neprijateljskim garnizonima bačeni su leci, a zatim i bombe gdje je primijećena koncentracija neprijateljske vojske sa isturenom njemačkom zastavom. Produžili su dalje izbacujući letke iznad Dvora i Bosanskog Novog. Istovremeno su mitraljirali iz „šarca“ koga su prije ovog leta montirali i podesili puškomitraljez za dejstvo iz aviona. Poznato je da Kluzov avion nije imao mitraljeza koji se obično ugrađivao na avionu. U toku nadlijetanja Dvora i Bosanskog Novog bombardovane su neke zgrade gdje se pretpostavljalo da se nalaze neprijateljske snage. U jednom neprijateljskom izvještaju stoji da je jedna bomba pala na žandarmerijsku kasarnu u Dvoru, a dvije na štalište i da je od eksplozije poginuo jedan njemački vojnik. U Bosanskom Novom bomba je oštetila jednu kuću i ranila jednog vojnika. Ovom prilikom na avion je otvorena vatra i pogođen je u desno krilo i desni rep, ali to nije imalo uticaja da se uspješno povratu na aerodrom u Međuvođu.

Prvi partizanski avioni na Kozari unijeli su novu snagu, borbeni moral i raspoloženje među borcima i narodom. Narod okolnih sela sa bosanskodubičkog područja odlazio je u Međuvođe da vidi partizanski avion. Održanje i narod zbor i tom prilikom avion je bio okičen svježim cvijećem i po knežopoljskom običaju izveženim peškirimama i maramama.

U okolnim neprijateljskim garnizonima pa i u Zagrebu zavladao je strah od napada partizanskih aviona. Zabilježeno je da je 4. juna 1942. godine, u

⁵⁵⁰Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 144.
⁵⁵¹Zbornik, IV, knjiga 5, dok. 57.

vrijeme nadlijetanja nad Banjom Lukom Rudija Čajaveca i Miše Jazbeca, u Zagrebu bila objavljena uzbuna, kada je od 6 do 10 sati vršeno lovačko patroliranje na pravcu Zagreb — Prijedor radi sprečavanja napada na Zagreb. Naređeno je protivavionskoj odbrani grada Zagreba da otvara vatru na sve dvokrilce koji se pojave nad Zagrebom. Pridržavajući se ovakvog naređenja, neprijateljske jedinice kod Bosanske Gradiške oborile su avion „Brege XIX“ koji je po zadatku ustaškog vazduhoplovstva nadlijetao ovaj rejon. Plašili su se i svojih aviona.

Početak juna 1942. godine Operativni štab za Bosansku krajinu obavijestio je Stab Drugog krajiškog odreda na Kozari da neprijatelj svakodnevno vrši izviđanja i traga za nestalim avionima. Naređeno je da se avion „potez“ iz Međuvođa uputi na teren Podgrmeča, u Lušci-Palanku. Sedmog juna 1942. godine neprijateljski avioni oko 4 sata nadlijetali su i mitraljirali sela Sreplije, Kadin Jelovac, Mlječanicu i okolinu. Očito je bilo da tragaju za „potezom“. Neprijatelj je znao da avion nije uništen, jer je učestvovao u napadu na legionarske snage u rejonu Dubičke ravni i Orahove. U izvještaju Zapovjedništva II domobranskog zbora od 8. juna 1942. godine to se potvrđuje i kaže:

„Prema podacima sa kojima raspolaže ovaj Zdrug, navedeni krilaš nije oštećen, jer je bombardirao „Crnu legiju“ p. pukovnika Francetića kod Orahove i trojicu ustaša ubio, a neke ranio. Osim, toga prilikom vršenja svoje zadaće, jedan krilaš skupine Cenić iz Banje Luke, vidio je u zraku ovaj „potez“ tri dana“.⁵⁵²

Aktivnost neprijateljskih snaga prema području Kozare bila je u toku zbog otpočinjanja ofanzive na Kozaru. Avion „potez“ trebalo je da dobije potrebnu količinu bombi iz Ljubije kako bi krenuo na teren Podgrmeča. Ali već 10. juna 1942. godine u Prijedor su stigli neprijateljski tenkovi. I sa pravca Bosanske Kostajnice, Dobrljina i Bosanskog Novog prema Kozari su krenule neprijateljske snage. Otpočela je ofanziva na Kozaru.

Tih dana, „između 10. i 15. juna 1942. godine“⁵⁵³ Franjo Kluz i Ivica Mitračić sa avionom „potez“ napustili su Međuvođe i krenuli na novi aerodrom prema Lušci-Palanci. Nadletjeli su iznad sela Vranovca, gdje se nalazila koncentracija neprijateljskih snaga, koje su se od Bosanske Kostajnice kretale prema Kozari, i izbacili nekoliko bombi. U dnevnom izvještaju zapovjedništva I. gorskog zdruga za 15. VI. 1942. godine kaže se da je „istoga dana jedan zrakoplov bez bijele trake na krilima, ali i bez plave zvijezde bacao je bombe na I, II i III bojnu tako da su dva domobrana lakše ranjena.“⁵⁵⁴

Iz ovoga bi se moglo zaključiti da su Franjo Kluz i Ivica Mitračić poletjeli avionom sa aerodroma iz Međuvođa 15. juna 1942. godine. Oni su, poslije izbačenih prvih bombi na neprijateljske snage koje su se kretale od Bosanske Kostajnice prema Kozari, produžili prema Bosanskom Novom i na tome pravcu izbacili ostatak bombi i letaka, nastavljajući let prema Sanskom Mostu i dalje prema mjestu predviđenom za slijetanje. U toku leta bili su primijećeni od strane jednog njemačkog aviona tipa „Voke Wulf“, ali su spuštajući se

⁵⁵²Arhiv V. I.I. reg. br. 11/1-1. kut. 54.

⁵⁵³Kozara, knjiga 2, str. 488.

⁵⁵⁴Zbornik IV, knjiga 6. dok. 147.

niže, u niskom letu izbjegli njegovu pratnju i preletajući brdo Djedovaču "Spustili se u Jelašinovačko polje. Tu su uz pomoć naroda „sklonili avion ispod jedne vrbe kraj plasta sijena i dobro ga maskirali.“⁵⁵⁶

U Lušci-Palanci došli su u vezu sa Milom Ljubičićem, konstruktorom i rukovodiocem radionice za izradu avionskih bombi u Ljubiji, pa su se dogovorili da se otpočne raditi na pronalaženju neeksplozivnih avionskih bombi. I za ove bombe upaljače je radio Ljubičić u kovačnici Mile Novakovića. Pronađeno je nekoliko komada bombi od 50 i 100 kilograma koje su bile pripremljene za akciju na Bosanski Novi koju je početkom jula 1942. godine pripremio Operativni štab za Bosansku krajinu.

Upravo u vrijeme kada su vršene pripreme sa bombama pojavio se iznad mjesta gdje se nalazio „potez“ njemački avion „Voke Wulf“. Posada aviona sklonila se u obližnje zaklone. Njemački avion počeo je da nadlijeće u niskom letu bacajući bombe i tukući iz mitraljeza oko mjesta gdje se nalazio „potez“. Zadržao se oko jedan sat, ne prestajući sa niskim letovima i stalnim dejstvom iz mitraljeza. U jednom momentu posada je primijetila da se zapalilo sijeno, a zatim i avion. Ubrzo ga je obavio veliki plamen sa dimom koji se dizao visoko iznad mjesta gdje se nalazio avion.

Tako je nestao prvi partizanski avion tipa „Potez XXV“. Njegov pilot Franjo Kluz zadržao se u Operativnom štabu za Bosansku krajinu u svojstvu vazduhoplovnog referenta.⁵⁵⁷

U toku rata razvio se u neustrašivog partizanskog vazduhoplovca, majora avijacije Narodnooslobodilačke vojske. U septembru 1944. godine kao komandir eskadrile podržavao je jedinice 8. dalmatinskog korpusa NOV u borbama za uništenje neprijateljskih snaga u Dalmaciji, kada je iznad Omiša njegov avion pogoden od njemačke protivavionske artiljerije. Neustrašivi partizanski pilot Franjo Kluz pao je „zajedno sa svojim avionom na samu obalu Jadrana, koju je jednako volio kao plave visine nad slobodnom domovinom.“⁵⁵⁸

⁵⁵⁶Kozara, knjiga 2, str. 448.

⁵⁵⁷Kozara, knjiga 3, str. 100.

⁵⁵⁸*Dr Dušan Lukač: Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945, str. 248.

ORGANIZACIJA OPŠTINSKIH NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA

Do kraja 1941. godine na oslobođenom području Kozare, u srezovima bosanskonovskom, bosanskodubičkom, prijedorskom i dijelu bosanskogradiškog u svim selima izabrani su narodnooslobodilački odbori-

Početak 1942. godine nastavljeno je sa izborom narodnooslobodilačkih odbora u selima na lijevoj obali r. Sane, Radomirovcu, Volaru i okolnim selima, gdje je djelovala 5. četa I bataljona. U isto vrijeme na sektoru Miljakovaca, gdje se nalazila 5. četa II bataljona i Maričke, gdje je djelovala 4. četa III bataljona, takođe su birani seoski narodnooslobodilački odbori. Tako se u izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda o vojnim akcijama i političkom radu od 9 do 19. februara 1942. godine kaže da se „biraju narodnooslobodilački odbori u onim selima gdje još nisu izabrani.“ Održane su konferencije u selima: Miljakovcima, Gaćanima, Sanićanima, Bistrici, Trebovljanima, Vrbaškoj, Crnoj Dolini, Jutrogoštoj, Brezićanima. U novooslobođenim krajevima održane su konferencije sa Muslimanima iz sela Miljakovca i Čele, gdje su, u isto vrijeme, izabrani narodnooslobodilački odbori od Muslimana. Svakog dana sve je jača aktivnost i saradnja Muslimanskih sela sa našom narodnooslobodilačkom partizanskom vojskom.⁵⁵⁹

Istovremeno na sektoru I bataljona veoma intenzivno se radi među muslimanskim stanovništvom neposredno uz Prijedor i održavaju konferencije sa Muslimanima iz sela Čejreka i Brezićana.

Značaj daljnje izgradnje organa vlasti, narodnooslobodilačkih odbora, podvučeno je i na Okružnom vojnopoličkom savjetovanju u Kozari od 21. decembra 1941. godine. Odlučeno je da se nastavi sa učvršćenjem i daljnjom dogradnjom organa vlasti. Formiranje brojnih seoskih narodnooslobodilačkih odbora nametnulo je potrebu stvaranja nove više forme organizacije narodnooslobodilačkih odbora. Tako se počelo sa stvaranjem opštinskih narodnooslobodilačkih odbora, odnosno komandi opština sa komandantom opštine.

Njihov zadatak je bio da objedinjavaju rad seoskih narodnooslobodilačkih odbora na području opštine, da rukovode sa njima, daju im zadatke i uputstva za rad. Opštinski narodnooslobodilački odbori sačinjavali su predsjednici seoskih narodnooslobodilačkih odbora sa područja opštine. Karakteristično je da su na čelu opštinskih odbora bili komandanti opština, a

⁵⁵⁹Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 73.

ne predsjednici odbora. Moguće je na to uticala i specifičnost izbora opštinskog odbora. Naime, predsjednici seoskih narodnooslobodilačkih odbora po svojoj funkciji bili su članovi opštinskog odbora. Njihov izbor kao i izbor predsjednika, odnosno komandanta opštine, nije vršen na principima izbora seoskih narodnooslobodilačkih odbora. Komandant opštine rukovodio je radom opštinskog narodnooslobodilačkog odbora i bio je podređen i odgovoran štabu bataljona koji je djelovao na određenom području. Ovakva organizacija i podređenost komandanta opštine štabu partizanske jedinice, bataljonu i odredu, nalazi se u jednom uputstvu Štaba Sarajevske oblasti od 15. septembra 1941. godine o organizaciji i saradnji vojno-teritorijalnih organa vlasti na oslobođenoj teritoriji. U njemu se, pored ostalog, kaže da se u središtu opštine ili sreza određuje komandant opštine ili sreza. Komandant opštine ili sreza potčinjen je najbližem odredu narodnooslobodilačke vojske.⁵⁶⁰

Najvjerovatnije je daje na području Kozare na organizaciju i međusobnu povezanost opštinskih organa narodne vlasti, odnosno komandanta opštine sa štabovima bataljona bilo presudno to što još nisu bili stvoreni sreski narodnooslobodilački odbori koji bi objedinjavali aktivnosti i rad opštinskih narodnooslobodilačkih odbora. Zbog toga su štabovi bataljona i komandanti opština sporazumno i ravnopravno rješavali probleme iz svoga djelokruga i nadležnosti.

U decembru 1941. i početkom 1942. godine uslijedilo je formiranje opštinskih narodnooslobodilačkih odbora. Do toga vremena na većem dijelu oslobođenog područja Kozare bili su izabrani seoski narodnooslobodilački odbori. Na Oblasnoj konferenciji Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu, održane u drugoj polovini februara 1942. godine u Skender Vakufu, govorio je i Branko Babić Slovenac, sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru. Istakao je, pored ostalog, da na oslobođenom području u selima Kozare djeluje 129 formiranih seoskih narodnooslobodilačkih odbora i opštine: Podgradci, Turjak, Palančište, Knešpolje, Moštanica te Pounjska i Knežička opština.⁵⁶¹

U proljeće 1942. godine na čitavom oslobođenom području Kozare izabrani su opštinski narodnooslobodilački odbori i imenovani komandanti za opštine:

Na bosanskonovskom srezu: Ravnička — Relja Goronja, Dobrljinska — Mirko Malbašić, Svođanska — Dragan Vujanović, Sanska — Rade Kantar i Bosanskokostajnička — Dušan Stojnić.⁵⁶²

Na bosanskodubičkom srezu djelovali su opštinski narodnooslobodilački odbori sa komandantima opština za: Puharsku — Mirko Bižić, Moštaničku — Milorad Jažica, Knežičku — Žarko Bućma, Knežpoljsku — Milorad Miljatović i Ravljansku — Simo Trivić.

Na prijedorskom srezu predsjednici opštinskih narodnooslobodilačkih odbora, odnosno komandanti opština bili su: Palančište — Boško Simatović, Omarska — Branko Obradović, Kozarac — Adem Blažević i u oslobođenom

⁵⁶⁰Zbornik, tom IV, knjiga 1, dok. 142.

⁵⁶¹Arhiv Muzeja Kozare u Prijedoru.

⁵⁶²U vrijeme formiranja Sanska opština bila je u sastavu bosanskonovskog područja na kome je djelovao I bataljon II KNOP odreda.

Prijedoru predsjednik Gradskog narodnooslobodilačkog odbora bio je Vaso Rajlić.

Na bosanskogradiškom području, iako su u skoro svim oslobođenim selima bili izabrani seoski narodnooslobodilački odbori, zbog specifične situacije, čestih prodora neprijateljskih snaga i zauzimanja oslobođene teritorije, nisu mogli biti izabrani i opštinski narodnooslobodilački odbori. Zanimljivo je da se opštine Turjak i Grbavci formiraju već krajem decembra 1941. godine, a 3. januara 1942. godine sastali su se svi narodnooslobodilački odbori opštine Bistričke i izabrali Vijeće u koje je ušlo 7 vijećnika od kojih je jedan Hrvat. Za komandanta opštine postavljen je Danilović Mičo.⁵⁶³ Među prvim formirana je opština Podgradci sa komandantom Petrom Misimovićem.

U oslobođenom Prijedoru maja 1942. godine formiran je Gradski narodnooslobodilački odbor. Bio je to prvi narodnooslobodilački odbor u oslobođenom gradu u Bosanskoj krajini. U njegovom sastavu nalazili su se ugledni građani svih narodnosti: Filanović inž. Tone, Boko dr Franjo, Rajlić Vaso, Vrhovac Mica, Jurišić Slavko, Midžić Alija, Ostojić Dragutin, Babić Aber, Softić Muharem, Veršić Marko, Tešinić Slavko, Polovina Mitar, Tombolani Vlado, Ševa Ratko, Mikić Marko, Cikota Mira, Stefanović Zdravka, Vučković Ostoja, Kragulj Dragutin, Zelenika Đoko, Burazerović Mustafa, Kahrić Fehim i Selimbegović Idriz.

Pored nacionalne zastupljenosti u Gradskom narodnooslobodilačkom odboru vodilo se računa i o socijalnom sastavu. Najviše je bilo radnika, pretežno zanatskih, te izvjestan broj intelektualaca i drugih zanimanja. Među njima bilo je i žena koje su po prvi put birale i bile birane u organe nove narodne vlasti u oslobođenom gradu.

U maju 1942. godine održano je u Prijedoru savjetovanje svih narodnooslobodilačkih odbora sa oslobođenog područja Kozare na kome je bilo govora o radu i ulozi organa vlasti i daljem širenju uticaja narodnooslobodilačkog pokreta na neoslobođenom području. U narodnooslobodilačkim odborima bili su čestiti rodoljubi bez obzira na njihovo političko uvjerenje, vjeru i nacionalnost, koji su se izgrađivali „odozdo prema gore“, od najnižih pa zatim do viših organa narodne vlasti. U skladu sa „Zadacima i ustrojstvom narodnooslobodilačkih odbora“, dokumentom iz Fočanskih propisa narodnooslobodilački odbori su organi koji služe narodnooslobodilačkoj borbi, koji su istovremeno i politička rukovodstva pokreta i imaju zadatak da rade na širenju i jačanju narodnooslobodilačkog pokreta u narodu. Oni su privremeni organi vlasti i birani su slobodno i neposredno od samog naroda.

Pored političke funkcije, narodnooslobodilački odbori na Kozari imali su zadatak da se brinu o snabdijevanju partizanskih jedinica ishranom, o bezbjednosti stanovništva i održavanju reda. Brinuli su se o porodicama boraca i ishrani siromašnih i nezbrinutih porodica. Oni su organizovali straže na pravcima odakle se očekivao dolazak neprijatelja u sela, formirali pozadinske partizanske i omladinske čete koje su bile angažovane na određenim zadacima.

⁵⁶³Dnevnik štaba II KNOP odreda, Arhiv Muzeja Kozare u Prijedoru.

U uputstvu Štaba I bataljona o organizovanju rezervnih partizanskih četa ističe se da „svako selo bez obzira na broj kuća, organizuje rezervnu partizansku četvu.“

Dužnost je rezervne partizanske čete da pomaže narodnooslobodilački odbor u držanju seoskih straža i patroliranjem po selu. U svim akcijama ima se, na poziv višeg štaba, pridružiti kao i pomoći narodnooslobodilački odbor u slučajevima mobilisanja sela za rušenje saobraćajnih veza i drugih akcija.⁵⁶⁴

Veliku ulogu na rušenju saobraćajnica i drugih veza kojima se neprijatelj služio imali su narodnooslobodilački odbori sa rezervnim partizanskim četama. Posebno je to došlo do izražaja na željezničkoj saobraćajnici Volinja — Dobrljin — Bosanski Novi — Prijedor — Ivanjska, gdje su narodnooslobodilački odbori imali zadatak da svaki drugi dan mobilišu sela za rušenje pruge i ceste. Rušenjem pruge i ceste nanose se neprijatelju najteži udarci.

Svestrani su bili zadaci narodnooslobodilačkih odbora. Komande opština i narodnooslobodilački odbori u selima bili su odgovorni za sređivanje prilika u pozadini i za preduzimanje odgovarajućih mjera u vezi sa neprijateljskim ofanzivama na oslobođena područja. Oni su bili dužni da evakušu svu hranu i stoku, spreme u skloništa i na nepristupačna mjesta, a suho meso, slaninu i mast da zakopaju u zemlju. Predviđena je bila i stroga odgovornost, čak izvođenje i pred sud za one koji ne postupe po naređenju o sklanjanju prehrambenih artikala ispred neprijatelja.

U proljeće 1942. godine preduzete su sve mjere da se blagovremeno obavi proljetna sjetva, a komandanti opština i narodnooslobodilački odbori imali su zadatak da organizuju sjetvu tako da sva zemlja mora biti zasijana te da ni jedan komadić zemlje ne smije se ostaviti neobrađen.⁵⁶⁵

I organizacija proljetne sjetve imala je svoju revolucionarnu i socijalnu sadržinu. Tako se u uputstvu Štaba Drugog krajiškog odreda o proljetnoj sjetvi podvlači kako svu napuštenu zemlju ili zemlju koja je zaplijenjena u korist vojske, ima se dati siromašnim seljacima bez ikakve odštete. Svu zemlju koju ne mogu vlasnici da obrade, treba dati da obrađuju, i zasiju siromašni seljaci. Komandanti opština i narodnooslobodilački odbori uredićedastokai plugovi budu na vrijeme dodijeljeni svima kojima budu potrebni. Porodicama partizana, ukoliko one ne mogu same obraditi zemlju, tu će zemlju obraditi selo, jer porodice boraca ne smiju osjetiti da im nedostaju njihovi hranoci. Porodicama poginulih partizana mora se prvenstveno obraditi zemlja.⁵⁶⁶

Komandanti opština bili su dužni da zajedno sa narodnooslobodilačkim odborima u selima kontrolišu seoske straže, koje je moralo imati svako selo. Straže su bile međusobno povezane, a svako selo je imalo kurira sa konjem koji je o svakom pokretu neprijatelja na oslobođeno područje obavještavao najbližu partizansku jedinicu.

Pošto su prilikom ustanka 1941. godine i kasnije spaljene mnoge arhive u opštinskim uredima, to su narodnooslobodilački odbori imali zadatak da završe popis stanovništva na područjima opština. Predviđeno je bilo vođenje

⁵⁶⁴Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 69.

⁵⁶⁵Zbornik IV, knjiga 4, dok. 112.

⁵⁶⁶Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 112.

evidencije novorođenčadi i izdavanje „privremenog krsnog lista“, koji će se kasnije zamijeniti.

Isto tako obavezno je bilo prijavljivanje sklopljenog braka opštini koja je izdavala „privremena uvjerenja“ i to bračnom paru i roditeljima mlade. Taj brak i uvjerenje važi punovažno sve dok se kasnije ne zamijeni crkvenim ili građanskim brakom. U buduću svako ko želi stupiti u brak, mora ga prijaviti opštini gdje će se upisati u knjigu ženjenih i udatih.⁵⁶⁷

S obzirom na ratne uslove, nije bilo moguće predvidjeti naknadu za izvršene usluge, već je predviđeno da se svi poslovi vrše besplatno. Ni jedna opština ni komandat opštine nisu mogli naplaćivati usluge za izdavanje uvjerenje o stupanju u brak ili uvjerenje za novorođenčad.

Sve ovo upućuje na zaključak da su narodnooslobodilački odbori, seoski i opštinski, vršili u pravom smislu svoju ulogu organa nove narodne vlasti. Oni nisu bili samo angažovani na zadacima vezanim za vojnopolitičku ulogu: borba protiv neprijatelja, rušenje komunikacija, snabdijevanje jedinica narodnooslobodilačke vojske i organizacija naroda i pozadine, već i na zadacima građanskih stanja, vođenja evidencija stanovnika sposobnih za vojsku, starih i iznemoglih, djece i novorođenčadi, te sklapanja brakova i izdavanja potrebnih uvjerenja.

Organizacija narodnooslobodilačkih odbora na Kozari do ljeta 1942. godine zadržala se na seoskim i opštinskim narodnooslobodilačkim odborima kao najvišoj organizacionoj formi. Za vrijeme ofanzive na Kozaru, s obzirom na to da je stanovništvo povučeno ispred neprijatelja u zbjeg u Kozaru, formiran je Odbor za odbranu Kozare. Njegov zadatak je bio da objedini rad svih opštinskih, a preko njih i seoskih narodnooslobodilačkih odbora, koji su se sa narodom svojih sela povukli u zbjeg. Iako pod veoma teškim uslovima, narod je u zbjegovima bio skoncentrisan po selima i opštinama, kako bi se život u zbjegu mogao koliko-toliko organizovati, voditi računa o smještaju i ishrani stanovništva.

Niži organi, pretežno seoski i veći broj članova opštinskih narodnooslobodilačkih odbora nalazili su se stalno sa narodom u zbjegovima. Zajedno su i doživjeli tešku tragediju stradanja, zarobljavanja od strane neprijatelja i odvođenja u koncentracione logore Jasenovac, Staru Gradišku, Sajmište i Norvešku, gdje su mnogi, pod teškim životnim uslovima iscrpljivani na vremenskim nepogodama, bez odjeće sa niskim temperaturama ili nagi na dugim ljetnim sunčanim danima, mučeni glađu i bez vode, fizički uništavani i ubijani od njemačkih stražara i njihovih sluga ustaških zlikovaca. Pored brojnih logora smrti u Jugoslaviji, mnogi su stigli do zloglasnih logora Dahaua i Aušvica i drugih logora na zaleđenom sjeveru Norveške, gdje su spaljivani ili živi i poluživi bacani u jame.

Kozara je u prvoj godini narodnooslobodilačkog rata, pored brojčano ojačanog i vojnički i politički snažnog Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, istovremeno stvarala i novu narodnu vlast, seoske i opštinske narodnooslobodilačke odbore. Nije bilo oslobođenog sela u kome nije bilo narodnooslobodilačkog odbora. Nova narodna vlast preuzela je na sebe tešku ali časnu ulogu u organizaciji pozadine

⁵⁶⁷Zbornik, tom IV. knjiga 4. dok. 112.

i fronta, naroda i njegove narodnooslobodilačke partizanske vojske na
Žajedničkom jedinstvenom zadatku borbe protiv okupatora i kvislinga.

Značajna uloga narodnooslobodilačkih odbora bila je u zbjegovima
opkoljene Kozare ljeta 1942. godine. Narodnooslobodilački odbori brinuli su
se o smještaju i organizaciji zbjegova, o ishrani naroda i njegovoj pomoći
borcima na položajima. Zahvaljujući dobroj organizaciji i stalnoj vezi sa
jedinicama na položajima, seoski i opštinski narodnooslobodilački odbori sa
dijela prijedorskog i bosanskonovskog sreza uspjeli su da dio stanovništva iz
sela izvedu iz Kozare i spase od neprijateljskog zarobljavanja.

PORAZ USTAŠKO—LEGIONARSKIH SNAGA U REJONU DUBIČKE RAVNI I ORAHOVE POČETKOM JUNA 1942. GODINE

Poslije oslobođenja Prijedora 16. maja 1942. godine, u neprijateljskim garnizonima oko područja Kozare zavladao je paničan strah da će partizani produžiti sa napadima i na ove garnizone. Zato su komande garnizona tražile od viših komandi da im se čim prije uputi pomoć u ljudstvu i naoružanju, kako bi se suprotstavili neposrednoj opasnosti od partizana. I zaista, uskoro iza toga otpočinju ofanzivna dejstva na sektoru 2. bataljona, iz Bosanske Dubice i Jasenovca, zatim na sektoru 3. bataljona, od Bosanske Gradiške i prema sektoru 4. bataljona, od Banje Luke i Ivanjske.

Već 25. maja 1942. godine prema Dubičkoj ravni izveden je „poduhvat snaga od Jasenovca prema Drakseniću ka Bosanskoj Dubici“ u kome je učestvovalo pet ustaških satnija potpomognutih sa dvije satnije domobrana iz Bosanske Dubice.⁵⁶⁸

Prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda, ustaše i legionari iz Jasenovca prešli su r. Savu noću i sa ustašama iz Bosanske Dubice prodrli na teren II bataljona, pljačkajući i paleći sela. Sa snagama neprijatelja od oko 1.000 ljudi vodila je borbu 3. četa II bataljona i dijelovi 1. čete III bataljona, nanijevši neprijatelju gubitke od 25 mrtvih, među kojima 3 oficira i jedan ustaški ljekar iz Jasenovca, a jedan ustaša je zarobljen. Zaplijenjena su 3 puškomitraljeza, 20 pušaka, preko 2.000 metaka, 14 mina za bacač, nišanske sprave za bacač, 100 čebadi i druge spremne. Poginula su 2 a ranjena 4 partizana.⁵⁶⁹

I na sektoru IV bataljona, 20. i 21. maja 1942. godine, udružene ustaško-četničke snage pokušavaju prodor na oslobođeno područje. U borbi sa snagama IV bataljona neprijatelj je bio prisiljen na povlačenje i panično bjekstvo, bacajući oružje, municiju, odjeću i ostavljajući 9 mrtvih među kojima je bio i jedan satnik i 20 ranjenih neprijateljskih vojnika. Poginula su 2 borca iz Prve krajiške brigade čije su snage sa IV bataljonom Drugog krajiškog odreda uzele učešća u borbi.⁵⁷⁰

U zvaničnom izvještaju Ministarstva hrvatskog domobranstva od 29. maja 1942. godine govori se o ofanzivnim dejstvima prema području Kozare i ističe da su 28.V dijelovi banjalučkog zdruza preduzeli jedan poduhvat do linije: s. Ivanjska (18 km sjeverozapadno od Banje Luke) s. Radulovići (8 km

⁵⁶⁸Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 152.

⁵⁶⁹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 53.

⁵⁷⁰Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 152.

jugozapadno od s. Ivanjska) — s. Donja Piskavica (10 km jugozapadno od s. Ivanjske) — s. Gradina (23 km sjeverozapadno od Banje Luke). Ovaj poduhvat preuzet je u „zajednici sa postrojbama četnika-suboraca“.⁵⁷¹

Na sektoru 3. bataljona 29. maja 1942. godine neprijatelj je prodro sa dvije satnije ustaša i legionara na teren 1. čete i uspio da zapali nekoliko kuća. Nakon borbe od nekoliko časova neprijatelj je bio odbijen uz gubitke od nekoliko mrtvih i ranjenih. Samo dva dana nakon toga, 1. juna 1942. godine, neprijatelj ponavlja napad na isti sektor sa snagama tri do četiri satnije, ali je u žestokoj borbi sa snagama 1. čete bio prisiljen na bjekstvo.⁵⁷²

Isti dan, 1. juna 1942. godine, otpočeo je prodor jačih neprijateljskih snaga iz Bosanske Dubice i Gradine prema oslobođenim selima kod Bosanske Dubice. Bile su to snage ustaškog pukovnika Mraka koji je, tučen od partizana Korduna i Banije, preduzeo, u noći između 31. maja i 1. juna, novu ofanzivu sa jačim snagama, uz saradnju teškog pješadijskog oružja, bacača mina, artiljerije i tenkova. Napad je vršen u svim pravcima, ali glavni cilj ofanzive je osvajanje i zaposjedanje Ravni kao polazne baze za daljnje koncentracije i ofanzive neprijateljskih snaga.⁵⁷³

Ujutro rano 1. juna 1942. godine, oko 4 časa, počela je iz Bosanske Dubice sa dejstvom artiljerijska i minobacačka vatra na pravcu pokreta neprijateljskih snaga. Uskoro iza toga iz Bosanske Dubice krenule su prema Grabovcu i Hadžibairu u pravcu Kruškovca neprijateljske snage jačine dvije domobranske satnije sa dva tenka.

U isto vrijeme glavnina neprijateljskih snaga krenula je prema Dubičkoj ravni u kome su se nalazile snage Mrakovog zdruga (7 satnija) Crne legije sa 4 tenka i motorizacijom i tzv. Željezna bojna — ukupno oko 3.000 ljudi.⁵⁷⁴

Neprijateljske snage koje su sa dva tehnika krenule prema Kruškovcu, sukobile su se sa snagama 2. čete II bataljona. Nakon oštrog sukoba neprijatelj je bio prisiljen da se povuče, da bi uskoro iza toga tenkovi uz pratnju pješadije krenuli preko s. Ličana u pravcu područja Moštaniće prema s. Sreflijama.

Na ovome pravcu nalazile su se dvije desetine iz 1. omladinske čete II bataljona koje su, povlačeći se ispred neprijatelja, zauzele položaj u grobljima u Kadinom Jelovcu i Sreflijama, ne dozvolivši dalji prodor neprijateljskih snaga.

Sa sigurnošću bi se moglo zaključiti da je pokret prema Kruškovcu bio samo demonstrativni napad radi osiguranja desnog krila glavnine snaga koje su krenule u Ravan i desno području Moštaniće.

U međuvremenu, dok je vod Srete Gajića vodio borbu u rejonu sela Kadinog Jelovca i Sreflija, pristigao je komandir 1. čete Dragutin Čurguz, koji se dan prije toga nalazio na partijskom savjetovanju u Međuvođu. Odmah je preuzeo komandu i daljnu organizaciju otpora neprijatelju. Stigao je i vod Srete Đenadije.

Za borbu sa neprijateljskim tenkovima nedostajalo je ne samo iskustvo već i osnovna sredstva kojima bi se tenkovi mogli uništiti ili oštetiti. Međutim,

⁵⁷¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok 151 i 152.

⁵⁷²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 65.

⁵⁷³Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 56.

⁵⁷⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 75.

situacija u kojoj se našla 1. četa zahtijevala je smjelost i odlučnost komandira. Zato se odlučio za ono što je u takvoj situaciji bilo jedino moguće. Sa vodom Srete Gajića koji je već bio zauzeo položaj, otvorena je vatra po neprijateljskoj pješadiji sa ciljem da se odvoji od tenkova. To je u ratnim uslovima osnovni zadatak borbe sa tenkovima, da se odvoje od pješadije koja ih prati. U isto vrijeme vod Srete Đenadije, još u pokretu, otvorio je vatra po neprijateljskoj pješadiji, tukući je sa boka. Snažan protivnapad unakrsnom vatrom stvorio je pometnju u borbenom rasporedu ustaških i legionarskih snaga koje su se, napuštajući tenkove, dale u bjekstvo. Osjetivši da su napušteni od svoje pješadije, posada tenkova pokušala je sa tenkovima da se povрати nazad. Jedan tenk se našao na neprohodnom terenu odakle nije mogao da se izvuče, pa su ga borci 1. omladinske čete zaplijenili. Drugi tenk se povukao prema selu Klekovicima.

Glavna neprijateljska kolona koja se kretala cestom Bosanska Dubica — Orahova uspjela je da prodre do s. Draksenića. Na Trubarčevom brdu iznad s. Draksenića naišla je na žestok otpor 3. čete II bataljona, a pošto je neprijatelj ostao bez bočnog osiguranja koji su razbile snage 1. čete, to je bio prisiljen da iz glavne kolone odviji dio snaga i da ih uputi pravcem s. Draksenić — s. Gunjevci — Vrištik. Cilj neprijatelja je bio da zaobide položaje 3. čete i tako olakša prodor glavnine svojih snaga prema Orahovi. Neprijateljskim snagama koje su krenule preko Gunjevaca i Vrištika uspjelo je da prodru u Orahovu.

Na glavnom pravcu prodora neprijateljske kolone prema Orahovi cestom od Bosanske Dubice, vođena je žestoka borba sa snagama 3. čete II bataljona. Četa je uspjela da u toku dana zadrži neprijatelja dejstvujući sa Ličke kose i Trubarčevog gaja. Neprijateljsku kolonu potpomagale su snage iz Gradine koje su bočno vršile pritisak na snage 3. čete. Zbog toga je ova četa bila prisiljena da se u toku noći, štiteći evakuaciju stanovništva iz ugroženog područja Dubičke ravni, probije kroz neprijateljski raspored u Prosari i da izbije u selo Bijakovac. Iste noći neprijateljska kolona od Draksenića produžava preko Demirovca i stiže u Orahovu gdje se spaja sa dijelovima svojih snaga koje su preko Gunjevca i Vrištika ranije stigle u Orahovu.

Drugi dan prema Bosanskoj Dubici vladalo je zatišje do poslije podne, dok je 3. četa čitav dan vodila žestoku borbu zarobivši 7 motocikla, 2 teška i 3 puškomitraljeza. U jednom iznenadnom susretu sa neprijateljskom patrolom u Prosari, vodnik Milan Vukić bacio je bombu i tom prilikom ubio jednog ustaškog satnika koji se nalazio na čelu patrole.

Poslije podne, oko 16 časova, neprijatelj je krenuo u napad uz pomoć jednog tenka, nastojeći da povрати tenk koga su prethodnog dana zarobili borci 1. čete II bataljona. Došlo je do oštrog sukoba sa ovim neprijateljskim snagama u rejonu s. Gunjevci — Kamenica i tom prilikom zaplijenjen je i drugi tenk. Oko zaplijenjenog tenka našla se grupa boraca sa kojima je bio i aviomehaničar Ivica Mitračić, zadužen da pomoću stočnih zaprega izvuče tenkove. Neprijatelj je, primijetivši okupljanje boraca oko tenka, otvorio vatra iz pravca gunjevačke škole. U tome pravcu uzvracena je vatra od strane grupe boraca među kojima je bio i Mile Mećava, koji je, da bi zaštitio borce oko tenka, navukao na sebe neprijateljsku vatra i tu teško ranjen od čega je uskoro podlegao.⁵⁷⁵

^{5,5}Kozara, knjiga 2, str. 485.

Nakon odbijanja neprijatelja, Ivica Mitračić je ustanovio da su tenkovi onesposobljeni, jer su im izvađene četkice. U jednom od njih pronašao je četkicu i pokušao da otkloni kvar. Nađeno je rješenje da se tenkovi izvuku sa stočnim zapregama i uz pomoć naroda iz sela. Izvlačenje je bilo otežano zbog toga što je padala jaka kiša i teren bio blatnjav. Ipak su uspjeli da kasno uveče izvuku tenkove do sela Sreflija. Sutadan ih je preuzeo Ivica Tukarić i oni su otpremljeni u blizini Kozarca gdje je Tukarić radio na njihovom popravku. Kako je uskoro uslijedila neprijateljska ofanziva iz pravca Banje Luke prema Prijedoru, ovi tenkovi su pali neprijatelju u ruke.⁵⁷⁶

Prodorom neprijateljskih snaga prema Orahovi došlo je do zauzimanja rejonu Dubičke ravni i ovladavanja drumom Bosanska Dubica — Orahova — Bosanska Gradiška, sa koga pravca su takođe prodrle snage neprijatelja.

Ocijenivši situaciju na ovome sektoru Štab Drugog krajšikog odreda odlučio je da u pomoć snagama II bataljona hitno uputi kozarski Udarni bataljon, koji se poslije povratka iz srednje Bosne nalazio na kraćem odmoru u Go mjenici kod Prijedora. Radi praćenja toka borbi i usmjeravanja jedinica, prema Orahovi je krenuo i komandant Odreda Obrad Štišović, koji se u vrijeme otpočinjanja neprijateljske ofanzive nalazio na vojnopoličkom savjetovanju u Ljubiji koje su organizovali Oblasni komitet Komunističke partije i Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu.

3. juna 1942. godine vršeno je prikupljanje snaga II i Udarog bataljona sa zadatkom da se likvidiraju neprijateljske snage u Orahovi. Tu su se sada našle snage II bataljona: dva voda 1. čete, jedan vod 2. čete i kompletna 3. četa; iz III bataljona: 1. i Udarne četa, zatim tri čete Udarog bataljona i 4 minobacača.⁵⁷⁷

Avion „potez“ sa Franjom Kluzom i Ivicom Mitračićem takođe je uzeo učešća u napadu.

Radi bolje organizacije sadejstva svih jedinica, formiran je tzv. Privremeni štab sastavljen od komandanata i političkih komesara bataljona čije su jedinice određene za napad.

Plan napada predviđao je da se izvrši koncentričan jednovremeni napad na neprijateljske snage uz istovremeno učešće aviona „potez“ koji je imao zadatak da u rejonu Orahove izvrši bombardovanje i mitraljiranje snaga neprijatelja. Uporedo sa tim predviđeno je bilo da se ostavi jedan uži prostor prema Bosanskoj Dubici kojim bi se navukao neprijatelj prilikom pritiska naših snaga na Orahovu, te da se na tome prostoru okonča njegovo uništenje. Na ovome pravcu bile su postavljene na podesnim mjestima dobro naoružane zasljeđe od boraca 3. čete Tomice Španovića, koji su veoma dobro poznavali ovaj rejon.

Međutim, određenog dana, 4. juna 1942. godine, sve jedinice nisu uspjele da do predviđenog vremena stignu na polazne položaje, pa je početak napada kasnio i nije bio jednovremen i koncentričan. Istina, tek oko 15 časova došlo je do usklađivanja dejstva svih jedinica i snažnog pritiska na okruženog neprijatelja. Borba je nastavljena i do kasno u noć.

⁵⁷⁶Kozara, knjiga 2, str. 485.

⁵⁷⁷Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 75.

U pomoć opkoljenim snagama neprijatelja u Orahovi krenula je ustaška jedinica iz Bosanske Dubice, ali je bila dočekana od strane 2. čete Udarnog bataljona. U sukobu sa ovom ustaškom jedinicom 2. četa je zarobila 1 puškomitraljez, 3 karabina i 6 konja sa zapregama.⁵⁷⁸

Shvativši da se nalaze u teškoj situaciji, u blokadi na relativno malom manevarskom prostoru i da im prijete neposredna opasnost od uništenja, preostali dio neprijateljskih snaga u toku noći se izvlači iz Orahove i prebacuje na lijevu obalu r. Save u rejonu Jablanica.

U izvještaju Štaba II bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda o borbama sa ovim neprijateljskim snagama, navodi se da su gubici neprijatelja vrlo znatni. Samo u Demirovcu i oko Međeđe bilo je oko 25 mrtvih, a kada su drugi put pokušali u Kamenici zauzeti teren, 7 mrtvih. Plijen: 1. četa 3 puške sa municijom i 2 tenka, 3. četa 2 teška mitraljeza, 3 puškomitraljeza sa municijom, 7 motorkotača, 20 pušaka i ostale opreme.

Naši gubici: 1. četa: 2 mrtva i 1 ranjen; 2. četa: 1 mrtav i 1 ranjen; 3. četa: 2 mrtva i 12 ranjenih.⁵⁷⁹

Iz 1. čete III bataljona prilikom napada na Orahovu poginuli su: borac omladinac Bjelajac i Erceg Vojin iz minobacačkog odjeljenja.⁵⁸⁰

O borbama jedinica Drugog krajiškog odreda protiv ustaško-legionarskih snaga u toku 2. i 3. juna 1942. godine objavljen je i članak u listu „Krajiške partizanske novine“ broj 20 od 4. juna 1942. u kome se govori da su u ovoj Paveličevoj ofanzivi sačinjavali „jezgro ustaški i legionarski krvolovci... Udruženi narodni izrodi, ustaški i četnički banditi zaključili su daje za njih krajnji čas da stave u pogon svoj krvavi savez i skovali su plan da koncentričnim ofanzivama razbiju Kozaru, jednu od tvrdih partizanskih kula ustanka na Krajini. Četničko-ustaška ofanziva prema Piskavici bila je dio plana prestravljenih narodnih neprijatelja. Plan i ove ofanzive kovao se u istoj razbojničkoj pećini. Kod iste razbojničke vatre nadnosile su se nad kartu krajiških, naročito kozarskih terena, žute kape ustaških zvijeri i crno-žutih Paveličevih bojnika i crne šubare četničkih razbojnika.“⁵⁸¹

Identifikujući neprijateljske jedinice koje su učestvovala u ofanzivi u Dubičkoj ravni u rejonu Bosanska Dubica — Orahova, prema izvještajima štabova bataljona Drugog krajiškog odreda, vidi se da su učestvovala ustaško-legionarske jedinice pukovnika Mraka iz petrinjskog zdruha, zatim Francetićeva Crna legija i ustaške snage iz Jasenovca i Bosanske Dubice. Zanimljivo je kako su snage Crne legije dopremljene iz rejona istočne Bosne i Sarajeva da bi uzele učešća u ofanzivi u Dubičkoj ravni, prema Prosari i Kozari. Jedini podatak iz toga perioda o ovoj neprijateljskoj jedinici nalazi se u izvještaju zapovjednika Banjalučkog zdruha od 8. juna 1942. godine u kome se, pored ostalog, za avion „potez“ za kojim se traga kaže daje „bombardirao Crnu legiju potpukovnika Francetića kod Orahove i trojicu ustaša ubio, a neke ranio.“⁵⁸²

⁵⁷⁸Zbornik, um IV, knjiga 5, dok. 165.

⁵⁷⁹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 75.

⁵⁸⁰Zbornik, tom IV, knjiga dok. 65.

⁵⁸¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 56.

⁵⁸²Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd, reg. br. 11/1-1, kut. 54.

U aprilu 1942. godine Francetićeve Crna legija učestvovala je u operaciji „Trio“ protiv partizanskih snaga u istočnoj Bosni, kada je u sastavu ovih snaga bilo više od „pet ustaških bataljona sa ukupno 2.200 ljudi.“⁵⁸³

Krajem maja 1942. godine ove snage djeluju istočno od Srebrenice, zatim oko Trebinja i Makarske, gdje „ustaške postrojbe Jure Francetića obavljaju čišćenje u okolini Makarske i na to su talijanske vojne vlasti pristale.“⁵⁸⁴

U sastavu ustaških snaga smatralo se da je najbolja jedinica Crna legija Francetića koja se upućuje na ugroženija područja u istočnoj Bosni, zatim u Hercegovinu u dolinu Neretve i okolinu Makarske. Komandujući general i komandant u Srbiji njemački general Bader cijenio je ustaškog zlikovca Juru Francetića smatrajući ga „nacionalnim herojem“ pa se i zbog toga može zaključiti da su Francetićeve legionarske snage po zahtjevu i naređenju Nijemaca uzele učešća u ofanzivi u Dubičkoj ravni. Sigurno je da je to bila prethodnica planiranoj neprijateljskoj ofanzivi na Kozaru, jer se Francetićeve Crna legija u toku ofanzive nalazi na sjevernoj zaprečnoj liniji u rejonu Jasenovac — Bosanska Gradiška. Početkom jula 1942. godine u razgovoru između njemačkog poslanika Kašea u Zagrebu i Pavelića, zatraženo je da trupe „pukovnika Francetića koje sačinjavaju Zaprečnu grupu 'Sjever' na Savi, budu po završetku operacije Kozara, sa oko 1.500 ljudi, najhitnije upućene radi angažovanja u istočnoj Bosni.“⁵⁸⁵

Ako se uzme u obzir povjerenje njemačkog generala Badera u Francetića i ustaške snage pod njegovom komandom, onda je sasvim sigurno da je ofanzivni poduhvat u Dubičkoj ravni uz učešće Crne legije predstavljao dio plana njemačkih štabova u borbi protiv partizanskih snaga Drugog krajiškog odreda na Kozari.

Najvjerojatnije je da su glavnu snagu koje je neprijatelj angažovao u ovoj ofanzivi predstavljale jedinice pukovnika Mraka iz petrinjskog zdruga zajedno sa ustaškim snagama iz Jasenovca, Bosanske Dubice i Bosanske Gradiške. Naime, sredinom aprila 1942. godine na sektoru Banije neprijateljske snage izvodile su ofanzivna dejstva o čemu se govori u izvještaju Ministarstva hrvatskog domobranstva od 15. aprila 1942. godine o borbama u Bosni i, pored ostalog, kaže:

„Kolona pukovnika Mraka (Petrinjski zdrug) koja u saradnji sa ustašama iz Dvora (2 km sjeverno od Bos. Novog) vrši čišćenje u pravcu s. Klasnić (12 km jugoistočno od Gline) — s. Žirovac (9 km južno od s. Klasnić) primjećena je 14. IV u 17,45 sati zrakoplovnim razviđanjem kod s. Žirovac gdje seje sastavila sa kolonom iz Dvora...“

Između Dobrljina i mosta preko potoka Strižna poduzeto je 14. IV razviđanje te je utvrđeno da pobunjenici sa skupinom oboružanih seljaka i 4 strojopuške drže kosu: k 277 — s. Donje Vodičevo — 208/2 — 4 km južno od Dobrljina.“⁵⁸⁶

Osnovno bi se moglo pretpostaviti da su jedinice pukovnika Mraka u vrijeme ofanzivnih operacija na sektoru Banije istovremeno vršile izviđanja i prema području Kozare u rejonu Dobrljina. I ovdje dolazi do izražaja

*Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 60.

“Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 153.,

5*Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 109.

“Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 126.

sadejstvo sa ustaškim snagama iz Dvora, pa je otuda i realan zaključak da su u ofanzivi na području Dubičke ravni zajedno sa ustaškim i snagama Francetićeve Crne legije učestvovala i jedinice pukovnika Mraka. I kasnije u ofanzivi na Kozaru ljeta 1942. godine uzele su učešće i neprijateljske jedinice iz Petrinjskog zdruga.

Tako su u vremenu od 25. maja do 5. juna 1942. godine propali pokušaji neprijateljskih snaga da zauzmu i zadrže u svojim rukama neke dijelove oslobođenog područja Kozare. Razbijen je poduhvat Banjalučkog zdruga u rejonu Ivanjska — Radulovići — Donja Piskavica — Gradina u kome su uzele učešća i četničke snage sa Manjače, zatim prvi poduhvat ustaških snaga iz Jasenovca preko Draksenića prema Bosanskoj Dubici i drugih udruženih ustaško-legionarskih snaga praćenih tenkovima u rejonu Dubičke ravni,

Svi ovi neprijateljski poduhvati izvedeni su u vrijeme neposrednih priprema za otpočinjanje ofanzive na Kozaru. Upravo u vrijeme izdavanja naredbe za formiranje Borbene grupe „Zapadna Bosna“ i organizovanju operacije protiv partizanskih snaga u zapadnoj Bosni, izdatu od komandujućeg generala i komandanta u Srbiji 23. maja 1942. godine, na Kozaru iz Banje Luke, Bosanske Gradiške, Jasenovca i Bosanske Dubice, ustaško-domobranske i četničke snage preduzimaju ofanzivna dejstva pred početak ofanzive. Međutim, ni za jedan od ovih neprijateljskih poduhvata nema zvaničnih podataka da su bili u neposrednoj vezi sa predstojećom ofanzivom na Kozaru. Sigurno je posljednji poduhvat u rejonu Dubičke ravni bio u najbližoj vezi, ali samo u ulozi prethodnice. Neprijatelj je uspio da ovlada komunikacijom Bosanska Dubica — Orahova — Bosanska Gradiška, ali je nije održao zbog snažnog pritiska snaga Drugog krajiškog odreda, pase morao povući. Nedostajalo mu je snaga za snažniji otpor i za duže zadržavanje, a pogrešno je procijenio borbenu vrijednost snaga Drugog krajiškog odreda koje su djelovale na ovome području. Najrealnija bi bila procjena Štaba Drugog krajiškog odreda da je „glavni cilj te ofanzive osvajanje i zaposjedanje Ravni kao polazne baze za daljnje koncentracije i ofanzive neprijateljskih snaga.“

Po pravcu prodora ovih neprijateljskih snaga, upornosti i otporu koji su pružile, proizilazi da je svrha i cilj ove neprijateljske ofanzive upravo u zauzimanju određenog prostora i zadržavanja komunikacije Bosanska Dubica — Orahova — Bosanska Gradiška. U tome rejonu nizvodno niz r. Unu, na njenom ušću u Savu, nalazio se ustaški logor Jasenovac, a ovim pravcem prolazi i željeznička pruga Zagreb — Sunja — Jasenovac — Novska i dalje prema Zemunu.

Na ovome pravcu nalazila se „njemačka interesna teritorija“ na kojoj su partizani Banije i Slavonije na željezničkim komunikacijama vršili pojačanu aktivnost. U izvještaju transportne komande u Zagrebu od 5. juna 1942. godine stoji da se u „njemačkoj interesnoj teritoriji“ nalazi nekoliko grupa koje vrše napade: „Jedna grupa koja vrši napade nalazi se u prostoru između sporednih pruga Caprag — Karlovac i Sunja — Bosanski Novi. Druga grupa koja vrši napade nalazi se u brdima sjeverozapadno od Novske. Ona je izvršila oba prepada na glavnu željezničku prugu kod Okučana (jugozapadno od

⁵¹⁷Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 56.

Novske) kao i više sabotaža na pruži Banova Jaruga-Virovitica i na dvema sporednim linijama.⁵⁸⁸

S obzirom na sve to, prodiranje ustaško-legionarskih snaga u rejonu dubičke ravni i Prosare sigurno je imalo šire pretenzije i trebalo da osigura bezbjednost u „njemačkoj interesnoj teritoriji“, sprečavajući istovremeno i međusobnu povezanost i saradnju kozarskih i slavonskih partizanskih jedinica, koja je bila veoma dobro razvijena. U naređenju Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije od 31. marta 1942. godine Operativnom štabu NOP odreda za Bosansku krajinu za izvođenje akcija i povezivanje sa susjednim odredima podvlači se da treba pomoći „dejstva u Hrvatskoj, gdje partizanske akcije poprimaju širi karakter. Ispitajte mogućnost eventualnog napada na koncentracioni logor u Jasenovcu, gdje je bilo oko 10.000 zatvorenika, a sada je ostalo svega oko 1.500 svih drugova. Taj napad trebalo bi organizovati zajedno sa štabom iz Hrvatske.⁵⁸⁹

S obzirom i na stalan uspon u razvoju narodnooslobodilačkog pokreta i jačanju partizanskih snaga na Kozari i u Slavoniji, gdje je postojala stalna veza i izmjena obavještenja i iskustava, realno je bilo da se izvode zajedničke akcije i sadejstva jedinica pa i napad na koncentracioni logor u Jasenovcu. Partizanske snage iz Slavonije vršile su stalan pritisak i napad na objekte i željezničku prugu na relaciji Zagreb — Slavonski Brod — Beograd, naročito u rejonu Kutine i Novske. To je moralo da zabrinjava štabove najviših njemačkih komandi pa su uslijed nedostatka svojih snaga morali dovlučiti ustaško-domobranske. Sigurno je da je jedan od razloga za to bilo i dovlačenje od Sarajeva i iz istočne Bosne ustaško-legionarskih snaga pod komandom ustaškog zločinca Francetića.

Po rejonu na Kome su prvo otpočele dejstvo ustaško-legionarske i domobranske snage, glavni pravac udara je bio na dio područja Kozare između Bosanske Dubice i Orahove, prema r. Uni i r. Savi, u rejonu Unsko-posavske ravni. Na tome dijelu do desne obale r. Une i r. Save dostizali su položaji 3. čete II i 1. čete III bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“.

Iz neposrednog razvoja događaja koji su slijedili poslije ovog neprijateljskog poduhvata, sigurno je da je prodor Francetićevih ustaško-legionarskih i domobranskih snaga u rejonu Unsko-posavske ravni, početkom juna 1942. godine, bio u neposrednoj vezi sa pripremanom neprijateljskom ofanzivom na Kozari. Realna je pretpostavka da je ovaj prodor trebao da omogući osvajanje polaznih pozicija za planiranu ofanzivu i istovremeno da odvraći pažnju i prikrije koncentraciju neprijateljskih snaga u Banjoj Luci, Bosanskom Novom i Bosanskoj Kostajnici koje su bile u pokretu prema Kozari. To potvrđuje i zadržavanje Francetićeve Crne legije od 1.500 legionara na r. Savi na zaprečnoj liniji „Sjever“ u toku trajanja ofanzive na Kozaru ljeta 1942. godine.⁵⁹⁰

⁵⁸⁸Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 86.

⁵⁸⁹Zbornik, tom II, knjiga 3, dok. 105.

⁵⁹⁰Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 109.

**FORMIRANJE PRVE KRAJIŠKE NARODNOOSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE UDARNE BRIGADE U LAMOVITIJ
NA KOZARI 21. MAJA 1942. GODINE**

Naredbom Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu od 21. maja 1942. godine formirana je Prva krajiška narodnooslobodilačka partizanska udarna brigada.⁵⁹¹

Zvanično formiranje Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade izvršeno je u selu Lamovitoj pod Kozarom, udaljenom 18 kilometara od Prijedora. Toga dana, 21. maja 1942. godine, samo pet dana nakon oslobođenja Prijedora i Ljubije, na oslobođenom području Kozare, izvršena je smotra četiri bataljona partizanskih boraca iz Bosanske krajine koji su postali borci novoformirane Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade.

Poslije Prve i Druge narodnooslobodilačke partizanske proleterske brigade ovo je bila treća po redu formiranja partizanska udarna brigada Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije.

U naredbi Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu o formiranju Brigade imenovan je rukovodeći kadar sa Štabom Brigade, štabovima bataljona, komandom Čete pratećih oruđa i vodom za vezu u brigadi. Na osnovu ove naredbe i saglasnosti Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, Štab Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, naredbom od 1. juna 1942. godine, imenovao je rukovodeći kadar u četama, pa su tako prvi rukovodeći kadar Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade sačinjavali:⁵⁹²

ŠTAB BRIGADE:

Marušić Ivica Ratko, komandant;
Stojnić Velimir-Veljo, politički komesar;
Todorović Vojo, zamjenik komandanta;
Kesar Sava, zamjenik političkog komesara;
Borojević Branko, sekretar;
Graonić Mirko, intendant;
Stojaković Luka, zamjenik intendanta.

⁵⁹¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 29. str. 89.

⁵⁹²Naredba u arhivi Sekcije boraca I KNOU proleterske brigade u Beogradu.

*Ivica Marušić Ratko
(u sredini)*

I BATALJON:

Jović Duško, komandant;
Kačar Svetko, politički komesar;
Bursać Ilija, zamjenik komandanta;
Lazarević Petar, zamjenik političkog komesara;
Stojanović Đuro, sekretar;
Pantoš Mile, intendant.

1. četa I bataljona:

Trikić Gojko, komandir;
Đukić Drago, politički komesar;
Kecman Perica, zamjenik komandira;
Lazarević Mirko, intendant;
Kecman Perica, vodnik 1. voda;
Kecman Šaban, desetar 1. desetine;
Latinović Luka, desetar 2. desetine;
Rakić Nikola, vodnik 2. voda;

Stojaković Lazo, zamjenik, komandira;
Erceg Đuro, zamjenik političkog komesara;
Stojaković Dragan, intendant;
Stanić Nikola, vodnik 1. voda;
Majkić Vladija, desetar 1. desetine;
Damjanić Miloš, desetar 2. desetine;
Aleksić Obrad, vodnik 2. voda;
Burazor Brnako, desetar 1. desetine;
Ćuga Sreto, desetar 2. desetine;
Vojinović Dragan, vodnik 3. voda;
Damjanić Jovo, desetar 1. desetine;
Stojaković Lazo, desetar 2. desetine.

2. četa II bataljona:

Došenović Gojko, komandir;
Blanuša Rade, politički komesar;
Popović Mihajlo, zamjenik komandira;
Pilipović Milovan, zamjenik političkog komesara;
Kovačević Gojko, vodnik 1. voda;
Blanuša Dane, desetar 1. desetine;
Stanarević Branko, desetar 2. desetine;
Popović Mihajlo, vodnik 2. voda;
Malešević Vid, desetar 1. desetine;
Srdić Nikola, desetar 2. desetine;
Majkić Milan, vodnik 3. voda;
Đurašinović Mile, desetar 1. desetine;
Korica Đuro, desetar 2. desetine;
Hajduković Božo, desetar 3. desetine.

3. četa II bataljona:

Mitrić Simo, komandir;
Ilić Milan, politički komesar;
Stupar Milan, zamjenik komandira;
Pećo Jovo, zamjenik političkog komesara;
Marić Oste, intendant;
Jokić Špiro, vodnik 1. voda;
Knežević Vojislav, desetar 1. desetine;
Stupar Mile, desetar 2. desetine;
Stupar Milan, vodnik 2. voda;
Topić Aleksija, desetar 1. desetine;
Peričević Stevan, desetar 2. desetine;
Rakita Dragomir, vodnik 3. voda;
Cimbo Trivun, desetar 1. desetine;
Pećo Jovo, desetar 2. desetine.

JEDINICE DRUGOG KRAJIŠKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG
PARTIZANSKOG ODREDA „MLADEN STOJANOVIĆ“ U SASTAVU
PRVE KRAJIŠKE NARODNOOSLOBODILAČKE PARTIZANSKE
UDARNE BRIGADE

III BATALJON:

Rauš Stevo, komandant;
Đurić Pero, politički komesar;
Stojaković Veljko, zamjenik komandanta;
Marin Mladen, zamjenik političkog komesara;
Kolundžija Sava, sekretar;
Vujinović Dušan, intendant;

1. četa III bataljona:

Tubić Mile, komandir;
Marin Pavle, politički komesar;
Predojević Svetozar, zamjenik komandira;
Bašić Petar, zamjenik političkog komesara;
Bašić Mile, intendant;
Predojević Svetozar, vodnik, 1. voda;
Sadžak Vaso, desetar 1. desetine;
Goronja Simo, desetar 2. desetine;
Veselinović Trivun, desetar 3. desetine;
Gajić Mikan, vodnik 2. voda;
Zgonjanin Gojko, desetar 1. desetine;
Kolundžija Branko, desetar 2. desetine;
Dejanović Veljko, desetar 3. desetine;
Vuković Boško, vodnik, 3. voda;
Janjetović Mladen, desetar 1. desetine;
Dejanović Veljko, desetar 2. desetine.

2. četa III bataljona:

Marin Petar, komandir;
Rodić Živko, politički komesar;
Marjanović Mikan, zamjenik komandira;
Sadžak Ilija, zamjenik političkog komesara;
Đenadija Milan, intendant;
Marjanović Mikan, vodnik 1. voda;
Marjanović Kojo, desetar 1. desetine;
Kolundžija Petar, desetar 2. desetine;
Risojević Ostoja, desetar 3. desetine;
Jajčanin Momir, vodnik 2. voda;
Pilipović Milorad, desetar 1. desetine;
Gnjatović Stojan, desetar 2. desetine;
Graonić Gojko, desetar 3. desetine;

Subotić Miloš, vodnik, 3. voda;
Pavić Nikola, desetar 1. desetine;
Đenadija Mikan, desetar 2. desetine.

3. četa III bataljona:

Zec Mirko, komandir;
Mutić Mile, politički komesar;
Garača Nikola–Niko, zamjenik komandira;
Stanić Mihajlo, zamjenik političkog komesara;
Vujnović Kamenko, intendant;
Garača Nikola–Niko, vodnik 1. voda;
Zec Miloš, desetar 1. desetine;
Đurić Boško, desetar 2. desetine;
Baškot Dragoja, desetar 3. desetine;
Mutić Božo, vodnik 2. voda;
Đurić Dragoja, desetar, 2. desetine;
Savanović Stevo, desetar 3. desetine;
Majkić Ranko, vodnik 3. voda;
Đukanović Miloš, desetar 1. desetine;
Bilbija Dragoja, desetar 2. desetine;
Đukić Stojan, desetar 3. desetine.

IV BATALJON:

Mečava Petar, komandant;
Imamović Jusuf, politički komesar;
Stanić Dragutin, zamjenik komandanta;
Arsenić Borko, zamjenik političkog komesara;
Petrović Vlado, sekretar;
Vranešević Žarko, intendant.

1. četa IV bataljona:

Kesić Savan, komandir;
Kapor Momir, politički komesar;
Stojanović Stojan, zamjenik komandira;
Vukmirović Mihajlo, intendant;
Stojanović Stojan, vodnik 1. voda;
Marjanović Slavko, desetar 1. desetine;
Bucalo Milan, desetar 2. desetine;
Curin Milorad, desetar 3. desetine;
Đurić Milan, vodnik 2. voda;
Vuković Stanko, desetar 1. desetine;
Bursać Mladen, desetar 2. desetine;
Banović Sreto, desetar 3. desetine;
Zec Gojko, vodnik 3. voda;
Zgonjanin Mihajlo, desetar 1. desetine;
Dudar Vlado, desetar 2. desetine;
Dobrovocki Vlado, desetar 3. desetine.

2. četa IV bataljona:

Jovišić Petar, komandir;
Kusonjić Gojko, politički komesar;
Pašagić Boško, zamjenik komandira;
Kopanja Dušan, zamjenik političkog komesara;
Petruš Jovan, intendant;
Pašagić Boško, vodnik 1. voda;
Delić Oste, desetar 1. desetine;
Jerić Stojan, desetar 2. desetine;
Žigić Branko, vodnik 2. voda;
Buzadžija Ratko, desetar 1. desetine;
Stanivucović Mića, desetar 2. desetine;
Stanivuković Jovo, vodnik 3. voda;
Vukadinović Gojko, desetar 1. desetine;
Jović Dušan, desetar 2. desetine.

3. četa IV bataljona:

Radulj Branko, komandir;
Stevanović Joco, politički komesar;
Knežević Branko, zamjenik komandira;
Dojčinović Živko, intendant;
Knežević Branko, vodnik 1. voda;
Kukić Mihajlo, desetar 1. desetine;
Pilipović Rade, desetar 2. desetine;
Račetović Manojlo, vodnik 2. voda;
Knežević Svetko, desetar 1. desetine;
Vekić Ostoja, desetar 2. desetine;
Božić Ratko, desetar 3. desetine;
Šipka-Kravić Mile, vodnik 3. voda;
Milić Vojin, desetar 1. desetine;
Balta Milan, desetar 2. desetine;

ČETA PRATEĆIH ORUĐA:

Popović Ostoja, komandir;
Zec Gojko, politički komesar;
Popović Dragutin, zamjenik komandira;
Dakić Mitar, zamjenik političkog komesara;
Stakić Ilija, ekonom;

Popović Dragutin, vodnik mitraljeskog voda;
Čeprlja Lako, vođa 1. mitraljeskog odjeljenja;
Marin Savo, vođa 2. mitraljeskog odjeljenja;
Davidović Dušan, vođa 3. mitraljeskog odjeljenja;
Vidović Mile, vođa 4. mitraljeskog odjeljenja;

Komarnicki Aleksandar, vodnik minobacačkog voda;
Jakovljević Jovan, vođa 1. odjeljenja bacača;
Jelisavac Milan, vođa, 2. odjeljenja bacača;
Gojšek Vlado, vođa 3. odjeljenja bacača;

VOD ZA VEZU:

Graonić Nikola, vodnik voda za vezu;
Stanić Mirko, politički delegat;
Majkić Miloš, desetar 1. telefonske desetine;
Bukva Veljko, desetar 2. telefonske desetine;
Đurđević Dušan, deseter 1. kurirske desetine;
Jovanić Đuđa, desetar 2. kurirske desetine;

U izvještaju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu od 23. maja 1942. godine Glavnom štabu narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Bosne i Hercegovine o oslobođenju Prijedora obavještava se i o formiranju Prve krajiške udarne brigade i kaže:

„Poslije zauzimanja Prijedora formirali smo I udarnu brigadu na teritoriji Bosanske krajine, koja ima 4 bataljona i jednu prateću četvu. Ova brigada je već stupila u akciju za čišćenje terena oko Mrkonjić-Grada i sam Mrkonjić od četničkih bandi.⁵⁹³

Prva krajiška udarna brigada bila je pod neposrednom komandom Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu. To je poslije krajiškog Proleterskog i Kozarskog i Podgrmečkog udarnog bataljona, koji su upućeni u srednju Bosnu i na Manjaču, bila prva veća operativna partizanska jedinica koja nije bila vezana za određeno područje. Ona je upravo imala zadatak da pod neposrednim rukovodstvom Operativnog štaba za Bosansku krajinu djeluje tamo gdje se ukaže operativna opravdanost kao što je to bilo neposredno poslije njenog formiranja, kada je upućena na sektor Manjače radi razbijanja četničkih snaga na ovome sektoru. Formiranje Brigade označilo je novu fazu u razvoju i organizaciji jedinica narodnooslobodilačke vojske u Bosanskoj krajini. To je objektivno nametala i tadašnja vojno-politička situacija koja je zahtijevala stvaranje takvih, dobro organizovanih i naoružanih pokretnih jedinica, koje će brzo i efikasno djelovati tamo gdje se ukaže potreba.

U sastav Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, prilikom njenog formiranja, ušla su dva kompletna bataljona boraca iz Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“. To su bili III i IV bataljon i glavnina Čete pratećih oruđa i voda za vezu. Od ukupno 1.186 boraca, koliko je Brigada brojala prilikom formiranja, III i IV kozarski bataljoni imali su u svome sastavu 548 boraca, a sa Četom pratećih oruđa i vodom za vezu 664 borca.⁵⁹⁴

⁵⁹³Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 37.

⁵⁹⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 52.

U Prvoj krajiško narodnooslobodilačkoj partizanskoj udarnoj brigadi u vrijeme formiranja bili su sve stari borci, a na njihova mjesta u partizanskim odredima došli su omladinci i omladinske čete.⁵⁹⁵ Nema sumnje daje to bio izraz snaženja, jačanja i širenja narodnooslobodilačkog pokreta u Bosanskoj krajini.

Činjenica je da je u Prvu krajišku narodnooslobodilačku partizansku udarnu brigadu u prvo vrijeme sačinjavalo oko 50% boraca iz Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, boraca sa ratnog područja Kozare. Bio je to realan odraz tadašnje vojnopolitičke situacije i razvoja narodnooslobodilačkog pokreta na Kozari. Naime, poslije oslobođenja Prijedora, područje Kozare u ogromnoj većini bilo je oslobođeno. Ostala su samo okolna neprijateljska uporišta i garnizoni u Bosanskom Novom, Dobrljinu, Bosanskoj Kostajnici, Bosanskoj Dubici i nizvodno niz r. Unu i Savu Jasenovac i Bosanska Gradiška, te dio Lijeve polja sa cestovnom saobraćajnicom Bosanska Gradiška — Laktaši — Banja Luka i Banja Luka—željeznička stanica Ivanjska.

U to vrijeme Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“ u svome sastavu imao je četiri bataljona, brojčano jaka i dobro naoružana, sa po tri do pet partizanskih četa u kojima je bilo od 120 do 150 i više boraca. Krajem maja 1942. godine povratio se iz srednje Bosne i kozarski Udarni bataljon ojačan sa 3. (banjalučkom) četom, pa je tako Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“ imao pet partizanskih bataljona. Uporedo sa partizanskim snagama na oslobođenom području djelovali su seoski i opštinski narodnooslobodilački odbori, partijske, skojevske, omladinske i organizacije antifašističkog fronta žena. Posebno je značajno da se istakne da u to vrijeme na području Kozare nije bilo četnika i četničkih organizacija, iako je bilo pokušaja stvaranja uporišta i širenja uticaja četnika na sektoru IV bataljona. U izvještaju Operativnog štaba za Bosansku krajinu od 13. maja 1942. godine o vojnopolitičkoj situaciji na teritoriji Bosanske krajine i borbama protiv okupatora, ustaša i četnika ističe se kako na „terenu I, II i V odreda nema većih pojava četničkih bandi, a na sektoru II odreda (Kozara) uopšte ih nema.“⁵⁹⁶

U takvoj, veoma povoljnoj, vojnopolitičkoj situaciji na području Kozare bilo je moguće izdvojiti znatan broj starih i u borbama iskusnih boraca i rukovodilaca iz Drugog krajiškog odreda i uputiti ih u sastav Prve krajiške brigade. Izdvajane su kompletne ili glavnina četa zajedno sa komandama četa, a umjesto njih formirane su nove čete u bataljonima iz kojih su ove otišle.

Iz I bataljona izdvojena je glavnina 1. čete iz Jutrogošte i Udarne (omladinska) četa sa komandrom Milom Tubićem i političkim komesarom Pavlom Marinom, 2. četa (baljska) sa komandrom Veljkom Stojakovićem i političkim komesarom Živkom Rodićem i 3. četa (kuljanska) sa komandrom Stevom Raušom i političkim komesarom Perom Đurićem. Iz 5. (radomirovačke) čete izdvojena je grupa od oko 50 boraca. Samo od boraca I bataljona Drugog krajiškog odreda formiran je kompletan III bataljon Prve krajiške brigade sa štabom bataljona i komandama četa.

⁵⁹⁵Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 76, str. 2. i 9.

⁵⁹⁶Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 12.

U sastavu IV bataljona Prve krajiške brigade ušli su borci: 1. četa II bataljona sa komandrom Draganom Stanićem i političkim komesarom Borkom Arsenićem, a iz IV bataljona, 1. četa sa komandrom Brankom Raduljem i 3. četa sa komandrom Petrom Mećavom.

Glavninu čete pratećih oruđa sačinjavali su borci iz I, II i IV bataljona Drugog krajiškog odreda sa tri minobacača i teškim mitraljezom. Početkom jula 1942. godine u sastav ove čete ušao je i mitraljeski vod I bataljona sa Trivunom Pralicom, koji je sredinom jula imenovan za komandira Prateće čete.

Od minobacačkog odjeljenja 1. čete II bataljona, poslije oslobođenja Prijedora, formiran je minobacački vod koji je ušao u sastav Čete pratećih oruđa. Iz ovoga voda imenovanje politički komesar Prateće čete Gojko Zec, a za vodnika minobacačkog voda Aleksandar Komarnicki.⁵⁹⁷

U sastavu ovoga voda nalazilo se i minobacačko odjeljenje iz VI bataljona sa vođom odjeljenja Jovanom Jakovljevićem.

U brojnom pregledu ljudstva, oružja i opreme Prve krajiške NOP brigade na dan 1. juna 1942. godine iskazano je stanje ljudstva, naoružanja i opreme.⁵⁹⁸

III bataljon u svome sastavu je imao: 255 boraca sa 27 puškomitraljeza, 225 pušaka, 16 pištolja, 160 bombi i metaka za puškomitraljeze 5.400, za puške 13.089 i za pištolje 222. IV bataljon u svome sastavu je imao: 293 borca sa jednim teškim i 12 puškomitraljeza, 261 puška, 28 pištolja, 216 bombi i metaka za puškomitraljeze 3.040, za teški mitraljez 500, za puške 15.935 i 155 za pištolje.

Četa pratećih oruđa imala je: 74 borca sa 3 bacača mina i 31 granatu za minobacače, 4 teška mitraljeza za 4.900 metaka, 45 pušaka sa 1.803 metka, 6 pištolja sa 20 metaka i 24 bombe.

Vod za vezu imao je: 42 borca sa 1 puškomitraljezom i 180 metaka, 41 pušku sa 3.210 metaka, 2 pištolja sa 17 metaka i 26 bombi.

Krajem maja 1942. godine jedinice Prve krajiške brigade nalaze se u rejonu Ivanjska — Joškova Voda — Bronzani Majdan i zajedno sa snagama IV bataljona Drugog krajiškog odreda vode žestoke borbe sa ustaško-domobranskim i četničkim snagama koje pokušavaju prodor na oslobođeno područje Kozare. Drugog juna 1942. godine I i IV bataljon vode borbe sa neprijateljskim snagama u rejonu Brankovca, a 4. juna III i IV bataljon vode borbu sa neprijateljem koji je nastupao sa pravca Ivanjska — Bistrica — Brankovac. Zatim se snage Brigade povlače prema Piskavici i Rakitovači.

Najžešća borba snaga II, III i IV bataljona Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade vođena je 12. juna 1942. godine u rejonu Piskavice. Toga dana razbijena je i uništena jedna neprijateljska bojna (bataljon) koja je u sklopu ostalih neprijateljskih snaga krenula iz Banje Luke u ofanzivu prema Kozari. Borba je bila veoma teška sa znatnim obostranim gubicima. Prva krajiška narodnooslobodilačka partizanska udarna brigada imala je 50 mrtvih, 3 nestala i 53 ranjena borca.

⁵⁹⁷Kozara, knjiga 2, str. 762. i 763.

⁵⁹⁸Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 52.

Uskoro iza toga, 17. juna 1942. godine, glavnina snaga Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, I, III i IV bataljon, bez II bataljona, prelaze kod sela Usoraca r. Sanu između Prijedora i Sanskog Mosta na sektor Podgrmeča, a zatim zauzimaju položaj na liniji s. Aginci — Hozići — Suhača — Blatna.

Dvadesetog juna 1942. godine III i IV bataljon prelaze r. Sanu između Prijedora i Bosanskog Novog i stižu na Kozaru u rejon Karana. Nastojeći da olakšaju veoma težak položaj i sadejstvo sa snagama Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ koji se nalazio u neprijateljskom okruženju u Kozari. III i IV bataljon preduzimaju niz akcija na neprijateljske snage na Kapeli — Asinoj straži i Ravnom gaju. Poslije toga pokušavaju prodor kroz neprijateljske položaje u opkoljenu Kozaru koji je izveden u rejonu s. Brekinje i Međuvoda sa snagama III bataljona i u rejonu s. Aginaca i Vlaškovaca sa dijelovima snaga IV bataljona. Ovi dijelovi IV bataljona uspjeli su da prodru u Kozaru i spoje se sa opkoljenim snagama Odreda.

Vraćajući se sa sektora Bosanske Dubice III bataljon sa dijelovima snaga IV bataljona i četama I bataljona Odreda, koje su izašle iz obruča, vrši napad na Planinicu, zatim na Dobrljin, Kulsko brdo i Bosanski Novi, a poslije se bataljoni vraćaju u Podgrmeč.

Sve akcije biće temeljitije obrađene u sklopu dejstava snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i snaga Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade protiv neprijateljskih snaga koje su uzele učešća u ofanzivi na Kozaru. Svestranije će se obraditi uloga svih jedinica koje su bile angažovane u borbi protiv neprijateljskih snaga, kako u okruženju, tako i onih koje su se borile u neprijateljskoj pozadini — III i IV bataljon Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade.

Osmog jula 1942. godine III i IV bataljon prebacuju se na lijevu obalu r. Sane. Poslije napada na Blagaj Japru i borbe u s. Radomirovcu, koju je vodio III bataljon 9. i 10. jula 1942. godine, III i IV bataljon Brigade do 14. jula 1942. godine ostali su na položajima na Novskoj planini, a zatim se povukli u s. Rujišku radi reorganizacije Brigade. Glavninu snaga Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske brigade sada su sačinjavali kozarski — III i IV bataljon sa četom pratećih oruđa. I ovi bataljoni poslije nepuna dva mjeseca teških i ogorčenih borbi bili su iscrpljeni i sa znatnim gubicima u mrtvim i ranjenim borcima. Od ranijih šest četa, koliko su bataljoni imali u svome sastavu, sada su formirane četiri čete, po dvije čete boraca sa Kozare u novoformirana dva bataljona Brigade. Četa pratećih oruđa pojačana je sa mitraljeskim vodom iz I bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ sa vodnikom Trivom Pralicom.

Prilikom reorganizacije stvorena su od raspoloživog boračkog sastava samo dva bataljona i imenovan rukovodeći kadar štabova bataljona, komandi četa, vodova i desetina, što će se vidjeti iz naredbe o reorganizaciji Brigade.

osnovu odobrenja Operativnog štaba narodnooslobodilačkih
odreda za Bosansku krajinu, Stab Prve krajiške narodnooslobo-
dilačke udarne brigade izdao je 16. jula 1942. godine naredbu o
njoj komandnog kadra u Brigadi.⁵⁹⁹

I BATALJON:

Rauš Stevo, komandant;
Mazalica Cvijo, zamjenik komandanta;
Đurić Pero, politički komesar;
Marin Mladen, zamjenik političkog komesara;
Bursać Ilija, operativni oficir;
Vujnović Dušan, intendant.

1. četa I bataljona:

Tubić Mile, komandir;
Rodić Živko, politički komesar;
Marjanović Mikan, zamjenik komandira;
Stojnić Slavko, zamjenik političkog komesara;
Majkić Miloš, ekonom;
Marjanović Mikan, vodnik 1. voda;
Sadžak Vaso, desetar 1. desetine;
Švonja Miloš, desetar 2. desetine;
Sredojević Stevo, desetar 3. desetine;
Gajić Mikan, vodnik 2. voda;
Jakovljević Mičo, desetar 1. desetine;
Šurlan Dušan, desetar 2. desetine;
Karan Dragan, desetar 3. desetine;
Kolundžija Petar, vodnik 3. voda;
Veselinović Trivun, desetar 1. desetine;
Zlokapa Miloš, desetar 2. desetine;
Gavrilović Milan, desetar 3. desetine;

2. četa I bataljona:

Vašalić Ratko, komandir;
Đukić Drago, politički komesar;
Bjeljac Vojko, zamjenik komandira;
Simurdić Petar, zamjenik političkog komesara;
Bašić Vico, ekonom;
Vašalić Boško, vodnik 1. voda;
Lukač Stevo, desetar 1. desetine;
Lukač Simo, desetar 2. desetine;
Lukač Bogdan, desetar 3. desetine;
Jelić Luka, vodnik 2. voda;

⁵⁹⁹ Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 37.

Kralj Trivun, desetar 1. desetine;
Glijak Simo, desetar 2. desetine;
Vucelja Pero, desetar 3. desetine;
Stojaković Lazo, vodnik 3. voda;
Damjanić Gojko, desetar 1. desetine;
Nilešević Mihajlo, desetar 2. desetine;
Mektorović Lazar, desetar 3. desetine;

3. četa I bataljona:

Zec Mirko, komandir,
Mutić Mile, politički komesar;
Garača Nikola, zamjenik komandira;
Nikolić Stanoje, zamjenik političkog komesara;
Lajšić Jovan, ekonom;
Garača Nikola, vodnik 1. voda;
Zec Miloš, desetar 1. desetine;
Stambolija Ilija, desetar 2. desetine;
Đurić Boško, desetar 3. desetine;
Savanović Stevo, vodnik 2. voda;
Mrda Petar, desetar 1. desetine;
Graonić Gojko, desetar 2. desetine;
Čobolović Nikola, desetar 3. desetine;
Jajčanin Ljubomir-Bijeli, vodnik 3. voda;
Đukanović Miloš, desetar 1. desetine;
Bilbija Dragoja, desetar 2. desetine;
Obradović Dragomir, desetar 3. desetine.

II BATALJON:

Stanić Dragutin, komandant;
Arsenić Borko, zamjenik komandanta;
Kačar Svetko, politički komesar;
Imamović Jusuf, zamjenik političkog komesara;
Obućina Ljuban, intendant.

1. četa II bataljona:

Kesić Savan, komandir;
Stojanović Stojan, zamjenik komandira;
Stefanović Joco, politički komesar;
Dojčinović Živko, zamjenik političkog komesara;
Kesić Mihajlo, ekonom;
Stojanović Stojan, vodnik 1. voda;
Bucalo Milan, desetar 1. desetine;
Božić Ratko, desetar 2. desetine;
Banović Lako, desetar 3. desetine;

Dobrovocki Vlado, vodnik 2. voda;
Dudar Vlado, desetar 1. desetine;
Kačavenda Stojan, desetar 2. desetine;
Nanovski Nikola, desetar 3. desetine;
Zec Gojko, vodnik 3. voda;
Marjanović Uroš, desetar 1. desetine;
Zgonjanin Mihajlo, desetar 2. desetine;
Knežević Sveto, desetar 3. desetine.

2. četa II bataljona:

Pašagić Boško, komandir;
Knežević Branko, zamjenik komandira;
Kusonić Gojko, politički komesar;
Saničanin Zdravko, zamjenik političkog komesara;
Jerić Stojan, ekonom;
Knežević Branko, vodnik 1. voda;
Šumonja Dušan, desetar 1. desetine;
Pilipović Rade, desetar 2. desetine;
Miljević Vid, desetar 3. desetine;
Žigić Branko, vodnik, 2. voda;
Kukić Mihajlo, desetar 1. desetine;
Ljevar Jozo, desetar 2. desetine;
Tomić Rade, desetar 3. desetine;
Ivanović Mile, vodnik 3. voda;
Šukalo Pantelija, desetar 1. desetine;
Milić Vojin, desetar 2. desetine;
Ivić Ratko, desetar 3. desetine.

3. četa II bataljona:

Karan Dušan, komandir;
Trikić Gojko, zamjenik komandira;
Lazarević Petar, politički komesar;
Ličina Mitar, zamjenik političkog komesara;
Lazarević Mirko, ekonom;
Kecman Pero, vodnik 1. voda;
Kecman Milutin, desetar 1. desetine;
Stojaković Lazo, desetar 2. desetine;
Kovačević Rade, desetar 3. desetine;
Damjanić Jovo, vodnik 2. voda;
Damjanić Miloš, desetar 1. desetine;
Kecman D Mitar, desetar 2. desetine;
Tubin Veljko, desetar 3. desetine;
Kecman Jovo, vodnik 3. voda;
Burazor Branko, desetar 1. desetine;
Balaban Drago, desetar 2. desetine;
Milješević Mirko, desetar 3. desetine.

ČETA PRATEĆIH ORUĐA:

Pralica Trivun, komandir;
Zec Gojko, politički komesar;
Čeprlja Lako, zamjenik komandira;
Kopanja Duško, zamjenik političkog komesara;
Komarnicki Aleksandar, vodnik minobacačkog voda;
Papić Branko, vođa 1. odjeljenja;
Jakovljević Jovan, vođa 2. odjeljenja;
Jelisavac Branko, vođa 3. odjeljenja;
Andrija Božo, vođa 4. odjeljenja;
Davidović Dušan, vodnik 1. mitraljeskog voda;
Marin Savo, vođa 1. odjeljenja;
Vidović Mile, vođa 2. odjeljenja;
Vujičić Dušan, vođa 3. odjeljenja;
Jelisavac Milan, vodnik 2. mitraljeskog voda;
Ostojić Mićo, vođa 1. odjeljenja;
Vlačina Vlado, vođa 2. odjeljenja;
Kesić Gojko, vođa 3. odjeljenja;
Stakić Ilija ekonom.

Slavko Obajdin, postavljen je za vojnog nastavnika pri komandi čete pratećih oruđa.

VOD ZA VEZU:

Đurđević Dušan, vrši dužnost vodnika za vezu;
Đurđević Dušan, desetar 1. kurirske desetine;
Kostadinović Veljko, desetar 2. kurirske desetine;
Bukva Veljko, desetar štapske komore.

Na osnovu naredbe o reorganizaciji jedinica Brigade i imenovanja komandnog kadra proizilazi da je Prva krajiška narodnooslobodilačka partizanska udarna brigada prilikom reorganizacije izvršene 17. jula 1942. godine u Maloj Rujiškoj, u svome sastavu imala samo dva bataljona — I i II. Dvije čete ranijeg II bataljona po odobrenju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu povratile su se na svoje ranije terene, dok su 1. četa ovoga i dotadašnji I bataljon ušli u sastav novoformiranih bataljona. Popunjeni raniji III postao je I bataljon, a IV je postao II bataljon.⁶⁰⁰ Uskoro je formiran i III bataljon sa komandantom Arsenić Borkom, dotadašnjim zamjenikom komandanta novoformiranog II bataljona.

Prilikom reorganizacije Brigade u novoformiranim I i II bataljonu bilo je najviše boraca sa područja Kozare. Tako su borački i rukovodeći kadar 1. i 3.

⁶⁰⁰General-pukovnik Stevo Rauš: **Kozarčani u I krajiškoj NOU brigadi**, Kozara 3, str. 580, izdanje VIZ Beograd, 1978.

čete I bataljona i 1. i 2. čete II bataljona sačinjavali borci sa Kozare iz ranijeg III i IV bataljona, a 2. čete I bataljona i 3. čete II bataljona iz ranijeg I i II bataljona. I četa pratećih oruđa koja je u Maloj Rujiškoj popunjena sa jednim mitraljeskim vodom iz I bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ bila je pretežno sastavljena od boraca sa Kozare. Otuda proizilazi da su glavnu snagu Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade u vrijeme reorganizacije sačinjavali borci sa ratnog područja Kozare.

Poslije izvršene reorganizacije Brigada se veoma brzo konsolidovala, sredila svoje redove, uvodeći gvozdenu disciplinu u svojim jedinicama baziranu na samosvijesti boraca da bez takve discipline nema uspješnog izvršavanja borbenih zadataka. Uvedena je i obavezna vojna obuka za sve borce za vrijeme logorovanja i obavezni politički časovi svaki dan kao i časovi opismenjavanja za one borce koji se nisu ranije redovno školovali.⁶⁰¹

⁶⁰¹“Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 37, str. 96 i 97.

**ORGANIZACIONE I KADROVSKE PROMJENE U DRUGOM KRAJIŠ-
KOM NARODNOOSLOBODILAČKOM PARTIZANSKOM ODREDU
MAJA 1942. GOD.**

Poslije oslobođenja Prijedora i odlaska dijelova snaga Drugog krajiškog odreda u sastav Prve krajiške udarne brigade, u jedinicama Odreda uslijedila je popuna i formiranje novih četa i komandi i imenovanje rukovodećih kadrova.

ŠTAB ODREDA

Vujović Ratko Coče, politički komesar Odreda, predviđen je na novu dužnost u Operativni štab za Bosansku krajinu.

Šiljegović Boško, član Okružnog komiteta Komunističke partije za Kozaru, imenovan za političkog komesara Odreda.

I BATALJON:

Zgonjanin Žarko, politički komesar, imenovan za komandanta I bataljona.

Lukić Relja, politički komesar 4. (žuljevačke) čete, imenovan za političkog komesara I bataljona.

Bogunović Trivo, imenovan za zamjenika političkog komesara I bataljona.

Janjetović Stevan, imenovan za komandira 1. (baljske) čete.

Zec Jovan-Mičo, politički komesar ranije 1. čete, imenovan za političkog komesara 1. (baljske) čete.

Banjac Lazar, imenovan za komandira 2. (kuljanske) čete.

Pilipović Dragan, zamjenik komandira, imenovan za komandira 3. (žuljevačke) čete.

Bajalica Stojan, imenovan za političkog komesara 3. (žuljevačke) čete.

Deretić Dušan, imenovan za komandira novoformirane 5. čete u Ljubiji.

Kalinić Milan, imenovan za političkog komesara 5. čete u Ljubiji.

Druga (baljska) četa dobija naziv 1. četa I bataljona.

Treća (kuljanska) četa postaje 2. četa I bataljona.

Četvrta (žuljevačka) četa postaje 3. četa I bataljona.

Peta radomirovačka četa postaje 4. četa I bataljona.

Novoformirana četa u Ljubiji dobija naziv 5. četa I bataljona.⁶⁰²

⁶⁰²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 69.

II BATALJON:

Vučenović Đorđo, komandir 2. čete, imenovan za zamjenika komandanta II bataljona.

Čurguz Dragutin, zamjenik komandira 2. čete, imenovan za komandira 1. (omladinske) čete II bataljona.

Kos Dušan, imenovan za političkog komesara 1. (omladinske) čete II bataljona.

Tomaš Vaso, vodnik voda, imenovan za komandira 2. čete II bataljona.

Arsenić Mirko, politički komesar omladinskog vojnopolitičkog kursa, imenovan za političkog komesara 2. čete II bataljona.

4. (miljakovačka) četa II bataljona ulazi u sastav IV bataljona i ostaje i dalje u rejonu Miljakovaca.

Formirana je Posadna četa u Prijedoru u sastavu II bataljona.

Pekić Vlado-Vladica, zamjenik komandira 3. čete III bataljona, imenovan za komandira Posadne čete u Prijedoru.

Čejvan Idriz, politički komesar 2. čete II bataljona, imenovan za političkog komesara Posadne čete u Prijedoru.

Formirana je Komanda mjesta u Prijedoru i Ljubiji.

Rajlić Mile, politički komesar 1. čete II bataljona, imenovan za komandanta Komande mjesta u Prijedoru.

Deretić Dušan, komandir 5. čete I bataljona — komandant Komande mjesta u Ljubiji.

III BATALJON:

Formirana 4. (omladinska) četa III bataljona.

Vignjević Branko, imenovan za komandira 4. (omladinske) čete III bataljona.

Sovilj Stevo, imenovan za političkog komesara 4. (omladinske) čete III bataljona.

IV BATALJON:

Mitrašinović Branko, vodnik voda u 3. četi III bataljona, imenovan za komandira 1. čete IV bataljona.

Makivić Milan, imenovan za političkog komesara 1. čete IV bataljona.

Omladinska četa iz Piskavice premještena u Donju Bistricu i postaje 2. četa IV bataljona.

Formirana je nova četa u Piskavici i dobija naziv Omladinska četa IV bataljona.

Popović Branko, imenovan za komandira Omladinske čete IV bataljona.

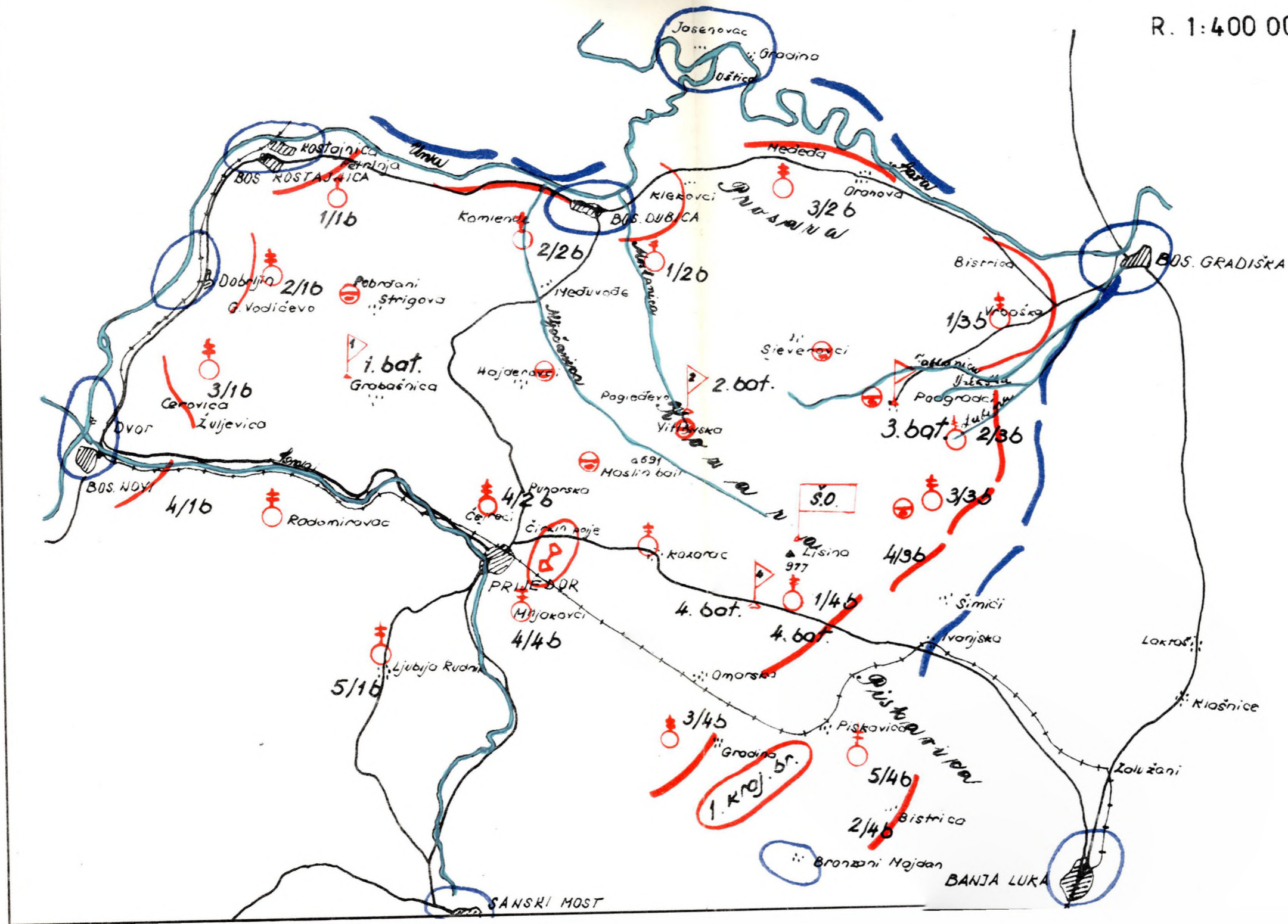
Podgornik Adolf, zamjenik političkog komesara ranije piskavičke čete, imenovan za političkog komesara Omladinske čete IV bataljona.

Knežević Mirko, imenovan za političkog komesara 4. čete IV bataljona.

4. miljakovačka četa II bataljona postaje 5. četa IV bataljona.

RASPORED II KNOP ODREDA
 POSLIJE OSLOBODENJA PRIJEDORA
 MAJA 1942. GOD.

R. 1:400 000

UDARNI BATALJON:

Kozarski Udarni bataljon ulazi u sastav Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ kao peti po redu bataljon Odreda, ali i dalje zadržava naziv Udarni bataljon.

Siljegović Miloš, komandant Udarnog bataljona, predviđen je na novu dužnost u Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu.⁶⁰³

Šipka Ranko, komandir 1. čete Udarnog bataljona, imenovan za komandanta Udarnog bataljona.

Jurinčić Niko, politički komesar II bataljona IV krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda imenovan je za političkog komesara Udarnog bataljona.

Muharem Milan imenovan za zamjenika komandanta Udarnog bataljona.

Damjanović Branko imenovan za komandira 3. (banjalučke) čete Udarnog bataljona.

⁶⁰³Arhiv Muzeja Kozare u Prijedoru.

RASPORED SNAGA DRUGOG KRAJIŠKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA „MLADEN STOJANOVIĆ“ POČETKOM JUNA 1942. GODINE

Početak juna 1942. godine snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ bile su raspoređene na čitavom području Kozare sa položajima prema neprijateljskim garnizonima i saobraćajnicama, čineći tako jedinstvenu kružnu odbranu oslobođenog područja Kozare.

Štab Odreda nalazio se na Širokom brijegu u Kozari koji su sačinjavali: Obren-Obrad Stišović, komandant, Boško Siljegović, politički komesar, Josip Mažar Šoša, zamjenik komandanta i Dušan Misirača, zamjenik političkog komesara Odreda.

I BATALJON:

Štab bataljona na Karanu, sjeverozapadno od Prijedora. Komandant bataljona Žarko Zgonjanin, politički komesar Relja Lukić, zamjenik komandanta Dragan Marin i zamjenik političkog komesara Trivo Bogunović.

1. četa na položaju prema Bosanskoj Kostajnici. Komandir čete Janjetović Stevan, politički komesar Zec Jovan-Mičo.
2. četa na položaju prema Dobrljinu. Komandir čete Banjac Lazar, politički komesar Bjelajac Gojko.
3. četa u Žuljevici sa položajem prema Bosanskom Novom i željezničkoj pruzi Bosanski Novi — Dobrljin. Komandir čete Pilipović Dragan, politički komesar Bajalica Stojan.⁶⁰⁴
4. četa u Radomirovcu na položaju u rejonu Suhača — Blagaj Japra. Komandir čete Egić Dušan, politički komesar Lazić Lazo.
5. novoformirana Posadna četa u Ljubiji. Komandir Deretić Dušan, politički komesar Kalinić Milan.⁶⁰⁵

II BATALJON:

Štab bataljona na Vitlovskoj u Kozari. Komandant Milić Stanko, politički komesar Luketić Nikola, zamjenik komandanta Vučenović Đorđo i zamjenik političkog komesara Utješinović Dušan.

⁶⁰⁴Kozara, tom III, str. 384.

⁶⁰⁵Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 59.

1. četa na položaju istočno od Bosanske Dubice u rejonu Kruškovac — Dubička ravan. Komandir čete Čurguz Dragutin, politički komesar Kos Dušan.

2. četa na položaju od s. Bačvana prema desnoj obali r. Une i do Kruškovca prema Bosanskoj Dubici. Komandir čete Tomaš Vaso, politički komesar Arsenić Mirko.

3. četa na položaju u Dubičkoj ravni nizvodno niz r. Unu prema Jasenovcu i desnoj obali r. Save. Komandir čete Španović Tomica, politički komesar Čurguz Pero.

Posadna četa u Prijedoru. Komandir Pečić Vlado-Vladica, politički komesar Idriz Čejvan. Početkom ofanzive na Kozaru od dijelova ove čete formirana je 4. četa II bataljona koja je držala položaj u rejonu: Bešića poljana — Zečji kamen — Mrakovica — Gola planina.⁶⁰⁶

III BATALJON:

Štab bataljona nalazio se u Gornjim Podgradcima. Komandant Pečić Mirko, politički komesar Marjanović Joco, zamjenik komandanta Stanišljević Piljo i zamjenik političkog komesara Egić Milan.

1. četa na položaju Orahova — Bistrica — Vrbaška zatvarajući pravac prema Bosanskoj Gradiški. Komandir čete Bašić Mirko, a politički komesar Ranilović Rade.

2. četa na položaju prema „Lubinskom frontu“, na lijevoj obali r. Lubine, u rejonu s. Grbavca. Komandir čete Čekić Rade, politički komesar Kovačević Brane.

3. četa na položaju u rejonu s. Adžići — s. Samardžije. Komandir čete Aćimović Ljuban, a politički komesar Borković Danilo.

4. (omladinska) četa u rejonu s. Šimići — s. Mičije — Krnjin. Komandir čete Vignjević Branko, politički komesar Sovilj Stevo.

IV BATALJON:

Štab bataljona u školi u Lamovitoj. Komandant bataljona Obradović Mlado, politički komesar Vrhovac Milan, zamjenik komandanta Radić Vladeta i zamjenik političkog komesara Šurlan Mičo.

1. četa na položaju prema Ivanjskoj. Komandir čete Mitrašinović Branko, politički komesar Makivić Milan.

2. četa u Donjoj Bistrici. Komandir čete Đurić Milan, politički komesar Stanić Milan.

3. Omladinska četa u Piskavici. Komandir čete Popović Branko, politički komesar Podgornik Adolf.

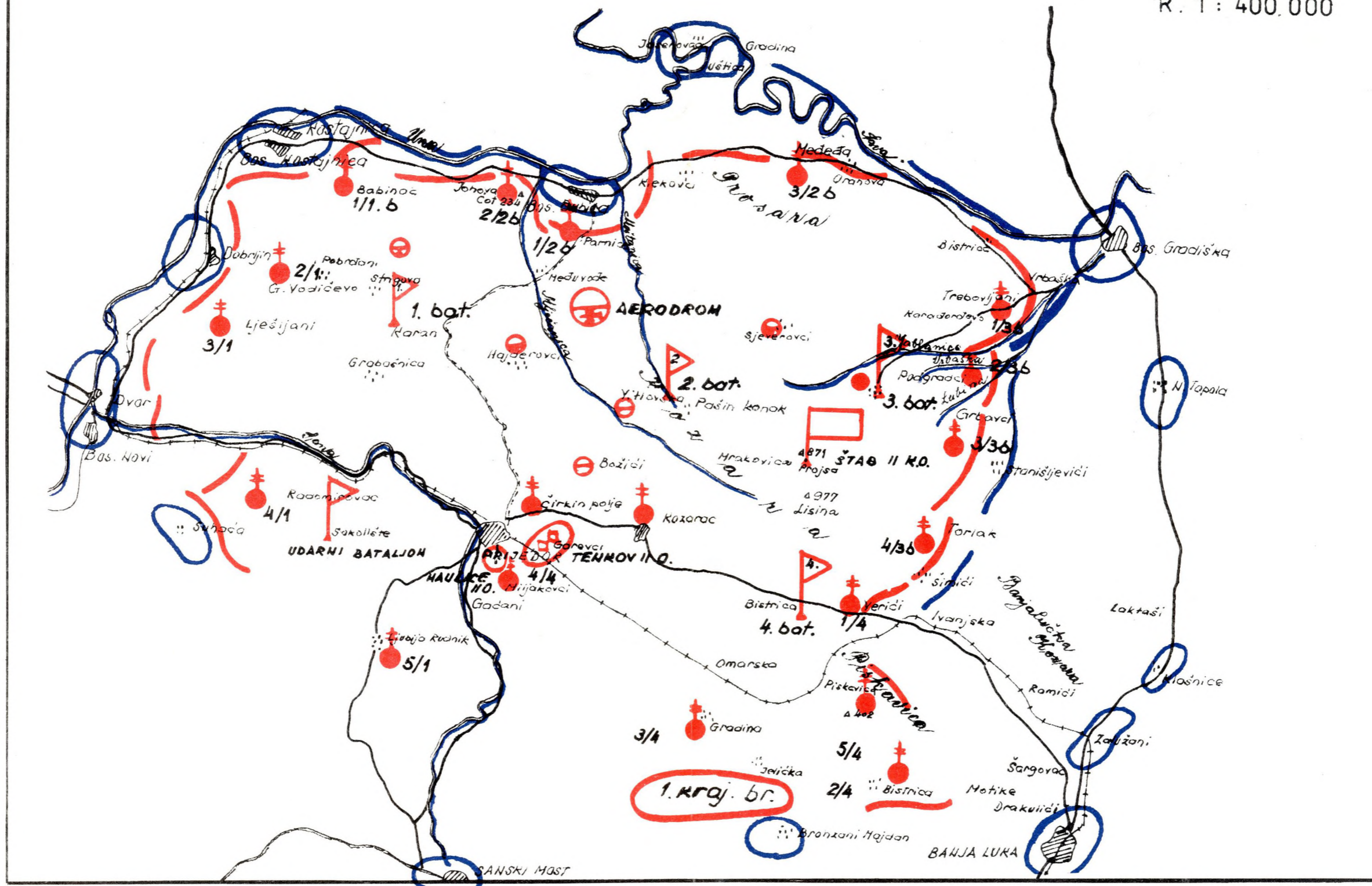
4. četa u Maričkoj na položaju prema Sasini. Komandir čete Crnobrnja Ljuban, a politički komesar Knežević Mirko.

5. četa u Miljakovcima. Komandir čete Vučenović Mile, a politički komesar Radetić Rajko.

⁶⁰⁶Kozara, knj. III, str. 698.

RAŠPORED JEDINICA II KNOP ODREDA
POČETKOM JUNA 1942. GOD.

R. 1 : 400.000

UDARNI BATALJON:

Poslije borbi sa ustaško-domobranskim i Francetićevim legionarskim snagama u Rubičkoj ravni i napada na neprijateljsko uporište u Suhaći, Udarni bataljon je početkom ofanzive na Kozaru zauzeo položaj sjeveroistočno od Prijedora u rejonu ceste Prijedor — Bosanska Dubica i Palančište — Božići — Kozarac.

Štab Udarog bataljona sačinjavali su: Šipka Ranko, komandant, Jurinčić Niko, politički komesar, Muharem Milan, zamjenik komandanta.

1. četa na desnom krilu bataljona u rejonu Palančište — Gornji Jelovac. Komandir Borojević Petar, politički komesar Čibić Miloš.

2. četa u sredini borbenog rasporeda bataljona u Božićima. Komandir čete Kondić Rade, politički komesar Bašić Rade.

3. (banjalučka) četa na lijevom krilu borbenog rasporeda bataljona. Komandir Damjanović Branko, politički komesar Stupar Mišo. Uskoro je formirana i 4. (omladinska) četa sa komandrom Budimir Ljubanom i političkim komesarom Vujanović Urošom.

Branko Damjanović

VOD ZA VEZU:

Brza i efikasna veza između jedinica predstavljala je značajnu komponentu u ratnim, a posebno u uslovima partizanskog načina ratovanja u toku narodnooslobodilačke borbe. Zbog toga je na području Kozare ovome faktoru pridavana posebna važnost pa je već u prvoj ratnoj godini bila organizovana specifična i svojevrsna organizacija veze. U prvo vrijeme veze između jedinica odreda i jedinica i organa vlasti i pozadinskih organizacija održavane su putem kurira kao najsigurnijeg načina u održavanju veza. Međutim, kako se širila oslobođena teritorija i stvarale nove jedinice, formirala partijska i rukovodstva narodne vlasti, zahtjevi za stvaranje efikasnije i bolje organizacije veze bili su sve veći u traženju novih rješenja.

Sredinom marta 1942. godine uslijedilo je formiranje Voda za vezu pri štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“. Na organizaciji veze radio je zamjenik komandanta Odreda Josip Mažar Šoša koji je stavio u zadatak Čurguzu Stevi, s obzirom da je najbolje poznao organizacije veze u vojsci, da prikupi sve borce iz jedinica Odreda koji su ranije bili vezisti, kako bi se formirala jedinica za vezu. U to vrijeme u jedinicama Odreda pronađeno je 25 boraca vezista među kojima je bio i jedan radio–telegrafista.⁶⁰⁷

Počelo se sa jednom manjom centralom sa oko 10 brojeva oko 14 telefona „Eriksona“. Ali nedostajalo je ono osnovno bez čega se nije moglo. Nije bilo žice i izolatora da bi se moglo otpočeti sa radom. Prišlo se pronalazaženju obične i čelične žice koja se mogla pronaći kod domaćinstava u selima.

Pravljeni su drveni stubovi, kolci visine oko 2 metra na koje su postavljeni izolatori preko kojih je povezivana žica. To je naročito došlo do izražaja u pripremanju akcije na Prijedor u maju 1942. godine kada je postavljeno oko 10 km kabla i međusobno povezani svi štabovi čije su jedinice učestvovala u ovoj akciji.

Znajući šta je sve potrebno za dobru organizaciju veze u oslobođenom Prijedoru u trgovinama gvožđa pronađeno je dosta pocinčane žice promjera 2,5 mm. U pošti je pronađeno više telefona i centrala, te poljskih telefona u gradu, pa je sve to sa pronađenom žicom u trgovinama otpremljeno u Kozaru, na Vitlovsku. Kao najpodesnije mjesto za postavljanje telefonske centrale određena je Vitlovska, gdje se u to vrijeme nalazio štab II bataljona, zatim štamparija i glavna odredska bolnica.

Sa Vitlovske, iz glavne centrale, uspostavljena je veza sa I bataljonom na Karanu koja je išla iz Kozare preko Čupića brda zatim preko Bukove kose i preko ceste Prijedor — Bosanska Dubica do Štaba bataljona. Druga veza išla je preko Mrakovice i dalje do Hajdučkog brijega na Projisi gdje se nalazio Štab Odreda. Sa Mrakovice jedna linija se spuštala u Kozarac odakle je produživala do s. Lamovite gdje se nalazio štab IV bataljona, koji je

⁶⁰⁷“Kozara, knj. II, str. 294.

istovremeno bio povezan i za Štabom Odreda, gdje je takođe bila jedna centrala. Takođe sa Vitlovske je išla veza do Gornjih Podgradaca gdje se nalazio štab III bataljona koji je bio direktno vezan za centralu Štaba Odreda.

Tako su postojale dvostruke veze: Vitlovska — Kozarac — Četvrti bataljon, Četvrti bataljon — Štab Odreda, te Vitlovska — Treći bataljon i Treći bataljon — Štab Odreda.⁶⁰⁸

U to vrijeme u maju 1942. godine raspolagalo se sa oko 12 centrala sa radio-stanicama i oko 600 kilometara žice i kabla. Međutim, kako se radilo o veoma dobro razgranatoj mreži i zahtjevima za njeno širenje, nije bilo dovoljno vremena da se prethodno trasira zemljište i postave stubovi, a nije bilo ni dovoljno izolatora. I tu se našlo rješenje. Pravcem kuda je prolazila linija korišteno je drveće u koje su uvrtni izolatori, a kako ni njih nije bilo dovoljno, to su udareni klinovi oko kojih je namotavana guma ili ter-papir koji su u tim uslovima služili kao izolatori.

Zahvaljujući relativnoj dobroj snabdjevenosti osnovnim materijalom, uspostavljena je telefonska veza i sa komandama opština a kod nekih bataljona i sa četama. Okružni komitet Komunističke partije za Kozaru bio je na ovaj način povezan sa partijskim rukovodstvima, Sreskim komitetima Komunističke partije na terenu i sa štabovima bataljona i partijskim rukovodstvima u njima. U to vrijeme postojalo je pet čvornih centrala na Kozari: u Prijedoru, Kozarcu, na Projisi u Štabu Odreda, na Vitlovskoj i na Maslin bairu.

U postavljanju veza korišteno je znanje i iskustvo boraca koje su stekli kao vojnici vezisti bivše jugoslavenske vojske. Prilikom oslobođenja Prijedora izašli su u partizane trojica poštara linijaša, među kojima je bio i Žarko Žderić. Oni su se nalazili na centrali u Vitlovskoj i radili na stručnom održavanju veza. Veze su održavane na principu dva manevra gdje je korišteno skraćivanje i postavljanje poprečnih veza. Najednom pravcu postavljeno je više telefona pa je tako na jednoj liniji bilo i više korespondenata.

Kako se žičana i kurirska veza prije i u toku ofanzive bila veoma proširila, to je brojno stanje boraca koji su na tom radili bilo oko 120. Pored stručnog rada i održavanja, trebalo je obezbijediti normalno i bez prekida funkcionisanje ove veze, zbog čega je na svakom pravcu bila po jedna desetina boraca, tako da je Vod za vezu po brojnom stanju dostizao jačinu jedne čete od oko 120 boraca.

U toku nastupanja neprijateljske ofanzive uslijedilo je sužavanje prostora i povlačenje jedinica koje su se našle u okruženju u Kozari. Zbog toga je na sektoru I, II i IV bataljona, kuda su nastupale neprijateljske snage, ova veza uništena, ali je i dalje funkcionisala veza sa štabovima svih bataljona koji su se nalazili na položajima. To su bili tzv. upravne veze postavljene direktno na položaj gdje su se nalazili štabovi bataljona, koji su neposredno rukovodili akcijama na pojedinim sektorima odbrambenih položaja.

⁶⁰⁸Kozara, knjiga 2, str. 295.

I onda kada su se jedinice povlačile sa svojih položaja, istovremeno je pomjerana i telefonska linija, pa je tako stalno održavana veza između Štaba odreda sa štabovima bataljona. S obzirom na prostor kojim je prolazio položaj partizanskih jedinica u toku ofanzive, računa se da je dužina telefonske linije, koja ja je povezivala jedinice u okruženju, dostizala oko 340 kilometara. Iako je često dostizala i bliže linije borbenog položaja jedinica, zanimljivo je da neprijatelj za sve vrijeme trajanja borbenih dejstava u kružnoj odbrani nije uspio da se uključi u ovu vezu i da prati sadržaj poruka i naređenja koja su se ovim vezama prenosila.

U sastavu Voda za vezu postojalo je kurirsko odjeljenje za prenošenje usmenih i pismenih naređenja koja se po svome sadržaju i značaju nisu mogla prenositi telefonskom vezom.

Prilikom odluke za proboj snaga Odreda iz neprijateljskog okruženja iz Kozare, borci Voda za vezu našli su se na svim pravcima u rejonu Kozare kuda je funkcionisala telefonska veza. Mnogi su se uključili u jedinice bataljona na čijem su se sektoru nalazili i tako krenuli u proboj iz koga je uspelo da izađe oko 30 boraca.⁶⁰⁹

Štab Odreda, pored Voda za vezu, imao je zaštitnicu jačine jednog voda sa oko 40-50 boraca naoružanih sa puškama i 3 puškomitraljeza.

Pri štabovima bataljona postojala su kurirska odjeljenja, desetine sa 10-15 boraca. Slično je bilo i u komandama mjesta u oslobođenom Prijedoru, Kozarcu i Ljubiji, koje su imale zaštitnicu jačine jedne desetine sa puškama i jednim puškomitraljezom. U Prijedoru je bila i Posadna četa II bataljona, a u Ljubiji 5. četa I bataljona.

Glavna bolnica Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ bila je na Vitlovskoj u Kozari, a na sektorima bataljona postojale su pomoćne bolnice. Za I bataljon u s. Strigovi, za II bataljon u Božićima, na Pogleđevu i u Vojskovi, za III bataljon u Jablanici, Grbavcima i Markićevcu i za IV bataljon u prvo vrijeme u Vučkocima u Bistrici, zatim u Lomovima iznad Lamovite, u Alagića pilani više Kozarca i pri Štabu Odreda na Širokom brijegu u Kozari.

Rukovodilac sanitetske službe bio je dr Alfred Ržehak sa ljekarima dr Ishanom Zukanovićem i dr Getrudom Štern i studentom medicine Levim Moricom, koji je radio u bolnici u Strigovi.

Komesari, kako su se tada nazivali rukovodioci bolnica, bile su žene borci: u Božićima i kasnije na Vitlovskoj Kaus Marija, u Vojskovi u kući Janka Međeda Batoz Bora, a u kući Noke Vujčića Mršić Stoja, u Jablanici Golub Mara i u Bistrici i Lomovima iznad Lamovite i kasnije na Širokom brijegu Radić Jovanka.

Pri svim bolnicama bila su odjeljenja boraca za obezbjeđenje jačine jedne desetine sa oko 10-15 boraca.

⁶⁰⁹Kozara, knj. 2, str. 297.

Štamparija Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, nakon izvlačenja iz oslobođenog Prijedora, postavljena je na Vitlovskoj. Štampariju su sačinjavala tri velika stroja „Johanesberg“ B-formata, zaklopni stroj „Victoria“ i rezaći stroj.⁶¹⁰

Postojala su i dva aparata za izradu štambilja. Demontažu štamparije, koja je pronađena u oslobođenom Prijedoru, prevoz i montiranje na Vitlovskoj obavili su grafički radnici Podgorelec Slavko iz Prijedora i Vladimir Ivanščak, inače španski borac koji je 1941. godine iz Zagreba došao na Kozaru. Na montaži i osposobljavanju štamparije za rad pomagali su, i dvojica zarobljenih domobrana u Prijedoru, Kovačić Ante i Šipuš Stjepan. Kovačić je kasnije pokušao da pobjegne nazad neprijatelju, dok je Šipuš vjerovatno stradao ili se predao neprijateljskim snagama koje su ušle u Kozaru.

U Štampariji su radile i dvije omladinke borci: Babić Smilja iz Prijedora i Jelača Vuka iz Tukova, Prijedor.

Na Vitlovskoj se nalazio i POB — Partizanski obavještajni biro Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu u kome su bili: Nikica Pavlić, Vilko Vinterhalter, Skender Kulenović, Sida Jelić-Marjanović i Duško Bole.

Uskoro poslije završene montaže, štamparija na Vitlovskoj otpočela je sa radom. Štampane su „Partizanske krajiške novine“ i „Kozarski vjesnik“ u čijem uredništvu su bili: Nikica Pavlić, Skender Kulenović, Vilko Vinterhalter, Sida Jelić-Marjanović i Boško Baškot, koji je u isto vrijeme radio na maloj radio-stanici, slušajući i hvatajući radio vijesti. Tiraž štampanog lista dostizao je od 6.000 — 7.000 primjeraka.

U prvo vrijeme nije bilo električnog osvjetljenja, pa je rad na štampariji bio veoma otežan. Međutim, uskoro je ispod Vitlovske, na rječici Mlječanici, motniran agregat, pa je tako dobijeno i električno osvjetljenje i mogućnost za rad štamparije bile su znatno povoljnije.

Pored radio-vijesti i „Partizanskih krajiških novina“, početkom juna 1942. godine štampano je oko 10.000 letaka koji su bili namijenjeni domobranima, pozivajući ih da se ne bore na strani Nijemaca, ustaša i četnika, već da stupaju u partizanske redove. Ove letke bacali su partizanski piloti Rudi Čajavec i Franjo Kluz iz aviona „potez“ i „brege“ iznad Banje Luke, Liječva polja, zatim iznad Bosanske Dubice i Bosanskog Novog u vrijeme otpočinjanja neprijateljske ofanzive na Kozari.

Šapirografom je rukovao i popravljao pisaće mašine, grafički radnik iz Beča, Austrijanac, Georg Šlander (Schlander) koji je u proljeće 1942. godine iz Prijedora zajedno sa još jednim njemačkim vojnikom uhvaćen od strane partizanske patrole. Stigavši u Štab Odreda, izjavio je da nije Nijemac, već Austrijanac, tvrdeći da nije fašista i nacista nego socijaldemokrata, da voli Sovjetski Savez i partizane koji se bore protiv Hitlera. Uz svu opreznost i opravdano nepovjerenje, zadržan je pri Štabu Odreda, pa je tako kao zanatlija korišten za rad na šapirografu i za popravke pisaćih mašina. Bio je veoma vješt u radu i dobar radnik, nastojeći da sa sebe skine nepovjerenje i da dokaže

⁶¹⁰Slavko Podgorelec: **Partizanska Štamparija na Vitlovskoj**, Kozara, knjiga 2, str. 711-715.

da je spreman da se bori protiv neprijatelja. Tako je došao i na rad u štampariju na Vitlovskej. Stalno je čeznuo da ide na položaj da se bori, što mu nije udovoljeno, jer je bio potreban u štampariji, a, s druge strane, i dalje je zadržavano nepovjerenje prema njemu. Želja da se bori ispunila mu se jednog dana kada su neprijateljski avioni nadlijetali Kozaru i iznad Vitlovske, gdje se nalazila partizanska bolnica, bacali bombe i tukli iz mitraljeza. I u jednom takvom naletu i zaglušujućoj eksploziji avionskih bombi Georg je pronašao puškomitraljez i otvorio vatru tukući po neprijateljskim avionima koji su nisko nadlijetali. Ali uskoro je klonuo. Pogođen je gelerom od avionske bombe koja je eksplodirala u njegovoj neposrednoj blizini. Pao je daleko od svoga Beča, u Kozari gdje se zajedno sa borcima Kozare borio protiv njemačkog okupatora. Ispunila mu se jedina želja da se bori protiv fašističkog osvajača koji je okupirao i njegovu rodnu zemlju Austriju. Tu na Vitlovskej, u Kozari, gdje se borio i poginuo, sahranjen je.

Pred početak neprijateljske ofanzive na Kozaru, početkom juna 1942. godine, Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“ imao je u svome sastavu 5 bataljona sa oko 3.500 boraca, naoružanih sa 3.000 pušaka, 150 puškomitraljeza, 20 teških mitraljeza, 4 minobacača.82 mm, 2 haubice 105 mm, 2 tenka marke „Hočkins“ u rejonu sela Garevacca i avion „potez“ u prvoj vazduhoplovnoj bazi „Knešpolje“ u Međuvodu.⁶¹²

Sigurno je da broju od 3.500 boraca treba dodati i još oko 340 žena boraca koje su u 1941. godini, a naročito u prvoj polovini 1942. godine stupile u Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“. Najviše ih je stupilo u jedinice Odreda za vrijeme neprijateljske ofanzive na Kozaru. Žene borci bile su bolničarke u bolnicama, u četama i bataljonima, borci na položajima i na odgovornim ilegalnim i partijskim zadacima, u organizacijama i rukovodstvima SKOJ-a i Antifašističkog fronta žena. Sve su to bile mlade žene, a u najvećem broju omladinke:

Adamović Milka, Prijedor;
Alaša Kosa, Međeđa, Bosanska Dubica;
Aleksić Lj. Marija, Gornji Jelovac, Prijedor;
Aleksić V. Đuja, Gornji Jelovac, Prijedor;
Aleksić Vuka, Gornji Jelovac, Prijedor;
Aleksić Radoslavka, Babići, Prijedor;
Aleksić A. Julka, Babići, Prijedor;
Amidžić Stana, Ušivac, Bosanska Dubica;
Antonijević-Pucar Nevenka, Prijedor;
Arnaut Vida, Pucari, Bosanska Dubica;
Arnaut Jela, Hrvatska Dubica;
Avramović Milja, Kalenderi, Bosanski Novi;

⁶¹²Boško Baškot: U štab« II krajišog NOP odreda, Kozara, knj. 2, str. 66-69.
⁶¹³M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 87.

Babić Gospova, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Babić Smilja, Prijedor;
Babić Božica, Prijedor;
Babić Ruža, Dvorište, Bosanska Dubica;
Babić Draginja, Mlječanica, Bosanska Dubica;
Babić Jovanka, Sokolište, Bosanski Novi;
Babić Stoja, Prijedor;
Bajalica-Kovačević Dragica, Bačvani, Bosanska Dubica;
Bajić Jovanka, Prijedor;
Bajić Draginja, Prijedor;
Bajs Ankica, Prijedor;
Balaban Bosa, Prijedor;
Balaban J. Milka, Prijedor;
Balaban Jovanka, Donja Slabinja, Bosanska Dubica;
Balaban Stojka, Donja Slabinja, Bosanska Dubica;
Banić-Prodanović Milica, Banja Luka;
Banjac Zora, Vojskova, Bosanska Dubica;
Banjac Milja, Brekinja, Bosanska Dubica;
Barudžija Savka, Gašnica, Bosanska Gradiška;
Basrak Nevenka, Vitasovci, Bosanski Novi;
Baškot Dušanka, Brežičani, Prijedor;
Batajić Boja, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Batoz-Mijić Bora, Prijedor;
Batoz P. Zdravka, Prijedor;
Batoz L. Janja, Petkovic, Bosanski Novi;
Batoz Desa, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
Batoz-Ilijašević Lazarka, Gornji Orlovci, Prijedor;
Batoz-Ciganović Dragana, Gornji Orlovci, Prijedor;
Beban V. Ana, Jaruge, Prijedor;
Becner Marija, Gomjenica, Prijedor;
Bejtović Zehra, Bosanska Dubica;
Bera Đ. Mileva, Marini, Prijedor;
Biga Radosava, Suvaja, Bosanska Dubica;
Bijelić Pava, Dvorište, Bosanska Dubica;
Bijelić Milja, Jasenje, Bosanska Dubica;
Bijelić Zora, Bijakovac, Bosanska Dubica;
Bijuković Milica, Slabinja, Hrvatska Kostajnica;
Bižić M. Ljuba, Vrioci, Bosanska Dubica;
Bjelovuk-Vignjević Stojna, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Bjelovuk S. Branka, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Bjelovuk S. Branislava, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Bjelovuk Bogdana, Podgradci, Bosanska Gradiška;
Bjelovuk Simeuna, Podgradci, Bosanska Gradiška;
Bjelovuk Danica, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Bjelajac D. Đuja, Gašnica, Bosanska Gradiška;
Blažetić-Vučen Ratka, Međuvođe, Bosanska Dubica;
Bogunović Rosa, Međuvođe, Bosanska Dubica;
Bogdanović Rada, Prijedor;
Bojanić Nela, Lamovita, Prijedor;

Bojanić I. Desanka, Ljubija, Prijedor;
Bokan Mara, Gornji Jelovac, Prijedor;
Borjanović T. Milka, Sovjak, Bosanska Gradiška;
Borković Simeuna, Turjak, Bosanska Gradiška;
Borković Mara, Kozara, Bosanska Gradiška;
Borković Zora, Kozara, Bosanska Gradiška;
Borojević Kosa, Podoška, Bosanski Novi;
Borojević M. Zorka, Gornja Slabinja, Bosanski Novi
Borojević M. Radosava, Tuicljučani, Bosanska Dubica;
Bosiočić Đuja, Pobrđani, Bosanska Dubica;
Božić Nada, Slabinja, Hrvatska Kostajnica;
Božić-Stišović Dušanka, Prijedor;
Božićić M. Ljeposava, Donja Gradina, Bosanska Dubica;
Božović-Krneta Mica, Odžaci, Crna Gora;
Brdar I. Darinka, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Brkić Stojna, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Brkić Živka, Donji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Bubonjić Gordana, Podgradci, Bosanska Gradiška;
Budimir P. Stoja, Miljakovci, Prijedor;
Budimir Štaka, Miljanovci Prijedor;
Bukva Milka, Brekinja, Bosanska Dubica;
Bukva Mileva, Marini, Prijedor;
Bukša Zorka, Lamovita, Prijedor;
Bulić M. Pava, Jutrogošta, Prijedor;
Bundalo Marija, Gornje Vodičevo, Bosanski Novi;
Burazor Kosa, Sreflije, Bosanska Dubica;
Burazor S. Draginja, Košuća, Bosanska Dubica;
Burazor Nevenka, Košuća, Bosanska Dubica;
Burazor Boja, Košuća, Bosanska Dubica;
Burazorović S. Hatidža, Prijedor;
Cerovac D. Mira, Seferovci, Bosanska Gradiška;
Ciganović Đ. Radojka, Svodna, Bosanski Novi;
Cikota G. Mira, Prijedor;
Crnogorac J. Stojka, Dizdarlije, Bosanska Dubica;
Crnogorac Desa, Dizdarlije, Bosanska Dubica;
Cvijić Zorka, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Cvijić Kosa, Gornji Jelovac, Prijedor;
Cvijić Dara, Gornji Jelovac, Prijedor;
Čurić T. Vida, Novoselci, Bosanska Dubica;
Čurić S. Jovanka, Novoselci, Bosanska Dubica;
Curin Stoja, Gornji Jelovac, Prijedor;
Čanković Milja;
Čelica Mara, Novoselci, Bosanska Dubica;
Cenagdžija Gospova, Kadin Jelovac, Bosanska Dubica;
Čičić D. Bosa, Gornji Jelovac, Prijedor;
Damjanović Vida, Kočićevo, Bosanska Gradiška;
Delić Azemina, Bosanska Dubica;
Delić-Medić Persa, Orlovača, Prijedor;

Despotović Ankica, Bosanska Dubica;
Didić T. Marija, Vakuf, Bosanska Gradiška;
Dimić-Stupar Bosa, Gunjevci, Bosanska Dubica;
Dimitrijević Božana, Bosanska Dubica;
Dimitrijević Rađana, Bosanska Dubica;
Divljak Bosiljka, Piskavica, Banja Luka;
Dobrijević Mileva, Ćela, Prijedor;
Dobrijević Stoja, Petrov Gaj, Prijedor;
Dodik Milka, Međeđa, Bosanska Dubica;
Dojčinović Ana, Donji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Dončić Stoja, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Dračina Nada, Bosanska Dubica;
Dragović S. Mara, Berek, Bosanska Gradiška;
Drča Ana, Gornji Jelovac, Prijedor;
Drljić I. Radojka, Čitluk, Bosanska Dubica;
Dronjak Dušanka, Ćirkin polje, Prijedor;
Drvenica-Petrović Jelena, Kadin Jelovac, Bosanska Dubica;
Dudar Darinka, Jaruge, Prijedor;
Dudić S. Drena, Piskavica, Banja Luka;
Đaković R. Nena, Gornji Jelovac, Prijedor;
Đermanović P. Mara, Prijedor;
Đikić Stojanka, Prijedor;
Đukanović Darinka, Kuljani, Bosanski Novi;
Đukić Cilika, Brežičani, Prijedor;
Đurđević Nada, Prijedor;
Đurić Desanka, Tešanj;
Đurić-Petković Stana, Vodičevo, Bosanski Novi;
Đurića Gordana, Bosanska Dubica;
Ećim Kosa, Mirkovac, Bosanska Dubica;
Ećim Radmila, Dvorište, Bosanska Dubica;
Egić Anka, Brežičani, Prijedor;
Erceg-Ivanović Jelica, Bosanski Novi;
Farago-Trninić Marica, Bosanska Dubica;
Farago Štefica, Bosanska Dubica;
Filipović J. Milka, Jaruge, Prijedor;
Gačić S. Zorka, Babinac, Bosanska Dubica;
Gačić-Drljača Radojka, Babinac, Bosanska Dubica;
Gačić-Stojaković Milja, Babinac, Bosanska Dubica;
Gajić Kosa, Žuljevica, Bosanski Novi;
Gajić Đ. Bosiljka, Babići, Prijedor;
Gašić-Materić Ivanka, Prijedor;
Gligić Mileva, Strigova, Bosanska Dubica;
Goga Jelena, Gunjevci, Bosanska Dubica;
Goga M. Milica, Gunjevci, Bosanska Dubica;
Golub Mara, Bistrica, Bosanska Gradiška;
Grahovac Jovanka, Bjelajci, Bosanska Dubica;
Grahovac-Radulj Rosa, Omarska, Prijedor;
Grahovac Stana, Lamovita, Prijedor;
Graonić Desa, Žuljevica, Bosanski Novi;

Grbavac M. Milica, Draksenić, Bosanska Dubica;
Grgić J. Nada, Ljubija, Prijedor;
Gruban Danica, Marićka, Prijedor;
Grubor Slavka, Piskavica, Banja Luka;
Grubišić Milena;
Grublješić Nevenka, Žuljevica, Bosanski Novi;
Gubić L. Velinka, Draksenić, Bosanska Dubica;
Gubić Cvijeta, Draksenić, Bosanska Dubica;
Gvozden J. Dara, Mirkovac, Bosanska Dubica;
Haine R. Lidija, Ljubija, Prijedor;
Havić Jula, Prijedor;
Havić Sida, Prijedor;
Hreberger Julija, Beograd;
Hrnić Emina, Banja Luka;
Hušidić Šefika, Kozarac, Prijedor;
Hušidić Mina, Kozarac, Prijedor;
Ipavec-Stupar Nada, Prijedor;
Ilić R. Zorka, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Ilić Miljka, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Ilić M. Živka, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Ilišić-Skenderija Vuka, Vrbaška, Bosanska Gradiška;
Ivanović Zora, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Ivanović Marija, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Ivanović Mara, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Jagodić Persa, Odžinci, Bosanska Dubica;
Jajčanin Mileva, Veliko Palančište, Prijedor;
Jajčanin Sava, Crna Dolina, Prijedor;
Jajčanin S. Mileva, Veliko Dvorište, Bosanska Dubica;
Jajčanin Anka, Mlječanica, Bosanska Dubica;
Jakovljević V. Ljubica, Ravnice, Bosanski Novi;
Janković Lepa, Međeđa, Bosanska Dubica;
Janković Jovanka, Balte, Prijedor;
Janković Anka, Bistrica, Bosanska Gradiška;
Janjić Dušica, Donja Lamovita, Prijedor;
Janjić Mileva, Bistrica, Prijedor;
Janjuz Nevenka, Mlječanica, Bosanska Dubica;
Janjetović Stoja, Svodna, Bosanska Dubica;
Janjoš M. Đuja, Miška Glava, Prijedor;
Jahić Murisa, Bosanska Dubica;
Jedlička F. Vera, Prijedor;
Jelača Vuka, Tukovi, Prijedor;
Jelić-Marjanović Sida, Banja Luka;
Jelisavac Mileva, Derviši, Bosanski Novi;
Jeftić-Bursač Sava, Čirkin-polje, Prijedor;
Jeftić-Mandić Jelena, Čirkin-polje, Prijedor;
Jeremić Desa, Krnete, Laktaši;
Jerić Draginja, Brekinja, Bosanska Dubica;
Jerić Mika, Brekinja, Bosanska Dubica;
Jovanović Mica, Ljubija, Prijedor;

Kabiljo Rifka, Prijedor;
Kalabić Vida, Junuzovci, Bosanska Gradiška;
Kantar Slavka, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Karanović Krsta, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Karapetrović Jovanka Joja, Kosjerevo, Laktaši;
Kasumović-Redžić Zejna, Prijedor;
Kaus-Agbaba Mira, Prijedor;
Kaus-Škundrić, Marija, Prijedor;
Kecman Savka, Vakuf, Bosanska Gradiška;
Kecman Štaka, Miljakovci, Prijedor;
Kerkez Anđa, Pogledevo, Bosanska Dubica;
Kević M. Anka, Donji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Knjeginić Jela, Palančište, Prijedor;
Knjeginić-Elenkov Stana, Palančište, Prijedor;
Knežević Anđa, Brežićani, Prijedor;
Knežević M. Stana, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Knežević M. Marija, Mlječanica, Bosanska Dubica;
Knežević Stoja, Čelebinci, Bosanska Dubica;
Knežević I. Ana, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Knežević Radojka, Bistrica, Bosanska Gradiška;
Knežević Jovanka;
Kolar-Stanić Milka, Crna Dolina, Prijedor;
Končar Soka, Jaruge, Prijedor;
Končar Ljubica, Jaruge, Prijedor;
Kondić Štaka, Jaruge, Prijedor;
Kos Dragica, Donja Jutrogošta, Bosanska Dubica;
Kotur Ljubica, Trebovljani, Bosanska Gradiška;
Kovačević Sena, Prijedor;
Kovačević Vuka, Božići, Prijedor;
Kovrlija Dara, Božići, Prijedor;
Kragulj Ljubica, Tukovi, Prijedor;
Kragulj Dragica, Laminci, Bosanska Gradiška;
Kragulj Stoja, Laminci, Bosanska Gradiška;
Krneta Sava, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Krneta Anđa, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Krneta Krsta, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Krnjajić Bogdanka, Međeđa, Bosanska Dubica;
Krnjajić Grozda, Ševarlije, Bosanska Dubica;
Krnjajić Dušanka, Međeđa, Bosanska Dubica;
Krnjanjić S. Kosa, Međeđa, Bosanska Dubica;
Kučuk Vuka, Kijevci, Bosanska Gradiška;
Kukić Milka, Bistrica, Prijedor;
Kukić S. Krsta, Bistrica, Prijedor;
Kukić Persa, Sreplije, Bosanska Dubica;
Kusonjić-Vujčić Mileva, Gomjenica, Prijedor;
Kusonjić Borka, Prijedor;
Lajić P. Nevenka, Jutrogošta, Prijedor;
Lajić-Škorić Zora, Lamovita, Prijedor;
Lajić M. Petra, Lamovita, Prijedor;

Lazić Rosa, Verići, Banja Luka;
Lekić Cvijeta, Jazovac, Bosanska Gradiška;
Lenardić Vlasta, Banja Luka;
Leviš A. Sida, Bosanska Dubica;
Levi Š. Rifka, Prijedor;
Lončar Darinka, Draksenić, Bosanska Dubica;
Lončar M. Kosa, Međeđa, Bosanska Dubica;
Lopar Alenka, Bosanska Gradiška;
Lovrić Anka Ankica, Verija, Bosanska Dubica;
Lukić Stajka, Laminci, Brezici, Bosanska Gradiška;
Lukić M. Stanka, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Lukić L. Petra, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Lukić Draginja, Sjeverovci, Bosanska Gradiška;
Lukić Mika, Mala Žuljevica, Bosanski Novi;
Lukić M. Nevenka, Bosanska Gradiška;
Lukić B. Marica, Bosanska Kostajnica;
Lukić Radosava, Gornji Jelovac, Prijedor;
Lukić Dara, Gornji Jelovac, Prijedor;
Ljolić L. Gospova, Cimiroti Bosanska Gradiška;
Macura Ana, Gornji Jelovac, Prijedor;
Macura–Čađo Mira, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
Mačkić D. Mileva, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška,
Madžar Persa, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
Majer Mica, Bosanska Dubica;
Maestro Gracija, Bihać;
Maksimović M. Gospova, Gornji Orlovci, Prijedor;
Malešević Đ. Stoja, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Maličević Ajša, Prijedor;
Malinić Mileva, Dvorište, Bosanska Dubica;
Mandić Sava, Turjak, Bosanska Gradiška;
Mandić–Barać Zorka, Donji Karajzovci, Bosanska Gradiška;
Mandić M. Radojka, Donji Karajzovci, Bosanska Gradiška;
Mandić Mara, Jaruge, Prijedor;
Mandić Stoja, Strigova, Bosanska Dubica;
Mandić Milka, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Mandić Vida, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Marčeta Mileva, Svodna, Bosanski Novi;
Marčetić–Prerad Nevenka, Baltine Bare, Prijedor;
Marić Gospova, Božići, Bosanska Dubica;
Marić Mara, Klekovci, Bosanska Dubica;
Marić Đ. Anda, Klekovci, Bosanska Dubica;
Marić–Dragojević Dragica, Donji Orlovci, Prijedor;
Marjanović Anka, Prijedor;
Marjanović Milosava, Tuključani, Bosanska Dubica;
Marjanović R. Vida, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
Marjanović Stana, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Marjanović Dušanka, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Marjanović Dara, Božići, Prijedor;
Marjanović Nevenka, Pobrđani, Bosanska Dubica;

Marin Radojka, Grabašnica, Bosanski Novi;
Marin Milja, Grabašnica, Bosanski Novi;
Mataruga Koviljka, Međeđa, Bosanska Dubica;
Mataruga M. Anka, Rakovica, Bosanska Dubica;
Matavulj Stana, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Matavulj Vida, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Mazalica Pava, Veliko Dvorište, Bosanska Dubica;
Mazalica Savka, Dvorište, Bosanska Dubica;
Međed Đurđija, Vojskova, Bosanska Dubica;
Međed Stanka, Vojskova, Bosanska Dubica;
Mičević Zora, Banja Luka;
Mijaljković Mila, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Mijatović J. Mileva, Niševići, Prijedor;
Mikulić Ankica, Banija;
Milanović-Zgonjanin Nevenka, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Milanović Dragica, Gornja Dragotinja, Prijedor;
Milešić J. Dušanka, Vojskova, Bosanska Dubica;
Milojčić Rosa, Sreflije, Bosanska Dubica;
Milošević Draginja, Bosanski Novi;
Milovanović Vuka, Laminci, Bosanska Gradiška;
Miljatović V. Kosa, Dizdarlije, Bosanska Dubica;
Miljanović Pava, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Miljanović Petra, Romanovci, Bosanska Gradiška;
Miljanić Petra, Bosanska Gradiška;
Miodrag Vuka, Prijedor;
Miodrag L. Dragica, Donji Garevci, Prijedor;
Mirić Olga, Aginci, Bosanska Dubica;
Mirić Soka, Aginci, Bosanska Dubica;
Mirić Bosa, Banja Luka;
Mirić-Vranješ Mara, Vrioci, Bosanska Dubica;
Mirić Đ. Milica, Orahova, Bosanska Gradiška;
Mirjanić Ljubica, Turjak, Bosanska Gradiška;
Mirjanić Duka, Turjak, Bosanska Gradiška;
Mirjanić Savka, Turjak, Bosanska Gradiška;
Mirković D. Radosava, Donji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Misimović Danica, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Misimović Stoja, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Misimović Zora, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Mišatović Stojna, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Mitrašinović Radosava, Klekovci, Bosanska Dubica;
Mitrović P. Petra, Mašići, Bosanska Gradiška;
Miljić Radojka, Vodičevo, Bosanski Novi;
Mrkšić Sofija Soja, Miljakovci, Prijedor;
Mutić Dušanka, Brezičani, Prijedor;
Napijalo M. Milica, Bosanska Dubica;
Napijalo Anka, Bosanska Dubica;
Nedimović Vuka, Prijedor;
Nikolić M. Vida, Jazovac, Bosanska Gradiška;
Novaković Milja, Grbavci, Bosanska Gradiška;

Nježić-Bičanić Desa, Romanovci, B. Gradiška;
Objedović S. Stana, Miljakovci, Prijedor;
Obradović Mileva, Svodna, Bosanski Novi;
Ostojić Dušanka, Dvorište, Bosanski Dubica;
Ornek S. Anđela, Bosanska Dubica;
Ornek S. Vikica, Bosanska Dubica;
Panić Savka, Lamovita, Prijedor;
Panić R. Radoslavka, Lamovita, Prijedor;
Pavlišić Georgina;
Pavić Stoja, Bistrica, Prijedor;
Pavičić Manda, Raškovac, Prijedor;
Pavlović M. Petra, Babići, Prijedor;
Pavlović Štaka, Lamovita, Prijedor;
Pavlović Gina, Lamovita, Prijedor;
Pavlović S. Angelina, Babići, Prijedor;
Pavlović Rada;
Petković Vukosava, Bosanski Novi;
Petković M. Anka, Božići, Bosanska Dubica;
Petić Darinka, Poljavnice, Bosanski Novi;
Petrašević J. Gospova, Piskavica, Banja Luka;
Petrašević M. Koviljka, Piskavica, Banja Luka;
Petrašević M. Vinka, Piskavica, Banja Luka;
Petrović Zdenka, Bosanska Dubica;
Petrović-Jošanović Rosa, Gunjevci, Bosanska Dubica;
Petrović Ankica, Kadin Jelovac, Bosanska Dubica;
Petrović Anđela, Sreplije, Bosanska Dubica;
Pezić S. Berka, Bosanska Dubica;
Pezić M. Maida, Bosanska Dubica;
Pilipović Mara, Bojište, Bosanski Novi;
Pilipović Vuka, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
Pilipović M. Rosa, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
Pilipović Marija, Bosanski Novi;
Pilipović Mileva, Donja Slabinja, Bosanska Dubica;
Pilipović J. Milka, Jaruge, Prijedor;
Pilipović D. Anđela, Mrakodol, Bosanski Novi;
Plavšić J. Pava, Dizdarlije, Bosanska Dubica;
Podgornik Nada, Banja Luka;
Popović B. Draginja, Donji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Popović Rada, Bačvani, Bosanska Dubica;
Popović Marija, Verići, Banja Luka;
Pralica Vuka, Dvorište, Bosanska Dubica;
Pralica Bosa, Dvorište, Bosanska Dubica;
Predojević Milica, Bosanska Kostajnica;
Premasunac M. Jagoda, Komlenac, Bosanska Dubica;
Premasunac N. Jela, Komlenac, Bosanska Dubica;
Premasunac T. Milja, Komlenac, Bosanska Dubica;
Prodanović Milja, Dvorište, Bosanska Dubica;
Prodanović Đ. Radosava, Božići, Bosanska Dubica;
Prokopić-Stojaković Milena, Bistrica, Prijedor;

Pupavac S. Radosava, Međeđa, Bosanska Dubica;
Pušac J. Bosa, Omarska, Prijedor;
Puvača Sava, Međuvođe, Bosanska Dubica;
Puzavac Radosava, Dvorište, Bosanska Dubica;
Puzavac Đ. Milka, Veliko dvorište, Bosanska Dubica;
Puzavac Vuka, Dvorište, Bosanska Dubica;
Puzavac Danica, Dvorište, Bosanska Dubica;
Rabat Dara, Petkovac, Bosanski Novi;
Raca M. Bosiljka, Mirkovac, Bosanska Dubica;
Racanović M. Veselka, Bistrica, Prijedor;
Radaković M. Danica, Jutrogošta, Prijedor;
Radaković Mileva, Božići, Prijedor;
Radaković Anđa, Božići, Prijedor;
Radanović-Stijak Savka, Radomirovac, Bosanski Novi;
Radić Jovanka, Gašnica, Bosanska Gradiška;
Radić Lepa, Gašnica, Bosanska Gradiška (narodni heroj);
Radić Dara, Gašnica, Bosanska Gradiška;
Radinović Đ. Radosava, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Radivojević M. Draginja, Rogolji, Bosanska Gradiška;
Radonić-Batoz Smilja, Kukulje, Bosanska Gradiška;
Radonić Savka, Kukulje, Bosanska Gradiška;
Radonjić Dušanka, Prijedor;
Radonjić Nevenka, Prijedor;
Radonjić M. Nevenka, Veliko Palančište, Prijedor;
Radulović Milica, Omarska, Prijedor;
Radulović N. Draginja, Donji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Radulović Dara, Omarska, Prijedor;
Radulović Seka, Svodna, Bosanski Novi;
Rajčević D. Milja, Suvaja, Bosanska Dubica;
Rajčević Vajka Vaja, Suvaja, Bosanska Dubica;
Rašić Milica, Raškovac, Prijedor;
Rašković M. Draginja, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Reljić Milka, Čelebinci, Bosanska Dubica;
Reljić V. Olga, Omarska, Prijedor;
Reljić M. Mijevo, Mraovo polje, Bosanski Novi;
Reljanović Anka, Vojskova, Bosanska Dubica;
Reljanović Doja, Vojskova, Bosanska Dubica;
Redžić Suada, Prijedor;
Ristić Stevka, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Ristić Persa, Bjelajci, Bosanska Dubica;
Rodić Vuka, Brekinja, Bosanska Dubica;
Rokvić Nedeljka, Prijedor;
Ručnov Milka, Verija, Bosanska Dubica;
Ručnov Jagoda, Johova, Bosanska Dubica;
Rujević N. Stoja, Rakelići, Prijedor;
Salamić-Marin Vida, Kosjerovo, Laktaši;
Samardžija Seka, Grbavci, Bosanska Gradiška;
Sandalj Julijana Jula, Slavonski Brod;
Saničanin Olga, Brekinja, Bosanska Dubica;

Sarajlić Dušanka, Jaruge, Prijedor;
Savanović Desa, Brežičani, Prijedor;
Savić M. Dara, Ništavci, Prijedor;
Savić Anđa, Poljavnice, Bosanski Novi;
Sekulić Vuka, Vojskova, Bosanska Dubica;
Sladojević M. Ljubica, Laminci Sredani, Bosanska Gradiška;
Slijepčević Persa, Košuća, Bosanska Dubica;
Smajlagić Lutvija, Banja Luka;
Smiljanić Stojka, Laminci, Bosanska Gradiška;
Softić Zejna, Razboj, Bosanska Gradiška;
Stajčić Bosa, Rakovica, Bosanska Dubica;
Stakić Đuja, Čirkin polje, Prijedor;
Stanić Anđa, Gornje Vodičevo, Bosanski Novi;
Stanić Đ. Borka, Verija, Bosanska Dubica;
Stanišljević D. Stojka, Turjak, Bosanska Gradiška;
Stanisavljević P. Nevenka, Bosanska Kostajnica;
Stanković Bosa, Međeđa, Bosanska Dubica;
Stefanović V. Zdravka, Prijedor;
Stević Ankica;
Stijak D. Kosa, Donji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Stijaković J. Dušanka, Berek, Bosanska Gradiška;
Stjepić Ljubica, Prijedor;
Stojaković–Kukić M. Petra, Omarska, Prijedor;
Stojanović T. Bora, Pejići, Prijedor;
Stojanović T. Mira, Pejići, Prijedor;
Stojanović T. Beba, Pejići, Prijedor;
Stojanović Jela, Ljubija, Prijedor;
Stojanović O. Nada, Prijedor;
Stojanović S. Nada, Prijedor;
Stojnić Radmila Cuka, Prijedor;
Stojnić Boja, Grabašnica, Bosanski Novi;
Stojnić Dobrila, Bosanska Dubica;
Strika Mara, Komlenac, Bosanska Dubica;
Subotić M. Gospa, Jutrogošta, Prijedor;
Sunarić Adela, Sarajevo;
Šarac Gospova, Svodna, Bosanski Novi;
Šerić Bahra, Bosanska Dubica;
Šević Julija, Sunja;
Šević Smilja, Žuljevica, Bosanski Novi;
Šešum D. Zorka, Jablanica, Bosanska Gradiška;
Šiljak D. Stana, Mrazovci, Bosanska Dubica;
Šiljegović Anđa, Miljakovci, Prijedor;
Šinik M. Zora, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Šinik Milka, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
Šinik M. Petra, Cimiroti, Bosanska Gradiška;
Šinik Smilja, Jazovac, Bosanska Gradiška;
Šinik Mira, Jazovac, Bosanska Gradiška;
Šinik Ljubica, Podgradci, Bosanska Gradiška!;
Šipka Zorka;

Škara Ljuba, Suvaja, Bosanska Dubica;
 Škondrić Mika (Milka), Prusci, Bosanski Novi;
 Škorić Dragica, Ljubija, Prijedor;
 Šobota Jovanka, Donji Karajzovci, Bosanska Gradiška;
 Šodić N. Zorka, Rakelići, Prijedor;
 Šokčević Dušanka, Kijevci, Bosanska Gradiška;
 Šormaz-Rauš Jovanka, Gornji Jelovac, Prijedor;
 Šormaz Ana, Gornji Jelovac, Prijedor;
 Španović Stoja, Johova, Bosanska Dubica;
 Šperlih Julija, Banja Luka;
 Špica Đ. Milja, Glavinac, Bosanska Dubica;
 Štern dr Gertruda, Banja Luka;
 Šurlan Draginja, Devetaci, Bosanski Novi;
 Talić-Cejvan Zulejha, Bosanska Dubica;
 Tendžerić D. Zorka, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
 Tendžerić M. Anka, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
 Teškić Radojka, Šukale, Bosanska Gradiška;
 Tešinović Gospova, Prijedor;
 Tepić Persa, Komlenac, Bosanska Dubica;
 Tica-Petrović Radosava, Dvorište, Bosanska Dubica;
 Tikvić Radosava, Mraovo polje, Bosanski Novi;
 Timarac Gospova, Orlovci, Prijedor;
 Timarac Dragica, Orlovci, Prijedor;
 Tomaš Kosa, Dvorište, Bosanska Dubica;
 Tomaš-Toroman Persa, Brekinja, Bosanska Dubica;
 Tomić Jelena, Grbavci, Bosanska Gradiška;
 Topić-Malbašić Desa, Mašići, Bosanska Gradiška;
 Topić-Rakočević Milka, Bosanska Gradiška;
 Trkulja Gospova, Košuća, Bosanska Dubica;
 Trkulja I. Zora, Maglajci, Bosanska Dubica;
 Trivunović Stana, Subotica;
 Trninka, borac kuljanske čete I bataljona, Banija;
 Trubarac Zdravka, Demirovac, Bosanska Dubica;
 Trubarac M. Anka, Demirovac, Bosanska Dubica;
 Tubin Vuka, Brežičani, Prijedor;
 Tubin Anđa, Brežičani, Prijedor;
 Tubica Ljuba, Jasenje, Bosanska Dubica;
 Tubica T. Vida, Veliko Dvorište, Bosanska Dubica;
 Turudija S. Jula, Božići, Prijedor;
 Turudija-Marin Mika, Gornja Dragotinja, Prijedor;
 Ugren P. Zorka, Grabašnica, Bosanski Novi;
 Umićević Zagorka Zaga, Svodna, Bosanski Novi;
 Utješinović Ruža, Prijedor;
 Varićak M. Lepa, Klekovci, Bosanska Dubica;
 Varićak Ljubica, Petkovac, Bosanski Novi;
 Vera zv. Ruskinja, Derviši, Bosanski Novi;
 Vila J. Đuja, Gornji Jelovac, Prijedor;
 Vila Radojka, Gornji Jelovac, Prijedor;
 Vilić Rosa, Mrázovci, Bosanska Dubica;

Vidović J. Dušanka, Dera, Prijedor;
 Vinokić Jelena;
 Vlajnić Jagoda, Jošik, Bosanska Dubica;
 Vljajević T. Marica, Božići, Bosanska Dubica;
 Vladošić Jelena, Kozarac, Prijedor;
 Vranić Bogdana, Elezagići, Bosanska Gradiška;
 Vranješ-Gruban Lazarka, Orlovci, Prijedor;
 Vrbica L. Dušanka, Romanovci, Bosanska Gradiška;
 Vokić-Kecman Pava, Palančište, Prijedor;
 Vrebac D. Bosa, Komlenac, Bosanska Dubica;
 Vrhovac Mica, Prijedor;
 Vučen S. Milja, Dvorište, Bosanska Dubica;
 Vučen Mara, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
 Vučen-Kos Tana, Čelebinci, Bosanska Dubica;
 Vučen M. Ljuba, Donji Jelovac, Bosanska Dubica;
 Vučenović Dara, Prijedor;
 Vučeta Nata, Omarska, Prijedor;
 Vučićević Vukosava, Čelebinci, Bosanska Dubica;
 Vučićević Milja, Suvaja, Bosanska Dubica;
 Vučićević Milka, Suvaja, Bosanska Dubica;
 Vučković T. Đuja, Seferovci, Bosanska Gradiška;
 Vučković Jovanka, Maglajani, Laktaši;
 Vujanović Mileva, Derviši, Bosanski Novi;
 Vuletić Persa, Gornji Jelovac, Prijedor;
 Vuletić Sava, Gornji Jelovac, Prijedor;
 Vukovojac Mileva, Svodna, Bosanski Novi;
 Zec Đuja, Dvorište, Bosanska Dubica;
 Zec Mira, Čitluk, Bosanska Dubica;
 Zec Z. Anka, Ušivac, Bosanska Dubica;
 Zeljković S. Stevka, Gornji Podgradci, Bosanska Gradiška;
 Zgonjanin Vidosava, Gornja Dragotinja, Prijedor;
 Zgonjanin Zorka, Velika Žuljevica, Bosanski Novi;
 Zgonjanin P. Draginja, Gornja Dragotinja, Prijedor;
 Zlokapa I. Cvijeta, Bačvani, Bosanska Dubica;
 Zlokapa O. Milja, Donja Slabinja, Bosanska Dubica;
 Zlokapa O. Rosa, Donja Slabinja, Bosanska Dubica;
 Zmijanac Stoja, Grbavci, Bosanska Gradiška;
 Zorić Draginja, Gornji Jelovac, Prijedor;
 Zorić-Bogunović Branislava, Prijedor;
 Zorić Gospova, Grbavci, Bosanska Gradiška;
 Zubotić Nevzeta, Bosanska Dubica;
 Žestić Kosa, Dvorište, Bosanska Dubica;
 Žujić D. Milja, Brekinja, Bosanska Dubica;
 Žujić Zora, Brekinja, Bosanska Dubica;*

*Kozara, knjiga 1-6, VIZ, Beograd, 1971 i 1978. god.
 — Milorad Gončin — Stevo Rauš: Prva krajiška udarna brigada, Beograd, 1981.
 — Ljubomir Borojević, Dušan Samardžija, Rade Bašić: Peta kozaračka brigada, 1972.
 — Spisak ■ poginulih boraca na Kozari, 1975, Prijedor.
 — Dopunjeno od strane autora na osnovu usmenih kazivanja žena boraca.

*Le pa Radić, narodni heroj,
najmlađa partizanka
na Kozari 1941. godine.
Prkosno stoji pred njemačkim
dielatima u Bos. Krupi.*

Ovih 590 žena boraca, čiji broj sigurno nije potpun, sačinjavalo je, pored postojećih pet, još jedan bataljon boraca Drugog krajiškog odreda „Mladen Stojanović“. One su bile raspoređene na čitavom području Kozare, po svim jedinicama Odreda, u bolnicama, na ilegalnim zadacima, u partijskim, skojevskim i organizacijama Antifašističkog fronta žena. Najviše ih je bilo na borbenim položajima u opkoljenoj Kozari ljeta 1942. godine na iznošenju i spašavanju ranjenika. Mnoge su na ovim zadacima ostavile svoje živote dijeleći sudbinu ranjenika u Kozari.

Realno je zaključiti da je Drugi krajiški odred, iako ne formacijski, u svome sastavu imao šest bataljona. Šesti je bio bataljon žena i omladinki boraca. Zajedno sa svim borcima Odreda bile su u jedinstvenoj organizaciji i pod rukovodstvom Okružnog komiteta Partije za Kozaru i štaba Drugog krajiškog odreda. Bile su to i Srпкиnje, i Muslimanke, i Hrvatice i Jevrejke, studenti, đaci, radnice i seljanke iz redova svih naroda i narodnosti iz gradova i sela. Svoja mladalačka životna opredjeljenja zamjenile su puškom i borbom za slobodu, za bratstvo i jedinstvo i ravnopravnost svih naroda i narodnosti.

PRIPREME I PLAN NJEMAČKIH I USTAŠKO-DOMOBRAANSKIH KOMANDI ZA OFANZIVU NA KOZARU JUNA I JULA 1942. GODINE

Područje Kozare kao sjeveroistočni dio Bosanske krajine nalazi se u središtu zapadnog dijela Jugoslavije i svojom sjevernom granicom dostiže do desne obale rijeke Save u blizini glavne željezničke saobraćajnice koja iz Austrije ide preko Ljubljane — Zagreba — Beograda do Skoplja, a odatle nastavlja prema Sofiji i Istanbulu, Solunu i Atini. Ova na Balkanu najznačajnija saobraćajnica bila je od životne važnosti za njemačke snage na Jugoistoku. Zbog toga je glavnokomandujući komandant njemačkih snaga na Jugoistoku zahtijevao od potčinjenih komandi u Srbiji i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj strogo obezbjeđenje najvažnijih operativnih veza i bezbjednost eksploatacije za njemačku vojnu privredu životno važnih izvora, preduzeća i privrednih puteva.⁶¹⁵

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj za njemačku ratnu privredu važnih područja zadržani su pogoni u Sarajevu, Jajcu i Prijedoru koji su bili u rukama njemačkih okupacionih vlasti. U isto vrijeme naročita važnost pridavana je zaštiti željezničkih pruga važnih po životne interese Njemačke na komunikaciji Zagreb — Slavonski Brod — Beograd i Slavonski Brod — Sarajevo.

U skladu sa takvim stanovištem značajnu ulogu imala je i željeznička pruga Zagreb — Sisak — Sunja — Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka zbog eksploatacije željezne rude u Ljubiji, veoma značajne za njemačku ratnu privredu. Njemačke okupacione komande i organi smatrali su da je za Njemačku rejon oko Prijedora do Banje Luke važan u vojnoprivrednom i nacionalnopolitičkom pogledu, pa je ugušivanje ustanka u tome rejonu od prvostepene važnosti.⁶¹⁶

Nalazeći se na takvom geografskom položaju i vojnoprivrednom značaju, područje Kozare prilikom okupacije i podjele kvislinške Nezavisne Države Hrvatske na okupacione zone između Njemačke i Italije, uključeno je u „njemačku interesnu teritoriju“. Zbog toga je razumljivo što su se neposredno po okupaciji u Ljubiji našle njemačke jedinice, a kasnije i kompletan 923. landesšicen bataljon iz sastava 718. njemačke pješadijske divizije. Njemačke snage iz ovoga sastava zajedno sa ustaško-domobranskim snagama učestvuju u borbama protiv ustaničkih snaga na Kozari u avgustu

⁶¹⁵Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 107.

⁶¹⁶Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1089.

1941. godine i kasnije u svim operacijama koje su preduzimane protiv partizanskih snaga na Kozari.

U drugoj polovini 1942. godine narodnooslobodilački pokret u Bosanskoj krajini, a naročito na području Kozare, uzeo je široke razmjere. Postojala je velika oslobođena teritorija, a neprijatelj je bio zbijen u svoje garnizone koji su bili opkoljeni od partizanskih snaga. Poslije oslobođenja Prijedora „razbuktao se ustanak u ovome kraju i udvostručio snage Drugog kozarskog odreda. Partizanske snage držale su plodne krajeve oko Prnjavora, jednog dijela Dervente, krajeve i sela oko Prijedora i sva sela do Vrhovine, do sela Goleša i Han-Kola, sav dubički srez do Save, isključivši grad Dubicu, srez Bosanski Novi, Bosansku Krupu, Bihać, Bosansku Kostajnicu i to sa jedne strane. „Naše su snage na vratima svih tih gradova“ — stoji u izvještaju Operativnog štaba za Bos. krajinu od 13. juna 1942. godine.⁶¹⁷

Njemačku komandu posebno je zabrinjavala situacija na području Kozare gdje je pruga Banja Luka — Dobrljin stalno van upotrebe, na žalost i na štetu onih industrijskih postrojenja u Rajhu koja svoje sirovine dobijaju iz ljubijskih rudnika i kojih su se sada već više mjeseci morale odreći.⁶¹⁸

Prateći razvoj ustanka u Srbiji, Crnoj Gori i Hercegovini, te preduzimanje ofanzivnih operacija protiv ustaničkih snaga u istočnoj Bosni koje nisu dale zadovoljavajuće rezultate, njemačka Vrhovna komanda bila je zabrinuta. I ranije, krajem 1941. godine, u sklopu praćenja situacije na Jugoistoku, ovom važnom vojnopolitičkom prostoru, njemačka Vrhovna komanda bila je zainteresovana za jugoslavensko područje, smatrajući da bi se na njemu morale preduzeti jedinstvene i energične mjere kako bi se ustaničkom pokretu slomila kičma.

Načelnik Štaba Vrhovne komande Vermahta feldmaršal Kajtel obratio se 4. februara 1942. godine načelniku Štaba italijanskih oružanih snaga general-pukovniku Kavaleru, tražeći da se preduzmu zajedničke akcije protiv partizanskih snaga u Hrvatskoj, gdje je, smatrao da je feldmaršal Kajtel, situacija nezadovoljavajuća. Angažovanje brojnih njemačkih snaga na Istočnom frontu i nezadovoljavajuća situacija u Hrvatskoj, odnosno u NDH, primoralo je feldmaršala Kajtela da zatraži od svoga italijanskog kolege preduzimanje zajedničkih operacija protiv ustaničkih snaga i čitavih područja u NDH. Osnovno je bilo što je Njemačka mogla na Balkanu angažovati samo ograničena borbena sredstva, a morala se najveća pažnja obratiti da vlada mir u područjima važnim za njemačku ratnu privredu i da se obezbijede saobraćajne linije. Feldmaršal Kajtel je smatrao da se ovaj cilj može postići samo ako se sada u cijeloj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj sprovede ofanzivna akcija čišćenja sa jedinstvenim gledištima, jer su dosadašnja iskustva pokazala da se, s obzirom na veliko prostranstvo i terenske teškoće, kod pojedinih akcija postižu nezadovoljavajući rezultati.⁶¹⁹

Smatrajući da se objedinjavanjem italijanskih, njemačkih i ustaško-domobranskih snaga može osigurati siguran uspjeh, Kajtel je predložio da se njihove komande dogovore i razrade zajednički plan i utvrde neophodne

⁶¹⁷Zbornik, tom. IV, knjiga 5, dok. 76.

⁶¹⁸Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 75.

⁶¹⁹Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1082.

uslove za izvođenje zajedničke akcije čišćenja čiji bi cilj bio da se istrijebe ustanici, pri čemu bi trebalo regulisati imjerenademarkacionoj liniji. Posebno se polagalo na značaj policijskih mjera vezanih za akcije čišćenja koje moraju biti oštro sprovedene zajedno sa vojničkom akcijom čišćenja. Ovo zbog toga što se iz iskustva pokazalo daje poslije akcije čišćenja, koje su preduzimane na određenim područjima, opet pojavljivali ustanici i širio ustanički pokret.

General Kavalero prihvatio je prijedlog feldmaršala Kajtela i predložio da se konferencija za dogovaranje o zajedničkom ugušivanju ustanka u Hrvatskoj održi u štabu italijanske 2. armije u Sušaku. Kajtel je 19. februara 1942. godine naredio komandantu oružanih snaga na Jugoistoku generalu Kuntzeu da zastupa Vrhovnu komandu Vermahta na predviđenoj konferenciji.

Pregovori treba da se vode na osnovama zahtjeva od 15. decembra 1941. godine gdje je bilo predviđeno da „sa povećanim angažovanjem jedinica savezničkih država, ustaničke akcije u najkraće vrijeme ugušiti, jer, obzirom na situaciju na Istoku, na bivšoj jugoslovenskoj teritoriji, u krajnjem slučaju, ne može ostati više od dvije divizije, uglavnom predviđene za osiguranje za nas značajnih vojnoprivrednih objekata. Pregovori treba da se ograniče na pretresanje vojnih mjera. Politička pitanja ne treba potezati.“ Takvo je ovlaštenje imao predstavnik njemačke vrhovne komande na konferenciji u Sušaku.

Sporazumno je dogovoreno da se sastanak održi 2. i 3. marta 1942. godine u Rijeci. Prvog dana, 2. marta, u Štabu italijanske 2. armije u Opatiji, poslije podne, održani su pregovori između italijanskih i njemačkih predstavnika. Prisutni su bili: general Ambrozio, načelnik Generalštaba italijanske kopnene vojske, njemački general ing. Kuntze, komandant oružanih snaga na Jugoistoku, general Glez fon Horstenau, njemački general u Zagrebu, general Roata, komandant italijanske 2. armije, general artiljerije Bader, komandant njemačkih snaga u Srbiji, general Kandini, iz italijanske Vrhovne komande, gen. lajtnant fon Rintelen, njemački general pri Štabu italijanske Vrhovne komande i oficir iz pratnje. Trećeg marta, prije podne, na konferenciji je učestvovao i predstavnik NDH general-p. pukovnik Lakša.⁶²⁰

S obzirom na to da je njemačka Vrhovna komanda bila inicijator o zajedničkim akcijama i održavanju konferencije predstavnika obje vrhovne komande, to se poslije generala Ambrozia koji je pozdravio učesnike konferencije i napomenuo da je cilj sastanka da se dođe do saglasnosti za zajedničku operaciju radi ugušivanja ustanka u Hrvatskoj, javio se komandant njemačkih snaga na Jugoistoku general Kuntze.

Pošto je konferencija razmatrala šire područje Hrvatske, zadržaćemo se uglavnom na dijelu koji se odnosi na područje Kozare. Njemački general Kuntze istakao je da u Hrvatskoj postoje dva velika ustanička žarišta. Jedno između Bosne i Drine, a drugo kod Banje Luke, oko Kozare, na visovima Prisjeke (Šamarica), do Petrove gore, u italijanskoj okupacionoj zoni, jugozapadno od linije Vojnić — Topusko.

Prema njegovom mišljenju ovo ustaničko područje može se probiti sa pet njemačkih bataljona da se stigne do Prijedora i da se ovlada prugom Bosanski

⁶²⁰“Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1090.

Novi – Kostajnica. Ove njemačke snage, nakon što ostvare jedan landesšicen bataljon radi zaštite rudnika kod Prijedora, bile bi upućene u istočnu Bosnu radi uključivanja u tamošnje operacije. U rejonu Banje Luke nalazi se oko 10 ustaško-domobrinskih bataljona, koji drže puteve ali ne i željezničku prugu Prijedor — Bosanski Novi. Glavno područje ustanka leži u Kozari i Prisjeki (Samarica). Čišćenje ustaničkog područja u zapadnoj Bosni nije moguće samo sa ustaško-domobranskim snagama koje su nedovoljne i male borbene vrijednosti. Prijedlog njemačkog predstavnika je bio, nakon razgovora sa vojnim predstavnicima NDH, da čišćenje ovoga područja preuzme komanda 2. italijanske armije, koja bi izvela operacije: likvidiranje ustanka u Petrovoj gori, u italijanskoj okupacijskoj zoni, i likvidiranje ustanka u Prisjeki (Samarice) i Kozari, u njemačkoj okupacionoj zoni.

Predstavnik njemačke Vrhovne komande iznenadilo je stanovište generala Ambrozia koji je rekao da će se razmatrati samo Hrvatska, što znači da ne treba ulaziti u situaciju u njihovoj, italijanskoj okupacionoj zoni. On smatra da operacija treba da bude jedinstvena i da snage ne treba da budu rascjepkane, da je centar ustaničkog područja kod Sarajeva i da treba otpočeti sa istočnom Bosnom. Odgovarajući na želju generala Kuntzea da operacija oko Banje Luke mora što prije da otpočne, Ambrozio je istakao kako se sa malim raspoloživim snagama ne mogu obje operacije jednovremeno sprovesti i da treba raditi na tome da se druga operacija u zapadnoj Bosni neposredno nadoveže na prvu u istočnoj Bosni.

Tako se došlo do stanovišta da se obje operacije „u istočnoj Bosni na četveromeđi Bosne — Hercegovine — Crne Gore — Srbije i u zapadnoj Bosni: Banja Luka – Sava — Topusko — Ogulin — Knin — Ljig — Vranić, sprovedu jedna za drugom, a ne jednovremeno, čemu je komandant oružanih snaga na Jugoistoku težio.⁶²¹

Trećeg marta 1942. godine postignut je sporazum i protokol od 12 dogovorenih tačaka u svrhu operacija: „Konačno čišćenje Hrvatske od ustanika“. Međutim, došlo je do nezadovoljstva predstavnika NDH maršala Kvaternika, koji je izrazio bojazan da Italijani, kad jednom uđu u istočnu Bosnu, tu pokrajinu, a prije svega Sarajevo, više neće napustiti. Zato smatra nepodnošljivim zadržavanje italijanskih jedinica u Sarajevu i u industrijskom području Tuzla — Zenica. Približavanje Italijana ka Savi dovelo bi do ozbiljnih nemira u područjima sjeverno od Save i tim ugrožavalo svu privredu.

Iako je rok za otpočinjanje operacije u istočnoj Bosni bio predviđen za 15. aprila 1942. godine, kada je trebalo dovući predviđene snage u određene rejone, italijanska komanda tražila je načina za pomjeranje roka. To je njemačku komandu navelo na zaključak da je „nedostajuća volja saveznika ukazala da Italijani za vojničke operacije imaju malo interesa i da samo gledaju svoj politički cilj, okupiranja Sarajeva i istočne Bosne, što je bila osnova njihovog držanja.“⁶²²

Zbog toga je komandant Borbene grupe „Bader“ obavijestio 20. aprila 1942. godine komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku da je

⁶²¹“Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1093.

⁶²²“Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1109.

„zajednička njemačko-italijanska operacija, izostankom Italijana, promašena. Naknadno uključivanje italijanskih snaga je više nemoguće, jer je rokiranje u planinskom zemljištu neizvodljivo.“⁶²³

Tako su tekli nesporazumi između njemačkih i italijanskih okupatora, koji su pokušali da zajedničkim akcijama čišćenja terena i ugušivanjem ustanka u Hrvatskoj, riješe svoje osvajačke pretenzije: Nijemci da oslobode dio svojih snaga radi upućivanja na Istočni front i da zadrže važnije saobraćajnice i privredne objekte u svojoj okupacionoj zoni, a Italijani da prošire svoju okupacionu zonu upravo na one dijelove područja gdje su se nalazili njemački interesi. To se najbolje vidi iz podjele ovih zona kada su Nijemci bili saglasni da u Hrvatskoj komandu zadrži italijanska 2. armija, ali pogoni u Sarajevu, Jajcu i Prijedoru ostaju u njemačkim rukama. Oni su čak bili saglasni da „njemačke jedinice u Hrvatskoj imaju se taktički potčiniti italijanskoj 2. armiji sem u rejonu Sarajeva, Jajca i Prijedora.“⁶²⁴

Bio je to neizbježan sukob interesa dvaju okupatora koji su vješto kamuflirani, ali su se najozbiljnije izražavali u različitom prilazu i gledanjima na zajedničke akcije. Oni su, tu nema sumnje, bili saglasni da se zajedničkim akcijama radi na ugušivanju ustaničkih pokreta, ali su im se upravo na tim područjima, gdje je trebalo preduzeti zajedničke akcije čišćenja, sukobljavali interesi oko toga kakva će se korist dobiti. U njemačkoj okupacionoj zoni u Hrvatskoj uglavnom su se nalazili značajniji privredni objekti i sirovinski izvori, te saobraćajnice, značajne za njemačku privredu i saobraćaj.

Nisu se samo predstavnici ustaške vlade plašili prisustva italijanskih snaga u rejonu Sarajeva, već i komandant oružanih snaga na Jugoistoku koji obavještavajući Vrhovnu komandu Vermahta upozorava da se „kod odobrenja sporazuma utiče na to da prisustvo italijanskih snaga u rejonu Sarajeva i u za njemačku ratnu privredu važnom rejonu Sarajevo — Tuzla, bude što je moguće kraće.“⁶²⁵

Nesporazum između njemačkih i italijanskih komandi oko stanovišta Italijana za pregovore sa četnicima i njihovo angažovanje u borbi protiv ustaničkih snaga, mogao bi se smatrati perifernim i ne tako bitnim u odnosima između njemačkih i italijanskih saveznika. I predstavnici NDH, državni sekretar Vrančić i general Lakša priznali su da se vode pregovori i namjerava naoružati hercegovačke četnike koji bi se borili protiv partizanskih snaga, o čemu su odgovorni njemački predstavnici, s obzirom na uticaj i potčinjenost predstavnika ustaških vrhova svome njemačkom gospodarstvu, sigurno bili o svemu upoznati.

Predstavnik italijanske komande general Roata na sastanku u Ljubljani, održanom 28. i 29. marta 1942. godine, govoreći o odnosu prema četnicima, isticao je kako je cjelishodnije da se najprije likvidira komunistička opasnost i kada se jednom ova opasnost ukloni, može se u narednoj drugoj fazi prići pitanju četnika i njihove uloge. „Bilo bi“ — istakao je general Roata — „nerazumno sada sebi stvarati 10.000, a možda i 20.000 neprijatelja“.

■ Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1109.

“ Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1055.

“ Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1097.

Podvukao je da su komunisti neprijatelji svih i da sa njima pregovori ni pod kakvim okolnostima ne dolaze u obzir.⁶²⁶

Ocijenivši da nema izgleda da se nastale nesuglasice prevaziđu i da se u operacijama u istočnoj Bosni angažuju i italijanske snage, komandant njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, predložio je Vrhovnoj komandi Vermahta da ovu operaciju izvedu samo njemačko-ustaške i domobranske snage Borbene grupe „Bader“. One treba da zaposjednu i izvrše čišćenje planiranog područja i obezbijede mir u istočnoj Bosni sjeverno od demarkacione linije. Zbog toga general Bader neće preduzimati komandu i nad tri italijanske divizije, pošto će italijanske snage izvršiti čišćenje južno od demarkacione linije.⁶²⁷

Na sastanku između italijanskog generala Roate i njemačkog generala Badera, održanom 21. aprila 1942. godine u Mostaru, Roata je potvrdio daje u sadašnjoj situaciji zajednička operacija postala bespredmetna. Ali smatra da bi se započeti pokreti italijanskih divizija prema Sarajevu mogli izvršiti do kraja, jer nije isključeno da se situacija u toku ljeta pogorša, pa bi planirani raspored italijanskih snaga obezbjeđivao povoljnije polazne položaje. Međutim, njemačka procjena je bila da težnja Roate da produži sa svojim divizijama prema Sarajevu i prijedlog da ih stavi pod njemačku komandu, ima u suštini političke razloge, pa je zauzeto stanovište da se njemačko komandovanje proteže samo do demarkacione linije, a da italijanske snage napuste njemačku zonu.⁶²⁸

Ovakav razvoj događaja u odnosima između njemačkih i italijanskih komandi, imao je znatnog odraza i na tok priprema planirane ofanzive na Kozaru, koju su prema prvobitnoj odluci u Opatiji trebale da izvedu italijanske i ustaško-domobranske snage pod italijanskom komandom. Međutim, to nije imalo uticaja da bi se odustalo od ove ofanzive, s obzirom na stalno širenje i jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u pojedinim dijelovima Hrvatske, naročito na području Kozare. Njemačka Vrhovna komanda shvatajući kao veoma nepovoljnu situaciju u Hrvatskoj, odlučila je da se poslije operacije u istočnoj Bosni nastave sa snagama NDH operacije i uguše ustanička žarišta, kako bi se obezbijedili vojnoprivredni objekti i komunikacije u njemačkoj okupacionoj zoni.

Ovim problemom ozbiljno su se bavili ne samo njemački general Glezfon Horstenau već i diplomatski predstavnik u Zagrebu poslanik Kaše. Njega posebno zabrinjava otpremanje željezne rude iz Ljubije za njemačku ratnu industriju pa insistira kod generala Horstenaua pismom od 3. maja 1942. godine da se ubrza planirana ofanziva na Kozaru i otpočne čišćenje ovoga područja i ponovno preuzimanje i obezbjeđenje željezničke linije preko Bosanskog Novog do Prijedora koja dolazi u obzir za transportovanje željezne rude. To je, po mišljenju poslanika Kašea, najhitniji zahtjev i naglašava da prisustvo njemačkih trupa u ovoj oblasti NDH ima prvorazredni interes za cjelokupnu njemačku politiku i privredu.

Komandantu njemački oružanih snaga na Jugoistoku data je od strane njemačke Vrhovne komande saglasnost za izvođenje operacija u ustaničkim

⁶²⁶Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1103.

⁶²⁷Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 63.

⁶²⁸Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 63.

područjima NDH i stavljeno u zadatak da se po zahtjevu Uprave za vojnu privredu i naoružanje traži da se preduzmu mjere za obezbjeđenje transporta rude iz rudnika željeza Ljubija.

Prateći razvoj vojnopolitičke situacije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, njemački general Glez fon Horstenau u Zagrebu, u izvještaju od 19. maja 1942. godine obavijestio je Vrhovnu komandu Vermahta o situaciji u NDH u drugoj polovini maja, ističući da se u pogledu intenziteta pojačao ustanak na planini Kozari sjeverno od linije Prijedor — Bosanski Novi i u brdima južno od ove linije. Smatra da se sa ovim ustaničkim područjem veoma brzo i lako može povezati i još više proširiti ustanak u velikoj ustaničkoj prostoriji u planinskom dijelu Hrvatske kao i u primorskom pojasu koji se na njega nadovezuje. Takav razvoj situacije na ovako širokom prostoru u Bosanskoj krajini, a posebno jakim ustaničkim žarištem na području Kozare, koje je imalo uticaja i neposredno bilo povezano sa ustaničkim područjem u Slavoniji, zbog čega se zaključuje general Horstenau, sigurno kao ispravan pokazao prijedlog koji je na pregovorima u Opatiji htio da podnese komandant njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, a koji je pokvaren planovima Ambrozio — Roata.⁶²⁹

Svi izvještaji njemačkih komandi i institucija koje su bile uključene i odgovorne za situaciju u Hrvatskoj, bili su identični u ocjeni daje situacija na području Kozare, naročito poslije oslobođenja Prijedora, teška i nepovoljna. I njemačka Transportna komanda u Zagrebu obavijestila je 20. maja 1942. godine njemačkog generala u Zagrebu o razvoju ustaničkog pokreta u odnosu na željezničke pruge u Hrvatskoj od 1. 5. do 15. 5. 1942. godine. Ističe se daje situacija u rejonu Prijedora nepovoljna, da je ustanicima uspjelo da ponovo prekinu željezničku prugu Sunja — Bosanski Novi — Bihać, koja je bila popravljena i puštena u saobraćaj. Međutim, partizani su razorili most kod Kostajnice dug 52 metra 2. maja, što je dovelo do „blokiranja saobraćaja za vrijeme 3 — 4 mjeseca. Situacija na pruzi Bosanski Novi — Prijedor — Banja Luka je i dalje ozbiljna. Ne može se u dogledno vrijeme računati sa funkcionisanjem ove pruge. Na taj način su prekinute veze s rudnicima u rejonu Prijedor koji su važni za njemačku ratnu privredu.“⁶³⁰

Upravo u isto vrijeme, 20. maja 1942. godine, održano je savjetovanje u Štabu komandanta njemačkih oružanih snaga za Jugoistok u Arsakliju kod Soluna na kome je bilo govora o vojnopolitičkoj situaciji i mjerama koje treba preduzeti u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori. Ovome savjetovanju kod generala Kuntzea Valtera bili su prisutni: Glez fon Horstenau, njemački general u Zagrebu, pukovnik Keviš Erih, načelnik Štaba komandujućeg generala i komandanta u Srbiji i potpukovnik Faferot Verner, načelnik Štaba Borbene grupe „Bader“.

General Kuntze u uvodnom izlaganju obrazložio je vojnopolitičku situaciju na nekadašnjoj jugoslovenskoj teritoriji, istakavši kako u Srbiji vlada, relativno uzevši, mir dok na području Nezavisne Države Hrvatske postoje brige i nevolje. Podvukao je kako su na ovome području veća žarišta nereda — Prijedor sa oko 3.000, Ozren sa oko 300 i Majeвица sa oko 150

⁶²⁹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 75.

⁶³⁰Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 79.

ljudi.⁶³¹ Procjena partizanskih snaga oko Prijedora, iako nepotpuna, bila je bliže realnom stanju, dok je na Ozrenu i Majevici sigurno bila nerealna, jer je tamošnje brojno stanje partizanskih snaga sigurno bilo veće.

Situacija u pojedinim rejonima, po procjeni generala Horstenaua, je takva da se može reći daje u njemačkoj okupacionoj oblasti ustanički pokret razjedinjen, sa izuzetkom prostorije kod Prijedora, gdje djeluje jedna veća kompaktna neprijateljska (partizanska) grupa pod jedinstvenim rukovodstvom.⁶³²

Načelnik Štaba komandujućeg generala u Srbiji, pukovnik Keviš, u svome izlaganju istakao je da je cilj planirane operacije ponovno puštanje u rad rudnika željezne rude u Ljubiji i obezbjeđenje redovnog transporta rude. Ovo će, po Kevišu, biti moguće postići samo ako se na vrijeme izvrše pripreme da se željeznička pruga Prijedor — Bosanski Novi — Sunja, koja je duže vremena razorena, čim prije osposobi za saobraćaj.

Pored ostalog, na ovome savjetovanju bilo je govora o tome da komandu nad jedinicama koje će uzeti učešća u operacijama na Kozari treba da preuzme jedan od njemačkih komandanata divizije iz Srbije koji će da obrazuje borbenu grupu. Nakon toga zaključeno je da se rukovođenje borbenom grupom provjeri komandantu 714. njemačke pješadijske divizije Fridrihu Štalu (Freidrich Sthal).

Isti dan, 20. maja 1942. godine, komandant oružanih snaga na Jugoistoku izdao je naređenje komandujućem generalu i komandantu u Srbiji za formiranje Borbene grupe „Zapadna Bosna“ radi preduzimanja operacije protiv partizanskih snaga u zapadnoj Bosni. U naređenju je, pored ostalog, stajalo da se u zapadnoj Bosni javlja nova, živa aktivnost partizanskih snaga, a naročito na području: Banja Luka — Prijedor — Bosanski Novi — Petrinja, zbog čega će se čišćenje i smirivanje u Hrvatskoj putem njemačkih i ustaškomobranskih jedinica produžiti. Komandujući general i komandant u Srbiji u sporazumu sa njemačkim generalom u Zagrebu, a na osnovu ovlaštenja i naređenja komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, formiraće Borbeno grupu „Zapadna Bosna“, sa zadatkom da zapadnu Bosnu, odnosno područje Kozare, početkom ili sredinom juna 1942. godine putem napada očisti, a zatim smiri.⁶³³ Komandujući general i komandant u Srbiji izvjestiće do 5. juna 1942. godine šta je učinjeno na planu za operaciju „Zapadna Bosna“.

Podvučeno je bilo da se smirivanje prilika u zapadnoj Bosni treba sprovesti prema istim načelima i naređenju komandanta oružanih snaga na Jugoistoku izdatih 19. marta 1942. godine i po opštim načelima „Smjernica za postupak sa ustanicima u Srbiji i u Hrvatskoj“.

Osnova svih njemačkih naređenja bazirala se na surovosti i zločinima prema ustanicima i narodu. Za očuvanje reda i mira na područjima od interesa za njemačke okupatorske snage, dozvoljeno je bilo upotrijebiti sva sredstva koja mogu da dovedu do uspjeha. Pravilo je bilo da se ni u kom slučaju nije smjelo stupati u kontakt i pregovarati sa ustanicima. Sa njima je trebalo

⁶³¹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 77.

⁶³²Isto.

⁶³³Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 76.

postupati bezobzirno i sve pohvatane ustanike po pravilu vješati ili strijeljati. Nikakav osjećaj samilosti. Stanovište je bilo da je bolje da bude likvidirano 50 nevinih nego da pogine i jedan njemački vojnik.⁶³⁴

U skladu sa ovakvim ovlaštenjima neće izostati ni masovne mjere odmazdi prema civilnom stanovništvu, jer se predviđelo: spaljivanje kuća u kojima je pronađeno oružje ili vojna oprema, strijeljanje muškog stanovništva, razaranje sela, otpremanje stanovništva u koncentracione logore, rušenje naselja i odvođenje talaca. Kao mjere odmazde, ukoliko njemačke jedinice budu imale gubitaka, može da dođe u obzir, da se iz obližnjih naselja uzme muško stanovništvo i da se strijelja u određenoj srazmjeri — 1 poginuli Nijemac — 100 Srba i 1 ranjeni Nijemac — 50 Srba. To važi i u slučaju kada stanovništvo nije učestvovalo u borbi. Ukoliko ne pođe za rukom da se oni koji su učestvovali u ustanku otkriju, mogu se upotrijebiti opšte odmazde, na primjer, strijeljanje muškog stanovništva.⁶³⁵ Tako su predviđele smjernice za postupak sa ustanicima i na ustaničkim područjima.

Najviše njemačke komande koje su izdavale naredjenja i smjernice za borbu protiv ustanika bile su svjesne činjenice da u ustaničkim, pa i drugim područjima pod okupacijom, narod masovno pomaže partizanske snage i narodnoslobodilački pokret, čime se, smatralo se u njemačkim komandama, potkopava smirivanje i privredno iskorištavanje zemlje. Zbog toga je svaki njemački vojnik morao da bude još odlučniji i bezobzirniji i da iskorištava i upotrebljava sva sredstva koja omogućuju postizanje uspjeha.⁶³⁶

Vaspitani da budu bez milosti, odlučni i bezobzirni sa neograničenim ovlaštenjima, predviđenim u naredjenjima njemačke Vrhovne komande i komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, spremali su se njemački vojnici da u zajedničkim operacijama sa ustaško-domobranskim i četničkim snagama u ofanzivi na Kozaru, što disciplinovanije, odlučnije i bezobzirnije izvrše naredjenja. Jer za hrabro držanje i postignuti uspjeh, za ubijanje i zločine, bili su nagrađivani, pohvaljivani i odlikovani.

Kakav je bio plan njemačkog okupatora i njegovog ideologa Hitlera prema okupiranom narodu i kako su vaspitani njemački vojnici, dovoljno je citirati samo neke dijelove iz knjige H. Raušninga: „Moji povjerljivi razgovori sa Hitlerom“ gdje na jednom mjestu Hitler kaže:

„Najmanje što možemo učiniti to je da spriječimo dalji priliv slovenske krvi... Zato je naša dužnost da istrijebimo narode. Mora se razviti posebna tehnika istrebljenja. Šta znači istrebljenje? Da li se pod tim misli uništenje čitavog naroda? Naravno, tako će stvar ispasti. Ako imam snagu da bez ikakve griže savjesti pošaljem u smrt cvijet njemačke omladine, zar onda nemam pravo da uništim milione ove inferiorne rase, koja se množi poput gamadi. Ja ih neću sve poubijati, nego spriječiti da se množe, a zato ću muževe rastaviti od žena. Ima više načina da se jedan narod uništi sistematski i bez krvi. To će biti plansko uništavanje naroda. Jedan od najvažnijih zadataka njemačke politike biće da svim sredstvima spriječi dalji porast slovenskih naroda...

“Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 44.

“Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 44.

“Isto.

U mojim vaspitnim domovima vaspitaće se mladež koja će biti strah i trepet cijelom svijetu. To će biti nasilnička, neustrašiva i okrutna mladež. To ja želim. Ona će znati snositi bol. Ona ne smije biti nježna. Htio bih da ona ima izgled divlje zvijeri. Hoću atletsku mladež. To je najvažnije. Neću dozvoliti nikakav intelektualni odgoj. Znanje samo kvari mladež.

Pravo gospodstvo postoji samo onda gdje postoji i pravo ropstvo. Mi ne idemo za tim da odstranimo nejednakost među ljudima, nego naprotiv, zatim da je produbimo. Nema jednakih prava za sve. Zato neću nikada drugim narodima priznati ista prava kao i Nijemcima. Naš je cilj da podjarmimo druge narode, jer je njemački narod pozvan da gospoduje na svijetu... Na najnižoj stepenici stajaće pokorena tuđa plemena, koja možemo mirne duše nazvati slojem robova.⁶³⁷

Vaspitani da budu nasilnici i okrutni sa izgledom divljih zvijeri, krenuli su njemački vojnici na osvajanje i porobljavanje. Krenuli su na plansko istrebljenje slovenskih naroda. Htjeli su da postanu gospodari i da podjarme druge narode. Ali kao i sve krvoločne zvijeri na svome krvoločnom putu, bili su dočekani i umjesto planiranog istrebljenja slovenskih naroda, oni su bili uništeni na mnogim bojištima Evrope i Afrike, gdje su ti svjetski gospodari položili i oružje i živote. Polagali su ih i na Kozari.

⁶³⁷Živorad Mihajlović Šilja: Iz tajnog dosijea o 27. martu 1941, „Politika ekspres“ od 10. aprila 1980. str. 19.

PROCJENA SITUACIJE I JAČINE PARTIZANSKIH SNAGA NA KOZARI OD STRANE NJEMAČKO—USTAŠKIH KOMANDI

Period od savjetovanja predstavnika njemačkih i italijanskih vrhovnih komandi početkom marta 1942. godine u Opatiji, kada je odlučeno da se preduzme ofanziva na područje Kozare, pa do konačne odluke o njenoj realizaciji početkom juna, bio je dovoljan da se dođe do potrebnih obavještenja o jačini snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i uopšte situaciji na području Kozare. Pridajući izuzetan značaj ovom regionu na kome su se nalazili za njemačku vojnu privredu životno važni izvori željezne rude sa željezničkom prugom Banja Luka — Prijedor — Bosanski Novi — Zagreb, gdje se razvio masovan narodnooslobodilački pokret i ojačale partizanske snage, njemačke komande nastojale su da preko svoje vojne obavještajne službe Abvera, policijskih i drugih kanala, dođu do potrebnih obavještenja. Na tome planu bile su angažovane brojne žandarmerijske i policijske snage, te organi i institucije Ustaške nadzorne službe (UNS) koje su se takođe bavile obavještajnim radom i prikupljanjem obavještenja u korist svojih njemačkih gospodara. Svi su oni svestrano bili angažovani na planu njemačkog okupatora u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta na Kozari.

Na savjetovanju u Solunu od 20. maja 1942. godine, prema procjeni komandanta oružanih snaga za Jugoistok generala Kuntzea a na osnovu obavještenja dobijenih od načelnika Borbene grupe „Bader“ potpukovnika Faferota, cijenilo se daje jačina partizanskih snaga na Kozari oko 3.000 ljudi. Međutim, prema obavještenjima vojnih komandi i organa ustaške NDH, računalo se da je ovaj broj dvostruko veći i da dostiže od 6-7.000 ljudi, da su dobro naoružani i da drže opštu liniju Kostajnica — Bosanski Novi — Sanski Most — Ulašine (20 km sjeverozapadno od Banje Luke) — odsjek Jablanice (5 km zapadno od Bos. Gradiške) — Sava i Una do Bosanske Kostajnice.⁶³⁸

Označena linija predstavljala je područje na kome su djelovale snage Drugog krajiškog odreda, osim dijela sjeverozapadno od Banje Luke gdje se krajem maja i početkom juna nalazila Prva krajiška brigada i sektora od Ljubije prema Sanskom Mostu, gdje su se nalazile snage Prvog krajiškog odreda. Njemačka procjena da se u rejonu Prijedora nalazi oko 3.000 ljudi, odnosno partizana, bila je najrealnija. Početkom juna 1942. godine, kada se

⁶³⁸“Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok 77 i 78.

na Kozaru povratio Kozarski Udarni bataljon, Drugi krajiški odred u svome sastavu imao je pet bataljona sa oko 3.500 boraca.⁶³⁹

Ako se ovome dodaju i snage Prve krajiške brigade od 1.176 boraca⁶⁴⁰ i snage Prvog krajiškog odreda od 2.500 boraca⁶⁴¹, onda bi ukupno brojno stanje boraca ove tri partizanske jedinice bilo 7.186 boraca.

Kako je plan neprijateljske ofanzive predviđao uništenje partizanskih snaga na Kozari, to je predmet interesovanja obavještajnih centara u planiranju ofanzive upravo bilo područje Kozare, njegov geografski položaj, stanje komunikacija, prohodnost i mogućnost efikasnog dejstva jedinica i naoružanja, raspored i jačina partizanskih snaga i podrška kod stanovništva. Prema izvještaju komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 24. juna 1942. godine komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojnopoličkoj situaciji i o mjera za uništenje partizana u zapadnoj Bosni, procjenjivano je da se „na Kozari nalazi 4 — 5.000 partizana, dobro organizovanih i naoružanih a kao pomoćne snage imaju mnogobrojno stanovništvo koje je spremno da se bori i brani Kozaru. Kozara je teško prohodna šumovita planina, gusta šuma s mnogim klancima, pripremljena za odbranu i snabdjevanje zalihama i stadima stoke.“⁶⁴² I njemačke i ustaško-domobranske komande znale su i imale iskustva iz ranijih ofanzivnih poduhvata na području Kozare da stanovništvo masovno pomaže partizanske jedinice. Otuda im je i prikupljanje obavještenja bilo otežano i nemoguće. Utoliko teže što su se njihovi brojni obavještajni punktovi nalazili u garnizonima okruženim partizanskim snagama, pa je prodor na oslobođenu teritoriju i zbog toga bio nemoguć. Na oslobođenom području u svim selima djelovali su organi narodne vlasti, narodnooslobodilački odbori, koji su, pored svojih osnovnih zadataka u nadležnosti organa nove narodne vlasti, bili dužni da na svome području sa narodom preduzmu odgovarajuće mjere protiv sumnjivih lica i raznih švercera koji se pojavljuju na njihovom terenu. O tome je štab Drugog krajiškog odreda izdao uputstvo aprila 1942. godine, upućeno komandantima opština i narodnooslobodilačkim odborima za sređivanje prilika u pozadini i preduzimanju odgovarajućih mjera u vezi sa neprijateljskom ofanzivom, gdje se, pored ostalog, ističe kako se među švercerima „kriju razni špijuni koji prolaze kroz sela i neprijatelju donose podatke o nama.“⁶⁴³

Preduzimanje ovakvih mjera bilo je u skladu sa naređenjem Operativnog štaba narodnooslobodilačkih odreda za Bosansku krajinu od 27. februara 1942. godine, gdje se u tački 4. kaže da treba „pristupiti što potpunijoj blokadi gradova i najenergičnije spriječiti šverc i špijunažu.“⁶⁴⁴

Iako u Drugom krajiškom odredu nije bilo specijalizovanog organa koji se bavio obavještajnim i kontraobavještajnim radom, iz uputstva o preduzimanju odgovarajućih mjera za sređivanje prilika u pozadini, jasno proizilazi da se Štab Odreda u borbi protiv špijunaže, pored komandi četa i štabova bataljona koji su prikupljali obavještenja o neprijatelju, orijentisao na

⁶³M. Pečić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 87.

⁶⁴⁰Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok 52.

⁶⁴¹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 84.

⁶⁴²Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 96.

⁶⁴³Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 112.

⁶⁴⁴Zbornik, tom IV, knjiga 3, dok. 83.

narodnooslobodilačke odbore i još šire na stanovništvo, kako bi zaštitio svoju pozadinu od neprijateljskog uticaja i špijunaže, Štab Odreda procjenjuje da neprijatelj preduzima ofanzivu i zauzima pojedina mjesta i vrši paljevinu i pljačku sa ciljem da osiromaši i dovede u pitanje ishranu stanovništva i vojske, kako bi na taj način izazvao nezadovoljstvo među narodom, pa zato koristi svaku priliku da zada udarac narodnooslobodilačkoj borbi, služeći se i švercom. Zbog toga se radi „sprečavanja špijunaže zabranjuje svaki šverc soli, duhana i sličnim artiklima. Predviđeno je bilo da opštinska milicija i straže privedu štabu svoje čete, a ovi štabu bataljona, svakog švercera, kojeg će uputiti vojno-prijekom sudu Odreda. Zabranjeno je svako kretanje po terenu bez propusnice komandanta opštine ili vojne vlasti. Sve nepoznate ljude sa propusnicama ili bez propusnica treba dovesti u štab bataljona. Svako odlazanje u grad bez specijalne dozvole štaba čete ili bataljona najstrožije se zabranjuje.“⁶⁴⁵

Zbog ovakve veoma nepovoljne situacije u kojoj su se našli neprijateljski obavještajci, njihovi centri i punktovi koji su bili orijentisani prema području Kozare, bili su prisiljeni da se u traganju za obavještenjima najviše oslanjaju na obavještenja od žandarmerijskih i policijskih stanica. Međutim, kako je područje Kozare najvećim dijelom bilo oslobođeno i na njemu nije bilo neprijateljskih institucija, to su obavještajne mogućnosti žandarmerijskih i policijskih stanica bile minimalne zbog toga su se oslanjali na lica koja su po svome službenom pozivu bila vezana za teren, kao što su lugari, poljari, nakupci drveta i stoke, ugostitelji, vozači i drugi. Svojom totalitarnošću njemačka obavještajna služba, vojna i policijska, nije zaobilazila ni fizički nesposobna i degenerisana lica koja su se služila prosjačenjem. I ovi „prosjaci“ bili su podesni i korišteni su za prikupljanje određenih podataka i obavještenja.

Nije sigurno da lije u Prijedoru postojao njemački obavještajni centar, ali je utvrđeno da je na prikupljanju obavještenja i obradi područja u rejonu Prijedor — Bosanska Dubica i Prijedor — Ljubija, u proljeće do oslobođenja Prijedora radio njemački kapetan Mej sa pomoćnikom ustaškim podoficirom Šehićem. Najvjerovatnije je da su radili za vojnu obavještajnu službu Abver, prikupljajući obavještenja vezana za pripremanu ofanzivu na Kozaru.

U Banjoj Luci je djelovalo više njemačkih obavještajnih centara. Oni su preko svojih obavještajaca i punktova iz rejona Lijeve polja, zatim iz Bosanske Gradiške, Bosanske Dubice, Bosanske i Hrvatske Kostajnice, Bosanskog Novog i Prijedora, djelovali prema Kozari. U Hrvatskoj Kostajnici postojao je centar vojne obavještajne službe Abvera sa radio-stanicom koji je preko svojih agenata preko Bosanske Kostajnice i Bos. Dubice pokušavao prodirati prema oslobođenom području Kozare i prikupljati potrebna obavještenja. U Bosanskoj Dubici radio je kao njemački obavještajac raniji šef uprave za puteve koji je dobro poznao prilike i područje bosansko-dubičkog terena.

Svi ovi obavještajci i obavještajni punktovi radili su za Borbeni grupu „Zapadna Bosna“. Istim ciljevima služili su i centri Ustaške nadzorne službe i

⁶⁴⁵Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 142.

obavještajne službe ustaško-domobrinskih jedinica, a korištena su i obavještenja četničkih štabova.

Poznato je da su njemački centri bili snabdjeveni radio-stanicama i veoma brzo su dostavljali svoja obavještenja. Zanimljivo je da iz Bos. Dubice djeluju dva takva centra. Jedan od njih sa kapetanom Gelinekom, pored podataka o rasporedu partizanskih snaga na Kozari, brojnom stanju, naoružanju, rasporedu jedinica i moralu među borcima, prikuplja i podatke o tome šta je partizanima već poznato o pripremanoj ofanzivi i da svaki podatak hitno šalje Borbenoj grupi „Zapadna Bosna“. Ovaj centar je vršio obavještenja saslušavanja zarobljenih partizana tokom ofanzive na Kozari.⁶⁴⁶ Pored radio-stanice za prenošenje obavještenja, korišteni su i golubovi — pismošoš sa stanicama u Bos. Dubici, zatim sa jednom stanicom u Banjoj Luci ijednom u Klašnicama.

Bez obzira na postojanje brojnih obavještajnih punktova postavljenih oko Kozare i orijentisanih prema njenom području, oni nisu uspjeli da na terenu, osim među pripadnicima njemačke nacionalnosti, folksdojčerima, nađu kanale preko kojih bi prikupljali obavještenja. Zbog toga su morali da se orijentišu da saslušavanje velikog broja pripadnika domobrinskih formacija koje su partizani sa Kozare, poslije zarobljavanja, masovno puštali kućama. Prema sačuvanim zapisničkim saslušanjima zarobljenih i puštenih domobrana iz Prijedora, svi su po dolasku u Bosansku Dubicu bili saslušani, kako bi se od njih dobilo brojno stanje partizana koji su učestvovali u akciji na Prijedor, zatim u kome su pravcu krenuli iz Prijedora, gdje im je najveća koncentracija, kakvo je raspoloženje među partizanima i stanovništvom, kakvo je stanje puteva kuda su prošli, gdje su prekopani, porušeni mostovi i si. Ovi još preplašeni domobrani govorili su sve što su znali, čega su se sjećali i šta su vidjeli, pa su čak navodili i razgovore koje su međusobno vodili borci. Sve su to vješti njemački obavještajci prikupljali, analizirali i upoređivali sa onim što su iz drugih izvora uspjeli da dobiju, tražeći tako „zrno zlata u hrpama pijeska“. Inače, računalo se i na obavještenja koja će im zarobljenici u ofanzivi pružiti, ali su se uvjerali da su takva obavještenja nesigurna, konstatujući da „izjavama zarobljenih partizana ne treba vjerovati, jer redovito lažu.“⁶⁴⁷

Iako su pripreme za ofanzivu vršene oko tri mjeseca, naročito su postale intenzivne u toku maja 1942. godine, obavještenja o ovim pripremama nisu stizala u štabove partizanskih jedinica. Čak ni to da se u Petrinji vrši obučavanje, vojna obuka i formiranje 1. gorske divizije čije će se snage upotrijebiti u ofanzivi na Kozaru. Prilikom formiranja prve brdske brigade ove divizije, bili su prisutni i njemački oficiri, potpukovnik Zajdl, iz Generalštaba kopnene vojske i potpukovnik Faferot, načelnik Štaba Borbene grupe „Bader“.⁶⁴⁸

Okružni komitet Komunističke partije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog odreda imali su veoma česte i sigurne veze za partijskom organizacijom u Bosanskoj Dubici i Bosanskom Novom, a posebno sa Mjesnim komitetom Komunističke partije u Banjoj Luci. Preko ovih

⁶⁴⁶Milan Obradović: *Bezbjednosno-obavještajne mjere na zaštiti slobodne teritorije za vrijeme NOR-a*, Naučni skup „Kozara u NOB-u“, 1977. g.

⁶⁴⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

⁶⁴⁸Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 75.

organizacija i kanala sa njima dobijena su veoma značajna obavještenja o neprijatelju, brojnom stanju i rasporedu snaga, čak su stvarana uporišta narodnooslobodilačkog pokreta u domobranskim jedinicama i štabovima. Međutim, ni iz Banje Luke, gdje se vrši koncentracija neprijateljskih snaga sa Štabom Borbene grupe „Zapadna Bosna“, ne stižu obavještenja da se priprema ofanziva na Kozaru.

Značajno je napomenuti da je u proljeće 1942. godine veoma dobro funkcionisala veza i razmjena informacija i iskustava između Štaba Drugog krajiškog odreda u Kozari i Štaba I slavonskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Takođe i sa partizanskim odredom na Baniji postoji veza sa kojim se izvode i neke zajedničke akcije: rušenje željezničkog mosta kod Kostajnice, a u akciji na Prijedor maja 1942. godine učestvuju i dvije partizanske čete sa Banije. Ali ni sa Banije, a niti iz Slavonije nije bilo obavještenja o ofanzivi na Kozaru.

Zanimljivo je i jedno pismo Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda upućeno 20. aprila 1942. godine Štabu I slavonskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda o pripremama neprijatelja za ofanzivu i akcije u Bosni i namjerama četnika da vrše napade na partizanske štabove. U ovom pismu se ističe da su četničke bande povezane sa njemačkim i italijanskim okupatorima, sa ustašama, domobranskom vojskom i agentima Gestapoa, te da se ova saradnja svugdje osjeća. Zatim se podvlači da u „ofanzivi koju pripremaju u istočnoj Bosni treba da učestvuju Nijemci, domobrani, ustaše i četnici, a ofanziva oko Sarajeva već je počela. Vodi se već preko tri tjedna borba oko Petrove gore između partizanskih odreda i većih neprijateljskih snaga. Mi bi vas molili da budete što aktivniji, a naročito kada osjetite da se na nas vrše ofanzive. Ofanzivu, kako smo obavješteni, pripremaju iz Dubice. Artiljerijom već tuku naše položaje. Ofanziva treba da počne ovih dana i to sa jačim snagama.“⁶⁴⁹

Dakle, iz ovog proizlazi da je krajem aprila 1942. godine Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari bio veoma dobro obavješten ne samo o namjeranim ofanzivnim dejstvima prema dijelovima njegovog područja već i šire, o neprijateljskoj ofanzivi preduzetoj u istočnoj Bosni, u rejonu Sarajeva i na Petrovoj gori. Štab Drugog krajiškog odreda osnovano očekuje ofanzivna dejstva neprijatelja na oslobođenu teritoriju, ali ne i ofanzivu takvih razmjera kakva je bila ofanziva na Kozaru ljeta 1942. godine.

Operativni Štab za Bosansku krajinu bio je u stalnoj i neposrednoj vezi sa Glavnim štabom Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske Hrvatske. Izmjenjivale su se informacije o pojedinim značajnijim operacijama partizanskih snaga, obavještavalo o pokretima i namjerama neprijatelja i planovima partizanskih jedinica, ali ni ovdje nema obavještenja o predstojećoj ofanzivi na Kozaru.

Pripreme za ofanzivu na Kozaru i dovlačenje neprijateljskih snaga u određene rejone, vršeno je u strogoj tajnosti i po svim mjerama vojničke predostrožnosti. Upravo u to vrijeme, kada su jedinice bile u pokretu, III

⁶⁴⁹Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 86.

bataljon Druog krajiškog odreda, na osnovu saslušanja zarobljenog ustaše, obavještava Stab Odreda „o 7.000 vojnika i koloni tenkova koji se kreću za Banja Luku.“⁶⁵⁰

Sve je to bilo neposredno pred početak ofanzive, kada su neprijateljske snage već bile u pokretu. Na Kozari je upravo u to vrijeme, početkom juna 1942. godine, bila razbijena jedna neprijateljska ofanziva u rejonu Dubičke ravni, a u isto vrijeme završavala se ofanziva neprijateljskih snaga na Baniji u rejonu Šamarice. Realno je bilo očekivati da neprijatelj u dogledno vrijeme neće biti u mogućnosti da preduzme nove ofanzivne zahvate, ali se ispostavilo da su preduzete ofanzive u ovim i drugim rejonima vezanim za područje Kozare bile prethodnica velike ofanzive neprijateljskih snaga na Kozaru.

Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu u izvještaju Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske Jugoslavije od 11. juna 1942. godine, pored ostalog obavijestio je da je neprijatelj koncentrisao izvjesne snage u Banjoj Luci i u Bosanskom Novom. „Nije isključeno“ stoji u izvještaju „da će radi važnosti Prijedora i Ljubije pokušati od Banje Luke sa većim snagama nadirati prema oslobođenoj teritoriji.“⁶⁵¹

Ovakva procjena snaga i namjera neprijatelja bila je veoma realna, ali neprijateljska ofanziva je već bila otpočela, jer su njemačko-ustaško-domobranske snage već 10. juna 1942. godine prodrle iz Banje Luke i zauzele Prijedor, a drugi dio neprijateljskih snaga nadirao je iz Bosanskog Novog prema Ljubiji i Prijedoru.

Sigurno je da su obavještenja o pokretima neprijateljskih snaga **blagovremeno Stizala I da SU Stab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog** partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i Operativni štab narodnoslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, bili obavještavani o tim pokretima u određenim rejonima. Takva obavještenja i ranije su bila redovna. Ali nije bilo sigurnih obavještenja o tako brojnim snagama neprijatelja i širini plana ofanzive na područje Kozare.

⁶⁵⁰M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 176.
⁶⁵¹“Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 76.

FORMIRANJE BORBENE GRUPE „ZAPADNA BOSNA“

U skladu sa naredjenjem komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku generala Kunea, komandujući general i komandant njemačkih snaga u Srbiji general Bader izdao je 23. maja 1942. godine naredjenje za formiranje Borbene grupe „Zapadna Bosna“ i organizaciju izvođenja operacije protiv partizanskih snaga u zapadnoj Bosni. Za komandanta Borbene grupe „Zapadna Bosna“ imenovan je njemački general-major Fridrih Štal (Friedrich Stahl), a za načelnika Štaba generalštabni major Gem (Gehm). Iako se u naredjenju kao rejon operacije navodi zapadna Bosna, to je, u stvari, bio rejon područja Kozare na kome je djelovao Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“.

Prema ovom naredjenju bilo je predviđeno da se Štabu Borbene grupe „Zapadna Bosna“ stavljaju na raspolaganje tri njemačka bataljona, i to:
dva bataljona 721. p.p. (pješađijskog puka) 714. pd. (pješađijske divizije);
jedan bataljon 718. pješađijske divizije;
jedan landesšicen bataljon;
jedan artiljerijski divizion, i to:
Stab i dvije baterije 651. artiljerijskog divizona 714. pd.
jedna baterija 654. artiljerijskog divizona 704. pd.
jedna brdska baterija 670. artiljerijskog divizona 717. pd.
Stab I bataljona 202. oklopnog puka sa:
2. četom I bataljona 202. oklopnog puka;
3. četom I bataljona 202. oklopnog puka;
dvije ustaško-domobranske brigade.

Koncentracija planiranih neprijateljskih snaga u određenim rejonima, prema prvobitnoj zamisli, treba da se sprovede do 13. juna 1942. godine, a operacija „Zapadna Bosna“ da otpočne sredinom juna. Do toga vremena njemački vojni instruktori iz njemačkih pješađijskih divizija u Srbiji (704, 714 i 717 pd.) treba da rade na izvođenju nastave i obučavanju pripadnika dvije ustaško-domobranske brigade (zdruga) koje se, kako se navodi u naredjenju, formiraju u rejonima Petrovaradina i u Slavoniji.

Međutim, naknadno je plan operacije „Zapadna Bosna“ korigovan, izmijenjen i dopunjen pa je početak operacije pomjeren nekoliko dana unazad.

Komandujući general i komandant u Srbiji general Bader, kome je bila potčinjena Borbena grupa „Zapadna Bosna“ vrši temeljite i ubrzane pripreme i već 31. maja 1942. godine dostavlja komandantu oružanih snaga na Jugoistoku Operacijski plan „Zapadna Bosna“.

Procjenjujući jačinu partizanskih snaga u rejonu planiranom za operaciju, prihvaćena su obavještenja ustaško-domobranskih komandi i obavještajnih centara da je „neprijatelj jačine 6–7.000 ljudi, dobro naoružan i organizovan, drži opštu liniju Kostajnica — Bos. Novi — Sanski Most — Ulašine (20 km sjeverozapadno od Banje Luke) — odsjek Jablanice (5 km zapadno od Bos. Gradiške) — Sava i Una do Kostajnice.“⁶⁵²

Područje Kozare, na kome su djelovale snage Drugog krajiškog odreda, svojim većim dijelom bilo je već u okruženju. Na istočnom dijelu od Bosanske Gradiške — Goleša, 10 km zapadno od Banje Luke, držale su liniju ustaško-domobranske i snage folksdojčera iz Lijevča polja, gdje se prema ocjeni njemačkog generala u Zagrebu, Glez fon Horstenaua „istočno od planine Kozara dosta dobro pokazao folksdojčerski bataljon „AjzacztafeP prilikom zaštite tamošnjih njemačkih naselja“.⁶⁵³

Pobliže označena istočna zaprečna linija polazila je sa desne obale r. Save — Čekića brda — Azapskog brda — k. 94 — ušća Jablanice — potok Lubine — istočne padine zaseoka Samardžije — potok Turjak — zaseok Adžići — k. 526 — sjeveroistočne padine toponima Livadice.⁶⁵⁴

Ova linija uspostavljena je u martu 1942. godine sa namjerom da spriječi prodor i uticaj partizanskih snaga iz Kozare na području Lijevča polja i da se osigura cestovna saobraćajnica Bos. Gradiška — Banja Luka preko koje se jedino mogla održavati veza sa Banjom Lukom i ovim dijelom zapadne Bosne. Istočno od ove linije postojala je i druga, prirodna prepreka, r. Vrbas, a dalje u srednjoj Bosni četničke snage koje su poslije pučeva u proljeće 1942. godine držale neke dijelove ovog područja.

Položaj na istočnoj zaprečnoj liniji držale su:

Ustaški bataljon 18:

jedna četa u s. Čatrnji, jedna na ušću Jablanice i jedna kao rezerva istočno od s. Bukovca;

domaća ustaška legija u s. Mičije i s. Šimići.

Bataljon „Princ Eugen“:

1. četa us. Bukovac, 2. četa u s. Lužani, 3. četa u Bos. Gradiški i 1. četa us.

Gazin Lug.

Bataljon „Vindhorst“:

1. i 4. četa južno od s. Donji Kijevci, 3. i 2. četa u s. Gornji Kijevci.

U s. Stanišljevići:

3. i 22. četa 10. pješadijskog puka;

1. i 6. četa 11. pješadijskog puka.

U s. Mičije:

24, 25, 26 i 31. četa 10. pješadijskog puka;

baterija 4. brdske brigade u s. Bukovac — Donji Kijevci;

baterija banjalučke brdske brigade u s. Stanišljevići — s. Mičije.

Štab istočne zaprečne grupe nalazio se u selu Gornjani, 6 km zapadno od drumu Bosanska Gradiška — Banja Luka.⁶⁵⁵

⁶⁵²Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 80.

⁶⁵³Zbornik, tom CII, knjiga 2, dok. 75.

⁶⁵⁴Drago Karasijević: **Nastanak kozarskog ratnog područja i njegov doprinos NOR-u**, Naučni skup „Kozara u NOB-u“ 1977. godine.

⁶⁵⁵M. Pekić, D. Čurguz: *Bitka na Kozari*, str. 80.

Sa južne strane od Prijedora, zatim sa zapadne i sjeverne strane kozarsko područje okruženo je rijekama Sanom, Unom i Savom. Od Bosanskog Novog nizvodno r. Unom, a od Jasenovca r. Savom bile su raspoređene ustaško-domobranske snage koje su zajedno s riječnim koritima i prirodnim preprekama činile snažnu zaprečnu liniju prema Kozari.

Na ušću r. Sane i r. Unu u Bosanskom Novom nalazio se veoma jak neprijateljski garnizon, zatim dalje zapadno na kozarskom području Dobrljin, a na lijevoj obali r. Une Dvor/Uni i Volinja koji su dalje bili povezani sa neprijateljskim snagama u Hrvatskoj i Bosanskoj Kostajnici, Hrvatskoj i Bosanskoj Dubici i sa Jasenovcem na ušću r. Une u r. Savu, gdje se nalazio ustaški koncentracioni logor.

Sjeverna linija od Jasenovca produžavala je dalje do Bosanske i Stare Gradiške niz r. Savu na čijoj obali su se nalazile jače neprijateljske snage, koje su obezbjeđivale lijevu obalu r. Save prema Kozari i istovremeno željezničku komunikaciju Zagreb — Beograd, a takođe sprečavale održavanje veza između snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ na Kozari i partizanskih snaga u Sloveniji.

Na sjevernoj zaprečnoj liniji prema Kozari, dužinom lijeve obale r. Une od Bosanske Kostajnice i dalje dužinom lijeve obale r. Save do Bosanske Gradiške, bile su raspoređene neprijateljske jedinice:

16. i 19. satnija 5. pješadijske pukovnije u selu Slabinji i Baćinu, između Bosanske Kostajnice i Hrvatske Dubice;

4. satnija 4. ustaškog bataljona (bojne) na odsjeku Bosanska Dubica — Jasenovac;

3. satnija 18. ustaškog bataljona na odsjeku Jasenovac — Bosanska Gradiška;

ostale snage 18. ustaškog bataljona u Bosanskoj Gradiški;

17. i 18. satnija 10. pješadijske pukovnije (puka) na odsjeku Jasenovac — Bosanska Gradiška;

5 monitora mađarske ratne flotile na r. Savi od Bosanske Gradiške do Jasenovca;

oklopni voz na željezničkoj pruzi u Okučanima;

tri baterije topova razmještene u s. Mlaka, u Jasenovcu i na Cerovljanima (željeznička stanica Hrvatska Dubica).

Štab sjeverne zaprečne linije nalazio se u Jasenovcu.

Na osnovu Operacijskog plana „Zapadna Bosna“ jasno proizilazi daje komandujući general i komandant u Srbiji general Bader veoma dobro procijenio situaciju u kojoj su se nalazile partizanske snage na području Kozare. One su već bile okružene sa istoka, sjevera i zapada, gdje po njemačkoj procjeni ustaško-domobranske snage za zaprečavanje drže opštu liniju Bos. Gradiška — Goleši. U Sanskom Mostu i bližoj okolini obezbjeđenja vrše hrvatske dobrovoljačke snage. Ostale zaprečavajuće snage osiguravaju Unu od Bos. Novog do ušća Une u Savu. Postoje mostobrani Bosanski Novi — Dobrljin — Bosanska Kostajnica i Bosanska Dubica.⁶⁵⁶

U to vrijeme samo između Banje Luke i Sanskog Mosta i Bosanskog Novog i Sanskog Mosta nije bilo „hrvatskih obezbjeđenja“. Južni dio Kozare,

⁶⁵⁶“Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 84.

od Ivanjske preko Prijedora do Bosanskog Novog, nalazio se od sredine maja, kada je oslobođen Prijedor, u rukama i pod kontrolom snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i Prve krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade, a dijelom i snaga Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Upravo to područje sa Prijedorom i rudnikom Ljubijom i željezničkom prugom Prijedor — Bosanski Novi bilo je i najznačajnije, pa je njegovo zauzimanje imalo prioritetan značaj u planiranoj operaciji na Kozaru.

Pored ustaško-domobranskih snaga koje već zaprečavaju linije na istoku, sjeveru i zapadu, u Operacijski plan su uključeni i ustaško-domobranski gorski zdrugovi.

I Prvi. i drugu gorski zdrug, koji sačinjavaju 1. gorsku diviziju, transportuju se u rejon Bos. Novi — Kostajnica, a 3. gorski zdrug u rejon Banja Luka.⁶⁵⁷

Operacijski plan „Zapadna Bosna“ razrađen po vremenu i rejonima dejstava, imao je više svojih vremenskih faza, koje su međusobno prostorno bile odvojene, ali i uslovljene. Tako je umjesto ranijeg predviđanja da se sa operacijama otpočne sredinom juna, ovo vrijeme bilo pomjereno za 6. juna 1942. godine.

Plan je predviđao da se snagama dva ustaško-domobranska bataljona, potpomognuta oklopnim bataljonom (bez 1. čete) 202. oklopnog puka, početkom 6. juna, uspostavi veza između Banje Luke i Sanskog Mosta.

Poslije toga sa snagama jednog ojačanog (mješovitog) puka potpomognutog oklopnim bataljonom 202. oklopnog puka (bez 1. čete) preduzeo bi se oko 10–12. juna napad na Prijedor i Ljubiju i postavila zaprečna linija na r. Sani između Prijedora i Bosanskog Novog, kako bi se spriječilo partizanskim snagama sa Kozare da se izvuku na jug u rejon Podgrmeča.

Uspostavljanje veze sa svojim snagama u Sanskom Mostu, zauzimanje Prijedora i Ljubije, te postavljanjem zaprečne linije na r. Sani između Prijedora i Bosanskog Novog, okružile bi se partizanske snage u Kozari stvaranjem „kružne osnovice Bosanska Dubica — Prijedor — Ulašine — Jablanica — odsjek Sava — Una“.

Predviđeno je bilo da snage 1. ustaško-domobranske gorske divizije izvrše čišćenje zemljišta između Save i Une, kako bi se oslobodio rejon i osposobila željeznička pruga Prijedor — Kostajnica, kao i područje sjeverozapadno od Banje Luke i do linije sjeverno od puta Banja Luka — Prijedor. Za postizanje ovog cilja predviđalo se pet dana sa početkom 16. juna.

I u ovoj, kao i u operaciji „Bader“ u istočnoj Bosni osnovno je bilo okruženje partizanskih snaga, sužavanje manevarskog prostora i uništenje. Zato je u Operacijskom planu bilo predviđeno da se nakon obrazovanja kružne osnovice pojačaju zaprečne linije na istoku i sjeveru sa ovim snagama koje će se moći izvući sa pojedinih sektora kada se izvrši sužavanje fronta. Iza toga bi uslijedio napad sa južne strane prema sjeveru i još više sužavanje obruča oko partizanskih snaga i njihovo nabacivanje na rijeku Savu i potpuno

⁶⁵⁷Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 84.

uništenje. Za ovaj posljednji poduhvat predviđalo se oko 10 dana, nakon čega bi uslijedilo „čišćenje i smirivanje očišćenog područja“.⁶⁵⁸

Poslije Operacijskog plana „Zapadna Bosna“ komandujući general i komandant u Srbiji general Bader izdao je 2. juna 1942. godine Specijalne odredbe za „Zapadnu Bosnu“ u kojima je, pored ostalog, bilo regulisano prevoženje i dopremanje trupa u rejonu prikupljanja u Bosansku Kostajnicu, Bosanski Novi i Banju Luku. Predviđeno je bilo da se transportovanje trupa izvrši u dvije grupe: jedna, jačine oko 4.000 vojnika i 900 konja iskrcaće se u Okučanima, a druga, jačine oko 1.200 vojnika i 200 konja, u Kostajnici i Majuru.⁶⁵⁹

U naređenju generala Badera bilo je regulisano da se obezbijedi u Bos. Dubici za grupu „A“ 2.500, a za grupu „B“ u Banjoj Luci 2.300 obroka hrane.⁶⁶⁰

Sve pripremne radnje bile su ubrzano i blagovremeno naređenjima regulisane, a planirane trupe do 5. juna dopremljene u rejonu prikupljanja i samo se očekivalo naređenje za pokret u pravcu koje su jedinice dobile za dejstvo.

Četvrtog juna 1942. godine, Štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ preuzeo je inicijativu i komandu u svoje ruke, izdajući potčinjenim jedinicama „Instrukcije za operacije u zapadnoj Bosni“. Cilj operacije je da se u zapadnoj Bosni, u njenom užem rejonu, na Kozari, unište ustanici, uspostavi javni red, mir i sigurnost i aktivira privreda „naročito za vojnu privredu važne željezne rude koja se vadi kod Prijedora, uključujući i njeno otpremanje“.⁶⁶¹

Operacijom rukovodi Operativni štab „Zapadna Bosna“ koji je podređen generalu artiljerije Badera, komandujućem generalu u Srbiji. U Borbenoj grupi „Zapadna Bosna“ biće angažovane kombinovane njemačke i ustaško-domobranske jedinice, i to:⁶⁶²

1. Njemačke snage u jačini 4. bataljona, jednog bataljona tenkova, jednog artiljerijskog divizionu, jednog željezničkog oklopnog voza, inžinjerijskih za održavanje veza, građevinskih, kao i snabdjevačkih trupa;

2. 1, 2. i 3. ustaško-domobranski zdrug 1. gorske divizije.

3. Snage NDH u zaprečnoj liniji „Sjever“ i zaprečnoj liniji „Zapad“:

Banjalučki zdrug, ustaško-domobranske inžinjerijske, željezničke žandarmerijske jedinice.

Kasnije, u toku operacija, sastav Borbene grupe „Zapadna Bosna“, se mijenjao i dopunjavao angažovanjem novih jedinica, pa su tako u njenom sastavu bile ove jedinice:

Iz 704. divizije:

734. pješadijski puk (1, 2. i 3. bataljon);

2. divizion 654. artiljerijskog puka (3 baterije).

Iz 714. divizije:

721. pješadijski puk (1, 2. i 3. bataljon);

⁶⁵⁸Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 84.

⁶⁵⁹Mišo Leković: Pripreme njemačkih štabova za ofanzivu na Kozari u ljeto 1942. god., Naučni skup „Kozara u NOB-u“, 1977.

⁶⁶⁰Antun Miletić: Neke mjere i dejstva Vermahta na Kozari 1941-1942. godine, Naučni skup „Kozara u NOB-u“, 1977. g.

⁶⁶¹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 85.

⁶⁶²Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 85.

2. bataljon 741. pješadijskog puka;
 1. (prva) baterija 661. artiljerijskog diviziona;
 Iz 717. divizije:
 1. bataljon 737. pješadijskog puka;
 3. i 4. baterija 670. artiljerijskog diviziona;
 Iz 718. divizije:
 1. bataljon 750. pješadijskog puka.
 Pridodate jedinice:
 1. tenkovski bataljon 2 (čete) 202. oklopnog puka;
 924 landesšicen bataljon (4 čete);
 na Savi: 5 brodova mađarske flotile;
 jedan oklopni željeznički voz;
 bataljon folksdojčera „Princ Eugen“ (4–5 četa);
 jedinice za akciju „Vindhorst“ od lokalnih folksdojčera (3–4 čete);
 automobilska kolona za snabdijevanje;
 2. četa 659. pionirskog bataljona;
 2. četa 521. armijskog puka za vezu.
 Ustaško-domobranske i četničke jedinice:
 1. domobranska gorska divizija (1, 2, 3. i 4. gorski zdruk);
 Banjalučki zdruk;
 10. pješadijska pukovnija;
 1. domobranska jurišna bojna;
 Domobranske dobrovoljačke bojne „Banja Luka“ i „Kotorišće“;
 Artiljerijski sklop;
 Petrinjsici zdruk (1 — 3 bojne i 1 bitnica);
 ustaško-domobranska pukovnija „Ante Pavelić“;
 11. pješadijska pukovnija;
 dijelovi 5. i 12. pješadijske pukovnije;
 4. i 8. ustaška bojna (bataljon);
 tri — pet bojni (bataljon) ustaša „Crne legije“;
 četnici Uroša Drenovića i Vukašina Marčetića sa oko 2.000 četnika.
 Ukupna jačina neprijateljskih snaga, kako se ranije bez dovoljno raspoloživih podataka o brojnom stanju jedinica pretpostavljalo, iznosila je oko 72.000 neprijateljskih vojnika.⁶⁶³

Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ preuzeo je komandu nad njemačkim jedinicama nakon njihovog pristizanja u rejone prikupljanja u zapadnoj Bosni — u Banjoj Luci, Bosanskom Novom, Hrvatskoj Kostajnici i Bosanskoj Dubici, a nad ustaško-domobranskim snagama 5. juna 1942. godine. U prvo vrijeme Borbeni grupu „Zapadna Bosna“, njen sastav i jačinu snaga sačinjavale su jedinice:

Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“	123vojnika
721. pješadijski puk (1. 2. i 3. bataljon) 714. pj. d.....	1.900 vojnika
661. artiljerijski divizion (bez 4. baterije) 714. pj. d.....	522vojnika
1. bataljon 750. pješadijskog puka 718. pj. d.....	683vojnika
1. tenkovski bataljon 202. oklopnog puka (bez 1. čete).....	699vojnika

⁶⁶³“Zbornik, tom IV, knjiga 5. dok. 108. str. 300i knjiga 6, dok. 12, str. 38. Naknadno je ustanovljen približno tačan broj oko 45.000 neprijatelj, vojnika.

3. četa 659. inženjerskog (pionirskog) bataljona.....	127 vojnika
Vod brdskih topova (dva topa) 670. artiljerijskog diviziona	
717. njemačke pješadijske divizije.....	40 vojnika
924. njemački landesšicen bataljon.....	495 vojnika
Oklopni voz u Okučanima.....	40 vojnika
Mađarska dunavska flotila — 5 monitora.....	254 vojnika
	Ukupno oko 4.883 vojnika

Štabu Borbene grupe „Zapadna Bosna“ bile su još pridodate i angažovane u operaciji na Kozari i jedinice:

8. građevinski landesšicen bataljon sa Štabom bataljona i 2. i 6. četom.....	348 vojnika
Velika autokolona.....	20 vojnika
Mala autokolona.....	5 vojnika
Četa za dotur sa oko.....	65 vojnika
Sanitetsko armijska ekipa.....	8 vojnika
Veterinarsko odjeljenje 718. pj. d.....	10 vojnika
Vod vojne policije.....	31 vojnik
Vojna pošta u Okučanima.....	10 vojnika
Željezničko inženjersko odjeljenje.....	11 vojnika
Dvije građevinske grupe.....	23 vojnika
	Ukupno: 531 vojnik

Ustaško-domobranske snage bile su stacionirane u mjestima:

U Bosanskoj Dubici:

2. bataljon 5. pješadijskog puka i 9. četa pj. p;

9. četa 11. pješadijskog puka;

1. baterija 4. artiljerijskog diviziona;

Štab u B. Dubici sa p. pukov. Skoliber Slavkom;

1. gorska divizija (1, 2, 3. i 4. gorski zdrug);

sa Štabom u Petrinji pod komandom Stepana Peričića — 4.888 vojnika;

3. gorski (brdski) zdrug sa Štabom u B. Luci

pod komandom pukovnika Rupčić Mate 3.432vojnika;

Banjalučki zdrug sa Štabom u Banjoj Luci pod

komandom pukovnika Ivana Brozovića..... 5.609vojnika;

Avio-grupa „Cenić“ sa Štabom u Banja Luci

pod komandom majora Ivana Cenića..... 67vojnika;

Jedinice I zbora (korpusa) sa Štabom u Sisku,

pod komandom generala Dragutina Rumlera.

1. Jedinica za osiguravanje željezničke pruge Kostajnica — Bos. Novi i protivavionska četa,

5. i 25. četa 2. pješadijskog puka i

9. i 7. četa 12. pješadijskog puka;

2. Posada u Dvoru na Uni:

1. četa 1. jurišnog bataljona;

4. ustaški bataljon (bez 3. i 4. čete koje su naknadno uključene u bojnu

„Šimić“) i

7. ustaški bataljon;

3. Posada u Dobrljinu;

3. bataljon 2. pješadijskog puka (bez 9. i 11. čete);
4. Posada u Bosanskom Novom;
bataljon 12. pješadijskog puka (bez 9. i 12. čete),
1. i 2. četa oružničkog (žandarmerijskog) bataljona,
10, 13, 18. i 19. četa 11. pješadijskog puka
3. baterija 1. artiljerijskog divizionu i
1. vod 1. baterije 8. artiljerijskog divizionu.
Tri sabirališta ranjenika: u Banjoj Luci, Bosanskom Novom i Bosanskoj
Kostajnici,

Hirurško odjeljenje u Bosanskoj Kostajnici i Sanitetski vod u Novskoj.
Krajem juna 1942. godine brojno stanje ustaško-domobranskih jedinica
u sastavu Borbene grupe „Zapadna Bosna“ bilo je 436 oficira i 17.481
podoficir i vojnik ili ukupno 17.917 pripadnika ovih formacija.⁶⁶⁴

Od 24. juna 1942. godine Borbenoj grupi „Zapadna Bosna“ kao
pojačanje potčinjavaju se grupe „Borovski“ pod komandom generala
Borovskog Hajnriha, komandanta 704. pješadijske divizije, sastava i jačine:
Operativni štab „Borovski“ ojačan Štab 704. pj. d..... 149 vojnika
734. pješadijski puk (1, 2. i 3. bat.) 704 pj. d..... 2.152 vojnika
1. bataljon 721. pješadijskog puka 714. pl. oko 550 vojnika
Štab 2. div. sa 2, 3. i 4. bater. 654. art. puka 704 pj. d..... 522 vojnika
3. baterija 670. art. divizionu 717. pj. d....., 157 vojnika
4. baterija 661. art. divizionu 714. pj. d..... 157 vojnika
659. inženjerski bataljon (bez 1. čete i 1. voda)..... 308 vojnika
Transportna kolona (10 vozila)..... 20 vojnika
Odjeljenje za vezu 704. pješadijske divizije..... 15 vojnika
Odjeljenje vojne pošte 704 pj. d..... 15 vojnika
Muzika 704. pješadijske divizije 28 vojnika
Ukupno oko 4.115 vojnika

U toku juna i jula za vrijeme operacije na području Kozare angažovane su
u sastavu Borbene grupe „Zapadna Bosna“ i ove jedinice:
7. motorizovana četa 800. puka „Brandenburg“ za naročitu
upotrebu od (18-29. juna)..... 300 vojnika
Četa za vezu 3. bataljona 512 puka za vezu (od 24. juna) 156 vojnika
1. bataljon 737. pješadijskog puka 717. njemačke pješadijske
divizije..... (od 5. jula) 550 vojnika
1. bataljon pomoćne policije (dvije čete) (od 11 — 21. jula) 240 vojnika
2. bataljon pomoćne policije (tri čete) (od 11 — 21. jula)..... 360 vojnika
Ukupno oko 1.606 vojnika

Zajedno sa njemačkim i ustaško-domobranskim snagama u sastavu
Borbene grupe „Zapadna Bosna“ bilo je angažovano oko 2.000 četnika Uroša
Drenovića i Vukašina Marčetića. Otuda proizilazi da je u neprijateljskoj
ofanzivi na Kozaru, odnosno u operaciji „Zapadna Bosna“, koja je trajala od
10. juna do 17. jula 1942. godine, bilo angažovano prema neprijateljskoj
dokumentaciji:

⁶⁶⁴A. Miletić: **Neke mjere i dejstva Vermahta na Kozari 1941-1942. godine**, Naučni skup, „Kozarau NOB-u“, 1977. godine.

njemačkih snaga oko 11.000 vojnika
ustaško-domobrinskih snaga oko 18.000 vojnika
četničkih snaga..... 2.000 vojnika.

Ukupno je bilo angažovano oko 31.000 njemačkih, ustaško-domobrinskih vojnika i četnika Draže Mihajlovića.⁶⁶⁵

Međutim, u ovome brojnom stanju nije iskazano tri do pet bojni „Crne legije“ Jure Francetića sa oko 1.500 ustaša koje su bile na zaprečnoj liniji „Sjever“. Da su ove ustaške snage bile u navedenom rejonu potvrđuje i zahtjev Pavelića preko njemačkog poslanika u Zagrebu Kašea od 10. jula 1942. godine da „pukovnik Francetić napusti Borbenu grupu „Zapadna Bosna“ po završetku operacije Kozara, sa oko 1.500 ljudi, radi preuzimanja komande nad svim ustaškim trupama u istočnoj Bosni.“⁶⁶⁶

Na radnoj karti rasporeda neprijateljskih snaga u periodu od 18. juna do 5. jula označene su jedinice koje prethodno nisu obuhvaćene: 8. ustaški bataljon u rejonu Prijedora, te na zaprečnoj liniji „Istok“ bataljon „Bertok“, „Vindhorst“ i „Princ Eugen“ i u rejonu Bosanske Gradiške 18. ustaški bataljon.

Prema zapovijesti komandanta Borbene grupe „Zapadna Bosna“ generala Štala od 18. jula 1942. godine, za uređenje pozadinskih područja „Sjever“ pored ostalih jedinica, angažovan je i bataljon „Princ Eugen“ čije su jedinice raspoređene:⁶⁶⁷

Štab. konjički vod i 1. četa — Orahova;

jedna četa „Princ Eugen“ — Azapsko brdo;

jedna četa „Princ Eugen“ — Bukovac;

jedna četa pripremnog folksdojčerskog bataljona — Dragelji.

Brojno stanje bataljona „Princ Eugen“ po četama iznosilo je: u Orahovi 108 folksdojčera, u s. Catrnji 2. četa 96 folksdojčera, u rejonu Azapskog brda 4. četa jačine 106 folksdojčera i u Bosanskoj Gradiški 5. četa jačine 127 folksdojčera.

U sastavu 1. bataljona 750. pješadijskog puka na Mrakovici nalazila se jedna ojačana četa od 203 folksdojčera, zatim je 20 folksdojčera bilo angažovano pri feldžandarmeriji u Prijedoru i 18 kao tumači u njemačkom 721. pješadijskom puku.

U zločinima koje je počinila Borbena grupa „Zapadna Bosna“ na području Kozare, učestvovali su i bataljoni „Princ Eugen“ i „Ludvig fon Baden“ koji su bili sastavljeni od folksdojčera.

U selu Donjim Kijevcima nalazila se 1. četa, a u selu Gornjim Kijevcima 3. i 4. četa bataljona „Vindhorst“.

S obzirom na značaj i procjenu situacije i snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ na Kozari, sigurno je da su komande njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku i komandujućeg generala i komandanta u Srbiji angažovale u ofanzivi na Kozaru sve moguće raspoložive snage. Zato brojnom stanju od 31.000 njemačkih, ustaško-domobrinskih i četničkih snaga treba pridodati još snage ustaške „Crne legije“ Jure Francetića, zatim 8. i 18. ustaški bataljon te snage

⁶⁶⁵Antun Miletić: Kozara u NOB i revoluciji 1941–1945. str. 209, Prijedor, 1980.

“Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 109.

“Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 112.

bataljona folksdojčera sa zaprečne linije „Istok“ i brojne žandarmerijske i policijske snage i službe upravnog aparata ustaških institucija koje su stavljene u službu i na raspolaganje Borbenoj grupi „Zapadna Bosna“. Poznato je da je poglavnik Ante Pavelić sa svim raspoloživim snagama i institucijama stavio se na raspolaganje svome njemačkom gospodarstvu i pod komandom njemačkog general-majora Štala gušio otpor i borbu naroda Kozare za svoju slobodu.

Prema tome najrealnija procjena svih neprijateljskih efektivna angažovanih u ofanzivi na Kozari, odnosno u operaciji „Zapadna Bosna“ od 10. juna do 17. jula 1942. godine, bila bi da je u njoj učestvovalo oko 40-45.000 svih neprijateljskih snaga i njemačkih, i ustaško-domobrinskih i četničkih. Moguće je da je ovaj broj bio čak i veći ako bi mu se dodale neprijateljske snage u širem rejonu Podgrmeča sa Sanskim Mostom i Bosanskom Krupom, zatim na sektoru oko Majura i Sunje na Baniji i u dijelu Slavonije na obezbjeđenju željezničke pruge Zagreb — Slavonski Brod i brojne četničke snage u srednjoj Bosni. Sve su one direktno ili indirektno bile uključene u operaciji na Kozari.

Borbena grupa „Zapadna Bosna“ sa oko 45.000 dobro naoružanih vojnika vodila je 37 dana borbu protiv naroda Kozare i njegovog partizanskog odreda od oko 3.500 boraca, što znači da je odnos snaga u ljudstvu bio 12:1 u korist okupatora i njegovih slugu.

Instrukcija Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ tri osnovna poglavlja regulisala je operativno taktičke principe, snabdijevanja jedinica, nadležnost u izvršnoj vlasti, postupka sa zarobljenicima i civilnim stanovništvom. Inače, u dopunskom naređenju za ovu operaciju koju je 26. maja 1942. godine izdao komandujući general i komandant u Srbiji general Bader, predviđeno je da njemački general u Zagrebu zahtijeva „da hrvatska vlada proglasi zapadnu Bosnu za njemačko operacijsko područje. U ovom operacijskom području izvršnu vlast će vršiti general-major Štal po nalogu komandujućeg generala i komandanta u Srbiji.“⁶⁶⁸

Ovo je potvrđeno i spomenutom instrukcijom, a kao operacijsko područje označen je prostor Sava — Una — njemačko-italijanska demarkaciona linija — Vrbas. U ovom rejonu, pored određenih ustaško-domobrinskih snaga za učešće u operaciji „Zapadna Bosna“, predviđeno je da „stoje na raspolaganju i sve postojeće hrvatske upravne vlasti (nadležstva) i činovnici u operacijskom području. Angažovanjem hrvatskih civilnih vlasti biće ovima podređeni hrvatska žandarmerija kao i svi hrvatski činovnici.“⁶⁶⁹

Iz ovog proizilazi da su u operaciji „Zapadna Bosna“ bile angažovane snage III oružničke pukovnije u Banjoj Luci, sa brojnim oružničkim (žandarmerijskim) postajama u Banjoj Luci, i okolini, u Bosanskoj Gradiški i Lijevču polju, Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Kostajnici, Dobrljinu, Bosanskom Novom i Sanskom Mostu, te svi policijski organi i sva nadležstva i činovnici upravne vlasti. Svi su oni trebali da se stave na raspolaganje svome njemačkom generalu i da mu vjerno služe u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta i naroda na Kozari.

⁶⁶⁸“Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 89.

⁶⁶⁹“Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 85.

Prema procjeni generala Štala uspjeh akcije, pored ostalog, zavisice od brižljive pripreme, iznenadnog izvođenja i najstrožeg čuvanja tajnosti. A kako su za planiranu operaciju predviđene brojne njemačke, ustaško-domobranske, žandarmerijske, policijske i četničke snage, postavlja se kao osnovno u sprovođenju operacija i postizanja najvećeg mogućeg uspjeha da treba težiti brzom okruženju, potiskivanju i potom uništenju partizana.

Izvođenje operacije uslijediće formiranjem povezane kružne osnovice oko područja koje je predviđeno da se očisti. Pošto se uspostavi kružna osnovica, mora se održavati čvrsta i uska veza sa desnim i lijevim susjedom i na taj način spriječiti okruženim partizanskim snagama prodor iz okruženja. Zato se za sve vrijeme operacija na spojevima trupnih dijelova mora održavati stalan kontakt između odjeljenja za vezu. Posebno se mora obezbijediti nepregledno zemljište, naročito u toku noći i pri slaboj vidljivosti i spriječiti pokušaj prodora okruženih snaga. Da bi se ovo postiglo, treba u načelu formirati uske, svuda prolazne linije stražara koje mogu biti podržane oruđem iz dubine. Oficiri su dužni da strogo vode računa o budnosti stražarskih linija i nepostojanju breša u njihovom rasporedu, stalno ih kontrolisati, tako da vojnici osjećaju da oficir stalno stoji iza njih.

Komandant Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ general Štal pridavao je veliki značaj svojoj nadmoćnosti u ljudstvu i naoružanju, što je bilo nepobitno, smatrajući posebno značajnim angažovanjem bornih kola, artiljerije i bombardera koji će svojim vatrenim dejstvom brzo pokopati moral ustanika. Njihovo učešće „uštediće krv, a podići će sopstvenu moralnu, vojnotehničku i brojnu nadmoćnost.“⁶⁷⁰

Ovakva procjena i optimizam jednog okupatorskog njemačkog generala ubrzo se pokazala nerealnom i pokopala moral i nadu njemačkih, ustaško-domobranskih i četničkih snaga o uništenju partizanskih snaga na Kozari. Nadmoć u oružju nije bila dovoljna da nadjača moralnu snagu partizanskih boraca i naroda Kozare, koji su se na svojoj grudi zemlje borili za svoj opstanak i slobodu.

Za postizanje planiranog cilja, uništenja partizanskih snaga na Kozari, operacijski plan komandujućeg generala i komandanta u Srbiji predviđao je da se sa udruženim njemačkim, ustaško-domobranskim i četničkim snagama koje su bile u sastavu Borbene grupe „Zapadna Bosna“ izvedu ove operacije:⁶⁷¹

- a) Uspostavljanje veze između Banje Luke i Sanskog Mosta;
- b) Prodor iz Banje Luke, napad i zauzimanje Prijedora i Ljubije i zaprečavanje na r. Sani u rejonu između Prijedora i Bosanskog Novog;
- c) Obrazovanje kružne osnovice pravcem Bosanska Dubica — Prijedor — Ulašine kod Ivanjske — Jablanica — odsjek r. Sava — r. Una;
- d) Pojačanje zaprečavanja na istočnom i sjevernom dijelu Kozare sa onim snagama koje se budu mogle izdvojiti nakon sužavanja fronta oko opkoljenih partizanskih snaga u Kozari;
- e) Naknadno čišćenje i smirivanje očišćenog područja Kozare.

Sa operativno taktičkog stanovišta svi ovi operativni zahvati morali su se podrediti jedinstvenom cilju kako bi se, takva je bila zamisao, postigao

⁶⁷⁰Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 85.

⁶⁷¹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 84.

najveći mogući uspjeh brzog okruženja, zatim potiskivanja prema određenom rejonu i uništenja partizanskih snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ na Kozari.

U skladu sa ovako isplaniranim operacijama, Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ izdao je 6. juna 1942. godine naređenje potčinjenim jedinicama za pokret i napad na partizanske snage u oslobođenom Prijedoru. Operacijska zapovijest za napad na Prijedor označila je pokret neprijateljskih snaga u planiranu ofanzivu na Kozaru.

OPERACIJSKA ZAPOVIJEST ZA NAPAD NA PRIJEDOR

U operacijskoj zapovijesti za napad i zauzimanje Prijedora ukratko je obrazložena situacija u rejonu puta između Prijedora i Bosanskog Novog i sjeverno od r. Sane prema Kozari, gdje je, kako se ističe, pojačana aktivnost partizanskih snaga. Zatim se navodi da između Banje Luke i Sanskog Mosta i Bosanskog Novog i Sanskog Mosta ne postoji veza. Na ovim pravcima nalazile su se snage Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade i snage I krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

U cilju zauzimanja određenih pravaca, Štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ odlučuje da brzim i jednovremeno izvedenim prodorima sa istoka i zapada zauzme najprije Prijedor i Ljubiju (rudnike željezne rude) i istovremeno sprečava izmicanje partizanskih snaga prema jugu preko opšte linije: Ulašine kod Ivanjske — Prijedor — Bosanski Novi.⁶⁷²

Za izvršenje ovog, prema operacijskom planu, prvog zadatka predviđen je prodor udruženih njemačkih i ustaško-domobranskih snaga iz dva pravca:

- a) sa istoka od Banje Luke prema Prijedoru i
- b) sa zapada od Bosanskog Novog prema Ljubiji i Prijedoru.

U tu svrhu formirane su dvije borbene grupe pod komandom njemačkih oficira i to:

- a) grupa „fon Wedel“

Komandant: potpukovnik Fridrih fon Vedel, komandant 721. pješadijskog puka 714. pješadijske divizije po kome je ova grupa i dobila naziv „fon Wedel“.

U sastavu ove grupe bili su: 721. pješadijski puk (bez jednog bataljona 714 pješadijske divizije, 1. bataljon 202. oklopnog puka (bez jedne čete), 661. artiljerijski divizion 714. pješadijske divizije, 3. gorski (brdski) domobranski zdrug (brigada) 1. gorske divizije, jedan pješadijski i jedan ustaški bataljon iz divizijske komande iz Banje Luke.

Jačina ovih neprijateljskih snaga iznosila je oko 7.553 vojnika od kojih je 3.121 njemačkih i 4.432 ustaško-domobranskih vojnika.

Zadatak ove grupe kombinovanih njemačkih i ustaško-domobranskih snaga je da sa pripremnih položaja istočno od opšte linije u rejonu položaja ustaško-domobranskih snaga od Ulašina kod Ivanjske — Klupa, sjeverozapadno od Banje Luke, prodire desnim krilom pored željezničke pruge prema Prijedoru sa ciljem nabacivanja partizanskih snaga prema Kozari.

⁶⁷²Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 87.

Na ovome pravcu, predviđala je operacijska zapovjest, treba angažovati prodor jednog isturenog bataljona radi brzog zauzimanja Prijedora i uspostavljanje veze sa grupom „fon Gejzo“ koja je planirana da u isto vrijeme izvrši pokret iz Bosanskog Novog prema Ljubiji i Prijedoru.

Prodorom u Prijedor, na opštoj liniji južnih padina Kozare, sjeverno od puta Banja Luka — Kozarac — Prijedor u rejonu Ulašine — Prijedor uspostaviti zaprečnu liniju sa frontom prema Kozari. Cilj ovoga zaprečavanja i uspostavljanja fronta je da se spriječi prodor i izvlačenje opkoljenih partizanskih snaga iz Kozare prema jugu.

Drugi dio zadatka bio je da se sa jednom borbenom grupom sastavljenom od ustaško-domobranskih snaga izvrši prodor iz rejona Brankovca preko Bronzanog Majdana radi uspostavljanja veze sa snagama u Sanskom Mostu.

Cilj ovoga prodora je da se u toku operacija na Kozari očisti zemljište prema sjeveru u trouglu Banja Luka — Bronzani Majdan — Sanski Most i Sanski Most — Prijedor, sve do željezničke pruge Banja Luka — Prijedor i omogućiti održavanje veze preko Bronzanog Majdana prema Sanskom Mostu.

U ovome rejonu u to vrijeme nalazile su se snage Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade i tri čete IV bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“.

b) Grupa „fon Gejzo“

Komandant potpukovnik Frajher fon Gejzo, komandant 1. tenkovskog bataljona 202. oklopnog puka, po kome je i ova grupa nazvana „fon Gejzo“.

Sastav grupe: 1. bataljon 750. pješadijskog puka 718. pješadijske divizije, 924. landesšicen bataljon, 1. tenkovski bataljon (bez dvije čete i jednog voda lakih tenkova) 202. oklopnog puka, vod brdskih topova 670. artiljerijskog diviziona, 3. četa 659. inženjerskog bataljona, 4. satnija 11. domobranskog pješadijskog puka, jedna satnija jurišnog bataljona iz Dvora na Uni, 3. baterija 1. artiljerijskog diviziona i jedan vod 8. artiljerijskog diviziona.

U sastavu ove grupe bilo je oko 1.793 vojnika od kojih je oko 1.393 njemačkih i oko 400 ustaško-domobranskih vojnika.

Zadatak grupe „fon Gejzo“ bio je da napada sa položaja oko Bosanskog Novog uzvodno sa obje strane r. Sane sa ciljem zauzimanja Ljubije, zatim željezničkog mosta na r. Sani udaljenog 4 km južno od Prijedora, prodor u Prijedor i spajanje sa grupom „fon Wedela“, koja je nadirala od Banje Luke prema Prijedoru. Mostovi u Prijedoru, željeznički most i važniji objekti u Ljubiji su od posebnog značaja za njemačku vojnu privredu, pa ih zato treba zauzeti u brzom naletu, a zatim sve objekte držati i osigurati. Sigurno je daje zbog toga na ovome pravcu bio uključen i 924. landesšicen bataljon kao specijalizovana jedinica za obezbjeđenje važnijih privrednih objekata.

Planom je bilo predviđeno da se prostor između Bosanskog Novog i Prijedora, duž puta i željezničke pruge, mora osigurati postavljanjem posada i uporišta kako bi se u ovome rejonu spriječio prodor i izvlačenje partizanskih snaga iz Kozare, preko r. Sane, prema jugu u Podgrmeč.

Nakon prodora i zauzimanja Ljubije, planirano je da se ostave osiguranja u predjelu rejona Suhače i Ljubije, radi osiguranja i zaštite južnog krila snaga Borbene grupe „Zapadna Bosna“ zajedno sa rudnikom i objektima u Ljubiji. Kako se realno očekivao napad partizanskih snaga iz Podgrmeča, preduzete

su mjere izviđačke aktivnosti prema jugu sa ciljem da bi se blagovremeno otkrile, preduhitrile i osujetile protivmjere partizanskih snaga sa juga.

Sve preostale ustaško-domobranske, žandarmerijske i policijske snage u garnizonu u Bosanskom Novom stavljene su pod njemačku komandu i podređene grupi i njenom komandantu Frajheru fon Gejzi.

Za avio-podršku jedinicama u napadu, naročito prilikom iznenadnih prodora, angažovana je vazduhoplovna pilotska grupa „Cenić“ nazvana po komandantu grupe Ivanu Ceniću, potpukovniku vazduhoplovstva NDH. Podršku je davalo i njemačko vojno vazduhoplovstvo sa raspoloživim avionima. Zahtjev za upotrebu avijacije na određenim pravcima rješavao je i raspoređivao Operativni štab „Zapadna Bosna“ sa komandnim mjestom u Banjoj Luci.

Početak napada određen je za 10. juna 1942. godine u 04,00 časa.

Tako je planirana njemačka i ustaško-domobranska operacija čišćenja u zapadnoj Bosni, odnosno na području Kozare, predviđala nastupanje po jedne kombinovane njemačke i ustaško-domobranske grupe sa podrškom avijacije i tenkova i pokretom iz Banje Luke prema Prijedoru i iz Bosanskog Novog prema Ljubiji i Prijedoru. Zajednički cilj i jedne i druge borbene grupe bio je zauzimanje prostora u rejonu Prijedora radi zadobijanja uslova za stvaranje fronta na jugu Kozare i na taj način postiglo zatvaranje i zaprečavanje na liniji Ulašine kod Ivanjske — Prijedor — Bosanski Novi. Ovim je trebalo da se razdvoje snage Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda od snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ u Kozari, sa zadatkom spriječiti ovim snagama prodor i izvlačenje na jug, opkoliti ih i uništiti u određenom rejonu.

Nakon postizanja prvog cilja nastavilo bi se stezanje obruča u rejonu Bosanska Gradiška — Bosanska Dubica — Prijedor i produžila nadiranje dva ustaško-domobranska zdruga 1. gorske divizije na luk r. Sana — r. Una i dalje do linije Prijedor — Bos. Dubica. Iza toga slijedi čišćenje Kozare sa glavnim udarom s juga prema sjeveru sa trajanjem operacije do oko 10. jula 1942. godine.

Prema operacijskom planu Borbene grupe „Zapadna Bosna“ i Instrukciji za sprovođenje operacije, osnovna zamisao za postizanje potpunog uspjeha bila je u brzom okruženju, potiskivanju i potom uništenju snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ na Kozari. Okruženje, potiskivanje i uništenje partizanskih snaga na Kozari trebalo je da se izvede sa nekoliko operativnih zahvata jedan iza drugog i u određenim vremenskim periodima (fazama).

**ZAUZIMANJE PRIJEDORA I LJUBIJE I OKRUŽENJE SNAGA
DRUGOG KRAJIŠKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG
PARTIZANSKOG ODREDA „MLADEN STOJANOVIĆ“**

10. juni 1942. godine

U ranim jutarnjim časovima udružene njemačke, ustaško-domobranske i četničke snage krenule su u ofanzivu na Kozaru. Tačno prema predviđenom i dugo pripremanom planu, oko 4 časa, sa svojih polaznih položaja iz rejona Ulašine kod Ivanjske — Klupe (k. 433), sjeverozapadno od Banje Luke, zahvatajući prostor između puta Banja Luka — Prijedor i Banjaluka — Bronzani Majdan, otpočeo je pokret neprijateljskih snaga i napad na snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade.

Na desnom krilu neprijateljskih snaga grupe „fon Wedel“ nastupali su: 1. 2. i 3. bataljon 721. pješadijskog puka 714. njemačke pješadijske divizije, 661. artiljerijski divizion i 2. četa 1. bataljona 202. oklopnog puka.⁶⁷³

Na čelu ove kolone, potpomognut snagama tenkovske čete (13 tenkova), kretao se 3. bataljon 721. pješadijskog puka pod komandom majora Zigfrida Putlica, koji je u ulozi isturenog bataljona imao zadatak brzog prodora u Prijedor i uspostavljanje veze sa snagama iz grupe „fon Gejzo“.

Lijevo krilo ove neprijateljske grupacije sastavljeno od ustaško-domobranskih snaga 1. bojne 3. gorskog zdruga krenulo je duž željezničke pruge, zahvatajući prostor od Šušnjariće, između ceste i željezničke pruge prema Prijedoru, sa zadatkom da razdvoji dijelove snaga (4. bataljon) Drugog krajiškog odreda i Prve krajiške udarne brigade u cilju nabacivanja glavnine snaga Kozarskog odreda u Kozaru.

Istovremeno sa ovoga pravca krenula je u napad diverziona snaga 1. bojna 1. pješadijske pukovnije pravcem: Sablja (k. 377), 4 km južno do željezničke stanice Ivanjska — Ševe — Radosavska, sa zadatkom da uz pomoć četnika Uroša Drenovića i Vukašina Marčetića sa Manjače, prodru preko Bronzanog Majdana prema Sanskom Mostu radi uspostavljanja veze sa tamošnjim snagama.⁶⁷⁴

Sa zapadne strane iz Bosanskog Novog prema Prijedoru i Ljubiji, u isto vrijeme, krenule su snage grupe „fon Gejzo“ sastava: dva njemačka bataljona, dvije ustaško-domobranske čete, ojačani sa dijelovima 3. tenkovske čete 1. bataljona 202. oklopnog puka i artiljerijom. Cilj pokreta ovih snaga bio je

⁶⁷³Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 3 i 80.

⁶⁷⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 144.

iznenadni i brz prodor u Ljubiju i spajanje sa snagama grupe „fon Wedel“ u Prijedoru i na taj način razdvajanje snaga Prvog i Drugog krajiškog odreda između Bosanskog Novog i Prijedora.

Pokret neprijateljskih snaga sa oba pravca od Banje Luke i Bosanskog Novog prema Prijedoru i Ljubiji podržavan je avijacijom pilotske grupe „Cenić“ stacionirane na aerodromu u Banjoj Luci i pod neposrednom komandom Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ i generala Štala. U isto vrijeme, kada su neprijateljske snage kretale sa svojih polaznih položaja, otpočela je aktivnost avijacije nadlijetanjem i bombardovanjem rejonu na pravcima pokreta svojih snaga, a njena najizraženija vatrena moć došla je do izražaja bombardovanjem i mitraljiranjem Prijedora i Ljubije sa bližom okolinom kuda su se izvlačile partizanske snage iz ovih mjesta.

Prvi sukob sa snagama grupe „fon Wedel“ koje su krenule od Ivanjske bio je sa snagama 4. bataljona. Na cesti Ivanjska — Lamovita u rejonu sela Gornja i Donja Bistrica, 1. četa pod komandom Branka Mitrašinića i 2. četa pod komandom Mihajla Đurića, dočekale su iz zasjeda neprijateljsku motorizovanu kolonu na čijem čelu su se kretali tenkovi, a iza njih kamioni sa pješadijom, te artiljerija vučena kamionima i konjskim zapregama. Prva četa sačekala je u zasjedi na bliskom odstojanju neprijatelja, te snažnom plotunskom paljbom i bombama nanijela prve gubitke u mrtvim i ranjenim. Prva tri tenka su zaustavljena, a ostali su produžili prodor pravcem Lamovita — Kozarac — Prijedor, dok su borci 1. čete tukli posadu i pješadiju koja se kretala iza tenkova.

Druga četa sa komandrom Mihajlom Đurićem i političkim komesarom Milanom Stanićem, našla se u Donjoj Bistrici između ceste i željezničke pruge, sa jednim mitraljeskim vodom na svome lijevom krilu iznad ceste prema Gornjoj Bistrici. Pošto su se neprijateljske snage kretale u dva klina, jedan cestom, a drugi prugom, zaprijetila je opasnost da četa bude opkoljena. Komandir Đurić sa zamjenikom komandira i političkog komesara uspio je da se, koristeći prostor između neprijateljskih tenkova u nastupanju, prebaci na drugu stranu ceste u Gornju Bisticu gdje se nalazio mitraljeski vod, dok su se dva voda čete sa političkim komesarom Milanom Stanićem morala povući prema Omarskoj.

Glavnina 2. čete u Omarskoj se sastala sa 4. četom iz Maričke sa komandrom Ljubanom Crnobrnjom. Ove dvije čete bile su odsječene od dijela snaga i Štaba bataljona i na uskom prostoru sučeljene sa nastupanjem jakih neprijateljskih snaga, pa su njihove komande morale da se brzo snalaze i samostalno odlučuju. Za komandira 2. čete imenovan je Dragan Šurlan, vodnik voda, koji je zajedno sa političkim komesarom Milanom Stanićem, poveo četom u borbu. Koristeći se poznavanjem terena i velikim borbenim iskustvom komandira 4. čete Ljubana Crnobrnje, udružene 2. i 4. četa, dočekale su neprijatelja u rejonu Omarske, gdje je zaustavljen i jedan neprijateljski tenk koji se kretao od Lamovite prema Omarskoj. Na toj liniji zaustavljene su snage neprijatelja koje su se kretale duž željezničke pruge od Ivanjske.

Prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda o početku neprijateljske ofanzive na Kozaru i prvim borbama sa neprijateljem, ističe se da su neprijateljske snage krenule sa motorizacijom, i to: tenkovima, automobilima

i kamionima na kojima je bilo instalirano automatsko oružje, topovi i bacači. Za njima se kretala pješadija i kamioni. Pravac kretanja je bio od Ivanjske u Lamovitu, Kozarac, Prijedor i Ljubiju. Neprijatelj je motorizacijom jurio velikom brzinom, tako da su kuriri jedva mogli stići nešto prije da izvijeste o pokretu neprijatelja. Neprijatelj se nije zaustavio sa motorizovanim jedinicama, već je jurio naprijed i za njim je pješadija sa po nekoliko tenkova nastupala i čistila ono mjesto gdje su naše snage davale otpor. Prema Prijedoru je krenulo oko 13 tenkova, nekoliko blindiranih automobila i oko 40 kamiona u prvom momentu, a zatim su kasnije stigle nove snage kao pojačanje. Stalno se odvijalo kretanje cestom Ivanjska — Prijedor i to većinom u kamionima.⁶⁷⁵

U toku borbi sa ovim neprijateljskim snagama ubijeno je 25, a više ranjeno neprijateljskih vojnika. Na cesti u Lamovitoj ubijena su tri njemačka vojnika na motociklima, među njima i jedan oficir za koga se na osnovu pronađenih dokumenata zaključilo da je viši oficir. Zaplijenjen je jedan motocikl, 1 karabin, dvogled, razna dokumenta i oficirska sprema. U dokumentima je pronađeno i naređenje za pokret prema Prijedoru, što je Štabu IV bataljona poslužilo kao saznanje „za pravac kretanja neprijatelja misleći da jedino ima namjeru da zauzme Prijedor.“⁶⁷⁶

Na putu između Kozarca i Prijedora izvršenje napad na jedan kamion sa neprijateljskom vojskom, a prilikom ulaska neprijateljskih snaga u Prijedor, pružile su otpor partizanske snage u gradu: Posadna čega sa komandirovom Vladom Pekićem, zatim borci iz obezbjeđenja komande mjesta sa komandantom Milom Rajlićem, te vod 5. miljakovačke čete sa vodnikom Đurom Vučenovićem, koji se u to vrijeme našao na zadatku u Prijedoru.

Kako je neprijatelj iznenadno prodro u Prijedor, do sukoba sa njegovim snagama uglavnom je došlo na pravcima izvlačenja Posadne čete i ostalih snaga prema Kozari. U toku ovih borbi ubijeno je oko 30 vojnika među kojima je bilo i četnika, kao i jedan četnički komandir. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 6 karabina i nešto municije. Kada su se naše snage prebacivale preko ceste, naišao je neprijateljski kamion na koga je otvorena vatra i ubijeno 10 neprijateljskih vojnika.⁶⁷⁷

Brzim prodorom i zauzimanjem Prijedora, neprijatelj je uspio da izvrši dio predviđenog zadatka grupe „fon Wedel“, što je pošlo za rukom samo snagama njenog desnog krila. Međutim, lijevo krilo ovih snaga — 1. bojna 3. gorskog zdruga, uspjela je sa polaznog položaja preći 5 — 6 km, gdje je bila zaustavljena od snaga 2. i 4. čete IV bataljona.

I na pravcu nastupanja 1. bojne 1. pješadijske pukovnije došlo je do oštrg sukoba i borbe sa snagama Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade sjeverno od s. Radosavske u rejonu k. 261— k. 262. Bojna nije imala dovoljno snaga da se suprotstavi, nadmoćnosti partizanskih snaga i da produži pokret pa je zatražila pojačanje, ali ono nije stiglo. Snage Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade pred veče su počele sa napadom iz pravca Seva na lijevo krilo Bojne, kojoj njemački oficir za vezu u prvo vrijeme nije dozvoljavao povlačenje, sve dok

⁶⁷⁵“Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 78.

⁶⁷⁶Milan Vrhovac: **Početak ofanzive na Kozaru**, Kozara, knjiga 3, str. 30.

⁶⁷⁷“Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 30.

njemačka komanda nije dozvolila izvlačenje Bojne prema s. Radulovići. U toku izvlačenja partizani su napali jakim snagama 1. bojnu 1. pješadijske pukovnije i razbili je. Bojna je u toku ovoga dana izgubila oko 80 ljudi (poginuli, ranjeni i nestali), 11 konja i 5 kola.⁶⁷⁸

Štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ bio je iznenađen otporom koga su na ovome pravcu pružile partizanske snage, zaustavljanjem ustaško-domobranskih snaga i odbacivanjem četnika prema Han-Kolima. Ovim razbijanjem neprijateljskih snaga lijevo krilo zapadnog odsjeka za odbranu Banje Luke ostalo je potpuno nezaštićeno. Zbog toga je uslijedila brza intervencija i na ovaj pravac su iz Banje Luke upućene dvije satnije 1. bojne 10. pješadijske pukovnije za pojačanje posade zapadnog odsjeka za odbranu Banje Luke.⁶⁷⁹

Iznenađen i uplašen za svoju sudbinu stožer (štab) Banjalučkog zdruga, koji se nalazio u Ivanjskoj radi praćenja akcije prema Prijedoru, hitno se povratio u Banju Luku.

Prodorom prema Prijedoru neprijatelj uspijeva da uspostavi zaprečnu liniju sa frontom prema sjeveru, odnosno prema Kozari. Neočekivani i brz prodor iznenadio je ne samo Štab IV bataljona već i Štab Odreda. Glavnina snaga Četvrtog bataljona — dva voda 2. čete, 3. 4. i 5. četa odsječene su od Štaba bataljona i našle se u rejonu Piskavica — Marička — Miljakovci, južno od željezničke pruge Banja Luka — Prijedor. Njima se pridružio i dio Posadne čete iz Prijedora sa političkim komesarom Idrizom Čejvanom.

Prvog dana pokreta neprijateljskih snaga samo desno krilo grupe „fon Wedel“ uspijeva prodrijeti u Prijedor i ovladati komunikacijom Ivanjska — Kozarac — Prijedor. Međutim, snage grupe „fon Gejzo“, iako u isto vrijeme polaze u napad sa zapadne strane, ne uspijevaju brzim prodorom. To se može zaključiti i prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda u kojem se ističe da je istog dana bio napad na teren I bataljona i to od Bos. Novog prema Svodnoj. Neprijatelj je uspio proći Svodnu, ali je iza Svodne bio zaustavljen od strane snaga I bataljona. Isto tako vršenje napad u pravcu Suhače, dokle je prodro. Naše snage su u toku noći vršile napad na Suhaču, ali nisu uspjele neprijatelja istjerati.⁶⁸⁰

Po naredjenju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu izvršen je napad na Suhaču u kome su učestvovala snage kozarskog Udarnog bataljona u zajednici sa grmečkim Udarnim bataljonom i jednom četom 1. bataljona.⁶⁸¹

Zanimljivo je da je napad na Suhaču planiran i izveden u vrijeme najveće koncentracije neprijateljskih snaga i samo na nekoliko časova prije njihovog planiranog pokreta prema Ljubiji. Napad je počeo u 2 časa, a prema planu Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ početak napada na partizanske snage trebalo je da počne isti dan u 4 časa.

U to vrijeme, prema izvještaju kozarskog Udarnog bataljona, u Suhači je bilo, prema izjavi prebjeglog domobrana: 300 Nijemaca, ostalo su ustaše,

⁶⁷⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 144.

⁶⁷⁹Isto.

⁶⁸⁰Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 78.

⁶⁸¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 80.

domobrani i ustaška milicija, svega oko 700. Neprijatelj je imao ogromne gubitke: oko 60 mrtvih, a ranjene su odmah otpremali. Najviše je poginulo Nijemaca. Neprijatelj je imao topove i bacače.⁶⁸²

Kozarski Udarni bataljon stigao je iz Dubičke ravni gdje je učestvovao u borbi sa Francetićevoim „Crnom legijom“ i uspješno je izvršio dio svog zadatka na Suhači, ali i sa osjetnim gubicima: 10 poginulih, 15 ranjenih i 9 nestalih boraca. To govori i o žestini borbe na Suhači za koju je jedan zarobljeni njemački vojnik rekao da „ovakvu borbu nije preživio ni na Istočnom frontu.“⁶⁸³

Neprijateljski izvještaj o vremenu i rezultatima napada na Suhaču razlikuje se od izvještaja Štaba Drugog krajiškog odreda i kozarskog Udarnog bataljona. Prva oružnička pukovnija obavijestila je daje „11. lipnja u 3 sata skupina od 1.500 naoružanih partizana napala je pušćanom vatrom na dom. legiju koja osigurava hrvatsko muslimansko selo Suhaču i na njemačku vojsku, koja je u istom selu logorovaia. U borbi od naše posade poginulo je 16 ljudi i 2 teže ranjena. Od njemačkih vojnika poginulo je 12.“⁶⁸⁴

Ne upuštajući se u ocjenu cilja i opravdanosti akcije na Suhaču, jer svaki napad na neprijatelja imao je svoj cilj i u određenim uslovima posebno značenje, ipak vrijeme u koje je izveden ovaj napad upućuje na zaključak da se nije raspolagalo sa obavještenjima o pokretima neprijatelja, njegovoj koncentraciji i namjeri preduzimanja ofanzive na Kozaru. Suhača je predstavljala polaznu bazu gdje je vršena koncentracija neprijateljskih, uglavnom njemačkih snaga, koje su samo čekale da kazaljka na satu pokaže 4 sata, pa da krenu prema Ljubiji.

Iako je akcija imala samo djelimičan uspjeh, ona je makar na kratko vrijeme usporila planirani pokret neprijateljskih snaga prema Ljubiji. Zato su snage grupe „fon Wedel“ po zauzimanju Prijedora produžile prema Ljubiji radi uspostavljanja veze sa snagama grupe „fon Gejzo“. Naime, u izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda o borbama od 12. juna kaže se da su se zasjede bataljona sukobile sa neprijateljom u rejonu Svodne, gdje je ubijeno 25 neprijateljskih vojnika, da se „neprijatelj kretao sa tenkovima po prekopanoj cesti strgao je 3 tenka. Istog dana neprijatelj je pokušao iz Ljubije da se probije prema Suhači. Išao je sa tenkovima koji su se uglavili u blato. Pokušale su i neprijateljske snage iz Suhače da se spoje sa zaglavljanim tenkovima, ali su odbijene po teške gubitke po neprijatelja.“⁶⁸⁵

U saopštenju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bos. krajinu o prodoru neprijatelja u Prijedor i borbama u okolini grada i kod Piskavice od 10. juna 1942. godine, ističe se da su 10. juna naše snage vodile borbu sa neprijateljom i tom prilikom zarobljeno je 30 domobrana i 1 oficir. Neprijatelj je imao 11 mrtvih i više ranjenih. Sa naše strane nije bilo ni poginulih ni ranjenih. Zaplijenjeno je 23.000 metaka, 20 ručnih bombi, 36 karabina, 2 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 1 mali bacač, 3 kola sa rezervnim stvarima, 6 konja i ostalog ratnog materijala. Jedna naša

⁶⁸²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 80. ⁶⁸³Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 80 i knjiga 6. dok. 30.

⁶⁸⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 165.

⁶⁸⁵Zbornik, tom VI, knjiga 5, dok. 30.

četa razbila je čitavu neprijateljsku bojnu koja je imala 98 mrtvih. Naše snage u borbi kod Svodne onesposobile su 5 neprijateljskih tenkova.⁶⁸⁶

Isti dan objavljeno je i Štabu narodnooslobodilačkog partizanskog odreda Banije o početku neprijateljske ofanzive na Kozaru i uspjesima partizanskih snaga iz koga se vidi da je 12. juna u sukobu zaplijenjeno 9 laganih minobacača i 10 puškomitraljeza, zarobljeno je 20 domobrana i 1 oficir. Razbijena je i uništena najelitnija neprijateljska bojnica. Imali su 300 mrtvih i ranjenih, 14. juna u borbi kod Svodne uništeno je 5 neprijateljskih tenkova i zarobljeno 6 njemačkih oficira.⁶⁸⁷

O uništenju neprijateljskih tenkova govori se i u izvještaju Štaba Prve krajiške udarne brigade od 21. juna, gdje se, pored ostalog, kaže daje „cesta Prijedor–Novi minirana kod Svodne, tj. most na Prljugovcu, gdje se i sada nalaze zapaljena 3 tenka.“⁶⁸⁸

Nažalost, ostali su nepoznati hrabri borci I bataljona koji su zapalili ove tenkove.

Prekopani i onesposobljeni putevi na sektoru I bataljona od Bosanskog Novog prema Prijedoru, nasamo da su usporili pokret već su i onesposobili neprijateljske tenkove i motorizaciju. Međutim, na sektoru IV bataljona od Lamovite, preko Kozarca i dalje prema Prijedoru na cesti nisu postojale prepreke. Vjerovatno zbog toga što su Prijedor i Kozarac bili oslobođeni i sa njima je trebalo održavati stalnu vezu, a što je omogućilo brži prodor neprijateljske motorizovane kolone prema Prijedoru. Inače, da su i postojale prepreke, prekopani putevi i porušeni mostovi, samo bi usporilo, ali ne i spriječilo da neprijatelj postigne svoj planirani cilj prodora prema Prijedoru i Ljubiji.

Prema izvještaju Štaba Prve krajiške brigade, čije su snage vodile borbu sa neprijateljskim tenkovima, najefikasnije sredstvo za borbu sa tenkovima su benzinske flaše. Kako je teren ravničast gdje su se nalazile snage brigade, to uništavanje komunikacionih veza i pravljenje vučjih jama pokazali su se kao neefikasna sredstva u borbi sa tenkovima. „Otuda se smatra da bi benzinske flaše, koje bi im trebalo poslati, omogućile donekle efikasniju borbu sa tenkovima.“⁶⁸⁹

Zauzimanje Prijedora i Ljubije i spajanje snaga „fon Wedel“ i „fon Gejzo“ izvedeno je, bez obzira na otpor na koji su naišle, u planiranom vremenu od 10 do 12. juna 1942. godine. Ovim je bila uspostavljena još jedna zaprečna linija „Jug“ koja je polazila iz rejona Ulašina kod Ivanjske prema Prijedoru i Bosanskom Novom sa frontom prema Kozari sjeverno od ceste Ivanjska — Kozarac — Prijedor — Bosanski Novi. To je bio i prvi zadatak Operacijskog plana Borbene grupe „Zapadna Bosna“.

Ovim je područjem Kozare sa snagama Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, osim glavnine snaga IV bataljona (dva voda 2. čete, 3. 4. i 5. četa), bilo potpuno okruženo. U ovakvoj veoma nepovoljnoj situaciji, partizanskim snagama na Kozari

⁶⁸⁶Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 92.

⁶⁸⁷Zbornik, tom VI, knjiga 5, dok. 93.

⁶⁸⁸Zbornik, tom VI, knjiga 5, dok. 104.

⁶⁸⁹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 90.

nametnuta je odbrambena taktika ratovanja i frontalni otpor u neprijateljskom okruženju. Bilo je to u suprotnosti sa partizanskom taktikom ratovanja i zvaničnim naređenjima Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu i Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“. Naime, Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, izdao je 27. februara 1942. godine naređenje za organizaciju odbrane oslobođene teritorije u kome je, pored ostalog, bilo predviđeno da štabovi partizanskih odreda moraju najstrožije voditi računa pri nastupanju neprijateljskih snaga da se nipošto ne upuštaju u frontalni način ratovanja, •nego da strogo primijene sistem zasjeda.⁶⁹⁰

I Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, s obzirom na česte ispade neprijatelja na područje oslobođenog dijela Kozare, izdao je 9. aprila 1942. godine naređenje potčinjenim jedinicama za pripremanje boraca za predstojeći napad neprijatelja, gdje se posebno podvlači da borbu sa neprijateljem ne primati nikako frontalno, već ga napadati jačim našim snagama koje su skoncentrisane na pogodnom mjestu gdje bi se neprijatelju brzo nanio jak udarac.⁶⁹¹

Međutim, područje na kome je djelovao Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“ bilo je suviše suženo i nepodesno za veće manevre jedinica. Ranija uspješna dejstva jedinica Odreda na istom prostoru, odbijanje i uništavanje jačih neprijateljskih snaga, pa oslobođenje Prijedora i Ljubije, objektivno je imalo odraza na stvaranje uvjerenja da će se i sadašnji ofanzivni poduhvat neprijatelja, kao i mnogi raniji, uspješno okončati zahvaljujući snazi, hrabrosti i borbenom moralu boraca Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“.

Nakon uspješnog sprovođenja prvog zadatka, zauzimanja Prijedora i Ljubije i sa južne strane okruživanja Kozare, Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ izdaje 12. juna 1942. godine potčinjenim jedinicama zapovijest za pregrupisanje snaga Borbene grupe „Zapadna Bosna“ za nastavlanje izvođenja daljnih operacija protiv partizanskih snaga u Kozari.

⁶⁹⁰“Zbornik, tom VI, knjiga 3, dok. 83.

⁶⁹¹“Zbornik, tom IV, knjiga 4, dok. 61.

PREGRUPISAVANJE SNAGA BORBENE GRUPE „ZAPADNA BOSNA“

Ohrabren početnim uspjesima iz prvih dana borbi na Kozari, zauzimanjem Prijedora i Ljubije, uspostavljanjem fronta i zaprečne linije „Jug“ prema Kozari, njemački general-major Stai, komandant Bobene grupe „Zapadna Bosna“ istakao je hrabrost jedinica koje su nastupale uz učešće tenkova i vazduhoplovstva i istovremeno procijenio da su ovim poduhvatom moralno uzdrmane partizanske snage na Kozari. Samouvjereno je zaključio daje stvaranjem i organizacijom zaprečnih linija i okruženjem Kozare došlo do podjele partizanskih snaga na grupe, čime je, po njegovoj procjeni razjedinjeno komandovanje. Ali i sam će se uskoro, u 37 danonoćnih teških borbi, uvjeriti daje na Kozari kod boraca i naroda postojao neuništivi borbeni moral, jedinstveno komandovanje i neraskidiva povezanost i jedinstvo boraca i naroda.

Za produžavanje započetih operacija prema Kozari uslijedilo je pregrupisavanje snaga Bobene grupe „Zapadna Bosna“ i Operativnom štabu neposredno se potčinjavaju jedinice:

a) 3. gorski zdrug (brdska brigada) sa komandantom pukovnikom Matom Rupčićem.

Trupe:

Gorski zdrug bez Štaba 3. gorske pukovnije i 3. bojne ove pukovnije; jedan ustaški bataljon;

jedna baterija 661. artiljerijskog divizion.

Zadatak ovih jedinica je da osiguraju dio zaprečne linije „Jug“ od Ulašina kod Ivanjske do s. Kozaruše, vezujući se svojim desnim krilom sa snagama na zaprečnoj liniji „Istok“. Na lijevom krilu trebalo je održavati vezu i pružati pomoć snagama 721. njemačkog pješadijskog puka. Na linijama razgraničenja između ovih jedinica održavaće stalan kontakt odjeljenja za vezu. Pored toga, snage na ovome dijelu fronta treba da nastave sa borbenim izviđanjem prema sjeveru, odnosno prema Kozari do opšte linije Markovo brdo — Kozarački kamen (3 km sjeverno od Kozarca).

b) Ojačani 721. njemački pješadijski puk 714. pd. sa komandantom p. pukovnikom fon Wedelom, komandant 721. pp.

Trupe:

Štab II bataljona 721. pp., III bataljon 721. pp. (bez jedne čete) i I bataljon 750. pješadijskog puka 718. pd.

924. landesšicen bataljon;

I bataljon 202. oklopnog puka;

661. artiljerijski divizion (bez jedne baterije) i Vod brdskih topova;

I bojna (bataljon) 2. gorske pukovnije.

Zadatak ovih jedinica je osiguranje i poboljšanje drugog dijela zaprečne linije „Jug“ sjeverno od s. Kozaruše do 5 kilometra zapadno od Prijedora i osiguranje puteva i željezničkih mostova kod Prijedora i 4 kilometra južno od Prijedora. U sastavu ovih snaga, osim I bojne 2. gorske pukovnije, nalazile su se samo njemačke jedinice. To znači daje ovaj sektor fronta sa Prijedorom i okolinom imao posebno značenje za Nijemce.

Istovremeno ove snage vršile su osiguranje rudničkih postrojenja i pogona u Ljubiji, zatim borbeno izviđanje prema jugoistoku, jugu i zapadu do linije Grabež (15 km sjeveroistočno od Prijedora) — Trnova (4 km sjeverno od S. Mosta) — Ravska (15 km jugozapadno od Prijedora) i do Bosanskog Novog, prema sjeveru do opšte linije Talavica poljana (5 km sjeverno od Kozarca) — Kapela (6 km sjeverozapadno od Prijedora). U ovome rejonu bilo je raspoređeno četiri njemačka i jedan bataljon iz 2. gorske pukovnije sa tenkovima i artiljerijom.

Linija razgraničenja između ojačanog 721. pješadijskog puka i snaga 3. gorskog zdruga bila je: željeznička stanica Kozarac — Kozaruša.

c) Grupa „Fric“

Komandant: komandant 3. gorske pukovnije (puka), potpukovnik Julije Fric.

Trupe: Štab 3. gorske pukovnije;

III. bojna 3. gorske pukovnije;

I. bojna 1. pješadijskog puka 1. domobranske pješadijske divizije;

jedna baterija VIII. artiljerijskog divizionu sa nadsatnikom Adolfom Veselom.

Zadatak: osiguranje zaprečne linije prema jugu, čišćenje južno od željezničke linije Ivanjska — željeznička stanica Kozarac.

d) 1. gorska (brdska) divizija

Komandant: komandant 1. gorske divizije, pukovnik Stjepan Peričić.

Trupe: 1. gorska divizija;

Zaprečna grupa „Zapad“;

Žandarmerijski bataljon iz Bosanskog Novog.

Zadatak: čišćenje prostora između Sane i Une do ceste Prijedor — Bosanska Dubica. Osiguranje i naknadno čišćenje očišćenog područja, osiguranje željezničke pruge Kostajnica — Bosanski Novi, te osiguranje prema jugu, držanje Suhače i Blagaja i poboljšanje puta Bosanski Novi — Prijedor.

e) Zaprečne grupe „Istok“ i „Sjever“

Komandant: pukovnik Ivan Brozović, komandant divizije iz Banje Luke.

Trupe sa ovih zaprečnih linija upućuju se na međusobnu saradnju sa:

oklopnim željezničkim vozom 23, Novska,

1 topovnjačom,

1 oklopnim čamcem mađarske Dunavske flotile; mjesto:

zapadno od Bosanske Gradiške.

Zadatak: odbrana zaprečne linije, aktivno borbeno izviđanje u okružnom području i pribavljanje obavještenja.

f) Rezerva Operativnog štaba „Zapadna Bosna“

Komandant: potpukovnik fon Gejzo, komandant I tenkovskog bataljona 202. oklopnog puka.

Trupe:

Tenkovski bataljon (bez 1. i 2. čete);
jedna četa III bataljona 721. pješadijskog puka;
3. baterija 659. inženjerijskog bataljona;
jedna oružnička (žandarmerijska) četa.

Zadatak: stroga pripravnost oko Ivanjske. Izviđanje u cilju pokretnog angažovanja, naročito u pravcu Prijedora, Sanskog Mosta i Bronzanog Majdana.

Izviđanje puteva za angažovanje kod Zaprečne grupe „Istok“ između rijeke Save i Ulašina kod Ivanjske.

Zanimljivo je da se u njemačkim planovima i procjenama pridaje veliki značaj obezbjeđenju sektora r. Sava — Ulašine, odnosno komunikaciji Bosanska Gradiška — Banja Luka, gdje su očekivali prodor partizanskih snaga iz Kozare. Takva pretpostavka nalazi se u mjesečnom izvještaju operativnog odjeljenja komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, gdje se navodi da prikupljanje partizanskih snaga sjeverno od Ivanjske pokazuje da je vjerovatna namjera da se prije početka čišćenja probiju na istok. Zbog toga je komandujućem generalu i komandantu u Srbiji skrenuta pažnja na naročiti značaj obezbjeđenja i zatvaranja puta Bosanska Gradiška — Banja Luka.⁶⁹² Ovo je bilo nerealna i potpuno pogrešna procjena. Ni tada, a ni kasnije u toku trajanja ofanzive, nije bilo planova, čak ni ideja, da se na ovome pravcu prostrane ravnice Lijeve polje izvrši proboj i izvlačenje partizanskih snaga iz Kozare.

g) avijacijska grupa „Cenić“

Komandant Ivan Cenić, vazduhoplovni potpukovnik, komandant 3. zrakoplovne luke Banja Luka.⁶⁹³

Zadatak: naoružano izviđanje i borbena angažovanja u prostoru Bosanska Dubica — Grmeč — Sanski Most — Banja Luka — Bosanska Gradiška, prema naročitom uputstvu.⁶⁹⁴

Zapovijest Štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“ za pregrupisanje snaga predviđala je da nova organizacija komandovanja potčinjenim i pridodatim jedinicama stupa na snagu 13. juna 1942. godine u 18 časova. Do toga vremena pregrupisanje treba da izvrše samo grupe „fon Wedel“ i „fon Gejzo“ koje su bile angažovane na izvođenju prvog zadatka oko zauzimanja Prijedora i Ljubije.

Poslije uspostavljanja zaprečne linije „Jug“ sjeverno od ceste Ivanjska — Kozarac — Prijedor — Bosanski Novi, čime je bilo postignuto okruženje Kozare, slijedilo je pregrupisanje snaga Borbene grupe „Zapadna Bosna“ i usmjeravanje glavnine neprijateljskih snaga na daljnim operacijama prema Kozari.

⁶²Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 101.

⁶⁹⁵U ofanzivi je bila angažovana i njemačka avijacija „Luftvafe“ koja je polipetala iz Zagreba, Banje Luke i pomoćnog aerodroma u Prijedoru.

⁶⁹⁴Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 90.

**SNAŽAN OTPOR SNAGA PRVE KRAJIŠKE NARODNOOSLOBODILAČ-
KE PARTIZANSKE UDARNE BRIGADE I IV BATALJONA II KNOP
ODREDA „MLADEN STOJANOVIĆ“**

Usmjeravanje glavnine snage Bobbene grupe „Zapadna Bosna“ na glavni pravac udara protiv snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ nije uticalo na planirani pravac pokreta drugih neprijateljskih snaga preko Bronzanog Majdana prema Sanskom Mostu. Na ovome pravcu nalazile su se snage Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade koje su zajedno sa glavninom odsječenih snaga IV bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, uzele značajnog učešća u borbama sa neprijateljskim snagama u rejonu Piskavica — Bronzani Majdan i južno od željezničke pruge Banja Luka — Prijedor u vremenu od 10 — 17. juna 1942. godine.

Na ovome sektoru prvog dana pokreta neprijateljskih snaga, 10. juna 1942. godine, razbijena je 1. bojna (bataljon) 1. pješadijske pukovnije. Pretrpivši osjetne gubitke, dezorganizovana 1. bojna prikupljala je svoje razbijene snage i drugi dan, 11. juna, poslije podne, uspjela je da uspostaviti položaj na liniji: s. Sutilovići — s. Salamići sa osiguranjem na k. 300 (4 km sjeveroistočno od željezničke stanice Piskavica).

Sutradan, 12. juna 1942. godine, po naređenju njemačke komande, otpočinje pokret ustaško-domobrinskih snaga sa zapadnog odsjeka Banje Luke sa položaja: Šablja (k. 337) — Klupe (k. 438) — V. Brankovac (k. 413) sa zadatkom da u toku dana izbiju na liniju: s. Ševe — k. 253. — k. 294 — s. Granule — s. Šešići — s. Bunići — s. Brkići. Većina neprijateljskih snaga dostiže na planiranu liniju. Nije se stiglo samo u s. Ševe, jer se nije uspjelo uhvatiti veza sa 1. bojnomo 1. pješadijske pukovnije koja je u toku toga dana zadržana kod Ivanjske.

Narednog dana, 13. juna 1942. godine, vrši se novi pokret. Neprijateljske jedinice na ovome pravcu sačinjavale su: 1. bojna 10. pješadijske pukovnije, 17. i 18. satnija 10. pješadijske pukovnije, 1. jurišna bojna (bataljon), 35. satnija 1. pješadijske pukovnije i dvije dobrovoljačke satnije. U toku nastupanja ove neprijateljske snage izbijaju na liniju: s. Ševe — k. 293 — s. Talići — Veliko brdo — s. Milovići — k. 300.

Na desnom krilu ovih snaga nalazila se 1. bojna 1. pješadijske pukovnije koja je zauzela položaj duž željezničke pruge i željezničke stanice Piskavica — k. 138.⁶⁹⁵

⁶⁹⁵“Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 144.

U ovakvom rasporedu neprijateljskih snaga i svestrane pomoći četnika koji su napadali od Bronzanog Majdana prema rejonu sela Rakitovače i Kumbaruše, pokušano je da se izvrši opkoljavanje i uništavanje Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade u rejonu Rakitovače i s. Slavića.⁶⁹⁶

Kako u toku pokreta nisu nailazile na jači otpor, neprijateljske snage i 14. juna, prije podne, produžavaju pokret prema liniji: k. 201. — s. Radosavska — s. Slavići — Rakitovača, a neki dijelovi izbijaju i do potoka Gomjenice, sa težnjom produžavanja pokreta prema Bronzanom Majdanu.

I umjesto namjeravanog opkoljavanja i uništenja snaga Prve krajiške udarne brigade, iznenada ih dočekuju i prelaze u kontranapad snage III i IV bataljona ove brigade. Štab Banjalučkog zdruga, čije su snage krenule u ovaj napad, morao je u svom izvještaju priznati pretrpljeni poraz, konstatujući da su „oko 16 sati, partizani iznenada otvorili jaku vatru, pri čemu su upotrijebili i bacače, a potom izvršili jak napad. Prva jurišna bojna prva je popustila i počela se je povlačiti. Ovo je povuklo i ostale i sve seje dalo u skoro panično bjekstvo. U toku borbi ovoga dana, bilo je na našoj strani 6 poginulih, 9 ranjenih i oko 120 nestalih.“⁶⁹⁷

Poslije prvog poraza, kada je razbijena 1. bojna 1. pješadijske pukovnije, to je bio drugi težak poraz neprijateljskih snaga, koje su u oba poraza imale oko 215 poginulih, ranjenih i nestalih vojnika.

Prema izvještaju Štaba Prve krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade o borbi sa 1. bojnom 10. pješadijske pukovnije, čije lijevo krilo su osiguravali četnici više ceste Bronzani Majdan, borci III i IV bataljona u sjajnom naletu protjerali su neprijatelja koji je panično bježao, ostavljajući spremu i municiju. „Naše snage nastavile su gonjenje neprijatelja i ponovo osvojile Taliće, a IV bataljon zauzeo je svoje stare položaje prema Brankovcu. Treći bataljon zauzeo je Rakitovaču, ali već u 12 sati počeo je neprijatelj ponovo navaljivati i došao je tenkovima pod Radosavsku, odvajajući pojedine čete koje se pred jednom bojnom povlače u pravcu Jeličke i sada se ponovo prihvaća borba.“⁶⁹⁸

Bez obzira na to što su raniji pokušaji prodora neprijatelja propali, vrši se prikupljanje novih snaga za ponavljanje akcija, pa se tako njima pridodaju: jedna njemačka četa, 19. satnija 10. pješadijske pukovnije, jedna satnija ustaške tjelesne bojne sa jednom satnijom ustaška u rezervi. Ove snage 16. juna kreću naprijed i dostižu liniju: k. 201. — s. Radosavska — k. 366 — Rakitovača (499). Potpomagale su ih jedna grupa njemačkih snaga koja je preko s. Radosavska nadirala prema jugu.

Upravo u vrijeme prikupljanja i pojačavanja neprijateljskih snaga za pokret sa svoga zapadnog odsjeka od Banje Luke, snage Prve krajiške brigade

«•Isto.

•"Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 144.

••Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 90.

zajedno sa glavninom snaga IV bataljona Drugog krajiškog odreda vrše pokušaj razbijanja neprijateljskih snaga u rejonu Piskavice radi prodora u Kozaru i pružanja pomoći opkoljenim snagama Drugog krajiškog odreda. Međutim, u isto vrijeme, 15. juna, snage 1. bojne 3. gorskog zdruga koje su njemačkom komandom u sastavu grupe „fon Wedel“ dostigle duž željezničke pruge do Omarske, pristižu u pomoć snagama 1. bojne 1. pješadijske pukovnije te udružene kreću u borbu protiv snaga Prve krajiške brigade, koja je dan ranije odbila pokušaje prodora jačih neprijateljskih snaga od Banje Luke. Pokret neprijateljskih snaga potpomagala su 3 tenka i 5 aviona. Cilj ovog pokreta je prema ispitivanju zarobljenih vojnika i podoficira, da se probije u Sanski Most pravcem: Radosavska — Rakitovača — Jelička — Slavička — Bronzani Majdan.⁶⁹⁹

U snažnom sukobu sa neprijateljskim snagama u rejonu Piskavice, snage Prve krajiške udarne brigade uspjele su da potisnu neprijatelja i da nastave njegovo gonjenje. Ali u toku daljeg proganjanja, snage Brigade naišle su na snažan otpor neprijatelja koji se bio utvrdio u rovovsku odbranu. Došlo je do borbe iz neposredne blizine, čak i borbe prsa u prsa, na veoma nepovoljnom ravničarskom terenu. I u takvoj teškoj situaciji, neprijatelju su pristigli tenkovi, udarajući u leđa, što je još više pogoršalo ionak već tešku i skoro bezizlaznu situaciju snaga Brigade. U ovoj borbi Brigada je pretrpjela znatne gubitke: 50 poginulih i 53 ranjena.⁷⁰⁰

Zanimljivo je, makar ukratko, iznijeti šta je prethodilo odluci da se snage Prve krajiške brigade probiju u Kozaru. Naime, Brigada se poslije zauzimanja Prijedora našla pod pritiskom jakih neprijateljskih snaga i po odluci Operativnog štaba za Bosansku krajinu zadržana je u rejonu trougla Prijedor — Banja Luka — Sanski Most radi održavanja veze sa Kozarom, a Štabu Brigade naređeno je da održava što češću vezu sa Operativnim štabom. Iako je Operativnom štabu bilo poznato da se narod povukao u Kozaru nije se određenije znalo kakvim snagama Nijemci i ustaše spremaju ofanzivu. Takvo nepoznavanje situacije i neprijateljskih namjera dovelo je Brigadu u vrlo tešku situaciju i uvuklo u stalne i neravne borbe u početku ofanzive. Štab Brigade je tražio odobrenje da se Brigada povuče na lijevu obalu Sane, na područje Prvog odreda i da se tu odmori i sredi, jer je do tada imala znatne gubitke. Međutim, to nije odobreno, zbog pokreta koje je neprijatelj vršio sa svih strana oko Kozare.⁷⁰¹

Našavši se u stalnoj neravnopravnoj borbi sa neprijateljem prema Banjoj Luci, Prijedoru i Sasini Štab Brigade donosi samostalna odluku da Brigada ide u Kozaru, sa kojom je bila presječena svaka veza. Takav poduhvat mogao se jedino ostvariti probijanjem preko pruge i ceste Prijedor — Ivanjska. Međutim, nije se znalo kolike su snage zaposjele ove komunikacije i kuda Brigada može da prođe u Kozaru. Bila je pogrešna odluka da se ide u Kozaru, u nepoznato, pa je izvršeni pokret plaćen velikim žrtvama. Jedinice su se povukle pod izvanredno teškim okolnostima i uz velike gubitke — preko 80 mrtvih i 130 ranjenih i nestalih. Ovim je Brigada desetkovana.

⁶⁹⁹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 94.

⁷⁰⁰M. Pečić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 98.

⁷⁰¹Ilija Materić: Prva krajiška brigada u kozarskoj ofanzivi, Kozara, knjiga 3, str. 68.

Na osnovu izvještaja Štaba Prve krajiške udarne brigade upućenog 16. juna 1942. godine Operativnom štabu za Bosansku krajinu, može se zaključiti da bez obzira na nepovoljnu situaciju u kojoj se nalaze jedinice, Štab Brigade smatra da se i dalje zadrži na istom terenu ukoliko ne bude imao veće gubitke. U protivnom poslaće I bataljon i ostatak II bataljona u Grmeč, a sa III i IV bataljonom Brigade i dijelovima IV bataljona Drugog krajiškog odreda, prebaciće se u Kozaru što dolazi u obzir „samo u najtežem i najgorem slučaju, ukoliko drugi izlaz ne bi postojao.“⁷⁰²

Međutim, uskoro se pokazalo da drugog izlaza nije bilo, jer su udružene snage neprijatelja sa zapadnog odsjeka „odbrane Banje Luke, njemačka grupa „fon Wedel“, posada Sanskog Mosta i dijelovi 3. gorskog zdruga krenule u napad za opkoljavanje Brigade u rejonu Kumbaruše. Brigada je iskoristila noć 17/18. juna, izvukla se i prebacila na desnu obalu r. Sane.“⁷⁰³

Zahvaljujući snažnom otporu snaga Prve krajiške brigade i glavnine snaga 4. bataljona Drugog krajiškog odreda, usporen je bio pokret i napredovanje neprijateljskih snaga za uspostavljanje veze sa Sanskim Mostom preko Bronzanog Majdana. Tek poslije deset dana borbi sa osjetnim gubicima po neprijatelja, 20. juna 1942. godine u „Sanski Most je ušla 1. jurišna bojna koja je sa četama zapadnog odsjeka odbrane Banje Luke učestvovala u akciji na Rakitovači.“⁷⁰⁴

Sa ovim prodorom, a nakon povlačenja snaga Prve krajiške udarne brigade i 4. bataljona Drugog krajiškog odreda u Podgrmeč i na Kozaru, neprijatelj je uspio da ostvari još jedan svoj cilj i da ovlada komunikacijom Banja Luka — Bronzani Majdan — Sanski Most i zaposjedne zemljište prema sjeveru do željezničke pruge Banja Luka — Prijedor, što mu je bio jedan od planiranih ciljeva.

Značajnu ulogu i doprinos u borbama sa neprijateljem imali su kozarski 3. i 4. bataljon prve krajiške brigade, koji su, iako iscrpljeni i sa osjetnim gubicima u teškim borbama sa neprijateljskim snagama u rejonu Piskavice i prema Banjoj Luci i Bronzanom Majdanu, nastavili sa isto tako teškim i iscrpljujućim borbama po prelasku na područje Kozare.

⁷⁰²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 94.

⁷⁰³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 144.

⁷⁰⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 144.

**POKRET SNAGA BORBENE GRUPE „ZAPADNA BOSNA“ IZ REJONA
BOSANSKA KOSTAJNICA — BOSANSKI NOVI — PRIJEDOR —
BOSANSKA DUBICA**

Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“, nakon uspostavljanja zaprečne linije „Jug“ sjeverno od ceste Ivanjska — Kozarac — Prijedor — Bosanski Novi i pregrupisanja svojih snaga, naređuje dalji pokret jedinicama sa ciljem obrazovanja kružne osnovice pravcem Bosanska Dubica — Prijedor — Ulašine kod Ivanjske — Jablanica — odsjek Jlava — Una.

Neposredno poslije zapovijesti za pregrupisanje snaga, Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ 12. juna 1942. godine izdaje novu zapovijest za čišćenje prostorije Bosanska Kostajnica — Bosanski Novi — Prijedor — Bosanska Dubica. I ovoga puta njemački general-major Štal procjenjuje da su partizanske snage u rejonu planiranih operacija iznenađene i uzdrmane prethodnim uspjesima njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica, ali da su još uvijek aktivne, te da treba nastaviti sa pokretima i gonjenjem partizanskih snaga prema Kozari i čim prije izbiti na liniju puta Prijedor — Bosanska Dubica. Da bi dostigle na ovu liniju, ustaško-domobranske snage izgubile su punih pet dana — 14, 15, 16, 17. i 18. juna 1942. godine, vodeći žestoke borbe sa partizanskim jedinicama na ovome pravcu.

Prema zapovijesti Štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“, sa pravca Bosanske Kostajnice, Dobrljina i Bosanskog Novog predviđen je napad 1. i 2. gorskog zdruga (brigade), bez 1. bojne 2. gorskog zdruga iz sastava 1. gorske divizije. Štabu 1. gorske divizije pod komandom Stjepana Peričića naređeno je da 14. juna 1942. godine u 4 časa otpočne pokret sa opšte linije — visovi istočno od r. Une radi čišćenja prostorije Bosanska Kostajnica — Bosanski Novi — Prijedor — Bosanska Dubica i dostiže najkasnije do 18. juna u 16 časova opštu liniju Prijedor — Bosanska Dubica.⁷⁰⁵

Podvučeno je kako je naročito važno da se održavaju čvrsti spojevi unutar i između jedinica, zatim da se u toku pokreta ne smije prekinuti dodir sa partizanskim snagama. A da bi se spriječilo izmicanje partizanskih snaga, potrebno je sjeverno i južno krilo jedinica u pokretu ešalonirati duž puta pored r. Une i r. Sane.

Snage ojačanog 721. njemačkog pješadijskog puka iz rejona Prijedora i snage zaprečne grupe „Sjever“ iz Bosanske Dubice, treba da krenu jedne drugima u susret i da vrše nasilno izviđanje dužinom puta i uz obalu r. Une i r.

⁷⁰⁵Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 91.

Sane kako bi se olakšalo nastupanje snaga 1. gorske divizije i istovremeno spriječilo izvlačenje partizanskih snaga iz Kozare preko r. Sane i r. Une i uspostavila veza prema zapadu.

Snage zaprečne grupe treba da naknadno pročiste prekontrolisano zemljište i da na njemu ostave posade. Uporedo sa tim trebalo je sprovesti osiguranje željezničke komunikacije i južnog krila dužinom rijeke Sane, a Blagaj i Suhaču držati. Na željezničkoj pruzi Kostajnica — Dobrljin — Bosanski Novi, na kojoj je oštećen most kod Volinje, dužine 52 metra, treba osigurati radove građevinskim landesšicen bataljonom koji je stacioniran u Kostajnici.

Za izvršenje planiranog zadatka 1. gorskoj diviziji podređuju se sve snage zaprečne grupe „Zapad“ — kopnena vojska, uključujući osiguranje na željeznicama, žandarmeriju i ustaše.

Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ procjenjivao je i realno pretpostavljao da će se, približavanjem njegovih snaga sa zapada prema liniji Prijedor — Bosanska Dubica, pojačati pritisak snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, odnosno ustanika, kako su nazivane partizanske snage. Pritisak će se sigurno pojačati, tako se pretpostavljalo, na jugu, istoku i sjeveru Kozare, naročito u toku noći, kada partizani obično vrše napad. Zbog toga je naređena stroga pripravnost jedinica radi blagovremene, brze i snažne intervencije u slučaju pokušaja prodora okruženih partizanskih snaga.

KONCENTRACIJA SNAGA 1. GORSKE DIVIZIJE U REJONU
BOSANSKA KOSTAJNICA — DOBRLJIN — BOSANSKI NOVI

Snage 1. gorske ustaško-domobranske divizije krenule su u ofanzivu na Kozaru nakon akcije „Šamarica“, izvedene u rejonu: Majur — Sunja — Komarevo — Petrinja — Blinja i na sektoru Petrove gore, u kojoj su učestvovali 1. i 2. gorski zdrug (brigada). U pokretu prema Kozari, 12. juna 1942. godine, divizija dostiže na liniju: Bosanski Novi — Kostajnica, gdje se u toku 13. juna vrši raspored i pomjeranje jedinica i zauzimanje položaja u rejonu Dobrljina, gdje se nalazila 1. bojna 2. gorske pukovnije koja je sa ovog sektora povučena u rejon Prijedora i stavljena u grupu fon Wedela pod neposrednu komandu komandanta ojačanog 721. pješadijskog puka sa štabom u Prijedoru.

U cilju neposrednog praćenja priprema, pristizanja jedinica u određene rejone prikupljanja, njihovog rasporeda i blagovremenog angažovanja, na pravcima pokreta, u Kostajnicu 13. juna u 13 časova stiže komandant Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ njemački general Stai, koji, ne dozvoljavajući predah pristiglim jedinicama, naređuje da se 14.6. u 4 časa ima početi „predakcija na Kozaru“.

Sutradan u određeno vrijeme, iz rejona Bosanska Kostajnica — Dobrljin, pod komandom pukovnika Mirka Zgaga, polaze snage 1. gorskog zdruga u sastavu:

Ustaško-domobranska pukovnija sa I, II i III bojnomo (bataljonom) sa zadatkom zatvaranja obruča oko Kozare na prostoriji: Donji Jelovac — Bosanska Dubica.

Prva bojna 4. gorske (brdske) pješadijske pukovnije ima zadatak da zatvori obruč na prostoriji: s. Petkovci (k. 141) — potok Moštanica — k. 99.

U isto vrijeme iz rejona Dobrljin — Bosanski Novi — Svodna, pod komandom zamjenika komandanta, potpukovnika Stjepana Rihtarića, kreću snage 2. gorskog zdruga u čijem sastavu se nalazi 2. gorska pukovnija, sa zadatkom da sa svojim lijevim susjedom, I bojnomo ustaško-domobranske pukovnije i desno krilnim susjedom, dijelovima snaga ojačanog 721. njemačkog pješadijskog puka dostignu do linije drumo Prijedor — Bosanska Dubica.

Izbijanjem na ovu liniju ustaško-domobranskih snaga, po procjeni njemačkog general-majora Štala, partizanske snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ bile su još više potisnute, moralno uzdrmane i pritisnute na malom manevarskom prostoru i neće moći da se suprotstave, a što je najvažnije, neće moći da se izvuku iz okruženja prema jugu, što je bio najglavniji cilj prodora i zauzimanja ovoga pravca i izbijanja na liniju Prijedor — Bosanska Dubica.

OTPOR DIJELOVA SNAGA I BATALJONA DRUGOG KRAJIŠKOG
NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA „MLA-
DEN STOJANOVIĆ“ SNAGAMA USTAŠKO-DOMOBRA NSKE 1.
GORSKE DIVIZIJE⁷⁰⁶

U vrijeme pokreta snaga 1. i 2. gorskog zdru ga 1. gorske ustaško-domobranske divizije 14. juna 1942. godine, na pravcu njihovog nastupanja prema Kozari nalazile su se samo tri čete I bataljona: 1. (baljska) četa prema Bosanskoj Kostajnici, 2. (kuljanske) četa prema Dobrljinu i 3. (žuljevačka) četa prema Bosanskom Novom. One su prihvatile borbu i pružale snažan otpor usporavajući pokret neprijateljskih snaga prema Kozari.

Ustaško-domobranska pukovnija 1. gorske divizije krenula je sa polaznog položaja sa tri borbene kolone u rasporedu: I bojna na desnom, II bojna na lijevom krilu i III bojna u sredini borbenog rasporeda pukovnije.

U toku pokreta prema s. Mrakodolu i izbijanja na liniju k. 283 — crkva Sv. Vida — Veljino brdo, III bojna je naišla na snažan otpor snaga I bataljona. U toku dvočasovne borbe Bojna je pretrpjela osjetne gubitke, ali i dalje vrši pritisak sa težnjom produžavanja pokreta i okruživanja čete I bataljona sa kojom je došla u sukob. Osjetivši namjeru neprijatelja, četa se povlači i zauzima položaj u rejonu Oštra glava (k. 300) — Ravni put (k. 320). Međutim, oko 19,30 časova dolazi do ponovnog oštrog sukoba sa III bojn om. Ovoga puta osjetne gubitke imala je 11. satnija koja je bila prisiljena da se povlači sa dostignute linije, ali pod prijetnjom kazne smrti, strijeljanja na licu mjesta, pripadnici ove satnije uz pomoć jednog jurišnog vođa zadržavaju se u toku noći u rejonu Ravnog puta na uzvišenju k. 320.

Komandant 1. gorske divizije morao je priznato da već prvog dana ustaško-domobranska pukovnija, naročito III bojna nailazi na jak otpor partizanskih snaga na pravcu Bosanska Kostajnica — Veljino brdo — Oštra glava. Srazmjerno veliki gubici već u početku nadiranja nepovoljno su uticali na moral i pokolebali III bojni. Zbog snažnog otpora partizana i pretrpljenih gubitaka od 10 mrtvih i 26 ranjenih, Bojna je bila prisiljena da u prvu borbenu liniju uvede svoje rezerve od jedne satnije. Čak su i topovi uvučeni u streljačku liniju i počelo neposredno da se tuče po položajima odakle su partizani pružili otpor. Međutim, otpor nije prestajao ni tada kada su dijelovi tijela poginulih partizana počeli da „lete po zraku, ali ostaci ne popuštaju postavu. Naši gubici

U vrijeme otpočinjanja neprijateljske ofanzive na Kozaru tri čete I bataljona: 1. baljska, 2. kuljanska i 3. žuljevačka nalazije su se na sektoru područja Kozare, dok su 4. radomirovačka i 5. ljubijska bile u Radomirovcu i Ljubiji. One će se kasnije uključiti u sastav Bataljona.

nisu mali, 9. i 12. satnija ustaško-domobranske pukovnije izgubila je više od jedne trećine svojih boraca“, konstatovano je u izvještaju komandanta 1. gorske divizije.⁷⁰⁷

I na pravcu nastupanja II bojne naišlo se na jači otpor 1. čete I bataljona gdje je u toku čitavog dana vođena borba i neprijatelj zaustavljen na Paležu, gdje se zadržao u toku noći. Iz 1. čete, po naređenju Štaba I bataljona, upućen je jedan vod kao pomoć 3. četi koja se nalazila prema Bosanskom Novom.

U toku noći 1. četa izvršila je napad na neprijateljsku jedinicu koja se zadržala na Paležu i tom prilikom zaplijenila nekoliko sanduka municije, zatim vojničke sekcije područja Šamarice, iz čega se moglo zaključiti cilj pokreta neprijateljskih snaga prema Kozari.

I drugi dan, 15. juna, 1. četa sa tri voda i mitraljeskim odjeljenjem vodila je borbu sa neprijateljem u šumovitom predjelu Balja, ali zbog snažnog pritiska neprijatelja sa jakom minobacačkom i mitraljeskom vatrom i nedostatka municije, četa je bila prisiljena na povlačenje dublje u pozadinu. Pokrenuta sa svog ranijeg položaja na Balju, 1. četa bila je sve više pritiskivana brzim pokretom snaga 2. bojne ustaško-domobranske pukovnije i stalnim dejstvom artiljerijske i minobacačke vatre na pravcima njenog povlačenja.

U selu Strigovi četa je došla u vezu sa 1. četom kozarskog Udarnog bataljona sa komandirskom Petrom Borojevićem. Na ovom pravcu sa linije: s. Strigova — Čitluk — zaselak Drljići organizovana je odbrana, odnosno otpor 1. čete 1. bataljona i 1. čete kozarskog Udarnog bataljona neprijateljskim snagama koje su nastupale od Bosanske Kostajnice. Snažan otpor pružen je u s. Kalenderima, gdje je neprijatelj tukao artiljerijskom vatrom 1. brdskog divizionu i u selu Strigovi gdje je „1. četa Udarnog bataljona sa snagama 1. bataljona vodila borbu sa neprijateljem, koji je nadirao prema Kozari. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke. Naši gubici 1 mrtav i 2 ranjena.“⁷⁰⁸

Na lijevom krilu II bojne, kretale se I bojna 4. gorske pješadijske pukovnije, koja je u isto vrijeme, 14.6. krenula iz Bosanske Kostajnice, zahvatajući prostor desne obale r. Une — Um, k. 383 u pravcu Čekićevec — s. Bačvani i izbijanje na drum Bačvani — Begovo polje — Knežica. Na ovom pravcu u rejonu s. Ševarlije — zaselak Neorići prema selu Bačvanima i Slabinji nalazila se 2. četa II bataljona pod komandom komandira Vase Tomaša i političkog komesara Mirka Arsenića.

Izbijajući na liniju Bačvani — Iškovac — škola u Slabinji, 1. bojna 4. pješadijske pukovnije bila je dočekana od strane 2. čete II bataljona iz rejona s. Ševarlija sa Dolinića brda i sa brda Glavica u zaseoku Neorići. Tu je bojna zadržana do 16. juna 1942. godine.

Na desnom krilu snaga 1. gorske divizije nastupale su bojne 2. gorskog zdruga (brigade) zahvatajući prostoriju Dobrljin — Bosanski Novi — Svodna u rasporedu: II bojna (bataljon) na lijevom, Lovačka bojna u sredini i III bojna na desnom krilu, dok se 1. bojna nalazila u rejonu Prijedora u sastavu grupe „fon Wedel“.

⁷⁰⁷Arhiva Vojnoistorijskog instituta Beograd, br. reg. 7/1-13 K. _____53.

⁷⁰⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 30.

Prilikom pokreta ovih snaga 14. juna, ispred njih su se nalazile 2. četa, dijelovi 3. čete i jedan vod 1. čete I bataljona. Naime, kada su neprijateljske snage otpočele ofanzivu i 10. juna krenule iz Bosanskog Novog prema Prijedoru i Ljubiji, Stab I bataljona angažovao je na ovom pravcu 4. i 5. četa sa glavninom snaga 3. (žuljevačke) čete, tako da je položaj ove čete oko Bosanskog Novog u vrijeme napada 2. bojne 2. gorskog zdruga bio oslabljen. Zbog toga je na ovaj pravac upućen jedan vod iz 1. (baljske) čete da sa 2. (kuljanskom) četom, razvučenom na širokom frontu, dočeka i zadrži nastupanje neprijateljskih snaga. Međutim, zahvaljujući nadmoćnosti neprijatelja u ljudstvu i snažnom dejstvu njegove artiljerijske i minobacačke vatre, prva dva dana, iako je bilo sukoba sa nastupajućim neprijateljskim snagama, dijelovi snaga I bataljona na ovom pravcu nisu mogli da zaustave neprijateljsko nastupanje. Pod snažnim pritiskom neprijatelja Jc-uljanska četa i dijelovi žuljevačke čete povukli su se na položaj Prusci — Kačavendin gaj — selo Dumbrava. Na tim položajima dat je žestok otpor neprijatelju u nekoliko obostranih juriša.⁷⁰⁹

I neprijateljski izvještaji potvrđuju da se naišlo na ozbiljniji otpor na desnoj obali r. Une i na liniji: lijeva obala r. Svodne — Kamen (k. 313) — Karan planina — s. Strigova. Na ovoj liniji već su se bile prikupile snage I bataljona i pružile snažan otpor, nastojeći da zaustave nadiranje neprijatelja prema Kozari. Trebalo je omogućiti povlačenje naroda koji je bio prisiljen da se sklanja ispred neprijatelja čiji su vojnici ubijali koga su uhvatili, spaljivali kuće i imovinu kada su nastupali. I u izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ od 14. juna 1942. godine, kaže se da su jedinice I bataljona iz zasjede napale na neprijateljski kamion na Prljugovcu kod Svodne. Sutradan je dignut u vazduh most na rječici Prljugovcu na kome se nalazio kamion sa komisijom za opravku željezničke pruge. Ubijeno je 5 njemačkih vojnika. Zarobljen je 1 domobranski oficir, a jedan njemački major ubijen je u ovoj borbi.⁷¹⁰

Nadiranje snaga 2. gorskog zdruga, naročito njegovog desnog krila na kome je nastupala III bojna, bilo je ubrzano sa težnjom opkoljavanja snaga I bataljona koje su pružale otpor na ovome pravcu. Sve do linije Svodna — Karan — Strigova, čete su se povlačile i mjestimično samostalno vodile žestoke borbe, da bi se kod sela Grabašnice, zatim na Karanu i u selu Strigovi, pružio organizovan i snažan otpor nastupajućim neprijateljskim snagama. Na ovome pravcu već su se bile prikupile čete: 1. (baljska) pod komandom Janjetović Stevana, 2. (kuljanska) pod komandom Banjac Lazara, 3. (žuljevačka) pod komandom Pilipovića Dragana i 5. (ljubijska) pod komandom Deretić Dušana. Sa ovim četama I bataljona u rejonu sela Strigova uzela je učešća i 1. četa Udarnog bataljona pod komandom Borojević Petra, gdje je vođena žestoka borba sa snagama 1. gorske ustaško-domobranske pukovnije koje su nastupale od Bosanske Kostajnice.

Zanimljivo je da se i u neprijateljskom izvještaju identifikuju partizanske čete uz uobičajeno hvalisanje kako su u ovim borbama skoro uništena 1,2. i 5. prateća i Udarna četa udarne brigade. Radomirovačka 4. četa I bataljona, pod

⁷⁰Kozara, knjiga 2, str. 658.

⁷¹⁰Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 30.

komandom komandira Egić Dušana i političkog komesara Lazić Laze, ostala je neprijatelju iza leđa na lijevoj obali rijeke Sane. Komandir čete odlučio je da krene u sastav Bataljona i poslije prelaska r. Sane, krenula je prema Karanu, prateći pokret neprijateljskih snaga koje su odlazile prema Kozari. Nalazeći se u pozadini neprijatelja, četa je po izbijanju na Karan bila u mogućnosti da napada na zaostale i pozadinske dijelove neprijatelja. Jedan vod ove čete sačekao je u zasjedi jednu neprijateljsku pozadinsku jedinicu jačine „60 — 70 neprijateljskih vojnika. Opkoljeni su i razoružani. Zarobljena je komora, a pored municije, dosta hrane, cigareta i drugog.“⁷¹¹ Akcija je izvedena 18. juna, upravo u vrijeme kada je glavnina snaga 2. gorskog zdruga izbijala na liniju Bosanska Dubica — Prijedor. Prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda tada je „zarobljen 31 vojnik i 1 oficir. Zaplijenjeno 30 pušaka, 12 sanduka puščane municije, nekoliko sanduka sa minama za bacač, granata za top i druge ratne spreme.“⁷¹² Nastavljajući pokret za neprijateljem, 4. četa uspjela je da dođe u sastav Bataljona pa su se tako pod komandom Žarka Zgonjanina, komandanta I bataljona, našle sve čete ovog bataljona.

Za osiguranje na r. Sani od Svodne do Brežičana ostavljene su dvije satnije iz sastava snaga 2. gorskog zdruga, dok su ostale snage jačine dvije bojne i jedne satnije napadale na frontu širine do 8 kilometara, potiskujući snage I bataljona prema Kozari. Štab 2. gorskog zdruga sa artiljerijom pod komandom potpukovnika Stjepana Rihtarića nalazio se u rejonu Kapela — Asina straža.

Snage 1. gorskog zdruga, poslije borbi sa 1. četom I bataljona i 1. četom Udarnog bataljona, u rejonu Strigova — Čitluk — Drljići — Begovo polje, produžile su pokret i izbijajući na liniju Donji Jelovac — Bosanska Dubica u toku 17. juna, došlo je do „jakog otpora na frontu III bojne kod Donjeg Jelovca.“⁷¹³

Prva bojna 4. brdske pješadijske pukovnije otpočela je sa pokretom 16. juna iz rejona Bačvani — Slabinja prema Vranovcu i nizvodno drumom prema Bos. Dubici. Na ovom pravcu nalazila se 2. četa II bataljona koja je pružila otpor sa Paninog brda na Vranovcu i iznad s. Verije, ali se pod snažnim pritiskom snaga Bojne, te prodora snaga ustaško-domobranske pukovnije prema Knežici morala povući preko drumu Bos. Dubica — Knežica prema Kozari i zauzeti položaj na Pogledevu.

Iako je prvobitnim planom bilo predviđeno nastupanje snaga 1. gorske divizije do drumu Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica, izbijanje na ovu liniju nije zadovoljilo njemačkog generala Štala, koji zanesen dotadašnjim prodorom i potiskivanjem snaga Drugog krajiškog odreda, odlučuje da desno krilo 1. gorske divizije, na kome su se nalazile snage 2. gorskog zdruga, pokrene dalje sa dostignute linije Prijedor — Bosanska Dubica prema Kozari i naređuje „da se radi sigurnosti puta Dubica — Prijedor zahvati zapadni dio Kozare i sam olovkom ucrtava crtu: Puharino brdo (k. 506) — Vilić brdo (k. 493) — Vis (k. 401) — s. Pogledevo.“

⁷¹¹Kozara, knjiga 3, dok. 230.

⁷¹²Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 30.

⁷¹³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

U toku 18. juna 1942. godine snage 1. gorskog zdruga izbile su na planiranu prostoriju i njegove četiri bojne (bataljoni) raspoređene su na položaje.

Ustaško-domobranska pukovnija na liniji:

I bojna s. Pogledevo, II bojna s. Maglajci — s. Bjelajci i III bojna Bjelajci (isključno) — k. 189.

I bojna 4. gorske (brdske) pješadijske pukovnije na lijevom krilu ustaško-domobranske pukovnije u rejonu: Petkovac — potok Moštanica — Dubičko polje — k. 99 — desna obala r. Une, vezujući se svojim desnim krilom sa 2. bojnomo ustaško-domobranske pukovnije u rejonu k. 189.

Štab 1. gorskog zdruga pod komandom pukovnika Mirka Zgaga u pokretu sa svojim snagama smjestio se u rejonu Smrdeljca, neposredno se angažujući u borbama od 24. juna do 5. jula koje su vođene na odsjeku: Dolovi — Jugovića brdo.

Prema zamisli njemačkog generala Štala, poslije izbijanja snaga na planiranu liniju, trebalo je još pomjeriti naprijed snage 2. gorskog zdruga, tako da bi 18. juna 1942. godine snage Bobene grupe „Zapadna Bosna“ sa zapadne strane Kozare, između Prijedora i Bosanske Dubice, zaposjeli položaje:

Prijedor — Puharino brdo (k. 506) — Vilić brdo (k. 493) — Vis (k. 401) s. Pogledevo — s. Maglajci — s. Bjelajci — k. 189 — Petkovac — potok Moštanica — Dubičko polje (k. 99) — desna obala r. Une.

Zaposjedanjem ove linije bio bi u potpunosti postignut planirani cilj i stvorena kružna osnovica Bosanska Dubica — Prijedor — Ulašine kod Ivanjske — Jablanica — odsjek Sava — Una, a zatim bi uslijedilo dalje potiskivanje snaga Drugog krajiškog odreda u planirani rejon radi uništenja. Prema planu komandujućeg generala i komandanta u Srbiji generala Badera „poslije opkoljavanja Kozare i Prosare potrebno je uništiti ustanike. Uništenje je moguće ostvariti samo napadom. Uništavanje opsadom i izgladnjavanjem ne obećava uspjeh, pošto oduzima mnogo vremena, a ostale neprijateljske grupe bi time dobile slobodu kretanja i ugrozile pozadinu kružne osnovice.“⁷¹⁵

Komandujućeg generala i komandanta u Srbiji zabrinjavala je situacija na daleko širem području Bosanska krajina, Banije, Korduna i Slavonije, konstatujući kako se jake partizanske snage nalaze na području Bosanska Crupa — planina Grmeč — Sanski Most čiji dijelovi napadaju osiguranja na eljezničkoj pruzi Bosanska Krupa — Bosanski Novi. Iako je na Samarici i Petrovoj gori bilo završeno, a na Kozari u toku čišćenje područja od artizanskih snaga, komandujući general i komandant u Srbiji general Bader, izvještaju komandantu oružanih snaga na Jugoistoku od 24. juna 1942. godine, procjenjuje kako su „Samarica i područje zapadno od linije Prijedor — Bosanska Dubica samo djelomično očišćeni i tamo se već ponovo nalaze čete partizanske grupe koje sada uspješno vrše prepade na osiguranja pruga i jline za dotur.“⁷¹⁶

„U isto vrijeme i u Slavoniji“ izvještava general Bader „sjeverno od Save, i Papuku i Psunju, nalaze se partizanske snage koje vrše prepade na prugu igreb — Beograd i na žandarmerijske stanice te oblasti. Istočno od Vrbasa i

⁷¹⁵bornik, tom XII, knjiga 2, dok. 96.

⁷¹⁶bornik, tom XII, knjiga 2, dok. 96.

južno od Banje Luke partizane sada drže u šahu četnici vjerni vladi. Možeš« pretpostaviti da postoji veza između svih partizanskih odreda i grupa, & vjerovatno i jedinstveno rukovodstvo.“⁷¹⁷

Realna je bila pretpostavka da će partizanske snage u drugim rejonima, koje se nalaze pod jedinstvenim rukovodstvom, preduzeti ofanzivna dejstva i akcije na osiguranja pruga i kolone za dotur snagama u ofanzivi na Kozari, te pružanje pomoći okruženim snagama Drugog krajiškog odreda. Zbog toga Operativni štab „Zapadna Bosna“ ubrzava pokret svojih snaga i poslije okruženja i stvarnja kružne osnovice oko Kozare, pristupa izvršenju svog najznačajnijeg i istovremeno najtežeg zadatka—daljeg potiskivanja sa ciljem uništenja partizanskih snaga u Kozari.

⁷¹⁷Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 96.

NEOČEKIVANO SNAŽAN OTPOR SNAGA DRUGOG KRAJIŠKOG
NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA „MLA-
DEN STOJANOVIĆ“ U NEPRIJATELJSKOM OKRUŽENJU KOZARE

Borbe do 18. do 25. juna 1942. godine

Nakon osmodnevnog pokreta i svakodnevnih danonoćnih borbi, snage Borbene grupe „Zapadna Bosna“ uspjele su da sa juga i zapada pokrenu snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i da prodorom na više pravaca izbiju i uspostave front na južnim i zapadnim obroncima Kozare.

U neprijateljskom okruženju našla se glavnina snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ u borbenom rasporedu na pravcima:

I bataljon sa pet četa na isturenom zapadnom dijelu položaja sa centrom odbrane na Patriji. Svojim desnim krilom naslanjao se na snage II bataljona u rejonu rijeka Mlječanica — s. Pogledevo, a lijevim sa Udarnim bataljonom u rejonu s. Gornji Jelovac — s. Veliko Palančište.

II bataljon sa glavinom svojih snaga nalazio se na sjeverozapadnom i jednom četom na južnom dijelu položaja. Njegove tri čete rasporedene su u rejonu: 2. četa — rijeka Mlječanica — s. Pogledevo — lijeva obala rječice Košuce, 1. četa — desna obala rječice Košuce — s. Maglajci — s. Bjelajci, 3. četa — s. Bjelajci — Dubička ravan — desna obala r. Une i 4. četa — na južnim padinama Kozare, iznad Kozarca, u rejonu: Bešića poljana — Zečji kamen — Mrakovica — Gola planina, vezujući se svojim desnim krilom sa snagama Udarnog i lijevim krilom sa snagama IV bataljona.⁷¹⁸

III bataljon sa četiri čete zadržao je svoje ranije položaje na istočnim padinama Kozare u rejonu: s. Bistrica — Vrbaška — lijeva obala rječice Lubine — s. Adžići — s. Samardžije — s. Šimići — s. Mičije — Krnjin.

IV bataljon sa 1. četom, popunjenim dijelovima 2. čete i naknadno formiranom 6. četom⁷¹⁹, pošto su dijelovi 2. čete sa 3, 4. i 5. četom ostali izvan obruča, zauzeo je dio položaja na jugoistočnom i južnom dijelu Kozare iznad drumu Banja Luka — Kozarac, povezujući se lijevim krilom sa 4. četom III

⁷¹⁸4. četa II bataljona formirana je od dijelova Posadne čete iz Prijedora koji su se povukli prema Kozari prilikom upada neprijateljskih snaga 10. juna 1942. godine u Prijedor. Drugi dio sa političkim komesarom Idrizom Cejvanom povukao se na sektor Miljakovaca.

⁷¹⁹Bila je to sada 3. četa IV bataljona, s obzirom da su se dijelovi 2. čete sa 3, 4. i 5. našli izvan neprijateljskog okruženja u rejonu s. Marička — Busnovi — Tomašica — Miljakovci.

bataljona prema Krnjinu i desnim krilima sa 4. četom II bataljona prema Goljoj pianini.

Udarni bataljon sa četiri čete zaposjeo je položaj na južnim padinama Kozare u rejonu: Palančište — Božići — Jaruge — Kozarac na čijem se desnom krilu nalazio I bataljon, a na lijevom 4. četa II bataljona.

Procijenivši situaciju u kojoj su se našle snage Drugog krajiškog odreda, potpuno okružene na uskom prostoru neposredno uz Kozaru i odsječene od snaga Prvog krajiškog odreda i Prve krajiške udarne brigade, sa namjerom neprijatelja da ih uništi, Štab Drugog krajiškog odreda formira posebno tijelo Operativni štab u koji su ušli istaknuti rukovodioci Odreda: Josip Mažar Šoša, Ratko Vujović Čoče i Miloš Šiljegović. Operativni štab Odreda pod rukovodstvom zamjenika komandanta Odreda Josipa Mažara Šoše upućen je na glavni pravac nadiranja i prodora neprijateljskih snaga sa zadatkom da organizuje i neposredno rukovodi operacijama i odbranom na zapadnom i sjeverozapadnom položaju Kozare. Na ovom pravcu nadirale su snage 1. i 2. gorskog zdruza iz sastava 1. gorske divizije, sa težnjom daljeg prodiranja i potiskivanja snaga I i II bataljona Drugog krajiškog odreda.

18. juna 1942. godine, nakon izbijanja na liniju Prijedor — Bosanska Dubica, a po neposrednom naređenju njemačkog generala Štala, snage 2. gorskog zdruza otpočele su sa pokretom od drumu Prijedor — Bosanska Dubica prema Kozari. Njihov zadatak je bio da ovladaju linijom: Puharino brdo (k. 506) — Vilić brdo (k. 493) — Vis (k. 401) — s. Pogleđevo, dokle je dostizala I. bojna ustaško-domobranske pukovnije iz sastava 1. zdruza.

Na lijevom krilu snaga 2. gorskog zdruza kretala se II bojna na čelu sa bojnikom Milanom Ugarkovićem. U isto vrijeme uz r. Mlječanicu sa sjeverne strane prema Kozari u pokretu je bila I bojna ustaško-domobranske pukovnije, nastojeći da poslije dostignute linije na Pogleđevu uspostavi vezu sa svojim desnim susjedom, II bojom 2. gorskog zdruza.

Na pravcu pokreta snaga II bojne 2. gorskog zdruza nalazio se I bataljon pod komandom Žarka Zgonjanina, koji je, povlačeći se ispred neprijatelja u rejonu Jelovca prema Patriji, odlučio da organizuje odbranu sa fronta uz istovremeni napad sa leđa, iz pozadine neprijatelja. Ovakva taktika ratovanja karakterisala je ovog smjelog i neustrašivog komandanta sa Kozare.

Prateći dejstvo snažne minobacačke vatre koja je čistila teren ispred nastupajućih neprijateljskih snaga, primijećen je iza toga pokret i nastupanje snaga II bojne koje su uskoro izbile u šumovite predjele gdje je njihovo napredovanje bilo usporeno. Upravo u to vrijeme sa čela ih napada 3. četa, a sa boka, sa pravca Patrije, istovremeno 1. baljska i 2. kuljanska četa I bataljona. Neprijateljske snage bile su potisnute nazad, dok su snage I bataljona koje su ih protjerale, došle u vrlo nepovoljan položaj podesan za uspješno dejstvo neprijateljske minobacačke i mitraljeske vatre. Tu su se čete zadržale i u popodnevним časovima, kada se komandant bataljona Žarko Zgonjanin odlučuje na još smjeliji poduhvat. Ostavljajući na dostignutim položajima snage 1, 2. i 3. čete, organizuje grupu boraca sastava jednog udarnog voda i jednog voda iz 1. čete jačine oko 80 boraca i na čelu ove grupe u poslijepodnevним ljetnim časovima provlači se između neprijateljskih položaja i izbija na Planinicu, a zatim sa južne strane zaobilazi Ravni gaj i

provlači se kroz travom obrasle predjele i izbija na kosu Srdelj. Tako se ovaj neustrašivi komandant I bataljona na čelu udarne grupe odvažnih i hrabrih boraca našao na veoma bliskom odstojanju pozadi neprijateljskog streljačkog stroja i kolona. Neprijatelj je svu svoju pažnju i vatrenu moć usmjerio prema Kozari, dejstvujući artiljerijskom, minobacačkom i mitraljeskom vatrom po položajima četa I bataljona koje su se nalazile na drugoj strani ceste Prijedor — Knežica, prema Kozari. Neprijateljski oficiri zaneseni svojim krvavim pohodom nisu mogli da pretpostave da se pozadi njihovih jedinica u neposrednoj blizini nalaze partizanski borci koji samo čekaju trenutak za napad.

Žarko Zgonjanin

Iznenadnim i snažnim jurišom na neprijatelja sa leđa i istovremenim jurišom snaga 1, 2. i 3. čete I bataljona sa fronta od Kozare, ne samo daje iznenadilo i stvorilo pometnju u neprijateljskom borbenom rasporedu već ga je potpuno paralisalo da nije stigao da prihvati borbu. Čak ni da se izvuče paničnim bjekstvom. Istina, neprijateljski vojnici i njihovi oficiri nisu znali, niti imali kuda da bježe. Tu među njima, pristigli sa fronta i iz pozadine, našli su se borci I bataljona sa svojim komandantom Žarkom Zgonjaninom. Poraz

neprijateljskih snaga u ovome kratkom okršaju bio je neminovan, zahvaljujući dobroj organizaciji sveobuhvatnog i koncentričnog napada na neprijatelja sa fronta i iznenađenjem iz pozadine.

Katastrofalan poraz neprijateljskih snaga u rejonu sela Gornjeg Jelovca potvrdio je u svome izvještaju i komandant 1. gorske ustaško-domobranske divizije, konstatujući daje napad na II bojnu (bataljon) 2. gorske pukovnije izveden jednovremeno jakim snagama i sa fronta i iz pozadine sa pravca Smrdelja i sela Jutrogošte. Da bi se, makar donekle, opravdao i ublažio poraz, ističe se u izvještaju kako je napad izveden sa svih strana i znatno nadmoćnijim snagama, zbog čega je oslabljeni 2. gorski zdrug (brigada) morao popustiti. „Gubici su“ tvrdi se dalje „bili veliki,“ pa je u jednom času nastupila i panika. Inače, borbe su bile natčovječanske.“ Kakve su to bile natčovječanske borbe neprijatelja kada se pod snažnim naletom kozarskih boraca uništava i predaje jedna bojna (bataljon) vojnika? Ali trebalo je pred svojim njemačkim gospodarima naći opravdanje i proglasiti poraz kao natčovječansku borbu.

I prema ličnom priznanju neprijatelja, njegov 2. gorski zdrug (brigada), uslijed gubitaka, bio je oslabio za jednu bojnu, jer je tih dana pretrpio gubitke od 45 poginulih, 82 ranjena i 386 nestalih. Procjenjuje se daje između njegove desne i srednje kolone u nastupanju postojala rupa i nepovezanost, što su partizani znali da iskoriste, povlačeći se na zapad, a zatim su izvršile napad sa boka i iz pozadine. Na ovome pravcu pored II bojne 2. gorskog zdruga bila je angažovana i III lovačka bojna, koja se kretala kao prednja kolona u rasporedu 2. gorskog zdruga, na čije lijevo krilo su napale i okružile snage I bataljona, a zatim sa svih strana opkolile snage 2. bojne koja je pretrpjela najveći poraz.

Štab Drugog krajiškog odreda u izvještaju o ovim borbama konstatuje da su u silnom naletu partizani uz učešće pozadine razbili i uništili II bojnu gorskog zdruga. Tom prilikom ubijeno je 50–60 neprijateljskih vojnika, mnogo ranjeno, a 283 zarobljeno. Među njima 2 oficira i 5 podoficira. Zaplijenjeno je 300 karabina, 20 puškomitraljeza, 8 teških mitraljeza, 4 velika i 10 lakih bacača mina, 2 brdska topa 65 mm, 15 njemačkih strojnica, 50.000 metaka, dosta mina i granata, 55 konja i mnogo druge ratne spreme. Isti dan, jedna četa I bataljona razbila je i uništila jednu satniju Lovачke bojne. Ubijeno je 15, a više zarobljeno i ranjeno Paveličevih „lovaca“. Zaplijenjeno je 20 pušaka, 4 puškomitraljeza, 4–5 sanduka municije, nekoliko konja i druge spreme.⁷²⁰

Razbijanje snaga II bojne 2. gorskog zdruga i III lovačke bojne od strane I bataljona u rejonu:Gornji Jelovac — Patrija — Jugovića brdo, stvorena je u neprijateljskom borbenom rasporedu breša širine 6–7 kilometara, između I bojne ustaško-domobranske pukovnije i lijevog krila 2. gorskog zdruga. Štab 1. gorske divizije procjenjuje da zbog osjetnih gubitaka partizani nisu pokušali da iskoriste otvorenu brešu i ne uspijevaju da iskoriste poraz 2. gorskog zdruga pa tako „rupa“, iako je nadzirana, i dalje zjapi. Tek 20. juna, nakon prikupljanja snaga razbijene bojne i povratka dvije satnije sa r. Sane, te pristizanja I bojne 2. gorskog zdruga, otvorena breša se ponovo zatvara. Međutim, prema daljem razvoju događaja, može se zaključiti da u tim

⁷²⁰Zbornik, tom IV, knjiga, 6. dok. 30.

danima, iako se razbiju neprijateljske snage i stvaraju breše, nema pokušaja izvlačenja snaga Odreda iz okruženja, već se vode borbe za uništenje i protjerivanje neprijatelja sa dostignute linije. Zahvaljujući samoinicijativi komandanta I bataljona Žarka Zgonjanina u toku noći 18/19. juna preko Gornjeg Jelovca iz Kozare je izvučeno „oko 2.000 — 3.000 ljudi, žena i djece.“⁷²¹

Pretrpjevši osjetne gubitke 18. juna na glavnom pravcu udara u sredini borbenog rasporeda divizije, a u cilju sprečavanja očekivanog prodora i izvlačenja snaga Odreda prema jugu kroz otvorenu brešu, Štab 1. gorske divizije na brzinu prikuplja raspoložive snage iz posada u Dubici i Kostajnici i formira jednu bojnu „skrpeljenu“ od:

- 3. i 4. satnije 4. ustaške bojne;
- 3. satnije 12. ustaške bojne;
- mitraljeske satnije 12. ustaške bojne i
- 9. satnije 11. pješadijske pukovnije.

Ova bojna pod komandom potpukovnika Rudolfa Šimića, pomoćnika komandanta ustaško-domobranske pukovnije sa „oko 300 pušaka sa 4 puškomitraljeza, 2 bacača i 4 mala tenka“ sa kojom polazi i komandant divizije pukovnik Stjepan Peričić, krenula je iz Bosanske Dubice 19. juna u 2 časa.

Pretpostavljajući da će snage Drugog krajiškog odreda, koristeći otvorenu brešu u njegovom rasporedu pokušati prodor i izvlačenje prema jugu, zbog četa se kombinovana bojna „Šimić“ upućuje na sektor Mićin grob, gdje dostiže u toku noći i ostaje do 20. juna. Međutim, Štab 1. gorske divizije naknadno ocjenjuje da zauzeti položaj u rejonu Mićin grob ne odgovara trenutnoj situaciji da bi mogao da zatvori i spriječi probijanje partizana iz Kozare, pa naređuje da se bojna „Šimić“ u toku 20. juna povrati nazad i rasporedi na liniji: Knešpolje (k. 192) — Čitluk (k. 205), odnosno Knežica — Vasića potok sa zadatkom da čisti teren do linije crkva u Donjem Jelovcu — Smrdeljac, gdje je u toku toga dana „bojna naišla na žestok otpor partizana, kojom prilikom poginuo je jedan ustaški zastavnik i dva čarkara.“⁷²²

U toku pokreta prema Kozari najdublje je prodrila I bojna ustaško-domobranske pukovnije 1. gorskog zdruga pod komandom potpukovnika Čanjevac Ladislava. Bojna je u toku 18. juna izbila na Pogleđevo i na tome pravcu potisla u Kozaru 2. četu II bataljona. Na lijevom krilu ove bojne prema s. Maglajcima, dokle je dostigla III bojna, zauzela je položaj 1. četa II bataljona i time ugrozila spoj između ovih bojni. Istovremeno I bojna ostala je bez naslona na svoga desnog susjeda, II bojnu 2. gorskog zdruga, koja je u popodnevnim časovima 18. juna razbijena od snaga I bataljona.

Prateći razvoj situacije na spojevima desnog krila 1. gorskog zdruga i lijevog krila 2. gorskog zdruga, Štab 1. gorske divizije uviđa da desno krilo 1. zdruga, na Visu (k. 401) u selu Pogleđevu, uslijed povlačenja lijevog krila 2. zdruga, ostaje otvoreno i usamljeno. Već u noću 19. juna u 4 sata izdaje se zapovijed da se desno krilo povuče na liniju: Mlječanica — Elezovača. Međutim, zapovijed ne stiže do I bataljona ustaško-domobranske pukovnije,

⁷²¹Kozara, knjiga 3, str. 124.

⁷²²Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

jer je ona već opkoljena. U takvoj situaciji neprijateljskoj komandi preostalo je jedino da opkoljenoj Bojni upućuje naređenja iz aviona. To se potvrđuje i u neprijateljskom izvještaju, gdje se kaže da se „opkoljenoj Bojni bacaju zapovijedi iz zrakoplova, ali ih ne dobijaju“. Tvrdi se daje 9. satnija III bojne, koja je bila određena za hvatanje veze sa snagama I bojne, morala da se povuče uslijed jake vatre.⁷²³

Operativni štab Odreda pod rukovodstvom zamjenika komandanta Odreda Josipa Mažara Šoše, procjenjujući situaciju koja je nastala poslije prodora neprijateljskih snaga i izbijanja u rejon Pogleđeva, neposredno uz Kozaru, odlučio je da koncentričnim napadom dijelova snaga I, II i Udarnog bataljona opkoli i uništi I bojnu ustaško-domobranske pukovnije, koja je po izbijanju na Pogleđevo uspjela da se uređenim sistemom rovova i saobraćajnica obezbijedi na dostignutoj liniji i pripremi za pozicionu odbranu. U toku 19. juna 1942. godine I i II bataljon Odreda pokušali su da odbace neprijatelja na odsjeku Donji Jelovac — Međuvođe — Koturovi i da stvore uslove za likvidaciju snaga I ustaško-domobranske bojne koja se bila uklinila u borbenom rasporedu snaga II bataljona u rejonu Pogleđeva. Kako ostalim neprijateljskim snagama nije bilo omogućeno da se spoje sa snagama I ustaško-domobranske bojne na Pogleđevu, to je ova bojna 19. juna ostala odsječena od glavnine svojih snaga I. ustaško-domobranske pukovnije.

Sutradan, 20. juna 1942. godine u 3 časa otpočeo je snažan napad dijelova snaga I i II i jedne čete Udarnog bataljona na okruženu I bojnu ustaško-domobranske pukovnije na Pogleđevu. Nalazeći se u okruženju partizanskih bataljona i napadnuta sa svih strana, Bojna je pružila snažan i ogorčen otpor. Borba je bila i teška i duga. Trajala je skoro čitav dan. Izvedeno je nekoliko uzastopnih juriša, ali se neprijatelj nije dozvoljavao izbaciti iz utvrđenih rovova, iako je na nekim odsjecima bio uzdrman i trpio osjetne gubitke. Očekivao je pomoć svojih snaga sa krila i iz pozadine. A bio je siguran i u dobru organizaciju pozicione odbrane, dobro izvedene i utvrđene rovove i saobraćajnice na podesnom i šumom obraslom zemljištu. Uspješnim dejstvom automatskog oružja neprijatelj je u prvo vrijeme uspijevaio odbijati napade partizanskih snaga, pošto nisu bili jednovremeni. U toku dana stalno je dejstvovala neprijateljska avijacija koja je svojom vatrenom moći pomagala opkoljenoj Bojni, bombardujući i mitraljirajući dostignute položaje partizanskih četa. U isto vrijeme postojala je opasnost da neprijatelj izvrši napad sa leđa na snage I i II bataljona zbog čega su neki njihovi dijelovi morali biti angažovani za obezbjeđenje.

U toku borbi sa snagama I bojne neprijatelj je pokušao sa pravca Maglajca i Odžinaca da uputi pomoć opkoljenoj Bojni, ali je u rejonu Varošina jedna njegova jedinica dočekan od 1. čete II bataljona koja joj je nanijela znatne gubitke i natjerala u bjekstvo. Tom prilikom „zarobljeno je oko desetak vojnika, dosta spremne i municije, kao i oružja i top 75 mm.“⁷²⁴

Prema neprijateljskom izvještaju I bojna ustaško-domobranske pukovnije preživjela je jednu tešku navalu kod s. Pogleđeva, s obzirom na činjenicu da je lijevo krilo 2. gorskog zdruga bilo razbijeno, a spoj sa istim

⁷²³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

⁷²⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 109.

prekinut. Partizani su navaljivali i vršili desetak juriša, koji su krvavo odbijani. Bojna opkoljena sa svih strana, morala se pod zaštitom svojih dijelova povući ka s. Maglajci, gdje su se odstupajući dijelovi prikupili kod 3. bojne. Držanje I bojne omogućilo je izvlačenje iste, uz dosta teške gubitke u ljudstvu i materijalu.⁷²⁵

Štab Drugog krajiškog odreda u svom izvještaju Operativnom štabu iz Bosanske krajine obavijestio je da je borba sa I bojnomo ustaško-domobranske pukovnije „Dr Ante Pavelić“ trajala od 3 sata ujutro do 8 sati na veče. „Bila je vrlo žestoka i krvava. Radi sistema rovova kojim se utvrdila bojna na položajima, mnogo napora trebalo je uložiti za osvajanje istih. Bacači su odigrali svoje. Neprijatelj se pod našim pritiskom povlačio, ali pod zaštitom artiljerijskog oružja. U jurišima smo ga stjerali od Pogleđeva u Međuvođe. Zarobljeno je 25–30 vojnika (među njima doktor te bolnice). Ubijeno oko 100 dok su se ostali izvukli na druge položaje. Mi smo imali 50 ranjenih. Zarobljena su 2 teška mitraljeza, jedna topovska cijev, 5–6 puškomitraljeza i oko 80 pušaka, kao i bataljonska apoteka.“⁷²⁶

Sutradan, 21. juna, nastavljena je borba sa dijelovima razbijene I bojne ustaško-domobranske pukovnije, koji su težili da zauzmu i održe položaje na liniji: Elezovača — Mlječanica. Međutim, snage I i II i udarnog bataljona progone neprijatelja i čiste teren kojom prilikom pronalaze jedan top i dosta municije za minobacače.

Isti dan napadnute su pobočnice neprijatelja na Planinici. Zaplijenjena su „2 teška mitraljeza, 1 puškomitraljez i 10 pušaka. Zarobljeno 10 neprijateljskih vojnika, dok se sam ubio zamjenik komandanta ustaško-domobranske pukovnije.“⁷²⁷

U toku dvodnevni borbi na Pogleđevu poginulo je 25, a ranjeno 50 partizana. Samo sa bosansko-dubičkog područja poginulo je 24 borca, i to: Boško Maričić, Marko Ećim i Jovan Maričić iz Mrazovaca, Milan Bijelić iz Malog Dvorišta, Milorad Gajić, Blagoja Gvozden, Aleksa Vučen, Boško Gvozden i Zdravko Zec iz Mirkovaca, Čedo Vrban iz Maglajaca, Milan Bursać iz Pobrđana, Rade Balaban, Riste Balaban i Nikola Balaban iz Hajderovaca, Marjan Bundalo i Simo Đapa iz Međuvođa, Sava Bižić iz Suvaje, Cvijko Serdar iz Čitluka, Rajko Skrobić iz Vlaškovaca, Đuro Ećim i Milan Babić iz Donjeg Jelovca, Pane Kotur iz Kotureva i Božo Drvenica iz Furda.⁷²⁸

U noći 21. juna 1942. godine 3. četa II bataljona pod komandom Tomice Španovića izvela je akciju na 7. satniju II bojne ustaško-domobranske pukovnije, koja se nalazila na njenom lijevom krilu. Satnija je, kako se tvrdi u neprijateljskom izvještaju, dočekanom jakim vatrom, uhvaćena u kliješta, ali se ipak uspjela izvući i prikupiti.⁷²⁹

I na sektoru položaja IV bataljona u toku 21. juna 1942. godine neprijatelj preduzima napad uz prethodno dejstvo artiljerijske i minobacačke vatre i sadejstvo avijacije koja nadlijeće, bombarduje i obasipa mitraljeskom

⁷²⁵Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

⁷²⁶Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 109.

⁷²⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 30

⁷²⁸Prema podacima SUBNOR-a Bosanska Dubica.

⁷²⁹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

vatrom položaje Bataljona. Pošto se položaj Bataljona nalazio na uzvišenjima iznad drumu Banja Luka — Kozarac i bio podesan za odbranu, to su snage IV bataljona propustile neprijateljski streljački stroj da izbije visoko na brdo i da dođe na blisko odstojanje, a tada je otvorena snažna plotunska paljba po neprijatelju, koji se uz gubitke od 30 mrtvih i mnogo više ranjenih, morao u rasulu i panici povući nazad. Zahvaćen panikom, neprijateljski streljački stroj čitavom svojom širinom pokrenuo se nazad i povratio na svoje ranije položaje. Pored mrtvih i ranjenih neprijateljskih vojnika, bilo je i plijena u oružju i municiji i drugim vojničkim predmetima koji su pogubljeni bježeći. U ovoj uspješnoj borbi, sa znatnim neprijateljskim gubicima, poginuo je 1 i ranjen 1 borac IV bataljona.⁷³⁰

Ali bez obzira na pretrpljene poraze i na osjetne gubitke koje su imale ustaško-domobranske snage u borbama od 18 do 21. juna 1942. godine na položajima zapadnih obronaka Kozare, Štab 1. gorske divizije nastoji da povrati izgubljene položaje i da sredi svoj borbeni poredak. Trebalo je pred svojim njemačkim gospodarom naći nekakvo opravdanje za pretrpljeni poraz, jer u procjeni Operativnog odjeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 30. juna 1942. godine, konstatuje se kako su borbe u zapadnoj Bosni od 21. i 22. juna pokazale da ustaško-domobranski „gorski združeni nisu dorasli ustanicima. Oba zdruga (1. i 2.) su zbog panike i nevjeste pretrpjela znatne udarce, tako da je vrlo vjerovatno da ovi združeni neće moći biti upotrijebljeni za napadna dejstva protiv ustanka koji se brane planski.“⁷³¹

Štab 1. gorske divizije konstatuje kako je „neprijatelj sišao iz Kozare i poplavio prostor od Smrdeljca i Urmovaca, pa je tako sredina divizijskog rasporeda vrlo slaba.“ Zbog toga je kombinovana bojna „Šimić“ upućena u rejon između 1. i 2. gorskog zdruga sa zadatkom da zauzme položaj na liniji Dolovi — Jugovića brdo. U toku pokreta 22. juna Bojna je bila dočekana jakim vatrom od strane partizana i zaustavljena. U njen sastav kao pojačanje pristigla je i 3. satnija I bojne 4. gorske pukovnije sa jednim mitraljeskim vodom kako bi daljim pokretom dostigla označenu liniju.

22. juna u 4 časa dopremljena je kamionima do s. Grbavaca III bojna 4. gorske pješadijske pukovnije pod komandom potpukovnika Ivana Snura, koja je upućena u prvi borbeni poredak na sektoru r. Puharska — Mlječanica. Prema naređenju komandanta 1. gorske divizije kombinovana bojna „Šimić“, bez 3. satnije i bojne 4. gorskog zdruga, koja je upućena u sastav I bojne ustaško-domobranske pukovnije i III bojne „Snur“, krenule su 22. juna u napad sa zadatkom da očiste teren i dostignu na liniju Dolovi — Patrija — Jugovića brdo, što su uz jak otpor partizana dostigli oko 20 sati.⁷³²

Sa pravca Urmovca 22. juna oko 15 časova, ojačana I bojna ustaško-domobranske pukovnije prešla je u pokret sa ciljem zauzimanja postave Mlječanica — Elezovača. Pod jakim i žestokom borbom, Bojna je uspjela, a uz pripomoć zrakoplovstva, da zauzme određeni položaj. Tom prilikom bojna je bila pod neposrednim zapovjedništvom (komandom) pukovnika

⁷³⁰Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 110.

⁷³¹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 101.

⁷³²Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

Mirka Zgaga, zapovjednika 1. gorskog zdruga (brigade).⁷³³ Štab 1. gorskog zdruga u to vrijeme nalazio se u selu Grbavcima u rejonu k. 163.

Zaposjedanje položaja u rejonu Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — Mlječanica — Elezovača — Maglajci — Bjelajci — k. 189. — s. Petkovci — rijeka Moštanica — Dubičko polje — k. 99 — desna obala rijeke Une, ustaško-domobranske snage 1. i 2. gorskog zdruga 1. gorske divizije, neposredno po pristizanju, otpočele su da se utvrđuju, da kopaju rovove i saobraćajnice, prilagođavajući vatrenu moć svoga naoružanja zaposjednutom prostoru. Uspostavljena je međusobna veza na spojevima jedinica, što je u dotadašnjem borbenom rasporedu bila osnovna slabost.

U toku pokreta neprijateljske snage, i to: I bojna ustaško-domobranske pukovnije sada pod neposrednom komandom pukovnika Mirka Zgaga, zatim III bojna 4. gorske pukovnije pod komandom potpukovnika Ivajia Šnura i kombinovana bojna pod komandom potpukovnika Rudolfa Šimića, na planiranoj liniji: Elezovača — Mlječanica — Jugovića brdo — Patrija — Dolovi, bile su dočekane snažnom vatrom snaga I, II i Udarnog bataljona.

Borba je bila veoma teška uz obostranu upornost da se održe i sačuvaju dostignuti položaji. Preduzimani su i juriši, upadanje u neprijateljske rovove i saobraćajnice, bacanje bombi, hvatanje za usijane cijevi neprijateljskih puškomitraljeza i mitraljeza, borba prsa u prsa. Na pojedinim sektorima bilo je izbacivanja neprijateljskih vojnika iz rovova i pomjeranje linije položaja unazad, ali sve to nije dalo očekivane rezultate. Ustaško-domobranski vojnici sa svojim komandantima, ustaškim zločincima i slugama njemačkog okupatora, pukovnikom Mirkom Zgogom i potpukovnicima Ivanom Šnurom i Rudolfom Šimićem, htjeli su da se u borbi protiv partizanskih snaga na Kozari istaknu i dokažu svoju vjednost okupatoru, čijim ciljevima su i služili.

Obavještavajući o ovim borbama političkog komesara Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ Boška Šiljegovića i Ivicu Marušića Ratka, komandanta Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, Josip Mažar Šoša, zamjenik komandanta Odreda, javlja: „22. juna 1942. godine borba sa I ustaško-domobranskom bojnom svršila se po nas negativno.“⁷³⁴

Zanimljivo je da se napad na ustaško-domobranske snage preduzima upravo u vrijeme kada se one, poslije teškog poraza na Pogleđevu, gdje je razbijena 2. bojna, uz predah od jednog dana, prikupljaju, oporavljaju, popunjavaju i reorganizuju i polaze u novi napad. Opet na istom pravcu. Očito je bilo da neprijateljski štabovi, bez obzira na gubitke i poraze, nisu odustajali od zamisli i plana njemačkog generala Štala.

Prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ navodi se kako je 21. juna 1942. godine vođena frontalna borba sa ustaško-domobranskim snagama, a drugi dan otpočeo je napad za čišćenje terena.

⁷³³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147. Mirko Zgoga, bivši oficir jugoslovenske vojske, rodom iz Prijedora, vodio je 1. ustaško-domobranski gorski zdrug u ofanzivu na Kozaru.

⁷³⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 117.

„22. juna napali smo u zoru neprijatelja u cilju čišćenja koji se pribrao, reorganizovao i koncentrisao oko ceste Prijedor – Bosanska Dubica, zauzevši kote i visove Planinice — Jutrogoštu — Knežicu, a ovamo Bukovu kosu — Jelovac — Međuvođe i Bjelajce.

Mi smo napali Jelovac i Međuvođe. Borbe se vode od 3 sata do, evo podne, sa pomjeranjima u oba pravca. Naši su bili do prvih rovova, zarobili već dva puškomitraljeza i 15 karabina, ali borba se tek razvija uz kontranapade sa obje strane. Pošto je linija fronta, iako terenski mjestimično isprekidana, dugačka oko 15 kilometara, na njoj sa obje strane učestvuju svi rodovi oružja (osim Kluza).⁷³⁵ Neprijatelj u rejonu Dubica-Prijedor ima preko dva puka, ojačana sa brdskom artiljerijom.“⁷³⁶

Procjena neprijateljskih snaga bila je stvarna. Na tome pravcu bile su angažovane dvije brigade neprijateljskih vojnika sastava po četiri bataljona sa pridodatim artiljerijskim i minobacačkim jedinicama. To su bili 1. i 2. gorski zdruk 1. gorske ustaško-domobranske divizije.

Iako je procjena bila realna i front dostizao oko 15 kilometara, ipak se i dalje prihvata i nastavlja frontalni otpor sa znatno nadmoćnijim neprijateljskim snagama razvučenim na prostoru koji ne odgovara snagama i naoružanju I i II i dijela Udarnog bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ koji brane položaje zapadnog dijela Kozare, kuda je u prvo vrijeme bio usmjeren glavni pravac udara neprijatelja.

I u situaciji kada neprijatelj uspijeva, bez obzira na pretrpljene poraze i gubitke u ljudstvu i naoružanju, da osvoji i utvrdi nove određene rejone i položaje, Stab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ naređuje štabovima bataljona da se u planiranim napadima na neprijatelja ispolji što veća aktivnost u cilju razbijanja fronta.³⁷³

Da bi se organizovanije pospješilo i efikasnije ubrzalo razbijanje neprijateljskog okruženja na zapadnom dijelu položaja, na ovome sektoru stalno su se nalazili članovi Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „M[laden Stojanović“: Josip Mažar Šoša, Miloš Šiljegović i Ratko Vujović Čoče, koji su sačinjavali Operativni štab Odreda za organizaciju i sadejstvo, planiranje i izvođenje akcija na neprijateljske položaje. Njihova uloga je bila da planiraju i objedinjavaju borbena dejstva I, II i Udarnog bataljona. Posebno značajnu ulogu u organizaciji svih napada na ovome pravcu imao je zamjenik komandanta Odreda i rukovodilac Operativnog štaba odreda Josip Mažar Šoša.

Njegova smjelost i umješnost u planiranju i rukovođenju jedinicama imala je znatnog odraza u sadejstvu snaga I, II i Udarnog bataljona, koji su i samostalno i zajednički izvodili veoma uspješne akcije na neprijateljske položaje. Napadi su bili česti i skoro svaku noć, a najviše na odsjeku: Patrija — Jelovac — Jugovića brdo — Međuvođe — Bjelajci.⁷³⁸

⁷³⁵Franjoj Kluz.

⁷³⁶Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 109.

³⁷³Žarko Zgonjanin: **Prvi bataljon u kozarskoj bici**, Kozara, knjiga 3, st. 128. 7. Isto.

Operativni štab Odreda pod rukovodstvom Josipa Mažara Šoše sa štabovima I, II i Udarnog bataljona, proučavajući raspored neprijateljskih snaga i planirajući napade na dijelove ovih snaga i njihove položaje, odlučio je da izvede jednu veoma dobro organizovanu i smjelu akciju u rejonu: r. Puharska — r. Mlječanica, gdje su se u dobro organizovanoj rovovskoj odbrani nalazile dvije neprijateljske bojne. Bile su to kombinovana ustaško-domobranska bojna pod komandom ustaškog potpukovnika Rudolfa Šimića i III bojna 4. gorske ustaško-domobranske pukovnije pod komandom ustaškog potpukovnika Ivana Šnura.

Izvođenje ovoga napada planirano je za 23/24. juna 1942. godine sa početkom u 2 časa. U napadu su uzele učešće snage I bataljona koje su već bile na ovome sektoru, zatim dvije čete 2. i 5. četa sa jednim vodom 3. čete II bataljona i 1. čete Udarnog bataljona. I ovoga puta korišteno je od ranije isprobano iskustvo partizanskog ratovanja da se na neprijatelja napada iznenada i sa leđa, pa je tako odlučeno da se neprimjetnim ubacivanjem dijelova snaga u pozadinu neprijatelja otpočne sa napadom na njegova krila sa pravca Hajderovaca prema Jugovića brdu i sa pravca r. Puharska prema Dolovima. Prije otpočinjanja koncentričnog napada, dijelovi I bataljona i jedan vod 3. čete II bataljona fingiraće napad sa fronta, a zatim kada otpočne napad sa krila, nastaviti sa napadom na neprijateljske položaje na određenim pravcima napada.

Dvije dobro naoružane čete II bataljona, predvođene zamjenikom komandanta bataljona Dragutinom Čurguzom, provukle su se u toku noći 23/24. juna dolinom Mlječanice i izbile u rejon Hajderovaca pozadi položaja bojne „Šnur“ na Jugovića brdu. U isto vrijeme 1. četa Udarnog bataljona sa komandiranjem Petrom Borojevićem i dijelovi 1. bataljona uspjeli su da niz r. Puharsku na spojevima desnog krila bojne „Šimić“ i lijevog krila snage 2. gorskog zdruga na Sredelu izbiju na desni bok kombinovane bojne „Šimić“ sa položajem u rejonu: Dolovi — Patrija.

U planirano vrijeme, 24. juna u 2 časa, otpočeo je snažan koncentričan napad partizanskih snaga sa fronta, na bokove i iz pozadine, na ustaško-domobranske bojne „Šnur“ i „Šimić“ utvrđene na položajima: Jugovića brdo — Patrija — Dolovi sa ciljem njihovog razbijanja i uništenja. Najsnažniji pritisak izvršen je na III bojnu 4. gorske pukovnije napadom dijelova snaga II bataljona iz pozadine sa pravca Hajderovaca. Potpomognute snažnim udarom sa fronta, iako nailaze na žestok otpor, uspijevaju da u brzom naletu upadnu u borbeni poredak III bojne, razbiju i unište dobro branjene i utvrđene linije i otporne tačke, nanose neprijatelju osjetne gubitke i prisiljavaju ga na panično bjekstvo. Razbijeni dijelovi Bojne, pošto su partizani upali u središte njenog rasporeda, bježali su prema selu Grbavcima i cesti Knežica — Bosanska Dubica. Manji dijelovi sa Štabom Bojne i potpukovnikom Šnurom spašavali su se izvlačenjem prema Dolovima gdje se nalazio Štab kombinovane ustaško-domobranske Bojne „Šimić“. Prema neprijateljskom izvještaju I ustaško-domobranska bojna sa položaja Mlječanice potpomagala je vatrom i prebacivanjem snaga postavu

grupe „Šnur“, kada je teško ranjen komandant Bojne potpukovnik Ladislav Čanjevac.⁷³⁹

I na položajima Kombinovane ustaško-domobranske Bojne „Šimić“ na sektoru Dolovi — Patrija, poslije napada iz pozadine i sa boka, te snažnog pritiska sa fronta, došlo je do razbijanja njenog borbenog poretka. Borci I i Udarnog bataljona upadali su u neprijateljske rovove i bombama i noževima na puškama vodili žestoku borbu nanoseći neprijatelju velike gubitke, što je kod preživjelog dijela Bojne stvorilo paniku i traženje izlaza u paničnom bjekstvu. I Štab Kombinovane ustaško-domobranske bojne sa potpukovnikom Šimićem, zajedno sa Štabom III bojne 4.gorske pukovnije prema selu Grbavcima, kuda su bježali dijelovi njihovih razbijenih bojni, nastavljajući sa bjekstvom i dalje od Grbavaca prema Bosanskoj Dubici. Drugog izlaza nije ni bilo pošto su snage I i II bataljona, nakon razbijanja neprijateljskih položaja na sektoru Dolovi — Patrija — Jugovića brdo produžili sa uništavanjem i gonjenjem preostalih razbijenih dijelova bojni „Šnur“ i „Šimić“, izbijajući tako preko sela Mirkovca na cestu Bosanska Dubica — Knežica.

U ovim borbama koje su počele u toku noći i trajale do 14 časova ubijeno je oko 150, a zarobljeno 60 ustaša i drugih neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 150 pušaka, 20 puškomitraljeza, nekoliko teških mitraljeza i minobacača, mnogo municije i ostale vojne opreme. Poginulo je 15, a ranjeno 25 boraca.⁷⁴⁰

Prema izvještaju zamjenika komandanta Drugog krajiškog narodno-oslobodilačkog partizanskog odreda Josipa Mažara Šoše od 24. juna 1942. godine upućenog Štabu Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade ističe se daje 24. juna vođena borba sa III bojnom 4. gorskog zdruga koja se završila povoljno, da je ova bojna razbijena i protjerana sve do položaja I ustaško-domobranske pukovnije i Kombinovane ustaško-domobranske bojne „Šimić“ gdje je zavladao takva panika i odstupanje daje manje-više ličilo na rulju koja bježi.⁷⁴¹

Štab 1. gorske ustaško-domobranske divizije morao je da prizna još jedan težak poraz svojih snaga na obroncima Kozare u čijem izvještaju je zapisano:

„Noću 23/24. VI. neprijatelj napada na odsjek: Dolovi — Jugovića brdo sa snagom od preko 1.000 ljudi. Borba traje cijelu noć. Dolazi do borbe bombom i nožem. Neprijatelj upada u naše postave i više puta biva izbačen. III bojna 4. gorske pješadijske pukovnije bori se nadčovječno, no trpi velike gubitke. Oko 09.00 sati 24. VI., III bojna 4. gorske pješadijske pukovnije, a sa njom i kombinovana ustaško-domobranska bojna, popuštaju i praćeni u stopu od neprijatelja odstupaju ka Grbavcima. Kriza. Naši gubici 24. i 25. VI: poginulih 114, ranjenih 48 i nestalih 66.“⁷⁴²

I ovoga puta štab 1. gorske divizije ističe „nadčovječnu“ borbu pripadnika III bojne 4. gorske pukovnije i kombinovane ustaško-domobranske bojne, a i jedna i druga bile su razbijene, u njihovim razbijenim redovima zavladao je panika. Nije se odstupalo već u neredu bježalo samo da se spasi život.

⁷³⁹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 30.

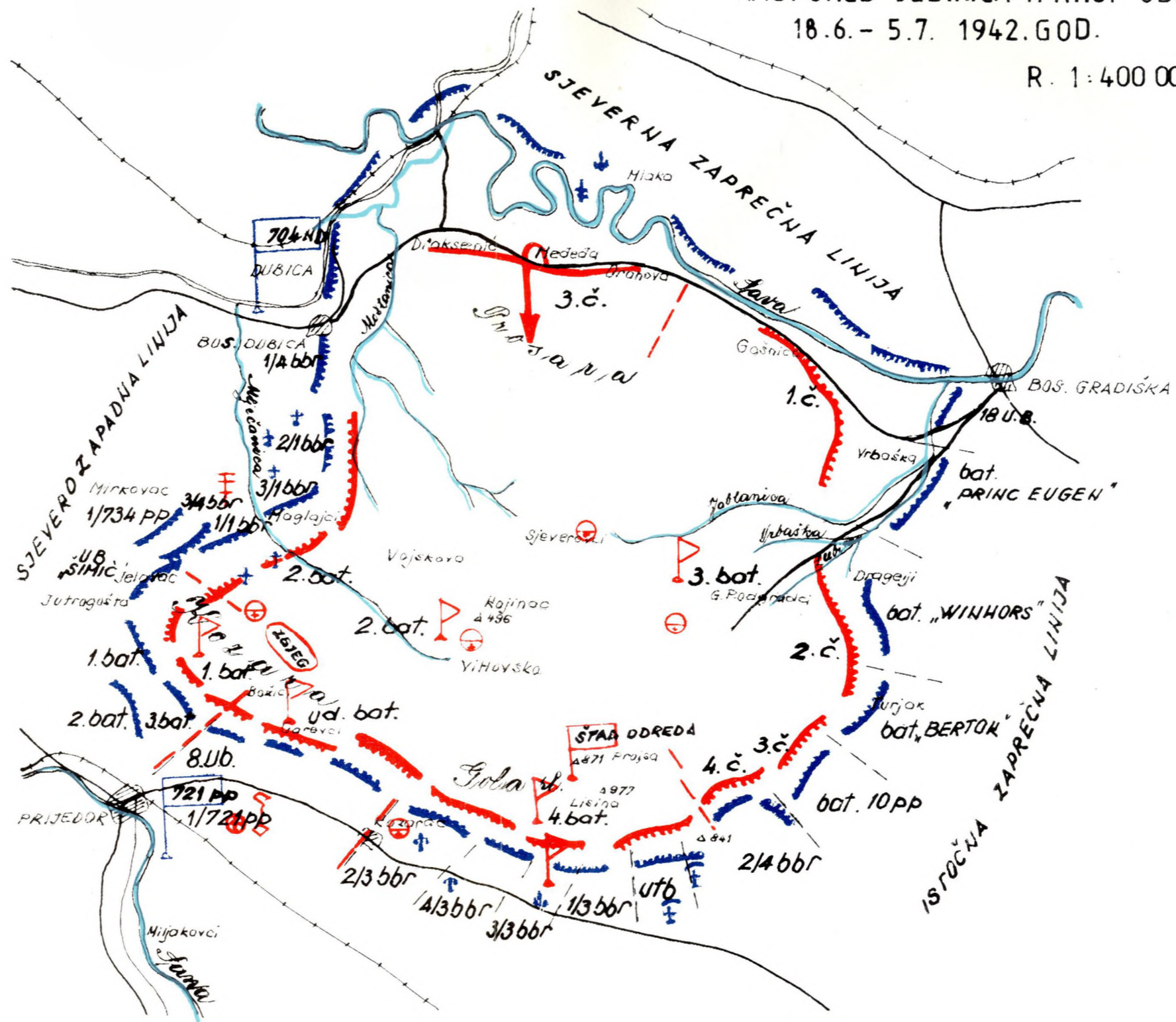
⁷⁴⁰Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 117.

⁷⁴²Izvještaj komandanta 1. gorske divizije, V. I. I. Beograd, K. 5-7.

RASPORED JEDINICA II KNOP ODREDA

18.6. - 5.7. 1942. GOD.

R. 1:400 000

Broj poginulih boraca koji su učestvovali u ovoj akciji sigurno je bio veći nego što je navedeno u prvom izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“. Samo 3. četa I bataljona izgubila je 10 boraca. Poginuli su: Rajlić Aleksa, Bašić Ranko, Bašić Nikola, Jakovljević Boško, Vukojević Dragan, Stanković Milan, Pavković Gojko, Pašić Dragan i Kolundžija Simo, a teško ranjeni: Đurđević Golub, komandir pozadinske čete koji je ubrzo umro i Grahovac Rade.⁷⁴³

I 1. (baljska) četa I bataljona imala je gubitaka. Poginuo je vodnik voda Muharem Pero i njegov brat Muharem Mladen, zatim Kondić Cvijo, nišandžija na teškom mitraljezu i još nekoliko desetara i boraca iz ove čete, čija imena je, na žalost, bilo nemoguće ustanoviti.⁷⁴⁴

Iz II bataljona poginuli su: Kotoran Stojan i Trubarac Boško iz Brekinje, Vučen Mile iz Donjeg Jelovca, Curin Svetko iz Mirkovca, Dragičević Branko iz Mrazovaca, Trivić Ljuban iz Pobrđana i Kor Riste iz Čelebinaca.⁷⁴⁵

Ni prilikom ovoga razbijanja neprijateljskog položaja i gonjenja razbijenih neprijateljskih snaga do ceste Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor, kada je stvoren još veći slobodan prostor, breša, prema jugu i zapadu, ne preduzimaju se mjere izvlačenja snaga Odreda iz Kozare. Jedinice se povlače prema Kozari, a neprijatelj sređuje razbijene dijelove svojih satnija i bojni, popunjava ih i uvodi nove jedinice, te prelazi u kontranapad, osvaja i zaposjeda položaje na liniji: Grbavci — Urmovci. Opet je na brzinu skrpljena razbijena Kombinovana ustaško-domobranska bojna ustaškog potpukovnika Rudolfa Šimića. Sastavljena je od dijelova 3, 5, 7. i 8. satnije 5. pješadijske pukovnije, 4. satnije IV ustaške bojne, 6. satnije 12. ustaške bojne i 9. satnije 11. pješadijske pukovnije. I III. bojna 4. gorske pukovnije, koja je takođe bila razbijena, popunjavana je sa ostacima svojih snaga i sa po 20 do 30 domobrana iz raznih posadnih satnija i dijelova pozadinskih jedinica.

Ovako sastavljene, odnosno skrpljene III bojna 4. gorske pukovnije i Kombinovana ustaško-domobranska bojna „Šimić“, poslije podne 24. juna polaze sa linije Grbavci — Urmovci u kontranapad i svojim desnim krilom prodirući sa pravca Mirkovca dostižu na liniju: crkva Donji Jelovac — Smrdeljac, gdje se u toku noći 24/25. juna 1942. godine utvrđuju.

Sutradan, 25. juna, po naređenju komandanta 1. gorske divizije, prikupljene ustaško-domobranske snage otpočinju napad sa ciljem da povrate prethodnog dana izgubljene položaje.

Na ovome pravcu neprijatelja su dočekali dijelovi snaga I i II bataljona koji su pružali žestok otpor i usporavali nastupanje. Ali pod snažnim dejstvom neprijateljske artiljerijske i minobacačke vatre i avijacije koja je pratila pokrete svojih pješadijskih snaga, čete I i II bataljona bile su prisiljene na povlačenje. To je omogućilo nastupajućim ustaško-domobranskim snagama da postepeno osvajaju prostor i da do 13,30 časova dostignu na liniju: Dolovi — Jugovića brdo.

Naveče oko 20,15 časova na ovaj pravac stigli su i njemački tenkovi iz sastava I bataljona 202. njemačkog oklopnog puka. Njihov zadatak je bio da

⁷⁴³Boško Zec: **Proboj iz obruča**, Kozara, knjiga 3, str. 381.

⁷⁴⁴Kozara, knjiga 4, str. 240.

⁷⁴⁵Prema podacima SUBNOR-a Bosanska Dubica.

osiguraju cestu Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica i položaje neprijateljskih snaga na jugozapadnom dijelu Kozare. Tenkovi će tako danonoćno biti na ovome pravcu sa dvostrukom ulogom — pomaganja svojim snagama na položajima prema Kozari i u isto vrijeme zaštite i obezbjeđenja njihove pozadine.

Izbijanjem ustaško-domobranskih snaga na liniju: Dolovi — Jugovića brdo, uspostavljena je veza na spojevima lijevog krila snaga 2. gorskog zdruga na Sredelju i desnog krila 1. gorskog zdruga na Dolovima. Ovim spajanjem ustaško-domobranskih snaga bila je ponovo zatvorena breša u neprijateljskom borbenom rasporedu, koja je bila otvorena 24. juna i branjena do poslijepodnevnih časova 25. juna 1942. godine.

Ovoga puta iz neprijateljskih okruženja izašle su 1. (baljska) i 4. (radomirovačka) četa I bataljona. To se potvrđuje u prilogu izvještaja Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ od 22. juna 1942. godine, upućenog Operativnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, na kome je politički komesar Odreda Boško Šiljegović, pored ostalog, dodao „da su se 25. juna probile iz Kozare dvije čete I bataljona na svoj teren koje će zajedno sa snagama Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade izvršavati zadatke i vršiti akcije partizanske — iznenadne.“⁷⁴⁶

Ove dvije čete I bataljona sa III i dijelovima IV bataljona Prve krajiške udarne brigade učestvovala 30. juna 1942. godine u napadu na neprijateljske položaje u rejonu Planinice.

U međuvremenu se probila iz obruča oko Kozare i 3. (žuljevačka) četa I bataljona. U pismu političkog komesara Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda Boška Šiljegovića upućenog sa sektora Karana Štabu Odreda u Kozari 1. jula 1942. godine kaže se da „čete I bataljona: Dragana (3.), Egića — Lazića (4.) i Ostoje (1.) upućuju se u sastav Odreda.“⁷⁴⁷

Radi se o 3. četi komandira Dragana Pilipovića, 4. četi komandira Dušana Egića i političkog komesara Laze Lazića i 1. čete komandira Ostoje Miljakovića. Ove čete I bataljona su u toku borbi za ustaško-domobranskim snagama u rejonu Gornji Jelovac — Međuvođe izašle iz neprijateljskog okruženja razbijanjem neprijatelja na pravcima njihovog dejstva i produžile na raniji sektor I bataljona. Ostale čete sa Štabom I bataljona ostale su u okruženju sve do odluke za proboj iz obruča.

Iako je predviđeno da se 1, 3. i 4. četa I bataljona povrate u sastav Bataljona u Kozari do toga nije došlo. Tako su ove čete bile sa snagama Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, a 3. četa privremeno ušla u sastav 2. i 3. čete III bataljona Brigade. Politički komesar 3. čete Stojan Bajalica postavljen je za političkog komesara 1. čete IV bataljona u Brigadi.⁷⁴⁸

⁷⁴⁶Zbornik tom, IV, knjiga 5, dok. 109.

⁷⁴⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 2.

⁷⁴⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 7.

MASOVNO STUPANJE NOVIH BORACA U JEDINICE DRUGOG
KRAJIŠKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODRE-
DA „MLADEN STOJANOVIĆ“ U OPKOLJENOJ KOZARI

U toku borbi u neprijateljskom okruženju Kozare u jedinice Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ svakodnevno su stupali novi borci. Popunjavanje jedinica Odreda vršeno je iz sastava rezervnih partizanskih četa. I ranije, a posebno u toku ofanzive na Kozaru, rezervne partizanske čete imale su značajnu ulogu. Prilikom izvođenja akcija na neprijateljske položaje, sa partizanskim četama obavezno su išle i rezervne partizanske čete. Njihova uloga nije bila samo da iznose poginule i ranjene borce i ratni plijen, već i da neposredno učestvuju u akciji, preuzimajući zaplijenjeno oružje od neprijatelja, od ranjenih i poginulih boraca i da nastavljaju borbu. Tako nijedna puška ranjenog i poginulog borca nije ostajala neiskorištena. Dok su ranjeni i poginuli iznošeni sa poprišta borbi, njihovo oružje nastavljalo je i dalje da djeluje. Uzimali su ga borci rezervnih partizanskih četa, zauzimali svoje mjesto u borbenom rasporedu partizanskih četa, borili se i ostajali u njima. A oni koji su i dalje bez oružja kretali u borbu, upadali su zajedno sa naoružanim borcima u neprijateljske rovove i goloruki otimali oružje od uplašanih neprijateljskih vojnika ili su prikupljali ono oružje koje su pripadnici ustaško-domobrantskih zdrugeva (brigada) bacali u paničnom bjekstvu.

U Kozari je u toku 37 junsko-julskih dana 1942. godine za vrijeme trajanja ofanzive njemačkih i ustaško-domobrantskih snaga i danonočnog pružanja otpora partizanskih snaga i naroda, sve bilo podređeno frontu, borbi i odbrani od uništenja. Sve je, osim iznemoglih staraca, starica i žena sa malom djecom, bilo angažovano u borbi protiv neprijateljskih snaga čiji su se utvrđeni položaji nalazili na obroncima okružene Kozare. Svi odrasli muškarci sposobni za oružje bili su u sastavu rezervnih partizanskih četa. Njima i partizanskim četama na položajima pridružili su se i nedorasli dječaci. I oni su htjeli da sa svojim djedovima, očevima, braćom i rođacima uzmu učešća u borbi protiv neprijatelja. Ženska omladina i mlade žene iznosile su ranjenike sa položaja i prenosile u partizanske bolnice u Kozari, zatim prikupljale i pripremale hranu borcima na položajima.

Organizacija opštenarodnog otpora u Kozari došla je do punog izražaja. Zbog toga se sa sigurnošću može konstatovati da je iza svakog naoružanog borca, iza svake partizanske puške, stajao još po jedan-dva borca iz rezervne partizanske čete. Čekali su da se krene u borbu, jer samo se u napadu na neprijatelja moglo doći do oružja. Partizani na Kozari, kao i u drugim

dijelovima Jugoslavije, nisu imali magacina oružja. Otimali su ga od neprijatelja.

U toku veoma uspješnih borbi sa ustaško-domobranskim snagama, naročito između 18. i 25. juna 1942. godine, kada su razbijene i uništene kompletne neprijateljske bojne (bataljoni), zarobljeno je dosta oružja kojim su naoružani novi borci koji su stupili u partizanske čete na položajima. Partizanske čete u to vrijeme bile su brojčano ojačane i dostizale, bez obzira na svakodnevno izbacivanje iz stroja, i do 200 boraca u četi. To je otežavalo, u uslovima suženog prostora, uspješno manevrisanje, komandovanje i usmjeravanje jedinica u borbama. Zbog toga je uslijedilo formiranje novih četa u bataljonima:

6. čete u I bataljonu s komandiranjem Stevanom Janjetovićem koji je prije toga bio komandir 1. (baljske) čete. Za komandira 1. čete, na mjesto Stevana Janjetovića, imenovan je Ostoja Miljaković.⁷⁴⁹

5. čete II bataljona sa komandiranjem Perom Alavukom;

6. čete II bataljona sa komandiranjem Perom Miljakovićem;

4. omladinske čete Udarnog bataljona sa komandiranjem Ljubanom Budimirom i političkim komesarom Urošom Vujanovićem.

IV bataljon, poslije razdvajanja snaga na dva dijela, popunio je svoje jedinice u Kozari novim borcima iz omladinskih četa, odnosno Omladinsko vojno-političkog kursa iz Lamovite i prilikom dolaska novih boraca iz sela čiji se narod našao u zbjezgovima u Kozari. Tako je IV bataljon u toku ofanzive u svome sastavu imao tri čete koje su držale položaj od Gugunove glavice do Mrakovice.⁷⁵⁰

Iak je Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“ u toku neprijateljskog okruženja vodio teške i iscrpljujuće borbe sa osjetnim gubicima i poginulim i ranjenim, njegovi redovi stalno su popunjavani. Neiscrpna je bila snaga naroda koji je bio odlučan da se bori na život i smrt. Sve raspoloživo oružje, dok su vođene frontalne borbe oko Kozare, bilo je čvrsto u rukama kozarskih boraca. Samo mrtvi su ga ispuštali i predavali novim borcima da nastave borbu.

⁷⁴Dušan Dragaš: Baljska četa u kozarskoj ofanzivi, *Kozara, knj. 3, str. 292.*

⁷⁵Milan Vrhovac: *Početak ofanzive na Kozaru*, Kozara, knjiga 3, str. 31.

PORAZ SNAGA 1. GORSKE USTAŠKO-DOMOBRAanske DIVIZIJE NA ODSJEKU: DOLOVI — PATRIJA — JUGOVIĆA BRDO — POGLEĐEVO

Snažan otpor jedinica Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i razbijanje snaga II bojne 2. gorskog zdruga u rejonu Gornji Jelovac — Patrija i I bojne 1. ustaško-domobranske pukovnije na Pogleđevu, iznenadilo je i zabrinulo ne samo Operativni štab „Zapadna Bosna“ i komandanta general-majora Štala već i komandujućeg generala i komandanta u Srbiji generala Badera. Poraz snaga 1. gorske divizije na prilazima Kozari, primoralo je generala Štala na razmišljanje o prikupljanju i uvođenju svih raspoloživih njemačkih snaga kod zaprečne grupe „Jug“ koje bi trebale da izvedu napad na Kozaru. Ostale snage sa zaprečne linije „Zapad“, sastavljene od razbijenih dijelova 1. i 2. gorskog zdruga 1. gorske divizije, ojačane pojedinim njemačkim dijelovima, trebalo bi da zatvaraju front i sprečavaju izvlačenje partizanskih snaga iz Kozare na zapad. Da bi se na licu mjesta uvjerio kakva je situacija na položajima prema Kozari, iz Beograda je u Banju Luku stigao general Bader kako bi sa generalom Štalom procijenio situaciju i preduzeo odgovarajuće mjere.

Prema izvještaju Operativnog odjeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku i depeši koja je upućena njemačkom generalu u Zagrebu ističe se da situacija u zapadnoj Bosni „zahtijeva angažovanje svih raspoloživih snaga, uključujući i zagrebačke reprezentacione trupe, jer se tu odlučuje o daljem razvoju stvari.“⁷⁵¹

Po procjeni njemačkih viših komandi, komandujućeg generala i komandanta u Srbiji i komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, a na osnovu izvještaja komandanta Borbene grupe „Zapadna Bosna“, operacija čišćenja odvijala se planski sve do opkoljavanja Kozare i povlačenja partizanskih snaga u Kozaru. Tada je došlo do snažnog otpora i zaoštavanja borbi. Procjenjuje se da se na Kozari nalazi oko 4.000 — 5.000 partizana koji se bore vješto i žilavo. Navodi se da su partizani dobro naoružani, da su planski organizovali djelimično aktivnu odbranu na zapadnim, južnim i istočnim padinama šumovitog planinskog grebena. Napadi ustaško-domobranskih gorskih zdrugova na ovako organizovane partizanske snage, po procjeni njemačkih komandi, bili su bezuspješni, a ustaško-domobranski zdrugovi su primili i vrlo teške protivudarce sa znatnim gubicima, u poginulim, ranjenim i nestalim.

⁷⁵¹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 101.

Ne krije se konstatacija da je ozbiljan neuspjeh pretrpjela 1. ustaško-domobranska brdska divizija, koja je 19. juna 1942. godine pod nadmoćnijim pritiskom partizanskih snaga morala da se sa dostignutih položaja neposredno uz Kozaru povuče na zapad preko druma Prijedor — Bosanska Dubica. I dijelovi Borbene grupe „Zapadna Bosna“ koji su 20. juna krenuli u napad protiv jako pošumljene i ispresijecane planine Kozare, kako se tvrdi u njemačkim operacijskim izvještajima, naišli su na jugu i na zapadu na žilavog i dobro naoružanog neprijatelja, na partizanske snage, koje su znale vrlo vješto da se brane na obroncima planine, na svojim brdskim položajima, prelazeći i u protivnapade. Dajući partizanskim snagama epitet žilavog i dobro naoružanog neprijatelja koji se vješto brani na brdskim položajima, prelazeći i u protivnapade, ističe se kako su i žene učestvovala u borbi.⁷⁵²

Na južnim padinama Kozare od Gugunove glavice do Mrakovice otpor neprijatelju pružale su snage IV bataljona, a zatim od Mrakovice do Bešića poljane 4. četa II bataljona, dok se od Kozarca do Velikog Palančišta, sjeverno od Prijedora, nalazio Udarni bataljon. Na zapadnom i sjeverozapadnom dijelu Kozare otpor su pružale snage I i II i dijelovi Udarne bataljona, koje su i nanijele najveće gubitke ustaško-domobranskim snagama 1. i 2. gorskog zdruga 1. gorske divizije.

Procjena njemačkih komandi poslije prvih sukoba snaga 1. gorske ustaško-domobranske divizije sa snagama Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ na zapadnim obroncima Kozare, odgovarala je stvarnom stanju tadašnjih borbenih dejstava. Ali odnos snaga bio je znatno povoljniji u korist neprijatelja. Na njegovoj strani nastupale su dvije brdske brigade sa po četiri bataljona (1. i 2. gorski zdrug sastava po četiri bojne) protiv snaga I i II i dijelova (1. i 2. četa) Udarne bataljona. Izraženo u jedinicama, ovaj odnos bi bio 8:2,5 bataljona u korist neprijatelja sa pridodatim artiljerijskim i minobacačkim jedinicama i sadejstvom njemačkih tenkovskih snaga, njemačkog i ustaškog vazduhoplovstva.

Ali bez obzira na neprijateljsku nadmoćnost u ljudstvu i naoružanju, razbijeni dijelovi 1. i 2. gorskog zdruga zahvaćeni panikom, kao bujica su bježali ispred iznenadnog protivnapada kozarskih boraca koji su sa padina Kozare gonili neprijatelja preko ceste Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica.

Poraz koji su pretrpjeli 1. i 2. gorski zdrug najvjerodostojnije je potvrđeno u jednom njemačkom izvještaju u kome se kaže da su u borbama sa partizanskim snagama od 21. i 22. juna 1942. godine oba ustaško-domobranska zdruga pretrpjela teške poraze, kojom prilikom su dva ustaško-domobranska bataljona (bojne) izgubili svu svoju municiju, sve mitraljeze i svu opremu. Konstatuje se kako su samo 1. i 2. ustaško-domobranski zdrug (brigada) imali u vremenu od 18. do 25. juna 235 mrtvih, 183 ranjenih, 521 nestalih, te zarobljenih 108 konja, 53 laka i 15 teških mitraljeza, 15 minobacača i 3 brdska topa.⁷⁵³

⁷⁵²Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1113.

⁷⁵³Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1113.

Iz neprijateljskog priznanja poraza i žrtava proizilazi daje samo za sedam dana borbi između snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ u kojima su uglavnom učestvovala snage I i II i dijelovi Udarnog bataljona, protiv ustaško-domobranskih snaga 1. i 2. gorskog zdruga, 1. gorske divizije, izbačeno iz stroja 939 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira sa svim njihovim naoružanjem.

Ovako veliki gubitak u ljudstvu i naoružanju koji odgovara broju dva brojna i dobro naoružana bataljona (bojne) značio je težak i vojni i moralni poraz u redovima i Štabu 1. gorske ustaško-domobranske divizije.

Ocijenivši da je borbeni moral u jedinicama 1. gorske divizije, poslije katastrofalnog poraza u borbama sa partizanskim snagama na obroncima Kozare, znatno oslabio, njemačka komanda preko svoga poslanika u Zagrebu Zigfrida Kašea i njemačkog generala Glez fon Horstenaua u Zagrebu, insistira kod rukovodećih ustaških funkcionera Pavelića i Kvaternika kako bi bilo korisno i neophodno da se vrhovni komandant domobranstva maršal Slavko Kvaternik neposredno angažuje i da otputuje u zapadnu Bosnu, na bojište kod svojih ustaško-domobranskih trupa, koje na Kozari vode borbu. Posjeta bi, prema njemačkoj procjeni, morala uslijediti čim prije i vodila bi preko Banje Luke prema trupama i pozadinskim službama. Predlažu se razgovori sa štabovima komandi, posjeta trupama u prvoj liniji, podjela odlikovanja zaslužnim oficirima, podoficirima i vojnicima. Bilo je to, u stvari, naređenje svome slugi i agentu, ustaškom zločincu Kvaterniku koji je već 27. juna 1942. godine stigao u Banju Luku.⁷⁵⁴

I na ovaj način u režiji njemačkih generala htjelo se podići i povratiti izgubljeni moral ustaško-domobranskih jedinica angažovanih u borbama na Kozari. Na istom planu bio je angažovan i Pavelić koji je krajem juna 1942. godine u pratnji njemačkih oficira i generala Štala obišao neka mjesta oko Kozare: Banja Luka, Prijedor, Bosansku Dubicu i položaje jedinica na nekim sektorima prema Kozari, pohvaljujući i dijeleći odlikovanja svojim vojnicima i oficirima za zvjerstva koja su počinili na Kozari.

Svakodnevni razvoj situacije i borbi na Kozari bilo je u centru pažnje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku i njemačkog generala u Zagrebu. Komandujući general i komandant u Srbiji general Bader u izvještaju od 24. juna 1942. godine komandantu oružanih snaga na Jugoistoku i njemačkom generalu u Zagrebu obavještava da je partizanski pokret u zapadnoj Bosni i oblastima koje se sa njom graniče, stalno u porastu, što je naročito pospjelo zauzimanje Prijedora, kada su partizani moralno i u pogledu naoružanja ojačali i imali vremena da se organizuju. Štab Borbene grupe „Zapadna „Bosna“ procjenjuje da čišćenje reiona između Sane i Une koje je izvedeno u vremenu od 14. do 18. juna nije uslijedilo uz potrebnu temeljitost, daje front 1. gorske divizije, zbog neopreznog i iznenadnog naleta na snažan otpor partizana na zapadnim obroncima Kozare, prekinut kada su nastali gubici u ljudstvu i materijalu jačine, otprilike, „dva puna bataljona“. Borbena vrijednost 1. gorske divizije bila je slabija, dok je Jačina, organizacija, oprema

⁷⁵⁴Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 99.

i borbena vrijednost partizana bila bolja nego što se to moglo predvidjeti krajem maja.⁷⁵⁵

Smatrajući da su partizanske snage na Kozari povezane sa partizanskim snagama u susjednim oblastima, koje sve jače ugrožavaju kružnu osnovicu oko Kozare i Prosare, te da snage Drugog krajiškog odreda, iako su okružene, i dalje pružaju žestok otpor, general Bader se, poslije upoznavanja sa situacijom prilikom boravka u Štabu Bobene grupe „Zapadna Bosna“ u Banjoj Luci, odlučuje na „hitno dovođenje 1.pješadijskog puka i 4.baterije iz Srbije da bi se formirala jedna udarna grupa, jačine najmanje 2 ojačana pješadijska puka. Dok ne stignu te jedinice, treba držati sadašnju kružnu osnovicu, te je braniti i od napada spolja.“⁷⁵⁶

U skladu sa ovakvom odlukom komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, 23. juna 1942. godine depešom je obaviješten Štab 704. pješadijske divizije o angažovanju snaga i određivanju generala Hajnriha Borovskog, komandanta 704. pj. d. za komandanta novoformirane Bobene grupe.

Sutradan, 24. juna 1942. godine, Štab 704. pješadijske divizije izdaje naređenje potčinjenim jedinicama za formiranje Bobene grupe „Borovski“ i angažovanje protiv partizana u zapadnoj Bosni u sastavu Bobene grupe „Zapadna Bosna“, te se radi nastavljajna operacija na Kozari od 24. juna 1942. godine, pridodaju:⁷⁵⁷

- a) Operativni štab „Borovski“;
- b) 734. pješadijski puk;
- c) 1. bataljon 721. pješadijskog puka;
- d) 2. i 4. baterija 654. artiljerijskog divizionara;
- e) 3. baterija 670. artiljerijskog divizionara i
- 0 4. baterija 661. artiljerijskog divizionara.

Prema tome, novonastala situacija na Kozari u vremenu između 18. i 25. juna 1942. godine, kada su dijelovi snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ zaustavili dalji pokret snaga Bobene grupe „Zapadna Bosna“, odbacili ih sa obronaka Kozare nazad na zapad preko ceste Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor, razbili i nanijeli osjetne gubitke 1. ustaško-domobranskoj diviziji od 939 poginulih, zarobljenih i nestalih ustaša i domobrana, zabrinulo je više njemačke komande angažovane u operaciji na Kozari. To je primoralo komandujućeg generala i komandanta u Srbiji generala Badera na odluku za uvođenje novih njemačkih snaga. Pokrenute su raspoložive njemačke snage u Srbiji i upućene na Kozaru. Istovremeno na istom zadatku angažovane su i raspoložive ustaško-domobranske snage u NDH, uključujući i tzv. zagrebačke reprezentacione trupe. Sve što se moglo izvući snaga iz drugih rejona, prikupljeno je i upućeno na Kozaru. Operacija na Kozari imala je prioritetan značaj u odnosu na ostala područja.

Nakon formiranja grupe „Borovski“ nazvane po njemačkom komandantu divizije generalu Hajnrihu Borovskom i uključivanju ovih snaga u sastav

⁷⁵⁵Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 104.

⁷⁵⁶Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 96.

⁷⁵⁷Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 97.

Borbene grupe „Zapadna Bosna“, komandant Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ general-major Fridrih Stai, 28. juna 1942. godine donosi „Operacijski plan za uništenje partizana na Kozari“.

I ovoga puta daje se procjena situacije u Kozari, ali ne kao ranije o uzdrmanosti morala i razbijenosti partizanskih snaga na Kozari. Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“, procjenjujući situaciju na Kozari, sada konstatuje kako partizani pojačavaju svoje vješto postavljene položaje na Kozari i, prema onome što se moglo utvrditi, odlučili su se na borbu do kraja. Zato je, ističe se u Operacijskom planu za uništenje partizana na Kozari, radi uništenja partizanskih snaga i čišćenja opkoljenog područja Kozare odlučeno da se sa snagama Borbene grupe „Zapadna Bosna“ krene u istovremeni napad sa:

1. Grupom „Borovski“ sa zapada na opštu liniju: Mrakovioa — dolina Moštanice do industrijske željezničke pruge 6 kilometara od Bosanske Dubice;

2. Ojačanim 3. gorskim zdrugom (brigadom) sa jugoistoka dostižući greben koji se proteže južno od Kozare preko Krnjina — Lisine — Malog visa do Mrakovice.

Prema zamisli za vođenje planiranih operacija predviđeno je da grupa „Borovski“ vrši:

- a) Prodor jakih i dobro opremljenih jurišnih odreda duž grebena Kozare uzvodno sa obje strane rijeke Mlječanice. Uporedo sa ovim jurišnim odredima u napad polaze i snage grupe „fon Wedel“ sa zaprečne linije u sjeveroistočnom pravcu na Mrakovicu.

- b) Poslije prodora udarnih klinova iza njih polaze snage sa zaprečnih linija u širokom međusobno povezanom frontu radi čišćenja zemljišta u međuprostoru.

- c) Pokret snaga pratiće dejstvo artiljerije koncentričnom vatrom ispred udarnih klinova kako bi se isključili napadi partizana sa boka.

- d) Za zaštitu od prepada sa zapada treba ostaviti jača osiguranja zapadno od puta Prijedor — Bosanska Dubica. Ova osiguranja treba da sa patrolnom aktivnošću obezbijede od partizana poledinu trupa koje napadaju prema Kozari i u isto vrijeme i put Prijedor — Bosanska Dubica. Odrediti tačno dnevne ciljeve do kojih će se dostići ostavljajući potrebno vrijeme za raspored jedinice za noć u neprekidnoj zaprečnoj liniji radi odbijanja pokušaja prodora partizanskih snaga iz okruženja.

Ojačani 3. gorski zdrug (brigada) imao je zadatak da na sektoru duž grebena od Krnjina prema zapadu prodorom jurišnih grupa uništi položaje partizanskih snaga. Da bi se postigao ovaj cilj, planirano je da se sa jurišnim grupama sa zaprečne linije otpočne frontalno gonjenje partizanskih snaga i prema tempu prodora duž linije visova, pomjera zaprečna linija naprijed na greben, uz istovremeno čišćenje terena između ranije i dostignute linije za zaprečavanje.

Za uništenje partizanskih snaga na pravcu nastupanja jedinica podvučeno je da treba angažovati naročito dobro opremljene jurišne trupe i među njima inženjere (bacače plamena) i artiljerijske osmatračke. I na ovome pravcu predviđena je masovna upotreba i dejstvo artiljerije i minobacača kao i podrška avijacije.

U operacijama na Kozari i njemačko i vazduhoplovstvo Nezavisne Države Hrvatske imalo je značajnu ulogu u podržavanju pješadijskih jedinica, izvidanjem, nadzorom, kao i bombardovanjem i mitraljiranjem određenih područja. I ne samo na pravcima otpora partizanskih snaga već i na pravcima masovnog pokreta kolona civilnog stanovništva koje se povlačilo prema Kozari.

Iako se u zapovijestima Štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“ spominje samo vojno vazduhoplovstvo NDH i vazduhoplovna grupa „Cenić“ pri Operativnom štabu „Zapadna Bosna“, postojala je i Avio-komanda sa komandantom avio-jedinice „Luftvafe“. U operacijskim izvještajima Operativnog odjeljenja komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku potvrđuje se da je u operacijama na Kozari bila angažovana mješovita njemačka i ustaška vazduhoplovna formacija za borbu protiv ustanika. Veliku ulogu imale su mješovite avio-jedinice, dakle ne samo vazduhoplovna grupa „Cenić“ već i njemačka vojna avijacija, prilikom otpočinjanja neprijateljske ofanzive na Kozaru, potpomažući svoje snage na pravcima nastupanja prema Prijedoru od Banje Luke i prema Ljubiji od Bosanskog Novog. Tada je čitav ovaj region bio zahvaćen dejstvom njemačke avio-jedinice i vazduhoplovne grupe „Cenić“. I tada i za sve vrijeme ofanzive na Kozaru njemačko i ustaško vazduhoplovstvo bilo je u stalnom dejstvu.⁷⁵⁸

Mješovito njemačko i ustaško vazduhoplovstvo nije bilo angažovano samo protiv partizanskih snaga, već i protiv nemoćnih staraca, žena i djece u zbjegovima u Kozari. Nad Kozarom su svakodnevno nadlijetali avioni i njemačkog i ustaškog vazduhoplovstva, čiji su piloti imali zadatak da bombarduju i mitraljiraju ciljeve koji se primijete.⁷⁵⁹

Pored jedinica predviđenih za napad sa zapada i jugoistoka za čišćenje Kozare, ostavlja se u rejonu Prijedora i Ljubije, radi obezbjeđenja važnih privrednih objekata značajnih za njemačku vojnu privredu, grupa „Putlic“ sastavljena od: 2. bataljona 721. pješadijskog puka (bez 10. čete), 924. landesšicen bataljon, Štab i 2. i 6. četa 8. građevinskog landesšicen bataljona, 1. bataljon 10. pješadijskog puka, jurišna četa iz Ljubije i ustaška regrutna četa iz Ljubije. Ovim snagama pridodata je 4. baterija 670. artiljerijskog divizion, Štab i 3. četa 1. tenkovskog bataljona 202. oklopnog puka. Grupom „Putlic“ komandovao je major Zigfrid Putlic, komandant 3. bataljona 721. pješadijskog puka.

Komandant Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ general Štal, u sklopu temeljitog razrađivanja operacijskog plana za uništenje partizana u Kozari, cijenio je i druge okolnosti značajne za izvršenje plana, smatrajući da „svojstvenost“ načina vođenja borbe (partizani) i zemljišne teškoće zahtijevaju usko držanje svih štabova uz trupcu. Pošto se mora stalno računati na uništenje telefonskih vodova, treba težiti udvajanju veza putem radija.⁷⁶⁰

Način vođenja borbe sa partizanskim snagama, prema procjeni Operativnog štaba „Zapadna Bosna“, zahtijeva što je moguće veću

⁷⁵⁸U jednom njemačkom izvještaju se kaže da je „spuštanjem udarne grupe u Prijedor spriječeno rušenje vojno-ekonomski važnog mosta u Prijedoru... razbijen neprijatelj koji se prikupljao“. (Zbornik, tom XII, knj. 2. dok. 93).

⁷⁵⁹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 100.

⁷⁶⁰Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 100.

pokretljivost vojnika zbog čega prtljag, pored naoružanja i vojničke opreme, mora biti malen po obimu i težini. Računalo se i na poteškoće i otežano snabdijevanje zbog zemljišnih i putnih prilika.

Prema operacijskom planu za uništenje partizana na Kozari, štabovima jedinica određenih za napad sa zapada i jugoistoka, naređeno je da najkasnije do 1. jula 1942. godine dostave Operativnom štabu Borbene grupe „Zapadna Bosna“ plan operacije po grupama:⁷⁶¹

a) Grupa „Borovski“:

1. zamisao toga napada, najraniji početak napada, dnevni ciljevi i proračun vremena;

2. raščlanjivanje grupe „Borovski“ za napad. Pri tome ustaško-domobranske napadačke snage treba dodijeliti njemačkim sastavima odnosno jedinicama;

3. mjere osiguranja prema zapadu i puta Prijedor — Bosanska Dubica.

a) Ojačani 3. gorski zdrug:

1. Plan napada uz navođenje najranijeg početka napada, dnevni ciljevi i proračun vremena;

2. raščlanjivanje snaga ojačanog 3. gorskog zdruga za napad;

3. mjere za osiguranje pozadinskog zemljišta do željezničke stanice Kozarac.

⁷⁶¹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 100.

U PONOVLJENOM NAPADU NEPRIJATELJSKE SNAGE DOSTIŽU
LINIJU JUGOVIĆA BRDO — PATRIJA — DOLOVI — CESTA
PRIJEDOR — KNEŽICA

Borbe od 25. juna do 3. jula 1942. godine

Prikupljanje, ranije razbijene snage desnog krila 1. gorskog zdruga, sastavljene od skrpljenih snaga III bojne 4. gorske pukovnije i Kombinovane ustaško-domobranske bojne, ojačane sa dijelovima pozadinskih jedinica, uz pomoć dijelova I bojne ustaško-domobranske pukovnije, iako su pretrpjele znatne gubitke u protivnapadu protiv partizanskih snaga, dostižu 25. juna 1942. godine poslije podne na liniju: Jugovića brdo — Patrija — Dolovi — cesta Prijedor — Knežica.

Zauzeti prostor na dostignutoj liniji brzo se utvrđuje uspostavljanjem sistema rovovske odbrane na čitavom rejonu. A da bi se ojačao položaj na sektoru Mlječanice, na ovaj pravac 27. juna 1942. godine uvedena je u borbeni raspored I bojna 4. gorske pukovnije, koja je povučena sa lijevog krila snaga 1. gorskog ustaško-domobranskog zdruga iz rejona s. Petkovci — Dubička Pavan. Ova bojna zauzima položaj od raskrsnice puta s. Elezovača preko nline na rijeci Mlječanici i zahvata 300 metara lijeve padine r. Mlječanice. Na ome položaju Bojna se utvrđivala za stojeći stav.⁷⁶²

Ovim je znatno bilo ojačano desno krilo I bojne ustaško-domobranske pukovnije i lijevo krilo III bojne 4. gorske pukovnije, koje su u borbama od 20. 24. juna pretrpjele velike gubitke. Sada je prostor u rejonu Mlječanica — ugovića brdo bio potpuno zatvoren sa svježim snagama I bojne 4. gorske pukovnije koja se poziciono, sistemom rovova i saobraćajnica za stojeći stav, oboro organizovala.

Tako je na relativno malom prostoru, na zapadnom dijelu Kozare, bilo ngažovano 6 ustaško-domobranskih bojni (bataljona) raspoređenih na :ktor: s. Bjelajci II bojna, s. Maglajci III bojna, Elezovača — raskrsnica puta bojna ustaško-domobranske pukovnije, Mlječanica — 300 metara lijeve idine rijeke Mlječanice I bojna 4. pješadijske pukovnije, Jugovića brdo — Urija III bojna 4. pješadijske pukovnije i Dolovi — put Prijedor — Knežica ombinovana ustaško-domobranska bojna „Šimić“.

Na ovome pravcu neprijatelju su se suprotstavile snage I bataljona jačine čete, pošto su 1, 3. i 4. četa izašle iz obruča, zatim snage II bataljona, koji je

⁷⁶²bornik, tom, IV, knjiga 6, dok. 147.

poslije formiranja 5. i 6. čete, na ovome pravcu dejstva imao: 1.2, 5. i 6. četetu, a na krajnjem desnom krilu prema Bosanskoj Dubici i Dubičkoj ravni još i 3. četetu. Krajem juna ovamo je povučena i 4. četa II bataljona koja se nalazila na sektoru iznad Kozarca, štiteći i odbijajući pokušaje prodora neprijateljskih snaga prema Mrakovici.

Na osnovu izvještaja Štaba drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ kao i dnevnih izvještaja Štaba 1. gorskog zdruga, saznaje se daje, i poslije 25. juna 1942. godine bilo napada na dijelove neprijateljskih položaja. Ovi napadi nisu zahvatili šire rejone položaja niti su bili sinhronizovani, iz čega bi se mogao izvući zaključak da se iz dotadašnjih ofanzivnih i stalnih napada partizanskih snaga prešlo na držanje pozicione odbrane prema dobro utvrđenim neprijateljskim položajima. Prelazak iz aktivnih danonoćnih dejstava na neprijateljske snage na frontalnu odbranu "neposredno uz Kozaru, nije bilo u skladu sa partizanskom taktikom ratovanja. Ovo kratko zatišje dobro je došlo oslabljenim i iscrpljenim neprijateljskim snagama za predah i sređivanje. Zadržavajući i braneći dostignute položaje, neprijatelj je očekivao pristizanje novih svježih njemačkih snaga i prelazak u konačan napad za uništenje partizanskih snaga u Kozari. Međutim, u takvoj situaciji snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ pokušavaju da razbiju neprijatelja na pojedinim dijelovima čvrsto utvrđenih i dobro organizovanih neprijateljskih položaja.

Na sektoru I bataljona 27/28. juna 1942. godine izveden je napad preko Patrije na lijevo krilo Kombinovane ustaško-domobranske bojne „Simić“, ali nije uspio. Zatim je ponovljen napad na desno krilo ove bojne gdje se nalazila i 5. satnija 5. pješadijske pukovnije pod komandom poručnika Ivana Jelovice. Borba je trajala sve do 3,45 sata uz snažan pritisak snaga I bataljona, ali isto tako i snažan otpor neprijatelja. I na jednoj i na drugoj strani bilo je gubitaka. Padali su mrtvi i ranjeni. Bližio se dan. Već je svitalo. Partizani su morali da se povlače na svoje ranije položaje. Inače, imali bi još veće gubitke.

Neposredno iza ove, izvedena je 28/29. juna akcija snaga II bataljona na dobro utvrđeno i odlučno branjeno neprijateljsko utvrđenje u s. Bjelajcima. Ovdje se od 18. juna nalazila II bojna 1. ustaško-domobranske pukovnije koja je, s obzirom da nije imala većih sukoba sa partizanima, uspjela da organizuje veoma solidan sistem odbrane, zahvatajući podesna i dominirajuća uzvišenja na bjelajačkoj kosi, ispred kojih se prema Kozari nalazio pregledan i ravničast teren podesan za dočekivanje i odbijanje napada od Kozare. Prilaz ovako organizovanom neprijateljskom položaju mogao se izvesti samo napadom sa fronta, jer se zbog postojanja isto tako dobro branjenog položaja u rejonu s. Maglajaca, gdje se nalazila III bojna ustaško-domobranske pukovnije, nije mogao izvesti neprimjetan prolaz u pozadinu i napad sa leđa. S druge strane, pozadi položaja ovih bojni us. Vlaškovcima nalazio se štab 1. gorskog zdruga, što znači da je ovaj rejon bio dobro branjen jakim snagama neprijatelja. Neposredno pred izvođenje napada na s. Bjelajce na ovome sektoru Kozare,, neprijateljske jedinice je obišao i Pavelić, kako bi svojim prisustvom podigao moral ranije razbijenih snaga, 1. i 2. gorskog zdruga 1. gorske divizije.

U takvoj situaciji dijelovi snaga II bataljona i jednog voda 1. čete III bataljona, noću 28/29. juna izveli su napad na utvrđene položaje II bojne

ustaško-domobranske pukovnije i oko 4 sata snažnim napadom na lijevo krilo Bojne „partizani su uspjeli uskočiti u naše rovove.“⁷⁶³

Međutim, to je već bilo kasno, jer su se borci II bataljona u osvit dana našli na otvorenom i brisanom prostoru. Neprijatelj je, iako pokrenut iz nekih dijelova prednje linije, prikupio rezervu, angažujući i prištabske dijelove, kurire, te pod neposrednom komandom komandanta Bojne, otvorio snažnu vatru po već prorijeđenim i nezaštićenim dijelovima II bataljona. Padali su mrtvi i ranjeni najviše u toku povlačenja, jer dugog izlaza nije bilo osim povlačenja prema Kozari. U neprijateljskoj liniji, gdje su uspjeli da prodru hrabri borci II bataljona, a zatim ispred ove linije, poginulo je i teško ranjeno „oko 80 najboljih i najiskusnijih boraca 2. bataljona. Samo iz 2. čete Vase Tomaša poginulo je 35 boraca, od kojih 9 puškomitraljezaca. Poginuo je i politički komesar ove čete Mirko Arsenić. Teško su-ranjeni komandir 4. čete Vlado Pekić i politički komesar Adem Kalabić.“⁷⁶⁴

Poginuli su borci: Mile Biga, vodnik voda 1. čete, Pilip-Piljo Balaban iz Donjeg Jelovca, Mirko Cikota i Stanko Burazor iz Odžinaca, Branko Milanković iz Vlaškovaca, Živko Kotur iz Koturova, Rade Vujanović iz Slabinje, Ljuban Burazor iz Međuvođa, Ilija Pilipović iz Gunjevaca, Stevo Pekić iz Aginaca, Pero Kos iz Čelebinaca, Svetozar Malbašić i Pero Kovačević iz Velikog Dvorišta, Ostoja Dragičević, Radomir Vilić i Pero Češljar iz Mrazovaca, Mirko Jošić iz Sreflija, Branko Kozarac iz Klekovaca, Sreto Peula iz Hajderovaca, Ostoja Međed iz Vojskove i Stevo Adžić iz Božića.⁷⁶⁵

Tukući puškomitraljezom i štiteći povlačenje boraca 2. čete, poginuo je puškomitraljezac Svetko Koš iz Tukličana, a teško ranjen u obje noge njegov pomoćnik Milorad Vikalo iz Ševarlija, koji će kasnije preživjeti tešku sudbinu zarobljenika u Širokoj luci.

Samo na dan prije napada na s. Bjelajce, 27/28. juna, sa pravca sela Vlaškovaca, iz pozadine neprijatelja, napadajući sa leđa 11. satniju 2. bojne ustaško-domobranske pukovnije, prošli su u Kozaru dijelovi IV bataljona Prve krajiške udarne brigade sa komandantom Petrom Mečavom i zamjenikom političkog komesara bataljona Borkom Arsenićem. Ovaj napad zabilježen je u izvještaju Štaba 1. gorskog zdruga gdje se kaže daje „28. VI u 6 sati jedna grupa partizana napala 11. satniju sa leđa i tom prilikom uspjela probiti front i povući se u Kozaru planinu.“⁷⁶⁶

I. štab 1. gorske divizije, čije su se snage nalazile na zapadnom i sjeverozapadnom dijelu Kozare, sa zadovoljstvom konstatuje da poslije 25. juna, kada su povraćeni ranije izgubljeni položaji, nema bitnijih promjena na položajima „iako od tada do 28. VI neprijatelj svake noći pokušava slabijim snagama proboj, ali bez uspjeha.“

Napad na snage 2. bojne ustaško-domobranske pukovnije na Bjelajcima uslijedilo je neposredno po proboju dijelova Prve krajiške udarne brigade u Kozaru, kada je u neprijateljskim jedinicama na ovome sektoru bila puna pripravnost. Prema dnevnom izvještaju Štaba 1. gorskog zdruga 28. juna u „21.45 sati II bojnaove pukovnije napadnuta je jačom snagom, koji je napad

⁷⁶³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

⁷⁶⁴M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, st. 121.

⁷⁶⁵Prema podacima SUBNOR-a Bos. Dubica.

⁷⁶⁶Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

odbijen nakon kraćeg vatroboja. Napad je obnovljen 29. VI u 1,45 sati, a u 4 sata napadnuto je lijevo krilo II bojne, gdje su partizani uspjeli uskočiti u naše redove.⁷⁶⁷

Znači, da je napad na Bjelajce izveden u dva puta. Pošto prvi napad nije uspio, to je ponovljen iste noći napadom na lijevo krilo II bojne.

Štab 1. gorske divizije u svome dnevnom izvještaju ne izbjegava da prizna snažan napad partizanskih snaga na položaje II bojne na Bjelajcima i konstatuje:

„Noću 28/29. neprijatelj sređuje snage na lijevo krilo divizijskog postava, snažno napada II bojnu ustaško-domobranske pukovnije. Borba traje cijelu noć uz krajnje zalaganje. U jednom času neprijatelj uspijeva da djelimično probije front, ali izvrsnom suradnjom topništva, pješastva i zrakoplovstva neprijatelj trpi velike gubitke, da konačno snažnim protivnapadom biva odbačen uz velike gubitke. Položaj je povraćen. Naši gubici: 9 poginulih i 22 ranjena. Neprijateljski gubici: 152 poginula prebrojanih. Jedan naš domobran koji je bio zarobljen, pa uspio pobjeći vidio je preko 50 mrtvih na kolima.“⁷⁶⁸

Svi neprijateljski izvještaji o borbama sa ovoga sektora Kozare, gdje su neprijateljske bojne bile razbijene i uništavane, obično su hvalisavi i u vrijeme teških poraza i gubitaka, u njima se ističu kako su partizani imali veće gubitke u mrtvima koji su „prebrojani“. Inače, teško je u tim danima borbe bilo prebrojati samo svoje gubitke. Međutim, gubici II bataljona u napadu na Bjelajce, iako su bili znatni, nisu svi mogli biti prebrojani od neprijatelja, jer je većina poginulih i ranjenih izvučena sa poprišta borbe.

U ovome međuvremenu bilo je više pokušaja prodora neprijateljskih snaga na položaju IV bataljona, koji u sadejstvu sa 4. omladinskom četom III bataljona na položaju prema Krnjinu, odbijaju neprijatelja. Međutim, neprijateljske snage, bez obzira na gubitke, svakim danom kreću u napad, kako bi ovladale grebenom od Krnjina prema Mrakovici. Jedan takav snažan pokret i napad na snage IV bataljona izveden je 26. juna kada je oko 7 časova neprijatelj krenuo prema položajima Bataljona. Najogorčenija borba razvila se na terenu 1. čete: Krnjin — Kukići — Kapetanov točak. Borba je počela u 7 sati i trajala do 14 sati. Sudjelovala je neprijateljska artiljerija, koja je tukla sve naše položaje, kao i bacači mina. U ovoj borbi neprijatelj je imao oko 49 mrtvih i više ranjenih. Naši gubici iznosili su 3 mrtva i 6 ranjenih.⁷⁶⁹

Obavještavajući Štab Odreda o otporu snaga 4. bataljona, posebno se ističe snažan otpor 1. čete, koja je ne samo odbila neprijatelja sa svojih položaja već gaje u silovitom naletu progonila i zadržala svoje ranije položaje.

I Štab IV bataljona preduzima akcije na pojedine sektore položaja i neprijateljskih utvrđenja. Jedna takva akcija izvedena je 30. juna 1942. godine kada su dijelovi IV bataljona i 4. omladinske čete III bataljona izvršili napad na tri satnije ustaša na Krnjinu i zarobile jedan protivtenkovski top, 120 granata za top, 4 puškomitraljeza, 20 pušaka i 1 mali bacač. Neprijatelj je imao više mrtvih i ranjenih. Čim se borba na ovome mjestu završila, neprijatelj ponovo udara sa jačim snagama i zaposjeda položaj sa koga je bio protjeran u toku borbe.⁷⁷⁰

⁷⁶⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

⁷⁶⁸Izvještaj štaba 1. gorske divizije. Arhiv V.I.I, br. reg. 7/1-13 K-53.

⁷⁶⁹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 120.

Na sektoru Udarnog bataljona od Palančišta do Kozarca, iako je bilo pokušaja napada od strane neprijateljskih snaga, Bataljon je za sve vrijeme otpora u okruženju uspio da održi svoje položaje. Čak su 1. i 2. četa ovoga bataljona bile angažovane u borbama koje su vodile snage I i II bataljona na položajima: Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — Pogledevo. U borbama na Pogledevu teško je ranjen komandir 2. čete Udarnog bataljona, istaknuti borac Rade Kondić. Krajem juna u s. Božićima poginuo je Branko Damjanović, komandir 3. čete Udarnog bataljona, borac i vodnik voda u kozarskoj Proleterskoj četi. Sa njima je teško ranjen Jovica Savinović, politički komesar 3. čete, koji je kasnije stradao sa ranjenicima u Kozari.

Mirko Šiljak, Rade Kondić i Dragutin Ćurguz

U toku osam julsko-junskih dana, između 25. juna i 3. jula 1942. godine, na jugoistočnim, južnim i zapadnim padinama Kozare samo mjestimično su vršeni napadi na dijelove neprijateljskih položaja. Na jugoistočnom sektoru neprijatelj pokušava da svoje položaje pomjeri naprijed prema Kozari, ali mu ne uspijeva. Snažnim otporom snaga IV bataljona povraćen je nazad. Na zapadnim položajima, gdje je ranije vršen najsnažniji pritisak, ne pokušava daljne pokrete, već se utvrđuje na dostignutoj liniji.

I upravo u to vrijeme, kada je izgledalo daje neprijatelj zastao, da mu je potreban predah i da ne može dalje, vrše se intenzivne pripreme za novi ofanzivni pokret neprijateljskih snaga prema Kozari. Dovlače se nove njemačke snage iz Srbije u Bosansku Dubicu. Novoformirana grupa „Borovski“, reorganizovani dijelovi grupe „fon Wedel“ i 3. gorski ustaško-domobranski združenje (brigada) sređuju svoje redove i usklađuju planove za otpočinjanje koncentričnog zločinačkog napada na okružene snage Drugog

krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i na oko 80.000 civilnog stanovništva po zbjezgovima u Kozari.

Okupatorski njemački naredbodavci, komandant njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, general Valter Kunze, komandujući general i komandant u Srbiji general Paul Bader i njihovi potčinjeni komandanti divizija: general-major Hajnrih Borovski, komandant grupe „Borovski“, neposredni naredbodavci zločina na Kozari, sa komandantima borbenih grupa „fon Wedel“ –potpukovnikom Fridrihom fon Vedelom i „fon Gejzo“ potpukovnikom Frajherom fon Gejzom pokrenuće svoje njemačke horde na partizanske snage i narod Kozare.

Svesrdno će im se staviti na raspolaganje njemačko-italijanski agenti, sluge okupatora, i ustaški zločinci–poglavnik Ante Pavelić i njegov doglavnik Slavko Kvaternik sa komandantima ustaško-domobrantskih jedinica u sastavu njemačkih snaga u Borbenoj grupi „Zapadna Bosna“ koje su uzele neposrednog učešća u ofanzivi na Kozaru. To su bili:

1) Rumler Dragutin, general, komandant I domobrantskog zbora (korpusa), koji je i avgusta 1941. godine rukovodio neprijateljskim snagama u borbi protiv ustaničkih snaga na Kozari.

2) Šintić Zlatko, pomoćnik ministra oružanih snaga NDH.

3) Gustović Artur, general, komandant 2. gorske divizije.

4) Peričić Stjepan, pukovnik komandant 1. gorske divizije.⁷⁷¹

5) Zgaga Mirko, pukovnik, komandant 1. gorskog zdrug (brigade).

6) Gregorić Mirko, pukovnik, komandant 2. gorskog zdrug (brigade)

7) Brozović Ivan, pukovnik, komandant Banjalučkog zdrug.

8) Rupčić Mato, pukovnik, komandant 3. gorskog zdrug.

9) Užar Franjo, pukovnik, komandant 10. pješadijske pukovnije.

10) Bučar Josip, potpukovnik, komandant 11. pješadijske pukovnije.

11) Rihtarić Stjepan, potpukovnik, zamjenik komandanta 2. gorskog zdrug.

12) Šimić Rudolf, potpukovnik, zamjenik komandanta 1. ustaško-domobrantske pukovnije i komandant Kombinovane ustaško-domobrantske bojne (razbijena u rejonu s. Gornji Jelovac).

13) Šarić Luka, potpukovnik, zamjenik komandanta 2. gorske pukovnije 2. gorskog zdrug.

14) Canjevac Ladislav, potpukovnik, komandant I bojne 1. ustaško-domobrantske pukovnije (razbijena u rejonu s. Pogleđeva).

15) Zorn Božidar, potpukovnik, komandant I bojne 2. gorske pješadijske pukovnije.

16) Šnur Ivan, potpukovnik, komandant III bojne 4. gorske pukovnije (razbijena u rejonu Mlječanice).

17) Skoliber Slavko, potpukovnik, komandant II bojne 5. pješadijske pukovnije i štaba domobrantskih jedinica u Bos. Dubici.

18) Ugarković Milan, major (bojnik), komandant II bojne 2. gorske pukovnije (razbijena na Patriji).

19) Marković Antun, major, glavar stožera (načelnik štaba) 1. gorske divizije.

20) Cenić Ivan, major, komandant vazduhoplovne grupe u Banjoj Luci.

⁷⁷¹Kasnije otišao za vojnog predstavnika NDH kod italijanske komande.

Svi ovi generali i viši oficiri i mnogi drugi viši i niži oficiri (časnici) krenuli su na čelu ustaško-domobranskih jedinica u zločine na Kozari. Zajedno sa njemačkim, ustaško-domobranski generali i oficiri, podoficiri i vojnici, imali su neograničena ovlaštenja. Svima je bio zajednički cilj — ubijanje ljudi. Ubijanje ranjenika i zarobljenika, odvođenje u logore i mučenje. I masovno uništavanje naroda Kozare zbog toga što se nije htio pokoriti i služiti njemačkom okupatoru. Htio je da živi slobodan na svome kozarskom tlu. I zato je bio osuđen na uništenje. Na njegovu slobodu i život nasrnuli su pripadnici njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica. Gospodari i sluge, ali za interese gospodara njemačkog okupatora.

**BORBENA DEJSTVA III i IV BATALJONA PRVE KRAJIŠKE UDARNE
BRIGADE NA KOZARI U VREMENU OD 30. JUNA DO 7. JULA 1942.
GOD.**

Po odobrenju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu, Štab Prve krajiške udarne brigade u sporazumu sa političkim komesarom Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda Boškom Šiljegovićem, poslije neuspjelog pokušaja da se u rejonu Piskavice prodre u Kozaru, odlučio je da nakon prelaska jedinica Brigade u Podgrmeč uputi na područje Kozare III i IV bataljon sa zadatkom da djeluje u neprijateljskoj pozadini i pri tome pomognu partizanskim snagama u Kozari.

U skladu sa ovom odlukom, 20/21. juna 1942. godine prešao je preko r. Sane na Kozaru III bataljon Prve krajiške udarne brigade. Sa Bataljonom su bili, pored Štaba Bataljona, i članovi Štaba Brigade Ivica Marušić Ratko, komandant, Ilija Materić, politički komesar i Boško Šiljegović, politički komesar Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Četvrti bataljon Brigade dobio je zadatak da sa dijelovima 5. čete IV bataljona Odreda presiječe i blokira put između Bosanskog Novog, Ljubije i Prijedora i da likvidira neprijateljsko uporište Blagaj-Japru.

Neposredno po prelasku na područje Kozare Štab Prve krajiške brigade obavijestio je Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu da se Štab Brigade sa III bataljonom nalazi na terenu I bataljona i da je došao u vezu sa „štabom II odreda i dogovorno s njime raspoređivao je svoje snage i prešao na izvršenje određenih zadataka.“⁷²

Prema prvim obavještenjima, ustanovljeno je da se neprijateljske snage na ovom sektoru nalaze u Petkovcu i ispod Vraniča kod Dragotinje. Pošto je cesta Prijedor — Bosanski Novi kod Svodne minirana i sa oštećenim mostom na r. Prljugavcu, neprijateljski tenkovi dolaze iz Prijedora do Prljugavca.

Zadatak III bataljona Prve krajiške udarne brigade je da očisti teren I bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Zato neposredno po prelasku na Kozaru 21/22. juna 1942. godine, III bataljon vrši napad na neprijateljske snage u Petkovcu i na cesti Prijedor — Bosanski Novi. U izvještaju Štaba Prve krajiške udarne brigade o ovim akcijama ističe se da je neprijatelj iz Petkovca pobjegao ostavivši za sobom ratni plijen. „Neprijatelj na cesti Prijedor — Bosanski Novije uništen. Napad je izvršen kod mosta Prljugovac koji je pravljen pod zaštitom tenkova. Ima priličan broj mrtvih.“⁷³

⁷²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 104.

⁷³Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 104.

U isto vrijeme kada III bataljon napada na neprijateljska uporišta na pravcu Bos. Novi — Prijedor, a IV bataljon na lijevoj obali r. Sane u rejonu Bosanski Novi — Ljubija — Prijedor, ostale snage Prve krajiške brigade s dijelovima Prvog krajiškog odreda djeluju na uporišta i željezničku prugu Bosanski Novi — Bosanska Krupa i napadaju na Blatnu, Rakane i Rudice. Obavještavajući o tome Operativni štab za Bosansku krajinu, zamjenik komandanta Prve krajiške brigade Vojo Todorović predlaže da se nakon „akcije na Rudice i Blatnu i poslije likvidacije Suhače treba odmah udariti na Novi.“⁷⁷⁴

Prijedlog za napad na Bosanski Novi uslijedio je i od Štaba Drugog krajiškog odreda u izvještaju od 22. juna 1942. godine Operativnom štabu za Bosansku krajinu, gdje se, pored ostalog, predlaže „da se sa snagama I odreda, Udarne brigade i 1 bataljona likvidira Bosanski Novi.“⁷⁷⁵

Ovaj izvještaj dostavljen je Operativnom štabu za Bosansku krajinu preko Štaba Prve krajiške brigade na kome je politički komesar Drugog krajiškog odreda Boško Šiljegović još dodao: „Dopunjavam pismo Štaba odreda. Napad na Sanski Most ili Novi što hitnije izvršiti.“

Iz pisma Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu od 22. juna 1942. godine Glavnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske o potrebi usklađivanja akcija u vezi sa neprijateljskom ofanzivom na Kozari i Lici, može se zaključiti da su partizanske snage u Bosanskoj krajini u stalnim dejstvima na neprijateljska uporišta i saobraćajnice. Napadnuta je i oslobođena Bosanska Krupa. Razrušena je željeznička pruga, mostovi i ceste između Bosanskog Novog, Bosanske Krupe i Bihaća, gdje je saobraćaj prekinut. Ovim je odsječen bihaćki garnizon i onemogućeno upućivanje neprijateljskih snaga u Liku radi ofanzive protiv tamošnjih partizanskih snaga.

Da bi se olakšao položaj okruženih snaga Drugog krajiškog odreda u Kozari, predlaže se Glavnom štabu Hrvatske da partizanske snage na Baniji budu aktivne i da vrše pritisak, prema Dvoru na Uni i Cazinu i da ruše komunikacije u neprijateljskoj pozadini, kako bi se spriječio iznenadni i brz prodor neprijateljske motorizacije, tenkova i blindiranih kola.

Štab Prve krajiške brigade sa političkim komesarom Drugog krajiškog odreda i snagama 3 bataljona po prelasku na područje Kozare, našli su se u pozadini neprijatelja čija je glavnina snaga na obroncima Kozare držala u okruženju snage Drugog krajiškog odreda. Brzo se prišlo planskom izvođenju nekoliko veoma značajnih akcija na pojedine sektore neprijateljskih položaja. Štab Brigade predlaže zamjeniku komandanta brigade da sa dijelovima Brigade priprema akciju na Bosanski Novi, a u isto vrijeme se vrše pripreme za akcije „većeg stila“⁷⁷⁶ i traži da se na Kozaru pošalju „2 bacača sa minama i 3 teška mitraljeza sa Gojkom Zecom. Oni bi trebali ovamo 22. juna najkasnije do 18 sati“. Odlučeno je da se na Kozaru prebaci i IV bataljon Brigade, a da položaje koje je on do tada držao, prema naredjenju Operativnog štaba za Bosansku krajinu, preuzmu snage Prvog krajiškog odreda.

⁷⁷⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 105.

⁷⁷⁵Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 109.

⁷⁷⁶Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 106.

Tako su se na terenu Kozare našla oba kozarska bataljona Prve krajiške brigade da pod neposrednom komandom Štaba Brigade uzmu učešće u napadima na uporišta i položaje u neprijateljskoj pozadini. I već 22/23. juna izvedena je akcija na neprijateljsko utvrđenje na Kapeli i Asinoj straži. Ovdje se nalazio štab 2. gorskog zdruga (brigade) sa prištapskim dijelovima i artiljerijom. Napadom iz pozadine postignuto je potpuno iznenađenje, ali ne i potpuni uspjeh. Zaplijenjena su dva protivtenkovska topa. Neprijatelj je bio potisnut najednom dijelu položaja i protjeran prema Krpeljevu, gdje je nakon prikupljanja i potpomognut tenkovima krenuo u protivnapad. U ovoj akciji poginulo je 5, a ranjeno 16 boraca. U ponovljenom napadu tokom slijedeće noći u kome je učestvovao i IV bataljon, poginulo je 5 i ranjeno 8 boraca.

Prema izvještaju Štaba 1. gorske ustaško-domobranske divizije o akciji na Asinoj straži priznaje se daje u borbenom rasporedu napadnutih snaga 2. gorske pukovnije bila zavladao kriza i neizvjesnost, ali se navodi samo jedan, a ne i ponovljeni napad. Tako se u navedenom izvještaju kaže:

„23. VI. izveden je neprijateljski napad iz pozadine na stožer, stožerne dijelove i bitnicu II gorskog zdruga (štab, prištapske dijelove i artiljeriju II gorske brigade — pr. autora) na Kapeli i Asinoj straži. Kriza i neizvjesnost. Dijelovi stožera odstupaju do sela Krpeljevo (4 km sjeverno od Prijedora). Stožer i bitnica na Asinoj straži drže se. U borbi učestvuju sve od zapovjednika zdruga, potpukovnika Rihtarića Stjepana, do zadnjeg vojnika i kuhara. Bitnica tuče kartečom, a dio posluge bori se kao pješak.“⁷⁷⁷

Konstatuje se da je snažan pritisak partizanskih snaga tri puta odbijen i tako spašen cijeli položaj 2. gorskog zdruga koji bi, tvrdi se, sigurno pao da su Kapela i Asina straža zauzeti. Ali sigurno je da bi se ova akcija povoljnije završila da se znalo sa koliko je snaga neprijatelj držao ovaj dio položaja i kakva je panika i kriza zavladao prilikom napada partizanskih snaga.

Poslije napada i povlačenja snaga Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, prema neprijateljskoj procjeni, uspostavljena je stabilnost položaja na Asinoj straži, ali su i dalje snage 2. gorskog zdruga bile razvučene na širokom frontu. Konstatuje se kako se snage 2. gorskog zdruga nalaze između dva fronta. Jedan je prema Kozari, a drugi prema r. Sani odakle su prebačene nove partizanske snage koje napadaju sa leđa. Pozadi svojih položaja prema r. Sani neprijatelj preduzima čišćenje terena sa jednom satnijom i 4 tenka, ali očito je, što i neprijatelj priznaje, da je to malo. Iznenaduje ga i zabrinjava vještina manevra partizanskih snaga koje se uklanjaju ispred njegovih snaga, a čim se ove povuku, partizani opet napadaju.

Tako su snage III i IV bataljona Prve krajiške udarne brigade već sa prvim napadima i dejstvima u neprijateljskoj pozadini stvorile pometnju, nesigurnost i realnu procjenu neprijateljskih štabova da se njihovi položaji, napadom partizana iz pozadine, nalaze između dva fronta.

Poslije akcije na Asinoj straži, Štab Prve krajiške brigade sa III i dijelovima IV bataljona kreće prema području Bosanske Dubice. U selu Strigovi dolaze u vezu sa 3. četom I bataljona Drugog krajiškog odreda koja se tek bila probila iz obruča iz Kozare. Dijelovi ove čete sa mitraljeskim vodom

⁷⁷⁷Arhiv V.I.I br. reg 7/E1-13. K. 53.

priključuju se jedinicama Brigade. U pokretu preko opustošenih potkozarskih sela stigli su u selo Vranovac, 3 km jugoistočno od ceste Bosanska Dubica — Bosanska Kostajnica i desne obale r. Une u selu Johovi. Sa ovoga pravca otpočelo se sa izviđanjem terena prema Bosanskoj Dubici i cesti Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor, koja je bila pod neprijateljskom kontrolom. Pravci izviđanja bili su u rejonima Aginci — Kruškovac i Pobrđani — Brekinja. Cilj je bio da se pokretom u dvije kolone napadne na neprijateljske snage iz pozadine pravcem: Vranovac — Mrazovci — Kruškovac — Vlaškovci — Maglajci — Pogledevo (IV bataljon) i Vranovac — Brekinja — Međuvođe — Pogledevo (III bataljon).

Nije isključeno daje na izbor ovoga pravca napada prema Kozari imao uticaja izvještaj zamjenika komandanta Drugog krajiškog odreda od 24. juna 1942. godine Štabu Prve krajiške brigade o borbama na položajima Pogledevo — Mirkovac koga je štab Brigade primio neposredno poslije ovih borbi. Najvjerovatnije je da su vezu sa Štabom Prve krajiške brigade uspostavili i prenijeli obavještenja neustrašivi borci kuriri I bataljona Drugog krajiškog odreda.⁷⁷⁸

Obavještavajući Štab Prve krajiške brigade o borbama koje su vođene 22. i 24. juna 1942. godine, Josip Mažar Šoša, zamjenik komandant Odreda javljao je da se 24. juna borba sa III bojnou 4. gorske pukovnije završila povoljno i daje neprijatelj protjeran sve do Prve bojne ustaško-domobranske pukovnije, dodajući:

„Kako nismo imali veze sa vama, to vam poručujemo da treba da uglavimo zajedničku akciju na I bojnu koja je zaposjela Latinovića brdo — Međuvođe i Elezovaču. Ako dobijete ovaj list, vi odgovorite i ugovorite sa Žarkom (Žarko Zgonjanin, komandant I bataljona pr. aut.) kojeg ovlašćujemo da ispred nas to organizuje, jer je bliže vas“.⁷⁷⁹

Prema tome, Štab Brigade je na osnovu ovoga izvještaja imao uvid u raspored neprijateljskih snaga na Pogledevu a od komandi 1, 3. i 4. čete I bataljona, koje su 25. juna izašle iz obruča i stavile se pod neposrednu komandu Štaba Brigade, stekao je širi pregled situacije u Kozari i na položajima: Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — Mlječanica — Pogledevo.

Međutim, Štab Prve krajiške brigade nije imao obavještenja o tome daje neprijatelj poslije 25. juna, povrativši ranije izgubljene položaje, prišao njihovom utvrđivanju i fortifikacijskom uređivanju na liniji: Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — Mlječanica — Elezovača, povezujući ih sa već ranije dobro utvrđenim položajem u rejonu: Maglajci — Bjelajci i dalje do desne obale r. Une. Na sektoru Elezovača — Mlječanica 27. juna utvrđena je kompletna i odmorna I bojna 4. gorske pukovnije, čime je ovaj položaj bio još više ojačan.⁷⁸⁰

⁷⁷⁸ Jedan od kurira I bataljona bio je i Vukašin Krneta koji je u svojim sjećanjima zapisao: „Svi naši pokušaji da se probijemo (iz Kozare) ostajali su bez rezultata. Tek poslije 20. juna nas četvorica: Radovan Šobot, Kamenko Rafaelo, Vaso Stojaković i ja puzeći više od 500 metara uspjeli smo da se provučemo kroz „grablje“ na Bukovoj Rosi. Ja i Stojaković smo se vratili i obavijestili da su Rafaelo i Šobot odnijeli vezu susjednim jedinicama. Na jednom takvom zadatku poginuo je kurir Ostoja Kesar (Stevanov).“

⁷⁷⁹ Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 117.

⁷⁸⁰ „Kozarski vjesnik“ br. 316 od 18.9.1981. Prijedor.

⁷⁸¹ Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 47.

Pozadi ovih položaja u s. Vlaškovcima (k. 222) nalazio se Štab 1. gorskog zdruga sa artiljerijom, aus. Grbavcima (k. 163) Štab 1. gorske divizije. Cesta Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor, prema naređenju Operativnog štaba „Zapadna Bosna“, bila je dobro obezbijeđena čitavom svojom dužinom sa osiguranjima od napada iz pozadine. Zapadno odavde sela su bila pusta, jer su svi stanovnici na desnoj obali rijeka Sane i Une, od Prijedora, Bosanskog Novog, Dobrljina, Bosanske Kostajnice i nizvodno do Bosanske Dubice, iz svih sela do Kozare bili u zbjegovima, što je svakako otežavalo dobijanje obavještenja o neprijatelju. Štab Prve krajiške brigade, po prelasku na Kozaru, obavijestio je Operativni štab za Bosansku krajinu o situaciji na terenu I bataljona, navodeći daje „stanovništvo I bataljona 100%evakuisano u Kozari“.⁷⁸¹

Prema tome, za dobijanje podataka o neprijatelju moralo se osloniti na neposredno izviđanje kao jedini izvor obavještenja o neprijatelju. Na tome su se lično angažovali i članovi Štaba Brigade. Prema Kruškovcu, pored komandanta IV bataljona Petra Mećave i zamjenika političkog komesara Borka Arsenića, angažovao se i politički komesar Ilija Materić, kako bi se što bolje proučio teren i ispitala mogućnost prodora u Kozaru. Iz rejonu Brekinje prema Međuvođu sa komandantom III bataljona Stevom Raušom bio je i politički komesar Odreda Boško Šiljegović, koji je veoma dobro poznao ovo područje, što je olakšavalo izviđanje pokreta neprijatelja i proučavanje terena na pravcu planiranog prodora prema Kozari. Treći bataljon trebao je da osmatra pokrete neprijatelja na cesti Bosanska Dubica — Knežica i prema Bosanskoj Dubici, Međuvođu i Knežici, dok je jedna četa bila prema Bosanskoj Dubici, na Kruškovcu.⁷⁸²

I na jednom i na drugom pravcu, prema Kruškovcu i Međuvođu, izviđanje se moglo obaviti samo do ceste Bosanska Dubica — Knežica. Dalje prema Kozari, pozadi neprijateljskih položaja iza kojih su se nalazili štabovi bojni, zatim 1. gorskog zdruga i 1. gorske divizije sa rezervnim i snagama obezbjeđenja, nije se moglo obaviti izviđanje niti dobiti osnovni podaci o jačini i rasporedu neprijateljskih snaga.

Nakon neposrednog osmatranja i proučavanja pravca pokreta, odlučeno je da se napad izvede 27/28. juna 1942. godine. Treći bataljon pod komandom Steve Rauša sa dvije čete krenuo je u napad pravcem Brekinja — Međuvođe — Pogledevo. 2. četa ovog bataljona dobila je zadatak da postavljanjem zaszjede na Kruškovcu, 5 km južno od Bosanske Dubice, obezbijedi prolaz dijelova IV bataljona prema Kozari i istovremeno spriječi brzu intervenciju neprijatelja iz Bosanske Dubice napadnutim snagama u Međuvođu, na pravcu napada snaga III bataljona prema Pogledevu.

Druga četa IV bataljona sa dijelovima 3. čete I bataljona Odreda, pod komandom Petra Mećave, krenuli su preko Mrazovaca i Vlaškovaca sa zadatkom da u rejonu Maglajci, probijajući se kroz neprijateljski raspored iz pozadine, prodru do položaja snaga II bataljona Drugog krajiškog odreda na ovome pravcu.

⁷⁸¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 104.

⁷⁸²Kozara, knjiga 3, str. 25.

Dakle, prema Kozari su krenule dvije čete III bataljona i jedna četa IV bataljona Prve krajiške udarne brigade, te dijelovi 3. čete I bataljona Drugog krajiškog odreda.⁷⁸³ Štab Prve krajiške brigade sa političkim komesarom Drugog krajiškog odreda smatrali su da će se sa ovim prodorom u Kozaru omogućiti izvlačenje snaga Odreda iz okruženja, te su se i dalje zadržali na Vranovcu sa jednom četom IV bataljona Brigade radi prihvata „jedinica 2. krajiškog odreda koje bi se uz pomoć Brigade probijale iz Kozare.“⁷⁸⁴

Pokušaj prodora III bataljona u rejonu Međuvođa nije uspio. Naišlo se na veoma snažan otpor neprijatelji na cesti. Bos. Dubica — Knežica kod s. Grbavaca. Tu se u središtu rasporeda svojih snaga nalazio Štab 1. gorske divizije. Pored snaga u rezervi Divizije, ovdje se nalazilo jako obezbjeđenje i Štab Divizije i cestovne saobraćajnice Bosanska Dubica — Prijedor. Ovim pravcima neprijatelj je zatvarao kružnu osnovicu oko Kozare sa zapada, održavajući stalnu vezu sa Prijedorom i Banjom Lukom. Desno od ove saobraćajnice bile su angažovane znatne snage neprijatelja koje su obezbjeđivale ovaj dio od napada iz pozadine i sprečavale prodor snaga Drugog krajiškog odreda iz okruženja.

Pored snaga 1. gorske divizije u Međuvođu se nalazio i jedan odred oružnika Treće oružničke pukovnije iz Banje Luke. Prema izvještaju Štaba ove pukovnije od 15. jula 1942. godine kaže se daje „28. VI jedan odred od 115 oružnika sukobio se sa partizanima kod sela Grbavaca koji su bili jaki oko 100 naoružanih ljudi, pa je tadau borbi ubijeno 4 partizana, dočim je nestao jedan oružnik.“⁷⁸⁵ A u izvještaju Štaba 1. gorske divizije samo se kaže da je „27. VI napadnut iz pozadine i sam stožer divizije u Grbavcima. Napad dobijen. Pet partizana poginulo.“⁷⁸⁶ Međutim, sa sigurnošću se može konstatovati da je borba bila žestoka i daje neprijatelj imao veće gubitke, jer je samo 6. satnija III bojne 4. gorske brigade „imala ovom prilikom 30 mrtvih i ranjenih.“⁷⁸⁷

Na drugom pravcu prodora prema Kozari preko sela Vlaškovaca, 2. četa IV bataljona brigade i dijelovi 3. čete I bataljona Odreda, uspješno su prešli cestu Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor izbili u selo Vlaškovce. Bilo je već jutro 28. juna 1942. godine. Na pravcu pokreta prema Kozari ispred sebe su primijetili neprijateljske rovove. Neustrašivi komandant IV bataljona Petar Mečava odlučio je da ubrza pokret četa i da jurišom iz pozadine uz snažnu vatru puškomitraljeza i mitraljeza probije se kroz neprijateljski borbeni poredak prema Kozari. To je bilo jedino rješenje.

Snažna vatrena moć puškomitraljeza i silovit juriš iznenadio je i uplašio neprijateljske vojnike. Nisu mogli da se snađu, jer je juriš partizanskih boraca došao iz njihove pozadine. Većina ih se u pometnji dala u bjekstvo. Oni koji su sa oružjem bili u pripravnosti otvorili su vatru. Padali su mrtvi i ranjeni borci. Ostali su se u nezadrživom jurišu kretali naprijed. Bili su na domaku cilja. Samo na nekoliko stotina metara ispred neprijateljske linije prema Kozari bili su položaji partizanskih boraca. Na ovome pravcu nalazila se 1. četa II

⁷⁸³Kozara, knjiga 3, str. 386.

⁷⁸⁴Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 117.

⁷⁸⁵Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 145.

⁷⁸⁶Arhiva Vojnoistorijskog instituta Beograd, br. reg. 7/1-13, K-53.

⁷⁸⁷M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 118.

bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ sa komandirskom Sretom Đenadijom. Ali i položaj partizanske čete značio je svojevrsnu prepreku. Kako sa borcima na položaju uspostaviti vezu sa pravca odakle očekuju napad neprijatelja, kako da oni shvate da je to prodor njihovih drugova boraca iz Prve krajiške udarne brigade, koji su im iz neprijateljske pozadine pošli u pomoć. Ipak, gromoglasno „Ura, ura!“ kroz neprijateljski borbeni poredak brzo i sve bliže je dopirao do položaja boraca 1. čete. Veza je uspostavljena. Obostrana radost i zagrljaji boraca.

Ovaj prodor partizanskih snaga iz neprijateljske pozadine u Kozaru registrovan je u izvještaju 1. gorskog zdruga 1. gorske divizije. Konstatuje se da je na dan 28. juna 1942. godine oko 6 sati jedna grupa partizana napala 11. satniju III bojne sa leđa kojom prilikom su partizani probili front i otišli prema Kozari.⁷⁸⁸

Poslije ulaska u Kozaru, dijelovi snaga IV bataljona Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade otišli su na položaj iznad Pogleđeva, gdje su se nalazili članovi privremenog Operativnog štaba odreda Josip Mažar Šoša, Miloš Šiljegović i Ratko Vujović Čoče. Komandant IV bataljona Prve krajiške udarne brigade otišao je u Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ radi upoznavanja sa situacijom i stvaranja plana za proboj snaga Odreda iz okruženja.

Uskoro je uslijedilo naređenje da se pristigle snage IV bataljona Prve krajiške udarne brigade upute na Mrakovicu sa zadatkom da zatvore pravac prema Kozarcu odakle je neprijatelj vršio jak pritisak.⁷⁸⁹

Sa Bataljonom je krenuo zamjenik političkog komesara Bataljona Borko Arsenić, koji se na položaju iznad Kozarca zadržao sve do pokreta u proboj iz neprijateljskog okruženja.

Treći bataljon Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade nije uspio da se kroz neprijateljske položaje na pravcu napada probije u Kozaru. Poslije žestokog sukoba sa neprijateljem Bataljon se povukao prema s. Brekinji. U međuvremenu su dijelovi 2. čete ovoga bataljona na položaju u rejonu Kruškovca, sa vješto postavljenom zasjedom, dočekali tri kamiona sa neprijateljskom vojskom i civilima koji su iz Bosanske Dubice krenuli cestom prema Knežici. Kratak vatreni okršaj i svi neprijateljski vojnici sa jednim satnikom, jednim poručnikom i ljekarom su zarobljeni.

Borac 2. čete III bataljona Boris Abramović, radnik iz Ljubije, povukao je benzin iz rezervoara, namočio krpu, zapalio je i bacio na motor. Pri tome mu je pomogao i borac Dušan Grahovac sa grupom boraca. Kamioni su uskoro bili u plamenu. Brzo i vješto su ih zapalili borci: Boris Abramović, Dušan Grahovac, Sadžak Vaso i Sadmak Miloš.

Prema izvještaju štaba 3. oružničke (žandarmerijske) pukovnije od 15. jula 1942. godine o borbama sa partizanskim snagama na teritoriji zapadne Bosne, pored sukoba i borbi sa partizanima 28. juna 1942. godine, kada je III bataljon Prve krajiške udarne brigade pokušao proboj u Kozaru, kaže se da su

⁷⁸⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

⁷⁸⁹Kozara, knjiga 3, str. 77.

istog dana na 5 kilometru od Bosanske Dubice prema Prijedoru na cesti napadnuta tri vojna kamiona sa oko 100 radnika.

„U napadu je“ prema istom izvještaju 3. oružničke pukovnije iz Banje Luke „učestvovalo 30–35 naoružanih komunista i tom prilikom poginulo 7 radnika, 9 ranjeno i 30 zarobljeno.“ Sigurno je da su ovo bili civili koje su neprijateljske komande uz pratnju vojske koristili za prikupljanje i pljačku imovine seoskog stanovništva koje je pohvatano i otjerano u logore. Inače, bilo je i samoinicijativnog odlaska civila, pljačkaša, u opustjela sela Potkozarja. I oni su išli pod zaštitom neprijateljskih vojnika.

„Medu zarobljenim nalazio se jedan satnik, jedan poručnik i kotarski liječnik iz Bosanske Dubice. Kamioni (samovozi) su na cesti zapaljeni.⁷⁹⁰

Zarobljeni ljekar bio je dr Radonić iz Bosanske Dubice. Ostao je u partizanima. Kao borac i partizanski ljekar mnogo je učinio na liječenju ranjenih i bolesnih boraca. I sam je obolio od tifusa i umro u Sandžaku.⁷⁹¹

Poslije akcije na Kruškovcu četa se povukla u sastav Bataljona. Kako je glavnina snaga III i IV bataljona Brigade opet ostala u pozadini neprijatelja. Štab Brigade povlači sve jedinice na teren I bataljona i odlučuje se na nove akcije. Sada su se pod neposrednom komandom Brigada našle 1. i 4. četa I bataljona Odreda, koje su 25. juna izašle iz okruženja u Kozari. U nastojanju da pruži pomoć okruženim snagama Odreda u Kozari, odlučeno je da se izvede napad na neprijateljsko uporište i položaje na Planinici.

Štab Prve krajiške brigade sa političkim komesarom Drugog krajiškog odreda 30. juna 1942. godine izdali su zapovijest za napad na neprijateljsko uporište Planinicu. U planu napada na Planinicu temeljito su razrađeni zadaci, pravci napada i uloga četa i bataljona, njihovi bliži i dalji zadaci, što upućuje na zaključak da je plan rađen na osnovu veoma dobrog poznavanja terena i rasporeda neprijateljskih snaga, a to će se iz razrađenih zadataka jedinica najbolje ocijeniti. Tako su pred jedinice postavljeni ovi zadaci:

„1. četa I bataljona II odreda:

Polazi od škole u Jutrogošti, preko Jankovca i privlači se pod samo brdo Kapela. Zauzima napadni položaj i čeka određeni čas napada. Njen zadatak je: likvidiranje Kapele i osiguranje prolaza 3. čete III bataljona i 4. čete I bataljona, koje se povlače ispod njenog napadnog položaja u pravcu svog određenog zadatka. Toj četi je zadatak da privuče na sebe vatru u slučaju da neprijatelj otvori na te dvije čete. Ukoliko se ove čete privuku neopaženo od neprijatelja, 1. četa će čekati sa napadom do određenog vremena, tj. dok sve čete budu napadale svoja uporišta. Po likvidiranju Kapele, 1. četa ide putem 4. čete u pravcu Asine straže, spaja se sa 4. četom i pomaže likvidiranje Asine straže. Kroz čitavo vrijeme borbe ova četa će držati stalno vezu sa 4. četom, I bataljona II odreda.

3. četa III bataljona Udarne brigade i 4. četa I bataljona II odreda:

Polaze od škole u Jutrogošti i ispod Kapele brda, putem koji vodi sa Mutića brezika u pravcu Podova i Kovačevića groblja, s tim da će 4. četa ostati lijevo od 3. čete i zauzeti položaj između 1. čete I bataljona II odreda i između 3. čete III bataljona Udarne brigade.

⁷⁹⁰Zbornik, tom IV, knjiga 6. dok. 145.

⁷⁹¹Kozara, knjiga 3, str. 85.

Zadatak je 4. čete: da nastupa u streljačkom stroju prikriveno i prodire preko Oreljova brda u pravcu Asine straže i likvidira Stražu u zajednici sa snagama 3. čete III bataljona i snaga 1. čete I bataljona i na Asinoj straži spajaju se sa 1. i 2. vodom i 2. četom III bataljona, koji sa suprotne strane napadaju Asinu stražu.

Ova četa imaće zadatak da za čitavo vrijeme borbe održava vezu na lijevom krilu sa 1. četom I bataljona i na desnom krilu sa 3. četom III bataljona.

3. četa III bataljona ima zadatak: da se neprimjetno privuče Kovačevića groblju i zauzme napadni položaj i izvrši napad na Kovačevića groblje i sa desnog boka na Asinu stražu. Treća četa će održavati stalnu vezu sa 4. četom I bataljona koja se nalazi na lijevom krilu od njih.

Izlaženjem na Asinu stražu spaja se sa snagama 1. čete I bataljona i sa 1. i 2. vodom 2. čete III bataljona. Sa Asine straže hvataju vezu sa snagama koje napadaju Ravni gaj, spajaju se sa njima i zajednički blokiraju uporište na Ravnom gaju.

Prvi i 2. vod 2. čete III bataljona:

Polaze od škole u Jutrogošti, privlače se neprimjetno u Lokvu i likvidiraju Lokvu, te idu u pravcu Asine straže, gdje će se spojiti sa snagama 1. i 4. čete I bataljona i 3. čete III bataljona. Po spajanju, sa zajedničkim snagama kreću i napadaju Ravni gaj.

Jedan vod dobrovoljaca sa političkim komesarom Milom Mutićem:

Kreće od škole u Jutrogošti, preko Jankovca, povrh Brežičana, kroz šumarke, prikrivene, koritima potoka, napadaju Štab stožera koji se nalazi u Svetinji kod kuće Mile; Došena i susjednim kućama.

Prva i 3. četa IV bataljona Udarne brigade i 3. vod 2. čete III bataljona:

Polaze od škole u Jutrogošti, putem kraj Bojanića u pravcu kraj Balabana, likvidiraju Srdelj i potom napuštaju Ravni gaj, tj. vis kod kuće Miće Bojanića, gdje se nalaze najjače neprijateljske snage. Ove čete, kao i vod 2. čete, imaju držati stalnu vezu između sebe.

I i II bacačko odjeljenje čete pratećih oruđa:

Uputiti vođe i nišandžije odjeljenja da ocijene tačno odstojanje i to jedno odjeljenje će tući Sredelj i Ravni gaj, tj. kod kuće Miće Bojanića. Bacač će umjestiti više kuće Dragana Bojanića, a drugo bacačko odjeljenje će tući isto tako Ravni gaj, samo između kuća Majstorovića. Nišandžije minobacača uzeće dnevne elemente, tako da tuku i Asinu stražu.“

Štab Brigade nalazio se u Trkuljinoj kući na mjestu gdje se nalazio bivši logor 1. čete I bataljona odreda.

Iako je neprijatelj u toku ofanzive na Kozari pustošio selima Potkozarja, ubijajući i civilno stanovništvo, a prilikom borbi pružao snažan otpor, stanovište je bilo da se prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima mora postupati humano. U naredenju Štaba prve krajiške brigade za napad na Planinicu podvučeno je da sve zarobljenike treba privesti u Štab Brigade i „sa njima najljepše postupati. Isto tako ranjene domobrane, ukoliko se ne mogu prenijeti u Štab Brigade, samo razoružati i ostaviti na mjestu, a ni u kom

slučaju ne ubijati. Po mogućnosti, kod svih ranjenih domobrana ostaviti naše letke. Sa ranjenih domobrana ne smije se ništa uzeti osim oružja.⁷⁹²

Napad na Planinicu, iako je bio dobro isplaniran, nije mogao da u potpunosti uspije, zbog toga što je izveden samo sa jednog pravca iz pozadine neprijatelja, a ne i sa dejstvom snaga sa fronta iz pravca Kozare. Ovaj napad izveden je sa ciljem da se pomogne okruženim snagama u Kozari u vrijeme kada se upravo na tome pravcu uvođenjem novih snaga neprijatelj pripremao za konačan obračun sa partizanskim snagama u Kozari. Otuda je bilo teško i nemoguće organizovati sadejstvo snaga sa fronta i iz pozadine, pa je ishod borbe bio neizvjestan i nije mogao dati očekivane rezultate. S druge strane, to je bio ponovljeni napad, jer je već ranije, 22/23. juna vršen napad na položaje Asina straža — Kapela, što je bilo dovoljno da neprijatelj očekuje napad iz pozadine ocjenjujući da se nalazi između dva fronta.

Prema izvještaju Štaba Prve krajiške udarne brigade od 1. jula 1942. godine upućenog Štaba Drugog krajiškog odreda o napadu na neprijateljska uporišta Kapelu, Asinu stražu i Ravni gaj, kaže se da su snage „Udarne brigade (4 čete) i jedna četa I bataljona Odreda vršile napad na neprijateljska uporišta Kapela, Asina straža i Ravni gaj. Neprijatelj je istjeran iz prednjih rovova, te je tom prilikom imao 20 mrtvih i više ranjenih. Naši gubici su: 7 mrtvih i 7 ranjenih.“⁷⁹³

U ovome napadu, prema planu i rasporedu snaga, učestvovala su 2. i 3. četa III bataljona, 1. i 3. četa IV bataljona, vod dobrovoljaca sa političkim komesarom Milom Mutićem, 1. i 2. bacačko odjeljenje čete pratećih oruđa Prve krajiške brigade, te 1. i 4. četa I bataljona Drugog krajiškog odreda. To su bile snage koje su se nalazile u pozadini neprijatelja iza njegovih položaja prema Kozari, dok su se 2. četa IV bataljona Brigade sa dijelovima 3. čete I bataljona Odreda preko Kruškovca i Maglajaca probili u Kozaru.

Sva nastojanja da se dejstvima iz pozadine pomogne okruženim snagama Drugog krajiškog odreda ostala su samo kao pokušaji. Sigurno je tome doprinijela neredovna i neblagovremena veza između štabova Drugog krajiškog odreda i Prve krajiške brigade o zajedničkom usklađivanju akcija na pojedine sektore neprijateljskih položaja. Iz izvještaja političkog komesara Drugog krajiškog odreda Boška Šiljegovića od 1. jula 1942. godine ističe se da je primanje pošte neredovno u oba pravca, što je glavni razlog da se ne „možemo nikako dogovoriti i koordinirati rad. Kada stigne pismo sa zahtjevima, ono obično bude uručeno kasno tako da se ne može ništa učiniti.“⁷⁹⁴

Značajno je napomenuti ulogu političkog komesara Drugog krajiškog odreda koji se mnogo angažuje, odlazi i u Operativni štab za Bosansku krajinu kako bi ga upoznao sa situacijom u Kozari, braneći „zajedničko mišljenje da samo brz i neposredan napad na neprijatelja znači pomoć. Po dolasku iz Operativnog štaba ja ću na taj teren preći bez obzira na teškoće“ javljao je Boško Šiljegović Štabu Drugog krajiškog odreda u Kozari.⁷⁹⁵

Štab Prve krajiške brigade sa političkim komesarom Drugog krajiškog odreda učinili su sve što su u tadašnjoj situaciji mogli da bi se olakšao položaj

⁷⁹²Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 128.

⁷⁹³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 1.

⁷⁹⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 2.

okruženih snaga Odreda u Kozari. Vidnu ulogu u tome imao je Boško Šiljegović, politički komesar Odreda, koji je, nalazeći se stalno sa Brigadom „povezivao aktivnost naših snaga i onih na Kozari i održavao vezu sa Operativnim štabom i Oblasnim komitetom u Podgrmeču.“⁷⁹⁶

Smatrajući da samo brzi i neposredni napad na neprijatelja može pomoći snagama Odreda u Kozari, kozarski bataljoni Prve krajiške brigade sa dijelovima I bataljona Odreda, pod rukovodstvom Štaba Brigade i političkog komesara Odreda, bili su u danonoćnim akcijama. U skladu sa takvim stanovištem uslijedio je i napad na neprijateljsko uporište Dobrljin na željezničkoj pruzi Bosanski Novi — Volinja. U Dobrljinu je u to vrijeme bila stacionirana III bojna (bataljon) III pješadijske pukovnije iz Zagreba sa zadatkom da osigurava željezničku prugu Bosanski Novi — Volinja i da štiti pozadinu neprijateljskih snaga orijentisanih prema Kozari.

Već drugi dan poslije akcije na Planinici prišlo se pripremama napada na Dobrljin. Ovoga puta uspostavljena je veza sa domobranskim oficirima sa ciljem zauzimanja uporišta bez pružanja otpora. Štab Brigade uputio je na pregovore sa domobranskim oficirima Peru Đurića, političkog komesara III bataljona Brigade i Lazu Lazića, političkog komesara 4. čete I bataljona, koji su 2. jula 1942. godine razgovarali o uslovima predaje.⁷⁹⁷

Na osnovu zapovijesti Prve krajiške brigade o napadu na Dobrljin, procjenjuje se da snage neprijatelja u Dobrljinu iznose 200–250 domobrana koji nisu raspoloženi za borbu. Ustaša nema. Vojska se nalazi u školi, kantini, popovoj kući, u ambulanti je štab satnika. Straže se nalaze u groblju (Demirovac), kod katoličke ckrve (teški mitraljez), na skeli (kerepu), u boriku direktorove kuće, u Radulovića pekari (Arlov), Dragaši, Žarka Đurića kuća, Miloša Đurića kuća, ugljevik (separacija), Prošića kuća, a izgleda daje straža i u Zamulinoj kući. Straža se nalazi i kod kuće na Uni. Kod kantine ima jedan teški mitraljez, a možda i bacač mina, koji je maskiran kod kantine. U koloniji bi mogla takođe biti straža.⁷⁹⁸

Prema istoj zapovijesti, cilj napada na Dobrljin je da se neprijatelju nanese udarac za leđima i da se na ovaj način rasterete snage Drugog krajiškog odreda i „istim omogućimo razbijanje neprijateljskog obruča“. Bez obzira na to što prema prikupljenim obavještenjima i dogovorom sa domobranskim oficirima, domobrani nisu raspoloženi za borbu protiv partizana, napravljen je sveobuhvatan plan napada na Dobrlin na sve otporne tačke u gradu i u bližoj okolini, te postavljene zasjede na svim pravcima odakle bi neprijatelju mogla stići pomoć.

Prema planu napada na Dobrljin u kome učestvuju snage Prve krajiške brigade i dijelovi I bataljona Odreda, jedinice su raspoređene na pravcima:⁷⁹⁹

3. četa III bataljona i 3. četa IV bataljona Brigade provlače se preko ceste i željezničke pruge Dobrljin — Bos. Novi, prilaze r. Uni i niz desnu obalu kreću u pravcu Dobrljina, gdje napadaju i zauzimaju fabriku, seperaciju, željezničku

⁷⁹⁶Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 2.

⁷⁹⁷Ilija Materie: **Prva krajiška brigada u kozarskoj ofanzivi** Kozara, k. jiga 3, str. 69–70.

⁷⁹⁸Kozara, knjiga, 3, str. 223.

⁷⁹⁹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 7.

⁸⁰⁰Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 7.

stanicu i koloniju. Jedna desetina odvaja se prema Uni, zauzima skelu i spaljuje je kada dobije vezu od komande 3. čete. Kako postoji mogućnost da se na stanici nalazi oklopni voz, to će jedna desetina da se privuče stanici i ako ustanovi da se nalazi oklopni vz, privući mu se i uskočiti u lokomotivu. Poslije toga nabaviti zapaljivi materijal i zapaliti voz.

2. četa III bataljona kreće Prošića jarkom, upada u grad, likvidirajući u toku pokreta neprijateljske straže i uporišta. Neprijateljske straže na ovome pravcu su: Tešića kuća, kuća Ljubiše Popovića (Kakuš). Zatim se prolazi katolička crkva i napada direktorov stan gdje se nalazi straža oko 20 vojnika, te približava staroj i novoj kantini gdje se nalazi neprijateljsko uporište. Kod direktorove kuće ova četa se sastaje sa snagama 4. čete I bataljona.

Jedan vod 4. čete I bataljona Odreda sa zamjenikom komandira Milanom Zgonjaninom sa 30 karabina i 3 puškomitraljeza prodire Misiračinim potokom likvidirajući neprijateljske rovove i kod direktorovog stana spaja sa snagama 2. čete III bataljona Brigade, odakle zajedno napadaju na uporište kantine.

Drugi vod 4. čete I bataljona Odreda pojačan sa 20 karabina i jednim puškomitraljezom iz mitraljeskog odjeljenja 1. čete I bataljona Odreda, prodire Zečevim jarkom, likvidira Đurića stražu, drugu stražu Miloša Đurića, kreće prema središtu grada likvidirajući straže koje se nalaze u Prošića Mladena i Đurića Vlajka kući i kreće prema školi gdje se nalazi grupa neprijateljskih vojnika. Kod opštine hvata vezu sa ostalim snagama Brigade i 1. bataljona Odreda.

Poslije izvršenja osnovnih zadataka i upadom u grad, sve snage odvajaju pojedine svoje vodove za likvidaciju manjih neprijateljskih uporišta, kao žandarmerijske kasarne, gdje se nalazi 8 žandarma. Središte veza za sve snage je kod opštine, gdje će se upućivati kuriri i međusobno povezivati čete u napadu.

Teški mitraljez I bataljona Odreda postaviti na položaj kod Bremzera sa zadatkom da tuče neprijateljsko uporište staru i novu kantine, žandarmerijsku kasarnu i školu. Glavni cilj je nova kantina. Tući će samo gornje prozore, a čim se pojavi vatra u blizini tučenog uporišta, teški mitraljez će prekinuti dejstvo.

Minobacači se nalaze kod Dinare i Grozde i velikim minama tući će kantine i školu, a sa malim minama ostale neprijateljske otporne tačke: separaciju, žandarmerijsku kasarnu i željezničku stanicu.

Pored snaga koje su određene za napad na neprijateljsko uporište Dobrljin, određene su i zasjede na pravcima:

Zasjeda prema Bosanskom Novom kod Strižanskog mosta iz 1. voda 1. čete IV bataljona Brigade, pojačana sa 8 boraca 3. čete I bataljona Odreda, ima zadatak da, uz pomoć pozadine, ruši i pali most na cesti i brani prilaz neprijatelja od Bosanskog Novog, a po mogućnosti i preko Une, otvarajući plotunsku paljbu na svaku neprijateljsku kolonu.

Zasjedu prema Bosanskoj Kostajnici kod Grbića daje 2. vod 1. čete IV bataljona Brigade, pojačan sa 8 boraca iz 3. čete I bataljona Odreda. Zadatak ovog voda je da vrši obezbjeđenje od Kostajnice, a po mogućnosti da sruši most kod Đurića i da likvidira stražu. Pored toga, ova zasjeda ruši željezničku prugu i telefonsku vezu između Dobrljina i Kostajnice.

Zasjedu između Stičanskog mosta i Dobrljina, na mjestu gdje nije pokidana željeznička pruga, bliže Dobrljinu, obezbijediće 3. vod 1. čete IV bataljona Brigade sa zadatkom da poruši prugu i pokida telefonske veze, te da otvara vatru u slučaju eventualnog nailaska oklopnog voza.

Početak napada određen je za 21 čas 3. jula 1942. godine. Napad počinju snage koje se kreću niz Prošića jarak, Misirički potok i Zečev jarak. Iza njih djeluju teški mitraljezi i minobacači, a zatim udaraju snage 3. čete III bataljona i 3. čete IV bataljona Brigade. Poslije otvaranja vatre, svi zajedno na svojim pravcima počinju sa rušenjem mostova i saobraćajnica.

Napad na Dobrljin izveden je uz veoma dobru organizaciju i sadejstvo jedinica, snažnim i brzim prodorom u središte neprijateljske odbrane. U izvještaju Štaba Prve krajiške brigade od 4. jula 1942. godine Operativnom štabu za Bosansku krajinu, pored ostalog, kaže se daje napad počeo u 21,15 sati i nakon dvočasovne borbe partizani su u jednom silovitom jurišu zauzeli glavna neprijateljska uporišta. U 12 sati čitav grad bio je u rukama partizana, koji su zarobili čitav garnizon i to oko 300 domobrana, 5 oficira, 5 teških mitraljeza, 3 bacača mina, 6 puškomitraljeza, 400 karabina, nekoliko sanduka mina za bacače i oko 70.000 puščanih metaka. Zarobljeno je mnogo vojne spremne, koja se nije mogla prebrojati. Naši gubici: 2 mrtva i 4 ranjena.⁸⁰⁰

I poslije završene akcije na Dobrljin, Štab Prve krajiške brigade planirao je i dalje dejstva prema Kozari, raspoređujući jedinice na pravcima:

2. četa III bataljona kreće na Balj sa zadatkom da patrolira i napada neprijatelja od Kruškovca do Mrakodola i na cesti Bosanska Dubica — Brekinja i Slabinja-Knežica.

3. četa III bataljona zauzima položaj od Kuljana do Žuljevice i veže se sa snagama 3. čete IV bataljona na Blagajskim kosama.

3. četa IV bataljona preuzima sprovođenje zarobljenih stvari od Kuljana do r. Sane, a zatim zauzima položaj na Blagajskoj kosi i Petkovcu i povezuje se sa 3. četom III bataljona prema Žuljevici.

1. četa IV bataljona zadržava se pri Štabu Brigade, gdje će se nalaziti i Štab III bataljona sa dijelom Štaba IV bataljona, politički komesar i zamjenik komandanta.

Snage 3. čete I bataljona Odreda privremeno su ušle u sastav 2. i 3. čete III bataljona Brigade. Politički komesar 3. čete Stojan Bajalica postavljen je na istu dužnost u 1. četetu IV bataljona, a Jančić i Pilipović kao vodnici vodova u 3. četetu III bataljona Brigade. To je bio privremeni raspored snaga 3. čete, dok se I bataljon Odreda ne povрати na svoj teren.

1. četa I bataljona sa mitraljeskim odjeljenjem koja se nalazila na obezbjeđenju kod Svodne i 4. četa I bataljona, poslije akcije na Dobrljin, trebalo je da zauzmu položaje za odbranu prema Jutrogoštoj, Dragotinji i Svodnoj, povezujući se sa snagama Brigade na Blagajskim kosama. Ove čete imale su zadatak da uspostave hitnu vezu sa snagama 1. bataljona i da se čim prije probiju u Kozaru i uđu u sastav svoga bataljona.

I prije napada na Dobrljin bilo je predviđeno da se 1, 3. i 4. četa I bataljona Odreda povrate na Kozaru. To se može zaključiti iz pisma političkog komesara Drugog krajiškog odreda od 1. jula 1942. godine, upućenog Štabu Odreda, u kome se, pored ostalog, kaže da „čete 1. bataljona

⁸⁰⁰Zbornik, tom, IV, knjiga 6, dok. 8.

Dragana (3.), Egića — Lazića (4.) i Ostoje (1.) upućujemo vama. Udarne brigada traži da se ovamo upute njene snage na tome terenu i to što hitnije.⁸⁰¹ U Kozari se tada nalazila ojačana 2. četa IV bataljona Brigade sa komandantom Petrom Mećavom i zamjenikom političkog komesara Bataljona Borkom Arsenićem.

Štab Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade planirao je da nastavi dejstva u pozadini neprijatelja na Kozari. Zato je istaknuto da se svi komandiri, vodnici i desetari moraju spremati da, pored rukovođenja svojim jedinicama, tuku neprijatelja na svakom koraku gdje se pojavi i to samo u pokretu, izbjegavajući udare većih neprijateljskih snaga ispred kojih se povlačiti. Prema tome, i dalje je zadržana taktika iznenađenja, napadi na podesnim mjestima gdje se neprijatelja mogu nanijeti veći gubici, zatim povlačenje i izbjegavanje frontalnog otpora sa većim neprijateljskim snagama. Iskustvo iz opkoljene Kozare bilo je veoma poučno.

Ali u isto vrijeme kada je vršen napad na neprijateljsku posadu u Dobrljinu, samostalno, bez sadejstva sa snagama Prve krajiške udarne brigade u pozadini neprijatelja, otpočeo je proboj snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ iz neprijateljskog okruženja u Kozari.

Neposredne pomoći i napada na neprijateljske položaje na zapadnim padinama Kozare, pritiskom iz pozadine u leđa neprijatelja, nije bilo. Računalo se da će napad na Dobrljin i planirane druge akcije imati uticaja, odvući pažnju i dio snaga neprijatelja sa položaja oko Kozare. Slijedio je napad na neprijateljski garnizon u Bosanskom Novom.

U zapovijesti Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu od 5. jula 1942. godine za napad na neprijateljski garnizon u Bosanskom Novom ističe se da se vrši u cilju razbijanja neprijateljske ofanzive na Kozaru. Da bi se postigao uspjeh u napadu, planirano je učestće: Banijskog partizanskog odreda, Prve krajiške udarne brigade, I udarni i II bataljon Prvog krajiškog i dvije čete IV bataljona Drugog krajiškog partizanskog odreda koje su se nalazile u Podgrmeču.

Sa pravca kozarskog područja napadali su III i IV bataljon Prve krajiške udarne brigade sa zadatkom da napadnu i likvidiraju neprijatelja na Kulskom brdu (Kula), na željezničkoj stanici i ostala uporišta na ovome pravcu. Poslije toga da se uspostavi veza sa snagama I krajiškog odreda preko mosta na r. Sani i most zapali.

Pored neposrednog napada na Kulsko brdo Brigada daje zasjede prema Svodnoj i Vitasovcima (cesta Prijedor — Bosanski Novi), 3 mitraljeza i protivtenkovski top i zasjede prema Dobrljinu. Sa minobacačima tuče Laudanov Šanac i formira udarne grupe sa benzinskim flašama za borbu protiv tenkova.

Napad na Bosanski Novi izveden je 7. jula 1942. godine i samo je djelomično uspio. Nakon „6 — satne žestoke i krvave borbe u kojoj je neprijatelj imao ogromne gubitke, naše snage su se povukle iz grada. Poslije slavne pobjede na Bosanskoj Krupi, velike akcije na Sanski Most, ovo je treći

⁸⁰¹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 2.

udarac koji su naši hrabri borci zadali neprijatelju u leđa u jeku njegove ofanzive na našu Krajinu“ stoji u saopštenju Štaba Prvog krajiškog odreda od 10. jula 1942. godine povodom napada na Bos. Novi.⁸⁰²

Sutradan, 8. jula, Štab Prve krajiške brigade obavijestio je Operativni štab za Bosansku krajinu da su snage brigade „7. VII u 11 časova u večer napale prema zadatku Kulsko brdo koje su likvidirale. Snage 1. čete IV bataljona spustile su se do pruge, a snage 3. čete III bataljona pošle su prema stanici.“⁸⁰³

Kako nije bilo moguće uspostaviti vezu sa snagama I bataljona Brigade i Prvog krajiškog odreda, to su se čete oko 3,30 časova povukle iz Kulskog brda koje je tukla neprijateljska artiljerija. Naređeno je i 3. četi IV bataljona koja je imala zaštitu od Blagaja da se povuče i postavi zasjedu prema Prijedoru, a 2. četa III bataljona i dalje se zadržala u zasjedi prema Bos. Kostajnici i Dobrljinu.

Povlačenjem jedinica sa dostignutih linija na nove podesnije položaje, Štab Brigade očekivao je naređenje za ponavljanje napada u toku noći navodeći da ukoliko ne dobije naređenje „mi ćemo večeras prebaciti naše 4 čete preko r. Sane“.⁸⁰⁴

To je bila posljednja značajnija akcija gdje su sadejstvovale snage Prvog krajiškog odreda, Prve krajiške brigade i Banijskog partizanskog odreda pod neposrednom komandom Operativnog štaba za Bosansku krajinu. Inače, sve druge akcije vezane neposredno za područje Kozare i na neprijateljske snage u ofanzivi na Kozari, jedino su izvodile snage Prve krajiške brigade, a od 20. juna 1942. godine samo dva kozarska bataljona, III i IV, koji su se sa Štabom Brigade i političkim komesarom Drugog krajiškog odreda nalazili na području Kozare, dejstvujući u neprijateljskoj pozadini.

Povodom napada na Bosanski Novi, Štab Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda izdao je 10. jula 1942. godine saopštenje u kome je iznio tok i žestipu borbi, učešće jedinica i njihovo hrabro držanje koje služi kao dokaz nesalomljivog jedinstva partizanskih jedinica. Ono će slomiti zločinačke planove neprijatelja da uništi dio po dio Bosanske krajine. Dajući posebno značenje ofanzivi na Kozari, držanju i otporu partizanskih boraca i naroda, u saopštenju se kaže:

Neprijateljska ofanziva pretrpila je uveliko osjetljive i snažne udarce pred otporom i neustrašivošću kozarskih partizana, koji već preko mjesec dana, uz ogromnu podršku hrabrog kozarskog naroda, kozarskih žena i omladine, izdržavaju nalete daleko naoružanijeg i brojno nadmoćnijeg neprijatelja. Zločinački planovi okupatorskih i ustaško-četničkih bandi da u jednom munjevitom naletu unište sve ono što smo stvarali godinu dana u krvavim bitkama, nisu se ostvarili, već su se pretvorili u dugu borbu u kojoj će izdržati i pobijediti oni kod kojih u borbi raste moral, koji su spremni da izdrže najteže poteškoće i napore i koji su se naučili da otpočetak vode uspješne bitke sa mnogobrojnim i naoružanijim neprijateljem. Ali neprijatelj još nije skršen. On će biti skršen samo našom istrajnošću, našim jedinstvom, pred našim odlučnostima i našim moralom.

⁸⁰²Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 22.

⁸⁰³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 21.

⁸⁰⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 21.

Naša vojska treba da se ugleda na hrabre kozarske partizane, na njihov moral, na njihovu otpornost, njihovu izdržljivost i odlučnost. Ona mora da se koristi sa svim iskustvima koja su stekli kozarski partizani u krvavim bitkama sa zakletim neprijateljem slobode i naroda.

Naša pozadina treba da krene putem hrabre kozarske pozadine, kozarskih žena i omladine. Ona se mora da ugleda na čvrsto jedinstvo fronta i pozadine koje je cementirano u Kozari u najtežim iskušenjima.

Samo tako mi ćemo najlakše skršiti neprijatelja, slomiti poslednje njegove snage i doći uskoro do pobjede.“⁸⁰⁵

“Zbornik, tom, IV, knjiga 6, dok. 22.

TEŠKI ŽIVOTNI USLOVI STANOVNIŠTVA U ZBJEGOVIMA U KOZARI

U neprijateljskom okruženju u Kozari ljeta 1942. godine, nisu bile samo snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Sa njima je bilo i brojno civilno stanovništvo iz sela sa onih dijelova Kozare preko kojih su neprijateljske snage napadale prema Kozari. Prodiranjem na oslobođenu teritoriju, neprijatelj je doveo u opasnost civilno stanovništvo, koje se da bi izbjeglo stradanja, pokolje i odvođenje u logore, pod zaštitom partizanskih jedinica, povlačilo ispred neprijatelja. Tako se krajem juna 1942. godine u zbjegovima našlo „oko 80.000 izbjeglica.“⁸⁰⁶

Već prvog dana, 10. juna 1942. godine, kada je otpočela neprijateljska ofanziva na Kozaru, sa sektora IV bataljona stanovništvo se povuklo prema Kozari. Sva sela sjeverno od ceste Banja Luka — Prijedor i manji broj južno od ceste povukla su se u Kozaru jer su neprijateljske snage brzim prodorom prema Prijedoru zaposjele cestu i željezničku prugu Banja Luka — Prijedor. Zbjegovi u Kozari u kojima su bili stanovnici sela Bistrice i Verića nalazili su se oko Tisova vrela, sa sjeverne strane Lisine, dok su ostala sela: Lamovita, Babići i Omarska bili u predjelu Malog kusača, u šumi sa sjeverne strane Visa i Gole planine. Samo iz ovih sela u zbjegovima je bilo oko 10.000 — 12.000 stanovnika, ljudi, žena i djece.⁸⁰⁷

U isto vrijeme prema Kozari su se povukli stanovnici sela između Kozarca i Prijedora, od ceste Kozarac — Prijedor, te od sela Puharske i ceste Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica. Upadom neprijatelja u Prijedor zaprijetila je opasnost brojnim saradnicima pokreta i njihovim porodicama u Prijedoru, koji su bili prisiljeni da na brzinu napuštaju svoje domove i da se spašavaju bjekstvom prema Kozari. Slično je bilo i sa stanovništvom sela na desnoj obali r. Sane od Prijedora prema Bosanskom Novom kada je na ovome pravcu došlo do prodora neprijateljskih snaga.

Masovan pokret stanovništva prema Kozari, otpočeo je 14. juna 1942. godine, kada su snage 1. i 2. gorskog zdruga 1. gorske divizije otpočele sa nastupanjem prema Kozari. Toga dana stanovnici opština: Bosanske Kostajnice, Dobrljina, Ravnica i Svodne sa bosanskonovskog sreza, te Sanske i opštine Palančišta sa prijedorskog sreza, na brzinu su napuštali svoje domove i krenuli u neizvjesnost prema Kozari.

Kako su neprijateljske snage sve više prodirale prema Kozari, tako su se i stanovnici povlačili. Stanovništvo sela pounjske, knežičke, knežopoljske,

⁸⁰⁶“Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 126.

⁸⁰⁷Milan Vrhovac: **Početak ofanzive na Kozaru**, Kozara, knjiga 3, str. 33.

ravljanske i dijela moštaničke opštine povlačili su se ispred snaga 1. gorskog zdruga koje su od Bosanske Kostajnice nadirale prema Pogleđevu, Maglajcima, Bjelajcima i do Dubičke ravni na desnoj obali r. Une. Zajedno sa narodom sela Bačvana, Johove i Suvaje pošli su i stanovnici sela Živaje i Slabinje iz Hrvatske. Naime, srpsko stanovništvo ovih sela, bježeći od ustaških pokolja, hapšenja i odvođenja u logore, bilo je prisiljeno da napušta svoje domove i da se prebaci na područje Kozare. Krajem maja 1942. godine brojne porodice prebacile su se preko r. Une i nastanile u selima bosanskokostajničke i pounjske opštine. Samo u toku jedne noći „preko Une je prešlo oko 180 porodica iz Slabinje i Živaje.“⁸⁰⁸

Poslije 18. juna 1942. godine kada je neprijatelj ovladao cestom Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica, izbijajući čak do s. Pogleđeva pod Kozarom, narod se morao povlačiti dublje u Kozaru i zatražiti zaštitu u njenim uvalama i krov nad glavom pod drvećem.

Stanovništvo dijela prijedorskog sreza od Kozarac do Prijedora i od ceste Prijedor — Bosanska Dubica, nalazilo se oko Maslin baira, na Gradini, na Komandi i oko Mlječanice. Rijedak je slučaj daje neka porodica ostala u selu, osim sela ispod ceste Prijedor — Kozarac, bliže željezničke pruge, koja nisu bježala u Kozaru.⁸⁰⁹

Stanovništvo iz sela sa područja sanske opštine razmjestilo se uz dolinu Mlječanice, od Bokana prema Vitlovskoj i uz rječicu Gračanicu. Desno i lijevo uz rijeku Mlječanicu razmjestio se narod sa dobrljinske, ravničke i svođanske opštine. Porodice su se smjestile „pod drveće uz stočnu zapregu. Ponijele su nešto hrane, potjerale krave, ovce i drugu stoku.“⁸¹⁰

Narod iz sela bosanskokostajničke opštine nalazio se na prostoru Gračanice, Mlječanice i Paleža. Stanovnici sa područja bosanskodubičkog sreza, uglavnom sva sela sa pounjske, knežičke i knešpoljske opštine, bili su razmješteni na „prostori ušća Gračanice — Pašini konaci — Palež“.⁸¹¹ U selima neposredno uz Kozaru od desne obale r. Moštaničke, stanovništvo se još moglo zadržati kod svojih kuća uz stalnu opreznost i spremnost za sklanjanje ispred neprijatelja. U ovim selima zadržavalo se brojno stanovništvo sa područja ravljanske opštine.

Povlačenjem naroda u Kozaru Okružni komitet Komunističke partije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog odreda našli su se pred veoma teškim problemima. Trebalo je zaštititi narod i Odred od neprijateljskog uništenja, razmjestiti narod po zbjegovima i organizovati minimalne životne uslove. Sve je to na relativno malom prostoru, u uslovima vremenskih nepogoda, svakodnevnih kiša, bilo teško i nemoguće. Svaka porodica pravila je sebi krov nad glavom na najprimitivniji način, pokrivajući ga granjem prolistalog drveća. Ovako napravljene bajte nisu mogle da zaštite ni od manjih kiša, a pogotovo ne od danonoćnih pljuskova koji su se sručili na Kozaru tih junskih dana 1942. godine. Prehrana je bila svojevrsan problem, jer nijedna porodica nije mogla da ponese ili poveze na stočnim zapregama potrebne količine hrane

⁸⁰⁸Borko Arsenić, Đuro Milinović: Plamen pod Kozarom, str. 114.

⁸⁰⁹Kozara, knjiga 3, str. 485.

⁸¹⁰Kozara, knjiga 3, str. 491.

⁸¹¹M. Pekić, D. Curguz: Bitka na Kozari, str. 123.

U zbjegu na Kozari juna 1942. godine

za toliko dug period koliko je narod ostao u zbjegovima. Uporedo sa tim nedostajali su i minimalni higijenski uslovi, posebno snabdijevanje vodom u nekim dijelovima gdje su se nalazili zbjegovi, stoje takođe otežavalo život u zbjegovima.

Za organizaciju života u zbjegovima formiran je Odbor za odbranu Kozare, koji je imao zadatak da preko narodnooslobodilačkih odbora sela i opština organizuje život u zbjegovima. Svi seoski narodnooslobodilački odbori nalazili su se sa narodom svoga sela i sa komandantima opština i opštinskim odborima brinuli se o narodu svoga područja. Zbog toga su stanovnici sa pojedinih opština bili skoncentrisani po selima u određenom rejonu, međusobno se pomagali i dijelili sve tegobe života u zbjegovima.

Prije ofanzive, naročito poslije oslobođenja Prijedora i Ljubije, Kozara je „postala svojevrsna vojnoteritorijalna zajednica, zajednica naroda i vojske. Imala je svoju vojsku i vlast.“⁸¹²

I sada u okruženoj Kozari, ona je to isto, čak i više. Kozara je zajedno sa svojim borcima i narodom postala jedinstvena nerazdvojna cjelina, neuništiva tvrđava, gdje ne postoji front i pozadina, već samo front.

Iako su na obroncima Kozare postojali odbrambeni položaji prema neprijateljskim, iza ovih položaja nije bilo pozadine niti slobodne teritorije. Sve što se sposobno za borbu nalazilo u Kozari, bilo je angažovano za front, a samo iznemogli starci i nejak a djeca bili su u zbjegovima. Međutim, i oni su,

⁸¹²Dr Joco Marjanović: O velikoj ofanzivi na Kozaru, Kozara, knjiga 3, str. 784.

jednako kao i oni na položajima, bili izloženi nemilosrdnoj vatri neprijateljskih topova i minobacača, a posebno dejstvu neprijateljske avijacije koja je, bacajući tone bombi, sijala smrt među nemoćnim starcima i djecom. To je bilo u skladu sa neprijateljskim „Operacijskim planom za uništenje partizana na Kozari“, gdje se predviđalo učešće artiljerije s podrškom avijacijskih snaga. „Vazduhoplovstvo će podržavati zemaljske trupe izviđanjem, nadzorom, kao i bombardovanjem i mitraljiranjem ciljeva koji se isplate.“⁸³¹

Operativnom štabu „Zapadna Bosna“, njegovom komandantu generalu Štalu, bilo je poznato da se iza partizanskih položaja u Kozari nalazi civilno stanovništvo, jer su pozadi njihovih položaja bila pusta sela, što nije imalo uticaja kod upotrebe i dejstva artiljerije i avijacije na zbjegove naroda u Kozari.

Narod Kozare u tim junsko-julskim danima 1942. godine pružao je snažan otpor, dajući i posljednje, najdragocjenije što se moglo dati, živote za odbranu svoje slobode. Kozara u tim danima, nije oskudijevala u borbama, već u dovoljnim količinama oružja. Na položajima je bilo mnogo boraca koji su čekali oružje da se bore tako da su po dva čovjeka i „dva borca čekala na jednu pušku.“⁸¹⁴

Rezervne partizanske čete nisu bile samo rezerva za popunjavanje partizanskih četa, one su zajedno sa partizanskim četama napadale na neprijateljske položaje, gdje se dolazilo do oružja i ostajalo u jedinicama. Moguće je da se nikada neće ustanoviti stvarno brojno stanje partizanskih četa I, II i Udarnog bataljona, koji su između 18. i 25. juna 1942. godine na obroncima zapadnog i sjeverozapadnog dijela Kozare, razbili i uništili II i III bojnu 2. gorskog zdruga, I bojnu ustaško-domobranske pukovnije, te ustašku bojnu „Simić“ i III bojnu 4. gorske pukovnije. Isto tako ostaće nepoznato brojno stanje četa ovih bataljona prilikom njihovog polaska na proboj iz obruča.

Pored rezervnih partizanskih četa, na položajima se nalazila omladina i žene koji su sa poprišta borbi iznosili ranjenike, otpremajući ih do partizanskih bolnica. Snažan otpor zabrinjavao je njemačku komandu, pa se u izvještajima sa poprišta borbi kaže da se naišlo na žilavog i dobro naoružanog protivnika koji se vrlo vješto brani na obroncima planine, prelazeći i u protivnapade pa su čak i „žene učestvovali u borbi.“⁸⁵

Nije nevjerovatno da su i oni koji nisu bili dorasli i fizički sposobni za borbu, dali svoj prilog za front. Od njih je odvajanje ili umanjivanje, ionako nedovoljno, obrok hrane, kako bi se nahranili borci na položajima i ranjenici u bolnicama.

Prema tome, nepravedno bi bilo konstatovati da se samo Odred branio ili da je branio narod od neprijateljskog uništenja. To je bila borba naroda Kozare, dijela područja Bosanske krajine, koji se zajedno sa svojim naoružanim borbama borio protiv njemačkog okupatora i njegovih ustaško-četničkih slugu. Jer, sigurno je da Drugi krajiški odred ne bi mogao pružiti

⁸¹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 100.

⁸⁴Kozara, knjiga 3, str. 492.

■Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1113.

otpor, a niti tako dugo voditi borbu protiv daleko u ljudstvu i naoružanju nadmoćnijeg neprijatelja, da nije bilo stalne rezerve u novim borcima i druge svesrdne pomoći koju je pružio kozarski narod u zbjegovima. Narod i njegova partizanska vojska predstavljali su na Kozari „rijetko viđeno jedinstvo naroda i vojske, koje je osnovna karakteristika upravo ove velike bitke na Kozari juna i jula 1942. godine.“⁸¹⁶

Jedinstvo naroda i boraca Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, posebno izraženo u međusobnoj sudbinskoj povezanosti naroda u zbjegovima u Kozari i boraca na položajima, bilo je odlučujuće pri donošenju odluka od strane Okružnog komiteta Komunističke partije za Kozaru i Štaba Drugog krajiškog odreda. Nije bilo dilema oko toga da treba zaštititi narod od neprijatelja. Iskustvo iz ranijih ofanzivnih poduhvata neprijatelja prema području Kozare uvjerljivo je potvrđivalo nemilosrdan i zločinački odnos prema civilnom stanovništvu na oslobođenom području. Iza svakog ispada i prolaska neprijateljskih jedinica ostajale su žrtve nedužnog naroda, staraca, žena i djece. Ostajala su zgarišta spaljenih kuća, gospodarskih zgrada i imovine. Zato je narod prilikom svakog pokreta neprijatelja prema selima bio prisiljen da napušta svoje domove i da se privremeno sklanja.

Tako je bilo i početkom ofanzive na Kozaru. Nije trebalo naređenje za povlačenje naroda ispred brzog nadiranja i prodora neprijateljskih snaga prema Kozari. Narod se samo povlačio kada je osjetio da partizanske čete odstupaju pred znatno nadmoćnijim neprijateljskim snagama. U izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda od 30. juna 1942. godine Operativnom štabu za Bosansku krajinu konstatuje se da postoje sigurna obavještenja o tome da je plan neprijatelja odvođenje civilnog stanovništva u koncentracione logore, a ono koje pohvata u šumi da poubija, sve od 14 godina do izrazitih staraca.⁸¹⁷

Pred takvom opasnošću, civilno stanovništvo moralo se, pod zaštitom partizanskih snaga, povlačiti ispred neprijatelja. Tada se u Kozaru povuklo i sklonilo brojno stanovništvo sa bosanskonovskog, bosanskodubičkog i prijedorskog sreza.

U toku prvih sukoba i razbijanja neprijateljskih snaga na zapadnim obroncima Kozare, prema cesti Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica, dio stanovništva sa područja bosanskonovskog sreza izišao je iz obruča. Najviše je izašlo naroda koji se nalazio u predjelu Široke luke, jer je bio bliže razbijenih neprijateljskih položaja. Izišao je veliki broj stanovnika sanske, ravničke i kostajničiće opštine.⁸¹⁸

Prilikom prvog razbijanja snaga 2. gorskog zdruga „noću 18/19. juna preko Gornjeg i Donjeg Jelovca organizovano je izvlačenje naroda iz Kozare. Te noći izvučeno je oko 2.000 do 3.000 ljudi, žena i djece, a 23/24. juna izvedeno je iz obruča 4.000 do 5.000 ljudi, žena i djece. Nekoliko puta između 18. i 25. juna narod je izvođen iz Kozare.⁸¹⁹

Svaki put kada su izvođene akcije i bilo mogućnosti, narod je organizovano izlazio iz obruča, a bilo je i samoinicijativnog, pojedinačnog i

⁸¹⁶Dr Joco Marjanović: O velikoj ofanzivi na Kozaru, Kozara 3, str. 796.

⁸¹⁷Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 126.

⁸¹⁸Rade Kontar: Sanska opština u kozarskoj ofanzivi, Kozara, knjiga 3, str. 493.

⁸¹⁹Z. Zgonjanin: Prvi bataljon u kozarskoj bici, Kozara, knjiga 3, str. 124. i 128.

grupnog izlaska. Sve dok neprijatelj nije potpuno stegao obruč oko Kozare do 25. juna 1942. godine, iz Kozare je izašlo oko 15-20.000 civila.⁸²⁰

Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda razmišljali su o tome šta učiniti sa narodom u zbje govima. Izvjesno je da su se snage Odreda mogle blagovremeno probiti iz neprijateljskog okruženja, ali se nije mogla donijeti odluka da se ostavi narod. Narod je shvatao teškoće u kojima su se našli borci Odreda i pružao im pomoć. Narod i borci činili su jednu jedinstvenu cjelinu. Zato je i zauzeto stanovište da se brani Kozara, da se brani narod u zbje govima.

Situacija u okruženoj Kozari svakim danim postojala je sve teža i neizvjesnija. Ponestajalo je hrane i za narod i za borce na položajima. I stoka koja je bila dotjerana u Kozaru, u nedostatku ishrane, bila je na izmaku snage. Nedostatak hrane i teški životni uslovi u zbje govima, brojne žrtve na položajima i ranjenici u bolnicama, iscrpljivali su snagu i najsnažnijih boraca i rukovodećih kadrova koji su trebali i morali da donesu spasonosnu odluku.

Sigurno je da je Okružnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, pored teških borbi sa neprijateljem u okruženoj Kozari i na obroncima Kozare, bilo najteže riješiti problem naroda u zbje govima po Kozari. Zato je, tvrdi se, preduzimano sve što se moglo da se stanovništvo povрати na teren gdje su ostale snage Odreda neprijatelju iza leđa¹ gdje se mogu zaštititi. Ti pokušaji nisu uspijevali zbog toga što se neprijatelj frontalno utvrdio u rovove i snage koje mu budu razbijene i uništene, popunjava novim snagama iz najbližih garnizona.⁸²¹

Na osnovu ovakvog (Stanovišta, može se zaključiti da su preduzimate određene mjere i „rađeno sve što se moglo“ za izvlačenje naroda iz zbje gova. U isto vrijeme razmišljalo se o tome kako će se zaštititi narod koji se iz Kozare prebaci neprijatelju iza leđa i zato se upućuje na područje I bataljona Odreda, gdje su se nalazile snage Prve krajiške brigade. To potvrđuje nerazdvojnu povezanost naroda i boraca i stalnu brigu rukovodećih kadrova na Kozari koji su u najtežim danima u istoriji naroda Kozare odlučili da ostanu sa narodom do krajnjih mogućnosti i da dijele zajedničku sudbinu. U protivnom da su „napustili narod i izvukli jedinice, to bi bio jedan od najkrupnijih naših poraza u narodnooslobodilačkoj borbi.“⁸⁸²

⁸²⁰Obren-Obrad Stišević: Tok kozarske ofanzive i proboj iz obruča, Kozara, knjiga 3, str. 17.

⁸²¹Zbornik, tora IV, knjiga 5, dok. 126.

⁸²²Kozara, knjiga 3, str. 17.

SITUACIJA U BORBENOJ GRUPI „ZAPADNA BOSNA“ NA KOZARI POČETKOM JULA 1942. GODINE

Poslije 25. juna 1942. godine, nakon povratka ranije izgubljenih i ponovo povraćenih položaja na liniji Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — Pogledevo, na zapadnim padinama Kozare, neprijatelj ne preuzima dalje pokrete, već se utvrđuje na dostignutoj liniji. Sve do 5. jula 1942. godine neće ispoljavati težnju za pokret i zauzimanje novih pozicija. U tome međuvremenu na nekim sektorima neprijateljskih položaja djelovale su snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, a u pozadini neprijatelja snage III i IV bataljona Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade.

Operativni štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ procjenjuje da su partizanske snage sa područja Kostajnice — Grmeča — Kozare i Prosare, poslije zauzimanja Prijedora i Ljubije, doživjele prvi šok, ali da se cijeni daje njihova borbena sposobnost pojačana stalnim pristizanjem snaga sa juga, iz Podgrmeča, što je uslijedilo nakon evakuacije italijanskih snaga iz okupacione zone i brzog i iznenadnog zauzimanja pojedinih garnizona od strane partizanskih snaga.

Razbijanje snaga 1. i 2. gorskog zdruga 1. gorske ustaško-domobranske divizije na liniji Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — Pogledevo, bilo je znatno oslabilo zapadni dio položaja kružne osnovice, ali je dovođenje novih njemačkih snaga iz Srbije i angažovanjem raspoloživih snaga, ponovo uspostavljen zaprečni front na opštoj liniji Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica. Južni dio kružne osnovice djelimično je pomjeren prema sjeveru na grebene Kozare, gdje su partizanske snage skoro svake noći vršile napade.

Izvjesno je bilo da je ranija zamisao Štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“ o koncentraciji glavnine svojih snaga i čvrstog osiguranja na južnim i zapadnim padinama Kozare, bila stalno prisutna i neizmjenjiva. Trebalo je onemogućiti pokušaje izvlačenja partizanskih snaga iz Kozare prema jugozapadu i istovremeno spriječiti sa ovoga pravca pružanje pomoći opkoljenim partizanskim snagama u Kozari.

Proučavajući situaciju na sektorima oko Kozare, procjenjuje se **da** zbog držanja četnika u srednjoj Bosni, nema opasnosti **od** ugrožavanja iz rejona istočno od r. Vrbasa kao i južno od Banje Luke **i zapadno od Sane**, zahvaljujući lojalnom držanju četnika Marčetića **VukaSina i dobrom držanju** ustaško-domobranskog garnizona **u Sanskom Mostu. Međutim, poslije** evakuacije italijanske zone, osjetno je pojačan **priliv i pritisak partizanskih** snaga iz evakuisane italijanske zone:

- a) U Grmeču, koje su se pomjerile između Ljubije i Suhače do r. Sane;
- b) južno, jugozapadno i zapadno od Bosanskog Novog;
- c) sjeverno od Kostajnice;
- d) između Sane i Une, zapadno od drumu Prijedor — Bos. Dubica;
- e) u Šamarici i
- f) sjeverno od željezničke linije Nova Gradiška — Novska.

Partizanske snage iz ovih rejlona sve jače ugrožavaju kružnu osnovicu oko Kozare i Prosare. Snage Borbene grupe „Zapadna Bosna“ krenule su u napad sa slabo zaštićenim zapadnim bokom. Inače, trebalo je računati da za vrijeme operacija na Kozari mogu uslijediti napadi u pozadini zapadnog fronta i na obezbjeđenja zapadno od linije Prijedor — Ljubija — Stara Rijeka — Sanski Most. Planiralo se da se sa snagama koje će se dobiti sužavanjem kružne osnovice pojača obezbjeđenje prema zapadu. S druge strane, napad na partizane koji su bili odbačeni prema Kozari nije bio izvodljiv sa prvobitnim snagama, jer je borbeno vrijednost 1. gorske divizije bila slabija od jačine, i borbene vrijednosti partizana. Zbog pristizanja jačih partizanskih snaga iz evakuisane italijanske zone, nastala je takva situacija, čije brzo rješenje prelazi snagu „njemačko-hrvatskih jedinica koje su potčinjene Borbenoj grupi „Zapadna Bosna“.⁸²³

Prema vanrednom izvještaju Štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“ od 5. jula 1942. godine komandujućem generalu i komandantu u Srbiji generalu Paulu Baderu o borbama sa partizanskim snagama, daljnim mjerama i obostranim gubicima u rejonu Kozara — Prošara, ističe se da težinu borbi koje su vođene u vremenu od 5. juna do 4. jula 1942. godine najbolje potvrđuju obostrani gubici. Pri tome, tvrdi se dalje da treba spomenuti da stvarni napad na Kozaru počinje tek 5. jula 1942. godine. U navedenom periodu neprijateljski gubici iznosili su:⁸²⁴

- a) Nijemci:
Poginulih 54, od toga 5 oficira;
ranjenih 95, od toga 4 oficira;
nestalih 7? od toga 1 oficir;
ukupno? i56 poginulih, ranjenih i nestalih.
- b) ustaše i domobrani:
poginuli 421,
ranjenih 639 i
nestalih 497;
ukupno: 1.557 poginulih, ranjenih i nestalih.

Značajno je napomenuti da njemačke i ustaško-domobranske snage Borbene grupe „Zapadna Bosna“ za nepunih 25 dana, od 10. juna do 4. jula 1942. godine, vode žestoke borbe sa snagama Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog- partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ koji se nalazi u okruženju, da trpe osjetne gubitke i ne uspijevaju da ostvare ciljeve planirane za taj period. Upravo u to vrijeme neprijatelj je imao i najveće gubitke, kada je, prema izvještaju Štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“,

⁸²³Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 104.

⁸²⁴Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 104.

izbačeno iz stroja 156 njemačkih vojnika, podoficira i oficira i 1.557 ustaških i domobranskih vojnika, oficira i podoficira.

Dakle, na osnovu ličnog priznanja, neprijatelj je imao ukupno 1.713 poginulih, ranjenih i nestalih vojnika, podoficira i oficira. Njihovo naoružanje u znatnom broju postalo je plijen i naoružanje novih boraca partizanskih četa i bataljona u Kozari.

Štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ cijenio je da su partizanske snage u Kozari u istom periodu imale 1.823 poginulih partizana, za koje se kaže da su izbrojani, i 330 zarobljenih i uhapšenih. Sigurno je daje do početka jula 1942. godine nije bilo ovoliko poginulih boraca. Neprijatelj ih nije mogao prebrojati, jer su se vodile borbe u okruženju, partizani branili svoje položaje, uspješno napadali i odbijali neprijatelja. Većina poginulih i ranjenih boraca iznešeni su sa poprišta borbi. Neprijatelj je mogao samo da prebroji žrtve ubijenog civilnog stanovništva na pravcima nastupanja svojih jedinica. Ne treba isključiti, što je najvjerovatnije, mogućnost da je među „1.823 mrtva izbrojena“ bilo najviše civilnog stanovništva koje je pokušavalo prilikom proboja obruča da izađe iz Kozare. Za njemačke komande svi odrasli muškarci ubijeni u Kozari bili su partizani.

Za vrijeme najžešćih borbi na Kozari, u junu 1942. godine, izvršen je pokret Udarne grupe proleterskih brigada iz istočne Bosne u Bosansku krajinu. Naime, po naređenju Vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Josipa Broza Tita, formirana je Udarne proleterska grupa u čijem sastavu su bile Prva i Druga proleterska, Treća sandžačka i četvrta crnogorska proleterska brigada. U pokretu prema Bosanskoj krajini, 28. juna 1942. godine, poslije zauzimanja stanice Ledići, Udarne grupa proleterskih brigada izbija na „liniju Hadžići — Pazarići — RaStelica, na koju stižu 2. i 3. jula 1942. godine, zapalivši nekoliko željezničkih stanica na pruzi Sarajevo — Mostar i prekidaju promet.“⁸²⁵

U toku noći 3/4. jula napadnuta su neprijateljska uporišta Raštelica, Tarčin, Pazarići i Hadžići na istoj saobraćajnici. Neposredno iza toga uslijedio je napad na Kreševo, Konjic, Ostrožac i Prozor. Prema njemačkoj procjeni, glavnina partizanskih snaga kreće se pravcem Prozor — Bugojno, te preduzimaju akcije da se na ovome kao i na pravcu Kiseljak — Han Ploča, na putu Kiseljak — Sarajevo, spriječi prodiranje partizanskih snaga. Prema izvještaju Zapovjedništva oružničkog krila iz Jajca od 23. jula 1942. godine konstatuje se da je prodor partizanskih snaga iz Srbije i Crne Gore, pored ostalog, imao „za cilj pomoć onim partizanima u planini Kozari.“⁸²⁶

Ovaku procjenu davali su i najviši njemački štabovi. To potvrđuje i direktiva komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku od 10. jula 1942. godine komandujućem generalu i komandantu u Srbiji za organizaciju daljih borbenih dejstava protiv partizana. Analizirajući dotadašnje uspjehe i neuspjehe u borbi protiv partizanskih snaga u Bosni i Srbiji, procjenjuje se da je došlo do razbijanja jedinstvenog ustaničkog područja između r. Save, Une, Sane, Krivaje i Vrbasa. Međutim, komandant oružanih snaga na Jugoistoku ističe i neke razloge koji u novonastaloj situaciji imaju znatnog uticaja na čitavu Nezavisnu Državu Hrvatsku.

⁸²⁵“Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 141.

⁸²⁶“Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 152.

Karakteristično je da se i pored ocjene o razbijanju jedinstvenog ustaničkog područja i dalje strahuje od „težnje ustanika da iz rejonu južno od Bosanskog Novog, južno od Sanskog Mosta, južno od Jajca i jugozapadno i južno od Sarajeva prodru prema sjeveru i sjeverozapadu. Moguće je da je ovo uslijedilo samo zbog težnje da se postigne olakšanje situacije okruženih bandi na Kozari.“⁸²⁷

Pretpostavlja se čak da je najvjerojatnija namjera partizanskih snaga da sa planine Grmeča izbiju na Samaricu, a odatle u rejon Petrinje, čime bi se postiglo novo povezano ustaničko područje. Na ovaj način bilo bi ugroženo od strane partizanskih snaga područje doline rijeke Save i rejon oko Zagreba, gdje se stiču za njemačke i NDH interese saobraćajne veze od životne važnosti. Zato se smatra da treba odmah nakon završetka operacije „Zapadna Bosna“ spriječiti stvaranje novog povezanog ustaničkog područja. Istovremeno spriječiti pristizanje ustanika iz italijanskog područja zaposjedanjem uporišta na prelazima južno od Bosanskog Novog, Sanskog Mosta, Banje Luke (Gornji Vakuf, Jajce, Donji Vakuf), jugozapadno, južno i jugoistočno od Sarajeva.

Sa stanovišta ovakve procjene situacije od strane komandanta njemačkih oružanih snaga na Jugoistoku i direktive za dalja borbena dejstva protiv partizanskih snaga, uslijedile su krajem juna pripreme i uvođenje novih njemačkih snaga na položaje prema Kozari. Cilj je bio da se ubrza i što prije završi ofanziva i unište partizanske snage Drugog krajiškog odreda i likvidira ustaničko područje na Kozari.

Od 26. juna 1942. godine otpočelo je u Bosanskoj Dubici iskrcavanje njemačkih pojačanja povučenih iz Bosne i Srbije koja su upućivana na položaje prema Kozari na kojima su se nalazile snage 1. gorskog združa.

Trećeg jula, njemački general Borovski, prema planu za produženje ofanzive na Kozaru, uveo je 734. njemački pješadijski puk na položaje 1. gorske divizije, djelimično ili potpuno zamjenjujući jedinice ove divizije. Na dijelu položaja Patrija — Jugovića brdo, između Kombinovane ustaško-domobranske bojne „Šimić“ i III bje 4. gorske pukovnije „Šnur“, uveden je jedan bataljon 734. pješadijskog puka kao pojačanje položaja između ovih bojni. Bataljon se nalazio ispred desnog krila Bojne „Šnur“ i lijevog krila Bojne „Šimić“.

Isti dan sa položaja Mlječanica — Elezovaca — Košuća — Maglajci — Bjelajci zamijenjene su sa njemačkim bataljonima I i III bojna ustaško-domobranske pukovnije 1. gorskog združa. Ove bojne ušle su u sastav njemačkih jedinica sa zadatkom da vrše čišćenje područja pozadi njemačkih jurišnih odreda kao i da prikupljaju pohvatane osobe na području Grbavaca i da ih sprovode u Bosansku Dubicu. Druga bojna ustaško-domobranske pukovnije zadržana je i dalje na rejonu: Bjelajci — Furde do k. 189, da bi se kasnije uključila u tzv. „grupu za juriš“.⁸²⁸

Poslije ovakvog rasporeda njemačkih i ustaško-domobranskih snaga na položajima od ceste Prijedor — Knežica u s. Gornjem Jelovcu preko Dolova — Patrije — Jugovića brda — Mlječanice — Elezovače — Košuce — Maglajaca — Bjelajaca — Furda — Petkovca — Dubičkog polja, pa do desne

⁸²⁷Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 107.

⁸²⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 64.

obale rijeke Une, nalazilo se u prvoj liniji rovova 8 neprijateljskih bataljona. To su bile snage 734. njemačkog pješadijskog puka sastava 4. bataljona i snage L gorskog zdruga sa 4. bojne: Kombinovana ustaško-domobranska bojna „Šimić“, III bojna 4. gorske pukovnije, I bojna 4. gorske pukovnije i II bojna ustaško-domobranske pukovnije. Ovim snagama treba još dodati I i III bojnu ustaško-domobranske pukovnije koje su u sastavu njemačkih jedinica određene za čišćenje prostora pozadi „njemačkih jurišnih odjela.“⁸²⁹

Njima su sadejstvovala artiljerijske jedinice: 2. i 4. baterija 654, 3. baterija 670. i 4. baterija 661. njemačkog artiljerijskog divizionu ijedna baterija 1. gorskog zdruga. Na osnovu ovakvog rasporeda neprijateljskih snaga proizilazi da je početkom jula 1942. godine samo prema položajima I bataljona (bez 1, 3. i 4. čete) i II bataljona Drugog krajiškog odreda bilo angažovano 10 njemačkih i ustaško-domobranskih bataljona ojačanih sa artiljerijom i tenkovima koji su kontrolisali cestu Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica.

Prema tome, svi pokušaji da se dejstvima partizanskih snaga u neprijateljskoj pozadini: napad na Bosansku Krupu i uporišta na željezničkoj pruzi Bosanski Novi — Bosanska Krupa, napad na Sanski Most, te dejstva III i IV bataljona Prve krajiške udarne brigade pozadi neprijateljskih položaja na Kozari, nisu uticali na izmjenu plana o uništenju partizanskih snaga na Kozari. Zanimljivo je da se upravo za vrijeme priprema i napada na neprijateljske snage u Dobrlinu, 3. jula 1942. godine, vrši uvođenje novih njemačkih snaga 734. pješadijskog puka na zapadnim položajima Kozare. Ili, da se u vrijeme napada partizanskih snaga na neprijateljski garnizon u Bosanskom Novom, 7/8. jula 1942. godine, nastavlja čišćenje Kozare i ne obraća pažnja na partizanske akcije koje se izvode u pozadini neprijatelja.

I umjesto, kako se moglo očekivati, da odvoji dio svojih snaga sa pravca prema Kozari, neprijatelj ostaje uporan u svojoj prvobitnoj zamisli i nastavlja sa koncentričnim napadom svojih snaga na Kozaru. On nema namjeru da odstupa od operacijskog plana. To se potvrđuje i u Izvještaju Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu od 26. jula 1942. godine Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske Jugoslavije o situaciji u Bosanskoj krajini poslije neprijateljske ofanzive na Kozari, gdje se, pored ostalog, kaže da se na sve akcije, koje su preduzimane u cilju rasterećivanja Kozare, neprijatelj nije obazirao.⁸³⁰

Neprijatelj je pratio sve poduhvate partizanskih snaga u bližem rejonu Kozare, realno procjenjujući da se to čini radi pomoći opkoljenim snagama u Kozari. Međutim, iako nije odvajao dijelove svojih snaga sa pravca Kozare prema svojoj pozadini, sigurno je da su dejstva partizanskih snaga u užem i širem rejonu oko Kozare, te pokret jedinica Udarne grupe proleterskih brigada prema Bosanskoj krajini, imali znatnog odraza i neposrednog uticaja na ubrzanje završetka operacije na Kozari. Inače, Borbeni grupu „Zapadna Bosna“ poslije ove operacije čišćenja i uništenja partizanskih snaga na Kozari

⁸²⁹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 164.

⁸³⁰Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 57.

koja je planirana da otpočne 5. jula 1942. godine, očekivale su nove operacije koje su imale za cilj da spriječe formiranje novog povezanog ustaničkog područja Bosanske krajine sa partizanskim područjima u Lici, Baniji i na Kordunu i šire u Hrvatskoj.⁸³¹

Sa 3. julom 1942. godine bile su pri kraju sve planirane pripreme neprijateljskih snaga da, na čelu sa njemačkim bataljonima 734. pješadijskog puka, krenu 5. jula 1942. godine u koncentrični napad prema Kozari radi potpunog uništenja partizanskih snaga i čišćenja ustaničkog područja Kozare. Sve je bilo podređeno njemačkom komandovanju. Uništenje naroda i njegovih boraca na Kozari bilo je u interesu okupatora, pa su i posljedice, masovno uništenje stanovništva, djelo neposrednog njemačkog komandovanja i naređivanja. Pomagale su mu vjerne sluge pripadnici Pavelićevih ustaško-domobranskih zdrugeva i gorskih divizija.

•"Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1119.

ODLUKA ŠTABA ODREDA O IZVLAČENJU SNAGA I STANOVNIŠTVA IZ OBRUČA U KOZARI

Krajem juna 1942. godine, nakon dvadesetodnevnih, teški danonoćnih borbi, situacija u neprijateljskom okruženju Kozare bila je neizvjesna i svakim danom sve teža. Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, procjenjujući položaj u kome se našao Odred sa narodom u zbjezgovima, obavještava 30. juna 1942. godine Operativni štab za Bosansku krajinu o situaciji na Kozari. Pored ostalog, u izvještaju se ističe da se na osnovu zarobljene arhive vidi „da neprijatelj ne namjerava ovaj teren da napusti, makar je do sada pretrpio velike gubitke. Neprijatelj napada na teren I i II bataljona sa oko 20 hiljada vojnika.“⁸³²

Zbog čestih sukoba sa dobro utvrđenim i jakim neprijateljskim snagama naoružanim automatskim oružjem i artiljerijom, Odred ima „veliki broj ranjenih drugova, do 450“. Neprijatelj i dalje napada prema Kozari iz Prijedora i sa drugih sektora zbog čega „smo morali voditi frontalnu borbu kako bi uspjeli zaštititi civilno stanovništvo u Kozari i naše ranjene drugove“, stoji u izvještaju Štaba Odreda.

Štab Odreda dalje insistira da se pomogne vojnički na samom terenu Odreda, smatrajući da je neprijatelja jedino moguće protjerati jakim napadima na sektor Odreda i to u što kraćem roku. Predlaže se, kao jedini izlaz iz ove situacije, da se sa snagama Prve krajiške brigade, dijelovima IV bataljona Odreda, te sa snagama Prvog krajiškog odreda „udari na neprijatelja iza leđa, koji se ukopao na liniji između Prijedora i Dubice prema Kozari. Ta akcija trebalo bi da se izvrši u saradnji naših snaga koje su s ove strane.“⁸³³

Poslije 20. juna, kada su se na Kozaru prebacili III i IV bataljon Prve krajiške brigade sa Štabom Brigade i političkim komesarom Drugog krajiškog odreda, uspostavljena je veza sa Štabom Odreda u Kozari. Međutim, ova veza je bila neuredna pa je i koordiniranje i sadejstvo partizanskih snaga u okruženju sa snagama u pozadini neprijatelja, bilo onemogućeno.

Za sve vrijeme dok su vođene borbe u okruženju, nije izvedena nijedna zajednička akcija.

Politički komesar Odreda Boško Šiljegović podržavao je stanovište Štaba Odreda da brz i neposredan napad na neprijatelja iz pozadine jedino može

⁸³²“Zbornik, tom IV, knjiga 5, 126.
⁸³³“Zbornik, tom IV, knjiga 5, 126.

pomoći snagama u Kozari. Moglo bi se zaključiti da su svi izvještaji Štaba Odreda za Operativni štab išli preko Štaba Prve krajiške brigade. Neposredno poslije izvještaja Štaba Odreda od 30. juna, politički komesar Odreda Boško Šiljegović, u pismu od 1. jula obavještava Štab Odreda kako se zbog neuredne veze ne može postići dogovor i koordinirati akcija. Nastojeći da se usklade zajedničke akcije i pomognu jedinicama Odreda u Kozari, politički komesar Odreda javlja:

„Ja noćas idem za Operativni štab da ih usmeno upoznam sa situacijom, a poslije toga dolazim do vas. Istovremeno opširno ću izvjestiti i samoga Milorada (Milorad Mijatović, komandant I KNOP odreda). U Operativnom štabu braniću naše zajedničko mišljenje da samo brz i neposredan napad na neprijatelja znači vama pomoć. Po dolasku iz Operativnog štaba ja ću na taj teren preći bez obzira na teškoće.“⁸³⁴

Na planu pružanja neposredne pomoći bilo je predviđeno da se 1, 3. i 4. četa I bataljona, koje su oko 25. juna izašle iz obruča, ponovo povrate u Kozaru u sastav Bataljona.⁸³⁵ Znači, preduzima se sve sa raspoloživim snagama u pozadini da se pomogne snagama u okruženju.

Štab Drugog krajiškog odreda i Okružni komitet Komunističke partije za Kozaru bili su u stalnom razmišljanju kako da zaštite civilno stanovništvo u zbjezgovima i velik broj, oko 450 ranjenih boraca. Zbog zaštite stanovništva Odred se i povlačio i branio Kozaru sa zbjezgovima, a kasnije se tome priključilo i nekoliko stotina ranjenika. Svima njima trebalo je spasiti živote od neposredne smrtne opasnosti, jer prema Operacijskom planu Borbene grupe „Zapadna Bosna“ postupak prema stanovništvu predviđao je da će jedinice, nakon saslušavanja, strijeljati partizane i ona lica koja im pružaju pomoć. Važnije osobe sa iscrpnim saslušanjem sprovesti do pretpostavljene komande. Sve muške osobe iznad 14. godine izuzev nemoćnih staraca, pohvatati i odvesti u sabirni logor.“⁸³⁶

Iz ovoga proizilazi da je sve civilno stanovništvo u operacijskom području Kozare bilo obuhvaćeno mjerama hvatanja, saslušavanja, s provođenja u sabirne logore, a pošto je sve što je moglo, pomagalo partizane, to su svi zajedno sa partizanima predviđeni za strijeljanje i odvođenje u logore smrti.

Ovakva saznanja o planu i ciljevima Borbene grupe „Zapadna Bosna“ i obavještenja da neprijatelj ne namjerava da napusti područje Kozare dok ne ostvari planirani cilj, imalo je uticaja na odluku Štaba Drugog krajiškog odreda da bez pomoći i sadejstva jedinica iz pozadine, preduzme sa raspoloživim snagama Odreda proboj neprijateljskog obruča u cilju izvlačenja naroda, ranjenika i snaga Odreda iz neprijateljskog okruženja u Kozari. I po tadašnjoj procjeni i naknadnom sagledavanju situacije u kojoj su se našle partizanske snage i narod u Kozari, realno se može zaključiti da se ništa drugo nije ni moglo preduzeti, osim proboja.

Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen

⁸³⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 2.

⁸³⁵Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 2.

⁸³⁶Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 110.

Stojanović“ bili su za sve vrijeme borbi u Kozari, pratili svakodnevni razvoj događaja na položajima oko Kozare i životne uslove naroda u zbjegovima. Svi rukovodeći kadrovi i članovi Komunističke partije Jugoslavije u opkoljenoj Kozari, svi rukovodeći kadrovi partizanskih jedinica, svi borci sa narodom bili su u istoj situaciji. Svi su bili osuđeni na uništenje. Ali i svi su bili odlučni da se bore za svoj opstanak.

Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“ sa oko 80.000 civilnog stanovništva, opkoljen sa svih strana, pružao je snažan otpor, tukao i razbijao do uništenja neprijateljske snage i jedinice, sve dok nije iscrpio svoje fizičke snage i saznao namjere neprijatelja o planiranom uništenju. A tada je uslijedila odluka za proboj neprijateljskog obruča, kako bi se spasile snage odreda i stanovništvo od neprijateljskog uništenja. U to vrijeme nije ni bilo drugih rješenja, drugih izlaza koje bi borci i narod prihvatili, osim borbe. Samo borba, makar i neravnopravna, a takva je i bila, spasila je i narod i glavninu snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ od uništenja. Uz teške i brojne žrtve, Kozara, partizani i narod, ljeta 1942. godine nisu uništeni. Pobjedili su.

U KOZARI OD 1. DO 17. JULA 1942. GODINE

Odluka za proboj iz neprijateljskog okruženja uslijedila je u vrijeme kada zaista više nije bilo perspektive i izgleda da se snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ sa brojnim ranjenicima i narodom u zbjezgovima mogu dalje održati u opkoljenoj Kozari. Iscrpljenost boraca na položajima, teški životni uslovi oko 500, čak i više, teških ranjenika u bolnicama, a posebno otežani i nesnošljivi uslovi života i ishrane naroda u zbjezgovima, objektivno posmatrano, zahtijevali su brzo i neodložno rješenje. Utoliko prije što su neprijateljske snage otpočele sa pritiskom prema Mrakovici sa težnjom dubljeg prodora u Kozaru. Namjera je bila da se razdvoje partizanske snage, Štab Odreda i snage III i IV bataljona na jugoistočnim položajima od snaga I, II i Udarnog bataljona na jugozapadnim i sjeverozapadnim položajima Kozare.

U takvoj novonastaloj situaciji, jedino rješenje je bilo izvlačenju snaga Odreda, ranjenika i naroda iz blokade i njihovo prebacivanje na područje bosanskonovskog sreza gdje su se nalazili III i IV bataljon Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade i 1, 3. i 4. čete I bataljona Odreda.

Briga o narodu i ranjenicima bila je odlučujuća. Računalo se na već spomenute partizanske snage na sektoru bosanskonovskog područja i njihovu zaštitu ranjenika i naroda. Tako ni nakon izlaska iz neprijateljskog obruča iz Kozare partizanski borci ne napuštaju narod, već i dalje brinu za njegovu sudbinu. Jer neprijatelju je bilo poznato da je snaga partizanskih boraca na Kozari upravo u podršci i neraskidivoj vezi naroda i njegovih boraca.

Pored partizanskih snaga koje su bile na sektoru bosanskonovskog područja, računalo se i na pomoć snaga Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i na eventualno prebacivanje jedinica Odreda i naroda sa Kozare na područje Podgrmeča. To, su, pored ostalih, najvjerojatnije bili glavni razlozi kod izbora pravca proboja iz Kozare. Istina, to su bili i najbolje branjeni neprijateljski položaji, ojačani novim i svježim njemačkim jedinicama koje su na položajima bile u strogoj pripravnosti. Očekivalo se samo vrijeme, 5. juli 1942. godine, kada su sa ovoga pravca neprijateljske horde trebale da krenu u posljednji konačan obračun za likvidaciju partizanskih snaga i čišćenje područja Kozare.

Povoljna okolnost za proboj partizanskih snaga na ovome pravcu, moguće i jedina, bila je u tome što su se partizani u toku dvadesetodnevnih borbi sa neprijateljskim snagama upoznali sa sistemom odbrane i rasporedom

snaga neprijatelja. Rukovodioci i borci I, II i Udarnog bataljona bili su u svakodnevnom dodiru sa neprijateljem, vodili borbe i razbijali njegove jedinice, upoznavali sistem i vatrenu moć naoružanja, upornost i moral neprijateljskih vojnika na položajima. Sve je to moglo da ima i sigurno je imalo znatnog odraza na uspješan proboj neprijateljskog obruča. Dovlačenje snaga I, II i Udarnog bataljona na polazne položaje na pravcima proboja bilo je brzo i efikasno za razliku od dovlačenja snaga III i IV bataljona sa jugoistočnih padina Kozare, što je fizički opteretilo, zamorilo i usporilo pristizanje na polazne položaje.

2. jula 1942. godine na Mrakovici održan je sastanak na kome su prisustvovali: Branko Babič Slovenac, sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru, Obren-Obiad Stišović, komandant, Josip Mažar Soša, zamjenik komandanta Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“. Od komandanata bataljona bio je Ranko Sipka, komandant Udarnog bataljona i odredski ljekar dr Alfred Ržehak.⁸³⁷

Procjenjujući situaciju u Kozari, pritisak neprijatelja na okružene i iscrpljene snage Odreda, ranjenike i narod u zbjezgovima, preovladalo je jedinstveno stanovište da se mora izvršiti proboj i izvući narod, ranjenike i borce iz neprijateljskog obruča.

Svestrano su analizirani svi prijedlozi mogućih pravaca za proboj neprijateljskog obruča na sektorima:

a) između Prijedora i Ivanjske preko sela Lamovite i željezničke pruge Prijedor — Banja Luka i dalje preko željezničke pruge Prijedor — Sanski Most — r. Sana — Podgrmeč;

b) između Banje Luke i Bosanske Gradiške, preko Lijeve polja i r. Vrbasa u rejon srednje Bosne;

c) preko r. Save produžavajući pokret preko željezničke pruge Zagreb — Slavonski Brod — Beograd, za Slavoniju;

d) pravcem Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — r. Mlječanica i dalje preko ceste Prijedor — Knežica, prema sektoru I bataljona, rijeci Sani i Podgrmeču.

Svi pravci su bili teški za proboj. Na pravcima prema srednjoj Bosni i Slavoniji neizvjesno je bilo na kakve će se poteškoće naići iz neprijateljske linije u pozadini neprijatelja. I pravac preko Lamovite, iako je izgledao podesan, teško je bio prihvatljiv zbog dužine pravca pokreta i dva riječna i željeznička prelaza kojima je neprijatelj brzo mogao intervenisati. Sigurno je daje neprijatelj na svim ovim pravcima očekivao prodor partizanskih snaga iz Kozare i zato su i postojale linije „zaprečavanja“. Čak, zaprečne linije „Istok“ i „Sjever“ imale su ulogu da dočekaju i pomognu uništenju partizanskih snaga koje budu potisnute sa zaprečne linije „Zapad“ i „Jug“. Prema tome, teško bi se moglo probojem iz obruča iznenaditi neprijatelja.

Pravac za proboj na zapad prema rijeci Sani i Podgrmeču po koncentraciji neprijateljskih snaga bio je najteži. Utoliko teži što su na ovome pravcu bile uvedene nove svježe njemačke snage i što se pripremao njihov

⁸³⁷Obren Stišović Obiad: **Tok kozarske ofanzive i proboj iz obruča**, Kozara, knjiga 3, str. 18.
Borko Arsenić: **Dijelovi Prve krajiške brigade u ofanzivi na Kozari**, Kozara, knjiga 3, str. 77.

pokret prema Kozari. Međutim, to je bio pravac koga su i borci i rukovodioci, osim III i IV bataljona, najbolje poznavali, što je u ovakvim ratnim prilikama predstavljalo značajnu prednost. S druge strane, ipak se računalo sa izvjesnim iznenađenjem neprijatelja, iako je teško bilo postići iznenađenje u situaciji kada neprijatelj očekuje i budno prati svaki pokušaj prodora iz okruženja. Očekivati da će se proboj iz obruča izvesti sa iznenađenjem, svakako je bilo nemoguće. Traži se pravac koji je bio najbliži za izvlačenje snaga Odreda, ranjenika i naroda neprijatelju iza leđa. To je jedino bio pravac preko ceste Prijedor — Knežica na kome se nalazila glavnina snaga Drugog krajiškog odreda i na koji su se nabraže mogli prikupiti ranjenici iz bolnica u Kozari i narod iz zbjegov. Većina stanovništva u zbjegovima upravo je bila sa područja dijela prijedorskog, čitavog bosanskonovskog i dijela bosansko-dubičkog sreza, koje je izlaskom iz obruča u Kozari mo^olo da krene u svoja sela.

Poslije odluke i izbora pravca proboja, Stab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda izdao je 3. jula 1942. godine zapovijest za probijanje snaga Odreda iz neprijateljskog obruča.

PLAN PROBOJA NEPRIJATELJSKOG OBRUČA I IZLAZ IZ KOZARE⁸³⁸

Odlukom Štaba Odreda i Okružnog komiteta, a u cilju spašavanja živih snaga Odreda, odlučeno je da se izvrši proboj. Proboj se vrši na juriš u pravcu Jelovac — Jutrogošta — Gradina — Kriva Rijeka — Karan.

RASPORED SNAGA

UDARNI BATALJON:

Nastupa i probija se na lijevom krilu u rejonu Patrija — Cvijića brdo preko Dolova — Jelovca tzv. Brdo i napada na Planinicu do Sredela. Po proboju ostavlja dio snaga na cesti za osiguranje prelaza na cesti od Prijedora. Uz pomoć pozadinskih četa treba da organizuje prekopavanje ceste. Ovo osiguranje ostaje do prolaza sve komore. Sa ostalim snagama proganja neprijatelja i postavlja front prema Asinoj straži i Brezičanima. Za čitavo vrijeme mora biti u vezi sa I bataljonom koji se nalazi desno od Udarne bataljona i mora imati zalomljeno svoje lijevo krilo prema neprijatelju u Palančiču.

I BATALJON:

Od početka I bataljon kreće sa Patrije preko Dolova i sa desnim krilom zavija prema jelovačkoj crkvi i pomaže II bataljonu u likvidiranju istog uporišta. Sa lijevim krilom napada u zajednici sa Udarne bataljonom i likvidira Planinicu. Po likvidiranju uporišta u Jelovcu sve svoje snage rokira u lijevo, a potom nastupa u pravcu Gradine, Marina i Grabašnice. Vezu održava lijevo sa Udarne, a desno sa II bataljonom.

⁸³⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 5. (zapovijest pisana 3. jula 1942. godine).

II BATALJON:

Napada lijevim krilom sa Patrije i Dolova preko Čupića kuće i Jugovića brda. Napada i likvidira Cvijića gaj, Hajderovce i Donji Jelovac. Sa desnim krilom napada od Patrije preko Jugovića brda, Gajeva, Hajderovce i Gornji Mirkovac. Održava vezu lijevo sa I bataljonom, a desno sa III bataljonom.

III BATALJON:

Nastupa dolinom r. Mlječanice i obroncima Patrije prema Hajderovcima i preko istih šumom prema Mirkovcu. Bataljon treba da uputi jednu udarnu četvu da se što prije probije u pozadinu neprijateljskih rovova i da bočno i sa leđa napada na Hajderovce. Po izlasku na cestu Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor osigurava istu i uz pomoć pozadinskih četa ruši most na cesti. Za vrijeme borbe ostavlja jednu četvu sa teškim mitraljezom kod Međuvođa na liniji Pogledovo — Trubarci prema Stražici i Elezovači. Poslije prebacivanja svih snaga III bataljona prikuplja se i kreće u pravcu Knežica — Murati — Tubića brdo — Banjci. Stab Odreda će biti u Tubića kući.

IV BATALJON:

U zaštitnici jedinicama i čitavoj komori. Lijevo krilo IV bataljona kreće se Vitlovskom i Mlječanicom do Bokana. Odavde izlazi na vis i obroncima Patrije i Hajderovaca kreće se preko Radišića gaja zaobilazeći desno Cvijića gaj. Ide gornjim dijelom Hajderovaca pravac Knežica, održavajući vezu sa III bataljonom koji se nalazi na tome krilu. Lijevo krilo kreće se lijevo od Čupića kuće prema Palančiču — Puharino Brdo na Đakovića dućan na cesti u Jelovcu. Drži vezu sa Udarnim bataljonom.

Na Planinici ostaviti četvu za brzo rokiranje na sredini između lijevog i desnog krila u rezervi. Pri Štabu IV bataljona ostaju snage Prve krajiške brigade.

Odstupanja nema radi napuštenih sektora i vojne situacije u kojoj se Odred nalazi. Nove ranjenike izvući i nositi sa sobom.

Svaki bataljon opskrbiti sa po jednom rezervnom četvom radi nošenja ranjenika. Ostaviti rezervu vojske kojom će bataljoni raspolagati.

Baterija — jedan brdski i jedan protutenkovski top postavljaju se na Brdo Čupića da tuku Cvijića i Ravni gaj i Hajderovce. Po likvidiranju istih kreću za II bataljonom.

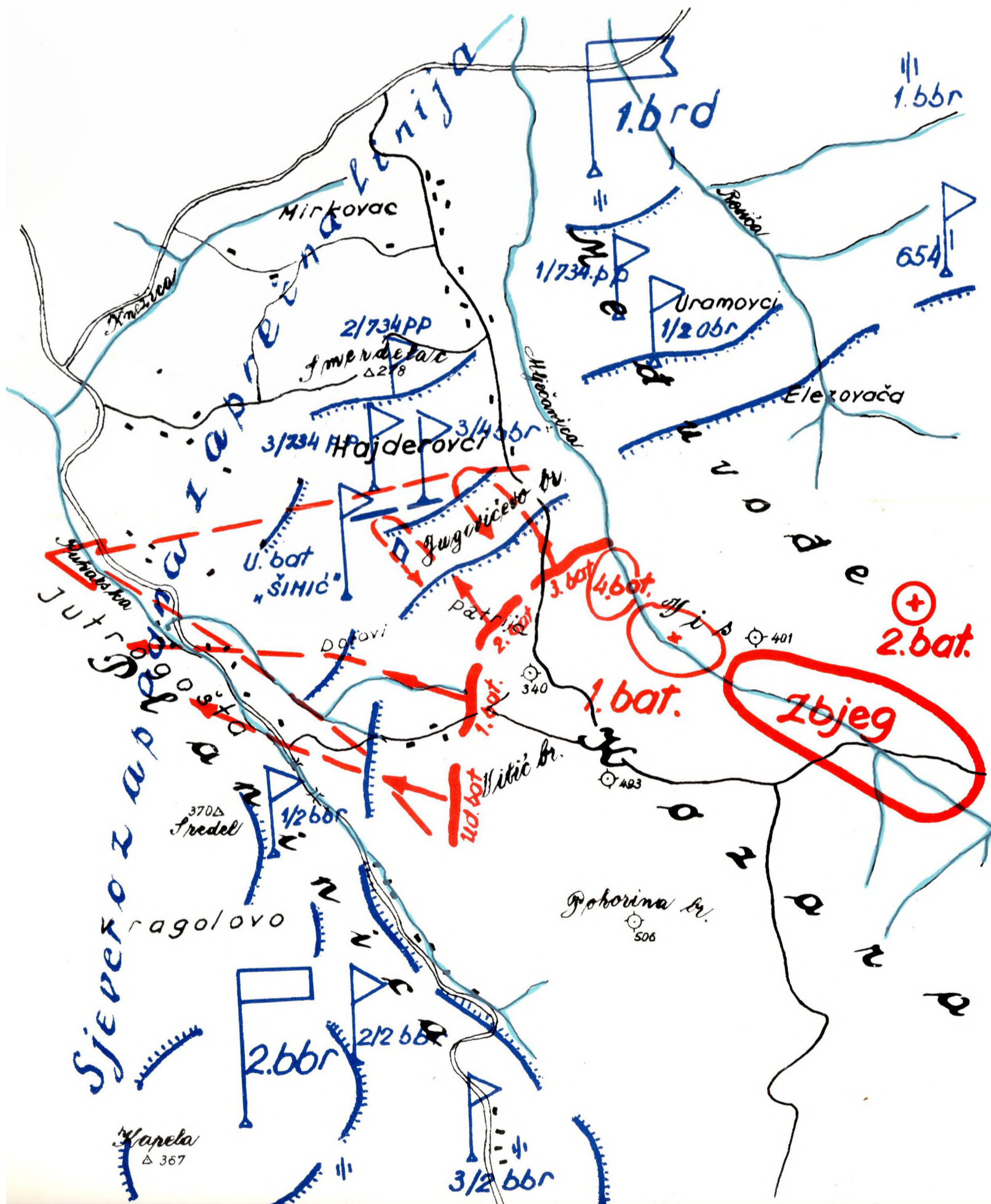
Ranjenici i komora prikupljaju se kod Čupića kuće, a zatim po izvještaju Štaba Odreda kreću prema Karanu.

U planu proboja nije naznačeno vrijeme. Oko toga je bilo različitih mišljenja da se proboj vrši već 3/4. jula 1942. godine ili da se odgodi za 24 časa. Opravdanja za odlaganje proboja imalo je svrhe samo zbog toga da se blagovremeno prikupe sve jedinice Odreda u određene rejone na pravcima proboja. U to vrijeme jedinice III bataljona nalazile su se prema r. Savi na sjeveru, a glavnina snaga na istoku i jugoistoku prema r. Lubini i dalje do Krnjina. Snage IV bataljona nalazile su se na položajima jugoistočnih padina

PROBOJ II KRAJIŠKOG ODREDA
IZ OKRUŽENJA

PROBOJ 3/4. VII 1942. GOD.

R. 1:50 000

Kozare. Ovim snagama, III i IV bataljona, trebalo je prema realnoj procjeni najmanje 5–6 časova da se prikupe i prebace do mjesta proboja.⁸³⁹

Odluka za proboj iz neprijateljskog obruča donesena je u izuzetno teškoj i nepovoljnoj situaciji. Donesena je na brzinu. Situacija je tako zahtijevala. Bilo je i krajnje vrijeme za njeno donošenje. Prisutni rukovodioci Štaba Odreda i Okružnog komiteta Partije, bili su jedinstvenog mišljenja o neminovnosti proboja. Oni su i ranije u teškim, ali ne u ovakvim okolnostima, donosili odluke. Ali ova veoma značajna i sudbonosna odluka za snage Odreda i narod u zbjegovima, bila je najteža. Izvjesno je da bi donošenje i realizacija ove odluke bila potpunija da su u njenom donošenju, prijedlozima i dopunama, uzeli učešća komandanti i politički komesari bataljona. Ali, osim komandanta Udarnog bataljona i zamjenika političkog komesara IV bataljona Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, nije bilo drugih, nije bilo komandanata i političkih komesara. I, II, III i IV bataljona, što bi, bez sumnje, imalo pozitivnog odraza na vrijeme početka, izbora pravca i rasporeda snaga Odreda za proboj. Vrijeme, taj dragocjeni faktor u ratu, odlučujući u određenim situacijama, imao je presudan značaj i u slučaju donošenja odluke za proboj.

Proizilazi da je i donošenje odluke i izbor vremena za proboj bilo nepodesno i sa zakašnjenjem. Čak i u slučaju daje vrijeme proboja pomjereno koji dan unaprijed, šta bi se postiglo. Postiglo bi se samo toliko da se snage III i IV bataljona blagovremeno povuku sa svojih ranijih položaja i na vrijeme stignu na mjesto proboja, da izvrše izvidanje neprijateljskih položaja, odrede pravce dejstva svojih jedinica i izvrše druge neophodne pripreme za proboj. Ali tada bi se sigurno desilo nešto što se tada nije znalo, da u isto vrijeme krenu u napad oba protivnika: snage Kozarskog partizanskog odreda u proboj obruča, a neprijateljske snage u planirani pokret prema Kozari, koji je prema planu Štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“ trebao da otpočne 5. jula 1942. godine.

Odlučeno je da se proboj obruča izvede 3/4. jula 1942. Sve pripreme, dovođenje jedinica na pravce proboja, smještaj teških ranjenika u skloništa u Kozari, organizovanje pozadinskih četa i omladine za prenošenje i prevoženje nepokretnih ranjenika, trebalo je završiti za veoma kratko vrijeme. Preko narodnooslobodilačkih odbora obaviješten je i pokrenut narod u zbjegovima za proboj i izlazak iz obruča.⁸⁴⁰

Sve mjere trebalo je sprovesti oprezno i onemogućiti da neprijatelj osjeti napuštanje položaja i pokreta partizanskih snaga i naroda prema mjestu proboja. Zato su na pojedinim sektorima dotadašnjih položaja ostavljane grupe, desetine boraca sa zadatkom da povremeno otvaraju vatru prema neprijateljskim položajima čime bi se potvrđivalo da se jedinice i dalje nalaze na tim položajima. Čak je bila formirana i jedna četa iz sastava II bataljona sa komandantom Milanom Vukićem i političkim komesarom Milanom Budimirom, koja je imala specifične zadatke. Njena uloga je bila da u vrijeme prikupljanja snaga III i IV bataljona dejstvuje na sektoru Lisine, a poslije

⁸³⁹Branko Babić Slovenac: **Kozarska ofanziva**, Kozara, knjiga 3, str. 37.

⁸⁴⁰Kozara, knjiga 3, str. 38.

izvlačenja snaga Odreda iz okruženja, da ostane u Kozari, prikuplja preživjele borce i sprečava eventualno ubacivanje četničkih elemenata.⁸⁴¹

Svakako da je brzina kod donošenja odluke za proboj i nemogućnost blagovremenog pristizanja svih jedinica, naročito III i IV bataljona, na mjesto proboja imalo znatnog negativnog odraza na efikasnost i ishod proboja uopšte. Komandanti, komandiri i politički komesari ovih bataljona nisu bili u mogućnosti da se pobliže upoznaju sa snagama i rasporedom neprijatelja na pravcu proboja svojih jedinica. Komandanti „ovih bataljona primili su zapovijest svega jedan čas prije početka napada.“⁸⁴²

U takvoj situaciji oni su komandirima četa u toku pokreta prema mjestu proboja izdavali usmena naređenja samo toliko šta je cilj i kuda je pravac proboja, bez osnovnih podataka o neprijatelju, njegovoj snazi, naoružanju i rasporedu. Jedina sretna okolnost za III bataljon bila je u tome što su komandant bataljona Mirko Pekić, politički komesar Joco Marjanović, te komandiri Mirko Bašić, Ljuban Acimović, Branko Vignjević, politički komesari četa Rade Ranilović i Brane Kovačević sa izvjesnim brojem boraca iz Bataljona, naročito iz 1. čete, djelimično su poznavali teren, jer su bilo rodnom sa ovoga i susjednih terena. Ali, to nije bilo dovoljno, iako je imalo značaja za nekoliko stotina boraca III bataljona od Turjaka, iz Lijeve polja i ostalog dijela bosanskogradiškog sreza koji po prvi put ovamo dolaze i u toku noći treba da se probiju kroz neprijateljske položaje na potpuno nepoznatom terenu.

Udarni bataljon sa I bataljonom i dijelovima II bataljona, iako su u ranijim borbama već bili iscrpljeni, bili su u povoljnijem položaju zbog toga što su se već nalazili u neposrednoj blizini mjesta proboja i što su poznavali teren i borbeni raspored neprijatelja. To je svakako bila povoljna okolnost koja je imala uticaja da se snage ovih bataljona, iako sa znatnim gubicima, ipak probiju iz neprijateljskog okruženja još u toku prve noći proboja.

Do početka proboja Stab Odreda trebao je da se oko 22 časa nađe kod Čupića kuće neposredno uz Kozaru i da zajedno sa ranjenicima, komorom i sanitetom, pošto se razbije neprijateljski obruč na ovome pravcu, krene preko ceste Prijedor — Knežica. U međuvremenu došlo je do djelimične izmjene prvobitnog plana u odnosu na pravac pokreta ranjenika, pa su ranjenici pokrenuti pravcem niz Mlječanicu. Na predviđeno mjesto kod Čupića kuće stigli su samo komandant i zamjenik političkog komesara Odreda sa prištapskim dijelovima, a do početka borbe i proboja nisu došli zamjenik komandanta Odreda i sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru.⁸⁴³

PROBOJ IZ OKRUŽENJA

3/4 jula 1942. godine

U toku 3. jula 1942. godine u rejonu Patrija — Jugovića brdo uveden je u prvu borbenu liniju III bataljon 734. njemačkog pješadijskog puka koji je

⁸⁴¹Kozara, knjiga 3, str. 314.

⁸⁴²M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 131.

⁸⁴³Kozara, knjiga 3, str. 20 i 21.

zauzeo položaj ispred desnog krila III bojne 4. gorske pukovnije i lijevog krila Kombinovane ustaško-domobranske bojne „Šimić“.⁸⁴⁴

Istovremeno njemačke snage 734. pješadijskog puka smijenile su dva bataljona, odnosno I i III bojnu ustaško-domobranske pukovnije na položajima Mlječanica — Elezovača — r. Košuća — Maglajci — Bjelajci, koje su dobile zadatak čišćenja prostorija pozadi njemačkih jurišnih odjela.⁸⁴⁵

I upravo kada su neprijateljski položaji ojačani sa svježim i od borbe odmornim njemačkim snagama, otpočeo je 3/4 jula oko 24 časa proboj snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda iz okruženja. Na proboj se tako polazi u vrijeme najveće borbene pripravnosti na neprijateljskim položajima.

Na lijevom krilu snaga Odreda sa pravca k. 340 — Patrija prema položajima Kombinovane ustaško-domobranske bojne i desnog krila III bataljona 734. njemačkog pješadijskog puka u rejonu Dolovi — Jugovića brdo, krenuo je Udarni bataljon predvođen komandantom Rankom Šipkom i političkim komesarom Nikom- Jurinčićem. Poslije kraćeg dejstva minobacačke vatre po neprijateljskim položajima, borci Udarnog bataljona podržavani mitraljeskom vatrom, na čelu sa puškomitraljescima i bombašima, krenuli su na juriš. Očekujući napad partizanskih snaga, Kombinovana ustaško-domobranska bojna pružila je snažan otpor. Žestoka borba vodila se oko groblja u Gornjem Jelovcu, a zatim u sredini položaja Bojne „Šimić“ da bi u ranim jutarnjim časovima došlo do razbijanja neprijateljskog položaja u rejonu Dolovi — Jugovića brdo na lijevom krilu Bojne „Šimić“ i desnom krilu III bataljona 734. njemačkog pješadijskog puka.

Ovim pravcem napadao je i I bataljon pod komandom neustrašivog komandanta Žarka Zgonjanina. Napad snaga I bataljona izveden je u centar borbenog rasporeda III bataljona 734. njemačkog pješadijskog puka koji je uz znatne gubitke bio razbijen i nabačen svojim desnim krilom prema položajima Bojne „Šimić“ i lijevim prema položajima Bojne „Šnur“. Ovaj njemački bataljon, uz znatne gubitke u ljudstvu, ostao je i bez komandnog kadra. Tu noć u borbi sa snagama Udarnog i I bataljona poginuo je komandant III bataljona 734. pješadijskog puka, 2 komandira četa i 3 podoficira.

Svi pokušaji dijelova snaga razbijenog njemačkog bataljona i bojni „Šimić“ i „Šnur“ da održe svoje položaje, ostali su bez uspjeha. Snažan pritisak snaga Udarnog i I bataljona u rejonu Dolovi — Jugovića brdo, upad u rovove neprijatelja i borba prsa u prsa, stvorili su pometnju u neprijateljskom borbenom rasporedu i komandovanju. To je omogućilo snagama ovih bataljona da produže pokret prema cesti Prijedor — Knežica i da izbiju na Planinicu, kako je planom proboja bilo predvišeno. Glavnina snaga Udarnog i I bataljona, osim 4. omladinske čete Udarnog bataljona, izašla je iz obruča. Drugu noć, 4/5. jula, i 4. omladinska četa će uz gubitke od 18 boraca sa izvjesnim brojem prikupljenih boraca iz ostalih bataljona takođe izaći iz obruča i doći u sastav Udarnog bataljona.

⁸⁴⁴Arhiv V.I.I. br. reg. 7/1-13, K-53 i Zbornik XII knjiga 2. dok. 110 str. 565.

⁸⁴⁵Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 164. str. 479 i 480.

U sredini borbenog rasporeda snaga Odreda za proboj obruča nalazio se II bataljon koji je sve svoje snage pokrenu u napad preko Patrije — Jugović brda i Cvijića gaja sadejstvujući sa svojim lijevim krilom sa I i desnim krilom sa III bataljonom. Na ovome pravcu nalazile su se snage III bojne 4. gorske pukovnije i lijevo krilo III bataljona 734. njemačkog pješadijskog puka. Ojačana III bojna pod komandom potpukovnika Snura koja je u ranijim borbama bila razbijena, uz sadejstvo snaga njemačkog III bataljona, dočekuju snažnom vatrom i odbijaju pokušaje proboja snaga II bataljona. Pretrpivši osjetne gubitke, Bataljon je bio prisiljen na povlačenje. Osjetivši to, njemačke i ustaško-domobranske snage preduzimaju protivnapad protiv snaga II bataljona, što je ugrozilo lijevi blok III bataljona koji je takođe bio prisiljen na povlačenje.⁸⁴⁶

Na desnom krilu snaga Odreda u probou nalazio se III bataljon koji je sa sektora položaja prema Bosanskoj Gradiški i Lijeve polju, nakon usiljenog marša i prelaska 30 i više kilometara stigao na mjesto proboja i iz pokreta uveden u borbu. Njegov pravac proboja dolinom rijeke Mlječanice, zatim preko sela Hajderovaca i Mirkovaca prema Knežici i cesti Bosanska Dubica — Knežica — Prijedor, bio je i najduži. Na ovome pravcu u rejonu rijeke Mlječanice nalazila se bojna (bataljon) 4. gorske pukovnije koja je 27. juna 1942. godine uvedena u neprijateljski borbeni poredak i do početka proboja partizanskih snaga Bojna je imala dovoljno vremena da se dobro utvrdi u rovovsku odbranu, iskopa rovove iz kojih se uspješno moglo dejstvovati u stojećem stavu.⁸⁴⁷

Na lijevom krilu ove bojne prema s. Elezovači i dalje prema s. Košuća — s. Maglajci bili su položaji njemačkih snaga koje su smijenile ustaško-domobransku bojnu. Na desnom krilu I bojne 4. gorske pukovnije nastavljali su se položaji III bojne 4. gorske pukovnije, tzv. Bojne „Snur“ i njemačkog III bataljona 734. pješadijskog puka. Otuda bi se mogao izvući zaključak da su na pravcu proboja snaga III bataljona niz r. Mlječanicu i preko Hajderovaca i Mirkovca najsvježije neprijateljske snage, njemačke i ustaško-domobranske.

Pored proboja na svome pravcu, Bataljon je trebalo da sa snagama jedne čete i teškim mitraljezom osigura desni bok snaga Odreda na pravcu s. Pogledevo — Trubarci, jer se III bataljon u borbenom rasporedu za proboj nalazio na desnom krilu snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“.

U ookrugu prema mjestu proboja komandiri 1. čete Mirko Bašić, 2. čete Rade Čekić, 3. čete Ljuban Aćimović i 4. omladinske čete Branko Vignjević, primili su zadatke svojih četa i povelili borbe na neprijateljske rovove. Raspored i pravac dejstva četa odredili su u toku pokreta prema neprijateljskom borbenom rasporedu za koga su znali da je dobro utvrđen u pozicionoj odbrani.

Ovi istaknuti komandiri četa imali su iskustva u borbama sa neprijateljem u sistemu rovovske odbrane, kakva je bila na r. Lubini. Sve komande četa bile su u borbenom poretku i sa borcima krenuli na juriš. Kao i

⁸⁴⁶M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 132.

⁸⁴⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 147.

na drugim pravcima proboja, otpočela je teška i ogorčena borba sa brojnim obostranim žrtvama. Oko 600 i više boraca III bataljona jurišalo je na neprijateljska mitraljeska i minobacačka gnijezda, na posade topova i na rovove. Jurišalo se, povlačilo i opet polazilo u napad i protivnapad. Osvajali su se prvi rovovi i stvarane breše u neprijateljskom borbenom poretku. Svaki nalet i juriš donosio je nove poginule i ranjene borce. Borbeni poredak četa postojao je sve rjeđi, a od Štaba Bataljona stizala su naređenja da se uzastopno juriša dok se ne probije neprijateljska odbrana.⁸⁴⁸

U toku te prve noći Bataljon je uspio da na pojedinim sektorima razbije neprijateljsku odbranu, da uništi posadu i zaplijeni artiljeriju, a neki dijelovi Bataljona izbili su u pozadinu neprijatelja. Ali dalje se nije moglo. Svitalo je i svijetlost dana brzo se rasprostirala poprištem borbi. To je djelimično razbijenom neprijatelju išlo u prilog. Otpočelo je prikupljanje i sređivanje neprijateljskih jedinica, kojima su, pošto je već bio dan, stigli i avioni kako bi pratili pokrete svojih jedinica, bombardovali i mitraljirali dostignute linije partizanskih snaga. Sređujući svoje redove i uz sadejstvo minobacača, topova i aviona, otpočeo je snažan pritisak neprijatelja na snage III bataljona koje su se već bile uklinile u njegovoj odbrani. U takvoj situaciji Bataljon je morao da se povlači prema Kozari.

Prvi pokušaj proboja snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ iz neprijateljskog okruženja, iako sve jedinice nisu izašle, značio je i prvi uspjeh u proboju. Probila se glavna snaga I i Udarnog bataljona.

Na pravcu proboja i nadiranja ovih bataljona prošao je i dio Štaba Odreda, komandant Obren–Obrad Stišović i zamjenik političkog komesara Odreda Dušan Misirača sa prištapskim dijelovima i izvjesnim brojem lakših i pokretnih ranjenika. Iz obruča je izišao i Branko Babič Slovenac, sekretar Okružnog komiteta Partije za Kozaru.

Na sektoru neprijateljskih položaja u rejonu Gornjeg Jelovca, kuda su se probijali I i Udarni bataljon, neprijatelj je bio razbijen i stvorena breša koja je ostala otvorena sve do 9 časova 4. jula 1942. godine. Kroz ovu brešu prolazili su borci i narod i izvlačili se u pozadinu neprijatelja. Iz obruča je izašlo oko 10.000 stanovništva koje je bilo u zbjegovima u Kozari.

Međutim, na pravcima napada snaga II i III bataljona, iako je bilo djelimičnog uspjeha i razbijanja neprijateljskih položaja, nije se uspjelo stvoriti uslove za dalje prodiranje u planiranom pravcu. Zbog toga su i dalje u obruču ostali: članovi Operativnog štaba Odreda Josip Mažar Šoša, inače zamjenik komandanta Odreda, Ratko Vujović Čoče i Miloš Šiljegović, snage II, III i IV bataljona sa štabovima bataljona, dijelovi IV bataljona Prve krajiške brigade sa komandantom Petrom Mečavom i zamjenikom političkog komesara Bataljona Borkom Arsenićem.

U pokretu prema mjestu proboja ostali su svi teži ranjenici i stanovništvo koje nije uspjelo da stigne bliže mjesta za prolaz iz obruča.

Na poprištu borbi u rejonu Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — Mlječanica prema cesti Prijedor — Knežica, ostali su brojni poginuli i ranjeni

⁸⁴⁸Mirko Bašić: 1. četa III bataljona u ofanzivi na Kozaru, Kozara, knjiga 3, itr. 447.

borci Udarne, I, II i III bataljona, koji su u silovitom jurišu ovdje bili pogođeni neprijateljskim kuršumima.

Iznenaden snagom i jurišima kozarskih boraca, neprijatelj procjenjuje da je ovom prilikom jačina „napadača bila 1.500 — 2.000 boraca sa oko 7 strojica i mnogo strojopušaka. Iza kratke borbe partizani su upali u postave njemačke bojne 734. pukovnije koja je raspršena bačena dijelom na bojnu „Simić“, a dijelom na bojnu „Snur“. Ovom prilikom poginuo je zapovjednik bojne, bojnik, jedan zapovjednik satnije i jedan poručnik, pobočnik zapovjednika bojne.“⁸⁴⁹

Štab Prve krajiške udarne brigade u izvještaju Operativnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu od 4. jula 1942. godine obavijestio je „da je jedan dio snaga iz Kozare probio neprijateljski obruč i zove nas u pomoć, da se može razbiti blokada i izvući svi ranjenici i oružana snaga... Snage Udarne brigade koje se nalaze na terenu II odreda pomagače sa ove strane svim svojim snagama II odred, kao i evakuaciju ranjenika i oružja.“⁸⁵⁰

Politički komesar Drugog krajiškog odreda Boško Šiljegović dodao je još da je „prema izvještaju drugarice (partijke),⁸⁵¹ koja je stigla iz Kozare, neprijatelj prodro preko Mrakovice našima iza leđa. Artiljerija je tukla noćas čitavu noć. Naši su jutros uspjeli prodrijeti i nalaze se na Planinici u Ravnom gaju: Obrad Stišović, Branko Babič Slovenac, Žarko Zgonjanin, Ranko Sipka, Dušan Misirača. Ranjenici su u Mlječanici i oni će se još noćas prebaciti preko Sane.“⁸⁵²

Po izlasku iz obruča komandant Odreda Obrad Stišović sa sekretarom Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru Brankom Babičem i zamjenikom političkog komesara Odreda Dušanom Misiračem obavijestili su Operativni štab za Bosansku krajinu o probijanju jednog dijela snaga odreda iz neprijateljskog obruča, ali se „svi teži ranjenici još uvijek nalaze u Kozari“.⁸⁵³

Istovremeno se ističe da će se mobilisati sve snage u zajednici sa snagama Prve krajiške brigade kako bi se olakšalo probijanje i izvlačenje ostalog dijela Odreda iz Kozare. Procjenjuje se da je situacija u Kozari za ranjenike i stanovništvo vrlo kritična, da neprijatelj nije popušta, već i dalje steže obruč sa snagama oko 35.000 vojnika. Neizvjesna i vrlo je teška situacija za preostale snage Odreda u Kozari, jer neprijatelj, pored brojne pješadije, upotrebljava veliki broj tenkova i aviona, artiljerije i minobacača sa kojima danonoćno djeluje po Kozari.⁸⁵⁴

Na osnovu ovakve procjene situacije u Kozari poslije prvog proboja dijela snaga Odreda iz okruženja, realno je bilo očekivati da će snage Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade sa snagama Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ koje su izašle iz obruča, neposrednim dejstvom iz pozadine na neprijateljske položaje olakšati izvlačenje preostalih snaga iz okruženja.

⁸⁴⁹»Arhiv, V.I.I. br. reg. 7/1-13, K-53.

⁸⁵⁰•Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 8.

⁸⁵¹•Mica Vrhovac član KPJ izašla iz obruča sa djelom Štaba Odreda, Kozara, knj. 3, str. 205.

⁸⁵²•Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 8, str. 29.

⁸⁵³•Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 12.

⁸⁵⁴•Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 12.

Ovakav zaključak namećete i zbog toga što se u to vrijeme izvan neprijateljskog obruča nalazio Štab Odreda, osim zamjenika komandanta Josipa Mažara Šoške. Članovima Štaba Odreda bila je veoma dobro poznata situacija u Kozari, da je proboj iz obruča bio jedino rješenje za spašavanje snaga Odreda, ranjenika i naroda. Izvjesno je bilo da je sve krenulo, i borci i narod, na pravac planiranog proboja obruča i da se preostale snage Odreda nalaze ispred neprijateljskih položaja, a neke čak i dalje u rejonima razbijenih neprijateljskih položaja. Zato je realno bilo očekivati da će se preostale snage Odreda nastaviti probijati i izvlačiti na istom pravcu. To je značilo samo nastavljanje i produžavanje napada.

U situaciji u kojoj su se, poslije zadržanog prodora, našli štabovi II, III i IV bataljona sa zamjenikom komandanta Odreda Josipom Mažarom Šošom, teško je bilo nešto više ili nešto drugo preduzeti, osim ponoviti, odnosno produžiti proboj na istom pravcu. Povlačenje ovako umornih i od borbi iscrpljenih jedinica sa pretrpljenim osjetnim gubicima i upućivanje na drugi pravac proboja, koji se ni ranije nije mogao odabrati, realno posmatrano, nije bilo ni kao ideja za razmatranje.

Čvrsta odlučnost za proboj iz obruča bila je sadržana u planu proboja iz obruča po kome, tako je bilo naređeno, „odstupanja nema radi napuštenih sektora i vojne situacije u kojoj se odred nalazi.“⁸⁵⁵

⁸⁵⁵Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 5.

PONOVLJENI PROBOJ IZ OKRUŽENJA 4/5. JULA 1942. GODINE

U toku dana 4. jula 1942. godine, nakon onemogućenog i od neprijatelja zadržanog proboja snaga II, III i IV bataljona iz okruženja, nastavljeno je izvlačenje i prikupljanje jedinica koje su ostale u obruču. Sa poprišta borbi pristizale su prorijeđene čete, vodovi, desetine i grupe iz čijih redova su u toku prošle noći nestali, poginuli i ranjeni, mnogi borci. To je, poslije akcije na Bjelajcima, kada je II bataljon izgubio mnogo svojih boraca, bio drugi po žrtvama težak dan u toku čitavog toka ofanzive na Kozaru.

Kolone boraca produžavale su prema Kozari. Iscrpljenost od teških borbi i osjećaj tuge za izgubljenim borcima, drugovima i prijateljima, jednako se osjećala i stezala srca i boraca i rukovodilaca. Izduženim kolonama boraca pridružila se i duga kolona ranjenika nošenih na nosilima ili prevoženih stočnim zapregama. Povraćeni su sa pravca proboja i upućeni uz rijeku Mlječanicu u Široku luku.

Pristiglo je i brojno civilno stanovništvo. I narod se iz zbjegova bio pokrenuo je i pošao za jedinicama u proboj. Na žalost, najviše je naroda krenulo pravcem gdje je otpor neprijatelja bio najžešći, gdje je bilo i najviše žrtava i odakle su se jedinice morale povući.

Svima je bilo izuzetno teško. I borcima i narodu. Ali i dalje je postojala nada da će se uspjeti naći rješenje. Ovdje, na malom prostoru Široke luke, prema Bokanima i Patriji, dijelu sela Gornjeg Jelovca, dijeleći zajedničku sudbinu sa svojim borcima, očevima, sinovima, braćom, rođacima i prijateljima, narod iz zbjegova u Kozari čekao je da opet krene u ponovni okršaj sa njemačkim i ustaško-domobranskim krvolocima. Kretalo se u borbu na život ili smrt, u borbu za opstanak i slobodu.

Neprijatelj je osjetio i pratio koncentraciju naroda i snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ u rejonu Široke luke. Zato je u toku dana iz svih vrsta oruđa, artiljerije i minobacača, uz bombardovanje i mitraljiranje iz aviona, djelovao po rejonu koncentracije, nanoseći nove brojne žrtve borcima i stanovništvu. Sve je to još više stvaralo tešku i mučnu situaciju. Trebalo je tražiti izlaza i ne dozvoliti neprijatelju da ostvari svoj pakleni zločinački cilj o uništenju boraca i naroda u Kozari. Jedini izlaz bio je da se ponovi proboj iz obruča, ali sada na nešto užem i podesnijem sektoru sa snažnije izraženom vatrenom moći partizanskih jedinica.

Zamjenik komandanta Odreda Josip Mažar Šoša, koji se za sve vrijeme ofanzive nalazio sa jedinicama na položajima, i ovoga puta bio je odlučan. Sa štabovima II, III i IV bataljona donio je odluku da se u toku noći 4/5. jula

krene sa jedinicama u ponovni proboj neprijateljskog obruča. Sigurno jedaje očekivao podršku i napad na neprijateljske položaje iz pozadine od strane jedinica Prve krajiške brigade i dijelova Odreda koji su se prethodne noći izvukli iz okruženja. Pod stalnim djestvom neprijateljske artiljerijske i minobacačke vatre, štabovi bataljona izvršili su sa pravca Patrije osmatranje neprijateljskih položaja u rejonu Dolovi — Jugovića brdo, kuda su se prethodne noći probili Udarni i I bataljon. Desno od ovoga rejona prema Mlječanici i Cvijića gaju neprijatelj je održao svoje borbene poretke, iako je bilo djelomičnog razbijanja ove linije na koju su napadale snage II i III bataljona.

Računajući sa podrškom snaga iz pozadine neprijatelja, odlučeno je da se sa preostalim snagama Odreda u Kozari krene u proboj sa Patrije u centar neprijateljskog borbenog rasporeda u rejonu Dolovi — Jugovića brdo koji je branio III bataljon njemačkog 734. pješadijskog puka na čijem se desnom krilu, na Dolovima, nalazila Kombinovana ustaško-domobranska bojna „Šimić“. Sa raspoloživim snagama nije se mogao zahvatiti širi rejon pa je odluka za uži rejon proboja imala svoje taktičko opravdanje i odražavala stvarnu snagu i vatrenu moć jedinica za proboj.

Treći bataljon, iako je prethodne noći imao znatne gubitke, još uvijek je bio brojčano najjači u odnosu na II i IV bataljon, zbog čega je dobio zadatak da se u ulozi udarne grupe za proboj kreće ispred ostalih jedinica. Snage II bataljona, podržavajući svoga prednjeg susjeda, bile su na desnom krilu, dok je IV bataljon i dalje imao prvobitni zadatak praćenja i obezbjeđenja kolone ranjenika koji su nošeni ili na stočnim zapregama voženi. Sve pripreme za proboj blagovremeno su završene i samo se čekala noć da se krene u napad. Ovaj dan, 4. juli 1942. godine, bio je najteži i po svojoj dužini, iščekivanjima, žrtvama i neizvjesnosti, pa je ostao nezaboravan kod svih onih koji su ga preživljavali i preživjeli.

Početak napada na neprijateljske položaje otpočeo je oko 24 časa 4/5. jula 1942. godine. Na čelu III bataljona bila je 3. četa sa komandrom Ljubanom Aćimovićem i političkim komesarom Danilom Borkovićem. Otpočela je žestoka borba. Sa neprijateljskih vatrenih linija otvorena je ubitačna vatra iz svih oruđa i oružja. Imao se utisak da se granate prosto međusobno sudaraju u zraku. Ječala je čitava Kozara.

Nezadrživom snagom borci su krenuli prema neprijateljskim položajima. Jurišali su i upadali u rovove. Otpočela je borba na život i smrt. Borci su se izmiješali sa neprijateljskim vojnicima. Padali su mrtvi i ranjeni borci. Više nije bilo mogućnosti za komandovanje. Svi su, i borci, i komandiri, i politički komesari, bili u neposrednom obračunu sa njemačkim i ustaškim zlikovcima u rovovima. Od siline dejstva oružja, puškomitraljeza, ručnih bombi, granata i mina, izgledalo je da je sve u plamenu, da sve gori.⁸⁵⁶

Razbijen je borbeni poredak lijevog krila Kombinovane ustaško-domobranske bojne i desnog krila njemačkog III bataljona. Uplašeni njemački vojnici napuštaju svoje položaje, bježeći prema ustaškoj bojni. Međutim, u isto vrijeme otpočeo je snažan pritisak partizana na centar položaja Bojne „Šimić“ i na njeno desno krilo sa pravca groblja u Gornjem

⁸⁵⁶“Kozara, knjiga 3, str. 209. i 210.

Jelovcu. Ugrožen je i Štab ustaške bojne i njen komandant ustaški zločinac potpukovnik Šimić.

Neprijatelj pruža žilav otpor. Borba se nastavlja i poprima karakter krvavog obračuna koji traje nekoliko časova. Borci znaju samo za proboj iz obruča i zato nastavljaju silovitim jurišima. Na čitavom položaju ustaške Bojne „Šimić“ i III bataljona njemačkog 734. pješadijskog puka snage II i III bataljona vrše snažan pritisak i prisiljavaju dijelove njemačkog bataljona da napuštaju svoje položaje, ostavljajući u rovovima brojne mrtve. Da bi spriječio prodor partizanskih snaga, neprijatelj upotrebljava i tenkove, ubacujući ih u prvu borbenu liniju. Ali ni ovi čelični oklopi, koji su iz svoje utrobe sijali smrt, nisu bili neuništivi i nisu uplašili borce. Iz sigurnih ruku neustrašivih boraca bačene su benzinske flaše i zapalile tenk koji, obuzet plamenom, još više unosi strah i pokreće njemačke vojnike iz rovova u bjekstvo. Koristeći osvjetljenje zapaljenog tenka, borci prodiru naprijed prema cesti Prijedor — Knežica. Probijajući se kroz njemačke položaje, napadaju sa leđa položaje Kombinovane ustaško-domobranske bojne „Šimić“. Istovremeno prema ovim položajima sa fronta pristižu borci u neposrednu blizinu i do deset metara. Neprijateljske vojnike obuzela je panika i daju se u bjekstvo. Komandant Bojne potpukovnik Šimić i sam obuzet panikom prikuplja preplašene ustaše i domobrane i organizuje protivnapad. I vrijeme im ide u prilog. Već se bilo razdanilo što je pogodovalo razbijenoj ustaškoj Bojni i njemačkim vojnicima da se prikupe i preduzmu napad protiv partizanskih četa koje su prodirale iz obruča ili se pod pritiskom neprijateljske vatre povlačile prema Kozari. Najžešća borba vodila se u toku noći sa pravca groblja u Gornjem Jelovcu, gdje je napadalo oko 200 partizana od kojih je „oko 80 ostalo na položaju mrtvih“, zatim u centru neprijateljskih položaja na koji je napadala grupa od „400 ljudi-partizana od kojih je oko 60 ostalo mrtvih na položaju“, zapisano je u izvještaju I gorskog zdruga.⁸³⁷

Na ovome pravcu napadali su borci i II i III bataljona. Uskočili su u neprijateljske rovove. Više je bilo teško raspoznati i procijeniti ko je bio u prednosti. Udaralo se kundakom, bajonetom i hvatalo u koštac. Zaguše. Nije se više čula i raspoznavala pucnjava i dejstvo oružja, već buka i grmljavina. Izbačene rakete sa dejstvom artiljerije i minobacača osvjetljavale su poprište borbi. A kada je svanjivalo i razdanjivalo se, na ovome relativno malom prostoru ležalo je na stotine mrtvih i ranjenih. Najviše je bilo njemačkih vojnika. Ovdje na dijelu Kozare, vršeći zločine nad narodom, tražili su za okupatorsku Njemačku životnog prostora. Našli su ga samo za sebe, gdje su i ostali. U ovome okršaju koji se vodio između boraca za svoju slobodu i opstanak i tuđinskog okupatora i njegovih slugu, svako je očekivao da bude pogođen kuršumom, gelerom ili nožem. Tu je pao i politički komesar II bataljona, kod naroda omiljeni učitelj Nikola Luketić.

U ovome posljednjem proboju poginuli su, teško ranjeni i nestali mnogi borci II, III i IV bataljona. Pojedine čete ostale su bez većine svojih boraca. Ostali su rasuti po neprijateljskim rovovima u rejonu Dolovi — Jugovića brdo u Gornjem Jelovcu, oko pravoslavne crkve u Donjem Jelovcu i na cesti

⁸³⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 164, str. 483.

Prijedor — Knežica, kuda je išao pravac proboja jedinica. Krvava je bila cesta Gornjeg i Donjeg Jelovca na dijelu puta Prijedor — Bosanska Dubica.

Samo iz 3. čete III bataljona, koja je u napad pošla sa oko 150 boraca sa bosanskogradiškog područja, poginulo je oko 120 boraca. Među njima i komandir Ljuban Aćimović i politički komesar Danilo Borković. Ranjen je i zamjenik komandira Pero Bokan. Iz borbe je izašlo samo oko 30 boraca 3. čete. Iz 2. čete III bataljona, čiji su dijelovi sa komandom čete izašli iz obruča, glavnina čete od oko 112 boraca probila se iz obruča.⁸⁵⁸

Brojne žrtve boraca i rukovodilaca imao je II bataljon. Poginuo je politički komesar bataljona Nikola Luketić, politički komesar 1. čete Dušan Kos i znatan broj starih boraca, vodnika i desetara. Njihova tijela ostala su rasuta na zapadnim obroncima Kozare prema jelovačkoj cesti. Pali su u borbi za slobodu i opstanak svoga naroda, u borbi sa njemačkim i ustaškim zlikovcima.

I ovoga puta proboj neprijateljskog obruča i izvlačenje drugog dijela snaga Odreda iz Kozare djelimično je uspio. Uz gubitke, iz Kozare su se probili:

Dragutin Curguz, zamjenik komandanta II bataljona sa dijelovima Bataljona, oko 200 boraca;⁸⁵⁹

Sreto Đenadija, komandir i Jovica Kos zamjenik političkog komesara 1. čete II bataljona sa glavninom boraca čete;

Pero Curguz, politički komesar 3. čete II bataljona sa grupom boraca čete;

Vaso Trkulja, vodnik voda 2. čete II bataljona sa grupom od oko 70 boraca iz II bataljona;⁸⁶⁰

Milinović Đuro, zamjenik komandira 1. čete III bataljona sa 17 boraca od 35, koliko ih je prije proboja imao u vodu;⁸⁶¹

Čekić Rade, komandir i Kovačević Brane, politički komesar 2. čete III bataljona sa 68 boraca čete;⁸⁶²

Obradović Mlado, komandat IV bataljona sa komandirima Brankom Mitrašinovićem i Mihajlom Đurićem i dijelovima dviju četa od oko 80-90 boraca;⁸⁶³

Arsenić Borko, zamjenik političkog komesara IV bataljona Prve krajiške brigade sa dijelovima Bataljona koji se probio u Kozaru.⁸⁶⁴

Pošto ni ovoga puta nisu uspjeli da se probiju iz obruča, preostali dijelovi snaga II, III i IV bataljona povukli su se prema Kozari. Sa ovim snagama u okruženju su ostali:

Josip Mažar Šoša, zamjenik komandanta i članovi Operativnog štaba Odreda Ratko Vujović Čoče i Miloš Šiljegović;

Milić Stanko, komandant II bataljona;

Utješinović Dušan, zamjenik političkog komesara II bataljon;

⁸⁵⁸Kozara, knjiga 3, str. 210, 287 i 448.

⁸⁵⁹Po sjećanju Dragutina Curguza, zamjenika komandanta II batalj.

⁸⁶⁰Kozara, knjiga 3, str. 736.

⁸⁶¹Kozara, knjiga 3, str. 354.

⁸⁶²Kozara, knjiga 3, str. 287.

⁸⁶³Kozara, knjiga 2, str. 224.

⁸⁶⁴Kozara, knjiga 3, str. 79.

Pekić Mirko, komandant i Marjanović Joco, politički komesar III bataljona;

Stanišljević Piljo, zamjenik komandanta i Egić Milan, zamjenik političkog komesara III bataljona.

Vrhovac Milan, politički komesar i Vladeta Radić, zamjenik komandanta IV bataljona;

Mečava Petar, komandant IV bataljona Prve krajiške udarne brigade;

Vladimir Nemet, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Kozaru;

Grga Jankez i Ivo Marinković, članovi Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Hrvatsku;

Skender Kulenović, Vilko Vinterhalter, Nikica Pavlič, Sida Jelić-Marjanović i Duško Bole, članovi Političkog obavještajnog biroa za Bos. krajinu;

oko 450 teških ranjenika koji su iz proboja povraćeni u Široku luku;⁸⁶⁵

brojno civilno stanovništvo sa područja prijedorskog, bosanskonovskog, bosanskodubičkog i bosanskogradiškog sreza.

Prema izvještaju Štaba Prve krajiške udarne brigade i političkog komesara Drugog krajiškog odreda upućenog 6. jula 1942. godine Operativnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu kaže se o probijanju jednog dijela Odreda iz neprijateljskog obruča da se probio iz Kozare Udarni bataljon, I bataljon i neke snage II, III i IV bataljona, da se Josip Mažar Šoša, Miloš Šiljegović i Ratko Vujović Čoče sa oko 1.000—1.200 partizana nalaze u Kozari sa kojima se nema nikakve veze. Ističe se da su, po pričanju civila što izgleda vrlo vjerovatno, ranjeni partizani zarobljeni od neprijatelja, da se civilno stanovništvo razišlo po Kozari, te da neće u velikim masama biti pohvatano od neprijatelja. Na kraju ovoga izvještaja dodano je da je tri neprijateljska tenka benzinom (flašama) zapalio II bataljon II odreda.⁸⁶⁶

I Stab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ obavijestio je Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu da se dio snaga Odreda uspio da probije kroz neprijateljske linije — I i Udarni bataljon i dio snaga II, III i IV bataljona, dok se ostale snage nisu uspjele probiti ni po drugi put. Ističe se da su jedinice iz pozadine bile raspoređene da pomognu izvlačenje preostalih snaga Odreda. Vršeni su napadi na pojedina neprijateljska uporišta — Bosansku Dubicu, Ravni gaj, a negdje su bile postavljene zasjede na cesti kod Knežice.⁸⁶⁷

Poslije 5. jula 1942. godine situacija u Kozari i oko Kozare znatno se izmijenila. Partizanske snage Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ napustile su dotadašnje položaje. U toku borbi od 10. juna 1942. godine izbačeno je iz stroja oko 3.000 neprijateljskih vojnika. Zaplijeno je: 800 pušaka, 61 puškomitraljez, 15 teških mitraljeza, 21. minobacač, 3 topa, 15 njemačkih strojnica (automata), 70.000 puščanih metaka, 150 mina za bacače, 2 bataljonske bolnice, 2 zastave, 60 konja i mnogo ostale ratne spremne.⁸⁶⁸

⁸⁶⁵“Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 126.

⁸⁶⁶•Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 16.

⁸⁶⁷•Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 24.

⁸⁶⁸••Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 14 i r. 2258, s. 1413 — 15 — 19.

Silinu narodnog otpora u okruženoj Kozari i neustrašivost partizanskih boraca u borbama sa njemačkim i ustaško-domobranskim snagama opisao je i njemački ratni dopisnik Kurt Neher. Ističući smjelost partizanskih boraca pisao je kako su se partizani privukli do njemačkih položaja na pet metara i kaže:

„Hitaju za cijevi naših mitraljeza prije nego što su oni mogli da opale i jedan metak. Ukočene ruke na užarenoj mitraljeskoj cijevi bilo je posljednje što je preostalo od fantastične volje za uništenjem. Partizani su udarili poput oluje na naše zaklone i rovove. To je bila borba bez milosti i sažaljenja.“⁸⁶⁹

Kakvu su to milost i sažaljenje mogli da očekuju njemački zločinci od boraca i naroda Kozare osuđenih na uništenje. I ratni dopisnik Neher i njemački vojnici na Kozari nisu imali šta da tražena Kozari, a najmanje milost i sažaljenje od svojih žrtava.

⁸⁶⁹Arhiva V.I.I. Beograd, NAV—T—315.

ODLUKA O PODJELI DIJELA SNAGA DRUGOG KRAJIŠKOG
NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA U
KOZARI

Petog jula 1942. godine dijelovi snaga II, III i IV bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, koji u ponovljenom proboju nisu izašli iz okruženja, povlače se uz znatne gubitke prema Kozari. Sa njima je i kolona teških ranjenika.

Na Čupića kosi, neposredno uz Kozaru, otpočelo je prikupljanje boraca, koji su se vraćali sa poprišta borbi. Stigao je i Milan Vrhovac, politički komesar IV bataljona sa jednom četom boraca koja je pratila teške ranjenike. Tu je i ranjeni Lukić Relja, politički komesar I bataljona. Uskoro se na ovome mjestu prikupilo preko 350 boraca iz svih bataljona sa pojedinim komandirima i političkim komesarima četa. Vršiti se sređivanje četa po bataljonima i određivanje, odnosno izbor komandnog kadra, komandira, vodnika, desetara gdje ih nema. Odlučeno je da se na pravac prema Mrakovici uputi jedna grupa boraca sa zadatkom da ustanovi postoji li mogućnost da se preko Gole planine i dalje preko Lamovite i Omarske pređe preko željezničke pruge Prijedor — Banja Luka, južno u rejon Maričke. Odavde bi se nastavio pokret prema Podgrmèu. I ranije, kada je donesena odluka za proboj iz obruča, pa i sada razmišlja se o ovome pravcu proboja. Sada je sigurno već kasno.

Situacija u kojoj se sada nalaze dijelovi snaga Odreda je izuzetno teška. Stiče se utisak da kod nekih preovladava osjećaj bezizlaznosti, gubljenja nade i uvjerenje da će neprijatelj ostvariti svoj zločinački plan o uništenju dijelova snaga Odreda u Kozari. Tužan je osjećaj pomisli da se padne neprijatelju u ruke. Oni koji su bili obuzeti ovakvim razmišljanjima kao da gube moć rasuđivanja. Neki dižu ruku na sebe. Čuju se pucnji. Tu pred svojim drugovima, jedan borac se ubija, a drugi u pokušaju ubistva je onemogućen.⁸⁷⁰

Sa Čupića koše kreće se prema Vitlovskoj. Tamo je zborni mjesto svih jedinica. I dijelovi prikupljenog III bataljona sa komandantom Mirkom Pekićem, po naređenju zamjenika komandanta Odreda Josipa Mažara Šoše, kreću prema Vitlovskoj.⁸⁷¹

U prijedodnevnom časovima 5. jula 1942. godine duga kolona boraca i ranjenika povlačila se prema Vitlovskoj. Za njima se uz Široku luku kretao

⁸⁷⁰Milan Vrhovac: *Završna faza ofanzive*, Kozara knjiga 3, str. 407. i 408.

⁸⁷¹Mirko Pekić: III bataljon u proboju na Patriji, Kozara, knjiga 3, st. 422.

narod. I u ovoj veoma teškoj situaciji opet je narod sa borcima. Ne gubi nadu u njih.

Očekivalo se da će se na Vitlovskoj, gdje se nalazi bolnica i gdje su se prikupljali borci i rukovodioci jedinica, opet nešto preduzeti da se sačuvaju borci i narod od neprijateljskog uništenja. Iako je bilo teško i izgledalo na bezizlazno stanje, nije se gubilo povjerenje u borce i rukovodioce. I sam narod, iako pred smrtnom opasnošću, želio je da se prvo sačuvaju borci. Odnosio se prema borcima kao roditelji prema dječicakojese žrtvuju, jer oni treba da žive. U borcima je njihova nada i budućnost.

Poslije prikupljanja na Vitlovskoj, sastali su se dijelovi štabova I, II i IV bataljona i kompletan štab III bataljona. Bili su tu: Lukić Relja, politički komesar I bataljona, Milić Stanko, komandant i Utješinović Dušan, zamjenik političkog komesara II bataljona, Pekić Mirko, komandant¹, Marjanović Joco, politički komesar, Stanišljević Piljo, zamjenik komandanta i Egić Milan, zamjenik političkog komesara III bataljona, Vrhovac Milan, politički komesar i Radić Vladeta, zamjenik komandanta IV bataljona i Petar Mećava, komandant IV bataljona Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade.

Prikupljanje i razvrstavanje boraca po četama vršili su komandiri i politički komesari četa. Tu su bili iz II bataljona: Tomaš Vaso, komandir 2. čete, Španović Tomica, komandir 3. čete, Vukić Milan, komandir i Budimir Milan, politički komesar čete koja je određena da ostane u Kozari poslije proboja glavnine snaga odreda iz obruča. Iz III bataljona bili su: Bašić Mirko, komandir i Ranilović Rade, politički komesar 1. čete, Vignjević Branko, komandir 4. omladinske čete.

Nakon prikupljanja i razvrstavanja boraca po jedinicama, ustanovljeno je da je na Vitlovsku stiglo oko 700 — 750 boraca iz svih bataljona, a najviše iz II, III i IV bataljona.⁸⁷²

Njima će se kasnije pridružiti pojedinci i grupe boraca koji su bili zaostali u pokretu i svrstati se u svoje čete i bataljone. Otuda se može izvući realan zaključak da je u Kozari, poslije proboja 4/5. jula 1942. godine, ostalo preko 1.000 boraca.

Sa ovim borcima u Kozari je ostao i Josip Mažar Šoša. Bio je sa njima u oba proboja obruča. U drugom proboju stigao je do ceste Prijedor-Knežica. To je značilo izlazak iz obruča. Ali, Šoša je realno procijenio, kao i mnogo puta kasnije u ratu da znatan dio snaga Odreda ni ovoga puta nije izišao iz obruča. Sa Milošom Šiljegovićem i Jocom Marjanovićem pošao je nazad u Kozaru. Odluka je imala svoje opravdanje. Treba biti sa borcima. I sada na Vitlovskoj u Kozari opet je sa njima.

Petog jula 1942. godine pod rukovodstvom Josipa Mažara Šoše, zamjenika komandanta Odreda, održan je sastanak sa štabovima bataljona. Razmotrena je situacija u kojoj su se našle snage Odreda. Tražilo se rješenje za očuvanje ovih snaga i ranjenika sa njima. Uslova za temeljitiju analizu i dogovaranje na Vitlovskoj nije bilo. Stalno je dejstvovala neprijateljska artiljerija i avijacija. Zato je zauzeto stanovište da se jedinice povuku dublje u Kozaru, da se odvoje od neprijatelja i njegove neposredne pratnje. Tako bi se u

⁸⁷²Milan Vrhovac: Završna faza ofanzive, Kozara knjiga 3, str. 410.
Joco Marjanović: II obruču poslije proboja, Kozara, knjiga 3, str. 422.

eventualno smirenijim i povoljnijim uslovima mogla razmotriti novonastala situacija i donijeti najcjelishodnija odluka.

U međuvremenu vršeno je izvidanje na pravcima prema Mrakovici, Prosari i desnoj obali r. Save. Trebalo je ustanoviti koncentraciju i raspored neprijateljskih snaga i mogućnost da se najednom od ovih pravaca prođe iz neprijateljskog obruča. Ova dva pravca bili su jedini u razmišljanjima za ponovni proboj. Prijedlogu da se ide preko r. Save za Slavoniju doprinijeli su i Grga Jankez i Ivo Marinković iz Hrvatske, koji su učestvovali na sastanku rukovodećih kadrova Odreda kada se raspravljalo o pravcima proboja. Prema Prosari i r. Savi upućen je Tomica Spanović, komandir 3. čete II bataljona, sa grupom borca koji su poznavali ovaj teren.

Zamjeniku komandanta III bataljona Pilji Stanišljeviću stavljeno je u zadatak da sa oko stotinu i više boraca, jačine jedne čete, i sa pozadinskim četama izvrši izvlačenje zaostalih u Širokoj luci teških ranjenika i da se zajedno sa ranjenicima na Vitlovskoj svi sklone na bezbjedno mjesto u podzemna skloništa. Međutim, neprijatelj je osujetio ovu namjeru i u sukobu potisnuo partizansku četvu nazad u Kozaru. Tako je većina teških ranjenika, koji su povraćeni sa proboja zbog brzog prodiranja neprijatelja uz Široku luku ostalo na nosilima i u stočnim zapregama u rejonu Grabovca u Širokoj luci. Njihova sudbina bila je u rukama njemačkih i ustaških zlikovaca.

Pred veče, u sumrak 5. jula 1942. godine, otpočeo je pokret dijelova jedinica sa Vitlovske prema Pašnim konacima. Uz rječicu Gračanicu kretala se duga kolona od oko 800 boraca i 200–300 lakših ranjenika. Za njima je išao narod iz zbjegova. Kretala se izdužena i nepregledna kolona umornih, iscrpljenih od borbe boraca i iznurenog u zbjegovima naroda. I dok je čelo kolone izbijalo na Pašine konake, još uvijek je začelje bilo na Vitlovskoj, spuštajući se prema Mlječanici i Gračanici. I Gračanica i Mlječanica su pune leševa — ljudi, žena, djece i stoke.⁸⁷³

U toku 6. jula jedinice su prikupljene po bataljonima provele dan u rejonu Pasini konaci — Živoder — Strmac. Ovaj predah bio je neophodan da se borci odmore i nahrane. Čekalo se i na rezultate izvidanja prema r. Savi da bi se donijela odluka za izvlačenje jedinica prema Slavoniji.

U međuvremenu se povratio Tomica Španović. Obavijestio je da se neprijateljske snage kreću cestom Bosanska Dubica — Orahova — Bosanska Gradiška i izbijaju prema Prosari. Nema se čamaca za prelaz preko r. Save, a neizvjesno je šta se nalazi dalje od lijeve obale r. Save i na željezničkoj pruzi Zagreb — Beograd.

Pred veče 6. jula 1942. godine na Živoderu u Kozari otpočeo je sastanak komunista. Treba da se odluči daljoj sudbini dijela snaga Odreda. Vremena za odlaganje nije bilo, jer neprijateljske snage u streljačkom stroju nadiru kroz Kozaru. Uslova za prelaženje u Slavoniju nema. Nisu se mogla usaglasiti mišljenja oko prijedloga da se krene u proboj preko istočnih padina Kozare, jer je neprijatelj već bio izbio na Mrakovicu, a niti preko Bjelajaca i Vlaškovaca i ceste Bosanska Dubica — Knežica prema Karanu. I upravo kada se o tome raspravljalo i trebalo da konačno odluči, otpočelo je dejstvo neprijateljske artiljerije po mjestu gdje je održavan sastanak i rejonu rasporeda jedinica.

⁸⁷³Kozara, knjiga 3, str. 410 i 422.

Sigurno je da je neprijatelj prateći pokrete snaga Odreda ocijenio gdje se one nalaze pa je kao i prethodnog dana na Mrakovici bombardujući iz aviona i dejstvom artiljerije nastojao da izazove moralno kolebanje i razbijanje jedinica. Komunisti su napuštajući sastanak otišli u svoje jedinice.

Sutradan, 7. jula 1942. godine, zamjenik komandanta Odreda Josip Mažar Šoša u dogovoru sa Ratkom Vujovićem Čočetom i Milošom Šiljegovićem, izdaje naređenje da se jedinice Odreda podijele u manje udarne grupe i da se u takvom sastavu sklanjaju i prolaze u pozadinu neprijatelja. Ovakvom stanovištu, pošto je bilo pokrenuto na partijskom sastanku, suprotstavili su se rukovodioci štabova III i IV bataljona, ali vremena za naknadno odlučivanje nije bilo. Naređenje je trebalo sprovesti uz mogućnost da se u bataljonima odluči o načinu njegove realizacije. Ovakva odluka iznenadila je i teško dojmila komandire i političke komesare četa koji su morali da je saopšte borcima.

Poslije saopštenja odluke otpočelo je na zbornim mjestima grupisanje boraca. Pozdravljali su se i sa suznim očima grlili i ljubili. Odlazili su u grupama u pravcu kuda su smatrali da će moći da prođu neprijatelju iza leđa. Većina boraca sa bosanskogradiškog i dijela prijedorskog sreza krenula je prema ovim područjima, jer su smatrali da će poznavajući teren uspjeti da se negdje sklone ili da prođu kroz neprijateljski streljački stroj. Svima je saopšteno zborna mjesto gdje će se poslije odlaska neprijatelja prikupiti.

Teže naoružanje i oprema, uglavnom puškomitraljezi, prikupljeno je po bataljonima i zakopano. Sklonjeno je i oružje izvjesnog broja boraca koji su ga odlagali, smatrajući da će se na ovaj način lakše skrivati. Rastjanjesa oružjem borci su teško doživljavali. Osnovno je bilo da se sačuvaju životi boraca, bilo sa oružjem ili bez oružja, što je bilo prepušteno njihovoj odluci i snalažljivosti.

Odluka o podjeli dijelova snaga Odreda preostalih u Kozari pogrešno je shvaćena i realizovana u jedinicama II bataljona. Zbog kolebljivosti i nesnalažljivosti komandanta Bataljona, naređeno je da se borci razoružaju.⁸⁷⁴

Suprotno ovakvoj realizaciji odluke, Milan Vrhovac, politički komesar IV bataljona i ranjeni Relja Lukić, politički komesar I bataljona, prikupljaju oko 200 boraca iz bataljona sa namjerom da krenu u ponovni proboj obruča. Međutim, iznenađeni od neprijatelja koji je brzo prodirao kroz Kozaru, morali su da se podijele u grupe.⁸⁷⁵

Svaka odluka pri donošenju, a naročito poslije njene uspješne realizacije, doživljava hvalu ili kritiku. U slučaju neuspjeha, nailazi na osude, smatra se da je bila nepotpuna, nerealna pa čak i pogrešna.

Takvu sudbinu doživjela je odluka o podjeli dijelova snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović” koje su ostale u Kozari. Posmatrana sa više aspekata i iz više uglova, ova odluka je različito ocjenjivana. Čak i osuđivana.

Za njenu pravilnu ocjenu trebalo je biti na mjestu i u situaciji u kojoj je donesena. U to vrijeme postojala su samo dva moguća rješenja: proboj po treći put iz obruča ili podjela jedinica na manje grupe i njihovo skrivanje u Kozari i oko Kozare ili vješto manevrisanje i prolazanje grupa pozadi neprijateljskog

⁸⁴Joco Marjanović: U obruču poslije proboja, Kozara, knjiga 3, str. 424.
⁸⁵Milan Vrhovac: Završna faza ofanzive, Kozara, knjiga 3, str. 413 i 414

streljačkog stroja koji se kretao kroz Kozaru. Ijedno i drugo rješenje značilo je nove žrtve.

Svi pravci za proboj i ranije i u vrijeme donošenja odluke bili su zaposjednuti i čvrsto branjeni od neprijatelja. Za sve vrijeme neprijateljske ofanzive, i prije odluke o pokretu jedinica za čišćenje Kozare, Operativni štab „Zapadna Bosna“ čvrstim sistemom rovovske odbrane i obalama riječnih tokova osigurava kružnu osnovicu oko Kozare. Neprijatelj očekuje pokušaj i prodor partizanskih snaga, pa je otuda svaki pravac bio jednako branjen i sa strogom pripravnosću jedinica. U uslovima kada se raspravljalo i odlučivalo o još jednom, trećem po redu, probou iz obruča, snage neprijatelja bile su u najvećoj borbenoj gotovosti i vatrenoj moći svojih oruđa i oružja. U takvoj situaciji pokrenuti iscrpljene i sa brojnim ranjenicima opterećene dijelove jedinica, bez obzira na borbenu vrijednost i moral boraca, vjerovatno bi se završilo sa istim posljedicama i žrtvama kakve su bile poslije odluke o podjeli snaga Odreda na manje grupe. Neposredno poslije završetka ofanzive, bilo je mišljenja da se ipak sa raspoloživim snagama Odreda moglo sačekati neprijatelja u pokretu kroz Kozaru i na podesnom mjestu izvršiti proboj. Međutim, u vrijeme donošenja odluke takva ideja nije bila pokrenuta kao mogućnost za proboj jedinica iz obruča. Veoma je značajno da se u ovako teškoj situaciji stalno održavao borbeni moral kod boraca, da su bili čvrsto riješeni da se bore makar i po cijenu svojih života, samo da ne padnu neprijatelju u ruke. I onda kada je izgledalo da nema rješenja, niko nije smatrao da treba odložiti oružje, predati ga neprijatelju i povjerovati njegovoj propagandi. I narod koji je bio pohvatan i tjeran u logore, nije htio da se pokori. Ostala je i dalje mržnja i nepovjerenje prema neprijatelju i nada da će partizani opet doći. Neprijatelj je morao da konstatuje da „seljaci nerado daju izjave o partizanima pod izgovorom da će vojske vrlo brzo otići, a partizani da će opet doći i zavladatai ovim krajevima.“⁸⁷⁶

•“Zbornik, tom IV, knjiga 6. dok. 164.

POSLJEDNJA FAZA OPERACIJE BORBENE GRUPE
„ZAPADNA BOSNA“

U skladu sa Operacijskim planom za uništenje partizana na Kozari, snage Borbene grupe „Zapadna Bosna“ otpočinju 5. jula 1942. godine napad prema Kozari u cilju uništenja dijelova snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i čišćenje opkoljenog područja. Sa zapada polaze snage Grupe „Borovski“ sa zadatkom čišćenja područja Kozare i izbijanja na opštu liniju Mrakovica — dolina Moštanice do industrijske željezničke pruge, 6 km jugoistočno od Bosanske Dubice.

Istovremeno sa jugoistoka polaze snage ojačanog 3. ustaško-domobranskog gorskog zdruga sa zadatkom da dostignu na greben koji se proteže južno od Kozare preko Krnjina — Lisine — M. visa do Mrakovice.⁷⁷

Na čelu neprijateljskih snaga u ulozi jurišnih odreda krenule su snage njemačkog 734. pješadijskog puka duž grebana sa obje strane doline Mlječanice, uzvodno uz Široku luku kroz Kozaru. Istovremeno snage Grupe „fon Wedel“ sa svojih položaja polaze u sjeveroistočnom pravcu na Mrakovicu. Iza ovih njemačkih snaga, tzv. udarnih klinova, otpočinje pokret snaga I gorske divizije, Rastava 1. i 2. gorskog zdruga, koje imaju zadatak da u širokom povezanom frontu vrše čišćenje terena u međuprostoru.

⁷⁷Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 100.

TEŠKI ZLOČIN NAD RANJENICIMA U ŠIROKOJ LUCI

Prodirući uz r. Mlječanicu njemački jurišni odred 734. pješadijskog puta stigli su do predjela Grabovac u Širokoj luci. Tu su se nalazili brojni teški ranjenici povraćeni sa neuspjelog proboja iz obruča. Sa teškim ranama, iscrpljeni bolešću i teškim životnim uslovima u Kozari, bili su nemoćni da se suprotstave neprijatelju. Snage nisu imali da nastave pokret kroz Kozaru i da negdje u njenom okrilju zatraže spas. Mali je broj onih koji su kod sebe imali nešto od oružja, pištolj, bombu ili pušku. Oružje je trebalo na položajima, a oni kao teški bolesnici nisu mogli kod sebe zadržavati oružje. Samo poneki je skrivajući oružje mogao ga zadržati. Sada kada su se našli nepokretni i bespomoćni i kada osjećaju da im se približavaju njemački vojnici, svaki je poželio da kod sebe ima oružje, da se na izmaku životne snage posljednji put obračuna sa fašističkim zvijerima, sa nosila i mjestima bez zaklona. Svi jednako misle, dobijajući novu snagu, ali oružja nema koliko želja i ruku koje bi ga sada u ovim trenucima najčvršće držale i najefikasnije upotrijebile.

Znali su kozarski borci, sada teški ranjenici, da će njemački zločinci biti nemilosrdni. Oni su sijući smrt kao fašistički osvajači samo tako mogli stići do Kozare. Za njih nisu važila prava međunarodnog prava o postupku prema ratnim zarobljenicima, a posebno prema ranjenicima. Njihovo pravo osvajača ne priznaje nikakve međunarodne norme i oni ga snagom svoga oružja uređuju, ubijajući svakoga ko se suprotstavlja njihovim osvajačkim ciljevima. Oni ne priznaju pravo naroda na sopstvenu slobodu i život. Takva je psihologija i ideologija njemačkog pa i svakog osvajača.

I sada kada su se njemački vojnici približavali kozarskim borcima, bespomoćnim ranjenicima, oni se nisu plašili smrti. Posljednja im je želje da ne padnu živi neprijatelju u ruke. Oni koji su imalo bili pokretni, otpočinjali su da na rukama i nogama napuštaju mjesto masovnog umiranja, ubijanja i klanja. Među njima su bili jedini preživjeli ranjenici Milorad Vikalo i Borko Karan, koji su samo djelimično, kao jedini svjedoci, mogli da iznesu tešku tragediju koja je zadesila ranjenike u Kozari.⁸⁷®

Osjetivši približavanje neprijateljskih vojnika, među ranjenicima je otpočelo da dejstvuje rijetko sačuvano oružje. Pucali su i ubijali se. Neki, a takvih je bilo najviše, koji nisu imali oružja, dozivali su i tražili da im se prekрати život. I njima je ispunjavana želja, a zatim posljednji metak ostavljen je za sebe. Čula se i eksplozija bombi. Oko jedne bombe okupljalo se više

••Kozara, knjiga 3, itr. 525. i 543.

ranjenika. Svima kao da se žurilo u smrt, a njima se upravo žurilo da živi i nepomoćni ne čine zadovoljstvo njemačkim i ustaškim koljačima. Smrt od sopstvenog oružja u ovim trenucima bila je veće zadovoljstvo od života pred neprijateljskim vojnicima. Ona je bila kao nešto obično što se svakodnevno u Kozari dešavalo. Samoubistvo borca Rade Gajića iz Vlaškovaca, pored svoga teško ranjenog druga Milorada Vikala, iako je bilo tragično, dalo je snage Miloradu da sa ovom puškom i samo jednim metkom u ci jevi odluči se ne na smrt već na život. Puška mu je bila jedina utjeha i nada.

Preživjelih na mjestu pokolja ranjenika nije bilo. Poslije prolaska njemačkih jurišnih odreda, a iza njih ustaško-domobranskih bojni 1. gorskog zdruga pod komandom zločinca pukovnika Mirka Zgaga, u Grabovcu u Širokoj luci i njegovoj neposrednoj blizini uz r. Mlječanicu, ostali su iskasapljeni leševi teških ranjenika na krvavim nosilima i stočnim zapregama. Tragovi njemačkih i ustaških koljača i zločinački bijes iskaljen nad ranjenicima vidjeli su se na sve strane. Neki su poklani sa odsječenim glavama, drugi sa brojnim ranama ležali su mrtvi na sve strane razbacani. Samo divlje zvijeri u obračunu sa svojim protivnicima i u potrazi za hranom mogle bi biti ovako nemilosrdne. I ovo su bile zvijeri ljudskog oblika koje su prije smrti svoga protivnika uživale u njegovom mučenju i u tome su se samo razlikovali njemački i ustaški koljači od krvoločnih životinja.

Tragovi njemačkih i ustaških koljača

Istu sudbinu doživjeli su i ostali teški ranjenici koje je neprijatelj pronašao u skloništim ili pojedinačno i u manjim grupama pohvatao. Teški

ranjenici kod Štaba Odreda koji su bili sklonjeni u jedan podzemni bunker pod Projisom otkriveni su od snaga 3. gorskog zdruga koje su pod komandom pukovnika Mate Rupčića pretresale ovaj rejon Kozare. U otkrivenom podzemnom skloništu bilo je oko 40 teških ranjenika i svi su na zvjerski način pobijeni.⁸⁷⁹

I na Vitlovskej, gdje se nalazila bolnica, u jednom skloništu ostavljena je jedna grupa vrlo teških ranjenika koji se nisu mogli pokrenuti sa ostalim ranjenicima. Kada su na Vitlovsku izbile njemačke snage, jurišni odredi 734. njemačkog pješadijskog puka, pored magacina sa hranom otkriveno je i sklonište sa ranjenicima. Neprijateljski vojnici su i sklonište i ranjenike spalili.⁸⁸⁰

Jedan za drugim redali su se teški prizori. Ima ih na sve strane kuda su prošle njemačke i ustaško-domobranske jedinice. Dvojica mladića boraca leže u grčevitom zagrljaju. Neprijateljski vojnici su ih otkrili i pucali im u sljepoočnice. Ljubav između boraca i ratno drugarstvo ispoljili su u posljednjem samrtnom zagrljaju. Negdje se neprijateljski vojnici nisu zadovoljili samo ubistvom ranjenika, već su ih onako bespomoćne palili ložeći im vatru na stomaku i ostavljajući ih tako zapaljene da se muče.

Koliki je broj nastradalih ranjenika nije bilo moguće ustanoviti. Na osnovu izvještaja Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda do 30. juna 1942. godine, u Kozari je krajem juna bio veliki broj ranjenih boraca, do 450.⁸⁸¹

Moguće je da se ovdje radi i o teškim i lakšim ranjenicima. Međutim, to je bilo stanje 30. juna, a sigurno je ovaj broj znatno povećan u toku proboja obruča 3/4. i 4/5. jula, kada je bilo najviše poginulih i ranjenih boraca. Iako su mnogi ranjeni ostali na poprištu borbi, izvjestan broj je izvučen i priključen koloni ranjenika ili prenesen do Vitlovske gdje su teži ranjenici sklonjeni u podzemno sklonište i tu pronađeni i spaljeni od neprijatelja.

Komandant Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u izvještaju Operativnom Štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu od 19. jula 1942. godine o situaciji na terenu poslije proboja iz Kozare ističe da je u Kozari ostala većina snaga II i III bataljona i sa njima svi teži ranjenici kao i dobar broj lakših.⁸⁸²

U to vrijeme Štab Odreda preduzima mjere da se dođe u kontakt sa dijelovima snaga Odreda u Kozari, ali bez uspjeha. Upućuje se i jedan vod dobrovoljaca sa zadatkom da se ne vraćaju dok ne uhvate vezu sa snagama Odreda kao i sa ranjenicima koji su ostali po raznim skloništima.⁸⁸³

Sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru, nakon povratka u Kozaru, obavijestio je Operativni štab za Bosansku krajinu da je prikupljeno oko 25 ranjenika i smješteno u barake, zatim da su ranjenici IV bataljona pronađeni i svi poubijani.⁸⁸⁴

⁸⁷⁹Kozara, knjiga 3, str. 178.

⁸⁸⁰Kozara, knjiga 3, str. 419.

⁸⁸¹Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 126.

⁸⁸²Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 43.

⁸⁸³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 43, str. 108.

⁸⁸⁴M. Pekić, D. Curguz: Bitka na Kozari, str. 146.

Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu 26. jula 1942. godine dostavio je Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije izvještaj o situaciji u Bosanskoj krajini poslije neprijateljske ofanzive na Kozari, konstatujući da je u žestokim borbama na Kozari izginulo dosta boraca i mnogo političkih rukovodilaca, da se jedan broj ranjenika prilikom proboja nije mogao izvući, nad kojima je neprijatelj počinio strašna zvjerstva.⁸⁸⁵

Konstatuje se daje neprijatelj temeljito i brižljivo vršio pretres Kozare, da je dizao nagnjile bukve, mitraljirao krošnjata stabla, pretraživao jarke i išao u streljačkom stroju kroz čitavu Kozaru. Zbog toga je bilo teško skloniti jedan dio boraca koji se nije mogao probiti iz neprijateljskog obruča.⁸⁸⁶

Sa poprišta borbi u rejonu Dolovi — Jugovića brdo — Mlječanica, gdje je vršen proboj neprijateljskog obruča, nema preživjelih ranjenika. Na njih su se poslije proboja i povlačenja dijelova snaga Odreda kao hijene usmjerili njemački vojnici III bataljona 734. njemačkog pješadijskog puka i ustaško-domobranske Bojne „Šimić“ pod komandom potpukovnika Rudolfa Šimića, Bojne „Šnur“ pod komandom potpukovnika Ivana Šnura i I bojne 4. gorske pukovnije koje su držale ove položaje.

Prema izvještaju ustaško-domobranske Bojne „Šimić“ koja je dobila zadatak da osigurava put Prijedor — Knežica — Bosanska Dubica u rejonu Cerova kosa — Knežica 6. jula otkrivene su i pobijene manje grupice partizana na prostoru Smrdeljec — Hajderovci — Jelovac. Drugi dan, 7. juja, na istom prostoru ubijeno je 7 partizana, a 10. jula, poslije slabijeg puškaranja, ubijeno je 6 partizana i 11. jula isto uz otpor poginula su 4 partizana.⁸⁸⁷

Sigurno je da su to bile grupe ranjenih boraca koji nisu uspjeli da se probiju iz obruča ili da se povuku nazad u Kozaru. U kući Dragoje Čupića u selu Gornjem Jelovcu, zadržalo se 8 ranjenih boraca. Neprijatelj ih je otkrio i na zvjerski način pobio. Njihova tijela sa brojnim ranama i krvlju poprskanim zidovima prostorije u kojoj su pobijeni pronašao je borac Đuro Cupić.⁸⁸⁸

Zarobljenih a preživjelih ranjenika sa Kozare nema. Ostali su samo poneki koji su uspjeli da se prije odlaska neprijateljskih vojnika u Grabovac u Širokoj luci, mjesto gdje su poklani ranjenici, izvuku i negdje prikriju. Svi ostali, koji nisu uspjeli, iako su pokušavali, pali su neprijatelju u ruke. Poklani su uz upotrebu najzvjerskijih metoda mučenja, kako su se već na Kozari isticali njemački i ustaško-domobranski zlikovci.

Široka luka u Kozari tih julskih dana 1942. godine bila je sva u krvi Preživjeli očevici nazvali su je Krvavom lukom. Jedan od preživjelih ranjenika Milorad Vikalo, sjeća se dramatičnih trenutaka u proboju:

„Nastupila je noć. Približavali smo se Širokoj luci. Kolona ranjenika, na nosilima i kolima, bila je duga. Sa kolonom se pomiješao narod. Neki ranjenici prepoznali su svoje pa su ih dozivali. Neko se tako sreo sa svojim, ali su mnogi na tome putu zauvijek rastavljeni. U to vrijeme, julske noći, u

“Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 57.
“Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 57.
“Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 164.
“Kozara, knjiga 4, str. 744.

Širokoj luci steklo se mnogo stočnih zaprega sa ranjenicima. Bilo je mnogo ljudi, žena, djece, staraca, stoke.

Obruč te noći nije probijen. Nismo izneseni. Topovske granate i mine padale su u masu ranjenika i naroda. Nastao je metež. Letjeli su u zrak ljudi i stoka miješajući se sa kamenjem, zemljom i lišćem. Izgledalojedase niko neće izvući...”

Brane Kovačević, politički komesar 2. čete III bataljona, koji se sa dijelom čete uskoro poslije proboja opet povratio u Kozaru, zapisao je:

„Prvi utisci iz Mlječanice ostaće nezaboravni. Prizor je strašan i žalostan. Pored rijeke ležalo je u raspadanju mnogih poginulih boraca, žena i djece. Teško je i dirljivo posmatrati mrtvu majku koja drži zagrljenu kćerkicu pored, takođe, ubijene krave. Sve ih je pokrio oblak muva. Stoka je podivljala. Svinje su jele leševe.

Posebno su dirljivi susreti sa preživjelim ranjenicima, koje smo pronalazili pod oborenim stablima, u skloništima i grmovima. Većina je u teškom stanju. Rane su zapuštene...”

PRODUŽAVANJE OPERACIJSKOG PLANA BORBENE GRUPE
„ZAPADNA BOSNA“

Poslije desetodnevnog čišćenja i pretresa Kozare i Prosare, Štab Borbene grupe „Zapadna Bosna“ 14. jula 1942. godine donosi Operacijski plan 2 za pregrupisavanje snaga, organizaciju borbe protiv partizanskih snaga u međurječju r. Sane i r. Une i postupak sa stanovništvom u zapadnoj Bosni.⁸⁸⁹

Smatrajući daje završetkom operacije Kozarac — Prošara ispunjen prvi dio zadatka Borbene grupe „Zapadna Bosna“, to je uslijedilo pregrupisavanje snaga sa ciljem da se unište partizanske snage u prostoru između r. Une i r. Sane i zaposjedne i obezbijedi željeznička pruga Prijedor — Bosanski Novi — Kostajnica. Znači, neprijatelj nije uspio, iako tvrdi da je prvi dio zadatka izvršen, da uništi partizanske snage u planiranom rejonu pored r. Sane. Sada je bio prisiljen da pregrupisavanjem snaga produži u rejon međurječja r. Una — r. Šana na pravac odakle je 14. juna 1942. godine sa snagama 1. gorske ustaško-domobranske divizije krenuo u napad na Kozaru.

Naknadnim planom operacije predviđeno je da se organizovanjem obezbjeđenja spriječi povlačenje partizanskih snaga iz opkoljenog rejona Kozare preko r. Sane i Une. Inače ni tada kao ni ranije, partizanske snage sa Kozare nisu namjeravale da se prelaskom preko r. Une izvlače iz okruženja. Procjena neprijatelja bila je pogrešna.

Operacijski plan 2 od 14. jula 1942. godine predviđao je da se:

a) Prodorom jačih snaga iz rejona Prijedor — Ljubija južno od rijeke Sane prema Bosanskom Novom osigura ovaj rejon od partizanskih snaga u Grmeču.

b) Pojačaju snage između Bosanskog Novog i Kostajnice radi obezbjeđenja područja zapadno od r. Une protiv partizanskih snaga na Šamarici i prema istoku i međurječju r. Sane i r. Une, dijelu područja Kozare.

c) Sjeverno od rijeke Une, između Kostajnice i Dubice, organizuje obezbjeđenje radi osiguranja prema jugu.

Uporedo sa ovim operacijskim mjerama pregrupisane snage Borbene grupe „Zapadna Bosna“ dobile su zadatak da:

1. Organizuju zaprečnu liniju između r. Une i r. Sane pravcem desna obala r. Une kod sela Bačvana — selo Murati — selo Dragotinja desna obala r. Sane.

2. Sistematski čiste teren između r. Une i Sane pomjeranjem linije zaprečavanja prema zapadu.

⁸⁸⁹Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 110.

Na liniji zaprečavanja između r. Une i Sane angažuju se snage Grupe „Borovski“ sastava:

komandant: general-major Borovski Hajnrih, komandant 704. pješadijske divizije.

J e d i n i c e :

a) Njemačke:

734. pješadijski puk;

Štab i 4. baterija 661. artiljerijskog divizionara;

2, 3. i 4. baterija 654. artiljerijskog divizionara;

1. i 3. četa 202. oklopnog puka (tenkovskog);

659. inženjerski bataljon (bez jedne čete);

Mješovita četa za vezu Kurta Šade.

b) Ustaško-domobranske:

1. gorska divizija sa 1. i 2. gorskim zdrugom;

3. baterija II artiljerijskog divizionara;

1. baterija IV artiljerijskog divizionara;

3. inženjerska četa.

Grupi se potčinjava:

Obezbeđenje „Sjever“ (sjeverno od Une);

komandant: Bučar Josip, potpukovnik, komandant 10. pješadijskog puka.

Jedinice:

II bataljona (bojna) 5. pješadijskog puka, 19. četa 5. pj. p. 17. i 18. četa (satnija) 10. pješadijskog puka;

2. četa bataljona Kutina;

c) Snage južno od Sane:

komandant: Rupčić Mato, pukovnik, komandant 3. gorskog zdruga.

Jedinice:

3. gorski zdrug (bfigada);

štab, II bataljon, 13. i 14. satnija 4. gorskog zdruga;

Brdska baterija 4. gorskog zdruga;

Štab 654. artiljerijskog divizionara;

3. baterija 661. artiljerijskog divizionara;

Previjalište 4. gorskog zdruga.

d) Zaprečna grupa „Zapad“:

komandant: Fridrih fon Wedel, potpukovnik, komandant 721. pj. p.

Jedinice:

721. pješadijski puk bez III bataljona;

III bojna (bataljon) 4. gorskog zdruga;

2. baterija 661. artiljerijskog divizionara;

3. baterija 670. artiljerijskog divizionara;

1. motorizovana kolona (10 transportnih vozila).

Snage grupe za zaprečavanje „Zapad“ između Suhače i Kostajnice. Prema ovome Operacijskom planu daljnje operacije na Kozari treba da se obave u vremenu:

1. Završetak operacije Kozara — Prošara oko 20.7. 1942. godine.

2. Pregrupisanje snaga Bobbene grupe „Zapadna Bosna“ oko 21 — 27.7. 1942. godine.

3. Čišćenje međurječja r. Una — Sana oko 28.7. — 4.8 1942. godine. Istovremeno određenje postupak prema stanovništvu koji je predviđao da će jedinice, nakon saslušanja strijeljati partizane i lica koja im pružaju pomoć, a važnije osobe sprovesti do pretpostavljene komande.

Sve muške osobe iznad 14 godina, osim nemoćnih staraca, pohvatati i sprovesti u sabirni logor. Predviđeno je bilo da se žene i djeca ostave u selima. Međutim, svi stanovnici sela bili su evakuisani i otpremljeni u logore.

GRUPNI I POJEDINAČNI ORUŽANI OTPOR BORACA PRILIKOM ČIŠĆENJA KOZARE

Nastupajući kroz Kozaru u toku operacije čišćenja, neprijatelj je uspijevao da otkrije pojedine borce i grupe naoružanih boraca sa kojima je dolazilo do sukoba. Ne dozvolivši da padnu neprijatelju u ruke, naoružane grupe boraca pokušavale su da se probiju kroz neprijateljski streljački stroj ili da na podesnim mjestima, kada nije bilo drugog izlaza, stupaju u neravnopravnu borbu sa neprijateljem. Koristeći se neprijateljskim izvještajima iz toga perioda, značajno je da se iznesu neki primjeri otpora koji su borci Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari pružali u julu 1942. godine u vrijeme čišćenja opkoljenog područja Kozare.

Banjalučki zdrug u izvještaju od 14. avgusta 1942. godine o borbama protiv partizana u Bosanskoj krajini, piše:⁸⁹⁰

„7. juli 1942. godine

Lubinski pododsjek (oko 5 km jugozapadno od Bos. Gradiške). U toku noći, odmetnici su pokušali, da jačim snagama probiju na ovom pododsjeku obruč oko Kozare, ali nisu u tome uspjeli. Napad je otpočeo oko 01,30 sati i trajao sve do zore, kada su se partizani povukli.

1 1. juli 1942. godine

Podgradci (16 km južno od Orahove). Oko 02,15 sati jedna grupa partizana pokušala je da se probije i izvršila je kratak napad na naše dijelove, ali je poslije borbe od oko 1 sata, odbačena i povukla se ka Prosari.

25. jula 1942. godine

Ovoga dana ustaška bojna „Devčić“, prilikom čišćenja zaostalih partizanskih bandi u Kozari, kod s. Mlječanice (11 km južno i jugozapadno od Bos. Dubice), naišla na jednu grupu od 20 partizana. U borbi je ubijeno 18, a 2 su zarobljena.

26. jula 1942. godine

Patrija (10 km sjeverno od Prijedora). Ovoga dana napala je jedna grupa partizana ustašku bojnu „Devčić“ koja se je nalazila na položaju Patrija — Golje (10 km sjeverno od Prijedora) i odbacila je istu do sela D. Jelovac (4 km zapadnije).

Napad je izvršen rano u zoru, iznenadno tako da su napadači primijećeni tek kada su sasvim podišli položaju. Kako sam položaj nije bio utvrđen, to se bojna na istome nije mogla ni zadržati, već se je morala povući. U ovoj borbi, poginulo je 6, ranjeno 7, a nestalo 1 ustaša.⁸⁹²

⁸⁹⁰Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 162.

⁸⁹¹U povratku u Kozaru dijelovi snaga Odreda izveli su ovaj napad.

Njemački izvještaji ističu da je bilo pokušaja partizana da se probiju na r. Uni i da su odbijeni i ponovo uspostavljena linija između Bosanskog Novog i Kostajnice.

„Između 6. i 12. jula ustanici su se pod borbom povlačili i napad na Kozaru je dobro napredovao. Upotrijebljen je njemački tenkovski vod, koji je razbio uz sadejstvo mađarske Dunavske flotile, prikupljanje partizanskih snaga u dolini r. Save i spriječio pokušaje prolaza preko Save.“Navodi se da su na sjeverozapadu, zapadu i jugozapadu obruča partizani pokušali da se probiju ali su svuda bili odbačeni.

„Trinaestog jula završeno je pregrupisavanje jedinica za napad protiv ostatka opkoljenih partizanskih snaga istočno od Bosanske Dubice, u Prosari. Sutradan je otpočela operacija. Nastupalo se od odsjeka na odsjek sa temeljitim čišćenjem, a 15. jula dostignut je glavni greben guste šume. Prosare.

Šesnaestog jula stigla su istočna i zapadna napadna krila sjeveroistočno od Bosanske Dubice u dolinu r. Save. Toga dana dijelovi partizanskih snaga pokušali su da se spase bježeći preko r. Save.

Sutradan, 17. jula, pri produženju napada, slomljen je poslednji otporu dolini r. Save, sjeverno od Prosare. Ostaci bande — 300 ljudi položilo je oružje.“⁸⁹²

Sigurno je da je u ovome rejonu bilo prikupljanja i eventualnog pokušaja prebacivanja preko r. Save, jer se narod, povlačeći se ispred neprijatelja, spuštao preko Prosare u Dubičku ravan. Tu je bio i izvjestan broj boraca koji su se našli sa porodicama i odlučili da dijele zajedničku sudbinu. Međutim, da se ovdje u dolini r. Save skoncentrisala grupa od oko 300 naoružanih boraca koji su pružili otpor i bili uništeni, nema zvaničnih dokumenata osim njemačkih izvještaja. Otpora je sigurno bilo, jer se navodi da su gubici Borbene grupe „Zapadna Bosna“ iznosili u vremenu od 9–23. jula:⁸⁹³

„Nijemci:

Poginulo	33
Ranjeno	80
Nestalo	10

Ustaše i domobrani:

Poginulo	135
Ranjeno	54
Nestalo	7

Ustanici:

Mrtvih	1.626
Ranjenih	273
Zarobljenih	8.849
Strijeljano za odmazdu	431“

•“Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1117.

•“Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1118.

U nastavku čišćenja područja Kozare u rejonu luka r. Una Sana od sela Bačvana preko Murata i Dragotinje, gubici Borbene grupe „Zapadna Bosna“ sa 1. avgustom 1942. godine, bili su:⁸⁹⁴

„Nijemci:		
	Poginulih	6
	Ranjenih	11
Ustaše i domobrani:		
	Poginulih	11
	Ranjenih	24
Ustaniци:		
	Mrtvih:	450
	Zarobljenih	1.946

Utvrđeno da su partizani i strijeljano 269 lica.“

Na osnovu ovih podataka sa sigurnošću se može zaključiti da su se pojedini borci i grupe boraca, poslije razdvajanja njihovih jedinica, ne samo sklanjali već i pružali otpor i nanosili neprijatelju gubitke i poslije 5. jula 1942. godine, kada je neprijatelj smatrao da je slomljen i prestao otpor partizanskih snaga na Kozari. Pa i poslije 17. jula 1942. godine, kada je zvanično saopšteno da su u dolini r. Save uništeni posljednji ostaci partizanskih snaga.

Neprijateljski izvještaji sami potvrđuju teške zločine koje su počinile njemačke i ustaško-domobranske jedinice pod neposrednom komandom njemačkih oficira i komandanta Operativnog štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“ general-majora Štala. Nepobitno je potvrđeno da su se na čelu neprijateljskih jedinica kroz Kozaru i područjem Kozare kretale snage njemačkog 721, 734. i 750 pješadijskog puka i 202. oklopnog puka. Sa svim njemačkim i ustaško-domobranskim snagama neposredno je komandovao general-major Hajnrih Borovski, komandant 704. njemačke pješadijske divizije i komandant tzv. Grupe „Borovski“ u operacijama na Kozari. Naređivao je da se na Kozari vrše zločini i sprovodio naređenja svojih naredbodavaca komandanta Borbene grupe „Zapadna Bosna“ general-majora Fridriha Štala i komandujućeg generala i komandanta u Srbiji generala Paula Badera.

Neposredni izvršioци i naredbodavci teških zločina brižljivo su prebrojavali svoje žrtve, iskazujući u svojim zločinačkim bilansama po vremenskim periodima gubitke ustanika na Kozari u junu i julu 1942. godine. Bilansa zločina, po njemačkim izvještajima, potvrđuje da je na Kozari bilo:

U vremenu od:	Mrtvih:	Ranjenih:	Zarobljeno:	^mazdu: parfizina?
7-23. 6. 1942.	1.748	15	731	275
24.6 — 8.7. 1942.	4.963	150	6.641	346
9.7 — 23.7. 1942.	1.626	273	8.849	431
28.7 — 1.8. 1942.	450		1.946	269
Ukupno:	8.787	438	18.149	1.052
				269

*Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 121.

Tako je broj žrtava, mrtvih i strijeljanih za odmazdu i strijeljanih kao partizani iznosio 10.108, ranjenih i zarobljenih 18.587, a ukupni gubici, po njemačkim izvještajima, iznose 28.695 ustanika.⁸⁹⁵ Sami su priznali svoje zločine na Kozari.

Procjenjujući da je sa 17. julom 1942. godine završena operacija čišćenja područja Kozare i Prosare, da se manje grupe i pojedinci još skrivaju, ali i da se mogu očekivati novi pokušaji prelaska partizana iz drugih oblasti na Kozari i Prosaru, neprijatelj u ovome rejonu ostavlja dio svojih snaga radi osiguranja okupiranog područja.

Nastojeći da osigura i održi mir na zauzetom području. Operativni štab „Zapadna Bosna“ 18. jula 1942. godine, izdaje zapovijest potčinjenim jedinicama za organizaciju odbrane, borbu protiv partizana, kontrolu i postupak prema stanovništvu na području Kozare i Prosare.

⁸⁹⁵Zbirni podaci, Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 538, 560, 603, 1114, 1117-1118.

ZAPOVIJEST ZA UREĐENJE POZADINSKOG PODRUČJA „SJEVER“

Prema ovoj zapovijesti formirana je komanda Pozadinskog područja „Sjever“ u čijem sastavu su angažovane jedinice:⁸⁹⁶

Komandant Pozadinskog područja „Sjever“: pukovnik Franjo Užar, komandant 10. pješadijskog puka.

Jedinice:

Štab 10. pješadijskog puka
2. baterija IV artiljerijskog divizionara
Štab bataljona Stjepan Eršek

Garnizoni:

Podgradci
Podgradci
Pucari

Podređene jedinice:

1. i 6. satnija 11. pješadijskog puka
8, 21, 22, 23. i 24. satnija 10. pješadijskog puka
9. satnija 11. pješadijskog puka

Pucari
Podgradci
Demirovac

Štab dobrovoljačkog bataljona Banja Luka:

2. i 3. dobrovoljačka satnija (četa) II bojne
5. pješadijskog puka

Krnjin, Ivanjska,
Bosanska Dubica
(nakon čišćenja
luka Una-Sana)

Bataljon „Princ Eugen“ formiran od pripadnika njemačke nacionalnosti — folksdojčera.

Štab, konjički vod i 1. četa
1. četa „Princ Eugen“
1. četa „Princ Eugen“
1 četa pripremnog folksdojčerskog bataljona
Ustaški bataljon „Devčić“

Orahova
Azapsko brdo
Bukovac
Dragelji
Patrija-Golje u
predjelu Visa 340

Žandarmerijske stanice:

Bosanska Dubica, Grbavci, Maglajci, Knežica, Vragolovo (k. 265, Brdo), Mrakovica, Užari, Stanišljevići, Orahova, Draksenić, Gornje Sreflije, Sjeverovci i Podgradci.

I bataljon 750. pješadijskog puka

Mrakovica

⁸⁹⁶Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 112, str. 571.

Granice Pozadinskog područja „Sjever“ obuhvatale su rejon: Bosanska Dubica — cestom Dubica — Prijedor do sela Palančište, zahvatajući južne padine Kozare preko Kozaračkog kamena — Jarčevice (k. 736) — Glavice (k. 720) — Krnjin (k. 841), produžavajući dalje istočnim dijelovima Kozare, ranijom linijom zaprečavanja „Istok“ do ušća potoka Jablanice u rijeku Savu i uzvodno uz Savu i Unu do Bosanske Dubice.

Stacionirane jedinice u ovome području imale su zadatak da svakodnevnim patroliranjem i kontrolom terena unište ostatke partizanskih snaga, da pronađu skrovište grupa i pojedinaca i skladišta oružja uz istovremeno postavljanje odbrane ispred garnizona, izgradnju položaja sa preprekama i osiguranje sa naoružanjem.

Organizacija života u zaposjednutom rejonu, mjere i odnos prema civilnom stanovništvu bilo je u nadležnosti komandi i jedinica. Prema naređenju generala Štala, čiji je Štab propisivao i određivao mjere i način života u operacijskom području Kozare, muškim licima starijim od 14 godina bio je zabranjen povratak u sela. Naređeno je da sva lica stara preko 14 godina treba u očišćenom području pohvatati i sprovesti u sabirni logor Stara Gradiška i Dubica. Prema njima u slučaju pokušaja bjekstva treba bez milosti upotrijebiti vatreno oružje.

MASOVNO ODVOĐENJE U LOGORE CIVILNOG STANOVNIŠTVA

U skladu sa zvaničnim instrukcijama o postupku prema stanovništvu u opkoljenom području Kozare, već prvog dana prilikom prodora neprijateljskih snaga u Kozaru, otpočelo je hvatanje i odvođenje civilnog stanovništva u sabirne logore.

Prvi zarobljenici jurišnih odreda njemačkog⁷³⁴ pješadijskog puka koji su 5. jula 1942. godine, krenuli uz r. Mlječanicu i Široku luku u Kozaru bili su stanovnici sela Donjeg Jelovca i okoline. Među njima su bili brojni članovi porodica Čađo: Boško, Rade, Jefto, Dušan i Đorđo. Oko 18 ljudi iz porodice Čađo, zatim Vučen Jovica, Vujo, Dragoja, Mićo i njegov sin. Bilo je i porodica iz sela Čitluka, Strigove, Murata, Ušivca, Slabinje i Ševarlija. Švi pohvatani su otpremljeni u Bosansku Dubicu. Odvojeni su muškarci stariji od 14 godina i smješteni u zgradu „Ustaškog doma“ u Hrvatskoj Dubici. U toku noći došla je grupa ustaša iz Bosanske Dubice i na zvjerski način pobila ovu grupu nedužnih ljudi. Samo Đoko Mijić, iz Donjeg Jelovca, sa brojnim ranama uspio je da se među leševima svojih mještana pritaji i preživi ovu tešku tragediju.⁸⁹⁸

Na istočnim padinama Kozare, u rejonu Gornjani (7 km zapadno od Šibića Hana), 5. jula pohvatano je 3.677 ljudi, a 7. jula još 1.363 na tzv. Lubinskom pododsjeku neprijateljskog položaja.⁸⁹⁹

Prema izvještaju Operativnog odjeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 10. jula na opkoljenom području Kozare od 5. jula 1942. godine otpočelo je masovno bjekstvo 9.591 izbjeglica među kojima je dvije trećine žena i djece. Nije to bilo masovno bjekstvo, već masovno hvatanje stanovništva od strane njemačkih jurišnih odreda koji su 5. jula krenuli u Kozaru. Svi oni koje su njemački vojnici ocijenili da su ustanici, strijeljani su na licu mjesta, a sumnjivi muškarci odvajani za kažnjeničke logore u Norveškoj. I žene i djeca otpremani su u logore da bi se spriječilo širenje nemira na drugim područjima.

Prateći stalno razvoj događaja u zapadnoj Bosni, operativno odjeljenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku sredinom jula 1942. godine procjenjuje daje operacija Kozara-Prošara uspješno završena. Uspjeh se mjeri po broju zarobljenog stanovništva koje se smatra ustanicima i ističe da je zarobljeno 7.947 lica od kojih je 1.590 upućeno u Njemačku, a 2.774 u Norvešku. Među zarobljenima je bilo 3.000 djece i žena.

⁷³⁴Po sjećanju Đoke Mijića, Kozara, knjiga 4, 1978. godine
⁸⁹⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 162. str. 465-466

Nijemci i ustaše odvođe narod u logor poslije ofanzive na Kozaru u ljeto 1942. godine

U njemačkoj štampi objavljen je kominike o operaciji protiv komunista — partizana. Komandant oružanih snaga na Jugoistoku 7. jula 1942. godine izdao je naređenje da se putem radija, novina i letaka vrši propaganda o uništenju jake ustaničke grupe u zapadnoj Bosni s tim da se broj uništenih partizana uvijek prikaže većim nego što jeste.⁹⁰⁰

Dnevni izvještaj sa pojedinih sektora nastupanja neprijateljskih jedinica u julu 1942. godine u svoje uspjehe bilježe pohvatane žene i djecu. Sve se to brižljivo prikuplja u Operativnom štabu „Zapadna Bosna“ i preko komandujućeg generala u Srbiji dostavlja komandantu oružanih snaga na Jugoistoku. Javlja se da je pred istočnom zaprečnom linijom 5. jula bilo oko 1.800 prebjeglih i bjeGUNACA, a među njima dvije trećine žena i djece. Dalje se ističe kako je na ovome sektoru narasla bujica bjeGUNACA na hiljade i da je stiglo ukupno 7.790 prebjeglih i izbjeglih.⁹⁰¹

I njemački poslanik u Zagrebu Zigfrid Kaše uključen je u sprovođenje mjera na Kozari. Desetog jula 1942. godine posjećuje Pavelića i, pored ostalog, dogovaraju se o smještaju zarobljenog stanovništva sa Kozare u logore. Odlučeno je da se iskoristi logor u Staroj Gradiški, gdje bi se preduzelo izdvajanje partizana i njihovih saradnika, prevođenje u druge logore i radilišta, te izdvajanje radne snage za Njemačku. Bilo je govora i o smještaju u logoru Jasenovac koji je u to vrijeme bio potreban za smještaj i

⁹⁰⁰»AVII NAV—T—312, r. 467. s. 8055779.
⁹⁰¹“Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1117.

transportovanje Jevreja na istok. Pavelić je spomenuo da će u Jaski smjestiti djecu izbjeglica i preduzeti njihovo plansko odgajanje. Prvi transporti djece u to vrijeme već su bili pokrenuti prema planiranom mjestu.⁹⁰²

Kombinovana ustaško-domobranska bojna potpukovnika Šimića koja je od 6. do 22. jula 1942. godine osiguravala dio puta Prijedor — Bosanska Dubica u rejonu Knežica — Cerova kosa, počinila je teške zločine nad ranjenicima koji nisu izvučeni sa poprišta borbi na položajima Dolovi — Jugovića brdo u Gornjem Jelovcu. Dnevni izvještaji ove bojne potvrđuju da su njeni pripadnici svakodnevno u toku petnaestodnevnog zadržavanja dolazili u sukob sa grupama boraca kao i da su prilikom izviđanja hvatali ljude, žene i djecu i pljačkali stoku. Spomenućemo samo neke primjere⁹⁰³

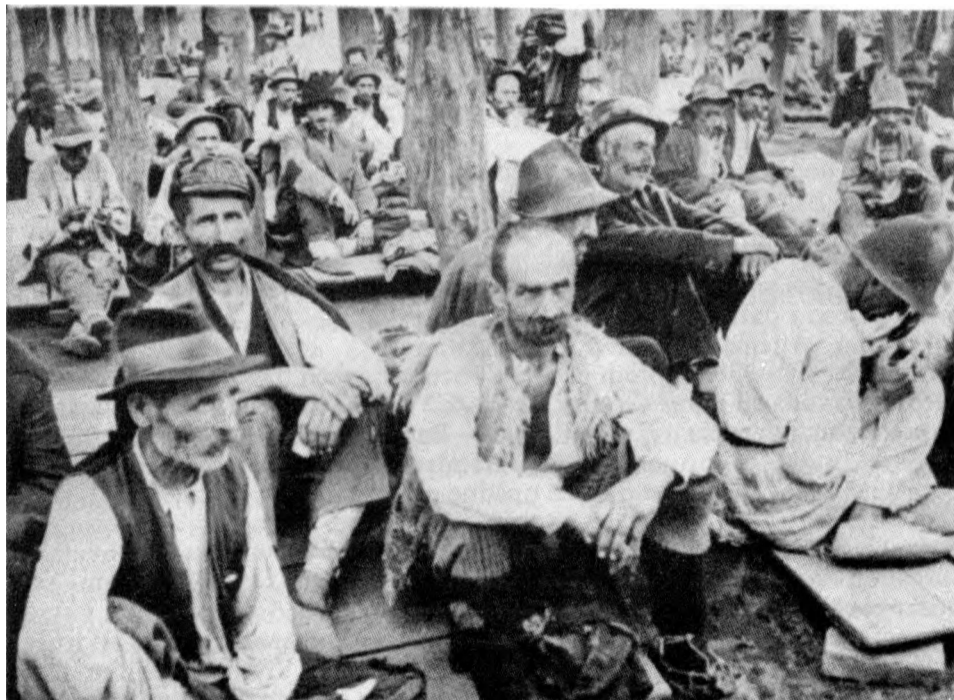
9. VII uhvaćen jedan muškarac, 1 žena i 1 dijete.

10. VII zarobljena 2 muškarca, 1 žena i 1 dijete.

13. VII uhvaćene 4 žene, 5 djece.

Zatim se navodi kako je zaplijenjeno: 38 volova, 34 krave, onda 22 krave, 12 svinja, 30 ovaca, 5 konja, 110 goveda i tako se potvrđuje da se pored ubijanja i odvođenja u sabirne logore, pljačka imovina civilnog stanovništva.

Pripadnici I i III bojne ustaško-domobranske pukovnije 1. gorskog zdruga bili su nemilosrdni prema civilnom stanovništvu. Ove bojne su u

Sabirni logor Ciglana kod Prijedora

⁹⁰²Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. KN.

⁹⁰³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 164.

Ovako su uništavana djeca sa Kozare u svih 9 ustaških logora

sastavu njemačkih jedinica imale zadatak čišćenja područja pozadi njemačkih jurišnih odreda i hvatanje i odvođenje naroda u Bosansku Dubicu. U naknadnom čišćenju dijela područja Kozare tzv. luka Una — Sana, ustaško-domobranska pukovnija 1. gorskog zdruga bila je u ulozi desne podgrupe neprijateljskih snaga na čijem pravcu nastupanja su „pronađene veće skupine mladića kao i partizanska skloništa hrane i opreme.“⁹⁰⁴

U to vrijeme u selima bosanskonovskog sreza nalazilo se dosta stanovništva koje je prilikom proboja obruča uspjelo da se izvuče iz Kozare. Međutim, kada su snage Grupe „Borovski“ poslije čišćenja Kozare nastavile sa pretresom područja u rejonu r. Una — Bačvani — Murati — Dragotinja — r. Sana, tada je brojno civilno stanovništvo sa bosanskokostajničke, dobrljinske, ravničke i svođanske opštine pohvatano i otpremljeno u logore. Najviše su stradali muškarci stariji od 14 godina na koje se odnosila instrukcija i zapovijest Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ da se pohvataju i sprovedu u sabirne logore. Slično je bilo i sa stanovništvom sela bosanskogradiškog, te dijela bosanskodubičkog i prijedorskog sreza, koje se nije povlačilo u zbjegove u Kozari, ali se nalazilo u tzv. operacijskom području Operativnog plana Borbene grupe „Zapadna Bosna“. Vršeći temeljit pretres i čišćenja terena sa tri streljačka stroja, koji su se jedan za drugim postepeno kretali područjem Kozare, sve civilno stanovništvo, kuda su se kretale neprijateljske jedinice, pohvatano je i otpremljeno u sabirne logore. Pusta su

⁹⁰⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 164.

ostala sela bosanskodubičkog, bosanskonovskog, dijela prijedorskog i bosanskogradiškog sreza.

Stanovništvo koje se nalazilo u zbjezgovima u Kozari moralo je da se povlači ispred neprijateljskih snaga, koje su vršile pretres Kozare, upućujući se prema Moštanici, Prosari i Dubičkoj ravni. Ovdje je bila najveća koncentracija civilnog stanovništva. Svakodnevni pokreti neprijateljskih jedinica uz dejstvo artiljerijske i minobacačke vatre na pravcima nastupanja, sve više je sužavalo prostor i prisiljavalo mase naroda da se upućuje prema Bosanskoj Dubici i cesti Bosanska Dubica — Orahova — Bosanska Gradiška. Ovdje je narod dočekivan, svrstavan u duge kolone i okružen neprijateljskim vojnicima sa puškomitraljezima i noževima na puškama otpreman u sabirne logore.

Na svim mjestima prikupljanja u Bosanskoj Dubici, Prijedoru i Bosanskoj Gradiški ili u toku hvatanja u Kozari, odvajani su muškarci za koje se smatralo da su partizani i saradnici pokreta i odvođeni u zatvore gdje su bili mučeni i ubijani. Oni za koje se smatralo da su značajniji, otpremani su u zatvor u Banja Luku. Među njima su bili Mira Cikota, sekretar Mjesnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije u Prijedoru, Stanko Milić, komandant II bataljona, Piljo Stanišljević, zamjenik komandanta III bataljona, Zukanović dr Ihsan, Štern dr Gertruda, Atif Topić, politički komesar čete u IV bataljonu, te većina bolničara iz bolnice u Kozari.⁹⁰⁵

Primjenjujući sve zvjerske metode mučenja nad uhapšenim nastojalo se iznuditi priznanja o partizanskim borcima, komunistima, odbornicima, skrivenom oružju, magacinima i skloništima u Kozari. Prepuni su bili i zatvori i logori pohvatanih ljudi. Svi su osumnjičeni da su partizani i saradnici pokreta. Razlike u postupku bilo je samo utoliko što su jedni poslije saslušavanja i mučenja likvidirani, dok su drugi odvajani za logore u Njemačkoj i Norveškoj kao radna snaga ili otpremani na Sajmište, u Jasenovac i Staru Gradišku, gdje će pod najtežim mučenjima naći smrt.

Prema neprijateljskoj evidenciji koju su vodili ustaški organi sredinom jula 1942. godine, sve stanovništvo sa opkoljenog područja Kozare bilo je smješteno u sabirne logore u:⁹⁰⁶

Cerovljani (željeznička stanica)	26-000
Jasenovac	8.400
Mlaka	7000
Jablanac	4.000
Prijedor	14.500
Gradiška	1.300
Novska	4.700
Grabovac kod Novske	5.500
Paklenica	500
Rajić	600
Lađevac	500
Boderaj	500
	Ukupno: 68.500

⁹⁰⁵Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82.

⁹⁰⁶M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 161.

Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, neposredno poslije prikupljanja snaga Odreda u Kozari, početkom avgusta 1942. godine, procjenjuje da je sa Kozare odvedeno kao roblje oko 70-80.000 stanovnika. U izvještaju upućenom Operativnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu 3. avgusta 1942. godine, pored ostalog, ističe se daje sva pozadina otjerana sa novskog, dubičkog i gradiškog sreza. Ustaše, kulturbund i gestapo vršili su masovna strijeljanja i klanja, naročito sve funkcionere narodnooslobodilačkih odbora, sve partije, kao i veliku većinu muškaraca sposobnih za vojsku. Ne računajući masovna umiranja staraca, žena i djece od gladi i od mučenja u koncentracionim logorima, procjenjuju se gubici od 10-15.000 ljudi. Među poginulim je i većina članova sreskih komiteta i oko 200 partijaca iz pozadinskih grupa.⁹⁰⁷

Ovo bi se mogla smatrati realna procjena žrtava na Kozari nastalih u ofanzivi juna i jula 1942. godine. I njemački izvještaji potvrđuju daje u ovome periodu bilo 10.108 mrtvih, strijeljanih za odmazdu i otkrivenih kao partizani i 18.587 zarobljenih ljudi u opkoljenom području Kozare.^{9X0}

Najvjerovatnije da se ukupan broj od 28.695 mrtvih i zarobljenih odnosi na odrasle muškarce koje su njemačke komande smatrale ustanicima i saradnicima pokreta i da je od 18.587 zarobljenih, nakon izdvajanja sumnjivih, preostali broj otpremljen u Njemačku i Norvešku.

Sigurno je i može se uzeti kao realno daje u opkoljenom području Kozare u zbjezgovima i u selima neposredno uz Kozaru bilo oko 80.000 stanovnika. I neprijateljski i izvještaji Štaba Drugog krajiškog odreda približno se slažu da je bilo preko 10.000 žrtava. Ako se ovaj broj doda ukupnom broju od 68.600, koliko je bilo u sabirnim logorima, onda bi ukupan broj od 80.000 bio realan. Međutim, kasnije broj žrtava bio je znatno veći, s obzirom na to da su odvajani odrasli muškarci otpremljeni u logore Jasenovac, Staru Gradišku, Sajmište, zatim u njemačke logore u Austriji, Njemačkoj i Norveškoj, odakle se nisu vratili.

Sudbina stanovništva kozarskog područja koje se našlo u logorima bila je teška i neizvjesna. O njoj su odlučivali njemački i ustaški zlikovci. To potvrđuje i zabilješka njemačkog poslanstva u Zagrebu od 20. jula 1942. godine za njemačkog generala u Zagrebu o postupku sa zarobljenim partizanima i taocima, smještaju u logore i slanju na rad u Njemačku sa područja Kozare i Prosare.

Stanovništvo sa područja Kozare tretira se izbjeglicama i po njemačkom stanovištu na rješavanje ovoga problema ima određenu ulogu vojna i politička procjena. Iako su i jedna i druga značajne, prioritet i odlučujući značaj pridaje se gledištu koje će doprinijeti budućem razvoju Nezavisne Države Hrvatske. Zbog toga je zauzeto stanovište da se prema cjelokupnom stanovništvu sa Kozare, koje je pohvatano i dopremljeno u sabirne logore, preduzmu mjere likvidacije i raseljavanja.

Odlučeno je da se izbjeglice sa područja Kozare, koje su bili partizani i njihovi aktivni pomagači, stave pred prijekli sud i da se ova mjera najhitnije sprovede.

⁹⁰⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82.

^{9X0}Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 538, 560.603. 1114. 1117 i 1118.

Ostala velika većina stanovništva već je bila podijeljena na grupe: muškarci u logor u Zemun, djeca najvećim dijelom u Jastrebarsko (Jaska), a žene u različite logore bliže dotadašnjeg operativnog područja. Smatra se da se većina muškaraca iz Zemuna može iskoristiti kao radna snaga u Njemačkoj, ali treba da se tačno identifikuju, a njihove porodice da se smjeste u logore za žene.

Dalje je predviđeno da se veći broj žena koristi kao radna snaga na poljoprivrednim imanjima kod seljaka njemačke narodnosti, zatim da se više stotina žena dodijeli jedinicama koje obezbjeđuju područje Kozare koje će ih koristiti za obavljanje poljoprivrednih radova na napuštenim seoskim imanjima.

Plan ustaškog ministra Turine dr Oskara, odobren od njemačkog gospodara, koji je bio zadužen za rješavanje pitanja izbjeglica, odnosno pohapšenog naroda sa Kozare, predviđao je da se sa obje strane puteva Bosanska Gradiška — Banja Luka i Bosanska Dubica — Prijedor naseljava „pouzdanije stanovništvo“. Priznajući da su sela na području Kozare prazna i da ih treba naseljavati, smatra da treba obratiti pažnju na izbor i smještaj novih naseljenika. U daljem planu naseljavanja predviđalo se načelno mogućnost naseljavanja bivših stanovnika ako nisu bili partizani i njihove aktivne pristalice i pod uslovom da se liše prava svojine.⁹⁰

Na osnovu ovakvog stanovišta i plana njemačkih i ustaških vlastodržaca, jasno proizilazi da je sve stanovništvo područja Kozare bilo podvrgnuto mjerama likvidacije i raseljavanja. Stariji muškarci od 14 godina, kao partizani i njihovi pomagači, jer su jedino tako tretirani, bili su osuđeni na smrt. U toku ofanzive, pretresa i čišćenja Kozare, ubijani su na licu mjesta, a kasnije u logorima iscrpljivani i mučeni glađu, ubijani i živi spaljivani u logorskim krematorijumima. Ni djeca nisu bila pošteđena. I ona su odvajana od majki i odvođena u posebne logore gdje su pod najtežim uslovima našla smrt. I ostali stanovnici, uglavnom žene, predviđene kao radna snaga, izgubili su pravo da se povrate na svoja imanja, zgarišta svojih domova, pošto su bili aktivni saradnici partizana.⁹¹⁰

U prilog masovne likvidacije i stradanja stanovništva na Kozari, koje je bilo čvrsto povezano sa partizanskim jedinicama, ide i jedna njemačka procjena situacije na Šamarici u poređenju sa Kozarom. Tvrdi se da su ustanici „na Kozari bili sa toga područja i čvrsto povezani sa stanovništvom, dok su na Šamarici dijelom bili pridošli sa drugih predjela. Zbog toga nije bilo moguće da se pohapse svi muškarci preko 14 godina kao na Kozari, što bi, pored ostalog, otjeralo veći broj stanovništva sa Šamarice u tabor komunističkih ustanika.“⁹¹¹

Prema tome, njemačko priznanje da su na Kozari pohapšeni svi muškarci preko 14 godina, najbolje svjedoči kako se postupalo sa stanovništvom ovoga područja i šta je Kozara predstavljala u sklopu njemačke interesne teritorije.

⁹⁰“Zbornik, tom XII knjiga 2, dok. 114.

⁹¹⁰Opširnije o stradanju naroda—M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari st. 154–170 i Dragoje Lukić: **Zločini okupatora i njegovih saradnika nad djecom kozarskog područja 1941–1945**, Naučni skup „Kozara u NOB-u“, 1977. godine.

⁹¹¹“Zbornik, tom XII, knjiga 2, str. 1121.

Procjenjujući daje sa 18. julom 1942. godine završena operacija Kozara — Prošara, komandant Borbene grupe „Zapadna Bosna“ general Štal , u jednoj od brojnih zapovijesti koje je u toku operacije na Kozari izdavao, pored ostalog, saopštio je:

„Cjelokupno je stanovništvo opkoljenog područja iseljeno, te je tako provedeno temeljito čišćenje prostora. Taj uspjeh je bio moguć jedino stoga što je svaki časnik, dočasnik i vojnik, svaki na svome mjestu, uložio sve svoje sile, da i ovdje istrijebi boljševizam i da stvori mir i red u ovome prostoru, koji je za Njemačku politički i gospodarski jednako važan, te da osigura spoljne puteve preko Grčke i Krete do Afrike, a time i cijelo jugoistočno krilo Rajha.¹²

Za ostvarivanje svojih strateških planova i osvajačkih ciljeva njemačke okupatorske snage sa svojim ustaškim slugama, izvršile su juna i jula 1942. godine na Kozari težak zločin nad 80.000 stanovnika koje su pohapsili i otpremili u logore, jer je područje Kozare za Hitlerovsku fašističku „Njemačku politički i gospodarski jednako važno“. Ako bi se uporedio odnos neprijateljskih vojnika od oko 45.000, koliko je bilo angažovano u ofanzivi na Kozaru u odnosu na brojno stanje pohvatanog stanovništva u opkoljenom području (oko 80.000), onda proizilazi da je jedan i više naoružanih neprijateljskih vojnika bilo na dva nenaoružana stanovnika Kozare. Okupator je svoju snagu mjerio po broju vojnika i naoružanja, a uspjehe po broju žrtava, ubijenih i deportovanih u logore.

¹²M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 154.

**BORCI DRUGOG KRAJIŠKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG
PARTIZANSKOG ODREDA „MLADEN STOJANOVIĆ“ U KOZARI
POSILIJE NEPRIJATELJSKE OFANZIVE**

U toku neprijateljske ofanzive na Kozaru juna i jula 1942. godine Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“, u uslovima neravnopravne borbe sa neprijateljem, pored brojnih žrtava, imao je i odvajanja pojedinih svojih dijelova i jedinica iz sastava Odreda. Karakteristična su tri vremenska perioda u kojima je došlo do razdvajanja snaga Odreda, a koji, svaki za sebe, predstavljaju i značajno poglavlje borbenih dejstava Odreda.

Prvog dana, 10. juna 1942. godine, kada je otpočela neprijateljska ofanziva na Kozaru, odsječena je glavnina snaga IV bataljona. Ove snage za sve vrijeme neprijateljske ofanzive ostale su izvan neprijateljskog okruženja Kozare, ali će zajedno sa snagama Prve krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade uzeti aktivnog učešća u borbama sa neprijateljem u rejonu Piskavica — Omarska do 17. juna, kada se, pod pritiskom neprijatelja, prebacuju u Podgrmeč.

25. juna 1942. godine iz neprijateljskog okruženja iz Kozare izašle su 1, 3. i 4. četa, a prilikom proboja neprijateljskog obruča 3/4. jula 1942. godine i ostali dijelovi I bataljona Kozarskog odreda. Istovremeno su iz obruča izašle i snage udarnog bataljona, a u drugom, posljednjem probodu obruča, 4/5. jula 1942. godine, i dijelovi II, III i IV bataljona.

Tako se početkom jula 1942. godine, nakon izlaska iz neprijateljskog obruča iz Kozare, na terenu Karana našao i drugi dio snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“. Sa ovim snagama bili su komandant Odreda Obren-Obrad Stišović, politički komesar Boško Šiljegović i zamjenik političkog komesara Dušan Misirača. Iz neprijateljskog obruča izišao je i sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru Branko Babič Slovenac.

Treći dio snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ sa zamjenikom komandanta Josipom Mažarom Sošom nije izišao iz obruča. Ostao je u Kozari i poslije 5. jula, iako je prestao frontalni otpor, a snage neprijateljske krenule u napad na čišćenje Kozare i uništenje snaga Odreda. Ovaj dio snaga Odreda sa lakšim ranjenicima podijeljen je u grupe. Uz osjetne gubitke, uspio je da se na razne načine skrivanja i manevrisanja u Kozari sačuva od neprijateljskog uništenja.

Procjenjuje se daje u Kozari ostalo oko 1.000 boraca sa oko 500 ranjenika.⁹¹³

Neposredno po izlasku iz obruča, jedan dio snaga Odreda sa komandantom i zamjenikom političkog komesara prebacuje se u Podgrmeč, dok se na sektoru Karana i dalje zadržava sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru sa oko 90 boraca 2. čete III bataljona koji su sa komandirima i političkim komesarom u drugom probuju obruča izašli iz Kozare.⁹¹⁴

U veoma teškim trenucima i neizvjesnoj situaciji po snage Odreda i ranjenike u Kozari, sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije Branko Babič Slovenac, odlučuje da se sa 2. četom III bataljona na čelu sa komandirima Radom Čekićem i političkim komesarom Brankom Kovačevićem povrati nazad u Kozaru. Zadatak je bio da se pruži pomoć i prikupe ranjenici i ustanovi šta je sa snagama Odreda koje su ostale u Kozari.⁹¹⁵

Upravo u vrijeme kada su neprijateljske snage bile prodrle duboko u Kozaru, vršeći pretres i čišćenje terena, a ustaško-domobranska Bojna „Simić“ osiguravala cestu Prijedor — Bosanska Dubica, u rejonu Knežica — Cerova kosa 13. jula 1942. godine povratila se u Kozaru 2. četa III bataljona sa Brankom Babičem Slovincem. Izvjesno vrijeme četa se zadržala u rejonu Zidanog mlina, odakle su upućivane patrole po Kozari, pronalazili ranjenici i preživjeli borci. Ubrzo je prikupljeno 25 ranjenika kojima je ukazana pomoć i smješteni su u barake. Jedan vod boraca 1. čete III bataljona sa zamjenikom komandira Đurom Milinovićem upućen je prema području Moštanice. Sa ovim borcima pošao je i politički komesar III bataljona Joco Marjanović. Smjestili su se u Brezi sa zadatkom da se organizuje prikupljanje preživjelih boraca na ovome dijelu Kozare.⁹¹⁶

I dok se u Kozari vršilo prikupljanje preživjelih boraca, iz Podgrmeča se na Kozaru vraćaju dijelovi I bataljona sa komandantom Žarkom Zgonjaninom i II bataljona sa zamjenikom komandanta Dragutinom Curguzom. Sa njima se u Kozaru vraća i Boško Siljegović, politički komesar Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“.

U Podgrmeču je ostala 4. četa I bataljona sa snagama kozarskog Udarnog bataljona, bez 2. čete, i glavnina snaga IV bataljona. Ostali su i Obren-Obrad Stišović, komandant i Dušan Misirača, zamjenik političkog komesara Odreda.

Odlukom komandanta Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu Koste Nada, snage Prvog i dijelovi Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ u Podgrmeču stavljeni su pod jedinstvenu komandu novoformiranog zajedničkog štaba. U tzv. Meduodredski štab iz Drugog krajiškog partizanskog odreda ušli su komandant Obren-Obrad Stišović, zamjenik političkog komesara Odreda Dušan Misirača i Sipka Ranko, komandant kozarskog Udarnog bataljona.⁹¹⁷

⁹¹³Branko Babič Slovenac: **Kozarska ofanziva** Kozara, knjiga 3, str. 38.

⁹¹⁴Kozara, knjiga 3, str. 289.

⁹¹⁵Branko Babič Slovenac: **Kozarska ofanziva**, Kozara, knjiga 3, str. 38. i 473-479.

⁹¹⁶Đuro Milinović: **Kako smo se probili iz obruča**, Kozara, knjiga 3, str. 355.

⁹¹⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 51 i 52.

Na osnovu pisma političkog komesara Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu iz druge polovine jula 1942. godine proizilazi da je pet četa I bataljona Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ sa područja Podgrmeča povraćeno nazad na teren Kozare. Zajedno sa snagama I bataljona na Kozaru se prebacila 2. četa kozarskog Udarnog bataljona. Istovremeno se podvlači da se na Kozari nalazi oko 800–1.000 boraca, a da su na terenu Podgrmeča ostala dva bataljona u snazi od 600–700 boraca, što znači da je u to vrijeme, drugoj polovini jula 1942. godine, Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“ u svome sastavu imao oko 1.600 – 1.700 boraca.⁹¹⁸

Krajem druge polovine jula 1942. godine dijelovi II bataljona sa oko 200 boraca sa zamjenikom komandanta Dragutinom Čurguzom prebacuju se sa sektora Karana preko ceste Prijedor – Knežica i dalje preko Patrije i Čupića kose u Kozaru. Uskoro iza toga na istom pravcu prebacuju se i snage I bataljona sa komandantom Žarkom Zgonjaninom. I prvi i dijelovi II bataljona u ranim jutarnjim časovima, kada su već bili na domaku Kozare, sukobili su se sa neprijateljem. Na ovome pravcu u rejonu Patrija – Golje u predjelu k. 340 nalazila se ustaška Bojna (bataljon) „Devčić“.

U izvještaju Banjalučkog zdruga (brigade) o borbama protiv partizana u julu 1942. godine, pored ostalog, navodi se daje 26. jula 1942. godine na Partiji jedna grupa partizana napala ustašku Bojnu „Devčić“ i odbacila je do sela Donjeg Jelovca, da je napad izvršen u zoru iznenadno i daje tom prilikom poginulo 6, ranjeno 7 i nestao jedan ustaša.⁹¹⁹

Sa dijelovima II bataljona u Kozaru je stigao i politički komesar Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ Boško Šiljegović, koji je zajedno sa Brankom Babićem Slovencem, sekretarom Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Josipom Mažarom Šošom, zamjenikom komandanta Odreda, otpočeo organizovati i prikupljati jedinice Odreda, pronalaženju i prikupljanju preživjelih boraca i ranjenika.

Po Kozari su se svakodnevno kretale partizanske patrole koje su pronalazile i stupale u kontakt sa preživjelim borcima i rukovodiocima Odreda, upućujući ih na zborna mjesta. Pa i sami borci, čim je neprijatelj prošao kroz Kozaru, izlazili su iz svojih skloništa i kretali na zborna mjesta svojih jedinica. Nije im smetalo što su se prohodnim putevima kroz Kozaru kretale neprijateljske kolone.

I dok su neprijateljske jedinice krstarile kroz Kozaru, na zbornim mjestima, po četama i bataljonima, prikupljali su se preživjeli borci i rukovodioci. Opet su sa njima bili:

Josip Mažar Šoša, Ratko Vujović Čoče, Miloš Šiljegović, članovi Operativnog štaba Odreda koji su za sve vrijeme ofanzive bili sa jedinicama na položajima, pa su tako preživjeli i najteže trenutke u Kozari u vrijeme pretresa i čišćenja Kozare od neprijateljskih snaga.

Preživjeli su i Mirko Pekić, komandant, Joco Marjanović, politički komesar i Milan Egić zamjenik političkog komesara III bataljona, sa

⁹¹⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 52. str. 124.

⁹¹⁹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 162. str. 468.

komandirima četa Mirkom Bašićem, Brankom Vignjevićem i političkim komesarom Radom Ranilovićem.

Iz II bataljona stigao je zamjenik političkog komesara bataljona Dušan Utješinović, zatim komandiri četa Vaso Tomaš i Tomica Španović. Od Štaba IV bataljona Milan Vrhovac, politički komesar bataljona i od I bataljona ranjeni Relja Lukić, politički komesar bataljona, te ranjeni komandir 2. čete udarnog bataljona Rade Kondić.

Saznaje se i za preživjele članove Političkog obavještajnog biroa Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu: Skendera Kulenovića, Nikicu Pavlića, Vilka Vinterhaltera, Sidu Jelić-Maijanović i Duška Bolea, te Vladimira Nemeta, sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za Kozaru.

U Kozari su ostali i preživjeli ofanzivu Grga Jankez i Ivo Marinković, članovi Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske.

Prvi bataljon Drugog krajiškog odreda, bez 4. čete sa kojim se nalazila i 2. četa kozarskog Udarnog bataljona, po povratku iz Podgrmeča, zadržao se u rejonu Karana i Pastireva.

Krajem jula 1942. godine, nakon pregrupisavanja snaga, otpočeo je pokret snaga Grupe „Borovski“ za čišćenje međurječja Une i Sane sa linije: r. Una — s. Bačvani — s. Murati — s. Dragotinja — desna obala r. Sane. Prema Operacijskom planu 2. Borbene grupe „Zapadna Bosna“ početak ove posljednje operacije predviđen je za oko 28.7. — 4.8. 1942. godine.⁹²⁰

Pokret neprijateljskih snaga i čišćenje terena sa streljačkim strojem suzilo je manevarski prostor snaga I bataljona tako da više nije bilo uslova za dalje zadržavanje na ovom terenu. Neprijatelj je osjetio koncentraciju Bataljona, pa je temeljitim postepenim čišćenjem terena sve više sužavao krug oko Pastireva gdje se Bataljon nalazio. U takvoj situaciji održan je sastanak komunista da se odluči o daljoj sudbini Bataljona. Bilo je više prijedloga. Jedini spas bio je u izlasku iz okruženja u pozadinu neprijateljskog streljačkog stroja. Oko izbora pravca bilo je različitih mišljenja. Međutim, uvijek staloženi i neustrašivi komandant I bataljona Žarko Zgonjanin bio je odlučan da se krene prema Kozari. Krenuo je sa dvije čete, I bataljona i 2. četom Udarnog bataljona. Ostale su dvije čete I bataljona sa rukovodiocima ovih četa, koji su bili za drugi pravac, zadržali su se u Pastirevu i Balju i pod veoma teškim uslovima prebacivali se u grupama prema Kozari ili skrivali u raznim skloništim.⁹²¹

Predvođene komandantom Žarkom Zgonjaninom dvije čete I bataljona i 2. četa Udarnog bataljona, krajem jula 1942. godine prošle su neprimjetno kroz neprijateljski streljački stroj, prešle cestu Prijedor — Knežica i u ranim jutarnjim časovima, razbivši dijelove ustaške Bojne „Devčić“, preko Patrije izbile u Kozaru. Sa Čupića kose čete I bataljona otišle su u Kozaru na Mednjak, a 2. četa Udarnog bataljona prema južnim padinama Kozare, na Maslin bair.

Prema izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“, upućen 3. avgusta 1942. godine Operativnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku

⁹²⁰Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 110. 567.

⁹²¹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82. str. 189.

krajinu, već su bila formirana tri bataljona sa 11 četa u kojima je bilo 750 boraca, 650 pušaka, 35 puškomitraljeza i 50 ranjenika.⁹²²

Od komandnog kadra ustanovljeno je da su poginuli ili nestali: Nikola Luketić, politički komesar i Stanko Milić, komandant II bataljona, Piljo Stanišljević, zamjenik komandanta IV bataljona;

komandanti komandi mjesta: Ljubije — Dušan Deretić, Prijedora — Mile Rajlić i Kozarca — Adem Kalabić;

komandanti četa: Ljuban Aćimović, Vlado Pekić, Milanković Pero, Alavuk Pero, Branko Damjanović, Goko Kukavica i Milan Vukić;

politički komesari četa: Mišo Stupar, Danilo Borković, Stevo Sovilj, Dušan Kos i Mirko Arsenić.

Poginulo je i nestalo niz zaslužnih i hrabrih vodnika, desetara, iskusnih starih boraca oko dvije stotine. Približno je palo u borbama, poklano ranjenika i zarobljeno oko 1.500 do 1.800 boraca. Najviše je poklano u Bosanskoj Dubici, Jasenovcu i Kostajnici, a manje u Prijedoru i Bosanskoj Gradiški.

U Bosanskoj Dubici, na pravoslavnom groblju, strijeljano je 1.600, kod Pilane 800, a na željezničkoj stanici Cerovljani u šumi Predore 700 muškaraca za koje se pretpostavljalo da su partizani. U Razvalama iznad s. Košuća strijeljano je 56, a kod manastira Moštanice 40 lica koje su njemački vojnici iz sastava I bataljona 734. njemačkog pješadijskog puka odvojili do porodice i strijeljali. Svuda kuda su prolazile njemačke i ustaško-domobranske jedinice, ostajale su grupe strijeljanih ljudi. Prilikom pretresa područja bosanskonovskog sreza, u rejonu r. Una — Bačvani — Murati — Dragotinja — Sana, prema njemačkom priznanju, strijeljano je 269 lica za koje je, tvrdi se, utvrđeno da su partizani.⁹²¹

Svi strijeljani proglašavani su partizanima i aktivnim saradnicima pokreta. Međutim, sigurno je da ovaj broj od 3.456 strijeljanih nisu svi bili partizani, iako je među njima bilo boraca, zatim znatan broj saradnika pokreta, odbornika narodnooslobodilačkih odbora, članova Komunističke partije i Saveza komunističke omladine. Ustanovljeno je da je u toku ofanzive poginulo i nestalo više članova sreskih komiteta Komunističke partije i oko 200 partijaca iz pozadinskih grupa, te veći broj članova seoskih i opštinskih narodnooslobodilačkih odbora. Među njima su i Radovan Miljatović, član Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru, zatim Petar Misimović, komandant opštine Podgradci, Milorad Miljatović, komandant knežopoljske, Milorad Jažica komandant moštaničke i Dušan Arsenić, sekretar pounjske opštine.

Pronađeni su i dospjeli neprijatelju u ruke brojni magacini sa štamparijom Odreda u Kozari i arhiva nekih četa i bataljona kao i većina zakopanog oružja.⁹²⁴

Broj poginulih i nestalih boraca od 1.500 do 1.800 ustanovljen je neposredno po prikupljanju preživjelih boraca na zbornim mjestima u Kozari, iz čega bi se mogao izvući zaključak da su podaci realni i najbliži stvarnim

⁹²¹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82, str. 187.

⁹²²Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82, i tom XII, knjiga 2, dok. 121.

⁹²³M. Pekić, D. Čurguz: Bitka na Kozari, str. 161. i 169. i Stevo Vrebac: Ubistvo grupe kozarčana u šumi Predore kod Cerovljana, Kozara, knjiga 4, 1978. godina.

⁹²⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, str. 189.

gubicima boračkog sastava Drugog krajiškog odreda za vrijeme neprijateljske ofanzive na Kozaru.

U toku avgusta i septembra 1942. godine pristigli su u svoje jedinice svi preživjeli borci Odreda. U istom periodu stupio je u jedinice i izvjestan broj omladinaca i omladinki koji su na razne načine skrivanja od neprijatelja uspjeli preživjeti ofanzivu. Tako je brojno stanje boraca i naoružanja Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari poslije ofanzive bilo:⁹²⁵

	3. avgusta 1942.	19. avgusta 1942.	23. septembra 1942.
Boraca	750	900	1.100
Pušaka	650	800	940
Puškmitraljeza	35	40	40

S obzirom na to da su komandant i zamjenik političkog komesara Odreda ostali u Podgrmeču i ušli u sastav Međuodredskog zajedničkog štaba Prvog i Drugog krajiškog odreda, to je već početkom avgusta imenovan Štab odreda u Kozari u sastavu:

Josip Mažar Šoša, komandant, ranije zamjenik komandanta Odreda,
Boško Šiljegović, politički komesar, i ranije na istoj dužnosti i
Miloš Šiljegović, zamjenik komandanta Odreda.⁹²⁶

Za zamjenika političkog komesara Odreda bilo je mišljenja da se imenuje Žarko Zgonjanin, komandant I bataljona, ali je ocijenjeno da bi njegovo odvajanje sa dužnosti komandanta Bataljon imalo štetnih posljedica za Bataljon. Zbog toga je odlučeno da se od Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu zatraži da se povрати na dužnost zamjenika političkog komesara Odreda Dušan Misirača, koji je već bio imenovan za zamjenika političkog komesara Druge krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade.⁹²⁷

Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i Štab Drugog krajiškog odreda u Kozari, otpočeli su sa prikupljanjem preživjelih boraca, organizovanjem četa i bataljona i razvijanjem vojničkog i političkog života u vrijeme kada su neprijateljske snage još uvijek krstarile Kozarom. Neprijateljski streljački stroj još nije bio izišao iz Kozare kada su se jedinice prikupljale kod Zidnog mlina u Širokoj luci, na Brezi i Čapnjaku iznad Moštаницe, na Mednjaku, na Pogleđevu i na Razvalama iznad Košuce, te na Maslin bairu prema Prijedoru. I dok su jedne neprijateljske jedinice i dalje pretresale područje Kozare, druge su prolazile kroz Kozaru i selima Potkozarja pljačkajući. Zela se pšenica, odvezio krompir, treslo voće (šljive, kruške i jabuke), prikupljala i odvodila stoka i živina, pljačkalo po kućama, odvezio namještaj, rušene gospodarske zgrade i sve što je moglo da služi neprijatelju i njegovim pristalicama.⁹²⁸

Preživjeli borci okupljeni u jedinicama u Kozari, iako su bili radosni zbog susreta sa svojim drugovima, još više su bili potišteni saznanjem da su

⁹²⁵Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82. i knjiga 7, dok. 64.

⁹²⁶Zbornik, tom VI, knjiga 6, str. 190.

⁹²⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 120 str. 279.

⁹²⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, str. 278.

kozarska i potkozarska sela ostala pusta. Svuda kuda se prolazilo, mogle su se vidjeti brojne žrtve. Među njima su bili poklani ranjenici u Širokoj luci, u skloništima pod Projisom i na Vitlovskoj, a da se i ne spominje stradanje porodica koje su bile pohvatane i otpremljene u logor. Osjećaj samoće zbog izgubljenih porodica jednako je obuzimao svakog borca. Trebalo je u tim avgustovskim danima 1942. godine naći snage i ne klonuti duhom, iako se svima činilo da su samo oni preživjeli teška stradanja u Kozari.

Neizvjesnost je ipak brzo prošla. Uskoro se saznalo da su brojne porodice, uglavnom žene i djeca, otpremljeni u Slavoniju i raspoređeni kod tamošnjih porodica. Prva obavještenja o tome stigla su od Ive Marinkovića i Grge Jankesa, koji su se početkom avgusta 1942. godine sa Kozare prebacili u Slavoniju, u pismu od 13. avgusta, političkom komesaru Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda Bošku Šiljegoviću, javljeno je da je u slavonskim selima smješten veliki broj žena i djece i da se vrši popis, kako bi kozarski partizani saznali za sudbinu svojih porodica.⁹²⁹

Tešku i neizvjesnu situaciju u Kozari, neposredno poslije neprijateljske ofanzive, pokušali su da iskoriste četnički elementi širenjem propagande. Ovi pokušaji dolazili su od četnika iz srednje Bosne prema području bosanskogradiškog sreza i dalje prema Kozari ali sa neznatnim uticajem na pojedince. U izvještaju Štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda od 3. avgusta 1942. godine upućenog Operativnom štabu za Bosansku krajinu navodi se da je zarobljen neprijateljski propagandni materijal i pisma štaba „čete zelenog kadra“ i 8 ljudi koji su kasnije otpušteni. Sličan pokušaj vršili su četnici četničkog komandanta Nikole Forkape iz srednje Bosne prema području Slavonije, nastojeći da se ubacuju u partizanske redove. Štab Drugog krajiškog odreda u Kozari bio je veoma energičan prema četničkim pokušajima, ističući da se odnos prema četnicima ni u tadašnjoj situaciji nije izmijenio i da sa četnicima ne treba stupati u zvanične razgovore.⁹³⁰

Razmatrajući situaciju u jedinicama Odreda, Štab Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ izdao je 17. avgusta 1942. godine naređenje štabovima I, II, III i Udarnog bataljona za pripremu savjetovanja rukovodećeg kadra i smotru jedinica Odreda.⁹³¹

Značaj i širina savjetovanja rukovodećeg kadra i smotra jedinica Odreda, održani na Paležu u Kozari, najbolje će se ocijeniti po predviđenom dnevnom redu:

Prvi dan:

1. Komemoracija palim drugovima — politički komesar Boško Šiljegović
 - a) Recitacija „Mrtvi proleter“ — Rade Bašić
 - b) Lenjinov marš — hor Odreda
2. Vojno stanje Odreda (godišnjica borbe, ofanziva, naši uspjesi i porazi) — komandant Josip Mažar Soša
3. Stanje u svijetu, u zemlji i Bos. krajini — zamjenik komandanta Miloš Šiljegović

⁹²⁹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 98, str. 224.

⁹³⁰Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82, str. 190 i dok. 98, str. 225.

⁹³¹Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 104, str. 237.

4. Zakletva novih boraca

Drugi dan:

1. Ozbiljni i šaljivi kulturni program za partizane.

Između prvog i drugog dana, u toku noći ili samog dana održaće se vojna savjetovanja štabova četa, bataljona i Odreda sa sljedećim dnevnim redom:

1. Vojni i politički izvještaji komandira, komesara i komandanata

a) Brojno stanje oružja i ljudstva

b) Stanje odjeće, ishrane, logorski život i zdravstveno stanje

c) Uticaj četničke propagande, dezertiranja, panikerstvo i opšte stanje morala kod partizana

2. Vojni i politički zadaci Odreda

3. Kritički osvrt na ofanzivu

4. Eventualije.

Upozoravajući štabove jedinica na potrebne pripreme za savjetovanje i smotru jedinica Odreda podvučeno je da treba najhitnije, prije predviđenog roka za savjetovanje, dostaviti imena palih boraca sa oznakom funkcije, zatim da se za izvještaje na savjetovanje dođe sa pismenim činjeničnim stanjem i konstruktivnim prijedlozima.⁹³²

Smotra boraca Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda održana je 19. i 20. avgusta 1942. godine samo mjesec dana poslije zvaničnog saopštenja Operativnog štaba „Zapadna Bosna“ o uništenju partizanskih snaga na Kozari. U jedinicama Odreda tada je bilo 900 boraca sa 800 pušaka i 40 puškomitraljeza.⁹³³

Za smotru preživjelih boraca 19. i 20. avgusta 1942. godine, za Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred, za borbu naroda Kozare, neposredno je vezana i poema Skendera Kulenovića „Stojanka majka Knežopoljka“. Inspirisan snažnim otporom boraca i naroda Kozare u borbi protiv njemačkih okupatora i njegovih ustaških snaga, u kojoj je i sam učestvovao, borac i književnik Skender Kulenović svojim umjetničkim izrazom uspio je da iskaže herojsku borbu i stradanje naroda Kozare i da doprinese da se Kozara daleko čuje. Na Paležu u Kozari, na ledinici pokraj jednog panja, rodila se poema „Stojanka majka Knežopoljka“.⁹³⁴ Stihove ove potresne ratne poeme, još i potpuno nedovršene, govorio je njen autor pred 900 postrojenih boraca Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda koji su preživjeli teške borbe i stradanja u ofanzivi na Kozari.

Smotra preživjelih boraca svrstanih u četiri bataljona opovrgla je neprijateljsku propagandu o uništenju partizanskih snaga na Kozari. Čak i prije smotre na Paležu, komandujući general i komandant u Srbiji u izvještaju komandantu oružanih snaga na Jugoistoku od 11. avgusta 1942. godine, morao je da konstatuje „da u zoni Vrbas — Sana — Una na području Kozare treba računati sa partizanskim snagama jačine od oko 500 ljudi.“⁵⁰⁰

Pridajući poseban značaj područja Kozare, neprijatelj je na njemu ostavio brojne snage raspoređene po mjestima:

⁹³²Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 104. str. 237 i 238.

⁹³³Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 120 str. 278.

⁹³⁴Skender Kulenović: Stojanka majka Knežopoljka i druge pjesme, str. 114, Prosvjeta, Beograd, 1968.

⁵⁰⁰Zbornik, tom XII, knjiga 2, dok. 125. str. 619.

Na Mrakovici — 500 Nijemaca, u Kozari — jedna četa domobrana i 20 Nijemaca, u Omarskoj — dvije čete domobrana, u Šimićima — četa domaće ustaške legije, u Podgradcima — 400 ustaša, u Orahovi — dvije čete ustaša, u Pucarima — domobranski bataljona i dvije čete ustaša, u selu Murati — četa domobrana, na Knežici — 60 domobrana i 40 oružnika (žandarma), u Gornjem Jelovcu — četa ustaša i jedna četa Nijemaca, u Slabinji — jedna četa domobrana, a u većem dijelu sela žandarmerijske stanice od 25 do 50 ljudi.⁹³⁶

Poslije smotre na Paležu bataljoni su se povratili na svoje terene:

I bataljon na sektor Bosan. Novi — Dobrljin — Bos. Kostajnica.

II bataljon zadržao se i dalje u Kozari sa pravcem dejstva prema neprijateljskim posadama u rejonu cesta Prijedor — Knežica — Bos. Dubica — Dubička ravan.

III bataljon stacionirao se u rejonu Bukovice sa pravcem dejstva prema bosanskogradiškom i dijelu bosanskodubičkog područja.

IV bataljon nalazio se u rejonu Maslin baira. orijentišući svoje snage prema području prijedorskog sreza.

Već u avgustu otpočele su i prve akcije na neprijateljske snage. I prije smotre na Paležu, dijelovi snaga Odreda imali su četiri sukoba sa neprijateljskim patrolama u kojima je ubijeno 15 neprijateljskih vojnika.⁹³⁷

Nastojeći da opljačka imovinu interniranog stanovništva Potkozarja, neprijateljske posade, koristeći civilno stanovništvo iz gradova i zarobljenu žensku radnu snagu, svakodnevno su po selima prikupljali ljetinu i sve prehrambene artikle i odvozile u gradove. U cilju da se onemogući pljačka i oslobodi civilno stanovništvo, bataljoni su na svojim sektorima postavljali zasjede neprijateljskim vojnicima koji su obezbjeđivali radnu snagu. Samo u toku avgusta bilo je 6 ovakvih zasjeda u kojima je ubijeno 9 neprijateljskih vojnika.⁹³⁸

U izvještaju štaba Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda o dejstvima snaga Odreda u drugoj polovini avgusta i u septembru 1942. godine, vidi se da se akcije i napadi na neprijateljske snage izvode na svim sektorima.⁹³⁹

Tako 28. avgusta u sukobu sa 2. četom IV bataljona neprijatelj je imao 10 mrtvih i 7 ranjenih, dok je 2. četa imala 2 mrtva i 1 ranjenog borca.

3. septembra patrola 3. čete III bataljona dočekala je kod Moštanice grupu pljačkaša koja je iz Bosanske Dubice krenula u pljačku opustošenih sela I tom prilikom zarobila pet pari konja zajedno sa pljačkašima.

6. septembra patrola 1. čete III bataljona zarobila u selu Sreflijama 3 domobrana sa oružjem i opremom.

7. septembra patrola 2. čete III bataljona u sukobu sa neprijateljskom patrolom ubila 2 i zarobila 2 neprijateljska vojnika.

9. septembra dvije neprijateljske satnije krenule sa Mrakovice prema Vitlovskoj. Zasjeda III bataljona dočekala je zaštitnicu neprijatelja i zarobila 2 puške, 1 puškomitraljez, 2 para konja i sanitetskog materijala.

⁹³⁶Zbornik, tom IV, knjiga 7, dok. 64.

⁹³⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82.

⁹³⁸Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 120.

⁹³⁹Zbornik, tom IV, knjiga 7, dok. 64.

11. septembra jedan vod 1. čete II bataljona oslobodio je 55 civila, zarobljenih partizanskih porodica iz Srijema, koje su ustaše koristile kao radnu snagu na pustim poljima Knežice. Istovremeno jedna druga patrola II bataljona zaplijenila je 6 pušaka, 300 metaka, 20 pari konja i 20.000 kuna, koje su pronađene kod neprijateljskih vojnika.

15. septembra patrola II bataljona popalile su veću količinu sijena, slame i pšenice, koju je neprijatelj spremio za odvoz.

16. septembra patrola jedne čete I bataljona protjerala je grupu radnika u šumi Jelovača koja je sjekla drvo za šumsku upravu u Prijedoru.

16/17. septembar 2 četa I bataljona u Brkićima kod Lješljana zarobila 22 žandarma sa puškama i 1.200 metaka.

17. septembra 1. i 2. četa II bataljona spriječile pljačku sela Košuce. U sukobu su ubijena 4 neprijateljska vojnika.

18. septembra I bataljon na Karanu zarobio 62 neprijateljska vojnika sa svim naoružanjem i opremom.

19/20. septembra jedna desetina 2. čete II bataljona sa komandrom Mirkom Šiljkom zapalila mostove na r. Mlječanici u selu Komlencu na cesti Bosanska Dubica — Bosanska Kostajnica i tom prilikom otvorila vatru na kamion u kome je ubila 12 ustaša.

U toku septembra i prvih dana oktobra 1942. godine izvedeno je 27 akcija u kojima je zarobljeno 138 neprijateljskih vojnika i oficira, oko 130 poginulo i 20 ranjeno. Zaplijenjeno je 128 pušaka, 5 puškomitraljeza, 2 automata, oko 10.000 metaka, 20 bombi i uništeno 5 kamiona. Oteto je od neprijatelja na hiljade grla stoke koju je opljačkao po selima i stotine zaprežnih kola sa konjskim i volovskim zapregama sa kojima su pljačkaši odvozili opljačkanu imovinu i žito iz potkozarskih sela.^{1,4(1)}

¹⁰Ljubomir Borojević, Dušan Samardžija, Rade Bašić: Peta kozaračka brigada, str. 37 i Zbornik, tom IV, knjiga 7, dok. 64. i 119.

OKRUŽNA KONFERENCIJA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE ZA KOZARU SEPTEMBRA 1942. GODINE

Svakom značajnijem vojnopolitičkom događaju u svijetu i u našoj zemlji, bilo prije, u toku ili poslije, komunisti sa područja Kozare pridavali su određeni značaj, ocjenjivali ga i donosili potrebne odluke. Tako je bilo i poslije neprijateljske ofanzive na Kozaru, kada je nakon pobjeda i uspjeha, poraza i neuspjeha, trebalo dati realan kritički osvrt na neprijateljsku ofanzivu sa svim posljedicama koje je iza sebe ostavila.

20. septembra 1942. godine pri Štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari otpočela je dvodnevna Okružna konferencija Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru, na kojoj je prisustvovalo 55 delegata partijskih organizacija iz jedinica Odreda i sa terena iz pozadine.⁹⁴¹

Na osnovu sačuvanog zapisnika može se zaključiti da je Konferencija izvršila temeljitu kritičku analizu djelovanja i držanja komunista i rukovodećih kadrova za vrijeme neprijateljske ofanzive, ocijenila situaciju neposredno poslije završetka ofanzive i postavila zadatke za **otklanjanje** posljedica nastalih u ofanzivi i za dalje nastavljanje oružane borbe protiv neprijatelja. Temeljnost i širina zahvaćenih problema i otvoreno iznošenje svih slabosti imali su znatnog odraza na dalji uspješan rad komunista i partijskih rukovodstava u jedinicama Odreda i u pozadini.

Dnevni red Konferencije i diskusije 41 delegata od 55 prisutnih, dovoljno jasno potvrđuje ozbiljnost i zainteresovanost svih komunista da se svestrano i sa svih aspekata sagledaju i ocijene problemi koji stoje pred komunistima na Kozari. Dnevni red Konferencije obuhvatao je u tadašnjoj situaciji najglavnija pitanja o kojima su komunisti morali imati jasno izgrađen stav daljeg uspješnog rada u vojsci i sa narodom. Sva ova pitanja obuhvaćena su dnevnim redom, i to:⁹⁴²

1. Vanjska i unutrašnja politička situacija.
2. Kritički osvrt na posljednju neprijateljsku ofanzivu.
3. **Izveštaj sekretara sreskih komiteta, bataljonskih partijskih biroa, odredske bolnice i grupe Palančište.**
4. Zadaci.
5. Razno.

⁹⁴¹Hronologija događana na Kozari, str. 61, izdanje 1966. g.

⁹⁴²Zapisnik u Muzeju Kozare u Prijedoru.

O svim tačkama dnevnog reda govorilo je ili postavljalo pitanje više delegata Konferencije. Spomenućemo ih po redu kako stoji u zapisniku:

Branko Babič, sekretar Okružnog komiteta za Kozaru;
Tejo Dragičević, 1. četa II bataljona;
Boro Gaćeša, II bataljon;
Joco Marjanović, politički komesar III bataljona;
Dragan Marin, sekretar partijskog biroa I bataljona;
Rade Bašić, Udarni bataljon;
Boško Šiljegović, politički komesar Odreda;
Miloš Šiljegović, zamjenik komandanta Odreda;
Žarko Bućma, član Sreskog komiteta Bos. Novi;
Josip Mažar Šoša, komandant Odreda;
Mirko Pekić, komandant II bataljona;
Nikica Pavlić, Politički obavještajni biro;
Gojko Bjelajac, 2. četa I bataljona;
Milan Egić, zamjenik političkog komesara III bataljona;
Brane Kovačević, 2. četa III bataljona;
Branko Vignjević, 2. četa III bataljona;
Dragutin Curguz, zamjenik komandanta II bataljona;
Ostoja Miljaković, komandir čete u I bataljonu;
Milan Budimir, 1. četa II bataljona;
Ilija Bursać, grupa Palančište;
Alfred Ržehak, ljekar u Odredu;
Rade Ranilović, 1. četa III bataljona;
Vid Đukanović, 1. četa IV bataljona;
Đorđo Vučenović, 3. četa II bataljona;
Garača Milan, pozadinska grupa, bosanskonovski srez;
Šiljak Mirko, 2. četa II bataljona;
Savo Gajić, pozadinac I bataljona;
Dušan Vidović, sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a Bos. Gradiška;
Stojan Bajalica, 3. četa I bataljon;
Smail Šerić, 1. četa II bataljon;
Gojko Šurlan, 2. četa Udarnog bataljona;
Pero Gajić, grupa Palančište;
Dušan Utješinović, rukovodilac partijskog biroa II bataljona;
Ratko Vujović Čoče;
Miloš Stojaković, sekretar Sreskog komiteta Bos. Novi;
Ljuban Kukić, partijska grupa pri Štabu Odreda;
Milan Kalinić, 5. četa I bataljona;
Radoje Batoz, sekretar Sreskog komiteta Bos. Gradiška;
Dušan Stojnić, član Sreskog komiteta Bos. Novi;
Mlado Graonić, sekretar partijske jedinice pri Štabu Odreda;
Vladimir Nemet Braco, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Kozaru.

Na kraju Konferencije član Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru i politički komesar Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda Boško Šiljegović dao je cjelovitu ocjenu situacije prije i u toku ofanzive sa kritičkim osvrtom na sve slabosti koje su se u **tome periodu ispoljile. Otvorena i drugarska partijska kritika i širina u**

sagledavanju cjelokupne situacije bila je najveća odlika ove partijske Konferencije komunista sa Kozare. To potvrđuju ocjene i zaključci Konferencije čije ćemo dijelove citirati:

„Prije svega moramo se osvrnuti na neke naše uspjehe u ovoj nejednakoj borbi, pa da onda pređemo na kritiku našeg rada. Smatramo da je u ovoj borbi bilo neviđenog herojstva naših partizana. Bilo je momenata kada je došla do izražaja sjajna vojna sposobnost našeg komandnog kadra, bila je očeličena jedinstvena vojska i pozadina. Sve je to rezultat rada i uspjeha naše Partije.

Primanje frontalne borbe za nas je objektivno vojnička greška. Međutim, kod nas je ta pogreška došla kao objektivna nužnost. Mi znamo da smo morali i trebali braniti naša sela. Mi nismo mogli sa slabom ili nikakvom borbom napustiti naše davno oslobođene krajeve u kojima smo imali našu junačku pozadinu, našu organizovanu privredu, u kojima smo imali napokon naše rezerve ljudstva za vojsku. Međutim, partizanska borba na koju smo mi navikli: mučkih i iznenadnih udara, borbe u kojoj smo učestvovali mahom kao lako pokretne jedinice, upućivala je na zaključak da naša partizanska vojska nije mogla prihvatiti frontalnu borbu iz mnogih razloga, a najvažniji među njima bio je taj da je neprijatelj bio tehnički i brojčano nadmoćniji, tako da se moralo odmah znati da ćemo mi u ovoj borbi imati teške gubitke. Sa terena I bataljona odstupalo se prema Kozari kao što je za to vrijeme ranijih ofanziva rađeno. Narod je bježao ispred neprijatelja sa kojim je imao crno i preteško iskustvo. Neprijatelj je nastupao sa zločinačkim Kvaternikovim naređenjem uništavanja i odvođenja svega stanovništva od 14 do 60 godina. Kozara je u tom času, kada se nisu znali karakter ofanzive i veličina neprijateljskih snaga, objektivno bila jedino sigurnije sklonište. Evakuacija u Kozaru vršena je u nekim krajevima po naredbi i bez naredbe. Ipak, bolnica I bataljona morala je krenuti za Grmeč, a ne za Kozaru. To je pogreška štaba I bataljona, upravnika bolnice koji je morao imati plan za takvu situaciju i Sreskog komiteta novskog sreza. To su pogreške koje su se mogle izbjeći.

Pobjeda na pojedinim sektorima uništavanjem bojni i zdrugova nije bila dovoljno iskorištena. Uništavanjem bojni na Patriji, prelaz preko ceste na slobodan teren, tj. za Grmeč, nije dovoljno iskorišten. Prešlo je svega tri hiljade ljudi, žena i djece sa stokom i kolima, a mogla je preći za to vrijeme, dok je neprijatelj bio zbunjen i dok nije rasporedio rezervne snage, sva pozadina sa terena I bataljona od 20.000 ljudi, žena i djece. Mogli su preći i ranjenici. Da je to učinjeno, mi bi imali jedno ogromno olakšanje. Ne bi imali onoliko broj zgomilane pozadine u Kozari, ne bi imali onoliko žrtava od bombardovanja, ne bi nam onako katastrofalno propali ranjenici. I što je najvažnije, dobar dio te pozadine bio bi uglavnom sačuvan od neprijatelja. Zašto ovo nije ovako iskorišteno, krivica je Štaba Odreda i Okružnog komiteta, što nisu koordinirali međusobni rad.

Nejedinstvenost komande i zajedničkog kolektivnog rukovođenja cijelog Štaba u ovako velikim operacijama izbjeglo se te su te dvije stvari u mnogo četnu štatile boljem razvoju događaja kod nas. Ranjenici i njihova sudbina — to je najstrašnija tragedija koja se odigrala u Kozari. Najstrašnija za to što je tu bilo 500 ljudi i to najboljih boraca, mnogo članova Partije koje je neprijatelj nezaštićene i goloruke kao bijesno čudovište zločinački izmrcvario.

Nepreglednost cjelokupnih borbi od strane Štaba Odreda je takođe greška koja proističe iz nejedinstvenog rukovođenja operacijama. Tako dok su Obrad i Dušan imali opširna obavještenja sa terena III bataljona o veličini ofanzive, dotle ta obavještenja Šoša nije imao. Bilo je obratnih pojava.

Pozadinu kakvu smo mi imali sigurno nije imao nijedan Odred u zemlji. Odana nam do kraja, davala je sve što se zatražilo. Cijeli gradovi su u Kozari podignuti. Kilometrima po najdubljem snijegu nošena je cigla za izgradnju naših logora. Najbolja ishrana bila je u našem logoru. Sve što je najbolje nama je narod davao.

Politika bratstva Srba, Muslimana i Hrvata bila je u krvi našeg naroda. Ogromna je ljubav za partizane u selu, pa i u ovako velikom prelomu, ovo pozadine što je ostalo gleda u nas kao u najbolje svoje sinove.

Dolaskom u Kozaru naš pozadinski partijski kadar nije se odmah snašao. Naviknut da radi u odborima, selima, opštinama, došao je u jednu novu situaciju, organizovanja normalnog života 70-80.000 ljudi u zbjegu. To početno nesnalaženje u radu kasnije je prevaziđeno uticajem Okružnog komiteta. Bili su organizovani zborovi, agitprop, kolone, štampa, novine i sve što je uticalo pozitivno na moral naše pozadine. Naši partizani dali su u ovoj borbi niz primjera, kako narodni heroji umiru za slobodu svoga naroda. Takva junaštva može praviti samo onaj čovjek koji zna da se bori za pravednu stvar.

Sto se tiče samoga mjesta proboja, Okružni komitet stoji na stanovištu da je ono pravilno izabrano. Povoljnijeg mjesta nije bilo. Mjesto Štaba Odreda je bilo pravilno određeno. Proboj je zakasnio. Trebalo je svakako nekoliko dana biti ranije izveden, nego što je to učinjeno. Bez šireg vojničkog i partijskog savjetovanja donesena je panična odluka o najbržem proboju. Nije se imala u vidu ogromnost neprijateljske vojske koja se sa svom komorom, pratnjom i teškim naoružanjem kroz šumu ne može tako brzo kretati, te prema tome odluka je nepravilna i panična.

Šire savjetovanje bilo je apsolutno potrebno. Daje ono izvršeno, prodor bi bio svakako cjelishodnije izvršen. Uslijed slabe veze i ono što je učinjeno u prodoru nije iskorišteno. Nije predviđen plan povlačenja ako se ne uspije, što se mora predvidjeti u svakoj situaciji. Takva postavka ne može se pravdati nikakvom potrebom podizanja borbenog morala kod partizana. Jer „biti ili ne biti“ značilo je poslije ofanzive gubljenje glave. Prebacivanje Štaba Odreda od strane druga Obrada, komandanta, Dušana zamjenika političkog komesara i druga Branka, sekretara OK, u najsudbonosnijem času po Odred i pozadinu je greška.

Sve što je rečeno neka nam posluži kao iskustvo, kao greška koje u buduće možemo i moramo izbjegavati, ne ponavljati, kao jedno ogromno iskustvo kojim ćemo se poslužiti i omogućiti drugima da se posluže u velikim i predstojećim borbama koje nas očekuju.⁹⁴³

I neprijateljske komande koje su bile angažovane u ofanzivi na Kozari proučavale su taktiku dejstva partizanskih snaga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda i izvlačile određena iskustva. S

⁹⁴³“Opširnije o diskusiji i zaključcima u zapisniku Konferencije, Muzej Kozare u Prijedoru.

obzirom na to daje u završetku operacije zarobljeno sve civilno stanovništvo u operacijskom području, da je pohvatano, strijeljano i odvedeno u logore desetine hiljada odraslih muškaraca koji su smatrani ustanicima, procjena Štaba Borbene grupe „Zapadna Bosna“ bila je da je operacija uspjela i da su partizani, bez obzira na snažan otpor, u taktici ratovanja imali određenih slabosti i pogrešaka. U pismu komandanta Treće operative zone narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske upućeno 13. avgusta 1942. godine političkom komesaru Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari Bošku Siljegoviću, prenosi se i sadržaj razgovora sa jednim domobranskim oficijom koji je učestvovao u ofanzivi na Kozaru.

Stupajući u vezu sa partizanima u Slavoniji, domobranski oficir ispričao je da je na Kozari učestvovalo 80.000 neprijateljskih vojnika i da su u toku borbi imali oko 3.000 poginulih i nestalih vojnika. Poslije ofanzive na jednoj vojnoj konferenciji raspravljalo se, pored ostalog, o taktici i greškama partizana na Kozari. Konstatovano je daje najglavnija pogreška partizana što su dozvolili da im se nametne frontalna borba. Istovremeno krupna greška bila je u tome što je dovučeno civilno stanovništvo u Kozaru, što su skloništa za ljude bila malobrojna i slabo maskirana, zatim što su spremišta materijala, odjeće, hrane, oružja i drugog, bila skoncentrisana na malom prostoru. Ocijenjeno je takođe da je vojno rukovodstvo bilo nedoraslo situaciji, da je izvršen pokušaj proboja iz obruča na jako utvrđenim neprijateljskim položajima, na veoma širokom frontu, zatim da je bilo zakašnjavanja u otpočinjanju akcija i da se nije vodila borba dok su neprijateljske snage bile u pokretu.⁹⁴⁴

Ocjena o kozarskoj ofanzivi ljeta 1942. godine i ulozi Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u ofanzivi bilo je više, kako u toku rata, tako i poslije. Razilaženja u ocjenama uglavnom nastaju oko prihvatanja frontalnog otpora, povlačenja naroda u Kozaru, neblagovremeno izvlačenje Odreda iz okruženja i izbora mjesta za proboj, te na razdvajanju snaga Odreda u Kozari na grupe poslije prestanka organizovanog frontalnog otpora. Iz toga se izvlače zaključci o porazu i neuspjehu partizanskih snaga na Kozari s Obzirom na brojne žrtve boraca i stradanje stanovništva.

Otpor partizanskih snaga i naroda na Kozari njemačkom okupatoru imao je šire značenje i odraza za razvoj narodnooslobodilačkog pokreta i u drugim krajevima. Takvu ocjenu dao je i Operativni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Bosansku krajinu u pismu od 11. avgusta 1941. godine upućeno Štabu Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u Kozari ikome se ; pored ostalog, ističe:

„Što se tiče svih događaja i borbi na Kozari, mi mislimo da je ta borba imala ogroman značaj i pored svih tih žrtava, gledajući je obzirom na interese čitave Krajine, kao i čitave zemlje. Ona ima ogroman politički i vojnički značaj. Ima pogrešaka da se nisu pravovremeno uvidjele neprijateljske snage i nastojalo se iz obruča povremeno izvlačiti i u samom početku, tukući neprijatelja iza leđa — što je stajalo u našim naređenjima koja vjerovatno nisu

⁹⁴⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 98. str. 225.

stizala do vas — kao i to da se stanovništvo u većem broju trebalo prebacivati na teren Prvog krajiškog odreda. Kada je već došlo do situacije i takve borbe, onda je bilo pravilno, pa makar i uz ogromne gubitke, pružiti onakav otpor u cilju odbrane naroda kakav ste vi pružali.

Vaša borba imala je ogroman odjek u svjetskoj štampi, u Rusiji i Engleskoj. Vaša borba dala je podstreka i mogućnosti za akcije čitavim partizanskim snagama u zemlji. Vaša borba pokolebala je četničke redove. Vaša borba raskrinkala je podlu politiku okupatora i vi ste ga natjerali da otkrije svoje karte. Takvo je naše gledište, a takvo je gledište i Vrhovnog štaba naše partizanske i dobrovoljačke vojske, bez obzira na sve druge okolnosti. Osim toga, mišljenje je Vrhovnog štaba da vi morate dati na znanje neprijatelju kao i javnosti da kozarački partizani nisu uništeni i da morate preći u akcije na pomenutom terenu i to smišljeno i dobro pripremljeno.⁹⁴⁵

Veoma realnu ocjenu borbe na Kozari dao je i Boško Šiljegović, politički komesar Drugog krajiškog odreda u vrijeme ofanzive na Kozari. Na sastanku Odbora za proslavu 25-godišnjice bitke na Kozari, održanog 3. 11. 1966. godine u Prijedoru, on je rekao:

„Borbu na Kozari treba shvatiti kao rat naroda protiv okupatora, jer se jedino na taj način može objasniti ovakav otpor. Šačica od 3.000 ljudi ne bi se mogla oduprijeti 40.000 neprijateljskih vojnika, ma kakvi to vojnici bili, partizani — komunisti. Usko vojnički gledano, ta borba se završila porazno. Ali nije, jer je to bila odbrambena borba koja je imala za cilj vremenski zadržati neprijatelja i stvoriti uslove za prolaz Vrhovnog štaba. To je u 1942. godini jedna od najvećih odbrambenih bitaka. Ovdje, ako nam je bilo najteže, bilo nam je lako, obzirom da smo imali narod, pa smo sa te strane bili obezbijeđeni, od snabdijevanja pa do slobodnog kretanja.“⁹⁴⁶

Istorija Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ predstavlja jednogodišnju oružanu borbu naroda Kozare protiv okupatora i njegovih kvislinga, ustaša i četnika. U toj borbi došla je do punog izražaja dobro organizovana i jedinstvena organizacija fronta i pozadine, partizanskih jedinica i naroda, odlučnost i čvrsto izgrađena svijest o opravdanosti i pravednosti oružane narodnooslobodilačke borbe i saznanje da se za njene oslobodilačke ciljeve moraju žrtvovati i životi. To je bilo odlučujuće u svim pa je i u najtežim situacijama 1941. a i kasnijih ratnih godina na Kozari. Na Kozari, kao i u drugim krajevima zemlje, bilo je i uspjeha i neuspjeha u borbama. Bilo je i velikih žrtava boraca i civilnog stanovništva, ali nije bilo kolebanja i odstupanja od započete borbe. Neprijatelj nije uspio da svojom propagandom i stacioniranjem brojnih vojnih i policijskih formacija ostvari svoje ciljeve uništenja narodnooslobodilačkog pokreta. Nije to mogao jer nije imao podrške u narodu ne samo na oslobođenom i poluoslobođenom području već i u mjestima koja je držao pod svojom kontrolom — u Lijevču polju i u gradovima Banjoj Luci, Bosanskoj Gradiški, Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Kostajnici, Bosanskom Novom i Prijedoru. Svuda je nailazio na mržnju i otpor.

⁹⁴⁵ Arhiv Vojnoistorijskog instituta k. 161-A-17/4.
⁹⁴⁶ "Zapisnik u Muzeju Kozare u Prijedoru.

Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred u toku svoga jednogodišnjeg postojanja predstavljao je brojčano snažnu i dobro organizovanu vojnu jedinicu. Iz njegovog sastava u prvoj ratnoj godini sa Kozare su na druge terene i u jedinice otišli:

Kozarska proleterska četa u Krajiški proleterski bataljon — 113 boraca;⁹⁴⁷

Kozarski Udarni bataljon u srednju Bosnu — 350 boraca;⁹⁴⁸

Dva bataljona, III i IV sa Vodom za vezu i glavnom Čete pratećih oruđa — 664 borca sa Kozare ušlo je u sastav Prve krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade prilikom njenog formiranja 21. maja 1942. godine.⁹⁴⁹

Dva bataljona, I i III ulaze u sastav Druge krajiške narodnooslobodilačke partizanske brigade prilikom njenog formiranja početkom avgusta 1942. godine — oko 600–700 boraca sa Kozare.⁹⁵⁰

Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen „Stojanović“ samo u borbama za vrijeme neprijateljske ofanzive na Kozaru ljeta 1942. godine izgubio je oko 1.500 — 1.800 boraca. To je oko 50% boračkog sastava sa kojim je Odred ušao u ofanzivu.

Civilno stanovništvo sa bosanskodubičkog, bosanskogradiškog, bosanskonovskog i dijela prijedorskog sreza od oko 70 — 80.000 ljudi, žena i djece pohvatano je i otpremljeno u njemačko-ustaško zarobljeništvo, u logore smrti.⁹⁵¹

Ali i u ovako teškoj situaciji, sigurno najtežoj ratnoj godini na Kozari, otpor neprijatelju nije prestao, već je nastavljen. Preživjeli borci Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ brzo su se svrstali u svoje jedinice i otpočeli sa oružanim akcijama. Već 22. septembra 1942. godine Odred je prerastao u Brigadu. Kozara je dobila svoju Petu krajišku (kozarsku) narodnooslobodilačku partizansku brigadu. U njenom sastavu bila su četiri bataljona sa 1.100 boraca, 940 pušaka i 45 puškomitraljeza.⁹⁵²

U isto vrijeme Kozara je dobila i svoju nezaboravnu poemu „Stojanku majku Knežopoljku“, književnika i borca Skendera Kulenovića. I Peta krajiška narodnooslobodilačka partizanska brigada, i poema „Stojanka majka Knežopoljka“ nerazdvojno su vezana i dio su istorije naroda Kozare i njegove prve vojne i partizanske jedinice — Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“.

Iz redova boraca Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ izrasli su brojni istaknuti borci i

⁴Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 118, str. 273–276.

⁴Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 76.

⁵Zbornik, tom IV, knjiga 5, dok. 52, str. 142.

⁶Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 52, str. 124.

⁷Zbornik, tom IV, knjiga 6, dok. 82, str. 188.

⁸Zbornik, tom IV, knjiga 7, dok. 64.

rukovodioci, komandiri, komandanti i politički komesari partizanskih jedinica. Među njima je i 41 narodni heroj:

Arsenić Borko	* Miljatović Dragoja-Švarc
Bašić Rade	* Midžić Esad
Bijelić Jovo	* Nemet Vladimir-Braco Kozarčanin
Bogunović Uroš-Roca ⁹⁵³	* Pilipović Milan
Borojević Petar	* Popović Branko
* Čajavec Rudi	* Radić Lepa
* Čuk Avdo	Radulović Nikola-Kojo
Đurić Mihajlo	Rauš Stevo
* Egić Milan	Stanić Dragutin
Egić Dušan	* Stojanović dr Mladen
Grujičić Stojan-Jaruga	Stojanović Velimir-Veljo
Karabegović Osman	* Šerić Fadil
Karalić Boško	Šiljegović Boško
* Kluz Franjo	* Šipka Ranko
* Kondić Rade	* Španović Toma-Tomica
* Marin Lazo	Šteković Lazo
Marjanović Mikan	Šurlan Gojko
* Marušić Ivica-Ratko	* Tubić Branko-Jelin
* Mažar Josip-Šoša	* Tubić Mile
* Mećava Petar	Vujović Ratko-Čoče
* Mećava Mile	

Ukazom predsjednika Republike i Vrhovnog komandanta oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Josipa Broza Tita, za izvanredne zasluge u narodnooslobodilačkoj borbi, odlikovanje 1972. godine Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski odred „Mladen Stojanović“ najvišim jugoslovenskim ratnim odlikovanjem ordenom

N A R O D N O G H E R O J A

To je 42. orden narodnog heroja. Četrdeset i drugi je zajednički orden svih boraca Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i naroda Kozare.

Značajna je bila uloga Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“ i naroda Kozare u oslobodilačkom ratu. Ocjenjujući ulogu naroda Kozare u narodnooslobodilačkoj borbi, naročito u snažnom otporu njemačkom okupatoru i ustaško-domobranskim snagama u velikoj kozarskoj ofanzivi ljeta 1942. godine, član Predsjedništva SFRJ dr Vladimir Bakarić, govoreći na tradicionalnom narodnom zboru u Knešpolju, u Milića gaju, 27. jula 1967. godine, pored ostalog, rekao je:

⁹⁵³Poginuli u toku narodnooslobodilačke borbe.

⁹⁵⁴Odlukom Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu Bogunović Uroš-Roca i Stojnić Velimir-Veljo poslije dizanja ustanka na Kozari 1941. godine upućeni su sa Kozare na dužnost u Podgrmeč.

„Dvadeset pet godina je prošlo od događaja koji su vaš kraj i vaše ljude zlatnim uslovima upisali u historiju naroda Jugoslavije. Dvadeset pet godina je prošlo od poznate kozarske bitke koja je pokazala ne samo vašu hrabrost nego i nesalomljivost čitavog naroda koji želi da se bori za svoju slobodu.

To je bio neizmjereno težak odnos snaga. Na prvi pogled nije bilo nikakvog izgleda na pobjedu, pa je u takvim odnosima svatko morao očekivati vašu kapitulaciju. Međutim, kapitulacije nije bilo. Vi ste izdržali sav taj pritisak, svu tu borbu i ne predajući se pobijedili.

Vi ste ti koji ste ostavili najsvjetliji trag u našoj historiji. Vi ste oni na osnovu čijeg je iskustva u naš novi Ustav ušla jedna nova odredba koja kaže da u Jugoslaviji nitko nema pravo da potpiše kapitulaciju.“⁹⁵⁴

Takav je bio doprinos naroda Kozare i njegove prve borbene partizanske jedinice — Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda „Mladen Stojanović“. Oni su u prvoj godini narodnooslobodilačke borbe, i pored teških stradanja i iskušenja, potvrdili svoju jedinstvenu volju, hrabrost, odlučnost i nesalomljivost u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. A takav je bio narod Kozare za sve vrijeme četverogodišnjeg narodnooslobodilačkog rata. Zajedno sa svim narodima i narodnostima Jugoslavije bio je i ostao nepobjediv.“

⁹⁵⁴Dnevni list „Borba“ od 28. jula 1967. godine.

S a d r Ź a j :

	Strana
Uvod.....	11
Politika ustaške Nezavisne Države Hrvatske	23
Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu i partijske organizacije na Kozari u pripremama oružane borbe 1941. godine	31
Početak oružane borbe na bosanskodubičkom srezu.....	43
Bosanskokostajničko područje u ustanku	99
Oslobođenje Dobrljina.....	119
Napad na Lješljane i miniranje rudničkih postrojenja.....	125
Ustanak na području Svodne.....	143
Prijedor i okolina u ustaničkim danima 1941. godine.....	153
Zlodjela ustaša nad civilnom stanovništvom krajem jula i početkom avgusta 1941.godine.....	189
Ustanički frontovi odbijaju pritiske neprijatelja	201
Vojnopolitičko savjetovanje na Knežici 15. avgusta 1941. godine . . .	203
Rumlerova ofanziva na Kozaru avgusta 1941. godine.....	207
Napuštanje ustaničkih frontova	217
Partijsko savjetovanje u Štabu Odreda na Projisi.....	233
Prve akcije partizanskih četa.....	239
Napad na neprijateljsko uporište u Gornjim Podgradcima	243
Daljnje širenje narodnooslobodilačkog pokreta na Kozari i formiranje novih četa	251
Neprijateljska ofanziva na Kozaru novembra 1941. godine.....	261
Likvidacija neprijateljske posade na Mrakovici	267
Uspješna dejstva partizanskih četa na Kozari u decembru 1941. godine . . .	273
Drugi KNOP odred u decembru 1941. godine.....	279
Stvaranje osnovnih organa vlasti na Kozari 1941. godine	333
Vojnopolitičko savjetovanje na Kozari decembra 1941. godine	345
Formiranje novih partizanskih četa početkom 1942. godine.....	353
Kozarska proleterska četa u sastavu Krajiškog proleterskog bataljona . . .	357
Značajnije akcije II KNOP odreda u januaru i februaru 1942. godine . . .	363
Operacija „Prijedor“ februara 1942. godine.....	377
Zvjerski zločini ustaša na području Kozare u zimu 1942. godine . . .	387
Omladinski vojnopolitički kursevi na Kozari	417
Oblasna konferencija Komunističke partije Jugoslavije za Bosansku krajinu u Skender-Vakufu.....	473

Reorganizacija snaga II KNOP odreda u martu 1942. godine	479
Kozarski Udarni bataljon u srednjoj Bosni.....	487
Stalna dejstva II KNOP odreda u proljeće 1942. godine.....	497
Ubistvo dr Mladena Stojanovića–podmuklo djelo i zločin četnika	511
Dvadeset i pet dana u oslobođenom Prijedoru i Ljubiji	515
Sastav i raspored neprijateljskih snaga u garnizonu u Prijedoru	521
Neposredne pripreme za napad na Prijedor.....	527
Zapovijest Operativnog štaba NOP odreda za Bosansku krajinu od 14. maja 1942.godine za napad na Prijedor	531
Prvi partizanski avioni u oslobođenom Prijedoru maja 1942. godine	553
Organizacija opštinskih narodnooslobodilačkih odbora	563
Poraz ustaško–legionarskih snaga u rejonu Dubičke ravni i Orahove početkom juna 1942. godine	569
Formiranje Prve krajiške NOU brigade.....	577
Organizacione i kadrovske promjene u II KNOP odredu maja 1942. godine	593
Raspored snaga II KNOP odreda „Mladen Stojanović“ početkom juna 1942. godine.....	597
Pripreme i plan njemačkih i ustaško–domobranskih komandi za ofanzivu na Kozaru juna i jula 1942. godine	618
Procjena situacije i jačine partizanskih snaga na Kozari od strane njemačko–ustaških komandi	629
Formiranje Borbene grupe „Zapadna Bosna“	635
Operacijska zapovijest za napad na Prijedor	647
Zauzimanje Prijedora i Ljubije i okruženje snaga II KNOP odreda „Mladen Stojanović“	651
Pregrupisavanje snaga Borbene grupe „Zapadna Bosna“.....	659
Snažan otpor snaga Prve KNOU brigade i IV bataljona II KNOP odreda „Mladen Stojanović“	663
Pokret snaga Borbene grupe „Zapadna Bosna“ iz rejona Bos. Kostajnica — Bos. Novi — Prijedor — Bos. Dubica	667
Koncentracija snaga 1. gorske divizije u rejonu Bosanska Kostajnica — Dobrljin — Bosanski Novi.....	669
Otpor dijelova snaga I bataljona II KNOP odreda „Mladen Stojanović“ snagama 1. gorske divizije.....	671
Neočekivano snažan otpor snaga II KNOP odreda „Mladen Stojanović“ u neprijateljskom okruženju Kozare	677
Masovno stupanje novih boraca u jedinice II KNOP odreda „Mladen Stojanović“ u opkoljenoj Kozari.....	691
Poraz snaga 1. gorske ustaško–domobranske divizije na odsjeku: Dolovi — Patrija — Jugovića brdo — Pogleđevo.....	693
U ponovljenom napadu neprijateljske snage dostižu liniju: Jugovića brdo — Patrija — Dolovi — cesta Prijedor — Knežica.....	701
Borbena dejstva III i IV bataljona Prve krajiške NOU brigade na Kozari od 20. juna do 7. jula 1942. godine	709
Teški životni uslovi stanovništva u zbjegovima u Kozari.....	725
Situacija u Borbenoj grupi „Zapadna Bosna“ na Kozari počertkom jula 1942. godine.....	731
Odluka Štaba Odreda o izvlačenju snaga i stanovništva iz obruča u Kozari	737
U Kozari od 1. do 17. jula 1942. godine.....	741

Ponovljeni proboj iz okruženja 4/5. jula 1942. godine	753
Odluka o podjeli dijela snaga II KNOP odreda u Kozari.....	759
Posljednja faza operacije Bobene grupe „Zapadna Bosna“.....	755
Teški zločin nad ranjenicima u Širokoj hici u Kozari.....	757
Produžavanje Operacijskog plana Bobene grupe „Zapadna Bosna“ . . .	773
Grupni i pojedinačni otpor boraca II KNOP odreda prilikom čišćenja Kozare	777
Zapovijest za uređenje pozadinskog područja „Sjever“	781
Masovno odvođenje u logore civilnog stanovništva	783
Borci II KNOP odreda „Mladen Stojanović“ u Kozari poslije neprijateljske ofanzive	791
Okružna konferencija Komunističke partije Jugoslavije za Kozaru septembra '142. godine.....	801

DRUGI KRAJIŠKI NOP ODRED
„MLADEN STOJANOVIĆ”

ISPRAVKE

- Na str. 38 pas. 3. red 3. odozgo stoji —jula 1942, treba - jula 1941.
- Na 38/40 posljednji red odozdo stoji — Boško, treba - Boško Baškot
- Na " 44. pas. 3. red 7. odozgo stoji — Brebine, treba — Brekinje
- Na % pas. 3. red 4. odozgo stoji - direktove, treba - direktive
- Na " 183 red 8. odozdo stoji - na vrh. Kozaračkog kamena, treba - na vrh
Kozaračkog kamena
- Na " 202 pas. 2. red 9. odozgo stoji — Sane, treba — Sande
- Na " 205 pas. 4. red 1 stoji - bosanskodubičkog, treba
busanskckostajničkog
- Na " 247 pas. 3. red 1. odozgo stoji - U Akciji, treba - U akciji
- Na " 248 pas. 4. red 5. odozgo stoji - na Vrbaškog, treba - na Vrbaškoj
- Na " 255 pas. 3. red 3. odozgo stoji - Suljo Mičo, treba - Šuljak Mičo
- Na " 256 pas. 4. red 3. odozgo stoji - izvedena, treba - izdvojena
- Na " 258 red 9. odozdo stoji - na liješenju, treba - na liječenju
- Na " 258 red 2. odozdo stoji- parizani, treba - partizani
- Na " 273 red 8. odozdo stoji - ograde, treba - zgrade
- Na " 275 pas. 4. red Lodozgo stoji - čeka, treba - četa
- Na " 334 red 2. odozdo stoji - jedno i drugo, treba - jedno drugo
- Na " 343 pas. 1. red 7. odozgo stoji - narodnooslobodilačke borbe, treba-
narodnooslobodilačkih odbora bila je..
- Na " 353 pas. 3. red 4. odozgo stoji - Kalinić Milovan, treba — Kalinić
Milan
- Na " 371 red 2. odozgo stoji - Pero Jovičić, treba - Pero Jovišić
- Na " 371 pas. 4. red 5. odozgo stoji - Miljevačke, treba - Miljakovačke
- Na " 372 fus nota stoji - 352, treba - 325
- Na " 432 red 3. odozgo stoji -1 bataljona, treba - II bataljona
- Na " 434 red 4. odozdo stoji - Macura Dragoja-Draja, treba - Macura
Dragoja-jurago
- Na " 446 fus nota 391 red 1. odozdo stoji - Milinković Mikana, treba Mi-
linović Mikana
- Na " 453 pas 3. red 4. odozgo stoji o zločinačkog, treba - o zločinačkom.
- Na " 479 red 8. odozdo stoji - Štabova, treba - Štabovima
- Na " 492 red 3. odozgo stoji - udarnog, treba - Udarnog
- Na " 503 red 6. odozdo stoji - bilo borca, treba - bilo boraca

__Na str. 511 pas. 2. red 7. odozgo stoji - onemogućio, treba - omogućio...
 __Na " 516 pas. 3. red 9. odozgo stoji - r. sane, treba - r. Sane...
 __Na " 517 pas. 4. red 2. odozgo stoji - prvog krajiškog, treba - Prvog
 ' krajiškog...
 — Na " 529 pas. 2. red 3. odozgo stoji - III bataljona, treba - III bataljon
 — Na " 529 pas. 3. red 4. odozgo stoji - dokument, treba - dokumenta
 — Na " 532 red 3. odozdo stoji - bloka, treba - boka..
 — Na " 533 red 8. odozdo stoji - održaće, treba - održavaće..
 — Na " 534 red 1. odozdo stoji - Miloševića, treba - Miloševice
 — Na " 535 BACAČKO ODJELJENJE, red 2. odozgo stoji - promješta se,
 treba - premješta se..
 — Na " 536 ZASJEDA U TUROVIMA, red 2. odozdo stoji -povećaće se, tre-
 ba - povućiće se.. •
 — Na " 536 red 6. odozdo stoji - Gašića ledinu, treba - Gašića ledanu..
 — Na " 538 FLAŠA SA BENZINOM, red 1. odozgo stoji - imamo, treba -
 imaju..
 — Na " 538 PRIPRAVNO STANJE , red 3. odozgo stoji - nosioca, treba -
 nosioce
 — Na " 545 red 10. odozdo stoji - u Zgradu, treba - u zgradu...
 — Na " 546 red 2. odozgo stoji - su likvidirale, treba - je likvidirala....
 — Na " 555 red 2. odozdo stoji - u Lici, treba - u Luci....
 — Na " 560 red 4. odozdo stoji - narod zbor, treba - narodni zbor...
 — Na " 562 pas. 2. red 7. odozgo stoji - pripremio, treba - pripremao....
 — Na " 583 - 3. četa IV bataljona, red 2. stoji - Stevanović Joco, treba - Ste-
 fanović Joco...
 __Na " 586 pas. 4. red 1. odozgo stoji - VI bataljona, treba - IV bataljona..
 __Na " 587 red 4. odozgo stoji - s. Aginci, treba - Agići..
 __Na " 600 pas. 3. red 1. odozgo stoji - brojeva oko, treba - brojeva i oko
 __Na " 602 red 5. odozgo stoji - Mrkšić Stoja, treba Mrkšić Soja..
 __Na " 604 pas. 1. red 14. odozgo - iza riječi - sahranjen je, treba fs. n. 611
 __Na " 619 pas. 5. red 4. odozgo stoji - smatra odaje, treba - smatra oje...
 — Na " 621 red 1. odozgo stoji - što ostvare, treba - što ostave..
 — Na " 632 red 9. odozgo stoji - obavještenja, treba - obavještajna..
 — Na " 636 red 13. odozdo stoji - 1. četa u s. Gazin Lug, treba - 4. četa..
 — Na " 637 pas. 3. red 6. odozgo stoji - Sloveniji, treba - Slavoniji..
 — Na " 638 pas 3. red 1. odozgo stoji - Prvi i drugu, treba - Prvi i Drugi
 — Na " 644 pas. 4. red 1. odozgo stoji - tri osnovna, treba u tri osnovna
 — Na " 649 red 12. odozdo stoji - produžila, treba - produžilo
 — Na " 653 red 2. odozdo stoji - Seva treba - Ševa...
 — Na " 656 red 4. odozdo stoji - područjem, treba - područje...
 — Na " 660 red 4. odozdo stoji - okružnom, treba - okruženom....
 — Na " 665 red 8 odozdo stoji - samostalna, treba - samostalnu...
 — Na " 671 red 10 odozdo stoji - priznato, treba - priznati...
 — Na " 672 pas. 6. red 5. odozgo stoji 2 prma, treba - prema...

- Na str. 673 red 4. odozgo stoji - 4. i 5. četa, treba - 4. i 5. čet
- Na " 673 pas. 2. red 7. odozgo stoji - kada se, treba - kuda se...
- Na " 675 red 14. odozdo stoji - Bosanska krajina, treba - Bosanske krajine...
- Na " 678 red 1. odozgo stoji - krilima, treba - krilom...
- Na " 683 pas. 2. red 1. odozgo stoji - štabu iz, treba - štabu za...
- Na " 685 red 8. odozdo stoji - 2. bojna, treba - 1. bojna...
- Na " 689 pas. 3. red 1. odozgo stoji - Kotoran, treba - Kotaran...
- Na " 689 pas. 3. red 3. odozgo stoji - Kor Riste, treba - Kos Riste..
- Na " 692 red 16. odozdo stoji - Perom Miljakovićem, treba - Perom Milankovićem..
- Na " 692 red 5. odozdo stoji - i poginulim, treba - u poginulim
- Na " 692 red 8. odozdo stoji - lak, treba - Iako...
- Na " 704 red 3. odozgo stoji - redove, treba - rovove..
- Na " 706 red 6. odozgo iza riječi - divizija: treba general-major Fridrih Štal, komandant Borbene grupe „Zapadna Bosna“ i
- Na - 709 pas. 4. red 5. odozgo stoji - raspoređivao, treba - rasporedio
- Na " 711 pas. 3. red 7. odozgo stoji - tuče, treba - tuče..
- Na " 714 red 9. odozgo stoji - neprijatelji, treba - neprijatelja..
- Na " 714 red 12. odozgo stoji - i Štab, treba - i Štaba.
- Na " 717 red 18. odozdo stoji - Srdelj, treba - Sredelj....
- Na " 720 red 4. odozgo stoji - vz, treba - voz..
- Na " 722 red 12. odozgo stoji - neprijatelja, treba - neprijatelju
- Na " 733 pas. 4. red 6. odozgo stoji - četvrta, treba - Četvrta...
- Na " 734 red 16. odozdo stoji - III bjne, treba - III bojne
- Na " 741 pas. 2. red 1. odozgo stoji - bilo izvlačenju, treba - bilo u izvlačenju...
- Na " 746 red 17. odozgo stoji - su bilo, treba - su bili...
- Na " 748 red 2. odozgo stoji - pokrenu, treba - pokrenuo...
- Na " 748 pas. 2. red 5. odozgo stoji - Mirkovaca, treba - Mirkovca..
- Na " 748 pas. 3. red 7. odozgo iza - Mirkovca, ubaciti riječ - bile...
- Na " 753 pas. 3. red 2. odozgo stoji - pokrenuo je i, treba - pokrenuo i
- Na " 758 red 8. odozgo stoji - fantastične, treba - fanatične...
- Na " 768 red 2. odozgo stoji - nepomoćni, treba - nepomićni...
- Na " 769 pas. 4. red 3. odozgo stoji - do 30. juna, treba - od 30. juna...
- Na " 770 red 12. odozdo stoji - odlaska, treba - dolaska...
- Na " 773 red 10. odozgo stoji - r. Sane, treba - r. Save
- Na " 795 red 5. odozgo stoji -IV bataljona, treba -III bataljona, i Vladeta Radić, zamjenik komandanta IV bataljona..
- Na " 795 red 8. odozgo stoji - komandanti, treba - komandiri..
- Na " 797 red 12. odozgo stoji - u pismu, treba - U pismu...
- Na " 798 red 2. odozdo stoji - područja, treba - području...
- Na " 805 red 13. odozdo stoji - s Obzirom, treba - s obzirom..

IZVORI I LITERATURA

- Borko O. Arsenić i Đuro P. Milinović: Plamen pod Kozarom, SUBNOR Bosanska Dubica, Sarajevo, 1969.
- Rade Bašić i Idriz Čejvan: Ustanak na Kozari i borbe Drugog krajiškog odreda do juna 1942. VIZ, 195. br. 1.
- Rade Bašić: Dr Mladen, „Narodna armija“, Beograd, 1969.
- Rade Bašić: Ustanak i borbe na Kozari 1941-1942, VIZ JNA, 1957.
- Vojislav Bogičević: Seljački pokret u Bosanskoj krajini i Posavini, Sarajevo, 1950.
- Ljubomir Borojević, Dušan Samardžija, Rade Bašić: Peta Kozaračka brigada, VIZ Beograd, 1972.
- Josip Broz Tito: Vojna djela, knjiga II, VIZ Beograd, 1978.
- Mladen Colić: Takozvana NDH — Nezavisna Država Hrvatska, Beograd, 1973.
- Idriz Čejvan: Prva partizanska vazduhoplovna eskadrila, Vjesnik Vojnog muzeja, 1957. broj 5.
- Milorad Gončin i Stevo Rauš: Prva krajiška udarna brigada, VIZ Beograd, 1981.
- Milan Indić: Grmečka epopeja, „Oslobođenje“ od 26. jula 1979.
- Milan Kalinić: Moje viđenje ustanka i odlazak u partizane 1941. (neobjavljeno), Muzej Kozare u Prijedoru.
- Todor Kruševac: Seljački pokret — štrajk u Bosni 1910, Naučno delo, Beograd, 1967.
- Dr Dušan Lukač: Ustanak u Bosanskoj krajini, Beograd, 1967.
- Dr Dušan Lukač: Banja Lulfa i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945, SUBNOR Banja Luka, 1968.
- Dušan Misirača: Treća neprijateljska ofanziva na Kozaru i akcija na Mrakovici, Crvena zvezda 1951. br. 1.
- Dušan Misirača: Organizacija NOB-a na području Bos. Novi i Dobrljina (neobjavljeno), Muzej Kozare u Prijedoru.
- M. Pekić i D. Čurguz: Bitka na Kozari, Prijedor, 1968.
- Vaso Pelagić: Istorija bosanskohercegovačke bune, „Svjetlost“, Sarajevo, 1953.
- Đuro Pucar Stari: Sjećanja, NIŠRO „Oslobođenje“ Sarajevo, 1981.
- Đorđo Taaić: Ratni događaji na opštini Rakelići i Marička, (neobjavljeno). Muzej Kozare u Prijedoru.

ARHIV I ŠTAMPANA GRAĐA

- Arhiv Muzeja Kozare u Prijedoru.
- Arhiv Muzeja revolucije u Zagrebu.
- Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd (fond NDH).
- Arhiv SUBNOR-a Banja Luka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška.
- Bune i Ustanci u BiH u XIX vijeku, Vojnoistorijski institut Beograd, 1952.
- Dnevnik štaba Drugog Krajiškog (kozarskog) narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, Muzej Kozare u Prijedoru.
1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, 1973.

Kozara u narodnooslobodilačkom ratu (zapisi i sjećanja), knjiga 1-6 VIZ Beograd, 1971. i 1978. Krajiške brigade, Ljubljana, 1952.

Omarska, NIRO „Glas“ Banja Luka, 1977.

Podaci Mjesnih organizacija SUBNOR-a Busnovi, Jaruge, Omarska, Piskavica i Orahova. Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963.

Prijedor i okolina, Narodni odbor opštine Prijedor.

Prva krajiška udarna proleterska brigada (sjećanja boraca) Skupština opštine Prijedor, 1981. Putevi i pobjede, Opštinski odbor SUBNOR-a Bosanska Gradiška.

Ustanak naroda Jugoslavije 1941 (Zbornik), knjiga 1-6, Vojnoizdavački zavod „Vojno delo“, Beograd, 1964.

Zbornik dokumenata o NOR-u, tom I, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1949.

Zbornik dokumenata o NOR-u, tom IV, knjiga 1-6, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1951, 1952. i 1953.

Zbornik dokumenata o NOR-u tom XII, knjiga 2, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1976.

Zbornik — Kozara u NOB-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945 — Radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari 27. i 28. oktobra 1977, Nacionalni park „Kozara“ Prijedor, 1980.

Istraživački rad autora na terenu, brojna usmena i pismena kazivanja oko 200 boraca sa Kozare (u arhivi kod autora).